ACADEMIA ROMÂNĂ
FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția „OPERE FUNDAMENTALE"
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

ION HELIADE RĂDULESCU

OPERE

I. Versuri • Proză
Scrieri istorice și memorialistice

Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie
de MIRCEA ANGHELESCU

univers enciclopedic
București, 2002

Coperta: PODALV
Redactor: Elisabeta Simion
Tehnoredactori: Mariana Mârzea, Diana Tatu

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Cultelor

Mulțumim Regiei Autonome „Monitorul Oficial“,
îndeosebi Doamnei Director General,
ing. Eugenia Ciubâncan, pentru sprijinul
acordat tipăririi acestei lucrări

© Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Editurii Univers Enciclopedic
și Fundației Naționale pentru Știință și Artă

ISBN: 973-8240-82-4
973-8240-80-8

INTRODUCERE

Când, în martie 1848, maiorul Christian Tell și apoi alții îi întrebau pe emisarii tinerilor revoluționari veniți să-i atragă în mișcarea care se pregătea dacă aici îl vor găsi pe Heliade („Cine mai e cu noi?“ întreba popa Șapcă: „Tell este? Eliad este?“), ei nu se făceau ecoul doar al unei situații circumstanțiale, al unui moment de glorie a poetului favorizat poate de acțiuni recente, cu un impact mai mare asupra opiniei publice, ci reflectau o atitudine generală și constantă, o prețuire și o deferență neobișnuită față de acesta care crește treptat până la o efectivă regalitate culturală, o „regalitate“ burgheză desigur, pe care scriitorul și-o câștigase în cei aproape treizeci de ani de activitate publică numai prin scris: situația sa era unică, fără precedent în istoria noastră și nu e de mirare că obiectul acestei admirații își pierde câteodată modestia.

Lăsând nuanțele la o parte, cel puțin pentru moment, s-ar putea spune că tot ce întreprinde Heliade în acești ani îi reușește, și chiar ceea ce nu-i reușește se transformă în capital, în temei pentru reușite viitoare, în simpatie publică, totul bazându-se pe o activitate intelectuală proprie – nu fără sprijin material la început din partea unui părinte înțelegător, nu fără sprijin moral și politic din partea unui personaj extrem de influent, ca Dinicu Golescu – și pe o opțiune aproape fără greș pentru latura bună a fiecărei chestiuni care i se prezintă, de partea rațiunii, logicii și a sensului istoriei. Instinctul său funcționează infailibil în cauze mari și în evenimente pasagere, în chestiuni de principiu, în probleme politice sau culturale, dar și în cele materiale, care, cu voie-fără voie, îi creează treptat și o bunăstare făcută desigur să contribuie la consolidarea unei poziții publice, în mijlocul unei capitale unde se simțea ridicarea unor oameni noi, a negustorilor, meseriașilor și funcționarilor.

El însuși provenea dintr-o familie de oameni cu oarecare stare, dar fără titluri, care datorau mica avere doar meritelor personale și destoiniciei cu care își împliniseră slujbele: așa cum putem reconstitui astăzi după chiar amintirile scriitorului, tatăl lui Heliade a fost funcționar militar, un fel de polițai („polcovnic“ sau „căpitan de poteră“, probabil la Buzău) și apoi negustor, cu legături în sudul Dunării, de unde și-a adus probabil și soția, mult mai tânără, al cărei nume de familie indică o origine aromână. Deși părinte destul de sever cu un copil care își amintește el însuși că era „țestos“, totul dovedește că el avea respect pentru cultură și nu ezita să plătească ceea ce, probabil, el însuși ar fi dorit la timpul său: copilul primește imediat cei doi gologani ca să-și cumpere *Alexăndria* cu slove chirilice pe care a învățat să citească, iar mai târziu el îi cumpără terenul pe care se găsea căsuța lui Lazăr, pe Podul Târgului din afară, unde se va ridica mai târziu locuința și grădina lui Heliade, cu tipografia lui cu tot. De asemenea, Ilie Rădulescu, fost negustor ajuns proprietar, stabilit la Târgoviște dar cu rude și în București, nu caută să impună fiului meseria care îl ridicase și-i permite acestuia (care debutase ca băiat de prăvălie prin sfatul dat unui cumpărător să nu ia stofa cerută, pentru că nu era de bună calitate) să-și urmeze chemarea și să frecventeze școala grecească de la Măgureanu.

Școala grecească se „sparge“, se desființează însă în toamna anului 1818, puțin după ce Gh. Lazăr începuse să predea în chiliile de la Sf. Sava lecțiile de inginerie în limba română și Ion Iliad, viitorul Heliade, trece aici, cucerit atât de figura de apostol a dascălului său, cât și de ideea învățământului în limba română. După ceva mai mult de doi ani, în 1821, tulburările pricinuite de Eterie, intrarea lui Tudor Vladimirescu în București, implicarea lui Lazăr în activitățile sale, luarea orașului cu asalt și tulburările care au urmat duc la suspendarea școlii pe care o prelungește boala lui Lazăr și înapoierea sa la Avrig, unde și moare în 1823. În toamna anului 1822, după revenirea domniilor pământene și ridicarea lui Gr. Ghica pe tron – când Heliade se pare că rostește un mic elogiu – fostul elev care încă nu absolvise școala își asumă sarcina de a redeschide cursurile (după

cum își amintește el mai tîrziu) sau, mai probabil, își asumă o parte din obligațiile acestei epoci de vacanță prelungită în calitate de suplinitor, de monitor după metoda lancasteriană, alături de alți profesori care vor fi aduși treptat aici.

Din acești ani datează și prima sa operă, „gramatica“ sa, alcătuită după un model francez, dar distingându-se printr-o remarcabilă simplitate, prin soluții radicale în problemele ortografiei, ca reducerea numărului de litere și suprimarea semnelor inutile. Verificată în clasă, ea va fi tipărită abia în 1828, când Heliade părăsise școala, mai probabil ca urmare a apropierii sale de Dinicu Golescu, al cărui program cultural expus, ici și colo, în *Însemnare a călătoriei mele* (apărută la începutul anului 1827), îl adoptă și începe să-l pună în practică, după o înțelegere secretă a lor. În continuarea aceluiași program, Dinicu Golescu obține de la prezidentul rus al Divanului (căci suntem în anii de ocupație rusească a țării, în timpul războiului ruso-turc) aprobarea necesară pentru publicarea unei gazete, a primei gazete românești tipărite în țară; odată obținută aprobarea, în octombrie 1828, Heliade este chemat imediat de la Sibiu, unde supraveghea tipărirea gramaticii și revine în București pentru a face pregătirile pentru publicarea gazetei, inițial intitulate *Gazeta Bucureștilor* și în fine, la apariția ei, la 8/20 aprilie 1829, numită cu numele intrat în istorie: *Curierul românesc.*

Heliade își leagă numele de această gazetă prin priceperea, perseverența și prin abnegația cu care o publică vreme de aproape două decenii, până la suprimarea ei din motive politice, în mai 1848; el este însă nu numai creatorul gazetei, ci – în bună măsură – și creatorul publicului său, al cititorului de gazete, – a cărui lipsă o deplânge Dinicu Golescu în *Însemnarea* sa –, creatorul conceptului de „opinie publică“ și al opiniei publice ca atare prin implicarea diferitelor pături și grupuri profesionale în viața societății și printr-un articol celebru din 1841, în fine, prin caracterul atracțios pe care știe să-l dea puținelor pagini ale gazetei, unde află totuși loc pentru a publica reportaje de la spectacole teatrale, de la serbări școlare, evenimente mondene, vizite ale domnului, texte literare, istorice și de interes mai larg, dincolo de cele, obligatorii, primite de la autoritatea statului. În mare măsură, publicistica sa este aceea care îi creează imensa popularitate de care scriitorul se bucură în rândul târgoveților, și într-un fel îl creează și pe el ca om politic și om de cultură, obligându-l să mediteze la necesitatea unei limbi unitare și simple, la căile de îmbogățire a vocabularului, la rolul literaturii și mai ales al teatrului în consolidarea unei culturi și în formarea unei conștiințe naționale, la istoria țării și bazele istorice ale oricărui așezământ politic ș.a.

Activitatea publicistică, reflectând din ce în ce mai direct și o atitudine politică nu mai puțin militantă, duce inevitabil, într-o epocă tensionată de mari nemulțumiri populare, la conflicte cu autoritatea, cu domnul și cu reprezentanții puterii protectoare al căror rol în politica internă a țării crește nemăsurat după 1829. Încercările de simplificare a alfabetului chirilic și de introducere treptată a literelor latine, afirmarea originii și caracterului latin al limbii române, denunțul public al concesiunii terenurilor minere ale țării către un antreprenor rus și altele încă duc la luări de poziție care irită pe reprezentanții țarului la București, iar pe Heliade îl conving că puternicul vecin de la Nord reprezintă principala amenințare pentru planurile de progres și pentru viitorul țării; încercările sale de a pleda în favoarea unor drepturi politice mai largi pentru reprezentanții burgheziei naționale și mai ales pentru intelectuali, pentru eliminarea sau limitarea privilegiilor boierimii, împotriva cenzurii sau măcar a abuzurilor ei, creează pe de altă parte o stare de tensiune și între domn și redactorul *Curierului*, care face tot mai dificil rolul asumat de intermediar între opinia publică și autoritate.

Poetul însuși, care se afirmase public prin traducerile citite în ședințele societății literare ținute în cursul anului 1827 în casele lui Dinicu Golescu și care debutează în paginile *Curierului* în 1829 tot cu o traducere din Lamartine (traducerile și adaptările vor fi adunate în 1830 în volumașul său de debut, intitulat *Dintr-ale lui A. de Lamartine*), ajunge curând să adauge acestora și versurilor sale meditative și o puternică nuanță cetățenească, o coloratură politică pe care cititorii o urmăresc cu atenție și care atinge repede intensitatea de ton a satirei politice propriu-zise, difuzate mai ales în foi manuscrise și anonime.

Mai toate acțiunile culturale ale scriitorului au de altfel și o dimensiune politică, cum este de pildă larga sa activitate de pregătire și de propagandă pentru înființarea unui teatru românesc și pentru crearea unei dramaturgii naționale; principala sa înfăptuire în acest sens – cu sprijinul mai multor boieri luminați, între care se distinge Ion Câmpineanu – este înființarea *Societății filarmonice* și a Școlii de artă dramatică pe care această asociație o patronează, în decembrie 1833. Heliade concepe teatrul ca o școală a moralului și a spiritului național, dar în același timp și ca un mijloc de educație culturală și socială; el sprijină pe tinerii talentați să-și însușească cultura necesară unui bun actor și, totodată, înființează o revistă dedicată teatrului, *Gazeta Teatrului Național*, apărută la 1 noiembrie 1835, care era destinată în aceeași măsură să facă, prin articolele și cronicile sale, atât educația actorilor cât și pe cea a publicului.

Invidia, pretimpuria îngâmfare a tinerilor actori, probabil și intrigile duc curând la dezagregarea acestui frumos început, în spatele căruia se găseau cu siguranță și jocuri politice, dar exemplul fusese dat, teatrul românesc se arătase capabil de viață independentă, iar *Gazeta Teatrului Național*, care își încetează apariția la sfârșitul anului 1836, pregătește terenul pentru apariția unei adevărate reviste culturale și literare. Aceasta apare în vara anului 1837 sub titlul de *Curierul de ambe sexe*, întrucât redactorul înțelegea să atragă în rândul cititorilor atât pe bărbați, prin articole de istorie, filosofie și industrie, cât și pe femei, prin texte literare, articole despre creșterea copiilor, educație, gospodărie și mai ales prin... tipare pentru croitorie. Oricum, inițiativa reușește și până în 1848 Heliade Rădulescu publică în fascicule, la date neregulate din cauza dificultăților materiale, șase volume ale acestei reviste care domină viața culturală a timpului.

Poziția publică a lui Heliade Rădulescu în această perioadă, deși din ce în ce mai proeminentă și mai influentă, mai ales în cercurile profesorilor, funcționarilor, negustorilor, ale micii boierimi, ale orășenimii, nu este nici una ușor de asumat, nici ușor de definit. Prin însăși calitatea sa de proprietar de tipografie, de editor al unor gazete, reviste și cărți, el era legat prin mii de fire de sprijinul autorității: gazetele aveau nevoie de autorizația cenzurii, de abonamentele instituțiilor statului, de mici facilități fără de care nu puteau fi expediate în țară, tipografia avea nevoie de comenzi. Pe de altă parte, nevoia de a împărtăși cititorilor săi toate noutățile importante, de a lua apărarea intereselor lor, pune adesea pe redactor în divergență sau chiar în opoziție cu autoritatea sau cu reprezentanții ei. De aici și încercările sale de a câștiga bunăvoința lor și a preveni eventualele nemulțumiri prin odele închinate domnului cu diferite ocazii, prin aparența respectării unei stricte legalități, conformistă și conservatoare, alături de o poziție de revoltă exprimată prin satire sau articole violente, atitudine complicată, incomodă, putând adesea oferi unui spectator neprevenit impresia unei personalități ezitante, minate de ambiguitate sau chiar duplicitară.

Acesta este și motivul pentru care cercul mai tinerilor intelectuali din partida națională, mulți afirmați în literatură cu concursul sau cu sprijinul său (Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti), îl suspectează și-l țin departe de o activitate culturală paralelă, concurentă de la un moment dat, prin înființarea unei Asociații literare și a unei tipografii proprii, și distantă pe plan politic, prin neimplicarea sa în pregătirile pentru o schimbare care se intensifică prin 1847, în urma unor măsuri nepopulare ale domnului Gh. Bibescu. Revoluția izbucnită în februarie 1848, la Paris, unde se găseau la studii o mare parte a acestor tineri, nu este nici modelul, nici cauza directă a revoluției din Țara Românească, deși – în focul evenimentelor – așa li s-a părut chiar participanților; cum spune însă Bălcescu, revoluția europeană „fu ocazia, și nu cauza revoluției române“. Cum însă dincolo de entuziasmul, resursele materiale și determinarea nucleului organizator, pentru declanșarea unei revoluții mai era nevoie și de participarea mulțimii, tinerii conjurați s-au văzut siliți să apeleze la sprijinul figurilor mai populare, pe care lumea era dispusă să-i urmeze: între ei, cel mai cunoscut era totuși Heliade.

Bibescu simțea că situația sa se deteriorează; amenințarea permanentă a aripii naționale din Adunarea Obștească și a cercurilor liberale, a tinerilor mai ales, pe de o parte, a consulului rus pe de alta, care-l presa să ceară sprijinul țarului, sporeau confuzia și indecizia sa. El inițiază atunci unele gesturi de conciliere, inclusiv față de Heliade a cărui gazetă fusese interzisă la cererea lui Duhamel, și-i propune o despăgubire materială sau un stipendiu în Italia, pentru studii. Heliade, pe de altă parte, încearcă să exercite o influență directă asupra domnului, urmărind să-l apropie de partida națională, propunându-i măsuri de redresare a situației și făcându-i reproșuri într-un stil grandilocvent: „Grandeur, à qui devez-vous le pouvoir?“ etc.

Această complicată perioadă de tatonări, de încercări de armonizare a intențiilor, care se întinde doar pe durata lunii mai 1848, n-a avut rezultatul așteptat și Heliade intră cu exaltare în pregătirile mișcării: revede sau redactează singur textul proclamației care va anunța începutul „regenerației“ și care va fi citită în fața mulțimii, o tipărește și se ascunde pentru a nu fi arestat, iar în seara de 6 iunie pleacă *incognito* spre Islaz. Câteva zile după evenimente, la 17 iunie, el îi scria soției, refugiată la Brașov pentru a nu fi supusă unor eventuale represalii: „De ar trăi omul o mie de ani și ar aduna la un loc în esenție toate mișcările de bucurie și de întristare, nu se adună în atâta putere câtă am simțit de la 5 iunie până la 16. Sâmbătă, la 5 iunie, am desfăcut toți tipografii și închizând porțile, cu cuvânt ca să mă prepar de plecare pentru Brașov, am rămas cu Dumitru al Lisavetei, cu Iorgu și cu tipograful neamț și pe seară începură a tipări *Proclamația*... Duminică dimineața era 600 de proclamații gata și mă pregăteam de plecare... am stat la dd. Golești. Seara la 8 eram pe drum. Luni seara eram la Islaz... miercuri s-a început mișcarea... În cinci zile Constituția s-a primit; în 11 zile am fost la București. Ieri am intrat cu triumf“[1].

Cele trei luni de existență ale guvernului provizoriu, în care Heliade intră ca ministru al cultelor și apoi în Locotenența domnească (împreună cu N. Golescu și Christian Tell), sunt prea pline de intrigi, răsturnări de situații și disensiuni între participanți ca să mai lase loc literaturii sau măcar gazetăriei; Heliade trăiește din plin viața de lider politic, realmente purtat pe brațe de popor – cum se întâmplă la revenirea de la Pietroșița, unde fugise în urma zvonului că vin trupele rusești – și nici nu încearcă să reia acum apariția gazetei sau vreo altă ocupație anterioară. Evenimentele sunt de altfel cunoscute, ca și poziția generală a lui Heliade în toate chestiunile politice, care este determinată de temerea sa de a nu da un pretext de intervenție din afară prin vreo schimbare esențială în legea țării, lucru care trebuia lăsat, după opinia sa, în grija unei viitoare adunări constituante. Se știe că, după ce păruse la un moment dat că turcii vor accepta o constituție moderată, ei revin – sub presiunea intrigilor ambasadorului țarist la Constantinopol și în absența unei susțineri explicite din partea Occidentului – și trimit un corp expediționar sub comanda lui Omer Pașa, care ocupă Bucureștii după ciocnirea sângeroasă cu pompierii lui Zăgănescu, în 13 septembrie, instalează caimacam pe Const. Cantacuzino, iar acesta publică decretul de exilare a capilor revoluției la 22 septembrie 1848.

---

[1] Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. îngrijită, glosar și indice de George Potra, N. Simache și G.G. Potra, București, 1972, p. 204–205.

Plecat în Transilvania, la Brașov, odată cu mai mulți dintre revoluționarii indezirabili în țară, Heliade Rădulescu este determinat să-și urmeze periplul mai departe, spre Apus, de teama rușilor care se pregăteau să intervină pentru stingerea ultimului focar revoluționar din Europa, adică a revoluției din Ungaria și din Transilvania. În decembrie, Heliade pleacă deci și, după un drum ocolit prin Banat, Serbia, Austria și Germania, intră în Franța, probabil în ultimele zile ale anului sau în primele zile din ianuarie 1849; Franța îl primește cu răceala funcționarilor ei și-i adresează astfel, încă de la graniță, primul avertisment că epoca iluziilor s-a încheiat.

În chip cu totul remarcabil, după tatonările începutului și încercarea nereușită de a se stabili la Constantinopol, pentru a căuta direct sprijin și recunoaștere din partea turcilor ca să poată continua acțiunea de „regenerare“, Heliade se decide să desfășoare de la Paris o campanie de lămurire a opiniei publice franceze și europene, atât despre adevăratele țeluri ale revoluției române, cât și despre drepturile istorice ale românilor. Din această deschidere care, deformată prin supralicitare, va duce la cunoscuta satiră a lui Caragiale („Europa... cu ochii ațintiți asupra noastră“ etc.), se naște nevoia firească de a ne înscrie într-o lume a modernității, pe o scenă politică și culturală internațională pe care până atunci nu existam. Serviciile pe care le aduce astfel Heliade culturii și politicii noastre prin atragerea unei atenții oricum greu de captat, prin furnizarea unor date despre țară și istoria ei, prin simpla lor impunere în fața opiniei publice europene, sunt inestimabile. Era nevoie, desigur, de o rană profundă pentru a-i pune în mișcare energia: succesul modest pe care-l obțin demersurile sale pe lângă guvernele europene, răceala cu care este întâmpinat de idolii parizieni ai revoluției, ostilitatea foștilor tovarăși de acțiune și de ideal nu fac decât să-l îndârjească, să exacerbeze

orgoliul său, și scriitorul se manifestă în singura modalitate care îi era accesibilă: scrie. Scrisul devenise pentru el o adevărată necesitate: „Eu daca scriu mi-este o necesitate ca și răsuflarea, ca și repausul, ca și mâncarea. Și daca scriu în folosul românilor, cum mă pricep, este un învăț de treizeci de ani“ (scrisoare din 14/26 iunie 1850 către Maria); sau peste o lună: „Muncesc zi și noapte ca să scoț banii trimiși pentru hrana mea, spre a tipări cele muncite, cele din *Săptămâna*, din *Liga*, cele tipărite până acum în broșure. *Impresiile, Istoria regenerației*, până la cel din urmă rând sânt lucrate de mine și scrise de câte patru și cinci ori, căci le scriu într-o limbă ce nu e a mea...“[2] Cu sacrificiul micului său venit, cu sprijinul eroic al revoluționarilor internați la Brusa, în Asia Mică (târgoveți, preoți, funcționari, în general oameni fără avere și fără mare anvergură intelectuală, ceea ce face cu atât mai emoționant gestul lor), care-i trimit lunar o parte din indemnizația lor de prizonieri pentru acest scop, plătește la Paris revizia și tipărirea cărților sale, contribuie la susținerea materială a unor publicații determinate astfel să reflecte și să apere cauza revoluției române și, în definitiv, cauza României.

Făcută cu mijloace modeste, ignorată sau chiar sabotată de unii exilați, opera de popularizare a țării și de propagandă culturală prin efortul său individual este una dintre cele mai luminoase pagini pe care o scrie Heliade în acești ani de exil parizian, între 1849 și 1851; autorul ei era conștient de însemnătatea scrisului său și o revendică deschis în fața celor care l-au mandatat, prietenilor internați la Brusa, Zosima, Negulici, Ipătescu, Serrurie ș.a.: „Alții au cheltuit în haine, în mâncări, în spectacole, în voiage, în preîmblări; eu n-am văzut decât cartierul meu, am fost și sunt mai dezbrăcat, am petrecut zi și noapte cu pieptul pe masă, scriind. N-am văzut nu spectacole, ci nici cursuri de lecții, nici academii de arte, nici muzeuri, nici chiar bibliotece. Mi-ați promis a-mi da să mănânc: mâncarea am hotărât-o pe tipărituri, ca să ne cunoască lumea cauza și suferințele țărei. Astăzi nu este un autor, nu este o gazetă a Franței, a Germaniei, a Poloniei prusiane care, vorbind de drepturile națiilor, să nu numească și pe România...“[3]

---

[2] I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. cit., 1972, p. 262, 267 etc.

[3] Scrisoare din 4/16 oct. 1850, în I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de N.B. Locusteanu, București, 1891, p. 43–44.

Ea este, totodată, una dintre cele mai puțin cunoscute, în epocă dar și în posteritate; supărătoare pentru o parte din ceilalți emigranți, iritantă mai târziu când aceștia ajung lideri incontestabili ai unei țări în curs de modernizare, artizani ai independenței ei și ai unei culturi care, năzuind spre aceleași țeluri europene, utilizează alt limbaj și se sprijină pe alte autorități, această parte a operei sale n-a fost niciodată reeditată sau a fost, prost și cu grave greșeli, doar înainte de primul război mondial. Interzisă de regimul satelit instaurat în 1945, grevată de acuzația de reacționarism și de deformare a faptelor, ea a rămas puțin utilizată de specialiști și practic necunoscută marelui public. Ea este însă o sursă de prima mână pentru reconstituirea atmosferei acelei vremi și chiar pentru informații, în general corecte în esența lor, și una dintre cele mai interesante, mai revelatorii pentru personalitatea sa și ilustrativă pentru vâna memorialistică ce însuflețește mare parte a literaturii acelui secol.

Întoarcerea scriitorului în mijlocul familiei sale, rămasă în exil în insula Chios, înseamnă sfârșitul unei epoci de doi ani și jumătate de foarte intensă activitate și începutul unei perioade mult mai izolate și mai nesigure; iluzia că revoluția poate fi continuată – iluzie nutrită de mai mulți revoluționari, români și străini – se spulberase în fața timpului și a indiferenței lumii și se punea acum problema adaptării la o realitate mult schimbată în acest timp. Heliade încearcă să se facă din nou util și chiar revine pentru câteva săptămâni în țară în timpul Războiului Crimeii, însoțindu-l (într-o funcție oficială, se pare) pe Omer Pașa, comandantul trupelor otomane care ocupă țara după ce rușii o părăsesc, faptă care-i va fi ulterior mult reproșată, mai ales de C.A. Rosetti; imperialii însă protestează împotriva prezenței sale la București și Heliade trebuie să plece din nou, răzbunându-se și aici cu armele care-i erau la îndemână, cu o satiră împotriva lui Știrbei și a sprijinitorilor săi austrieci.

El nu va mai reveni decât odată cu ultimii exilați, la sfârșitul anului 1858, din scrupul de independență sau din orgoliu poate, așteptând să fie poftit, și se integrează cu greu unei alte atmosfere politice, în care vechii săi adversari precum Ghica, Rosetti, Bolliac, mai adaptabili, mai mobili, cu relații superioare și mai ales cu o viziune mai realistă a lucrurilor, aveau poziții mai bune; o urmă a vechii sale popularități face ca el să obțină un număr superior de voturi la alegerile din vara

anului 1859, dar el nu fusese înscris pe liste și este invalidat. Încearcă să reia apariția *Curierului românesc* (de data aceasta numit însă *român*), care este însă suspendat după doar trei numere; dar gazeta nu reînvie, ca altădată, din propria cenușă, publicistul și omul politic nu mai simte exact ritmul vremii, și nici alte încercări nu sunt mai fericite: colaborarea la *Conservatorul progresist*, în 1860, sau *Legalitatea*, în 1866, nu durează decât câteva luni fiecare.

Heliade se bucură însă de un succes, de stimă, cel puțin în ceea ce privește activitatea sa culturală, care îi este recunoscută prin recompense și pensii de merit, insuficiente însă pentru a face față datoriilor acumulate, costurilor unei familii împovărătoare, cu copii nereușiți (mulți bani se duc inutil pe studiile în străinătate ale singurului său fiu); scriitorul, încă numit „părinte al literaturii române“, este obligat să tipărească broșuri și lucrări de popularizare, insuficient lucrate, și să ceară penibil Ministerului Instrucțiunii să le achiziționeze. O rază de lumină o reprezintă în 1867 adoptarea sa în noua Societate Academică Română, viitoarea academie, al cărei președinte este ales puțin mai târziu; el face față cu oarecare prestanță și îndemânare acestei situații, care i se potrivește, ține discursuri oficiale (între altele, citește din primul cânt al *Anatolidei* în deschiderea sesiunii academice din 1868) și face propuneri de reglementări ortografice. Zdruncinat însă de o viață consumată în împrejurări excepționale, de adversități, de lunga boală a soției (Maria suferea „de cel mai crunt reumatism nervos“ și moare în primăvara anului 1870), el este cuprins de un acces de furie violentă, de mania persecuției, în urma căruia își dă demisia din Academie și din alte funcții oficiale în decembrie 1869. Deși se pare că mai apar perioade de remisiune, ultimii ani ai vieții sale sunt întunecați de declinul inteligenței și nu mai puțin de cel al situației sale materiale. Lumea își va mai aminti de el doar cu ocazia morții, la 27 aprilie 1872: avea doar șaptezeci de ani, dar era deja un bătrân uitat, o reminiscență din alte vremuri.

*

Numele lui Heliade Rădulescu marchează cu o amprentă puternică începutul mai multor discipline și domenii ale culturii în acea vreme, ca practicant, ca teoretician, ca organizator al primelor manifestări și, întotdeauna, ca sprijinitor al tinerelor talente. În domeniul învățământului, de pildă, contribuția sa este importantă, deși el n-a fost profesor – fie și suplinitor – decât puțini ani, la începutul carierii sale; a fost însă unul din primii gânditori asupra rostului și specificului învățământului în țara noastră și mai ales un neobosit apărător al drepturilor și al importanței învățământului pentru societatea românească, un demn continuator al lui Dinicu Golescu. Încă din primele numere ale *Curierului românesc*, Heliade pune treptat în practică un adevărat program de educație civică prin selecția știrilor din străinătate și discretele sale comentarii, prin materiale istorice generale, dar și prin anecdote sau mici povestiri morale, prin favorizarea știrilor despre istoria națională sau despre acțiunile generoase în folosul interesului public, la noi și aiurea: fondarea unor instituții de ocrotire, școli sau biblioteci, testarea unor mari averi în scopuri caritative ș.a.; un loc foarte important este acordat învățământului și succeselor sale, unor măsuri administrative în domeniu și mai ales examenelor anuale la școli din diferite colțuri ale țării cu scopul mărturisit de a arăta „cât este de destoinic duhul rumânesc când ar fi lucrat și bine pregătit“. Păstrând încă amintirea anilor săi de profesorat și ai succeselor la care a asistat, ca învățăcel al lui Lazăr, Heliade Rădulescu este convins de rolul decisiv al educației în propășirea unei nații, de nevoia imperioasă a unei bune organizări a învățământului, mai important decât orice altă reformă care s-ar putea preconiza în acest stadiu, pentru că drepturi fără capacitatea de a le folosi nu sunt utile.

Încă din 1840 Heliade exprimă ideea că viitorul patriei depinde de instrucția oamenilor săi: „Fără școale să nu aștepte nimeni nici părinți buni, nici fii buni, nici slujbași buni, nici cetățeni buni, și prin urmare nici stat bine organizat și bine cârmuit și păstorit“, zice el la începutul *Proiectului pentru instrucția publică*. Această idee rămâne o constantă a întregii sale opere și este reafirmată cu orice prilej, în diferite ocazii: „Donnez à l'enfant une bonne éducation et une instruction capable de former son esprit et son cœur, afin de subvenir aux besoins de son corps : son avenir sera meilleur...“, zice el în 1851 (*Souvenirs et impressions*... p. 273); iar peste câțiva ani, în *Isahar*, găsește că instrucția este garanția libertății individuale, care apără pe individ de înșelători și demagogi: „Nu împroprietărirea, ci instrucția, cartea, poate da minte sănătoasă săteanului, conștiință de sine și cunoștința mai clară de oameni și de fapte. Și aceasta nu place servitorilor nici tiraniei, nici oligarhiei, căci atunci n-ar mai avea pe cine încela...“ (corectură, p. 413: *Vot universal – răzvot universal*, cap. IX).

În acest spirit se ocupă el de învățământul românesc pe tot parcursul vieții; alături de activitatea concretă în sprijinul școalelor, de compilarea, traducerea și tipărirea de manuale, el continuă în toți acești ani dinaintea revoluției o campanie de presă pozitivă în favoarea școlii, oferind nu numai reportaje și informații din viața școlii, ci și mai multe proiecte de reformă și de organizare a învățământului, cu idei practice și moderne. În *Câteva cugetări asupra educației publice* de pildă, apărut în *Curierul românesc* din 1839, el pledează pentru un învățământ larg și diversificat, bazat nu pe o știință abstractă, cum ar fi filosofia, ci pe interesele practice ale cetățeanului, adică pe tendința firească a omului de a-și împlini dorințele, de a fi fericit, căci „scopul unei educații sănătoase trebuie să fie fericirea“. Trebuințele omului fiind atât materiale, cât și spirituale, ele vor fi servite numai de o îmbinare a structurilor educaționale care să satisfacă nevoile generale ale societății: „Iată dar objetul educației omului: a se ocupa spre păstrarea, îndestularea și desăvârșirea trupului, a duhului și a inimii; și daca așezămintele publice de creștere vor fi întocmite pe acest întreit temei, problema educației și a fericirii omului socotesc că ar fi dezlegată“, conchide el în spirit iluminist, neuitând să și numească aceste temeiuri: „spre păstrarea... trupului sau materiei omului sunt meșteșugurile, spre îndestularea și desăvârșirea duhului... științele îndeobște..., spre... desăvârșirea inimii este morala“. În același timp, experiența lui didactică îi permite să vadă și necesitatea de a adăuga acestor planuri de reformă și exemplificări practice, care au darul de a concretiza și a face accesibile ideile abstracte; el adaugă astfel șirului de articole din 1840, intitulat mai târziu *Proiect pentru instrucția publică*, și o „tablă“, un model de planificare a orelor pe clase, după noua metodă propusă care urmărea o înșiruire logică a materiei în așa fel încât fiecare „clas“ (oră de curs) să apară „ca o toartă“ (verigă) în „lanțul învățăturilor“.

*

Heliade înțelege să ducă și în domeniul literaturii acțiunea sa de culturalizare și de educație, inaugurând, cu program, o critică, mai ales o critică de ordin stilistic, lingvistic și logic („Bazele pe care se vor face observațiile nu vor fi altele decât bazele generale de logică, de estetică, de retorică, de gramatică generală...", zice el în 1847), și o acțiune demonstrativă, sprijinind numeroși autori să debuteze și să se impună, atrăgând într-un circuit comun, în prezentări, discuții, colaborări, pe mai toți scriitorii importanți din toate regiunile românești. Întreținând relații privilegiate, cu inevitabile variații, cu moldoveni ca Asachi, Kogălniceanu și mai ales Negruzzi, cu ardeleni ca T. Cipariu și G. Barit, Heliade determină în mare măsură circulația generală a publicațiilor culturale și politice, o echilibrare a subiectelor și preocupărilor care prefigurează și sprijină curentul unionist, dincolo de consecințele sale lingvistice și literare. Acest lucru a fost posibil mai ales datorită calității și prestigiului publicațiilor sale culturale : colecția *Adaosul literar*, inaugurată în 1830 cu propriul său volumaș *Dintr-ale lui A. de Lamartine*, anunță intenția lui de a oferi cititorilor români marile modele ale literaturii universale („ca să insufle gustul citirii prin deosebite povestiri morale"), apoi *Curierul de ambe sexe*, care publică atât traduceri, cât și literatură originală și dezbateri despre problemele limbii, vocabular, ortografie etc. Intențiile sale educative în acest domeniu se vor concretiza cel mai bine în paginile proiectului de bibliotecă universală, din 1846, ridicat pe experiența deja bogată a colecției de traduceri pe care o publică în tipografia sa încă din 1835, cu o preferință vădită pentru poezie și mai ales pentru teatru: Gr. Alexandrescu traduce *Alzira sau americanii* de Voltaire, Ion Ghica *Prețioasele ridicole* ale lui Molière, Hrisoverghi pe *Antony* a lui Dumas, Iancu Ruset *Eraclie* de Corneille ș.a., iar Heliade însuși traduce *Amfitrion* de Molière și *Fanatismul sau Mahomet* și *Brutus* de Voltaire.

Într-adevăr, Heliade este unul din primii sprijinitori ai teatrului românesc la începuturile sale în Țara Românească, și rolul său decisiv în domeniu este încă puțin cunoscut. El însuși actor în una din primele reprezentări scenice din București, cum pomenește N. Filimon mărturia unui contemporan (în rolul Hecubei din tragedia lui Euripide, probabil în 1819-1820), Heliade se face de la începutul publicisticii sale apărătorul și propagandistul micilor înjghebări teatrale prilejuite de spectacolele școlare de sfârșit de an, unde semnalează ba un spectacol după piesa lui Heinrich von Collin tradusă de Iancu Văcărescu, la școala de la Golești, ba o piesă de Kotzebue ș.a.m.d.

El este autorul primei pledoarii publice pentru înființarea unui teatru românesc permanent (în *Curierul românesc* din 24 iulie 1830), arătând – ca Iancu Văcărescu în *Prologul* său – că teatrul este „școala cea dintâi a gustului, a moralului și a formării obiceiurilor", un prilej pentru „petrecerea cea mai nobilă și mai nevinovată" și, totodată, locul „în care limba se înfrumusețează și se înalță în treapta ce i se cuvine", într-un text care anunță și înființarea unui comitet de inițiativă pentru ridicarea unui teatru național (cei trei membri sunt Dinicu Golescu, Iancu Văcărescu și C. Cantacuzino). Heliade Rădulescu este autorul primului apel pentru utilizarea istoriei naționale ca izvor de inspirație pentru tânăra noastră dramaturgie, cu zece ani înainte de celebra chemare a lui Kogălniceanu din *Dacia literară*, cu care activitatea sa a fost adesea pusă în opoziție („Istoria noastră este plină de întâmplări și de fapte mari și eroice și este un izvor de unde să se adape duhurile și cu tragedii originale..."); și, în fine, tot el pledează pentru un statut social superior al actorului, care numai astfel va putea fi demn să devină agentul moralului și al spiritului pe scenă (*Curierul românesc* din 9 noiembrie 1833). În acest scop se înființează în decembrie 1833 amintita *Societate filarmonică* și școala ei, unde tinerii actori vor primi o pregătire deosebită și vor oferi spectacole gustate de public.

Deși a scris câteva scenete ocazionale, cu prilejuri aniversare, iar alteori satire dramatizate, deși a tradus – cum am văzut – și câteva piese, și știm că a încercat de mai multe ori să scrie o mare tragedie națională, inspirată de figura copleșitoare a lui Mihai Viteazul (un fragment e publicat în 1848 pe foi volante) și altă dată de aceea a lui Mircea cel Bătrân (s-a păstrat în manuscris un fragment din tragedia intitulată *Moartea lui Amurat*), Heliade Rădulescu n-a fost el însuși un scriitor de teatru, un dramaturg; în afară de publicistica lui culturală și politică, incluzând aici și fiziologiile sau portretistica satirică, în afară de oratoria solemnă pe care o practică în ocazii deosebite cu aceleași scopuri pedagogice, statura lui de literat se ridică pe temeiul unei activități poetice bine receptate de cititori, impuse prin chiar gazeta sau revista în care au apărut textele, dar destul de restrânsă cantitativ dacă o examinăm în perspectiva timpului și chiar în comparație cu aceea a altor poeți ai vremii.

Într-adevăr, ceea ce se poate observa la o privire de ansamblu asupra poeziei lui Heliade Rădulescu este caracterul circumstanțial, provocat de o împrejurare anume, al multor texte: când nu e vorba de satire sau pamflete versificate, prilejurile sunt în general solemne și tonul este înalt, dar caracterul inspirației nu este mai puțin artificios, ocazional în sensul clasic: sonete augurale pentru anul care se anunță, epitafe, un cutremur sau o molimă care aduc cortegiul nenorocirilor și meditația aferentă, izbânda în războiul cu turcii și speranțele îndreptățite care se leagă de aceasta și așa mai departe. Chiar cele mai celebre meditații ale sale, *O noapte pe ruinele Târgoviștii* și *Zburătorul* sunt – ca multe meditații romantice, de altfel – piese gândite „la rece“ și elaborate apoi cu concursul provocat al inspirației, care însuflețește o schemă, un principiu preexistent; chiar istoria anecdotică (adevărată sau nu, dar oricum plauzibilă) a elaborării *Zburătorului*, așa cum ne-o relatează Bogdan-Duică, confirmă această manieră, în care poetica și arta scriitorului se dovedesc mai degrabă îndatorate secolului precedent (așa cum s-a mai observat de altfel) decât stilului fugos, intempestiv, al veacului romantic. Chiar piesa sa de debut, care este, foarte probabil, *Cântarea dimineții*, scrisă pentru a fi recitată în clasă de către copii, ca o rugăciune, aparține acestui gen, aflat la confluența didacticului cu imnicul, dar care nu exclude deloc lirismul: doar că el, ca în parnasianism, este pregătit și recompus meșteșugărește.

O ierarhizare și o cronologie a preocupărilor lui Heliade arată de asemenea că poezia a fost pentru el, într-o anumită măsură, un produs secundar și derivat al activităților didactice, superior didactice, fie că ne raportăm la *Cântarea dimineții*, fie că ne gândim la traduceri, care trebuiau să demonstreze înainte de orice capacitatea limbii române de a exprima orice nuanță a sentimentelor și ideilor, așa cum apăreau ele în opera unor rafinați poeți ai Franței. Este un înțeles care explică și tipul criticii pe care-l practică Heliade, nu numai față de inamici și disidenți, ca Gr. Alexandrescu, ci și față de commilitoni și aliați, ca Aristia: înainte de a fi inspirație, arta este, după el, *tehné*, meșteșug, și poezia nu mai puțin.

Sub acest raport, poezia este și o cale pentru a se investiga și a se mărturisi: sub impulsul unei crize sau al unei solicitări, deci cu o „ocazie“, poetul meditează asupra propriei persoane și a destinului său: *Elegie* și *Visul*; din acești ani ai unei intense construcții, când scriitorul și publicistul este implicat într-o activitate publică stăruitoare, orice pretext poate declanșa asemenea momente de viziune introspectivă, deci de poezie; dezbaterea, caracterul urgenței, ambiguitatea soluțiilor pot să dea impresia de haos și indecizie romantică, dar acestea sunt elemente de recuzită, suprapuse: substanța acestor viziuni este de fapt și ea nutrită din aceeași materie demonstrativă, didactică, provocată, care constituie elementul definitor al unui clasic. Înseși explicațiile pe care Heliade le dă, curând după apariția *Visului*, din cauza rumorii stârnite în rândul cititorilor că ar fi vorba de un text autobiografic, arată că poetul își concepuse textul nu ca o mărturisire, ca transcripția unui vis autoscopic, ci ca o alegorie construită din bucăți – inclusiv din bucăți autobiografice, căci „ce poate cineva să descrie sau să zugrăvească mai bine decât aceea ce și cunoaște mai bine?“ – destinată să fie tot un material didactic, o pildă și un instrument de cunoaștere: „Scriind viața omului, am vrut, pe cât se poate, să găsească fiecare viața sa; am vrut adecă că scriu o viață nici mai sus, nici mai jos de omenire și să descriu cele ce poate cineva să întâmpine mai de obște în viață...“ Chiar faptul că autorul crede posibil să-și „tălmăcească“ textul și intențiile pe care el le degajă ar trebui să fie suficiente pentru a zdruncina încrederea în caracterul spontan al confesiunii.

Publicarea *Visului* în volumul din 1836 fusese însoțită de o notă care trimite chiar și spre un model, fie el și parțial: „Cele din urmă stanții... au multă asemănare cu scrisorile lui Falkland ce mi s-a întâmplat a citi în Pulwer“. Scriitorul menționat este Bulwer Lytton, iar romanul său epistolar *Falkland* i-a putut inspira lui Heliade atitudinea de spectator și ideea unui deznodământ tragic pentru o poveste de amor trădată de un om considerat de încredere, așa cum puteam bănui că procedase Gr. Alexandrescu în viața reală. Ca și Falkland, poetul își pierde iluziile asupra lumii când o privește mai îndeaproape („Lumea îmi era dragă.../ Dar perspectiva lumei își pierde a ei față,/ Privind-o de aproape precum eu o priveam“), ca și eroul lui Bulwer Lytton el are „inima zdrobită“ și se închipuie supraviețuind nenorocirii sale ca un automat rămas fără simțire („Râvna mi se stinsese, în toate eram rece“), căutând moartea dar, în cele din urmă, el se salvează punând înainte imperativul moral. De aceea, indiferent care e cantitatea de realitate biografică încifrată în aceste versuri – în jurul căreia au purtat o polemică celebră în epocă G. Călinescu și D. Popovici – este suficient că poetul însuși își recunoaște un model sau măcar o paralelă în lecturile sale romantice: el își compunea o poză care, prin chiar această voință, devine autentică și se validează în artă.

Poezii din această perioadă, precum *Serafimul și heruvimul, Visul, Trecutul* etc. nu sunt autobiografice în sens documentar și avatarurile descrise nu trebuie traduse în proză pentru a deduce de aici detalii concrete; ele sunt alegorii ale luptei cu sine însuși expuse sub forma unor vise, veșmânt preferat nu numai pentru largile sale disponibilități poetice, ci și întrucât permit organizarea unui traseu complet, pentru o experiență de viață încă neîncheiată în timp, cum era a sa. Visele sunt deci nu oglinda („tălmăcirea“) vieții sale, ci alegoria unui principiu moral: aceea a luptei sale cu sine însuși pentru stăpânirea demonilor interiori, a eului anarhic și egoist, care trebuie în cele din urmă să cedeze înaintea datoriei, a răspunderilor omului public, conducătorul sau profetul care este poetul. Liniștea, împăcarea, echilibrul spre care tinde orice tensiune de fapt reprezintă momentul de despărțire de interesul individual pentru a se pune în slujba neamului, pentru a construi cetatea viitorului.

Toate aceste texte exprimă dorința omului de a ajunge și de a se statornici într-un echilibru necesar vieții și construcției, care îl solicită în atâtea direcții. Există în sufletul poetului o neînfrântă propensiune spre liniște, spre pacea plenară și activă a desfășurării de energii constructive; prezentă întotdeauna în aspirațiile sale ca o culme, ca un punct înalt și fix spre care se îndreaptă neabătute aspirațiile sale mature, această oază de liniște și puritate prefigurând Edenul dinaintea căderii din *Anatolida*, apare materializat ca un spațiu al așteptării bucolice în *Serafimul și heruvimul*. Citit – cum ar spune Călinescu – cu ochiul netulburat de cronologie, pasajul trimite la *Noaptea de mai* a lui Macedonski, poet pe care Heliade îl anunță și-l preludează chiar, încântându-ne urechea cu o melodie care însoțește aceeași scânteietoare imagine a unei naturi adamice, palpitând parcă în ritmul răsuflării poetului, Dumnezeul și totodată răsfrângere a ei:

Pe la fântâni m-așteaptă, cu unda se răsfrânge,
Cu frunza îmi șoptește, cu zefirul suspină,

Cu valea îmi răspunde, cu patima mea plânge,
Cu dealul se înalță, cu câmpul se alină,
Cu floarea se dă-n leagăn, cu iarba undoioază,
Livedea îl arată, dumbrava-l subtascunde,
Durerea mi-o adoarme, lacrăma el mi-o șterge,
Și pe pământ și-n ceruri nădejdea mi-o arată…

Explozia lirică, precum și forma pe care o dă aceasta materiei expresive, cuvintelor, urmează aceeași parabolă care urcă din concretul teluric spre abstractul edenic, abia colorat de sugestii, dar nu și de identități precise. Nu întâmplător, versurile citate mai sus nu cuprind nici un determinant concret, nu precizează nici o linie, nici un contur. Punctul fix al echilibrului căutat nu are încă realitate, poetul nu-i știe încă forma sau culoarea (acestea vor apărea însă la Macedonski). Geniul său l-a ferit de eroarea de a preciza liniile unei aspirații atât de generale și atât de contradictorii încă. Tensiunea dintre dinamismul levitației și aspirația spre ordine, spre nemișcare deci, care sunt simultane, formează nucleul cel mai obscur și poate cel mai rezistent din toată poezia lui Heliade, pe care îl vom regăsi – în forme mai puțin muzicale dar nu mai puțin armonice – și mai târziu, în *Anatolida*.

Deocamdată vedem cum se transformă materia propriei tensiuni, supusă exercițiului de spunere, de structurare și de externalizare a sa, din exercițiu didactic și epic în meditație și profeție, adică dintr-un exercițiu clasic într-o confesiune romantică. „Liră suspinândă“ sau „pasăre trecătoare“, poetul era (în elegia scrisă la moartea lui Cârlova) un simplu receptacul de ecouri, un rezonator al voinței cerești; înzestrările sale, caracterul excepțional al sacerdoțiului său există numai în virtutea și în limitele delegate de voința divină, a cărei manifestare parțială pe pământ poetul este, de unde și poziția lui stingheră aici, „străin și călător“. Făcuți dintr-o esență diferită de cea a omului de rând, explică Heliade într-un articol cam tot de atunci, din 1832, *Pentru poezie*, poeții sunt diferiți prin facultatea lor superioară de înțelegere, de empatie, printr-o sensibilitate deosebită, „oameni a căror imaginație este vie și a cărora inimă este generoasă…, niște patriarși ai înțelegerii“.

Peste patru ani, ideea sa despre rolul și menirea poetului este alta. Zborul poeziei „e slobod“, spune el în *Prologul* dedicat aniversării lui Ghica, iar sunetul pe care ea îl smulge lirei este mai puternic, mai viril („e vifor, vijălie“), poezia e factorul transformărilor și puterea ei nu se mai desprinde din cea divină, ci este doar comparabilă cu aceasta, oferind viață veșnică formelor efemere: „Virtutei eu dau viață, o fac sfântă ființă/ Templu-i ardic altare și o-ndumnezeiesc“. Menirea profetică a poetului nu este încă exprimată, dar ea există latent, ca o capacitate proprie poetului de a descifra trecutul și a descifra viitorul în filigranul său:

La voi viu eu acuma și lira-mi se-ncordează
Să cânt vitejii voștri și lumei să-i vestesc;
A lor sfântă țărână și glasu-mi înviază
Și faptele lor toate p-urmași însuflețesc.

Influența lui Hugo și a liricii byroniene adâncește probabil acest filon, care se sprijină pe vocația reală de tribun a publicistului, deși nu știm prea bine când a luat contact cu poezia primului; dar credința în rolul profetic al poetului era deja un bun al epocii și saint-simonienii o răspândesc în formele populare ale utopiei lor. Pusă în formele clasice ale epopeii și sub forma invocației preliminare, această chemare a poetului la exercitarea unui rol providențial apare și în *Mihaida*, unde muza este somată să transmită bardului atributele necesare:

Eroica ta liră acoardă cu unirea,
Fă să-i auz vibrarea a coardelor sonoare
Întinse-n negrul sânge tiranilor purpurii.
Tu dă semnalul, muză, la prima mea cântare,
În sânul meu revarsă mânia ceea sacră
Aprinde-a mele versuri cu flacăra-ți divină
Și voi aprinde inimi, voi deștepta românul...etc.

În contrast, dar complementar cu atitudinea sacerdotală a poetului, care subliniază caracterul excepțional, solemn și oracular al versului, sub semnul unui mandat superior, proza acestei perioade de până la revoluție este o publicistică extrem de variată, inspirată din tensiunile momentului, servind cauze anume, limitate, adesea vecine literaturii, care implică puternic sensibilitatea autorului și de aceea cu multiple recursuri la memorie, la impresie, la parafrază și parodie; ea păstrează toată naturalețea, spontaneitatea și vivacitatea caracterului său bătăios, sarcastic, darurile sale de observație și caricatură care o fac delectabilă până în zilele noastre. Proza lui Heliade reprezintă, într-o anumită direcție, cea mai înaltă realizare a prozei pamfletare și satirice, a publicisticii politice și literare de la mijlocul secolului al XIX-lea; fără să aibă el însuși conștiința unei contribuții importante la dezvoltarea genului, lăsându-se în voia talentului și a revărsărilor de umoare, Heliade practică – mai ales în paginile *Curierului românesc* – un tip de proză în care dezbaterea, discuția de idei sau pamfletul politic se amestecă în chip firesc cu amintirea, șarja, schița de caracter, dând până la urmă nu numai un aspect elaborat textelor sale de presă, ci și o adresă mai generală, o anumită valoare tipologică sau caracterologică.

Acest amestec care are darul de a captiva pe cititor, concură și la realizarea unor mici tablouri de epocă, scenete animate de dialoguri caracteristice care anunță un posibil prozator din vâna lui Dickens și Thackeray. Teatralitatea multor proze (importanța și rolul definitor al dialogului, funcția caracterizatoare a vorbirii personajelor care marchează multe texte, între altele) vine din caracterul parodic al multor reprezentări, în care rolul vorbirii, al citatului, este decisiv, lucru firesc – la urma urmei – pentru un gramatic și un scriitor cu simțul limbii atât de dezvoltat. Ceea ce nu înseamnă că scriitorul nu e sensibil, alături de funcția vorbirii, și la aceea a mentalităților – ipostaza modernă a „caracterelor“ clasice – care se ghicesc în spatele vorbelor, a tipologiei umane definite prin citate caracteristice: „Ca să poată cineva izbuti în lume – zice el în celebrul articol *Pentru opinie*, prefigurând chiar substanța *Ciocoilor vechi și noi* – părerea de obște era... că trebuie de mic dat la stăpân, să «ție cureaua» câțiva ani ca să poată a se învrednici de frumosul titlu că «este omul cutăruia». Boierii înșiși își da fiii să slujească altor boieri, ca «să se roază cu slugăria«, iar nu cu slujba. «A fi cineva în slujbă», în vremile acelea însemna «a fi în chiverniseală» și a fi în chiverniseală, daca știa vorbi la o parte cu «bre rumâne!» și la alta cu «neiculiță», daca știa bine pune în lucrare proverbul acela «pupă pe român în bot și ia-i din pungă tot», în părerea publică trecea de «om al trebii», om care știe «să scoață lapte din piatră»“.

*

Darul selectării unor spuse cu putere de caracterizare, al observației detaliului și definirii prin citate, ușurința și pregnanța povestirii și celelalte daruri ce marchează prozele sale de până la revoluție vor fi puse în relief în perioada exilului care urmează celor trei luni de activitate ca demnitar și lider al guvernului provizoriu, când Heliade scrie și publică cele trei volume consacrate justificărilor personale și fundamentării istorice a opțiunilor sale. Deși publicate și probabil redactate de la început în franceză, aceste texte păstrează în mare măsură trăsăturile caracteristice ale prozei sale, incisivitatea și farmecul satiric al unei viziuni colorate de o puternică subiectivitate, cu atât mai interesantă pentru cititorul de astăzi care își poate reconstitui nu numai personajele, ci, din sute de detalii și portrete, și lumea în care ele evoluează.

După propria mărturisire, cele trei scrieri importante ale acestei etape au fost elaborate în cea mai mare parte încă din primul an al exilului, în 1849; la începutul anului 1850 vede lumina tiparului prima dintre ele, *Le Protectorat du Czar*, care este o sinteză a istoriei naționale – așa cum o vede Heliade – și un denunț fără menajamente al ingerințelor rusești în viața și politica micului vecin de la Apus pe care voia (zice Heliade și e foarte probabil că avea dreptate) să-l invadeze și să-l ocupe definitiv. Tonul e excesiv, rolul autorului în diferite ocazii subliniat cu insistență și veridicitatea unor afirmații este incontrolabilă; broșura n-a ajuns un document în ochii politicienilor francezi, și nici franceza ei – deși revăzută superficial de un scriitor de mâna a treia, Sébastien Rhéal – nu era acceptabilă pentru un cititor obișnuit, așa că ea n-a avut ecoul public așteptat. Un ecou, probabil nescontat, este însă cel pe care-l trezește istoria românilor în imaginația lui Sébastien Rhéal, traducător al lui Dante și poet de oarecare reputație căruia filosoful palingeneziei, Pierre Simon Ballanche, îi făcuse cinstea unei prefețe, la un volum de versuri apărut în 1840; Rhéal reia informația lui Heliade privitoare la trecutul

istoric al românilor (în parte fantezistă) și o utilizează într-un poem intitulat *La Roumanie renaissante*, căruia îi adaugă și o sumă de note lămuritoare în aceeași manieră. Chiar dacă nici broșura lui Rhéal n-a avut o răspândire prea largă, nu e mai puțin adevărat că ea marchează un mic moment de istorie, o primă operă literară inspirată unui poet francez direct de simpatia pentru destinul nedrept al românilor. În orice caz, ea pare să răspundă unei credințe pe care Heliade o exprima cam în acea perioadă într-o scrisoare către românii internați la Brusa: „Când România ar fi fost cântată de un Dante, de un Tasso, în timpul lor, când s-ar fi citat numele ei undeva de Voltaire, când un Lamartine, un Victor Hugo ar fi consacrat undeva un vers-două pentru dânsa, România ar fi știut-o lumea!“[4]

Al doilea volum apărut în 1850, din care fuseseră publicate câteva fragmente în presa democrată, simpatizantă a cauzei revoluției și a românilor (*Le Temps, La Revue de la Ligue des Peuples* etc.), este *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, în care savuroaselor amintiri ale tribulațiilor și dezamăgirilor unui exilat naiv li de adaugă într-un capitol separat o sumă de meditații morale pe marginea Evangheliei și a rugăciunii *Tatăl nostru*; ele ar fi, în viziunea unui adevărat cetățean al lumii, darul pe care „țăranul de la Dunăre“ îl aduce europeanului pervertit de civilizația lui ce l-a îndepărtat de Dumnezeu. Ca pretutindeni în proza sa, ceea ce face deliciul cititorului de astăzi este spontaneitatea reacției, ironia rece cu care autorul indignat caricaturizează oamenii și realitățile care-i displac, care-l rănesc pe refugiatul politic venit în țara tuturor libertăților, cum se întâmplă, încă de la graniță, cu funcționarul vamal francez, a cărui meticulozitate obtuză e de altfel binecunoscută:

„Les voleurs de grands chemins ne m'auraient pas tant fouillé…
– Avez-vous du tabac?
– Vos chemises sont-elles neuves?
– Vos rasoirs ne sont pas français.
– Ce cuir n'est pas français.
– Vous avez des objets de l'étranger.

---

[4] Scrisoare din 7 iulie 1850, în I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori din exil*, ed. cit., p. 35.

– Oui, messieurs – je n'ai pas voulu profaner le nom de *citoyen.* Moi, en premier lieu, je suis un objet étranger. Cela est roumain, cela est turc, cela est slavon, cela est allemand. Je ne fais qu'entrer en France. Il n'y a rien de français en moi, excepté mon cœur."

Este de altfel și pasajul pe care-l remarcă și critica franceză a cărții, destul de binevoitoare cu această scriere: „Ne dirait-on pas que c'est Sterne qui parle?“ exclamă publicistul parizian Hippolyte Castille.

A treia carte a exilului parizian, cea mai substanțială și mai interesantă, mai ales pentru istoric, este aceea a memoriilor din timpul revoluției, *Memoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements accomplis en Valachie en 1848.* Autorul întârzie publicarea volumului până înaintea plecării din Parisul tuturor tentațiilor către Chios, insula unde familia și soția, tot mai impacientată, îl așteptau; așa cum se temea și cum era de prevăzut în epilogul unei revoluții nereușite, toți foștii prieteni caută să-și scuze propriile greșeli și să arunce vina insucceselor asupra altora. Câțiva dintre foștii revoluționari și-au scris și ei memoriile, cum au crezut de cuviință; alții nu le-au scris, dar le-au criticat pe ale celorlalți. Fapt e că, scrise foarte repede după evenimentele relatate și alimentate atât de vechile neînțelegeri, cât și de competiția recentă pentru supremație, pentru câștigarea opiniei publice etc., memoriile lui Heliade au iritat peste măsură. E foarte probabil că tonul e nepotrivit, că accentele puse pe diferite episoade îl avantajează, dar dincolo de aceste nuanțe, puține din faptele relatate de autor au fost contestate sau, și mai grav, infirmate; în 1866, Aricescu chiar asigură că nu cunoaște nici o contrazicere a lor, „memoriile dlui Eliade de la 1851 pe care nu le-a contestat nimeni până azi“[5]. Ele rămân o sursă documentară de prima mână dacă sunt utilizate cu spirit critic; pe de altă parte însă, ele sunt o proză memorialistică de cea mai bună factură, de sub a căror franceză stângace răsare o limbă colorată, neaoșă, plină de expresii populare, care dă o vioiciune și un aspect dramatic neegalat fiecărui episod; manuscrisul românesc al acestei cărți, dacă va fi existând, a rămas necunoscut, dar textul îl sugerează cu mare pregnanță aproape pe fiecare rând, mai ales când se reproduce vorbirea oamenilor din popor, cum se întâmplă, de pildă, când fugarii sunt arestați la Pietroșița și aud conversația sătenilor care-i păzeau:

„– Non – zice unul din ei – je crois que ces hommes sont de nos amis, car autrement ils seraient les amis de ciocoï et par consequént protégés par eux.

– Mais les moustaches du plus petit où sont-elles? Christ dans l'église a-t-il les moustaches rasées? Avez-vous vu un apôtre ou un saint sans moustaches?

– Tais-toi, Stan, les moustaches et la barbe ne font rien, tous les chats et tous les ciocoï ont des moustaches et pourtant ils ne sont ni des apôtres, ni des saints…“

Sau mai departe, unde intervine mama subcârmuitorului, bănuind că arestații ar avea bani asupra lor:

„– On dit que vous avez emporté avec vous toute la caisse centrale des monastères.

– Vous voyez qu'elle n'est pas avec moi.

– Je vois tres bien; mais comment se fait-il qu'ayant été à la tête du gouvernement, vous n'ayez avec vous que sept cents zvanzigs?

– Les autres ne m'appartenait pas.

– Oh, mon Dieu! Mais vous pouviez faire une petite économie. Qui enfonce ses mains dans le miel sans les lécher?“

Și așa mai departe.

Dar nu doar darul excepțional al punerii în scenă, urechea fină care-l ajută să surprindă tonul autentic al vorbirii sătenilor – pe care îl valorifică și în *Zburătorul* – formează farmecul acestui volum de memorialistică activă, de mărturii asupra unor vremuri abia trecute și asupra unor evenimente care l-au implicat și marcat adânc pe povestitor; el nu este un simplu povestitor, ci un factor al acestor evenimente pe care le retrăiește și le povestește ca și cum s-ar desfășura încă, ca sub presiunea lucrurilor care se întâmplă în timp real, cititorul simțindu-le și văzându-le odată cu cei care le produc. Nu acum și nu aici se poate discuta despre valoarea de document a acestor mărturii, dar ea trebuie căutată nu atât sau nu numai în date sau fapte, ci și în atmosfera pe care o recreează, în viziunea – personală fără îndoială – pe care o propune și o inoculează cititorului, care înțelege dacă nu resorturile, cel puțin condițiile, tensiunea, complexitatea factorilor din care au rezultat ele. Dar Heliade este conștient că *Memoriile* sale fac parte din istorie, chiar dacă dintr-o istorie personală, strat inferior din care cu timpul se va distinge ceea ce s-a întâmplat cu adevărat, și ceea ce este acum doar nevoia de a fundamenta, în linii generale, în mare trecutul țării (ca în *Protectorat*, de pildă), devine – probabil pe măsură ce el însuși devine istorie – nevoia de a înțelege sistemul istoriei, felul în care trecutul ne determină și face parte din noi. Și pentru această evoluție, perioada primului exil parizian este decisivă, acum el face noile sale lecturi și are ocazia să mediteze asupra subiectelor care îl vor ocupa în următorii ani. Cele mai multe și probabil cele mai importante intră sub incidența istoriei, împinsă înapoi până la primele începuturi, până în geologie chiar.

---

[5] C. D. Aricescu, *Capii revoluțiunii române de la 1848 judecați prin propriile lor acte*, p. 27.

Curând după ce încheie tipărirea *Memoriilor*, presat de soția care încearcă în fel și chip să-l aducă lângă familie, Heliade își lichidează datoriile (nu complet, după cât se pare) și pleacă din Paris în vara anului 1851. La 20 iulie scrie ultima scrisoare din Marsilia și în ziua următoare se îmbarcă pentru insula Chios, unde îl așteaptă zile dificile din partea unei soții geloase – se pare nu fără motiv – și o societate rarefiată, cu prieteni sau colegi de exil înăcriți de lipsuri, suspicioși față de toate inițiativele sale și puțin dispuși să-l accepte fără rezerve pe fostul locotenent domnesc. În comparație cu activitatea trepidantă de la Paris, cu mulțimea evenimentelor, preocupărilor, întâlnirilor de acolo, viața din Chios oferă, fără îndoială, un contrast puternic. Heliade încearcă să-și ocupe timpul și disponibilitatea supraveghind educația copiilor, nici unul cu predispoziții intelectuale deosebite, și scriind. El se refugiază acum în elaborarea unei lucrări gândite în mari dimensiuni, capabilă să ofere temelia în același timp istorică și filosofică pentru întreaga sa operă, o sistematică rațională a universului, care nu exclude, ci presupune prezența divinității și legile ei, devenite legi obiective ale organizării vieții pe pământ. Intitulată *Istoria critică universală*, ea trebuia să înceapă cu crearea lumii și să aducă până la zi evoluția umanității. Bazată pe lecturi de toată mâna, operă tipică de autodidact, abundând în naivități cu aspect științific și adevăruri de popularizare, istoria lui Heliade nu este mai puțin o primă încercare de a introduce într-un sistem coerent toate cunoștințele unui poet despre lume, despre istoria ei, și deci despre progres, evoluție, schimbări.

Cei doi ani și jumătate pe care i-a petrecut la Paris după revoluție, ani de activitate intelectuală febrilă într-un mediu prin excelență stimulativ, i-au dat ocazia să-și satisfacă curiozitatea în acest domeniu, l-au pus în contact cu numeroase texte care îi întăresc convingerea că istoria este o parte inconturnabilă a științelor de care depinde înțelegerea și ordonarea existenței umane, rostul ei în univers, și de aici descifrarea atâtor legi ale vieții sociale, ale politicii. Așa și explică el lucrurile în 1859, în *Prefața* volumului *Echilibru între antiteze*: „Studiul și enumerarea doctrinelor filosofice, religioase, morali și politice ce odată cu începutul istoriei făcură educația generului uman formă primul volum care servea ca o introducție la un curs de filosofie a istoriei ce am elaborat... pe când mă aflam în insula Chio“.

Ca orice spirit sistematic – și în pofida haosului aparent în care și-a risipit viața, Heliade este un spirit sistematic – el vede conexiuni între toate segmentele vieții și studiul oricăror fenomene începe de la cele mai îndepărtate rădăcini, de unde și fascinația explicațiilor etimologice; nu filosofia l-a dus la studiul istoriei, ci istoria l-a obligat să pună ordine în masa informațiilor, să o sistematizeze pentru a-i putea înțelege resorturile, pentru a ajunge la scopul ei ultim: la adevăr. Asta înseamnă nu numai că, pentru a înțelege istoria omului trebuie început cu istoria cadrului în care se dezvoltă el, de la cele mai îndepărtate începuturi și în conexiunile ei cele mai generale; sau, cum spune în *Introducția* acestei istorii critice universale, neterminată și publicată postum: „istoria universală, în scurt, cată să fie istoria omului fizic, intelectual și moral, istoria progresului omenirii... precedută de creația universului și a omului și însoțită de istoria globului sau a revoluțiunilor sale“[6]. Însă în general istoria oferă un bogat material de reflecție care se transformă ușor în gândire categorială sau filosofică, într-o încercare de sistematizare a observației și deci de abstractizare, cu atât mai mult o examinare a istoriei întregii lumi cunoscute omului. Examinarea lumii și a realităților ei, sugerează autorul, nu poate să treacă peste observația empirică a unor perechi de fenomene, a unor trăsături și existențe corelative: „Cei dântâi oameni n-au întârziat...

---

[6] I. Heliade Rădulescu, *Historia critică universală. Scriere postumă*, București, 1892, p. 6.

a cunoaște și viața și moartea, și caldul și recele, și mișcarea și inerția… pretutindeni a văzut o dualitate"[7]. Această istorie globală care-l fascinează pe primul nostru poet al cosmosului, înțelegem din recapitulările din *Echilibru*, nu se poate mărgini la stabilirea adevărului „istoric", a adevărului faptelor, ea trebuie să arate și de unde au venit greșelile sistemului: „Din ceremoniile religioase, din credințele populare, din legi, se formară datinele și moravurile popolilor și, pe temeiul acestora, conform cu dânsele se așezară și se susținură diverse guverne… Prin cunoștința clară a fiecăruia din termenii dualităților vom cunoaște de unde a provenit răul în fiecare loc și secol". Nu e vorba numai de o cunoaștere a cauzelor, ci de nevoia omului politic de a învăța din exemplele istorice. După modelul ciceronian, Heliade voia să obțină de la istorie, de la istoria în sensul cel mai larg cu putință, elemente pentru un sistem mai bun de guvernare: marcat de experiența sa guvernamentală, pentru care se pregătise de altfel, conștient sau inconștient, cu mulți ani înainte, Heliade nu face în oricare din activitățile sale ulterioare decât să așeze pe temeiuri solide „științifice" revenirea sa în câmpul activității publice.

Temeiul acestui interes, al unei pasiuni devoratoare mai bine zis, este însă patriotismul. „Patria – spune el în *Echilibru* – este un objet moral, și cu patrie înțelegem instituțiunile țărei, drepturile ei publice, datinele ei, religia ei, limba ei, bărbații ei eminenți și devotați, istoria ei. N-are omul patrie daca n-are drepturi în țeara unde s-a născut, daca acea țară n-are instituțiuni sau daca el n-are suveniri pietoase în acea țară, afecțiuni și admirațiuni pentru trecutul ei, pentru brăbații ei". Este deci imposibil patriotismul fără iubirea istoriei patriei, a limbii și a instituțiilor ei, adică a întregului ei trecut, care trebuie cunoscut, însușit, continuat: „Unde dar este patriotismul acelora ce limba patriei n-au vrut s-o studie, ce istoria patriei nu vor s-o cunoască, cărora datinele ei îi sunt urâte…?" Lui i-au fost și îi sunt „scumpe și sacre ale patriei și de aceea am studiat fără ajutorul nimului limba ei, istoria ei… Meritul meu, de va fi vreun merit, este… că am deschis ochii, m-am uitat, am văzut, m-am încântat și am căzut în genuchi" (p. 456).

---

[7] *Ibidem*, p. 7.

Studiul istoriei și în special al istoriei patriei nu pleacă însă de la detaliu, de la faptul istoric cunoscut în documente sau în alte mărturii materiale, de la pasiunea pentru obiectele trecutului, resturi ale unei materialități de care se emoționează poeții romantici (pinteni și armuri pe câmpul de bătaie la Gr. Alexandrescu, excursiile arheologice la Cezar Bolliac etc.), ci de la viziunea teoretică, de la o adevărată „viziune" a acelor vremi pe care istoricul le judecă și le imaginează mai degrabă ca filosof al trecutului, căutând punctele nodale, elementele de coerență, sistemul, neglijând și uneori chiar disprețuind faptele: „De unde le știi acestea? Ne va întreba cineva, pe ce documente istorice te bazezi?" Și Heliade răspunde ca un poet ce era: „intuiția, deducția, analogia, fiziologia individelor și a popolilor, studiul epocilor și al doctrinelor și credințelor din acele epoce ce au mișcat popolii, cunoștința legilor aglomerațiunii, sunt niște științe mai presus de documente și de mărturii…"[8]

Este ușor de urmărit, în câteva ocazii, cum de la o simplă ipoteză autorul ajunge direct la o concluzie și la un sistem afirmat, nu peste mult timp, fără umbră de îndoială. În 1839 de pildă, în *Câteva cugetări asupra educației publice*, Heliade susținea importanța religiei în domeniu, și anume a adevăratului creștinism, nu cel fățarnic, către care se întorc chiar filosofii veacului: „Atâtea învățături, atâtea lumini ale veacului nostru nu puteau să nu facă pe oameni să vază adevărul strălucind cu atâta mare cuviință în două scrieri dumnezeiești și nemuritoare: în cei patru evangheliști și în Faptele Apostolilor. *Acolo poate sta tipul și modelul și al creșterii noroadelor, și al administrației lor* (subl. ns.)". De la ideea că în Evanghelii se poate găsi modelul „creșterii noroadelor și al administrației lor", în douăzeci de ani Heliade ajunge să creadă că acest model chiar a funcționat, fără să se întrebe cum anume și în ce împrejurări concrete s-ar fi impus acesta în vechile principate românești, iar faptul că nicăieri nu există un alt exemplu de acest fel nu-i tulbură siguranța, ci îi insuflă un sentiment de mândrie. Adevărurile istorice se stabilesc deci prin deducții și raționamente analogice, în construcția cărora autorul utilizează toate florile retoricii argumentative. Un citat mai amplu face vizibil întreg lanțul: „Ura între romanii creștini și romanii păgâni era mai mare decât ceea ce văzurăm între americanii englezi și locuitorii Britaniei, cum și între francezii republicani și francezii legitimiști. Daca s-ar putea crede că englezii din America, declarându-se și constituindu-se de autonomi, s-ar mai putea guverna după legile Engliterei; daca s-ar putea crede că grecii moderni, scuturând jugul Turciei sau al bizantinilor turciți, s-ar mai fi putut guverna cu legile și datinele Turciei, și mai puțin s-ar putea crede că primii creștini ce se văzură autonomi în Dacia și liberi de Roma păgână au mai putut conserva ceva din legile păgânătății. Instituțiunile Daciei de aci înainte fură instituțiunile ecclesiei primitive a apostolilor".[9] În altă parte, lanțul argumentativ lipsește și faptele sunt pur și simplu revelate: „Radu Negru fu nevoit a constitui pe români ca pe Israel. Legea proclamată pe muntele Sinaï deveni prima condică a României, pentru că numai aceea ar fi putut guverna și împăca pe romanul devenit creștin și mântuit din corupția patricienilor Romei..."[10]

---

[8] I. Heliade-Rădulescu, *Echilibru între antiteze*, București, 1859–1869, p. 211.

Interesant este că autorul n-are sentimentul invenției, al creației, fie și la nivel general, el consideră că nu face decât să sistematizeze elemente pe care trecutul – în cazul istoriei – și viața în general i le oferă, așa cum se întâmplă începând cu dualitățile pe care le observă în natură: „Noi nu inventăm nimic, spune el în capitolul *Monada, diada și triada*, noi nu creăm nimic în lumea ideală; elementele însă aflându-i-le în haos, în amestic, nu facem decât a distinge și a face a vedea" aceste dualități. La fel și în domeniul istoriei, unde istoria universală „nu poate căuta și spune decât generalitățile..., nu se poate ocupa decât de punturile ce se pot vedea pe culmea secolilor ce se destind înainte-i", cum spune el în preambulul *Istoriei critice universale*; dar aceste vârfuri care se disting din negura secolelor și care lasă la o parte individualul, „fiecare sat și țarină și colibă", se oprește la cele semnificative, la aspectele structurale și determinante ale câte unei întregi epoci: „faptele popolilor în general, doctrinele, dogmele, religiele lor, legile, instituțiunile, moravurile lor, guvernele

---

[9] *Ibidem*, p. 209.

[10] *Ibidem, III. Prima condică a României.*

lor ce deculă din acestea; invențiunile, științele, artele, meseriile lor sunt cu adevărat punturile culminante ce se cuvin a fi objectul istoricului universal, și cei mai mulți foarte puțin se ocupă de unele, de altele nicidecum"[11].

Cunoașterea acestor elemente este indispensabilă pentru că pe ele se bazează viața politică a oricărui popor: „Din ideea ce și-a făcut omul despre principul creator, despre creația lumii și a omului, s-a format religia; conform cu credința oamenilor s-au făcut și legile. Din ceremoniile religioase, din credințele populare, din legi se formară datinele și moravurile popolilor și pe temeiul acestora, conform cu dânsele, se așezară și se susținură diverse guverne"[12]. Pe baza unui raționament de acest tip, întru totul acceptabil ca principiu, poetul trece direct la rezolvarea unor dileme istorice, acoperind lipsa de informații și chiar de indicii, oricât de generale, prin analogii. Ușurința cu care el deduce astfel de episoade nu se limitează la cărți destinate oricum discuției între specialiști, precum *Istoria critică* sau *Echilibru între antiteze*, ci trece și în manuale propuse școlii și care, în parte, au și fost, se pare, folosite, în *Prescurtare de istoria românilor sau Dacia și România*, de pildă, din 1861, unde se introduc raționamente similare cu privire, de exemplu, la fundarea principatelor, unde lipsesc iarăși documentele precise: „La toți istoricii României, aci, cu moartea regelui Ioan li se rumpe la toți firul. Nouă nu ne place a fi fataliști, nici a crede că evenimentele sunt aduse de un hazard orb". Misiunea istoricului este tocmai de a acoperi aceste pete albe: „aceste efecte au cauze, aceste evenimente își au șirul lor și se succed după legile naturei. Cată să aflăm acest șir pentru că aceasta este misia istoricului"[13].

Dacă însă „aflarea șirului" prin metoda analogiei și a imaginației logice („așadar, deodată, fără nici un cuvânt, fără nici un alt început sau cauză n-au putut răsări nici bani de Severin, nici duci în Transilvania") este inoperantă în domeniul istoriei, ea este fertilă în cel al poeziei și se poate spune că lecturile târzii și nesistematice ale lui Heliade, marile întrebări cu privire la istoria și sensul existenței noastre care îi chinuie anii exilului, după eliberarea de sub presiunea zilnică a omului politic, nasc la el și marile viziuni, și ideea empatiei, a atracției și nunții ca relație universală dintre lucruri și ființe, adică marea poezie din *Anatolida*.

---

[11] I. Heliade Rădulescu, *Historia critică universală*, 1892, p. 6.

[12] *Ibidem*, p. 9.

[13] I. Heliade Rădulescu, *Prescurtare de istoria românilor sau Dacia și România*, 1861, p. 69–70.

Încă din *Istoria critică*, dar mai ales în *Echilibru între antiteze*, Heliade lasă să se întrevadă o febrilă meditație, dacă se poate spune așa, orientată acum spre marile probleme ale individului în univers; sub presiunea mai vechilor sale comentarii pe marginea Evangheliei și a mai noilor lecturi, sporite în împrejurările favorabile ale exilului parizian (*Science du socialisme universel* de Lecouturier, *Le Socialisme c'est le vrai christianisme* de Considérant, *Théorie de l'unité universelle* a lui Proudhon și altele), Heliade gândește dimensiunile proprii omului, ca libertatea sau finalitatea existenței, în funcție de relația acestuia cu societatea, pe de o parte, și cu Dumnezeu pe de alta. Însuși sistemul dialectic al triadelor, al triunghiului pe care îl formează o dualitate creatoare cu rezultatul ei sintetic, sistem a cărui expunere *more geometrico* ocupă primele pagini ale cărții, nu este străin de viziunea naiv creștină a unei lumi organizate după principiul Trinității creștine (Tatăl, Fiul și Sfântul Duh), care nu e o invenție proprie, ci poate fi regăsită în gândirea epocii; chiar Pierre Leroux crede că organizarea statului și a societății este bazată pe acest principiu al trinității, ale cărui rădăcini ar exista în însăși natura umană, individul intrând în relație cu lumea exterioară prin trei căi: senzația, sentimentul și cunoașterea, care, la rândul lor, caracterizează și ele, prin preponderență, cele trei categorii umane principale: tipul industrios, aplicat („muncitorii"), tipul artist și cel savant. Puncte de contact ale gândirii poetului român cu teoriile socialist-utopice ale vremii au mai fost indicate de Scraba, George Oprescu, D. Popovici, G. Călinescu, R. Tomoiagă ș.a. Ele sunt relativ numeroase, deși însemnătatea lor efectivă n-a fost niciodată evaluată în ansamblu: ca Saint-Simon, și Heliade credea că principala sarcină a politicii este să gândească economia și să instaureze morala, în perspectiva unei armonii universale bazate nu pe egalitate, ci pe înțelegere, iar asemănător unui aspect al fourierismului – în varianta raționalizată a lui Victor Considérant, adică prin predica unei reconcilieri pacifice a antagonismelor – pare toată teoria echilibrului, pe care Heliade o sprijină pe exemplul lui Christos: „echilibrând sau împăcând ambele principe și cu drept cuvânt luă numele de *mire*, de *mediator*, de *mesie*"; după cum calculele sale privind proprietatea agricolă și produsul ei seamănă foarte tare cu cele ale lui Proudhon, care evalua veniturile și dobânzile datorită cărora arendașii (fermierii) pot deveni proprietari la rândul lor; la fel și ideile despre federalism ca formă a descentralizării sau anticlericalismul său, de altfel foarte răspândit printre gânditorii utopici dinainte de 1848.

De fapt, ideile diverse expuse în *Echilibru...* datorează mai puțin unor lecturi directe și mai mult curentelor și informațiilor care pluteau în aer într-o epocă plină de proiecte utopice, bazate pe ideile unui socialism creștin, căutând o rezolvare marilor probleme ale timpului prin instaurarea unei participații a muncitorilor la beneficiile patronilor, prin asigurarea unui echilibru între forțele sociale, respectiv politice, prin emanciparea de sub un centralism administrativ, excesiv și păgubitor etc. Sub acest raport, având în vedere și popularitatea sa, considerabilă încă la începutul anilor șaizeci, Heliade rămâne cel mai important vizionar și reformator social (în stare latentă, desigur) de la mijlocul secolului al XIX-lea, în scrierile sale găsindu-și locul și o posibilă rezolvare probleme precum: descentralizarea administrativă, renașterea economică pe baza unor credite interne (obligațiuni populare), bănci de investiții, participarea tuturor indivizilor conștienți (sănătoși la minte și știutori de carte) la treburile statului etc. Din acest punct de vedere, scrierile lui Heliade, răspândite nu numai în volumele cunoscute, ci și în zeci de broșuri și extrase, au exercitat probabil și o influență efectivă asupra ideilor generației următoare, chiar dacă aceasta este greu de apreciat astăzi cantitativ; în orice caz, ele se regăsesc, într-o formă difuză, în marile sale poeme din anii senectuții.

Amestecul dintre social și poetic nu e nou în lirica sa; l-am mai văzut în *Sânta cetate* din 1854 și în general se potrivește cu viziunea utopică și tonul profetic adoptat în perioada „regenerării", a exilului de la Paris și a contactelor cu mica și chiar cu marea filosofie social-creștină dinainte de 1848, cu Saint-Simon, Ballanche și ceilalți. Acestea îi întăresc probabil convingerea, existentă dinainte, că cheia tuturor problemelor se găsește în cuvântul Domnului, în Biblie, și că studiul evangheliilor este în măsură să elucideze orice chestiune obscură, de istorie ca și de drept sau de filosofie. Preocupările lui în acest domeniu erau mai vechi: „Câte îmi vorbești despre cristianism – zicea el în martie 1851 – am multă materie scrisă. Multe sunt, cum veți vedea în *Proscris*, multe am nepublicate și multe numai în materie încă adunată...“[14] Acesta e probabil punctul de plecare al noii sale traduceri a Bibliei și totodată al comentariilor sale din *Biblicele* care, bazate pe textele orientaliștilor francezi precum Cahen și alții sub raport filologic, caută să impună acest text ca un panaceu filosofic, ca un model instituțional, cum încercase parțial în partea ultimă din *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, din 1850. El avea convingerea sinceră că această operă – traducerea și comentariile sale – este echivalentul marii acțiuni din timpul lui Matei Basarab, când s-ar fi început prima traducere a Bibliei în limba română și s-ar fi dat astfel semnalul primei renașteri culturale și naționale a românilor.

Traducerea sa, apărută în fascicole începând din 1858 și urmată curând de comentariile din *Biblicele*, publicate tot la Paris în același regim, a stârnit însă un val de discuții și adversități care au umplut pentru o vreme paginile gazetelor din țară. Trimisă în câteva pagini de probă ierarhilor de la București și Sibiu, poate și altora, traducerea sa stârnește reacția vehementă a mitropolitului Andrei Șaguna de la Sibiu (pe atunci doar episcop), care dă și o circulară împotriva acestei întreprinderi pentru care consideră că Heliade nu are nici o calificare; ea cădea și prost, într-un moment în care Șaguna însuși, și apoi vechiul prieten Costache Aristia publicau și ei câte o traducere a Scripturii, Șaguna pe contul episcopiei din Sibiu, iar Aristia pe cel al Societății britanice a Bibliei. Comentariile lui Heliade sunt însă de tot interesul, nu numai pentru că vădesc în el același spirit iscoditor și fantast, înrudit cu al lui Hasdeu, divagând cu erudiție în spațiul analogiilor, derivațiilor lexicale și al etimologiilor și stârnind astfel asociații evocatoare de poezie, ci și pentru anecdotele istorice pe care ele le prilejuiesc, amintiri, șarje sau portrete cu indiscutabilă valoare literară; ele anunță prin aceasta chiar structura compozită a *Echilibrului* și regimul preponderent memorialistic în care vor funcționa.

---

[14] I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, ed. cit., p. 60.

Ceva din materia și viziunea istorică, în sens larg, a Bibliei, necolită de operația de cernere și asimilare presupusă de traducere, trece și în marele său plan de refacere poetică a istoriei universului, apariției oamenilor și dezvoltării lor până la apariția creștinismului, după un plan concretizat târziu și împărtășit prietenilor, prin corespondență, în mai multe forme dar nu foarte diferite. Lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla îi scria, în septembrie 1869, că acest poem „care cântă timpii anteistorici“ va avea douăsprezece cânturi, începând cu *Imnul creațiunii* și terminând cu *Izrael, popolul model, Izrael – cristianismul*[15] ; în scrisoarea către Barit, peste două luni, poema avea douăzeci de cânturi și începea cu *Tohu-Bohu* (noua versiune a *Căderii dracilor* din 1840), continua cu *Imnul creațiunii* și se încheia cu *Victoria omului asupra zeului Forța*, probabil tot o versiune a cântului dedicat apariției creștinismului. Ceea ce ne-a rămas însă, publicat în volumul II al *Cursului întreg de poezie generală* din 1870, nu cuprinde decât primele cinci cânturi; ultimul, al cincilea, este o interpretare proprie a mitului biblic al lui Cain și Abel în care fratele cel mare, trezit brusc din somnul în care avea un coșmar, un vis răuprevestitor, îl lovește pe Abel și-l ucide. Heliade reia astfel materia unei întâmplări care a zguduit pe contemporani și s-a versificat și de Gr. Alexandrescu în *Ucigașul fără voie*: trezit din somnul în care visa că-l atacă un lup, un tânăr țăran se repede să-l ucidă și-și omoară soția. Ca și în poezia lui Alexandrescu, și la Heliade accentul e pus pe nesfârșita remușcare a ucigașului, mai rea și mai chinuitoare ca orice altă pedeapsă, pe sfâșierea părinților care au a plânge și un mort, și un criminal:

Dizgrațiat Adame, al patrilor părinte!
Mult lăcrămoasă Evo, a mamelor strămater!
Pe cine-aveți d-a plânge? Pe justul ce trepasă,
Sau pe ucizătorul mai hâde decât crima,
Oribil de cutremur, de spaimă, repentiri?
Căci unul ca și altul sânt scumpii voștri filii...

Poemul lui Heliade e imposibil însă de judecat pe fragmente sau pe imagini pentru că astfel ies în evidență stridențele lingvistice care au fost ironizate de contemporani, formaţii lexicale compuse sau derivate neobişnuite în limba română (îndamascat, fructidor, protostat, împăvăzat), neologisme neuzuale (a doma, triboli, peliceu, rancurră), sau prozaismul deducţiilor „raţionale" din materia biblică („Mois', crescut în Egipt, mai conserva d-acolo/ Şi datini, şi doctrine..." etc.); frumuseţea şi noutatea poemului stă în viziunea grandioasă a lumii, creată din haosul primordial. Ea apare doar la o lectură continuă, care să nu zăbovească asupra amănuntelor, oricum simţite astăzi altfel decât acum un secol şi jumătate: multe din neologismele şi formaţiile intelectuale ale lui Heliade au fost încetăţenite sau oricum nu mai surprind ca atunci, disponibilitatea lectorului în faţa unui procedeu sau a unei licenţe e mult mai mare, ca şi cultura lui. Rămâne deci forţa unei priviri care cuprinde lumea de la începuturile sale, care imaginează episoade doar subînţelese în Biblie, dar coerente cu istoria acesteia, care umanizează şi chiar face contemporane procese de o durată geologică, scăpând deci unor reprezentări succesive, şi transferând într-o zonă a conceptualului, a enunţului abstract, cu o foarte puternică capacitate sugestivă, însăşi istoria viitoare a genului uman:

---

[15] I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. cit., p. 177.

> *Să punem ipoteza de ce s-ar putea s-advie,*
> *D-acum în câtiva seculi de-nvenţiuni, progrese.*
> *Se-ntrarmă astăzi omul cu electricitatea,*
> *Dispune după voia-i d-a aburilor forţă,*
> *Şi toţi le recunoaştem foloasele imnane.*
> *Ci tot mai e progresul pe cât există încă*
> *Şi mai există timpul...*
>
> (*Arborul ştiinţei*, IX)

Publicată într-un volum care nu are nici un ecou între contemporani, *Anatolida* reprezintă nivelul cel mai înalt pe care l-a atins poezia sa şi este altceva decât fusese până atunci. După atâţia ani de abandon al poeziei, aşa cum o scrisese în tinereţe, şi timide încercări de revenire în agitaţia multelor sale ipostaze publice, Heliade încearcă acum să-şi realizeze mai vechiul său vis de a repeta actul creaţiei cosmice, de a crea – poetic – lumea din nou nu doar pentru a-i înţelege începuturile, ci şi pentru a-i lumina calea către izbăvire, de revenire în paradisul echilibrului, dreptăţii şi egalităţii tuturor. Din acest punct de vedere, *Anatolida* este prima creaţie poetică a unui alt univers decât cel contingent, pe care încearcă să-l depăşească în perfecţiune, adică în frumuseţe şi logică; pentru prima dată înainte de Eminescu, poezia încearcă nu să imite creaţia, ci s-o depăşească. De aceea, limbajul *Anatolidei* nu mai e alegoric, cum era cel al poeziei contemporane, ci simbolic: el nu explică lumea existentă prin intermediul unor metafore, ci oferă un model simbolic al ei. Creaţia poetului adevărat – un poet, a spus-o Heliade de atâtea ori, este un creator, un vizionar, un profet – nu imită creaţia cosmică, ci oferă un model al ei, utopic în sensul că implică şi o „critică" a celui existent şi duce inevitabil la o refacere a ei, la o altă „facere" a ei. De aceea e nevoie şi de un nou instrument lingvistic, creaţia începe cu creaţia limbii care să-l exprime.

Viziune gigantică a unei noi creaţii universale, utopie inversă, răsfrântă asupra trecutului mitic al umanităţii, *Anatolida* comportă două straturi de simboluri: dacă poemul în întregul său este o proiecţie a înstăpânirii omului în univers, fiecare cânt îşi poartă în sine propriul simbol: *Imnul creaţiunii* închide în el simbolul genezei creştine, al imaculatei concepţiuni, *Viaţa sau androginul* pe cel al năzuinţei spre perfecţiune a omului („androginismul era prima din proprietăţile celor ce se ziceau nemuritori", afirmă el încă în *Istoria critică*, subliniind deci esenţa supranaturală, imposibilă a perfecţiunii), *Arborul ştiinţei* pe cel al cunoaşterii, *Moartea sau fraţii* pe cel al expierii, al căderii din cauza păcatului originar. Toate sunt simboluri pe care gândirea romantică le exprimase deja, la Hugo, la Wordsworth, Blake ş.a., marea nuntă a elementelor care generează viaţa şi în care voinţa umană este principiul activ, care hotărăşte naşterea unei lumi noi şi unei noi speranţe deci.

Timpul marilor viziuni romantice trecuse însă sau, oricum, nu lui i-a fost dat să-l reînvie înaintea cititorilor. I-a fost sortit şi acest contratimp, între atâtea altele, ca după începuturi marcate de didacticism, pe de o parte, şi de un manierism graţios, de o poză meditativă în structura căreia se pot recunoaşte primele sale mari modele, poetul să-şi găsească tema şi să-şi desfacă marile aripi ale unei viziuni cu adevărat romantice într-un moment când „romantismul înalt" murise şi când glasul său nu mai era ascultat de nimeni. În

1869 Samson Bodnărescu pregătea o recenzie „aspră“ despre primul volum din *Cursul întreg de poezie*, dar acolo erau cuprinse doar poeziile din tinerețe: *Anatolida* apare în vol. II, abia în 1870. Când apar primele cinci cânturi ale marei epopei, textul nu se bucură de nici un ecou, nimeni nu-i relevă nici meritele, nici scăderile sale: Heliade Rădulescu era, așa cum îi dorise ferocele C.A. Rosetti, „îngropat de viu“. „Între morții generației trecute – spune Iorga la douăzeci de ani după moartea sa – puțini sânt mai adânc îngropați în uitare decât cel mai mare dintre dânșii, cu influență în toate ramurile: Eliade“[16]. Nici critica secolului trecut n-a fost mult mai înțelegătoare: Ov. Densusianu considera *Mihaida* „o alcătuire chinuită și copleșită de artificialitate“ și găsea „comice“ originalitățile din *Anatolida*, la care practic nici nu se oprește; Șerban Cioculescu (care găsește în *Zburătorul* „un climat țărănesc de o neîntrecută autenticitate“) ignoră pur și simplu *Anatolida*, și chiar Călinescu – deși îi recunoaște „mijloacele verbale pentru marele vers romantic“ – găsește că „totul e friguros alegoric“.

Dincolo de aceste judecăți înguste sau parțiale, sugerată încă de Dimitrie Popovici în studiile sale preliminare, trebuie însă observată neobișnuita aspirație către sistem a acestui autodidact, faptul că poezia, istoria și filosofia lui tind să se închege într-un tot mai mult sau mai puțin unitar, unde elementele își răspund și se sprijină reciproc, la distanțe de zeci de ani uneori, că ele sunt adică rodul unei personalități creatoare deosebit de puternice și izvorăsc dintr-o conștiință care nu numai că naște viziuni, idei, ci le și structurează. Fără să fie în sine o valoare, această caracteristică pune toată opera într-o altă perspectivă: aspecte aparent izolate se unesc într-o încrengătură de relații care sprijină diversele manifestări prin forța sistemului și le dă astfel valoare. Dintr-o literatură de amatori, de scriitori născuți din imbolduri momentane și pentru ei înșiși („că eu n-am fost stihurgos pentru gustul lumii, decât pentru trebuințele mele“, zice Alecu Văcărescu la sfârșitul sec. al XVIII-lea), prin Heliade Rădulescu literatura română intră în marile spații ale romantismului european și implică în substanța ei orizontul istoriei, al filosofiei istoriei și al gândirii religioase, chiar și în formele rudimentare în care o practică el.

Nu se poate demonstra o relație directă între poezia și filosofia sa, între *Anatolida* și *Istoria critică universală* să zicem (asemenea relații nu sunt niciodată directe), iar poemul nu ajunge, în cele cinci cânturi scrise, până în timpii geologici cu care debutează *Istoria*, dar viziunea este aceeași, aceeași nevoia de implicare a tuturor nivelelor istorice și aceeași este metoda de interpretare a lor, de unde și savanta mistică numerologică de care abuzează poetul în începutul istoriei, etimologismul excesiv și mecanic care devine nominalism prin abuz etc. Viziunea grandioasă a acestei lumi articulate, în care științele explică și luminează parabolele biblice cu ajutorul unei chei universale, este ea însăși de natură poetică și generatoare de înțelesuri, căci și poezia, și istoria se înrudesc și se completează în același demers esențial: a înțelege ce s-a petrecut în trecut pentru a putea imagina ceea ce se va întâmpla în viitor. De aceea, ca la Hugo sau la alți mari poeți romantici, și poetul și istoricul trebuie să coboare în mijlocul realității și s-o slujească în interesul neamului care i-a produs, ei fiind una cu filosoful și cu omul politic, ideal pe care Heliade îl înțelege abia după ce, pentru o clipă, întrunise fără să știe toate aceste deziderate și pe care încearcă apoi zadarnic, vreme de un sfert de secol, să le recâștige. Zădărnicia încercărilor sale e însă secundară în ordine istorică și benefică în ordine literară, pentru că ea produce mari fragmente de poezie conceptuală; prin acest efort însă el devine omul romantic cel mai deplin al acestei culturi – cel mai deplin până la apariția marelui său admirator, Eminescu.

MIRCEA ANGHELESCU

---

[16] N. Iorga, *Cronica literară*, în *Timpul*, XV (1893), nr. 50, vineri, 15/17 martie, p. 2.

CRONOLOGIE

1802

Ianuarie 6. S-a născut la Târgoviște Ion Rădulescu, fiul lui Ilie Rădulescu, negustor, fost funcționar militar (probabil căpitan de poteră, polcovnic de târg, sau o funcție similară), dintr-o familie cu oarecare stare, care contribuie la renovarea bisericii Sf. Voievozi din oraș și care avea rude la București, și al Eufrosinei (n. Danielopol), dintr-o familie venită recent din sudul Dunării („mama știa carte numai grecească“); erau, probabil, aromâni.

1812

După cum se obișnuia atunci, copilul învăța carte grecească acasă, cu dascălul Alexe, după psaltire. Văzând într-o zi, „în poarta bisericii Crețulescului“, pe un vizitiu citind din *Alexandria* unui grup care asculta fermecat, se aprinde de curiozitate și învață în câteva zile, cu ajutorul unui argat din curte, să citească românește cu litere chirilice.

1813

În timpul ciumei stă aproape un an la moșia familiei de la Grindu și citește mult: „în timpul acela dar învățai multă carte românească“.

1814

Heliade intră la Școala Domnească, aflată în metohul mitropoliei de la Schitu Măgureanu; în acest an probabil, în februarie, moare mama sa.

1818

Heliade intră în Școala de inginerie înființată de Gh. Lazăr, la Sf. Sava, în care se preda românește.

1821

martie. Tudor Vladimirescu intră în București cu cinci mii de panduri și se instalează pe dealul de la Cotroceni; Gh. Lazăr devine unul dintre sfătuitorii săi și Heliade Rădulescu l-ar fi văzut pe Tudor venind, în taină, la el.

Cursurile de la Colegiul „Sf. Sava“ se întrerup și nu se vor mai relua după vacanță, chiliile fiind devastate peste vară. Gh. Lazăr se îmbolnăvește.

1822

toamna. Probabil „în acea lipsă de profesori“, junele monitor ține un discurs la instalarea noului domn, căruia îi câștigă simpatia. „Întemeindu-mă pe această potentă cunoștință, cutezai a mă muta a mă stabili de sine în casele unde șezuse și predicase Lazăr... Fără a fi numit de nici o autoritate, fără a fi invitat de nimeni, singur îmi dedei misiunea de a continua fapta lui Lazăr abia începută...“ O va continua până la întoarcerea bursierilor trimiși la studii în Apus (Ef. Poteca, S. Marcovici etc.), adică probabil până prin 1825 sau 1826.

1827

Heliade îl cunoaște pe Dinicu Golescu, probabil la inițiativa acestuia, care îi propune să-l ajute în întreprinderea sa educativă și reformatoare; se înființează *Societatea literară,* în ședințele căreia el își va citi primele încercări poetice (traducerile din Lamartine și Boileau), iar Iordache Golescu gramatica, tipărită abia la 1840.

1828

Ocupația rusească a țării îi oferă lui Golescu pretextul pentru a cere autorizația de publicare a unui jurnal, de care și autoritățile aveau nevoie; el îl cheamă pe Heliade de la Sibiu, unde acesta îngrijea apariția *Gramaticii* sale și îi încredințează sarcina de a publica acest ziar, inițial numit *Curierul Bucureștilor* și anunțat pentru începutul anului următor.

1829

aprilie 8/20. Apare primul ziar românesc din țară, sub titlul *Curierul românesc,* în patru pagini mici, imprimat la tipografia Mitropoliei din București. După câteva întreruperi de mai mică întindere, în aprilie 1848 ziarul este suspendat la cererea consului rus; va mai apărea la sfârșitul anului 1859, dar va fi iar suspendat după doar trei numere.

1830

octombrie. Ion Heliade Rădulescu – în asociație cu unchiul său N. Rădulescu – cumpără tipografia răposatului doctor C. Caracaș, care beneficia încă de monopolul instituit la crearea ei, în 1817, și pune bazele înfloritoarei sale întreprinderi editoriale.

Apare, inițial lunar, suplimentul literar al ziarului intitulat *Adaos literal,* o colecție de volume în general traduse, cu regularitate devenită nesigură. Publică primul său volum de versuri: *Meditații poetice. Dintr-ale lui A. de Lamartin traduse și alăturate cu alte bucăți originale,* care este anunțat în nr. 77 din 14 decembrie al *Curierului românesc.*

Moare tatăl său în timpul epidemiei de holeră.

1832

mai. Ruptura lui Heliade cu puterea protectoare, cu consulatul rusesc și deci cu domnul, care se pregătea, devine efectivă după publicarea textului *Coup d'oeil sur l'origine et la langue des Valaques,* fără a-l supune cenzurii, în nr. 30 din 15 mai al *Curierului românesc.* Generalul Pavel Kiseleff ar fi ordonat exilarea nesupusului.

1833

octombrie. Din inițiativa lui Ion Câmpineanu și Heliade Rădulescu se înființează *Societatea filarmonică,* școală „de muzică vocală, de declamație și de literatură", care capătă aprobare oficială la 19 ianuarie 1834. Heliade va fi numit directorul școlii și profesor de literatură, C. Aristia profesor de declamație, iar Bongianini profesor de muzică.

1834

ianuarie 19/31. Se deschide școala Societății Filarmonice

august. Școala prezintă prima sa producție cu tinerii actori pe care îi pregătea: *Fanatismul* lui Voltaire, în traducerea lui Heliade.

1835

noiembrie 1. Apare primul număr al revistei *Gazeta Teatrului Național*, din care vor apărea în total treisprezece numere; revista pregătește apariția *Curierului de ambe sexe*, pe care îl și anunță.

1836

Apare volumul *Culegere din scrierile de proză și de poezie ale d.I. Eliad*, anunțat în nr. 33 din 1 iunie al *Curierului românesc*. Heliade exprimă pentru prima dată ideea că versurile sale alcătuiesc „un tot".

Spre sfârșitul anului se destramă *Societatea filarmonică* în urma certurilor și suspiciunilor reciproce, dar mai ales a intrigilor subterane încurajate de autorități, conștiente de activitățile politice secrete ale unora dintre membri.

august. T. Cipariu îl vizitează la București, „la Târgul de afară, aproape de Colentina, loc adevărat pentru un literator… Căsile și grădina vor să-i dovedească gustul".

octombrie. În nr. 34 al revistei *Muzeul Național* începe un schimb de scrisori publice între Heliade și C. Negruzzi în probleme ale limbii și ortografiei, urmărit cu atenție de contemporani.

1837

Apare prima fasciculă a revistei *Curier de ambe sexe*, prima revistă literară din Țara Românească, supliment literar al *Curierului românesc*, sub redacția lui Ion Heliade Rădulescu. La început avea în vedere numere alternative, destinate femeilor (care cuprindeau, între altele, tipare de modă), respectiv bărbaților.

1838

An de adâncire a neînțelegerilor cu Gr. Alexandrescu și de polemici pe teme filologice; se adaugă conflictul cu redactorii gazetei *România* (între care profesorul Florian Aaron), la a cărei dispariție publică un *Epitimv* necruțător: „Zacă în uitare, să aibe lumea pace!" Acum scrie și importantul articol *Pentru opinie*, care va apărea însă abia peste aproape trei ani, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*.

1839

ianuarie. Colonelul Ion Câmpineanu începe o călătorie cu scopuri politice în Europa occidentală; intențiile sale fiind desconspirate, la întoarcere va fi arestat și internat. Heliade scrie o satiră a acestei întreprinderi sub forma unei piese de teatru, *Voiaj din Podul Mogoșoaii până în țigănia Vlădichii*, rămasă în manuscris și identificată abia recent, în care sunt parodiați mai ales adversarii de după dizvolvarea *Societății filarmonice:* Ion Câmpineanu, Gr. Alexandrescu, C. Bolliac ș.a.

Polemici filologice cu *Albina românească* din Iași și cu G. Săulescu.

1840

Apare prima parte din *Paralelism între limba română și italiană*, 88 p., care consfințește noua sa orientare lingvistică, etimologizantă și italienizantă.

1841

decembrie. Publică la Brașov, în suplimentul literar al *Gazetei de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, articolul *Pentru opinie*, semnat numai cu inițiala E., în care pledează pentru drepturile politice ale claselor active, adică ale burgheziei și intelectualității. Articolul a fost întâmpinat cu mare animozitate de protipendadă („M-a luat groaza ce strigări fac boierii noștri“, scria Nifon Bălășescu lui G. Bariț despre aceasta).

1843

decembrie. La înscăunarea noului domn George Bibescu scrie o odă ditirambică, cu un aparat mitologic copleșitor: *20 decembriu 1843*, publicată pe foi volante. Relațiile cu acest domn, schimbătoare în decursul timpului, vor fi mai degrabă de opoziție.

1844

Publică „balada“ *Zburătorul* în *Curierul românesc*; scrie satira *Măceșul și florile*, difuzată pe sute de foi manuscrise, împotriva concesionării minelor din țară unui antreprenor rus, numit Trandafirov; în martie, Bălcescu îi scria lui I. Ghica: „îți trimit și o poezie satirică ce au ieșit de curând în pricina lui Trandafilov. Nu-ți poci închipui ce senzație a făcut. În trei zile nu era om care să n-o aibă în București“.

1846

Lansează marele său proiect de traduceri care include tot „canonul“ literar, istoric și filosofic al epocii, inclusiv scriitorii romantici.

octombrie-decembrie. Călătorește, cum îi scrie lui Bariț, „cu batelul pe Dunăre“, la Viena, Praga și Lipsca, spre a aduce cele trebuincioase, teascuri, litere și hârtie, pentru *Biblioteca universală*.

1847

Se publică poema epică *Mihaida* în *Curier de ambe sexe*, vol. V: atât cântul I, într-o fasciculă cunoscută, cât și cântul II, într-o fasciculă ulterioară care se pare că n-a mai apucat să fie difuzată din pricina evenimentelor, dar a fost prezentată într-un anunț din *Albina românească*.

1848

aprilie. După revenirea tinerilor revoluționari de la Paris și formarea comitetului revoluționar, Heliade este invitat să li se alăture, ca urmare a refuzului unor ofițeri și negustori de a se alătura mișcării în absența sa.

iunie. Heliade Rădulescu redactează și tipărește proclamația revoluționară în tipografia sa.

iunie 9/21. La Adunarea de la Islaz, Ion Heliade Rădulescu citește Proclamația revoluției din Țara Românească. Este ales în Guvernul provizoriu și, după revenirea în București, este numit ministru al Cultelor în Guvernul provizoriu format la 14/26 iunie.

iunie 19. Este arestat de coloneii Odobescu și Solomon, împreună cu ceilalți membri ai guvernului, dar este eliberat în câteva ceasuri de mulțime.

iunie 29. Sub amenințarea invaziei rusești și la zvonul trecerii frontierei de către trupele țariste, se refugiază spre Rucăr împreună cu alți membri ai Guvernului provizoriu și este arestat de subcârmuitorul din Pietroșița; eliberat a doua zi, este adus în triumf la București;

iulie 28/august 9. După demisia Guvernului provizoriu, la cererea lui Suleiman Pașa, Heliade Rădulescu este ales pe Câmpia Libertății, împreună cu Christian Tell și Nicolae Golescu, membru în Locotenența domnească a Țării Românești, recunoscută de comisarul otoman.

septembrie 13. După intrarea trupelor otomane în București, au loc ciocnirile sângeroase de la Dealul Spirii. Locotenența este dizolvată, dar cei trei membri nu sunt urmăriți sau arestați; aflând de intenția bucureștenilor de a ridica steagul revoltei și a organiza o rezistență, Heliade decide să plece la Brașov pentru a nu oferi pretext de noi represalii.

septembrie 25. Este publicat în *Buletinul oficial* decretul de exilare a 22 capi ai revoluției, între care și Ion Heliade Rădulescu.

1849

La începutul anului ajunge la Paris, după ce traversează Europa. Încercări de organizare a emigrației, care se lovesc tot mai mult de adversitatea grupului Ion Ghica – Nicolae Bălcescu;

februarie-martie. Călătorește la Londra, împreună cu Chr.Tell, unde explică lordului Palmerston obiectivele revoluției române și încearcă să-i câștige sprijinul.

martie. Pleacă la Constantinopol pe vasul francez *Rhamses*, dar autoritățile otomane îi interzic să debarce; la întoarcere, vasul lovește o stâncă și Heliade are prilejul să descrie (în *Souvenirs et impressions d'un proscrit*) un naufragiu, pentru prima dată în literatura română.

Scrie cea mai mare parte din textele cărților care vor apărea la Paris, începând cu anul următor.

iunie. Îl cunoaște pe Lamartine care îl invită la recepțiile sale. Impresia este detestabilă: „un lacheu la scară, altul la ușă, un fecior în tindă... D. Lamartine, în cravată albă, în picioare, dând câte o bună seara în dreapta și în stânga... O curte de rege într-o mansardă...“

Spre sfârșitul anului o cunoaște pe Ida del Carretto, poetă și simpatizantă italiancă a revoluției, care va dedica lui Heliade și revoluției române câteva poezii entuziaste sub pseudonimul Grecca da Roma, în vol. *L'Arpa del'Esule*, apărut în anul următor.

1850

februarie 24. Ia parte la constituirea Societății ligii popoarelor și promite sprijin material.

iunie. Îl invită pe Victor Hugo să li se alăture.

Intensă activitate organizatorică și publicistică la Paris; cunoaște și intră în relație cu reprezentanți ai cercurilor și presei democratice, sprijină material și publică diferite texte literare și de propagandă patriotică în reviste ca *Le Temps*, *La Voix du Peuple*, *Revue de la Ligue des Peuples* etc. Publică broșura *Le Protectorat du Czar* și volumul *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, din care fragmente apăruseră anterior în presa franceză. Se adâncesc neînțelegerile cu ceilalți emigrați.

1851

Apare volumul memorialistic *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, precum și cel de documente intitulat *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române din 1848*, o culegere de epistole adresate mai ales emigrației românești de la Brusa, care îi susținea material proiectele și activitatea de la Paris. Dezamăgit de adversități, chemat tot mai imperios de soție, pleacă la Chios, unde se găsea familia sa exilată.

1854

Stimulat de schimbarea situației politice și de izbucnirea conflictului ruso-turc, generalizat curând sub numele de „Războiul Crimeii“, încearcă să revină în centrul activităților și se întoarce la București ca secretar al lui Omer Pașa, dar este nevoit să plece la protestele consulatului austriac; Marița rămâne însă acasă.

1856

mai 24. Se anunță apariția, la Paris sau poate la Constantinopol, a broșurii *Descrierea Europei după tractatul din Paris*, în care este publicată și poema de inspirație socialist-creștină *Sânta cetate*. La sfârșitul anului, publică prima fasciculă a periodicului *Conservatorul*, în care apar unele texte anunțând dezvoltările ulterioare din *Isahar sau Laboratorul*.

1857

august. Pleacă la Paris, de unde călătorește și la Londra.

1858

Începe să publice la Paris noua sa traducere a Bibliei și apoi volumul de comentarii și amintiri *Biblicele sau notițele istorice, filosofice și politice asupra Bibliei*. Întâmpinate cu ostilitate, mai ales de ierarhia clericală, ambele lucrări rămân neterminate din cauza revenirii sale în țară, la sfârșitul anului.

1859

ianuarie. Se întoarce definitiv în țară. Ia parte la pregătirile pentru Unire.

aprilie. Candidează la alegerile din aprilie, la Târgoviște, fără să reușească; foștii căuzași, în special C.A. Rosetti, încep o campanie furibundă împotriva sa. Încercarea de a reînvia vechiul *Curier* nu are succes, căci cabinetul Ion Ghica îl suspendă după trei numere, în decembrie.

Începe să publice în fascicule *Isahar sau Laboratorul*, devenită apoi *Echilibru între antiteze*, lucrare haotică încheiată abia în 1869, în care se amestecă amintiri, publicații de documente, teorii de ordin filosofic, istoric sau economic, toate destinate să justifice acțiunile întregii sale vieți și să le înfățișeze ca expresie a unei gândiri coerente, a unei concepții proprii despre societate și istorie.

1860

noiembrie. Face o scurtă călătorie la Paris, probabil pentru a lichida ultimele sale datorii legate de imprimarea volumelor începute în 1858 și abandonate la revenirea precipitată în țară: traducerea *Bibliei* și *Biblicele.*

Apar la București, sub titlul generic *Diverse*, o serie de volume care reiau diferite texte din publicistica sa; între ele volumul *Poezii inedite.*

1861

Publică *Prescurtare de Istoria Românilor sau Dacia și România.*

1863

martie 5. Discurs funebru la moartea lui Ioan Văcărescu, publicat în broșura *În memoria Văcăreștilor. Panegiric*, București.

Camera votează o pensie de merit în sumă de 2000 lei lunar, acordată lui Heliade pentru activitatea sa în vederea propășirii limbii și literaturii române.

1866

februarie 15. I se votează o altă pensie de merit în valoare de 20.000 lei anual.

martie. La plebiscitul organizat pentru aducerea prințului Carol de Hohenzolhern pe tronul României, votează pentru, nu din convingere, ci pentru că era conștient de inutilitatea oricărei opoziții („Credința sau religia mea politică a fost, este și va fi, în toată viața mea, domn român pe cinci ani, după cum am proclamat-o la 1848...“).

aprilie. Fondează un nou săptămânal, intitulat *Legalitatea. Foaie politică, religioasă, literară și științifică*, dar revista nu rezistă decât până în noiembrie.

Este ales președinte al Ateneului român, unde a ținut mai multe conferințe.

1867

iunie. Este desemnat membru al Societății Literare Române, în virtutea marilor sale merite culturale.

august 1/13. La prima întâlnire a „Societății Academice Române“ este ales președinte ordinar, pe o perioadă de un an, al înaltului for cultural și științific.

septembrie. Depune un manuscris initulat *Principie de ortografie română*, care este publicat în anexa volumului I al *Analelor Societății Academice.*

1868

Începe să publice seria operelor sale revăzute sub titlul *Curs întreg de poezie generală* (vol I–IV, 1868–1870).

Activitate asiduă în cadrul Societății Academice; este reales președinte.

Vasile Alecsandri îl întâlnește la București și este cucerit de caracterul rezonabil al ideilor sale lingvistice: „Unul din singurii oameni cu care am avut plăcerea a convorbi este Eliad bătrânul, pe care am fost de l-am vizitat la casa lui de pe Podul Târgului de-afară... ne-am înțeles de minune în privința ortografiei române. Eliad este, în privirea cunoștinței limbei noastre, cel mai învățat, cel mai competent...“

1869

Citește *Imnul creațiunii* cu ocazia deschiderii festive a sesiunii anuale a Societății Academice.

Soția este bolnavă de reumatism în forme din ce în ce mai grave, „în dureri atroce“; un consult la Viena recomandă trimiterea în

Italia și scriitorul ia legătura cu vechiul prieten Vegezzi-Ruscalla pentru a facilita instalarea.

decembrie. Are un conflict cu Mihail Kogălniceanu în urma unei aluzii pe care acesta o face în parlament la mantia sa albă din timpul revoluției; temporar aplanat, conflictul reizbucnește probabil ca urmare a declanșării bolii sale de nervi.

decembrie, 18. Ca urmare a altor supărări și într-o formă inexplicabil de violentă, își dă demisia din Academie și din alte funcții publice. Ziarele fac haz în general de tribulațiile bătrânului poet, acuzat și de favorizarea unei actrițe de varieteu. Perioadă penibilă, de singurătate, boală și sărăcie.

1870

mai. Moare Maria (Heliade) Rădulescu.

Perioadă de rătăcire continuă a poetului, probabil cu unele remisiuni.

Lansează un nou proiect editorial, în dimensiuni utopice (între altele, o enciclopedie în 40 de volume), fără nici un succes. G. Bariț scria mai târziu: „Am vorbit cu el în iunie 1870, la București, însă nu mai era posibil a-l pricepe“.

1872

aprilie 27. Ion Heliade Rădulescu „a încetat din viață în suburbia Scaunele, strada Polonă, nr. 20“. I se face o înmormântare oficială, la care vorbesc: Exarcu, V.A. Ureche și B.P. Hasdeu.

1879

Ridicarea statuiei lui Ion Heliade Rădulescu din Piața Universității, realizată de sculptorul italian Ettore Ferrari.

1880

Academia Română instituie Premiul „Heliade Rădulescu“, pe care în 1880 îl acordă lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, pentru studiul său *Cărțile poporane ale românilor din sec. al XVI-lea,* apărut ca volumul II al lucrării sale *Cuvente den bătrâni.*

1891

Apare vol. Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil,* editor N.B. Lăcusteanu.

1893

În traducerea lui G.O. Gârbea apare volumul *Amintirile și impresiunile unui proscris.*

1916

Se publică prima ediție de *Opere*, în două volume, sub îngrijirea și cu prefața lui Petre V. Haneș, la vechea Editură Minerva, București, care conține *Echilibrul între antiteze.*

1935

D. Popovici publică lucrarea *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu,* teza de doctorat în Litere susținută în același an în fața unei comisii conduse de D. Caracostea, precum și volumul *„Santa Cetate“. Între utopie și poezie.*

1939

Dimitrie Popovici începe ediția *Opere* de I. Heliade Rădulescu, la Fundațiile Regale pentru Literatură și Artă (vol. I–II, 1939, 1943).

1966

Apare micromonografia *I. Eliade Rădulescu și școala sa,* de G. Călinescu, dezvoltare a unor capitole din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent.*

1967

În colecția „Scriitori români“, sub îngrijirea lui Vladimir Drimba, începe apariția ediției critice *Opere* de I. Heliade Rădulescu, București, Editura Minerva.

M.A.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Întinsă peste o perioadă de mai bine de patruzeci de ani, și anume peste cele patru decenii care au văzut trecerea de la alfabetul chirilic la cel de tranziție și apoi la cel latin și la exagerările latiniștilor, opera lui Ion Heliade Rădulescu, foarte întinsă, mai ales în comparație cu aceea a altor contemporani, pune probleme extrem de complicate editorului și imposibil de rezolvat după principiile clasice în domeniu; acesta este unul dintre motivele pentru care până astăzi nu avem nu doar o ediție completă a operelor sale, dar nici măcar una cât de cât cuprinzătoare, în ciuda unor începuturi cu totul remarcabile: primele două volume ale ediției D. Popovici, cele patru ale ediției mult prea selective (cum o impunea cenzura!) ale lui Vl.Drimba, *Gramatica* editată de dna Valeria Guțu-Romalo ș.a.

Mai mult decât opera altor pașoptiști, aceea a lui Heliade nu poate fi editată respectând pur și simplu principiul ultimului text publicat de autor, de pildă, nu numai pentru că o poezie ca *Suvenirul* apare întâi în chirilice, în 1829, pentru ca ultima formă să fie publicată în 1870, în *Curs de poezie*, cu o grafie latinizantă care nu e ușor de interpretat fonetic, ci și pentru că însăși alcătuirea poeziei suportă revizuiri în lexic, topică, formă, devine adică altceva decât textul inițial, și asta într-un moment în care textul respectiv – și atâtea altele ca el – nu mai aveau nici un impact asupra unui cititor aflat acum la altă vârstă poetică. Considerând că o ediție de opere ale unui scriitor, mai ales ale unui scriitor cu o recepție publică atât de largă și de marcată cum a fost cea a lui Heliade Rădulescu, trebuie să prezinte opera așa cum era ea în momentul sau în epoca în care a apărut și și-a lăsat amprenta asupra cititorilor și a spiritului public în general, am optat pentru un principiu mai degrabă istorico-literar decât filologic. Am căutat deci să respectăm forma și spiritul textului în momentul primei sale apariții: dacă e vorba de un text care a apărut o singură dată în epocă, am rămas la acesta și am lăsat deoparte republicările târzii, distorsionate, dintr-o epocă când audiența autorului era aproape inexistentă și când, oricum, imaginea sa și adesea a textului respectiv era demult timp fixată în conștiința publică; dacă textul a fost publicat întâi în revistă și apoi, la o mică distanță, și în volum (de pildă: în *Curier* și apoi în volumul din 1830 sau cel din 1836), am ales textul din volum. Am aplicat principiul și în cazul celor câteva texte în proză, reluate cu diferite prilejuri peste mulți ani (articolele revizuite, de pildă, la republicarea în ediția a doua a *Curierului de ambe sexe*, uneori cu adaosuri sau explicații posibile abia după zecile de ani scurse de la prima apariție); am preferat în toate aceste cazuri forma primelor texte.

Probleme de stabilire a textului se pun însă și în cazul unor scrieri care n-au apărut decât o singură dată, sau într-o singură ediție credibilă, în timpul vieții, de pildă *Echilibru între antiteze*, lăsând la o parte diferitele republicări, adesea simple tiraje parțiale ale unor capitole, făcute adesea cu același zaț și în același moment cu volumul ca atare. Volumul fiind tipărit cu alfabetul latin dar într-o epocă de mare instabilitate ortografică, cu neglijențe care evidențiază suprapunerea sistemului ortografic al zețarului peste cel original, al autorului, nu a fost întotdeauna ușor de stabilit valoarea fonetică a unor semne sau litere utilizate în chip inconsecvent.

Principiul general acceptat în ediții precum cea de față este să se respecte sau să se restabilească, dacă este posibil, fonetica originară a textului, indiferent dacă ea este consecventă cu sine însăși sau nu. Vom respecta deci și vom reda toate variațiile de pronunție ale aceluiași cuvânt, dacă avem motive să credem că textul marchează un fenomen real: *soțietate* dar și *societate*, *judeca* și *judica* etc. Vom interveni însă prin adoptarea formei folosite cel mai des dacă avem motive să credem că grafia textului a fost alterată de neatenția culegătorului tipograf.

Din acest motiv, textele scriitorului, redactate în diferite epoci, scrise cu ortografii și chiar cu alfabete diferite, oferă cititorului de astăzi trăsături relativ divergente: unele texte chirilice notează explicit *sânt*, dar altele, tot chirilice și din perioade timpurii (anii 1839–40, de pildă), notează tot atât de explicit *sunt*; am păstrat această notație inconsecventă în fiecare din textele respective, în timp ce textele ulterioare, scrise în alfabet latin, care notează totdeauna *sunt* (cu rari excepții, datorate fie scriitorului, fie tipografului, unde apare *sânt*, formă ignorată de noi în virtutea unei frecvențe neglijabile) au fost redate consecvent ca atare.

Heliade Rădulescu utilizează în anumite cazuri, de pildă, forma în *–i* a pluralului feminin și nu în *–e*, cum s-a stabilit norma: divinități *infernali*, virtuți *eminenți*, generațiunilor *precedenți* (dar „generațiunile viitoare"), problemei *soțiali* etc. Am păstrat, desigur, toate aceste caracteristici.

Caracteristică este confuzia în domeniul scrierii sunetului *ă*: ortografiat adesea într-o formă etimologică, păstrând suportul originar (dêrâmarea, fontână, me, etc.), el este reprezentat adesea prin simpla literă consemnată în etimon: *derâmare, mesură* etc. Am restituit în toate aceste cazuri ceea ce era, cu siguranță, pronunția corectă, indiferent dacă semnele diacritice apar sau nu (inconsecvență datorită, în care mai mare parte a cazurilor, unor culegători neatenți).

Sistemul ortografic al acestor ani de sfârșit, după revenirea sa din exil, este evident marcat de etimologism. O chestiune care poate provoca controverse este aceea a transcrierii vocalelor accentuate; ea nu poate fi corect înțeleasă în afara discuțiilor de la sfârșitul anilor șaizeci din ședințele Societății Academice nou înființate, care privesc tocmai problemele ortografiei. La 11 septembrie 1869, de pildă, se discută tocmai „întrebuințarea semnelor la vocale". În acest cadru, procesul verbal consemnează că „dl.Heliade încă se învoiește la întrebuințarea semnelor, vrea numai ca semnul greu [accentul grav – n.n.] să se întrebuințeze și la cuvinte ca *laudo, aro, creo,* astfel fiind și uzul limbei italiane și uzul vechi al limbei noastre" (*Analile Societății Academice Române*, vol. I, 1869, p. 276). Este evident că „accentul greu" servește în acest caz pentru a marca doar accentul, intonația, și nu indică o diftongare, ca în numeroase alte exemple când se utilizează accentul ascuțit: *școále, voástră, toáte, întreágă, protectoáre* ș.c.l.

De foarte timpuriu, încă înainte de faza sa italienizantă, Heliade reduplică unele consoane ca în italiană; este vorba de grupurile *nm* (în cuvinte ca *îmmuia*), *bs* (în cuvinte ca *assoarbe*) și altele, de pildă:

„înmărmurește inimile“ scrie el în *Cuvântul epitaf* la moartea lui Dinicu Golescu, încă din octombrie 1830 etc. Este o normă ortografică pe care o va respecta toată viața – frecvența exemplelor ne-o arată – și acest lucru ne îndreptățește să o conservăm și să considerăm cazurile opozabile ca simple erori de tipar sau intervenții ale neautorizate ale zețarului. Există și o justificare eufonică sau „estetică“ a acestei preferințe care, deși târzie, scoate cazul respectiv din categoria simplelor mode sau chiar a unor variante acceptate într-o anumită perioadă: într-una din discuțiile dedicate ortografiei, la începuturile Academiei Române, el susține nevoia dublării consoanelor („progresul, știința, filologia, toate o cer“) întrucât „duplicațiunea consoanelor“ face limba „mai dramatică, mai clasică; a nu duplica însemnează decadența, însemnează a lăsa limba în primitivitatea sa rustică și brută“ (ședința din 2 sept. 1869, în *Analile Societății Academice*, vol. I, 1869, p. 257). Evident, am respectat peste tot și această opțiune.

Lexicul lui Heliade Rădulescu este și el marcat de modă sau de preferințele autorului, și nu numai în sistemul derivării (pe care îl vom găsi spiritual adus în discuție și în texte literare, precum *Cuconul Drăgan*), ci și al compunerii sau al calculului; vom găsi în textul său și numeroase împrumuturi din limbi străine, deloc sau abia adaptate, și le vom păstra – desigur – ca atare, fără a le mai explica în notă pentru că ele pot fi ușor recunoscute: din franceză (*alumete* „chibrituri“ sau *disfată* „înfrângere“), din greacă (*laoplan* „impostor, demagog“) și mai ales din italiană *antenați* „antecesori“, *impieguri* „funcții“, *luge* „plânge“, *presepiu* „staul“, sau chiar *colp de mână*, „acțiune“ etc. Am conservat, de altfel, ca atare toate caracteristicile proprii scrisului său din domeniul lexical: forma *daca* a conjuncției *dacă*, forma invariabilă și înțelesul adjectival de „chiar“ pentru pronumele *însuși* ș.a.m.d.

Ediția în sine include practic toate textele mai importante din domeniul publicațiilor literare, memorialistice, filosofic-morale și jurnalistice ale autorului; cele lingvistice, care se adresează în cea mai mare parte specialiștilor, care cer cititorului cunoștințe de specialitate și care au fost relativ recent și bine editate, au fost lăsate deoparte cu excepția prefeței la *Gramatica* din 1828, probabil primul text tipărit de Heliade, care anunță un întreg program și cuprinde de asemenea mența multor trăsături stilistice dezvoltate ulterior. Am împărțit aceste texte în trei mari categorii, care formează și cele trei mari capitole ale ediției: **I.** Versuri (din volumele *Meditații poetice*, din 1830, *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, din 1836, și apoi culese din publicațiile în care au apărut, lăsând cu totul la o parte variantele târzii și mult modificate din seria de opere apărută în 1868–1872 sub titlul *Curs întreg de poezie generală*; capitolul se încheie cu singurul poem în proză lăsat de autor, *Imn la holeră*, pus ca un fel de anexă la sfârșitul selecției de versuri); **II.** Proză, respectiv **a)** articole, pamflete, rapoarte, cuvântări, prefețe (dintre care puține au fost reeditate în volumul *Culegere din scrierile de proză și de poezie*, din 1836, cele mai multe fiind repuse în circulație mai târziu, în seria de volume intitulate *Diverse*) și **b)** volume, seria marilor sale cărți de proză fiind inaugurată cu cele trei titluri apărute în exil, la Paris, în 1850–1851; și **III.** Texte documentare, mare capitol în care vom cuprinde atât o serie de publicații, în special articole de după revoluție apărute fără semnătură și atribuite lui Heliade pe baza criticii interne, pamflete care au circulat în manuscris etc., cât și vasta sa corespondență, atât cea particulară, cât și scrisorile publice adresate unor ziare, circularele (un fel de scrisori deschise) adresate exilaților de la Brusa, adepților politici, adversarilor ș.c.l., totul încheindu-se cu o bibliografie, atât a operei lui Heliade Rădulescu, cât și despre aceasta.

Această materie va fi cuprinsă în trei mari volume: primul va include opera poetică și prima parte a textelor în proză (până în anul 1851 inclusiv, deci încheind cu *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*), al doilea va cuprinde selecțiuni din *Istoria critică universală* și din *Biblice*, precum și textul integral al *Echilibrului între antiteze*, iar al treilea volum, probabil considerabil ca întindere, va fi consacrat textelor considerate documentare: selecția menționată mai sus din publicistica târzie apărută anonim sau sub pseudonim, începând din 1854, câteva texte rămase în manuscris și corespondența sa, publică și privată, care are o întindere considerabilă, dar este și extrem de importantă pentru istoria politică și culturală a deceniilor dinainte și de după marile evenimente care au marcat mijlocul secolului al XIX-lea: revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, domnia lui Cuza și primii ani ai domniei lui Carol I.

Notele istorico-literare de la sfârșitul fiecărui volum cuprind indicațiile bibliografice necesare, data și locul primelor apariții și explicații minimale pentru a plasa fiecare piesă în contextul epocii și eventual al problematicii discutate; nu au fost oferite nici un fel de explicații general-istorice, care pot fi extrase din enciclopedii, sinteze și lucrări de specialitate, și nici variante, pe care le-am considerat inutile la o astfel de ediție, care se adresează publicului larg, ca și specialiștilor, dar nu filologilor.

N-aș putea încheia aceste note fără a menționa sprijinul efectiv de care m-am bucurat din partea colegilor din bibliotecile unde s-a conturat această ediție prin cercetări laborioase și de durată, imposibil de realizat fără concursul neprețuit al acestor specialiști: Gh. Parussi, Ion Lebi de la Serviciul cataloage, Șt. Barbu și colegii de la serviciul depozite și tot personalul secției de manuscrise de la Biblioteca Academiei, cei de la Biblioteca Facultății de Litere a Universității din București, de la Muzeul Județean Ploiești, de la Biblioteca Județeană din Târgoviște și alții încă.

De asemenea, datorez mulțumiri deosebite redactorilor și tehnoredactorilor Editurii Univers Enciclopedic pentru bunăvoința și priceperea cu care m-au ajutat să duc la bun sfârșit această ediție, precum și colegului meu de catedră de la Facultatea de Litere, profesorul Eugen Simion, președintele Academiei Române, la a cărui sugestie am reluat și încheiat această ediție de mult timp abandonată.

M.A.

I. VERSURI

MEDITAȚII POETICE DINTR-ALE LUI A. DE LAMARTINE

(1830)

SINGURĂTATEA

Adeseaori pe munte, când soarele apune,
Eu, obosit de gânduri, la umbră rezemat,
În jos preste câmpie vederea-mi se răpune,
Privind cum se destinde cu-ncetul și treptat.

Aici spumegă râul în undele-i muginde
Și șărpuind se pierde în depărtat ascuns;
Lacul colo-și revarsă apele lui dorminde,
Pe care steaua serii ivită le-a pătruns.

Seara-și aruncă încă o rază rubinoasă
P-al munților nalt vârf de brazi încorunat;
Ș-a umbrelor stăpână, în caru-i răorat,
Pâșaște și albește o pânză fumegoasă.

Religiosul sunet curmând astă tăcere,
În aer se revarsă din turnul goticesc;
Pe călător oprește și tuciul câmpenesc
Ne-nsuflă-n locul zilii o sfântă mângâiere.

Dar sufletu-mi l-această vedere felurită,
Rece, nimic nu simte plăcere pre pământ;
El înainte-mi este o umbră rătăcită:
Soarele nu-ncălzește pe cei ce nu mai sânt.

Stânce, dealuri, colnice, d-a rând le iau pe toate
Din margine la alta, d-apus la răsărit,
Nimic nu las din lume, și văz că nu se poate
Ferice eu în vruna mai mult a fi ursit.

Ce poci afla în aste livezi, lacuri, câmpie,
A cărora plăcere odată mi-a zburat?
Râuri, fântâni, dumbrave, colibă sau palat!
Lipsește o ființă și toate sânt pustie!

Facă-se zi sau noapte, răsare și sfințește
Soarele, eu la dânsul mă uit c-un ochi strein;
Fie liniște, vifor, negură sau senin,
Zile n-aștept d-aicea, soarele ce-mi folosește?

Când aș putea în drumu-i să-l însoțesc vrodată,
Ai mei ochi pretutindeni deșărtul ar privi;
Aici îns-a mea râvnă la toate e-ncuiată:
Nimic nu cer din lume, nimic n-am a dori.

Dar dincolo d-aceste înflăcărate sfere,
Loc unde luminează soarele-adevărat,
Când mi-aș lăsa aicea lutoasa despuiere,
Acolo-mi va fi față ce-atâtea am visat!

Acolo și nădejde, ș-amor, și-ncredințare,
Voi reafla-n izvorul d-atâta prea dorit,
Ș-acel ideal bine, de toți nădăjduit,
Și care-aici vrun nume el pre pământ nu are.

Pă carul aurorii să zbor până la tine,
De ce nu poci, o, scumpe lăcuitor ceresc!
În locul osândirii ce mă mai zăbovesc?
Nu e nimic d-amestic între pământ și mine.

Jos pre livezi când cade frunza cea-ngălbenită,
Vântul de seară suflă, o zboară – ș-a pierit;
Și eu sânt ca această frunză prea veștejită;
Crivețe viforoase, ce m-ați deosebit?

SUVENIRUL

Ziua se duce ș-altele vin,
Și fără urmă se strecor toate;
Dar să te stingă nimic nu poate
Dintr-al meu suflet de tine plin.

Anii mei repezi, viața-mi trăită,
Le văz grămadă în urmă-mi stând,
Precum stejaru-și vede căzând
În preajmă-și frunza cea veștejită.

Fruntea-mi de vreme toat-a albit,
Sângele rece abia prin vine
Curge ca unda ce-n loc o ține
Sufletul iernii cel amorțit.

Dar chipu-ți tânăr, tot într-o stare,
În veci tot tânăr îl voi privi;
În veci în sânu-mi n-o-mbătrâni:
El, ca un suflet, vârstă nu are.

Nu, tu din ochi-mi nu ai lipsit;
Și când privirea-mi cea neclintită
De tine-aicea fu părăsită,
Dodată-n ceruri eu te-am zărit.

Acolo-ntocmai ș-acum frumoasă
Te văz ca-n ziua ce mă lăsași,
Și la cerescu-ți lăcaș zburași
Cu aurora cea răcoroasă.

Dar frumusețea-ți, chipu-ngeresc,
Și-n ceruri încă tot te urmară;
Din viață ochii-ți ce încetară,
De nemurire raze sclipesc!

Zefirul dulce cu-a sa suflare
Încă îți suflă părul undos,
Ce-n trăsuri negre de abanos
Recade-n sânu-ți fără-ncetare.

Umbra acestui văl mincinos
Și mai mult chipul ți-l îndulcește,
Ca dimineața ce se ivește
Din vălul nopții întunecos.

Cerescul soare vine, sfințește
Cu ale noastre zile ce zbor;
Și-ntr-al meu suflet al meu amor
Nu are noapte, în veci lucește.

Minut nu este, nu fac un pas,
Și-mi ești aievea înfățișată:
De mă uit, unda chipu-ți mi-arată;
D-auz, zefirul poart-al tău glas.

Pă când pământul doarme, visează,
D-auz pân frunze vântul șoptind,
Parcă din buze-ți auz ieșind
Sfintele-ți vorbe ce mă-nviază.

De-mi ardic ochii ș-în sus privesc
Aceste stele învăpăiate,
P-a nopții pânză împrăștiate,
În toată steaua eu te zăresc.

Daca zefirul cu-a sa mișcare
Din flori mă-mbată cu-al lor miros,
Atuncea pieptu-mi neputincios
Răsuflă însuși a ta suflare.

Când trist, în taină, la altar merg
Să rog ființa mângâitoare,
Atuncea lacrămile-arzătoare,
Mâinile tale simț că le șterg!

Când dorm, tu-n umbră ești cu-ngrijire
Ș-asupră-mi aripile-ți alin,
Visele-mi toate din tine-mi vin,
Încât viața simț în dormire!

Ah! Fie-n somnu-mi ca mâna ta
Să-mi taie firul zilelor mele;
Ș-atunci din visuri dulci, amari, grele,
Doamne!... În sânu-ți m-aș deștepta!

Ca două raze strălucitoare
Și ca suspinuri ce se unesc,
A noastre suflete unu-mplinesc;
Și eu sânt încă cu răsuflare!

SEARA

Seara aduce lina tăcere,
Pe pustii stânce eu așăzat,
Iau după urmă al nopții car,
Ce-n aburosul senin pâșaște.

Venus se-nalță pe orizon;
Și la picioare-mi steau' amoroasă
Cu-a sa lumină misterioasă
Argintuiește verdele șăs.

Prin deasa frunză acestor arburi
Auz zefirul încet șoptind:
Lângă morminte ăst sunet simț
Parcă ar trece zburând o umbră.

Dar tot dodată scapă din cer
Senină rază din steaua nopții,
Și pe tăcuta-mi frunte-ndreptată
Lin se revarsă preste-ai mei ochi.

Dulce lucire d-un glob de flacări,
Rază mult dragă, ce mă voiești?
Vii oare-n sânu-mi cel ostenit
S-aduci lumina într-al meu suflet?

Sfințita taină acestor lumi
Te cobori oare ca să-mi descoperi
Taina ascunsă l-această sferă
În care ziua te-așteaptă mult?

O-nțelepciune neînțeleasă
Te îndreptează la ticăloși?
Ce, vii tu noaptea a-i lumina
Ca dulcea rază unei nădejde?

Vremea ce vine ai ca să spui
Inimei triste ce-n veci o cheamă?
Rază mult sfântă, ești aurora
Acelii zile ce n-are apus?

Inima-mi toată se-nflăcărează
L-a ta lucire și mă strămut,
M-aflu cu-aceia ce nu mai sânt;
Dulce lumină, ești al lor suflet?

Tot așa poate că se strecor
Ș-aceste umbre mult fericite:
Mă simț aproape că sânt de ele,
D-ale lor chipuri înfășurat!

Ah, voi de sânteți, umbre mult sfinte,
Aci-n tăcere vă rog veniți;
Cum sânt de zgomot eu depărtat,
Fiți împreună cu-a mele visuri.

Dragostea, pacea, voi revărsați
În sân, în pieptu-mi ce-abia răsuflă,
Ca roua nopții care se lasă,
Și domolește al zilei foc.

Veniți!... Dar aburi, o ceață groasă
Pe cer se-nalță numaidecât;
Și preste dulcea-mi rază se-ntind,
Piere, și-ndată se-ntunecează.

LACUL

Asfel tot la țărmuri nouă
Împinși, calea nencetată;
Duși către vecinica noapte
Înapoi făr-a veni,
În oceanul de vârste,
Noi nu vom putea vrodată,
O zi ancora-ntări?

O, lac! Abia-și sfârși anul
Drumul ce iar și-l gătește;
Și aproape de drage valuri
Unde ea era-a veni.
Pe piatra und-ai văzut-o
Aci, iată, mă privește,
Viu singur a... m-odihni!

Asfel tu mugeai în geamăt
Subt aste stânci afundate;
Asfel vântul a ta spumă
Pe picioare-i arunca
Și te sfărâmai tot asfel;
Subt coastele-ți deșirate
Unda-ți plesnind se vărsa.

O seară, ți-aduci aminte
Când noi pluteam în tăcere
Și n-auzeam de departe
Pă undă, subt cer lucios,
Decât sunetul lopeții
Ce despica cu plăcere
Valul tău armonios?

Când un glas strein cu totul,
Pă tăcere, fără veste,
Dintr-un țărm ce-aducea farmec
Începu a deștepta;
Unda stătu să asculte
Și glasul ce scump îmi este
Cu-aste vorbe răsuna:

„O, vreme! Oprește-ți zborul!
Ceasuri blânde, -ascultătoare,
Opriți cursul vostru, stați!
A zilelor mai frumoase
Plăcerile fugătoare
Lăsați să gustăm, lăsați!

Destui ticăloși vă strigă
Ce necazu-i împresoară:
Curgeți pentru ei, grăbiți:
Luați cu ale lor zile
Grijele care-i doboară
Și uitați p-ăi fericiți...

Dar ce cer? Deșartă rugă!
Minutele trec, n-așteaptă,
Vremea-mi scapă, s-a pierdut;

Eu zic nopții să-ntârzie;
Aurora se deșteaptă:
O-mprăștie… a trecut!

Să iubim, să iubim dară,
De secunta ce grăbește
Grăbiți să ne bucurăm.
Vremea este fără țărmuri,
Omul liman nu găsește:
Curge, și noi naintăm".

Timp gelos, e cu putință,
Aceste ceasuri sfințite,
Când amorul în lungi unde
Ne revarsă fericiri,
Să zboare de noi departe,
Asemenea de grăbite
Ca și în nenorociri?

Cel puțin, nici a lor urmă
Și ea nu stă, piere, zboară?
Ce de tot le-avem pierdute
Mai mult nu le vom afla?
Vremea care ni le dete,
Vremea care le omoară,
Mai mult nu le va mai da?

Trecut! Nimic! Vecinicie!
Abisuri negre, noptoase!
Unde sânt zilele noastre,
Care-n veci ni le-nghițiți?
Spuneți: ne veți mai întoarce
Aste plăceri fioroase,
Pe care ni le răpiți?

O, lac, și voi, stânci tăcute,
Peșteri și păduri umbroase,
Voi, ce vremea vă păstrează,
Sau poate-a vă renoi,
Păstrați ținerea de minte
Aceștii nopți prea frumoase,
Cel puțin a vă-nsoți!

Fie cu tine-n răpaos,
Fie și-n vijălie,
Frumos lac! Și în privirea
Dealurilor ce-asudez,
Ș-în aste sălbatici râpe,
Ș-în brazii ce cu mândrie
Malul tău încorunez.

Fie-n zefirul ce suflă,
Ce tremură-n verdeață,
În sunetile din vale
Ce văile le răspund,
În steaua d-argint în frunte,
Ce albește a ta față,
Cu raze ce-abia pătrund;

Și vântul ce tare geme,
Și trestia ce suspină,
Miroasele răsfirate
Din aeru-mbălsămit,
Tot ce se vede, s-aude,
Toate ele ce n-au vină,
Tot zică: ei s-au iubit!

DEZNĂDĂJDUIREA

Când c-o vorbă Creatorul, într-un ceas trist, neplăcut,
Din semințele lui Haos lume-a zis de s-a născut,
Stă, ș-apoi ș-întoarce fața de la tot cel muritor,
Ș-îl azvârle din nainte c-un picior defăimător.
Mergi, fugi, te las, îi zice, în veci fii nenorocit,
Nevrednic d-a mea mânie, sau vrodat-a fi iubit!
Nimic nu ești înainte-mi, jucărie în veci fii,
Curgi în voile-ntâmplării ș-a dășărtului pustii:
Ca ursita pretutindeni să-ți fie îndreptător,
Ticăloșia, departe de mine, stăpânitor.

Zice, și l-aceste vorbe
Năvală nenorocirea,
Ca un vultur p-a sa pradă
Ce-și repede năpustirea,
Dă un gemet, lungi mugiri.

Și apăsând universul
Subt sângeroasa ei gheară,
Sfâșie, venină, stinge
(Furia, turbata hiară),
Duhul vecinicii hrăniri.

Ș-întinsa sa-mpărăție
Răul d-atunci stăpânește,
D-atuncea tot ce răsuflă,
D-atuncea tot ce se gândește,
Tot sufere, tot e chin:

Și cer, și pământ, și suflet,
Și materie, și minte,
Întreaga natură geme:
Glasul ei stins, când fierbinte,
Nu e decât lung suspin.

În dureri, năpăști, necazuri,
Ardicați privirea voastră
La cer; lui Dumnezeu ziceți:
Tu ești apărarea noastră,
Tu, mare mângâitor!

Nenorociți! A lui milă
De la voi se depărtează;
Voi cereți o sprijinire;
Lumea vă înfățișează
Pe al vostru gonitor.

Ce nume să-ți dau, o, crudă,
Fatală, naltă putere!
Ce te numesc când ursită,
Când natură, provedere,
Leage nențeleas-acu?

De tremură toți sub mâna-ți
Sau mai bine te blesteamă,
De sânt supuși sau protivnici,
De te iubesc, de l-e teamă,
Tu-n veci ești, în veci tot tu.

Vai! Ca și voi eu nădejdea
O chemam cu sete mare,
Ș-al meu duh amăgit foarte,
Bău plin de-ncredințare
    Al său venin ș-otrăviri.

Ea e ce-ale noastre pasuri
În abisuri îmbrâncează,
Că jărtfele cu corune
Și cu flori încununează,
    Ce-mpinge-n nenorociri.

De ar zeciui răstriștea
Pre oameni după-ntâmplare,
Sau tot cu legile-acealea
Preste toți, făr-apărare,
    Mâna ei de ar lăsa;

Dar veacurile văzură
Inimi cele mai mărețe,
Virtuțile cele nalte,
Geniu, duhuri, frumusețe,
    Jertfe l-alegerea sa.

Precum când zeii de sângiuri
Ce-nmuiați în răutate
Cerea pârga sângeroasă
De turme nevinovate
    În templu fumegător;

Din tauri aleși o sută
S-alcătuia ecatombul
Și mielul fără prihană
Albul, tânărul porumbul
    Îngrășa altarul lor.

Creator atotputernic,
Princip la toată ființa,
Ce până a nu se naște
Întru tine e putința
    A fi cum te-i îndura.

Tu puteai cu toate-acestea
A te-ntrece-ntru voire,
Să reverși l-a ta făptură
Și viață și fericire
    Dintru vecinicia ta.

Și făr-a pierde nimica
Tu puteai fără măsură
Să răspândești în lungi unde
Preste toate în natură
    Un ferice absolut.

Nemărginirea, puterea,
Vremea, nimic nu te ține.
Ah! Mă cutremur când judec,
Toate le puteai prea bine,
    Le puteai; dar nu ai vrut!

Care sânt vinele noastre
Încât de ne-ai dat ființă?
Nisimțitorul nimica,
Fost-au oare cu putință
    Să-ți cear-a-l înființa?

Ce? Ale tale caprițuri
Ne-au făcut după-ntâmplare
Ori trebuiam ticăloși,
Dumnezeu făr-de-ndurare.
    Noi la fericirea ta!

Ardicaţi dar pân' la ceruri
Tămâia ce-i dă plăcere,
Suspinuri, gemete, lacrămi,
Blestem, obide, durere,
Concerturi dumnezeeşti!

Glas de morţi, ţipăt de sânge,
Plângeri, voi, nestingătoare,
Suiţi-vă, mergeţi, bateţi
Bolţile nesimţitoare
Palaturilor cereşti.

Pământe, rădică-ţi glasul,
Cer, răspunde, tu vorbeşte;
Negre lăcaşuri ce moartea
A ei jertfe grămădeşte,
Toate faceţi un suspin.

O vecinică tânguire
Să defaime-n veci natura;
Şi durerea să aducă
Să dea la toată făptura
Un glas, un geamăt, un chin.

Din ziua-n care natura
Din nimica dezlipită,
Scăpă din mâinile tale
Ca o faptă-nchipuită,
Ce-ai văzut d-atunci privind?

Materia-mestecată
Şi răului înrobită,
Toată fiinţa gemândă,
A! Viaţa nesuferită
Nimicul mai mult poftind!

Elementuri pizmătoare,
Lupta-ntre ele-arătată,
Vremea ce tot veştejaşte
Pe ruinuri aşăzată
Ce mâna-i a grămădit;

Aşteptând la pragul vieţii
Faptele tal' efemere
Şi moartea stingând din sânul
Mumelor, cel cu durere,
Rodul lor cel prea iubit.

Virtutea subt înfruntata
Obrăznicie-apăsată,
Vicleniile în cinste,
Dreptatea-n veci aruncată,
Adevărul izgonit.

Stăpânilor jărtf' adusă
Rătăcita libertate,
Şi puterea pretutindeni
Fundând pentru nedreptate
Coprinsul nemărginit.

Cinstea din jungheri cumplite
Ce le numesc biruinţă;
Un Caton ce mai e slobod
Dup-a lui Platon credinţă
Se omoară în sfârşit.

Un Brutus carele moare
De virtutea ce iubeşte
Ş-în minutul dupe urmă
Chiar de dânsa se-ndoieşte,
Strigă că l-a amăgit!

Norocul în veci în partea
Păcatelor osândite;
Nelegiuiri corunate
Socotite legiuite,
Slava-n sânge înotând.

Fiii moștenind părinții
Cu-a lor înrăutățire,
Și veacul carele moare
Dâns a sa nenorocire
Veacului celui născând!

Ce! Atâtea chinuri, pedepse,
Nelegiuiri, pâri, omoare,
N-au făcut ca să fumeze
Pă duioasele-ți altare
Destul atâtea-njungheri?

Acest soare, bătrân martur
L-a pământului suspinuri,
Nu va face să răsaie
O zi lină, fără chinuri,
Fără gemete, dureri?

Moștenitori ai durerii!
Nu gândiți c-a sa turbare,
Săturată vreodată,
Va da vreo stâmpărare
Vecinicei nenorociri;

Până când întinzând moartea
A sa aripă-nghețată
Va-nghiți de totdauna
În tăcerea adâncată
Dureroasele mâhniri.

PROVIDENȚA LA OM

Ce?! A nimicului faptă blestemă a sa ființă;
Ce?! Tu defaimi ale mele bunătăți ce ai văzut?
Tu poți a-ți închide ochii de la marea cuviință
De daruri ce ți-am făcut?

Tu nu erai încă-n lume, făptură nesimțitoare,
Când eu năsteam și dam planul pentru fericirea ta;
Când ca p-ale sale roduri gândirea nemuritoare
În sânul său purta.

Dar ființa-ți fiitoare trăia-n a mea pomenire;
Vremile dup-a mea voie pregăteam a alerga;
În sfârșit se ivi ziua. Zisei: „Fii spre-a mea mărire,
Și spre fericirea ta“.

Născuși, ș-a mea frăgezime nevăzută, dar de față,
De jucăria-ntâmplării numaidecât te-a ferit;
Încălzii cu-a mea vedere simțirile-ți fără viață,
Ș-al lor altor amorțit.

Un nectar plin de misteruri sânu-mi am zis să izvorască
Și dragostea fără preget de aci te-a adăpat.
Am îngrijit ca lumina în ochi să se rătunjească,
Ș-în ea ziua-am însemnat.

Sufletu-ți câtăva vreme de simțiri în eclipsire,
Ca ochi-naintea zilii cătră cuvânt s-a deschis:
Cugetași și vorba-ndată arătă a ta gândire
Și-n ea numele mi-am scris.

Cum străluci-n ochi-ți! Și întreg dreptate
Acest mare nume, naltu-i haracter!
Pământul îți dete a mea bunătate,
Și a mea mărime o citiși în cer!
Rânduiala-ți spuse a mea socotință,
Natura întreagă a mea provedință,
Pe nemărginirea-mi locul ți-arătă;
Îți descrise totul lunga mea tărie,
Îți povesti timpul a mea vecinicie,
Și soarta voința-mi îți înfățișă.

Tu mă slăviși foarte în a mea putere,
Întru fericire mă prea înălțași
Ș-întru curăție din a mea vedere
Pasurile tale nu le dăpărtași:
Dar dodat' acuma, când nenorocirea
În umbre grozave toată fericirea
Viei diminețe o acoperi,
Glasul tău mă-ntreabă, strigă și blesteamă,
Sufletu-ți turbează, pământ, ceruri cheamă,
Le scoală, voiește tot a răzvrăti.

„Nu, tu mai mult nu ești decât o problemă
Mare, ce propune soarta la cuvânt.
Când ar fi fost lumea întreaga-ți emblemă
Atunci lumea, totul ți-ar părea bun, sfânt."
Oprește, stăi, mândră, trufașă gândire,
Ce, tu voiești legi-mi să faci compărire
Cu legea ta care eu îți hotărăsc?

Privește augusta a lor depărtare:
Tu d-o zi viață ai spre îndreptare,
Eu am înainte-mi veacuri de-mi slujesc.

Atuncea când vălu-nțelepciunii mele
După-ntunecoși-ți ochi se va lăsa,
Aste-apăsătoare și muginde rele
Întru virtuți toate se vor întralta.
Din aceste neguri dese-mprăștiate,
Cu-a ta fericire blânda mea dreptate
În triumf prin flăcări se va înălța:
În ele e focul cel de lămurire,
Ce schimbă viața întru nemurire,
Ce dă încercării luminarea sa.

Dar inima-ți înăsprită murmuie și se-ndoiește;
Lumina-ți nu e destulă, cu ea nu te mulțumești,
Ș-în a simțirilor noapte vrei să vezi că se ivește
A zilii ce nu sfințește
Strălucirile cerești.

Stăi, această ziuă slabă ce ochii tăi luminează
Pre pământ îți e destulă ca să fii povățuit:
Cine sânt eu mă privește ș-în tăcere-naintează
Pă cum natura urmează
Legii ce i-am rânduit.

Pământul cunoaște oare legea ce îl rodnicește?
Oceanul subt povața brațului meu se oprind,
Știe el puterea stelii ce în sânu-i năvălind,
Absorbindu-l, îl răpește
Preste țărm îl răspândește
Și unda-i ce flufuiește
Cum se retrage mugind?

A luminii mele umbră, acest strălucitor soare,
Știe unde-l îndreptează degetu-mi arătător?
Singur și-a-nsemnat oare acest drum triumfător?
Când apune lucitoare
Lumina-i purpurătoare,
Făgăduiește el oare
Soarele cel viitor?

Însă totul e-n ființă ș-urmează cu-ncredințare;
Al meu glas deșteaptă lumea, diminețile-i răspund;
Chem soarele și e față din al pustiilor fund:
Sărind preste depărtare,
Vine dup-a mea-ndreptare
Întru slava sa cea mare
Ș-întunerece s-ascund.

Și tu ce-ai viața în a mea suflare,
Care în vederea-mi ești neîncetat,
Poți crede că numai tu ești în uitare,
Tu, fală a lumii, om și împărat?
Crezi tu că virtutea mea adormitează?
Lunga mea vedere în veci priveghează,
Deșteaptă-ngrijaște de totul întreg.
Mări care de glasu-mi stau, fug, se-nfășoară,
Și însuși țărâna ce cu vântul zboară,
Toate a mea lege știu și înțeleg.

Mergi după făclia ce îți dă credința
Ș-în umbrele morții până la mormânt,
Cu încredințare că-n veci provedința
Nu întinde curse la al tău cuvânt.
Orice auroră este în mirare,
Și tot universul în încredințare

Și omul rămase neîncredințat?
Însă părinteasca a mea răsplătire
Întru a mea milă, această-ndoire,
Și întru uitare o a cufundat.

RUGĂCIUNEA DE SEARA

Domnul zilii-ntr-a sa slavă apuind strălucitor,
Se coboară cu încetul din caru-i triumfător;
Norul cel lucios și roșu ce ni-l face nevăzut
Păstrează-n brazde de aur urma pă unde-a trecut,
Și c-o răsfrângere-a razii de purpură, de rubin,
Inundează cer și aburi ce se-naltă în senin,
Unde față-n față iese, măreață și c-un pas rar,
Fruntoasa, bălaia lună și-și oprește al său car.
Aci ea se cumpănește; razele-i ce-abia pătrund,
De l-ale cerului margini vin pă iarbă, dorm, s-ascund,
Și pânza cea neagr' a nopții preste munți s-a desfăcut:
Asta e ceasul când firea, liniștită un minut,
Între noaptea care cade ș-între ziua ce fugi,
Se naltă la făcătorul și de noapte și de zi
Și prin vorbe strălucite parc-ar duce la cer sus
Măreața închinăciune ce după zidire-a dus.

Iată jărtf' universală, întinsă, făr' de hotar!
Lumea toată este templu și pământul e altar;
Cerul îi este-nvălișul și stelile ce sclipesc,
Galbenă podoab-a umbrii, focuri ce-nchise lucesc
În bolta cea seninoasă fără număr grămezi mii,
Sânt aprinsele în templu și sfințitele făclii;

Ș-acești nori ce-i aurește ziua ce dă subt pământ
Ș-îi înfășoară în unde un ușure și lin vânt,
Sânt undele de tămâie ce s-abureaza-n senin
Pân' la tronul celui vecinic cărui toate i se-nchin.
Dar e făr' de glas ăst templu, concerturi sfinte nu sânt;
D-unde să se-nalțe imnul către-mpăratul cel sfânt?
Tot tace și al meu suflet vorbește într-acest ceas;
Înțelegerea mea este al universului glas
Și pă ale serii raze, pă vântul cel răcoros,
Se-nalță către cel vecinic ca un trăitor miros
Și dând la făptura toată o limbă de a vorbi,
Împrumută cu-al meu suflet natura de a-l slăvi.
Singur chemând să-și arunce ochiul său cel părintesc,
Umplu deșărtul de nume a Părintelui ceresc;
Și cel ce din sânul slavii nu-nceteaz-a asculta
A sferilor armonia ce-ndreptează mâna sa,
Acela binevoiește din lăcașul său cel sfânt
Să-mi priimească și glasul umilitului cuvânt,
Ce se miră d-a lui slavă, nencetând a o privi
Ș-al său nume murmuiește, neputând a îl mări.

Tu, început și sfârșitul al tău și al tutulor!
Sărutare! Vecinic suflet al totului roditor,
Cârma lumii și părinte, creator și Dumnezeu!
Subt ast nume, stăpâne, crez și-ți dau mărire eu
Și, făr-avea trebuință d-a te-auzi aci jos,
Citesc p-a cerului frunte al meu simbol glorios:
Întinsa nemărginire mi-arată mărimea ta,
Stelele – a ta strălucire, pământul blândețea ta.
În măreața ta lucrare tu însuși te-ai ființat;
Universul îți răsfrânge al tău chip necopiat,
Și sufletul meu răsfrânge universu-ntr-al său rând.
Putințile-ți făr' de număr al meu cuget încurcând,

Pretutindeni împrejuru-mi te descoper, te slăvesc,
Mă privesc pe mine însumi și ș-aci te dezvălesc:
Steaua zili-așa lucește în cerul cel seninos,
Se răsfrânge-asupra undei, ș-o văz înainte-mi jos.

Bunătate, frumusețe, puțin fac când te slăvesc:
Eu te caut în tot locul, nădăjduiesc, te iubesc!
Al meu suflet e o rază de lumină, de cuvânt,
Ce, pentr-o zi rătăcină din lăcașul tău cel sfânt,
De plăceri sfâșiitoare, în departe, zdrumicat,
Arde d-a se reîntoarce l-al său izvor flăcărat.
În tine simț și răsuflu, în tine gândesc, iubesc!
Prin lumea care te-ascunde, eu printr-însa te zăresc;
Tu ești ce-n fundul naturii eu te văz și te explic,
Tu ești ce-n toată făptura eu laud și bine zic.
Ca să m-apropiu de tine, fug într-aceste pustii,
Și când dimineața iese p-ale cerului câmpii,
Și, deschizând orizonul, din norii cei auriți
Pune-ale-aurorii lacrămi pă munții cei răcoriți,
În ochii mei nu e alta, ci căutătura ta,
Ce deschis-asupra lumii începe-a o lumina.
Când soarele în amiază stă din drum l-al său soroc,
Și d-acolo vars' asupră-mi viață, lumină, foc,
În văpăiatele-i raze ce simțirea-mi o-ncălzesc,
Stăpâne, eu simți suflarea-ți, virtutea-ți, ce mă-ntăresc.
Și când noaptea ale sale streji de stele îndreptând,
Preste lumea adormită și-aruncă negrul veșmânt,
În sânu-ntunerecimii ș-al pustii singur tras,
Cugetând dulcea mărime a nopții cei rară-n pas,
În liniște, în tăcere, în umbră înfășurat,
Al meu suflet te mărește, mult de tine-apropiat;
Ș-atunci o lumină sfântă simț în mine-a străluci
Și un glas de mângâiere îmi zice-a nădăjdui.

Dar în marea-ți cuviință, Stăpâne, nădăjduiesc,
Pretutindeni cu mâini pline dând ființă te zăresc
Ș-al zilelor mele număr tu nu-l vei fi întărit;
În traiul cel scurt d-aicea turbure, neliniștit
Eu te privesc pretutindeni a produce ș-a păstra,
Celui ce poate să facă-i e rușine a strica.
Martur de a ta putere, în blândețea-ți, deslușit,
Aștept ziua nemuririi, lumina făr' de sfârșit.
În zadar mi-aruncă moartea umbre, neguri în mormânt,
Al meu cuvânt vede ziua și prin negrul său veșmânt:
Ea e treapta ce pășând-o poci ție mă-nfățișa,
Este vălul ce m-oprește d-a căta în fața ta.
Doritul minut acesta, zi-i, Stăpâne,-a se grăbi,
Sau, daca-n tainile tale voiești înc-a-l mai opri,
Ascultă din cer strigarea trebuinții omenești;
D-atum și de lumea-ntreagă tu asemenea-ngrijești.
Fă-mă a cunoaște drumul al sfintelor tale voi,
Înlesnește a mea lipsă și mă sprijină-n nevoi;
Inima mea o hrănește cu pâine a se-ntări,
Și sufletul cu nădejdea lasă-l a se liniști;
Încălzește cu lumina prea blândei tale priviri
Duhul eclipsit prin umbra recilor mele simțiri.
Precum soarele rădică roua-n sus dupre pământ,
Așa soarbe al meu cuget în sânul tău cel prea sfânt.

RĂZBOIUL

De ce sunete viteze urechea-mi e speriată!
Glasul trâmbiții răsună, cai rânchează sforăind;
        Coarda-n sânge îmmuiată,
        Ca sabia-ncrucișată,
        Sună pavăza lovind.

Semnul de război se dete, aerul e-nzgomotat:
Armele! Și eho iară: armele! mai depărtat.
Pă câmpie, răspândite scadroanele tropoiesc,
Decât crivățul mai iute din tot locul năvălesc,
Și ca două aripi negre deodată se întind
Din coastele cele dese de legioane șăruind.
Nenduplecat armăsarul, strâns în frâu, locul lovind,
Pe-ndoitele-i genuche se oprește sforăind.
Trăznetul încă tot doarme, ș-în câmpul cel mărmurit,
O prea jalnică tăcere cu groaza s-a răspândit:
Nu s-aude decât marșul atâtor mii de soldați,
Mergând înaintea morții căria sânt închinați,
A carălor uruire, armăsarii rânchezând,
Poruncile-adăogate și aerul răsunând,
Sau vântul care izbește în steaguri ce fâlfâiesc,
Ș-în taberile vrăjmașe înotând se îndoiesc,
Și când seamănă îmflate de biruință c-ar sta,
Gata înaintea slavii singure de a zbura,

Când ostenite-ncetează, se lasă pe lemn în jos
Ca s-acopere vitejii cu-al lor văl întristăcios.
În frunte-amânduror taberi bronzurile bubuiesc,
Tunetele depărtate se răspund, se-mprotivesc,
Din țevile-nflăcărate fulgerul cel scânteind
Ca suflarea morții iese, dă, doboară vâjâind;
Bala pântre rânduri lasă un drum larg petrecător,
Precum când trece, se-ntoarce, asudatul muncitor
Și făr-a căta odihnă cosește neîncetat,
Despică o brazdă nouă lângă alta ce-a lăsat;
Astfel săgeata fatală se plimbă din rând în rând,
Le culcă ca niște spicuri pe câmpie răsturnând.
Ici cade un erou mândru în floarea sa secerat,
Din ochii săi ies scânteie de trufie-mbărbătat.
P-al său coif ce face unde, de lumină strălucind,
Mlădioas-o pană cade, se râdică fâlfâind:
Moartea de țintă-și alege printr-însa a nimeri,
Trăznetul aci lovește și greșit nu poate fi;
Ca un snop de oțel cade în pulbere răsturnat,
Armăsarul său s-azvârle, se simte neînfrânat,
O piezișă căutătură p-al său stăpân aruncând,
Se-ntoarce, își pleacă capul, îl miroase lăcrămând.
Colo cade-un vechi războinic ce, crescut de luptător,
Patrie tabăra-i fuse, ș-armele al său amor.
El de nimic n-are-a se plânge decât de un steag îndrăgit,
Murind, după el se uită, după dânsul e mâhnit.
Moartea după-ntâmplări zboară în drumul cel grozăvos:
Unul piere-ntreg cu totul, altul, în țărână jos,
Ca un trunchi a cărui ramuri de săcure cad trosnind,
Ale sale mădulare-și vede în bucăți sărind,
Care târându-se încă pă pământul umedat,
Lasă după el șăroaie în praful cel sângerat.
Rănitul pe care moartea jumătate l-a lovit,
        În brațul unui prietin în zădar fuge ferit:

Amândoi d-o lovitură îmbrățișați sânt loviți,
Ș-amestecați împreună, cel puțin sânt mulțumiți.
Însă în zadar plesnește trăznetul cel nempăcat
Ș-în taberi săgeți de flacări plouă, versă nencetat:
Ca marea ce o despică un vas iute, spumegat,
Ș-apoi se închide iară pe urma ce a lăsat;
Asfel peste rânduri sparte la loc altele se pun,
Vin să înfrunteze moartea peste cei morți, ș-îi răzbun.

Dar omor fără răsplată s-aștepte se ostenesc
Taberele amândouă, ș-una-ntr-alta năvălesc:
Se-mping, se lovesc, pătrunde o ceată-ntr-alta intrând,
Ș-a lor amestecătură sângeros vifor nălțând,
În a cailor putere escadroanele se sparg,
Rândurile cele strânse se deschid, fac un loc larg.
Fierul peste fier lovește, focurile se-nfășor,
Din taberile izbite un fulger iese, un nor.
În valuri de fum silitra în aerul zgomotat,
Arde, curge, bubuiește în șârul cel flăcărat;
Soarta lor este ascunsă subt desul, grozavul nor,
Ochii nu pot vedea încă izbânda sau moartea lor.
Precum când două șâroaie ce la vale se pornesc,
Din doi munți din împotrivă se reped, se prăvălesc
În prăpastia cea strâmtă vin gata a se sfădi
Și tot într-aceeași vreme a se-mpinge, a izbi;
Unda lovește în undă, valurile se-nmulțesc,
Săr în sus, s-azvârl împinse, se-ntărâtă, se-nvrăjbesc,
D-o pulbere umedoasă aerul e mestecat,
De vâjiosul lor trosnet pustiul e tremurat,
Ș-în șăsul ce le-mpreună a lor furii aducând,
Undele amestecate curg chiar în lupta lor stând.

Dar trăznetul încetează. Ascultați... Glas plângeros
Se-nalță, se răspândește pe câmpul cel tânguios.

Harpa, trâmbița, chimvala însoțite își unesc
Glasul lor cel de aramă și-mpreună tânguiesc
Și p-ale vântului aripi treptat urcă și cobor,
Ne las ale lor acorduri, țipătul celor ce mor!
L-al lor strălucit răsunet dealurile-ascult, răspund,
Simțirile-s fiorate, inimile se pătrund,
Ș-în aerul care sună de glasul cel tremurând,
Parcă al morților suflet pân el s-aude trecând.
Soarele totdeodată râsipind noru-n senin,
Cu o groază luminează locul cel de cărnuri plin,
Și galbena a sa rază strecurându-s-aci jos,
Desface râuri de sânge ochiului cel fioros.
Cai și cară-n mii zdrobite în drumul grozav zăcând,
Părți vii încă râsipite, ici și colo-n praf bătând;
Trupuri, arme sfărâmate, coifuri, steaguri, mădulari,
Grămezi de morți peste ele, subt ele, după-ntâmplări.

TOAMNA

Sărutare, lemne triste, ce verzi, galbene-nnegriți!
Frunzi ce căzând râsipite pă livezi vă veștejiți!
Sărutare, voi frumoase zile ce ați mai rămas!
În voi tânguirea firii urmează c-un slab, trist pas.
Ea se cuvine durerii, mie-mi place s-o privesc.
Singuratica cărare uitat pășind o citesc.

A! Să mai văz înc-o dată soarele îngălbinind,
A cărui lumină slabă abia pătrunde sclipind,
La piciorul meu ce sună frunza, lemnul cel uscat,
Întunerecimea deasă subt pădurea ce-am călcat.
În aste zile de toamnă când natura-și dă sfârșit,
Dar aflu mai mult plăcere l-al ei ochi acoperit!
Este al unui prieten tristul „rămâi sănătos!“,
Este zâmbirea din urmă genii ce, lăsată-n jos,
Moartea vine s-o închiză mai mult a nu s-ardica.
Așa orizonul vieții gata fiind a lăsa,
A lungelor mele zile nădejdea slabă plângând,
Mă mai întorc înc-o dată și nesățios cătând,
Mă uit l-a sale bunuri ce încă n-am întâlnit,
Bunuri de la care triștea pân-acum m-a ocolit.
Frumoasă, dulce natură! Soare, cer, crânguri, pământ!
Sânt dator; lacrăma pică pă margini p-al meu mormânt.

Ce curată e lumina! Aerul plin de miros!
La murindului privire soarele cât de frumos!
Acum aș vrea și cu drojdii să dășărt acest pahar,
Amestecat când cu fiere, când de dulcele nectar.
În fundul aceștii cupe unde viața sâmt a-mi bea,
Vreun gust de miere-aicea e putinț-a-mi rămânea?
E putință viitorul pentru mine a păzi
O-ntoarcere-a fericirii ce n-am a nădăjdui?
E putință în mulțime un suflet a fi ascuns
Să cunoască al meu suflet, la ce voi să am răspuns?
Floarea, căzând jos își lasă la zefir al ei miros:
Și e, la soare, la viață, al ei „rămâi sănătos“.
Eu însă mor ș-al meu suflet în minutul ce l-am dat,
Se revarsă ca un sunet melodios întristat.

ELEGIE I

TRECUTUL

Aură scumpă ce pieptu-mi poartă,
Nume prea dulce ce glăsuiesc,
Și buza-mi, limba-mi, se-nsuflețesc,
A vieții mele senina soartă!

Soție bună, îngerul meu,
Tovaroș vecinic, ce-o sfântă lege
Prin vecinici noduri vru să ne lege,
Din doi să facă un singur eu;

Chip ce, ca fulger ce-n nor trăiește
Și-alt nor d-atinge, atunci pe loc
Repede șarpe lucește-un foc,
Aprinde, arde tot ce-ntâlnește;

Astfel îndată ce s-a ivit
Lucește-n minte-mi, mă-nflăcărează.
Prin vine-mi repede circulează
Focul ce m-arde, și-s fericit.

Cerească, limpede fericire!
Ce raiul naște, dar foarte rar,
L-Adam, la Eva întâiul dar
Ca să cunoască din nemurire;

Ești fericită, căci te iubesc
Ș-înflăcărata asta simțire
Este nectarul de îndulcire
Relelor toate ce mă-ntâlnesc.

Te iubesc, scumpă, dar de ce trece
Grabnica vreme iute la zbor –
Ia, și ne zice că-i trecător
Tot, ș-îl împinge la mormânt rece?

P-ale ei aripi trecem și noi;
Pă nesimțite, ah, tinerețea
Zice „adio!“ și bătrânețea
Ne-arată drumul plin de nevoi.

Trece, dar vezi-o că e-nsemnată
D-amorul nostru cel neînvins,
Singur e vecinic și neatins
De stingătoarea-i mână-ntrarmată.

Ici e minutul cel fericit
În care-amorul meu te zărește:
„Tinere,-mi zice, d-acum trăiește
Subt legea singură ce am sfințit“.

Ș-apoi cu binele se strecoară,
Se roagă; aspră, dar tu-l gonești,
El cere pieptul, tu îl ferești…
Ș-îndat’ el inima împresoară.

O fură! Zboară și nu-l mai vezi:
Pe loc te pipăi, simți ce-ți lipsește,
O ceri, o cauți, ea se unește
Cu-a mea-mpreună, și tu ohtezi.

Dincoaci eu mâna plin de sfială
Destăinuindu-mă o întinz,
Cer a ta mână, tremur, coprinz,
O strâng, mă strânge ea cu-ndrăzneală.

Și ochii noștri se rătăcesc,
Aprinși de flacări se-ntunecează,
Se las, s-ardică, se luminează,
Tot e tăcere, toate vorbesc.

Inima saltă, pieptul ne bate,
Un foc pătrunde printr-amândoi,
Ascuns nu este nimic în noi,
Și faptă bună, și răutate.

Colo vezi lacrămile curgând
Într-o comoară ce le adună
Ca două râuri ce se-mpreună
C-un nume câmpurile-adăpând?

Dincol-o dulce d-amor zâmbire,
Ș-apoi necazurile sosesc:
Drumuri ghimpoase ni se gătesc,
Ceasuri amare de dăspărțire.

Munți ne dăsparte, zilele trec
Și n-au nici pace, nici mângâiere;
Posomorâte duc și durere,
Grămadă relele se întrec.

Dar iată, ceasul de însoțire
Și necălcatul meu jurământ:
Credință, dragoste, crezământ
Jur ție-n sfânta noastră unire.

Ș-îndată pacinicul Imeneu
Pe capul nostru mâna lui pune,
Și înțeleptele-i griji și bune
Însânuiește în pieptul meu.

Nod și mai tare dup-asta vine,
Minuturi sfinte sărbătorim:
Cerul ne face părinți să fim,
Brațile noastre acum sânt pline.

Numele „tată“ de două ori
Coboară focul ce-n cer viază,
Ce p-a mea inimă văpăiază
Ca doi puternici, flăcărați sori.

Doi fii făloasa-mi mână mângâie,
Și strâns la pieptul meu îi lipesc,
Cu ei în brațe cerul slăvesc
Și e plăcuta la cer tămâie.

Dar ca luceafărul de apus
Care cu seara pe cer s-arată
Și când lucește, atunci ș-îndată
Zice: adio, piere, s-a dus!

Asfel nădejdea-mi cea mângâioasă
Ce cu-al meu înger îmi răsări
Atunci apuse când se ivi
În a mea inimă dureroasă.

Înger! Cerescul meu serafin!
Ce-mi fuse oare a ta ivire,
Floare sau umbră, vis, nălucire?
Ah! Izvor vecinic de lung suspin!

Din cer aicea ai fost o rază?
Cu vro solie ai fost pornit
(Ca-ntr-al meu suflet cel amorțit
S-aduci căldura?) sau cu vro pază?

Slujba-ți în grabă ți-o împlinești,
Ș-îmi dai o vecinică sărutare;
Ți-ndreptezi zborul făr-așteptare
Și iar la postu-ți drept te oprești.

. . . .

Iată-ne, soro, iată-ne dorul,
Omul și soarta lui ce-ntâlnim;
Folosul este să ne iubim,
Vremea să treacă, să stea amorul.

Ah, și toate trec, n-aștept și zbor:
La vânturi frunza cea fugătoare,
În mare unda cea plângătoare,
Omul la moarte mai grăbitor.

Vremea grăbește, e călătoare;
P-ale ei aripi grăbim și noi
La toamna vieții plină-n nevoi,
La bătrânețe tremurătoare.

Dar noi nevoia știm să-nlesnim:
Unde e pace nu e durere,
Dragostea-n sine e mângâiere;
Sosească ceasul, noi ne gătim.

ELEGIE II

DRAGELE MELE UMBRE

Vederea voastră mă-nsuflețește,
Umbre mult scumpe ce mă cătați,
Și al meu suflet se liniștește
Când înainte-i vă arătați.
Cât e de dulce a voastr' ivire
La cel ce-așteaptă în amăgire
L-al nădejdii viclean zâmbit!
Faceți adesea să se strecoare
A voastre chipuri și mă-nfășoare
Cu vălul nopții cel liniștit.

Mi-ați dat ființa și-ntreaga fire,
Părinți, ce-n miezul zilii-ați apus:
D-atâtea chinuri, lungă mâhnire
Al meu trist suflet jăli supus;
Voi ușurați-l, umbre-ndrăgite,
Voi din lăcașuri nelăcuite
Pă fericire o îndemnați;
P-astă streină faceți să vie
Necunoscută mult mai mult mie,
Vă rog d-acolo o îndreptați.

Lina ta mână mă ușurează,
Tânără maică, ș-însuflețesc,
Sărutătura-ți mă înviază
Și din odihnă-ți mă-mpărtășesc.
Asupră-mi ochii tăi ațintează,
Plini de iubire, nu lăcrămează;
Preste durere tu ai sărit!
Blând ei revarsă rază cerească,
Ah! P-a mea inimă ei citească
Focul ei vază cel înmulțit.

Zâmbire plină de mângâiere,
Cât e de dulce când te ivești!
A fi de tine cu-apropiere
Este viața ce dăruiești...
Ah! Auritu-ți păr fâlfâiește,
M-atinge, unda-i mă răcorește,
Cade p-obrazi-mi cei înfocați;
Și a mea ploaie de lăcrămare
Pe el se varsă cu-mbilșugare...
Ah! Cine-mi șterge ochi-mmuiați?

Al meu părinte, ah, ce ivire!
Să vă văz iarăși eu însoțiți!
A voastre pasuri prin ce simțire
Nu se desparte? Ah! Voi iubiți?
Și fericire oare se poate
Fără iubire ce-nalță toate
Câte de dânsa se-nvrednicesc?
Dumnezeu oare ce este-n sine?
Dragoste, pace, marele bine.
Și-n cine oare drepții trăiesc?

Trista ta buză vreo zâmbire
Sau bucurie n-a cunoscut

În câtă vreme în despărțire
Asprimea soartei crud v-a ținut.
Veselă-ți fața acum zâmbește;
Dragostea, pacea o-nsuflețește:
Vălul mâhnirii l-ai sfâșiat!
O jumătate lipsea din tine
Ș-întreg că nu ești simțeai în sine,
Strein, dar iată, te-ai împăcat!

În acea lungă întristăciune,
În acea vreme de tânguit,
Peste durere, amărăciune
Nu cumva oare ți-am grămădit?
A! O-ngrijire cu voi urmează!
Unire, pace, vă îndreptează
Înger d-aproape strejuitor!
Ochiul de tată nu s-amăgește.
Ah! Al meu sânge vă însoțește!
Virgil! Tu, scumpe fiu ș-al meu dor!

Te-aruncă-n brațele-mi, strâns te lipește
Și luminează-mi sânul cel stins!
Dă-mi sărutare ce bălsămește
Inima-mi arsă ce mi-ai aprins.
A mele pasuri nencredințate
De sarcin' anilor greuiate,
De al tău reazem tu le-ai lipsit;
Părinții-mi dară povățuiește,
Du-i la lumina ce nu sfințește,
Fii lor tovaroș nedeslipit.

Umbre mult drage...Ah, puțin stați!
Veniți adesea, mă cercetați:

Ceasul îmi este necunoscut;
Pă lângă mine des vă aflați,
Când m-oi desface de acest lut,
În brațul vostru să mă luați.

CÂNTAREA DIMINEȚII

Cântarea dimineții
Din buzi nevinovate
Cui altui se cuvine,
Puternice Părinte,
Decât ție a da?

Tu ești stăpân' a toate,
Tu ești prea bunul tată:
A ta putere sfântă
Făptura ține-ntreagă,
Ne ține și pre noi.

În inimă-n tot omul
Tu ai sădit dreptatea,
Unirea și frăția,
Tu conștiința scumpă,
Tu bun d-avem, ne-ai dat.

P-aceste saduri sfinte,
Răcoritoare ploaie
De adevăr să pice,
Să crească, să dea rodul,
Să fim prea fericiți.

Îndreptătorul lumii,
Tu ai slăvit noroade,
Le-ai dat tu legi prea sinte
Ce țin aceste saduri;
Slăvește și pre noi.

Ș-aceste legi prea drepte
Orice norod le calcă
Sau care nu le știe,
Cade, ruin' rămâne,
Se face neștiut.

Din slava strămoșască
De am căzut, ne-naltă,
De am uitat unirea
Ce-i întărea-ntru toate,
Acum ne fă uniți.

Să știm c-avem dreptate,
Să știm ce, cine sântem,
Ș-așa să nu se uite
O nație slăvită
Ce-am fost și ce-am fi noi.

Cu toții dară ție
Cântăm cântare nouă;
În flacăra unirii
Întindem mâini la tine,
Rugăm să ne-nsoțești.

Ne luminează mintea
Să te cunoaștem, Bune,
Să știm că ne ești tată,
Să te cântăm mai bine
Ș-așa să ne-mpăcăm.

FABULĂ
CORBUL ȘI VULPEA

Jupânul corb câștigase
Din negoțul ce-apucase
Un bun chilipir de caș,
Și cu dânsu-n cioc se duse
P-un copaci, unde se puse
(Ca omul l-al său sălaș).

Vulpea, ca o jupâneasă,
Știți că cam rar stă p-acasă,
Și ieșise la primblare,
Dar bunul miros ce are
Numaidecât o îndreptă
Subt copaci, și-n sus cătă.

– Jupâne corb, plecăciune!
O, Doamne, ce frumusețe!
Ce pasere, ce minune!
Ce drag de pene mărețe!
Dar n-are glas, ce păcat!

Corbul, îngâmfat în sine,
De ciudă nu-i veni bine

Ca vulpea să-l socotească
De mut, și să-l povestească
Nedestoinic la cântat.

Lungi gâtul, căscă ciocul
Și-ncepu a croncăni:
Cașul căzând, vulpe-aci!
Cântărețul păți jocul.

– Jupân corb, pă cum să vede,
Minte numai îți lipsește,
Și fă bine de mă crede
Și-nvață, te folosește:
Că din vremea de demult,
Din punga celor ce-ascult
Lingușitorii trăiesc.

SONET I
LA ANUL 1830

Să ne deschiză Ian se gătește
O viitoare unde intrăm,
Și pace, drepturi să-ntâmpinăm
Mai dinainte el ne vestește.

În fața porții und' așteptăm
Nădejdea dulce la toți zâmbește;
Epohă nouă ni se zărește,
De aci vremea să numărăm.

An rău din urmă trecutul fie,
Relele toate cu dânsul ție;
Răstriștea treacă, s-o numim vis.

Unirea, cinstea, în rumâni crească,
Dreapta reformă în veci trăiască...
Cheile sună... tot s-a deschis.

SONET II

Inimă și suflet, simțire-ngerească!
Ce-a produs pământul ca să dovedească
Legătura care cu ceru-l unește;
Nevinovăția când binevoiește

La oameni blândețea-i să mărturisească,
Atunci se-mprumută fața ta cerească.
Rază de misteruri ce blând strălucește
În senin albastru ce-n ochii-ți domnește,

Poate fericirea mai dulce să fie?
Și decât ființa-ți ce nădejdea-nvie,
Și când înviază, lin mângâitor,

Cât căutătura-ți altceva mai are?
Tu, a omenirii ș-a sexului floare!
De ce nu petrece ș-în loc gemător?

EPITAF
LA O TÂNĂRĂ MUMĂ

Tânără mumă și de dor plină,
Aci în brațe cu-ai mei doi fii,
Prin umbra morții zăresc lumină
Ascunsă ochilor celor vii.

Daca ești mumă, sor' trecătoare,
Trista mea soartă știi prețui,
Bătânda-ți inimă ș-arzătoare
Știe ș-a plânge ș-a ferici.

Ah, ce povară! Dar am scăpat!
Vis fură toate… M-am deșteptat!

ODĂ LA CAMPANIA RUSEASCĂ DE LA 1829

I

Crucea iarăși luminează
Pe vechiul său drag pământ;
Semiluna se-nfruntează
Aproape d-al tău mormânt.
Creștinul iarăși trăiește
În locul cel părintesc;
Ismail fricos grăbește
În pustiul arăbesc.
Triste noroade și umilite,
A voastre drepturi de ani răpite
Acuma iarăși le dobândiți!

II

Ei mai mult nu sânt în viață!...
Dar sângele lor vărsat
D-a lor slavă prea măreață
Pământul l-a înundat:
Cenușa-le mucenicească
P-aste locuri o au dat;
Dar slava s-o moștenească
Rusiei o au lăsat;
Atâta este toată averea

Ce las vitejii, și mângâierea
Ce în viață își dobândesc.

III

Em vârfurile-și smerește
Ce trufașe-ating la nori,
Ș-ascultă, se umilește
La ai săi poruncitori.
Orice stavilă-ncetează,
Coastele i se dezbin;
Domnul e ce-naintează,
Aleșii în urmă vin:
Frică, cutremur, pustie, groază,
Vrăjmași, în cetele voastre cază,
Arme și taberi fugind lăsați.

IV

Ast munte, vechi ca vecia,
În poalele-i a privit
Cum tiranilor trufia
Fulgerată s-a zmerit;
Văzu și tremurătoare
Cetele de musulmani,
Pre care-amerințătoare
Le privea de-atâția ani.
Crucea ca fulger zboară, lucește;
Aci se-nfige, lumea-o privește,
Fiii lui Agar din fața-i pier.

V

A lumii-ntreagă scăpare
Araratul oarecând

Ș-a oamenilor păstrare
A vestit pe el purtând;
Tot el acuma vestească
Că creștinii au scăpat,
Sângele el povestească
Ce în poale-i s-a vărsat.
El ce e martur al vitejiei
În car' eroii stând ai Rusiei
Moartea pe câmpuri, râpe-nfrunta.

VI

Eufrat vărsând răcoare
În sânul cel ostenit,
Spune-a strămoșilor stare,
Traiul lor cel fericit:
Acum unda-i cristălată
De izbânde va luci,
Pe ea gândire-adâncată,
În veci asta va citi:
Aci vitejii stând se bătură,
Aci c-o mână crucea ținură,
Și cu alta drepturile-omenești.

VII

Pontul privitor de față
Nencetat se va mira
De lupta cea îndrăzneață
Ce Mercur[1] știu a da.
Câmpiile-i spumegate
Totdauna vor vesti,

---

[1] Un bric.

Lucii și întărâtate
Hotărârea-i va mări:
„Sosească moartea, trăznetul zboare;
Vie vrăjmașul, tune, doboare,
Cu-armele-n mână las' să pierim".

VIII

O armie creștinească
Oarecând s-a râdicat
Solimul să-l mântuiască
De jugul cel sângerat;
Acum armele Rusiei
Ca crivățul năvălind,
În sânurile Turciei
Vingătoare se aprind.
Pe creștini cere să slobozească,
Neomenirea să o smerească,
Neamuri! Dați prețul astor izbânzi.

IX

Sângerată, tu Grecie,
Rumânie ce slăvesc,
Îmbărbătată Serbie,
De voi eu mă-nsuflețesc!
Cetăți și templuri zidite
D-ai voștri strămoși vestiți,
D-ai lui Alah fii răpite
Prin cine le dobândiți?
Ale lor turnuri acum vestească,
De unde luna să se trăznească,
Când crucea în locu-i s-a ardicat.

X

Porțile cele-ncuiate
Ale Bosporului spun:
Un glas de la miazănoapte
Răsună, și i se supun.
Steagurile undătoare
Ale Europei acum zbor
Slobode, fâșiitoare,
Despic unda, se strecor.
Ș-aduc cu sine vecinicul nume
Și a sa slavă ce zboară-n lume
A prea viteazului rus monarh.

XI

Pacea de-arme arzătoare,
Rodul care crește-n cer,
Se ivește zâmbitoare,
Nevoi dinainte-i pier:
Fiicele ei prea iubite
Liniștea, odihna vin
După dânsa, însoțite
Cu traiul bogat și lin.
Cu noi rămâie, ea ne-nsoțească;
Guste tiranii, ei moștenească
Sângiuri, războaie, ce-n veci doresc.

CULEGERE DIN SCRIERILE LUI I. ELIAD DE PROZĂ ȘI DE POEZIE

(1836)

DESTĂINUIREA

I

Inima-mi obosită, și nu de ani, nu încă:
Griji, datorii, povară pe ea se grămădesc;
Valuri, crivețe-ntr-însa ca-n vulcanoasa stâncă
Izbesc, se-nfrâng cu muget, mai repezi năvălesc.

Pe la-nceputul verii, vifore prea geroase
Asupră-i se răscoală s-o-nghețe-aci pe loc,
Sângele-mi să-l închege ce-n unde spumegoase
Prin vine-mi se repede; dar ea e toat-un foc!

Un foc! Și ca acela ce arde-ntr-o câmpie
Albită de troiene și toată-n vijălie,
Ce arde ca să arză, de vânturi spulberat;

Arsura e într-însul care îl mistuiește
Și nimeni nici d-aproape de el nu se-ncălzește;
Lumina-i face groază și celui înghețat.

II

S-o face el cenușă? Vreun pârjol v-aduce?
Nu știu... dar a lui urmă neștearsă-n veci va fi;
Și oricând călătorul pasul p-aci-și va duce,
Oprindu-se-o să zică: „Odat'a ars aci".

Ah! Fie-n veci ca focu-mi să n-aibă vreun nume,
Strein și rece fie oricând aicea jos,
Și fără să-l cunoască, să-l vază veacuri, lume,
Ca meteor de groază, comet prea fioros!

Fără să-i știe drumul și d-unde oare vine,
Dincolo el de față să se vădească bine,
Ș-acolo să m-arate și eu cine am fost.

Fi-mi-va el spre osândă? Fi-mi-va spre răsplătire?
Dragoste e ființa-i, rază de nemurire,
Fala vieții mele și însuși al meu post.

III

Subt degetele-mi răsună, liră, te-nfiorează,
Spune ce e poetul, în ăst loc osândit;
Cum el dintr-însul raiul oriunde-nființează
Și-și face fericirea din bine-nchipuit.

Când cântă el, s-aude, veacurile răsună;
Când se închină, cerul el îl coboară jos;
Dragostea lui e flacări și ura lui detună;
Blândețea-i e seninul acel mai luminos.

Ferice de acela pe care el slăvește!
La nemurire zboară ce el i-o pregătește;
În buza lui e slava ce duhu-i și-a croit;

În mână-i e cununa ce-n veci stă înverzită;
În pieptu-i e altarul pe care e slăvită
Aleasa frumusețe ce el a-nvrednicit.

IV

Cerul e al meu templu și singura-nchinare;
Seninul lui e semnul prin care îl slăvesc;
Prin albăstruia-i față se-nsufl-a mea cântare;
Luceafării lui raze de viață-mi răspândesc.

Acolo e nădejdea-mi ce-n veci ea îmi zâmbește;
D-acolo aștept roua, balsam mântuitor;
Aci a mea trufie se-nchină, se smerește,
Și înainte-i taină nu este al meu dor.

Muza-mi se umilește, lira-mi abia suspină,
Geniu-și pierde zborul și fruntea-mi se înclină;
Din versuri îndrăzneala cu totul a lipsit.

Inima-mi în tăcere așteaptă-n mărmurire
Rază de mângâiere l-a sa destăinuire...
E ceasul închinării! Și... omul stă smerit.

PORTRET

Coroana pe creștet în veci se-mpletește,
În ochii-ți, seninul cel mai împăcat;
Zâmbetul în buze-ți vesel strălucește,
Inima e-n chipu-ți cel nevinovat.

Decât alte nimfe cu fruntea mai naltă,
Preste ele falnic, făr-a ști, privești.
Dulce ca blândețea, și blândețe altă,
Tu nu știi, copilă, că împărătești!

Sânul tău ușure și blând învălește
Inima-ți, altarul d-un ceres amor;
Focul lui subt dânsul arde, colcăiește
Unde, unde-l umflă suspinul în dor.

Ca luna de noapte, ca dânsa de lină,
Frumoasă ca viața celui fericit,
Veselă ca ziua de mai prea senină,
Edenul în pieptu-ți e însânuit!

Zâmbindă ca cerul, ca el trăznitoare,
Marea cuviință îți dă al său glas;
Pasul aurorei cei răcoritoare
E mai puțin mândru decât al tău pas.

Ea când se ivește, noaptea râsipește
Și fața ta-n sânu-mi gemător, noptos,
Răvarsă lumină; nădejdea-mi zâmbește,
La inimă-mi vede soare luminos.

Model al virtutei! Însuși fericirea!
Care părinți asfel te desăvârșăsc?
Ochii lor cei tineri îi fură uimirea
Ochilor mei umezi ce-n veci te privesc!

Ce rază de pace sânu-ți luminează,
Fiică fericită? Ce e ast amor
Care cu privirea-ți ca o altă rază
Către cer din ochii-ți își ia al său zbor?

Să fii tu nădejdea, să fii tu credința?
Sau dragostea însuși vii să ne arăți?
Vorba-ți însuflată ți-arată ființa,
Fericit amestec astor zeități.

ADIO LA ANUL 1832

Numărând ceasurile

. . . .

Douăsprezece! Adio, o, an! Și ai trecut!
Tu nu mai vii, întocmai ca umbra ce eu plâng!
Adio! Întru tine nădejdea m-a vândut.
Pomeniri scumpe multe eu întru tine strâng.

Am plâns, am aflat pace, m-am bucurat, gemut,
Ură, dragoste-n tine, prieteșug, dușmani...
Ah! Îngerul meu în tine ca tine l-am pierdut!
Tu mi-ai adus atâtea ce nu mi-au adus ani.

Acuma treci! Adio; ș-asupră-mi tu ai tras
Povara ce mă-mpinge unde și tu te duci.
O! P-a mea frunte câte cugete, rânduri, trec!!!

Faptele mele-n tine ca semne au rămas,
Tu le păstrezi ș-în sânu-ți ele nu sânt năluci.
Fi-vor bune mai multe, sau relele întrec?

IMN LA DURERE

Mai izbește, o, durere! De afli loc, mai izbește!
Inima mea sângerată te urăște, 'ți mulțumește.
O! Putere ce nu știe a plânge sau a ierta!
Ochii-mi nu, nu mai au încă lacrămă a îți vărsa;
Dar poate se aflã-n mine vro mai sonoră fioare
Care să se zvârcolească sub privirea-ți cercătoare
Ca un șarpe care zace în drum, în bucăți tăiat,
Și se strânge, se-ncovoaie pe picior ce l-a călcat,
Când omul, vrând să ațâțe patimi, turbări stâmpărate,
Cearcă să mai vază dorul unde viața nu mai bate!
Doară că va mai fi încă în sânu-mi cel sfâșiat
Vreun ascuns, adânc țipăt, cu totul neașteptat,
Ce din nici un suflet încă nu ai scos pân-acum poate,
Muzică desfătătoare unei ure-ntărâtate!
Cată că eu sânt în mână-ți, mă las în cercarea ta,
Inima-mi nimic nu are de tine a mai scăpa.

*

Ca să prelungești viața-mi, precum și a mea durere
Adesea vărsai în sânu-mi o rază de mângâiere;
Asfel și pe robi îi lasă în drum a mai răsufla,
Ca pe cărări de necazuri mai departe a-i purta.
În noaptea ce fulgeri numai lucesc ca s-o întrerupă

Mi-ai întins foarte adesea tu a fericirei cupă,
Și când, în arzânda-mi poftă, de plăceri ea spumega,
Mâna ta tocmai în dinții-mi sfărâind o sfărâma.
Și sfâșiind a mea buză de marginea-i sângerată
Încă-n crudele-ți caprice erai tot neastâmpărată.
Dar acuma triumfează! Că-n inimă-mi nu e loc,
Vână care să nu bată, să se strângă d-al ei foc,
Fir de păr nu e în capu-mi, în fruntea mea cea albită,
Și zdrumicat să nu fie ca paiul, iarba cosită;
Amor în mine nu este și să nu fi fost izbit,
Nădejde sau râvnă care să nu mă fi amăgit.
În inima-mi speriată cat ceva s-o alineze
Și nici un punt eu nu aflu care să nu sângereze.

……

(De Lamartine, *Harmonies*)

Pân-aicea, o, durere, mă înveți a te cânta
Obosit și de nădejde, șovoind pe calea ta,
Iar adaog: mai izbește, de afli loc mai izbește,
Prin lovituri întreite cruzimea ta mulțumește.

ROMANȚĂ

I

A mea tânără taină afund rămâne-ascunsă
În tristu-mi, singuratic suflet prea obosit;
Iar când inima-mi bate de sila ei împunsă
L-a ta ca să răspunză, atunci ea s-a vădit!
Și singură-n tăcere o simț iar tremurând.

II

A mea flacără este vecinică, nevăzută,
Ca și slaba lumină candelii subt mormânt,
Ș-a deznădejdii rece întunecime mută
În veci nu o va stinge; iar razele ei sânt
Întocmai de zadarnici ca și când n-ar fi fost.

III

Aibi-mă-n pomenirea-ți, la groapa mea nu trece
Făr' a-ți arunca ochiul și fără a gândi
L-aceea ce cenușa-i te simte, deși rece.
Singura chinuire și iad ce-aș suferi
Este de a fi stinsă din pomenirea ta.

IV

Ascultă-mi ast din urmă glas singur pentru tine:
Virtutea nu oprește a plânge pe cei morți;
În veci eu ți-am cerut-o, fă-mi singurul ast bine:
O lacrămă să-ntimpin l-a vecinicicei porți,
Întâia ș-a din urmă răsplată de amor.

(Lord Byron, *Corsarul*)

SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL

Blând Serafim! O, înger! Ce este-a ta solie?
Care îți este slujba? Ce vrei aicea jos?
Pacea vestești tu lumei? Pacea aduci tu mie?
Ce flacări pui în sânu-mi? O, Serafim frumos!

Ochii tăi… e seninul,
Buza ta e zâmbirea,
Fața ta e blândețea,
Ca pieptu-ți nu e crinul;
Dragoste ți-e privirea,
Totul ești frumusețea.

Ființa-ți luminează,
Mărirea te-ncongioară,
Liniștea te-nsoțește;
Pasu-ți de naintează,
Slava-mprejuru-ți zboară,
Preajma-ți pace vestește.

Frumos Serafim! Îmi place
La tine-a mă uita,
În ochii tăi a căta;
Lumina lor este lină!

În ochii-mi izbește plină
Blânda lor senina pace.

Tu mă înveți cântarea,
Tu îmi însufli pieptul,
Tu îmi arăți cărarea,
Care merge d-a dreptul
La fiica armoniei.

Lira ta e cerească,
Glasul ei m-aripează,
Ființa-mi pământească
În zborul său cutează
La scaunul veciei.

Ș-în somnu-mi și aievea ființa-ți mă-nsoțește;
Chipu-ți mi-e faț' oriunde-n preajma mea el zboară:
Din soare se repede, din lună strălucește,
După pământ se-nalță, din ceruri se coboară.

Pe la fântâni m-așteaptă, cu unda se răsfrânge,
Cu frunza îmi șoptește, cu zefirul suspină,
Cu valea îmi răspunde, cu patima mea plânge,
Cu dealul se înalță, cu câmpul se alină.

Cu floarea se dă-n leagăn, cu iarba undoiază;
Livedea îl arată, dumbrava-l subtascunde;
În ziuă și în noapte, la umbră și în rază,
Nu e nălucă-mi spune, mă mângâie oriunde.

Durerea mi-o adoarme, lacrăma el mi-o șterge,
Și pe pământ ș-în ceruri nădejdea mi-o arată.
Cu glasul conștiinței el înainte-mi merge
Blând, dulce, vesel; ș-aspru nu l-am văzut vrodată.

Frumoși îți sânt ochii! Frumoasă ți-e fața!
Frumos îți e zborul, o, înger ceresc!
Și de-mi este dragă, de-mi place viața
E d-ast sfânt nesațiu să te privesc.

Fie ca-n veci asfel s-am a ta ființă!
Fața ta să-mi râză până la mormânt;
Ochii-ți să-mi aprinză supusa-mi credință;
Lumina-ți lucească la slabu-mi cuvânt.

Când va bate ceasul întoarcerii mele,
Când la judecată mă voi arăta
(Momente ce omul le simte mai grele)
Tu ș-atunci, o, înger! dar mă vei urma.

*

Războinice, viteze, Heruvim îmfocate,
Împlinitor prea strașnic urgiilor cerești!
Repede înger!

Ochii tăi schinteiază,
Brațul tău e puterea,
Sabia-ți flăcărează,
Cruntă îți e vederea,
Fața ta e fior!

În urmă-ți e dreptate,
În preajmă-ți strășnicia;
Glasul tău mă străbate,
Totul ești vitejia
Și fulger arzător!

Heruvim! Mă-nfiorează
Înmulțita ta vedere,
Mulții tăi ochi priveghează

Ca singura prevedere.
Eu te văz și mă sfiesc.

Inima-mi nu te urăște;
Tremură l-a ta ivire
Ș-în adâncul ei se naște
O fioroasă cinstire,
Un foc arzător ceresc!

Eu văz în tine pe-mplinitorul
Acelii drepte urgii cerești,
Eu văz în tine pe păzitorul
Vechii răstriște cei strămoșești.

Asfel al lumei bătrânul tată
Din pomul vieței c-a cutezat,
L-a fericirei poartă-ncuiată
Plângea păcatu-i cel neiertat.

Tu-mi oprești raiul, mi-aduci aminte
A mea greșală și mă-ngrozesc!
Limba ta tace, n-auz cuvinte;
Dar îți ard ochii, ei îmi vorbesc.

Când viforul se scoală, când cerul se mânie,
Când negura se-ntinde, când norii se-mpletesc,
Când focul șărpuiește d-a lungul în tărie,
Cu fulgerul atuncea cu groază te privesc.

Când marea se răscoală, volbură-ntărâtată,
Când undele-i muginde se nalță spumegând,
Ființa-mi ca o barcă de cuget spulberată
Pe fiescare stâncă te vede-amerințând.

Și când fumegă munții, vulcanul când turbează,
Când flacări rotitoare până la ceruri zbor,
Când tremură pământul, văzduhul schinteiază,
Al meu suflet te vede în orice meteor.

Pe orice spăimântează, ș-amerință viața,
În orice loc de groază, acolo te zăresc:
Ca tunetul ți-e glasul, ca fulgerul ți-e fața!
Fulger în mine trece când ochii-mi te-ntâlnesc!

Viforul bubuie, zboară;
Crivățul vâjâie, trece;
Tremurul saltă, doboară;
Trăznetul arde, petrece,
Cu cugetul când vii.

Grindina bate, rănește;
Stingerea pasu-i urmează;
Seceta seacă, sterpează;
Foametea rumpe, răcnește;
Boalele zbiară, turbează;
Moartea doboară, cosește,
Osânda tu când ții.

Arată-mi osânda, în veci mă mustrează;
Nu îmi ierta vina câtuși de puțin;
În a mea viață tu mă îndreptează
Când fapte și gânduri rele mă întin.

Însă când grozavul al meu ceas va bate
Și când vei da semnul, o, drept Heruvim!
Atunci ți-adu aminte că tu ești un frate
Cu al meu blând și dulce, frumos Serafim.

VISUL

I

O altă auroră în sufletu-mi lucește,
Rază necunoscută d-a altor lumi ziori;
Ochii mi se deschide și-n ochii mei zâmbește
Ziua zilelor noastre, vecii netrecători.

Veacurile, viața-mi ca nopți se strecurară
Ș-încovoiat pe groapa-mi o văz că s-a deschis
Ș-îmi face loc printr-însa să trec preste hotară.
E poarta veciniciei… Și mă deștept din vis!

Fruntea-mi albită toată către pământ se lasă;
Brațele-mi răzemate toiagul meu apasă
Iar sufletu-mi se-ntoarce și cată înapoi…

O, zile! Sau ce nume vouă vi se cuvine?
Dar ați trecut! Ce trece mai mult el nu mai vine.
Era mai dinainte să vă întreb pe voi.

II

Ce noapte variată! Ce groaznică vedere!
Stăi. Îmi aduc aminte: în vis eu mă făceam
C-aș fi fost prunc îmi pare, și fără griji, durere,
În casa părintească cu grijă mă creșteam.

Trei frați ce avusesem părinții mei pierdură
Și rămăsesem singur cu-al lor fierbinte dor;
Trei fii creștea în mine tânăra lor căldură
Și le zâmbea în mine toată nădejdea lor.

La vârsta mea, în chipu-mi c-o lungă suspinare
Ei se uita ș-în ele afla asemănare
Acelor umbre scumpe ce nencetat vedea.

Eu nu știam necazul, nu cunoșteam mâhnire,
Lipsa-mi era streină ș-orice nenorocire;
În brațul îngrijirei răul nu îndrăznea.

III

Dar visu-și schimbă fața, se prefăcură toate!
Și parcă de când lumea părinți nu am avut;
Simții cruzimea soartei în recea streinătate
Și mă văzui în lume, pustiu necunoscut.

Ai mei mă părăsiră; p-a mea copilărie
Grijele dau năvală, nevoia cunoscui;
Se vesteji pe fața-mi oricare bucurie
Ș-orice amar al vieții până în fund băui.

În voile-ntâmplării, întru a mea sudoare
Îmi câștigam o hrană abia-ndestulătoare
Împins de vântul soartei subt cer fără senin.

Fără nici o povață și făr-adăpostire,
În voia-mi nendrăzneață și fără îngrijire.
Cât e de crud să te-afli între ai tăi strein!

IV

Dar un năluc urmează și visu-și schimbă fața.
Mă pomenii în drumu-mi tovarăș că aveam:
Pare că mă-nsurasem; ș-amara mea viață
Cu o ființă dragă părtași o îndulceam.

Cât o iubeam! Și câtă simțeam eu fericire!
Eu o vedeam un înger chiar într-adins venit,
Nedeslipit tovaroș l-a mea nenorocire,
Ca să aducă pacea în sufletu-mi mâhnit.

Ce bunuri eu printr-însa! Ce mulțumiri plăcute
Și ce simțiri fierbinte, plăceri necunoscute,
În dragostile noastre din zi în zi vedeam!

Prin ea mă făcui tată; simțirea-mi adormită
Se deșteptă l-ast nume; ființa-mi îmmulțită
Se revie de focul prin care eu trăiam.

V

Visu-și mai ține șârul, dar cu ceva schimbare,
Și se făcea că traiu-mi ceva se mai lesni;
Vedeam în a mea casă bogata-ndestulare
Ș-în preajma mea mulțime de lume-a se hrăni.

Mulțime de mijloace acum mi se-nlesniră,
Drumuri deosebite acum mi s-au deschis
Și bunătăți, păcate, amestec se-mmulțiră
Și mângâieri și chinuri mă zvârcolea în vis.

Pe câmpul norocirei objetele în sfadă
Spini, flori, verdeaț-amestec se-nfățișa grămadă
Cuvânt, vedere, cuget… în tot mă rătăceam.

Plecam pe cărări netezi și foarte-ntortoiate;
Stam să-mi mai iau odihnă și gânduri mestecate
Mă-ndrepta-n picioare, m-oprea… și iar porneam.

VI

Dar visu-și schimbă fața și iarăși lângă mine
Văzui acea ființă ce-atâta o iubeam;
Dar! Ce fel de schimb magic la ochii mei îmi vine!
P-acea ființă scumpă eu n-o mai cunoșteam.

Pare că era rece l-adânca mea durere;
O taină-ngrozitoare, abia îmi răspundea!
Căutături fatale avea a ei vedere
Și când vorbea, ca trăznet în sufletu-mi izbea.

Ca cugetul, ca umbra era nedeslipită,
Vrăjmașă pe odihna-mi era neîmblânzită;
Zicea că mă iubește și-n dragoste-i turba.

Ura-i îmi era pace și dragostea-i osândă,
Rece-ntr-a ei mânie și foc când era blândă;
Ce-amestec și într-însa și-n mine volbora!

Eu o iubeam, o groază mă trăgea înapoi;
Ea era a mea viață! Și ce viață-ngrozitoare!
Voiam… Dar pentru mine nu era voi,
Vream s-o urăsc… mi-era o muncă-omorâtoare.

Îmi imputa vini ce nu le aveam;
Așteptam osândă l-orice faptă mare;
Eram bănuit chiar când mă smeream;
Ș-apoi împăcată era iertătoare.

Spaima în mine intrase.
Bănuiala mă coprinsese,
Sufletul mi se-neghțase,
Cugete rânduri neînțelese
Prin minte-mi repede vâjâia.

Un chin, un iad, o muncă era a mea viață;
Demonul geloziei turbat mă sfâșia;
Veninul din rărunchi-i în veci mă otrăvea,
Năpastea îndrăcită rânjea pe a lui față.

În veci fără de moarte,
În veci se omora,
Se-ncolăcea în toarte
Ș-în veci mă blestema.

VII

Atunci eu lângă mine văzui două ființe
Nevinovate-ntocmai așa precum eram,
Lor le era ocară a mele suferințe
Și la acea năpaste mai rău mă chinuiam.

În veci a lor necinste mie mi-era durere
Ș-în veci fără de voia-mi eu le eram fatal;
Însă tovărășia mi-era o mângâiere
În muncile-mi schimbate în locul infernal.

Prieteșug în mine curat se-nsânuiește
Și locul de osândă nu mă mai îngrozește,
Un rai îmi era însuși al închisorii sân.

Dragostea ce se naște în muncele robirei,
Prieten din necazuri, părtași nenorocirei,
Sânt însuși curăția și veșnice rămân.

Îmi era drage aste ființe;
Îmi era scumpă a lor vedere;
Mi-era un balsam l-a mea durere;
Cele din ceruri dulci cunoștințe
Era mai slabe decât a mea.

Trăiam în ele ș-a mea viață
Mi-era nădejde și fericire;
Dumnezeu însuși și omenire
Slăveam fanatic în a lor față
Ș-a mea-nchinare mă fericea.

Raiul credinței, acel ferice,
Binele-acela fără de nume,
Acea viață din ceea lume
Care nădejdea în fund ne zice,
Toate prin ele eu le visam.

Acea din ceruri sfântă căldură,
Dragostea însuși, blânda credință,
Pusese-n mine a lor ființă
Și a lor faguri într-a mea gură
Și al lor nume eu răsuflam.

Inima-mi toată în înfocare
Vulcanul Etna însuși era,
Insulă-n valuri statornic sta
În viforoasa, muginda mare,
Unde-acel nume era înscris.

A lor ființe se prefăcură
Una-ntr-un dulce, blând serafim,
Alta c-o sfântă, repede-arsură,
În paznic strașnic, bun heruvim.

Unul d-aproape era-mpăcare
Și mângâiere la ce lucram;
Alta de cuget sfântă mustrare
Îmi zicea vina și mă-ndreptam.

Geniuri două mântuitoare,
A mea visare le-nfățișa,
A minții mele sfătuitoare
Ele în viață mă îndrepta.

Asfel gândirea-mi cea adâncată
În visu-mi dulce mi le forma;
Dar o schimbare neașteptată
Goni năluca ce mă-nșăla.

VIII

În sfântul meu nesațiu, delirul meu cel mare,
Pe dragele ființe ardeam să le privesc
Și s-aprindea în mine o naltă înfocare
De ele să m-apropii și dorul să-mi vădesc.

Ele fugea de mine ș-în veci mi-era de față;
În veci eu după ele eram neobosit;
În goan-ostenitoare ele mi-era povață,
Dar să le-ajung vrodată în veci mi-a fost oprit.

Fantome de nădejde, ființe-aeriene
Și fără de amestic cu cele pământene!
Cu mintea-mi cea hrăpită semeț mă-ntraripam.

Ele zâmbea la râvna-mi ș-îmi imputa-ndrăzneala,
Poruncitorul deget îmi arăta greșala.
Nebun d-a mea rușine mai repede zburam.

IX

Dar fără veste-odată un trăznet șărpuiește;
Răsar, și lângă mine văz mort unul din fii.
Eu mă deștept! De cuget și cugetu-mi vorbește:
„Oprește, îndrăznețe! La muma lor să vii“.

O văz iar lângă mine galbenă, vestejită;
Ea nu era schimbată, ci eu m-am fost schimbat;
În inima-mi rebelă o ură umilită
P-ascuns se furișase ș-adânc s-a fost cuibat.

O vină-n veci aduce o vină și mai mare
Ș-o patimă pe alta și mai sfâșiitoare
Ș-a lor năvală este șâroi pustiitor.

Iar omu-n întunerec pipăie, șovăiește;
Râpa e sub picioare, omul se prăvălește,
Asfel păcatul este viclean ș-amăgitor.

X

Mă pomenii în casă-mi și visu-și schimbă fața.
În sânul casei mele eu mă vedeam strein:
Tot nu ținea de mine și însuși a mea viață.
Rece, fierbinte-n toate, totul mi-era un chin.

Voiam să-mi viu în sine-mi din lunga-mi rătăcire;
Cerui să-mi văz copiii; dar nu era mai mult.
Un dor fără de moarte izbi a mea simțire
Și numele de tată eu îngânat l-ascult.

Alte ființe scumpe văzui pe lângă mine,
Al lor zâmbet la rana-mi făcea un mare bine
Ș-ast schimb de mângâiere mai rău mă sfâșia.

Parcă simțeam în mine o slabă bucurie;
Dar cugetu-mi pierduse tânăra-i curăție
Pacea cea veche-n sânu-mi mai mult nu lăcuia.

XI

Voiam să-mi sparg veninul, să uit cele trecute;
Munca îmi era dragă, ca uriaș munceam;
Roduri scotea-nsutite puterile-mi pierdute:
Folosul l-avea alții, eu lipsa dobândeam.

Petreceri înțelepte, aflări ingenioase
Mintea-mi prea obosită grămadă izvodea,
Ș-a tristului meu suflet icoane credincioase
Isprăvi avea destule, dar șâr nu mai ținea.

Lumea se învățase să m-aibă pentru sine
Și orice obosire sau muncă pentru mine
Mi-era o mare vină – și aspru m-osândea!

Mi-era păcat de moarte oricare slăbiciune,
Și fapte-obicinuite oricare fapte bune;
Un rob, streini și rude, al lor mă socotea.

XII

Dar visu-și schimbă fața. Cu cruda a mea soartă
Pare că mă-mpăcasem ș-odată iar văzui
Pe Heruvimu-acela l-a fericirei poartă,
Schimbat în negru înger și nu-l mai cunoscui.

Ce spaimă de-ntunerec! Ce iasmă-ngrozitoare!
Viclean ascuns, fățarnic, împielițat Satan.
Un duh semeț de vrajbă, turbat de răzbunare!
Șarpe îi era limba! Pe cinstea mea dușman.

În faptele-i spurcate era însuși păcatul,
Subt mască de virtute vedeai pe vinovatul;
În veci dup-ale sale și umbra-i bănuia.

Ardea să-l crează lumea de cinste, curăție;
Și lumea vedea-ntocmai ocară, viclenie.
Și când afla că-l știe, atuncea se-ndrăcea.

XIII

Parcă era femeie… trăsuri amestecate
Se gâlcevea pe fața-i de nevoiaș bărbat:
Lungă, lungă, subțire și oase înșărate,
O sprintenă momâie forma grozavu-i stat.

Ochii îi erau negri ș-un foc în ei de sânge,
Subt ei un nas lung groaznic umfla fatale nări;
Gura-i un iad de largă voia cochet a strânge;
Scălâmb era-n fața-i, în trupu-i, în mișcări.

Galbenă și uscată fața-i cea lunguiată;
Până la urechi buza-i d-ocară-nveninată;
Un rumen de strigoaică în veci se-mprumuta.

Picioare de insectă ce foametea vestește;
În veci nesățioasă cu cinstea se hrănește
De la strein și rude, făr'a putea-o da.

XIV

Visu-și mai ținea șârul, dar cu ceva schimbare;
Ș-ast înger de-ntunerec în veci mă ispitea,
Spion faptelor mele ardea de răzbunare,
Ș-în tribunalul lumei pârâș mă osândea!

O sfântă hotărâre m-armă întru putere
Să rabd astă ispită. Dar, Doamne, ce văzui?
Ast duh de răzvrătire era însuși muiere
Și nici o dosebire de drac nu cunoscui!

Să aibi în veci de față o singură idee!
Să știi că a ta taină e-n mână de femeie!
Și ea să te supuie în spate-a purta!

Adevărat ușure, n-aveam vreo povară;
Dar greu e s-aibi asupră-ți femeia cea ușoară!
Ș-în voile-i vrodată să nu poți a intra!

XV

Aduse întâmplarea și visu-și schimbă fața:
Taina-mi nu mai fu taină, povara scuturai;
Pare că eram slobod, voii să-mi schimb viața,
Dar nici o fericire mai mult nu mai aflai.

În oricare-a mea faptă eu n-aveam mângâiere;
În oricare prieten aflam ascuns vrăjmaș;
În orice om o spaimă, în mine o durere,
O vecinică osândă chiar într-al meu lăcaș.

Urâsem omenirea în câți îi cunoscusem,
Și mi-era drag tot omul pe care nu-l văzusem,
Și decât toți pe mine mai mult mă osândeam.

Mă învățasem vina ca să mi-o dau tot mie;
Ast obicei cu lumea m-avea întru frăție,
Ș-apururea cu mine făcea de mă-nvrăjbeam.

XVI

Trecutul pentru mine ștersese-orice părere,
Și orice suvenire adânc mă sfâșia,
Iar viitorul groaznic îmi prevestea durere;
Nădejdea mă urâse încât nici m-amăgea.

Vream să desfac cu lumea oricare legătură,
Să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu:
Dar mă ținea într-însa o singură făptură
Ce-mi răsfrângea în lume pe însuși Dumnezeu.

Taina aceasta vecinic la om nu va fi zisă:
În inima-mi zdrobită în flăcări este scrisă
Ce și a ei țărână în veci o va-ncălzi.

E scrisă într-o limbă aci necunoscută
Pe inima-mi ce geme și care-n veci e mută
Și singur numai mie mi-e dat a o citi.

XVII

Lumea îmi era dragă; privata mea viață
Când veselă, când tristă, într-însa petreceam;
Dar perspectiva lumei își pierde a ei față,
Privind-o de aproape precum eu o priveam.

Amestecu-ntre oameni te-neacă de-mbulzire
Și daca de la dânșii nu iai vinele lor,
Silit a-ntoarce răul l-a lor nedreptățire;
Dar paza personală te face bănuitor.

Și rea e bănuiala! Un vierme al vieții,
Ce n-ascultă cuvântul nici liniștea poveții!
Omul supus la dânsa în veci e ticălos.

Greșita cugetare ce-aduce fericirea
N-o schimb pe adevărul ce-mi stinge nălucirea
Ș-un ideal ferice mi-l surpă de tot jos.

XVIII

Pe aripele vremii zbura ș-a mea viață
Cu vârst'a mele patimi pășând, se potolea,
Dar vițiul spre seară crește de dimineață
Și vițiurile mele cu vârsta se mărea.

Ce n-aș fi dat să-ntâmpin știința bărbăției,
Să-mi lumineze viața tovarășă deplin
Cu-ncrederea aceea a nevinovăției
Și al copilărie-mi blândul acel senin.

Râvna mi se stinsese, în toate eram rece,
Primejdie ori pace știam că-n rându-i trece,
A fi rău mi-era silă și bun din obicei.

Întreaga fericire, cereasca-mpărăție
Au câștigat-o pruncii ș-a minții sărăcie:
Acum spre umbra morții acea făclie cei.

XIX

Dar o lumină sfântă la ochii mei îmi vine;
Ascunsuri se descoper la slabele-mi vederi;
În slavă-i adevărul s-așează lângă mine;
Visul își schimbă fața și nu mai văz păreri.

În aste adevăruri văz o vicleană spaimă
Care din iad ieșise atât a m-amăgi,
Care c-o nepătrunsă și-ngrozitoare taină
Atâta fără preget în veci mă ispiti.

În urmă ca o groază la față se schimbase
Și toat-asemănarea în iasmă își luase
Trufașului acela bun paznic Heruvim.

Ce groaznică ispită! Ce-ndemnuri vinovate!
Dar recunosc în urmă p-adevăratul frate
Frumosului meu blândul și dulce Serafim.

XX

O altă auroră în sufletu-mi lucește;
Rază necunoscută d-a altor lumi ziori;
Ochii mi se deschide și-n ochii mei zâmbește
Ziua zilelor noastre, vecii netrecători.

Veacurile, viața-mi ca nopți se strecurară
Ș-încovoiat pe groapa-mi, o văz că s-a deschis
Ș-îmi face loc printr-însa să trec preste hotară.
E poarta veciniciei… și mă deștept din vis.

Fruntea-mi albită toată către pământ se lasă;
Brațele-mi răzemate toiagul meu apasă;
Iar sufletu-mi se-ntoarce și cată înapoi…

O, zile! Sau ce nume vouă vi se cuvine?
Dar ați trecut! Ce trece mai mult el nu mai vine.
Era mai dinainte să vă întreb pe voi.

O NOAPTE PE RUINELE TÂRGOVIȘTII

Soarele după dealuri mai strălucește încă,
Razele-i rubinoase vestesc al lui apus,
Și seara pânditoare subt fiecare stâncă
Cu-ncet și-ntinde umbra cutezătoare-n sus.

Muntele al său creștet și-naltă și privește
Linul covor al zilei, tainicul ei sfințit,
Și raza cea din urmă pe fruntea lui izbește
Ce mândru ține față cu cerul cel rușit.

Vântul de seară suflă și frunza-nfiorează;
Roua seninul varsă verdeața renviind;
Dealurile-n cunună câmpia-ncoronează
Și râul p-a lui cale șoptește șărpuind.

P-a dealului sprânceană, pe fruntea-i cea râpoasă,
Cetățuie veche, lăcaș religios[1],
Păstrează suvenirea d-o noapte sângeroasă
Ce mult s-asemănează cu sânu-mi cel noptos.

---

[1] Mănăstirea Dealului, unde prin tradiție se zice că, dându-se un bal, s-au tăiat într-o noapte doisprezece boieri și p-întuneric nevestile lor au tras danțul pân sângele bărbaților

Asfel într-al meu suflet se-nalț-a mea credință,
P-a patimilor râpă ca monument s-a pus
Și-mi ține șovăinda, clătita mea ființă,
La vieți-mi viforoase prea liniștit apus.

Soarele-acum sfințește și noaptea naintează,
Cu-ncetu-și cârmuiește carul cel aburos;
Mii de lumini în preajmă-i pe frunte-i schinteiază
Ș-acuma își întinde vălul de abanos.

Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie,
Din stea în stea se plimbă, în orice stea citesc;
Sufletu-mi s-aripează și zboară în tărie,
Se scaldă în lumina eterului ceresc.

D-acolo se întoarce ș-în sânu-mi se așază;
Tăcere, întunerec în preajma mea domnesc!
Natura toată doarme, ființa-mi privighează,
Dasupra pe ruine, mormântul strămoșesc.

Un rece vânt se simte c-a morții răsuflare,
Pe piatra cea-nverzită șuieră trecător;
Ca viața se revarsă o mută-nfiorare;
Pustiul se însuflă d-un duh încântător.

Tot este viu în preajmă-mi: frunza pe zid șoptește;
Iarba pe mușchi întreabă: „Aici cine m-a pus?“
Zidul ca o fantomă dasupra-mi se lățește;
Ca uriaș la spate-mi turnul se nalță-n sus.

La locul lor stau toate, ca moartea neclintite,
Gata să năvălească; umbrele mă-nconjur,
Trec și retrec, se primblă asupră-mi pironite;
Pasări de noaptea, cobe fâlfâie împrejur.

. . . .

Eu n-am venit, o umbre! să turbur pacea voastră;
Ființa-mi rătăcită aleargă între voi.
Este ș-a mea odihnă sălășluirea voastră:
Eu sânt însumi o umbră împinsă de nevoi.

Sânt de al vostru sânge; brațu-mi nu se armează
D-acea armă slăvită ce voi ați mânuit;
Muza-mi a voastre fapte la umbră cercetează
Ș-a voastră pomenire pana-mi a consfințit.

Eu cânt în miezul nopții a voastre biruințe;
Eu pe mormântul vostru laure împletesc;
Izbânzi, fapte viteze, războinice dorințe
Recomandez eu lumei, l-ai voștri fii vestesc.

Câmpia îmi arată slăvitele războaie
Și câte biruințe pe dealuri s-au sărbat;
Râul în treacăt spune ca cât sânge șăroaie
În vremele trecute unda-i a purpurat.

Aci îmi stau de față eroii Rumâniei,
Din Câmpulung, din Argeș, din Iași, din București,
De la Traian și Negru, martiri ai vitejiei,
Până la împilarea trufiei strămoșești.

Ici glasul: Radu Negru! peste Carpați răsună,
Viteazu-și pune tronul în locul strămoșesc;
Orice rumân în preajmă-i subt steaguri se adună
Ș-își apără pământul cu braț, duh rumânesc.

În capul unei armii Mircea Viteaz răcnește,
Însuflă bărbăția rumânilor soldați;
A lui Murat trufie învingător smerește
Și locul este slobod din Istru la Carpați.

Balcanul până-n poale-i văzu pe fiii Lunei
Bătuți, goniți, nemernici, scăpare a căta;
Dunărea este martur de prețul al cununei
Ce fiii Rumâniei știură a lua.

D-aci văz în Moldova toată slava romană
A renvia subt Ștefan, și ai vechimii ani
Iarăși a se întoarce; a vitejiei hrană
Subt el îmbărbătează a-nvinge pe tirani.

P-a Neamțului cetate, eu văz o eroină[2],
Moldoveană în toate, spartană l-al său dor,
Certând nemernicia la moldovean străină,
Zicându-i ca să moară, ori vie-nvingător.

Aci Mihai cel Mare deșteaptă bărbăția;
Steagurile destinse slobode fâlfâiesc,
Subt dânsele el cheamă pe toată Rumânia,
Și trâmbița răsună, vitejii se-nmulțesc.

Buzeștii comandează, tătarilor e spaimă;
Hanul l-a lor picioare mușcă țărâna jos[3].
Calofirescul arde d-a lor vitează faimă
Și brațul lui împumnă fierul și mai vânos.

---

[2] Muma lui Ștefan cel Mare, închisă fiind în mănăstirea sau cetatea Neamțului dimpreună cu mitropolitul și toate femeile boierilor, aflând de înfrângerea fiului său care, gonit, vine și caută scăpare în mănăstire, îi iese pe zidurile cetății, îi oprește intrarea și-l gonește, ca sau să moară, sau să vie învingător. Vezi broșura tipărită cu prilejul icoanei ce înfățișa această șenă de d. aga G. Asachi.

[3] Stroe Buzescul a avut un duel cu nepotul hanului tătarilor la Stănești, unde prințul tătar a fost tăiat în două, din umărul stâng până subt supțioara dreaptă, iar Buzescul s-a rănit foarte primejdios.

De glasul cel războinic altarul se despică;
Din sânu-i vitejia e foc mistuitor.
Farcaș[4] într-însul arde, sfânt crucea sa râdică:
E comandir de arme, păstor răzbunător.

Pașa cu barba lungă spre fugă comandează,
Ferosul manaf pierde orice curaj barbar;
Arabul beat de sânge în lanț acum turbează,
E plin câmpul bătăii de cruntul ianicear.

Dunărea e mormântul taberii musulmane;
Crucea în triumf zboară, Hristos e răzbunat;
Rumânul este spaimă trufiei otomane:
Cel hotărât la Cruce în veci a triumfat.

Preste Carpați acuma vulturul rumân zboară;
D-aicea spre Moldova își ia falnicul zbor:
Două capete are[5], cu patru ochi măsoară,
E-n toată Rumânia acum poruncitor.

……

O, ziduri! Rămășiță din slava strămoșască!
O, turn, de unde ochiul de mii de ori văzu
Biruința să zboare p-oștirea rumânească,
În muta voastră șoaptă câte-mi vorbiți acu!

---

[4] Popa Stoica din Caracăl fiind foarte viteaz, Mihai cel Mare îl face agă, îi dă comanda pezestrimii și îl numește Farcaș, după moșia ce i-a dăruit-o.

[5] Mihai-vodă, săvârșind războaiele sale cu turcii, își întoarce armele în Transilvania, o supune și, de aci, supuind și Moldova, unește pe toți rumânii subt un șeptru și mai dă încă un cap vulturului rumânesc. Se găsesc încă pecetii pe la hrisoave și pecetluituri de ale lui Mihai-vodă în care vulturul are două capete.

Mușchiul acesta verde ce vremea-l grămădește,
Aste ierburi sălbatici ce în pustiuri cresc,
La inima gemândă sânt laure ce crește,
Deșteaptă bărbăția; din ochi robii vorbesc.

Vitejilor războinici! Frunza când vă suspină
Și când astupat geme vântul pân boltituri,
Este al vostru nume ce ca o undă lină
Murmue, se strecoară pân aste crăpături.

……

Dar ce glas întrerupe astă tăcere sfântă!
E glasul cucuvaiei ce plânge al său dor.
Asta este poetul? P-al vostru mormânt cântă
Acest fiu al pustiei?…O, glas prea cobitor!

Ce-mi spui d-a noastră soartă? Vaietul ce nu-ți tace?
Ca ce fel de restriște? Ca ce fel de nevoi?
Corbul nu este vultur? Ce nu mă lași în pace?
Plângi numai pentru tine, nu plânge pentru noi.

……

Fatala presimțire acum mă părăsește;
Dar vai! Eu ca și tine sânt slab, neputincios;
Glasu-mi nu-mbărbătează; el poate și cobește,
Sau plânge slava veche și plânge dureros.

St! Clopotul s-aude! E ceasul după urmă?
Îngerul pocăinței cu ast d-aramă glas
Cheamă la rugăciune pe rătăcita turmă.
Natura se deșteaptă; visurile mă las.

Rușaște răsăritul; muntele rubinează;
Îngânat pântre aburi dealurile verzesc;

Râul adapă câmpul ce roua înșmălțează;
Răcoarea dă viață și stelile albesc.

Turme, cai, dobitoace la apă se coboară;
Clopote bat, se scutur, cu-al dimineții zvon;
La vâjâitul morii undele se-nfășoară,
Deschis e ochiul zilei acum pe orizon.

LA MOARTEA LUI CÂRLOVA

O, lira mea, suspină! Al tău glas plin de jale
În umbră să răsune, să geamă la mormânt:
„Cârlova nu mai este!!!" Suspină p-a lui cale
Și fă să se auză pe aripe de vânt:
    „Cârlova nu mai este! Și lira-i a-ncetat!"

O, tânăr cântărețe! Pasăre trecătoare!
Abia te-ntraripaseși, abia dulcele-ți glas
Chema să te auză pe craca săltătoare
Pe călători, ș-îndată, oprindu-le-a lor pas,
    Țintind a lor vedere... tu zbori și i-ai lăsat!

Tu ai urât o țară unde puțini ascultă,
Sau unde a ta cântare cu ei nu însoțești;
Încă trăind, tu viața o petreceai mai multă
Sorbit în armonia a cetelor cerești,
    Unde ostaș d-aicea acol' ai și grăbit.

Subt tânăra ta mână, degetele-arzătoare
Acum se-nfiorează liră de Serafimi,
Asculți tu alte imnuri, începi altă cântare,
Ș-îndemni tu alți războinici, viteji Heruvimi,
    Și alt post mai cu slavă ți-a fost ție gătit.

Acolo-ți era locul al tău de moștenire,
Poetul aci este străin și călător;
Asfel vulturul mândru din nalta sa privire
Parcă ar zice lumei din marele său zbor:
„Pământul mi-este leagăn, dar lăcuiesc în cer".

O, fenomen ce-n veacuri abia când se ivește,
O, stea care răsare chiar într-al său apus!
Ce fu a ta lucire? Și ce ne prevestește?
Ce înger te întoarce? Ce înger te-a adus?
Și cum se pun acelea care cu tine pier?

De unde ești, ascultă jălinda mea cântare,
Vezi lacrăma ce pică pe scumpul tău mormânt.
În ceasul după urmă, în cea d-aici plecare,
Iubiți-ți fără mine, cu cei ce nu mai sânt
Văzură cum ți-i zborul și tuciul trist vestea.

. . . .

Și eu sânt ca metalul ce plânge după tine,
Prin focuri de durere trecut și lămurit,
Și patimile repezi izbind inima-n mine,
Fieștecare scoate un sunet osebit,
Care-astupat mugește, se-nneacă iar în ea.

Lutoasa mea ființă aci se zăbovește,
Dar eu sânt după tine, pe urmă-ți te-nsoțesc.
Râvna p-ale ei aripi acolo mă răpește
Și soarta ta cea lesne în veci eu o doresc,
Dar... plumbul datoriei mă trage iară jos.

Cu care legătură afirea mea se-ntină!
Întocmai ca stejarul adânc rădăcinat,

Vântul, când se răscoală, el geme și suspină,
Trozneşte și răstoarnă orice l-a-nconjurat,
Și tot ce mai rămâne privește dureros.

Vai! Iată a mea soartă, și cât de povăroasă!
Iar tu ai fost ca floarea acea primăvăroasă
Ce-o smulge, o ia zefirul și-și las' al său miros.

(Imitație din de Lamartine, *Poetul murind*)

ODĂ ASUPRA ANIVERSĂRII DE 2 SEPT. 1829

I

Veacurile și anii se nasc, trec, se strecoară,
Se duc cu-acele zile ce s-au aflat privind
A lumei încroire și au văzut fecioară
Din mâna celui vecinic natur-abia ieșind.
Dar tu, zi augustă! Născuși întru mărire,
Stătuși cu mare slavă și-n slav-a ta sfințire
Lumei celii uimite zâmbind îi arătă
Că treci, dar pomenirea-ți în veci nu se va șterge
Și va umplea pământul și nencetat va merge
Din om, din loc, din veacuri așa cum răsună.

II

Stăpânul veciniciei, în fapta sa cea mare,
Când soarta din voință-i pe univers a pus,
D-atunci tu hotărâtă ai fost întru păstrare
În sânul acel tainic vecilor făr' apus,
Ca să răsari odată cinste la omenire
Și a creștinătății prescrisa împlinire,
Drepturi de ani pierdute, noroadelor a da.
A ta ivire fuse la cer îndestulare
Și pe pământ îl puse în vecinică mirare.
Trecuși, dar niciodată noi nu te vom uita.

III

Trufașa-ți auroră, cu fruntea-ncorunată,
În mână cu maslinul în slavă nainta,
Ș-o nouă sărbătoare în tabără cântată,
Din cerul cel prea rumen pământului vestea.
Nainte de ivire-ți ca zâmbetul nădejdii,
În inime viteze ce-au înfruntat primejdii,
Tu ca un foc în ele luceai dumnezeit.
De mii de ori răsaie soarele și sfințească,
Căci dulcea ta lumină în veci o să lucească,
În sânul omenirei ce tu ai slobozit.

IV

Iadul jurat osândei, din vecinica urgie,
Scrâșnindele lui furii din sânu-i a suflat;
Ș-a lui preacredincioasă, preadraga-i tiranie,
Fatal, repede înger, pământu-a-nconjurat.
A ei urmă-n tot locul rămase însemnată;
Dar ațintat străbate, ochiu-i zavisnic cată,
Ochește și alege al luminării loc.
Amar zâmbește, sună fiarăle-apăsătoare,
Pune-un picior statornic, ghiara-i omorâtoare
Sugrumă, desfrânează, doboară, pune foc.

V

Anii posomorârei, robii-ndelungate
Gemete, jărtfe, sângiuri întins îți vor descri:
Eu cânt a ta ivire, faptele lăudate,
Slăvesc eu slobozirea ce-n tine răsări.
Vitejii Miezii Nopții ai lor ochi ațintară
Pe drumul unde dreptul și crucea le-arătară,

Și p-aripele slavei aicea au zburat.
Cu-al lor de martir sânge, cu brațul plin de fală
Au înecat ei iasma și spaima infernală,
Și tu lumei cu pacea în mâini te-ai arătat.

VI

Grecii, ce detunară cu jugul și robia,
Pe fruntea ta-nsemnată citiră soarta lor;
Rumânul ce pierduse și drept, și datoria
În zâmbetul tău vede p-al său apărător;
Serbia-n el cunoaște patria, Dumnezeul;
Tu ai deschis Bosforul, și tu-nalți caduceul
Ca să vestească lumei comerciul cel bogat.
O, fiică îndurărei d-acea cerească rază!
Spune-mi: îți era rândul ca lumea să te vază,
Sau te-a grăbit acela, Creștinul Împărat?

VII

Românul ajunsese a moliciunii pradă,
Brațurile ce veacuri au apărat ast loc,
De tot afemeiase acea vrăjmașă sfadă
Și armele pierdură mântuitorul foc.
Stinse de strălucire, coprinse de rugină,
Unealtă vicleniei, arma mână străină
Și pământeanu-ajunse străin și călător.
A! Să lăsăm uitării pe cei ce se-ntrecură
Să uneltească răul... iată-i! Trecând trecură
Ca visurile nopții, ca pomenirea lor.

VIII

Ființa ta deșteaptă a noastră tinerime
Și face să s-auză acel războinic glas,

Pe ea vechile steaguri destinde cu mărime
Ș-ostașii cei prea tineri pășesc cu mândru pas.
Hotarul ce natura ne-a pus spre apărare
Și preste care sila trecu întru călcare,
Tu ni-l întorci și iară la loc tu îl strămuți.
O, zi rară, ce-n veacuri cu anevoie vine!
Din ceruri mângâierea să fie ea ca tine,
Sau tu ale ei fețe viind te împrumuți?

IX

Când semnul judecății va trâmbița mărire,
Când vremea se va strânge din vecinicul său zbor,
Când veacurile-ntoarse și stând în mărmurire,
Destinse vor răspunde l-al lor judecător
Ș-orce minut atuncea va fi în cercetare,
Zi ce renaști noroade, spune-mi: atunci pe care?
Vei arăta-mplinirea astor voinți cerești?
Păstrează al lui nume-n tine cu cinstire
Celui ce-a-nvins noroade cu-a sa milostivire
Și ale sale fapte cu fală să vestești.

X

Te cânt eu în toți anii, augustă zi senină;
Dar după cum rumânii pe tine te slăvesc,
Fii și tu lor asemeni și veselă și lină:
Vezi c-ale mele cânturi în veci nu lingușesc.
Dar gurele Gheenii ș-asupra ta scrâșniră
Și vorbele din ele ca șărpi ne îngroziră
De-nveninarea lumei... Himere d-osândit!
O, cer! Când adevărul asfel de crud s-ar face,
Cântarea mi-ar fi hulă și în uitare-ar zace,
Și muza-mi... criminală! Dar tu ai dovedit

O, generos monarșe! Ș-a fost în mâna ta
D-oricare răutate veninul a seca,
Ca amuțind să tacă vicleana limba sa.

ODĂ LA PAVILIONUL GRECESC[1]

Închinată nației grecești

Norod războinic, fii ai libertății!
A ta credință ș-a ta statornicie
'Ș-înalț-a lor colore pe pavilionul tău.
Crucea întraripată p-a vânturilor aripi
Prin mii și mii de glasuri zboară într-a ei slavă.

Pavilion ferice, arbure al credinței,
Simbol al libertății care este Hristos!
Frumos ești tu în ochii-mi! Falnic fâlfâi în vânturi!
Și cât cinstesc norodul care astăzi te-nalță!
Și sfânt mi-e acel sânge cu care te-au udat
Și asfel către ceruri de verde ai crescut!

---

[1] La 22 mai 1835 s-a înălțat pavilionul grecesc în curtea consulatului Greciei în capitala Bucureștilor. Această zi a fost o zi de mare sărbătoare la toți grecii care s-au aflat în capitală, precum și la toți pământenii au pricinuit o mare mulțumire și cinstire către această nație ce, după atâtea veacuri de robie, a știut cu atâta vrednicie să-și dobândească a sa neatârnare. Țermonia a trebuit să fie măreață din firea ei, dar râvna și căldura d. baronului C. Sachelarie, consolul general grecesc în aceste Principate, a adăugat foarte mult a ei mare cuviință, încât a făcut o mare ispravă în inimile tutulor.

Ministri ai lui Hristos cântă,
Bucuria-și naltă a ei glasuri;
Mii de ochi înoată în lacrămi,
Mii de inimi zboară până la ceruri:

Îngerii libertății le poartă-nflăcărate.
Silitra măsurat bubuie,
În zgomotul bucuriei răzbubuie;
Vivat! o însoțește.

Scoală-te, Doamne, scoală-te, împărate!
Trăiască numele tău, trăiască mântuirea!
Trăiască mântuirea, mântuirea cea sfântă
Evangheliei tale care ai binevestit-o!

*

Pe când a ta credință născândă și fecioară
Prin duhul mângâierii în lume se vestea[*]
Și pieptu-umplea de flacări iar inimi de nădejde,
Ș-încredința noroade de însuși fericirea,
Atuncea universul, plin de eroi cerești,
Martiri ai libertății, martiri ai lui Hristos,
Zâmbea ș-era aproape d-această mântuire,
D-al cerului imperiu, d-a dreptului viață.
Atunci vechea robie, a lui Satan putere,

---

[*] Cu acest prilej poetul, lăsând al său sujet, se urcă în anii cei dintâi ai creștinătății, pe când credința lui Hristos, încă curată de tot felul de superstiție și neajunsă încă organ al vicleniei, ieșise însuși din mâinile apostolilor care, după proorocia Mântuitorului, făgăduia lumii dărăpănarea împărăției lui Satan, adică a răului, și apropierea împărăției cerului, adică adevărata și cereasca fericire, vrednică de preursirea omului.

Sâlnica tiranie, iadul cel pământesc,
În spaimă, temătoare, șovăia rușinată
Să geamă subt ruina-i, mugind să se strivească;
Dar beat în deznădejde, moleșit în turbare,
Iadul își zămislește o fiică mai spurcată:
Blândă l-a ei vedere, furie într-ascuns,
În chipul ei cu viața, în inimă cu moartea,
Dulce venin în limba-i, mii de fețe împrejuru-i,
Cochetă-ngrozitoare născută-n desfrânare,
Fată de tot fatală, vrednică d-al ei tată,
Ministru-ndemânatic, bătrân la încercare,
De mii de ori mai ager decât vicleanul șarpe
Vrăjmaș al omenirei ș-al vechii ferîciri.
Care e al ei nume? Și cine nu îl știe?
Diplomația! Ce spaimă, o, cer! Ce grozăvie!
Iadul acum răsună de veselii spurcate,
Satan în triumf zbiară și urlete grozave
Urlă lung și răsurlă în bolțile-nfernale,
Tot duhul rău sărbează nașterea cea fatală
Aceștii iezmi spurcate la rău îndemânatici.
Ea dă un ocol lumei, c-un ochi pătrunde toate,
Nu se sperie ochiu-i d-atâți viteji creștini
Care cu crucea-n frunte desprețuiesc și chinuri,
Și foc, și însuși moartea, ca să surpe puterea
Celui în desfrânare ticălos al ei tată.
Un râs grozav pe buza-i cochet se rătăcește,
Un foc de răzbunare din ochii-i schinteiază.
Dar fără nici o urmă d-espresie fatală,
Dodată a ei fața întreagă este lină:
Blând zâmbet o-ncrețește; și câte-ast zâmbet zice!
Pe urm-o vezi cu milă către cei care sufăr,
Cu chipul pocăinței în lume se arată,
Pedepsele oprește și ea se creștinează.

*

Ai iadului negri-ngeri creștini se zic acuma
Ș-în superstiții schimbă a lui Hristos credință.
Din ceruri exilata, osândita trufie
Își face drum și intră în sfintele altare,
D-acolo destinează creștina înfrățire;
Ura se încuibează în simplele noroade,
Satan se-mpielițează în iezme mai spurcate,
Care cu toate jură din temelii să surpe
Sfânta, mântuitoarea a cerului credință.
Se uneltesc sisteme; spre-a lui Isus ocară,
Antihriștii acuma iezuiți se numiră
Și întru al lui nume apostoli ai minciunei
Se-mprăștie în lume și amăgesc noroade,
Le pregătesc spre slujbă și vecinică robie.
Blestem e lumea-ntreagă ș-a răului unealtă!

*

Unde ești tu, Stăpâne? Și câtă ți-e răbdarea?
La câți stăpâni spre slujbă ți-ai părăsit făptura?
Vestește-te, să piară ai cerului protivnici
Și ado-ne-n pământul făgăduinței tale.
Tu ești păstorul nostru și lumea a ta turmă;
Unește-o în pășunea de tine preursită.
Nu cu de fier toiege, ci cu-nsuși a ta lege
Fă-ne ca să ne paștem subt umbra crucii tale.
Pe dânsa-a râdicat-o norodul ce cânt' astăzi
Și chiar după povața-ți iată-l în mântuire.
Fă-l, Stăpâne, de pildă la câți nu cunosc legea-ți
Și fă-l ca să-l cunoască toți carii au călcat-o.
Unește-l cu-al tău nume și tare-i va fi dreapta,
Crește-l întru dreptate și nalță-l întru slavă.
Iar tu, cruce preasfântă, armă fulgerătoare,

Tu ești a morții groază ș-a tot răului spaimă,
Norodu-nchinat ție în veci nu se învinge:
E Mihail arhanghel, armat întru tărie,
Ce cu Satan se luptă și curățește cerul.
Oricine te râdică își află mântuirea.

Pavilion ferice, arbure al credinții,
Simbol al libertății care este Hristos!
Frumos ești tu în ochii-mi, falnic fâlfâi în vânturi,
Și cât cinstesc norodul care astăzi te naltă!
Și sfânt mi-e acel sânge cu care te-au udat
Și asfel către ceruri de verde ai crescut!

PROLOG LA SERBAREA NUMELUI PREAÎNĂLȚATULUI NOSTRU DOMN ALEXANDRU D. GHICA

1835 aug. 30

Persoane:

Timpul
Istoria
Poezia
Pacea
Libertatea } *persoane tăcute*
Comerciul

TIMPUL

Mai vechi și decât lumea, am fost de față la zidirea ei; am văzut pe rând neamurile în zgomotul slavei și al bucuriei, în vârful strălucirei lor și m-am uitat pe urmă și la a lor țărână zăcând în tăcerea morții și mușchiul veacurilor înverzea dasupra faptelor mâinelor lor. Preste monumente și generații am trecut și am văzut în urmă-mi grămădindu-se a lor cenușă și vijăliile veacurilor spulberându-o în văile uitării. În zborul meu cel repede las în urmele mele veacuri, vă aduc timpii anului, icoana vârstei voastre, fac să răsaie soarele și să apuie întru a sa slavă și m-am uitat înapoi și am văzut veacurile de la zidirea lumei ca ziua de ieri! Universul întreg, pământ, stele și toți planeții se văd supuse la a mea dărăpănare și însuși lumina acestui soare se va stinge înaintea trecerei mele. Numele numai și slava făcătorilor de bine ai omenirei sânt neatinse de mâna-mi atotdărăpănătoare; în sânul meu le port și vecinice ca mine vor rămânea în toate veacurile. În reghistrul veacurilor și al meu sânt trecute până la una faptele tutulor muritorilor, de la monarh și până la rob, și îl voi deschide odată de față a toată lumea și a Stăpânului ei. Sânt un geniu trimis în zbor asupra universului spre a se folosi de mine numai până sânt de față; am trecut odată, trecut sânt pentru toate veacurile. Unde știu să se folosească de mine, zilele cele fericite ce vin după aceasta mă fac neschimbat și această neschimbare pare că ar zăbovi cursul meu. Oarecând în Italia m-am zăbovit între strămoșii voștri; am trăit între dânșii și le-am adus veacul de aur. La voi am venit acum și v-am adus ziua de astăzi, zi de sărbătoare vouă. Ferice de prinții aceia ce și-n viitorime își lasă al lor nume, un nume de mărime și-n veci de sărbătoare.

ISTORIA

Preste veacuri privighează al meu ochi; monarșii și neamurile ce au fost asupra pământului eu le înfățișez viitorimei astfel precum au fost: adevărul este d-alătura mea. Eghiptul, Grecia, Roma, au strălucit odată și mi-am întors ochii înapoi și pare că n-au mai stat! Strășnicia legilor și paza lor le-au înălțat întru slavă; nesocotința și abaterea de la dânsele au dărâmat din temelie aceste colose de mare cuviință și de libertate. Marcu Aureliu, cu a sa blândă și înțeleaptă obláduire, Titu și alții împodobesc foile mele și mi-e fală a-i arăta stăpânitorilor pământului; Neron mă îngrozește și cu sângele noroadelor lui și al mucenicilor am scris a lui viață, și va fi spre vecinica ocară a puterii. Pe ruinele împărățiilor m-am așăzat, unde sila nu poate strimtora a mea pană și unde adevărul împărățește în toată strălucirea lui și, având înainte-mi umbrele celor ce au folosit și au îngrozit omenirea, cu faptele lor am dat învățăturile cele mai grozave și mântuitoare prinților și noroadelor universului. Pe cât mi-a fost de drage numele monarșilor ce au întrebuințat bine a lor putere, pe cât am binecuvântat a lor dragoste părintească și închinare pentru binele supușilor lor, pe atât mi-a fost de scumpe și noroadele care, supuse legilor, au știut a prețui dorul și ostenelile oblăduitorilor lor, a-i iubi și a-și încredința în mâinile lor a lor soartă; pentru care le-am recomandat în veci celor ce doresc a-și vecinici a lor slavă și fericire. Strămoșii voștri, rumânilor, din marea și vestita Romă vă sânt pildă la orice mișcare a voastră. Analele patriei voastre de acum, de la descălicare și până astăzi, sânt pline de neodihnă și arareori de păcate. Toată palma de pământ de care voi vă bucurați și asupra căruia voi socotiți nobilitatea voastră a fost stropită, ca de o rouă cerească, de sângele moșilor și părinților voștri, ce au știut să apere și să vă lase drept moștenire drepturile voastre. Draga mea Pace (ia pe Pacea de mână și o înfățișază înainte) vă zâmbește și se statornicește în pământul vostru. Comerciul (îl arată cum îl ține Libertatea de mână) încă prunc, va crește și se va împuternici la sânul Libertății și va îndestula casele voastre. Provedința a îngrijit de viitorimea voastră: dintre voi *a ales pe bărbatul* și numele lui este *Alexandru!* Iubiți și cinstiți într-însul pe a voastră patrie, supuneți-vă legilor al cărora el este îngrijitor; uniți întru dragoste și ascultare, faceți dimpreună cu dânsul ca fiii voștri să simță facerile de bine ale așezământurilor ce ați dobândit; și eu voi scri epoha aceasta ca cea mai fericită a pământului vostru și numele lui, pe care îl sărbați astăzi, va fi atunci nume de cinste și de sărbătoare la urmașii voștri.

POEZIA

În zborul meu cel slobod, în sfânta mea-nfocare,
Mi-i drag a cânta prinții și stăpânirea lor;
Înger trimis din ceruri fac buna guvernare,
Pe cea rea o fac spaimă, Satan pustietor.

Lira-mi dulce suspină plăcuta pomenire;
Zefirii p-a lor aripi o duc în veselii;
Fiori sânt a ei coarde la fapte de-ngrozire,
Și sunetul ce scoate e vifor, vijălii!

Virtutei eu dau viață, o fac sfântă ființă,
Templu-i ardic, altare și o-ndumnezeiesc;
Iar răutatea, groază din neagra lăcuință,
O naște însuși iadul, e biciul pământesc.

Istoria prin mine ia chip, se-nființează;
Pe Libertatea mumă Comerciului eu fac;
Eu Timpului dau aripi, prin mine el viază
Și-n veselă fecioară eu Pacea o prefac.

La umbră, la izvoară, în noapte și în rază,
În temniți, pe ruine, eu pe viteji îi cânt;
Păstrez ale lor fapte, fac veacuri să le vază,
Fac vie-a lor țărână, dau suflet în mormânt.

Cununa ce-am în mână în veci e înverzită,
Când vreun prinț o poartă, el s-a-ndumnezeit:
E prinț al vredniciei, ea nu e moștenită,
Ferice de acela ce eu am vrednicit!

La voi eu viu acuma și lira-mi se-ncordează
Să cânt vitejii voștri și lumei să-i vestesc;

A lor sfântă țărână la glasu-mi înviază
Și faptele lor toate p-urmași însuflețesc.

Târgoviștea e templu l-a mea călătorie
Și p-ale ei ruine în pace mă așăz,
Și lupte fără număr pă-ntinsa ei câmpie
Și biruințe-atâtea în fața mea le văz.

În taincia-mi privire, în dulcea mea visare,
Eu și asupra voastră deșteaptă privighez
Și citera-mi preludă o altfel de cântare,
Șoptind faptele voastre ce eu le cercetez.

Prințul ce aveți astăzi e de al vostru sânge;
Subt el uniți la bine puteți multe lucra;
Și el prin noduri sfinte pe toți poate vă strânge
Ș-în inimile voastre stăpân a guverna.

În veci nesiluită, sloboda a mea liră
În veci n-am atârnat-o la ușă de-mpărați:
Când îns' ale lor fapte pe ea o-nsuflețiră,
Din veac până la altul în veci au fost cântați.

Dar mi-a plăcut adesea cu glasul veseliei
Ca să unesc și glasu-mi în sărbători obștești,
Ș-atunci am fost eu însumi îndemnul bucuriei,
În templuri, în teatre, palate-mpărătești.

Ziua de astăzi fie o zi de sărbătoare;
Muzic-acum răsune, rumânilor, cântați!
Trăiască prințul vostru ș-în veacuri viitoare!
Muzic-acum răsune! Rumânilor, cântați!

POVĂȚUIRI ASUPRA POEZIEI DIN BOALO ȘI ORAȚIE

În zadar se socotește un obraznic autor
Către Parnas cu-a lui versuri să-și ia îndrăznețul zbor,
Daca din cer el nu simte darul acesta secret,
Daca-n nașterea lui steaua nu l-a format pe poet:
La al său strimtorat geniu el e-n veci slugăritor,
Pentru el surd este Febu și Pegas azvârlitor.

Voi, ce de primejdioasa arsură vă-nflăcărați,
Ce cărarea cea spinoasă mândri veți să alergați,
Nu vă-ncercați pentru versuri surda a vă sfărâma,
Nici nu socotiți de geniu o dragoste d-a rima;
De cursele-amăgitoare unei seci râvne fugiți,
Și cu duhul, mintea voastră foarte mult vă sfătuiți.

Natura, ce are dreptul duhuri mari de a rodi,
Ea știe-ale ei talente între-autori a-mpărți:
Unul flacăr-amoroasă poate-n versuri a descri,
Altul prin trăsuri plăcute epigram' a ascuți;
Unul, faptele viteze de eroi a trâmbita,
Altul pe fluier la umbră, păstori, câmpuri a cânta;
Dar adeseaori sânt duhuri ce, de mult ce se iubesc,
Nu-și cunosc destoinicia și-nsăle se amăgesc.

Orice sujet se va scrie, vesel sau posomorât,
Cu bunul înțeles rima să se-njuge hotărât.
În zadar una de alta s-arat-a se depărta,
Rima e roabă și știe că trebuie-a asculta.
Când ne silim mai nainte într-adins să o cătăm,
Duhul prea cu înlesnire se deprinde, ș-o aflăm.
Ea la cuvânt se supune greutăți făr-arăta,
Ș-îl îmbogățește, ascultă, fără a îl strâmtora;
Dar nengrijind-o, se scoală rebelă, n-o poți ținea,
Ș-în loc a o opri, vine înțelesul după ea.
Rația în veci urmați-o, și-n scrisuri orice lucrați,
Lustru, preț, tot de la dânsa nencetat vă-mprumutați.

Mulți împunși d-un neastâmpăr, d-un îndemn nebun porniți,
Vor să-și scrie-ale lor vise de dreptu-nțeles lipsiți.
În spaimele lor de versuri ei cred că s-ar micșora,
Când al lor cuget ca lumea ar voi a-și esprima.
Ziceți cugetarea voastră galant, nalt, glumeț, ușor,
Dar ziceți-o cum se zice pe-nțelesul tutulor.
După vorbe îngâmfate nicidecum nu alergați,
Cu ziceri nepotrivite frazul nu vi-l înecați.
Tot la bunul simț privească; dar aci ca s-ajungem
Calea e alunecoasă și cu greu să o ținem;
Puțin de ne vom abate, îndată ne rătăcim:
Drumul rației e unul, dintr-însul să nu ieșim.

Un autor câteodată, plin d-un plan ce și-a făcut,
Până când nu se deșartă, nu vedem că a tăcut.
De e palat ce-ntâlnește începe a ți-l descri,
Te poartă peste tot locul nici gândind c-ai osteni:
Ici aproape e o scară, o sală mai depărtat;
Să vezi un balcon pe urmă, numai aur e lucrat!
Loc neumblat el nu lasă, pe jos, pe sus, peste tot,

Unghiuri, fereste, tavane, a scăpa de el nu pot.
Întorc la foi ș-întorc iară dar d-oi da peste sfârșit;
Ș-abia mă scap în grădină plin de sudori, ostenit.

Fugiți stearpa-ndestulare unui asfel autor;
Nu vă-ncarce niciodată amărunt neroditor.
Orice prea mult se va zice e sățios, neplăcut,
Duhul săturat de dânsul îl aruncă în minut.
Cine nu știe măsura n-a știut în veci a scri:
Peste alt rău dăm mai mare vrând d-un rău a ne feri;
Un vers nu avea putere și ajunge nodoros;
Eu mă tem d-a zice multe și mă fac întunecos.
Unul n-are-atâtea dresuri, dar e gol făr-ajutor;
Altul, să nu se târască, se pierde de tot în nor.

Voiți voi dragostea obștii vrednici să o dobândiți?
Scriind, cuvintele voastre nencetat le feluriți;
Un stil ce ține tot una ș-în veci este uniform,
Surda la ochi îmi lucește, de el trebuie s-adorm.
Puțin se cat autorii născuți a ne-ngreuia,
Cari p-un ton totdauna pare c-ar psalmodia.

Ferice care în versuri știe c-un glas înlesnit
Să treacă din greu în dulce, din plăcut în mai năsprit;
Cartea sa de cer iubită, dragă l-ai săi cititori,
La libreri e ocolită prea des de cumpărători.
Orice scriți luați aminte prea jos a nu vă lăsa,
Un stil cât de prost își are și nobilitatea sa.
Când glumiți, vorbele voastre în veci să le măsurați;
Când atingeți, luați seama pă voi să nu vă-ntinați.
Îmi e urât măscăriciul ce mă face a zâmbi,
Ș-apoi cu dispreț la dânsul și cu milă a privi;
Respectați pe cititorul. Simpli cu meșteșug fiți,
Înalți și fără trufie, plăcuți și nedresuiți.

Auzul celor ce-ascultă a-l mulțumi daca vreți,
O ureche ce nu iartă de cadență să aveți.
Înțelesul totdauna vorbele-n versuri curmând,
Să-nsemneze un răpaos semistihul arătând.
Îngrijiți ca o vocală, grabnică într-al ei drum,
Alergând, p-altă vocală să nu-mpingă nicidecum.
Fericiți când orice termen l-alegeți armonios,
Fugiți d-al asprelor sonuri întâmpin prea urâcios.
Un cuget oricât de nobil, versul cel mai împlinit,
Duhului nu pot să placă când urechea s-a rănit.
Când înțelesul în versuri întârzie-a fi coprins,
Duhul meu numai îndată începe a fi destins.

Sânt unele dintre duhuri ce cugetările lor
Sânt în veci amestecate într-o desime de nor,
Zioa Rației pe ele nu le poate lumina.
Învățați dar mai nainte pân-a scri, a cugeta.
După ideile noastre ș-aceea ce esprimăm,
Sau o lămurim mai bine, sau mai mult o-ntunecăm.
Ceea ce-nțelegem bine se arată lămurit,
Vorbele cu care-o zicem vin îndată neoprit.

În orice scriere-a voastră limba decât tot cinstiți,
Și în orice întâmplare de sfântă s-o socotiți;
Surda sânt pus în mirare d-un sunet melodios,
Daca nu e la loc vorba, daca frazu-i vicios.
Duhul nicidecum se miră de un pompos barbarism,
Nici d-al unui vers prea mândru îngâmfatul solicism.
Într-un cuvânt, fără limbă, cel mai vrednic autor,
Zică cine orice-o zice, e cel mai prost scriitor.

Orice poruncă e dată, voi în odihnă lucrați
Și d-o grăbire nebună nicidecum nu vă-ndemnați.
Un stil repede și iute care curge tot rimând,

Duh foarte puțin arată, judecată neavând.
Un pârâu mai mult îmi place ce se plimbă liniștit,
Printr-o livede-nflorită pe un pietriș curățit,
Decât o vale umflată ce-n cursul său viforos,
Curge iute, turburată, printr-un ținut noroios.
Făr-a pierde îndrăzneala, cu-ncetul să vă grăbiți,
De mii de ori fapta voastră cercetați și ispitiți.
Îndreptați fără-ncetare și iar o reîndreptați,
Ștergeți, lăsați câteodată, uneori adăogați.
Puțin este într-o faptă unde greșăli viermuiesc,
Când semne de duh ici colo presărate să zăresc.
Trebuie ca orice lucru să se puie l-al său loc,
Începutul și sfârșitul răspunză cu-al lor mijloc;
Mădulările-mbinate d-un meșteșug delicat,
Un tot să formeze toate de părți ce s-a-mpreunat
Și cuvântul niciodată nu meargă-a se depărta
De sujetul său departe vorbe cu zvon a căta.

Pentru versurile voastre voi de public vă sfiiți?
Critic aspru ce nu iartă voi înșivă să vă fiți:
Nenvățătura e gata totdaun-a se mira,
Prieteni vă faceți vouă voioși a vă cenzura,
Căror să-ncredințați toate; ei senceri priimitori,
A voastre greșeli să fie plini de râvnă-ndreptători.
Înaintea lor nu mergeți cu mândrii de autori,
Dar vedeți ca din prieten s-aflați pe lingușitor;
El s-arat-a bate-n palme, a râde, a se bucura;
Vreți mai bine o povață decât a vă lăuda.

Lingușitorul îndată îl vezi gat-a se mira,
Tot versul ce el aude pe loc îl face-a sălta,
Pe el vorba nu-l înghimpă, tot e-nfricoșat și sfânt;
De bucurie-l vezi zboară, de tinerețe plângând.

El de laude-n tot locul te încarcă bucuros.
Nicidecum n-are-adevărul acest aer mincinos.

Dar înțeleptul prieten riguros, nenduplecat,
La greșale niciodată nu te lasă împăcat:
Părți nengrijite nu iartă, el nu e priimitor,
Versuri rău orânduite le pune la locul lor.
Zicerile le mai strânge, ambițiosul emfaz;
Înțelesul ici nu-i place și mai departe ăst fraz;
Construcția ta s-arată puțin a se-ntuneca,
Ast termin nu se-nțelege, trebui-a-l mai lumina.
Într-acest chip vă vorbește prietenu-nsufletit.

Dar des d-ale sale versuri un autor îndrăgit,
Crede că-l interesează toate a le apăra,
Și mai întâi ia în mână dreptul d-a se supăra.
Tu-i zici: „Acest vers îmi pare că e prea jos esprimat!“
El: „Domnule, iertăciune, ast vers e înfricoșat!“
„Ast termin iar se arată rece și fără folos;
Să-l șterg?“ „Nu, iar iertăciune; ast loc e cel mai frumos!“
„Acest fraz nu prea îmi place“. „E minune, ce vorbești?“
Asfel este de protivnic ca să nu-l tăgăduiești.
Daca-n scrisul său vo vorbă ți-a părut a te-nghimpa,
El de asta și mai tare nicidecum n-o va schimba.
Însă când vine, ți-arată că-i place a-l critica,
Peste versurile sale ești stăpân, poți îndrepta:
Dar aste vorbe frumoase cu care te linguși
Sânt o cursă spre-nlesnire ca s-asculți a îți citi.
Te lasă numai îndată și vesel de muza sa,
Merge ca să-și cate secul care îl va lăuda.
Și găsește numa-ndată, că și-n nebuni mirători
E roditor veacul nostru ca și-n nebuni autori.
Și ca să sfârșesc în urmă într-un chip satiricesc,
Nerozii necurmat află alți mai nerozi de-i citesc.

DIN PERIODICE, DIN MANUSCRISE ȘI DIN ALTE VOLUME

IMN LA DRAGOSTE

1838, ianuarie 11

Se zguduie pământul și tremură de frică,
A Domnului privire pe el l-a-nfiorat;
Își scutură povara, azvârle și jos pică
Și casă, și zidire, colibă și palat.

Strivește omenirea ce fuge spăimântată;
Țipă omul, se-nchină și cere ajutor.
Cutremurul s-oprește, că dreapta îndurată
Din cer s-a-ntins și-i face un semn poruncitor.

E noapte! Ce s-aude? Țipete, tânguire;
Pe uliți lumea-aleargă și totul s-a mișcat.
Și groaza se întinde la oricare pășire
Și tremură de spaimă și drept și vinovat.

Ici soțul se jelește, ici muma se sfâșie,
Un geamăt surd răsuflă colo înăbușit
(E o ființă moartă, durerea ei e vie),
Se vaietă dincolo și țipă cel rănit.

Dar nimeni nu s-arată s-aducă mângâiere,
Căci fiecar' aleargă să afle de ai săi;

E surd tot călătorul ce-și are-a sa durere,
Streini sânt pătimașii mai rău decât cei răi.

Um OM pe uliți trece ce n-are *ale sale*,
Ce-*ai săi* nu mai cunoaște, decât al său norod,
Ce plânge omenirea în strălucita-i cale,
A cărui legăminte se leg în mare nod.

Acela se oprește: ici lacrăma o șterge,
Ici rana o adoarme cu balsam linător,
Pe văduva mângâie și la săracul merge,
Pe bolnav cercetează ce strigă „ajutor!“

Pe năbușit îl scoate din moarte la viață,
Alină, odihnește pe cel înspăimântat;
Cu dragoste în sânu-i, cu pacea p-a sa față,
Pe unde se ivește cel trist s-a mângâiat.

Norodul se alină și-n pace dormitează,
Dar el nu-și dă răpaos la pat odihnitor:
Întocmai ca o mumă ce-n grijă privighează
Pe pruncul ce din spasmuri e-n somn mântuitor.

Copilul se deșteaptă; l-amerință răceala
Și muma îl lipește de chiar inima sa,
Ce bate de nădejde, ce-și dă înfierbințeala,
Ce-o-nvață lecuirea și știe a o da.

. . . .

Ce nume îi dă lumea? Lui prea puțin îi pasă,
Că fapte ca acestea de sine se plătesc.
Să-ntrebe de ăst nume pe obștea cea aleasă;
Noroadele au dreptul și știu de și numesc.

A pruncilor săi viață când e amerințată,
Când vro nenorocire pe ei i-a-mpresurat,
Părintele atuncea se simte că e tată,
Atunci cu osebire de dor e deșteptat.

Bărbate prea ferice! Cercași astă simțire,
Simțiși dorul de tată ce dormita ascuns
Ca-n mirele cel tânăr ce arde de iubire,
Ș-al pruncului său țipăt d-un nou simț l-a pătruns.

Copiii îți sânt fragezi ș-abia articulează
Adevăratu-ți nume ce este și al lor;
D-aicea înainte alt câmp se-nfățișază:
A-i lumina și crește și da un viitor.

Atuncea, voinici tineri a tale bătrânețe
Vor ști să le cinstească și a le sprijini.
Te vei vedea într-înșii în ani de tinerețe;
Ce semeni vei culege și-ntr-înșii vei trăi.

Nu mi-am plecat genuchii în veci spre lingușire,
O știi însuți aceasta și Dumnezeul meu;
Mi-a fost urâtă curtea cu-a ei înăbușire,
Dar curtea este cerul când este Dumnezeu.

Și dragoste e Domnul; iar prințul ce iubește
Într-însul și lucrează, și lui e închinat;
Și fapta ce-arăți lumei dintr-însa izvorește.
D-a Domnului eu față în veci m-am insuflat.

Eu dragostea o laud, la dânsa cu mirare
Creștina mea trufie îmi plec și o măresc;
Cântând dragostea astăzi, e imn a mea cântare,
Și imnul meu e glasul rumânilor obștesc.

LA UN POET EXILAT

Nu mă turbur, căci gonirea
În veci fu spre slava mea.

Aceasta este soarta acelui ce pășaște
La templul nemuririi cu pas nemlădios;
El merge înainte, și-n urma lui se naște
Și prinde aripi slava în drum vijălios.

Ți-e viforoasă calea: o mare de talazuri!
Și-ntr-însa ai să-ntâmpini ispite, piedici mii;
Dar ai de călăuză pe Domnul în necazuri,
Ce morții înviază și judecă pe vii.

N-ai cugetat, viclene, în pieptu-ți de credință,
Nici ai vândut Cuvântul ce lume-a mântuit.
Ai spus ce e românul, ia-i dat și lui ființă,
Dar cine ești, poete, tu nu te-ai socotit.

Tu nu ai văzut soarta ce pe ast neam gonește,
A ei mână prea lungă tu nu ai sărutat,
Nici ai zărit rânjirea ce zice că-i zâmbește,
Fatalul, grozav zâmbet de tot te-a înșălat.
. . . .
. . . .

Ivirea primăverii, privigătoare, cântă!
La întunerec spune-ți și păsul, ș-al tău dor;
În umbră deasă cântă, că valea îți răscântă,
Pustiul te ascultă și e mai simțitor.

De om fugi, păsărică, și cât poți te ascunde,
Că el, și când se-ncântă de dulcele tău glas,
Ș-atuncea viclinia, zavistia-l pătrunde,
L-împunge și îl scoală p-un rar, dibuit pas.

Te prinde, păsărică, te ține-n colivie,
Cu tine se fălește în crunte desfătări.
Ești ușurică, zboară și fugi de viclenie,
Care e omul, OMUL, și însuși în ohtări.

Cu glasul tău natura tăcând sărbătorează,
Cântarea ta e imnul ce naltă ea la cer.
Într-însa mergi și cântă, răsuflă și ohtează,
Că dorul ți s-alină, necazurile pier.

Ce cauți între oameni? Și ce ai prins la limbă?
Ce spui ce e rumânul și cari ai lui părinți,
Și care a lui drepturi, și cum soarta îl schimbă,
Cât geme sau cât râde, și ce e-ntre ființi?

Nu-i spune așa multe, că el însuși te prinde
Și de odor te duce la chiar stăpânul său.
Să nu te uiți la dânsul când cumpără și vinde,
Lasă-l în trândăvie și tu ia-ți zborul tău.
. . . .
. . . .
Ivirea primăverii, privigătoare, cântă!
La întunerec spune-ți și păsul, ș-al tău dor;
În umbră deasă cântă, că valea îți răscântă,
Pustiul te ascultă și e mai simțitor.

LA ELVIRA

Destul! Nu mai chem soarta, nici plângerea mea svântă
N-a îmblânzit ursita, și ceasul a sunat!
Cântarea cea din urmă și lira-mi a-nstrunat...
Dar cântă, a mea dragă, din urmă dată.

Vezi colo unde râul suspină trecător,
Subt salcia jălindă ce trist se despletește,
E neted locu-acuma și iarbă verde crește;
Iar mâine o movilă..., o piatră... subt ea, dor.

Aici tinere paseri și trista filomelă
Subt salcia umbroasă din zbor se vor opri.
E liniște, răcoare! Răpaos vor găsi;
La calda lor simțire și eu voi afla milă.

Pe recea-mi, goala piatră, adesea vor zbura
Să-mi potolească setea la unda cristalată,
Și-n preajma lirei mele, de ramur' atârnată,
Al său cuib turturica cu drag va înnoda.

Căci am iubit ca dânsa, și calda mea țărână
De focul meu va arde, mormântu-mi va simți;
Zburânda pătimașă aci se va-nsoți;
Aci-ș va cânta dorul cu văduva mea zână.

E noapte, a mea dragă, căci ziua-mi a sfințit.
Când luna blând, senină prin frunze va pătrunde
Și lin se va răsfrânge jos, colo p-ale unde
Și când adie tainic zefiru-mbălsămit,

Cu vălul alb în valuri, cu haina undoioasă,
Cu părul cel de aur la vale răsfirat,
Elviră dragă, vino, și sânu-ți înfocat
Lipește-l d-astă liră și mută, și duioasă.

Cu degetu-ți de roze, atuncea ca un crin,
Deșteaptă-n ea un sunet, Elviră, înzecit;
Pe coarda-nfiorată cu-acel sunet imită
Cântarea-mi cea din urmă, ast arzător suspin.

Eu, deșteptat d-ast sunet din vecinica mea pace,
În saltul de viață pe loc voi învia,
Și, duh plin de iubire, în preajmă-ți voi zbura,
Din două flacări una cu-a dragosti-ți m-oi face.

Și-n sfânta mea unire cu drag voi assorbi
Acele fierbinți lacrămi, d-a ochilor rouare;
Cu tine dimpreună voi întona cântare
Aceștii după urmă a despărțirii zi.

CUTREMURUL

Urlă, urlă văzduhul; colcăie, sare pământul,
Tremură, zguduie, saltă, colcăie, crapă, plezneşte.
Zguduie iar, răstoarnă; troznet, ţipăt s-aude,
Năvală, lumea se-nchină. Domnul trece-n mânie.

Şi crima se ascunde, păcatu-ncremeneşte;
Tot vinovatu-aşteaptă al lumii, al său finit;
Pământul îl înghite şi cerul îl striveşte,
Iar dreptul la cer cată, şi Domnul s-a-mblânzit.
. . . .
. . . .
Ce groază fu aceasta? S-a-ngreuiat pământul!
Fiori prin a lui vine fulgeră, şărpuiesc!
Îşi scutură povara, că a pierit Cuvântul:
Se bucură nedrepţii, săracii flămânzesc.

Ce de nelegiuire pe dânsul îl apasă!
Câtă pe el trufie striveşte pe sărac!
Sudori de sânge câte p-a trântorilor masă!
Şi ce de viclenie! Ce noduri se desfac!

Şi lenea se-mbuibează, şi muncitorul geme,
Că gheara nedreptăţii pe el a năpădit,

Din carnea lui sfâşie, stăpână p-a lui vreme,
Stăpână p-a lui pâine, pe viaţa-i mai cumplit.

Biserica căzută e surdă, ş-apoi tace.
Săracu-n zadar strigă: „O, maică, ajutor!“
. . . . [1]
Zbieratul vinde oaia când lupul e păstor.

Astă fecioară-fiică, a Domnului mireasă,
Fierbinte la toţi maică, odată mângâia
Pe tot cel care plânge, ş-o turmă d-oi aleasă
La lumea credincioasă şi un păstor vestea.

S-au dus acele veacuri!
. . . .
. . . . [2]
Şi ţipete de sânge se nalţă pân' la cer.

Iar cerul se deschide, Cuvântul iarăşi vine,
Trâmbiţa slavei sună. Şi mii de heruvimi
Pe palmele de flacări p-al omului fiu ţine,
Şi lauda răsună în mii de serafimi.

Cea cu ochi mulţi ştiinţă sânt iuţii heruvimii,
Ce va mări pe omul şi îl va sprijini:
Şi dragostea, şi pacea, sânt blânzii serafimii,
În care cel ce geme atuncea va trăi.

Se scoală-atunci morţii să stea la judicată,
Cuvântul va alege pe caprele din oi.
Noroadele sânt morţii ce viaţa nu li-e dată,
Ce mintea le-nviază, le scoală din nevoi.

---

[1] Secul de punturile subt 1, 2 şi 3 să se caute în manuscript.

Iar oaia e săracul . . . .
. . . .
Și capra . . . . [3]
. . . . când laptele-a secat.

Veți fi, săraci, d-a drepta când va domni Cuvântul.
Răbdați, că într-însul numai săracii vor trăi.
Ș-a voastră moștenire va fi atunci pământul,
Răbdați, n-ardicați brațul, că pacea va domni.

Și când e-ntre voi pace, Cuvântul iute vine,
Și el vă împărțește la toți pe fapta sa:
Că cumpăna dreptății în dreapta sa el ține,
Și fapta-n ea atârnă, și fapta va lua.

Munciți, despicați brazda, hrăniți lenea ce zace,
Dați pâinea voi și vinul, le dați la câți le cer;
Că munca-vă sfințită îndată se preface
În sângele și trupul al Domnului din cer.

O, farisei! Pierit-a a voastră-mpărăție,
Când va veni Cuvântul nu-l veți mai răstigni;
Că vine întru slavă, că vine în tărie,
Și piere răutatea când el va stăpâni.

S-au dus zilele voastre, zile de tânguire,
Zile de nedreptate, de vină, viclenii,
De ură, de războaie, de sângiuri, de murire,
Și va domni viața, și morții vor fi vii.

Așa se roagă omul către cerescul Tată:
„Vie împărăția-ți și fie voia ta!“
Căderea voastr-așteaptă credința cea curată,
La cer aceasta strigă, și cerul îi va da.

INGRATUL

Născut de a fi slugă, crescut în desfrânare,
Copil fără rușine, din rămășiți hrănit,
Slugarnic la mari case, desprins la îmbuibare,
Și rob de bunăvoie, de inimă lipsit,

Ingrate, îmi calci pragul în mână c-o hârtie,
Îmi spui că-ți e urâtă viața de slugar,
Te rogi să-ți dau scăpare la simpla ta junie,
Să-ți sprijin a ta râvnă ș-al versurilor dar.

Din toată neaverea-mi, sperjur, ți-aduci aminte
Că drumul învățărei cu râvnă ți-am lesnit;
La orice trebuință m-aveai ca p-un părinte
Și hrană,-mbrăcăminte, nimic nu ți-a lipsit.

Doi ani un cap de vrajbă în tânăra junie
Învățători, tovarăși și clase îngălai
Batjocură-ți făcuseși cu-a omului cinstime,
Nimic nu învățaseși și toate defăimai.

Doream să-ți văz sporirea; cu multă îngrijire
La împărțiri de cinste de privitor mergeam;
Ca demoni de ispită l-a tainelor sfințire
Așa piereai din școală, ș-aci nu te vedeam.

Te întrebam adesea: de ce la cercetare
Nu ieși și tu ca alții, părinți să veselești?
De ce nu te înduplеci l-a școlii regulare,
Să simți de datorie, c-așa mai mult sporești?

C-o gură mușcătoare, c-o buză d-ironie,
Îmi răspundeai, păgâne, că n-ai ce învăța,
Că vârsta-ți este mare și vrei filosofie,
Și nu aflai destoinici spre a te lumina.

Prisos ți-era-ascultarea și buna cuviință,
Limbi, stilul, istoria, matezia nu vreai
Fugeai de legi, de drepturi și n-aveai trebuință,
Ți-era netrebnici toate, de toate te fereai.

Făcuseși vro cinci rânduri de basne ticăloase,
Și nu-ți găseai protivnic la o himeră-fleac:
Rea boală te găsise, ce cade nu la oase,
În minte se-ncuibează și nu mai are leac.

Împovărat de grijă, de und' să-mi vie-n minte
Că rău te apucase manie d-autor?
O! Rău se lingușaște omuțul care minte!
Puțin voi a cunoaște când fac un ajutor.

Gândeam că e natura ce-n timpul său s-arată,
Gândeam că e talentul ce-ncepe-a se ivi.
P-oloaga-ți poezie și proză întortocheată
Pierdeam ceasuri și zile a ți le zdrăveni.

Și ziceri rătăcite ți le puneam pe cale,
Și rima-ți zbârnâindă mereu ți-o acordam,
Și versuri șontâcate, ce n-au nici deal, nici vale,
Pe legiuit semicol sudând le cumpăneam.

Păgâne stanții, groase, puțin de ateiie,
Le biciuiam cu totul din veacul lui Hristos,
Și gânduri de pierzare, dovezi de nebunie,
Ți le-ntorceam în cuget creștin și omenos.

Jălind creștine rude, în asfel de urlare
Zbierai la Pluton, Cerber, chemai pe Apolon
Și, vrând să îți schimbi limba la scurta-ți cugetare,
Prefaci creștinătatea și ceru-n orizon!

N-aveai deloc rușine cu osteneli streine
Să te arăți în lume; ca ciuma le strângeai,
Și sănătos cu bolnav, amestec de rău-bine,
Contrast de îngrozire, ca ea le pângăreai.

. . . .

Te bolnăviși, viperă; cu brațele deschise
Te priimii în casă; te-am pus pe patul meu
Și privigheam la capu-ți în ale boalei vise
Întregi, și nopți, și zile: știi tu și Dumnezeu.

Plângeam la căpătâiu-ți, îți răsuflam lângoarea,
Răcitele-ți picioare la sân ți le-ncălzeam,
În inima-mi fierbinte d-atunci vărsai duhoarea,
Veninul tău de șarpe d-atuncea îl strângeam.

Al tău suflet de iazmă în crunta-ți aiurare
Se spăimânta de mine, ca cuget mă privea,
Și grijele-mi plăpânde i se părea mustrare,
Și mila-mi ca urgie adânc îl sfâșia.

Cu alte lacrămi nouă îți dam o sărutare
Și te lipeam la pieptu-mi strigându-ți „frățior!“

Te-ncolăceai în spasmuri la blânda mea chemare
Și-n ochi-ți trecea fulger, pe frunte-ți un fior.

Te scoli; dragostea-n mine creștea ca răutatea-ți
Și punga-mi – dar ce pungă! că pungă nu aveam –
Mâna-mi ți-era deschisă să-ntreme sănătatea-ți,
S-acoper goliciunea-ți, și datorii făceam.

Am marturi neguțitorii și trupu-ți de viperă,
Ce simte și ea frigul, și când o încălzești,
Atuncea își exală ciumoasa atmosferă,
Atunci ți-nfige moartea, să simți ce pui hrănești.
. . . .

Cercași să-ți mai plimbi lenea, să schimbi și meserie,
Ca spârcul schimbând locul să scape de ponos;
Ceruși ajutorință să-ți fiu drept chezășie;
Chezaș, hrănitor, reazem ți-am fost mai cu prisos.

Cu gândul trândăviei porneai la ascultare,
Și slujba, datoria, în veci n-ai cunoscut:
Ca jâdovu-ndărătnic ce intră-n scăldătoare
Schimbași costum, dar *jâdov* și *spârc* n-ai prefăcut.

Nu mă-ndreptez la lume să-ți spui nelegiuirea,
Cu tine am de lucru; și vina tu ți-o știi:
Ingrat ți-e bunul nume și însuși pomenirea,
Te-a înfierat păcatul, pe fruntea ta îl ții.
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

Acel duh de partide, robie pierzătoare
Care de-atâtea veacuri ast neam a chinuit,
Pe mulți oameni de cinste c-o masc-amăgitoare,
În sfaturi blestemate cu procleți a unit.

Ce organ mai nemernic deprins în fărdelege,
Ce satelit mai scârnav, ce zbir mai blestemat
Putea să nemerească și la un loc să lege,
Decât un fur de sfinte, o iazmă, un ingrat?

Ochit, ales, iei nume în sfatul de pierzare,
Băgat d-acela însuși cui *minți* că te închini.
La creșterea-ți de slugă credeai înnobilare
A slugări-n păcate, înlesnitor de vini.

Căzut și eu în cursa urzirei prea spurcate,
Ce ia însuși vederea, ca orb am naintat;
Și când am deschis ochii, te văz aici, ingrate!
Cu sărutarea Iudei trădând m-ai tâmpinat.

Ce loc de piericiune! Ce sfaturi zăpăcite!
De tine numai vrednici și d-oricare smintit!
Al țării pandemoniu și cuibul de ispite!
O! Cât am plâns bărbații ce rău s-au amăgit!

Păzit cu semnul crucii, răbdai astă cercare,
Putui în chin să sufăr fatalul sărutat,
Și brațul meu cel slobod, armat de răzbunare,
Nu ți-a înfipt pumnalul în pieptul veninat!

Te-am mai iertat, cumplite, ș-a mea smerită milă
Ca sarcină pe trupu-ți iar gol o ai simțit.
Cu masca de frăție, subt zâmbetu-ți în silă,
Urzeai a mele chinuri din loc nelegiuit.

Acolo să ai partea, mortând în slugărie,
Să nu mai ieși d-aicea, o, screamăt infernal,
Ce te-a dospit păcatul din vecinica urgie
Cu-a cerului neștire într-un moment fatal!

Așa să-ți petreci viața într-un dispreț de sine,
Gonit în veci de cuget, ce-n veci ai înfruntat;
Ocara arzătoare în buze ți-o vei ține,
Pe fruntea-ți fratucidă s-arăți pe vinovat.

Să urli de turbare când ți-or cădea blesteme
A două inimi calde ce tu le-ai dezunit
Și-n viața de acuma, și-n cea de apoi vreme;
Să tremuri ca un câine în rane schilăvit.

Ca molepsit de crime veninul s-aibi în tine,
Și-n casele ce intri să vezi a curăți,
Ca urmele de șarpe, și urma după tine,
Cu apa cea sfințită în preajmă a stropi.

Pribeag vei fi în lume, fără lăcaș, culcare,
Și cin' te va atinge se va simți turbat;
Nici viermii în mormântu-ți nu vor afla mâncare,
Că vor muri d-otrava a trupu-ți veninat.

Acea iazmă de groază, ființă infernală
Ce am văzut în visu-mi a tot mă ispiti
Ești tu cu-ai tăi tovaroși, unire prea fatală,
Bărbați, femei, amestec și iadul a-ngrozi.

Și limbă îi dă unul, și altul rea vedere,
Iar altu-i dă picioare spăimâiei-găligan
(De foamete preveste, de vrajbă-mperechere),
Și toți i-ați dat un suflet, pe înșivă Satan.

Ce conjurați la rele și spre a mea pierzare
Și plângerea mea-n satiri ați vrut a unelti,
Lipind a voastră faptă l-a altora lucrare,
Lăcusta la columbe, pre sine-a vă feri.

Dar ziua se ivește, himera se desface
Ca fumul răsipită d-al aurorii vânt;
Dezmădulata iazmă începe a-mi da pace,
Și-n inimă-mi, în minte lucește iar cuvânt.

Și lumea vă cunoaște, și aspra ei dreptate
Cu-adevăratul nume pe toți v-a însemnat,
A voastră pomenire și negrele-ți păcate
Vor îngrozi urmașii când vor striga: *Ingrat!*

Și omul cu credință în marea sa durere
Și crunta nedreptate ce-adânc l-a sfâșiat,
Udând aceste rânduri în plâns de mângâiere,
Va dobândi răsuflet, că eu l-am răzbunat.

1836, april. 7

CĂDEREA DRACILOR

Înalt, mai sus de ceruri, la locul nemuririi,
În sfânta atmosferă luminii celii vii,
Unde fântâna vieții și râul fericirii
Adapă, răcorește cereștile câmpii,

Și duhul mângâierii burează caldă mană,
Mărgăritează vecinic prea sfintele sădiri;
Și dragostea răsare, a îngerilor hrană
Ce-ntreamă în ei pacea și naltele sfințiri;

Pe muntele de aur, în stânci de adamante,
Cu pulbere de stele verzit de bucurii,
Umbrit de chedrii slavei, florat de amarante,
Și unde rodesc falnic virtuți și veselii;

Acolo unde-adie zefirul ambroziei
Prin arborii științii ce „Domnul Domn“ șoptesc;
În liniștea adâncă a nevinovăției,
La râuri de lumină ce „Domn“ iar murmuiesc;

Pe vârful astui munte, subt cortul Preatăriei,
Încungiurat de îngeri, prea veseli serafimi,
Acolo este tronul Părintelui veciei
Pe mii de legioane jăratic-heruvimi.

Cereasca armonie organe mii răsună;
Poeții veciniciei, serafi întraripați
Subt degete d-auzuri simținde liri înstrună
Răpiți în duhul slavei, de Domnul însuflați.

Ființe de simțire și totul de vedere,
Privesc întru mirare preanaltul Iehova;
Și imnul mulțumirei, în sfânta priveghere,
Și cerul și tăria răsună: Osana.

P-același tron d-a dreapta, născut în preștiință
În sânul celui vecinic, de îngeri nevăzut,
Din veci era și Fiiul cu Tatăl d-o ființă,
Ca dânsul fără margini și fără început.

Când Tatăl al puterii, voind să-l proslăvească
Ca un moștean al slavei, Cuvântul-creator,
Puterile să-l vază și-ntr-însul să-l mărească,
Printr-însul să cunoască p-al lor începător;

Cerești, eterii trombe în spațiuri răsună,
Puteri, tării de îngeri zbor repezi și sosesc;
În preajma celui vecinic smeriți toți se adună,
În dragoste, -ascultare, mărirea lui privesc.

Văd toți pe Fiiul Slavei stăpân pe vecinicie,
Și cunoscut se face Cuvântul preste tot;
Prin el dragostea crește, se naltă imnuri mie;
De laudă, mărire, un glas cu toții scot.

Și geniuri și duhuri și minți, virtuți mulțime
Se-ntrec să se închine la marele Cuvânt,
Prin el să se-ntărească în toat-a lor estime
Și-ntr-însele să cheme al lui coborământ.

O sărbătoare nouă în ceruri se sărbează;
Trag toți întru sfințire, aduc carul cel viu
Ce arde de lumină și de științi derază,
Ce totul e vedere și pun p-al slavii Fiiu.

A lui de flacări roate pornesc într-aripate:
Sunt heruvimi prea răpezi ce-n mii de ochi lucesc;
Și vârstele veciei, la dânsul înhămate,
L-Apocalips supuse, spre veacuri propășesc.

De îngeri miriade preced și îl urmează
Și carul naintării pornește neoprit
Din iute în mai iute; și-n drumu-i însemnează
Al lumei plan simbolic d-atuncea preursit.

Tăria ocolește în sfântă armonie
Și cerurile toate de slava-i se-mplinesc:
Dreptatea, adevărul, lumina, bucuria,
Se nasc în a lui urme și cresc și se-mmulțesc.

Iar duhurile-ntr-însul, în nuntă îngerească,
În râvnă se mărită arzând ca mii de sori:
Ființi mai multe una s-adun să se unească,
O flacără din flacări, volvoare din volvori.

Al păcii duh e una cu-al dragostii, blândeții,
Cu-al dragostii și-al păcii îndată se unesc
Și al înțelepciunei ș-al naltei frumuseții,
Și toate iar în Domnul și cresc și viețuiesc.

Tot este viu în ceruri și totul e viață,
Ș-o sfântă armonie și o unime fac.
Un plan e tras d-atuncea, și totul ne învață
Că sufletele noastre tot asfel se înfac.

Tot asfel se mărită, tot asfel se-mpreună,
Așa purced și asfel solia-și împlinesc,
Așa-ntr-ale lor dragosti ca flacări se adună
Și tot așa ca raze la centru se-ntrunesc.

Acest fel Fiiul Slavei în slavă se mărește
Din margine la alta în drum triumfător;
Iuțimea naintării cu șapte se-mmulțește
Și vine iar de șade pe tron poruncitor.

Se împle tot de slavă, de laudă, mărire –
Un singur prinț arhanghel rămâne nemișcat:
Al doilea-ntru slavă și-ntâi în săvârșire,
Ast serafim puternic era însărcinat.

Și dragoste și cinste, tărie, nemurire
Avea în vecinicie și-n cer se bucura;
Dar, cum văzu Cuvântul, a lui dumnezeire
Îl răscoli într-însul și n-o putu răbda.

Sta mut marele-arhanghel cu degetul la gură,
Privea în mărmurire și buzele-și mușca;
Fierbea trufia-ntr-însul, fierbea friguri de ură;
Bătea tâmplele-i groaznic și chipu-i se roșa.

O groaznică durere de cap îl stăpânește
Și fruntea i se înflă și ochii flacări joc.
Zvâcnește-a lui gândire și-ntr-însa zămislește.
Turbează apostatul, o spumă e, un foc!

Plesnește al lui creștet. Născu păcătuirea;
Frumoasă, zimbitoare, îi zboară împregiur.
Arhanghelul răsuflă, își vede zămislirea;
Se-ncântă d-al ei farmec întâiul duh sperjur.

Se îndrăgește; ea îl hrăpește,
Și mii de îngeri în preajmă-i zbor.
La toți ea râde; ascuns fior
Pe toți petrece. Ea tot zâmbește,
Pe toți salută, la toți se-ntinde,
Cu toți e blândă; ochii-i vorbesc
Și cap și inimi la toți aprinde;
Ard de plăcere, tremur, râvnesc.

Ce mare și grozavă în îngeri ispitire!
Pe cine frumusețea-i nu l-ar fi turburat?
O fiică de arhanghel, născută din gândire!
Un duh! Și duh-femeie! Lipici împersonat.

Hrăpindă, grațioasă, plăpând-amăgitoare,
Și umede, și rumeni dulci buzele-i zâmbesc;
O față de nădejde și mâini prea dătătoare,
Un viitor ferice frumoșii ochi vestesc.

A sexului ei grații adaogă izbândă
Și fermec peste fermec la trupu-i îngeresc:
Mișcarea ei dezmiardă, chemarea-i e dobândă,
În chipul ei lucește un ce dumnezeiesc.

Vicleană fără margini, cerească curtezană,
Robea slabele duhuri; la toți făgăduia
Și toți în ea văzură de cer o suverană;
Spre-a fi vrednici de dânsa, a-mpărăți dorea.

La toți le vine-n minte a-și pune rezidința
Mai sus de tronul vecinic și-a se-ndumnezei,
A-și însuși, a smulge pe seamă-și provedința
Și sceptrul Preatăriei spurcat a mânui.

Cu duhul tiraniei strigară: Libertate!
(O masc-amăgitoare, un nume pământesc),
Iar bolțile eterii răsună: Strâmbătate!
Din margine la alta din temelii troznesc.

Își izbândi cocheta; dar țipă, se-ngrozește,
L-al său părinte-aleargă și ochii îi sclipesc,
Și tremură la sânu-i, de el strâns se lipește;
La piept și el o strânge și-ntr-una se unesc.

Bubuie cerul; se scoală-împăratul,
Duduie eterul, că pasă mânia.
Fulgere volvoare în spațiuri pleznesc,
Focul se întinde și curăță păcatul;
Marea izbucnire oprește vecinicia.
Saltă firmamentul și sorii se-ngrozesc.
Cugetul de crimă pe unde șerpuiește
Tot desfigurează, ca trăznet pârlește;
Foc negru și roșu lumina se preface;
Plumb e ușurința; și cerul se desface.
Cad toți vinovații și vâjâie căzând.
Haos, beznă mare i-așteaptă căscând.
Pică și se schimbă pe cât ies din cer:
Capete de înger, de demon picioare,
Aripă cerească una se mai vede,
Alta, infernală, la vale negrește;
Spaimă la alți capul în beznă precede
Talpele, lumină în cer mai lucește.
Neagră, fumegândă acum sunt volvoare!
Nume, pomenire din ceruri le pier.

Se-nchide Empireul; ca fulgerul lucește
O sabie de flacări ce ține Mihail

Ce mii de miriade de îngeri cârmuiește;
Și pacea le vestește prea blândul Gavriil.

„Cu groază, cu cutremur, să stăm pe loc cu frică
Și să luăm aminte. Căzutul e Satan!“
Satan! răsună cerul, Satan! se-naltă, pică;
Satan! din sferă-n sferă, și-n haos urlă: an!

Cu mult este mai mare căderea spirtuală
Și nu pot fi cuvinte a se asemăna
Cu oricare cădere ce e materială,
E slabă compărerea trupește-a s-arăta.

Când aste întunereci de lumi nenumărate,
Nestrămutate stele și sateliți, planeți
Ce-și țin a lor ocoluri prin căi preînsemnate,
Sori, centre parțiale, îngrozitori comeți;

Când toate s-ar esmulge din marea încentrare,
Ieșind din a lor axe și nu s-ar mai ținea,
S-ar prăvăli în spațiu spre vecinică pierzare
Și una peste alta, zdrobindu-se-ar cădea;

Ast zgomot ce ar face, fatala grozăvie,
Amestecul, izbirea și uietul trupesc,
Vrăjbite elemente, cutremur în tărie,
N-ar face-atâta zgomot c-ast zvon duhovnicesc.

Ca soarele de mare și încă și mai mare
Și stinși d-a lor lumină ca Urius, Titan,
Așa cad legioane de duhuri hulitoare:
Moloh, Baal, Asmode, Dagon, Rimnon, Satan.

Cad răpezi nouă zile; căderea se iuțește;
Din regie în regii mai răpezi vâjâiesc.
Se-ntoarce fiecare, spre ceruri mai privește,
Și trăznete-nmulțite din urmă îi sosesc.

Cad unul peste altul, grozavă e izbirea!
Sar flacări fără margini, în spațiuri se întind;
Năpraznici, grele duhuri rezguduie zidirea,
Eter, lumini, materii, topesc, negresc, aprind.

Și cad, și cad ca mintea, s-afundă cât tăria;
Vârteje ascuțite și tot se ascuțesc,
Și șuieră volvoarea, răzbubuie vecia.
Cu cât se mai afundă, cu-atâta se-negresc.

Plezneste universul și bezna se despică;
Tartarul se deschide; de foc un ocean
Se-ntinde fără margini; și demonii tot pică,
Cei mari și mai nainte, din toți mai greu Satan.

Acesta, ca pământul, ca soarele... mai mare!
În repeziunea minții, cu zgomot ajungând,
În Tartar urlând cade, s-afundă ca-ntr-o mare.
O gaură ca lumea deschide bolborând.

Se varsă, stropesc flacări; ca insolă răsare
Läut în focul Ghenii, în groaznic jurământ;
Uimit scutură capul, se-neacă de turbare,
Scrâșnește la cer dinții din infernal mormânt.

Cu-același zgomot cade și Belzebut, Astaroh,
Tamnuț, Hamos, Asmode, Dagon, Mamut, Baal,
Astoret, Isis, Orus, Moloh, Balmol, Briaroh,
Brinmuter, Gorgon, Bluhal, Rimnon și Belial,

Toți capete de ură, trufie, nenvoială
Și grindină la urmă și cetele lor mii.
Bolboace mii rotează în balta infernală
Și porțile osândei se-nchid ca vijălii.

Scârșnește tot Tartarul și tremură-n turbare,
Strigări grozave, răcnet, restrigă, bubuiesc,
Lung urlă și răsurlă, restriște-nverșunare
Și uiete de vrajbă, năpraznic, greu hulesc.

Ca unde-ntărâtate când stă o vijălie,
Dar unde fără margini, când leneș cad, plesnesc,
Așa munții de flacări, dup-astă grozăvie
În flisv plesnesc, se nalță, iar cad și iar plesnesc.

Tot zgomotul s-alină și nu mai e vedere,
Adânc, mare-ntunerec în mijlocul de foc;
Vârteje de fum negru rotează în tăcere;
Zdrobiți, abia demonii se-ntorc, își cată loc.

Și ce loc să găsească? E locul de primejdii
Și focul din afară; în veci aci n-ajung
Nici pacea, nici odihna, nici zâmbetul nădejdii;
Exotic întunerec și vecinic suspin lung.

Când s-ar lua unime în drept de măsurare
O rază de la soare și până la pământ,
D-aci până la ceruri e mare depărtare!
Unimi d-astă măsură nenumărate sunt!

Sau cât este din centru al centrelor tăriei
Și până peste polul și cel mai depărtat,
De șapte ori atâta părintele veciei
A-mpins răul din ceruri osândelor păstrat.

Aci trudiți demonii de lunga lor cădere,
De trăznetele drepte răniți și sfâșiați,
Încep să mișuiască în larga încăpere,
Într-un noroi de flacări de tot desfigurați.

Jurați d-aci la rele, l-a cerului urgie,
D-atunci asupra lumii inventă și trimit
Tot felul de restriște și orice grozăvie:
Păcatul-hameleon cu moartea însoțit,

Invidie ochioasă, trufie-mpilătoare,
Fatală fățărie, parodiat amor,
Și ură veninoasă, minciună vrăjbitoare,
Răpire gheară lungă, desform, turbat omor.

Oricare bici al lumii aicea se alege,
Războaiele civile aicea se dospesc;
D-aicea screme iadul și prinții fărdelege,
Noroadele rebele aici se zămislesc.

1838, apr. 7

BALADA ZBURĂTORUL

*La dna A*** M****

„Vezi, mamă, ce mă doare! Și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sân mi se ivesc;
Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc!

Ah! Inima-mi zvâcnește... Și zboară de la mine!
Îmi cere... Nu-ș' ce-mi cere! Și nu știu ce i-aș da;
Și cald, și rece, uite, că-mi furnică prin vine,
În brațe n-am nimica și parcă am ceva;

Că uite, mă vezi, mamă? Așa se-ncrucișază,
Și nici nu prinz de veste când singură mă strâng,
Și tremur de nesațiu, și ochii-mi văpăiază,
Pornesc dintr-înșii lacrămi, și plâng, măicuță, plâng.

Ia pune mâna, mamă: pe frunte, ce sudoare!
Obrajii... unul arde și altul mi-a răcit!
Un nod colea m-apucă, ici coasta rău mă doare;
În trup o piroteală de tot m-a stăpânit.

Ori ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O ști vrun leac ea doară... O fi vrun zburător!

Ori aide l-alde baba Comana, or Sorica,
Ori du-te la moș popa, ori mergi la vrăjitor.

Și unul să se roage, că poate mă dezleagă;
Mătușele cu bobii fac multe și desfac;
Și vrăjitorul ăla și apele încheagă;
Aleargă la ei, mamă, că doar mi-or da pe leac.

De cum se face ziuă și scoț mânzat-afară
Ș-o mâi pe potecuță la iarbă, colea-n crâng,
Vezi, câtu-i ziulița, și zi acum de vară,
Un dor nespus m-apucă, și plâng, măicuță, plâng.

Brândușa paște iarbă la umbră lângă mine,
La râuleț s-adapă, pe maluri pribegind;
Zău, nu știu când se duce, că mă trezesc când vine,
Și simț că mișcă tufa, auz crângul troznind.

Atunci inima-mi bate și sai ca din visare,
Și parc-aștept... pe cine? Și pare c-a sosit.
Acest fel toată viața-mi e lungă așteptare,
Și nu sosește nimeni! Ce chin nesuferit!

În arșița căldurei, când vântulețu-adie,
Când plopul a sa frunză o tremulă ușor,
Ș-în tot crângul o șoptă s-ardică ș-îl învie,
Eu parcă-mi auz scrisul pe sus cu vântu-n zbor;

Și când îmi mișcă țopul, cosița se ridică,
Mă speriu, dar îmi place; prin vine un fior
Îmi fulgeră și-mi zice: „Deșteaptă-te, Florică,
Sânt eu, viu să te mângâi... Dar e un vânt ușor!

Ori ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O ști vrun leac ea doară… o fi vrun zburător!
Ori aide l-alde baba Comana, ori Sorica,
Ori du-te la moș popa, or mergi la vrăjitor".

Așa plângea Florica și, biet, își spunea dorul
Pe prispă lângă mă-sa, ș-obida o-neca;
Junicea-n bătătură mugea, căta oborul,
Și mă-sa sta pe gânduri și fata suspina.

Era în murgul serii și soarele sfințise;
A puțurilor cumpeni țipând parcă chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la zgheab întins pășea.

Dar altele-adăpate trăgea în bătătură,
În gemete de mumă viteii lor striga;
Vibra al serei aer de tauri grea murmură;
Zglobii sărind viteii la uger alerga.

S-astâmpără ast zgomot, ș-a laptelui fântână
Începe să s-auză ca șoptă în susur,
Când ugerul se lasă subt fecioreasca mână
Și prunca vițelușă tot tremură-mprejur.

Încep a luci stele rând una câte una
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Târzie astă seară răsare-acum și luna,
Și cobe, câteodată, tot cade câte-o stea.

Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește,
Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpânește,
Și lătrătorii numai s-aud necontenit.

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veșmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins coprinde lumea, ce-n brațele somniei
Visează câte-aievea deșteaptă n-a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină:
Încântec sau descântec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apele dorm duse, și morile au stat.
…………………………………………

„Dar ce lumină iute ca fulger trecătoare
Din miazănoapte scapă cu urme de schintei?
Vro stea mai cade iară? Vrun împărat mai moare?
Ori e – să nu mai fie! – vro pacoste de zmei?

Tot zmeu a fost, surato. Văzuși, împielițatu,
Că țintă l-alde Floarea în clipă străbătu!
Și drept pe coș, leicuță! Ce n-ai gândi, spurcatu!
Închină-te, surato! Văzutu-l-ai și tu?

Balaur de lumină cu coada-nflăcărată
Și pietre nestimate lucea pe el ca foc.
Spun, soro, c-ar fi june cu dragoste curată;
Dar lipsă d-a lui dragosti! Departe de ast loc!

Pândește, bată-l crucea! Și-n somn colea mi-ți vine
Ca brad un flăcăiandru, și tras ca prin inel,
Bălai, cu părul d-aur! Dar slabele lui vine
N-au nici un pic de sânge, ș-un nas… ca vai de el!

O! Biata fetișoară! Mi-e milă de Florica
Cum o fi chinuind-o! Vezi, d-aia a slăbit

Și s-a pălit copila! Ce bine-a zis bunica:
Să fugă fata mare de focul de iubit!

Că-ncepe de visează, și visu-n lipitură
Începe-a se preface, și lipitura-n zmeu,
Și ce-i mai faci pe urmă? Că nici descântătură,
Nici rugi nu te mai scapă, ferească Dumnezeu!“

MĂCEȘUL ȘI FLORILE

Un măceș ghimpos, sălbatec,
De prin locuri depărtate,
Noduros, râios, iernatec,
Smuls de crivățe turbate,
Aruncat într-o grădină
Avuțită, roditoare,
Vra să prinză rădăcină
Între flori mirositoare.
Pir cumplit avea cu sine,
Buruiană blestemată,
Ce se-ntinde-n mii de vine,
Încleștată, înțesată,
Și tărâmu-nțelenește,
Îl usucă, îl stârpește,
Stinge neamul d-orice floare,
Suge sucul din livede:
Rod, legumă, abia vede
Muncitorul cu sudoare.
    Astea toți le știu prea bine,
Dar măceșu-i mărăcine,
Știi că nu e de vro mană:
Speculă dar întru sine
Să-și dea nume cu *pomană*

(Căci la dânsul *suvenire*
Va să zică *pomenire*).
Zise dar că e de vița
Trandafirilor vestiți,
Să se bucure lelița
Și flăcăi-mpodobiți.
Îngâmfat d-a lui mărime
Ca un semn de nobilime
Că se trage de la noadă
Și că simte, pătimește,
La folos *obștesc* gândește,
Își puse ș-un *of* în coadă
Nodurosul mărăcine
Și crezu că-i stă prea bine.

Of! încoaci, *of!* încolo,
Of! grădina răsuna.
Floricele curioase
Una p-alta se-ntreba:
– Trandafir să fie, lele?
– Nu e trandafir, surato!
– Vai de noi, de floricele!
– Ce-a mai fi de noi, cumnato?
– E măceaș, lua-l-ar Naiba,
Viorelele strigară,
E semn rău ca scaiul, zgaiba,
E sălbăticie-n țară!
– Surori bune, dumneavoastră
Nu vă temeți, surățele:
Rugii noi, din firea noastră,
Și noi facem floricele!
Sunt d-o lege-n astă țară
De Domnul *blagoslovită*,

La spor mare vă invită
Vița mea de dinafară.
– Măi măceașe, măi măceașe,
Măi spioane, măi ploscașe,
Dă-ne pace și te cară,
Du-te dracului din țară!
Ești un proclet mărăcine,
Nu ne-aduci tu vreun bine.
Pirul ăla e rea piază!
Unde-apucă, se-ncuibează
Bagă nasul, sfredelește,
Sapă locul, găurește.
Dă-ne pace și te cară,
Du-te dracului din țară!

Într-acestea, iată vine
Grădinarul să așeze
Binișor pe mărăcine
Și-ntre flori să-l încuibeze.
– Nene, tată grădinare,
Ia gândește-te mai bine,
La primejdia cea mare
Ce-a să faci cu-n mărăcine?
Floricelele strigară
Și fierbinte se rugară:
– Ia astupă acea groapă!
Vin' mai bine de ne-adapă.
Dă la cioare pe roșcatul,
Că ai să ne tragi păcatul!
– N-auziți, tacă-vă gura,
Strigă omul supărat,
Mie-mi trebuie răsura,
Voi nu știți a ține sfat.

E obrăznicie mare
Să-mi ziceți curat, ș-anume:
Groap-astupă, grădinare,
Dă la dracul pe roșcatul!
Mi-e rușine și de lume
Să-mi strigați că trag păcatul,
Când eu iarna, toată vara
Zi și noapte asudez
Să v-adăp, să vă lucrez,
Cât m-a obosit povara.
Eu voiesc obștescul bine
Ș-a grădinei avuție;
Eu știu și din mărăcine
Să scot flori cu măiestrie!
Altoi-voi cu răsura
Tot cu roze franțuzești,
Trandafiri împărătești,
Să vă tacă vouă gura!
– Nene, tată grădinare,
Vezi primejdia cea mare.
D-ar fi trandafir, tot merge,
Ci vedem ghimpoase verge
Ș-acel *of* grozav din coadă
Cu ce trandafir se-noadă!
Tot mai multe știe satul;
E sentimental, spurcatul,
Ș-oftătura lui rău pute
C-om merge din bute-n bute.
Nu vezi pirul ce ne-aduce?
N-ar mai apuca s-apuce!
E o proastă buruiană
Și se-ntinde pe poiană,
Se prăsește în grădină,
Ne stinge din rădăcină!

Ce-ți veni cu avuția?
Lasă-n colo măiestria,
Curcitura, altoirea,
Că tot lucru-și are firea:
Măceașul e mărăcine
Ciomăgos și plin de spine:
Floarea este iarăși floare,
Ce dă spirt, iar nu duhoare.
Pune-o-n piept, la cap, pe masă,
Mărăcini nu pune-n casă:
Vorba știi de la părinți.
Lacrăme vărsăm fierbinți.
Noi știm râvna înfocată,
Știm sudoarea lăudată,
Prețuim știința mare,
Nene, tată grădinare;
Ci măceașul e ispită,
E sământă de gâlceavă,
De dihonie cumplită:
Vai de noi și d-a ta slavă!
Țipă-l peste gard afară,
Meargă dracului din țară.
– Florilor, tăceți acolo,
Că vă dau cu sapa-n cap.
Am făcut odată groapa,
Și-acum *cinstea* voi să-mi scap.
Ce-am făcut nu se desface;
Pân-acum nu s-a mai dat
Grădinar să ceară sfat
De la flori; și dați-mi pace!

Grădinarul ostenit
De atâta gâră multă,
Sapa ia, nu mai ascultă

Și s-apucă de sădit.
Când tot vântul de apus
Face-o vijelie mare,
Un vârtej rotează tare,
Și măceașul zboară sus!
Peste cap ți-l învârtește,
Amețit ți-l răsucește,
În bucăți îl împărțește
Și la dracul ți-l trântește...
Și-n grădină, pace bună,
Grădinar cu flori adună:
Unul sudă și lucrează,
Altul câmpul însmălțează,
Unul sapă și plivește,
Altul fructul însutește.

Grădinare, grădinare,
Vezi de pir a te feri,
Că îți face muncă mare,
Fugi de *of* cât vei trăi.
Și voi oameni, fiți cu minte
Câți ca flori vă socotiți;
Nu prea cereți tot cuvinte,
Că nu-n toate nemeriți!

MIHAIDA

I

Cânt armele române și căpitanul mare
ce-mpinseră păgânii și liberară țara;
răzbunătoare spaimă luciră peste Istru,
peste Carpați trecură de glorie încinse
și toți românii-ntr-una uniră subt un sceptru,
o acvilă, o lege, cum trebuie să fie.
În darn o crudă soartă i-alungă nempăcată,
în darn conspiră iadul să-i ție-n întunerec
ș-asupra lor trimite fatala dezbinare
și uneltiri străine, ș-împerecheri civile;
căci Domnul îi protege ș-îi ține peste secoli
și i-a ales să-și facă din ei tărie mare[1].

O, Muză-mbărbătată ce-n Elicon n-ai nume,
ce soarele dreptății te-ncinde, te inspiră!

---

[1] Vrând a nu ieși din costumele consacrate epopeei prin Omer, Virgiliu, Tasso și alții, am ținut însuși aceeași cale a începutului și cele douăsprezece prime versuri sunt mai mult decât o imitație din *Gerusalemme deliberata* (sic). Fie iertate de cititor întocmai ca o formulă consacrată, ca un prelud al cântătorului până să-și ia diapazonul, ca un *pentru rugăciunile* al preotului, ca o preparare de invocație a poetului.

Mută să fie buza profană ce te cheamă
să amăgească omul și cerul să insulte.
Severă deitate, a crimelor pedeapsă,
ce vizitezi pământul să deifaci pe oameni,
să fulgeri tirania, să reîntregi popoare!
Eroica ta liră acoardă cu unirea,
fă să-i auz vibrarea a coardelor sonoare
întinse-n negrul sânge tiranilor purpurii.
Tu dă semnalul, Muză, la primea mea cântare;
în sânul meu revarsă mânia ceea sacră;
aprinde-a mele versuri cu flacăra-ți divină
și voi aprinde inimi, voi deștepta românul
să te atinte-n față, să te cunoască bine.

Spune-mi, o, Muză, toate eroicele fapte,
profunda-nțelepciune bărbatului cel mare,
ce singur întreprinse și fapta neatârnării
și fapta de unire, cel cuget salutariu.
Cine este eroul ce credincios al legii
și patriei, rempinse barbari ce șiroiară
din Orient încoaci să-nece libertatea,
să stingă creștinismul și lumea să subjuge
subt oțelosul paloș și oarba neștiință,
sforțând-o să își plece genuchii spre-nchinare
la un răszeu de sângiuri, uitând pe zeul păcii,
pe zisa inspirată unui profet fanatic?
Mihai cel Mare, prințul românilor și fală!
P-acela cânt ș-ajută să bucin a lui fapte.
Mult s-a luptat eroul cu brațul și cu mintea;
multe nevoi învinse, varii nemici d-afară
și mai fatali din nuntru și soartea nempăcată
pare c-o abătuse din lupta prelungită,
parcă-și aflase omul s-o-nvețe să respecte
o nație celebră.

Întreagă România gemea de ani atâția
subt jugul sângeratic osmanului feroce.
Fatală și rea cobe-ncepuse demiluna
a se-nălța lucindă pe Dacia smerită.
Și glasul mueginiu, în zi și-n miezul nopții
zbura, purtat de vânturi ca arpă infernală,
de crivăț șuierată și răsuna profetic,
înfiorând creștinul în empia chemare
a numelui sinistru, țipând: „Allah! Alta hu!“
Cambana solemnelă cu totul amuțise
pe lâng-aceste hule, blasfeme inspirate;
și ruga pietoasă, ascunsă, spăimântată,
abia cuteza, mută, pe Crist să mai adoare.
Pălită era crucea și razele ei triste
ca domnul zilii-ntocmai când, în uimirea lumii,
a umbrelor regină se pune înaintea-i
c-o sfață infernală ca să insufle spaima
la inime credule pământului în doliu.
Averea cumpătată și însuși neaverea
săteanului nemernic se spulbera din casă.
Nici pasăre, nici vită, nici fructul muncii sale,
nici timp, nici loc, nici viața n-avea în siguranță;
n-avea să-și plece capul, cu ce să-și ducă traiul:
fugar, fără colibă, își blestema ființa;
statornic, adăpostu-i chema crudul nesațiu:
stăpân, clăcaș, tot una; averi erau primejdii
și lipsa era foame, frig, tremur, agonie.
Copilul de la mumă ca mielul spre junghiere
se-ngenuchea naintea bețiilor de sânge
de ianiceri sălbatici și crunți în a lor pofte;
sau, încărcat de fiare, cu soru-sa-mpreună,
era mânați să-mparță ultrajul și durerea
în locuri transdanubii, în domele ascunse
dorințelor sfățate, orgiilor păgâne.

În lut era-nvestită voioasa Românie
și țipete de sânge se înălța la ceruri
când mume sfâșiate își tânguia copiii
și-n marea neputință chema s-auză cerul
în gemet disperarea și disperarea mută,
blesteme, lungi suspine, dorinți de răzbunare;
când soți coprinși de frică, amenințați cu moartea
l-a soațelor răpire, ultraje turbătoare,
vârtoase-ncorda brațe lipsite d-orice armă
și pumnul către ceruri nălța grințându-și dinții;
când tați, d-un dor mai mare, în ultra disperare,
se-ndelira-n leșinul unei răpite fiice
și nu mai vedea riscul, răpunerea vieței,
uita și neputința și-ntreaga părăsire
în care-l uită cerul, și fără soți și arme,
ca leul în turbare, cu ochi-n schinteiere,
se răpezea în răcnet pe răpitor asupra
și-n luptă disperată, sub brațele-i nervoase,
subt mâini înfigătoare, sub grei genuchi ca plumbul
își sugruma păgânul, făcând a-i sări ochii
sclipind de-nghețul morții și printr-un negru sânge
a-și gâlgâi în noduri spurcatul vânăt suflet.

Acest fel gemea țara în doliu cufundată
când, după mari și grele pericole de viață,
turbate persecuții, Mihai la urmă vine
să-ncingă a sa frunte cu stema prințiară,
suindu-se pe tronul pe care guvernase
și fratele său Petru, și fratele său Ștefan,
și tatăl său Pătrașcul, care pentru dreptatea
și blânda-i guvernare se mai numise încă
cel Bun și Drept Pătrașcul; pe care guvernase
și moșul Radu Patru, numitul și cel Mare,

străbunul Dan al treilea și Vlad faimosul Țepeș,
părintele acestui, și marele acel Mircea,
părintele lui Țepeș, și Dan, tatăl lui Mircea,
și Radu Negru, moșul lui Dan și răstrăbunul
lui Mihail al nostru, lui Mihail cel Mare,
cel fondator domniei și primul prinț al țării.
Toți Basarabi d-a rândul în sus – din fiu în tată,
până la căpitanul legioanelor romane
care se stabiliră în țara macedonă
d-Aurelian augustul, și locul ce s-adapă
de Istru și Morava numiră de atuncea
Basarabița Romei, ca să se știe-n secoli
că Basarab fu capul acestei colonie.
Acest Basarab fost-a unul din prinții Romei
și căpitan celebru ce, pentru mari succese,
victorii lăudate ce-n arme repurtase,
în basa Arabie, ast nume i se dete,
ce-n lunga sa durată peste zecimi de secoli
cu glorie, mărire, trăi-n Țara Română,
scutită, guvernată de gloriasa viță.
Această țar-acuma era de tot căzută,
de tot îngenuncheată la marea greutate
acelui de fier sceptru, acelui jug osmanic.

Eternul preputernic ce nalță și doboară
rigate mari și nații, și altele realță,
din tronul Preatăriei cel mai presus din ceruri
și-ntins cât Preatăria, în mijlocul de angeli,
subt ale cui picioare aceste fără margini
domnii și lumi de stele sânt pulbere de aur
și splendidă s-aprinsă, în spațiu avântată;
din ast tron ce coprinde nemărginirea toată
și orice stea e parte, divină adornare.

a gloriei ce-ncinge întreaga-i maiestate;
cu ochiu-i ce provede și-n clipă restrăbate
prin cristalinul spațiu arcanele adâncuri
și cele mai ascunse ce fața-i stau nainte;
privește și s-atinge l-atâtea varii chinuri
a gintelor române, a gintelor creștine
ce gem subt împilarea protivnicilor Crucii,
și stavilă decretă acestui torent barbar
ce ca flagel al lumii, de multele abateri
din calea cea prescrisă în legea sa cea sântă
lăsase să izbească, s-amenințe păcatul,
ca să cunoască omul cât pierde când își uită
amorul spre aproape, unirea către bine,
frăția într-un tată și sclav face din frate;
decretă-napoierea orientalei spaime;
și Fiiul și Cuvântul ce stă la a sa dreaptă
plinește a lui lege și cuvintează asfel:

(O, spirit al veritătii, consolator divine,
al bunelor tezaur și dătător de viață!
tu, Doamne, mă lumină și-mi dă acea putere
fedel a reproduce cereasca cuvântare
a Fiiului puterii; și tu iar împlinește
și fă să se-nțeleagă aleșilor acelor
cu mintea luminată oricâte neputința
umană și plăpândă nu poate să ajungă,
nici chiar să-nchipuiască, nici cugetând să afle
cuvinte să esprime!). El cuvintează asfel:

„Sunt Alfa și Omega, principul și finitul,
iar intervalul este al liberii voințe.
Am întregit atomul, i-am dat proprietatea,
impus-am simpatia cu altul a se strânge

și întregit-am totul; iar legile-mi divine
îl leagă și îl ține. Materie și minte
unitu-le-am prin nuntă, și facultăți, talente,
părțit-am cu mâini pline, predestinai organe.
Am înăscut instinctul spre uzul facultății;
memoria împus-am și rația-ntronat-am,
format-am cunoștințe, am dat curs judicății.
Am nemurit ideea în formă, calitate,
și-n nuntă uniformă pe lege neschimbată
de șiruri sânt conduse în linie, dulci comerce,
idee cu idee am zis să se-mmulțească
și-n sacră armonie formând soțietate,
a combina știință, sub care cea mai dură
materie ducilă a se supune formei
și artă să producă. Încât artă cu artă,
știință cu știință, și toate între sine
să-ncheie cunoștința luminei neapuse,
eternei verități, vecin să fie omul
cu-a noastră preștiință, ș-ajuns l-a sa ursită.

Statornicit-am locul, am zis să curgă timpul.
În oricare ființă impus-am și natura-i;
oricare faptă zis-am să-și aibă consecință.
Creai și judica-voi, și cere-voi cuvântul
la interval în parte, la intervalul lumii:
ș-atom și universul voi cere a-mi răspunde;
durata fiecărui încheie și județul.
Atomul despre sine se judică în parte;
ca parte a-ntregimii se judică-mpreună
cu totul, și încheie județul acel ultim
teribil, ecumenic, luându-și fiecare
în drept dup-a sa faptă și însuși după cuget.
Registru-mi este timpul și mărturie locul;

iar pâră ș-apărare stă fața facultatea
și uzul ei pronunță răsplata cuvenită.

Când omul nu s-alungă din legile-mi eterne
și ține calea dreaptă, din grad în grad prinvine
l-a sa predestinare, l-acel ideal bine;
omul e om în sine, soțietatea-ntreagă
constă din elemente curate, sănătoase,
la locul lor veghente spre-ntreagă armonie,
și nația devine potentă, progresivă,
mărită, lăudată, ferice, glorioasă.
Aleși formează popol, model între popoare,
și legea lui refletă eterne, justa lege.

Când omu-nchide ochii la marea-mi provedință,
abuză facultatea ș-o mână-n cerbicie:
nu cată adevărul, n-adună cunoștință,
se părăsește asfel ca și când facultatea
ar fi după-ntâmplare, nu și-ar avea un cuget,
n-ar fi o provedere; se lasă-n statul vitei
ce câte daruri are își vin l-a lor ursită;
natur-atunci a faptei aduce după sine
ideilor confuzii și cunoștinți fatale,
mai proaste decât însuși necunoștința vitei:
orbie spirituală, exotic întuneric,
Iar patima devine grozav, infernal vițiu;
ura-ncuibează-n inimi, neîncredere și luptă;
dezarmonie plină devine individul;
soțietatea-ntreagă e dedal, negru haos,
cu vargă grea condusă de dreptul mai puternic,
de sine preparată la jugul dinafară
ce vine iar de sine, din legea ce odată
s-a scris că orice faptă își are consecința:

Ființa e mai vilă și chiar decât nimicul;
viața este moarte simțindă, dureroasă,
mai rea decât străpasul, e temere de moarte.

Din epocă în alta, din secol în alt secol,
întreaga-mi provedență a provăzut s-aleagă
predestinate-atoame spre cultul veritāții,
spre creșterea științei și sacra-i propagare.
Aceștia vorbiră, culeseră științe,
urmașilor legară a lor înavuțire,
se consacrară faptei, lucrară, suferiră,
descoperiră lumii divine adevăruri,
pe omul educară. Și-n zelul lor cel mare,
fierbintea lor credință, chemară jos Cuvântul
spre împlinirea legii ș-a omului noire.

Se împliniră secoli. Prin raza ceea vie
și deifăcătoare a spiritului-științei,
din creatoare-agape a zeului-părinte,
în sânul curăției, virginității sacre
m-am conceput de sine, materia luat-am,
m-am revestit într-însa ca-n ceruri cu lumina
ș-am încarnat Cuvântul, să deifac pe omul.
Făcutu-mi-l-am frate și fiiu de ceresc tată,
l-am înfrățit cu sine; sfințit-am pe săracul,
productul muncii sale cu dreptul prefăcându-l
în corpul[1] ș-al meu sânge de viață dătătoare,

---

[1] Fiind odinioară slavonismul în modă la noi, se întrecea care de care a lepăda vorbele naționali și în locul lor a lua altele slavone. Asfel se văd vorbele *vreme* în loc de *timp*, *ceas* în loc de *oară*, *brat* în loc de *frate*, *sin* în loc de *fiu* etc. Din această luptă de vorbe, de a lua unele locul altora, partea cea mai mare din cele străbune și cu adevărat române scăpară, ca ostașii din răzbel, spre a repurta victoria și a asigura românilor

legat-am a mea pace. Am întărit credința,
am încălzit amorul, am îndulcit speranța;
am consolat pe mizer; am plâns pe cel nemernic;
am fericit în secoli pe făcători de pace.
Amenințat-am crima; fruntat-am ipocritul;
am biciuit pe omul ce cumpără și vinde
în locurile sacre, ca demagoghi-aceia
ce amăgesc popoare în numele dreptății,
credinței, rentregimii, făcându-le organe
la-n partele-și foloase, la alte fiare nouă;
și pus-am *anatema pe jug și pe sclavie.*
Am suferit ultraje, cunună grea de spinuri
și sceptrul infamiei și purpura-despotă,
purtat-am a mea Cruce, răbdat-am pironirea,
împungerea și fierea; lăsat-am însuși moartea

---

naționalitatea lor; altele, ca unele din cele de sus, își dispută încă locul, și altele s-au alungat cu totul, deși n-au pierit, luându-le locul celor slavone. Asfel sunt: *libertatea, onoarea, gloria* etc. în locul cărora, fără a le împlini locul după demnitate și potrivit cu adevăratul lor înțeles, figură fără rușine *slobozenia, cinstea, slava* etc. Altele iară, în acel amestec și confuzie a luptei, luară un loc în loc de altul, precum: *războinic*, ce însemnează *tâlhar*, se puse în locul *belicosului*; *iscălitura*, ce însemnează *mânjitură, întinătură*, în locul *subscrierii* sau *subtînsemnării*; *trup*, ce însemnează *cadaver, stârf, mortăciune*, se puse în locul *corpului*, și altele mai spurcate care, onorând urechea cititorului, ne ferim a le face să li se auză innobilul și lăiosul lor sunet. Asfel este mania modei când se întinde de la palat până la colibă, din cabinetul cărturarului până în tina uliților celor mai înfundate *mahalale*. Asfel de paroxismi avu limba noastră cu grecismii atrecuți, asfel cu galicismii de acum. Auzeam *strofilie* în loc de *adunare*, *evghenis* în loc de *nobil, firitiseala, antipatie* acolo unde în adevăr era o simpatie; auzim *coafiura* în loc de *conciura, soarea* în loc de *serată*...Pentru vorbele ce au însuși și tot acea semnificație, la Dumnezeu! totul e o analogie; iar a zice *trup* în loc de *corp* nu este numai un semn de neînvățătură crasă, ci și un păcat, un blasfem. Unde mai rămâne înălțarea și sântitatea cristianismului când ar zice cineva „trupul Domnului“!

a disforma pe zeul; m-am coborât în groapă
ca să dobor păcatul, să feric în jos Orcul[1];
trecut-am peste moarte și arătat-am lumii
că poate-se Cuvântul să sufere, să pață,
să vie pân' la moarte, ci viu e totdauna
și în triumf resaltă, uimește custodia,
înfericarea rumpe și-n ceruri se realță,
lăsând jos fructifere divinele-i semințe
pe care le-ncolțește, le crește și le coace
al veritătii spirit în secoli, generații.

Plinind, legat-am ș-a mea cerească pace.
Convinși, ai mei discepoli, luându-și a lor cruce,
prin limbi de foc vorbiră, întinser-adevărul,
convinseră popoare și le chemară-n staul
să fac-o turmă mare cu Rația-păstorul.
Martirii se luptară mărturisind credința,
și vingătorii luară stâlparea și cununa.
Puțin trecu și iată, amăgitori de staul
parodiară legea-mi spre-n parte-le foloase:
discordia, trufia veniră-n locul păcii.
La-ntreaga dezbinare, uitare despre sine,
la cearta despre lege, la neagra împărțire,
de oameni *sclavi* și *liberi*; la ura nempăcată
între strivitul frate și strivitorul Iudă
ce cugetul rempinge, căci a trădat Cuvântul,
venit-a saracinul adus de însuși fapta:
căci grecul și romanul își preparase soartea;
din rău mai rău pășise și răul ajunsese

---

[1] *Orcul* este o vorbă poetică latină, adoptată de toți poeții Italiei, prin care se însemnează iadul cu Tartarul împreună.

a se-înmulți cu șepte[1]; se degrada creștinul,
era corupt cu totul; cel arbur se pălise
la frigul desfrânării și viforul de patimi
îi spulberase fructul cu frunza dimpreună.
A trebuit să vie o moarte temporală
ca iarna după toamnă; a suferit urgia
ce pune pe potentul în cumpănă cu sclavul;
abate jos trufia, restrânge desfrânarea
și curăță păcatul prin lacrămă, durere.
Destul. Sunat-a ora și vocea penitinței,
recunscut-a omul cel preț al libertății
de care abuzase cu însuși al său frate.
Întindem spre semn brațul să stea pe loc urgia
virtuții, ce puterea își uit-a recunoaște,
care teribil angel devine-al răzbunării.
Acum va sta torentul ce-neacă și distruge
și pusu-s-a un termin pe care nu-l va trece.
Nu se retrage însă, ci sta-va unde este;
și-n lunga-i luptătură de valuri tare-ncinse,
ce gradual s-alină până când stau în lene
și se corump de sine; seca-va la căldura
a soarelui științii și grecul răsufla-va

---

[1] Când un număr se îmmulțește cu altul mai de multe ori în nemărginit, precum 2 x 2 = 4; 2 x 4 = 8; 2 x 8 = 16; 2 x 16 = 32; 2 x 32 = 64; 2 x 64 = 128... 3 x 4 = 12; 3 x 12 = 36; 3 x 36 = 108; 3 x 108 = 324;... 4 x 5 = 20; 4 x 20 = 80; 4 x 80 = 320... o asemenea creștere răpede a numerilor se numește *progresie geometrică*, care cu atâta este mai răpede, cu cât numărul îmmulțitor sau factorul comun este mai mare. A arăta această progresie sau îmmulțire a răului în termini biblici, ne servim cu numărul 7, care era foarte clasic și des întrebuințat între profeții Iudeei ca un număr din cei primi. Prin urmare, luând un număr oarecare a-l îmmulți mai de multe ori cu 7, vedem creșterea cât este de iute: 7 x 7 = 49; 7 x 49 = 343; 7 x 343 = 2401; 7 x 2401 = 16.807; 7 x 16.807 = 117.649... Prin urmare dar: *a se îmmulți răul cu șapte* va să zică a se îmmulți nemărginit printr-un număr din cele dântâi, după o imaginație cu adevărat biblică.

să cugete în teamă; și matorindu-și planul
în anii penitinței, pățit să se rentreagă
în drepturile patrii în mână cu stâlparea.
Ministru-acestei fapte, a-ntâmpina păgânul
ș-a frânge-a lui pornire, ales e unsul nostru,
omonimul puterii, teribilului angel
ce-nvinse apostații și curăți țăria
de empiile duhuri[1], de capul lor... *Pierdutul.*
Mihai va rumpe jugul românului ce geme
și cerbicos greu pasă la-ntreaga salutare.
După treizeci și două de săptămâni trecute
și alți trei ani cu ele[2], grecul realță capul

---

[1] Din vorbele slavone este adevărat că multe s-au curățit ca de la sine, precum *blagorodnic, blagoslovire, bez, iproci...*, multe însă mai rămaseră, de care ne vom curăți, vrând Domnul; unele însă așa sunt de fatale, așa și prin rădăcină, încât mai nu vom putea scăpa vreodată. Cam asfel e și vorba *duh* în locul căria pretutindeni m-am servit cu candidul și preacuratul *spirit*. Cât e mai curată și mai esprimătoare ideii vorba *spirit* decât *duh*, ce nu se aude, nu se înțelege decât ca *duhoare, duhuială, duhnire*, ce sunt de aceeași familie. Fiind însă că, după cum zisei, și ea este una din care nu vom putea scăpa curând, o lăsai și eu aci unde voi să înțeleg *duhuri necurate*, „duhuri necurate“, pentru că acelea cu adevărat sunt duhuri.

[2] Am zis că numărul 7 este număr foarte des intrebuințat în Scriptură. „Dumnezeu a făcut lumea în șase zile și în a șaptea s-a odihnit.“ Șeapte zile fac un period de timp de unde s-a zis săptămână. Evreii însă aveau săptămână de zile, de luni, de ani, de secoli. Șeapte luni făcea o săptămână, șeapte ani o săptămână, șeapte secoli asemenea. Daniil proorocind nașterea Mesiei zice: „Să știi dară și să cunoști că de la ieșirea Cuvântului... până la Cristos... săptămâni șeapte și săptămâni șeasezeci și două vor fi...“ (K 9, v.25). Socotind fiecare săptămână de șapte ani în anii curați de la dânsul până la nașterea Mântuitorului. Prin urmare, în această cuvântare vorbind însuși Cuvântul, ne împrumutăm și noi însuși limbagiul acela profetic prin care se arată zioa începerii regenerației Greciei. Această cuvântare se închipuiește zisă la 1593. Revoluția grecească se începu la 1820, mart. 25. Așa, 32 săptămâni de ani fac 224 și cu alți trei, fac 227 ani cari, adunați cu 1593, fac 1820.

ș-anunță libertatea cu ziua-evangeliei
la verginea mea maică. „Salvă-ți poporul, Doamne,
și binecuvântează al tău drept patrimoniu!“
A răsunat tăria de mii de miriade
de angeli ai măririi; și vie ambrozie
s-a revărsat în ceruri din cel de trei ori sânt.
O, cât de lungă este, de tot materială,
umana încercare de-a esprima cuvântul
cerescului Părinte! E altă limbă-n ceruri,
cu totul spirtuală, e clipă, ș-a zis toate.
E limbă a luminei ce-abia imită ochii,
de s-ar putea vrodată materia cu mintea
să vie-n comparare. Aceasta-a zis Cuvântul
în limba sa divină și Gabriel îndată
nainte e ca vântul, pară de foc, ministru;
acel arhangel însuși anunțător de bine.
Cuvântul era splendid în toat-a sa lumină,
totul era comandă și angelul se-nclină;
solia-și priimește și pe pământ e-dată.
În răpedea-i clipire circonferind și-avântă
acele candid-aripi, se cumpără, se pune
și stă pe cel mai gotic[1], mai nalt vârf carpateu.
Blând Serafim! Aicea așteaptă și mă lasă
a te privi o clipă, că-n marea-ți răpeziune
ce ochi ar fi în stare a-ți observa ființa?

---

[1] Trecând cineva la Cronstadt, pe Prahova în sus, de la monastirea Sinai începe a vedea dasupra sa brațele Bucegilor, întocmai ca niște turnuri gotice, până când vine în dreptul unde din trei vârfuri, cele mai majestoase, cel mai nalt se numește Caraiman. Aci cu adevărat vede cineva majestatea Munților Carpați, în toată mare cuviință și gloria lor. De la asemenea munți vede cineva cum se împrumută arhitectura stilul acela numit *gotic*, în acea epocă organică a cristianismului, spre a închipui locuința lui Dumnezeu. Frumos și majestos model și frumoasă imitație.

Un fulger de viață, o dulce licurire,
lumină care numai a cerului regină
o poate să descrie la mistica sa nuntă
și la a sa-nălțare de pă pământ la ceruri;
lumina ce străbate ființa muritoare,
materia transpare și o poetizează,
spirit devine toata blândețe, bucurie;
deștept omul n-o vede, căci în estaz ca sfinții
își scutură jos lutul, trăpasă-n regii sacre
în buze cu surâsul. A! Te-am văzut odată,
o grație cerească, atunci, în „visul“ cela
când sufletul meu tânăr era poet ca tine
și-i învățai cântarea din arpa ta cerească!
Să te mai văz o dată așa, la ceasul morții!
Îți mulțumesc, o, angel, și pasă la solia-ți.

Își împlinise noaptea pe jumătate cursul
și pare că făcuse o pauză solemnelă,
Iar somnul învârtise aureea sa veargă,
și adormise întreaga natură restătută.
Tăcerea pretutindeni domnea în majestate
și luna era plină de toată strălucirea-i.
Cu dânsa dimpreună din Orient încoaci,
trecând peste tărâmuri, popoare asiatici,
pasase în Europa al somnului blând angel.
În urma sa el lasă viața în dulci visuri;
laboratorii zilei i-adoarme în sudoare,
pe aspre căpătâie vărsând cerească pace
și balsam de-ntărire pe abătuții membri;
pe întristați îi fură din mijlocul durerii
și-i trece peste chinuri în regii variate.
El est-aducătorul cereștilor imagini
l-a drepților speranță; pe cuvioși îi lasă
în rugă pietoasă, veghierea le-o respectă;

se-nfiorează iară și-și coper-a sa față,
cu aripa-i alină, la orenda vedere
a crimei, desfrânării, și fuge și le lasă
a preveghea în spaimă, a-și deseca puterea
în infernal precuget, în empie lucrare;
se depărteaz-asemeni, în mare-nfiorare
de cei ce vând dreptatea ș-a văduvei avere
și pe tirani îi lasă în crudele lor chinuri,
în bănuieli cumplite, în cruntă remușcare
în patul lor cel moale, mai pungător, mai aspru
și însuși decât spinii; căci somnul lor e altul,
e demonul de noaptea ce chinuiește carnea
mai rău decât vegherea și-nchipuiri sinistre
pe păcătoși adoarme, în spasmuri convulsive,
în visuri dureroase ce se precurmă-n răcnet,
în chinuri ce țin șirul și-n chinuri încetează.

Acum pe România plana somnalul angel
și ușura-mpilarea și dorurile zilei,
când răpede, mai iute decât clipirea însuși
arhanghelul s-avântă de pe Carpați spre Istru
și-și îndreptează zborul spre vetrele lui Bucur
în noua rezidință, și iată-l față-n față
cu angelul dormirii; se-mbrață, se salută.
C-a ochilor dulci raze ce-aprinde simpatia,
ca două flacări tineri ce se assorb într-una,
ca două atribute ce întregesc ideea
în mintea concentrată, se înțeleg în clipă
și ambii fac un angel mulțit în atribute.
Ca fulger sunt în curte, ating tot ce veghează:
soldați în sentinelă, în prag adorm custodul,
străbat la prinț în domă, și scapără lucirea
din candela ce arde, și stau în oratoriu.

Aci viața vieței, simbolul libertății,
icoana învierii când în triumf Cuvântul
derapănă sclavia, a sufletelor moarte
și înoiește omul spre cugetul cel mare,
însuși acea icoană lucea d-a sa splendoare
și refleta lumina din candela de aur
ce-și înălța la ceruri o flacăr-albăstruie
ce-o aprinsese prințul cu pietoasa-i mână.
Eroul după o lungă, profundă cugetare
își terminase ruga cea după miezul nopții
și-n jețul său purpuriu cu fruntea p-a sa mână
în planuri salutarii, și varii și mărețe,
își atintase mintea către omnipotință
și ochii pe icoană, a cării cerești raze
împrumuta puterea acelui dulce angel
ce-alină orice cuget și-n aromire sacră
pe cuvioși adoarme după fierbinte rugă.
Așa adoarm-eroul și serafimu-ndată
desparte de la sine pe fratele său angel,
ca o calitate abstrasă din substanță;
îl lasă la solia-i și singur el, arhangel,
în toată frumusețea-i în umbră se deseamnă.
S-apropie de prințul ș-asupra lui întinde
o aripă alină și albă ca lumina;
pe splendidele margini de fulguri diafane
se-ngână, se mărită acele culori varii
a gloriei cu care își cinge cerul fruntea
când răcoritei sfere anunță-ndestularea.
Cu ochii săi cerului înamorat îl vede;
priveghetor l-atintă să nu-l atingă rază,
să nu-l scoale lumina. Asfel o mumă vine,
s-apropie de leagăn la pruncul său cu sânul,
și cu surâsu-n buze, în piepru-i cu ardoarea,

privește încântată la fructul tinereței
ș-al păcii conjugale; acest fel serafimul
p-eroul său privește ș-ardintea lui vedere
vorbește, spune multe în prințul ce visează.
A cerului decrete acum sunt cunoscute
lui Mihail cel Mare. Arhangelul e-n ceruri
și prințul se deșteaptă, drept în picioare sare.
Privește și ascultă, și n-aude nimica:
nimic străin nu vede. A candelei lumină
se-nalță, se coboară, și vasul ei cel sacru
se leagănă ușure p-aureea-i catenă;
și un profum de viață dintr-însa se esală.
Mihai pasă la ușă și pe custod îl află
dormind în a sa lance cu capul p-a sa dreaptă.
Se-ntoarnă la icoana. Și mintea-i se lumină.
Îndată-i vine-n cuget ideea învierii
dezvoltă, lămurită acest fel cum la nimeni
nu mai venise încă. Se cearcă, se-nteroagă
și alt cu tot se simte. E plin d-o-ncredințare
necunoscută încă. În inima sa simte
decretele divine și brațul, ș-a sa minte
capabile de faptă. Fântâna cugetării
în undă-nvolborată, ființa îi îneacă.
Repaos cere carnea și-n zbor îi este mintea.
Cămara nu-l încape și largii pași detună;
străbate, restrăbate întinsa-i încăpere,
gigantica sa umbră în lungu-i se deseamnă
și răpede-l urmează circonferind pereții.
Vulcan în pieptu-i fierbe divina răzbunare,
cu miile-i vin planuri întru restabilirea
a drepturilor patrii ș-a țărei rentregime.
S-așează să răsufle. Umbroasa-i, lata frunte
în pumnu-i se-ncrețește și-i încovoaie brațul.

Astâmpăr nu e-ntr-însul și-ndată se realță.
Sublim este bărbatul când intră în el geniul
cereștilor voințe și inspirat îl mișcă,
materia frământă în neastâmpăr sacru
și încinde carne, minte! E alt Enoh ce zboară
pe aripa dreptății, răpit d-a sa credință!
E un profet în planuri, al doilea Elie
ce pe un car de flacări s-avântă către ceruri
să-nveste majestatea c-o frunte radioasă!
Nu poate sta eroul, e drept la orologiu…
E mult până la ziuă! Ci poate napoiază!
și trece la fereastră să caute afară.
O aură ușure îi mângâie-ncet fruntea
și părul îi răsfiră și-i răcorește pieptul.
Se reazimă pe brațe și se răpește-n gânduri;
revine iar în sine și orele-i par secoli
ce trec cu toate astea, cu viața dimpreună
ce și ea ni se pare ca zioa strecurată.
Trec orele și iată, cocoșul se aude
ce îi străbate-auzul ca ultima acea trombă
ce cheamă la viață pe trapasați din secoli.
Răcoarea dimineții începe să se simță
ș-alboarea nu-ntârzie, la răsărituri spuntă;
se colorează-n urmă și purpura-și destinde
ridenta auroră, și pier umbrele nopții.
Concerte mii de paseri salută dimineața.
Natura se deșteaptă și cerul își deschide
eterne porți de aur și soarele răsare.

Primarele lui raze, lucirea matinală
inundă de lumină mihaileana frunte,
simbol independinței la cugete române.
Pe loc se-ndreaptă prințul, se crede față-n față

cu însuși Provedința, al cării ochi l-ațintă,
provăzător îi spune că e deschis asupră-i
și răsărit-a *ziua*. E ora rugăciunei;
eroul îngenuche și-nclină a sa frunte.
În rugă totdauna tăcută-i era buza
și inima sa numai se esprima fierbinte
și-și dezvolta simțirea ce limba nu e-n stare
material să spuie; iar pietosu-i cuget
pe aripe de flacări ce-i prumuta credința
svola până la tronul cerescului Părinte,
ca sacru olocaust de umil și drept suflet,
și se-nturna în sânu-i reîncălzit, fierbinte,
aducător de pace. Așa-ngenuche eroul
ș-ațintă la cer mintea ce încă ca icoană
cingea în tot coprinsu-i cea vizie nopturnă,
și grația divină în toat-a lui ființă
o simte revărsată și-l face să esclame,
să-ntind-a sale brațe: „O, Doamne al puterii,
ce-n zile de primejdii ai fost a mea scutire!
și când, turbat, nemicul cerea a mea viață,
atunci ca prin minune trimis-ai al tău angel
când îmi lucea în ochii-mi securea ucigașă[1]
a omului de sângiuri, și îmblânziși cruzimea,
făcând a-i cădea arma din mâna-i tremurândă,
și mă salvași din gheare a fiarelor bipede,
ca să-mi încrezi la urmă căzutul acest popol
și vearga voivodală. Tu, Doamne al minunei,
al grației ș-al vieței! Binevoiși ș-acuma
a-mi revela arcane secrete, salutarii.
E Domnul Domn, zeul nostru! Românilor s-arată,
glorificat să fie trei sântul al său nume!

---

[1] Vezi, în istorie, viața eroului.

Și-n binecuvântare cerescul său ministru
ce-n numele lui vine! O, suflete, mărește-l!
Era-ncă-n genuche, plin de sudoare prințul
și lacreme eroic ștergea dup-a sa față,
când ușa se deschide și intră scutierul:
– Ce știre? – Prea-sfințitul Eftimie… – Sosit-a?
– Cu ziua dimpreună intră în capitală
și la metoh așteaptă, solește-a sa venire
a s-arăta la curte. – Să vie. Scutierul
se înclină, tăcut iese a împlini comanda.
„Binevenit să fie al Domnului ministru!
La timp sosi păstorul și cerul îl trimite.
Ce cauză îl face Târgoviștea să lase,
să vie toată noaptea? Ș-atâta neastâmpăr
a mă vedea îndată? Mi-e prea de trebuință
cu el a mă-nțelege. Păstorul ce veghează
când turma e-n pericol și prințul ce nu doarme
când îngenuche țeara, din ochi își cunosc păsul,
nici unul nu e Iudă… Îți trebuie unire,
bărbați a te încrede, făcuți a te-nțelege…
Mult poate chiriarhul cu fața cuvioasă…
E legea înainte, și patria, și fiii,
ș-averea, și viața…Le-a prețuit românul.
Boierul e rea fiară! El numai se orbește
și toate și le vinde pe o speranță numai
când are înainte o umbră de domnie.
Ci om e și boierul, și omul e amestic
de angel și de demon… Avem și partea bună.
Iar partea infernală e rea când e-n putere…
A împilat-o turcul… Să nu pierdem speranța“.
Așa cugeta prințul și cuvânta cu sine,
când intră chiriarhul Eftimie zelosul.
În Domnul îl salută și-l binecuvântează.
Eroul se înclină cerându-i smerit dreapta

c-o demnă curtezie ce-nobilă mărimea;
îl pune jos să șează și caută în ochii-i
și prințu-ntr-înșii vede aceeași esprimare
arcană și divină a visului de noaptea
ce aprinsese-ntr-însul acea mânie sacră
și regeneratoare. Tu, Muză, spune-acuma
ce vorbe-au între sine păstorii și cu prinții
când își cunosc solia și pasurile țării;
când au să reformeze și inima, și mintea
popoarelor căzute; când răul predomnește
pe mic și peste mare, și toți s-abat din calea
prescrisă omenirii, nu este pân' la unul;
când au de a se teme de jugul dinafară,
de intrigi dinăuntru și când conspiră iadul
asupra învierii a omenirii stinse
în moartea cea morală. Tu spune, sau tu fă-ne
a devina propusul și planul și vorbirea
a doi români ce singuri erau meniți de Domnul
a realța poporul ș-a da viitorimii
esemplu de mari fapte și cuget necesariu
să știe că românul nu moare, și-l așteaptă
o soartă radioasă, serbată-n preursirea
divinelor decrete. Tu, Muză, fă-ne iară
să știm că viu e Domnul și e progres în sine
și-i așteptăm venirea ce popole realță.
Tu spune toate, deo! Creștină libertate,
căci până la noi fama nu ne-a adus nimica
din câte se vorbiră în doma princiară
cu Domnul numai martur.

Cântul II

Treizeci de zile-asemeni mai răsăriră încă
Pe trista Românie, și soarele asemeni

D-atâtea ori trecuse peste aceleași scene,
De cereri fără margini, de pradă, violații,
D-ucideri fără teamă, de țipete, de sânge,
De când în când Păstorul se arăta la curte
Și se închidea cu Duca în lunga conferință.
Boierii între sine avea adunări dese,
Și chiriarhu-adesea era cu ei de față.
În cele după urmă nu înnoptase bine
Și adunare mare era la banul Manta.
Era încisă poarta ș-un ferentar la pândă.
În curtea spațioasă se tot auzea giruri
De cai, și clunțul zornet zăbalelor spumate
Ș-acea scurtătură ce duduie ca tunet,
Și baterea copitei, spărgând în neastâmpăr
Gunoiul bătăturei cu iarba încolțită,
Și ninchezatul ager.
Feciorii primbla încă chingați, înșelați caii,
Până să-i dea la iesle sub tinsele umbrare.

În case era-ntunerec; în sus, în capul scărei
O surdă licurire din îngânată lampă
Își revărsa lumina în lunga intrătură
Și arăta vederii bătrâni, gălbui pereții.
La ușa de intrare a salei de ospețe,
Sta un fecior din casă cu mâna sa pe cheie.
În fund, în fundul salei, un pat cât ținea latul;
O scoarță purpurie în late vergi florate,
Țesută de băneasa, sta-ntinsă în tot lungul,
Și atâtna la vale stufoși și mândri ciucuri,
Și laviți prelungite în dreapta și în stânga,
Roșea într-o dimie întinsă-n ținte albe,
Țesută iar în casă. O tavolă rătundă
Și mare sta la mijloc, c-o stofă belicoasă,
Cu grei de argint ciucuri; o cruce sta pe dânsa

Cu tot, de tot de aur; o carte ferecată
În smalt și nestimate, și lumânări trichelii,
O veargă pastorală și sacrele vestminte,
Pontificala mitră lucea naintea crucii.
În cap, în fața ușei, un jeț de nuc prea neted
Și vechi din alte zile, cu perna, rezământul
De catifea verzuie, cu ținte pe el galbeni
Ș-auree-n jos funde. La răsărit, icoane
De la străbuni lăsate, ș-o candelă măreață
Ardea întru tăcere. În sus, dasupra ușei,
Însemnele băniei în arme-nchipuite,
Cu lănci între stindarde, în giurul unei perne,
Cu un toiag pe dânsa, ș-o neagră gugiumană
C-o penișoară albă; și două steaguri drepte
Drapa băneasca ușă. În partea cea din stânga
Era două coloane masive, de stil moric.
Din una pân' la alta, o vargă de fier groasă,
Ș-o draperie deasă de dânsa suspendută,
Cu ciucuri și cu funde ținea ușor intrarea
Cea largă, spațioasă, formată-ntre coloane.
Un alt fecior din casă, nepot de sor' lui Manta,
Aci lângă cortină introducea pe oaspeți
În stanța afundată, trecând prin intrătura
Ce deschidea cortina. Aci sta banul Udrea,
Bătrânul banul Manta și banul al Craiovei,
Mihalcea belicosul și vornicul Dumitru,
Și Mitrea celhotarnic, Mirică logofătul,
Isar și Teodose, mintoși logofeți ambii;
Vistierii Dan și Pană, spătarul Vintilică,
Spătarul Văcărescul și aga Vitejescul
Și aga Luca Lungul, și Radul Bărcănescul,
Tustrei frații Buzeștii, Calofirescul Radul,
Și capul lor, păstorul Evtimie zelosul.

Era-nvestiți cu toții ca-n zile de paradă:
Îmbrăcătura strimtă, îngust găitănată,
Intra în cisme galbeni ce zornăia în pinteni.
Pieptare pe corp strânse în găitane late,
La căpătâi cu nasturi; pe umeri chepenege,
În copce d-argint prinse, cu fir de tot cusute,
Pe margini cu hârșie, lovea-ntr-o parte coapsa.
D-o belică cintură ce coprindea mijlocul
Într-o curea cu ținte, cu zale aurite,
O sabie-apendută suna-n toată mișcarea.
De gât decora pieptul colana cea de aur
Cea rămășit-antică de cavalerii Romei.
Pe spate cădea plete din mica gugiumană
Și pusă la o parte cu fundul lăsat roșu.
Iar banii-avea pe umeri, în loc de chepenege,
Un lung și splendid conteș; la mijloc cingătoarea
Mai lată de mătase, cu două mari, rotunde,
Masive de-aur copce, ș-o pană-n gugiumană.
Iar chiriarhu-n straie de lână umilită;
Și-o glugă monahală acoperea cărunte
Și cuvioase plete, căci pân-atuncea încă
Gâmfarea bizantină nu corupsese clerul.
– Rău se-ncuibă păgânul în țară, bade Udreo!
Suspină vechiul Manta; mult s-au stricat boierii!
Ce moliciune mare-n dumneavoastră, -ăi tineri!
Pe când eram eu june ș-aleserăm cu toții
Din Afumați pe Radul, când pașa din Nicopol
Venea ca bei al țării, cinci bătălii tot una
Avurăm cu pagânii și-nvinserăm trufia
Spurcatului Mehmet-bei. Ce foc era pe țară!
Cadiu în tot orașul! Turcime în tot satul!
Junghieri și pradă mare! Era turbați păgânii.
Junimea boierească p-atuncea avea sânge:

Cu mic-cu mare țara era în arme toată
Și mi-ți făcea pe turcul să ne respecte dreptul.
Turcii d-acum sunt loaze, borfași, suferiți trântori.
Câți cugetați să fie cu toți-n toată țara?
– Sunt mulți, ucigă-i crucea! răspunse Dan Vistierul:
Vreo trei mii rămășițe de la domnii trecute,
Ce-n voie de nevoie, prin oarba nepăsare
Și moalea cârmuire rămaseră în țară
Ca negustori, să zicem, și-n faptă ca locuste.
Pe lângă ei veniră pungași cu punga seacă,
Acei ce-mprumutară pe hoțul de Lisandru
Să-și cumpere a țară ca să o poată vinde
Și spre a-și lua iar banii, luară în arendă
Veniturile țării cu oameni dimpreună.
Și datoria-aceea e rea, mare cangrenă,
Din zi în zi tot crește, se tot mulțesc datornici,
Se-nfipseră în țară ca lipitori mârșave,
Ce nu le mai smulgi altfel fără să rumpi și carnea.
– Le dai un praf de sare d-a neagră, ca și ele,
Ș-apoi le vezi cum varsă, stârcindu-se, ăl sânge,
Prorupse Rad-Buzescul c-un eroism sarcastic,
Și râseră boierii cu-n râs de răzbunare
Ce-anunță mari fapte.
– Pe lângă aceste fiare, alți vreo trei mii ne-aduse
Tot ciuma de Lisandru, să-i fie, biet, spre pază,
Să stoarcă cu ei țara și să domnească-n pace,
Urmă tot Dan Vistierul, căci el le da simbria.
– Despotul în putere nu e fatal atâta
Ca deșirata iasmă de un tiran molatic,
Prorupse chiriarhul, sorbit în ascultare.
Cea temere hicleană, cea remușcare cruntă,
Nencrederea în toate și frica și de umbră
Îl fac uimit s-alerge la simbriași venetici

Și-n mână le dă viața cu țara dimpreună.
În dreptul lor acuma, ei ca p-a lor avere
În lung și-n lat o pradă! Unde mai pui acuma,
Urmă iar vistierul, p-aceștia din urmă
Măriei Sale gvardii, ce din Constantinopol
L-aduseră în țară și nu mai vor să fugă?
Spahii! Se-ndulciră la mierea și la untul
Ce cură copioase ca-n raiul ce visează
Păgâna spurcăciune! Mult le plăcu viața
Trândavi, vagabondă, și mult le veni bine
Cu traiul cel ușure al celor dinainte
Pungași, ș-adică gvardii ce mi-i aflară-n țară.
– Noi nu știm ce le place, adăogă bătrânul,
Nici cum le vine bine. Noi întrebăm acuma:
Stau ei după tractate? avem vreo legătură?
Se află vreun ordin al Porții spre aceasta,
Ca-n timpii lui Mehmet-bei ce aducea firmanul?
Ca, dacă coconașii nu știu cu arma-n mână
Să-și apere moșia și să-și păstreze dreptul
Ce bunii lor bătrâni știură, cu-al lor sânge,
Să-l lase-n moștenire pe mari, sânte temeie,
Încai să afle lumea că ne-am supus de frică.
E vrun firman al Porții ce nu va să cunoască
Tractatele-n ființă și noi, biet, nu cunoaștem
Nici cum se ține pala, nici cum se-mpumnă lancea
Și d-aia turcul astăzi se joacă cum îi vine,
Cu casca dorobanță, cu conciul femeiuței?
Aceasta voi să aflu, să ne luăm de una.

Atuncea logofătul, mintosul Teodose:
– O, unchiule, răspunse, se știe că vrun ordin
Nu este de la Poartă a ne călca tractate,
A ține turcii-n țară și a-i lăsa să-și facă

Giamii și locuințe, să stoarcă pe creștinul,
Să ne batjocorească și legea, și credința,
Să-și facă jucărie cu viața noastră însuși.
De față vreun ordin e drept că nu se vede:
Vedeți însă c-aicea e marghiolie mare,
Că e hiclean păgânul și nu știe de lege.
Încetul cu încetul se-ntinde mereu turcul
Și noi astăzi de voie, iar mâine de nevoie
Și mai târziu de frică, să-i dăm ca de la sine,
Știi, una câte una, până s-or face toate.
Prin colonii urzite, d-o parte crescând turcul,
De alta stând românul, îți ia astăzi copila,
Mâine-ți ucide tata, îți spânzură flăcăul
De ce să aibe suflet să-și apere surora,
Ș-o mumă disperată? copilul ți-l turcește,
Pe desfrânat ți-l face beșleagă, să momească
Pe alții ca și dânsul, până când iată, țara
Curat țară turcească. Impuneri d-alde astea
Nescrise și piezișe cu mult sunt mai fatale
Decât cele de-a dreptul, până când mai e sânge
De românel prin vine și vrun boier ca Manta
Ș-o biată spadă-n mână, că știi unde te afli
Și ori mori ca românul, ori mi-ți înveți pe turcul
Să-ți recunoască brațul, d-a dreptul răpezindu-l
În sânul unei hurii.
Se bucura bătrânii
La vorbele frumoase ce deștepta curagiul
În inimele june. Cât el de nalt se scoală
Buzescul cel mai mare, ce nu prea vorbea multe
Și-și spune al său cuget:
– Ce ordin, ce neordin?
Vedem cum merge lucrul... De ici se îndreptează
Și colo-i ajutorul. Și sună țeapăn pala,

Nălțând la ceruri brațul, fierbând de răzbunare.
– Sunt semne bune, bravo!strigă banul Mihalcea
– Și binecuvântate să-ți fie ale vorbe,
Adăogi păstorul, ștergând lacrăme calde.
– Nu s-au pierdut românii! strigă și banul Udrea,
Ci stați, să știm cum facem. Noi ne sculăm cu arme
Și țara e puțină, de tot dărăpănată.
N-ar fi de cuviință întâi să ne-nțelegem,
Sau cu vecinii noștri, sau c-o putere mare,
Să cerem ajutoare?
                              – Ce ajutor, nea Udreo?
Precurmă logofătul Isar cu carte multă;
Nu este la loc vorba: pesemne d-alianță
Ai vrut s-aduci cuvîntul; căci fratele moldavul
Și dincoaci transilvanul e într-aceeași stare
Și toți avem nevoie să ne întindem mâna
În strânsă legătură și unul pentru altul
Să sară spre-ntărire. Iar serbul și bulgarul
De-și simte scăpătarea și jugul, scoață arma
Și cauză comună cu noi vie să facă.
Așa înțeleg lucrul. Iar daca mergi cu mintea
La neamț, la leah sau ungur să cerem ajutoare,
La astfel de-mprumute e camăta prea mare,
Și lipsă d-ajutoare ce nu le mai poți duce.
Nu vă-ncurcați cu șoangheri și cu puteri de astea,
Că unii ca aceștia or să ne puie capul
În numele credinței. D-o fi să scăpăm astăzi
Ca să cădem iar mâine, schimbând mereu la juguri
Sau să întindem mâna, cerșind când ici, când colo,
Scutire și *protecții*, mai bine, frați, cu turcul,
Mai bine jugul aspru: devie toată țara
Un pașalâc în formă, căci tot mai ai d-a crede
Că poți scăpa odată. Despotul d-altă lege

Ce nu prea știe multe, încai te-nvață minte
Să poți fi om odată. Să știți că turcul scade,
Căci legea îi e oarbă; ș-atunci creștinul neted
Își ia cele pierdute. Eu, zău, râvnesc la grecul
Ce-acum' e pus prea bine și a scăpat de smorfuri,
De titluri bizantine, și nu-i rămase alta
Decât căzute templuri ș-aducerea aminte
De gloria străbună, servată într-o limbă
Curată și divină; și suveniri c-acestea
Reîntregesc popoare. Să știți că ei odată
Or să mugească altfel, cum sî-i auză lumea
Și pe temeiuri bune-și vor reîntări ființa.

Se scoală după aceasta Calofirescul Radu
Și zice mai de-a dreptul:
– Boieri, cu alte vorbe
Îmi place mie pala ce-n ambele părți taie
Și luce pe dasupra popoarelor corupte,
Și capul ce se-nalță mai sus de apa dreaptă
Mi ți-l retează iute să vie la măsură.
E bună, zău, măsura și-n noi capete multe
Le văz cam țuțuiate...
– E bună vorba, tize,
Adăogă și Radul Buzescu din Craiova;
S-a îngâmfat boierul, s-a sfemeiat cu totul:
S-a dus acea vârtute de suflete române
Ce îi părea batjocuri oricare alte titluri
Ce ies din rânduiala anticelor costume.
Mărimea cea română a fost numai în nume
Ce-și face omul singur, și-n titluri ce posedă
Pe-ntreaga demnitate și numai pe persoana-i.
Acum îl vezi c-aleargă după *grăfii* străine,
Să-și împletească coada cu bendă baronală

Și cruci să mi-și atârne p-un piept făr' de vârtute,
Să iasă de vânzare ca marfa necătată.
Boier e meserie de apărarea țărei,
Iar nu nobilitate; căci nobil tot românul
A fost întotdauna, ca cetățean de Roma.
Zău, legiuni atâtea ce stinseră dăcimea
Nu mi-au venit p-aicea a domina tărâmul
Sacrat cu al lor sânge, ca să-și repuie-n urmă
Romanele lor drepturi. De când pierdu românul
Orgoliul de sine și-uită a sa mărire
Și începu să lingă străina nobilare,
D-atunci prevăz că țara e p-a pierzării cale,
Nu scapă până-n urmă de soarta ce-o așteaptă
Și vine drept la vorba cu multă cumpănire
Ce zise logofătul. Protecții d-alde astea
La nepoțeii noștri or să le dea prin piele.
Departe d-aste locuri relații d-ajutoare.
Și eu prefer mai bine o palã ce te-nfrână
Decât veninul dulce din cupa poleită
Ce-mbată și desfrână ș-omoară de tot statul.
– O, fiilor, să fie cu dumneavoastră domnul!
Mai zise chiriarhul, aprins de un dor mare;
Ce bună vă e vorba și mintea bărbătească!
De ce nu am putere să fac să cugeteze
Pe toți boierii astfel! Căci toate le-ați zis bine.
E mare tirania când, chiară și sinceră,
Se dă d-a drept pe față și nepărtinitoare
N-alege mic sau mare, egali pe toți îi face
C-a cerului dreptate. În ea se-nvârtoșează
Și braț, și piept spre luptă și suflet se-mbărbată
Spre marea suferință a crudelor martire
Și-ntreaga scuturare a jugului tiranic.
Ea-ți ia viaț', avere și însuși libertatea,

Îți luptă legea-n față, te sforță să o lepezi,
Te cheamă la martiriu să-ntrevezi stâlparea.
Se santifică omul în asprele catene.
Sunt frați în fiare sclavii, se întăresc în Domnul.
Se petrifică brațul la bendele metalici
Și când într-însul bate oțelul tiraniei
Rescapără schinteia divin-a libertății,
Și-ncinde inimi, suflet, erou devine sclavul.
E rea acea hicleană, ascunsă despoție
Ce-n planuri șovăite, c-o mână lungă, lungă,
Sub mască de credință confrate se preface
Și-ți sapă din temeie străbunul edificiu,
Spoindu-l pe dasupra să crezi că îți va bine.
Nu-ți ia a tale drepturi: te face-a i le cede,
Corupt, de bună voie; insuflă-mperecherea,
Discordia din suflet; dezbărbătează suflet,
Desmădulează corpul; își naltă de modele
Ființe sfemeiate; îți face și-ți desface
Fondamentala lege; te face să rupi singur
Străbune legăminte; îți pângărește *limba*
Și datini, și costume; și te orbește-atâta
Să-ți placă pângărite și să-ți conservi, ca Naiba,
Drept coarne infamia; să crezi că ești și mare
Când, înger al sclaviei și târâtor ca dânsa
Și tont fără simțire, devii singur unealtă
A-ți amăgi un frate, făcându-ți-l complice
La-ntreaga subjugare, la moartea generală
Ș-a numelui cel mare…
Jug, cesta se numește, și faptă a Satanei;
Iar ceealaltă este o stare primitivă,
Cel mult sălbăticie: e omenirea pruncă
Ce are și viiață, și viitor nainte.
Sălbaticul, barbarul, e omul neștiinței

Și daca te subjugă, cu numărul te-mpilă
Și peste corp domină, iar nu și-ntr-al tău suflet.
Barbarul nu străbate în Roma și Bizanțiu
Decât peste corupții; vandalul turc apare
Ca angel de urgie dreptății cei din ceruri,
Când omul uită legea; e foc de lămurire
Ce inima prepară să simță libertatea
Și prețul ei cel mare.
E rău la soare-apune că trage-a întunerec,
După apus te-așteaptă că vine miezul nopții
D-acolo iezuiții prepară tirania,
D-acolo fiare-eterne ș-al sufletelor jug.
Tiranii din Europa or să ne puie capul.
Anticrist n-a să fie păgân de altă lege,
Creștin va fi spurcatul, ca-n numele credinței
Altarul să profane și legea să o surpe
Cu chiar numele legii…
E rău a fi cu turcul, ci iasmă e creștinul
Ce îți declamă legea ca să te tragă-n cursă:
Cordele de mătase ușor încolăcite
Ce te sugrumă-ndată cât vrei să scapi de ele.
Ești prins și te înghite; ți-i șters din cartea vieței
Și însuși al tău nume. O, fii! cuvântul este
A scutura jos jugul ș-a nu-l schimba cu altul
Mai greu și mai durabil. Ia să venim la capăt,
La scopul ce ne-adună: ce facem noi cu turcul?
– Răzbel și răzbunare! strigară toți dodată.
– Dar cine ne e capul? întreabă Bărcănescul,
Cu cine-avem d-a face? Cu turcul și cu vodă,
Sau numai cu păgânul? Cum am putea străbate
A fi-nțeleși cu domnul ș-a-l trage-n partea noastră?
Să n-avem două lupte; căci certele civile
Desființează nații; de ele tot românul

Să-și facă sânta cruce și cât poate să fugă.
– Prea bine zici, cumnate, urmă vornicul Mitrea.
Aci e mult de cuget de unde să începem.
Când te încurci cu domnii, deschideți întâi ochii
Și-i pipăie la vână. Cunoaștem noi lui vodă
Și inimă și cuget pe toată-ndoitura?

Răspunse-atunci bătrânul, pățitul Manta.
Copii, vodă nu este străin. Îl știm cu toții:
El e Mihai spătarul, e banul al Craiovei,
El a ținut cu țara, puindu-și în joc capul
Când vrea ca să-l ucidă spurcatul d-Alexandru.
Nu crez să asurzească acum la vocea țărei.
– Dar unchiule, ’l cunoaștem, urmă Isar mintosul.
Îl știm de pe atuncea când ne mâncam amarul
Cu dânsul dimpreună. Dar astăzi...Deh! Domnește
Și știi că-n timpii noștri domnia n-o ia nimeni
Cu degetul în gură: ce legături-ascunse!
Și ce de mai promiteri până s-ajungă vodă!
Domnia, azi, d-afară se cumpără și vinde;
Alegerea e formă sau intrigi, violare.
Domnia e arendă pe care îți dai suflet
Și-n care arendașul e una cu *pristavul*
Ce-a mijlocit vânzarea... E bun biet tot românul,
Ci intră dracu-ntr-însul cum s-a văzut călare
Cu buzduganu-n mână...
– Noi să-ncercăm, nepoate, răspunse banul Manta
Cu aer de om sigur.
– Ce facem astă-seară? prorupseră Buzeștii,
Se pune jurământul?
– O, fii, vream mai nainte un soț nou a propune,
Răspunse chiriarhul.

– Tătuță, suntem siguri, urmă greu banul Udrea,
Că noul nostru frate e om de omenie,
Român să pui credință când ni-l propune-odată
Păstorul nostru însuși.
– Cu toții suntem siguri, dar cine-i? Cum îl cheamă?
Strigară iar cu toții.
Atuncea chiriarhul către la banul Manta
Și îi făcu cu capul să nu mai piarză timpul.
Se scoală banul Manta și trece-n sala mare;
La ușa cea din dreapta respectuos s-arestă
Și-ncet de trei ori bate. Din întru îl întreabă:
– Sunt toți?
– Toți, îi răspunde... Și ușa se deschide.
Îndată, drept și sigur, un mare om propasă
Și repede-și aruncă ochirea acvilee
Și pasă drept la jețul ce sta-naintea crucii.
Un stat înalt și nobil, un port de majestate,
O frunte mare, scoasă, ce cugetă departe,
Schinteietori ochi ageri, sprâncene ebenine,
Un nas roman, o buză pacefică, ridentă,
O barbă marțială, un piept ce sparge soarta
C-o tare pațiență, și brațe musculoase.
Tunică cârmâzie de catifea deschisă
Cu ghinde, frunzi de aur la piept și-n giur pe poale,
Cădea p-o îmbrăcătură colana strimt pe pulpe
Pe care coturni belici roșea pân’ la genuche
Cu pinteni d-argint ageri. O copcă schinteindă
În suma de briliante stringea a lui cintură
Ce talia pronunță. De dânsa-n partea dreaptă
O pală strălucentă sub mână tare-apândă,
E și-mpumnat mânerul. Mijloc și late spete
Și umeri se deseamnă sub mantă purpurie
Și largă și ușure în copci ca două stele,

Cavalerește prinsă. De gât decora pieptul
Colana cea de aur. O pelerină neagră
De samuree piele cădea rotund pe mijloc.
Un coif avea în dreapta-n loc de gugiumană,
Drept belică emblemă: nencinsă-i era fruntea
Și capul drept și liber; descoperite plete
Cădea pe pelerină ca dânsa, negre lucii,
Eroic onduloase.
O cugetare scurtă umbri, crețindu-i fruntea,
Ș-apoi decis cu totul ațintă pe ban Manta:
– Să vie, badeo Manta. Și banu-ndată pasă
În stanțele din stânga, și-ndată iară iese
Cu chiriarhu-n sală. Acesta se înclină
Și sacrele vestminte, cu pietate-nveste,
Plecat pe cap își pune pontificala mitră
Și-n dreapta își ia cârja.
Iar trece banul Manta în stanța adunării
Și-n treacăt ceva spune feciorului din casă.
Intrând: „Boieri, le zice, păstorul în vestminte
La jurământ ne cheamă, și noul soț așteaptă
Unire să conjure.“

Cu toții trec în stanța intrării și vecină
Cu sala solemnelă. Ban Manta face semnul,
Feciorul trage coarda: cortina se deschide…
Boierii împreună văd toți pe însuși vodă!
Toți răpede pun mâna și-mpumnă strâns mânerul;
Dodată-ndoit cuget ca fulger îi străbate:
Și trădământul negru, ș-a planului plinire.
Ardea făclii sacrate, splendoarea era mare;
Uimiți era boierii la umbră de lumină.
– Încoa, boieri, le zice asigurat eroul,
Cu voi aveți un frate ce stă-naintea Crucii,

Simbol creștin de chinuri, de moarte, de martiriu,
La care el se-nchină spre mântuirea țării.
Curagiul ce vă-nsuflă, ardoarea generoasă
Și piepturi credincioase, și brațele române,
Îmi sunt prea necesarii la multa mea voință
Și fapta ce-ntreprindem… Veniți: eu sunt al vostru
Și voi a mele scuturi. Pe sântul Evangeliu
Eu vă anunț de bine: o soartă ne așteaptă
Ș-o glorie comună. Veniți, c-a mea chemare
Vă adună aicea.
– Dar fiilor, prorupse Evtimie zelosul.
Prepusuri la o parte! E mare domnul țărei:
Această adunare ș-unire într-un cuget
Nu este a mea faptă, e planul său ce însuși
L-a conceput în Domnul; el însuși mă trimise
Și-mi dete-nsărcinarea să vă cunosc vârtutea
Și dorul pentru țară…

Tu, Muză, spune-mi svolul, entuziasmul mare
Și focul ce s-aprinse în inime române
Ce rechema acuma senaturele Romei
Ce se lupta cu soarta și-ntemeia mărimea
Împărătesei lumii. Răpiți era boierii
În marea bucurie: li se părea-nceputul
La fericitul termin. A lor minte străbate
Pe aripe de flăcări în glorioasa cale
Ce duca le deschide. Vin toți în giurul mesei;
Ban Manta-aduce steagul cu acvila romană
Cruciată-mpărătească, cu Constantin augustul,
Ce-ardică-n triumf crucea cu mamă-sa Elena:
Semn mare că triumfă cel închinat la moarte.
Cu tarea-i mână stângă eroul scoate pala
Ce fulgeră-n tot latul, și punta ei depune

Pe masă spre-nchinare. Ia steagu-n mâna dreaptă.
Trag săbii toți boierii și șuieră oțelul,
Și punta se depune respectuos pe masă
Onoare de osteni.

Ce seamănă eroul, o, Muză sinată
Ce-ncorporași într-una poporul Israel,
Dând nației un nume, un suflet ș-o viață?
Ființă muritoare pe Mihail arhanghel
Nu l-a văzut vrodată cu sabia în flăcări
În mijlocul de angeli când jură-n cer credință
Și curăță-Empireul de impiile *duhuri*
Imaginați acuma pe Mihail al nostru
Cu gladiul în mână între române piepturi
Că jură răzbunare și curățirea țării
De crimele păgâne, și veți putea-înțelege
Cereasca curățire, pe cât poate icoana
Material aduce ideea spirtuală.
Păstorul ia în mână făclie arzătoare
Și-ntr-însul intră spir'tul cel dătător de viață
    Popoarelor căzute.

CÂNTECUL URSULUI

Ni-ni-ni, na-na-na,
Pui de popă satarà.
Ursule nețesălat,
Pui de codru nespălat,
Duha, duha, măi!

Vine ursul mormăind,
Babele s-ascund bocind,
Câinii ni s-au deșteptat,
Vânătorii s-au armat,
Sună codrul și răsună,
Poterașii se adună,
Duha, duha, măi!

Puneți bătăiași pe goană,
Pe dihania râtană;
Măi, dihanie, rea fiară,
Dracu' te-a adus în țară?
Că voinicii dau de tot
Și mi-ți pun lanțul la bot,
Și ursarul te așteaptă,
Cu ciomagul te deșteaptă,
Duha, duha, măi!

Cată-ți, ursule, de mure,
Du-te naibii în pădure,
Pui de popă răspopit,
Tat-tău te-a dezmoștenit,
Și ca vântul cel turbat,
Cu holera vii în sat.
Dar ursarul te așteaptă,
Cu ciomagul te deșteaptă,
Duha, duha, măi!

Ursăreasa te-a crescut,
Măgădan și te-a făcut,
Te-a-nvățat la duhănit,
Cu luleaua te-a-ntețit.
Nu mai lași din bot țigara,
Tinga-tinga, gara-gara,
Duha, duha, măi!

Tinga-tinga, na-na-na,
Pui de popă satara.
Meștereasa ne citește
Și de bine ne vestește:
Păru-și smulge și-l pârlește
Că e bun de speriat,
Babele te-au descântat
Ca să nu fii deocheat,
Drept în gură te-a scuipat,
Duha, duha, măi!

Moș popa te-a tămâiat,
Și molitva ți-a citit,
Babele te-au lăudat,
Cotoii te-au miorlăit,

Nevestele ploscașe
Veninoase și zăcașe,
Ți-au trântit uleiul jos
Să-ți bagi botul noroios,
Duha, duha, măi!

(se schimbă cântecu')

Vino ursule la joc
Și pământul bate-n loc,
Și mi-ți joacă muscălește,
Cu piciorul căzăcește
Joacă bine, măi Martine,
Că-ți dau pâine cu măsline,
Și-ți mai dau și altceva,
Să fie pe seama ta!
Duha, duha, măi!

Să te văz, fecior de lele,
Fă o tumbă d-ale grele,
Să ne-arăți vrun marafet,
Alivanta berechet!
Tinde cracul de *scari*,
Cu ciomagul fă *pali*,
Că până la împăratu'
Zicătoarea-o știe satul.
Mânca-l-ai să-l mănânci tot,
Să te lingi cu el pe bot,
Duha, duha, măi!

SÂNTA CETATE

(Terța rima)

Crist-popolul, lumina și puterea,
Errând, sudând, străin într-ale sale,
Producând singur viața și averea,
Nici selbă-aflând, nici munte, nici vale
Unde-or căminul, or capul a pune
(Lungă laboare! Foarte lungă cale!),
Străbate lumea, lumea să radune,
Seculi și famea sufere și gerul,
Derâderi și bătăi, de spini cunune,
Crucea, roata, focul, plumbul și fierul,
Sclavie, glebă, clacă și uzură;
Custodul punge, punge cavalerul,
Cazacul punge, flagelă și fură;
Magnat, idalg, ciocoi despoaie, bate;
Pontefice, instructor minte, jură.
Crist-popolul suspină și străbate
Și seculi, și tărâmuri, tot pământul,
Asudă, geme, sufere păcate,
Iartă, le șterge; seamănă cuvântul:
Când prunc orfan, plângând, mendicând viață,
Când moribond ce n-are nici mormântul,
Când june discolor cu moartea-n față,
Fără mâine și azi, și fără lumină,

Iarnă și vară,-n seară, dimineață;
Or ca om, or sub forma sa divină,
Tot proletar la câmp și la cetate,
De la altar și până la salină,
Cu-același dor, cu-aceeași greutate.
Schimbe-se timpii, fie domn cezarul,
Patriciu sau baron, prinț sau abate,
Forță or lege, Brama, papa or țarul,
El nu se schimbă, aceeași laborare,
Tot proletar, tot puns, tot bând amarul.

După seculi de sânge, lăcrămare,
După varii și multele turmete,
În toți membrii, în corpul său cel mare,
Uns împărat de ambe testamente,
Verb-suveran în fine se proclamă,
Jude-ndolat de lacrămi și lamente,
Mântuitor ce morți la viață cheamă,
Ce surzii face surzi să nu mai fie,
Ce repentirea răilor recheamă
Și-n care orbii văd lumină vie,
Ce paraliticii împle de vigoare
Și lumii-aduce pace, bucurie.
Fulger îi e fața, vocea tunătoare;
Pe tron sovranul judică pământul
Cu dreptate, putere și splendoare;
Lumină ș-adevăr îi e vestmântul.
Tremură regii, stirpea păcătoasă;
Cad porți d-aramă, rupt e jurământul!
Verde se nalță valea lăcrămoasă;
Apocaliptica, sânta cetate
A lumii nouă splende radioasă
De speranță, d-amor, de libertate;

Încinge muri nenvinți de adamante,
Se coroană de turre nestimate;
        Naltă coloane de porfir gigante,
Pur ca cristalul aurul străluce,
Rubin, safir, smerald, iacint, brillante
        Țin unghiuri, fundament ce le produce.
Râul vieței curge de lumină,
Minților sănătate dă și-aduce.
        S-adumbră ridente-eterna grădină
D-arburi fructidori, d-arte, de științe
Lin și armonic aure suspină,
        Sacrele voi inspiră și dorințe;
Flori amarante câmpurile-nsmaltă.
Nalte-afecțiuni, sperări și credințe
        Candide cresc și vergini se dezvoaltă,
Assorb viață, amor la verbul-soare.
Asta-e cetatea ideală, naltă,
        Aici justiția este domnitoare,
Aci frăția e realizată,
Aci virtutea-e putere, valoare
        Ș-orice nevoie este ușurată.
Unul pentru toți, toți iar pentru unul:
Liberă voie, soartă nivilată,
        Verul, frumosul, marele și bunul,
Eternă pace, viața socială,
Propriul sacru, rizolvat comunul.
        Cetate! Rezisență-imperială
Mirelui-popol, d-angeli custodită,
Tindă cerească și universală!
        Profeții te-au visat trei-fericită,
Crist ți-a pus însuși piatra angulară,
Evanghelistul te-a văzut urzită,
        Ție martirii sângele-și vărsară,

Drepții,-nțelepții, verii cristianii
Spre-a ta înălțare mult ei laborară;
        Gali, angli, italieni, poloni, germanii,
Maghiarii, români, de popol milioane
Jos au surpat și idoli, și tiranii,
        Au spulberat tiare și coroane;
Cu-al lor sânge ți-au frământat cimentul
Și-ți înălțară primele coloane.
        Candid, august, frumos ți-e pavimentul !
Văzut-am splendoarea-ți. Frânt e păcatul;
În drept mirele vine cu testamentul.
        Deschide-ți porțile: intră Împăratul.

TÂNDALĂ ȘI PĂCALĂ
SAU
CAVALERUL ȘI SCUTIERUL

I

Lele muză cântăreață,
Mult pestriță și fâșneață,
Ce cotoi și mâțe sute
L-al tău *miau* rămân ca mute!
Punciul chiar, punciul ghebos,
Șarivari pântecos,
Uită toba și chindia
Și cimpoiul și tipsia,
Gură-cască te ascultă
Și învață carte multă;
Că ești și bătută-n minte,
Și colțașă tare-n dinte:
Procopseala o ai toată,
Lumea-n deget o faci roată,
Uite-mă, mă făcui ghem
Și te-nvoc și mi te chem;
C-am să fac o poezie,
Or să fie, -or să nu fie,
Ca să zboare vorba-n lume
Și d-al tău, și d-al meu nume.
        Versul meu pe românește

Piaptănă-l și-l dărăcește,
Ca să fie ca acelea
Ce mi-ți zvântă ca bici pielea:
Am să-ți cânt un cavaler
Ce nu s-a mai dat sub cer.

II

Vino mai curând, o, muză!...
După nas și după buză
Și cochetele-ți grimazuri
Te cunosc că-mi faci la nazuri.
Vino, deh, nu te mai face,
Codirea deloc nu-mi place...
Ce! nu vrei? Du-te la dracul!
Ai cojoc? Am și eu acul.
Uite colea, secătura
Și pocită aventura!...
Eu o iau cu binișorul,
Ea parcă-și dă brânișorul
La vrun șoangher sau vrun rus,
Așa ține nasu-n sus!
        Lucru mare parcă ești,
Așa mi te fudulești!
D-alde tine noi românii
Câte, câte am trecut,
Ca și rima ce-am făcut,
Și căciula la o parte.
Te știu cine ești, leliță;
Parca-i fi și tu domniță!
În Parnas ești venetică,
Prin saloane, o calică;
Caracter oficial,
Nici cât arhon Carcaleche

Vreun aer marțial,
Nici ca boul cu a streche,
N-ai avut, nici vei visa,
Nici vrodată vei pupa.

III

Uite că și fără tine
Torn la versuri foarte bine;
Și cată să fie bune,
Căci mie-mi plac de minune...
Eroul meu este mare,
Cât pereche nu mai are.
Măre, numai descriindu-l
Și frumos încondeindu-l
Trec și eu la nemurire
Fără multă ticluire;
Căci de mult – cine nu știe? –
Că și chiar fără tichie,
Când te pui p-un model mare
Și mi-l scoți de lumânare,
Nu e, nu-i de mân-a treia,
Este glorie ș-aceea;
Și dator sunt numai mie,
Făr-a fi dator și ție.
Eu când dau d-un *chilipir,*
E pe-ndată la chimir.
Glorie de pe saltea,
Cu ciubuc și cu cafea!
Mă-nnebunesc după tine,
Că ești și cum se cuvine:
Fără pic de osteneală
Ai și bani, și procopseală.
Eu cu tine mă-nvoiesc,

Și d-aia mă pizmuiesc
Mai toți marțialii mei
Ce cu toți, ca niște lei,
Cu sângele ce-au vărsat,
Și Broștenii au luat.

IV

O, voi, ce vă adăpați,
Ce-nnotați și vă scăldați
– Câteodată vă-nnecați –
În Dunărea suverană,
Dâmbovița dolofană,
Cum și-n arhon banul Olt.
Și-n marele vornic Argeș,
Și-n vel-logofătul Râmnic,
Și-n pandurul meu de Jiu,
Și-n palcovnicul Buzeu,
Ce se-mbată tot mereu
Și varsă ca un muscal
Încât trece peste mal;
Voi din Râmnicul-Sărat,
Ce cazaci ați botezat,
Nași de muc lui Sovarof,
Barzii lui Trandafirof;
Argeșeni, câmpulungeni,
Voi livenții mei olteni,
Strănepoții de roșiori,
De fustași și verzișori;
Voi, bădiță moldoveni,
Scumpii mei basarabeni,
Ai Siretului copii,
Călărași de bidivii,
Moșoroi ce vă culcați

Și *Movilă* vă sculați,
Bine că scăpai de muze,
De lelițe din Parnas,
Când în mante, când în bluze,
Și de gloaba de Pegas!
Aid' să tragem din vioară
Ca moșii d-odinioară,
Să-ntindem pe românie
A coardă de istorie.
Voi ați fost muzele mele,
Voi, conducătoare stele.

V

Ia spuneți cum îl cheamă și cine-i cavalerul
Ce talia, figura și însuși cursierul
În toate ne recheamă p-eroul împlinit
Al Manciei celebre leit și ticluit?
Ce sfidă munții, codrii și mările sărate,
Ce-n cap și-a luat lumea și văile străbate,
Ce din Paris la London, din London la Stambul
Și din Stambul la Roma, de intrige sătul,
Aleargă cu credință, turbat de sacra sete,
Să ia putere nouă, să dea pe toți pe bete;
Ș-apare-n Rumelia, și fără frâu în bot
A Dunăre o trece cu albul său, nu-nnot,
Ci drept pe pod de vase ce poate să mi-ți culce
Tot pe urechea aia muscal și Turtă Dulce?
Cin', cine-i cavalerul ce fără frâu în bot
A Dunăre o trece cu albul său, nu-nnot?
Să-l vadă și romanii și toți să mi se mire
De ce-a să dea dintr-însul și de zmeiasca-i fire?

VI

În van, că nume n-are. Inconit, neștiut
Și vine, și se duce, de toți necunoscut.
În cartea anonimă către imperator[1],
În litere pestrițe e-nscris nemuritor.
El dă consiliuri înalte la regi și la regine
Și planuri peste planuri, cât nu te mai poți ține;
Împarte, partea-și face, și chiar ca din senin
Trăsnește o idee, și mii altele-i vin.
O, geniu, geniu mare! c-un ochi pus la făină,
Cu altul la slănină!
Precum din întunerec a răsărit lumină,
Asemenea din ochii-ți ce fulgeră idei
Ies raze de consiliu ce inimi și de lei,
Și de-mpărați rischiară spre-a lumii căpuire,
Cu spuza p-a ta turtă ș-a Dacii-mpărțire.

VII

Și voi fără astâmpăr, mari, mici conspiratori,
De ieri, de azi, de mâine și toți cei fiitori,
Aflați și căscați gura că prodele mi-e mare,
E comunist d-aceia ce semeni nu mai are
(Ba Kaizerul și țarul
L-întrec, avea-i-ar darul!)
„Nimica de la mine, al tău să fie-al meu“
E singura-i deviză și singur Dumnezeu.
Cu care-n revoluții și până-n gât s-afundă,
Cu inima sa plină, cu punga sa rotundă,
Și se revoltă-n contra – a cui? mă întrebați:

---

[1] La 1854 apăru o epistolă anonimă către imperatorul francezilor, în care îi da consiliu să restabile regatul Poloniei și să-l doteze cu Moldo-Valahia.

A voastră, mizerabili poloni ce emigrați.
Și daca tot țiganul își laudă ciocanul,
De ce el să nu aibă nici drept cât și țiganul?
Ba are și prea are; pe toți vă pune jos,
S-avântă, se rotează, se-nfige bătăios,
Și dup-a sa credință și lege vă învinge
Căci... bagă mâna-n miere și degetul își linge,
Și iarăși o mai bagă, și iarăși o mai linge,
Și tot pe voi, desculții, vă-nfrânge și vă-nvinge.
Bătaia el și-o face pe turta sa, s-o știți,
Canalie ce sunteți, poleaci afurisiți[1].
Pe lemne, scânduri putrezi el nu pune piciorul,
Azi merge lumea iute când merge cu vaporul.
La țar nu se repede, decât daca mulți țari
L-ammut ca vânătorul ce-ammută pe ogari
Atunci îl crede ciuta sau urs vârât în mure,
Și mi-i tocmește pielea când fiara e-n pădure,
Și când turcii la Istru pe pârlitur-o scot
Și stau să-i puie lanțul de nară sau de bot,
Ca cugetul atuncea el răpede s-avântă
Și sabia o scoate și-și face crucea *sfântă*,
Și-ncrăcănează zmeul călare ca pe băț
Și uită dezmierdare, repaos sau ospăț,
          Și sânge roșior,
          Puzderii din fuior
Visează; și o pleacă ca fulgerul de tare...

---

[1] Astea sunt espresiile chiar ale unei fracțiuni din polonii emigrați ce se dau de smântâna Poloniei, și cari zic că primul act sau decret ce va da fiitorul rege al Poloniei, când va da Dumnezeu a se restabili, va fi de a proscrie pentru totdeauna pe polonii emigrați. Nici picior din această canalie, zic ei, să nu mai intre în Polonia. Țarul fu mai puțin aspru. Tot asemenea are de gând și scutierul cavalerului nostru, de va ajunge la putere.

Dar, uite, o nanie! că stete d-a-ncălare!
Și-aduse, biet, aminte că, după legea sa –
De domni, de-mpărați lege – nu poate-ncălica
De nu va fi nainte or tuns, or târnuit
Da cavaler în formă, cu diplomă numit.

VIII

Descalică îndată; feerica cetate
Sultanilor o lasă; și-n marea-i pietate
O pleacă drept la Roma, cu totul repentit
De primele-i păcate; și umil, ticăit,
Căşună drept în casa și mistică, și sântă
Cu mâna la căciulă, cu inima înfrântă:
„Al meu general! zice către faimosul cap
Al negrelor legioane și rase cocean nap, –
Al meu general! iacă, sunt oaia cea pierdută!
Ci sacra-ți disciplină, puterea-ți nevăzută
M-a-ntors la calea dreaptă; și cerbul n-a dorit
A apelor sorginte precum eu sunt topit
Să fiu sub ascultare-ți din punt și din virgulă,
Să fiu, pe lângă tine, mai jos decât o nulă.
Voi face să mă creadă tot omul păcătos
Că, astfel cum mă vede de nalt și uscăcios,
Tot semne și prodige din mine dau și zboară,
Minuni tot de acelea ca-n timpi d-odinioară.
Păresimi, cu profanii; iar cu ai tăi soldați,
Petreceri, carnavale, ca frați adevărați!
Și, spre uimirea lumii, în orice zi voi merge
(Să zicem) la confesă, ce chiar și crime șterge,
Dar – știi – după canoane, făr-a mărturisi,
Sau... ce să le mai spunem? Pricepi făr-a vorbi.
Voi face că cred toate, și cele răposate,
Și câte nu crezi singur, și cele-ncornorate;

Nu voi lua cu mine soldați a mă urma,
Decât tot pui de lele, făcuți a te-asculta.
Relații să nu scrie decât cu credincioșii,
Cu orbii din sistemă; să fug de păcătoșii
Ce scotocesc să știe și ei câte noi știm,
Ce-și vâră și ei nasul în câte noi dorim.

IX

Drept preț l-a mea credință și rugi, și preveghere
Comandă, și voi face a armelor veghere,
Ș-apoi dă-mi lovitura cea plină de mister
Și sacra-ți acoladă de-ntregu-ți cavaler.
Să pot chiar după lege ieși la luptă dreaptă,
Să dau și pe la spate, și-n cei ce nu m-așteaptă.
Insuflă-mă cu spirtul acelei dibăcii
Ce-nfruntă însuși cuget și toate câte știi.
Dă-mi cheia ce deschide și cele mai secrete
Și face nevizibil să intri-n cabinete:
La Beci, la Nesselrode, la anglul Aberdin,
Și pân' la doctrinarul și pașa Saladin,
Și însuși pân' la magul ce singur azi domnește
În Orient, c-o vargă lucrată englezește.
Căci inima îmi cere, și-mi cere-nflăcărat,
Să pui și eu, biet, mâna p-o treanță de regat.
Am zis și zic o *treanță*, căci toate-s vanitate
Și lucruri trecătoare venite din păcate!
Și nu-l doresc de alta decât spre a-l scăpa
De câte ereticii se cearc-a-i insufla,
De *libertăți* și alte cercări dievolești,
Numite constituții și fapte omenești.
Spre-aceasta îți voi cere a tale legioane,
Să vie să așeze și reguli, și canoane.
Să crească a junime la jug a suferi,

Căci jugul – ce e dreptul – o face-a se sfinți,
Îl taie limbuția, și oarbă, ca și mută,
Din leagăn pân' la groapă pe placu-ne făcută,
Ne dă nouă tot bunul pe lipsa ce le-o dăm,
Averi, moșii, viață pe vânturi ce cântăm;
Și-n lume ne înfigem, domnim cu bună pace,
Legăm, nodăm și facem cum nu se mai desface.
Și știi proverbul nostru: „*Astuțul nu e tont,*
Și nătărău e justul. Ce-mpunge nu e bont."

X

A zis. Și generalul și fiu adevărat
Mintosului Loyola (celebru răposat),
Miratu-s-a de mintea și multa-nțelepciune
Eroului și prode, încât a zis: „Minune!"
Precum odinioară faimosul cavaler
Ce nemuri și Mancia, și chiar pe scutier
Și pe Cervante însuși, cu spadă, fără spadă,
Luă hirotonirea și-ntreaga acoladă
Din mâna strălucită acelui castillan
Dibaci la târnuire, deși fără ciocan[1],
Ce gurele profane zicea că vindea țuică
Și ceapă și lulele și dres de nevăstuică,
Sau că era pe față un simplu cârciumar,
Iar bietele prințese, un fel de *barabar*;
Asemenea ș-acuma eroul dumneavoastră,
Cu voia dumneavoastră,
Din cap până-n picioare fu consacrat formal
Celebrului Loyola de fiu spiritual
Și cavaler de ordin, să lege, să dezlege,

---

[1] Le dau la unii cavaleri și câteva lovituri de ciocan; inițiatorul lui Don Chișotte n-avea ciocan, precum se știe, dar târnuia de minune.

Cu drept să facă toate, și chiar fărădelege.
Se zice – dar cine știe că paladinul meu
Putu să aib-onoarea ce-abia o crezui eu? –
Se zice că l-această ceremonie-mportantă
S-aflară camariera și chiar o guvernantă
A eminenței-sale, precum ș-un nepoțel
C-un muc de lumânare, în chip de mărturel.
D-o fi una ca asta, apoi e lucru mare!
Căci astfel de onoare nu e de fiecare:
Calicii și desculții nici morți n-au lumânări,
Necum de vii să aibă acest fel de tractări.
Sunt lucruri mari promise și fierbe ceva-n oală,
Căci astfel de persoane nu stau cu mâna goală.

XI

Spre a lua parola[1] la Beci a s-afișa,
Din Roma a purcede și marea a sfida
Și la Bebek cu carte, cu semne, cu putere
Ce porți, verigi, deschide cu vrere, cu nevrere,
A fi *da ben venuto* și *frater* iezuit,
Spălat d-ale trecute, ca untul curățit,
Da cavaler cu baier s-adoarmă reaua soartă
Și pe la pași, rigeale, și chiar la Nalta Poartă
A-i fi deschisă calea, ciubuc a-l aștepta,
A-i fi văzută cartea cu gravul *evala*,
A fi suit la gradul ce-ncepe de la noadă,
Cu dreptul ca să poarte întâi și-ntâi o coadă
De cal sau și de vulpe, sau și de suitari,
Ca unul ce-are rangul de baș-mamamuși;
A fi numit, în fine, din fir și până-n ață,
Pe port și după față,

---

[1] Vezi nota I la capătul poemei.

Ca tot ce-mpumnă lancea de cavaler erant;
A fi numit, c-o vorbă de general vacant
Și fără soldățime, și baș-nafelea, poate, –
Ca cât ți-ai șterge ochiul, se rasoliră toate,
În nu știu câte zile, și treaba găitan
D-acilea înainte îi merse *napristan.*

XII

Ce-i mai lipsește-acuma eroului și prode
De *Tavola întinsă* să fie după mode?
O belă-nteresantă, un ce ce n-a mai stat
La ochi și la sprâncene, la port și la îmblat.
Amorul intră-n reguli; căci este barieră
Ce nu se poate trece l-a armelor carieră
Eroul daca n-are și Dulcineea sa,
Pe care să o poată în luptă invoca,
Pe care să se jure când are să-mplinească
O faptă destinată și dracii să uimească
Se-namoră, vezi bine; și dama ce ochi
Fu blonda Polonie, făcută a domni
Pe inima-i, în pieptu-i, pe cugetele sale,
În somnu-i și aievea în glorioasa-i cale.
E belă Polonia și geme greu sub jug,
În zornetul de fiare vampiri sângele-i sug;
Fermecătorul ursei o ține în catene,
Un văl de plumb apasă pe langidele-i gene;
Regina și-n suspinuri, și-n manta sa de lut[1]
Cumplitul da mojică o flagelă cu cnut.
Și cine nu suspină? cui inima nu-i plânge
De lunga-i suferință, de lacrăme de sânge?

---

[1] Doliu, negrele.

Toți vor a ei scăpare, toți libertatea ei,
Toți sângele să-și verse aleargă paralei.
Eroul nostru, însă, e foc, inim-albastră,
Leit regele Iudei ce bate la fereastră
Și cântă judănește și-și spune al său dor
Dilectei târnuite în focul de amor.
Și nu e-ncai amorul să fie cum să fie:
Ca culme peste toate, e mare gelozie!
Căci prodele mi-ți este gelos, foarte gelos;
Nici turcu-n ziua d-astăzi, nici tigrul furios
Nu simte foc mai mare, nici ură mai țestoasă
Ca paladinul nostru cu inimioara stoarsă.
El va peste cap lumea s-alerge a muri,
Să-i scape Dulcineea și el să fie-aci
În drept de mărturie cu dresurile sale,
Cât glonțul nu-l ajunge în glorioasa-i cale,
Nici dracul de amiază, nici fulger din senin,
Căci *fraterii* din carte i-au dat cuvânt deplin.
Ș-apoi cine nu știe și-n Țara Românească
Proverbul: *toți să moară, și Manea să trăiască?*
Să moară, că scris este la orice luptături
Fruntașii să ia gloanțe, dibacii prăjituri.
El va, dar, după reguli, să fie ginerică
Cu floarea la căciulă și fără nici o frică;
Să stea numai de față, în piept cu-al său amor,
Când alții zbier, se luptă, când alții gem și mor.
A lui, și nu a altui Polonia scăpată
S-alerge drept în brațe-i, ducilă, namorată,
Să plece din nou capul, să știe de bărbat
Și jugul nou s-adoare, genuchele plecat;
Polonia să fie a lui proprietate,
Căci *sclav a fi de voie* e însuși *libertate.*

XIII

Acestea după lege se știu, ce să mai zici?
Nu-ncape îndoiala decât la eretici.
Ca să-mplinească, însă, o lege și mai mare,
Eroul nu începe a armelor cărare,
Și cheamă mărturie rai, iad, cer și pământ,
Și face solemnelul teribil jurământ:
Nici pâine, nici tu sare, nici pic de băutură
Pe masă cum se cade să nu mai bage-n gură;
Cămașa să nu schimbe ca lucrul cel dântâi,
Urechea să nu puie pe crâmp de căpătâi;
Pe ochi să nu se spele, pe mâini și pe picioare,
Și toate să le facă jurat, dar din călare,
Și mai vârtos nici însuși de *micul-mitutel*
Să nu scrie descalic nici însuși pentru el.
Ci frâu și abstinență de toate pân' la una,
Căci astfel vine harul, *celenghiul* sau cununa.
Nici fața sa ridentă s-arate undeva,
Ci trăsnete și plesnet, chioruș a se uita;
Și toate până-n ziua când bela-i răzbunată,
Ieși-va înainte-i pe gustu-i adornată
(Căci el are și gustul al său particular,
Clocit cu mare artă, și-l ține-n buzunar;
El va s-o-ncerceleze c-o geamănă pereche:
Moldova să-i atârne d-o parte la ureche,
Valahia de alta; Ungaria o las;
Iar biata Bucovină,
Fiindcă e vecină,
Și chiar Basarabia să-i spânzure de nas).
„Acest fel și nu altfel, o, belă adorată,
Ieși-vei înainte-mi în ziua destinată,
În ziua nunții tale, la patul nupțial,
Și eu să mi-ți descalic, cum sunt și *marțial,*

De pulbere, de arme, de sus până jos glorie,
Nici nas să mi se vază, venind de la victorie...
Acesta-i jurământul cu lumea toată-n față;
Și-l fac și mai teribil... să pierz și o mustață!
Să nu-mi-zică pe nume... s-ajung un... democrat!"
Nici Joie mai teribil pe Stige n-a jurat.

XIV

Acum ce-i mai lipsește? Dar când știu mocanul
Să spuie, să priceapă și el ce e șofranul,
Să știți și voi, mananii ce n-ați fost cavaleri,
Nici marțiali vrodată, ba nici romanțieri?
Spuneți, deh, ce-i lipsește, voi, pleavă și țărână,
Ce *Cartea pribegiei* nici n-ați luat în mână!
O, proștilor ce sunteți! Când zic un cavaler,
Voi cată să-nțelegeți pe loc ș-un scutier.
        Că-i lege cunoscută
        Și regulă știută:
E-n fabulă asinul, e martie în post,
E fantele cu riga ce toți îl știu de rost;
        E Păcală
        Cu Tândală;
        E vlădică cu diacon,
        General cu ajutant.
Ați priceput acuma? Vă spui pe românește:
        Scutierul îi lipsește;
Și d-aia ș-a mea rimă tot îmblă vagabondă
Încolo și încoace, pe reguli saribondă,
Și-l cată, după datini, cam scund și cam burtos,
Dar paladinul nostru îl află cam ghebos
Și plin de marafeturi și prea bătut la minte:
Când râde îți rânjaște, că se sumete-n dinte.
Și are și patentă și el de la Bebek,

Și semne de acelea ce-n lumea mare trec.
El astă carieră n-o începea ca Pancea:
Pe el nu-l cheamă Sancio, ci-i zice nenea Oancea.
Sub consolii Rusiei din Ieși, din București,
A-ntors dulapuri sumă pe reguli muschicești.
De vor tăcea românii țestoși de gelozie,
Poteci, cărări ascunse vă ies de mărturie,
Căci ușele secrete și scărele din dos
Văzutu-l-au adesea pitiș și mai ghebos;
Ș-apoi un biet *târcovnic*, ce-i zic *Naționarul*,
V-astupă la toți gura când îmflă buzunarul.
Nu tac nici dracii astăzi, ci adevărul zic
Și *Negru Aghiuță*, și chiar *Gin-Bimbiric*.
În Orient, pe unde domnesc fermecătorii
Ca Calcha și Ismeno de când cu stavroforii,
A practicat la școala acelui pehlivan
Ce turcii gură-cască, toți turcii-i zic Șaitan.
Cu-acesta paladinul, eroul meu și duce,
E-n mare cârdășie și frate bun, de cruce.
A fost – d-a fost vrodată – de când cu moșii vechi,
Când îngerii cu bolduri și cu devine strechi
Scula la luptă dreaptă creștini cu mic, cu mare,
Călugărul cu laic, pedestru și călare,
Spre-a bate vrăjitorii și vracii ciarlatani
Ș-a conjura pe dracul și chiar din Cipriani,
Pe când nu era pace cu om ce schimbă legea,
Nici nu fierbea-ntr-o oală onoarea cu sperlegea;
Dar astăzi este licit sperjurii cu sfințoii
Să nu se mai încaiere, ca câinii cu cotoii;
Și după legea nouă, și însuși după plac,
Nu-ntârzie tingirea să dea peste capac.
        În bot se sărutară,
        Concordie jurară;

Ș-atuncea pehlivanul îi scoase, drept plocon,
Pe Oancea scutierul, ghebosul lombordon.
Și astfel cartea toată atunci o scotociră
Să-și dea și câte-un nume; și astfel se-nvoiră
Ca unul, pentru setea și focul arzător
Și scurgerea luminei în marele său dor,
    Să fie nou Tântală;
    Iar celalalt Păcală,
Ca unul ce-are rolul de scutier stârcit
Și colțul de rânjire și statul de Thersit.

XV

Află pe scutierul; ci tot îi mai lipsește
Un mag plin de putere ce vearga-ți învârtește
Și-ncântă și descântă și domni, și împărați,
Și ferică victime, desferică-nfierați.
Îl află și p-acesta, căci soarta îi e bună:
Cutezători ajută a oarbă de Fortună.
Și mai vârtos papeții, când se mai pun și ei,
Și dracii cu colacii îți vin ca niște zmei:
Ca îngeri te-ncongiură și-ți dau tot ajutorul,
Nici piatra, nici gunoiul să nu-ți frângă piciorul,
Ci țeapăn să încalici, să stai ca Făt-Frumos,
Și leul și balaur să-și stoarcă untul jos.
Și s-aibi deschisă calea și pretutindeni parte,
Ca toate să se facă din reguli, după carte.
    Bătrânul Calidoniu, celebru mag mistreț,
Ce tot dintr-o căldare și tot c-un făcăleț
Din clocote mi-ți scoase tractate unul ș-unul,
Ce smulg la Basarabii când Franța dă cu tunul
Și dârdâie de frică oștirile rusești;
Tractate ca acelea, ca cel din București,
Ca cel din Adrinopol, când ciuma și holera

Stingea la muscălime mai mult și decât guera;
Ș-apoi Balta-Limanul, ce da și răpăia
Și-n Țarigrad d-a dreptul drum neted deschidea,
Când ungurul făcuse pe neamț de o sfeclise
Și turcul era tare – românu-l întărise –,
Același mag, trecutul prin apă și prin foc,
Ce scoase-atâtea alea (departe de ăst loc!),
Precum pe Catârgiul ce despuia cu steag,
În calea-avânturoasă de cavaler pribeag,
Și Smirna speriase p-uscat ca și pe mare
De faptele-i faimoase p-ascuns și-amiaza mare.
În van diregătorii ș-armate-l alunga,
Căci magul îl dresese ș-ocult îl apăra.
Odată, din păcate, un pașă se sumese
Să puie pe el mâna, și-ndată înțelese
Cu cin-avea d-a face, căci val-vârtej căzu,
Și curățel c-argintul tâlharul apăru[1].
Minuni ca d-alde astea în oricare cetate
Și-n orice zi cu sute sunt foarte repetate
Oriunde magul pune vrun semn a s-arăta,
D-ar fi și chiar o treanță drept steag a flutura;
Căci unul este magul celebru Calidoniu:
L-al lui nume se-nchină întregul pandemoniu.
De orice neam și lege, judan sau taușan,
Raia, fugar or sudit, tâlhar sau calpuzan,
Ferice e de dânsul de-l va protege magul,
Și vai de omul păcii ce nu-i adoară pragul.
Nici turcii nu mai pupă vrun loc sau vrun husmet
De vor căta ca tonții să ție de devlet,
De nu se vor convinge d-a magului putință
Și vor cerca să-și ție a lor independință.

---

[1] Vezi nota II.

Hei bine, magul ăsta p-al nostru cavaler
Luatu-l-a subt umbră-i, ca și pe scutier.
Și tare îi promise și mâna, ș-ajutorul,
De gentilman parolă, să-i fie protectorul
La orice întreprinderi, ocult și nevăzut;
Căci au urzit să facă ce nu s-a mai făcut,
Un fel de chiulaf mare pe capul ș-al Turciei,
Ș-al Franței-mperiale, cu masca cârdășiei.

XVI

Se zice că atuncea și Oancea-ăl prefăcut,
Ce dracul și nu altul scuipă de l-a făcut,
Ce știe că azi boul
Mai bine-i decât oul
Și-n mână ce lucește deloc nu e părere,
Ci-ntreagă realitate și lucru la vedere,
Se zice că atuncea, spre-a fi asigurat,
Ceru mai dinainte, ca lucru regulat,
Să vază insulica, și fie cât de mică,
Căci sigur a fi astăzi pe mâine nu ne strică,
Și căci acuma timpii sunt răpezi, foarte iuți,
Când azi învață carte și orbi, și surzi, și muți;
Azi scutier e omul ce e-n chiverniseală,
Iar nu un cască-gură ce stă pe pricopseală.
Îmbăierat cu carmeni și-n sân c-un talisman,
Mai mult decât Tadeo s-alese c-un caftan,
C-un fel de *papa-tace*; dar speră la mai mare,
Căci nu îmblă prin tină oricine e călare.
Ș-apoi mi-ți are-un socru ce lucră de la Beci,
De unde Turtă dulce se coace în ghiveci.
Din insulă, acuma, și cumpără, și vinde,
Filete, undiți, plase d-acolo lung întinde
În ramuri foarte-ntinse ce trec și peste Prut;

Și peștii, și mulți, și varii, într-însele-au căzut.
Dar peștii, tonți ca dânșii, dar peștii prinși o dată
Sunt numai de mâncare, cu salță preparată.
O, juni! nu fiți ca peștii la curse milioane,
Căci Oancea de v-o prinde, pe toți vă dă plocoane;
La voi nici nu se uită, el va scoici nestimate
Spre-a-nchelbăra cerceii miresei libertate;
Sau, cum va bate vântul, muntean or băltăreț,
Așa să mi v-aducă grămadă în coteț.

XVII

Hei, muc de lumânare, ș-un pumn drept în cocoașă!
Cântai și eu odată și cavaler și moașă!
Dar unde-i bătălia? Dar unde fapte crunți?
Dar unde episoade prin selbe și prin munți?
De vreți de d-alde astea, vă duceți în Crimeea,
Pe placul dumneavoastră vă faceți epopeea;
Vorbiți de argonauți, de Iason, de Theseu,
De Media, Colchida, de moșii lui Atreu,
De taur, de balaur
Și de tunsuri de aur.
Ci azi e altă carte ce neamțul ne-a-nvățat:
„Să bagi și-n buzunare când punga s-a îmflat“,
Și, făr-a mai bea vinul de unde broasca cântă,
Să-nvingi fără bătaie, să nu descarci o flintă.
Să moară cine moare sau cine a trăit,
Și tu cel de la coadă să fii mai folosit.
Fermecătorii astăzi își fac *trebile*-n mare,
Și d-aia și-eu pe dânșii mi-i cânt de luminare.
Îmi place Turtă dulce, și azi la umbra sa
(D-a fi având vreo umbră)
Îmi zbârnâi biata diblă să pot înainta.
Poet mă făcui mare, și unde-a fi, să fie,
De nu mai mult, *țârcovnic* ajung la bărăție.

XVIII

Să n-așteptați la cânturi sau zeci de rapsodii,
Precum făcea păgânii când sta de poezii.
Eu mi-am ales eroii tot unul și tot unul,
Ce fără nici o luptă să știe mânca bunul;
Și daca nu sunt sângiuri, nici morți, nici schilăviți,
Poema-mi se termină cu vii și fericiți.
Când poți să cumperi ieftin, eu cred că e mai bine;
Când poți să faci mai facil, de greu nu te mai ține.
Cândva o muierușcă, ce-ncape-a suspina,
Când porțile-s deschise, asalturi nu mai da.
Mulți au o mâncărime și mor să vadă sânge,
Părinți, amante-n doliu, o mumă ce greu plânge.
Și famete licnită, și morburi, și măcel,
Incendiuri, cenușe, catene de răzbel
Și vergini violate, Ecube în sclavie,
Or d-alde Clitemnestre ce pot și-n văduvie,
Ulişi, Enei, tempeste, Caribde și ciclopi,
Sau și mai rău: privații și chin de Penelopi
Ce arde-n patul văduv, de vie se topește,
Cui ochii i se scurge, încât – Doamne ferește ! –
Eu fug d-aste descripții, de sângeros noroi,
De câte alea toate ce fac părul vâlvoi.
Și ducă-se cu norii: vă scap pe dumneavoastră,
Căci azi păgânătatea nu face legea noastră.
Azi legea o protege d-o parte bietul țar,
De alta o lumină papeții ca c-un far.
Azi când începi un lucru, pe mâine se termină;
Pui vița și bei vinul și chiar fără grădină,
Numai să aibi cu tine, în loc de Dumnezeu,
Or umbra Loyolii, or, ceea ce n-am eu,
Pe magul Calidoniu. „Dar p-aialaltă, nene,
O ai, pe cum se vede, de mi te îmfli-n pene?“

Ba nici pe ceealaltă, mă știți și după mers,
Decât să fie vorbă, să-mi fac și bietul vers.
Ci, cum avui onoarea, v-am spus că am speranță
Să fiu cu amândouă; și sper cu siguranță,
Căci un poet ca mine, c-o vervă ca a mea,
Și pân' la cucuiata se poate cocoța.
La Beci am dresuri bune, și mai vârtos la Roma,
Când cred, cum vedeți toate, întocmai ca și Toma,
Și m-am luat cu bine cu magi, cu doctrinari,
Cu toți ce au putere, cu iezuiți, cu țari.
Eroul meu o pleacă, și are ce dorește,
Și capătul poemei aci e, prea firește.

XIX

Ba nu e terminată! căci cată să vorbim
Și de puține fapte ce am văzut și știm.
Muscalu-nchelbărase acea faimoasă ceată
Numită numai bine cu nume de cruciată,
Compusă tot de țanțoși cochiniți determinați,
Ce zornăia custura tot trezi și nemâncați.
La buți și la butoaie, la sticle, la pahare
Mi-ți sta ca-n gura puștei, aprinși de curagiu mare,
Dibaci la scotocire, și pe muscali pălea,
Căci n-apuca să pice, și ei pe loc găsea.
Hei, bine! Paladinul, cardaș cu pehlivanul,
Mai jos nu se lăsară și-ncinseră colanul.
Colan ce făcu ceata d-ovrei și de scopiți,
De câte nații toate, și chiar și de bandiți,
D-o parte biata Cruce, de alta biata Lună,
Și lancea și custura de ambe părți răsună.
De-o parte vezi un tată leit ca un cruciat,
De alta vezi pe fiul lunatic căciulat,
Și gratulând de mumă pe tat-său pe turcește,

Ce și el nu se lasă și-njură muschicește,
Iar mai târziu și tată, și pehlivan, și fiu
Sunt destinați să facă un mare vai și chiu.
Pe tată-l dă muscalul la neamț de bun spion,
Iar pehlivanu-i scoase pe fiul drept plocon,
Cu care să dospească o lege marțială[1],
Să n-aibă ce mai zice a ordine legală.
Ș-apoi când este vorba de sângiuri, dibăcie,
Cât poate Turtă dulce Galiția o știe.

XX

Dar spre-a freca ridichea muscalului deplin,
Nu s-arestă acilea al nostru paladin.
Din posturi, din veghere, din aspră-nchinăciune
Îi mai plesni prin minte să facă-o legiune
De unul și tot unul, aleși tot după dinți,
Nu ca cruciații ăia de slavi și de cochinți;
Și pentru că aleșii nu sunt ca toți chemații,
Ci prea puțini la număr – așa ne spun și frații –,
D-aceea legiunea e încă la-nceput:
Se află generalul, soldați nu s-a văzut.
Și generalul scoase, în loc de legiune,
Să facă-o bărăție și loc de rugăciune
Prin care să-ți aducă ied, iadă, capră, țap
La rai pe calea dreaptă, cu pătura în cap.
În Șumla-n bulgărime, e propaganda mare,
Biserica erantă, biserica călare
De cașcaval, de brânză și iezuiți cât vrei:
Popime ca aceia, tot sfinți fără femei.
Bulgarul, sârbul, grecul ca păcătoși așteaptă

---

[1] Vezi nota IV.

Loyola, paladinul, să-i dea pe calea dreaptă.
Pe strade azi cu steagul, azi zbiară la minuni,
Procesii nencetate, cântări și rugăciuni.
Azi Șumla n-are frică să puță îngălată,
Căci toată e stropită cu apă d-a sărată.
E drept că la biserici diavolii nu fac,
Dar paladinul nostru – se poate eu s-o tac? –
Făcu una și bună, să-i fie *de pomană,*
Bulgarilor să plouă din cer numai la mană!
Cu cavaleri ca ăsta și turcii se sfințesc,
Și muscălimea toată o sting ș-o potopesc.
De dragoste-și făcură cu mai toți cristianii,
Căci astfel de lipice au mai toți pehlivanii.

XXI

Apoi daca eroul mi-e-așa de pietos
Cât Godofred, Enea rămân cu totul jos,
Ce n-are să aștepte în calea bătăliei?
Timbane, ceamparale și pana istoriei,
Și versuri d-ale mele, legende fel de fel.
Te uită numa-n ochii-i și vezi ce dă din el.
Cu toate că eroul, credință de Loyola
Și de sfințoi de frunte, și-a dat onest parola
Că-n toate câte face e prea nenteresat
Și că – ferească Domnul! – el nu e de regat,
Ci are-un unchi c-aceia, cărunt, cu minte mare,
C-un fiu ce nu așteaptă decât o-ncorunare;
Și că orice victorii vor fi pe seama lor,
Și el nu se încarcă decât cu chin, cu dor;
Dar cine se închină la lipsă și la chinuri;
La viață umilită, la rugi și la suspinuri,
Acelui până-n urmă, prin semne și minuni,
Îi pică partea bună, îi plouă la cununi;

Și cine de la Roma începe a sa cale,
Nu merge, nici descinde ca racul sau la vale.
Ș-apoi, cine mai știe secretele cerești
Ascunse, nepătrunse de mințile-omenești?
Dodată – cine știe? – și unchișorul moare,
Și însuși verișorul, în zi bună cu soare;
Căci astfel de când lumea minunile se fac
Când sfinții pentru tine se roagă și nu tac:
Oricine stă în cale-ți e mare eretic,
Ca paravatul însuși, și moare ca Enric.
Iar ție-ți merge bine, cum speră și eroul,
Și Oancea, ce nu-nghite țânțar, da-nghite boul.
De va muri, dar, unchiul ș-al lui moștenitor,
Nepotul e acilea de sus cu ajutor.
Și culpa e a celui ce cască și mi-ți moare
Când masa e întinsă și-nvită la mâncare.

XXII

Dar mai uitasem una; nu cred s-o devinați,
Și cată s-o spui singur, că surda vă-ncercați.
Eroul, unchiul, vărul și însuși pehlivanul,
Cu toată sinodia, cu toții și-au dat planul:
Că de va vrea și cerul precum doresc și ei,
Să scape Polonia de jug, de urși și zmei,
Și de vor curăți-o pe placu-le, ca-n baie,
Atunci s-o curtenească ca moșul pe brezaie:
Căci cel dântâi act public din noul lor regat
Va fi să nu mai lase picior de emigrat
A mai intra să spurce Polonia regală,
Căci au s-o-nțorțoleze leit ca p-o geamală.
Erou-n gelozia-i e prea prepuitor
Că poate-a sa consoarte, de marele său dor,
L-atâția fii ce plânge amar neconsolată

De moartea-le cumplită, de viața disperată,
Va fi leit ca o mamă cu cei ce n-au crăpat
De fame, persecuții, și sper-adevărat
Să aibe și ei mamă, să aibă și ei țeară
Și drepturi și averea ce rușii confiscară.
Apoi, când este vorba de focul de amor,
Putea-va Polonia să aibă și alt dor
Decât d-al ei consoarte și domn p-a ei voință,
Pe inimă, pe cuget, cum cere a credință?
Și iar când fiecare va cere înapoi
Averea confiscată, atuncea vai de noi,
Familia regală! Cu ce dotăm coroana,
Cu ce-n stânga și-n dreapta conteasa și baroana
Și tronul și altarul să stea în sus și drept?
O! cine e cu minte, acela e-nțelept.

1855, iuliu 20

LA SCHILLER

Între ai tăi ai fost, o, Schiller, și ai
tăi nu te-au cunoscut.

Este o viață moartă, precum ș-o moarte vie;
Ci este și viața ce nu mai are moarte.
Unii prefer pe una și alții-și aleg alta.
E tristă-a omenirii fatala, cruda soartă!
Prin chinuri și privații și lupte și amaruri
Și deziluzii crude, paciență-adamantină,
Prin forță, -asalt eroic să ia Cetatea Sântă,
Al ceriului imperiu și vera libertate.

Mult suferiși, o, Schiller, și luptă avuși mare,
Căci lungă e durerea, și fericirea scurtă!
Și strâmtă și spinoasă e-a cerului cărare,
Și greu, inert e corpul! Greu dreptul la viață!

Du sarcina, o, suflet, du corpul după tine,
În sus, pe calea strâmtă, cu filii, cu consoarte;
Te luptă cu ananga, cu aspra neavere,
Cu limbele de șarpe, cu ochi de vasilisc
(Calumnia, minciunea, invidia, trădarea),

Cu forța împilării, cu reaua tiranie;
În sus! Pe calea strâmtă nici apă, nici merinde,
Nici unde să-ți pleci capul la frigurile lentei;
Și luptă-te da prode!

Avuși de adversariu pe *om*, ș-atât ajunge:
Te iartă să-i faci răul, iar binele nici mort;
Insultă-l, te onoară; strivește-l, te adoară;
Dă-i glorie, onoare – te-mpilă de ultragiu;
Dă-i patrie, dă-i nume, că el te-expatriază;
Dă-i adevăr, dreptate – calumnia ți-e parte.

E orb și-i dai lumină? El vede câte n-ai;
E mut și-l faci cu limbă? Te mușcă ca vipera;
Dă-i viitor, viață, că-ți ia el și trecutul;
Realță-l pân' la ceruri – de viu te-afundă-n iad.
Acesta e păcatul sau *omul cel căzut!*

Mai mult decât eroic ți-a fost, Schiller, asaltul:
O luptă de arhanghel, triumful de martir.
A!!! Rece este piatra încinsă de coroană!
Ci mâinile de vergini îi dau astăzi viață
Ș-o rencălzesc atâta cât flăcărează inimi,
Și lacrimele curg...

Cântați, vergini, dreptatea
Ș-a Terrei împărțire,
Dați partea la poet;
Cântați azi libertatea
Ș-a omului unire.
Onoare la profet!

Și repetiți în horuri, prin mii de miriade,
Germania întreagă, America, Anglia;

Răsune tot pământul oriunde e om liber;
Cântați patria, onoarea, virtutea, libertatea,
Tot ce adoară Schiller; cântați pe Dumnezeu
Ce scapă inocența și focului dă crima.
Suspinele lui Schiller în horuri repetați!

ANATOLIDA SAU OMUL ȘI FORȚELE

I. Empireul și Tohu-Bohu

Înalt, mai sus de ceruri, la locul nemuririi,
În sânta atmosferă luminei celei vii,
De unde-emană viața și râul fericirii
Adapă, răcorește cereștile câmpii,

Și spiritul agapei burează ambrozie
Și-nmărgărită câmpii eternei beatituți,
Spre-a crește haritatea, angelica tărie
Din cari purced pacea, divinele virtuți;

Pe muntele de aur, în stânci de adamante,
Cu pulbere de stele, verzit de imortali,
Umbrit de cedri-eterii, florat de amarante
Și unde se dezvoltă virtuțile florali;

Acolo unde-adie zefirul de clemență
Prin arburii științei ce „Domnul-Domn!“ șoptesc,
În chietutea-naltă d-amor, de inocență,
La râuri de viață ce „Domn!“ iar murmuiesc;

Pe culmea astui munte, sub tinda-omnipotinței,
Încongiurat de angeli, puteri de serafimi,

Acolo este tronul divinei provedinței,
Pe mii de miriade de răpezi cherubimi.

Cerească armonie organe mii răsună;
Poeții-eternității, serafi întraripați,
Sub degete d-auzuri vii arpele înstrună
Răpiți în adorare, de Domnul însuflați.

Ființe de simțire, cu totul de vedere,
Contâmplă în mirare p-eternul Iehova,
În marele panhimniu, în sânta preveghere
Întreg nemărginitul răsună: „Osana!“

P-acelaşi tron, d-a dreapta, născut în preștiință,
În sânu-eternității, de angeli nevăzut,
Etern era și Filiul, cu Pater d-o ființă,
Ca dânsul fără margini și fără început.

Când pater al puterii, voind să-l glorifice
Ca un moștean al gloriei, ca Verb și creator,
Puteri, virtuți într-însul să se identifice
Și-ntr-însul să cunoască p-al lor începător,

Cerești, eterii trombe în spațiuri răsună,
Puteri, tării de angeli svol răpezi, lin se pun;
În giuru-Omnipotenței miniștrii toți s-adună,
Atenți în tot amorul, ascultă, se supun.

Văd toți pe Filiul gloriei l-a Patrelui său dreaptă
Și cunoscut se face Cuvântul peste tot;
La vocea-i mundiferă creația așteaptă
Și laudă, mărire din arpele lor scot.

Și spirite, și geniuri, și minți ce nasc știință
Se-ntrec să se închine la Marele Cuvânt,
Prin el să se-ntregească în toat-a lor ființă
Și-ntr-însele să cheme al lui coborământ.

O nouă sărbătoare în ceruri se serbează;
Trag toți cu-ardoare sântă, aduc carul cel viu,
Ce splende de lumină și de științi derază.
Pe dânsul se așează divinul Verb și Filiu,

A lui de flacări roate iau drumu-ntraripate;
Sunt cherubimi prerăpezi ce-n mii de ochi lucesc;
Orele-eternității la dânsul înhămate,
D-apocalipse duse, spre secoli propășesc.

De angeli miriade preced și îl urmează,
Și carul naintării propasă nencetat,
Din iute în mai iute, și-n calea-i însemnează
Al lumii plan simbolic, d-atunci predestinat.

Tăria încongiură în sântă armonie
Și cerurile toate de glorie se-mplinesc;
Dreptatea, adevărul, știința, bucuria
Răsar într-a lui urmă și cresc și se-nmulțesc.

Iar spiritele-ntr-însul, prin tragerea centrală,
Celebră imeneul, arzând ca mii de sori,
Ființe mii într-una în nuntă-universală,
O flacără din flacări, volvoare din volvori.

Al păcii spirt e una cu-al dragostii, blândeței,
Al dragostii ș-al păcii într-una se unesc
Cu al inteligenței ș-al naltei frumuseței,
Și toate iar în Domnul și cresc, și viețuiesc.

Tot este viu în ceruri și totul e viață,
Ș-o sântă armonie ș-o unitate fac;
Un plan e tras d-atuncea, și totul ne învață
Că sufletele noastre tot astfel se înfac.

Tot astfel se mărită, tot astfel se-mpreună,
Așa purced și astfel solia-și împlinesc;
Așa-ntr-a lor agape ca flacări se adună
Și tot așa ca raze la centru se unesc.

Astfel Fiul Puterii în glorie naintează
Din margine la alta, în drum triumfător;
Iuțimea naintării prin șapte cuvintează
Și vine iar de șade pe tron imperator.

Se împle tot de glorie, de laudă, mărire,
Un singur cap arhanghel rămâne nemișcat;
Distat în deitate, putere, fericire,
Iar ca ministru-al cerului, el singur protostat.

Onori și nemurire, tărie, libertate
Avea în cele nalte, de tot se bucura;
Ci, cum văzu Cuvântul, a lui divinitate
Îl dezvoltă în sineși și greu îl apăsa.

Sta mut marele-arhanghel, cu degetul la gură,
Sta neclintit la postu-i și buzele-și mușca,
Fierbea trufia-ntr-însul, fierbea friguri de ură,
D-a tâmplelor bătaie ochi, față se roșea.

Oribilă durere de frunte îl coprinde
Și fruntea i se îmflă, nu-l mai încape loc;
În cugetu-i prin ură concepe și s-aprinde,
Turbează apostatul, o spumă e, un foc.

Plesnește al lui creștet. Născu păcătuirea;
Frumoasă și ridentă îi svoală împregiur,
Arhanghelul răsuflă, resaltă-n el simțirea,
Se-ncântă d-a sa filie întâiul duh spergiur.

Se înamoră; ea îl răpește,
Și mii de angeli o numesc sor',
La toți ea râde, ascuns fior
Pe toți petrece. La toți clipește,
Pe toți provoacă, la toți se-ntinde,
Cu toți e dulce, ochii-i vorbesc;
Și cap, și inimi la toți aprinde,
Ard de plăcere, tremur, doresc,

Ce mare și teribilă la angeli încercare!
Pe cine frumusețea-i nu l-ar fi turburat?
O filie d-arhanghel, născută-n cugetare,
O femine în spirit! Frumosul încarnat!

Răpindă, grațioasă, plăpând', amăgitoare,
Și umede și rumeni dulci buzi de Lucifer,
O față de speranță și mâini preadătătoare,
Un viitor ferice frumoșii-i ochi ofer.

A sexului ei grații inspiră voluptatea
Și farmec peste farmec în corpu-i aerin,
Mișcarea ei seduce ca însuși libertatea,
Și-n fața ei străluce ca fulger în senin.

Cochetă fără margini, cerească curtezană,
Încatena voința, pe toți îi captiva,
Și toți în ea văzură de cer o suverană;
Spre-a-i merita favoarea, a-mpărăți dorea.

La toți le vine-n minte a-și pune rezidința
Mai sus de tronul păcii ș-a se-ndumnezei,
A-și însuși, a smulge pe seamă-și provedința
Și sceptrul preatăriei spurcat a mânui.

În spiritul tiranidii strigară: „Libertate!“
O mască-amăgitoare infamei tiranii;
Iar boltele eterii răsună: „Strâmbătate!“
Din margine la alta trosnesc din temelii.

A reușit cocheta; dar țipă, -ngălbinește,
L-al său părinte-aleargă și ochii îi sclipesc,
Și tremură la sânu-i, de el strâns se lipește,
La piept și el o strânge, și-ntr-una se unesc.

Bubuie cerul, se scoală Împăratul;
Duduie eterul, că pasă urgia;
Fulgere, vâlvoare, în spațiu șerpuiesc;
Focul se-ntinde, curăță păcatul.
Marea-exploziune arestă-eternitatea;
Saltă firmamentul și sorii se spăimântă,
Cugetul de crimă pe unde se-ntinde,
Tot desfigurează, ca trăsnet încinde;
Foc negru și roșu lumina se preface,
Plumb e ușurința și cerul se desface;
Cad rebelii-n spațiu și vâjâie căzând,
Haos, abis mare-i așteaptă căscând.
Pică și se schimbă pe cât trec din cer:
Capete de angeli, de demoni picioare,
Aripă cerească una se mai vede,
Alta infernală la vale-nnegrește,
Monstru la alții capul în abis precede
Talpele, lumină în cer mai lucește.

Neagră, fumegândă acum sânt volvoare,
Nume, suvenire din ceruri le pier.

Se-nchide empireul. Ca fulgerul străluce
Un gladiu de flacări ce ține Mihael,
Ce miriade d-angeli comandă și conduce,
Și pacea le anunță preablândul Gabriel.

„Cu tremur și teroare să stăm pe loc, cu frică,
La toți atențiune! Căzutul e Satan!“
„Satan!“ răsună cerul, „Satan!“ se nalță, pică,
„Satan!“ din sferă-n sferă și-n haos urlă: „AN!“

Cu mult este mai mare căderea spirituală
Și nu pot fi cuvinte a se asemăna
Cu oricare cădere ce e materială,
E mică-asemănare concret a se-arăta.

Când aste întunereci de lumi nenumărate,
Nestrămutate astre și sateliți, planeți
Ce-și țin ale lor giruri prin căi preaînsemnate,
Sori, centre parțiale, spăimântători cometi,

Când toate s-ar exmulge din marea concentrare,
Ieșind din a lor axe, și nu s-ar mai ținea,
S-ar precipita-n spațiu spre-eterna lor pierzare
Și una peste alta zdrobindu-se-ar cădea.

Ast uiet ce ar face totala-anomalie,
Amestecul, ciocnirea, zgomult material,
În ceartă elementele, cutremur în tărie,
N-ar face-atâta uiet ca-ast zvon spiritual.

Ca soarele de mare, mai mare între stele
Și stinși d-a lor lumină ca Urius, Titan,
Așa cad legioane de spirite rebele,
Moloh, Baal, Asmode, Dagon, Rimnon, Satan.

Cad răpezi nouă zile; căderea se-ndesează,
Din regiune-ntr-alta mai repezi vâjâiesc,
Se-ntoarce fiecare spre ceruri, să mai vază,
Și trăsnete-nmulțite din urmă îi ajung.

Cad unul peste altul, ruine spirituale,
Și se resping teribil, în spațiu se-ntind;
Minți, spirite stupide, perverse și fatale,
Ca flacăre în vortici tot haosul aprind.

Și cad căzând ca mintea, s-afundă în turmente,
Vârteje ascuțite, și tot se ascuțesc,
Și șuieră vâlvoarea ca lupta-n elemente,
Și negri, cât s-afundă, cu-atâta se negresc.

Plesnește universul, abisul se despică,
Tartarul se deschide; de foc un ocean
Se-ntinde fără margini, și demonii tot pică,
Cei mari tot mai nainte, din toți mai greu Satan.

Acesta, ca alt soare, și încă și mai mare
Și răpede ca mintea, cu uiet ajungând,
În Tartar urlând cade, s-afundă ca-ntr-o mare,
Cât universu-n spațiu deschide volborând.

Se varsă, stropesc flacări, ca insola răsare,
Lăut în focul Gheenei ca-n jurământ fatal;
Uimit scutură capul, se-nneacă de turbare
Și grință la cer dinții teribil, infernal.

Cu-același zgomult cade și Belzebuth, Astaroh,
Talmuth, Hamos, Asmode, Dagon, Mamuth, Baal,
Astoret, Isis, Orus, Moloh, Balmol, Briaroh,
Brihmuter, Gorgon, Bulhah, Rimnon și Belial.

Tartarul zbiară, grință și tremură-n turbare,
Și țipete teribili răstipă, bubuiesc;
Lung urlă și răsurlă vendictă, răzbunare,
Blestemă provedința, la ceruri greu hulesc.

Ca unde-ntărâtate când stă o vijelie,
Dezmăsurate unde când grele cad, plesnesc,
Așa munții de flacări, dup' astă-anomalie,
În flisv plesnesc, se nalță, iar cad și iar plesnesc.

S-alină-apoi tumultul și nu mai e vedere,
Profund, mare-ntunerec în mijlocul de foc,
Vârteje de fum negru rotează în tăcere;
Zdrobiți abia demonii se-ntorc, își cată loc.

Și ce loc să-și mai afle? În locul de durere,
În locul dinafară și unde nu ajung
Nici pace, nici repaos, nici semne de tăcere:
Exotic întunerec ș-eternul suspin lung?

Când s-ar lua unime în loc de măsurare
O rază de la soare și până la pământ,
D-aci până la ceruri e mare depărtare!
Unimi d-astă măsură nenumărate sunt.

Sau cât este din centrul al centrelor tăriei
Și până peste polul și cel mai depărtat,
De șapte ori atâta principul fericirii
A-mpins răul din ceruri damnării rezervat.

Aci, stătuți demonii de lunga lor cădere,
De trăsnetele juste pătrunși și sfâșiați,
Încep să mișuiască în vasta încăpere,
Într-un noroi de flacări de tot desfigurați.

Jurați d-atunci la rele, l-a cerului urgie,
D-atunci asupra lumii inventă și trimit
Invidia, impostura, infama calomnie
Și morburile toate, păcatul înmulțit.

Corupțiunea toantă, trufia-mpilătoare,
Codarda-ipocrizie, parodiat amor,
Teribila minciună și moartea destructoare,
Discordii paricide, răzbel ucizător.

Orice flagel al lumii și orice sacrilege
Și guerele civile aicea se încep;
D-aicea screme iadul și domnii făr'delege,
Popoarele rebele aicea se concep.

II. Imnul Creațiunii

I

Lumina

Ai zis: „Fie lumină!" Și iată, sunt, eterne;
Împlut-am universul ca peplu împregiuru-ți,
Și spiritul vieței ce poartă peste ape;
Pătrunsu-s-a abisul d-o mistică ardoare
Și l-a coprins fiori;
Tresare și concepe. Ai haosului germini
Spre viață și spre nuntă așteaptă a ta voce.
Materia inertă și vagă și informă

Se pune în mișcare. E plin, plin este cerul
De gloria-ți eternă și peste tot splendoarea-ți
Prin mine se revarsă suavă, lină, blândă.
Arhangheli ai puterii! Voi Eloimi, la faptă,
Glorificați pe Domnul prin operele voastre,
Cântați, căci vocea voastră e însuși armonie,
Creație divină.
Ca fulger din tenebre am răsărit lumină,
Lumină creatoare,
Și-n haos echilibrul și ordinea se puse:
Tenebrele d-o parte iau numele de noapte,
Și părțile luminei, din „zeu", se numesc ziuă.
Tot spațiul se împle și timpul ia măsură.
Se face prima seară, se face dimineață,
Și periodu-acesta zi una se numește.
Lumină, întunerec, glorificați pe Domnul,
În ziuă și în noapte etern preaînălțați-l!

II

Firmamentul

Ai zis să fiu și iată, la-omnipotenta-ți voce,
Din planul preștiinței extinsu-m-am ca domă
La sfântul tabernacol, nemărginitul templu!
Țesutu-s-a-mpregiuru-mi catenă-adamantină
Prin care se țin toate – și m-a încins tăria.
În tot nemărginitul, în multul nalt de ape,
Mai sus decât zenitul, mai jos decât nadirul,
Sub talpele-ți divine ai zis să fiu tărie
Și solidar cu toate. Chematu-m-ai pe nume
Și firmament mi-ai zis.
Dasupră-mi ascindură ca spirit ape vergini,
Și câte se nuntiră sub mine descindură
Să fie fecundate.

În mijlocul lor, Doamne, m-ai rotunzit ca domă,
Și cer e al meu nume,
Coprinsul fără margini omnipotenței tale.
Te bucură, eterne! Princip al frumuseței!
Căci opera-ți e mare ș-o recunoști de bună.

Se face iară seară, se face dimineață;
Ai istoriei angeli, în deltele eterne
Înscrieți ziua-a doua.
Glorificați pe Domnul, că sânt e al lui nume!

III

Apele

Vocea Domnului peste ape,
Peste ape gloria lui.

Puteri primordiale, principe, Eloimi,
La nuntă, la creare sculați! Suntem chemate;
Prunci-angeli ai răcoarei cu aripi diafane,
Lucide c-adamantul,
Formați-vă în rouă, din rouă-n picăture,
Din picăture-n ploaie, cântați și trageți danțul
Descindeți și risorgeți, formați fântâni, pâraie,
Luați cursul în râuri, sisteme, congregații,
Împleți și văi, ș-abisuri, și mări, pelage toate,
Formați de oceane catena prelungită
Și trageți, trageți hora; încingeți tot pământul,
Scăldați-l, fecundați-l;
Din sânul vostru iată-l că iese ca mireasă
Din nupțială baie.
S-aude-al picăturei încântătorul timbru
C-adamantine coarde de vânt înfiorate;
Fântâne, sorginți bergini, uniți susurul vostru

Cu-a râului murmură, cu uietul cascadei,
Cu spumegosul gemet fugoaselor torente,
Cu gravul flisv al mării ș-al valurilor muget,
Pangosmie-armonie!

Să lăudăm pe Domnul din cele preaînalte
Și cele mai profunde!
Ca tunetu-a lui voce răsună peste ape;
A zis și iată, suntem.
Cât e de bine, Doamne, când tu zici că e bine!

Apari ca o mireasă, o, mater terră sacră,
Prepară-te de nuntă;
Pe creștetul tău pune a munților coroană,
Plini d-aur, de rubine, smeralde, iacinte,
Safire, adamante, de-ntregile-ți tezauri.
Ai mulților nalți cedri, dumbravel-ebenine
Și fructidorii arburi adorni de multa floare:
Sunt brunele-ți cosițe, regala-ți capelură;
Aromele lor toate – cosmeticele tale.
Să înflorească pomii, să-și dea ale lor fructe,
Să germine-n tot locul și iarba, ș-orice plantă,
Dezvoalte-se-orice floare, răsfiră-se mirosul,
S-adoarne, să profume talamul tău de nuntă;
Și așternutul candid amorurilor tale
Întindă-se-n tapete, arhetipe modele
De orice țesătură, de orice adornare.
Ai grațielor angeli, formați cununi, festoane
Spre marea sărbătoare.
Cântați, flori, bucuria și lăudați pe Domnul
Pe idioma voastră, vă exalați profumul
Spre ceruri ca tămâie. Formați sublime-acorduri,
Armonie d-arome.
Natura este-n nuntă, serbare-universală.

La germinare, plante, ș-eternă propagare!
Pe generi și pe speții vă dați a voastre fructe
Cu propria sământă ș-a lumii abondanță.
Glorificați pe Domnul, c-aroma vă e imnul
Și sacrificiu fructul.
Eternul se complace în existența voastră,
Contemplă, și e bine!

Și iar se face seară, și iarăși dimineață,
În deltele eterne se-nscrie ziu-a treia.

IV

Astrele

A zis și, iată, suntem luminători ai lumii.
Strălucitoare heliu, sori, principi de lumină,
Focare arhicentre de raze, de splendoare,
Planeți, astre, luceferi, sisteme de lumină,
Să lăudăm pe Domnul!
Spre luminarea zilei, spre luminarea nopții
În firmament ne puse drept candele de aur
În templul său cel mare,
A fi imagini însuși nespusei lui splendoare:
Reprezentați pe Domnul, narați a lui putere
Și gloria-i divină prin legea ce vă puse.
Lumina vă e vocea, prin ea vorbiți vederii;
În cursul periodic vă exprimați cuvântul,
Distingeți între vară, distingeți între iarnă,
La timpi, la ani, la zile fiți semne nemutabili:
Aceasta vă e legea.
Armatelor de stele, străbateți firmamentul,
La veghele voastre glorificați pe Domnul
În tot nemărginitul, fiți eho l-a lui voce
Căci zice că *e bine*.

Se face iară seară, se face dimineață;
În tablele eterne se-nscrie ziu-a patra.

V

Peștii și păsările

A Domnului iar voce răsună peste ape,
Și aerul și marea se împle de viață.
Dau ramuri zoofite, polipii iau simțire,
Se împle tot abisul, coprinsele marine
De lucitorul nacru, de candidele perle,
De rumenul coraliu.
Înoată pești-n ape, în aer păsări svoală
Și, binecuvântate d-omnipotenta voce,
Tresar de bucurie, celebră fiecare
Amorurile sale,
Spr-eterna propagare și varia-mmulțire
De generi și de speții.
Cântați, din aripi bateți, ființe svolătoare,
Nălțați la ceruri imnul prin cântecele voastre;
Voi, notători, asemeni jucați-vă în ape,
Împleți coprinsul mării, câmpiele eterii;
Sunt binecuvântate a voastre tinerețe
Și candide fiori.
L-aspectul vostru Domnul exclamă că *e bine*.

VI

Animalele pământului

La viață, la lumină-n sus, orice suflare,
Luați formele voastre, de la insect și vierme
Și pân' la patrupede ce pașteți câmpi, dumbrave,
Și până la sălbatici ale pădurii fiare;

Ieșiți pereche toate în masculi și în femini,
Serbați nuntele voastre, vă propagați în secoli
Pe generi și pe speții, vă reproduceți semeni,
Nutriți, vă creșteți puii ce își așteaptă cuibul
Întâi în sânul vostru ș-apoi la al naturei,
Ospăț universale ce-ntinde provedința
La tot ce e viață, la toată răsuflarea.
S-a pus și vouă lege, urmați dup-a ei voce,
Vă îmmulțiți și creșteți, glorificați pe Domnul
În varii idiome, după natura voastră,
Căci, binecuvântate, aveți o provedință
Ce-i place să vă ție și zice că *e bine.*

Cap d-operă la toate, la vocea-omnipotentă,
Drept în picioare omul apare ca un rege;
Contâmplă universul, cer, soare, lună, stele,
Și parcă va să svoale, în sus să-și ia avântul.
Se uită împregiuru-și, contâmplă munți, văi, câmpuri,
Și tot care germină, și tot care răsuflă,
Și flori, și păsărele, și arburi, ș-animale,
Și tot ce este-n mare, și tot ce svoală-n aer;
Din toate omul simte mistrioasa voce
Ce-i spune că e tipul, imaginea divină,
Contâmplă, se contâmplă și zeul ca și omul:
În sus se uită unul, ardică la cer fruntea,
Umana-inteligență simte pe zeu în sine,
Iar Creatoru-și vede în om asemănarea
Și se dilectă-ntr-însul. „Creat-am pe om, zice,
Imagine divină, asemănarea noastră.
Vă îmmulțiți și creșteți și domniați pământul,
Vă bucurați de dânsul, a voastr-avere este,
Al vostru eritagiu; și tot ce e pe dânsul
        De domni să vă cunoască".

Ci, rege peste toate, de ce omul e singur,
Când tot care viază și simte și se mișcă
Își are și soția? Tot animalul este
Un individ în parte, pereche, două corpuri,
Iar omul e androgin, consoartea lui e-ntr-însul,
În sânul său o poartă, la inimă-i palpită
Și-o simte că viază. Bărbatul și femeia
E *el* și *ea*-preună, aceeași creatură,
        Același corp și carne,
Vivificați d-un suflet, trăind aceeași viață.
Amorul lor nu este unirea întâmplării,
Atracția ce trage pe vită către vită;
E naltul, suveranul amor al provedinței,
Serafica ardoare ce suflete mărită,
        Ș-aci transpare zeul.
Înalta Beatitute, văzându-și a sa faptă,
Într-însa se dilectă ș-exclamă: *bine foarte!*

Se face iară seară, se face dimineață;
În deltele eterne se-nscrie ziu-a șasea,
Și-ndată Creatorul reintră în repaos.

VII

Cât ești de mare, Doamne! Și cât de ammirabili
        Sunt operile tale!
Glorificați pe Domnul, puteri, Eloimi, angeli,
În arpele serafici cântați, preaînălțați-l;
În cer și pretutindeni răsune *osana!*
Lumină, întunerec, puteri și elemente,
Sori, astre și luceferi, răsune firmamentul
        De laudele voastre.
Pământe, trage danțul în cercul horei tale
Și tot ce este-asupra-ți ardice a sa voce

Și rugă către ceruri. Ai munților nalți cedri,
Plecați al vostru creștet, vă înclinați, o, arbori,
Și plante câte sunteți, verdeață, pom și floare,
Nălțați profumul vostru.
Tot ce viază-n mare și tot ce svoală-n aer
Și pre pământ se mișcă, și om, și animale,
Pe idioma voastră, pe limba-și fiecare
Uniți vocile voastre, și cerul și pământul
Răsune *osana!*
Materie și minte, cântați lauda mare,
Cântarea creațiunii, panimniul ființei!
Cântați ziua a șasea, a Domnului zi sântă:
Sânt, sânt, sânt este Domnul, omnipotent eternul!
Plin este timpul, locul, plin cerul și pământul
De gloria-i divină!

III. Viața sau androginul

I

Se complectară toate, și cerul, și pământul,
Ș-adornamentul lor.
Era grădină mare cum n-a mai fost vrodată;
Era-n Edenul păcii plantație divină,
Terestru paradis.
Acolo fu pus omul, ca-n sânul fericirii,
Și rege peste toate, de toate a dispune
Și a se bucura.
Ca un străin și singur, uimit, fără să știe
Nici cum, nici unde s-află, nici d-unde-aci venise,
Sta jos pe flori, pe iarbă și răsuflând profumul
În dulce reverie.
Se uită, vede lumea pe cât vedere-ajunge,
Și-n toate câte vede nu știe să distingă

Departele d-aproape, distanța-ntre objecte.
Se pipăie și simte senzațiune duplă:
De pune la ochi mâna, el simte totodată
Cu mâna și cu ochii; de își atinge fruntea,
Simțirea-i e-îndoită: și-n degite, și-n frunte;
De-și pipăie genuchii, asemenea simțire,
Asemenea cu pieptul, cu membrele lui toate.
D-atinge-mpregiur iarba, de ia în mână floarea,
Nu simte tot asemeni ca-n prima pipăire:
Prin degite pricepe, nu însă și prin floare.
Ardică la cer capul, și soarele îi pare
Că-n ochii lui străluce, și-ntinde iară brațul
Să ia soarele-n mână. Ci sare în picioare,
Că soarele-i departe.
Asemenea cu munții, asemeni cu dumbrave,
Cu pomi, cu flori, cu fructe, voiește să le-atingă
Cum s-a atins pe sine, cum cele dimpregiuru-i.
Se mișcă și cu pasul, se-ncearcă să le-ajungă
Să măsure distanța cu-a tactului simțire.
Ca ochii la lumină, așa i se deschide
La minte cugetarea, și-ncepe a distinge
Între aci ș-acolo, între sujet ș-objecte,
Pe sinele său propriu din tot ce nu e sine.
La început crezuse că toate era-ntr-însul.
Când vine pruncu-n lume, abia condus, cu anii
Ajunge să cunoască în stadiul prunciei
Și al copilăriei, în anii-adolescenței,
Câte, ajuns în floare, ca june le cunoaște
Și judecă și știe. Cu-ncetul se deprinde
Cu orice cunoștință.
Iar primul om apare din mâinele divine
Întreg și deodată plin de vigoare, june,
Apt d-a distinge-ndată din rău și dintre bine,
Și mintea-i se dezvoltă în câteva momente

Cum nu se mai dezvoaltă la noi, posteritatea,
Cu anii și cu secoli.
Începe să se miște, voiește a cunoaște,
Atinge și numește objectele pe nume.
Ia plantele d-a rândul, se uită la văi, dealuri,
La râuri, la fântâne, la câmpuri, la dumbrave,
În toate se-nțelege și dup-a lor natură
Prin nume le define.
Cu toate se cunoaște, cu tot care vegetă,
Cu tot care viază, cu pasăre, cu vită;
Și-l recunosc iar toate de domnul lor și rege.
Pe dinaintea-i toate, voioase, fără teamă,
Perechi și după speții trec rânduri spre-nchinare,
Trec păsări, păsărele, și ciripă și cântă:
Cu soțu-i filomela, și amoros columbul
Cu tânăra columbă, fedela turturelă
Cu soțul vieței sale,
Berbecele cu oaie, junicea lângă taur,
Cu-a sa lionă leul și tigrul cu tigresa.
Iena, lup și vulpe vin umili înainte-i,
Cu limba îi sărută picioarele și mâna,
Se tăvălesc, se joacă, și-arată bucuria,
Spre semn de mulțumire, luându-și al lor nume.
Și trec l-a lor pășune și jocuri inocente:
Junicea cu liona sânt bune vecinele,
Cavala pe tigresă voioasă pune nara,
Tigresa pe cavală c-o labă pufulină
O mângâie ușure, și mutual se cearcă;
Și pân' la pisicuță, cu șoricelu-n labe
Se joacă resăltându-l, ca pruncul cu o minge.

II

În toate omul simte nespusă bucurie,
Și cerul, și pământul îl pune în extaze.

Frumoasă-i pare lumea, și *Cosmos* o numește
(De marea-i frumusețe), divin adornament.
Ci n-are cui să-mpartă nici marea bucurie,
Nici cuget, nici plăcere, căci e cu totul singur
Și n-are șie semen.
E om și n-are oamă, ca leul o lionă,
Ca turturelul soață. Cu toate-acestea simte
O voce-nterioară, misterioasă voce
Și tânără, ce-i spune că nu e, nu e singur,
Că poartă un alt sine în sinele său propriu,
Ce-n sânul său viază, la inimă îi bate,
Cum simte mama-n sânu-și când saltă embrionul;
Ea știe că într-însa începe o viață
Din propria-i viață ca un depozit sacru,
Ea știe că e fructul amorurilor sale,
Objectul adorabil ardorilor materne.
O știe cum știură în sus d-atâția secoli
Și tânăra ei mamă, cum a știut bunica,
Străbunele-n sus toate, cum știe-orice femeie;
Iar primul om și mire, augustul nostru pater,
De unde-avea să știe ce saltă și s-agită
În sânu-i, l-a sa coastă, de inimă aproape?
Nu știe, ci resimte că nu se află singur;
Și-n neastâmpăr straniu dorințe-l înfioară,
Se-mbrățișează singur și amă cu ardoare
Și nu știe ce amă... Se înamoră-n sine
De cel mai inefabil, legitim amor propriu.
Suspină și se simte ferice-n suferire,
Își rătăcește pașii și cată-n neastâmpăr.
Se pune spre repaos subt arbure la umbră.
Uimit ca în extaze, adoarme cum dorm pruncii,
Ca-n leagăn de verdeață, de tinerele roze,
Și petrecut de perle unei sudori ferice.

În somn, ca-n aromire, ca și cum e aievea,
Când omul dulce doarme și simte și aude
Câte-mpregiur se-ntâmplă, apare o ființă
Augustă, radioasă. Era divinitatea.
În formă de-om apare, cărunt și venerabil
Și plin de bunătate. S-apropie afabil
Și pune a sa mână pe coasta lui din stânga.
Atoatecreatorul operator devine
Și blând desparte coasta și ușurel o smulge,
Ca dintr-un argil nobil spre plastica divină;
Și o desparte asfel precum desparte zeul
În faptele-i divine, să dea viață nouă
În loc de a distruge.
Profundă este plaga și omul simte dorul;
Ci dorul este dulce ca dorul ce provine
Din mâna provedinței, ca dorurile-agapei.
Cine-a simțit amorul o știe cât de dulce
Îi este și durerea. Sub mâna creatoare
Se-nchide-ndată plaga, cum vine la loc apa
Când mâna se afundă să ia dintr-însa parte.
Sub mâna creatoare palpită caldă carnea
Și coasta se mlădie. Într-însa zeul suflă
Mai mult decât viață, amorul divin suflă.
Și edifică Domnul acea vitală coastă
Ce din Adam luase, ca templu, în femeie.
Cum iese creatura din mâna creatoare,
Suavă se mlădie și moale se-ngeliză,
Și Dumnezeu, văzând-o, din grația-i cea mare,
O și numi *muiere.*
Când ne tot spun poeții de fabula Minervei,
De creierii lui Joe, d-a lui cefalagie,
De marea-ndemânare la meșterul Vulcan
Și de severitatea, de candida belețe

A verginii Pallade, ce copie obscură,
Ce palidă-imitare după originalul
Al omului arhetip! Și ce e de poetic
În cea grotescă armă, a lui Vulcan secure,
Cum și-ntr-o amazoană coifată-mpăvăzată,
Săltând toată armată din creștetul lui Joe,
Cum iese o păpușă săltând dintr-o cutie?
Divina noastră Evă – și Eva e viața,
Cui mai târziu și Ebe îi ziseră poeții,
Junețe, renoire, viața în splendoare –
Divina noastră Evă, în toată nuditatea,
E tot ce e mai nobil, mai grațios, ferice,
Mai adorabil... însă curând și vom vedea-o,
Căci iat-o că dispare, precum dispare zeul
Și omul se deșteaptă din dulcea aromire.

III

La umbră, lâng-un dafin, ca p-un așternut moale,
Pe iarba mlădioasă cu flori îndamascată,
Ca pruncul într-un leagăn dormea prima femeie,
Cu tâmpla p-a sa mână, sublimă de inocență,
În toată nuditatea divinelor ei grații.
Ca peplu peste corpu-i se răsfira în raze
În unde de lumină, cosițele-i de aur
Și-i coperea d-a lungul augusta nuditate
Și sânul d-alabastru și brațele-i rotunde.
Pre frunte-i o sudoare de perle transparente
Și un surâs pe buze, c-al pruncului ce doarme,
Spunea de beatitutea a unui vis ferice.
Susurul apei vie fântânei de aproape
Murmura frunzăturei, cântarea filomelei
Ș-a vântului suflare ca un fior pe frunte-i
Din somn o deșteptară. Deschide la cer ochii,

Se uită împregiuru-și; nu știe unde s-află,
Nu știe d-unde vine. Se scoală în picioare,
Se pipăie, tresare l-al degetelor carmen,
Și-n răpedea mișcare, în gestele-i naive,
I se răsfiră părul; și părul atingând-o,
O dulce-nfiorare d-a lungul o coprinde.
Din toate câte vede, pe flori își pune ochii;
Și-ncepe a culege, și pasă înainte
Săltând din floare-n floare.
    Din multele fântâne curgea limpede apă
Și-n râurele limpezi se aduna-mpreună,
Formând ca o câmpie lichidă, cristalină,
Ca cerul de albastră și lucie și lină,
Cât celesteu s-ar zice. La lucida lui față,
L-a arburilor umbră atrasă de răcoare,
Și-ndreapt-acolo pașii. Și vrând să se așeze,
Plecându-se spre apă, apare drept în fața-i
O formă-ncântătoare. Se-ntinde să se uite,
Se-ntinde ș-acea formă. Tresare, se retrage,
Și forma se retrage. Revine încântată,
Ridente-ntinde brațe, revine iar și forma;
Ridente-ntinde brațe, și brațele întinse
    Ating, turbură apa...
O asfel de-ntâmplare, și unică în lume,
D-a se mira în apă ș-a se vedea pe sine
Ca însuși într-un specol, și făr-a ști că este
Imaginea sa însăși, și făr-a-și da cuvântul
De câte i se-ntâmplă, n-a mai putut s-advie
Decât primei copile ce, singură sub soare,
Nu mai văzuse încă imagine umană;
Ș-apoi atât de belă, atâta de perfectă!
Acesta e-adevărul, acesta prototipul
D-o scenă-atât naivă ș-atât de grațioasă.

Iar fabula antică d-a lui Narcis fântână
Și de înamorarea a lui cu sine însuși
E palidă minciună, contrarie naturei.
Revine iară Eva și-și vede iar ritratul,
Se-namoră-ntr-însul și vana ei ardoare
O face să s-arunce și-n brațe să-l apuce.
Se scaldă-n apa rece și neaflând nimica,
Rămâne-extaziată, cu totul disperată
    Din apă se retrage.

IV

O voce-interioară o face să dorească
Să-și aibă o soție ca forma ce văzuse,
Și inima îi bate d-amor și de speranță.
Era preocupată d-objectul ce-o-ncântase,
Era înamorată de bela ei figură.
Noi nu putem descrie acele frumusețe,
    Ci-n câteva cuvinte.
Ne tot vorbesc de angeli, ne tot deping la angeli
Sculptorii și pictorii, poeții-ntr-a lor vervă.
Să mergem la sorgintea-i de vrem să știm frumosul.
Atoatecreatorul, principul frumuseței,
Din grația divină când trase idealul
Beleței absolute, imaginii divine,
Prin mâna-i creatoare-l înființă în faptă
Și-n plină realitate prin om, a sa făptură,
Și toată frumusețea o puse în femeie,
În verginea primară. Frumoasele din secoli,
Ce-au apărut oriunde și au să mai apară,
Cântatele lor grații, proporțiuni simetrice,
Faimoasele belețe într-una adulate,
N-ar întregi o Evă (ce coprindea în sine
Ca-n germine tot sexul), cap-d'oper-a naturei

Și filia dilectă divinei frumusețe.
Mulți ochi s-asemănară cu-a cerului culoare,
Cu sori și cu luceferi; ci, d-ați avut nainte
Doi ochi ce adorarăți și razele-amoroase
De v-au pătruns vrodată, ce v-a păsat atuncea
D-a cerului culoare, de soare, de luceferi,
Pe lângă căutarea dilectei ce vă face
Să știți ce e viața, ce este fericirea?
Ce comparare-ncape între-acei ochi și soare?
De știți d-acea extaze, nespusă fericire,
Mulțiți-o, înălțați-o la maxima putere
Și veți avea idee de ochii, fruntea Evei,
A nobilei, divinei viragini primitive,
Model de frumusețe la angelii din ceruri
Când vin ca să reveste imaginea umană.
Acest fel era Eva, comuna noastră mater,
Când de fiori coprinsă, cu fruntea radioasă,
Cu ochii plini d-ardoare, căta în neastâmpăr
Părerea ce văzuse și dispăruse-n apă.

V

În intervalu-acesta, Adam, deștept sub platan
Dup-acel vis ferice, avea tot înainte
Augusta, glorioasa figură creatoare,
Și mai vârtos ființa din coasta lui creată,
Atât de grațioasă, belisimă și moale,
Cui i s-a zis muiere; iar numele de Eva
C-o mistică putere îi mângâia auzul
Și-i încânta ființa. Ci fericirea scurtă
A visului trecuse. Trecând și reveria
Ce-l consola atâta, văzu că e tot singur,
    Cu totul solitariu.
Pierzând orice speranță, ca-mpuns sări-n picioare.
Atunci îl vede Eva: el n-avea-aceleași grații,

Același aer dulce imaginii din apă.
Era d-o frumusețe mai forte, mai severă,
Ce, inspirând respectul, atrage și impune.
Cu bucurie-ndată ș-o teamă o coprinde,
Căci junele, văzând-o, venea voios spre dânsa,
Văzându-și idealul. Intimidată, Eva
Își strânge sânu-n brațe, s-acopere cu părul,
Și-ntoarce napoi fața ca prin instinct de fugă,
Deși nu-i displăcuse a junelui figură.
În forma lui virilă, în nobila-i statură,
Era plin de vigoare și plin de maiestate.
Cea gravitate blândă și seriosul aer
De autoritate intimidă pe Eva
Și o făcu să fugă.
    Adam, recunoscându-și objetul adorabil
Al visului ferice, strigă, iuțindu-și pașii:
„Stăi, bela mea dilectă, întoarce-te, o, Eva!
Os nobil, adorabil din propriele-mi oase,
Din carnea mea ești carne, viață din viața-mi;
Te cată al meu suflet, ființa-mi te reclamă
Ca parte integrantă a existinței mele,
Să fim întotdauna, precum am fost, un corp."
Stă verginea, s-arestă, căci fiecare-și cată,
Mai mult decât soția, să nu mai fie singur,
Își cată jumătatea din sinele său propriu.
Adam își simțea dreptul ce-avea într-ale sale,
Și Eva datoria, nevoia-mperioasă
D-a reveni la sine, de unde emanase.
Vocația spre nuntă era-născută-ntr-însa,
Cu ea venise-n lume, ca și cu modestia
Virtuții virginale, ca și cu conștiința
D-a sexului valoare ș-a demnității sale.
Întinde mâna, cede l-ardoarea juvenilă,
S-arestă și așteaptă. C-o blândă maiestate

Adam o-mbrățișează; ea s-abandonă placid,
I se mlădie corpul sub brațul ce o strânge,
Își lasă docil capul și-l pleacă p-ai lui umeri;
Iar sânul d-alabastru în unde i se gonflă
Sub vălul transparente al blondelor ei plete,
Întâmpină ș-atinge și elecrtiză sânul
Divinului său mire. El tremulă ș-o strânge,
La pieptu-i se lipește și-n sacrul său deliriu
Depune p-a ei frunte nupțialul primul baciu.
Ea își ardică ochii și amoroși și langhizi,
Și plini de elocință, ca raze de lumină
Se pun pe a lui frunte, cu-aceea tinerețe,
Drept dulce recompensă l-ardentea sărutare.
Nici cerul, nici pământul nu-i oferise încă
Ceva mai adorabil! Descopere într-înșii
Ce n-a putut Edenul a-i prezenta mai dulce,
Mai răpitor, mai nobil, ș-a-l încânta atâta.
Adam pierde puterea, jos în genuchi se lasă.
Din ast moment începe sub soare adorarea.
Și-n adevăr, femeia fu viul edificiu,
Însuflețitul templu ce a putut să-nspire
Amor și adorare, și pe altarul cărui
Din inimă, din cuget se puse-n olocaust
Al laudei ș-al păcii, sincerul sacrificiu.
Lăsa-va omul tată, lăsa-va p-a sa mumă
Și de a sa femeie lipi-se-va cu suflet,
    Ș-un singur corp va face.

. . . .
. . . .

VI

Se scoal-Adam; și Eva în brațele-amoroase
Îl strânge cu ardoare; el mai ardent o strânge,

Și sân la sân ferice se-mparadisă mirii.
    Ținându-se de mână în mutuali afecții,
Adam duce pe Eva în leagănul d-aproape
De flori și de verdeață. Nici un talam vrodată
Din stanțele regale augustelor mirese
N-avu atâta artă, nici adornare simplă
Cu-atâta maiestate, décor mai ammirabil.
Flori, vițe în festoane, cum nu produce arta,
În toată abondanța, în toată frumusețea
Suav decora bolta, păreții și intrarea,
Extazia vederea și încânta mirosul.
Pe un tapet de iarbă cu flori presemănată
Se desemna ridente și roza amoroasă,
Și candid' iasomie, safranul, iacintul;
Pe așternutul moale de iarbă ca mătasea
Acante, lăcrămioare, voioase viorele,
Odorifere plante broda talamul nunții.
Atoatecreatorul, principul frumuseței,
A fost decoratorul când a plantat Edenul.
    Conduși d-al nunții angel, mireasa cu-al său mire,
Țiindu-se de mână în sânta nuditate
De care n-avea teamă nici d-angeli, nici de Domnul,
Nici unul despre altul, intrară-n sanctuarul
Misterelor divine și d-unde-avea să iasă
Întreagă omenirea spre-a popula pământul.
Au fost sacrați de preoți, de mâna preaînaltă,
Dodată cu viața, venirea lor pe lume,
De patriarhi ai legii conubiului sacru.
    Cine-ar putea descrie nespusele transporturi,
Candoarea virginală și grațiele Evei,
A lui Adam fervoare, întreaga fericire
Și-extrema pietate l-a ritului plinire?
Împinși d-angelul nunții pe așternutul moale,
Sunt unul lângă altul în toată inocența;

Adam începe ritul; c-o dulce rezistință
I se supune Eva și-n olocaust cede
A se-mplini misterul.

. . . .
. . . .

Atuncea împreună, în toată fericirea,
Simțiră paradisul și-ntreaga beatitute.
Ca fulger fiori multe coprinseră pământul
Ș-electrizat revarsă profumul fecundării,
Și pulberea-auree zefirii o răsfiră,
O spulber-amoroasă, ia plantele d-a rândul,
Se-mbată în delicii, din floare peste alta.
Se-nfiorară pasări d-amor, de bucurie,
Din aripi, aripioare, bătură și cântară
Și celebrară ritul misterelor vieței.
Luceferi, astre, stele, și însuși casta lună
Aprinseră ca marturi făcliele nuntale
Și angelii agapei cântară-epitalamul
Și acțiuni de grații, d-amorul conjugal.

În horul astor angeli, o, bard al Albionei,
O, Milton, treci la rându-ți! De ai pierdut vederea,
Ți-e inima-n lumină și geniul în ceruri,
Cu arpa ta de aur celebră imeneul,
Salută ca un vate amorul conjugal
Cu care numai omul a fost dotat din ceruri.

IV. Arborul științei

I

De este o cădere, a fost ș-o stare cultă
De arte, de științe, de pace, de dreptate,

D-amor, de armonie, de bunuri legitime,
A fost ș-o fericire.
A Greciei cădere în sine presupune
Ș-o mare naintare, în care înfloriră
Virtuți, științe, arte și drept și libertate,
În care se născură ș-atât se dezvoltară
Talente, minți și genii, eroi și legislatori;
A Greciei cădere ne dă să înțelegem,
Din faptele-nvederate, c-a fost a lumii școală,
Precum căderea Romei ne-nvederează-n faptă
C-a fost odinioară și doamnă, și potente.
A omului cădere de ce să n-aibă-n sine
Aceeași însemnare? De ce să nu ne spuie
D-un nalt grad de cultură în care omenirea
A fost ajuns odată și a căzut la urmă?
Toți popolii din lume conservă suvenirea
D-o stare foarte naltă din care căzu omul.
Tradiția îi dete și forme variate,
Și nume, după locuri: la unii ev de aur,
La alții paradise, la mulți divina eră,
Cereasca-mpărăție, perfecta fericire.
S-a zis că pe atuncea locuitorii Terrei
Era mai sus de oameni cu mintea, cu puterea,
Când, domni pe elemente, răstrăbătea pământul
Și aerul, și marea, când spațiul și timpul
Era al lor dominiu; perfecta fericire
Sau absolutul bine era a lor avere,
Legitim eritagiu.
Tradițiuni c-acestea era-n mare credință
În Asia întreagă, și câți n-ar fi crezut-o
Ar fi trecut de empii, nedemni de existință.
Să le luăm d-a rândul, făcând aceeași cale
Ce au făcut și ele prin lumea primitivă
D-a omului cădere.

II

Să-ncepem d-unde-ncepe credința despre starea
Acei culturi nalte, de unde căzu omul.
Așa de fostul bine, d-antica fericire
Se nară pretutindeni și-nvederează fapta
C-a fost ce nu e astăzi, un nalt progres în toate,
În care omenirea se bucura ferice
De dreptul la viață.
Acea antică eră s-arată, cum am zis-o,
Sub varii, multe forme, sub varii, multe nume:
În Indii se numește maharhiane faste,
Căci oamenii d-atuncea era maharhi pelorii,
Mai mari decât pământul, atotpotenți ca zeii;
Și leii, tigrii, lupii, momițele, asinii,
Și însuși peștii mării avea mai multă minte
Decât regii de astăzi; iar vulpile și lupii
Se pricepeau mai bine decât toți fariseii
Spre a-ncela și-a smulge.
O singură cetate era tot globul nostru;
Maharhii, cetățenii acestei urbe vaste,
Era cât universul de mari și formidabili.
Pe lângă ei pământul era ca o puntură
Și – o, minune mare! – că ei, maharhi cât lumea,
Cu mii și milioane se desfăta pe dânsul
Și bea la ambrozie și se punea la luptă,
Precum se luptă zeii sau regii până astăzi.
În mijlocul cetății, ce-era ca o grădină,
Și arborul științei creștea superb spre ceruri,
Nemărginit cu trunchiul. Ca și știința însăși
Se împărțea în ramuri, în crace, -n rămurele,
În secțiuni aparte, capitoli, paragrafe,
Articoli, axiome, și câte are știința
Să semene cu pomul.

Acest arbure mare era ca orice plantă,
În jos cu rădăcina, spre cer cu-ale lui ramuri,
Și rădăcine-ntinse ce sfredelea pământul
Și străbătea profunde în iad ca niște pompe,
Cât să spăimânte mintea și să-nfioare carnea.
D-acolo-și trăgea sucul și-l răspândea în fructe
Ca, d-or veni vrodată p-acest pământ și oameni,
Precum veniră-n urmă, să nu guste dintr-însul,
Căci moartea îi așteaptă în stirpea lor întreagă,
În toată-eternitatea.
P-acest fel de credințe și Brahma, și brahmanii
Își stabiliră singuri și tronul, și altarul,
Și ordinea legală.

III

Un eretic odată, potente cât maharhii,
Arhibrahman din leagăn, sacrat de sine însuși
Și suveran pontefice, c-un braț de naltă forță
Ia pomul și, smulgându-l din cele mai profunde,
L-întoarce și-l înfige cu rădăcina-n ceruri,
Cu ramurele-ncoace spre noi ca niște raze,
Să-nvețe d-altădată să nu mai sugă moartea
Ca pân-atunci din iaduri, ci viață și lumină
Din cele preaînalte; să crează fiecare
Că cine din el gustă ia viață și putere
Spre a combate forța ce se credea că este
Ea însăși absolutul.
D-această cutezanță se zbucină pământul;
Toți sânții, toți maharhii strigară: „Sacrilegiu!
Trădare, apostazie!“, căci după dânșii lumea
S-a-ntors, ca niciodată, cu josul său în sus.
Nici Anna-arhiereul, nici doctorul Caiafa,
Cuvioșia toată, cu scribi, cu farisei,

Nu-și sparseră vestmântul și nu strigar-atâta
Când încarnat Cuvântul, spre nutrimentul minții,
Își dete al său sânge, doctrina sa divină.
Nici însuși sântul papa n-a fulgerat atâta,
Din culmea Vaticanului, urgie și-anateme
Când Luther ereticul se puse să proteste,
Altissim să proclame și voia conștiinței,
    Și liberul examen.
Era nevoie mare în Indiele toate!
Și de aci nainte persecutări, martire,
Furci, bende, rugi și roate, cu moartea toți să moară
Și câți n-au atins pomul.
Ci arborul științei fu transplantat în China
    Cu rădăcina-n ceruri.
P-atunci China, mai simplă, cu totul primitivă,
N-avea atâtea-nvățături ca cele de prin Indii;
Chinezii-n simplitate nu se putea pricepe
Cum mii de universuri, de colosali maharhi,
Putea să se desfete pe glob ca un grăunte.
Au fost auzit însă din tată la alt tată
C-a fost mai dinainte timpi, zile fericite,
În care-și mânca omul fără laboare pâinea
Și oamenii cu toții era nici viermi, nici humă,
Ci suverani cu toții, imperatori celebri,
În strictă alianță cu cele preaînalte,
Căci cerul cu pământul era ca două staturi
Vecine și amice, în bună armonie.
P-atunci imperatorii (c-așa se zicea omul)
Pe căi d-argint, de aur, de fier peste tot locul,
Cu trăgători d-aramă vărsând flacări pe gură,
Mergea unul la altul și devorând distanța
În câteva minute, în țări prea depărtate,
Iar alții-n vehicule ca stelele volante,

Cu ipogrifi de flacări ca fulgerul de răpezi
Îți străbătea prin aer de la pământ la lună,
Din lună drept la soare. P-atuncea toată lumea
Era în fericire, p-atunci era și râuri
    De miere și de lapte.
Dar, cum nu se prea știe, că-ncetul cu-ncetul
Se tot corupse lumea și iată și căderea.
Spre consolare însă advine pomul științei
Și, tot gustând dintr-însul (cum gustă din știință),
Locuitorii Chinei inventă astăzi una,
Inventă mâine alta; cu corpul și cu mintea
Se puseră-n travaliu, se deteră la arte,
La măiestrii, științe; aflară niște semne,
Spre-a se putea-nțelege cu cei ce sunt departe
Și cu posteritatea; făcură tipografii,
Hârtia inventară, făcură cărți sau table;
Țin mult la industrie, ș-a câmpului cultură
O au drept lucru mare, că ară ș-împăratul;
Și le-a rămas credința că au să mai ajungă
Tot cum mai fură-odată, nainte de cădere,
Pe drumuri fericate, cu cai de acioaie
Și vărsători de flacări, distanța să devoare
Și lumea să străbată din magine în alta,
Și c-or s-ajungă încă, ca-n clipă, ca un fulger,
Apus cu răsăritul să stea gură în gură
A se-nțelege-n vorbă, ca-n zilele acelea
    Ce le numea divine.
Acestea le cred toate și încă și mai multe,
Ci nu se pun să facă, așteaptă să le vie
De peste mări decindea, din lumea cea mai nouă,
    Din țara lui Franklin.
Căci ei au o credință și țin prea mult la dânsa,
Că soarele, lumina, tot de la răsărituri

S-a învățat să vie când alții, bunioară,
Așteaptă să le vie de la apus sau nord.

IV

În secolul de față progresul nu e încă
La gradu-n care-n China se crede c-a fost omul
Nainte de cădere; când însă după secoli
Va tot nainta omul, și dup-o catastrofă
Ar recădea cu totul în noua barbarie

……

VIII

……

Și-oricând pe el se pune al Domnului nalt spirit.
Iar mitul despre lemnul științei era încă
În credit între stirpea lui Abraham sau Brahma,
Ci-l nară omenește, ca și cum nu l-ar crede,
Căci prea cu pietate vorbește de știința
Ce Dumnezeu pusese în inima cea dreaptă
Lui Betseel, s-opere și să arhitectone
    A mărturiei tindă.
El face istoric din fabula trecută,
El spune că Edenul e parte din Asia
Prin care trece Tigrul, Gehon și Eufratul,
Și poate și-nsuși Istrul, cui și Phison se zise,
Grădină ce-avea-ntr-însa Siria, Etiopia,
Cu Indii împreună, cu țărle-Evilat.
El spune că acolo era stabilit omul,
Cultivator, custode, de mâna preaînaltă;
C-acele mari coprinsuri, de multa lor cultură,
Era ca o grădină cum nu e azi Europa,
Că omul, mâncând pâinea în toată abondanța,

Fără sudoarea feței, ne dă să înțelegem
Machine de laboare ce-au fost eliberat brațul
Ș-o mare naintare d-industrie, de arte;
Că-n plină libertate femeia-era consoarte,
Mai sus d-o Aspasie, mai sus decât o Sappho,
A lui Pindar emulă și, întregind pe omul
Ca demnă jumătate, năștea fără durere;
Că arborul științei, ca-n orice țară cultă,
Crescuse-n cea grădină și prospera d-alături
    Cu arborul vieței.
Ne spune de o stare de pace, d-armonie
În care azi Europa s-a pus pe drum s-ajungă
Și d-unde omenirea căzu ca și Egiptul,
Și Grecia, și Roma. C-Adam, ca o figură,
Personifică omul din era de prodige
Culturei primitive, căzut în barbarie.
Și-n marea lui cădere, lipsit d-orice mijloace,
Lipsit d-orice știință, de tot ce ușurează
Și brațele, și corpul, de orice instrumente,
Redus, precum se știe, într-o informă sapă
De lemn foarte ingrată, și astfel a-și susține
Viața cu laboarea, a-și blestema ființa,
A-și face din femeie o sclavă trmurândă,
Iar din posteritatea-i moștenitori durerii,
    Ai gemetului filii.
Narată pe-omenește, tradițiunea-antică
Ne face să-nțelegem enigma ce agită,
De șaptezeci de secoli, umana rațiune.
Aci s-aude clară a istoriei limbă
Ce-atâta se distinge d-al fabulei haracter,
Ce ne descrie anii și zilele de aur
Ai evului ferice, atâta de contrariu
    Cu însuși fericirea.

O viață monotonă d-o-ntreagă nemișcare,
Când râurele d-astăzi era râuri de lapte,
Păraie curge-miere, când fructele din arburi
Era poame de aur și oamenii la umbră
Și neatinși de soare sta răsturnați ca pruncii
În leagăn de mătase, făr-a mai ști de mâine,
Și arborii de sine pleca ale lor ramuri
De fructe încărcate, ca muma ce își pleacă
Cu tinerețe sânul l-a pruncului său buze.
Nici artă, nici știință, nici frământarea minții,
Nici semn de rațiune. Se poate fericire
În plină neacțiune, monotonie-ntreagă?
Și-n care loc al lumii au fost aste tărâmuri?
În visele-indiene? În câmpuri elizee?
Grădinile-esperide c-acele încântate
Grădine-ale Armidei, create ca prin farmec
Și care niciodată și nicăiri n-avură
   Nici loc, nici existență?

IX

În adevăr, căderea a fost și este-o faptă,
Căci degradat fu omul mai jos și decât vita;
Și oricare-ar fi forma prin care se transmise,
Învederează timpii de-ntreagă fericire
Și d-o cultură naltă, cât li s-a dat și nume
   De timpi divini, timpi d-aur.
Ci care e cuvântul căderii deplorabili,
Al unei catastrofe atâta de complecte?
Să ascultăm răspunsul sau paradoxul mare:
Căci cuteză să guste din arborul științei!!!
Și ce, au moare omul când gustă temerariu
   Din fructele științei?
Problema se prezentă mai mult decât enigma.

Ci, studiind progresul cu istoria-n mână,
Se poate ca-n enigmă s-aflăm și adevărul.
Să trecem peste toate câte putu să-nvente
Și să fabrice omul spre-a lui necesitate:
Invențiuni de vase, de varii instrumente,
Cu uzul profitabili, cu-abuzul dezastroase.
Sunt însă legi eterne, coprinse-n marea carte
Ce s-a numit natură, ș-a căror existență
Și-ntreagă împlinire fu ordinea naturei
Când a ieșit din haos și care nu se calcă
   Nepedepsit de nimeni.
Pe apă nu se îmblă, prin aer nu se svoală;
Știința însă vine și îi produce vase,
Și nave, și batele, ș-aerostate însuși.
Aceste admirabili ale științei fructe,
Gustate fără cumpăt sau fără sprevedere,
Pe lâng-a lor foloase aduseră și moartea.
Tot fructe-ale științei sunt ș-armele de luptă,
Măciuca, or securea, or gladiul, or spada,
Săgeata, arcul, lancea, făcute spre-apărare
   Și-n fond spre a distruge.
Progresul e mai mare, știința mai departe
Când ne produce fructe ca pulbera tonante,
Ș-alăturea cu dânsa fulgerătoare arme
Și tot mai mortifere ca cele mai din urmă,
Și cele ce cu timpul mai răpede vor stinge
   Și arde și distruge.
Câți ați gustat din aste ingenioase fructe,
Tot fructe-ale științei spre-a subjuga, distruge,
Ș-a domina ca zeii, trăit-ați cu viață
Sau ați murit cu moarte, făcându-vă or Caini,
   Or victime, ca Abel?
Să punem ipotezea de ce-ar putea s-advie

D-acum în câțiva seculi de-nvențiuni, progrese.
Se-ntrarmă astăzi omul cu electricitatea,
Dispune după voia-i d-a aburilor forță,
Și toți le recunoaștem foloasele inmane.
Ci tot mai e progresul pe cât există încă
Și mai există timpul.
Străbată-se uscatul de forțele de aburi,
Mulțească-se ca peștii pe mare piroscafe;
Din popol la alt popol, de la un stat la altul,
Din urbă l-altă urbă și din comună l-alta
Încingă-se pământul de căile ferate;
Locomotive, fabrici mulțească-se-n tot locul;
Consume-se cărbunii și imple atmosfera
De gazuri, când natura ni-i dă-n stare compactă.
Să-și imagine omul la ce grad ar ajunge
Progresul în doi seculi și cei ce au să vie;
Ci fără preștiință sau fără prevedere
Ce-ar fi când atmosfera dodată s-ar aprinde
În general incendiu și cataclism de flacări
Ar arde ș-ar reduce progresul în cenușă?
La câți au vrut să-l guste lipsiți de preștiință
Și însuși la aceia ce n-au gustat dintr-însul,
Posterității însuși din germine extinse
Nainte d-a se naște?
Sau, fără a ne-ntinde în ipotezi asemeni,
Prin alte catastrofe, invaziuni de barbari,
Ar recădea iar omul precum căzu Egiptul
Și Grecia, și Roma, și n-ar rămânea semne
De marea naintare în care s-aflä lumea;
Cine-ar scăpa atuncea din astă catastrofă
Are spune cum pot spune căzuții și barbarii
De câte-a pierdut omul. Prin forme variate
Tradiția-ar începe a deveni iar mituri

Divini, fabuloși secoli. Și or credul, or sceptic,
Or humă, or zeu, omul din nou ar reîncepe
Tot în sudoarea frunții să-și ție o viață
De chinuri, de durere; prin luptă, prin travaliu
Din nou ar reîncepe o cale lăcrămoasă
D-o lungă, grea laboare și aspră, și ingrată
D-invențiuni târzie, cât șaptezeci de secoli
De luptă, de turmente, sudând, laborând unii,
Și tot culegând alții, n-ar fi d-ajuns ca omul
Să vie iar în starea în care ajunsese
Nainte de cădere.

X

Scriptura cam acest fel ne dezvelește mitul
Ce străbătuse lumea; într-îns-aflăm mijloace
A dezlega enigma.
Mois', crescut în Egipt, mai conserva d-acolo
Și datini, și doctrine, și tot mai întrevede
Divinitatea-n forță, și Eloimi îi zice.
Ca stirpe-abramiană reține iar credința
Științei prohibite; d-aceasta în Geneză
Mai dă divinității antice atribute
Sau calități păgâne, o lasă ca și alții
Tenace în vendictă, teribilă-n mânie,
Avară și geloasă în cauza științei;
În fond însă-l repumnă absurdul și nedreptul:
În Eloim transpare divinitatea veră.
Căci însuși prin femeie prescrie rentregirea,
Regenerarea plină umanității-ntrege.
Ea are să strivească culpabila, perfida
A șarpelui rea țeastă.
E cu metod Scriptura, căci atestând căderea
Ne spune câte-există și cum vorbește lumea

De arborul științei, și lasă o speranță
De câte au să fie, prin contraziceri însuși
    Descopere-adevărul.
Căderea este-o faptă, ș-așa o recunoaște;
Ci care e cuvântul? De unde provenise?
Scriptura ni-l transmite așa cum se didese
D-adoratorii forței, satrapii-antichității,
Și pare că s-adresă la mintea omenirii,
Zicându-i: „Au se poate un zeu gelos și pater?
Un zeu plin de vendictă în marea-i bunătate?
Un zeu plin de rancură în lunga lui clemență?
Și daca vreți cuvântul căderii deplorabili,
Vi-l spui cum vor să-l spuie potenții, impostorii:
Creat cu simțiri omul, dotat cu judicată,
Distins prin rațiune cu naltă facultate
Să studie, s-observe și altor să comunice
Ideea, cugetarea, acesta este omul,
    Imaginea divină.
De altă parte iară, o lege de teroare
Divinamente dată, nerevocabil pusă
Să nu cumva să guste din arborul științei,
Ce-atât se dezvoltase în lumea cunoscută
Cât paradis se zise! că va muri cu moarte
În tot superlativul și el, ce-a comis fapta,
    Ș-a lui posteritate".
Prin aste contraziceri Scriptura ne deschide
Un drum de judicare și d-a conchide singuri:
De este cu putință un zeu pervers cu mintea,
Gelos d-a sa făptură, nedrept, cumplit, teribil,
Neconsecvent cu sine, lipsit de rațiune,
Într-un delir culpabil de ură, de vendictă,
Să dea pe mâna morții umanitatea-ntreagă,
Să martirize filii d-a tatălui păcate

C-o ură nempăcată, să-și facă un deliciu
Din lungele suspine ș-universalul gemăt?
Acel zeu nu există și n-a putut să-existe;
E zeul ficțiunii infamilor ce vrură
Să-mpile omenirea în numele credinței
De dânșii inventată, făcând divinitatea
Egală și complice cumplitelor lor crime.
Scriptura îi denunță prin contraziceri însuși,
Și toată neființa, ca zeii ficțiunii,
Dispare ca minciunea când adevăru-apare
În Iehova-Ființă și când mai dinainte,
Prin luptă decisivă și foarte neleală
D-o noapte foarte lungă, învinse omul forța,
Ce pe lângă tărie adăogea și dolul,
Puindu-i mii de piedici la coapsa lui virilă.
În alba dimineței teribila fantasmă,
Divinitatea-forță, cu toat-a ei tărie,
Manopere și curse, era jos răsturnată;
Iacob e cu genuchii pe pieptul și gâtlejul
Lui Eloim cel tare, ce grație îi cere.
Nu grație, ci pumnă, te luptă d-aci, oame
    Dezmoștenit, te luptă!
Cu propriul tău sânge respinge innoranța,
Nu crede imposturei; Scriptura ce-ți depinge
Figurele erorii te face să vezi singur
A ta regenerare în fructele științei,
    În Dumnezeu-Cuvântul.
Căzut-ai prin eroarea-ți, lipsit de preștiință;
Prin Dumnezeu-Cuvântul te-naltă la splendoarea,
    La starea-ți primitivă.
Desparte din substanța divinității vere
Nedemnele-atribute ce-i dete impostura;
În legile-armoniei vezi legea provedinței,
    Principul bunătății; divinitatea-ntreagă

Stă însuși în dreptate, când faptele-ți perverse
Răstoarnă echilibrul. Când ieși din calea dreaptă
Și predomină răul, convinge-te că bunul
Răsare din excesul al răului, și darul
S-adaoge oriunde păcatul se-mmulțește;
Ca lucea din tenebre, din rău binele iese.

V. Moartea sau frații

I

Căderea-a fost și este, nu însă preursită
Din planul provedinței, ci din fatala-eroare.
D-aci în innoranță, în lipsă căzut omul,
Ajunse-a se susține ca fiarele, cu prada,
Ca păsări cu ciupitul, sau laborând pământul
În chinuri și sudoare, cu palmele, cu brațul,
În lipsă d-instrumente, a se arma cu lemnul
Și mai târziu cu piatra spre-a răsturna pământul.
Dotat cu rațiune, își construi umbrarul;
Castorul, rândurela îi fură drept maeștri
Spre a-și clădi coliba, și alte animale
Spre a-și căta spelunce și a scobi pământul
Să se alberge iarna.
Domă cavalul, boul, și le împinse jugul
D-a trage greutatea cu dânsul dimpreună
La asprele lui sarcini. Domestici și păsări,
Formă de vite turme, dispuse d-al lor lapte,
De lână și de piele, d-a lor progenitură.
Cu fiara veni-n luptă, și vingător adesea,
Întreaga-i despuiere îi atestă valoarea
Și-l revesti ca mantă, emblemă de victorie,
Trofeu al luptei sale.

Cu furie mai mare, cu ură mai cumplită
Veni cu omu-n luptă, și vingător sau pradă
Ajunse or despotul, or sclavul mizerabil
Al fratelui său însuși, carnefix or victimă.
Urmând după Scriptură, lua-vom înainte
Drept arhetip de viață adamiana stare,
Familia întreagă ce reprezentă-n sine
Viața primitivă; vom spune cu durere
De cele întâmplate după cădere-ndată
Ca niște consecințe.
Pierdu Adam Edenul, primara fericire,
Căzu omul din culmea progreselor cântate
De toți profeții lumii popoarelor antice.
Un cataclism teribil, universal incendiu
Se pare că coprinse, distruse moștenirea,
Averea omenirii; că cherubimi de flacări
Sta custodind intrarea, romfeea fulgerantă
Rota neîmpăcată. Nu mai era speranță:
Cu mâinile-atârnate, cu palmele-ncleștate,
Își pleacă omul fruntea și jos la pământ cată.
Iar svânturata-i soață în lacrămi sta în urma-i,
Cu părul în desplete în marele său doliu.
Expatriat e omul, dezmoștenit cu totul
Din marele său bine, din toat-a lui avere,
În faptele lui toate e blestemat pământul;
E roșu de arsură, triboli abia produce
Și spini și pălămidă; chin și sudori l-așteaptă
Spre a-și susține viața; mai vine și insectul
Să-i dispute, să-i roază productele laborii.
Pe lâng-aceste-o voce din sânul său se nalță
Și-i spune implacabil că nu e decât humă
Și-n humă-a să reintre.
Frumoasa lui consoarte, cea grațioasă Eva,

Ducilă îi urmează, supusă servitoare;
În lacrămi și lamente, labori de tot ingrate,
Își pierde ai ei carmeni și grațiele toate,
I se pălește fața, i se deseacă pieptul
Și buzele îi crapă. Cu scobitoru-n mână,
Drept instrument laborii, i se năsprește palma,
Când talpele, călcâiul, i se-ntăresc ca osul,
C-a vitelor copită. Durere o așteaptă
În viața-i lăcrămoasă spre-a naște și a crește
Spre dor, spre chin, laboare, tot filii ai durerii
Ce au să-ngrașe câmpii cu sânge, cu sudoare.
În toată nuditatea, expuși la ger, la vânturi,
Tunice pelicee le coperiră corpul,
Și vița, sicomorul le oferiră frunze
    Spre-a-și coperi mijlocul.

II

În astă scăpătare și lipsă despre toate
Născu lui Adam Eva pe-ntâiul fiiu, Cain,
Cu gemenea Azruna. Ca cuibul unei păsări
Se împleti un leagăn de flori, plăpânde frunze.
Acolo puși copiii, ca doi columbei tineri,
Fur-ardicați spre ceruri de mâinele paterne,
    Primițele-agapei.
Se mai născu și Abel, și gemenea Helia.
Părinții se-mmuiară cu inima, cu dorul,
Cum foarte des se-ntâmplă, spre cel mai june frate,
Și gestele lui toate, mișcări, apucături,
Li se părea mai tineri, mai blânde, grațioase,
Cât din fatalitate și încă din pruncie
Redeștepta în Cain o tristă gelozie.
Când se măriră frații, căzu-n partea lui Cain
A câmpului cultură, întru sudoarea feței

A-și întreține viața; iar Abel își alese
Viața pastorală, a turmelor sporire.
În arșița căldurei sudând labora unul;
Asprindu-i-se palma, curbându-i-se corpul,
I se năsprea-mpreună și inimă, și cuget.
În urma turmei sale, la umbră, la răcoare
Sta în veghere altul, cu inima în pace,
    Cu sufletu-n repaos.
Stătut de labori unul, ca negura de noaptea
Se returna la tindă; își întrista părinții
    Și tânăra soție.
Blând, plin de bucurie, cu oile, cu mieii,
Venea voiosul Abel ridente ca seninul
În brațele Heliei, ambilor săi genitori.
Familia întreagă era în voie bună,
Căci devenise Abel cel mai dilect al casei.
Pe lâng-acestea iară intrase-n ale rugei,
În câte își expande spre cer inima omul,
Și datina d-a aduce din fructe ș-animale,
Spre-a le-nchina de sacre l-altar în olocaust,
    Oblațiuni, ofrande.
Cu ritul dimpreună, cu observări de forme,
Nu mult, și supravine și o credinț-absurdă
D-o teamă, d-o speranță, și pân' la degradarea
Să uite ale rugei și să observe numai,
Când focul se aprinde, cum flacărele joacă,
Când drept se suie fumul sau când apucă-n lături,
Când bate vântu-n dreapta sau dacă bate-n stânga,
Când păsări trec sau svoală d-o parte sau de alta,
Când victima se lasă pășind l-altar voioasă
Sau face vro mișcare, or înapoi se ține;
Când măruntaie, oase coprind cutare semne
Ce-nseamnă or dezastre, or fericire mare;

Să mai acuze încă pe cel care ofere
D-a lui bunăvoință sau de vro coditură
    De inimă, de suflet.
Adam, precum se vede, ca omul ce innoră
Și va și el să știe, și n-are cum să afle,
Căci n-are de la cine, observă și întreabă
Objectele inerte, ș-atât cele-ntâmplate,
Cât mai vârtos pe sine; din sânul solitudinii
Se forță-a-și da cuvântul de tot ce-aduce-azardu,
De jocul întâmplărilor, a tot ce e materie
Și n-are voie liberă, nici rația drept duce;
Voind prea mult să știe, în supraștire-ajunge,
Și-n loc de veritate s-afundă-n superstiție,
Ce, oarbă de lumină, se-nvăluie în umbre,
Ș-a noastră neștiință, în toată neputința
D-a o-nsemna cu nume, se crede că ajunge
A-și dezlega problema dacă din gură-i scapă
Pomposul sacru nume, expresia mister.
Mai mult decât tot omul Adam cătă s-ajungă
Prin via, primitiva-i imaginațiune
În regia fantasmelor, ș-a-și face o sistemă
În practicarea ritului și explicarea semnelor.
Ș-inițiați de dânsul, și Abel, ca și Cain,
Cu multă pietate în cele rituale,
În seară, dimineață, își aducea ofranda
L-altar în sacrificiu. Unul venea cu fructe,
Producte ale terrei ș-ale laborii sale,
Cu primogeniți altul, din mieii turmei sale.
Să fie întâmplare, să fie voie însuși
De sus a provedinței, precum Scriptur-afirmă
D-a preferi p-un frate așa din chiar senin
Mai mult decât pe altul? Că fumul de la Abel
Făcea coloană dreaptă suindu-se spre ceruri,

Pe când cel de la Cain se disipea în lături,
Ca fum dezagreabil la nările divine.
Semn rău, precum se vede! strigară asistanții;
Semn rău, crezu în sine și Cain svânturatul.
Se negură la față, crezându-se-n urgie
În cele prea înalte și el, și ale sale.
Tentația fu mare, și o simți ca omul
Cui nu-i dă pas laboarea, fatica și durerea,
Ca tot dizgrațiatul. Mai auzi ș-o voce
Ce răsuna severă: „De ce astă-ntristare
Și negură pe frunte-ți? D-aduci întru dreptate,
Întru dreptate-asemeni împarte sau desparte,
Căci altfel se comite în pe deplin păcatul.
Acesta te alungă, și tu pune-ți puterea
    A-l domina-nvingându-l“
D-a priceput-o Cain, noi nu putem pricepe
De e vro rațiune c-apucă fumu-n lături,
Sau vreo cuviință l-a ritului plinire
Că se împarte-ofranda la dreapta sau la stânga;
Ci știm că răscredința aduse rele multe.
Aceasta n-a fost vocea divinei rațiuni,
Ci vană aiurare, tentație supremă
La inima dolente, în omul ce se vde
    Dezmoștenit de toate.
Se negură la față dizgrațiatul Cain;
I se negriră ochii și-ntunecat ia câmpii.
În inimă-ncuibată invidia-l coprinde,
L-agită și-l turmentă; astâmpăr nu-i dă ura.
Necutezânde s-abhorre pe fratele său Abel,
Se blestemă pe sine, dorește starea vitei,
Dorește neființa și va să moară-ndată.
La cugetarea morții îi vin părinții-n minte
Ș-un dor nespus l-apucă de tristele lor zile,

De filii, de soție și de suror' și frate.
Cu repentirea-i vine dorința să-i mai vază,
I-e frică și rușine naintea lor s-apară,
I-e frică d-al său sine.
Trist, palid, plin de spaimă, stătut d-atâtea chinuri,
De dor, de repentire, își rătăcește pașii
Și intră în dumbravă să-și caute repaos.
Aci, rupt de fatică, bătut de remușcare,
S-așează să răsufle și cugete-n amestec
Îl tulbură cu mintea, cu corpul îl frământă.
Aci, în murgul serei, în mijlocul tăcerii,
Nu mai avea nainte decât o viață-amară
Și grea ce-avea să tragă prin căile spinoase,
Și nici o consolare și nici o bucurie.
I se părea că este objectul unei ure
Oriunde s-ar întoarce.
Din cuget în alt cuget era în neastâmpăr,
Și orele de noaptea trecea fără să poată
A-și mai închide ochii sau vrun repaos s-afle.
Spre ziuă, în turmente, somn greu pe dânsul cade,
Și visuri vin grămadă să-i prelungească chinul;
I se părea că vede că-n umilita-i stare
L-amenință sclavia. Simțea foamea și setea,
Angaria, laboarea, amarurile, jugul
Posterității sale într-însul rezumate,
Le resimțea în corpu-i, pe pieptu-i grămădite.
Gemea de greutate, mugea nu ca un taur,
Mugea ca om, ca tată ce simte cu simțirea
A mii de individe și scumpe, și dilecte.
P-atunci era și ziuă, și Abel își mișcase
Către pășune turma și o-ndreptase-n partea
Dumbravei unde Cain își petrecuse noaptea.
S-apropie, îl vede. Dormea și gemea încă;

Se miră, se atristă văzându-l așa singur,
Voiește să-l ia-n brațe, ci îi respectă somnul;
Stă-n loc și nu cutează să-l miște, să-l deștepte.
L-aude și-l observă cum geme și s-agită
Și că e-n prada vrunui oribil vis tenace.
Pătruns de tinerețe, d-ardoarea lui fraternă,
Se pleacă și cu-ncetul îl mișcă și îl cheamă:
„Te scoală, frățioare, te scoală, prea dilecte“.
Ca-mpuns, speriat Cain răsare și se scoală
Feroce, spăimântabil ca unul ce e-n luptă
C-un inemic de moarte; i se zbârlise părul,
I se-ncruntase fruntea, cu ochii plini de flacări
Și cu furoarea-n față: „Ce! Fiii mei sclavi vouă?
În servitute fiii, a mea posteritate?
Mai bine jos despoții! De jos, din rădăcină
Să moară tirania!“ răcnește, se răpede,
Ia furios măciuca și capul drept în două
Lui Abel îl despică.
Ca fulgerul jos cade blând, inocentul frate,
Și-n ultima-i cătare răstrăluci clemența,
Amorul și iertarea, cu un surâns pe buze-i,
Fiori îl petrecură și-i coperiră ochii.
Se stinse. Și pământul săltă coprins d-oroare,
De sângele ce curge ș-oribil îl întină.
Cade și Cain, țipă, ia răpede în brațe
Victima ce făcuse; și vede, zvânturatul,
Că nu era fantasmă, nu inemic de noapte,
Ci fratele său însuși ucis de a sa mână.
Îl cheamă, îl sărută, îl mișcă, iar îl cheamă,
Cutremur îl apucă și crede că-l apucă
Pe dinapoi o mână și că aude-o voce.
Era divina voce cui zicem conștiință:
„Și unde este Abel? Și unde e-al tău frate?“

Ce are să răspunză? „Nu știu (căci n-are încă
Întreagă cunoștință d-a faptei împlinire)
Nu știu!... N-am fost custode!“
Și când își veni-n sine, când își aduse-aminte
De cele de cu seara, de cugete sinistre
Ce nu-l lăsa să doarmă, de visele oribili
Și de suprema luptă să-și apere copiii,
Posteritatea-ntreagă de fiare, de sclavie,
Atunci disperat strigă: „Ucizător de frate,
O, mizerabil Cain! Iertare cât de mare,
Cât Dumnezeu de mare, păcatul meu o-ntrece
Și nu mai e speranță. Deschisu-s-a pământul
Și buzele lui sânge vărsat de a mea mână,
Al fratelui meu sânge a supt“; și în rărunchii-i
L-a apucat cutremur. „Să fug...“ Și până astăzi
Așa fug fratricizii, așa fug criminalii.

III

Și frica, remușcarea-l împing ca o tempestă
Ce-mpinge peste valuri un vas lipsit de cârmă
Ș-al căruia pilotul e și nebun de spaimă,
Nu știe unde fuge, când răpezit la dreapta,
Când zbucinat la stânga. Îi pare că pământul
Îi fuge sub picioare. Stătut cu corp, cu mintea,
Jos cade, și-i detună și creierii ca locul;
Ca mort aci rămâne și stă în nesimțire.
Durerea îl deșteaptă... și când îi vine-n minte
A fratelui figură, fatala lovitură
Răsună-ntr-al lui suflet; ca pe cărbuni se simte
Și sare plin d-ardoarea să-l mai revaz-odată;
Aleargă și ajunge la locul de păcate
Și cade peste corpul abandonat de suflet.
La pieptul său îl strânge și țipă, se lamentă,

Curg lacrămi de durere, fierbinți îi ard vederea,
Șiroaie cad, se-nchează cu inocentul sânge;
E desecat cu dorul ce-l sparge și-l sfâșie
Sughițele-l îneacă, își pierde răsuflarea,
Cu mâini, cu capul cade pe pieptul adorabil
Mai micului său frate.
În mare neastâmpăr de multa-ntârziere,
Adam, Eva, Helia, Azruna după dânșii,
Căta pe Cain ș-Abel, și-n astă prosternare
Îi află... O, spectacol! Părinți, copii, soție,
Vă lamentați și plângeți, vă smulgeți în cap părul,
Țipați, că iată moartea în pragul tindei voastre
Oribil grință dinții.
Dizgrațiat Adame, al patrilor părinte!
Mult lăcrămoasă Evo, a mamelor strămater!
Pe cine-aveți d-a plânge? Pe justul ce trepasă,
Sau pe ucizătorul mai hâde decât crima,
Oribil de cutremur, de spaimă, repentiri?
Căci unul, ca și altul, sunt scumpii voștri filii.
Ca tată te-ntreb, Doamne, al totului părinte,
De cine simți durerea mai mult și pietatea:
De fiul ce blând cade ucis de al său frate,
Sau de dizgrațiatul ucizător frenetic?
Întreci sau te-ntrec, Doamne, părinții în durere?
Mai bine zeci de filii la oricare părinte
Uciși de mâna morții (de s-a putea vrodată
O astfel de urare), decât un singur filiu
Ucizător de frate!
Dă, Doamne, -acolo lacrimi și grația ta toată,
Împacă (de se poate) dizgrațiatul suflet
Damnat de sine însuși turmentelor eterne!
Aibi pietate, Doamne! Miserere lui Cain
Clemență, rentregire la zvânturata ginte,

A lui posteritate! Răscumpere-se-n seculi
Prin chinuri ce-i așteaptă, prin gemet, prin laboare,
Prin cuget și travaliu! Mulțească-se iertarea
Oriunde e păcatul mai mult, mai deplorabil.
Fiorător spectacol! Tabelul se prezentă
Oribil, plin de sânge. E amplu și se-ntinde
Cât *omenirea*-ntreagă, trecută și prezentă
Și-n secoli se destinse ca două mari figure
Ce nencetat arată ce-a fost și este omul:
Când fiară, când victimă; sus unul, în picioare,
Și tremurând și livid e Cain fratricidul;
Jos, palid, justul Abel, scăldat într-al său sânge,
Lăsând orfani copiii, se vede până astăzi
Din secol în alt secol, din ginte l-altă ginte,
Trecând din dogmă-n alta, din lege-n altă lege.
Vedeți după cădere cât este de oribil,
Lugubru tot aspectul. Figure două-n sine
Răsună omenirea și o desparte-n două:
În Caini și în Abeli. Scriptura ne-o descrie
Și o personifică în doi frați ce ieșiră
Din sânul tot acela și din aceeași coapsă.
Și Cain se însemnă pe frunte ca c-o stemă,
Să nu-l omoare nimeni; și Cain nu mai moare,
Ca însuși despotismul ce-n secoli se succede,
Schimbând formele toate, luând toată figura,
Ș-a libertății însuși. Și de se mai nasc Abeli,
Vin tot spre-a fi victime, tentație invidiei.
„Dă, frate, și ucide, dezmiardă-te-n sudoarea-mi,
Te-mbată d-al meu sânge!“ Aceasta e strigarea
Și țipătul cel mare de șaptezeci de secoli.
Juni, vergini, dați la fiare, dați și mai rău orgiei
Mii, mii de ecatombe idolului de Marte,
Damnării de-inchiziții și autodafede,

În olocaust corpuri și suflete-azvârlite
La flacărele gheenei! Măciucă, lance, gladiu,
Rug, furci și roată, cruce, salpetră și pucioasă,
Plumb, fier, bronz, acioaie, jug, carcere și bende,
Cepi, fiare și verige, sclavie, servagiu, glebă,
    Impozite, uzură...

IV

Dispare de durere, de frenezie Cain,
Nu mai putea să vază îndolorați părinții,
Oribilul spectacol, cu-atâta mai lugubru,
Cu cât cele umane acum de prima oară
Și pe neașteptate se-nspăimântară horrend
    D-atâta catastrofă.
Ci Abel sta cu fața și palidă și rece,
Ca cel care așteaptă spre cer și mut imploră
O grație din urmă. Lamentele-ncetară;
Părinții și soția, cu cât căta la dânsul,
Și-l mai sorbea cu ochii, și-l mai lua în brațe,
Și-l săruta pe frunte, cu-atât simțea nevoia
Sau marea veritate d-eternă despărțire;
N-o cunoscuse încă, ș-acum le-o spunea sufletul,
Convins d-a sa durere. Avea supreme drepturi
Dizgrațiatul Abel, ș-acestea-imperioase
Se impun ca datorie l-ai săi ce îl contâmplă.
A fost mai naturală din toate datoriele
L-asemenea mari pierderi, l-asemenea durere,
La o transfigurare atât de spăimântabilă,
Să facă să dispară tot ce era oribil;
Nu mai putea să vază acel scump, sacru sânge
Negrindu-se-n tăcere cu cât se-nchega rece
Și-i macula tot corpul ș-aureea lui coamă,
Lipindu-i în dezordin pe frunte și pe tâmple

Șuvițele-i lugubre, și-l desforma atâta.
Spălară, curățiră, cu lacrimi inundară
Acele scumpe membre; îi sărutară fruntea
Și mâinele și ochii, și vrea ca să-l adorne,
Magnefic să-l prepare spre-a mai face un pas
Ca să apară candid în fața Creatorului.
I-acoperiră corpul cu flori, tinere plante,
Și fruntea îi încinseră cu lauri ș-amarante,
Îi puseră ca aripe d-a lungu-n ambe părțile
Stâlpări de palmifer, cântând toți aleluia.
Și toată solitutea ce sta atât d-atentă
Răsună în lamente din vale până-n vale,
Ca angelii durerii: „Amin și aleluia!"
„Eterna lui memorie! mai ziseră părinții,
C-a noastre lungi suspine!" Și frunzele din selbe
Înfiorat răspunseră: „C-a noastre lungi suspine!"
Se uita-n toate părțile, la cer căta părinții,
Și parcă cer o grație, vro naltă provedere
Spre-a veghea cu martirul într-o viață nouă
Unde n-avea nici soață, nici mater să-l adoare,
Nici pater să-l conducă.
Cu toți laetemente își adresară vocea,
Neavând cui să se roage, și Eva în durere
Acest fel se exprimă:
„O, aer ce verși viața spre-a răsufla-n suspine,
Nu mai răsuflă Abel!... L-abandonați, etere!
L-ai curățit, o, apă! Albitu-l-ai ca lâna
Și c-al Albanei nectar; stropitu-l-ai în unde
Ca lacrimele mele ce m-ard... și lui căldura
Nu pot să-i mai aducă. O, sânte foc, divine,
L-aștept-a tale flacări ca mielu-n olocaust,
Îmi ceri ast sacrificiu în arderea de tot;
Ci ard și frig cărbunii și dorul e prea mare,

Și nu-mi lași până-n urmă nici dulcea lui imagine,
Să nu-mi mai vază mintea decât cenușă stinsă.
De ar simți oița când i se arde mielul,
Și d-ar avea putere, nu l-ar lăsa să-l arză.
Nu-l pot preda la flacări... O, mater, sacră Terră!
Ia-l tu în brațele tale, să-i ții tu locul meu;
Deschide-ți al tău pântece și poartă-l tinerelă,
Precum l-am purtat însumi, până să-l naști d-a doua
Spre o viață mistică și fără chin, durere.
În sânul tău, o, mater, depui pe al meu filiu!"
Adam își șterge ochii, se scoală în picioare
Cu gravida idee ce-i deșteptase Eva,
Și ia genuchii fiiului, îi mai sărut-o dată,
Îi strânge cu vigoare și stinsul corp încovoie
Și îl mlădie-atâta, cât pumnii și genuchii
I-aduce pân' la gură, ca fiiul să-i semene
Cu pruncul când se află în pântece materne.
L-acest aspect patetic cu toți se consolară
Și toți puseră ochii la stânca colosală
Pe care blândul Abel își aducea ofrandele
În seară, dimineață, la cer în sacrificiu,
Și unde era grota cui, prunci încă, copiii
Ei singuri îi ziseseră în jocuri inocente:
„Aidem în sânul Terrei", zicând stâncei *dolmen*.
Luară cu toți corpul, prin norii de profume,
Ș-acolo-l mormântară dolenți și plini de lacrimi.
Iar angelii blândeței, drept preoți, intonară
Cântarea despărțirii ș-a sărutării ultimi
Și imnul nemuririi.
În grotă, lângă Abel, îi puseră drept steme
Și vargă pastorală, și gladiul de cremene
Prin care-njunghea mieii l-altar în sacrificiu,
Velocile săgete de silex, adamante,

Și toată armătura ce-avea ca un păstor.
Acea stâncă și grotă ca monument rămase,
Ca punt de demarcație, hotar între doi secoli,
Între edenianul, sau zisul ev de aur,
Și între durul, asprul ev de sudori, laboare.
D-aci se începură ș-întâiul ev de cremene,
Și epoha faimoasă, epoha a dolmanilor.

POEME ÎN PROZĂ

IMN PENTRU HOLERĂ

I

Stpâne! Tu ai făcut pe om și ai văzut că este bine. O! Cât e de frumos pământul lăcuit de fiii tăi! Dar fiii tăi sântem, tu ne-ai încredințat. Am greșit în copilăria noastră, ne-ai mustrat prin învățăturile tale cele părintești și totdauna am binecuvântat numele tău.

II

Prunci sîntem în viața noastră ce abia este o clipă în vecinicia ta; și niciodată n-am cunoscut bunătatea ta, totdauna ne-am abătut din căile tale: ne-ai părăsit ca să cunoaștem nebunia noastră, ne-ai trimis bătăile tale și totdauna am binecuvântat numele tău.

III

Prunci sântem și zâmbirea ta ne adună la picioarele tale și întărește ființa noastră cea slabă; iar în posomorârea ta, groaza și spaima năpădește asupra pământului și moartea înfige asupra lumei ghearăle și sfâșie fāpturile tale. Dumnezeule! Tu ești dragoste și nu vom putea fi prada urei tale; niciodată nu-ți vom trimite această hulă, ci în veci vom binecuvânta numele tău.

IV

Când ți-ai întors fața ta de la noi, atunci iadul a uneltit pierzarea și ticăloșiile noastre: duhul războiului a aprins torțele sale, a prefăcut folositorul hier în unealtă a morții, a adăpat pământul cu sângele fraților noștri, a încărcat brațele noastre cu lanțurile robiei și în pământ străin am chemat și am binecuvântat numele tău.

V

Foametea și-a întins seceta în holdele noastre; suflarea-i cea veninoasă a zburat preste câmpiile noastre, fața lor cea zâmbitoare a îngălbenit și s-a uscat, sânul pământului a secat laptele său pentru noi. Foamea a venit să sfâșie inimile noastre, am văzut pruncii noștri sfârșindu-se în brațele noastre și în vremea necazului am binecuvântat numele tău.

VI

Duhul focului înmiind vâlvoarele sale a venit să facă pradă casele noastre: le-am văzut prefăcute în cenușă, am văzut averea noastră râsipită și pierind ca fumul ce se înălța și ne acoperea soarele în care credem a vedea căutătura ta; am alergat, am suspinat, am umplut deșărtul de țipetile noastre, dar am binecuvântat numele tău.

II

Cutremurul dărâmând casele noastre, s-au încercat să dărapene și pământul, al căruia sfârșit tu numai l-ai hotărât,

nu ca să-l strici, ci ca să-l înfrumusețezi și să-i dai o prefacere vrednică de desăvârșirea ta. Părinte, vezi cât sântem de prunci și în cuvintele noastre numim sfârșit când tu desăvârșești, numim moarte când trecem la vecinicie; dar știm a binecuvânta numele tău.

VIII

Boalele, credincioși slujitori ai morții, au năpădit grămadă asupra nenorocitei omeniri, au veștejit puterile și tinerețele noastre, ne-au despărțit de ce-a avut mai drag inima noastră, ne-au zeciuit și ne-au smuls cu totul din brațe-ne pe fiii noștri, au săpat mormântul părinților noștri și fără vreme i-au îmbrâncit în lăcașurile cele noptoase ale morții; ne-au lăsat pustii, am gustat toate amărăciunile străinătății. O, de ce pahare s-au atins buzele noastre! Le-am deșărtat, dar am binecuvântat numele tău.

IX

Ciuma a pustiit orașele noastre și am zis: „Nu este mai rău!“ am văzut rudele și prietenii noștri părăsindu-ne, am văzut rămășițile fiilor și părinților noștri fără îngropare. Sfinte, aceste rele am cunoscut când tu ne-ai părăsit; asemănatu-ne-am cu turma rătăcită fără păzitori! Dar acum, ce rău ne amerință, necunoscut părinților noștri, necunoscut pământului nostru. Muncile iadului urmează după dânsul! De unde vine? Unde își va stinge turbarea sa? Unde vor osteni mâinile sale cele ucigătoare? Dumnezeule, aceste rele sânt îngerii mâniei tale, sau sânt slujitorii vrăjmașului omenirii? O, hulă! Blândețea nu este mânie. Cum dar suferi ca vrăjmașul cerului să ticăloșască până în sfârșit fapturile tale? Nu judecăm, stăpâne, ci binecuvântăm numele tău.

X

Iartă daca în durerile noastre ne scapă câte un țipăt ce nu se cuvine marei cuviinței tale și trimite îngerii tăi a apăra orașele și satele noastre și a război această spaimă ce pustiază pământul. Vezi cât e de împodobit pământul lăcuit de fiii tăi, cum peste tot răsună numele tău cel sfânt, cum fumegă altarele tale de tămâia noastră. Știm că ai cerut de la noi tămâia inimii și jărtfa dragostii; de este vreunul ce a împlinit voia ta, acela facă să cauți asupra noastră. De ne-am abătut toți, tu ești Dumnezeu, tu ești iertarea; de a sosit ceasul, ardică brațul tău, nimicează și ad-o în ființă, că noi binecuvântăm numele tău.

II. PROZĂ

ARTICOLE, PAMFLETE, CUVÂNTĂRI, AMINTIRI

PREFAȚĂ

GRAMATICA ROMÂNEASCĂ

Ei! dar ce fel de carte e asta?!!! Uite-te minune!!! Aci lipsesc o grămadă de slove! Ăștia vor să ne lase săraci! Aci fălosul și purtătorul de ortografie и lipsește; mărețul și îngâmfatul ѡ, asemenea; ѹ cel bogat în loc nu se mai vede! În loc de ѣ, unde și unde se vede еа; în loc de ю, iȣ! Vai de mine, ce grosime și mojâcie!!! ia te uită că ăștia și pe delicatul și plinul de dulceață ѳ l-au scos! Nu zău, ăștia sunt rumâni groși, bădărani de la țară, nu vor să aibă cât de puțină evghenie pă dânșii! Dar ce văz! ei în loc de ѯ, pun кс; în loc de ѱ, пс! Sânt vrednici de râs întru adevăr! Vedeți lucruri copilărești! vedeți eresuri! vedeți nesocotinți! Toată lumea se silește din ce mai are să mai adaoge și să se mai îmbogățească, dar ei! Ia uitați-vă că și din ce mai avem vor să mai lepede!... Ait! s-a stricat!! S-aaa duuus acum și limba!! Ei au lepădat și ocsiile! și psilii! și! și dasia!!! O drăguțele, ca de ele de nimic nu-mi pare așa de rău, că parcă era niște floricele! Oamenilor fără gust, fără leac de ortografie! Dar cine v-a pus pe voi să vă arătați mai iscusiți decât atâția înțelepți bătrâni? Voi v-ați găsit să stricați aceea ce au găsit cu cale atâția inși, și nu ca voi, ci altfel de învățați?! și apoi, nu știți voi că obiceiul este bătrân, și că trebuie să purtați cinste și sfială către dânsul? Păcat de Dumnezeu să se ducă atâtea slove!!!

– Așa, domnule, s-au dus, și acuma dumneata să fii sănătos; ele s-au dus și nu se vor mai întoarce, căci le-a gonit o soțietate întreagă, le-a gonit însuși dreptul cuvânt. Și dumneata, domnule, mai stâmpără-ți furia puțin și gândește mai bine ce va să zică o soțietate și ce au făcut soțietățile în lume, ca să știi către cine îți îndreptezi cuvântul, și după ce vei începe a cunoaște ce va să zică unu, și ce va să zică o soțietate, ascultă glasul ei cel serios liniștit și fără atâtea strigări și mirări lungi; învață că glasul soțietății este glasul norodului, și că ea poartă și înfățoșază persoana obștii.

Nevoia a făcut pre oameni să-și afle cele ce le era de trebuință; când oamenii au aflat mai întâi slovele, au băgat de seamă câte sunete și câte glasuri sânt în limba lor, și așa au hotărât pentru fieștecare sunet și pentru fieștecare glas câte un semn, adică câte o slovă. Așa au făcut toate neamurile când au vrut să scape de semnele ieroglifice, și așa au făcut pe urmă după dânsele și grecii: ei au adus mai întâi din Fenicia 17 slove; pe urmă au văzut că în limba lor nu le era destule acestea și așa au mai adăogat trei, și în sfârșit patru; adică au văzut că în limba lor, de multe ori pe *o* îl răspund mai lung și așa, văzând că prețuieste mai ca doi *o*, au hotărât să-l mai lungească, și înțelepțește l-au scris așa ω, adică ca doi *o* unul lângă altul; au văzut iară că pre *e* de multe ori îl citesc mai lung, și și pe dânsul când a fost lung au hotărât să-l scrie așa є э , adică ca doi є față în față[1], pe urmă, din vreme în vreme începând a se pierde pronunția a veche a grecilor, cei mai noi au socotit că acești doi є sunt doi ι și l-au scris așa и, numindu-l ita sau *i* lung. Să venim iarăși la vechime: grecii cei vechi până nu aflaseră pe ȣ, scria în locul lui pe υ; dar mai pe urmă, văzând că pot să ajungă la multe reguli din pricina încurcăturii, căci uneori trebuia să-l citească ca ȣ, precum βύλομαι, în loc de βȣλομαι; alteori ca β, precum εὐλογῶ[2]; alteori ca φ, precum εὔθυμος, și alteori ca ι, precum ὑπερήφανος; au hotărât ca, când se va răspunde ca ȣ, să-l scrie ca doi υ, adică unul preste altul, așa ȣ și pe urmă astfel ȣ, care apoi a dat pricină celor noi să gândească că este *o* și υ, și așa îl numesc până astăzi.

Când au vrut ei, până nu aflase pe ζ, să scrie ζωή, scria σδοή, care i-au silit să afle altă slovă pe care o au numit ζήτα ș.cl., până când și-au împlinit numărul cu care scria și își făcea trebuința; și până când limba lor era vie, și o învăța fiii de la părinți, n-avea trebuință nici de ocsii, nici de varii, nici de perispomeni, nici de psili, nici de dasii, nici de nimic ce nu le trebuia; iar după ce mai pe urmă au început a veni alte limbi preste dânșii, și ei a se amesteca cu dânsele, a început a se pierde și pronunția limbii lor, pe care mai întâi, când intra cineva în Atena, i se părea că o aude cântându-se. Aceasta văzând-o cei mai învățați, ca să nu se piarză acea armonie plăcută a limbii, au început a se gândi pentru mijloacele ca să o păstreze, și așa au aflat προσωδία, semnele acestea: (') ψυλὴ, (ʽ) δασεῖα, (ʹ) οξεῖα, (ˋ) βαρεῖα, (˜) περισπομένη, adică au văzut că vocalele sau glasnicile la început se citesc uneori mai subțiri și alteori mai groase, și spre deosebire le-au pus câte un semn dasupra; precum οἶκος dasupra are alt semn și οἶνος altul; pentru că negreșit cel de al doilea *oi* s-a citit mai gros, care ne-o arată însuși limba latinească, ce această zicere o are împrumutată de la greci, precum și altele multe, și în care se citește așa: *vinum* și noi pe urmă *vin*. Într-acest chip (ʽ) δασεῖα sau groasa câte o dată se aseamănă cu β, câte o dată cu *h* sau cu χ, precum la ἥρως ὑποκριτὴς, pe care latinii și europenii le pronunțează *herous*, *hypocrita*, adică, *herou, hypocrit*; și alteori ca φ, precum la ὑὸς, pe care noi îl pronunțiem *fios*, și după natura limbii *fiu*. Și fiindcă aceste două semne se citesc sau să răsuflă oarecum din gât, cu dreptul ei le-au numit πνεύματα, adică *duhuri*.

Au văzut iarăși pre la mijlocul zicerilor că vocalele se citesc uneori mai ascuțite, alteori mai apăsate, și pe la sfârșit de multe ori mai grele; și spre deosebire au aflat pre astelalte trei semne, pe care le-au numit οξ͂εια (ascuțită), βαρ͂εια (grea) și περισπομένη (apăsată), numai ca să se păstreze prozodia, adică cântarea zicerilor, pe care cu toată osteneala lor cea vrednică de cinste, vremea tot o a pierdut, și semnele acestea acum rămaseră numai de un obicei la greci, și câte o dată ca să ne arate deosebirea înțelesului zicerilor, ce acum se citesc tot într-un fel, pierzându-se pronunția, și atunci fieștecare își avea pronunția sa.

---

[1] Astfel se găsește η scris în inscripțiile ale vechi prin piatră și în altele, și și latinii *eta* îl pronunțează, nu *ita*, a căror limbă este o dorică schimbată.

[2] Vezi pe β latinesc că se scrie așa *v*.

Asfel au fost cu aflarea slovelor la greci; asfel după dânșii au făcut și latinii priimind numai cele ce le-au trebuit; asfel, și încă și mai înțelepțește italienii; asfel și toate națiile cele înțelepte și gânditoare într-această pricină, ce au umblat numai după ce le-a trebuit; asfel a trebuit firește să urmăm și noi; dar, fiindcă când am început a ne întrebuința cu slovele cele slavonești a fost tocmai în vremea când turburările, neodihnile, fugile și războaiele ce aveam cu vrăjmașii noștri nu ne da pas să ne gândim de alte lucruri mai interesătoare, necum de acest bagatel; de aceea până mai deunăzi, câte slove au avut slavii, noi le grămădeam cu loc, fără loc prin cărțile noastre; ni se părea că tot una poate să fie ortografia slavă cu ortografia noastră, și că printr-însa dăm o strălucire limbii noastre, puindu-i o năpaste în spinare.

Apoi, când am început a învăța și grecește, și am văzut cu cât sântem noi mai presus decât mulțimea când știm unde să scrim ω, unde *o;* unde, η, ι, υ, ει, οι; unde ϵ, αι și când scrim pe ῥ cu dasia; și a ne îngâmfa între noi și a râde de cei ce nu știa să scrie ca noi, și a gândi că îi întrecem noi cu mult printr-această mărginită știință a noastră, de atunci cu d-a sila am început a subjuga nenorocita noastră limbă să se îmbrace în niște haine de arlechen și cu totul străine și nepotrivite cu firea ei.

Noi nu cunoaștem ce va să zică *o* și *i* lung și scurt; noi de vom scri *om* sau așa sau asfel ωм, tot *om* va să zică; de vom scri *ființă* sau așa, sau фïинць tot *ființă* va să zică, și așa fără nici un cuvânt facem pre nevinovata tinerime, vremea, în care poate să învețe alte lucruri folositoare, să o piarză învățând aceea ce capricia noastră a găsit cu cale fără nici un cuvânt desăvârșit. Iată treabă și facere de bine!

Pentru ȣ, noi unul cunoaștem în limba noastră, și pe acesta trebuie să-l cunoaștem de o singură slovă iar nu de diftong, căutând însuși la firea lui, iar nu la aceea cum îl scriu grecii; și pentru aceasta am mai vorbit.

Pre ѣ, toată lumea îl știe că este un diftong, că diftongurile sânt din două vocale sau glasnice, și că vocalile din care el stă, sânt ϵ și α*;* apoi, ce greșală face cineva de va pune în loc de ѣ, ϵα, care prețuiește tot cât dânsul? Cine poate să pronunțieze pe ϵα altfel decât cum este, știindu-l mai vârtos că este și diftong?

Încât pentru diftongul iȣ, care până acum se scria ю (cu totul împrotivă după cum se citește), pentru dânsul cercetează mă rog pronunția, și ea îți va arăta că oamenii cari vor să scrie după cum vorbesc, nu fac nicidecum asfel de greșale ce nu se învoiesc cu dreptul cuvânt; sau daca din nenorocire, prejudicățile, care din mica copilărie ți-au fost stăpâne, nu te lasă să judici sănătos și bărbătește, ia un copil care nicidecum să nu cunoască slovele, și învață-l să cunoască numai glasnicile și neglasnicile, fără a amesteca și diftonghii; zi-i să scrie iȣ, și vei vedea cum se gândește și cum își mișcă buzele cele tinere alăturând și despărțind în gândul său glasnicile, până când în sfârșit îl vei vedea că își ardică capul și îți caută în ochi, arătându-ți ceea ce a făcut, și așa poate atunci te vei rușina cunoscând că știe să se gândească mai bine decât dumneata, sau daca nu, îl vei vedea că scrie ȣ în loc de iȣ, iar ю niciodată.

Voiești să subțiezi pe rumâni și să-i faci delicați prin Θ cel vestit de atâta vreme prin cărțile rumânești? Pentru aceasta învață că limba și oamenii nu se subțiază prin pelticimea limbii: ei au trebuință de idei, de cunoștinți și de experiență ca să se subțieze. În toată limba noastră nu găsim o zicere care să coprinză pe acest Θ, ba încă deși avem în limba noastră vreo vorbă împrumutată de la greci care să aibă în sine pe Θ, românii nu-l citesc decât ca pe *t*, sau cari voiesc să se pocească, aceia îl citesc *ft*. Rumânul zice Toader sau Tudor și Toma, iar nu Θeodor și Θoma; și așa zic și toate neamurile Europii. Această slovă sau glăsuire Θ, este născută în brațele căldurii și moliciunii Asiii și Africii, unde oamenii vorbesc din gât mai mult și din vârful limbii cei lățite de căldură: d-acolo au venit și grecii în Grecia și de acolo au și adus-o. În tot locul unde oamenii sânt sănătoși și toate organele vorbirii și le au întregi, desăvârșite și sănătoase, acolo o acest fel de glăsuire ca Θ, nu este socotită decât ca un defet sau o greșală a naturii: un acest fel de om ce pronunțiază așa, trebuie să aibă felurimi de adjective spre batjocoră precum: peltic, gângav și altele; așa dară, cum poți dumneata să gândești că poate nația noastră să se nobileze prin defeturile și greșalele naturii?

Încât pentru ξ și ψ, am vorbit că oamenii cei înțelepți niciodată nu se încarcă, nici nu se îngreuiază cu acelea ce nu le trebuie și nu le aduce nici o înlesnire și nici un folos. Noi prea bine putem să scrim în locul lui ξ pe *cs*, și în locul lui ψ, pe *ps* fără nici o schimbare a pronunțiii. Dar iată nevoia! că dumneata zici „că când putem să scrim cu o slovă, pentru ce să scrim cu două?" și eu zic iară, că când putem cu mai puține slove să ne slujim, pentru ce să ne îngreuiem cu mai multe și să încărcăm alfabetul nostru? Ce minune! Vezi cum ne potrivim la vorbe? Atâta numai păcat că nu ne înțelegem, și ca să ne putem deslușì să luăm vorba dumitale, să-i facem analisul ca să vedem ce folos sau ce înlesnire poate să iasă dintr-însa. Să zicem că propoziția sau regula dumitale este dreaptă, generală și poate fi cuviincioasă la toate întâmplările

asemenea; apoi atunci precum este bine în locul lui *cs* să scrim pe ξ, și în locul lui *ps,* pe ψ, este asemenea bine și tot cu același cuvânt și în locul lui *st* să aflăm alt semn; în locul lui *cr, cl, dr, pl, str, scr...* alte semne asemenea, ca să scrim mai bine în loc de două sau trei slove cu una. Și iară, mergând tot cu acest cuvânt, în locul silabelor mai bine ar fi să se afle câte un semn singur și deosebit; și ca să prescurtăm și mai mult în loc de două sau trei semne care însemnează silabe, să scrim unul, adică în locul fieștecăria ziceri să avem câte un semn sau o slovă precum sunt numerile arăpești și semnele zodiacului, unde în loc de *unu, doi, trei, patru...*, scrim 1, 2, 3, 4,..., și în loc de *cumpănă* scrim ♎ , în loc de *Gemeni,* scrim ♓ ș.cl. Așa atuncea ne-am face chinezi și câte ziceri ar fi în limba noastră, atâtea și slove ar trebui să avem, și să ne trebuiască toată viața noastră ca să le învățăm. Apoi mergând treptat și mai nainte cu prescurtarea, ar trebui în loc de mai multe ziceri care fac un cuvânt să avem numai un semn până când ne vom băga în întunecimea labirintului ieroglificilor Eghiptului, disprețuind și nesocotind ingeniosul meșteșug al scrierii. Și în sfârșit, ca să fie lucru de tot lesne și cum se cade, să aflăm mai bine în locul unei limbi întregi un semn să-l învățăm pe acela, și să scăpăm o dată de a tot învăța și a tot scri atâtea slove și atâtea ziceri. Și iată folosul cel mare ce iese din propoziția dumitale. Acuma gândesc că ne-am înțeles.

„Dar bine, daca ați hotărât să lepădați pentru înlesnire slovele care au tot un glas și tot un sunet, pentru ce n-ați lepădat și pe *y*, care are tot un glas cu *i*?" Aci ai dreptate, domnule, și prea filosoficește ai vorbit. Acesta a fost și cuvântul și hotărârea soțietății; dar fiindcă această grămatică a fost prescrisă mai nainte de hotărârea soțietății, a rămas deocamdată așa; însă pentru aceasta îți făgăduiesc cinstit, că de va avea grămatica norocirea de a se mai da încă o dată în tipar, vei vedea-o curățită și de dânsul, ca să semene întru toate cu cea italienească, buna ei sor'.

„Dar pentru tonuri, ce o să mai zici? Cum o să învețe copiii să citească? Și cum o să învețe străinii limba noastră?“ Asfel cum învață și pe a latinească, nemțească, italienească șcl. Limba grecească cu toate tonurile ce are, nicidecum nu o învățam noi mai lesne decât pe cea latinească, nemțească șcl. Nu ne fac tonurile să pronunțiem bine, ci deprinderea și știința care avem într-o limbă. Pune dumneata doi inși să citească grecește, unul să cunoască limba și altul nu, ci numai să știe să citească, și ascultă la dânșii. Cel dintâi va pronuncia bine și frumos nu pentru că limba este scrisă cu tonuri pe dasupra, ci pentru că o a învățat, și pentru dânsul tonurile sunt indiferente; ar putea să lipsească, și el tot așa să citească. Pe cel d-al doilea îl vei vedea că se căznește și cu toate semnele prozodiii ce sânt pe dasupra, să scoață niște sunete urâte, și limba să sufere în gura lui. Limba cea vie care o învață fiii de la părinți n-are trebuință de tonuri. N-au făcut semnele prozodiii limba, ci limba a dat pricină oamenilor să afle aceste semne când au văzut că cade și își pierde pronunția.

Meșteșugul scrierii este aflat ca să ne înțelegem și cu cei ce nu sunt de față cu noi. De multe ori însă scrierea cea nedesăvârșită a pricinuit confuzie și neînțelegere, care a stat cea dintâi pricină de a se pune regulile ortografiii: tot ce aduce neînțelegere trebuiește lămurit. Și aceasta a făcut să se nască atâtea semne ale prozodiii și ale puntuațiii. Dar fieștece limbă își are ortografia sa și aceea a stătut mai norocită, care s-a supus la mai puține reguli. Puntuația numai a stătut și este tot aceea la toate limbile; pentru că oamenii tot într-un fel se gândesc, și mișcările și opririle lor în vorbire sunt tot acelea. Cel mai delicat și cu gândire lucru în ortografie și care face cinste duhului omenesc este puntuația: ea desparte și face chiare judicățile noastre, arată șârul și relația lor și ne face și să înțelegem și să ne facem înțeleși în scrierile noastre; și ea singură împlinește sfârșitul pentru care s-au aflat regulile ortografiii, mai vârtos în limbile cele vii. Toate celelalte nu sânt decât o pedanterie și o lipsă în gândul și duhul omenesc, adică un semn de necunoștință a folosului și sfârșitului ortografiii. Frații noștri italieni foarte înțelepți și gânditori au cunoscut ce le este de lipsă și care sânt roadele pedantismului într-această materie: pre dânșii, și drumul pășirii întru cunoștinți al duhului omenesc trebuie să urmăm și noi. Aci îndrăznesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat, cari sânt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura rumânească. Pentru ortografia însă care voiesc să o întruducă scriind cu literile latinești, bine ar fi fost să urmeze duhului italienesc, adică a scri după cum vorbim. Și să nu se ia după ortografia franceză și englezească care păzește derivația zicerilor, care este născută în veacurile sholasticismului, și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture. Un meșteșug care voiesc să rămâie păstrat numai pentru cei ce vor avea norocire să știe latinește, și fără nici un folos așa de mare încât să stea în cumpănă cu greutatea și neînlesnirea. Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timp* vine de la *tempus* sau de va fi scrisă *timpu*, sau de va fi scrisă *tempu*; asemenea și *primăvara* este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *prima-vera*, sau de va fi scrisă *prima-vara* șcl. Pentru cel ce nu cunoaște limba latinească este în zadar oricum vor fi scrise zicerile, căci mijlocul scrierii nu poate să-l facă să cunoască izvorul când el niciodată n-a fost acolo. Așa dară, pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem, când scrim pentru cei cari trăiesc iar nu pentru cei morți? Romanii strămoșii noștri scria după cum pronunția; Ciceron, Virgilie și ceilalți autori nu au scris faptele lor pentru romanii ce au trăit pre vremea lui Romul și Brut, ci pentru contimporanii săi. Asemenea și noi nu scrim pentru strămoșii noștri pe cari i-a adus marele Traian aci, ci pentru contimporanii noștri, și nu trebuie să-i căznim și să-i muncim atâta până să ne înțeleagă, și să le luăm dreptul de a-și scri limba, rămâind pe seama numai celor ce știu latinește și celor ce în toată viața lor vor sta cu dicsionerul în mână.

„Ia să lăsăm acestea că eu aci nu te înțeleg; vino de-mi spune mie de cele mai dinainte, spune-mi pentru cum am scris până acum, ce faceți voi ăștia iscusiții ce ați ieșit acum cu filosofiile voastre? Ce faceți obiceiului?“ Este adevărat, domnule, că obiceiul este bătrân și că el nu se strică așa lesne; însă eu nu știu pentru care obicei îmi vorbești; pentru că de vrei să zici de scrisorile de mână, aci pă nici unul nu văz scriind ca pe celalalt: unii scriu **фіинд**, alții **фиинд**; unii scriu **віацъ**, alții **віѧцъ**, alții **виѧцъ** și alții cum le vine; unii scriu **фъкътѡр**, alții **фъкътор**, alții **фъкътѡрю**; unii scriu **Ілїє**, alții **Ілие**, unii scriu cu tonuri, alții fără tonuri și alții cu tonuri cu cârligèle și cu picături la toată silaba și la toată slova șcl. De vrei să vorbești de cărțile tipărite, să aducem înainte toate edițiile cărților și vom vedea că nici una nu se aseamănă cu ceilaltă în ortografie, ci dinprotivă că fieștecine a scris după cum i s-a părut, fără nici o regulă și fără nici un obicei. Apoi acuma, ce să numim noi obicei? Poate că vei zice, ia numai așa, să aruncăm unde și unde de poftă măcar câte un ω și câte un η și câte un cârligel dasupra glasnicilor, când sânt înainte, pentru că stă frumos și pentru că frate dragă, așa scriu și grecii și așa a fost obiceiul de a se presăra unde și unde. Domnule, aceasta n-are alt nume decât *obicei de a nu se gândi*, sau mai bine *obiceiul nerozilor*[1]. La

---

[1] Reverenția sa domnul teologul absolut și protopop Nicolae Maniu de Montan a făcut o ortoepie latinească, rumânească, nemțească și ungurească, pre care a și dat-o la lumină la anul 1826. Într-însa, pentru înlesnire, la început, când vorbește de slove, mai întâi are pre cele glasnice, pre urmă pe neglasnicele, puind din ele mai întâi pre cele mai lesne de scris și așa pășaște către cele mai grele, și în sfârșit are diftonghii. Această carte folositoare intrând în mâinile a multora aci în Transilvania au început mulți a-l defăima cu nume de raționalist și ateu, căci a stricat rândul slovelor, și Hristos în Evanghelie zice: „Eu sânt alfa și omega“, adică începutul și sfârșitul; și sfinția sa pentru aceasta daca era creștin adevărat, trebuia să puie pe alfa în capul slovelor și pe omega la sfârșit. Apoi iaca treabă!

aceasta vrednicul de pomenire Dumnealui Marele Ban Ioan Văcărescu, al doilea scriitor de grămatică rumânească, destulă osteneală a simțit și s-a pus toată silința să afle acest obicei și să-l puie în reguli; dar nici singur n-a putut să-l afle din pricina celor mai sus zise și după cum singur o mărturisește, nici cei următori n-au putut să urmeze regulilor sale, pentru că câți mai pe urmă au scris și au tipărit cărți, au urmat tot vestitului acela obicei de care te ții dumneata.

„Ei! de astea de ale voastre spui tu multe, dar eu nu voi să știu; eu nu-mi ies din cele ce am apucat, și la părinții mei nici n-am pomenit asfel de nimicuri: cum au fost ei, așa o să fiu și eu, și spuneți și scorniți voi, iscusiților, câte veți vrea.“ Bine faci, domnule, ține-te, te rugăm, de dânsele ca orbul de gard, și rămâi tot în cele ce ai apucat, căci pentru dumneata nici nu se ostenește cineva. Toate câte fac și scriu oamenii astăzi nu sânt pentru noi, în cari au prins rădăcină ruginoasele și de Dumnezeu blestematele prejudecăți, pre care numai moartea dimpreună cu ființa noastră le va curăța, nu sânt, zic, pentru noi, ci pentru simpla și nevinovata tinerime: ea este floarea omenirii și dintr-însa se așteaptă și rodul. Toate prefacerile și întocmirile cele bune ce s-au făcut de la începutul lumii până astăzi, nu s-au așăzat nici pentru cei cari au murit, nici pentru cei ce era de față, ci pentru cei ce se gătea să fie și pentru cei fiitori. Moise nu a întocmit legile sale pentru bătrânii cari se gătea să moară, și pe cari el îi hrănea cu mană cerească, și ei nu putea să uite ceapa și usturoiul Eghiptului și mâncările cu care se îndopa la jărtfile idolești, ci pentru pruncii și strănepoții lor. Hristos mântuitorul nostru nu a învățat sfânta sa lege pe cărturari, nici pre farisei, ci pre pruncii cei mici și pre cei ce a venit în starea pruncilor, la nevinovăție; el nu și-a ales ucenicii săi din farisei; el n-a zis nici Anii, nici Caiafii: „Vino după mine“, ci lui Petru, care era pescar și nu știa să tâlmăcească legea lui Moise pe dos, ci curat și nevinovat ca pruncii fără a se îngâmfa întru știință, asculta cuvântul lui și se lua după dânsul.

Sfinții apostoli n-au propovăduit Evanghelia lui Hristos popilor idolești, cari învita pre împărați și lumea ca să-i omoare și pre dânșii, și pre cei ce asculta cuvintele lor. Până la anul 1440 oamenii scria cărțile tot cu mâna, nefiind până atunci aflat tiparul, și prin urmare cărțile era foarte rare și din pricina scumpetii și din pricina greutății până a fi scrise. Cel dântâi carele a aflat tiparul a fost Ioan Gutemberg, ajutorat de doctorul Ioan Faust, la Mayența, după ce ș-au cheltuit toată starea și averea lor. Cea de a doilea carte dată în tipar și mai desăvârșită a fost Biblia latinește, in folio, la anul 1462, care s-a împrăștiat în toată Europa. Pe vremea aceea era în Paris precum și în toată Europa niște oameni care nu voiau să-și cunoască pre fiii lor... Aceștia mai cu seamă era copietorii cărților, și Bibliile le vindea până la 500 galbeni una. Când s-a ivit vrednicul de toată aducerea-aminte doctorul Ioan Faust în Paris cu Bibliile sale care le vindea mai întâi 60 și pe urmă 30 de talere una, acești negutători vechi au început a striga că acest meșteșug de a se face cărțile așa lesne este aflat în iad, și că acel bun om are prieteșug și tovărășie cu dracii, și este fermecător; pentru care învita pre oameni să nu priimească cărțile lui, până când în sfârșit, după ce l-au omorât ei poate, au scornit că dracii de viu l-au sfâșiat, și l-au răpit în iad[1]. Așa acești oameni, cărora le este datoare omenirea luminarea ei și pâșirea cea iute a știinților către desăvârșire, nu și-au cheltuit starea, averea și viața lor în aflarea acestui meșteșug pentru acest fel de oameni, cari voia să rămâie omenirea întru neștiință, să asculte în gurile lor ca în oraclu și să le cumpere cărțile lor după prețul cel păgânesc ce ei îl punea; ci pentru cei viitori noi și pentru strănepoții omenirii, cari gustă din roadele ostenelilor și meșteșugului lor și cu lacrămi își aduc aminte de dânșii. Eroul și luminătorul Rusiii, Petru cel Mare, n-a așăzat regulile și întocmirile sale pentru împrotivnicii streliți ce vroia să stingă făclia cunoștințelor și a slavii ce el purta, ci pentru slăviții săi strănepoți cari s-au mărit și s-au fericit prin păzirea și desăvârșirea așezămintilor sale șcl., șcl. Așadar iarăși o mai zic că nu pentru noi se fac și se scriu cele din zioa de astăzi, ci pentru fiii și strănepoții noștri.

„Și ce lucruri se fac? și ce lucruri se scriu?“ S-a făcut școală prin care se slăvește nația și cei ce au întemeiat-o (și aci este vremea a arăta pre dumnealui Marele Ban Constandin Bălăceanu, protectorul și apărătorul școalelor rumânești, care cu osteneli le-a început, și iarăși prin osteneli, cu pieptul și brațul său cel rumânesc și viteaz le apără și le păzește până în zioa de astăzi de toți împrotivnicii cari vor să se-atingă de dânsele, să le dărăpene și să le schimbe numele); s-a făcut filosofia, rodul cerului în limba rumânească; se învață legile și dreptatea în limba rumânească; se învață matematica, geografia și istoria în limba rumânească; este catedră în școală în care se cercetează și se învață limba rumânească; metodul lui Lancaster prin care învață Anglia, Franța și Rusia carte, este întrudus în limba rumânească; sânt atâția frați profesori cari scriu, traduc și se ostenesc pentru folosul și cultura limbii și a nației; sânt atâția boieri înflăcărați cari lucrează și jărtfesc pentru folosul obștii: dumnealui Marele Ban Barbu Văcărescu a dăruit venitul băniei după un an (la 90 000 lei aproape) școalelor; și toate acestea tot pentru luminarea și îndreptarea tinerilor, iar nu pentru noi, cari nu voim să cunoaștem filosofia și mântuitorul ei glas; nu pentru noi, pre cari cu lacrămi ne roagă nevinovata tinerime, să rămânem în cele ce am apucat, să ne hrănim cu dânsele, să le cugetăm, să le lăudăm dacă voim, și pe dânsa să o lăsăm în pace dinpreună cu făcătorii săi de bine; să ne fie milă de dânsa și de vremea ei pe care o pierde, și pe care noi o stingem și o omorâm. Ne zice să vedem că Dumnezeu și-a întors ochiul său și către noi, și a arătat drumul care duce la slavă, cinste și fericire celor mai înțelepți și înfocați din nația noastră; ei l-au destupat cu mare muncă și osteneală și au îndreptat-o să meargă pe dânsul; ne roagă să vedem și să cunoaștem această milă și îndurare dumnezeiască și să nu voim a ne face deopotrivă cu diavolul care pizmuiește și pune stavilă fericirei și binelui omenesc, ca să nu ne asemănăm lui, voind a o opri și a o abate din drumul care a apucat; ne zice în sfârșit să ne ardicăm ochii în sus, să vedem dreptatea și răsplătirea cerului preste capetele celor ce au vrut să oprească și să omoare binele omenirii; să vedem ce nume au, și cum își aduce lumea aminte de răsticnitorii Mântuitorului nostru, cum de otrăvitorii lui Socrat, cum de muncitorii sfinților martiri și de toți înrăutățiții ce au stătut de la începutul lumii până acum. Fie ca numai până aci să fie împrotivirea noastră, și să dăm liniște și odihnă o dată celor ce voiesc și lucrează binele; lasă, domnule, toată răutatea, pizma și interesul care sânt rodurile iadului, lasă-le și unește-ți gândul cu al tutulor rumânilor, zi cu ei toți dinpreună: „Fie binecuvântată toată tinerimea, coboară-se mila și fericirea cerului preste dânsa; slăvească-se nația rumânească; înmulțească-se cei ce o apără și o ajută; stingă-se numărul celor ce voiesc să o dărapene; stingă-se cu sunet numele lor din cartea pomenirii și a vieții; pășască cu repeziciune sfânta filosofie și științele de la marginile pământului până la celelalte, întinză-se și înmulțească-se și în nenorocita noastră patrie; fie bine priimite ca să rămâie și să se veciniceze între noi“.

---

[1] Aci fieștecine poate ghici cine au fost dracii cari l-au sfâșiat de viu.

Acum fie o pace și înceteze disputa ca să vorbim pentru grămatică și limba rumânească. Limba este mijlocul prin care ne arătăm ideile și cugetările noastre; acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a aceluia limbă este și mai bogată de vorbe și mai plăcută. Pruncul când este în brațele și la pieptul maicii sale, alte vorbe și numiri nu știe, decât numai a lucrurilor ce sânt pre lângă dânsul în casă: știe să zică *mamă, tată, papă, apă* ș.cl. După ce se mai mărește și începe a vedea și a cunoaște și

lucrurile de prin curte, începe a învăța și numirile cu care se numesc acele lucruri, și limba lui mai crește și se mai înmulțește. Când se adună cu cei deopotrivă cu dânsul, acolo învață alte vorbe care nu le știa: ale jocurilor și ale jucăriilor; când merge la școală, acolo iarăși învață alte numiri ale lucrurilor ce acuma poate le vede întâi; după ce vine în vârstă și începe a învăța sau un meșteșug sau o știință cu care să trăiască în lume, aci dimpreună cu lucrurile iarăși mai învață și alte numiri care până acum nu le știa, cu toate că era în limba sa, și așa cu cât crește și vede mai multe lucruri și se adună cu lumea mai mult, cu atâta limba lui se mai înfrumusețează și se desăvârșaște. Merge la plugar și vede alte instrumente și alte numiri; merge la lemnar, asemenea; merge la zidar, la fierar, la croitor, la cojocar, la cizmar, asemenea ș.cl. Va să zică dară, că fieștecare meșteșug și știință își are numirile și termenii săi. Noi rumânii pentru câte meșteșuguri au fost între noi până acum, și pentru câte idei și cunoștinți am avut, am avut asemenea și numirile lor, sau din limba noastră făcute, sau împrumutate de la aceia cari întâișai dată s-au arătat între noi cu acel meșteșug. Acuma să punem că rumânul va să vorbească de grămatică, de retorică, de poezie, de geografie, de istorie, de filosofie, de matematică, de legi, de teologie, de medicină ș.cl.; toate meșteșugurile și științele acestea își au numirile și termenii lor deosibiți fieștecare; urmează dară ca, când va învăța rumânul grămatica, să învețe asemenea și termenii sau limba ei, și așa și celelalte științi. Negreșit că va găsi într-însele vorbe și numiri pe care în limba familieră nu le-a găsit; apoi poate o să zică: „De unde sunt vorbele astea, că nu sunt rumânești?“ Sunt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sunt zicerile *om, cap, ochi; ureche, nas, gură, dinte, limbă, barbă, braț, mână, deget* ș.cl.; *pâine, apă, vin, făină* ș.cl. Cum poate zice pentru termenii științelor că nu sunt rumânești, asemenea poate zice și pentru zicerile aceste familiere tot așa, până când se va lepăda rumânul de toată limba sa, rămâind cu buzele umflate, după vorba de obște; ș-apoi pe care să îmbrățoșeze?

Fieștecare limbă când a început să se cultiveze a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut de la sine, sau s-a împrumutat măcar de unde, și mai vârtos de acolo de unde au văzut că este izvorul științelor și al meșteșugurilor: grecii s-au împrumutat de la fenicieni, eghipțieni, arapi, asirieni șcl., de acolo de unde și învăța științele și meșteșugurile; romanii de la greci; cestelalte nații ale Europii de la romani, și de la greci acelea care s-au împrumutat și romanii. Noi asemenea o să urmăm, și mai vârtos când avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire, și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine.

Noi când auzim câte una din vorbele degenerate grecești pe care chiar grecii le urăsc, precum: *catadexsesc, metahiriesc, pliroforiesc, plixis, stenahorie, syntrofie, ypolipsis, arhonta, kyramu, ypokimen* șcl., ni se pare că curge miere, miroase omul acela a simțitor și a politicos; iar când auzim: *fras, problemă, emblemă, abys, enigmă, systemă, haos, atom, ymn, fas, eclips, ecliptică* șcl., care sunt asemenea grecești dar trebuincioase, ni se par străine și neînțelese, și zicem că sunt *anoste*.

Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm seama să nu pătimim ca neguțătorii aceia cari nu își iau bine măsurile, și rămân bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie, și cum trebuie. Unii nu voiesc nicidecum să se împrumute și fac vorbe nouă rumânești: *cuvintelnic* (dicsioner), *cuvintelnică* (loghică), *prestentindere* (epitas), *ascuțitapăsat* (oxiton), *nempărțit* (atom, individ), *asuprăgrăit* (predicat), *amiazăziesc* (meridian) șcl.; alții se împrumută de unde le vine și cum le vine: de iau o vorbă grecească o pun întreagă grecească, precum *patriotismos, enthusiasmos, cliros* șcl; de iau de la francezi, o pun întreagă franțozească, precum: *nation, ocazion, comision* șcl.; de iau de la latinește le pun întregi latinești, precum: *privileghium, coleghium, centrum, punctum* șcl; de iau de la italieni asemenea, precum: *soțieta, liberta, cvalita* șcl.

Vorbele străine trebuie să se înfățoșeze în haine rumânești și cu mască de rumân înaintea noastră. Romanii strămoșii noștri, de au priimit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor; ei nu zic *patriotismos, enthusiasmos, cliros* șcl, ci *patriotismus, entusiasmus, clerus*. Francezii asemenea nu zic *gheografia, energhia, chentron*, ci *jeografi, enerji, santr*, precum și italienii *geografia, energia, centro*. Asemenea și noi, de vom voi să rumânim zicerile aceste toate de sus, trebuie să zicem *patriotism, entuziasm, cler*[1], *nație, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punt, soțietate, libertate, calitate, privileghiu, coleghiu*, sau mai bine *privilegiu, colegiu* după geniul și natura limbii.

Tot în materia pentru împrumutare intră și acest paradox: noi când luăm câte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are câte o stravaganță, după vecinii și conlăcuitorii săi. Rumânii din Țara Rumânească având până acum a face cu grecii, ne-am învățat să *sisiim* și să *pipiriim*; rumânii din Transilvania, Bănat și Bucovina, auzind iară totdauna limbi mai tari și mai aspre, s-au învățat să *ururuiască* și să *ăluiască*; adică când luăm verburile *formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere*, cei din Țara Rumânească zicem *formalisesc, recomandarisesc, repetirisesc, pretenderisesc*; cei din Transilvania, Banat și Bucovina, zicem *formăluiesc, recomandăluiesc, repetiruiesc, pretendăluiesc, describăluiesc* șcl. Nu băgăm seama să vedem fieștecare verb de ce conjugare este și cum se conjugă; nu ne uităm că verburile

---

[1] Latinii la κλῆρος au făcut pe η, ϵ și pe *o, u*, după firea limbii lor; noi, după firea limbii noastre, lepădăm pe *s* de la sfârșit și zicem *cleru*; și pentru aceasta sânt vrednici de mirare mai cu seamă rumânii de la Blaj, cari poci zice că trebuie să fie cei mai literați și în limba latinească și în cea rumânească, după școlile ce au; și această zicere nu numai că nu o cunosc că nu trebuie a se zice după firea limbii grecești *cliros*, făcând un barbarism, ci fac și dispută că trebuie să se zică așa.

formare, recomandare sunt de întâia conjugare și că trebuie a se zice așa: infinitivul *a forma* și *formare;* partițipia trecută, *format*; pe urmă prezentul la înmulțit, *formăm* și la singurit, *form, formi, formă; recomand, recomanzi, recomandă,* sau *formez, recomandez,* după cum avem și alte verburi de la întâia conjugare *lucrez, înființez* șcl. Asemenea și verbul *repetire* este de a doua conjugare, face *a repeti* și *repetire; repetit, repetim,* și prezentul la singurit *repetesc, repetești, repetește* și așa tot după raționamentul acesta, *pretendere* sau *pretindere* și *descriere* fac: *pretend, pretenzi, pretende,* sau mai rumânește *pretinz, pretinzi, pretinde; descriu, descrii, descrie* șcl.

Trebuie a se cerceta și a se învăța limba rumânească și geniul său, și pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată și fără prejudecăți, și un paralelism al limbilor ce au relație cu dânsa. Ea a început a se cerceta încă din veacul trecut, și grămătici s-au făcut de mulți simțitori bărbați cari au cunoscut-o și au știut să o prețuiască[1].

---

[1] Până acum știute, zece grămătici s-au văzut afară asupra limbii rumânești, care sânt acestea:

1-a. Grămatica cu litere latinești a vrednicului de pomenire părintelui ieromonahului Samuil Clain, tipărită la Viena la anul 1780. Acest bărbat a cunoscut și a scris foarte bine limba rumânească.

2-a. A Marelui Ban Ioan Văcărescu, tipărită în episcopia Râmnicului la anul 1787, și pe urmă la Viena. Acesta a stătut cel dintâi în Țara Rumânească ce a dăschis drumul rumânilor spre cultura limbii și pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor și nepoților săi cercetarea și îndreptarea limbii; scumpă trebuie să fie pomenirea lui la toți rumânii.

3-a. A d. Ioan Molnar, doctorul de ochi, tipărită rumânește cu nemțește la Viena la anul 1788; această grămatică până acum s-a dat de trei ori la tipar.

4-a. A sfinției sale părintelui protopopul și directorul școalelor rumânești neunite din Transilvania, Radu Tempian, tipărită la Sibii, la anul 1797.

5-a. A d. revizorului C.C. tipografii din Buda Gheorghe Șincai, tipărită cu litere latinești în Buda, la anul 1805.

6-a. A d. Anton de Marki, directorul școalelor naționale din Bucovina, tipărită rumânește cu nemțește în Cernoviți la anul 1810.

Dar ca să se desăvârșească gramatica rumânească, n-au fost destul ca să fie făcute aceste grămătici; era de trebuință și de nevoie ca să se puie și în lucrare, dându-se în mâinele copiilor prin școli, și învățătorii cu ei dinpreună asupra acestor grămătici să facă analisul limbii atât grămăticește cât și loghicește; și încât pentru aceasta Bucureștii se pot făli, pentru că încă de la anul 1816 s-a deschis aci școală rumânească în care să se învețe grămatica și științile în limba rumânească, unde cel dintâi profesor care a aruncat într-însa cele dintâi semințe spre luminarea rumânilor a stătut fericitul arhidiaconul și doctorul în teologie și legi *Gheorghie Lazăr,* a căruia pomenire trebuie să fie de mult preț la toți rumânii. El aci a început a croi muzelor haine rumânești și a învățat matematica și filosofia în limba patriii la anul de sus numit până la 1822. Într-această școală și-a luat începutul și această grămatică și s-a pus în lucrare.

Dar limba rumânească acum pășaște către desăvârșire și pentru cultura ei se ostenesc atâția bărbați: dumnealui Marele Vornic Gheorghie Golescu gătește asemenea o grămatică și un

---

7-a. A d. Mihai Boiagi, profesorul de limba grecească nouă în Viena. Această grămatică este pentru limba macedono-rumânească, tipărită cu litere latinești în Viena la anul 1813.

8-a. A d. Constantin Diaconovici Loga, profesorul școalelor preparande rumânești din Arad, tipărită în Buda la anul 1822.

9-a. A d. Andreas Klimens, tipărită la Buda rumânește cu nemțește, la anul 1823.

10-a. A d. Ioan Alexi, teologul absolut, tipărită la Viena cu litere latinești la anul 1826.

Fericitul d. protopopul Petru Maior nimic n-a uitat din câte se aduc la luminarea și cinstea rumânilor, și a scris și pentru ortografia rumânească cu litere latinești, unde are și un dialog pentru începutul limbii rumânești. Vezi dicsionerul ce s-a dat în Buda la anul 1825.

Vrednice de toată lauda sânt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba rumânească ale d. Iorgovici, tipărite la Buda în veacul trecut.

Poate să fie și alți bărbați cari au lucrat asupra grămăticii rumânești și nu ne sânt cunoscuți din pricina lipsii unei gazete rumânești ce va fi poate vremea a se întruduce între noi.

dicsioner rumânesc, prin a căror dare în tipar va mai păşi limba încă câteva trepte către desăvârşire; dumnealui Marele Logofăt Iancu Văcărescu are încă o grămatică rumânească cu litere latineşti gata, în care zice că „prin litere se naşte literatura iar de la slove să n-aştepte cineva decât numai slovnire". Acest credincios cercetător şi cultivator al limbii şi Ancreon rumânesc are asemenea şi destule şi mult preţuite poezii, prin care limba rumânească a câştigat aripi şi zboară dinpreună cu fantazia: pagubă numai că nu le dă la tipar, ca să arate tutulor cât poate şi limba rumânească şi să bucure pre toţi rumânii prin cântările sale cele dulci, vesile, tinere şi viteze ca el însuşi. De nu le va da afară, sunt silit a îi spune că o să i le fur şi o să i le dau eu la lumină.

Dar ca să se desăvârşească limba şi mai bine, şi ca să se hotărască o dată cum să rămâie terminii cei noi, aceasta nu se va putea până când nu se va întocmi o academie de câţiva bărbaţi, a căror treabă să fie numai literatura rumânească, cari cu vreme vor pune în regulă şi vor desăvârşi limba prin facerea unui dicsioner. Dicsionere ne trebuiesc, şi mai vârtos deocamdată pentru înlesnirea traducţiilor, precum latineşte, greceşte, nemţeşte cu rumâneşte. Lucreze care cum poate şi înlesnească-se traducţiile: traducţiile cele bune înfrumusețează şi nobileşte limba; prin ele intră în limbă toate frasurile şi mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiţilor autori vestiţi şi îmbrăţoşându-le le face ale sale; apoi în sfârşit se poate face şi un dicţioner rumâneşte cu rumâneşte.

Încât pentru dicsionere, trebuie a aduce înainte nepregetătoarea osteneală a celor ce au început şi au lucrat asupra acestii materii. Mulţi şi mai demult s-au ostenit spre facerea unui dicsioner rumânesc, dar cel dintâi ce s-au văzut la lumină este cel ce s-a dat în Cluş, în două tomuri la anul 1821, cu cheltuiala ecselenţii sale părintelui episcopul Ioan Bob de la Blaj, şi al doilea cel ce s-a dat la Buda într-un tom, la anul 1825.

Dea Domnul ca să sporească râvna culturii între rumâni şi să înceteze toate împrotivirile; coboare-se pacea şi fericirea cerului preste mult-suferitoarea noastră patrie; fie lacrămile şi necazurile ei cele îndelungate şi pline de deznădăjduire auzite la cer şi vază de acolo mângâiere; împărăţească sfânta unire în braţele ei cele ostenite, şi dreptatea însoţească toate pasurile şi săvârşirile rumânilor ca să fie ei toţi fraţi şi toţi să se bucure de drepturile pământului lor celui blagoslovit! Fie! fie! fie!

ADAOS LITERAL. PROGRAM

Mulţime de tâlmăciri alese şi alcătuiri pline de moral stau necunoscute rumânilor din pricina neînlesnirii tiparului şi a mijloacelor de a se da la lumină. În multe rânduri s-a făcut încercare ca să se dea afară prin glasul *Curierului rumânesc*, dar mărginirea foii nu iartă a se tipări bucăţi mai mari şi mai întinse. Pentru care se pune înaintea obştii că fiindcă *Curierul rumânesc* este o gazetă şi literală, prin priimirea şi voia înaltei stăpâniri, spre întinderea luminii şi a cunoştinţelor, redacţia a hotărât pe fieştecare lună să dea câte un adaos de patru până la cinci coale, care se va numi *Adaos la Curierul rumânesc* şi care se va da după chipul următor:

1. Acest *Adaos* va fi de la patru până la cinci coli de mare şi va ieşi pe fieştecare lună o dată, în formatul sau mărimea ce se vede în această înştiinţare;

2. Scopul lui va fi ca să însufle gustul citirii prin deosebite povestiri morale, precum a tatălui celui bun, a mumei cei bune, a bărbatului celui bun şi a femeii cei bune ş.c.l.;

3. Va avea o alegere din cele mai frumoase şi interesante nopţi ale lui Iung;

4. Va coprinde o prescurtare lămurită a istoriii patriei şi prescurtări şi frumuseţi a istoriii tutulor naţiilor vestite, atât vechi cât şi nouă;

5. Va vorbi pentru educaţia sau creştirea copiilor, pentru moralul în faptă şi pentru economia casnică;

6. Se va întinde asupra literaturii rumânești, asupra lămuririi și desăvârșirii limbii și prin urmare va coprinde multe bucăți și poezii ce vor sluji de pildă spre desăvârșirea stilului și a gustului;

7. Va vorbi asupra deosebitelor științe într-un chip lămurit și lesne ca să fie înțelese și celor ce nu sânt pregătiți pentru dânsele;

8. Asupra deosebitelor meșteșuguri și asupra mijlocului cum să se înlesnească fieștecare;

9. Asupra agriculturei și asupra economiii câmpului.

La acest adaos al *Curierului rumânesc* poate să se prenumere deosebit și cei ce nu sânt prenumăranți la *Curier*.

Prețul acestui adaos este 60 lei pe an; pentru cari din prenumeranții *Curierului* va voi să ție și pe acesta, pe lângă plata gazetii, care este trei împărătești, va mai plăti încă numai 50 lei. Pentru port nu este nici o plată pentru că, fiind o dată pe lună, se va trimite prin ocazion.

Cine va voi să se prenumere: cei din Țara Rumânească să se îndrepteze prin scrisori la redacția *Curierului*; cei din Moldova, la redacția *Albinei*, în Sibii la bolta d.Tieri, în Brașov la dd. Iuga.

Îndată ce se va face un număr de 200 prenumăranți, se va ivi partea dintâi și vor urma și celelalte până la sfârșitul anului.

Redactorul

[TEATRUL NAȚIONAL]

Pacea și mulțumirea de obște ce domnește în Capitala noastră subt înțeleapta și buna cârmuire a prezidentului nostru înveselește inimile tutulor lăcuitorilor. Relele trecute s-au șters din pomenirea lor, ca și fericirile cele mai desfătătoare. Odihna și veselia cea de față totd'una este ca un balsam ranilor celor trecute. Orașul nostru liniștit d-odată simți trebuința teatrului și de o pornire tot mișcat, într-o inimă a hotărât să înlesnească de bunăvoie și să dea fieștecare o mică sumă după starea sa și ca să se zidească un teatru după chipul celor europenești. Fieștecine a început să se prenumere, de la cel mai mare boier până la cel mai de jos negutător. Și banii se vor aduna la d. baronul Meitani.

Îngrijitori asupra zidirii îmfrumosețării teatrului s-au orânduit dd. marele logofăt C. Golescu, marele logofăt I. Văcărescu și aga și cavalerul C. Cantacozino. Râvna acestora încredințează pe oricine că în scurtă vreme va alcătui și o companie rumânească și vom dobândi un teatru național, școala cea dintâi a gustului, a moralului și a formării obiceiurilor, petrecerea cea mai nobilă și mai nevinovată, cinstea și îmfrumusețarea politiii, locul unde, cu vreme, vom auzi și vom vedea încorunați pe poeții și autorii noștri, loc în care limba se îmfrumusețează și se înaltă în treapta ce i se cuvine și în care este făcută și hotărâtă ca să o ție odată, puindu-se d-alăturea ca o tânără logodnică cu surorile ei și luând moștenirea ce legiuit i-a lăsat-o maica sa, latina.

Daca acest fel de zidiri pricinuiesc cinste orașului și nații întregi, cu cât mai vârtos acestor vrednici de toată lauda râvnitori, cari vor ajuta acuma și se vor sili a se aduna în cât mai în grabă suma cea trebuincioasă spre începerea și desăvârșirea ei?

Nu este nicidecum fără vreme a mă întoarce către tinerime și a-i arăta că părinții și compatrioții ei, îngrijind pentru creșterea sa, nu a uitat a îi pregăti și locul unde o așteaptă laura ce va încununa faptele sale. Istoria noastră este plină de întâmplări și fapte mari și eroice, și este un izvor de unde să se adape duhurile și cu tragedii originale. Dați dară ajutor tinerilor simțitori, începeți a alcătui și a tâlmăci ca să înzestrați biblioteca teatrului cu faptele voastre.

CUVÂNT EPITAF NEPREGĂTIT LA MOARTEA D. MARELUI LOGOFĂT CONSTANTIN GOLESCUL

Ce sunete pline de întristare înfrâng inimile noastre? Ce sărbătoare tânguioasă ne adună și înmărmurește inimile noastre cele umilite? Ce umbre pline de întristare se lasă preste fețele tutulor? Sună glasul clopotului și ne vestește moartea și vecinica despărțire a unui asemenea al nostru, unui frate al nostru, unui prieten. Iată-l înaintea noastră, prada morții și a soartei sale cu care s-a îndatorat deodată cu nașterea sa. Iată ce este omul și viața lui! Un lanț de nenorociri, un năluc de fericire, un vis ce ne schimbă din prăpastie în prăpastie, din nădejde în nădejde, din închipuită fericire într-alta, din nenumărate cugetări și țesături într-altele, mai ostenitoare; dar s-a dat semnul, sună ceasul cel după urmă și ne deșteptăm la marginea mormântului ce se deschide subt picioarele noastre. Tristă și grozavă soartă! Ne-am născut? Trebuie să murim: iată tot adevărul și știința noastră. A! Ce strămutare plină de slavă și încetătoare de toate chinurile! Ne-am despărțit, am scuturat sarcina cea țărânoasă? Am scuturat împreună cu dânsa și toată durerea și iată-ne mai presus de toate gonirile norocului. Le lăsăm și ne lasă toate și nu mai avem nici un tovaroș decât faptele noastre.

Dar care sânt faptele acestui bărbat care nu mai așteaptă de la noi decât numai un mormânt, ne dă o vecinică sărutare și trece în triumf preste hotarăle ce desparte vecinicia din stăpânirea morții? O, ce rodnicie mi se deschide înainte! Ce câmp întins de descriere! Ce viață felurită și apăsată de nenumărate suferiri! Ce răbdare îndelungată! Fapte îndrăznețe și lăudate! Mă îndreptez însă cătră cei ce vor îndrăzni să judece, să nu uite că acest bărbat a fost totdeodată și om, și că drumul vieții este plin și de greșale; când însă am venit la marginea

mormântului, trebuie să le uităm toate dar! Tăcere, muritorilor! Tot mortul se socotește un mântuit, Dumnezeu îl judecă și el pune în cumpănă faptele noastre. Totdauna hula s-a temut a intra în fundul mormânturilor. Cugetul mieu este a număra zilele sale cele senine, săvârșirile sale cele lăudate, ostenelile sale cele folositoare, împlinirea datoriilor sale de om, de creștin, de patriot, de dregător.

Născut din părinți binecredincioși și străluciți ai acestui pământ, crescut pe drumul învățăturilor și a cunoștințelor veacului și vremii aceea, trăit în mijlocul necazurilor celor amare, amestecate când și când cu o dulceață trăcătoare, depărtat dimpreună cu toți în zilele noastre de întristare, când mâncam pâinea noastră înmuiată în lacrămi în pământ străin, lui acele nenorociri i-a fost focul prin care se lămurește bărbatul cel încercat, și acea vreme s-a petrecut-o în faptele acele ce însemnează viața oamenilor celor mari. Îngrijire pentru creșterea fiilor săi, osteneli nenumărate întru alcătuirea și tâlmăcirea cărților, darea lor la lumină, împărțirea lor în dar, călătorii băgătoare de seamă, iată petrecerea zilelor celor de vară ale vieții sale; pentru întemeierea, deschiderea și ținerea școlii de la moșia sa, unde acum se împărtășaște numai c-un stânjen de loc lângă părintele său, să vie pruncii cei nevinovați, să vie tinerii cei sărmani ce au învățat și au aflat acolo hrană și îmbrăcăminte din însuși neaverea sa, vie ei să însoțească glasul mieu cel neputincios, vie ei să însuflețească limba mea cea slabă, ca să trăsnesc în inimile lumii ce fel trăiește și ce datorii împlinește creștinul și patriotul.

Pentru viața sa cea mai după urmă, povestească cei dupe lângă dânsul, cei care avea trebuință în dregătoria sa, în ce fel îl afla odihnindu-se din slujbele sale cele nepregetătoare, în cămara sa cea simplă, slobodă și deschisă la tot săracul. Rodul inimii sale celii ostenitoare este de față și gata a ieși la lumină: hartă, tractaturi, regulamenturi de soțietăți făcătoare de bine;

lucrarea și desăvârșirea acestora era toată odihna sa. Milostivirea sa să o arate cei ajutorați din însuși lipsa sa în vremea străinătății noastre. Acestea sânt faptele ce haracterisesc viața acestui om mare și nenorocit. L-am pierdut și am pierdut un patriot, și fiii săi un bun tată, care va fi vecinica lor falā. Moartea ni l-au răpit în vârsta cea mai coaptă și bărbătească, atunci când i se deschidea drumul faptelor sale.

Dumnezeule! Dar sânt neînțelese judecățile și hotărârile tale! Așa ți-au plăcut ție, fie voia ta, fie binecuvântat numele tău și când ne dai învățăturile cele mai grozave. Lui acum i s-a râdicat vălul ce îl oprea de a căta în fața ta. Acum este față înainte-ți și îți dă socoteala de toate faptele sale: ostenelile sale cele folositoare sânt în brațele sale și le depune la picioarele tronului tău; tu, care pentru o bunătate uiți și sânt iertate mii de greșale, aruncă o căutătură blândă asupra lui, sălășluiește-l pentru numele Maicii tale Fecioarii în lăcașul drepților tăi! Fie lumina cea mică ce a împrăștiat el în acest pământ lumină vecinică sufletului lui. Ascultă, Doamne, rugăciunile a tot norodului acesta binecredincios!

Dară, vrednică de cinste adunare, veniți să luăm sărutarea cea mai după urmă și să ne iertăm cu dânsul; rămășițele lui sânt înaintea noastră și duhul a zburat la începutul său, o iertare cere de la noi, o binecuvântare la această luare de ziua bună.

Om care acum te afli la loc de scăpare, fruntea ta cea posomorâtă, pe care se zugrăvea trufia ta cea mărinimoasă, totdauna era gânditoare și plină de umbre mărețe, buza ta cea tristă arareori zâmbea; acum cât e de veselă a ta față! Cum ți s-a ardicat de pe dânsa toată mâhnirea! Zborul îți este voios, aruncă înapoi o căutătură! Nu sânt numai fiii și rudele tale care te plâng... Poate că lacrămile acum îți sânt hulă! Dar iartă câteva picături la marginea mormântului tău: acesta este un tribut ce se simte omul dator a îl plăti. Te înalți, pieri dintre noi, dar pomenirea ta nu va pieri, scrisurile tale vor sta de față și aici, și înaintea judecății cei înfricoșate. Numele tău va fi drag învățăturii și celor ce se adapă de dânsa. Iartă pe toți și ierte pre tine cel prea milostiv!

LITERATURĂ

Nu sânt necunoscute rumânilor *Meditațiile poetice* ale d. A. de Lamartine. Adaosul literal al *Curierului rumânesc* au făcut pe mulți să guste dulcețile acestor poeme pline de tinerețe și melanholie mângâitoare; printr-însele, poetul s-a câștigat cunună nemuritoare și numele său va fi cu drag recomandat tuturor veacurilor, însă nu mai puțin efet (ispravă) au făcut și *Armoniile* sale *poetice și religioase*, ce de curând s-au publicat. Gazetele neîncetat vorbesc de dânsele și se întrec a înfrumuseța colonele sale cu aceste poeme cântate în lira creștinească. Prin ele, poetul, întocmai ca vulturul, își ia zborul cu îndrăzneală până la soreasca înălțime a atotputerniciei dumnezeești. Acolo, el își înmoaie aripile sale în jăraticul slavei mucenicilor și, țiindu-și drumul său prin strălucita cărare a laptelui creștinătății, se coboară prin scara lui Iacov și vine să stropească și să încălzească pământul cel amorțit de înghețul patimilor. Vulturul după aceasta numaidecât se schimbă în pelecan carele în zborul său își descrie niște cercuri pe dasupra lacului cel de lacrămi al durerii, ale cărora line și undoase legănături ating țărmurile cele veștide și pe urmă se analisesc în niște tonuri plângeroase de îngropare. Templurile lui Israil au răsunat de mare cuviință și de sărbătorie prin psalmii proorocului și împăratului. Aceste armonii religioase răsună într-un templu mult mai mare, în care poetul cântă și în care el își face rugăciunea de seara în *Meditațiile* sale. Ascultătorii, din aromirea lor cea dulce, se deșteaptă pătrunși de focul pocăinții și nu întârzie cu o inimă de a numi pe cântărețul lor „David al creștinătății“.

Din aceste poeme nouă și religioase, facem aci cunoscut *Imnul nopții,* pe care și alte gazete străine îl publică în original, dar nu au îndrăznit a îl traduce. Rumânii se pot făli cu mlădierea și armonia limbei lor celii sonore care poate că până acum nu le-au fost cunoscută. Această traducție slobodă și nicidecum robească, alăturată cu originalul, va fi destul dovadă a putinții și destoiniciei limbii noastre care, dimpreună cu renașterea națiii, se dezvoaltă și ea și cu îndrăzneală își arată a cui mumă este și ce surori are.

REGULILE SAU GRAMATICA POEZIEI

Nimic nu este așa de anevoie decât a începe cineva un cuvânt înainte la o carte, și mai vârtos la aceasta. Lucrul este destul de vorbit; începutul însă este cu greu până să-l găsească cineva. Puțintică răbdare numai, că dăm peste căpătâiul firului (norocit este acum cineva când merge până în celălalt căpătâi fără să încurce ața).

Să începem de acolo de unde o să înceapă a critica, când vor lua în mână această carte, acei iubitori de pace cari nu umblă decât neîncetat căutând pricini. Eu știu ce or să zică. Or zice: „Eu nu înțeleg nimic“ (lăsăm la o parte potoapele de vorbe care, de la asfel de oameni, fieștecine poate ghici că nu or să fie ceva laude), vor zice, zisei, că „eu nu înțeleg nimic“. Și eu tot așa zic. Dar când citești chinezește, domnule, sau altă limbă care n-ai învățat, înțelegi? și altă dată am mai vorbit – și înaintea mea mii de oameni – că toată știința și meșteșugul își are limba sa. Așa eu am văzut mulți oameni luând câte o carte în mână, și daca este scrisă într-o limbă care nu o cunoaște, o închide și o lasă jos, zicând că nu știe acea limbă și, de îi este plăcută,

mai adaogă că ar dori să o învețe. Acum, să mai fac o întrebare: „Învățat-ai sau știi domnia-ta limba poeziei?“ „Ba nu!“ „Apoi iată, domnule, pricina pentru ce nu înțelegi. Poezia își are limba ei, ca și toate celelalte științe și meșteșuguri și ca să o înțelegi trebuie să o înveți, precum se învață toate limbile, ba încă să treci și prin toate învățăturile care te pot face destoinic a învăța acest meșteșug frumos.

Am mai văzut iară un fel de oameni cari au ajuns într-o stare de știu ce le lipsește ca să mai învețe și nu se amăgesc singuri să crează că știu toate (ce bine ar fi când de aceștia s-ar afla mulți!). Ei, când iau câte o carte în mână, care vorbește pentru lucruri ce n-au învățat, numaidecât zic: „n-am învățat, nu înțeleg“. Adică daca el este ostaș și cartea este scrisă pentru doctorie, el numaidecât zice: „este pentru doctori!“ Daca este doctor și cartea vorbește pentru corăbierie, zice: „este pentru corăbieri!“ O lasă jos, nu se mânie și nici nu se leagă de cel care mi-a scris-o, că nu a scris-o rumânește.

Mai știu un fel de oameni (dar ce anevoie este în ziua de astăzi să fie cineva în pace cu lumea!). Domnilor, eu n-am de gând să le spui pe toate, o să mai las ceva pentru că este de prisos, între noi ne știm; și mai iertați și domnia-voastră ceva din câte o să zic, și iată un mijloc frumos ca să fim iarăși prieteni: trebuie să iertăm unul altuia greșealele. Mai știu, zisei, un fel de oameni! Cum au crescut, Dumnezeu știe, că un om nu poate să le știe pe toate; cum au trăit și trăiesc, aceasta nu este treaba mea. Aci ne este vorba de literatură, iar nu de moral[1]. Ei, încât pentru mine ar fi prea buni, eu nu mai trebuie să mărturisesc că sânt rău, căci mă leg de lume; ce-mi pasă mie daca ei cred că știu toate și nimic nu este în lume care să nu-l cunoască? N-aș zice nimic când ar lăsa numai cărțile în pace. Ei, când le intră din nenorocire în mână vreo carte de astea, de ale pricopsiților din ziua de astăzi, numaidecât se supără și necazul, poate să credeți că le este pentru că nu știu acea știință sau acel meșteșug, sau cum ar face ca să le învețe? Nu, ci scriitorul este de vină, el trebuie să fie sau vreun nemțoi sau ungurean, de nu scrie rumânește (adică de nu se gândește tot pentru lucrurile ce se gândește mulțimea). Logofătul nostru știe toate. Și cum s-ar putea să nu știe și ce este în acea carte, când n-ar fi scrisă… Cum să fie scrisă? știu și eu cum?! Iaca cum au scris până acum tata, și moșul, și au trăit…

---

[1] Mai iată încă două vorbe de pricină: eu mă țineam, cel puțin în această prefață, să nu vorbesc nici o vorbă de acestea, și mă pomenii cu ele aici. Acest fel de vorbe sânt surghiunite, nu le primesc oamenii, și mai vârtos vorbește lumea că nu sânt rumânești. Așa este, domnilor, că literatura și moralul nu este pentru noi? Eu, cel puțin, nu mă învoiesc la aceasta.

Să îndrăznească cineva a îi zice că nu știe limba grămaticii sau a poeziei, sau altceva; în acel minut vrednic de priveliște, când trântește cartea din mână cu desprețuire, începe a face volte prin casă, scoate batista cea afânată din sân și, cu un braț îngâmfat și arcuit, își șterge fruntea, umflă mustățile și suflă pe nas, și pe urmă scoate mătăniile ca să-și arate mărimea; atunci să-i atingă cineva iubirea de sine, că nu știe toate, când el este omul cutăruia[1] și al trebii ș.c.l., ș.c.l. Apoi, atunci să vezi ce cununi se gătesc nenorociților acelora ce asudează întru a tălmăci și a tipări cărți din însăși neaverea lor! Atunci răsplătire plină de mulțumire și mângâiere a neobositelor lor osteneli!

Foarte lesne de dezlegat este acum ghicitura pentru ce nu se înmulțesc cărțile în limba rumânească și pentru ce, prin urmare, literatura și moralul nu sânt vorbe rumânești; pentru ce râvna spre bine este amorțită și, acolo unde se înfierbântă, iarăși îngheață; pentru ce cărțile care s-au tipărit stau

neîmpărțite și acelea care s-au împărțit, în loc de mângâiere, au pricinuit amărăciune scriitorilor săi.

Cine este rumân adevărat și iubește luminarea și îndreptarea neamului, crez că nu se va mânia de acest portret ce am vrut să zugrăvesc, ci va căuta adevărul, va cerceta chipul și, de i se va părea că îi mai lipsesc câteva fețe ca să semene cu originalul, va mai adăoga și îl va mai îndrepta. Bine este când apucă cineva înainte și de aceea gândesc că este vremea să răspunz mai nainte de a mă întreba cineva: „Pentru ce dar dai afară lucruri ce nu este încă neamul în stare de a le înțelege?“ Greștiă este întrebarea aceasta când este vorba pentru științe și meșteșuguri pe care, ca să le înțeleagă cineva, trebuie să le învețe; și ca să le învețe, trebuiesc a face cărți pentru cei ce doresc a învăța. Nu trebuie să ne supărăm pentru o carte când iese, fie de ce fel va fi; trebuie să ne bucurăm că s-a mai adăogat încă una lângă celelalte și, de nu o înțelegem noi, o va înțelege fiul nostru, o va înțelege prietenul nostru, carele o găsește la noi.

Altul iar poate să-mi zică: „Pentru ce începi *Adaosul literal* de la poezie?“ Pentru că scopul lui este literatura și literatura tutulor neamurilor de aci a început. Al treilea iarăși îmi va zice: „Ai dreptate, dar nu vezi că abia treizeci de prenumăranți ai și cu atâtea mădulări ajutătoare nu se poate ținea acest început ce privește spre înlesnirea cum să se dea afară și să se întinză cărțile, mai vârtos ale acelor ce nu au mijloace a le tipări? Oamenii vor glume, minuni, cabale, păpuși, și cu acest mijloc îi poți trage spre ajutor“.

Acestui prieten, cunoscător de oameni, îi voi răspunde că prea bine vorbește, dar ca să începem, trebuia să se facă începutul de unde trebuie. Acest *Adaos* pe tot anul va coprinde douăsprezece părți: râvnitorul ce se va prenumăra, va găsi într-însul materie și pentru sine, și pentru fiiul său ce învață, și pentru prietenul său ce a învățat. Și cu micul ajutor ce va da pe an, întâi va face să dobândească limba rumânească douăsprezece cărți mai mult, apoi va face ca dintr-însele să se folosească mai multe feluri de oameni, cari poate că nu au mijloace a dobândi aceste cărți.

---

[1] Acesta este titlul care împlinește locul de boierie și nobilitate acolo unde nu e, și cel care îl are se mândrește că este lucrul altuia.

Toți prenumăranții acestui *Adaos* la un loc nu se socotesc decât o mică societate făcătoare de bine, care se silește pentru înlesnirea tipărirei cărților și mădulările ei, unii ajută cu osteneala de a tălmăci și a scrie și alții cu un mic ajutor de bani pentru care și primesc câte o carte pe lună. Spre aceasta dar și sânt poftiți toți cari se ostenesc întru tâlmăcirea și alcătuirea cărților, ca cel ce va avea din ostenelile sale vreo faptă care să nu fie mai mare de zece coale scrise cu mâna, și care să se potrivească cu scopul acestui *Adaos*, să binevoiască a o aduce la redacție, unde va afla mijloc a o tipări fără cheltuială, dându-se pe seama autorului 500 exemplare, precum și o sumă pe seama prenumăranților, de la care autorul va primi și o mulțumire deosebită pentru osteneala sa.

Bună este zisa aceea, că „vorba multă este sărăcia omului". Eu cu atâta vorbă era să uit a arăta că aceste reguli de poezie nu sânt făcute de mine, ci alți barbați au lucrat, alții au cules și eu n-am făcut decât lucrul gata a-l preface în rumânește. Ciudat lucru era să fie, să fac lumea să crează că eu am cugetat atâtea! Norocire numai că sântem în veacul acesta: odată era rușine a se mândri cu lucru străin, acum însă lumea este mai blândă și pielea leului o întrebuințează și alte viețuitoare. Ce lucru bun ar fi fost când nu s-ar fi născut zugravul acela ce-a zugrăvit pe Vremea descoperind Adevărul! Ideea aceasta strică la toți cheful, și mie nu mai puțin, că regulile de poezie culese din cursul de literatură al lui Levizac era să treacă că sânt ale mele. Poate că cineva va socoti că acest sfârșit este un fel de trăsură satirică, dar să nu crează că eu am vrut numai să arăt aceea ce dorea inima mea.

SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL ȘI VISUL

Felurimi de tâlmăciri am văzut că malignitatea sau curiozitatea oamenilor au vrut să dea poemilor mele. Am hotărât dară să dau afară o adevărată tâlmăcire de ceea ce am vrut să înțeleg cu fiecare poemă, cu fiecare vers și cu fiecare vorbă de se va putea.

Puțin lucru este a scri cineva numai ca să scrie și împuns numai de îndemnul momentului sau de pofta ori caprițul de a scri ceva. A scri însă cu scop, a avea în scopul său o țintă morală, a alege din viața omenească niște împrejurări comune prin care sujetul său să se poată apleca la tot omul, în tot locul și în tot veacul, a face ca fiecare om bun să găsească câteva pasaje care să i se potrivească și să afle mângâiere, și fiecare înrăutățit ca de săgeata trăznetului să fie izbit la tot rândul unde i se înfățișează închipuirea, asta va să zică că într-o scriere sau icoană domnește adevărul, și că autorul sau zugravul a izbutit în fapta sa.

Eu am cântat două geniuri: serafimul și heruvimul, sau mângâierea conștiinței și mustrarea cugetului. De am izbutit, nu știu, dar tâlmăcirea lor mă simț dator s-o fac spre a dezamăgi pe oameni din părerile ce și-au făcut și spre a nu mă nedreptăți eu însumi. Titlul acesta de mângâierea conștiinței și mustrarea cugetului nu este acum născocit ca o pricinuire de îndreptare: încă din anul 1833 s-a publicat această poemă prin glasul *Curierului romînesc* și în foaie deosebită cu tot același titlu.

Acum să plecăm de la puntul acesta, de unde am și început: de la mângâierea conștiinței și mustrarea cugetului. Ca să aibă cineva conștiință și mustrare de cuget, trebuie să fie viu, trebuie să trăiască. Numaidecât dar vine a doua poemă, *Visul* sau *Viața*. Să venim la tâlmăcirea visului, care a și dat pricină de deosebite rele tâlmăciri. În operile oricărui artist sau scriitor a trebuit să se vază și oarece asemănare cu viața lui și, când au fost lipsite de acea relație, de acea afinitate cu faptele, întâmplările și patimile autorului, atunci au fost reci și fără interes. Și pe urmă? Ce poate cineva să descrie sau să zugrăvească mai bine decât aceea ce și cunoaște mai bine? Și iară, ce poate să cunoască atât de bine decât viața sa și faptele oamenilor ce i-a cunoscut mai daproape?

De Lamartine scriind *Deznădăjduirea*, vede cineva întreagă natura și pe omul deznădăjduit în toată turbarea și cârtirea sa împotriva soartei și a dumnezeirii însuși pentru că, și de nu va fi venit și el însuși de multe ori în acea stare de deznădăjduire, dar i-a fost lesne unui geniu ca dânsul să descrie pe omenire și patimile ei, pentru că a fost însuși om și pentru că a cunoscut pe oameni. Scriind însă *Providența la om*, vede cineva toată înălțimea condeiului și silințele bietului om până unde se poate a arăta atotputernicia și îngrijirea Creatorului și a imita pe cât se poate o limbă prin care s-ar exprima dumnezeirea. Nimeni însă nu vede focul, vioiciunea și natura ce poate vedea în *Deznădăjduire*, și prin urmare nu simte același interes care îl cearcă în cea dintâi cântare. Trebuie să fie cineva cu totul credincios și cu întreagă supunere religioasă întru necercetare ca să poată a se mângâia, iar nu a se îndupleca? Care este pricina pentru care poetul atât de bine a izbutit în poema sa cea dintâi și în cea de al doilea este încă atât departe de adevăr? Căci i-a fost mai lesne a se pune în starea unui om deznădăjduit decât a unei dumnezeiri. Căci în cea dintâi poemă a descris lucruri ce a văzut și a simțit însuși și în cea de a doilea va să descrie lucruri ce și-a închipuit; căci om a fost și este și a cunoscut ale omenirii, în vreme ce pe Dumnezeu nu-l cunoaște nimeni decât prin slaba descriere a religiei sau printr-o imaginație mai mult sau mai puțin norocită.

Eu, scriind *Visul*, am scris viața omului în general și din a tutulor oamenilor am cunoscut mai bine pe a mea; am ales din viața omenească niște situații, niște împrejurări care mi s-au părut mai interesante și mai potrivite cu întâmplările mele și

nu e de mirare a vedea cineva pe unde și unde și oarecare asemănări cu viața mea. Arăt pe omul prunc, copil, june, bărbat, trecut în vârstă, bătrân și la marginea mormântului. Nimeni nu poate să zică că e însăși viața mea, pentru că încă nu mă văz gârbovit de greutatea a 32 de ani; dar nimeni iară nu este după aceasta în stanțiile următoare care să nu vază că această descriere nu are oarecare afinitate cu viața scriitorului. În această viață am făcut să figureze pe lângă celelalte și conștiința și mustrarea cugetului, că mă socotesc că sânt nedeslipite în viață de tot omul care mai are încă asemănare omenească. În junețe, conștiința lucrează mai mult și de aceea vine serafimul întâi, însoțit și de-aproape tovarăș cu heruvimul.

Copilul făcut, bărbatul și bărbatul sfâșiat de patimi, amăgit de întâmplări, obosit de păcate, se află prada mustrării cugetului, când cugetul atunci nu mai este mai mult un heruvim; e o spaimă, e adevărul înaintea păcătosului, e osânda lui. Multe lucruri, amăgiți de junețe, le socotim poate bune sau pe jumătate rele. Când însă dimpreună cu pățirea vine judecata bătrânului apăsat de sarcina anilor, când ochiul omului nu mai poate vedea înainte nici o nădejde și înapoi toate i se înfățișează sub adevărata lor formă, atunci mustrarea cugetului nu e mai mult înger, e o groază, e pârâșul păcătosului, e Satana însuși.

Descrierea acestii iesme nu este la începutul poemii; este abia la a XIII-a stanție, este aproape de sfârșitul visului, e aproape de sfârșitul vieții omului, este în vremea când cugetul în toată puterea sa aduce pe om sau la deznădăjduire, sau la pocăință. Numaidecât după aceasta, în stanțiile următoare se vede cercetarea omului de sine însuși, lumina adevărului, dorința de nevinovăție copilărească, pocăința și cugetul îmblânzit la moartea celui pocăit, se vede iarăși un adevărat frate și din același început cu serafimul sau mângâierea conștiinței omului.

Este adevărat că descriind serafimul, nu am făcut decât o aluzie sau asemănare de tot ce am văzut mai frumos în viață-mi, de tot ce mi-a plăcut mai mult și în moral, și în fizic, de tot ce am iubit și slăvit mai mult și de tot ce a putut a mea imaginație să-și închipuiască mai frumos; mi-am exprimat ideile cu expresiile celii mai tineri și cu cele mai puternice patimi ce am putut vreodată să simț și mi-am compus idealul meu, după cât a putut închipuirea și descrierea mea să fie mai mult sau mai puțin norocită. Descriind heruvimul sau mustrarea cugetului în primăvara vieții omului fac o adunare iară de tot ce am cinstit mai mult în viața mea, de tot ce a putut să privegheze cu neadormire asupra fericirii mele, de tot ce a putut să mă oprească de la rău și să mă povățuiască spre calea cinstei și a vieții cei pacinice încât, luându-se în material, pot să ia parte aci și părinții și învățătorii și soția și prietenii cei adevărați și strașnici ai omului și din toate cinstirile mele cele mai scumpe mi-am făcut acel Argus al cerului creștinesc, acel privighetor cu ochi mulți și neadormit.

Când viu pe urmă la povețile cele neascultate, la relele urmări ce pot să izvorască de aci, la păcatele cele grămădite, la cugetul celui păcătos, când voi să arăt cu ce groază își vede judecata bătrânului păcatele sale cele trecute și fără număr, atunci nu e să mai arate cineva un înger și atunci îmi adun și îmi fac o iluzie de tot ce a putut să urască sufletul meu în viață-mi, și nimic n-am urât ca spionii, ca vânzătorii, ca ingrații, ca nemulțumitorii, ca cei ce fură vremea și ca păcatele mele și, din tot ce a urât sufletul meu, mai mult am adunat, zic, am făcut iasma ce m-am socotit că stă de față omului și îl îngrozește. Poate că nimic nu este descris cu atâta putere și adevăr ca iasma aceasta; poate că serafimul și heruvimul sânt încă departe de a fi zugrăviți după cea adevărată a lor ființă, în vreme ce această iasmă e arătată cu cea mai mare vioiciune: dar vina nu este a mea, este că mai mult am băut amarul decât dulcele vieții, este că mai mulți spioni, vânzători și ingrați am văzut în viață, decât oameni cinstiți, este că celor ce le-am făcut bine

mi-au plătit cu cele mai negre și infame fapte, este... (O, Dumnezeule! Ce de greu este și să-și aducă cineva aminte de amărăciunile sale!) Cu un cuvânt, este pentru că de la început a domnit aci jos împărăția iadului și a răului și sântem departe de acea împărăție a cerului, adică a păcii, a dreptății și a fericirii preursite de Mântuitorul.

Ce am cunoscut mai bine, aceea am descris și mai bine. Sântem departe încă de a fi în relație cu îngerii, nu întâlnim decât draci pe pământ și această viață a vremilor acestora nu este decât un iad, în care fiecare om este un drac și muncitor pentru celălalt și unde fiecare își află și va să-și afle folosul și norocirea în paguba și nenorocirea altuia: un norod învingător în robia celui învins, stăpânul în sluga sa, moșierii în foamete, doctorii, spițerii în bolnavi, preoții în morți. Și este alta împărăția cerului și sântem în ajunul unei alte lumi și împărății, la care toate geniurile pământului se silesc să ajungă și poeții și zugravii acelii generații vor putea să descrie serafimii și heruvimii mai bine.

Să lăsăm acum moralul, să venim la fizic: să lăsăm duhul, să venim la materie. Doi îngeri păzitori își închipuiește poetul că avem: conștiința și cugetul, dar nu mai puțin îngeri ne sânt prietenii și rudele și tot ce iubește sufletul nostru. De multe ori în delirul dragostei noastre sau în fericirea sincerității ne scapă câte o expresie poate covârșitoare, dar prea potrivită, și zicem: „Tu ești îngerul meu“, „Ai fost un înger pentru mine“ ș.c.l. Câteodată sântem norociți pentru totdauna în aceste dovezi ale inimii noastre celii iubitoare, dar adesea sântem amăgiți: prietenul se face vrăjmaș și îngerul un drac, cel care ne iubea, acum ne urăște, cel care ne apăra, acum ne gonește după urmă.

De vom lua poema în materialul heruvim, este tot prietenul omului cel neiertător la greșale, și iasma, tot vrăjmașul ce se-arăta de prieten. Tot prietenul cel adevărat al meu sau al oricăruia poate să ia parte în vis, și tot vrăjmașul asemenea. Eu însumi poci să fiu un prieten pentru unii oameni și un vrăjmaș pentru alții, un duh al păcii pentru cei dintâi și un duh al vrăjbii pentru cei d-al doilea.

Scriind viața omului, am vrut pe cât se poate să găsească fiecare viața sa, am vrut adecă să scriu o viață nici mai sus, nici mai jos de omenire, și să descriu cele ce poate cineva să întâmpine mai deobște în viață, fără să trec cu vederea nici necazurile, nici fericirile, nici patimile, nici vițiurile chiar ale mele.

N-am vrut să închipuiesc pe cineva curat, dar nici să las pe nimeni din câți am cunoscut, începând de la mine și destăinuindu-mi toate durerile și greșalele. Eu mă înțeleg mai bine decât oricine și cine o vrea să mă înțeleagă, vede curat că poema mea nu este satiră, ci o elegie; că scopul meu nu este să supăr pe nimeni, ci să arăt acest vis lung ce îl numim viață, în care ne chinuim atâta și simțim câte un năluc de mulțumire și din care ca dintr-un somn greu ne deșteptăm la marginea mormântului. Dar daca s-a supărat cineva vina nu este a mea, vina este că sântem creștini numai cu numele și încă n-am ajuns la acea naltă și fericită treaptă a avea nevinovăția și simplitatea pruncilor spre a nu tâlmăci rău lucrurile ce ni se înfățișează, sau când ne intră și câte o bănuială, cugetul nostru nu ne este prieten ca să aducă pacea în sufletul nostru.

Aci mă opresc cu tâlmăcirea, căci din puntul acesta a fi cineva prieten cu cugetul său sau cu sine însuși mi se deschide înainte un câmp atât de întins, atât de roditor, încât ar fi afară din propoziția mea a mă întinde ca să-l descriu și poate că o imaginație mai fericită, un suflet mai creștinesc îl vede și îl simte mai bine după cât aș putea eu să-l descriu. Isprăvesc numai a arăta că asta e visul meu, și m-aș ținea fericit când aș putea să urmez și să desăvârșesc poemile ce mi-am propus și care își au o legătură între sine ca să facă un tot. Pe drumul meu m-oi ținea de adevăr pe cât l-am cunoscut și socotesc că nu s-o supăra nimeni, mai vârtos când gândul meu nu este să supăr pe cineva,

il nici că mă va putea face vrodată vro cârtire omenească ca să-mi ies din principele mele, de a mă vrăjmăși cu mine însumi. Prieteni am vrut să am, dar din toate prieteșugurile am cinstit mai mult pe al meu însumi. Cine nu e prieten cu sine în zadar cată pacea și prieteșugul în alții. Toată lumea atunci îi strică și toată șopta nevinovată i se pare un complot asupra vieții sale însuși.

CUVÂNT LA EXAMENUL ȘCOALII FILARMONICE

Domnii mei! Daca istoria, pentru întâmplările celor trecute este o povestire numai, teatrul ni le înfățișază însuși; și daca ea ne descrie pătimile, greșalele și virtutele oamenilor celor însemnați, teatrul ni le arată însuflețite: Ahili, Oresti, Egiști, Alexandri, Bruti, Sili, Cezarii, Neronii, pe șenă nu sânt mai mult niște nume numai, de care ne aducem aminte cu cinstire sau cu groază; șena ne strămută peste veacuri și ne înfățișază pe însuși oamenii aceștia ca niște modele însuflețite de virtute și de vițiu.

Istoricii au vrut să arate prinților și noroadelor eroismul și moliciunea națiilor ce au stătut asupra pământului și printr-însele să povățuiască pe cele de acum; însă poeții dramatici au făcut isprăvile cele mai minunate; și daca moraliștii prin învățăturile lor au vrut să derapene obiceiurile cele ruginite și urâcioase, comedia, prin batjocora sa, luând în râs prejudețele și urâtele năravuri a fost biciul cel mai grozav al vițiului celui îngâmfat. Adevărul acesta, cunoscut din vremile cele mai vechi, au străbătut veacurile și a ajuns până la noi. Grecii, romanii, națiile cele mai luminate din ziua de astăzi l-au cercetat de aproape și s-au folosit dintr-însul; și acolo teatrul și-a făcut isprăvile sale cele mai adevărate, unde s-a și întrebuințat după cugetul său cel mai adevărat.

Școala recomandează și însuflă binele, teatrul batjocorește și derapănă răul și legile însoțite cu religia, vecinicesc patimile cele prefăcute în virtuți, nelăsând a se apropia vițiul de dânsele ca, otrăvindu-le, să le răscoale împotriva fericirii noastre. După întemeierea școalelor în limba națională, după întocmirile cele mântuitoare ale Regulamentului Organic, ideea teatrului național abia s-a ivit și tot într-aceeași vreme s-a și simțit însemnătoarea lui trebuință, și tot într-aceeași vreme mii de inimi au fost într-o glăsuire, mulțime de bărbați au fost gata a se întrece cu a lor însuși cheltuială să înceapă și să ție această întocmire folositoare. Râvna lor, Domnii mei, i-a făcut să crează toate putincioase și le-a însuflat tot crezământul asupra acelor ce i-au însărcinat cu formarea teatrului național; și cu adevărat această înflăcărată dorință a fost făcătoare de minuni, că și profesorii și școlarii s-au socotit și s-au făcut mădulari ai aceștii soțietăți, au luat lucrul acesta ca însuși al lor și, cu cele mai obositoare silințe, s-au grăbit a se face și a se arăta vrednici de râvna, încredințarea și generozitatea mădularelor Soțietății Filarmonice.

Cu suma ce pe toată luna se adună în casa soțietății, până la șaptezeci împărătești, s-a închiriat o zidire și s-a mobilat cu cele trebuincioase, s-au pus în pension cinci fete cu hrana, îmbrăcămintea și învățătura soțietății; s-a orânduit profesori: de declamație, domnul Aristia, de muzica vocală până la o vreme d. Bongianini și astăzi în lucrare d. Conti; de danț, d. Diupor, carele este însărcinat și cu pensionul fetelor; s-au ținut alte cheltuieli neapărate și întâmplătoare ale școalei; s-au făcut hainele celor mai de căpetenie personaje ale tragediei de astăseară și avem o economie ca de 160 galbeni pe la mulți din soți, cari se află afară din Capitală și nu a putut până acum casa a îi strânge.

În vreme de șapte luni s-a făcut un mic curs de literatură spre a pregăti pe școlari a simți frumusețile poeților dramatici; s-au exersat școlarii la declamație, dându-li-se înainte mai multe scrieri în proză și în versuri; s-au deprins, pe cât a iertat vremea și întâmplările, întru muzica vocală și au început spre formarea unui tablo și grațioasa mlădiere a trupului, exercițiile danțului. D. Aristia în vremea aceasta a nesocotit tot felul de osteneală și cu râvna celui mai înfocat patriot, făcându-se și mădular al soțietății, a jărtfit și vreme și odihnă și a adus lucrul ca astăzi să îndrăznească a sui pe șenă înaintea Dv. tragedia intitulată *Fanatismul*.

Prin începuturile d. Bongianini, madam Caliope, una din școlarele școalei Domniei-voastre cutează, acompaniată de d. Șlaf, să cânte cavatina din opera lui Belini, *Piratul*. D. Diupor, în toată vremea ce școlarele au fost încredințate sub îngrijirea dumnealui și a d-ei madamii soției dumisale, s-a arătat către dânsele întocmai ca un tată de familie, silindu-se a le însufla moralul și buna-cuviință și a le deprinde, pe cât s-a putut, întru buna și plăcuta purtare a trupului și a mișcărilor. D. Mihalache Costache, carele astăzi debută în rola lui Omar, învățătorul fetelor la rumânește, în vreme de șapte luni, începând de la slovnire, le-a adus în stare a citi, a scri și a socoti; și pe semestrul viitor, socotindu-se de către direcție de cuviință ca toți cei ce vor intra în cariera aceasta a teatrului să știe, atât pentru decorație, cât și pentru deosebitele costume, și teologia celor vechi, se va face și un curs de mitologie.

Școlarii, carii sânt ca la treizeci la număr, ca să răspunză la râvna și generozitatea dumneavoastră și la silințile profesorilor lor, au călcat în picioare toate prejudețele, și ca să fie ascultători la glasul patriei care îi cheamă a contribui și din parte-le spre a ei cinste întru formarea teatrului național, mulți s-au arătat surzi la glasul naturii, părăsind și chiar pe ai lor părinți și preferind strimtorarea și neaverea ca să poată odată, înfățișând pe șena românească pe bărbații cei mari ai veacurilor trecute, a răsplăti întemeitorilor teatrului rumânesc, pomenind și recomandând numele lor până în cele mai după urmă veacuri.

În vremea aceasta de șapte luni, ca prin minune s-au săvârșit atâtea lucruri ce nu ar fi îndrăznit cineva să aștepte, și această ispravă a săvârșit-o singură a Dumneavoastră râvnă, care nu a fost alta decât focul acela nemuritor ce fără sfârșit viază în ceruri și care spre fericirea oamenilor se coboară ca să încălzească inimile lor.

Râvna dumneavoastră a făcut o mare ispravă, domnii mei, nu numai în sufletele pământenilor. Atâția din străini au cinstit această întrecere și nu au putut a se uita cu un ochi rece la acest început cu adevărat național. Cu prilejul acesta mă socotesc dator a nu trece cu vederea pe toți aceștia din străini care s-au și văzut prin foile publice, și mai vârtos pe d. Dimitrie Vilie, carele cel dintâi a introdus în Țara Rumânească metodul lui Lancaster, prin care se învață tinerimea în toate școalele Prințipatului. Acest bun cosmopolit, care este una din haracteristicile adevăratului cetățean, văzând punerea în lucrare a aceștii folositoare întocmiri, nu a putut să privească la dânsa ca un om ce nu a contribuit vreodată spre binele acestui pământ și s-a grăbit și aci a lua parte și a se înscri mădular ajutător. Iartați, domnii mei, această mică abatere a mea, care nu este alta decât o ispravă a haracterului românilor, ce niciodată nu au fost străini către recunoștință.

Am zis că, în vreme de șapte luni, ca prin minuni s-au săvârșit atâtea lucruri. Poate că a mea râvnă, domnii mei, mă face să măresc lucrurile la care în toate zilele cu a mea mulțumire am fost martur și fericit îngrijitor; poate că în ochii mei cei întunecați de mulțumire mi se par minuni cele ce s-au urmat în vreme de șapte luni, începând mai vârtos școlarele de la slovnire. Dd. profesori însă, mai smeriți decât mine, îndrăznesc a înfățișa pe școlarii dumnealor, nu cu trufie de formatori ai unui teatru, ci numai ca să arate dumneavoastră rodul ce au

putut aduce și să-și dea socoteala de vremea ce au întrebuințat-o după însărcinarea și încredințarea ce au avut de la dv. și daca, din scurtarea vremii sau din sfiiala școlarilor neobicinuiți a se înfățișa în public, nu vor putea cu scumpătate a răspunde nădejdilor dv., sânt încredințat că generozitatea dv. de care ați dat simțitoare dovezi nu va goni atât de departe iertarea, ce este cea mai adevărată și iubită a ei fiică.

Cercetarea de astăzi va da dovadă și despre vremea viitoare; isprăvile de astă-seară îmi vor da îndrăzneală a pune înainte și a vă recomanda silințile și dorul acestor tineri școlari hotărâți a intra în gurile cele veninoase ale prejudecății, fără a se sfii de dânsele și a se lăsa întru protecția dv. Sânt încredințat, domnii mei, că precum ați cunoscut cât este de trebuință un teatru național, asemenea cunoașteți și câte trebuiesc unui tânăr ca să poată îndrăzni a se numi pe sine un bun artist sau actor: un chip interesant, un trup bine crescut și mlădios, un glas sonor și plăcut, un suflet trufaș și îndrăzneț, o inimă de flacări, o creștere îngrijită, într-un cuvânt o cunoștință foarte cu scumpătate a artelor celor frumoase, și acest fel de oameni, domnii mei, sânt foarte rari în soțietate cari să unească întru sine darurile cu mijloacele învățăturei și niciodată, nici noi, nici Europa întreagă, nu se va putea făli adeseaori cu artiști buni și mult va mai trece până să dobândească lumea un al doilea Talma, daca teatrul nu va face o carieră pentru tinerime și daca acela ce hotărăște a înfrunta orice fel de prejudecată va fi socotit în soțietate ca un paria politic, ca un comediant lăsat în voia întâmplării și nădăjduind a-și scoate a sa hrană așteptând de la buna voință a privitorilor. Daca însă se va face o direcție subt îngrijirea guvernului și o casă unde să intre veniturile teatrului și de unde actorii să se plătească ca niște slujbași ai statului întru formarea limbei naționale și a năravurilor, cu toate drepturile ce au și ceilalți slujbași, atunci tineri cu talenturi și învățătură îi vom vedea, fără să se teamă de veninoasa limbă a oarbei prejudecăți, a se sui pe senă și a încheia teatrul național cum să fie de pildă și la alte noroade.

Cu această școală, domnii mei, ce domnia-voastră ați întemeiat, nu sânteți numai fondatori ai teatrului național, ci și literatura rumânească vă va fi în cea mai mare parte datoare. Câtă vreme este de când s-a început, și o mulțime de tineri se întrec a traduce bucăți dramatice. *Marino Faliero, Amândoi Foscarii, Mohamet, Alzira, Regulu, Ermiona*, câteva vodevile și comedii, daca sânt astăzi în limba rumânească, acestui început sânt datoare.

Pentru rodul ce s-a făcut în vremea aceasta de șapte luni, astă-seară se va înfățișa înaintea dv., iar pentru întrebuințarea sumelor ce ați binevoit a mi le încredința, numindu-mă director și casier al școlii Soțietății Filarmonice, sânt gata, domnii mei, a înfățișa socotelile înaintea dv. și de veți găsi cu cale, îndrăznesc a vă propune ca, sau înșuși toți să binevoiți a vă aduna la un loc, sau să numiți din sânul soțietății o comisie de câțiva bărbați care va îngriji a priimi această socoteală, a o cerceta și a o face cunoscută dv.

Încât pentru tragedia ce astă-seară se înfățișază, fiindcă până acum nu am avut în limba noastră traduse și tipărite alte bucăți dramatice și fiindcă a trebuit să se dea în mâinile școlarilor o bucată clasică, atât pentru țesătura ei, cât și pentru toate amăruntele ca să poată sluji de model spre învățătură, de aceea astă-seară, nefiind o reprezentație publică, ci numai un examen, firește a trebuit ca școlarii să se cerceteze la aceea ce au învățat.

Acestea sânt, domnii mei, lucrările dd. profesorilor și școlarilor școalei dumneavoastră și ne place să credem că silințile d-lor vor fi, asemenea ca până acum, sprijinite și încălzite de înflăcărarea dv. și mai vârtos a bunului și înrâvnatului nostru Prinț, de la care toată țara așteaptă cu nerăbdare punerea în lucrare a înaltelor, bunelor și patrioticelor sale cugetări, între care negreșit se coprinde și această întocmire. Prinții și căpeteniile noroadelor pot să aștepte cu adevărat felurimi de laude și de cununi; dar numai acelea ce le împletesc și le recomandează poeții sânt vecinice și nevestejite, și pe teatrul acesta se vor împleti cununa tutulor acelora ce au ajutat spre întemeierea lui.

CUVÂNT PUS ÎN SFÂNTA MĂNĂSTIRE SĂRINDAR CU PRILEJUL POMENIREI DE PATRUZECI DE ZILE A RĂPOSATULUI ÎNTRU FERICIRE DOMN GRIGORIE GHICA

> „Mai tânăr am fost și am și îmbătrânit
> și nu am văzut pe dreptul părăsit, nici
> sămânța lui cerșind pâine."
> (*Psalmi*)

La înălțarea în scaunul domniii a răposatului întru fericire domn Grigorie Ghica, a căruia pomenire de 40 zile s-a săvârșit ieri, tocmai ca acum venit-am înaintea lui și a unei asemenea numeroase și prea cinstite adunări ca să fericesc patria de a ei răstatornicire și de dobândirea drepturilor celor vechi. Atunci mă bucuram dimpreună cu toți ce mă încongiura și ne feriream de o viitoare îmbunătățire; dar cât este de deosebită cea de acum a mea cuvântare de cea de atunci! Căci atunci, fără a vedea nici o faptă, ne însufleța numai nădejdea de un viitor mai fericit. Acum însă, faptele vorbesc înaintea mea, nădejdea ni s-a înființat; dar pe bărbatul l-am pierdut dintre noi!

Atunci, acestași domn se înălța pe scaunul domniei și se încărca cu povăroasa sarcină a oblăduirei în acele grele împregiurări politice; acum însă, după același tron luându-și al său zbor, trupul i se odihnește întru vecinica liniște, în lăcașul Domnului de însuși mâna sa zidit, iar fericitul său suflet se înaltă mai presus de toate tronele pământului, arată urmașilor săi cum trebuie să oblăduiască și, plin de falã, își depune la picioarele tronului Celui preaînalt faptele sale cele însemnătoare și creștinești, și cu fața deschisă și veselă își dă socoteala înaintea Stăpânului de toată oblăduirea și însărcinarea cea de mare cuviință și foarte grea. Acolo, domnii mei, fiștecare își dă socoteala de toate câte a lucrat și de toate câte ar fi putut să lucreze! O, cât este de mai anevoie însărcinarea mea cea de acum decât mica și vesela mea cuvântare de atunci! Și ce câmp plin de rodnicia cuvântului mi se deschidea înainte!

Mă bucuram, zic, atunci și sărbam dimpreună cu toți cei de față dobândirea drepturilor patriei și suirea unui domn patriot în scaunul Prințipatului. Ochii mei, schinteietori de bucurie, întâmpina niște fețe vesele și zâmbitoare; mă întristez acum și plâng și ochii mei, înecați în lacrămi, nu vede decât fețe pline de întristare, zugrăvită cugetarea pe gânditoarea lor frunte și ochii lor se ațintează în pământ. Ce se gândesc ei acum? Și ce așteaptă de la un slab și neputincios orator ca mine, care m-am însărcinat să alerg un astfel de ostenitor drum și am îndrăznit să intru în lăcașul Domnului și să turbur liniștea celor ce odihnesc întru vecinica tăcere cu nedestoinicile mele cuvinte? Viața, negreșit, a acestui bărbat și faptele lui.

Născut din cea mai strălucită și domnitoare familie a acestii de Dumnezeu păzite țări, crescut cu laptele bisericii lui Hristos în brațile acestui binecredincios și blagoslovit părinte, creștinului după evanghelie, nu a întârziat, deodată cu arătarea sa în lume și însărcinarea cu dregătoriile țării, a da dovadă a creșterii și povețelor bunului său părinte. Iubirea de dreptate și paza ei, gonirea interesului și statornicia întru toate dregătoriile și lucrările sale îl haractirisea pretutindenea, prin care s-a și înălțat în treapta cea mai de sus a ierarșiei boierești a pământului nostru.

În vremele acelea de plângere, ale răzvrătirei trecute, pe când goniți și împrăștiați în pământ străin, mâncam pâinea

noastră înmuiată în lacrămi, țara sfâșiată și înotând în sânge vinovat și nevinovat, plină de tânguire, lipsită de fiii săi cei risipiți, văduvea de toate razemile și nădejdile ei, care odată o cârmuia și făcea a ei podoabă.

Cine îndrăznește atunci, pe acea vreme de premejdie, când securea cea răzbunătoare a gâdei pretutindeni lucea întocmai ca fulgerul cel purtător de trăsnet, când oștirile împărătești pretutindeni gonea pe răzvrătitori și când și cel nevinovat se făcea jărtfă înaintea sabiei ceii răzbunătoare a unui stăpân plin de mânie? Grigorie Ghica. El se simte pătruns de glasul patriei care răsuna în inima lui: se hotărăște jertfă, se lasă în mâinele lui Dumnezeu și, ca să alerge spre mângâierea pământului său de naștere, își uită datoriile către tânăra și numeroasa sa familie pe care o lasă iarăși în mâinile lui Dumnezeu. Însoțit de câtiva boieri, pornește. În calea lui este călăuză îngerul Domnului; el îl păzește de frica de noaptea și de săgeata ce zboară ziua și sosește în râsipita cetate a Bucuriei, care atunci era priveliștea celor mai grozave șene ale morții și ale răzbunării. Toate se îmblânzesc, oștirile împărătești, biruitoare, restatornicează liniștea și țara începe a simți mângâiere în zilele înjunghierei, amărăciunei și plângerii.

Înaltele cugetări ale prea puternicului împărat, suzeranului nostru, cheamă în Capitala sa pe boierii ce se afla veniți în acest de Dumnezeu ocrotit oraș. Lumea îi plânge și le căiește soarta de a vedea fața stăpânului celui plin de o dreaptă mânie („Spre Domnul am nădăjduit, nu mă voi teme; ce îmi va face mie omul?“). Grigorie Ghica pornește cu totul părăsit întru paza și îngrijirea Celui prea înalt, sosește în Constantinopol și acolo îl aștepta coroana domniei. Pe astfel de poteci duce Domnul pe cei ce urmează lui și astfel îi înalță atuncea chiar când lumea îi tânguiește.

Alesul Domnului se întoarce înapoi în țara sa ca să o oblăduiască și aci se face și unsul său. Ungerea, domnii mei, revărsată pe capul oblăduitorilor sfințește a lor haracter, nu însă totdauna și a lor inimă. Cu cât le este de mare puterea, asemenea de mari le sânt și datoriile. Ungerea inimii este cunoștința datoriilor și împlinirea lor sfințește inima. Grigorie Ghica, suindu-se pe scaunul domniei, răvarsă ungerea sfântă și pe capul său, și pre inima sa. El adună pe fiii patriei cei râsipiți, cu înțelepciune îmblânzește o armie răzbunătoare și plină de bănuială și dobândește iertare la mii de bănuiți și greșiți! Înțelepciunea cea cuviincioasă la asemenea de grele împrejurări, toate i-o însuflă Cel prea înalt și în acest prinț înțelepțește le potolește toate, aduce liniștea, se deșartă țara de oștirile împărătești și cheamă înapoi pe toți boierii țării cei înstreinați.

Dar uitarăm amărăciunile streinătății, ne abăturăm iară din calea cea dreaptă a lui Dumnezeu și părintele îndreptării întru nepătrunsele cugetări ale părintești sale mustrări trimite asupra noastră năpraznica boală a ciumei. Iarăși începe a tângui țara, iarăși haine de jale se văd pe toate ulițile, lumea îngrozită fuge și nu știe unde să se ascunză de urgia Celui prea înalt. Ulițile răsună ziua și noaptea de scârțâitul cel fatal și cobitor al căruțelor purtătoare de morți și țipetile cele de o deznădăjduită și crudă veselie a cioclilor. Cucuvaia și bufnița se pune pe toate casele și deșteaptă somnul cel întrerupt al îngroziților lăcuitori. Toți, goniți după urmă de însuși moartea care la tot pasul pare că îi sosește, fug și caută scăpare și orașul se pustiiază; dar Grigorie Ghica ce are de nu se îngrijaște? Ce! Este el osândit a se uita pe sine și a nu se gândi la viața sa nici cât cel mai din urmă din supușii săi? Cine îl încredințază că nu va pieri înaintea urgiei Domnului? Care datorie îl ține în mijlocul priveliștilor celor mai grozave? „Domnul este scăparea lui, de cine se va teme? Că îngerilor săi au poruncit pentru dânsul ca să-l păzească întru toate căile sale.“

Datoria cea mare a însărcinării lui îl ține și îl hotăraște jărtfă pentru mângâierea supușilor săi celor spăimântați.

Pretutindenea porunci de curățenie, în tot locul singur de față la punerea în lucrare a poruncilor sale; în mijlocul bolnavilor celor deznădăjduiți, în tabăra morții, el mângâie pe cei vii, îngrijaște de îngroparea celor morți și umple de nădejdea vieții pe cei ce se luptă în ghearăle morții: Dumnezeu vede dragostea și căldura celui drept și cunoaște pe păstorul ce își pune sufletul pentru turma sa; nu ne lasă până în sfârșit și poruncește îngerului mâniei sale a arâdica mâna lui de preste noi.

Sănătatea începe a se restatornici și înfrumusețează fețile oamenilor. Toți se veselesc, dar bărbatul acesta vede o altă ciumă, mai grozavă, că stinge din zi în zi și derapănă nu trupurile, ci sufletile noastre; acea ciumă care de atâția ani omorâse haracterul național, moleșise inimile noastre, ne făcuse unelte ale răutății, împărechiase familiile și doborâse toată trufia națională, acea ciumă îndoită, care o naște iadul ca să învenineze pământul și ca să facă pe oameni organe și jărtfe ale tiraniei, neînvățătura și corupția zic, ea domnea în toată țara și în toate unghiurile și molipsea și venina moralul și sufletile noastre.

Așa, după ce a pus în lucrare o reformă a oblăduirii ceii vechi și a întocmit un comitet de boieri aleși, carii pe temeiuri statornice și înțelepte să alcătuiască un regulament de ale căruia începuturi astăzi ne bucurăm, Grigorie Ghica stârpește abuzurile ce se făcuse ca obicei legiuit în acest pământ, întemeiază școala de la Sfântul Sava, înmulțește profesorii, face a se traduce științele în limba națională, încurajează pe profesori cu venirea sa adeseaori de față și aprinde schinteia patriotismului, care începe a încălzi inimile tinerimei unde aruncă semințele cele roditoare ale naționalității. Metodul lancasterian, subt ale lui porunci s-a intrudus în școalele rumânești și s-a pus în lucrare; *Gramatica rumânească* subt a lui îngrijire și apărare s-a lucrat și s-a pus pentru întâiași dată în lucrare, matimatica, filosofia și legile el a fost care a îngrijit a se învăța chiar în limba patriei. O! Pe ce temeiuri sfinte a vrut el să puie piatra cea de temelie a zidirii ceii mai soțiale! Și cum a vrut să se facă urmașilor săi pildă de oblăduitor și părinte!

Este adevărat că împrejurările politice de atunci nu îl ierta nici a se grăbi, nici a face lucrurile cu zvon; însă vedeți cu ce înțelepciune a știut să economisească toate: a fi iubit și cinstit de Poarta suzerană, socotit de puterile vecine și împlinitor datoriilor sale către țara și norodul său. Blând către cei buni, strașnic către cei răi, înțelept în răsplătirile sale, reazăm celor slabi, mângâitor și dătător de dreptate celor năpăstuiți, a domnit cu cinste, dobândind supunere și cinstire de la norodul său și lăsând un nume atât de drag și binecuvântat.

Vremea războiului din urmă a fost un spațiu plin de liniște, care Cel prea înalt i l-a îngăduit între tronul și mormântul său, ca să se odihnească de obositoarele sale osteneli. Departe de orice părere, împerechere și nădejde, a trăit după legea Domnului, socotindu-se la sfârșitul său. Acest sfârșit se apropie, însă răsplătitorul a tot binele nu au vrut să-l cheme la sine până nu îi va răsplăti chiar în viață-i de a vedea pe scaunul domniei pe iubitul său frate.

Într-acest chip, domnii mei, Dumnezeu binecuvântează și mărește semeția celui drept și într-acest chip a domnit bărbatul a căruia pomenire astăzi se săvârșaște: „Mai tânăr am fost și am și îmbătrânit și n-am văzut pe dreptul părăsit, nici sămânța lui cerșind pâine“.

Zboară, o, suflete creștinesc, la vecinicie și te întoarce la începutul tău; desfăcut de toată sarcina pământească, mergi încongiurat de îngerii cei povățuitori ai faptelor tale înaintea Stăpânului celui blând, care va răsplăti ostenelilor tale. El te va pune cu toți oblăduitorii cei drepți, cu moșii tăi carii au domnit pe acestaș scaun și cu bunul tău părinte, care te așteaptă cu brațe deschise, veselindu-se de vrednicul său fiu.

În vremea domniei tale când, stând pe scaunul Prințipatului, ocolit de toată slava pământească ce niciodată nu m-a întunecat, și de ministrii tăi, niciodată duhul care mă însuflă nu m-a

umilit înaintea ta: cuvintele mele cele zise atunci după obicei sânt marturii de față că niciodată nu am vrut să-ți plac cu lauda și să mă târăsc lingușindu-te. Acum însă, ce mare cuviință cerească te încongiură! Care cinstire se răvarsă asupra inimii mele și mă silește a vesti și a binecuvânta numele tău? Faptele tale care stau de față, lucrurile tale care le-a binecuvântat Cel prea înalt și și-au dat rodul la vremea lor. Iartă-mă, suflete fericite, că împut odihnei tale cu lacrămile mele: dar ele nu te hulesc! Ele sânt din izvorul inimei și sânt tămâia recunoștinții mele care se înalță până la tine pentru aceste fapte și înțelepte începuturi.

Unde nu este numele tău înscris? În sfinte lăcașe ce tu ai zidit, în tribunale, în casele celor nenorociți, în casele celor ajutați și înălțați de tine, în colibile țăranilor ușurați și ocrotiți de tine, în brazda lor cea pacinică și plină de îndestulare atunci când pământul nu-și ascunsese încă comorile sale pentru noi, în ulițile Bucureștilor pardosite cu pietre, în toată țara și în tot locul. Numele tău va fi drag tinerimei tutulor generațiilor viitoare și se va făli istoria literaturei rumânești și a patriei cu dânsul. Tu ai unit soarta familiei tale cu soarta patriei, lauda familiei tale va fi în veci lauda nației. Te rog, te roagă un norod întreg, mijlocește tu către acest părinte al puterii, al laudei și al slavei ca în veci să strălucească această familie, să urmeze faptelor tale, să desăvârșască cele ce tu ai început, să fie vrednică de nădejdile nației și să fie dragă întocmai ca numele tău și ca pomenirea bunului tău părinte.

Dumnezeule! Binevoiește din înălțimea mărirei tale a căuta asupra acestii de tine păzite țări, fă ca să fie fericită și să se bucure în veci de bunele și nouăle sale așezăminturi, începute de însuși acest ales al tău pe care l-ai chemat la tine. Însuflă voințele tale cele sfinte și mântuitoare urmașului său, de la care atârnă toată soarta și fericirea acestui norod adăpat de atâtea veacuri de amărăciune. Fă tu să înceteze tot felul de nenorociri și ispită ca în pace, dragoste și unire, urmând Evangheliei tale și mântuiți printr-însa, să slăvim numele tău, carele dobori și înalți noroade și care dai prinții cei buni la cele ce păzesc poruncile tale. Fie numele tău preaslăvit! Fie pomenirea alesului tău vecinică și sufletul lui în odihnă! Amin.

CUVÂNT SPRE POMENIREA DE PATRUZECI DE ZILE A RĂPOSATULUI ÎNTRU FERICIRE DVORNICULUI MIHAIL MANU ȘI DE NOUĂ LUNI A RĂPOSATULUI SĂU FIU AGA C. MANU, MĂDULAR AL *SOȚIETĂȚII FILARMONICE*

> „Eu sânt învierea și viața, cela ce crede
> întru mine de va și muri, viu va fi."
> (Ioan 11, 25)

Câte învățături mântuitoare, domnii mei, coprinde zisa aceasta ce mi-am ales de temei pe care să-mi fac cuvântarea mea spre pomenirea răposaților întru fericire dvornicului M. Manul și iubitului său fiu aga Constantin Manul! Învățături de care este plină Evanghelia Mântuitorului nostru, și trebuie să aibă cineva limba cuvântului ca să poată dezvăli tainile cele mari și făcătoare de bine ale Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu. Cum pe acest Dumnezeu al vieții și al mântuirei, care s-au dat chinurilor ca să ne sloboază din stăpânirea răului și a cărui icoană suferitoare o vede toată adunarea aceasta bine și cuvântând pe cei care îl muncesc, dându-și sufletul pe cruce, pe acest Dumnezeu îl chem și sfânta lui Evanghelie ca să însufle noroadelor pământului adevărul învățăturilor Sale, armonia, pacea și mântuirea ce el ne-a binevestit-o. Eu n-am venit să dau niște învățături ce abia le înțeleg și care ies cu totul din cugetul ce mi-am propus astăzi: mă voi mărgini numai pe aceste

cuvinte a recomanda și a vecinici pomenirea acestor doi bărbați care au vețuit între noi și a cărora viață și fapte ne sânt la toți cunoscute.

Creștinul cel adevărat, domnii mei, este cetățean a toată lumea și în tot omul află pe fratele său. Cu cât se deosibește egoistul ce își caută numai interesul său ce-l împarte, de patriot care în interesurile de obște ale nației își află interesurile sale, atâta se deosibeste și patriotul ce se gândește numai la interesurile nației sale, de cosmopolit sau de creștinul cel după Evanghelie. Departe de tot fanatismul, patria lui este pământul întreg și purtând în sânul său dragostea cea dumnezeiască, atât de bine deslușită de fericitul Pavel, se potrivește cu tot omul și trece cu inima curată de se numără în turma cea mare proorocită și preursită de Mântuitorul, în care se vor paște(?) neamurile pământului când vor cunoaște adevărul și li se vor deschide ochii la lumina Evangheliei, aceii bune vestiri care, făcând pe monarh și pe rob dopotrivă și fii ai lui Dumnezeu, leagă pe oameni prin frăție, îngrozește pe făcătorii de rele și fericește pe cei ce plâng.

Răposatul întru fericire dvornicul M. Manul, crescut în brațele bisericii lui Hristos, însuși în staulul turmei Răsăritului și necorupt de acea intrigă fatală atâtea veacuri patriei noastre, adus de întâmplările norocului în acest pământ și statornicindu-se într-însul, l-a îmbrățișat ca însuși a sa patrie către care s-a hotărât cu totul a o iubi și a o sluji cu credință.

Întru sudoarea ostenelilor sale, întru dreptate și în frica Domnului, câștigându-și a sa hrană și stare ce era dator sieși și familiei sale, a ajuns prin a sa cinste a se sui în cele mai de căpetenie dregătorii și trepte ale ierarșiei pământului nostru.

Viața sa cea căsnicească a putut să fie de pildă tutulor soților și părinților: petrecând întru bună armonie și după legea Domnului cu tovaroșa vieței sale, amândoi împreună s-au silit a da toată creșterea cea bună fiilor săi; prin cheltuieli însemnătoare a le forma al lor inimă și al lor duh și a le însufla cinstea și simțimentele creștinești și patriotice ca să facă dintr-înșii slujbași vrednici și cetățeni cu dorire patriei ce și-a ales.

Purtarea sa cea cinstită și felul traiului său le cunosc toți și se poate vedea și din chipul agonisirei vieții sale, îndeletnicindu-se mai mult în ostenelile și chibzuirile cele binecuvântate ale comerciului, care este comoara și îndestularea noroadelor, decât în nădejdile acelor slujbe de atunci, care ajunseră a fi o strângere și trupească și sufletească a nenorociților pământeni, tărăguind întru nădejde și așteptând a se hrăni din abuzurile ce ajunseră drepturi pravilnice.

În vremea răzvrătirii trecute, când lumea îngrozită fugea în streinătate ca să scape de desfrâul răzvrătiților și de sabia cea răzbunătoare și restatornicitoare de liniște a împăratului, suzeranului nostru, într-a căria repejune se făcea jărtfă și cel nevinovat, pe dvornicul M. Manul, învățat a se teme de Domnul, nu îl sperie nici o pornire omenească și se hotărăște a rămânea în patria ce și-o alesese și a iubit-o.

Trece furia și desfrânarea celor răzvrătitori; cu apropierea oștirilor împărătești, cetele lor cele orbite de hrăpire și mânjăte de sânge creștinesc se râsipesc și umple pustiile. Câte cercetări nu se fac în urmă, după sosirea oștirilor împărătești! Câte bănuieli nu trebuia să cază asupra unei capitale în care se-ardicase steagul rebeliii! Norodul îngrozit și neștiind încotro să se ascunză, aștepta la sosirea unei asemenea armii pline de mânie să vază tot omul, de la bătrân până la prunc trecându-se pe subt sabie și casele sale pradă vâlvoarelor. Hanurile și mănăstirile răsuna de țipetele femeilor celor slabe și ale pruncilor celor nevinovați.

Cine să îndrăznească acum ca să meargă să întâmpine acea armie ce lumei i se părea un foc pustiitor care pe unde trece lasă în urmă cenușă și curăță pământul de toată cugetarea fie rebelă, fie nevinovată? Cine să cuteze să iasă din capitală ale căria margini era împrejurate de capetele și de trupurile ale celor osândiți? Care avea inima aceea să hotărască a merge pe un drum ce și de o parte, și de alta era garnit cu rămășățile atâtor nenorociți, cari în spânzurătoare, cari în țeapă și cari răsturnați și fără capete, ce era duse înaintea pașii ca să fie plătite ca semn al vredniciei? Răposatul Mihail Manul se unește cu alți boieri asemenea hotărâți; întru nădejdea și numele Domnului pornește și, aducând chezășia credinții lăcuitorilor înaintea căpeteniei oștirilor împărătești, înblânzește pornirea lui cea sălbatică. Duhul blândeții se răvarsă în toată tabăra, cad armele din mâinile fieștecăruia ostaș înaintea oricărui cetățean liniștit și dvornicul Mihail Manul se întoarce vestitor de mântuire și ca un înger al păcii; și războinicii împărătești fiară în sălbătăciunea răzbunării se dumesnicează și se amestecă cu lăcuitorii orașului blânzi și prietenoși.

Fieștecine cunoaște la asemenea împrejurări câte pâri poate să urmeze, câte bănuieli și câte cercetări ca să se stirpească duhul răzvrătirei și răposatul Manul la câți nenorociți a scăpat viața și averea și de câte împovărări a ușurat țara!

Asfel a fost viața și purtarea cea creștinească întru toate a fericitului bătrân a căruia Dumnezeu i-a binecuvântat familia și urmașii. Dar pe cei ce îi iubește Domnul, mai nainte de a-i chema la sine îi trece prin toate ispitele vieții și prin focul tutulor durerilor, ca să iasă lămuriți. Durerile vieții și pățirea formează inimele noastre către virtute și umedă ochii noștri la nenorocirea fratelui nostru. Mai nainte de a sosi ceasul în care hotărârea cea din ceruri era să-l despartă din sânul familiei sale, Dumnezeu îl cearcă ca pre un alt Iov cu pierderea cea simțitoare a iubitului și întâiului născut al său fiu Constantin Manul, a căruia pomenire este scumpă la toți câți ce l-au cunoscut și la toată tinerimea rumânească. Cine este tată poate să-și închipuiască și să simță paharul ce a dașărtat acest fericit bătrân tocmai către apusul zilelor sale, cu o asemenea de crudă și nemilostivă moarte. Cu toate acestea, părintele a dășărtat paharul plin de ascultare, căci așa a fost voia Domnului.

Dumnezeu este bunătate, pace, dreptate, milostivire, dragoste, și omul ca să fie după chipul și asemănarea sa, este înzestrat cu aceste dumnezeești însușiri. Acela ce urmează căilor Domnului, acela lucrează voile lui, în acela aceste virtuți cresc și își dau rodul lor și în acela lăduiește însuși Dumnezeu. În el este învierea și viața, și moartea este numai o strămutare din valea plângerii în sânul fericirei; numele lui rămâne din veac până la altul și pomenirea lui este dragă din viitorime în viitorime. „Eu sânt învierea și viața; cela ce crede întru mine de va și muri, viu va fi."

*

Părinții cei buni nasc fiii lor asemenea și îi cresc în legea Domnului și în voile lui. O adunare întreagă venită într-adins așteaptă de la mine și descrierea vieții răposatului aga C. Manul. Aicea sânt bătrâni marturi cari l-au văzut în a lui pruncie, sânt tineri de o vârstă cu dânsul carii au gustat împreună nevinovatele plăceri ale copilăriei prin școale și s-au împărtășit de mângâierile și facerile de bine ale prieteșugului în vârsta bărbăției. Aducerea lor aminte poate să împlinească aceea ce nici cunoștința, nici vremea poate, nu mă iartă a povesti.

Silința sa la învățătură a fost de pildă în vremea copilăriei sale, supunerea către părinți și dragostea către frați haractirisiră pe fiul cel ascultător al unui blând părinte și era rodul al poveștilor și creșterii cei înțelepte a unui tată creștin.

Trecând din vârsta copilărească, junia lui a fost o prevestire a înțeleptei sale bărbății. A lui vrednicie și învățătură l-a făcut să fie chemat în slujbele cele mai obositoare și însemnate care cerea un bărbat cu stăruire și cu scumpătate. Către patrie cu credință, către cei bătrâni cu ascultare, către prieteni cu curățenie, către cei streini dulce, către cei supuși cu blândețe și făcător de bine, și-a însemnat cariera vieții sale cu cinste și cu laudă, dobândind întru cugetul său mulțumire, de la lume un nume bun și de la stăpânire răsplată, încât pare că mai repede îl făcea să pășască cinstea pe treptele sale decât moartea către mormântul său cel fără vreme.

Orice fel de întocmire sau ajutorință se făcea spre folos de obște și spre cinstea numelui, el era gata a lua parte și a fi de ajutor și cu slujba, și cu cuvântul și cu cheltuiala. Nici o carte nu s-a tipărit cu ajutorul de obște fără a fi și numele lui înscris și fără a alerga spre îndemnul și altora. Când s-a întocmit Soțietatea Filarmonică spre întinderea literaturei rumânești și a muzicii vocale în prințipat cum și spre întocmirea unui teatru național, a fost din cei dintâi ce s-a înscris între mădularele ajutătoare și îndemnător spre această întocmire: dragostea și râvna ce avea spre înaintarea învățăturei și a luminilor și spre cinstea nației se dovedește din simtimentele sale cele până la ceasul după urmă; și testamentul său va fi o pildă de dispoziții înțelepte și făcătoare de bine la toți câți vor dori a rămânea numele lor drag în viitorime. Dania sa cea generoasă de sumi însemnătoare pentru zidirea teatrului a făcut a se asigura venitul unei școli în care va fi în veci pomenit numele său din generație în generație în gurele tinerimei ce va învăța și se va folosi dintr-însa.

Pentru că putem zice că a trăit mult în puține zile și a murit bătrân în anii tinereții sale. Daca vom socoti viața numai vremea în care trăim mulțumiți de noi și de oameni, această mulțumire nu o dobândește omul decât când lucrează binele și viața răposatului a fost mult mai lungă decât a celor ce se gârbovesc subt povara anilor și a păcatelor; a fost mult mai lungă, zic, pentru că a lucrat binele și cel ce lucrează binele, acela cu adevărat crede întru Domnul și împlinește voile lui: „Eu sânt învierea și viața, cela ce crede întru mine, de va muri, viu va fi“.

Dar, domnii mei, viu este fratele nostru Constantin Manul și trăiește întru Domnul și în faptele lui cele făcătoare de bine. Faptele ce sânt de la Domnul sânt voile lui și într-însele pomenirea omului este vecinică și dragă urmașilor. În Domnul viază fratele nostru și nu trebuie să plângem pierderea lui. Părinți, rude, prieteni, tineri! Încetați de a plânge, că este o hulă. Cu adevărat, cu despărțirea lui de la noi, părinții au pierdut o nădejde a bătrâneților, patria un cetățean, statul un slujbaș vrednic, luminile un apărător, prietenii o mângâiere; dar faptele lui sânt învățături, sânt talantul cel înmulțit al Evangheliei și pilda lui va înmulți asemenea fii, cetățeni, slujbași, apărători de învățătură și prieteni. În locul unuia vom dobândi o mie și Dumnezeu pe fieștecare ne trimite asupra pământului spre a împlini câte una sau mai multe din cugetările sale cele înalte: fratele nostru C. Manul și-a împlinit solia sa și s-a întors la locul său cu fruntea senină și veselă, înaintea Celui vecinic.

O, suflete fericite, a cărora astăzi se săvârșaște pomenirea! Daca după moarte stă fericirea și întru binecuvântarea celor vii, pe voi vă binecuvântează o adunare întreagă, o țară și vă vor binecuvânta gurele cele nevinovate ale pruncilor celor săraci. Priimiți din lăcașurile celor drepți dorurile și dragostea unei familii întregi ce tânguiește a voastră despărțire, ale prietenilor ce v-a plâns și vă vor plânge și priimească cel prea înalt ale voastre faceri de bine ca să vă așaze în împărăția păcii și a odihnei și să înviați la judecată. Fie pomenirea voastră vecinică! Și fie și numele vostru binecuvântat!

REPEDE ARUNCĂTURĂ DE OCHI ASUPRA LIMBEI ȘI ÎNCEPUTULUI RUMÂNILOR

Partea I

Nimic nu este mai vrednic de râs decât a se făli cineva numai cu părinții și strămoșii săi; și nimic iară mai vrednic de laudă decât când faptele cele mari ale strămoșilor slujesc de pildă și ca un bold de întrecere urmașilor. Când nu ar ști rumânii cari au fost strămoșii lor, ar fi o osteneală foarte neroditoare daca ar lăsa cele pentru îmbunătățirea lor de acum și și-ar pierde vremea, bătându-și capul a se vârî în fundul veacurilor ca să descopere ceva titluri de nobilitate putredă, îndeletnicire numai a neamurilor celor bancrute. Când însă are cineva un adevăr nu anevoie de aflat și poate și dovedit, este de tot o neînțelepciune să alerge după himere și să crează niște povești ce alții le iscodesc spre batjocora lui.

Unii pe rumâni îi fac strenepoți ai dacilor, alții amestecătură de daci și de romani, alții – pentru câteva vorbe slovenești ce se află în limba bisericească – slavi ș.c.l. Foarte bine! Eu zic să priimim pe oricare dintr-acestea, daca va fi adevăr; căci văz că nici una nu este în stare nici să folosească, nici să vatăme pe rumân, și că nici una nu este în stare nici să adaoge, nici să scază ceva la civilizația, cinstea și luminarea rumânilor. Mai bine însă să cercetăm puțin pe rumân și limba lui, ș-apoi fără greutate vom afla, prin dovediri firești, că el este ceea ce au fost părinții săi, sau cel puțin că vorbește o limbă ce se trage din latina.

Mii de ani au trecutu peste dânsul, mii de prefaceri, mii de neamuri streine. Fieștecare din acestea au luat câte ceva cu sine și și-a lăsat urmele sale. Tot a trebuit să uite rumânul, și părinți, și obiceiuri, și fapte: de toate s-a depărtat în fugile și băjăniile sale; pre sine însă firește că nu a putut să îl uite, căci pretutindenea a fost nedeslipit de dânsul. Când ar întreba cineva din cei mai simpli și fără multe cunoștințe: „Cari au fost părinții tăi? Care religia lor? Care obiceiurile lor?", el negreșit că nu ar ști ce să răspunză. Când însă l-ar întreba: „Tu ce ești?", el ar răspunde: om – *homo*. „De ce fel de neam?" „Rumân". „Cum se numesc în limba ta părțile trupului tău?" „Cap, ochi, nas, ureche, limbă, dinte, barbă, braț, mână, deget, unghie, inimă, piept, sânge ș.c.l." (*caput, oculus, nasus, auricula, lingva, dens, barba, brachium, manus, digitus, ungvis, anima, pectus*). De unde urmează că rumânul este întreg roman și toate părțile trupului său și chiar sângele îi sânt romane.

Apoi să venim a-l întreba și pentru objecturile ce niciodată nu i-au scăpat din vedere și care în fugile sale i-a fost de neapărată trebuință a le avea cu sine. El și atunci va răspunde: „pâine, făină, apă, foc, vin, car, bou, câine, cer, soare, lună ș.c.l." (*panis, farina, aqua, focus, vinum, carrus, bos, canis, caelum, sol, luna*).

Ce au fost dară părinții și strămoșii rumânului de l-a învățat să numească asfel lucrurile? Dacii, slavii? Negreșit că nu. De la cine a învățat el să numească zilele săptămânii? De la cine să sărbeze joile din luna sămănăturilor după Paști? De la cine să caute felurimi de ghicituri și jocuri în seara către anul nou? De la cine jocul călușarilor? De la cine să numere? De la cine să-și însemne numărul pe răboj asfel: I, II, III, IIII... X ș.c.l.? Putea oare niște părinți, alții și nu romani, să-l învețe această limbă și aceste obiceiuri? Limba lui pentru sine și pentru trebuințele lui cele mai de aproape este toată latină. Când însă vom intra în biserică și în cantelariile Divanului, unde atâta vreme a domnit limba slavonească, acolo o să găsim urmele ei. Ținta noastră aci nu este să aflăm pe rumânul popă, sau pe rumânul logofăt, ori pe meșterul sau pe rumânul loghiotatos, ci pe rumânul rumân, în starea firei și cu acele dintâi cunoștințe ce dobândește la pieptul maicii sale, care l-ar învăța slavonește de ar fi slavonă, dăcește de ar fi dacă (Dumnezeu o mai ști care a fost limba dacilor). Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura rumânului, nici țesătura limbii lui, al căria mehanism este tot acela cu al surorilor ei italiana, franțeza ș.c.l.: formarea cazurilor, verburile auxiliare, conjugarea verburilor, timpii compuși, infinitivele, partițipiile trecute, toate dovedesc aceeași urzeală cu a limbilor de sus. Când odată avem un drum, o urzeală, o sistemă, poate vremea să schimbe toate vorbele cu altele străine și rămâind tiparul rumânesc, limba în veci să fie rumânească, sau de vom zice „*omul, ciolovecul* sau *antropul* vorbește". Grecul zice: Μπὲῖμου, ἐπῆγα εις τὸ τζιαμὶ ἐγύρισα εἰς τὸν μπαχτζεν̀, καὶ ηὗρα τὸν μπαμπὰ καὶ τὴν νενέν μαζύ μὲ τὸν ἀγάμου, τὸν ὁποῖον παρακαλῶ νὰ μὲ ἔχη εἰς τὸ κερέμι καὶ εἰς τὸ ναζάρι του și încă το μπαστιμὲντο ἀριβάρισε εἰς τὸ πὸρτο și zice că vorbește grecește, și rumânul, pentru că zice „slavă Domnului" și nu „glorie Domnului" nu vorbește rumânește?

Iertați-mă că fac o asemănare care, cu toate că este cam stravagantă, însă pricina o deslușaște foarte bine. Când cineva va avea înainte-i un scheletru de om și va grămădi pe dânsul, de va fi cu putință, carne, mușchi, vine, piele, negreșit că va ieși un om alb sau negru, frumos sau urât, care mai pe urmă este priimitor de a fi îmbrăcat sau de a rămânea gol, de a fi stăpân sau slugă, însă totdauna va fi om: dar daca scheletrul va fi de alt dobitoc, negreșit că orice îi va pune cineva, el în veci va avea forma sa. A fost odată o vreme când limba românească, dezbrăcată de toată podoaba ei, goală, sfâșiată, a rămas ca un scheletru. De aci a început iară a se hrăni, a prinde putere, a se înprumuta câte o haină străină (pe care totdauna poate să o dea înapoi de se va îmbogăți) și a veni în starea în care se află astăzi, când nu mai așteaptă decât îndemânatici și învățați meșteri ca să o împodobească. Fel de fel de croitori aleargă acum ca să o îmbrace, unii cu haine pestrițe, unii cu haine mai largi, mai scurte, mai lungi și nepotrivite și alții zic ca hainele cu care se află și nu-i ajung a se acoperi, să le taie în bucăți, să le înnădească, să le înnoade și să le coasă ca să-i ajungă!!! Unde sânt aceia care să-i lase ce este al său și să-i potrivească pe al ei trup din magazia cea mare și bogată a maicii sale? Au venit și aceia, au fost puțini, au fost neascultați; dar s-a îmmulțit și se îmmulțesc și limba începe a se slobozi de strânsurile ce o sugruma, de lărgimea ce o făcea leneșă, de lungimea ce o împiedeca, de scurțimea ce o arăta goală și de pestrițimea ce o făcea de râs. În partea a doua vom arăta drumul și mijloacele regulării și înaintării acestii limbi.

Partea a II-a
Pentru limba rumânească

În partea întâi am arătat că slava sau micșorimea strămoșilor nu poate să adaoge nimic sau să scază la îmbunătățirea noastră de acum. Fie cari vor fi fost strămoșii noștri și silească-se lumea a își bate capul să dovedească că noi ne tragem din cutare sau din cutare neam, căci înțelepciunea noastră cea mai mare va fi cum să ne îndreptăm astăzi întru toate și să căutăm pentru slava, cinstea și fericirea cea viitoare. Patriotul cel bun nu este fanatic, el este iubitor de oameni și știe că natura nu cunoaște neamț, englez, franțez, grec sau rumân, ci numai OM. Neamurile sânt niște întâmplări. S-a întâmplat un norod să lăcuiască un ținut de pământ, să-și facă între dânșii o limbă sau prin învoire, sau prin împrumutare? S-a întâmplat să-și legiuiască un fel sau altul de obiceiuri? S-a întâmplat să priimească o religie sau alta? Să-și întocmească niște legi sau altele? Acelui norod, spre deosebirea altuia ce trăiește în alt pământ, cu altă limbă, alte obiceiuri, altă religie și alte legi i s-a dat nume de grec, turc ș.c.l. Noi avem limba noastră, religia noastră, obiceiurile noastre, legile noastre, și ne numim rumâni și prin urmare oricare om va trăi în acest pământ cu aceste obiceiuri deprins, oriunde se va duce, este străin și deprinderile lui îl dovedesc că este rumân. Ținta noastră aci este limba; în partea cea dintâi noi am dovedit că vorbim o limbă ce se trage din latina. Rămâne acum să vedem daca prin zicerile ce se află într-însa noi putem să arătăm toate ideile ce sânt astăzi cunoscute în lumea cea civilizată.

Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele și cugetările noastre și prin urmare cu cât unui om i se întind și i se îmmulțesc cunoștințele, cu atâta i se îmmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. Limba plugarului se mărginește numai în zicerile de care el are trebuință să-și numească uneltele și dobitoacele sale, precum și lucrurile de întâiași trebuință și care sânt cunoscute la tot omul, fără să cunoască și vorbele care meșterul, negutătorul, ostașul sau politicul le întrebuințează ca să-și numească lucrurile ce îi sânt de trebuință întru meseria sa. Se mai amestecă plugarul și în alte meserii? Intră în vorbă și cu altfel de oameni? Numaidecât îl auzi și pe el vorbind și de alte lucruri ce până aci îi era necunoscute, și ele, și numele lor.

Noi până astăzi atâtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după câte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute și cu cât se vor îmmulți cunoștințele noastre, cu atâta și limba se va îmbogăți. Regulamentul organic singur a întrudus mulțime de lucruri și prin urmare rumânii cunosc și numirile sau zicerile cu care se numesc ele. Miliția asemenea își are termenii sau zicerile sale. Asemenea și științele și meșteșugurile se vor întruduce toate între noi, dimpreună cu termenii lor.

Când povestește cineva o întâmplare obicinuită, când vorbește de lucrurile ce sânt adesea înaintea noastră sau de acelea ce a auzit vorbind, atunci cu limba obștii poate să-și arate aceea ce cugetă; când însă va voi să vorbească de oarecare știință sau meșteșug, numaidecât vorbele îi lipsesc și acelea pe care le întrebuințează nu sânt înțelese celorlalți, daca ei nu vor avea cunoștință de acea materie pentru care se vorbește. Aceasta nu se întâmplă numai la noi, ci și la toate națiile. Alta este limba copiilor și alta este a oamenilor mari, alta este limba norodului și alta a celor învățați; nu că doară se deosebește la sunet, la glăsuire, sau că învățații numesc altfel lucrurile cele cunoscute de obște, ci numai că ei pot să vorbească de mai multe lucruri ce alții nu le cunosc și limba lor este mai bogată în ziceri.

Noi vorbim, am zis, o limbă ce este o fiică a latinii. Când am vrut să numim capul, ochiul ș.c.l., le-am numit după limba latină, după cum am arătat; dar când vom vrea să vorbim pentru lucrurile ce nu sânt cunoscute tutulor, aceiea nu își [au] numele lor în limba din care se trage a noastră și din care ne-a rămas să numim toate cele trebuincioase ale noastre? Acolo dar să alergăm, cum am alergat și la început, sau acel drept să-l ținem care l-am avut și din origina noastră. Unii însă cu statornicie stau și zic că tot din limba de obște ce avem să cârpim vorbe și să botezăm lucrurile; și cine nu ar râde când, urmând aceștii sisteme neurmate de nici o nație, va vrea *persoana* să o numească *obraz*, și prin urmare *pronumele personale* din grămatică să le numească *în loc de nume obraznice*, și *personalitatea* – *obrăznicie*? Cine nu s-ar mira de o limbă în care *triunghiul* s-ar numi *clin* și linia *perpendiculară* linie *popoiată*? Care rumân învățat sau neînvățat ar înțelege când fabricantul nostru, în loc de *citesc*, ar tălmăci din slovă în slovă zicerea grecească διαβάζω și ar zice *prinpășăsc*, și *loghica* cea nu cunoscută de toți ar numi-o *cuvintelnică*? Acestea sânt niște lucruri care deodată cu nașterea lor s-au botezat cu numele lor, ce nu se pot schimba fără a se face o mare amestecătură și nedăslușire. Pentru cei ce nu le cunosc, este tocmai așa cum este și pentru aceia ce nu cunosc un om cu care, după ce se împrietenesc, îi află și numele, și calitățile sale și prin urmare când rumânii se vor împrieteni cu științele și meșteșugurile trebuie să le cunoască cu numele lor cele adevărate.

Apoi, pentru înmulțirea celorlalte vorbe, limba noastră trăgându-să din latină, s-au întâmplat ca în limba cea de obște să avem multe ziceri primitive sau care sânt de rădăcină, fără a ne întrebuința și cu zicerile care ca niște ramure răsar dintr-însele, care, când vom avea trebuință de dânsele, cu tot dreptul putem să le întrebuințăm, căci având tulpina care încă e vie, prin urmare o să avem și vlăstarile ei. Franțezii locului îl zic *lieu* și având trebuință, au avut atâta îndrăzneală încât cu de-a sila să ia zicerile *localité* și *local*, și noi, când avem odată cu a noastră ca o moștenire zicerea *loc*, să ne fie frică să zicem la trebuința noastră *localitate* și *local*? Avem zicerea *nosc* sau *cunosc*; de la *nosc* se face *nobil*, adică *cunoscut, notă, notare* ș.c.l.; avem zicerea *lucire*, de unde se face *luceafăr* și altele, și putem întrebuința în fizică, pentru trupurile prin care poate trece lumina, zicerea *perlucid* ș.c.l. Iată dar un mijloc ca dintru o zicere a noastră să mai nască și altele prea trebuincioase. După acest chip asemenea putem urma și la altele, cum de la zicerea *înainte* putem zice *înaintare*, de la *înapoi* – *înapoiere* ș.c.l.

Ajutorul iar al prepozițiilor este un izvor din care se poate îmbogăți limba cu mulțime de ziceri. Adică cum zicem de la *sare* – *răsare*, asemenea putem zice de la *poartă* – *repoartă*, de la *ducere* – *reducere*, de la *începere* – *reîncepere*. Cum avem zicerile *coprindere, contenire, concenire, comândare, colindare*, care încep de la prepoziția *con*, asemenea putem întrebuința și zicerile *concetățean, compatriot, compătimire, corăspundere* ș.c.l.

Dar precum am avut și multe ziceri radicale (de rădăcină) a cărora ramure nu am avut, asemenea avem și altfel de ziceri care sânt ramure și pe rădăcina lor până acum nu a venit vremea a o întrebuința. Avem zicerea *opăcit*, care va să zică „întunecat“, și rădăcina de unde vine această, avem dreptul de a o întrebuința în fizică pentru trupurile prin care nu poate trece lumina: *opac*, ce este împrotiva zicerii de sus, *perlucid* ș.c.l. Pentru drumul și arătarea mai pă larg ca din zicerile primitive sau de rădăcină să facem ori să întrebuințăm pe cele derivate sau pe cele ce se trag dintr-însele, cum și când avem pe cele derivate putem avea și pe cele primitive, pentru aceasta cu cinste recomand scrierea răposatului Iorgovici, tipărită la Buda în veacul trecut, între 1790 și 1800.

Să venim la mijlocul împrumutării, care este iertat fieștecăruia la vreme de trebuință. Limba noastră și-a luat forma sa și drumul său, atât în glăsuirea zicerilor, cât și în mehanismul ei, încă de la strămoșii noștri și orice împrumutare se va face este lege obștească la toate națiile ca zicerea străină să se conformeze după însușirea limbii. Strămoșii noștri au apucat din vechime ca întocmai și întru o unire cu frații lor italienii pe *c* și *g* latinești, când este de trebuință, să le glăsuiască ca *č* și ca *ğ*, lucru care dovedește că poate și chiar romanii cei vechi au pronunciat aceste litere așa înainte de *i* și de *e*; căci aceia cari vorbea odată limba latină în Roma acum nu mai sânt, dar fiii lor au rămas și aceștia au lăsat pronuncia lor altor rând de fii și până în zilele noastre. Apoi spaniolii și portughezii ne dau asemenea o dovadă pentru pronuncia limbii latinești despre *c* și *g*. Nouă nu ne poate să ne puie regulă cum să glăsuim limba latinească străinii, adică nici nemții, nici ungurii, nici niminea. Trăiesc fiii romanilor în Roma, pe ei să-i întrebăm cum pronuncia părinții lor, adica daca romanii au zis *Tațit* sau *Tacit gheneralis* sau *generalis* ș.c.l. Cine au învățat pe rumâni să zică *ginere, genuche, gemeni, funingine, ger, gemere, argint, sânge, deget,* și nu *ghinere, ghemeni, funinghine, gher, ghemere, sânghe, deghit*? Tot aceia dar strigă ca tot pe aceste temeiuri și însușiri să zicem *general, geografie, geometrie* ș.c.l.

Am mai arătat în prefața *Grămăticii* și acum iară fiind trebuință, aducem aminte că mulți, împrumutându-se sau în vorbă sau în scris de multe ziceri din vreo limbă care cunoaște, le pun întregi după forma și însușirea acelii limbi, lucru care pricinuiește o mare neorânduială în limbă căci, urmându-se tot așa, poate cu vreme să ajungă încât să nu se poată pune nici o regulă hotărâtă, în vreme ce limba noastră acum își are drumul și mehanismul ei. Spre pildă, unii întrebuințând ziceri grecești, zic *patriotismos, zilos, catahrisis,* care, după însușirea limbei, sânt priimite a se zice *patriotism, zil* sau *zel* și *catahris*.

Alții, cunoscând limba franțozescă, dau la multe ziceri trebuincioase forma franțozească, cum *calite, ocazion, recomandațion, formalite,* care de alții știind italienește se zic *calita, ocazione, recomandațione, formalita*; în vreme ce, ca să fie rumânești, trebuie a se zice *calitate, ocazie, recomandație, formalitate*; alții iară, știind latinește întrebuințează forme latinești cum *punctum, țentrum, coleghium, seminarium.* Aci îndrăznesc a aduce aminte că acest fel de ziceri, care în limba latinească sânt neutre, și cu toate că de sine ele nu sânt nici bărbătești, nici femeiești, și poate cineva a le da orice formă va voi; dar fiindcă pe de o parte sună mai bine rumânește a avea formă iar de neutre, și pe de alta s-a legiuit în limbă ca acest fel de ziceri să se întrebuințeze neutre, precum un *punt*, un *privilegiu*, un *bun* sau un *bine*, cu cuviință ar fi să se unească la aceasta și frații noștri moldoveni, cari nu știu de ce le întrebuințează în neam femeiesc, zicând *privileghia, coleghia, seminaria* ș.c.l.

Multe verburi iar, fiind de trebuință a ne împrumuta, în fieștece loc sau ținut se întrebuințează fără nici un fel de unire sau orânduială. Transilvanienii, având împrejurul lor limbi mai aspre, mai la toate verburile *ălăluiesc* și *ururuiesc*; noi aci, fiind mai familieri cu limba grecească, ne-am învățat să *sisiriim* și să *pipiriim*, cum spre pildă verbul *recomandare*: transilvanienii îl conjugă *recomăndăluiesc*, după ungurie, sau *recomandăruiesc*, am *recomandăruit*, după nemție; noi aci îl conjugăm *recomandarisesc*, am *recomandarisit*, în vreme ce acest verb din începutul său au fost și este de întâia conjugare și în limba noastră se potrivește mai bine a se zice *recomand* sau *recomandez*, am *recomandat*, cum și mai bine a zice *secfestrare, formare*, decât *secfestrarisire, formarisire*, sau decât *secfestruire, formăluire*. Asemenea se urmează și cu verburile *descriere, depunere* și altele, care fără nici un cuvânt am auzit conjugându-le *describăluire, depozitarisire* ș.c.l.

Fiind vorba de verburi, găsesc prilejul a îmi da părerea asupra partițipiilor care la noi, până acum, s-au întrebuințat fără articole, lucru ce nu puțină strimtorare pricinuiește limbii la multe întâmplări. Din această strimtorare de multe ori mulți întrebuințează niște adjective ce se sfârșesc în *-or* în loc de partițipii, care face o mare schimbare înțelesului. Spre pildă, mulți zic *muritor* în loc de *murind* și este mare deosibire de la una până la alta, zicând *muritorul om* și *murindul om*, căci cea dintâi arată pe omul ce este supus morții și cea de a doilea pe omul care se află în agonia morții; și legiuindu-se acest obicei ce este în toate limbile, adică a lua partițipiile articol, se face o mare înlesnire și vrednicie limbei, care înlesnire se face și mai mare când vom da partițipiilor și neam, a se face și bărbătești și femeiești; adică zicând *murindul*, să zicem și *murinda*, căci zicând *răsăritoarea lună* și *răsărinda lună* este asemenea mare deosebire fiindcă una însemnează luna care are însușirea de a răsări și cealaltă arată pe lună în minutul când răsare.

La împrumutarea zicerilor din latinește trebuie a se lua seama nu numai la declinații și conjugații, ci și la multe litere cum la *a, e, d, l* și *o*, căci *a* de multe ori se glăsuiește ca *â*, de multe ori ca *ă*, *e* ca *ă* și ca *â*, *d* ca *z*, *j* ca *j*, *o* ca *u*, *l* ca *i* și ca *r* ș.c.l. Cum, spre pildă, *canto, caltimentum, dico, deus, dies, ponere, judico, clarus, glacies* care se zic în rumânește *cânt, călțământ, zic, zeu, zi, punere, judic, chiar, ghiață* și prin urmare după însușirea limbii, zicerea *project* și altele trebuie a se rumâni cu *j*, cum *project*, iar nu *proiect*.

Multe substantive femeiești de la strămoșii noștri au rămas și s-au legiuit ca în cazul numinativ să semene ca în cazul ablativ din latinește, cum *bonitas – bonitatis* rumânește se zice *bunătate*, după care numele zilelor săptămânii sau ale zeilor păgânătății s-au întrebuințat și au rămas la noi ca în cazul ablativ: *Venus – Veneris*, noi zicem *vineri*, *Jupiter – Jovis*, noi zicem *joi*, care asemenea trebuie să urmeze și când vrem să numim zeii, iar nu *Venus* și *Jupiter*.

Zicerile latinești ce se încep cu prepoziția *ex*, la rumânește în loc de *ex* rămâne numai *s*, cum în loc de *exponere* zicem *spunere*, în loc de *exmens* zicem *smintit, stâmpăr* ș.c.l., pentru care și zicerile *expediție, excadron, excadră* trebuie a se zice *espediție, espeditor, scadron, scadră*.

Afară de acestea, toți cari au scris mai mult rumânește și mai vârtos au tradus din alte limbi sânt încredințat că au făcut această băgare de seamă, că zicerile rumânești sânt foarte lungi (polisilabe), mai vârtos la formarea numerelor din singurit la înmulțit, cum *mormântul* la singurit are trei silabe, iar la înmulțit zicându-se *mormânturile* are cinci; și mai bine ar fi să se zică totdauna *mormintele*, după cum se și zice câteodată, și prin urmare a ne păzi în toate întâmplările acestea spre a împuțina silabele, precum în loc de a zice *jurământurile, așezământurile, regulamenturile*, să zicem *jurămintele, așezămintele, regulamentele*. Asemenea, se poate împuțina silabele la multe substantive neutre făcându-se bărbătești, cum în loc de a zice *substantive, adjective, verburi*, să zicem *substantivi, adjectivi, verbi* (lucru ce singur nu am păzit încă). Multe adjective iar posesive, ce rău s-au obicinuit a se termina în *-esc*, se pot schimba atât spre împuținarea silabelor, cât și spre mai bunul înțeles, spre pildă, în loc de *politicesc, diplomaticesc, organicesc, moralicesc*, putem zice *politic, diplomatic, organic, moral*.

Având cineva drept temei împuținarea silabelor prin care limba se face mai puternică, mai vârtos în poezie, va putea băga de seamă în mai multe prilejuri a scăpa limba de polisilabie. Poate cineva vedea câtă vrednicie să dă limbii din împuținarea silabelor numai prin următorul vers al d. I. Văcărescul din *Primăvara amorului*: „Miei pasc, alerg, se joc, șăd", unde într-un rând de șapte silabe se coprind cinci ziceri.

BARBU PARIS MUMULEANUL

Barbu Paris Mumuleanul s-a născut în Slatina, la anul 1794, din părinți orășani. Viind în București, s-a lipit pe lângă casa răposatului banului Constantin Filipescul care, în acele vremi, era una din cele mai ospitaliare și unde prin urmare se-adunau mai mulți străini de deosibite nații și cu deosibite talente și mijloace. În această casă crescându-se, amestecul și întâlnirea cu mai mulți străini și pământeni învățați i-a fost un fel de educație ce putea cineva lua în acea epocă și la un om cu mijloace ca ale sale. Duhul său cel firesc și aplecarea către cunoștințe l-a făcut să înceapă a-și strânge o mică colecție de cărțile ce erau tipărite românește. Cărțile bisericești erau un izvor nesleit pentru dânsul și din cele lumești pe atunci abia se ivise *Alexandria, Arghir,* poeziile lui Barac și Aaron.

Când i-a intrat în mână *Gramatica* răposatului Ienăchiță Văcărescul și *Ahil în Schiro* de răposatul Iordache Slătineanul, era un lucru scump pentru poetul nostru, ca o povață a regulărei limbii sale și un model de versificație regulată. Pe urmă, poeziile d. logofătului Iancu Văcărescul, prescrise din mână în mână și publicate prin mijlocul prescrierii râvnitorilor, fură un alt model și îndemn care ardică în oarecare chip și insuflă de un entuziasm mai nalt duhul autorului. În toată vremea îl vedea cineva ocupându-se de acești trei autori ai neamului nostru, meditând și învățând pe de rost poeziile și scrierile lor. Trebuința de a înțelege pe *Ahil în Schiro* și *Primăvara amorului* l-a făcut să întrebe pe oricine credea capabil de a-l lumina asupra zeilor păgânătății, care i-a ațâțat dorința a cunoaște mitologia unde a aflat îndestulă hrană pentru duhul său poetic.

Talentul, oricât de ascuns să fie, trebuie să se dea pe față și mai vârtos când i se înfățoșează mijloacele de a se cultiva. Mumuleanul începu a simți trebuința a produce și el ceva și patima, cum și prilejul cel mai firesc pentru poezie în vremea juniei este amorul. Niște mici madrigale și elegii amoroase fură cele dintâi încercări ale sale. După aceasta, exilul răposatului boier Filipescu în vremea domnului Caragea îi dete îndestulă pricină a medita și a vedea valurile și necazurile vieței, intrigile societății și deșertăciunea omului. Însoțind pe exilatul boier la moșia Bucovului, mâhnirea și meditațiile sale își aflară locul lor cel mai favorabil în mijlocul unei naturi încungiurate de munți, de văi, de dealuri, la șiroaiele și murmura apelor, în umbrele pădurilor și la vederea cea zâmbitoare a câmpiilor. Astea toate fură o hrană la imaginația lui cea melancolică și invitară pe acest copil firesc al muzelor a intra în cariera sa poetică.

Scrise acolo mai multe încercări de elegii care, deși neregulate, însă dau o mare dovadă de talentul cel firesc al poetului. Amorul dete loc durerii și melanholici și zborul poetului fu în oarecare chip mai înalt și mai filosofic. După aceasta, moartea patronului său îi dete prilej a face o odă, sau mai bine o elegie asupra mormântului acestui patriot însemnat, în care descria foarte bine rămășițele de mărimea feodală a pământului nostru. Pe la sfârșitul domniei lui Caragea se întemeiase școala românească la Sfântul Sava, sub răposatul Gheorghe Lazăr; acest frumos început îi dete pricină a compune oda ce se vede în capul micei sale broșuri ce a publicat în anul 1817, în care se văd și unele din încercările lui cele dintâi poetice.

Vârsta poetului înainta și cu dânsa piereau și iluziile juniei: pățirile de la oameni, cunoștința lumii dobândită prin experiență, starea societății noastre de atunci îl făcură să urască obiceiurile veacului și, fără a urî un om, să războiască viciul și patimile ce îl micșorează. Muza melanholică și tânără îl părăsi și îmbrățișă satira. Epoca revoluției de la 1821 îl făcu și mai mult a se scârbi asupra nelegiuirilor omului și scrise *Plângerea patriei* în *Caracterurile* ce se coprind în a doua broșură, publicată în anul 1825. După aceasta, căsătorindu-se, începu a simți alte greutăți și alte datorii; experiența poetului creștea, simtimentul de tată se deșteaptă într-însul și religia, care îi fusese de cel dintâi princip, din copilărie, începu a încălzi a lui inimă și a-i hrăni cugetările poetice într-un chip mai nalt și mai vrednic de poezia veacului nostru. *Nopțile* lui Iung, *Meditațiile poetice* și *Armoniile poetice și religioase* ale lui de Lamartine ațâțară în poetul nostru dorința de a se lua după acești mari poeți și scrise în cele după urmă poeziile acestea.

Pretutindenea vede cineva o versificație slobodă, fețe întregi, vrednice de cei mai clasici poeți și daca autorul ar mai fi trăit, sau daca grijile și necazurile l-ar fi lăsat să poată a-și mai cerceta și îngriji pe unde și unde lucrările sale, sau a se sfătui cu prietenii săi, scrierile acestea după urmă ar fi fost un cap d-operă de o imaginație firească și un model pentru mulți versificatori cari scriu fără a se gândi, strivesc și înghisuiesc biata rimă, nu le place a-și exprima ideile cele extravagante ca lumea și, după ce își înșiră pe hârtie niște neînșirate cugetări dintr-un cap crud și bolnav, se socotesc că a zburat Minerva din capu-le și, îndrăgiți de sine, încântați de minunile ce fac, se grăbesc a-și da faptele la lumină; dar mulțumită că nu avem încă și o halcografie, că le-am vedea în capul cărților și portreturile posomorâte și pe gânduri, sau ucigându-se singure. Versurile Mumuleanului exprimă chiar ideile lui și într-un chip firesc, cu o limbă creștinească. Cel puțin, într-însele nu va vedea cineva nicăiri pocituri de limbă și schimonosituri de versuri: „Cu statornic călcând pas“ și „Al Europii până să nu văz pământ...“, versuri rostite de o gură mușcătoare și măsurată pe degitele picioarelor șovăinde, cu statornicie călcând pasuri, și ale poeziei până să nu vază secrete.

Am zis că pretutindeni vede cineva în scrierile acestea geniul poetului și pretutindeni se văd strălucitoare dovezi de minunatul și frumosul nostru pământ carele, bogat în producțiile sale materiale, poate produce cu îmbielșugare și geniuri și talente de tot felul, căci acolo unde natura cea fizică e frumoasă, e frumoasă și natura morală; căci aceasta își are începutul său însuși în firea Dumnezeirei care se slăvește în duh și în materie, în vecinica și întreaga Treime.

Dar ca să vază cineva caracterul poetului nostru, e destul să citească poemile sale acestea: *Începutul omului* e Mumuleanul însuși în cugetările sale de dreptate, *Lacrămile* sânt Mumuleanul însuși când aleargă să slujească prietenilor săi și să ajute pe cei nepricepuți, *Primăvara* e poetul însuși în caracterul său cel vesel și dulce, *Noaptea, Miezul nopții, Cocoșul, Clopotul* și *Mormântul* sânt Mumuleanul însuși, în religia sa, care domnea într-însul și care domnește în toate scrierile sale, care îl încălzea în toată vremea și unde își afla singura mângâiere. Pentru cine l-a cunoscut, e o durere adâncă a ceti poeziile sale, că îl vede pretutindenea; și nu poate fi chip mai bine înnemerit de penelul cel mai învietor ca poeziele sale care înfățișează a sa icoană cu trăsurile și nuanțele cele mai adevărate. Cine l-a văzut dându-și sufletul a văzut pe adevăratul creștin la prea înaltul ceas al morții, cine l-a petrecut la groapă a văzut fața și chipul dreptului înaintea Domnului.

Puțini oameni au trăit și au murit ca Mumuleanul. În scârbele cele mai supărătoare, în boala sa cea delungată, în neaverea sa și mai obositoare decât boala, în sfâșiitoarea cugetare că se desparte din sânul familiei sale și o lasă atât de tânără și numeroasă, și fără stare și ajutor, îl vede cineva plin de mulțumire și liniște. Și cu adevărat că religia și Dumnezeu domneau într-însul și pacea era în sufletul și cugetul său.

ASUPRA TRADUCȚIEI LUI OMER

După programa numerilor colecției autorilor, acum, la 15 fev. va ieși rapsodia întâia din *Iliada* lui Omer, tradusă de d. Constantin Aristia în versuri albe. Dar până a nu ieși afară, oamenii și-au închipuit felurimi de traducții și au născocit felurimi de ziceri neînființate, după a lor plăcere, ca să strice frumoasa iluzie a celor doritori de citire și de a vedea acest mare cap d'operă și în limba noastră, parodiind silințele învingătoare ale unui bărbat iubitor de osteneală. Dar daca națiile civilizate s-au fălit când au dobândit câte o traducție a acestui prinț al poeților antichității, daca au cinstit și au recunoscut ostenelile traducătorilor lui, apoi noi, îndrăznesc a zice înaintea tutulor ce cu adevărat cunosc pe Omer în original, simt cu adevărat poezia și filosofia lui, știu să se mire de geniul lui creator și cunosc istoria și începutul limbilor, îndrăznesc a zice că trebuie să ne fălim mai mult decât oricare altă nație cu traducția d. Aristia și a recunoaște și a mulțumi ostenelilor sale.

S-au sculat felurimi de critici, născute numai dintr-un duh de zavistie și de mai multe ori din lipsa cunoștințelor, fără nici un cuget nici de instrucție, nici de moral, nici întemeiate pe un gust sănătos și pe un cuvânt vrednic de istoria limbilor cultivate. Cârtesc împrotiva unor ziceri imitative și omerice, împrotiva unor epitete ce traducătorul nostru a știut cu atâta artă și gust a le crea ca să arate rumânilor ce știu a citi și a scri, ce cultivă literele și au ieșit din slovnire, pe Omer pe cât se va putea în ființa lui.

Traducția seamănă pe lângă original întocmai ca copia unei icoane pe lângă cea adevărată faptă a artistului. *Iliada* lui Omer nu e icoană, nu e descriere; este mai mult, este natura însăși înfățișată înaintea noastră prin frumoasele lui versuri; e o oglindă magică ce ne strămută și ne răsfrânge într-însa natura. Ca să cunoască cineva, ca să simță pe acest mare poet, trebuie să-l citească în original și câți s-au încercat să-l traducă n-au izbutit mai mult către cititorii lor decât să le arate o copie mai mult sau mai puțin nemerită, să le povestească într-un chip mai mult sau mai puțin norocit despre frumusețile lui. Copia ce o dă d. Aristia rumânilor e copia cea mai nemerită pentru că a știut să se uite cu un ochi scrutator la opera poetului său nu ca la o icoană pe care va să o copieze, ci ca la însăși natura după care, cu penelul său de artist, și-a scos nu o copie, ci o icoană, și a avut toate mijloacele și să o vază, și să o imiteze, și să dea un suflet penelului său.

Trebuie să aibă cineva geniul lui Omer, o limbă ca a lui, al căria să-i fie singur creator, trebuie să se strămute în mijlocul acelor veacuri și obiceiuri ale antichității și să fie de față între ele, întocmai ca acest înalt cântător, ca să poată pe urmă a-l arăta unui norod sau unei nații întru toată a lui ființă. În zadar s-ar încerca cineva într-o limbă modernă să-mi arate eroii și obiceiurile veacului lui Omer când eu, auzind pe Ahil vorbind în limba franțozească, în acest frumos, îngrijit și elegant chip de a se esprima, mi s-ar părea că auz un curtezan, un diplomat sau un domnișor de modă, întrebuințând în loc de vorbele și epitetele lui Omer, în loc de o limbă născută și creată după alte împrejurări, în alte veacuri și în alte inspirații, o limbă de saloane sau cel mult o limbă a lui Volter, minunată pentru *Enriada* și creată în alte întâmplări și după alte inspirații.

Nimeni din câți au tradus pe Omer nu s-a gândit că îi trebuie o limbă croită din nou în epitete și ziceri imitative sau, deși s-a gândit, s-a văzut că se află într-un veac când limba sa, în care a voit să traducă, era hotărâtă și legiuită și nu putea să iasă din hotarăle ei. D. Aristia și-a cunoscut foarte bine poetul și însărcinarea sa și când a luat pana în mână, a văzut iară și în ce epohă se află între rumâni, adică într-una ca acele când geniurile cele mai presus de duhurile servile ale mulțimei croiesc și legiuiesc limbile, încântă pe cititorii ce-și fac o slavă de a le urma, li se arată de modele și le zice: „Iată-vă limba și așa vă poruncesc să scriți!“ Poruncesc, și poruncile lor se aud și li se supun veacurile. Într-o acest fel de epohă s-a aflat, și un astfel de geniu a trebuit să-și croiască singur o limbă omerică și nu se arată cu dânsa decât celor asemenea sieși întru croi, a cunoaște și cinsti bunul și frumosul, celor cari cunosc pe Omer și istoria limbilor, celor cari știu cu adevărat să dea definiția „ce va să zică o limbă cultivată, cum s-a cultivat și care pot să fie împrejurările și cum pot cei ce cultivă o limbă a se folosi de dânsele“, lor se arată cu traducția, ca și viitorimei.

Mulți însă și-au luat-o asupră-le că părerea lor poate să aibă nu știu care greutate în părerea publică, că d. Aristia ar fi trebuit să-i aibă înainte și să se gândească să placă lor, iar nu geniului său, și s-au sculat cu cârtiri asupra lui! Aceștia au luat înainte zicerile *lung-izbitorul, argint-arcatul, braț-alba, argi-peda, glaucopa, de-nalt-tunătorul, de-nori-întărâtătorul, ochiosul, plutiponda navă, răsclâncă, clâncăirea* ș.c.l. Și au mai scornit și altele neînființate, precum *înpericaiîncoifații, de-nalt-lung-izbitorul* și altele, ca să facă salata parodiatorilor vrednicului de vecinica pomenire Corai: salată ce numai acești parodiatori și-au făcut-o, lor le-a plăcut și pe seama lor a rămas pentru toate veacurile. Pe aceste vorbe răspândite s-a întâmplat să văz și o înțeleaptă și vrednică de toată critica sănătoasă scrisoare a unui vrednic literat și care, vorbind de traducția lui *Saul*, se apără foarte frumos de a vorbi de a lui Omer ce n-a văzut-o încă și în care zice că, de va fi adevărat *înpericaiîncoifații*, nu-i place. Negreșit că nu-i place, că nu este a acelui ce a tradus pe Omer, ci a celor ce voiesc să parodieze această traducție. Și ce o să placă din niște capete neprietene și neastâmpărate, ca să scotocească și să afle o vină? Ce o să placă de la niște oameni ce nu le plac lumina, și voitoare de rău? Bufnița va și ea să imiteze câteodată ciripitul privigătorii, dar chircește și nu e decât de noapte, cobe, și nu trage asupră-și decât săgeata sau glonțul celui deșteptat din somn, sau cel puțin blestemul. Pentru vorbele cele neînființate și făcute de ei înșiși și-au făcut salata, iar pentru cele ce cu adevărat le-a creat atât de frumos d. Aristia zic că limba noastră nu este priimitoare de sintes, ca cea grecească. Și cine le-a spus vreodată că este, sau că nu este, decât singuri o zic și o hotărăsc?

Eu, până să vorbesc ceva despre istoria limbilor cultivate, mă voi mărgini aci a arăta drepturile ce d. Aristia are în republica literelor rumânești, adică între acei aristocrați de duh, și despre legiuita întrebuințare a drepturilor sale.

A traduce cineva pe Omer sau alt autor în limba sa va să zică ca povestirea întâmplărilor ce va să arate Omer să o arate prin chiar zicerile limbii sale într-un chip corect și cu artă, zicând mersului *mers*, plutirei *plutire*, săbiei *sabie*, brațului *braț* ș.c.l., adică întru aceea ce se atinge de lucrurile ale cărora forme și numiri sunt vecinice și nu se schimbă, nici pier cu veacurile. *Pământ, apă, vânt, mare, cer, soare* ș.c.l. au fost și sânt și vor fi și numirile lor până vor fi oamnii: Dumnezeii însă lui Omer și obiceiurile lor au pierit cu veacurile trecute și numirile și epitetele lor nu le vedem decât în lumea literală. Cine voiește a auzi despre dumnezeii păgânătății trebuie să auză și despre epitetele lor.

Când s-au tradus cărțile noastre bisericești, cei dântâi traducători au fost slobozi și și-au avut dreptul de a-și face limba bisericească cu adevărat din limba norodului, însă nu după cum vorbește norodul care e încă un copil. Ce ar fi semănat limba lor de ar fi zis, în loc de „atotputernicul Dumnezeu“, *Dumnezeu ăla care poate toate*? Prin urmare și-au făcut zicerile „Dumnezeu omul“, „îndelung-răbdătorul“, „mult-milostivul“, „binecuvântează“, „binevoiește“; au lăsat zicerile *arhanghel, patriarh, apostol* și altele. Zicerile dântâi de sus sânt niște epitete ce se dau Dumnezeului creștinilor; apoi dar *de-nalt-tunătorul, de-nori-întărâtătorul*, sau *nor-întărâtătorul, ochiosul* și altele sânt epitete ce se da lui Joe, *lung-izbitorul Sminteu, argint-arcat Febu*... lui Apolon, *braț-alba* Junei, *glaucopa* Minervii, *argin-pedii* Tetidii!

Este priimitoare limba noastră de sintes? Nu știu până la care treaptă. Aceasta o va arăta vremea și limba însuși, și ea își dezvălește secretele sale și se lasă a se mlădia ca ceara, a îi da orice formă va voi numai geniurile acelora ce într-adins sânt trimise din ceruri spre acest sfârșit ca să o cerceteze, să afle de la dânsa și să le spuie pe urmă veacurilor. În gura și mâinile nerozilor e rebelă, e îndătărnică, și când ei vor s-o cerceteze, ea își bate joc de dânșii, se scălâmbă la ei și le arată un monstru.

Copilul, asemănându-l cu maimuțele, îl găsești mult mai înțelegător și priimitor de perfecție, dar în comparație cu bărbatul este prunc la cunoștințe. Tot în raportul cunoștințelor și norodul este un prunc pe lângă bărbații învățați și cu încercare. Limbile toate, și cele vii și cele moarte, în gura pruncului din firea lor sânt analitice, căci omul în veci a fost tot acela; căci natura, deși se arată prin efectele sale în sintes, însă prin metodul analitic își descoperă secretele sale și prin analis trece și duhul omului la sintes. Pruncul învață a numi lucrurile câte unul unul, după cum i se înfățișează și cu cât ideile nu îi sânt încă combinate, cu atât limba îi este nedesăvârșită și dezmățată. Limba bărbatului este mai nervoasă și mai strânsă, dar și limba învățatului firește trebuie să fie mai puternică și mai strânsă decât a norodului, și aceea ce iese pe hârtie dintr-un cap gânditor, într-o cămară singuratică, va fi și mai meșteșugită, și mai simetrică, și mai cugetativă, și mai armonioasă, și mai puternică.

Limba celui ce nu se gândește nu poate să fie ca a aceluia ce cugetă și știe ce să cugete. Alte drepturi și puteri are asupra limbii norodul și altele literatorul, și altele legiuitorul și creatorul ei. Limba norodului este numai un material, iar arhitectul nu e norodul, carele nu este de altă slujbă la această zidire decât să care sau să-și vânză materialul; alții sânt cari fac planul și alții cari zidesc și alții cheltuiesc. Toți însă la un loc, și salahorii, și negutătorii, și zidarii, și arhitecții, sânt de trebuință la zidirea acestui edifiț mai mult sau mai puțin grandios, mai mult sau mai puțin elegant, mai mult sau mai puțin regulat. Fieștecare și-are drepturile sale, unul să poruncească și altul numai să asculte. Omer, Virgil, Dante, Petrarc, Alfieri, Volter, Șacspir, Pope și alții au găsit materialul în limba norodului. Și dintr-însa și-au pus în lucrare și și-au înființat frumoasele lor ideale (dacă poci limba unui geniu creator, mai nainte de a se înființa asfel cum este, să o numesc *ideal*, dacă această Minervă iese toată armată din capul lui Joe, sau iese un prunc care are trebuință de creștere și de instrucție).

Omul cel întâi a început, și faptele-i au slujit de pildă vecinului și urmașului său... Să cercetăm pe Omer ce vecini a avut, prin ce școli a umblat, prin ce locuri a călătorit, ca să vedem ce pilde a avut și, alăturând și geniul și talentul său în acele veacuri, deși groase dar lesne de creat, aflăm lesne pricina de ce limba lui, cât și a tutulor autorilor greci este atât de sintetică. Să cercetăm: Virgil și cei mai nainte de dânsul, cum și cei după dânsul autori latini, ce pilde au avut și iarăși vom afla pricina cum limba romanilor literați, sau latină, s-a făcut atât de sintetică. Aceste două limbi sânt moarte ca și toate limbile literale, când autorii ajung necunoscuți norodului și încetează de a mai fi objectul mirărilor și modelul vorbirii și scrierii, și când, pe urmă, fieștecine nu se mai esprimă decât cum poate sau cum aude pe stăpânul or împilătorul său. Sânt moarte, am zis, și nu știm pe cât norodul grec sau roman, contimporan lui Omer și Virgil, vorbea de analitic sau de sintetic. Dar avem pildă pe noroadele din ziua de astăzi și limbile scrise ale autorilor lor, și omul în veci a fost tot acela.

Cine, călătorind prin Italia și Franța, auzind vorbind pe un italian sau franțez din nord, a putut să vază că Dante, Petrarc, Volter, Rasin, Ruso, scriu în limba țăranului, iar nu în a lor însuși, formată și croită din materialul ce au aflat în norod și după pildele ce au avut, și după împrejurările în care s-au aflat? Nimeni nu poate să tăgăduiască că limbile noroadelor italian și franțez, spaniol și portughez, nu sânt tot într-o treaptă de analis; dar, de va cerceta cineva pildele și împrejurările autorilor fiecăria dintr-aceste limbi, lesne poate afla pricina deosebirei lor încât pentru aceea ce se atinge de analis și de sintes, pentru aceea ce se atinge de împletirea sau rânduiala firească a zicerilor.

Limba latină sau a autorilor romani, lăcuitorilor Romei și a toatei Italiei, a rămas ca o moștenire, precum și literaților celorlalte trei noroade; biserica apusului a îmbrățișat-o și prin urmare tot apuseanul ce vrea să cultive literele a trebuit să o învețe. În Italia mai cu deosebire, nu numai că aceasta era mai răspândită, ca rezidența Pontificatului, dar cu luarea Constantinopolului, toți literatorii greci au alergat într-însa și au aflat scăpare și protecție în familia Medicis și prin urmare au comunicat tutulor literatorilor Italiei mai cu înlesnire limba autorilor greci, care în veacul acela, dimpreună cu latina, pricinuia toată mirarea și fermecul literal învățaților și tutulor acelora ce începea să le cunoască. În acele vremi au ieșit Danții[1], Petrarchii. Pilda a două limbi cultivate le era înaintea ochilor ce ajuseseră ca ale lor și cu care ei se identifiase.

Prin urmare, luând materialul din limba norodului și dintr-însa făcându-și limba lor literală, din geniu, din artă, din gust, din obicei, a trebuit să iasă o asfel de limbă adâncă ca a lor, care mai pe urmă, subt pana lui Tasso și Alfieri, a trebuit să fie atât de frumoasă și măreață. Așadar, lesne vedem

---

[1] Cititorule, nu socoti că eu, prin această scriere, mi-am pus în gând să dau socoteala în care an, în care lună și în care ceas s-au născut Dante și Petrarc, ca să te miri pe urmă de anahronismul meu. Cugetu-mi e s-arăt ce modele au avut acești autori. Limba latină s-a învățat totdauna în Italia; greceasca se cultiva în Roma încă din vremea republicii și mai cu înlesnire cu băjănăritul grecilor din Constantinopol.

pricina deosebirii limbii ceii scrise a italienilor de a franțezilor. Limba e materia și autorul e meșterul, și materia în mâna meșterului își ia felurimi de forme. Pe urmă, autorii franțezi au găsit în norod altă materie, și italienii alta, și o materie este mai mult priimitoare de un fel de formă, și alta de altă formă. Când un meșter are subt mâna sa aur și altul fier, poate fieștecare să dea materiei sale deosebite forme; dar geniul artistului sfătuindu-se cu gustul său, cercetează natura și însușimea materiei sale și-și croiește un ideal potrivit cu acea materie căria îi dă forma și-i îngrijaște amăruntele cum să deștepte și să subjuge mirarea veacurilor, fieștecare în felul său și după materia ce a avut în mână.

Limba este o icoană a ideilor și sentimentului unui om sau a unui norod; în limba unui norod poate să vază cineva cât este el de slobod sau rob, câtă omenire are, cât este de simțitor sau crud, ș.c.l. Sânt limbi care alte vorbe au pentru oameni și altele pentru dobitoace, și termenii care îi întrebuințează pentru dobitoate, îi dau și robilor. Sânt limbi care zic că „omul moare“ și „dobitocul mortăcează“, și pe urmă zic că „a mortăcit și robul“[1].

---

[1] Cu prilejul acesta mă abat a vorbi ceva despre limba noastră. De va cerceta cineva limba rumânului, vede într-însa întipărite simtementile și obiceiurile de o egalitate ce i-a rămas moștenire de la strămoșii săi, și pe urmă s-a întemeiat prin moralul dumnezeieștii evanghelii. Pe rumân, în toată împilarea lui ce a suferit, îl aude cineva îndreptându-se de la ban până la țăran și până la rob cu „dumneata“. Rumânul niciodată n-a socotit pe om mai mult decât un om, niciodată până acum, îndreptându-se către unul singur, n-a zis „dumneavoastră“, n-a zis „faceți“; el n-a vorbit înmulțind persoana, nici căpeteniei neamului, nici căpeteniei religiei. „Faci dumneata, hotărăști măria-ta“, și „binecuvântează, stăpâne!“, și atâta tot. „A murit împăratul“ și „a murit robul“.

În care limbă se poate vedea atâta de credincios întipărit moralul cel înalt al evangheliei? Câte din noroadele ce se trag din acei domnitori ai lumei au păstrat mai mult obiceiurile strămoșilor lor și felul cel drept și firesc de a se esprima, prin toate năvălirile de străini și amestecul cu dânșii, ca rumânii? Rumânul a sărăcit dar n-a mofluzit, a căzut dar nu s-a-ntinat, trupul i-a fost jos, dar sufletul, religia i l-a păstrat întru curăția

Pe temeiul acesta, că limba haracterizează pe om, limba grecească veche și latină sânt limbi ale duhului mai mult; limba franțezilor este limbă a inimii sau a simtimentului mai mult. Dar omul nu este nici numai duh, nici numai simtiment; e și duh, și simtiment, și daca întâmplarea va aduce ca dispozițiile și întâmplările și pildele celor ce scriu și cultivă limba noastră să facă a ieși autori și mai strânși în vorbele lor, și mai analitici, și care să vorbească numai cu duhul și care să vorbească numai cu inima, viitorimea dintr-acest fericit amestic va face o limbă care cu adevărat va haracteriza pe om și va croi cu adevărat limba omului: o măsură, un termin de mijloc.

La început, traducțiile deschid drumul compozițiilor și formează limba, puind-o în tiparele ideilor autorilor veacurilor. Fieștecare traducător are de pildă înainte limba și autorul din care traduce și se identifiază în oarecare chip cu modelul său. Acest model pentru artist este un norocit întâmpin, iar pentru un om de rând se face stăpân: bietul traducător e rob textului său. Traducția celui dântâi seamănă un frumos original și a celui d-al doilea o scălâmbată copie. Unul seamănă cu autorul său și celălalt cu nimeni decât cu sine în urât și nedestoinicie. Delil la franțezi cu *Eneida* și *Raiul pierdut* trece între autori, și aceste scrieri se socotesc între *Oeuvres* de Delille.

Să lăsăm pe cei ce scriu stăpâni pe pana lor și viitorimea alege, critica nu își are locul acum. Critica acum nu seamănă judicată, ci zavistie; seamănă o răutate iadului ce nu vatămă numai un om, ci strică iluzia la milioane, batjocorește tot ce are omul mai sfânt și îi hrăpește toată mulțumirea. Critica este o judecată și judecata se întemeiază pe pravili, și pravilele le fac legiuitorii. Care sânt legiuitorii? Care sânt pravilile la noi? și pe ce temeiuri o să se facă critica? Care e cuvântul ca cineva să înduplece că este bine așa și nu altmintrelea? Unul scrie, altul nu are temeiuri pe care să-l tăgăduiască, ci tace și scrie și el, de se simte în stare, și arată oamenilor cum se scrie limba lor, și oamenii aleg, și mulțimea glasurilor se face pravilă, și după dânsa vin criticile.

Unii au zis că limba noastră cere zicerile în rânduiala firească; adică s-au gândit numai la limba norodului: la cea

---

și înălțimea sa. Pricina a fost poate că, din toate noroadele creștine, rumânii sânt mai fericiți întru adăparea din cerescul izvor al evangheliei. La greci domnește în biserică limba grecească veche, la noroadele slave limba slavonească veche, la catolici, limba latinească; la rumâni, limba lor însuși, și ca să auză și să înțeleagă n-au avut trebuință de tălmăcirea preotului, a trebuit numai să știe citi sau să meargă la biserică și să auză slujba. Nu este rumân care să nu știe d-a dreptul din biserică patimile și povețile lui Hristos. Slavă nemuritoare și evanghelică celor ce au făcut ast bine rumânilor într-o vreme când lipsa preoților învățați, adăogată cu slujba bisericii în limbă străină, ar fi pricinuit paguba cea mai grozavă astui norod vrednic de altă soartă. Nu te mira dar, străinule, oricare ești, pentru ce pe rumâni îi găsești atât de blânzi, pentru ce între dânșii nu sânt atâtea omoruri și nelegiuiri în proporție cu alte noroade civilizate.

În rumân nu vede cineva, uitându-se la purtarea, viețuirea și limba lui, decât un roman creștin, fără multe cunoștințe, fiu al naturei și care înțelege când merge la biserică, înțelege chiar din gura acelui preot neînvățat, carele nu grăiește plătit și cumpărat în casa Domnului, ci citește chiar cuvintele celui ce a mântuit lumea (despre acestea vorbesc mai pe larg într-o disertație asupra obiceiurilor noastre).

Frați rumâni, de unde vă aflați; fiți cetăteni cinstiți, supuneți-vă legilor subt care sânteți, căci acolo e siguranța fiecăruia; iubiți și cinstiți pe stăpânitorii voștri, dar nu vă pierdeți vrednicia omului și a creștinului, singura moștenire de la strămoșii voștri. Nu vă îngroziți, nici vă maimuțați să îmmulțimi chipul ce vedeți înaintea voastră: domn e tot omul și cu „domnia ta“ îndreptați-vă către dânsul. Mare e stăpânitorul și cu „măria ta“ vă îndreptați la el. N-a fost în obiceiurile și limba voastră „dumneavoastră“ și „măria voastră“. Vorbele nu sânt nimic, dar vorbele sânt icoana inimii și a gândului și de multe ori deșteaptă ori corumpe inima și gândul și eu despre inimă și despre gând vorbesc, și inimile și gândurile voastre au fost frumoase și nu le stricați.

Mergeți în Europa, luați cele bune și frumoase, asemănați-vă albinelor, trageți mierea din flori și lăsați pe seama muștelor să-și cate airea demâncarea. Fugiți de relele Europii, fugiți ca de cea mai grozavă și lipicioasă ciumă, care omoară toată ființa morală și prin urmare politică.

Nu-și prea avea locul, parcă, această apostrofă aici: dar e vorba de Omer și fala grecilor, și pe greci faptele și pildele strămoșilor lor i-au înviat și îi vor face mari.

bisericească nu s-au gândit niciodată. Dar toate noroadele au vorbele în rânduiala firească și nimic n-a oprit pe autori, spre a păstra armonia, spre a da o putere frazurilor lor, să-și împletească și să schimbe locul zicerilor. Caute cineva limba noastră bisericească și va vedea că pentru cuvinte religioase și literale nu numai frazele, ci și zicerile mai pretutindenea s-au lăsat simetricește la locul lor. Spre pildă: „Către corintei a cărții sfântului apostol citenie“ (Citenie a cărții sfântului apostol către corintei); „De la Luca a sfintei evanghelii citire să luăm aminte“ (Să luăm aminte citirea sfintei evanghelii de la Luca); „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu“ (Slavă lui Dumnezeu întru cei de sus). Cei ce au tradus cărțile bisericești au avut dreptul să-și croiască și să-și legiuiască limba lor. Traducătorul lui Omer, Demosten, Virgil, Cicero, Alfieri, Ruso, Pope, Șacspir, or să-și croiască și ei limba după geniul lor și după pildele ce vor avea înaintea lor.

Toți știu că norodul este mai fără cunoștințe și limba lui mai nedesăvârșită, și că limba norodului rumân este limba norodului roman care își avea autorii săi, limba acestui norod, schimonosită de veacuri și sfâșiată de barbari. Care dar este cuvântul că un autor, scriind, să nu vorbească decât numai de lucrurile ce cunoaște norodul? Să nu se esprime decât cum se esprimă norodul, și în loc de a înălța pe norod până la sine, să se coboare el până la mulțime? Pentru ce el să-și strimtoreze duhul, să nu-și boteze ideile sale, să nu-și îngrijască stilul? Pentru ce el să piarză și pe norod să nu-l facă să câștige?

Când zice cineva că frazul acesta, construcția aceasta nu-mi place, și nu ia singur pana să arate cum trebuie să se facă; când zice că nu-i place și are și pretenții să treacă de literator, seamănă, mi se pare, cu bădăranul lui Molier care va să treacă de nobil, și zice: „Ideea aceasta să mi-o pui într-un chip mai după modă, mai frumos, mai nu știu ce fel, mai... cum te-i pricepe mai bine, dar să fie... știi dumneata“. Apoi bietul dascăl nu-i intră în voie nici cu „frumoasă marcheză“, nici cu „marcheză frumoasă“, nici cu „ochii tăi cei frumoși“, nici cu „frumoșii tăi ochi“, nici cu „mă fac să mor de dragoste“, nici cu „de dragoste să mor mă fac“. Bietul bădăran! Bietul dascăl!

Vai de amândoi! Pentru că unui asfel de bădăran, asfel de dascăli îi trebuia, cărora să le poruncească și ei să-și facă frazele de porunceală și să mănânce la bătăi pe care să le sufere ca niște filosofi. Parabolul se aduce aici pă seama bădăranului care poruncea nobilo-bădărănește și pă seama dascălului, care asculta cu gura căscată și îi făcea voia ca să-și ia plata, iar nu pă seama lui Molier, care arată și pe unul, și pe altul. Căci am zis că aci este vorba de o zidire literală și zidarii, și salahorii, cărămidarii, vărarii n-au drept să cârtească împrotiva arhitectului pentru ce și-o face așa și nu altmintrelea. Este mare deosebire de la cel ce își face un plan, își cunoaște materialul, își face socoteala, își combină și împarte greutatea mai dinainte, și apoi lucrează, până la cel ce, vrând să-și facă un bordei, niciodată nu s-a gândit nici cum se face, nici ce îi trebuie, nici cum să împarță greutatea ca să nu-i cază vijunia pe dânsul sau să i-o spulbere vânturile.

Nu e vremea de critică, copii: e vremea de scris, și scriți cât veți putea și cum veți putea, dar nu cu răutate; faceți, iar nu stricați, că nația priimește și binecuvântează pe cel ce face și blestemă pe cel ce strică. Scriți cu inimă curată și începeți și lucrați și săvârșiți în Domnul, și Domnul va binecuvânta ostenelile voastre, și neamul va cinsti viața și purtarea voastră, și viitorimea va pomeni numele voastre, și voi veți fi fericiți pentru că veți avea pacea în inimă. Pacea dar fie cu voi.

PRECUVÂNTARE
[DIMITRIE ȚICHINDEAL]

Dimitrie Țichindeal s-a născut în Banatul Timișoarei, în satul Becicherecul Mic. Sfârșindu-și învățăturile sale, ca să poată folosi nația sa, se consfinți stării profesorale și se așeză învățător public, mai întâi în Berecsou, pe urmă în Belinți și de aci în locul nașterii sale. Nu mult după aceasta simțindu-și chemarea sa, se hotărî a se închina slujbei lui Dumnezeu ca să slujească și să folosească pe oameni și luă darul preoției.

La anul 1812, preamilostivul întru vecinica pomenire, răposatul Franz I, împăratul Austriei, pătruns de părinteștile sale simtimente și îndemnat de nenumăratele eroice și credincioase dovezi ce ostașii români arătară totdauna și mai vârtos în campania franțuzească, porunci ca, pentru o mai temeinică și obștească creștere a românilor, să se înființeze un institut pedagogic în Aradul-Vechi, unde într-un curs de trei ani să se pregătească bărbați cari să se orânduiască de învățători publici în obștimile românești. Institutul acesta se înzestră cu patru vrednici profesori și cu un catehet preot, cel mai cucernic și vrednic de cinste.

Acești patru profesori fură: doctorul de filosofie Paul Iorgovici, nepot de frate al vestitului autor al observațiilor limbii românești, tipărite în anul 1799; Constantin Loga Diaconovici, autorul unei gramatici românești; Ioan Mihuț; Ignatie Friț, neamț de nație; iar acel preot catehet și cucernic și vrednic de cinste nu putu fi altul decât slăvitul autor al acestii cărți, Dimitrie Țichindeal.

Între bărbații ce au slujit nației române și s-au jertfit pe sineși folosului obștesc, precum Iorgovici, P. Maior, Șincai și alții, Țichindeal a fost unul din cei mai însemnați. Ca profesor a făcut foloase foarte mari în mărginitul coprins al sălii sale profesorale, de unde se răspândiră atâția preoți luminați. Ca preot a fost o pildă de adevărat slujitor al Domnului și cuvintele lui mărturisesc dragostea către Dumnezeu ce se mărginește întru a aproapelui. Pentru dânsul poate cineva zice că a strălucit în lăcașul Domnului cu învățăturile sale mai mult decât o mie de făclii ce se pun aci din obicei, după cum zice însuși în aceste învățături, fața 59, rândul 18, ediția întâi. Duhul său de însuflat al Domnului, de trimis al său ca să împlinească o solie din cele mai însemnătoare pe pământ, cu un cuvânt duhul său profetic ce se vede la toate națiile când încep a se dezmorți și a mișca către deșteptare într-un fel de somnambulism, se vede pretutindeni și mai vârtos în această carte plină de patriotism și de creștinătate, ce face pe om mai mult decât patriot.

Ca autor, și-a format o școală mai întinsă: a vorbit și a învățat nației întregi, la șapte milioane de români, a-l asculta și a se folosi viitorimea și a-i răspunde veacurile la înaltele și creștineștile lui cugetări și simtimente.

Din cărțile ce a dat afară, cele mai însemnate sunt: *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, tipărite la anul 1802; *Adunare de lucruri moralicești*, la anul 1808; *Epitomul*, la anul 1808; o cărticică asupra înființării școalelor pedagogice din Aradul-Vechi, la anul 1813, și *Fabulile* sau această carte, la anul 1814.

Prin această din urmă scriere, întărâtându-se fanatismul sârbesc, se sculă asupră-i cea mai crudă și cea mai neomenoasă gonire care îi și pricinui o moarte prematură sau mai nainte de vreme ce îl smulse din sânul familiei sale dimpreună cu unul născut al său fiu, june ce da cele mai mari făgăduințe nației și care atunci își săvârșise cursul științelor înalte. Moartea autorului nostru lipsi nația de cele mai frumoase nădejdi și de atâtea foloase ce puteau ieși de la dânsul în cea mai frumoasă, ticnită și înțeleaptă vârstă, cu toate că pentru dânsul putem zice că a trăit mult în puține zile, pentru că a trăit folosind. Traiul lui a fost cu adevărat o viață, și viață ca aceea ce derază din izvorul vieții ce zice: „Eu sunt învierea și viața!“

Paguba românilor cu moartea lui este îndoită pentru că nu numai că au pierdut aceea ce mai putea lucra acest bărbat, ci cu grabnica lui moarte, fără dispozițiile omului cele după urmă, nu se știe într-ale cărui mâini au trecut o mulțime de manuscripte dintre care unele erau și gata de tipar și altele începute. Din cele săvârșite pomenește câteva în precuvântarea *Epitomului*, precum: *Teologia dogmatică și pastorală* și *Istoria bisericească a mărturisirei pravoslavnice*, iar între cele începute numără: *Tâlcul faptelor sfinților Apostoli, Filosofia, Istoria naturală* și *Canoanele soboarelor a toată lumea*. Afară de acestea se știe de obște cu încredințare că autorul a avut culese și o mulțime de predici originale ale sale ce le-a cuvântat în multe și deosebite împrejurări, cum și un alt manuscript întitulat *Hristianismul cum este și cum ar trebui și ar putea să fie după glasul Evangheliei*, care a fost cea mai excelentă operă a multelor și prețioaselor sale osteneli.

Epoca în care a scris atât autorul nostru, cât și alți bărbați, a fost când literatura română abia începea a se închipui. Deși limba bisericească era formată, însă autorii nației nu puteau a se mărgini numai în orizontul ideilor teologice; solia lor era a lăți și a înființa limba, a vorbi românilor și de alte cunoștințe care, luminate de făclia Evangheliei, fac pe om a simți că este cetățean și creștin. Aceste cunoștințe le stăpâneau autorii noștri și vreau să le propovăduiască; dar limba nu putea să exprime legiuit decât numai pe cele bisericești. Fiecare își făcuse educația în alte limbi și învățase a se gândi despre dânsele nu în limba română. De aici izvorără în limba noastră latinismuri, grecismuri, germanismuri, ungurismuri și galicismuri. Nu e carte din vremile acestea și până astăzi care să nu fie plină de asemenea barbarismuri, ca să zic așa: și fabulile lui Țichindeal (scoțând multele greșeale tipografice ce s-au strecurat la ediția dintâi, nefiind autorul de față, cum și altele care au trebuit să urmeze și în cea de-a doua, luându-ne după cea dintâi) cuprind o limbă cât se poate pe acele vremi mai corectă și mai românească generală, încât fabula cobățului cu cucul și a rândunelii cu celelalte paseri, cu învățăturile lor, pot fi un model și de gramatică și de moral sănătos.

Nimic nu lipsea acestui bărbat din câte trebuie să aibă aceia pe care îi alege cel preaînalt ca să pregătească un viitor mai ferice și să deschiză porțile omenimei unui norod ce se naște într-un somn truditor de visuri mai de-alăturea cu dobitoacele.

Istoria pentru începutul românilor a fericitului Petru Maior a fost un fel de toiag al lui Moise prin care despicând o mare de întunerec ce ținea pe români decindea pământul făgăduinții, îi face să treacă dincolo de Egiptul minciunilor și să-și cunoască adevăratul și slăvitul lor început. Fabulile lui Țichindeal pot fi pentru români pentru totdeauna tablele legii aduse în pustie. Filosofie, religie, moral și bună cuviință, tot pot avea românii într-însele. Muntele Sinai poate fi pretutindeni și la oricine ce se înalță pe asemenea mărime de simtimente întru nobila și sfânta înfocare a folosinței obștești. Oricine poate fi față în față cu Dumnezeu, a-l simți în inima sa și înainte-i întru toată mărimea dumnezeirei sale și a nu-l putea descrie prin limba omenească – destul numai să-și simță chemarea sa și să se hotărască întru slujba Domnului și cu însăși viața ca acele ce a zis: „Ori adu-mi norodul întru cunoștință, ori șterge-mă din cartea vieții“. Nu că doară eu îndrăznesc a compara pe autorii noștri cu acest mare legiuitor, ci scrierile lor pot fi românilor asemănate cu organele cu care s-au slujit văzătorul de Dumnezeu spre a aduce pe Israil în pământul făgăduinței.

Dar, fraților români, mari bărbați au ieșit dintre voi dincolo de Carpați și de acolo a venit și în zidurile dărăpănate din Sf. Sava nemuritorul nostru Gheorghe Lazăr care, contimporan cu autorul acestii cărți și cu alți apostoli ai regenerației românești, s-a pus să arunce semințele naționalității într-un pământ nelucrat și plin de rodnicie.

Citiți, tinerilor, pe Paul Iorgovici, Petru Maior, Țichindeal, Șincai... și veți învăța într-înșii și limba voastră și ceea ce au fost moșii voștri și ceea ce veți putea fi de veți urma învățăturile lor! Aceștia toți au fost jertfa închinării lor întru slujba nației. Și moartea lor poate fi o vecinică dovadă a înaltei lor solii și a împlinirei ei cu desăvârșire. Vouă vi se deschid înainte alte timpuri și zilele voastre pot fi mai senine și mai fericite decât ale lor. Viforile nopții au trecut și dimineața românimei a răsărit cu soarele cel vecinic ale căruia raze sunt luminile ce încălzesc veacul al XIX-lea. Vor coace ele și spicele române și vor umplea jignițele acestui neam, vrednic de soarta ce o păstrează cel vecinic pentru toți câți se deșteaptă și îl cunosc cu adevărat, cunoscându-se pe sine.

Săvârșesc această preacuvântare cu zisele autorului: „Să fim noi toți românii una, să ne iubim ca frații; nu e aci grec sau latin, unit sau neunit..." Una trebuie să fie nația românească și să primească românii cu dragoste și cu recunoștință ceea ce le dau și ai săi de oriunde cu dragoste și cu duhul frăției. Împrumutul ce dau și iau românii de la ai săi să fie ale sale dintru ale sale. Cei de dincolo de Carpați ne-au adus nouă aci luminile din izvorul filosofiei germane și din ticnitele așezăminturi ale înțeleptei, pacinicei și prevăzătoarei Austrii; noi aci atât am putut avea și avem: o ospitalitate; să o dăm, fraților, la frații noștri, să-i primim între noi și să-i facem a simți că se află cu adevărat între ai săi. Aceasta e datoria noastră ce ne-o prescrie Natura și Evanghelia. Să dăm ceea ce avem fiecare, căci depusă cu dragoste în sânul fratelui nostru, acolo sporește, se întinde și se înmulțește cu progresie geometrică sau în termenii cuviincioși ai acestii scrieri, de șaptezeci de ori câte șapte; se înmulțește cu un număr din cele dintâi din care se nasc toate cătățimile și mărimea și slava noastră va fi mare când vom da și vom primi întru dragoste, căci dăm și primim întru Domnul și Domnul dragoste este și Domnul nostru mare este. Tot cel ce se simte român să simță că și în vinele fratelui său circulează un sânge fierbinte tot român și în pieptul lui bate o inimă tot română și bate poate tot pentru același cuget și pentru același sfârșit. Mare e Dumnezeul creștinilor și mari sunt decreturile și judecățile sale. Va împărăți odată Pacea și Frăția între noroadele pământului și românii întru dragoste vor fi și ei un mădular acestii familii universale.

PROGRAMA LA *CURIERUL ROMÂNESC* PE ANUL 1839

Curierul rumânesc, prin toate nevoile, a ajuns la al zecelea an al vârstei sale. După trebuințele publicului și înaintările lui și-a schimbat și el direcția de când în când. Gustul cititului și înțelegerea neamului a început a se lăți. Așa și el pe anul viitor începe a-și înmulți coloanele sale.

Această foaie, de aci înainte, va ieși pe toată ziua după chipul următor: lunea și joia va coprinde știri din afară și din lăuntru, adică alegere de știrile cele mai interesătoare și potrivite pe țara noastră din gazetele Europii; marțea și vinerea știri oficiale ale statului, adică „buletinul oficial", iar miercurea și sâmbăta științe, literatură, arte, industrie, voiaje sau călătorii, noutăți sau istorioare. Când aceste articole vor fi mari, ca să nu se precurme materia, se va da și dumineca.

Care este scopul acestii foi și cât voiește a se face de folos publicului, aceasta se va vedea din articolile ce vor ieși miercurea, sâmbăta și duminica.

Știrile din afară ce le numesc oamenii novitale sânt un lucru prea indiferent pentru cugetul redactorului acestii foi și de aceea se roagă ca să nu fie de nimeni judecat după dânsele.

Mulți sânt cari nu citesc gazetele decât ca să afle, după cum zic, havadișuri, a le spune și ei la alții până când le află toți; atunci foaia e aruncată pe unde se va întâmpla, și redactorul ca să umple acea foaie cu asemenea bagatele de nici un folos trebuie să citească douăzeci de foi, să scotocească felurimi de articole ca să umple coloanele gazetii, să alerge la cenzură și daca de aci nu i se va da voie, să facă altele, să le tipărească de-a doilea, cu al doilea tipărire să iasă din făgăduința sa către public, și toată această bătaie de cap pentru ce? Ca să aibă oamenii ce vorbi. Rea pedeapsă! Și fără nici un folos moral! Dar pe lângă acestea, să mai adaoge cineva că, fără a face nimului nici un folos, să se afle și pe tot ceasul subt răspundere pentru asemenea articole!

Să lase dar cineva acestea la o parte și să spuie rumânului ceva care să-i îmmulțească cunoștințele, să-i formeze inima și duhul, să-i arate ceva spre odihna trupului, să-i arate datoriile ce, ca om, are a împlini aci jos și că de la împlinirea cu scumpătate a datoriilor vine și dobândire de drepturi, și alte asemenea.

Aceasta și-a propus *Curierul rumânesc* a împlini pe anul viitor și pre lângă aceasta, a socoti de norocire a vedea pe toți rumânii învoindu-se întru scrierea limbii lor, a o învăța și a o cunoaște, a fi organul a se adopta o ortografie hotărâtă și potrivită pă firea limbei, a arăta dialectele din care se alcătuiește această limbă, vorbele cele mai bune și clasice ce se află în fiecare dialect, a lua în cercetare literatura, scrierile ce vor ieși la lumină, întru aceea ce se abat de la regulile limbii, ale artei și ale judecății sănătoase, va fi asemenea unul din cele mai de căpetenie cugete ale sale.

Câți dar din binevoitorii iubitori de osteneală vor avea sau vor voi a face sau a traduce asemenea articole potrivite cu scopul aceștii gazete, le vor trimite la redacție, care se va însărcina nu numai cu tipărirea fără plată, dar și cu cererea slobozeniei c[institei] cenzuri.

Prețul aceștii foi dimpreună cu „Buletinul“ este tot cum a fost și până aci, de patru galbeni. Îmmulțindu-se numărul prenumeranților până la 500, redacția va da numerile sau foile sale îndoit de mari, tot cu același preț.

Această foaie, împlinindu-și numerile anului acesta după programa ca a dat afară la început, de aci înainte până la 1 ianr. viitor, adică în luna aceasta dechemvrie, se trimite gratis la dd. prenumeranții vechi, cum și la toate dregătoriile. Câți vor dori însă să o aibă și pe anul viitor, sânt rugați a înștiința redacția până atunci ca să nu li se facă precurmare.

I.Eliad
Redactor și editor

GHEORGHE LAZĂR

Tot era degenerație și amorțeală în ceea ce se atinge de numele de român și patrie până să nu vie răposatul întru fericire Gheorghe Lazăr în țara noastră. Limba începuse a se corci și a se strica de tot, în sfintele biserici preoții și cântăreții aveau drept falǎ a face sfânta slujbă într-o limbă necunoscută de dânșii și prin urmare schimonosită în gura lor nedeprinsă cu dânsa, cântările de slujba sfintei liturghii se tipăreau într-o bucoavnă cu literele slavone în limba grecească, preoții de la mahalale, cum chiar cei de prin sate, ca să imite pe cei din târg, îi vedeai îngâmfându-se cântând: „Aghios ofteos, acsion estin os aliftos“ ș.c.l., părinții se bucurau când auzeau pe fiii lor zicând *paterimon* și *pistevo*; era de jale sfânta religie a auzi cineva domneasca rugăciune, care se zice în auzul tutulor ce se află înaintea Domnului, cerând ca să fie voia Lui, precum se face în cer, așa să se facă și pe pământ; cerând pâinea cea spre ființă, adică să nu ajungă, după cum a ajuns Fiul Omului, mai jos decât fiarele pădurii și păsările cerului, neavând unde să-și plece capul; cerând ca să le ierte greșealele întocmai după acea măsură, cum pot să ierte și ei greșealele celor greșiți (mare legătură! mare vorbă! mare osândă chemată!); cerând să-i scape de ceea ce e mai greu din toate, de a nu fi duși în ispită. Câtă jale, zic, era să auză norodul aceste neprețuite și dumnezeiești cuvinte într-o limbă ce nu o înțelegea, și în vreme ce bietul copil îngâna aceste vorbe cerești și părinții lui se îngâmfau de bucurie de pelticirea acestei ființe nevinovate, norodul din lăcașul Domnului poate că își da coate și își răsucea mustățile! Câtă jale era să auză cineva simbolul credinței, semnul după care se cunoștea creștinul în ceea ce crede, cele douăsprezece articole ale acelui sfințit contract ce facem cu Hristos și cu biserica când primim sfântul botez, ale acestui jurământ – ca să zic așa – ce încheiem că vom păzi în credința noastră și vom crede până la mormânt aceste douăsprezece articole întărite cu pecetea darului duhului sfânt! Oamenii vin în biserică ca să asculte cuvântul Domnului și să-și aducă aminte mai des de ceea ce s-a făgăduit lui Dumnezeu, contractând cu biserica.

Câtă dar degenerație era și în religie și în naționalitate, când românul ajunsese a avea drept fală a batjocori așa religia, nevrând să înțeleagă ceea ce îl povățuiește ea, astupându-și auzul la glasul ei cel mântuitor, puind într-adins a le vorbi într-o limbă ce nu era a părinților lor și pe care nu o înțelegea! Când altă dată ar fi putut mai bine a se potrivi acel verset al proorocului și împăratului, „urechi au și nu aud". Tot era degenerație, amorțeală! Ieșind din biserică vedeai pe jeluitor a se sili să-și dea jalba către stăpânire în limba grecească, a se ruga de alcătuitor ca s-o facă ceva mai elinică; cine era boier, îi era rușine să zică că e român, cel cu părinți necunoscuți, dacă știa două-trei vorbe grecești, nu mai vrea să treacă de român, zicea că e grec. Numele de tată și mamă erau nume mojicești, p-aci

era să se facă și Dumnezeu *babaca* al oamenilor nobili. Aceasta era starea românului întru aceea ce se atinge de inima și de sufletul lui când a venit Gheorghe Lazăr. Tot era degenerație și amorțeală.

Gheorghe Lazăr s-a născut într-un sat, Avrig, lângă Sibiu, pe moșia Brukenthal. Luat de mic în casa acestui magnat al Ungariei, s-a crescut cu îngrijire de către acest nobil care a știut în multe chipuri a întrebuința bine averile sale. Mai pe urmă, prin ajutorul patronului său, intrând în Universitatea de la Viena, și-a făcut cu mare spor cursul învățăturilor. În vreme mai de douăzeci de ani, având înlesnire a cultiva științele în mai multe specialități, s-a dat mai pe urmă cu dinadinsul spre învățătura teologiei, fiind hotărât unul dintre candidații de episcop al Ardealului, de credința grecească neunită. La numirea episcopului, fiind ales preasfinția sa cel în ființă episcop, părintele Moga, Lazăr s-a hirotonisit arhidiacon al Episcopiei și s-a rânduit învățător al tinerilor ce se gătesc pentru darul preoției.

Întâmplându-se oarecare neînțelegeri între răposatul și între preasfinția sa, părintele episcop, Lazăr a trecut în Brașov, de unde ca un învățător al copiilor răposatei logofetesei Bărcăneascăi a trecut cu această cocoană în Țara Românească la noi. Aci, în vreme mai mult de un an se apucase de profesia ingineriei. Printr-aceasta s-a făcut cunoscut răposatului banului C. Bălăceanu, atunci logofăt de Țara de Sus. Acest boier avea o judicată sănătoasă, firescă, era un tip de vechiul boierism al țării, unul din aceia ce nu-l stricase încă moda acelui veac, adică moda de a nu fi român. Vorbele cele dese ale lui Lazăr asupra românismului aflară în răposatul Bălăceanu un protector înrăvnat. Din norocire, acest boier se afla, dimpreună cu ginerele său, efor al școalelor (grecești atunci!). Lazăr insuflă în inima acestui român încredințarea că se poate învăța științele în limba patriei.

Eforia făcu anafora către fostul domn Caragea, cerând a se statornici o școală românească în Sfântul Sava spre învățătura științelor în limba națională. Cuvintele acestea de științi în limba națională se părură prințului cu totul nouă și neputincioase de a se înființa; cu toate acestea, pentru curiozitatea lucrului, porunci a se aduna divan spre a se chibzui daca este limba capabilă de a exprima, desluși și dezvolta foloasele științelor. În divan a fost chemat și răposatul Veniamin, ce se afla atunci întâiul profesor în școala grecească de la Măgureanu, de matematică și filosofie; dimpreună a fost chemat și Gheorghe Lazăr.

În zadar bietul român de silea să arate că termenii științelor și meșteșugurilor sânt necunoscuți fiecărui om și fiecărei nații până ce nu cultivă științele și meșteșugurile; în zadar spunea că limba grecească a norodului, din izvorul de unde a păstrat a zice *filos* și *sofos*, de acolo poate cu tot dreptul să zică și *filosofia* ș.c.l., și asemenea și românul, de unde a păstrat a zice *lucire*, de acolo poate a se întrebuința a zice și *perlucid*, și de unde i-a rămas vorba *opăcit*, de acolo poate zice și *opac*; în zadar asuda românul să arate că omul în general este primitor de idei și că ideile, prin învoire sau prin împrumutare, pot a-și dobândi un nume oarecare și printr-însul se fac cunoscute omului, sau acest nume se face cunoscut prin dobândirea ideii ce înfățișează; în zadar, căci la toate din când în când răposatul Veniamin, ca un oracol, repeta refrenul: *den ginetai*. S-a spart divanul, dar Lazăr nu s-a deznădăjduit; a făcut pe răposatul Bălăceanu să ceară de la stăpânire a se deschide o școală românească sub numire de a scoate meșteri ingineri și de a învăța pe țârcovnicii ce veneau a se preoți slujba și datoriile preotului. Veniturile școalelor pe atunci erau o puțină parte a moșiilor Glavaciocului (până la 10.000 lei cel mult), iar cea mai mare parte – din contribuția preoților. Argumentul acesta de a se împărtăși și preoția din foloasele banilor cu care ea sprijinea școalele era cam mare și dreptatea striga pentru acești birnici bisericești.

În sfârșit, se puse la cale a se întocmi școala în ruinele Sf.Sava; se scoaseră făurăriile din zidirea unde se afla acum muzeul național și biblioteca și se numi Lazăr dascăl de bogoslovie și de inginerie (așa îi zicea). Începu la anul 1818, luna lui august. Avea vreo câțiva grămătici sau țârcovnici ce se găteau a se preoți și pe care îi învăța catehisul și slujba bisericească; îi dăduseră și vreo câțiva panachideri sau ucenici din școalele din Colțea și Sfântul Gheorghe. Aceștia abia știau să slovnească și Lazăr trebuia negreșit să iasă cu dânșii la câmp, cu masa de inginer și cu astrolabul ca să ardice harte din triunghi în triunghi; trebuia să le spuie că tustrele unghiurile unui triunghi sânt deopotrivă unui jumătate de cerc, că unghiurile alterne și întăritoare la vârf sânt deopotrivă; să fi-ndrăznit numai a nu-i învăța deodată d-alde astea și a nu-i pune să caute cu un ochi închis prin crăpătura dioptrii, arătând că trebuiesc copiii pregătiți spre aceasta cu alte învățături, că numaidecât l-ar fi botezat, după cum îl și botezaseră, de șarlatan ce nu știe să învețe ingineria. „Inginerie vrem doi, dascăle, să ne măsoare băieții moșiile, și de inginerie apucă-te să-i înveți, că socoteală învață ei în toate băcăniile.“ Se bătea omul cu pumnii în piept și ardica mâinile la cer strigând: „Doamne! Până când anii blestemului?“ Acestea erau curate vorbele lui în ceasurile mâhnirei.

Mai în toamnă, în același an, părăsi Caragea scaunul domniei; Veniamin, prin hotărârea guvernului vremelnic sau a căimăcămiei pământești, se exilă pentru un cuvânt ce făcuse cu un an mai înainte la slujba de îngropare a răposatului banului C. Filipescul. Clasele grecești de filosofie și matematică se sparseră; școlarii începură a deosebi că alta este limba elinească și alta sânt științele care se pot învăța în orice limbă. La Veniamin trecuseră aritmetica, o parte din geometrie și câteva capete din filosofie. Lipsa unui profesor de a-i conduce până la sfârșit cu lucrul început, curiozitatea de a vedea practica la câteva principii de matematică teoretică ce luaseră, acea practică cu care se căznea bietul Lazăr să facă din niște bucheri ingineri din cap până-n picioare de poruncealā, *telios telefteon*, traseră în Sfântul Sava pe toți școlarii din clasele dintâi ale școalei grecești, în capul cărora era I. Pandeli (ce a murit la Paris), Nănești, Cernovodeni, Orești, Darvari, Merișești, Ștefanopoli, Tomești, Crăsnari, Mălinești, Paladi, Măinești și alții, și eu în urma lor, umplură băncile clasei de inginerie.

Se bucură Lazăr când văzu pe Pandeli cu creta în mână făcând pe tablă expoziții matematice. Tocănea creta pe tablă, mâna mergea iute făcând deosebite formule, dar gura se îngâna pentru că în momentul acela se căznea să-și facă niște fraze dibuite românești; încurca din întâmplare niște vorbe câte pot veni în gura unui școlar ce abia a început știința și va să se exprime în altă limbă, iar nu în ceea ce a învățat. Îndată Lazăr începu a traduce cursul de matematică a lui Wolf și de filosofie a lui Kant. În vreme de un an, școlarii ajunseră departe. Pe moșiile Țării Românești începură a flutura steagurile noilor ingineri: începură a se trage de mâna românilor triunghiuri înțelese. Era o bucurie să vază cineva copiii, unii îndreptând linia cu momâi, scoțând pălăria și făcând un semn, strigând: „la dreapta, la stânga!“, alții îndreptând și scuturând lanțul ce șerpuia prin iarbă, alții așezând și nivelând masa. Se trăgeau linii, se făceau triunghiuri, din triunghi în triunghi se încheia planul, compasul începea a păși pe hartă și spunea stânjenii de la o momâie până la alta; lanțul făcea încercarea și sătenii ce erau spre slujbă începeau a-și da coate și a șopti că dracu din sticluță îi face să ghicească (așa li se părea lor acul magnetic sau busola, ce-l vedea jucând).

Bietul Lazăr aprindea pipa și, petrecându-și mâna asupra pieptului, i se inundau obrajii de lacrămi. N-a trecut mult și la moșiile de măsurătoare nu mai era trebuință de ființa de față a profesorului. Câte un școlar-doi împlinea slujba cu cea mai mare scumpătate. Epitropii de mănăstiri, egumenii veneau cu mulțumire la școlarii din Sfântul Sava ca să le scoață copii după hartele moșiilor mănăstirești, pentru că acești școlari lucrau ieftin pentru două pricini: întâi, pentru că erau băieți și al doilea pentru că erau români și, știi, lucrul românesc nu e așa scump. Mă tot miram într-o zi de duhul meu, când epitropului din Colțea i-am făcut trei copii de hartă pentru care am putut să-i iau șase ruble. Mi se părea că l-am înșelat; mi se părea că, de mi-ar încăpea pe mână câțiva oameni așa de simpli, care să nu știe de câte parale vopsele pot să meargă la o hartă, eu m-ar face în scurtă vreme un om cu căpitălașul meu, care să treacă și peste o sută de lei.

Școlarii deteră învederate probe de capacitatea și râvna profesorului. Eforia școalelor începu a se gândi ca să înmulțească catedrele românești și spre aceasta să trimiță câțiva tineri în Europa spre învățătură. Se aleseră: păr. Ef. Poteca, I. Pandeli, S. Marcovici și C. Moroiu. Eu, după cum venisem în urmă, rămăsei și acum pe dinafară tocmai la vremea mesii. Dar mai mi se mulțumi ambiția când văzui că mă aleseră de tare și mare profesor, ajutor lui Lazăr de aritmetică și geometrie, cu plata de 100 lei pe lună, și când văzui că pe fiecare lună o să am câte un capital ce îmi închipuiam că mi-l fac înșelând la epitropi, făcându-le harte. Pe lângă acestea, Eforia a mai așezat două catedre în școala românească: una de limba latină și alta de cea franțuzească. Pentru amândouă a numit profesor pe răposatul Erdeli. Acesta își începu învățăturile sale și traduse întâiași dată în limba românească pe *Zgârcitul* de la Molière și pe *Pompei* de la Corneille, pentru tinerii ce se întreceau să facă și ei teatru românesc, în vreme ce grecii făceau pe al lor.

Lazăr trecu cu filosofia în metafizică și, fiindcă avea și alt clas de trigonometrie, clasul de logică rămase vacant. Ca să îndestuleze și pe alți tineri ce erau pregătiți a asculta logica, fu însărcinat și cu clasul acesta tot Erdeli și începu logica lui Condillac. Aceasta fu o ispită lui Lazăr; îl supără să nu vază o sistemă urmată, simțea și cunoștea amestecul ce ar fi urmat în învățătură: se vede silit sau el schimba pe Kant, sau Erdeli pe Condillac. Cu toate că, ce este drept, vrea mai bine să rămâie jos Condillac pe lângă Kant, Lazăr, cu toate că cunoștea bine limba franțuzească, cu toate că trăise între francezi în vremea armiei lui Napoleon, pe care îl iubea dimpreună cu francezii lui și vorbea adesea de dânșii, însă filosofia franțuzească zicea că trebuie să-și scoată căciula înaintea celei nemțești și prin urmare pe Condillac, cu toate descoperirile sale, nu-l avea de mare lucru în filosofia veacului.

Copiii cei noi n-au făcut mare treabă cu acea logică, ea însă și-a dat foloasele sale școlarilor celor vechi ce mergeau să o asculte de curiozitate, ca auditori. Că, pe de o parte, aceștia începură a compara în duhul lor aceste două sisteme și, trăgând oarecare adevăruri din alăturarea ideilor, alergară numaidecât ca auditori și în clasele grecești, ce se restatorniciseră atunci sub răposatul Vardalah. Acesta, pe lângă lectura și analizul poeților greci, a făcut un curs de retorică a sa și cursul de ideologie a lui Tracy. Iatropul, mai dinainte încă, făcuse acest curs de ideologie și de matematică a lui Lacroix. Canela începuse matematica lui Francœur și o istorie naturală, culegere a sa. Ghenadie, pe lângă analizul oratorilor greci, a făcut și un curs de istorie universală.

Îndrăznesc a zice că niciodată, de când este Țara Românească, școlile n-au împrăștiat atâtea cunoștințe ca atunci. Trei filosofi se auzeau pe catedrele capitalei: Kant, Condillac și Tracy, și trei matematici: Wolff, Lacroix și Francœur. Clasul de retorică și literatură avea peste 50 școlari filosofi. Școalele cu adevărat nu erau patriotice, dar pentru dreapta judicată a profesorilor greci de atunci, ajunseseră cosmopolite. Filosofia înfrățise pe școlarii greci cu români, pierzând grecii rugina pedantismului vechi și cunoscând prin filosofie folosul științelor învățate în orice nație în limba sa. Farmecul frumuseții limbii grecești vechi și fanatismul ce putea ea să insufle celor ce se nășteau numai într-însa dăduse loc adevărului filosofic.

Profesorii spuneau în clas că școlarii greci trebuie să fie recunoscători țării că cu a sa cheltuială ține învățători spre cultivarea lor și că românii trebuie să fie blânzi și vrednici de acel simțimânt care mișcă a se face niște asemenea așezăminte, adică vrednici de simțimântul ospitalității și al generozității. Școalele atunci abia aveau un venit peste tot de vreo 60 mii lei. Ce lipsea din venitul școalelor se adăuga la râvna profesorilor și se potrivea lucrul.

Lazăr a fost profesor în Sfântul Sava patru ani cu mare râvnă. El slujba sa niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie, ci o chemare, o misioană. Avea vreo douăzeci de școlari regulați, dar când făcea lecție de filosofie, sala gemea de auditori, în capul cărora era răposatul Alexandru, tatăl ofițerilor Tell. Toată destoinicia avea acest învățător atât de făcător de bine românilor. Pare că era într-adins preursit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația sa. Când se afla în clas, el vorbea însuflat. Catedra lui semăna unui amvon: vedea cineva cum i se bate pieptul. Cu mâini pline în orice ocazie, arunca semințele românismului și naționalității.

Poate cineva să vază energia și hotărârea lui din cuvântul următor ce l-a compus la înscăunarea de mitropolit al Țării Românești al răposatului Dionisie. Până atunci, pe scaunul mitropoliei stătuseră mitropoliți greci. În vremea răposatului domn Suțu s-a restatornicit mitropolia românească. Poate oricine socoti câtă era hotărârea acestui bărbat când, în vreme de domnie străină și sub un guvern ca cel de atunci, a avut curajul a rosti un astfel de cuvânt. Nu era așa lesne a caracteriza cineva pe acele vremi ce va să zică *fanariot*; el însă, vorbind de români în acest cuvânt, zice: „Bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirii, răpitorul casei părintești“.

Cum putea altul mai bine sub două nume atât de însemnătoare și de îndrăznețe să arate acel machiavelism infernal, ce a stat viciul și ticăloșia a două nații întregi, românilor și grecilor? Cuvântul acesta, ca să-l rostească în adunarea boierilor la mitropolie, s-a dat să-l învețe părintele David, cel acuma în ființă econom al sfintei mitropolii. Se pierduse acest cuvânt, dar mulțumită părintelui economului David, că a știut să-l păstreze.

La 1822, Lazăr s-a îmbolnăvit în Sfântul Sava, apăsat de multe mâhniri și nenorociri. A scris fraților săi la Avrig, să vie să-l vază. Aceștia, sosind în București, l-au găsit într-o căscioară la Târgul de-afară, în preajmă unde îmi am casele și tipografia. L-au ardicat bolnav și l-au dus în locul nașterii sale. Acolo, peste curând, și-a dat obștescul sfârșit.

Călătorule român, când treci de la Brașov la Sibiu, în satul Avrig, în mâna dreaptă de-alăturea drumului este o bisericuță. Acolo e mormântul lui Gheorghe Lazăr. O cruce albă de marmoră este frumosul lui monument, monument vrednic de un om ce a știut răbda în viața sa. Sărută acea cruce și vei ceti pe dânsa următorul epitaf:

Cititorule, ce ești am fost;
Ce sânt, vei fi;
Gătește-te dar.

Frumos epitaf și frumos adevăr, vrednic de acela pe care oamenii îl pregăteau de episcop și Dumnezeu, când toate ajunseseră degenerație și amorțeală, îl hotărâse pentru regenerația românilor.

DISPOZIȚIILE ȘI ÎNCERCĂRILE MELE DE POEZIE

Învățam grecește cum se învăța pe atunci, Octoih și Psaltire; nu înțelegeam nimic. Într-o duminică am văzut la poarta bisericii Crețulescului lume multă adunată; am stat și eu să văz ce este. Un fecior sau vizitiu citea în gura mare *Alexandria* și câți trecea pe drum se oprea și asculta. Când m-am oprit eu, citirea venise dimpreună cu Alexandru până la Ivantie împărat, unde zice: „Mira tebe, brate“ ș.c.l. Nu mă putui deslipi de acolo, ascultând descrierea acelui loc plin de răcoare, de verdeață și adăpat de fântâni de apă vie. A trebuit să tacă acel om, minunat pentru mine (vizitiul zic), ca să fug și eu d-acolo.

Am venit acasă și am cerut foarte rebel, plângând, să-mi dea doi lei să cumpăr o carte. Eram rău când plângeam: sculam vecinii în picioare. A trebuit să mi se dea banii și alergai îndată și-mi cumpărai cartea prețuită și plină de minuni. Dar ce să fac cu dânsa? Că în mâinile mele era mută. Voii să citesc; câteva slove se potrivea cu cele grecești, dar mă împiedica o grămadă de alte încurcături ce semăna, unele turnuri Д, altele caracatițe sau scorpii Ж, altele țesturi și ciuperci ѫ, . Tata nu era în București, să-mi spuie, mama știa carte numai grecească. În via grădinii lucra câțiva olteni; vreo doi dintr-înșii era cu călimările la brâu și știa carte. Mă rugai de unul care mi se păru mie mai procopsit și pe care îl recomanda către mine și numele lui (îl chema Alisandru). El îmi spuse, pe picior, lângă un dud favorit al meu ce-l găurisem de mai nainte și prin care petrecusem o funie cu mare meșteșug, ca să învăț să săr pe funie ca comedianții ce văzusem că juca la dulap la Cișmegiul; acolo, lângă acel dud începui a slovni rumânește: „Împărățea la răsărit“ ș.c.l. Într-o jumătate de ceas nu mai aveam trebuință de dascăl: începui a citi și în patru zile isprăvii *Alexandria* din scoarță până-n scoarță. Se înțelege însă că în acele patru zile, dascălul de grecește nu m-a văzut în școala lui. Plecam dimineața să merg la școală, dar mă întorceam pe altă uliță, intram prin grădină și pe după case, pândind să nu mă vază nimeni, mă urcam în pod; mă băgam subt un coș și acolo citeam vitejiile lui Alexandru cel Mare, cum s-a bătut cu racii, cu furnicele și cu Por împăratul ș.c.l. Tot subt acel coș am învățat să scriu și numerile arabice până la 100, cum și să scriu slovele rumânești ca de tipar. Îmi făcusem niște foițe pe care scriam și prescriam; dar vream ca cu dânsele să-mi rămâie și numele nemuritor. Așa făcui altele, cărora le didei formă de carte, cu titlul ei după orânduială. Mă luai după titlul *Alexandriei* și făcui și la compoziția mea un titlu foarte iscusit și însemnător:

ACEASTĂ CARTE
Făcută de mine
Niță sau Ion
Rădulescu[1]
În zilele
Polcovnicului Ilie (Tata)
Și cu blagoslovenia
Sfinției sale Frusina (Mama)
1811

Asfel, în patru zile învățai a citi rumânește, scriam numere și mă făcui și autor al vestitei compuneri *Această Carte*. Mă gândeam eu că daca fac la cărți când sunt de nouă ani, dar când m-oi face mare! Eram încredințat în mine c-o să mă fac un mare cărturar, dar nu mă credea nimeni.

Procopseala însă și autorlâcul mi-a dat prin piele, că o drăcoaică de slujnică s-a suit a patra zi în pod, să dărăcească la in, fiind vremea cam ploioasă. Eu a trebuit să ies odată din coș, dar mă primejduiam să mă vază și să mi se dea pe față îndărătnicia mea de a merge la dascăl. Îmi luai inima în dinți, ieșii din cabinetul meu de lectură (din coș) și făcui să țipe biata Ilinca cât alergară toți din casă. Mă deteră binișor din pod, mă puseră în cârcă lui moș Mâinea și mă trimiseră la școală. Dascălul mă priimi în bătăi și mă puse iar la psaltirea grecească, dar din ziua aceea o urâi și mai mult, ș-a trebuit s-o sufăr până când dete Dumnezeu ciuma de la Caragea, din 1812. Toată lumea era tristă atunci, numai eu eram vesel c-am scăpat de dascălul Alexe și de psaltirea lui, pentru că fugeam la moșie, afară. Mai un an am fost slobod și nu-mi petreceam vremea decât la o stână de oi, unde păstorii avea felurimi de cărți. Acești oameni venea sărbătoarea în sat și căta la zodii fetelor și flăcăilor, la un călindar ce avea, tipărit nu știu unde, că sămăna slova rusească; li se duse vestea în sat și fură chemați și la curtea boierească (cum am zice, la noi acasă). De aci mă cunoscui cu dânșii și nu mă mai putu ținea în frică nici câinii de la stână, ce era să mă rupă odată. Într-o vară citii cu ei împreună *Poarta pocăinței*, *Epistolia ce a căzut din cer*, *Viața sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu*, scrisă de mână, *Viața părintelui Macarie*, *Avestița, fata Satanii*, *Pogorârea Maicii Domnului la iad* și alte vieți ale sfinților.

Mai pe urmă veni din Brașov acestor păstori și *Istoria lui Arghir*. Eu până atunci, din câte citisem, știam pe dinafară numai *Epistolia ce căzuse din cer la Palestina*. Îmi plăcea unde zice că se jură Hristos pe brațul său cel drept și când declamam pe dinafară, ardicam și eu brațul. Când văzui însă pe Arghir, eram în ceruri de bucurie. Învățai mai într-o săptămână cântarea întâi. Mă încurca însă că nu știa nimeni să-mi spuie ce este muză; într-un cuvânt, eram de minune în casă când mă auzea fetele spuindu-le pe dinafară în stihuri *Istoria frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene*. Când ziceam: „Hip! Hop! la a mea iubită", aveam și bici în mână; plesneam cu dânsul și săream în sus, dar mi-era necaz de ce n-are și biciul meu puterea aceea de fermec.

---

[1] Până atunci nu intrasem în școalele elenice, ca să mă numească Eliad.

Pe toamnă, dete un guturai mare în toată casa, și eu deprins din versificația lui Arghir, făcui versuri guturaiului, care începea asfel:

O, guturai, guturai!
Mulțumește-te încai
Că te odihnești prin nasuri
Și prin gâturi faci taifasuri...

În vremea ciumei învățasem multă carte, că eu țineam citirea în biserica satului. Alde țârcovnicul ajunsese nimic pe lângă mine (o spunea toți cetățenii). Întorcându-se la București, după încetarea boalei, auzii că se plângea părinții că trebuie să fi uitat eu tot ce învățasem mai dinainte, și cu adevărat uitasem căci pe *Macarios Anir* îl citeam tot atât de încet ca și pe psalmul cel din urmă, *Micros imin*... Bietul dascălul Alexe murise și pe atunci se dusese vestea unui dascăl călugăr la Sfântul Niculae, părintele Naum. Era cam departe până la Sft. Niculae, dar hotărâră părinții să mă dea acolo.

Începui la bietul Naum. Acesta știa elinica, dar era rumân, și zice părinților să-mi ia cartea lui Papazoe ori Polizoe. Mă puse la istoria sfântă prin întrebări și răspunsuri; din grecește îmi tălmăcea rumânește. Din ziua aceea nu-mi mai fu urâtă cartea. În scurtă vreme mă puse la grămatică, la Hrisorora, la Esop, și ajunsei în doi ani și până la tom. Chipul, mergeam bine că înțelegeam ce învățam pentru că bietul Naum tălmăcea băieților săi din elinește în grecește, și din grecește în rumânește.

Trecui de aici la școala grecească de la Măgureanul; eram de vro treisprezece ani atunci, ș-am învățat acolo până a venit Lazăr, în anul 1818. La deschiderea școalii rumânești, am vrut să fac versuri, care n-au plăcut conșcolarilor, eu însă credeam că de pizmă nu le place. Începeam asfel:

Muzele la Olimp cântă
Săltând, cununi împletesc,
Dup-a lor pildă sfântă
Veniți să mă veselesc...

Când n-are cineva ce să spuie, când capul îi e sec și inima rece atunci poate alerga la dușii după lume să vorbească de Muze, de Olimp, de Apolon, de Cerber, de Platon, să grămădească vorbe d-alde astea câte voiește, că potrivește și versul, și seamănă și a poet. Bieții conșcolarii mei râdea de poeziile mele, dar eu, după cum zisei, credeam că râd de pizmă și paguba era a mea, că mă necăjeam să nu mă atingă nimeni de liră.

La moartea mamei am vrut să fac o tragedie pe care, luându-mă după titlul grecesc ’Αιας Μασυγοφόρος ce învățam atunci, o întitulai și eu *Ion țel zalnic*, pentru că eram peltic pe lângă celelalte. Pelticia nu știu de era firească sau câștigată din limba grecească. Cu intrarea în școala rumânească, slava Domnului, că m-am dres, pentru că eram prea fricos de râsul dracilor de băieți. P-atunci, să mă fi pus cineva din câți zic ca să scrie rumânul cum pronunță, p-atunci zic să mă fi pus să fac o ortografie rumânească că s-ar fi dus pomina de dânsa, de le-ar fi rămas și dumnealor numele nemuritor, și mie; n-aș fi rămas un om neînsemnat ca acum.

Făceam, cum zic, versuri pe moarte, zece d-o para, dar eu nu le-aș fi dat nici pe zece parale unul, pentru că le aveam dimpreună cu mine la mare ipolipsis (după cum se vorbea p-atunci). Mi se părea că pe mine m-a orânduit Dumnezeu să luminez neamul, dar când îmi intră în mână „Liricele“ lui Atanasie Hristopol, mi se taie tot cheful de a mai face versuri din capul meu. Le învățasem pe dinafară și într-o vară mi-aduc aminte că le-am tradus toate.

Le-am dat dlui Carcalechi ca să le tipărească la Buda, când venise aci d-lui în anul 1820; dar pesemne c-au rămas netipărite, căci eu gândeam că cum le-or vedea la tipografie, făcute mai vârtos de mine și apoi și cu litere latinești, numaidecât or să le tipărească fără parale, pentru că eu nu dedesem nici o para dlui Carcalechi. Din mila lui Dumnezeu s-au pierdut acele traducții și începutul mai totdauna îl ține cineva minte pe dinafară. Iată cum era poema dântâi:

I

Într-o zi primăvăroasă
Cântând prea de dimineață,
Se coboară-o drăgăstoasă
Muză dulce cântăreață
Ce Erato o numesc.

Iată-mi, zice, -ți poruncește
Marea Vineri, blânda zână
(Care unde orice voiește
De cer, de pământ stăpână,
Poruncile se păzesc),

Să fii d-acuma nainte
Întru dulcea a ta viață
Cântărețu-i plin de minte
Care cântă cu dulceață
P-al său fiu, dulcele-Amor.

Și de ast' a ta cântare
Prin mine-ți făgăduiește
Și tu-n stare de mirare
Goală-n forma ei zânește
S-o vezi c-al Idei păstor.

Astea toate-atunci zicându-mi
Mă ia-n brațe blânda muză,

Și prea veselă râzându-mi
Mă sărută drept în buză.
Zboară, mă lasă; s-a dus!

Și îndată cum s-atinse
Gura mea de sărutare,
Ca prin fermecă s-aprinse
Spre-a Amorului cântare
Încât arz în foc nespus.

Și d-atunci de voi vrodată
Să încep orice cântare,
Cel dintâi cuvânt mi-arată
Că ton glasul meu nu are
Ce amor n-ar răsuna.

Acum, făr' a mea voință
Gura singură urmează
Dup-a Vinerii silință
Nicidecum nu încetează
P-amor, pe dânsa cânta.

II

Amor, prea înfloritule,
Blând, dulce mult iubitule,
Ce cârmuiești pe lume!

Pieptul, gura, mințile
Puterile, voințele
Slave-ți nalță sume.

. . . .

(ș.c.l., c-am uitat)

BATĂ-TE DUMNEZEU! COCONIȚA DRĂGANA

Coconița Drăgana[1] s-a crescut cu bună ducaționane la părinții dumneaei. Ninecuță-sa, pe lângă celelalte, a învățat-o și meșteșugul zugrăviei: știe de minune a-și incondeia și îmbina sprâncenele și, când voiește, se face albă ca peretele și roșie ca racul (și nu știu cum se întâmplă că dumneaei mai totdauna este astfel), și e frumoasă de minune.

Acum nu mai este fată mare, e cu casa dumneaei, cu boierul dumneaei. Când a ieșit din brațele părinților, băbăcuță-său i-a dat o zestre bunicică, între care se coprinde și câteva suflete de țigani (pentru că băbăcuță-său e creștin bun și i-a dat Dumnezeu putere și peste sufletele țiganilor: când va le vinde, le dă de zestre, le dăruiește, le face danie pentru iertarea sufletului său, ba încă, când va voi, le poate da și dracului). Ninecuță-sa iară i-a dichisit bisahteaua și i-a pus înăuntru, cu toată rânduiala și cu toată dragostea părintească, felurimi de sculișoare: sticlulița cu *stricat*, pe care dumneaei îl numește *dres*, pămătuful, alune arse îndestule, făcălețe mitutele de paie de mătură alese, firele de ibrișim, hârtiuțele cu stiubeci, pudră, făioară, rumeneală ș.c.l., strânse, rânduite foarte binișor; o, ce dragoste părintească! Nostimă și tinerică o să mai fie coconița Drăgana!

Boierul dumneaei, nu știu cum îl cheamă, dar e om al trebei, scoate lapte din piatră. Oamenii îi zic *neiculiță*, iar cocoana dumnealui îi zice *fratico*. E un bărbat bun frățica, nu

---

[1] Fiindcă în unul din numerile următoare se va face cunoscut cititorilor și coconul Drăgan, redacția socoti de cuviință să mai reproducă acest articol, cu toate că s-a publicat o dată în anul 1839, no.143. Mulți din cititori nu-l cunosc, și apoi cu o persoană ca cuconița Drăgana nu i se uraște cuiva a petrece mai des.

știe ce să mai facă soțioarei dumnealui; se miră și de ducaționea, și de frumusețile coconiței dumisale.

Coconița Drăgana am zis că are de zestre și suflete de țigani, și fiecare are câte un nume-două, deosebite, peste acelea ce i le-a dat alde cumătrul. Pe biata baba Stanca o cheamă „ciororaica a bătrână"; pe Ioniță băiatul îl cheamă „diavolul de buzat"; pe Mariuța, fata, „împielițata"; pe Călin bucătarul „baraonul de râtan" ș.c.l.

Coconița Drăgana știe bine să vază de casă, este și econoamă bună. Pe scară mai nu e niciodată măturat, ca să nu se tocească treptele; în pridvor, în sală, lipsesc câteva cărămizi de când trăia răposatul socrul coconiței. Casele dumneaei sânt o pereche de case, cum am zice o odaie în dreapta și alta în stânga, sau două d-o parte și două de alta, sau mai știu și eu cum; destul că v-am spus că sânt o pereche de case. Nu cereți și dumneavoastră socoteala de toate până într-una. Când era copilă, dumneaei pomenise la părinți masă rătundă, pusă în pat; de la o vreme însă încoaci, masa e la modă să fie în mijlocul casei, sau rătundă, sau în patru colțuri. La masă, pentru economie, acoperișul și șervetele nu prea sânt curate, ca nu cumva cu deasa spălătură și frichinire să se rupă curând; tacâmurile mesei nu prea seamănă unul cu altul, și furculițele, de la patru și trei dinți, ajung cu adevărat furculițe cu câte doi dinți și, care rămân numai cu unul, acelea se pun în coada mesei; și multe economii de acestea, ce ne aduc aminte veacul cel de aur în toată pulberea și murdalâcul lui cel primitiv, amestecat și cu argint viu.

Dumneaei, pentru dragostea ce are către frățica și către toți prietenii, mâncând ciorba și bucatele, ia tot de la un loc, cum am zice: scoate lingura din gură, o bagă iar în castronul cu ciorbă, iar o bagă în gură, iar o bagă în castron și așa mai încolo. De multe ori, când mănâncă lapte, rumeneala de pe buze începe a-i da culoarea roșiatică. Ioniță băiatul e un sufragiu dibaci: când schimbă talerele are un talâm minunat, aruncă tot după ușă, unde așteaptă pisica și cățelul, învârtește otrepul odată pe taler, ți-l face de sticlește și pe urmă iar ți-l pune pe masă, ca să-ți facă poftă de mâncare. Ce e drept nu e păcat, coconița Drăgana are o regulă minunată și în casă, și la masă. Să vedeți însă de ce: să lăsăm că dumneaei, după cum văzurăm, este o femeie rară și vrednicuță, apoi nu știu de unde până unde, că a căpătat și un drept mare să-și facă vătaf de curte pe însuși Dumnezeu. Eu nu crez una ca aceasta, însă dumneaei pe tot ceasul ne-o spune căci, când n-are dumneaei chef de bătaie, atunci pe toate slugile, pe toți oamenii din casă îi trimite să-i bată Dumnezeu.

Ia să vedeți cum se fac trebile în casa dumneaei. Să luăm, spre ezemplu, vremea când se întoarce frățica de la curte; pentru că, să le spuie cineva toate, unde mai are vreme? Cu toate acestea, n-ar fi rău să mai adaoge câte ceva cum își mână trebile când se gătește să meargă la nuntă, la bal sau și la biserică, pentru că dumneaei merge și la biserică, mai vârtos când are să arate lumii că nu cutează nici o marțafoaică să-i meargă înainte la mir. Odată s-a întâmplat una ca aceasta și s-a făcut lucrul dracului în toată mahalaua; dar mai spuie și alții câte mai știu! Aci să luăm vremea când se întoarce frățica de la curte, cu călimările la brâu sau, de e îmbrăcat nemțește, cu crevata răsticnită pe piept, pentru că și dumnealui se ține de modă.

La scară, în pridvor, sânt câțiva hamali ce se țin după un jupân ce strigă: „Marfă! Marfă!“, cărând teancurile în spinare. Jupânii sânt înăuntru vro patru, și coconița, grecește sau turcește în pat, făcută foc:

– Dar bată-te Dumnezeu, jidane! Când ți-am mai luat eu marfă și nu ți-am plătit? Auzi, bată-l Dumnezeu, frățico! Mi-am luat câteva fleculețe și acum nu va să le lase; zice să i le plătesc! Bată-i Dumnezeu să-i bată de ovrei! N-au lege, afurisiții!

– Ce e, mă jidane? Cine o să-ți mănânce banii? Lasă marfa aici și-i veni altă dată, Iudo!

Bieții jupâni încep a da din cap, încep a lega marfa și se duc vie altă dată după parale, și altă dată, și altă dată…

Acum, coconița își aduce aminte că trebuie să gătească de masă, pentru că am spus că dumneaei este foarte îngrijitoare. Călin, în vremea aceasta, șade pe vatră la cuhnie, cu nasul pe tăciuni, cu ciubucul ăl scurt între dinți, la o parte; tocmai când dă cu unghia degetului celui mare în cenușa lulelei, coconița bate în palme în pridvor:

– Bre! N-auziți voi, cioroilor? Bată-vă Dumnezeu! Dracu’ o să vă ia!

Măriuța, fata, abia azi scăpase din fiare și din coarnele de fier pentru că, cu câteva zile mai nainte, avusese păcatele să spargă o sticluliță când se gătea coconița Drăgana să meargă la bal. Ce va fi fost în sticluliță, nu se știe; biata Măriuța însă crede că va fi fost ceva scump, pentru că apa ce s-a vărsat pe jos albise scândurile întocmai ca obrazul coconiței.

Așa zisei că coconița bate în palme și slugile aleargă grămadă, și Mariuța cu ei, Călin cu părul vâlvoi, pentru că căciula (de va fi avut căciulă) căzuse jos, izbindu-se cu capul de corlată, cu poturii fără copci pe picioarele goale și cu un fel de fotă dinainte.

– Râtane, gata sânt bucatele? C-a veni coconul!

– Piper și oțet nu e, coconiță, să fac perișoarele.

– Dar bată-te Dumnezeu, baraoane! Afurisitule, acuma îmi spui?

– Vezi că aveai treabă cu jâdanii ăia.

– Și mai răspunzi, bala dracului! Unde e diavolu’ de Ioniță?

– Aci sânt, coconiță.

– Uite, până nu s-o usca scuipatul să fii aci, diavole, că vai de pielea ta! Du-te curând, ia vin, oțet, untdelemn și piper; și vino de pune masa.

– Dă-i să ia și sare, coconiță, că n-am ce pune în solnițe.

– Na, și nu mai căsca gura... Uite-l, bată-l Dumnezeu, că mai șade! Ce stai buzatule și te uiți la mine? Fa, împielițato, ce? Îți vine rău fără coarne? Dar lasă, Avestițo, că nu te las fără dânsele... Nu vezi c-a venit coconul? Mergi în casă, teșmenito!

– Soro, dar ce nemăturat e în casă!

– Apoi s-o bată Dumnezeu pe cioroaica a bătrână! D-o sută de ori i-am tot zis astăzi, și nu-ș' ce face!

– Vezi că cu jâdanii ăia mai putea cineva să stropească ori să ia mătura în mână!

– Auzi, iar? Baraonoaica dracului! Și încă mai răspunzi, bătu-te-ar Dumnezeu de afurisită! Lasă că ți-oi scutura eu praful de pe tine!

E câțiva ani acum de când s-a măritat coconița Drăgana și are și copii, cărora țiganii le zic „coconașii“; dumneaei însă le zice: „diavolul de Iancu“, „diavolul de Alecu“. Copiii iau casa în cap și coconița Drăgana strigă:

– Tăceți, stâmpărați-vă, diavolilor, bată-vă Dumnezeu! Viu la voi! Oh, frățico! Mi s-a mâncat de carne cu satanele astea de copii!

Hei, ce gândiți? Cum să nu meargă bine unei asfel de case, unde coconița Drăgana pe Dumnezeu și-l făcuse singură, încă de când era la ninecuță-sa, vătaf de curte, sau armaș, sau zapciu! Dumnezeu nu mai are acum decât să stea cu gârbaciul în mână, să tot dea când în unul, când în altul, unde va porunci coconița: patt, plici, ciutt, puf!

– În cine să mai dau, coconiță? Să dau și în frățica?

– Dar să-i bată Dumnezeu pe toți, că s-au pus să-mi mănânce zilele!

– Auzi!? Ia-l de păr, ceauș arhanghele, că coconița a zis să târnuim nițel și pe frățica.

Iar bună casă! Trebile merg ca găitanul: vătaf de curte are bun coconița, și n-are de ce nu avea, căci e și creștină bună, după cum am zis, vinerea nu lucrează, duminica merge la biserică (mai vârtos când frățica i-a făcut și ceva nou), gătitică, înțepată, 'ntindicheată.

Ce zici, dragul meu cititor? Când s-ar uita Dumnezeu la noi, pe cine ar bate? Pe bieții țigani, sau pe noi ăștia, ce fără rușine ni l-am făcut întocmai ca pe un armășel? Eu însă isprăvesc: milui-v-ar Dumnezeu, coconilor și coconițelor, să cunoașteți ce ziceți și ce faceți!

RĂSPUNS. DESPRE METRU

I

Despre metre

Românii n-au avut alte metre decât mai întâi pe cele vechi, ale moșilor lor, și mai la urmă pe cele din cântecele naționale. În cântecele românești naționale vedem, cum și în proverbi și povețe, deosebite versuri, unele albe sau nerimate, după chipul celor vechi, cum:

Ori te poartă cum ți-e vorba,
Ori vorbește cum ți-e portul,

altele cam rimate, unde puțin îi pasă românului de potrivirea sfârșitului sau a rimei; cât de tact și cadință, care mai pretutindeni are de povățuitor urechea, ea este cu scumpătate îngrijită. Să se bage de seamă că, ori sânt versurile făcute pe malul unui pârâiaș, la umbra unui copaci și la sunetul fluierașului păstorului, ori improvizate în mijlocul codrului și la mirosul prafului de pușcă, sau alăturea cu coarnele plugului și la sunetul glasului ciocârliei, lor puțin le pasă de luxul rimei cât totdauna păzesc cu scumpătate măsura. Ba încă, atât e urechea rumânului nesuferitoare de odorogirea versului, încât la multe întâmplări jărtfeşte pronunţia unei vorbe şi o accentuează airea ca să meargă tactul versului. Versurile următoare vor putea sluji de dovadă daca urechea românului naturei şi nestricat se gândelă atât de rimă, cât de cadinţă. Silabele lungi le vom arăta cu vocală mare:

Icea-n vAle cOlea-n vAle,
– ∪   – ∪   – ∪   – ∪
Icea-n vAle lA fântână...

. . . .

MĂi bădIţă, măi podAr,
TrAge pOdul mAi la vAle,
CĂ-ţi trântEsc un glOnţ în şAle;
TrAge pOdul ÎndărĂt,
CĂ-ţi trântEsc un glOnţ în piEpt.

. . . .

CE mi-e mie drAg pe lUme?
POtecUţa dIn pădUre,
PArdosItă cU alUne.

. . . .

Iată şi rimate, unde în versul cel de-al patrulea vorba „drAgoste“ se ştie de tot judeţul Muşcelului că la cântec se strică şi face „dragOste“, atât nu suferă românul să-i odorogăiască ceea ce îi spun alţii că e vers.

A trăI fĂr-A iubi,
MĂ mir cE trai O mai fi!
A iubI făr-A simţI,
MĂ mir cE dragOste-o fI!
A simţI făr-A dorI,
MĂ mir cE simţIre-o fI!
A dorI făr-A jertfI,
MĂ mir cE dor O mai fI!

Toate aceste versuri şi altele mulţime din Bănat, Transilvania şi Moldova sunt curate rumâneşti, ce nu miros nici a logofeţie de prin oraşe, nici a meşi şi ceacşiri din Fanar. Într-însele, după cum am zis, se vede puţină rimă şi pretutindeni cadenţă şi măsura de 2/4: o silabă lungă şi alta scurtă. Auză cineva şi cântecele satelor ce le numesc istorii, rămăşiţe şi urme a felului de barzi rumâni şi vază că românul a fost deprins, de la descălicătoare încă, să auză cu plăcere la ospăţul şi veselia sa câmpenească lăuta însoţită de asfel de versuri:

Pe Argeş, pe Argeşel,
Trece Radul Negru-vodă...

Aceasta a fost starea versificaţiei rumâneşti până la venirea fanarioţilor, când au început a ieşi Ienache şi Alecu Văcărescul, Fonseca, Iordache Slătineanul, Barac, Aaron şi alţi poeţi ai noştri şi ai Moldaviei. D. Iancu Văcărescul, pe lângă cadinţa cea veche cu religiozitate păzită în toate versurile sale, a însoţit şi luxul rimei întru toată eleganţa şi curăţănia ei; pare că ar fi arătat că limba rumânească e primitoare şi de versificaţia italiană, ca una ce are acelaşi început, mai acea materie şi mai acea gramatică, şi ca una ce e mai aşa de cantitativă.

Poetul nu dă regule, el dă modele, tace şi arată lumei şi oricât de nalte să fie, el are darul acela să le facă înţelese mulţimii numai văzându-le. Nu trebuie limbă tablourilor marilor artişti; ele tac şi spun toată ideea creatorului lor. Se găsesc la urmă urmaşi, imitatori, creatori din nou, întrecători, şi arta păşaşte, se desăvârşaşte în cele mai mici nuanţe.

Deşi limba e priimitoare, după cum zisei, şi de versificaţia latină, şi de cea italiană, însă caracterul versificaţiei naţiilor îl dă poeţii ce ies în diverşii popoli. Ei, luându-se după obiceiul şi urechea compatrioţilor lor, cât şi după cât e de capabilă limba a se mlădia, deschid drumul pe poteci călcate de picior național și de multe ori și prin locuri pe unde n-a cutezat sau nu le-a cunoscut alt muritor. Așa, opirele lor se fac model și tip de poezie și versificație națională. Voi să zic, adică: când vine geniul, el nu întreabă pe nimeni „ce metru să iau? și cum găsești dumneata cu cale, domnule, care ți-ai uitat limba și ai învățat grecește de la fanarioți? Să mă iau oare după urechea dumitale, care ți s-a deprins pe versurile de cinsprezece silabe, lungi cât și circonferința ișlicului fanariotului și care se târăsc întocmai ca hârșâitul papucilor din niște picioare strâmbe?“

Geniul își întoarce spetele de la asfel de capete ce trag cu urechea la cântările lui; el își întreabă, se sfătuiește numai cu tactul său și național, pentru că nu e el geniu, cum am zice, de florile mărului; își croiește metrul său, zboară pe aripele-i de foc, își culege ideile din regiile cerești, din adâncurile infernale, din mijlocul acestor două în cele trei rigate ale naturei pământești, din templul amorului ș.c.l. Își dă poemele sale afară, încântă, îmbărbătează, întinerește, dezmiardă, subjugă pe compatrioții săi și pare că le-ar zice: „Acesta e metrul vostru, asfel de caracter și-a luat poezia noastră, pentru că este poezia mea și eu sânt al vostru, am ieșit dintre voi, și pentru că eu sânt geniu!“

Însă vine coconul Grigorașcu, Iorgul sau Iancu și strigă: „Vai de mine, aga-mu! Aceasta nu e poezie; urechea mea e deprinsă cu alt ritm și eu am cântat din copilăria mea:

Ta la, la la, la, la, ta la la la, la la, la,

adică:

Τά μάτια σαυ, τ᾽ὀλόμαυρα, μαῦρα ᾽σάν τὸ μελάνι
Νὰ τὰ᾽χει ἔπρεπε ὁ βασιλεὺς νά γράψη τόφερμάνι.

sau:

Τά ματάκια σου τὰ μαῦρα
Πῶς να τά᾽χανες νὰ τ᾽αῦρα;

Bietul coconul Grigorașcu! Ce foc și pârjol și inimă albastră e pe dumnealui, că i s-a stricat chichirezul! Urechea dumnealui era învățată cu alt ritm și inima dumnealui cea poetică și înamorată simțea o tinerețe și dragoste nespuse în ideile și măsura coprinse în versurile de mai sus; căci dumnealui, în entuziasmul amorului său ceva mai mult decât clasic, al acelui amor la cap legat turcește, la brâu cu un hanger și la spate cu două aripi de balaur, ar fi dorit, zic, în amorul său ce i se pune în inimă ca strechea la ceafa taurului, să-și întinză condeiul extrapoetic în ochii cei negri ai bietii Elencuței, sau cel puțin să-și fi pierdut Elencuța ochii, ca să-i găsească dumnealui. Apoi de necaz nu-i place metrul lui *Saulul* rumânesc și nu ne spune ce fel de metru trebia să ia d. traducătorul, sau daca ne-ar spune, parcă versurile se fac de porunceală! Ca să iasă o compoziție sau traducție bună, cea dântâi condiție este să placă autorului sujetul și apoi să-l lucreze după gustul, talentul său, după simțirea, după vocația sa și la nimic nu fie strâmtorat, nici de urechea coconului Grigorașcu, nici însuși de respectul către autorii cei vechi.

Metrul de patrusprezece și de treisprezece silabe (cele dintâi femeiești și cele de-al doilea bărbătești) s-a văzut de mai mulți că e singurul metru ce se cuvine limbei românești, prin care să poată păși tragedia și epopeea[1], ca un termen de mijloc între eroicul cel vechi și alexandrinul cel nou, după cum limba rumânească are în sine și măsura latinei, și cântarea italienei.

Să nu gândească d. autorul acestii critici asupra lui *Saul* că cu d. Grigorașcu, Iancu sau Iorgu, voi să înțeleg pe d-lui; nu, ci pare că aș împielița gusturile și prejudiciile pentru fanariotism în acest nume, dintr-ale cărora năravuri ne împărtășim cu toții, și munteni, și moldavi de prin capitale. Când aș ști că s-ar supăra d. criticul cu templul Melpomenei și într-însul cu fantasmele Parisului în loc de fantasmele Romei și Greciei, l-aș ruga să binevoiască a crede că eu însumi sânt acel cocon Iancu (zic și aci cocon, pentru că vorbesc despre mine și trebuie să mă coconesc și eu nițel) cu toate că nu am purtat niciodată ceacșiri; dar versurile în care este tradus *Mahomed* mă cam arată de un asfel ce s-a născut și a crescut în timpul domnirii fanarioților.

---

[1] Până se va arăta în poezia română endecasilabul și hexametrul.

Așa mă pusei pe mine la mijloc, ca să nu fie mânie și să vedem că greșim toți câți n-am făcut în viața noastră o jumătate de vers sau am și făcut, dar oloage și șchioape (care e mai rău decât a nu face); să facem bine să tăcem de metrul lui *Saul* rumânesc, să-l lăsam cum este, că e singur cum se putea să fie; este cadențat și împărțit în emistihe, are prozodia versificației rumânești, se potrivește cu sujetul, pentru că nici Saul, nici David și nici un evreu n-a vorbit, nici n-a scris în versuri rimate, ca să gâdile auzul coconului Grigorașcu împrumutat din Fanar. După ideea mea, este mult și pslamii lui David să fie rimați, dar traducătorul a trebuit să cinstească mai mult ideea lui Alfieri ce își are psalmii iar rimați. Aceasta va să zică clasic, ca obiceiurile, gustul, portul, persoanele, caracterele și însuși limbagiul și limba să fie istorice, să semene cu ale veacului și locului în care se socotește scena, și asfel e *Saul* rumânesc, adică ca cel italienesc; și această scumpătate a pazei frumuseților și clasicității lui Alfieri de către traducătorul, domnul critic o socotește de greșeală. Nu știu în Iași daca va mai fi având și alți școlari, aici s-au găsit vreo câțiva din aceia ce văd pieziș lucrurile și au bătut în palme la această diatribă, pe care o spui ca să se bucure d. criticul. Mie însă îmi vine să sfârșesc cântând dimpreună cu Boileau și pentru cuviință cânt numai în gândul meu, pentru că îmi am și eu părerile și gândurile mele; cine va voi să ghicească ce voi fi cântând, cate versul după urmă al cântului I de *L'Art poétique*, care se potrivește de minune la asfel de bătători în palme.

D. criticul găsește greșeală în traducție: pentru ce să fie din vers italienesc în vers rumânesc? Găsește greșeală pentru ce să semene Alfieri a Alfieri, iar nu a un bucureștean sau ieșean stricat, care mai nici numele de artă nu știe ce va să zică, și aceasta o numește „scopos erculic"; dar cum gândești, domnule? Ca traducătorul lui *Saul* să ia un scopos și pas de pigmeu sau răscăcărat: *erculanic pas* trebuie, pas de bărbat erculeu ce ajunge departe, fără a se răscăcăra.

D. criticul mai găsește greșeală: pentru ce limba românească, când poate a se mlădia și a-i da geniul orice turnură va naște capul său, traducătorul lui *Saul* să n-o lase tot în starea ei, deocamdată asfel precum o cunoaște d. criticul, căci n-a venit vremea, după părerea dumnealui, să fie și ea limbă!

Spre aceasta aduce asemănarea cu fata de la țară.

II

Așa este cu fata, întocmai precum zice dumnealui, dar cu limba nu merge treaba asfel. Fata e ca toate cele ce se supun la vârstă, creștere și descreștere; cum am zice, ca și varza care trebuie pusă în pământ, pe urmă să crească în vremea preursită ei, să se dezvoalte, să se coacă, să se puie în putină și pe urmă să se acrească și apoi să se puie la masă. Dar cu limba merge altfel: ea nu are timp hotărât, ca în atâtea luni sau în atâția ani sau în atâtea veacuri să se formeze. Ea stă ca diamantul ascuns, fără lustru, cu prețul său în sine, până vine artistul și îi dă strălucirea ce o avea ea în sine, iar nu i-a împrumutat-o nici el, nici meșterul. Nu trebuie timp și ani hotărâți la formarea limbilor, ne trebuie autori și pe aceștia îi scot veacurile ca din întâmplare, ca din capiciu, iar nu periodicește, ca pe verze. Când vine autorul care se cunoaște cu limba și o iubește, el se servă cu prețioasa ei materie și îi dă forma ce merită, fără să aștepte timpul și veacul ce trebuie să așteptăm pentru fată și pentru varză, pe una ca să o mărităm și pe alta ca s-o băgăm în putină.

D. criticul zice că limba rumânească nu e primitoare de forma limbii italiene; dar de unde știe dumnealui? Cine i-a spus? Ca să ne-o spuie și nouă, s-o știm și noi; pentru ce atâta pismă pe dumnealui ca să nu aflăm și noi această taină? Limba Italiei ce o vorbește popolul are aceeași materie ce o are și limba rumână. Dar au venit un Dante, Ariosto, Tasso, Metastasio, Alfieri și alții și i-au dat acest caracter, fără a se gândi că se află în lume și critici care aseamănă limba cu fata; i-au dat acel entuziasm și tinerețe, acea poezie, acea cântare, au adăogit, au scurtat la silabe, au întors construcția, când ca Omer, când ca Virgil, când ca Euripid, când însuși ca popolul italian, și au făcut o limbă dantică, metastasică, alfierică, pentru că nu poate nimeni zice că acești autori au aceeași limbă cu a popolului, sau aceeași limbă între sine; toți însă împreună au dat caracterul și stilul limbei literare a Italiei.

Cine gândește că limba e ca fata de la țară, puțină treabă face cu limba și limba cu dumnealui. Mai puține lucruri erau scrise în limba italiană în timpul lui Dante decât în ziua de astăzi în limba rumânească, socotind și cărțile bisericești, unde psalmii și proorocii sânt o poezie din cele mai nalte, care nici nu se pomeneau pe timpii lui Dante în limba poporului Italiei; dar creatorului raiului și iadului creștinătății, lui Dante zic, nici nu i-a venit în gând această idee deșănțată că limba seamănă cu fata de la țară, ca să aștepte timpul până s-o scoată din putina cu argăseală, ca să iasă cu ea la horă și la obraze. Când ar fi fost asfel de critici pe atunci, sau când s-ar fi luat lumea după dumnealor, săraca limba Italiei ar fi așteptat mult, ca diamantul îngropat, fără s-o cunoască nimeni. Limbei îi trebuie să-i vie omul ei și deodată se arată și cine este. Ei nu-i trebuie atâtea

carantine de curățire ca fetei de la țară, până să i se curățe solzii după mâini și să i se astupe crăpăturile călcâielor.

Poetul zice limbei: „Eu am venit, tu ești draga mea, eu sânt amantul tău, noi ne iubim; amândoi sântem dintr-o origină, amândoi am venit aci jos ca să facem bine oamenilor; popolul nu ne cunoaște, nu ne înțelege. Eu te voi ajuta, îți voi da intrinseca ta frumusețe, îți voi da grațiile cu care te vorbesc zeii; tu le ai în tine, draga mea zână, sânt sub un văl prin care nu poate pătrunde decât ochiul poetului și pe care nu e dat să-l ardice decât mâna artistului. Mie îmi va fi falã cu tine, tu mă vei înlesni, ajuta, și eu te voi arăta lumii. Amândoi pe urmă, pe aripile gloriei, vom zbura în mirarea popolului și vom deschide drum a zbura și alții în urma noastră“. Asfel își dă poetul mâna cu limba, asfel unul pe altul se ajută și asfel zboară.

Momul stă deoparte și, pe când acești doi amanți pun mirarea în sufletele oamenilor, căldura în inimile lor, îi face a zbura de veselie, entuziasm, bărbăție, tinerețe și pietate și se gătesc mulțime a-și lua asemenea zborul către dânșii, el, momul, stă deoparte zic, se uită cu ochii blesdiți, își mușcă limba și zice: „Bine zboară! Dar acuma e întunerec, e noapte încă și trebuia să aibă aripele de liliac, că era mai potrivit cu vremea. Nu e încă ziuă, ca să aibă aripe de lumină...“, sau: „Fetele de la țară sânt cu fotă, pe mâini cu solzi și cu călcâile crăpate; limba pentru ce să fie astfel de frumoasă, că și ea, după gramatică, este tot de genere feminin, ca și fata... N-a brodit-o poetul; eu să fi fost, făceam altfel“. O știm, domnule, că ai fi făcut altfel; dar vezi, Omer, Dante, Malerb și însuși Moisi au făcut altfel și de aceea ei sânt ceea ce au fost.

Urâcios este momul, care n-a fost niciodată în rândul zeilor și nici nu va fi, pentru că e slut, urât foarte, nu poate nimeni să-l auză a ieși și el să critice. Lumii e dragă însă povața și îndreptarea prin pilde și unde greșește cineva, să dovedească cu fapta că se poate mai bine. *Saul* nu zic că e fără greșeală, căci și cel italienesc, de ar fi trăit autorul, socotesc că din ediție în ediție l-ar mai fi îndreptat; dar când zice cineva că nu e bine, să facă mai bine încai un vers. Noi vedem pe d. criticul că, fără să facă versuri, fără să fie silit a traduce versuri (ce e mai greu decât a compune), fără să fie silit a respecta ideile și cugetările autorului, fără a avea înainte o operă urmată în cinci acte, ne dă afară o bucățică de vreo câteva zecimi de rânduri în proză și ne sparge urechile cu „templul Melpomenii“ (adică ca să arate că e și dumnealui poet), cu „fantoame“ în loc de *fantasme*, cu „amor pradosit“, cu „erculic“, în loc de *erculeu* sau *erculan* cu „răsplătire“ în loc de *răzbunare*, cu „Evropă“, „sțenă“, „ni face“, „traghice“ ș.c.l., cu vorbe cu adevărat spurcate pentru limba rumânească care, când ar fi și ea o fată ca cele de la țară, cu adevărat că ar semăna o brezie înțorțolată cu prodosii, și fantoame și spurcăciuni.

Eu las mulțimea de frumuseți ce se văd în toată fața și mai în tot versul traducției lui *Saul* și pui înainte numai vâteva versuri, ca să facă pe orice cititor a sili pe d. criticul său și pe toși bătătorii în palme a rămânea în mirare și a ne face un tablou în care, fără a avea calitățile lui *Saul*, să vedem într-înșii toată nebuna lui mirare când David îi arată petecul din veșmântul lui.

Frumoasă este pacea,
E dulce lăcuința
Colo unde credința
Și prea curat amorul
În preajma lui s-a pus;

Dar soarele apune
Și orice zefir tace –
În liniște, în pace
Doarme-mpăratul dus.

CÂTEVA CUGETĂRI ASUPRA EDUCAȚIEI PUBLICE

Răspuns sau sfătuire cu d. autorul articolului intitulat „Priviri asupra Educăciunei“, publicat prin Pământeanul.

PARTEA I

Cu toate că nu cunosc pe d. autorul articolului *Priviri asupra Educăciunei,* trebuie a zice că de un cuget ațintător spre folosința obștimei rumânești a fost îndemnat domnia lui ca să-și dea afară cugetările sale. Acest autor arată că filosofia singură e în stare a complecta creșterea omului și a-i asigura fericirea, care trebuie să fie scopul educației, și războind învățătura matematicei și a limbilor, ne arată negreșit că prin filosofie înțelege un curs de câteva științe, precum logica, metafizica și morala sau ideologia sau, după altă sistemă, altceva, care tractează mai pentru aceleași objete. Vrednic de laudă este îndemnul ce a făcut pe acest bărbat a-și da afară părerile sale; și iar recomandația filosofiei, în orice fel de simț o va lua dumnealui (pentru că nu arată încă ce înțelege cu filosofia, nici care sistemă să îmbrățișeze rumânii), recomandația filosofiei, zic, își are în sine lauda însuși în numele objetului recomandat (filosofie), adică iubirea de înțelepciune. De se va lua cineva după însemnarea vorbei grecești, cunoscut este că, fără înțelepciune, e fără temei fericirea și daca iubește cineva fericirea, trebuie să iubească înțelepciunea; și prin urmare daca scopul educației e fericirea, între mijloacele ce trebuie a întrebuința educația, trebuie să fie și înțelepciunea, sau o sănătoasă educație trebuie a insufla dragostea înțelepciunii.

Articolul dlui autorului pomenit este elaborat într-un chip sintetic, vorbește despre filosofie, educație, fericire și altele, fără a le da definiția, negreșit pentru că se îndreptează către oameni care trebuie să știe ce însemnează fiecare din aceste objecte. Ca să poată însă a-și da folosul asemenea scrieri, socotesc că ar trebui să facem și pe ceilalți oameni să ne înțeleagă și să le deslușim lucrurile despre care tractăm. Spre aceasta trebuie să întrebuințăm analisul și pășind atât cu cititorii noștri, cât de multe ori și cu noi înșine de la cele cunoscute către cele necunoscute, să ajungem la cunoștința întreagă a objetului despre care tractăm și prin urmare să putem a-i da o definiție vrednică de dânsul.

Alta mi se pare că este înțelepciunea și alta fericirea și când vom izbuti a da o definiție, ce este fericirea și ce este înțelepciunea, mi se pare iar că tot ce ar putea zice cineva despre înțelepciune, este că ea conduce către fericire, ne face a ști să o căutăm și să o prețuim, și ne statornicește într-însa când vom ajunge aci.

Dacă d. autorul prin filosofie înțelege logica, metafizica și morala (după cum se și vede că înțelege, războind matematica), îndrăznesc a zice că precum o educație, ca să fie întreagă, ar fi defectuoasă când s-ar mărgini numai la învățătura matematecii și a limbilor, asemenea ar fi mai pe atât de defectuoasă (dacă nu și mai mult) când s-ar mărgini numai la învățătura filosofiei, adică a logicei, metafizicei și moralei.

Aceasta este problema tutulor filosofilor și legiuitorilor lumii: care este preursirea omului? care fel de soțietate este potrivit pe natura lui? care este fericirea lui? Și cum să dobândească această fericire? Mai câte patru acestea întrebări sunt sinonime și de aceea alcătuiesc una și aceeași întrebare.

De la acest temei începând, întreb: oare un om ce știe limbi multe și printr-însele ajunge a se înavuți, fi-va el fericit de nu va ști a se gândi, a-și calcula averea și a-și regula o viață pacinică pentru sine și nesupărătoare pentru alții?

Oare altul ce va cunoaște matematica și aplecările ei în meșteșuguri și va ajunge printr-însa asemenea a se înavuți, fi-va el fericit fără iubirea sau cunoștința înțelepciunei?

Dar un om înțelept, măsurat, știitor a se gândi și a afla pricina și urmările fiecăruia lucru și fapte, va ști a se sui până la pricina pricinii, și a se coborî până la urmarea urmării, putea-va fi el fericit și îndestulat în trebuințele omului (după preursirea lor) când trupul nu-i e sănătos, sau și de îi e sănătos, mintea îi lucrează, dar mâinile nu-i ajută a-și împlini trebuințele sau, când ajutându-i și mintea și trupul în îndestularea sa, el se ferește de a face răul, dar semenii lui îi fac atâtea ispite ce îi înveninează fericirea sau până la sfârșit îl silesc, pentru apărarea sa, a face și el altora ispite și a-și încărca cugetul?

Sau, mai bine, întreb pe d. autorul pomenitului articol, dumnealui cu filosofia care o cunoaște poate zice că este fericit în adevărata și filosofica însemnare a vorbei *fericire*, lăsând la o parte doctrinele ce au tractat despre fericire și au mărginit-o unele numai în mulțumirea morală și altele numai în mulțumirea fizică, vrând din oameni a face sau numai duhuri sau numai materie, fără a izbuti însă a face nici pe una nici pe alta?

Trebuie dară să ne silim a afla ce va să zică *fericire*, pe care văzurăm că nici cu un chip izolat din câtetrele de mai sus nu putem să o dobândim, și a căuta mijloacele prin care am putea a ne apropia de dânsa.

Negreșit că scopul unei educații sănătoase trebuie să fie fericirea și, prin urmare, ea nu trebuie să aibă în sine decât mijloacele prin care să poată a o dobândi omul. Zadarnică e toată osteneala daca copilul dus de mână prin ceea ce numim educație, va ajunge la nenorocire și-și va blestema soarta că s-a născut sau că n-a rămas în starea dobitociei.

Să venim dar la întrebarea: ce est fericirea? Numele acesta la mulți s-a părut o himeră, pentru că mulți l-au pronunțat și mai nimeni nu s-a învrednicit a dobândi aci fericirea (afară numai daca cu aceasta nu va fi înțeles soarta omului din soțietatea aceasta bătrână). Un lucru al naturei, oricine îl va privi şi de oricare parte îl va privi, va zice totdauna că este acelaşi objet şi nu altul. Spre pildă, aurul (de va fi aur) nimeni nu-l va putea tăgădui că nu e aur, apa că nu e apă ş.c.l.; însă o sumă de bani sau averi ce ar face norocirea unui sătean când le-ar avea numai pe acelea, un prinţ s-ar socoti nenorocit. Aşadar fericirea este o vorbă, un lucru relativ şi nu se pot bucura toţi oamenii de acelaşi lucru, nici toţi a se socoti fericiţi în dobândirea lui.

Prin urmare, din esperiinţa, până acum, ar putea cineva zice că fericirea omului stă în mulţumirea lui, adică îndestularea simţirilor din năuntru şi din afară; şi daca această mulţumire poate sta întru îndestulările fizice şi morale ale omului, apoi trebuie a ne sui să vedem ce este omul şi care sunt trebuinţele sau îndestulările lui, ca să poată cineva a se sili spre înlesnirea lor, adică spre fericirea lui. Grea întrebare, dezlegată însă numai cu o aruncătură de ochi înţelegătoare în simbolul de închinare al creştinismului, în Sfânta Treime, în care slăvim pe Dumnezeu şi după a căruia asemănare este făcut omul. Ciudată şi fanatică dezlegare s-ar părea aceasta filosofului sau mai bine misosofului din veacurile trecute. Eu însă trebuie să o iau de temei spre a spune ce este omul şi de este după chipul şi asemănarea acestii Sfinte Treimi, apoi el este Duh şi Materie, care amândouă pot să alcătuiască mai la urmă pe omul moral sau asemănarea Dumnezeirii. Omul dar este o Treime şi fiecare parte dintr-însul îşi are trebuinţele sale, ca să ajungă la preursirea lor.

Aşadar trebuinţele omului sunt materiale şi spirituale sau trupeşti şi duhovniceşti, îndestularea acestor trebuinţe pot produce pe omul moral, sau însuşi idealul Dumnezeirii când a zis: „să facem pe Om după chipul şi asemănarea noastră“.

Iată dar objetul educaţiei omului: a se ocupa spre păstrarea, îndestularea şi desăvârşirea trupului, a duhului şi a inimei; şi daca aşezămintele obşteşti de creştere vor fi întocmite pe acest

întreit temei, problema educaţiei şi a fericirii omului socotesc că ar fi dezlegată. Spre păstrarea, îndestularea şi desăvârşirea trupului sau materiei omului sunt meşteşugurile, a cărora lucrare nu este decât o închinare sau cult întreg către Fiiul Dumnezeului creştinesc. „Neîncetat vă rugaţi“, adică fiţi în lucrare folositoare.

Spre îndestularea şi desăvârşirea duhului omului sunt ştiinţele îndeobşte, a cărora cultivare este o întreagă închinare şi cult către duhul adevărului, duhul sfânt. Spre îndestularea şi desăvârşirea inimii este morala, ce nu este alta decât rezultatul meşteşugurilor şi ştiinţelor în măritişul lor întru adevărata lor preursire.

Asfel de Dumnezeu avem noi creştinii: asfel a binevoit el a se arăta nouă, spre a putea ajunge la fericire, în treime, ca în treime închinându-ne lui, adică adorându-l şi iubindu-l în noi înşine şi în aproapele, să ne desăvârşim trupul, duhul şi inima; şi asfel ne-a spus el că suntem după chipul şi asemănarea sa, fii ai săi şi moştenitori ai împărăţiei cerului, ai fericirii, numai dacă vom trece prin botez, adică prin această spălare, care este întreita educaţie a omului.

Pentru că, să vedem ce este botezul? Ce însemnează acea cufundare în apă de trei ori? Ce rosteşte preotul când cufundă pe neofitul în apă? Ce se îndatorează creştinul prin gura naşului, care este un chezaş răspunzător (ἀνάδοχος)?

Până să răspunză cineva la aceste întrebări, să vedem mai întâi viaţa Mântuitorului lumii, fiului lui Dumnezeu, care trebuie să ne fie de model fiecăruia, ca să putem dobândi fericirea. El a trăit şi cu trupul şi cu duhul, s-a bucurat cu cei ce se bucurau, s-a întristat cu cei se întristau; şi când a hotărât să intre în viaţa publică, mai întâi s-a botezat, s-a spălat adică de omul trecut sau vechi şi s-a sfinţit şi pregătit spre o viaţă nouă şi formarea omului celui nou evanghelic.

Însă îndată după aceasta, până să nu înceapă viața sa publică, ca să ne dea exemplu de cultivarea duhului, a trecut în pustiu, în singurătate, departe de zgomotul lumii, și a stat aci patruzeci de zile, studiind scripturile și socotindu-se întru planul cel mare și asupra temeiului regulelor obștești pentru viața omenească, adică atâta a arătat că este de neapărată trebuință creștinului cultivarea duhului spre dobândirea cunoștințelor, încât toată vremea aceasta a petrecut-o postind, adică nimic mâncând, uitând, ca să zic așa, trupul său. Așa, după aceasta, în virtutea trupului și a duhului, în vârstă de treizeci ani a putut sta împrotiva ispitelor ce i s-au înfățișat, ispite de foame sau lipsă, „zi pietrelor acestea să se facă pâine“, ispite de nesocotință, fiind îndemnat a sări de pe strașina bisericei; ispite de ambiție sau iubire, de slavă deșartă, făgăduindu-i-se de pe munte toate împărățiile lumii. A stat zic înprotivă și a biruit ispitele care sunt ciuma fericirii; însă biruința nu se poate câștiga fără virtute, sau tărie, înțelepciune și însuși dragoste.

Așa, să venim la întrebările de sus: ce este botezul creștinului decât spălare de tot răul, fugă de întunerec și apropiere către lumină? Pentru ce scuipă creștinul la apus, ce e semnul întunerecului, și în alte două părți și apoi se întoarce către răsărit, ce este semnul luminii? Dar spălarea sau cufundarea în apă de trei ori ce însemnează, decât spălarea inimii care se făgăduiește a o face prin învățătura și practica moralei (în numele Tatălui); spălarea trupului, înfrumusețarea și însănătoșarea lui prin practicarea meșteșugurilor sau a ostenelii (în numele Fiului) și spălarea și înfrumusețarea duhului prin cultura științelor (în numele Duhului Sfânt). Pe câtetrele acestea le rostește preotul cufundând pe neofit în apă. Nașul iară, pe de altă parte, ce este în locul celui ce se botează, se îndatorează cu fața către răsărit, către lumină, că îl împreună cu Hristos, cu Lumina, cu Cuvântul; zicând el *Crezul*, rostește

îndatorarea, contractul ce face omul cu biserica; rostește jurământul ce are a păzi în care numai un articol este despre Tatăl, șase despre Fiul, unul despre Duhul Sfânt, unul despre biserică, unul despre botez și două despre fericirea ce vine după botez, după spălare, după educație.

Adică legături sărbătorești și groaznice că se va curăți și cultiva în toată desăvârșirea și trupul și duhul celui botezat. Ce cuprinde acest mare jurământ de credință decât că crede el în Stăpânul și Tatăl universului; crede în fiul său, care cu atâtea jertfe a venit să înnobileze, să îndumnezeiască, să facă fericit pre om; că crede că acest fiu s-a suit cu trupul său la ceruri, în care ca în simbol se adoară și se proslăvește și materia ca și duhul, și prin urmare trebuie a-și sfinți trupul său și al aproapelui fiecare, a și-l cinsti și îndestula după preursirea lui; că crede în Duhul Sfânt, adică în duhul adevărului care naște științele și luminează lumea, carele a grăit prin oamenii ce s-au făcut pre sine lăcașe ale acestui duh de adevăr și bunătate; că crede în biserică, unde este lăcașul și depozitul luminilor, numai să le căutăm; că mărturisește într-un botez care e spălarea întreită a omului sau întreita lui educație și împlinindu-le, așteaptă învierea morților, învierea acestor noroade care acum în dobitocia lor mor, zac ca moarte întru neștiință și ticăloșie și subt drepturile celui mai puternic; și pe urmă în viața veacului, în viața viitorului, în viața dreptății, a păcei și dragostei, care nu va veni decât după împlinirea acestei întreite creșteri, când cuvântul, adus pe palmele heruvimilor cu ochi mulți, a acestor duhuri ale științelor mult văzătoare, va domni asupra pământului, când văzându-le omenirea în faptă, încetează așteptarea și credința, împlinindu-le locul, dobândirea și știința.

Acum zice omul: *crez și atunci știu !*

Rostind omul acest mare jurământ sau contract, ale căruia articole trebuie să rămâie înscrise în inima lui, acest contract, iar o mai zic, de credință în Sfânta Treime în toată nemărginirea ei de la tot până la individ, a-și perfecționa adică și inima și trupul și duhul, a și le lumina și îndumnezei; îndată se întărește această învoire ce face cu biserica înaintea cerului, cu pecetia darului Duhului Sfânt. Această pecetie de întărire și sfințire se pune pe trupul neofitului în chipul crucii ce nu este alta decât semnul sfințit al morții, pe care s-a hotărât și s-a întărit creștinismul a o înfrunta pentru adevăr.

Acum intră creștinul în biserică și cele dântâi lucruri ce i se înfățișează simțirilor sunt arhitectura, zugrăvia, sculptura, tot felul de meșteșuguri în zidirea, înfrumusețarea și desăvârșirea lăcașului; muzica în cântare, poezia în cărțile proorocilor, și mai toate meșteșugurile adunate în simbol spre slava lui Dumnezeu și mântuirea omului. Și apoi în cărțile pe care se reazămă și se vecinicește biserica, i se înfățișează științele asemenea adunate în simbol spre slava lui Dumnezeu, spre luminarea duhului nostru și spre mântuirea sau fericirea noastră.

Acest fel de biserică ne-a lăsat Mântuitorul lumei ca să ne fie gazdă și maică, lăcașul unde sunt înfățișate și meșteșugurile și științele spre slava lui Dumnezeu, care toată această slavă se mărginește întru sfințirea omului; întru a nu-l supăra, a nu râvni ale lui, a împărți cu dânsul, a îngriji de dânsul și a-l căuta, adică a-i socoti de sfinte și neatinse și trupul și duhul lui și acestea nu pot veni fără lucrarea meșteșugurilor și științelor și acestea însemnează dar înfățișarea și ființa lor în biserică spre slava lui Dumnezeu, adică spre a le lucra noi.

Pe urmă, apropiindu-ne de sfântul altar, de sfânta sfintelor, priimim, spre îndumnezeirea noastră, trupul și sângele Domnului, care se împarte nouă sub chipul pâinii și al vinului ce amândouă se fac cu munca săracului, care este fratele Domnului; amândouă hrănesc și întăresc viața noastră prin singura osteneală a trupului, prin singura osteneală a săracului. Mântuitorul lumii ne-a spus că săracul sau muncitorul este fratele său, este el însuși; vie dar bogații cari zic că își fac educația și apropie-se de sfântul altar ca să soarbă din sfântul potir pâinea și vinul, care e trupul și sângele Domnului, sau cu alte cuvinte, după zisa lui, trupul și sângele săracului; meargă și sugă în ușa altarului, în fața lui Dumnezeu, sângele săracului și mestece-i și înghită-i trupul lui: O blestem! o educație! Iată pentru ce nu se dezleagă problema fericirei omenești! Ce fericire poată să fie unde omul întru hrăpire s-a făcut stăpân peste elemente? Aerul și apa au rămas abia neprecupețite; pentru ele numai să zicem că nu plătește nimic săracul, pentru că răsuflă și bea. Pământul însă și focul le plătește cu sudoare și sânge, ba și cele dintâi două le plătește și mai grozav cu pedeapsa de a trăi, pentru că nici o pedeapsă mai rea nu este omului (care n-are asupra pământului nici privilegele dobitoacelor, omului care n-are unde să-și plece capul) decât pedeapsa de a trăi, pedeapsa de a fi în această temniță, în această vale a plângerii în care creștinul ce se botează în numele Treimii, după adevărata însemnare a vorbei, așteaptă învierea morților și viața veacului. Acestea sunt niște adevăruri grele de auzit, dar păcat are cine le întrevede, le cunoaște și nu le spune, căci aceasta este datoria creștinului de a spune adevărul și a și muri pentru dânsul, că de aceea își și face în toate zilele crucea și s-a pecetluit cu dânsa de la botezul său.

Așadar, domnul meu, oricine ești autorul acelui articol *Priviri asupra educăciunei,* și de vei lua pe om după o privire mai adâncă și filosofică asupra firei și trebuințelor lui după a lui alcătuire, și de îl vei privi după temeiul sfintei și dumnezeieștei noastre religii, întreită educație îi trebuie lui ca să fie fericit: lucrarea meșteșugurilor, a științelor și a moralei. Nu știu de ce dogme ești, ce doctrine urmezi. Dar daca pui de temei educației filosofia, religia ce este în sine decât o filosofie? Și cu cât este religia mai înaltă, mai adevărată, mai vrednică de cuvântarea omului, mai ațintătoare spre binele și fericirea omului, cu atât ea în sine nu este alta decât filosofia în covârșirea sa, filosofia cea adevărată și știința științelor. Și să nu gândească cineva că aiurez, nici că sunt fanatic, luând de temei al tractării noastre principiile religiei creștine.

Omul nu e fericit, că se abate de la învățăturile ei; nu e fericit, că a părăsit-o și-și caută educația aiurea, care după o rătăcire de atâtea veacuri, a ajuns a-l aduce iar la cercetarea și îmbrățișarea religiei în veacul acesta, care cutez a zice că este ajunul Venirei și împărăției Cuvântului sau rației. Să nu ceară omul altă educație sau ducere de mână decât mâna lui Dumnezeu. La dânsul să ne uităm și să vedem care educație ne trebuie nouă și când El pentru binele nostru ne-a încredințat că este în Treime, că suntem treime, întreit să ne împlinim trebuințele, întreit să ne creștem și numai botezul, adică numai lucrarea meșteșugurilor, a științelor și a moralei ne va mântui, ne va face fericiți.

Trebuie omului lăcaș, hrană, îmbrăcăminte și mulțumirea simțirilor din afară? Spre aceasta îl înlesnesc meșteșugurile. Îi trebuie îndestularea simțirilor din lăuntru, luminarea și perfecția duhului, a trăi într-o viață pe lângă cea trupească și duhovnicească, pentru că el este și duh și trup? Spre aceasta sunt științele.

Dar îi trebuie spre împlinirea fericirei lui și lipsa ispitelor, de a nu se face nici el altora de vătămare nici alții lui? Spre aceasta este morala.

Scopul nostru, nădejdea noastră, toată ațintarea noastră este fericirea și pentru dânsa ne rugăm lui Dumnezeu; și Mântuitorul lumei, *Cuvântul*, în domneasca sa rugăciune ce ne-a învățat a face către cel vecinic, nu coprinde alt decât dorința împlinirei acestei întreite educații sau a fericirei. Căci mai întâi ne rugăm lui Dumnezeu, pe care îl numim Tată și către care cu acest nume zicem înaintea lui că toți oamenii sunt frați, iar nu servi, robi; ne rugăm zic: 1. „să se sfințească numele lui“, adică să nu ne facem că ne botezăm, că ne spălăm după chipul ce s-a arătat și pe urmă în tot cursul vieții noastre și mergând la ușa altarului să sugem sângele săracului; 2. „să facă el ca precum prea înalta sa voie se împlinește în cer, așa să se împlinească și pre pământ“ (fie voia ta precum în cer așa și pre pământ), adică pre pământ să nu mai fie dreptul celui mai puternic, după cum nu este nici în cer; pre pământ să nu mai fie întuneric, neștiință, dobitocie, hrăpiri, nedreptăți, asupriri, uri, viclenii, minciuni ș.c.l., după cum nu sunt nici în cer; ci toate să se facă pre pământ după voia lui Dumnezeu, iar nu a diavolului carele împelițat este însuși acel om ce batjocorește cerul și oamenii botezându-se și pe urmă suge sângele săracului în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Însă spre împlinirea acestora, spre a se sfinți adică numele lui Dumnezeu și spre a se face voia lui Dumnezeu și în cer și pre pământ întocmai, trebuie să aibă toți oamenii de obște mijloacele vieții. „Pâinea cea din toate zilele“, la care nu poate ajunge omul, socotindu-l în starea preursirei lui, fără meșteșuguri și științe cere cu adevărat omul pâinea, dar cerând aceasta, cere mijloacele de a o dobândi, cere industrie, științe. După aceasta, asigurându-și viața, face o legătură cu Dumnezeu în rugăciunea sa, ca asemenea să-i ierte greșale, după cum iartă și el greșiților săi, adică dacă nu iartă omul, nici Dumnezeu să nu ierte. Iată morala strașnică și dreaptă ! Însă spre aceasta îi trebuie ca să nu fie dus în ispită, ci ferit de tot răul, și cu aceasta încheie, ca să facă Dumnezeu ca toți oamenii să fie buni, adică toți să dobândească întreita creștere a meșteșugurilor, științelor și moralei; pentru că rău este când sunt ceilalți răi și mari sunt atunci ispitele de la dânșii, și pentru că, pentru fericirea omului, nu este destul să fie el bun și desăvârșit, ci toți oamenii să fie asemenea.

Ce face biserica, maica noastră? Ea pe toți ne botează, adică, ca să vorbesc într-un chip potrivit cu ideile veacului, cu toții săvârșaște formalitățile făgăduinței acestei întreite creșteri și toți nașii iau asupră-le că își vor crește pe finii lor după jurământul ce fac. Dar ce este vinovat nașul când el însuși nu cunoaște nici meșteșugurile, nici științele, nici morala, ca cu dânsele să împlinească botezul sau spălarea cea desăvârșită a neofitului?

Așadar, domnul meu, pentru creșterea obștească nu trebuie să se îndrepte cineva către un particular, nu către un profesor, nu către un director al școalelor, ci către guverne, către capetele Bisericei, cari au luat cârja Cuvântului ca să păstorească turma cea mare a lui Hristos. Ei au și puterea și datoria ca să nu lase pe nici unul din câți trec prin scăldătoare fără a trece și prin întreita creștere a meșteșugurilor, științelor și moralei, prin care să poată zice că este adevărat creștin, adică întreg botezat, căci credința fără fapte bune este moartă; și ca să facă omul fapte bune, trebuie să le cunoască și să aibă și destoinicia și puterea de a le face.

Prin laptele bisericii crește și se mărește creștinul și hrana ei este povața către osteneală și virtute. Cât e de mare acel cuvânt: „Cine nu va trece prin apă și prin duh, nu va intra în împărăția cerurilor !“ Cine nu va trece prin apa și duhul educației întreite, care e împlinirea botezului, să nu aștepte fericirea, nici aci jos și cu mult mai vârtos nici în ceruri, sus.

Pentru că cine omoară, fură, mărturisește strâmb, năpăstuiește, vorbește de rău, înșală șcl: decât acela care nu are nici un meșteșug, nu știe a se gândi și nu și-a regulat viața pe acel veșnic princip „a nu face altuia ceea ce nu vrei să-ți facă altul“? Și iar, unde cei puternici și cei răi pot să-și dea slobozinie nedreptăților și a tot felul de răutăți, decât acolo unde oamenii sunt mai mult în dobitocie?

Pune un om și pe cei din țara lui pe toți, că își lucrează meșteșugul cu mâinile, cu trupul, iar cu duhul, prin ajutorul științelor, îl înlesnește, îl aduce la desăvârșire și cu inima nu cutează a face altuia rău; acel om trebuințele și le împlinește,

simțirile și le îndestulează, pe nimeni nu supără, nimeni nu îl supără și prin urmare este omul evanghelic.

Bună este filosofia (mai vârtos când e iubire de înțelepciune și nu altceva); dar și ea nu face mai mult decât să intre în rândul științelor, ca o altă toartă a lanțului, ca să se îngrădească și să se asigure fericirea omului; iar a zice că filosofia numai desăvârșește educația, aceasta e deopotrivă, după cum am mai zis, ca și când ar zice altul că numai matemateca sau numai limbile pot și sunt destule a desăvârși educația.

Și apoi, ce este filosofia în sine? În ce învățături poate cineva să o mărginească? Câte doctrine au ieșit? Și după care să ne luăm? După empirismul englezilor? După raționalismul nemților? După mijlocul între aceste două al francezilor? După emfasul spaniolilor? După entuziasmul italienilor? Care sistemă ne-o recomandă cineva ca să o îmbrățișăm și să mergem la fericire?

Luându-ne după empirism, trebuie să luăm de temei esperiența ce se naște din simțire sau a simți. Esperiința iar nu e alta decât pățirea care mai adesea este necazurile și nenorocirile. Așadar, cum am lua de temei să zicem (fără a huli înaintea Provedinței) că nenorocirile și ticăloșiile sunt de neapărată trebuință la fericire? Ce filosofie este aceea care ne zice: „Necazurile și ticăloșiile aduc esperiința, esperiința e temeiul filosofiei, filosofia e temeiul fericirei, așadar necazurile și ticăloșiile sunt temeiul fericirei“? Aceasta seamănă cu acel silogism viclean sau sofism: tâlhăriile și răutățile au fost pricina pravilelor, pravilele aduc pacea, așadar tâlhăriile și răutățile aduc pacea.

Luându-ne după raționalism, trebuie să luăm rația sau mintea de princip al filosofiei. Bun princip. Însă ce este mintea iar fără esperiință? Sau care este acea minte omenească înaltă, în scaunul judecății sale decât aceea ce a cultivat meșteșugurile, științele și morala și care, cu cât le știe mai bine, cu atâta este mai vrednic de omul ce se numește filosof? Așadar ce este filosofia, decât rezultatul tutulor științelor și meșteșugurilor? Și care om poate a se numi filosof, daca a trecut numai un curs de câteva foi de logică, metafizică și morală, de nu va ști să filosofească asupra tutulor objetelor? Așadar, ce e filosofia fără matematică și aplicările ei, fără științele fizice... și fără cunoștința meșteșugurilor? Lumea știe că și un făurar filosofește în meșteșugul său și află pricina și urmarea urmării, mai bine de multe ori decât numitul filosof fără a cunoaște făurăria.

Să venim iară la principiul filosofiei. Ce este nevoia ca la un lucru să fie numai o unime de temei? Cine n-ar râde de aceia cari s-ar certa zicând unii că la zidirea unei case este temei numai piatra, alții numai varul, alții numai cărămida ș.c.l.? Vine zidarul și le zice: „Oameni ai lui Dumnezeu ! Ce vă certați? Cătați în șanțul temeliei și veți afla și var și cărămidă și piatră ș.c.l.“.

Este de trebuință să luăm numai esperiința sau numai rația sau numai entuziasmul ș.c.l. de princip? Nu e mai bine să zicem că esperiința fără minte nu face multă treabă, cum și mintea fără esperiință, și iar și esperiința și mintea împreună nu pot să producă fericirea fără imaginație, fără entuziasm ș.c.l.? Totul este o armonie, Dumnezeu însuși este o armonie, o Treime. Religia creștinească însuși este o armonie și alcătuire sau împlinire a legii lui Moisi, unde se vede pe lângă mintea celor zece porunci și entuziasmul a împărți averea cu cei săraci și a ierta pe vrăjmași ș.c.l. Minte, esperiință, entuziasm se văd de principe ale hristianismului, tată, fiu și duh se văd în Dumnezeul creștinilor. Eres e în filosofie a lua numai mintea sau altceva de princip, cum eres ar fi în religie a adora numai pe Tatăl sau numai pe Fiul, iar nu Sfânta Treime. Este eres că umblă oamenii pipăind și nu vor dobândi nici fericirea, nici mântuirea.

Cunoștințele sunt multe și mari ale noroadelor pământului și filosofia fiecăruia veac este adunarea la un loc a tutulor cunoștințelor acelui veac. Acel om se poate socoti mai înțelept sau mai iubitor de înțelepciune care se va sili a dobândi și dobândește cunoștințele cele mai multe al cărora princip e singur *Omul* sau toate facultățile lui spre a le dobândi, adică și simțirea și mintea și memoria și voința... Cunoștințele sunt ca elementele filosofiei care, nepuse la locul lor, fiind în amestec sau izolate, nu pot să facă o zidire. Din sistemele empirismului, raționalismului, entuziasmului și emfasului, alegând și făcând o sistemă, puind fiecare element la locul lui și lepădând ce este de prisos și păgubitor, se poate face o filosofie cuviincioasă omului. Aceasta însă mi se pare că nu se va face decât când englezul, neamțul, francezul, spaniolul, italianul își vor da mâna ca să se facă trup, un neam, *Omenire*, care va fi turma cea mare a Mântuitorului; și omul atunci își va alcătui filosofia din cunoștințele omenirei întregi.

Fiecare veac și fiecare nație și-a avut educația sa, după cunoștințele ce au fost în acel veac și în acea nație. Sau cu cât omul sau învățătorii ce au prestat la creștirea unui copil au fost mai învățați și mai înțelepți, cu atâta au făcut și educația mai bună. Educația este o ducere de mână către preursirea omului, care cu cât este povățuită de o ființă mai înțeleaptă, cu atâta și ea este mai desăvârșită. Însă care mână sau care glas poate sluji omului de mai bună povață și arătare către a lui preursire decât mâna și glasul lui Dumnezeu? Și care este glasul sau mâna lui Dumnezeu ce ne cheamă și ne povățuiește aci pre pământ decât vocația noastră? Și unde putem afla preursirea noastră, perfecția, îndestularea, slava și fericirea decât în objetul în care ne cheamă vocația? Dar cum să-l aflăm? Aceasta dar este treaba educației: să ducă pe un prunc prin toate științele și meșteșugurile, prin toate cunoștințele omenești, ca să dea singur preste preursirea sa. Paul, în preursirea sa, are în sine zugrăvitate, adică talentul de a zugrăvi și în loc, în educația ce-i fac, de a-l purta d-a-rândul prin științe și meșteșuguri, ca să dea peste zugrăvie, să se oprească aci, să se folosească în lucrarea ei, cu învățătura celorlalte științe și meșteșuguri și să o facă a spori, să dobândească mulțumirea și slava, părinții lui, în pisma preursirei lui și împrotiva voiei lui Dumnezeu, vor să facă dintr-însul un diplomat și nu izbutesc a face decât o iasmă.

Așadar, toți câți vă gândiți asupra educației, toți cari puneți înainte sau matemateca, sau limbile, sau filosofia, toți cari puneți de princip al filosofiei sau esperiința, sau mintea, dați-vă mâna, uniți la un loc și esperiența și mintea și voința și memoria... Uniți la un loc și meșteșugurile și științele și morala; numiți filosofie cunoștința meșteșugurilor științelor și moralei și cu dânsele faceți o unime în trei fețe a educației, și îndreptați-vă către stăpânitori, patriarși, mitropoliți, episcopi, arhierei, preoți, către cei bogați deobște, aduceți-le aminte că noroadele, supușii, turma lor s-au botezat în numele Sfintei Treimi și că acel botez trebuie să fie socotit, împlinit, sfințit spre spălarea și mântuirea trupului și a sufletului, spre fericirea acestor noroade; că ele reclamă dimpreună cu Fiul lui Dumnezeu pe scaunul judecății împlinirea acestui botez, adică întreita creștere a meșteșugurilor, științelor și moralei. De veți fi ascultat, scopul vostru cel nobil și creștinesc este împlinit; iar de nu, voi datoria v-ați împlinit și va veni Cuvântul, a căruia slavă pășaște cu progresie geometrică, din iute în mai iute; se apropie, suntem în preziua sosirii Cuvântului pre pământ. El va da fiecăruia după faptele sale și va pune pe fiecare la locul său. Judecata lui este ultimatul tutulor revoluțiilor și se vor bucura cei ce plâng, se vor sătura cei ce însătoșază de dreptate; vor trece oile care sunt noroadele ce își dau lâna și laptele, de-a dreapta, și caprele, care sunt fiii mândriei și ai piericiunii, aceia cărora li s-au încredințat creșterea noroadelor și au neîngrijit-o, vor trece d-a stânga, pentru că va împărăți Cuvântul, mintea, adevărul. Și minciuna nu va avea loc, orice rătăcire va lipsi, orice nebunie va pieri și descuvântul prin care a domnit chezarul se va fulgera din împărăția lui Dumnezeu. Vor fi judecați și chezarul ce nu și-a cunoscut însărcinarea și, batjocorind Crucea, a domnit în numele Crucii și noroadele care, nedând chezarului ce a fost al chezarului, au vrut să-i smulgă sceptrul din mână ca să-l mântuiască ele întru orbirea și rătăcirea lor. Nu mai e îndoială, bănuiala necredincioșilor piere, cu cât văd că luminile se împrăștie asupra pământului din repede în mai repede, cu cât văd că noroadele, sub orice fel de guvern, nu fac decât să înainteze.

Deși de mai multe veacuri biserica siluită vorbește noroadelor nu în limba maicei ca să fie înțeleasă, însă slujba ei o împlinesc astăzi universitățile, academiile, școalele, ca să dovedească lumii că Dumnezeu este înaintare și lumea pășaște la preursirea ei; că Dumnezeu este în tot, și totul e sfânt ca și dânsul, că totul contribuiește și slujaște la înaltele sale decrete și hotărâri și să arate că creștinul asemenea se închină și în biserică și în mijlocul naturei și în tot locul de învățătură; că Dumnezeu asemenea îl luminează și-l învață și din biserică și din mijlocul naturei și din universitate și din orice loc, destul numai să ceară el luminarea sa; ca să arate că biserica lui Dumnezeu nu e zidul, ci scripturile, învățătura lor, universul întreg, inima noastră când o vom face lăcaș al lui Dumnezeu. Tacă biserica, că vorbesc universitățile, vorbească biserica în limbă străină și moartă, că vorbesc școalele în limba norodului.

Ca vorbitor despre educație voi să vorbesc de fericire și prin urmare eu cer pacea la fericire.

Cuvintele mele nu sunt ca să întărâte pe nimeni. Cugetul meu nu este ca să aduc vrajba și nesupunerea, ci pacea și dragostea.

Ca creștin sunt dator să dau chezarului ce este al chezarului și aceasta sunt datoare toate noroadele; dar nu mai mult.

Mântuitorul lumei n-a poruncit să dăm chezarului mai mult decât ce este al chezarului, nici să dăm chezarului și suflet și credință, ci numai ce este al lui.

Ca creștin mă tem de dânsul că nu în zadar poartă sabie; însă acea sabie atunci însuflă groază când este la coapsa și în mâna păgânului: chezarul de acum se zice creștin și în legea lui și a mea îmi este frate, ca frate, îi doresc tăria, cinstea, slava, prin urmare îi aduc aminte că acea sabie ruginește, se tocește înaintea Cuvântului; și ca să se vecinicească în tărie, cinste și slavă, are trebuință de alte arme; încingă pe acelea, facă-se creștin și facă-și noroadele creștine al cărora adevăratul botez este creșterea, educația evanghelică, adică cea întreită; el poate numai să o dea și la el mă îndreptez, căci cu dânsul vor avea noroadele judecată înaintea Cuvântului.

PARTEA A II-A

Dar care sunt mijloacele stăpânitorilor și căpeteniilor noroadelor, ca să poată a întocmi școli de ajuns spre întreita creștere a fiecăruia ce trece prin scăldătoare fără deosebire? Pentru că spre aceasta sunt de trebuință mari și nemărginite cheltuieli. Care iar sunt mijloacele fiecăruia părinte, fără osebire, a putea să dea fiilor săi această întreită creștere?

Dumnezeu, când a făcut pre om, și după temeiul credinței noastre și după doctrinele ce s-au numit ori s-au socotit cele mai slobode de orice prejudiție, a zis: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și vă bucurați de dânsul !“ A venit pe urmă dreptul celui mai puternic, a făcut din semenul său un rob, o slugă, un serv, un clăcaș; a stăpânit cine a putut un coprins de pământ și s-a bucurat singur de dânsul în paguba și ticăloșia a mii de alți oameni ! Aceasta a făcut pe Mântuitorul lumii să plângă și să zică că pasările cerului au unde își face cuibul, și fiarele pădurii unde își statornici vijunia, numai fiiul omului, adică omul, n-are unde să-și plece capul. Nu putea să nu plângă Cuvântul cel mare când vedea pe om mai jos și mai ticălos decât însuși fiarele, rob stăpânului său, și cu sudoare de sânge dobândindu-și hrana.

Aceasta a făcut ca filosofiile veacurilor trecute, spre rușinea omenirei și înapoierea ei, să dea afară atâtea idei și să nască atâtea revoluții, înjunghieri, războaie civile, detronând împărați, invitând săracii a hrăpi ale bogaților și a schimba tirania unui individ în tirania norodului, dărăpănând altare, batjocorind și rupând cele mai sfinte legăminte omenești. Scopul acelor neorânduieli era ca să împartă săracii între sine averea și drepturile bogaților. Însă unde nu e dreptate, unde e hrăpire, acolo nu e temei, și orice va face omul se dărapănă. Vecinica dreptate cu același paloș izbește și pe bogatul ce hrăpește ale săracului și pe săracul ce hrăpește ale bogatului.

Însă cuvântul lui Dumnezeu, Mântuitorul lumei, plângând omenirea, ca să gonească orice fel de faptă de nedreptate și ca să aducă pe fiul omului să aibă unde să-și plece capul, în loc de a scula pe săraci împrotiva bogaților, dimprotivă a îndemnat pe bogați să împartă de bună voie cu săracii, arătându-le că mai lesne va intra funia corăbiei prin urechile acului, decât bogatul nemilostiv în împărăția cerului, adică în împărăția Cuvântului, unde nu e elin sau barbar, ebreu sau păgân, stăpân sau rob, bărbat sau femeie, ci toți una sunt, și fiecăruia se va da după faptele sale.

Această povață dreaptă și mântuitoare a împărți bogații cu săracii a început a se pune în lucrare, dar ca să poată a se chivernisi mai bine, mai înțeleptește, mai cu dreptate averea bogatului dată de bunăvoie spre ușurarea săracului, spre aceasta s-a făcut epitroapă maica cea de obște, biserica. Bogații în viața lor și la ceasul morții făceau mănăstiri, le înzestrau cu pământuri, legând în testament dispozițiile lor cele din urmă.

Să punem că aceasta ar fi mers tot crescând și să luăm de pildă Țara Rumânească; d-atunci până în ziua de astăzi poate ar fi ajuns toate moșiile proprietate a bisericii care este, sau trebuia să fie, după cum a lăsat-o mirele său și mântuitorul lumei, maica cea de obște.

Muma nu gonește pe fiul său, ci îl hrănește, îl încălzește, îl îmbracă, îi odihnește capul și priveghează la căpătâiul lui. Pământul Țării Rumânești ar fi fost atunci tot pământ al bisericii, ca pământ al lui Dumnezeu, și fiind al bisericii era să fie de obște al fiilor ei, dat însă numai spre lucrarea și esploatarea lui și îndestularea lor. Iată revoluție vrednică de marele Cuvânt, săvârșită pe temeiuri de dreptate, pe milostivirea bogaților iar nu pe hrăpirea și desfrâul săracilor!

Venea însă vremea ca biserica să se facă vitrigă fiilor săi și capetele ei să întrebuințeze veniturile obștești pe seama lor în batjocura poruncilor lui Dumnezeu, a voințelor celor de pe urmă ale milostivilor creștini și spre ticăloșia norodului. Dumnezeu este lumină și înaintare și omenirea ca faptă a lui nu înapoiază; atunci era să vie un regulament ca cel din zilele noastre; să-și dea mâna chezarul cu biserica, să se facă o unime, un corp, și veniturile bisericii era să fie ale statului. Toate moșiile țării era să fie domene ale statului, și visteria era să aibă înmiite veniturile sale.

Mulțumită luminilor și cunoștințelor din veacul nostru, statul putea atunci, din fiii țării sau bisericii, să trimiță mulțime de tineri spre învățătura trebuincioasă, care să vie spre a completa întreita creștere a viitorimei. Moșiile toate era să aibă un minister în parte, despărțit în mai multe secții. Fiecare moșie câte un șef econom cu slujbașii săi și mii de fii ai țării era să fie impiegați cu leafă obștească, având unde să-și plece capul. Țăranul, din clăcaș, era să se facă om slobod cu țarina sa, dată pe viață, după vrednicia și munca lui; cel vrednic era să coprinză mai multe locuri spre folosul său și cel de obște, și de la leneș era să se ia tot ce nu era destoinic a-l esploata; va să zică că era să se dea fiecăruia după faptele sale; agricultura, fabricile, tot felul de industrie era să fie ale guvernului și spre acestea întrebuințați toți rumânii și între care era să se răsplătească vrednicia.

Tinerimea, crescând, era să primească de obște întreita creștere în așezămintele publice, în școli și fabrici, și oamenii era să se bucure de pământ: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul, și vă bucurați de dânsul".

Teoria aceasta e mare, și cu cât va citi cineva scripturile, cu atât vede scopul lor cel adevărat pentru adevărata fericire a omului; și înțeleapta și dumnezeiasca cugetare spre treptelnica îmbunătățire a omului fără nici un act de nedreptate.

Iată mijloacele stăpânitorilor prin care să poată împlini a lor făgăduință când au luat botezul, prin care să poată a da întreita creștere noroadelor! Dar aceasta va zice cineva că este cu neputință; atunci să nu aștepte fericire și prin urmare ori ce chip de creștere sau educație va întrebuința cineva, e zadarnică, că nu ajunge la scopul creșterii, la fericire.

Ce zice bogatul? Acestea toate sunt în paguba noastră; țăranul nu trebuie deșteptat, să-l lăsăm în treapta dobitociei, mai sălbatic; să ne folosim de munca și vremea lui; zilele lui să fie ale noastre, osteneala lui a noastră, până la una, cu deosebite numiri; să-l înșălăm, să nu-i luăm toate zilele în numirea de clacă, dar ce îi va rămânea din celelalte zile lăsate pe seama lui să fie tot al nostru, să-i punem cârciumă, să-i precupețim vinul, să-l încărcăm la catastih, să-l tragem la subtocârmuitor, să-l arătăm că e dator, să împătrim datoria, să împărțim cu ocârmuitorul și subtocârmuitorul, să-i vindem dobitoacele, să-l aducem să ne dea tot ce a dobândit și din cealaltă vreme lăsată pe seama lui și el să nu știe cum și de unde îi vin toate acestea.

Urâtă socoteală! dar omul este și el viețuitor; îi trebuie să mănânce, daca nu ca omul, încai ca lupul; îi trebuie să se adăpostească, să se îmbrace, să se încălzească. Ce face dar când e sălbatic? Îl lasă natura să nu-și întrebuințeze instinctul la trebuința sa?

Atunci trebuie să fure, să omoare, să se scoale în sfârșit și sau să moară sau să aibă ce mânca, iată isprava unor asemenea cugetări. Pentru că vecinica dreptate nu doarme. Și de unde știu cei acum bogați că peste mai mulți ani fiii lor nu vor ajunge în starea țăranului, pentru că vedem familii de domn cu opinci și trăgând boii de funie în arșița zilei? Ce asigurare fac dar părinții fiilor lor și nepoților lor când vor ajunge în acea clasă? Asiguranța cea mai mare este să înnobileze, să aducă în starea și preursirea omului și cea mai de jos clasă, că și acolo de vor cădea fiii noștri să nu fie ticăloși.

Urâtă idee, că daca se va deștepta țăranul și va cunoaște meșteșuguri și științe nu își va mai plăti datoria! Câte orașe sunt clădite pe moșii particulare, câți neguțători și boieri trăiesc pe locuri cu clacă și embatic și aceștia, pentru că sunt mai deșteptați și mai bogați, când s-au împrotivit ca să-și plătească datoria?

Țăranul, în dobitocia lui și în frica lui de a munci, nefiind sigur pe munca sa, abia poate câștiga cel mult până la trei sute lei pe an, neavând vite. Ce se folosește domnul lui de i-ar și lua și pe toți acei trei sute lei în blestemele lui, ale cerului? Nu ar fi mai bine să se aducă țăranul în stare ca prin lucrul și industria sa să poată câștiga mii de lei și fiind tovarăș, cu bună învoială, cu stăpânul locului să-i aducă în câștig iarăși mii de lei cu mulțumirea sa și cu însutitul câștig al proprietarului? Dar sunt zadarnice toate acestea, că în vreme ce vorbești oamenilor cele pentru folosul lor și de obște, ei nu te ascultă și cine te ascultă, îți lipește pata de răzvrătitor, nu unui biet om cu greșalele sale și ale căruia gînduri nu sunt încă cunoscute, ci însuși Mântuitorul lumei, celui neîmpăcat protivnic al răzvrătirilor, însuși părintelui păcii care, murind pe cruce, a zis: „Pacea mea o las vouă !" și acela însuși a fost pârât de răzvrătitor.

În zadar, domnul meu, recomanzi filosofia ca singură în stare să facă educația omului, în zadar altul recomandă matematica, că educația nu aduce fericirea, până nu se va face prin întreita împărtășire a meșteșugurilor, științelor și moralei: adică până nu se va boteza lumea cu desăvârșire după adevărata și creștineasca însemnare a vorbei, să nu aștepte mântuire, să nu aștepte fericire.

Eu nu voi să vorbesc numai de Țara Rumânească; privințele mele sunt de obște. Puțin se gândește cineva la casa sa când este patriot întru toată virtutea vorbei, și puțin iară se gândește la patrie când este cosmopolit sau creștin întru toată desăvârșirea. Sau mai bine, patriotul dorind binele de obște al patriei sale, într-aceeași vreme mai cu socotință și mai cu prevedere dorește însuși binele familiei sale și cosmopolitul sau creștinul, dorind binele peste tot al tutulor noroadelor, într-aceeași vreme dorește mai înțelepțește și mai cu prevedere binele patriei sale. Ce sunt aceste două prințipate pe lângă Europa întreagă și celelalte continente? Un pumn, o mână de pământ. Când s-ar crește bine celelalte noroade, când ar fi bine și în fericire, negreșit că am fi și noi. Când e ziuă într-un emisfer e pretutindenea ziuă, în orice părticică a acelui emisfer.

Puțin m-am socotit să fac aluzie la țara mea, în aceste două capete despre educație. Creșterea este neîngrijită și neînemerită preste tot pământul pentru că noroadele care se țin că s-au botezat, s-au botezat numai cu numele și hristianismul său l-au batjocorit ca în veacul trecut sau l-au făcut unealtă a nedreptății, deodată cum s-a ivit diplomația și și-a botezat pielea. Hristianismul este căzut și întors din adevărata lui însemnare și neînțeles încă de la Constantin cel Mare. Până la dânsul, din zi în zi, aștepta creștinul sfârșitul lumii în care domnea chezarul, adică dreptul celui mai puternic; din zi în zi aștepta dreptul celui mai puternic; din zi în zi aștepta venirea de a doua a Cuvântului întru toată slava Dumnezeirei sale. De atunci încoace și de când a luat diplomația masca religiei, s-au desnădăjduit oamenii de sfârșitul acelei lumi, pentru că tot acea lume a văzut că se veciniceşte. Religia prin urmare s-a răcit, a început a fi nesocotită și biciuită de filosofia trecută.

Filosofia și doctrinele veacului nostru, mai vrednice de numele acesta, au început a cerceta pricina nefericirei și prin urmare au îmbrățișat iar religia ca singură în stare de a sfărâma capul balaurului și a mângâia pe cei ce plâng. Atâtea învățături, atâtea lumini ale veacului nostru nu puteau să nu facă pe oameni ca să vază adevărul strălucind cu atâta mare cuviință în două scrieri dumnezeiești și nemuritoare: în cei patru evangheliști și în faptele apostolilor. Acolo poate sta tipul și modelul și al creșterii noroadelor, și al administrației lor.

Cine mă va întreba de acestea ce am scris, cine le va osândi, eu cu mâna pe inimă îi voi arăta pe prestolul bisericii sfânta Evanghelie și-i voi zice: „Cenzurează, osândește întâi pe aceia; intră, puternice, în altar, ia-o și arde-o, pentru că ea propovăduește răzvrătirea; pentru că autorul ei a fost osândit ca răzvrătitor și și-a avut gâzii săi, fii și tu gâde Evangheliei, leapădă masca creștinătății, calcă această dumnezeiască scriere de față în picioare, după cum o calci și într-ascuns, ca să te vază lumea cine ești!“

Cu prilejul acesta am spus atât; iar dezvoltarea mai pe larg a ideilor acestora se va vedea în scrierea intitulată *Împărăția lui Dumnezeu*, din care aceste două capete fac parte. De se va putea tipări vreodată, voi putea fi fericit că am spus ce am gândit și n-am aflat piedecă în cuvintele mele. Norocit veac pentru rumâni!

Câteva vorbe și pentru noi. Daca dar trebuie noroadelor întreită creștere, și daca aceasta nu se poate dobândi cu întregime, fără o prefacere cu adevărat creștinească a soțietăților; însă lumea acolo pășaște și noi românii nu putem să fim mai îndărătnici.

Ca să poată fi vreodată mai fericite aceste noroade, ca să poată adică a păși către întreita creștere, aceasta nu se poate aduce, nici da decât de cei ce au în mână mijloacele și averea publică. Trei puteri sunt în aceste principate: stăpânirea, clerul și aristocrația. Stăpânirea pășind cu duhul veacului și înaintarea, pătrunsă de îndatoririle sale, dându-și mâna cu biserica a luat asupră-și științele și morala și prin școalele începătoare din sate, cele normale din capitalele județelor, cele centrale din București și Craiova și prin trei seminare va izbuti odată a spăla sau a boteza aceste noroade după duh și după inimă, cu atâta mai mult cu cât vor spori și înainta aceste așăzăminte.

Putem zice că s-au făcut un început de așăzăminte de științe și morală. Altă parte însă din averea publică este în mâinele aristocraților, în mâinile proprietarilor, în mâna lor sunt proprietățile, materia. Norocită ar fi țara, când și aceștia, luându-se după pilda stăpânirii și a clerului, vor începe a întocmi spre folosul lor și al clăcașilor, pe moșiile lor, așezăminte de meșteșuguri sau fabrice. În școale vor învăța românii științe mai mult și mai puțin, în fabrici meșteșuguri, și în biserică morala. Dar vor fi fericiți? Atâta pe cât vor păși mai departe acele așăzăminte, pe cât ele în desăvârșire se vor împărtăși între cei mai mulți, până vor ajunge a se împărtăși de obște întru toată perfecția și întregimea lor.

Oricine poate vedea că aceste idei au înainte folosul de obște; ele nu sunt vrăjmașe nimului, cugetul lor e dreptatea și fericirea obștească; ele socotesc și cinstesc și stăpânirea, și biserica, și aristocrația; dar le voiește slava cea vecinică și statornică, iar nu cea pieritoare și nesigură. Hristos Cuvântul iubește pe toți și îi chiamă la sine și pe bogat și pe sărac, și împărăția lui este deschisă pentru toți. El nu e vrăjmaș, nu uraște proprietatea, pentru că ne dă moștenire și zice: „fiecăruia după faptele sale“; va să zică dar că fiecine trebuie să aibă o proprietate, însă după faptele sale.

Câte averi și foloase n-ar ieși din moșiile țării, când proprietarii, în folosul lor și de obște, ar întocmi pe dânsele fabrici și tot felul de industrie, și ar îndoi averea și a lor și a sătenilor? Dar acestea, ca să se puie în lucrare, au trebuință de osteneala și privegherea de aproape a stăpânului, de părăsirea lui din trândăviile și dezmierdările capitalei, într-un cuvânt au trebuință de osteneală.

Nu se ostenesc proprietarii? De aceea sunt săraci și fiecăruia după faptele sale, deși nu îndeobște, dar sămânța vecinicii dreptăți printre toate bătăliile veacurilor trebuie să încolțească în toată vremea. Rodul ei este un balsam de mângâiere și vârtute în trupurile cele ostenitoare, fie oricât de slăbănoage, și o otravă rozătoare în trupurile cele trândave, fie oricât de sănătoase și fericite, încet le roade și le dărapănă.

Cuvântul dorește binele la toți, dorește ca toate clasele soțietății să fie fericite, ca ori în care vom cădea după vremi, noi și fiii noștri, să fim fericiți. Cuvântul ne dorește proprietate, asiguranță și fericire la toți și totdauna a fost părintele păcii, al liniștei și al bunei orânduieli; eu ca urmaș, ca supus al lui, ca ucenic al Evangheliei, acestea le vestesc; însă cer fericirea, ca să fie pace, liniște și bună orânduială și cer iar pace ca să fie fericire.

DESPRE *CURIERUL RUMÂNESC*

Această foaie a priimit slobozirea a se publica în anul 1828, dechem. 3, prin hârtia subt no. 234 a Divanului Prințipatului către redactorul ei, după predlojenia dlui contelui Pahlen către Divan, de la 29 oct. 1828, no. 5049. În amândouă aceste hârtii să dă slobozenie a se începe această foaie subt îndatorire a se păzi redactorul de a nu supăra niciodată religia, morala și buna-cuviință. Iată și hârtia Divanului de atunci către redactorul acestii foi:

„De la Divanul Prințipatului Valahiei către d. Ioan Eliad.

Văzând coprinderea mai sus arătatei predlojenii a strălucirii sale dlui prezidentului, dată spre răspuns divanului la raportul ce a făcut pentru slobozirea dării în tipar pe limba rumânească gazetei ce vei să alcătuiești dumneata, vei pune în lucrare alcătuirea acestii gazete ca un lucru folositor nației românilor iar nu spre vătămare, care gazetă alcătuind-o, o vei da dumneata mai întâi în cercetarea cenzurei, după cum se poruncește, și apoi s-o publicuiești, urmând condițiilor ce se arată.

1828, dechem. 3, nr. 234"

(urmează iscăliturile d. vice-prezident și a dd. boierilor divaniți).

Pe acest temei, redactorul și-a pus în lucrare publicarea *Curierului rumânesc* și în toată vremea a avut de sfinte înaintea sa paza a nu supăra religia, morala și buna-cuviință, și silința de a se conforma cu frumoasa și patriotica povață poruncitoare a Divanului, „ca un lucru folositor nației rumânilor, iar nu spre vătămare".

Foile *Curierului rumânesc* de la anul 1829 până la 1837 sunt marture de paza cu sfințenie a acestii datorii, cu toate că după trecere de un an și jumătate, dobândind redactorul creditul stăpânirei, foarte rar își supunea foile sale la aprobația cenzurei. Redactorul luase răspunderea asupra sa și nu-și întrebuința foaia decât spre darea afară de noutăți, spre deslușirea terminilor întrebuințați în Regulamentul organic, spre încuragiarea celor ce se ostenea, spre lauda celor ce adăoga, oricât de puțin, la prunca noastră literatură, și spre cinstea și vrednicia nației și câteodată, ce e drept, și împrotiva locmalelor și chilipirelor.

De la 1837 încoaci s-au schimbat lucrurile; câțiva inși, izbiți de boala autoromaniei, și-au pus de gând să-și facă numele nemuritor izbind cinstea personală, batjocorind ostenelile fiecăruia ce nu era de părerea lor, atacând stăpânirea și însuși puterile ce au netăgăduite drepturi în țara noastră prin satire, diatribe, fabule ș.c.l. De atunci s-a început o urâcioasă polemică. Semnalul cel dântâi s-a dat prin diatriba făcută împrotiva traducției lui Omer. Redactorul *Curierului*, în calitate și de proprietar al singurei de atunci tipografii în București, a avut nenorocirea ca să poată ști toate câte se urma la începutul și pregătirile acești polemice, căci fiecare venea la așăzământul său tipografic ca să și le publice.

Cu părere de rău și cu mâhnire a văzut slobozenia cenzurei dată pentru diatriba la traducția lui Omer. Întâia dată a socotit că se va fi făcut vreo greșală sau ambiție la cenzură, care a putut face o asemenea călcare asupra regulelor moralei și bunei-cuviințe; însă n-a trecut mult spre a se dezamăgi de această părere căci, nepriimind el a tipări o asemenea diatribă, cu toată slobozenia cenzurei, a fost întrebat formal pentru ce tipografia nu dă drumul publicității când știe că e singura tipografie ce se află în capitală? La care proprietarul a răspuns că se supune la slobozenia cenzurei, dar autorul acelii diatribe mai este dator bani la tipografie și nu plătește tiparul, și prin urmare nu-i poate priimi a-i tipări și alte hârtii până nu va desface socoteala cea veche. Prin acest mijloc, proprietarul tipografiei sau redactorul *Curierului* a pus o stavilă oarecare la o asemenea nechibzuire din partea cenzurei de a da semnalul vrajbei și de a se ocărî oamenii ce începuseră a se osteni pentru literatura rumânească. Însă acea diatribă zbura din mâna în mână în copii manuscrise. Aceasta a întristat și întărâtat pe traducătorul lui Omer și a vrut să-și facă răspuns; l-a gătit și l-a dus la cenzură, dar cenzura care iertase izbirea, a fost așa de pravilnică și drept-cugetătoare a nu ierta apărarea! Atunci s-a văzut cu mâhnire din partea jos-însemnatului că aci se țese o intrigă și că cenzura sau că este complice a conspiratorilor cinstei individuale și încuragierii literaturei, sau că este singură amăgită și nu știe ce i se face. Nu rămânea alta redactorului acum decât a se mărgini la paza datoriilor sale prescrise în pomenitele mai sus hârtii și să aștepte numai când va fi sau însuși, sau altul atacat, să întrebuințeze dreptul cel firesc de apărare.

S-au ivit după acestea satire, libele, hârtii pline, sarcasme și derâderi. Redactorul *Curierului* n-a dat nici un răspuns. Mai la urmă s-a ivit în foaia *România*, cu voia cenzurei, fabula cu *Calul, lupul și vulpea*, fără a se vedea însă și iscălitura întreagă a autorului ei (iar o batere din regulele cenzurei). Zbura fabula din mână în mână și se tălmăcea ce aluzie are. Atunci jos-însemnatul s-a văzut silit a se face că nu înțelege alegoria politică a acești fabule și a o lua într-o critică simplă literară, ca să arate greșalele autorului; și făcând alta în parodia ei, să aducă derâderea pe seama celor ce au fabricat pe cea dântâi și prin urmare a întrebuința apărarea. Fabula publicată în *România* a fost iertată și binecuvântată de cenzură, critica însă asupra ei n-a fost bine văzută.

Trebuie să mă opresc aci puțin din șârul vorbei ca să arăt ce mijloace a luat mai jos însemnatul în asemenea împregiurări. Văzând că scrierile ce ies afară spre izbire sunt priimite și slobode de la cenzură, pentru că se vedea publicate, și că cele de apărare nu se iartă, jos-însemnatul, ca să se conforme cu regulele ce i s-au prescris la dobândirea dreptului de a publica *Curierul rumânesc*, a hotărât ca să-și păzească datoriile sale și la vreme când va fi silit a se apăra, sau pre sine, sau pre altul, să nu-și supuie articolele la cenzură, ca la orice supărare din partea cuiva să rămâie singur răspunzător, fără a se comprometa și dignitatea stăpânirei în ochii publicului că priimește cu slobozenia sa a se defăima oamenii. Jos însemnatul a văzut drumul ce luase cenzura și câtă supărare va putea aduce această mai curând sau mai târziu stăpânirei, dar cinstind buna orânduială, vrednicia stăpânirei și a nației, a hotărât ca stând și mărginindu-și articolele sale numai întru apărare și răspunsuri la atacurile ce se făcea, la orice întâmplare să rămâie, cum s-a zis, singur în răspundere. Prin urmare a încetat de atunci a nu-și mai supune nici un articol al său la cenzură; și cu toate că totdauna s-a apărat, și putea să întrebuințeze izbire la izbire, dar totdauna izbirile ce îi venea au fost mai groase și mai grele de suferit decât apărările, căci izbitorii lovea la meterezul unor nume mincinoase și necunoscute, și iertați și binecuvântați de cenzură, iar apărătorii se apăra de față, cu numele lor și fără nici un ajutor altul decât dreapta lor cauză de apărare. Loviturile izbitorilor cădea pe nume adevărate, pe oameni cunoscuți, și ale apărătorilor pe nume mincinoase, pe oameni neînființați. Pravilnică luptă! Și cenzura făcea chef la toate acestea.

Să urmez mai la vale: să lăsăm broșura ce s-a publicat cu fabula lebedei și puii corbului, ce aluzie avea; să lăsăm moartea și îngroparea României și doliul ei, că au fost iertate de cenzură; să lăsăm că răspunsul ce s-a făcut la acea batjocorire a nației n-a fost bine văzut de cenzură și a trebuit să aibă mai jos-însemnatul neplăcerea de a priimi din partea cenzurei un articol bucătărit acolo, silind pe jos-însemnatul a-l iscăli și a-l publica spre îndestularea celor ce se simțea izbiți în acel răspuns la ocara ce se făcea nației prin pogribania României, și redactorul *Curierului* a îmbrâncit înapoi un asfel de mișălesc și rușinat articol; și să venim acum la cele după urmă.

Redacția *Curierului* între celelalte a luat asupră-și a dezbate și pricina scrierii cu literele strămoșești, a dat afară un metod oarecare, bun sau rău. Ivindu-se foaia *Pământeanul*, s-a văzut un articol cu o iscălitura mincinoasă de Petre Înlesnitorul; acest articol coprindea o sistemă adică nouă și înlesnitoare de a scrie rumânește cu literele latine. D. Petre își da afară ca o invenție a sa acea sistemă în care nimic nu se vede al său decât numai recomandația a scrie pe *ș* cu *ç* și pe » cu *dj*. Foarte bine. Lumea e slobodă a-și da părerea și chiar a se fuduli cu lucruri străine nu și cu ale sale însuși, precum acele *ç* sau *dj*; însă eu nu făcusem nimic acelui înlesnitor; răposatul Maior încă nu-i făcuse nimic. Ce avea cu mine să spuie că ideile mele, că sistema mea au făcut urâtă impresie în public și mai pe urmă să strige în batjocură: „Iartă-mă Eliade, iartă-mă, umbra lui Maior!“ Să-mi zică cineva de față, cu numele său, de la sine ideea, părerea sau și batjocura sa, nu vine atât de greu celui atins, cât se atinge a se vedea izbit de un om ce se află la siguranță subt un nume mincinos și că acea ocară nu-i vine de la înlesnitorul, ci de la cenzura ce suferă și sloboade a se ocărî oamenii. Unde suntem? Și în ce veac ne aflăm?

M-am văzut dar silit a răspunde la atacul înlesnitorului apărându-mi părerile asupra ortografiei rumânești, făcându-i câteva întrebări, socotind că va răspunde ceva în folosul literaturei și întorcându-i prin râs râsul ce a vrut să-și facă cu ironia sa.

Judice oricine că orice s-a zis din parte-mi sunt niște glume, niște izbiri de apărare către un nume ce nu se află, și cu vorbele mele am știut că nu se atacă cinstea nimului; cu atacul însă al înlesnitorului slobozit de cenzură era în joc și batjocură numele unui om care nu supărase întru nimic până la apărarea sa pe înlesnitorul.

Ce urmează după aceasta? Se face un al doilea răspuns la răspunsul meu. Autorul răspunsului, tot subt nume de Înlesnitor, izbirile lui tot asupra numelui adevărat, al unui om și oricine a putut vedea ce fel de izbiri, ce ocări, ce batjocure. Toți s-au mirat, dar mirarea tutulor cea mai mare a fost când au auzit că s-a publicat cu voia cenzurei. Eu când am văzut acel răspuns, m-am uitat cu un sânge foarte rece la dânsul și n-aveam de gând a mai face nici un răspuns; dar auzind și încredințându-mă că este cu voia cenzurei, atunci nu pentru apărarea mea, ci pentru siguranța fiecăruia și spre a se pune o regulă la aceste necuviinți, fac răspunsul următor subt titlul de *Știri din năuntru.* N-am ieșit din regulă, dar voi să se puie o regulă; n-am ieșit din buna orânduială, ci însuflu dragostea bunei orânduieli. Acest fel de pricini nu se îndestulează prin canalul pravilnic pentru că pravila n-a prevăzut asfel de întâmplări. Asfel de pricini sunt estraordinale în analele statelor ce au asupra tiparului cenzură. Nu s-a mai pomenit ca cenzorul să se facă apărătorul și încuragiatorul celor ce atacă cinstea individuală. Asfel de pricini se îndestulează numai într-acest chip: să afle toți cele ce se urmează și să se puie măsuri. Pre lângă acestea era de trebuință să știe și ceilalți rumâni care este pricina de s-au stârnit în țara noastră asfel de polemice urâcioase. Șirul foilor publicate până acum îl cunoaște fiecare cititor. Redacțiile celelalte, consoartele *Curierului* cunosc deosebitele articole ce le-a mai venit fără să le publice. Și judice fiecare.

ȘTIRI DIN NĂUNTRU

[CĂTRE CENZOR]

Când un om încetează din viață, în toate limbile se zice c-a *murit*; când câte o gazetă stă cu totul de a se mai publica și se desființează, se zice iară că *a încetat.* După moda însă cea nouă care s-a întrudus la noi, este iertat cuiva, după voia cenzurei, că *a murit* o gazetă, a răposat, mai vârtos când va avea și numele nației, poate a-i pune semnele de doliu ș.c.l. Foaia intitulată *Pământeanul,* fără a avea nimic de pământesc (afară numai de poeziile ce s-au văzut într-însa și de disertațiile filologice pe care trebuie să le numim pământești, că ne taie apoi autorii lor), foaia *Pământeanul* dar, după espresia cea nouă, se știe de toți

că a murit de două luni; dar în zilele acestea iar s-a ivit o foaie, cu numire de *Supliment la no. din 25 aug.*: însî nu s-a ivit ca să înceapă iară – pentru că această gazetă se știe că a murit – dar întocmai după basmul strigoilor în care se spune că unii oameni, după ce mor, au năravul de a ieși din morminte fără a învia, ca să pălească, să sugă sângele și să omoare pe aceia ce i-au iubit mai mult și le-au făcut bine.

Asemănarea aceasta este numai pentru scularea rebelă din morți a *Pământeanului,* iar nu și pentru vătămarea ce ar face strigoii când ar fi strigoi. Pentru că acest supliment ce s-a ivit asupra jos-însemnatului ca răspuns la articolul ce s-a publicat către d. Petre Înlesnitorul în no.133 al *Curierului rumânesc,* nu poate aduce nici o vătămare nici persoanei jos-însemnatului, nici scrierilor lui. Paguba cea mai mare ce poate încerca un om nu poate să vie de la nimeni altul mai mult decât de la faptele sale: faptele fiecăruia aduc cu sine și cinstea, și ocara. Să nu gândească însă cineva că o foaie oarecare publică este hârtia și literele tiparului într-un format oarecare: o foaie publică este duhul și articulile redactorilor și colaboratorilor ei. Așadar, eu, vorbind de *Pământeanul,* nu voi să vorbesc nici de coalele de hârtie ce se împărțea la cititori, nici de slovele cu care se tipărea, nici de editorul ei, nici de tipografii ce lucra la dânsa, pentru că acest fel de resorturi sau mașini se pot întrebuința tot ele însuși la orice scriere. *Pământeanul* este totul sau duhul articulelor ce s-au văzut în acele douăzeci numere ce au ieșit. Așadar, daca această foaie se poate vedea de oricine ca un strigoi sculat din ceata răposatelor foi publice, strigoimea este pe seama celor ce se scoală, după zisa de obște, a treia zi după fierbințeală.

Ce se coprinde în acest supliment s-a văzut de toată Capitala și încă și mai departe. Aș dori să se vază și în viitorime, dar, nenorocire la această întâmplare, că strigoii nu duc mult. Aș fi răspuns la acel articol când aș fi văzut o dezbatere, serioasă sau glumeață, la întrebările ce făceam d-lui Înlesnitorului, o dezlegare potrivită cu mintea sănătoasă și cu limba rumânească, o luare în râs, în sfârșit, a greșalelor ce aș fi putut avea la întrebările mele. Dar împărțind acest răspuns al Înlesnitorului în două părți, adică în ocări nerușinate și în parte literară, ce se atinge de literatură, nu înțelege nimeni nimic ce va să zică d. Înlesnitorul; iar ce se atinge de ocări, eu nu mă pricep nimic: sânt cel mai neînvățat de a mă face pildă și dascăl de înjurături. Prin urmare, acel articol din parte-mi rămâie fără răspuns și mă mărturisesc de învins la orice fel de înjurături. Autorul acelui articol se poate bucura de asemenea biruință fără a i-o pizmui nici un om și îl las în pace, fără a-i strica cheful, a dobândi roadele de la o asemenea cinste.

Să nu gândească însă că, aflându-se subt un nume schimbat, nu-l cunoaște lumea cine este. Pentru că oamenii ce își schimbă numele și religia oriunde merg, după vreme și întâmplări, sânt cunoscuți de toți și arătați cu degetul; astfel de oameni în Țara Rumânească se numesc Petre și-și mai adaogă și un titlu de „înlesnitor“, în Țara Turcească se numesc Hasan și poate și cu un titlu de „gealat“. Așadar, îl cunosc toți. Este el!

Așa, fiindcă este el, eu drept răspuns îi poftesc fericirea, sănătatea și înaintarea și, precum am știut a îi șterge odată o lacrămă pe patul boalei, precum am știut a alerga pentru dânsul și a-l lăuda oriunde (afară numai când scrie rumânește, mai vârtos când scrie cu litere, pentru că scrie urât foc, și pot mărturisi și tovaroșii săi care îi dreg scrierile) și precum nu știu deloc a-i răspunde când înjură, asemenea știu a-i spune că de se va mai întâmpla (ferească Dumnezeu!) a se mai bolnăvi și a nu avea ajutor, atunci să n-aibă căpuială, va putea să-mi scrie și iar voi fi gata a face orice, a alerga și a-mi împlini o datorie ce avem, oamenii, unii către alții. Pentru ce să nu alerg? Căci omul nu mi-a făcut nici un rău, mai vârtos că m-a îndemnat și la râs. Voi, dar, să râz acum; îl las pe d-lui, mă întorc la d. cenzorul.

Domnule cenzor,

Cu dumneata am puțin de lucru pentru că la dumneata nu poci să mă uit cu un sânge așa de rece, fiind vorba de ceva lucruri în folosul de obște. Știi dumneata ce este cenzura în adevărata ei însemnare? Sânt unele neamuri care se socotesc în vârsta bărbăției și au slobozenia tiparului, a-și da fiecare, ca un vârsnic, părerea sa și a-și căuta singuri între sine trebile lor, fără a avea epitropi sau îngrijitori de faptele lor, având fiecare a răspunde de purtarea sa; sânt altele neamuri care, neajunse încă în acea vârstă a matoriei bărbătești, îngrijesc stăpânirile a pune slujbași pentru a priveghea la părerile, vorbele și faptele lor, a le prevedea și întâmpina mai dinainte spre a nu se face unul altuia de vătămare, din nesocotința lor și prin urmare păgubitori publicului. Asfel de neamuri au două feluri de sorți: unele, subt un guvern părintesc, se cresc și trupește și sufletește și dobândesc hrană și a trupului și a duhului, și cenzura nu îngrijaște decât a nu se obști idei necuviincioase la starea celor nevârsnici, fără a stinge însă și luminile și a opri cele pentru folosință obștească; sânt însă alte noroade, care nu se cresc decât spre a fi robi, slugi gata la orice muncă și care nu dobândesc în creșterea lor decât oarece meșteșuguri, nu pentru hrana lor, ci pentru slujba stăpânului.

Acum să vezi de ce se întâmplă acestea. Nu este nici un lucru care purcede de la începutul binelui sau de la Dumnezeu, pe care să nu-l parodieze și începutul răului, adică Satan. Libertatea este fiică a cerului, este rod al vecinicei dreptăți, e voia cea slobodă a omului înțelept a face ceea ce este de folos lui și aproapelui și care poate face să-i ducă cinste. Iadul a parodiat și el un astfel de libertate și a scos-o de modă, adică a face desfrânatul orice va voi, a nesocoti pravili, a răsturna toată buna orânduială. Cenzura iară, în adevărata ei însemnare – a opri adică părerile, ideile, declamațiile cele copilărești și necoapte, care pot să aducă stricăciune și celor ce le împrăștie, și celor ce le aud – nu se poate socoti că nu este un rod al înțelepciunei cei vecinice, care cârmuiește toate, le crește, le apără de rele și le înaintează. Însă iadul a parodiat și el și a scos o altfel de cenzură, care stinge luminile, îneacă adevărul și crește pe oameni în dobitocie. Ferice de noroadele pe care le-a binecuvântat Dumnezeu pentru faptele lor! Și nenorocite acelea ce s-au făcut unealtă a principului răului!

Acum iară te întreb, domnule cenzor: socotitu-te-ai dumneata ce fel de guvern avem noi și care sânt cugetările lui? Băgat-ai de seamă că stăpânirea noastră singură este care se luptă cu întunerecul și, ca în capul rumânilor, ea îi trage și îi povățuiește către lumină și înaintare prin toate ostenelile și dovezile ce a dat într-o vreme așa de scurtă? Băgat-ai de seamă dumneata care este duhul stăpânirei rumânești și al rumânului însuși, că el cere și hrană a duhului și că niciodată n-a suferit Evanghelia a i se citi în limbă străină și moartă, și că stăpânirea după vremi l-a înlesnit totdauna la aceasta? Ai dumneata ceva instrucții despre ceea ce trebuie să păzești în slujba cu care te-ai însărcinat? Știi că trebuie a păzi de sfinte și neatinse religia, morala și buna cuviință?

Pe lângă acestea, gânditu-te-ai vreodată să vezi carii sânt autorii ce îți aduc scrierile să le cenzurezi? Ce duh domnește în scrierile lor? Ce purtare au în lume? Care este viața lor cea trecută? Care le este cugetul cu scrierile lor? Gânditu-te-ai la foile publice, ce colorã își ia fiecare, ce duh au, ce vor să facă rumânilor? Sânt ele un organ al înaintării, împlinirei trebuințelor morale ale rumânului? Pășesc ele în urma sau înaintea cugetărilor stăpânirii, sau sânt numai organul răzbunărilor, cabalelor și steagul conspiratorilor cinstei individuale și, prin urmare, și publice?

Dumneata, de când ești cenzor, de a venit cineva să-ți aducă o scriere pentru opinie, morală, religie, n-ai lăsat-o; de ți-a înfățișat o poezie frumoasă, un product al talentului, niște lucruri nevinovate, precum *Melanholia* și altele, ai ciuntat-o. De ți-a adus altul o diatribă împotriva unei cărți, a unui om cinstit și ostenitor, ai bătut din palme și ai lăsat-o; de ți-au adus o fabulă a lupului, alta a puilor corbului, le-ai lăsat. La altă întrebare voi răspunde și cât comprometa țara astfel de scrieri. De s-a batjocorit nația că a murit *România* în anul 1838 și de s-a răspuns la acea batjocură, dumneata ai alcătuit singur articolul, silindu-mă a-l iscăli și a-l publica, spre îndestularea luătorilor în râs cu numele nației! De m-a ocărât unul în ironie și de s-a numit Înlesnitor, pentru că știe ocărî, dumneata i-ai dat voie; de am fost silit a mă apăra, și a mă apăra nenorocit, necunoscându-mi vrăjmașul de unde izbește și cine îl ammuță, dumneata ai aflat-o aceasta de vină și ai luat apărarea în loc de izbire.

Mai știi dumneata că unei înțelepte cenzuri nu este slobod ca scrierile de atac, satirele, diatribele, fabulele și alte asemenea, ce au oarecare atingere sau d-a dreptul, sau pieziș, nu este zis slobod a se publica subt un nume falț? Cum ai dat voie a se tipări acel atac și cum slobozi a se tipări cel din urmă într-un chip ce atacă nu scrierea unui om, ci persoana lui? Cum slobozi și-ți pui pecetea cea roșie pe scrierea iscălită cu un nume falț, și cu dânsa adică ca și când ai pune timbrul ocării pe cinstea unui tată de familie, întocmai cum înfierează gâdea pe nevinovatul osândit?

Te-ai socotit oare că o să te rabd până în sfârșit? Rabdă cineva pe tâlhari când le cade în mână, rabdă pe cei cunoscuți de nebuni, rabdă niște javre ce latră, fără a cuteza vreodată să muște și fără a putea, nu însă și un om plătit a întâmpina ispitele oamenilor ticniți și se face el însuși ispita; în sfârșit, rabdă creștinul pe omul ce îl supără, nu însă și pe diavolul ce îl ispitește. Nu, domnule cenzor, nu te poci răbda. Ai iscălit acolo niște *urechi lungi*, niște espresii de *hoții*, niște alte batjocuri, niște îndemnuri la râs. Acum te întreb să-mi ghicești: Cine e acela cu urechele lungi? Scriitorul care ocărăște și minte, scriitorul care se apără, sau cenzorul care nu bagă seamă, bate în palme și dă voie a se publica asfel de batjocuri? Mie mi-e milă de câtetrei, dar lumea e dreaptă și dă fiecăruia numele ce i se cuvine.

Spune-mi, oare cine este acela care trăiește din hoții? Scriitorul care ocărăște și minte, scriitorul care se apără, sau cenzorul care ia simbrie din tezaurul public ca să îngrijască pentru paza religiei, a moralei și a bunei cuviințe, și el sau se face tovaroș batjocoritorilor, sau nu îngrijaște de nimic? Spune-mi, cine fură cinstea oamenilor (de o poate fura)? Cine fură din averea publică?

Nu gândi că te ocărăsc cu asfel de titluri: am zis că ocara nu o poate da nimini omului decât faptele sale de ocară. Eu, dimprotivă, și când am fost silit să mă apăr, sau când s-a apărat altcineva, totdauna am vrut să-ți păzesc cinstea și dignitatea, că nu ți-am adus să iscălești nici articole de apărare. De titlurile aceste, ce se întorc înapoi pe la locul lor, nu-mi ești mie nicidecum dator; trebuie să fii recunoscător, daca le-ai ambiționat, Înlesnitorului, care ți le-a înlesnit așa de bine pentru că asfel de titluri nu le capătă un cenzor așa de lesne. Așa am zis mai sus, că nu știu să ocărăsc sau, și de știu, nu voiesc, care este și mai bine. Acestea nu sânt ocări: sânt niște sudori de sânge ce ies după fruntea unui om ce te sufere de trei ani; sânt niște ocări ce mi le-ai repezit asupră-mi cu voia și slobozenia dumitale și pe care, nelipindu-se de mine, le azvârl cu piciorul și merg la locul lor, ca musca calului care, oriunde o va împinge vântul, ea se întoarce iar la locul său: se întorc la locul lor, unde le șade bine a se afla, și fac o armonie infernală cum să revoalte vederea și inima privitorilor.

Ai bătut în palme când mă îndemna Înlesnitorul să râz. Iată acum că râz! Și râz un râs mare, vrednic de omul ce n-a râs niciodată de cinstea altuia (afară de ocara pierduților și ingraților, și de cenzorii ce n-au vrut să fie cinstiți); râz, domnule cenzor, să mă auză toți rumânii, să mă auză viitorimea, râz ca să-ți arăt cum și de ce lucruri râd oamenii ce și-au petrecut o viață de 25 de ani ostenind și jărtfindu-și toată odihna întru slujba concetățenilor săi. Asfel râd oamenii ce au slujit neamului și fără plată, și fără răsplată, și cu o plată prea puțină, și asfel pălmuiesc ei pe oricare trândav și povară a pământului care nu se fac nimic fără a fi simbriași, și mai vârtos de nu vor lua simbria în zadar, nefăcând nimic; asfel râz, daca ai vrut să râz, și te pălmuiesc eu în public, și mi se sfințește palma.

Cum te-ai socotit că vei putea nepedepsit a lăsa în râsul oamenilor fără căpătâi, ce nu-și pot găsi loc nicăiri și aleargă turbați ca câinii cu tigva în coadă, uidoiți de lume, că poți lăsa în râsul unor asfel de scremete ticăloase pe un tată de familie, pe un om ce în toată viața, orice minut i s-a părut scump și l-a închinat neamului său? Nu-ți e lene obrazului! Dar vei zice că n-ai avut cuget a apăra pe nimeni, că ai fost *înșălat*: cine te-au înșălat an, să-mi trimiți mișălește acel articol, siluindu-mă a-l iscăli? Vei zice că acum numai ai fost *înșălat*: eu atunci iar îți dau palme, ca să deschizi ochii, să nu te lași a te mai *înșăla*, adică să-ți puie în spate șaua ori samarul.

Mai șăzi acum în capul cenzurei, mai ia o mie de lei pe lună în zadar, cere satisfacție, trântește-te de pământ și cere răzbunare, că eu iar îți dau palme. Să nu gândești că vei putea izbuti ceva: sânt hotărât cu orice preț (afară de al cinstii, pentru care ți-am dat dovadă că nu mi-o calcă cineva nepedepsit) a te pălmui ori la ce mișcare vei face asupră-mi. Să ocărăsc nu știu, dar să scutur ocara altora după mine am învățat. Nu mă sperie orice soartă, în nenorocire sânt totdauna mai mare și norocit n-am fost niciodată, și orice vei zice că fac acum cu această publicare, eu sânt sigur că și acum am slujit țării, spre a se lua măsuri vrednice de guvernul nostru, pe care l-am respectat totdauna, căci am văzut într-însul ființa rumânului. Mă mulțămesc că a fost cenzorul pricina vrajbei și eu pricină cu jărtfă de a se pune o orânduială spre asigurarea cinstei celor ce se ostenesc; ca să învete minte oricare cenzor ce se va orândui în urmă-ți, să înveți minte însuți, de vei mai rămânea cenzor, ocărât și pălmuit, și să afli ce este cenzura în Țara Rumânească, unde avem un prinț în capul luminilor și înaintării.

Să afli că cenzura este povața cuvântului, călăuza minței, făclia întunerecului nevârsniciei, aripile duhului de înaintare și de folosință și plumbul duhului [de] înapoiere și de vătămare, rodul adevăratei libertăți, iar nu screamăt al iadului, îndemn al batjocurii, stingerea luminilor, uciderea adevărului și pângărirea și ciuntirea artelor. Bărbatul cel adevărat slobod, creștinul după Evanghelie n-are trebuință de cenzor: cuvântul său îl povățuiește ce trebuie să vorbească și să scrie ca să nu se rușineze; și copilului neîncercat îi trebuie povățuitor la adevăr, dreptate, cinste și tărie de duh și de cuvânt, ca să poată fi apărător înrâvnat patriei și legilor. Acel povățuitor este cenzorul în Țara Rumânească. Poți să fii asfel? Poate altul să fie asfel? Șăzi, șază în capul cenzurei. Eu priimesc bucuros orice pagubă, numai ca să-ți dau această lecție: priimesc încă a-ți face și un regulament asupra cenzurei cum, de îl vei păzi, să-ți facă cinste, să-ți speli orice pete trecute și să fii o persoană folositoare, cum scaunul secției cenzurei să-l prefaci în catedră profesorală pentru toți tinerii ce vin să-ți înfățișeze scrierile lor.

Însă la asfel de slujbă trebuie osteneală și e ceva mai bine să ia cineva simbrie fără a se osteni; atunci nu faci de noi, cale bună, domnule cenzor, ia lecția aceasta ce nu o vei fi auzit pe unde ai îmblat și cel ce te învață, cel ce se plânge, vezi-l că e pravilnic, se plânge și te pălmuiește în public, nu pe ascuns, nu cu nume schimbat.

Iată-mă de față, curat, întreg: Eliad.

DOMNUL SARSAILĂ, AUTORUL

Domnului Sarsailă i-a intrat în cap să-și facă numele nemuritor, cum am zice să zboare la nemurire. Ce-i mai trebuie acum decât să se numească autor, și apoi să se facă privigătoare; dumnealui așa zice, dar hronica scandaloasă vorbește altele. Stă acum și se gândește, se gândește și iar se mai gândește. Apoi zice: „Ca să mă fac autor, trebuie să dau cărți la lumină, și fiindcă autor nu e fitecine, eu dară trebuie să fiu deosebit din ceilalți pe care în alte vremi dascălii mei îi numea hidei, dar confrații mei de autori îi numesc *viulgheri*. Asa, mai întâi de toate trebuie să fiu fără căpătâi, ca să zic că sunt slobod; în casa care voi lăcui trebuie să am câteva cărți, cât se va putea în limbi mai străine; în cămara mea, cu cât va fi mai nemăturat, cu atâta o să dau un ton că prea puțin mă gândesc la lucrurile acestea trecătoare, ce n-au a face cu nemurirea; daca am mustăți, trebuie să le raz; daca nu am, trebuie să le las să crească dimpreună cu bărbioara. Când ies afară, ca să mă cunoască de departe, trebuie să-mi pui ochelari la nas; hainele să-mi fie deosebite, părul să-mi fie... ceva mai deosebit; fracul, o față... cam așa; mantaua... aruncată într-un chip clasic – ba romantic; crevata mare, dezmățată, sau nicidecum; pe pantaloni să am câteva picături de cerneală; când voi vorbi cu oamenii, să mă rățoiesc, să-mi mușc buzele, să pui ochii în grindă, ca să seamăn inspirat; să bănănăiesc din mâini când vorbesc, când îmblu; vorbele să-mi fie alese, adică când oi da bună dimineața să n-o dau ca toți oamenii, ci să zic: «Să-ți zâmbească aurora, amice, pintre buze rumeni cu dinții albi». Când oi scrie, să mă bag prin fundături; să mă sui pe locuri cocoțate. Daca mă zic rumân, să

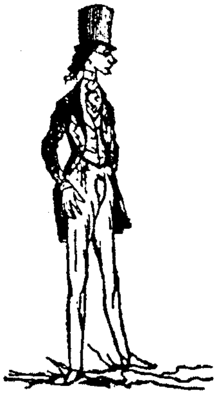

scriu cât voi putea mai nerumânește, ca să seamăn înalt; daca mă zic franțez, să scriu rumânește, că seamăn mai mult a autor, pentru că nu-mi bagă oamenii de seamă greșalele; limba rumânească nu e hotărâtă, și o s-o hotărăsc eu. Hei!... ce să mai fac? – Hei! să port totdauna portofoliu ca să însemnez orice idee îmi va veni. Am mai uitat un lucru: să-mi las unghiile mari; într-un cuvânt, să fiu deosebit."

Așa se gândește d. Sarsailă, sau mai bine asfel de înțeles au gândirile dumnealui, deși cu alte vorbe și alte fraze de-ale dumnealui, mai alese și întortocheate; pentru că, când și-ar esprima ideile ca lumea și ar numi lucrurile pe numele lor, atunci bine vezi dumneata, cititorule, că s-ar păcăli singur.

Să punem acum că d. Sarsailă este rumân. Daca voiește să-și mai mobileze capul cu ceva idei străine (pentru că la asfel de autori toate lucrurile le sunt străine), aleargă atunci năvală la limba frantozească, și-apoi îl vezi că începe să ne arate că în frantozește *e* înainte de *m* și *n* se pronunță ca *a*, *i* ca *e* și *u* ca *iu*; apoi îl auzi: *enteres, labirent, semplu, amblemă, ochiupez* sau *ochiuparisesc, Neptiun* și alte asemenea. Cu asfel de idei, cu asfel de gândiri, cu asfel de podoabe și dichise, acum d. Sarsailă este autor întreg-întreguleț, din cap până-n picioare; nu-i mai rămâne decât să treacă la sfânta nemurire și să ne lase pe noi ăștia volgarii, pe care dumnealui îi numește *viulgheri*, în pace și în odihnă.

Pe când Țara Rumânească era de tot necivilizată (căci acum s-a civilizat, Doamne păzește!) se vedea prin București câte un Manea ce striga pe ulițe: „Toți boierii să moară, numai Manea să trăiască!"; câte un Dumitrică, care n-avea altă idee decât una și bună, crezând că toate muierile sunt inamorate de el, pentru care își tot cânta singur cântecul „Dumitrică, vin' la leica!", și alți asemenea autori și poeți ai acelui veac. Acum s-a mai subțiat gustul rumânilor, nu prea le place să petreacă cu asfel de oameni; băieții pe drum nu se mai țin după asfel de inspirați. Acum sunt la modă d-alde d. Sarsailă, Sgândărilă... autorii regenerației rumânești. Aceștia sunt apărătorii libertății rumânești, pentru că și daca nu vor fi rumâni, dar sunt liberali dumnealor, ca aceia. Așa, îmblând prin toate casele, încep a cânta și pe coconița Drăgana, și pe coconița Dobrița; le spun că sunt niște dumnezeoaie mai păgâne decât Venus și decât Diana. Ochii dumnealor sunt mai vioi și mai focoși decât ai pricoliciului; poetul spune că sunt niște luceafări, dar e minciună goală. Sprâncenile le sunt două curcubeie, obrazul mai mare decât luna (ce iesme!). Se înfățișază la dumnealor, și ele, pline de o simțire, îi priimesc cu mare grație.

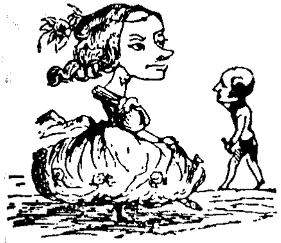

Să vedem acum și firea sau boala dlui Sarsailă sau Sgândărilă. I-a intrat în cap odată că este autor? Nu-l mai poate tămădui nici un leac de această boală. Nu se mai poate nimeni apropia de dumnealui, întocmai ca de bietul țigan ce făcuse schimb cu rumânul, dându-și calul ca să ia un dovleac ce îi spusese că e ou de bidiviu. Nu-i mai trebuia bietului Borcea decât să-și clocească oul cu toată grija, întocmai ca o păsăruică (negreșit că nu privigătoare); s-a pus pe dânsul ca să-și dea căldura și duhoarea, să dea, în sfârșit, viață oului de bidiviu.

De venea nevasta la dânsul, el boboroșa ochii, se înfla, se sporovea din trup, pare că ar fi avut pene și făcea: câșșșș!

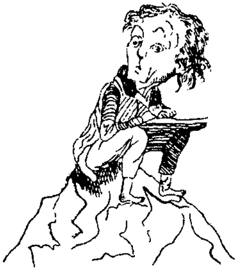

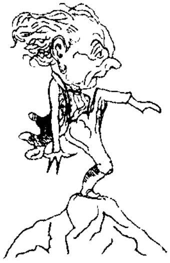

De veneau copiii la el, el făcea: câșșșș! Nimeni nu putea să se mai apropie de inspirata dihanie. Îl cam târnuise rumânul odată, dar acum el o să aibă un bidiviu și o să învețe minte pe rumânică! Asfel și de d. Sarsailă nimeni nu se mai poate apropia, nici părinții, nici rudele, nici prietenii, că el își clocește mârțoaga de Pegas cu aripile de balaur, pe care are de gând să zboare la nemurire cu dibla la spinare și cu părul vâlvoi, astfel:

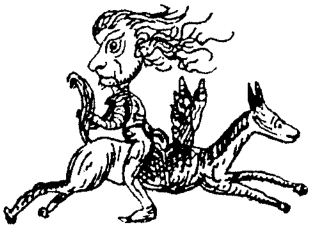

Sau și astfel:

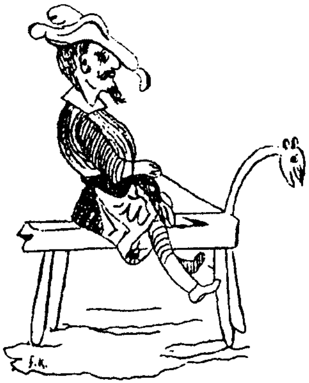

Să venim acum la scrierile d-lui Sarsailă; dumnealui în vorbă, în scris nu mai pomenește decât de Amon, de Apolon, pentru că și autorul *Alexandriei* tot de dânșii vorbește; vezi în versurile d-lui, cu loc, fără loc: „Aură balaură, Procnă, Pluton, Cerber, Rumân“ (și Rumân este om în parantes). Aduce pe uscat pe toți dușii de pe lume, fel de fel de jupânese sau lelițe, pe care dumnealui le numește muze, și noi volgarii nu le brodim bine numele și le numim *muște*. Câteodată domnului Sarsailă îi plesnește în cap să scrie și literatură, și tot proștii ăștia de volgari, făcându-se că greșesc, o numesc *lătrătură*.

Daca vreun biet om, necunoscător încă de lume și de asfel de boale epidimice, necunoscute până acum pe aste tărâmuri, ca și *cholera morbus*, și care iau d-a rândul, fără a alege, și pământean și străin, daca, zic, un om mai simplu, văzându-i, se amăgește, socotește că va fi vreun geniu într-înșii și începe a le da câte o povață, d. Sarsailă se face foc. „Ei, mă rog, până aci, și mai mult nu te întinde; zi că sunt înșălător, derbedeu, necinstit, păgubitor soțietății, atinge-te cât vrei de părinții mei, de rudele mele, de lege, de patrie, de mine însumi în sfârșit, că îți dau voie, știu de glumă; dar... de dibla mea să nu care cumva să te atingi, că mă fac drac, te chem la duel, și răzbunarea-mi este neadormită, nici în mormânt nu se împacă!“ Oamenii îl află, băieții sunt băieții dracului, îl pun la mijloc: unul îl laudă, altul îl întreabă ce-a dat pe ochelari, altul îi spune că îi șade bine cu dânșii; altul îi spune că pesemne i-a pierit văzul de când s-a făcut poet; altul îl întreabă ce are de gând să mai dea la lumină. Dar altul pe la spate face semn altuia și zice: „Ia înjură-l de liră, să vezi că să face foc“. Asfel e lumea, să n-afle că ne e scump vreun lucru, că tot de acela se leagă.

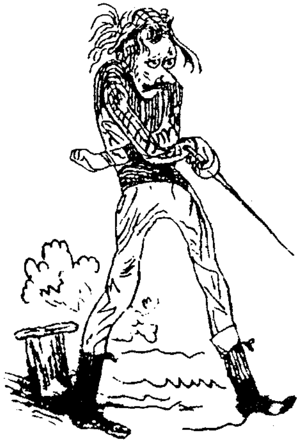

– Ia lăsați gluma, băieți! ce-aveți, zău, cu lira domnului Sarsailă? Atâta lucru ați văzut și la dumnealui, și-ați pus pizmă pe dânsul.

D. Sarsailă se duce acasă plin de necaz; mai face câteva versuri, se primblă necăjit foc, declamându-și versurile de răzbunare, și hotărăște duelul, a se bate cu oricine va mai îndrăzni a-i supăra sau a-i drege vreun vers; pentru că dumnealui este sau proza, sau poezia întreagă-împielițată.

Să vezi acum și operele d-lui Sarsailă.

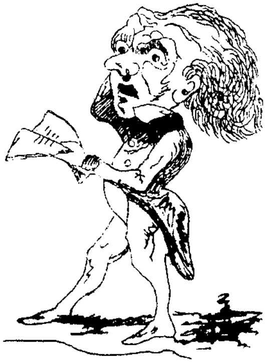

Dumnealui și-a făcut în cap un *ideal* după cum zice dumnealui, iar noi proștiiîi zicem o *idoloaică*. Aceea e drăguța dumnealui, după cum zice, un fel de Dulcinee, un fel de leliță, care nici nu se gândește la dumnealui, nici nu știe de se află vreun Sarsailă sau Sgândărilă pe lume. Acum mai toate scrierile dlui Sarsailă se îndreptează către lelița ideală, sau, de nu sunt unele d-a dreptul către dumneaei, cu un sul subțire însă tot dă să priceapă că e înamorat foc și tot la dumneaei gândește când scrie. Dar poți să întrebi, cititorule, că ce fel de înțeles au aceste opere? Citindu-le, mai nimic nu înțelegi, dar după ce le citești toate (de vei avea răbdare sau de nu vei adormi), atunci scoți înțelesul următor: „Eu te iubesc de un an și tu habar n-ai“ (ce nedreptate!).

De se va întâmpla, însă, ca să-și facă năluc poetul și să-i cășuneze pe vreo biată femeie, închipuindu-și – ca un fel de *tronc, Marico* – că biata creștină este Dulcineea dumnealui, atunci să te mai ții, să asculți la versuri. Se pune Păcală și o numește... han-tătar știe, și mi-ți începe când cu *barce*, când cu *candele*, când la ziua numelui, când o poartă prin căruță, când pe subt scară, când pe unde nu pute a nas de om: face pe biata femeie de ocară, o dă târgului.

Apoi de este să descrie natura în simplitatea ei (cu toate că d-lui niciodată nu-i plac lucrurile simple și se nebunește după pestriț), vreun câmp vesel, un cer senin, vreo apă limpede, vreun crâng, vreo dumbravă, un deluleț, un munte, d. Sarsailă, ca să fie înalt, îl vezi că e numai trăsnete și plesnete, numai urlete și vaiete; apșoara i se pare o mare în talazuri, câmpul păstorilor – o tabără sângeroasă, fluierul o trâmbiță de-ale mari; e numai grozăvii și potoape d. Sarsailă. Când e dumnealui trist sau melanholic, e numai foc și inimă albastră, cu toate că mai niciodată nu e trist, dar zice că e al dracului: știe să se prefacă, hoțul, ca să arză inima bietei creștine. E viclean, uite-te, de n-are margini.

Pieptul dumnealui zice că este ocnă de dureri. Apoi de-alde iad, Satan, Cornea, dracul, lacul câte vrei, găsește cineva mulțime, ce le vezi presărate prin tot locul, fără știrea chiar și a dracului; căci *el* este adevărat că de multe ori sparge multe opinci până să facă câte un om să fie cu totul al lui și care să nu facă nici un lucru fără știrea lui; însă drac cum e, dar are și el o mândrie: pe oamenii săi nu-i lasă așa de batjocură; numele lor însuflă groază și frică în lume, iar nu despreț. Un om care are a face cu dracul nu trece în lume așa, de fleac.

Să vezi acum ce fel dlui Sarsailă îi vine câteodată toanele să intre și în literatură. Te pomenești că-i plesnește în cap să se facă literator mare în niște limbi ce nu le cunoaște și nici sunt ale lui, nici ale băbăcuți-său, nici ale ninecuți-sii. Face la gramatici, face la dicsionare, și ne spune că pardoseala pe rumânește se chiamă *caldarâm*, tabăra *lagăr*, lancea *mazdrac; arbure*, care este așa de vechi rumânesc, care se vede prin Biblie, prin Apocalipsă, dumnealui strigă în gura mare că nu e rumânesc, pentru că, întrebând pe scumpa sa jumătate, pe d. Sgândărilă, i-a spus că se zice *copaciu*. Pe *june* ți-l face *tânăr* și pe *tânăr, fraged*; fapta *răsplătirei*, adică *răsplata*, dumnealui zice că e tot *răsplătire*, adică zice că precum Sarsailă, Sgândărilă și ceilalți sunt totuna, fără a fi totuna, așa și *răsplata* și *răsplătirea* este totuna.

Apoi de l-o duce păcatele pe bietul d. Sarsailă să învețe vreo trei-patru figuri (nu tocmai anevoie) din geometrie, fără să cunoască nici o limbă, nici o grămatică din lume, atunci începe a striga și cheamă să iasă cu dânsul la luptă dreaptă pe toți matematicii englezi și franțezi, și din orice parte, ca să vază ce geniu a scos Țara Rumânească.

Și-a făcut odată d. Sarsailă operele? acum îi trebuie prenumăranți și începe a strânge așa:

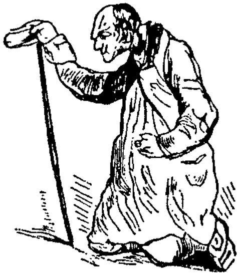

Sau așa (pentru că este patriot dumnealui):

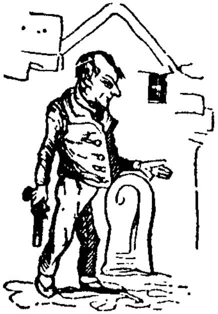

Sau cum se pricepe: însă pe unde merg, asfel de răspunsuri priimesc:

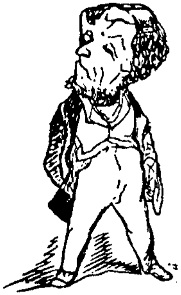

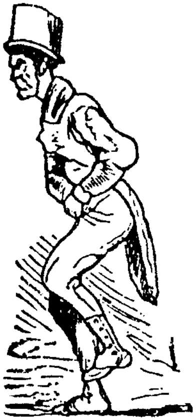

Până când, la bătrânețe, cu gândul tot la nemurire și la Dulcineea, îi pridideşte o simțire foarte clasică, încât se apucă cu mâna de inimă, de înaltul simtiment; până când, din simtiment în simtiment, din libertate în libertate, din prieteșug în prieteșug, ajung cu adevărat la nemurire; căci făcându-se de greutatea lumei și chiar rudelor, trec în ochii oamenilor că sunt fără moarte, nu mai au sfârșit, ca să scape odată creștinii de dânșii.

Copii, câți învățați carte, feriți-vă ca de altă aia să nu cădeți în boala autorlâcului. Învățați carte, cultivați artele și meșteșugurile, scriți cât puteți – eu nu vă zic să nu scrieți –, dar scriți ca să vă deprindeți, ca să vă folosiți voi, ca să folosiți pe alții, dar nu ca să zburați așa de juni și de timpuriu la nemurire; că, zău, nu știți ce va fi pe acolo. E păcat de voi să vă piarză părinții așa de vii-viuleți și să aveți a face cu dușii de pe lume.

Când scriți și dați ceva afară, nu vă supărați, nu vă sporoviți auzind lumea că vorbește de scrierile voastre, pentru că așa e lumea: unuia îi place una și altuia alta; la toți nu o să le plăceți. Însă să punem că nu veți plăcea la nimeni; nu vă faceți atunci inimă rea, căci poate să n-aveți talentul scrisului, și se întâmplă să aveți povețe de la oameni ce vă voiesc binele, pe care trebuie să-i ascultați; și să ascultați de multe ori și cele ce auziți că zic aceia ce vi se par vrăjmași: de multe ori ei ne văd mai bine greșalele decât prietenii.

Pe urmă să vedeți și alta: a fi cineva autor în veacul nostru nu e o meserie cu care să se hrănească. A defăima cineva pe un cizmar că nu face cizme bune, pricep că are cuvânt să se supere, să fie mâhnit, pentru că cu aceasta îl vatămă, îl păgubește la meseria lui, face să fugă mușteriii de dânsul și, prin urmare, îi ardică mijloacele traiului, îi ia îmbucătura din gura lui și a copiilor; însă a zice că „d. Sarsailă nu scrie bine, nu e autor", ce are a face aceasta cu mijloacele traiului lui? Când a mâncat cineva vreodată pâine cu autorlâcul unde se vorbește limba rumânească, afară numai dacă nu va fi hotărât a se face și cerșetor?

Scrisul este și el un talent cultivat cu educația, ca și toate celelalte talente; și daca natura nu m-a făcut muzicant, dănțuitor, zugrav ș.c.l., nu mai este alt mijloc de a trăi și a fi om onest? Asemenea și daca nu m-a făcut poet sau autor, să mă strâng de gât? Să mă arunc în gârlă? Să mă leg de oameni, pentru ce să-mi zică că nu scriu bine, adică că nu sunt poet sau autor? Nu se va afla și pentru mine vreo altă meserie ca să-mi duc viața și să poci dobândi socotința și cinstirea oamenilor? Am cercat să scriu; n-am plăcut oamenilor, m-au luat să mă îndrepteze și au întrebuințat sau râsul, sau povața; mi-au arătat greșalele sau de bunăvoință și prieteșug, sau din răutate și pizmă, ca să zboare numai ei la nemurire; vor să râză, zic, sau să mă povățuiască: ce am eu să-mi fac atâta inimă rea, pare că mi-ar fi tăiat orice mijloc de trai? A-mi zice cineva că nu scriu bine este întocmai ca și când mi-ar zice că nu cânt bine, nu danț bine, nu zugrăvesc bine (mai vârtos când nu sunt dascăl nici de muzică, nici de danț, nici de zugrăvie, ca să mă hrănesc cu aceste arte).

Însă vezi, domnului Sarsailă nu i se pare așa; dumnealui, după cum ai văzut, e mai mulțumit să-i zici orice: primește mai cu răceală orice insultă, orice ponos, dar de dibla dumnealui să nu te atingi, că ai văzut că se face foc. Eu nu vorbesc glume; să te dai numai la o parte și să asculți, că atât se supără unii, încât, și fără să-i cheme Sarsailă, pe loc, cum vor vedea acest articol, își gătesc materie de scris, și să te ții! Se fac numai fiere și venin, zic că de lira dumnealor te-ai atins. Apoi numai vezi câte o parascovenie pe care o numesc satiră și pe care, neștiind cum s-o mâne, se păcălesc iar pe sine.

Să nu gândiți, copii, că cu d. Sarsailă sau Sgândărilă voi să înțeleg pe cineva anume, ferească Dumnezeu! Dar nu înțeleg iară nici literalismul, nici lătrătănismul curat. Adun însă, după cum am zis și altă dată, adun toate râsurile și secăturele vătămătoare ce le văz la unul, la altul, și însuși în mine (pentru că fiecine își are pe ale sale), și le personific, după cum se împelițează toate în domnul Sarsailă. Sarsailă este un nume închipuit, ce are în sine aceste lucruri foarte de râs ale autorlâcului și altele, mai multe ca frunza și ca iarba și ca nisipul mării. Pe lângă care se adaog și acelea de a critica fără critică și a judica fără judicată, de a învăța pe oameni cum să scrie și să facă tragedii fără a ști să scrie, de a îndrepta versurile băieților fără să fi știut vreodată ce este un vers, și, jucând rolul „măgarul cu privigătoarea", să-și cânte singuri cântecul și să ne puie înainte însăși acea fabulă, zicând că nu e cântată cum ar fi cântat-o dumnealui, ș.c.l., ș.c.l., ș.c.l.

Ferească-se fiecare să nu semene cu d. Sarsailă; și câți au apucat acest drum, nu e timpul trecut, încă sunt juni; lase secăturile acestea, apuce-se de vreo treabă, de vreo slujbă, de vreun meșteșug, sau însuși de scris, dar apuce-se cum trebuie. Învețe bine limba în care voiesc să scrie, citească mult, cerceteze și filosofească în materia în care voiește să scrie. Asfel puși pe cale și duși la biserică, vor putea să-și bucure pe bieții părinți, ce acum își blestemă ceasul când le-a venit în gând să-și învețe copiii carte.

Dar nu așa, părinți, nu așa, cartea nu strică nimic: alta e cartea și alta e creșterea și îngrijirea părintească, și una fără alta nu plătește mai nimic, cu toate că din amândouă prețuiește de mii de ori mai mult creșterea și îngrijirea părintească. Poate să nu știe cineva carte și să fie omul cel mai bun, cel mai blând, cel mai onest, cel mai cu frica lui Dumnezeu, cel mai nesupărător, luându-se după pilda traiului părinților și după povața ce i-au dat ei la îngrijirea lor. Pe când altul, cu toate cărțile din lume, fără îngrijire, fără obiceiuri, plin de duh și fără inimă, să ajungă cel mai supărător oamenilor, sieși și, prin urmare, nenorocit și de râs, ca d. Sarsailă.

Așadar, părinți, pe lângă nenumăratele datorii ce aveți la îngrijirea și creșterea fiilor, însoțiți-vă cu învățătorii și feriți-vă copiii ca de foc să nu cază în năbădăile autorlâcului, că vai de voi și de ei! Lăsați-i să scrie, dar nu le dați nas, nu-i înlesniți să-și tipărească încercările copilărești, că i-ați pierdut. Aceasta v-o spui din încercare; v-o mărturisesc ca un păcat, cel mai mare ce am făcut în viața mea. Din neștiință, din neîncercare, din dragoste poate, am înlesnit tipăririle a vreo câțiva juni, i-am lăudat, socotind să-i încurajez și i-am făcut să ia fum în cap; s-au pierdut, au ajuns nenorociți și sunt încredințat că am să dau seama înaintea lui Dumnezeu.

Așadar, părinți, învățători, voitori de bine, luați seama cu copiii cu care vă încărcați. Oameni ai lui Dumnezeu îndeobște, pe câți băiețoi vedeți că vin prin case cu cataloage de prenumăranți ca să-și tipărească încercările copilărești, goniți-i, goniți-i cât puteți; că le faceți bine, îi dezbărați de viața leneșă a nu se supune la greutățile unei cariere, unei meserii; îi depărtați de ispita de a lua bani, a-i cheltui la nebunii copilărești și a nu avea apoi cu ce să-și tipărească cartea și, prin urmare, a debuta de la întâia oară cu înșelătoriile în lume. Să nu gândiți că e vreun geniu unde vedeți vreun catalog. Geniul e mândru, nu se umilește, nu cerșește; el găsește mijloace să se facă cunoscut (mai vârtos în secolul nostru) fără a se târî ca să-și cerșească meseria, nebunia și un viitor plin de râsurile dlui Sarsailă. Prin refuzul și goana la asemenea băiețoi, faceți aceea ce n-au făcut părinții și învățătorii lor.

[PROIECT PENTRU INSTRUCȚIA PUBLICĂ]

Domnului Marelui Ban M. Ghica, capul Departamentului
din năuntru, presidentul Eforiei Școalelor etc.

Domnul meu,

Școalele astăzi, mai mult decât totdauna, au ajuns objetul luării aminte obștești. Fiecare dorește a le vedea înfloritoare și sporind. Toți părinții de familie aci își atintează ochii și de aci așteaptă viitorul fiilor lor și îndeobște tot românul iubitor de binele patriei sale de aci așteaptă luminarea, fericirea și slava ei. Guvernul de aci așteaptă slujbași care să înțeleagă mântuitoarele-i cugetări și să corespunză cu părinteștile-i îngrijiri. Biserica de aci așteaptă preoți luminați cari să împărtășască cu spor și după duhul Evangheliei cuvintele sale la norod și să-l povățuiască la mântuire. Fără școale să nu aștepte nimeni nici părinți buni, nici fii buni, nici slujbași buni, nici cetățeni buni și prin urmare nici stat bine organizat și bine cârmuit și păstorit.

Trebuința școalelor mai totdauna a fost simțită în țara noastră și acest simtiment cu adevărat n-a putut fi decât o tradiție moștenită de la cei dântâi străbuni ai noștri ce au descălicat în Dacia, viind din însuși cuibul artelor, sau mai bine din domnitoarea Romă, unde învățătura și artele Greciei și Italiei au lăsat atâtea monumente trainice ca veacurile. Dovadă avem că românii s-au ținut odată deopotrivă cu celelalte noroade, vremile în care s-au sprijinit aceste două principate de sine, făcând războaie și încheind tractate pe care s-a rezemat ființa noastră politică și care nu se putea face de bărbați fără cunoștințe și neprevăzători; dovadă avem rămășițele risipite de străini ale bibliotecilor publice și particulare, ce nu s-ar fi putut aduna de bărbați ce nu ar fi știut să prețuiască asemenea comori. Totdauna au avut aceste două principate școale în care se luminau nu numai pământenii, ci și străinii, încât și Rusia își cunoaște pe luminătorii săi de școlari ai așezămintelor moldovene.[1]

Învățătura însă în veci a avut trebuință de pace și de odihnă. Soarta ce a gonit pe Dacia întreagă, cu toată râvna românilor la învățătură, i-a făcut însă din veac în veac a rămânea mai înapoi decât cealaltă parte a Europii, cu care odată ei era deopotrivă și la braț, și la arme, și la cunoștințe. Voi să zic că lipsindu-ne mai totdauna pacea și odihna, am pierdut încetul cu încetul și așezămintele de învățătură și creșterea obștească, sau deși le-am avut, se afla însă în paralizie. Duhul a început a se tâmpi, naționalitatea a se stinge și românul a se degenera și a se face gata unealtă și pradă celui întâi venit. Râvna lui la învățătură s-a întrebuințat de străini în felurimi de chipuri după deosebitele epohe. Ei însă totdauna au fost gata a cheltui și au cheltuit însemnătoare sumi și în parte și de obște. Daca roadele n-au corespuns cu râvna și jertfele lor, pricina a fost sau în nestatornicia vremilor, sau în oarecare precugetări infernale, sau în răul metod și neajungerea ori ignoranța învățătorilor timpilor trecuți.

Însă oricum au fost școalele trecute, dar au păstrat schinteia unui foc învălit cu îngrijire în căminul strămoșesc și lăsat de moștenire la urmași. Acele școli au păzit ca vijeliile politice să nu poată spulbera dimpreună cu cenușa și schinteia cea dupe urmă a acelui foc dumnezeiesc. Când românii se afla oarecum mai la adăpost, îndată îl aprindea spre încălzirea morală a urmașilor lor, și asfel s-a vecinicit până în niște zile mai bune căldura învățăturei, asfel s-a păstrat a nu degera de crivățele ce au trecut peste Dacia sământa întâietoare din care să poată răsări roadele ce se așteaptă în zilele noastre, și o asfel de sământă au purtat în inimile lor Cantimirii, Filareții, Ienachi

---

[1] Să se vază cuvântul dlui Alecsandru Hâjdău rostit la examenul de la Hotin și publicat în no. 10 al *Curierului*. Acest cuvânt atâta autoritate și adevăr are, încât s-a putut ierta de cenzura rusească.

Văcăreștii șcl.; în sfârșit, acea sământă dezvoltată mai mult în inima răposatului domn Grigorie Ghica, fratele domniei tale, l-a făcut să puie piatra cea dântâi a temeliei școalelor în limba patriei; ei suntem datori orice bun în intervalul scăderei noastre și văduviei României de prinții săi pământeni, până la reforma începută subt domnirea răposatului domn.

A venit vremea în sfârșit ca această sământă, păstrată și lăsată de moștenire din veac în veac, să se puie în pământul său priincios, să se apere de vijăliile iernii, să se cheme din cer asupră-i ploile lui aprilie și mai și să-și dea roadele sale însutite în vremea secerișului. Unde sunt cultivatorii? Care este grădinarul? Ce face? Ce nădejdi ne dă? Căci pământul e bun, vremea e priincioasă, argații se plătesc. Acestea sunt întrebările de obște; aceasta este opinia adâncă împrăștiată și întemeiată în tot românul; aceasta întreabă nația prin înfățișătorii săi, aceasta va să știe Obșteasca Adunare.

Fără să văz atâta mișcare vrednică de laudă, totdauna m-a ars dorul sporirei și luminării pământului meu de naștere care, oricât m-ar urî el, eu nu poci decât să-l iubesc și să-l respectez, cum iubește un fiu umilit pe o mumă deznaturată. De cum am debutat în lume, lui i-am închinat toată vremea, toată junețea, toată bărbăția, toată starea, toată odihna, toată fericirea mea. Scrierile mele vor fi marture și în tribunalul viitorimei și înaintea judicății unde toți avem a ne da răspunsul; de nu vor fi bune, dar conștiința mea, cugetul cu care le-am scris se va vedea în toate. Un cuget am avut: binele patriei, liniștea și pacea ei, învoirea mădularelor și capului ei, fericirea într-un cuvânt a contimporanilor mei și un viitor mai bun pentru urmași. Acesta mi-a fost singurul meu cuget și m-am uitat pe mine și pe copiii mei… și mă poci mângâia că n-am fost simbriaș, ci adevărat fiu al patriei mele, căria am slujit ca un rob. Acest cuget m-a făcut și în anul trecut a mă adresa prin glasul

Curierului românesc către d. directorul școalelor, cu scrisoarea publicată în no. 70.

Așa, în vreme ce se fac asemenea întrebări mântuitoare, mă simț și eu dator a nu tăcea în asemenea fericite și lăudate împregiurări, și mă îndreptez către Domnia ta, ca ministru ce înfățișezi guvernul în Obșteasca Adunare, ca întâiul mădular al Eforiei școalelor, ca frate al prea înălțatului nostru domn, a căruia râvnă pentru luminarea supușilor săi este cunoscută, ca frate al acelui domn, al căruia nume este înscris în fiece piatră a colegiului din Sf. Sava, ardicat de dânsul în niște vremi când înălțarea unei școale era deopotrivă cu lepădarea de tot, și de tron și de viață; mă îndreptez către d-ta ca însuși râvnitor și protector al învățăturei publice, ca la unul la a căruia râvnă și stăruire e datoare țara 3000 de școale lancasteriane ce s-au întemeiat prin sate, ca la un amator și apărător al artelor care, străine încă în pământul nostru, află ospitalitatea în muzeul căruia pui cea dântâi temelie.

Trei mari cuvinte, domnul meu, mă îndeamnă a ieși înainte și, nechemat de nimeni, a mă îndrepta către Domnia ta în pricina școalelor. Cel dântâi, că sunt și eu român și am aceeași inimă și același glas cu toții dimpreună; al doilea, că sunt tată de familie, n-am unde să-mi cresc copiii decât în aceste așăzăminte, pentru că și de aș avea mijloace a-i crește aiurea, gândul meu nu este să-i cresc străinește și ei apoi să trăiască românește; voi să fac din ei români și trebuie să știe cele românești, și legi, și obiceiuri. Ticăloși au fost părinții și ticăloși fiii cari orbește s-au crescut pentru alt veac și pentru altă țară și au trăit apoi în alt veac și în altă țară ! Iar cel de-al treilea și mai mare cuvânt este că la formarea școalelor românești, când împrejurările nu ierta a se pomeni nici numele de școală, am fost și eu unul din acei norociți ce au pus cele dântâi pietre în temelia lor, și opt ani am suferit gerurile iernilor în mijlocul crivățelor ca să adun și să închei o gramatică, ca să-mi formez o limbă, ca să botez termenii științelor, ca să fac în sfârșit un curs de gramatică, aritmetică, geografie, algebră, geometrie, trigonometrie… și ca să pregătesc o parte din învățătorii publici ce se află astăzi. Această limbă, asfel cum se scrie astăzi de cei cari o cunosc, este a mea; din cărțile acestea din care se încheie mica literatură a acestui principat trei părți sunt ale mele, scrise de mine sau tipărite cu averea mea, cu averea copiilor mei; această gazetă care s-a ținut fără nici un ajutor în vreme de unsprezece ani ca să sprijinesc cinstea compatrioților mei, că au sprijinit adică un început ce privea la îmbunătățirea lor morală, este a mea. În vreme de douăzeci de ani ușa mea a fost deschisă la toți tinerii ce au avut trebuință de sfatul meu; vremea mea a fost a lor, tipografia mea a fost gata a primi osteneala oricărui tânăr.

La orice s-a vorbit în pământul meu de naștere eu n-am avut nici un glas, pentru că am fost un om foarte neînsemnat în sfaturi patriotice; când însă se mișcă întrebarea școalelor, se mișcă întrebarea copiilor mei și ai tutulor părinților, se mișcă întrebarea unei pricini în care mi-am petrecut toată viața; se mișcă întrebarea idolului meu, a singurei mele nădejdi. Locul acesta nu mi l-a dat nimeni; singur mi l-am creat, singur, de bunăvoie, m-am azvârlit în mijlocul fostelor ruine din Sfântul Sava ca să sufăr foamea, frigul și desprețul mai rău decât toate; este o mare legătură între inima mea și între școalele românești și când e vorba de dânsele, oricât voi fi de nesocotit, oricât voi urî soțietățile de acum, ori de unde voi fi tras, viu și mă pui la locul meu și zic că am și eu un glas. Dar, am și eu un un glas!

De când te-ai numit Domnia ta efor și de când, întorcându-te din călătoria din Austria, ai început a lua cu dinadinsul în cercetare pricina școalelor, văz că neîncetat, cu mare stăruire, aduni mai în toate serile în ospelul Domniei tale pe dd. profesori ca să aduni păreri de la fiecare cum să întocmești școalele românești pe un plan mai luminat și mai potrivit cu starea noastră. Prin urmare mă mângâi a crede că și glasul meu și părerea mea vor fi priimite de Domnia ta, ca să alcătuiască dinpreună cu a celorlalți confrați profesori un plan potrivit cu patrioticele dumitale cugetări.

Ca să-mi dau părerea, ca să-mi spui cugetările mele, nu poci fără a arăta și câte ceva din cele ce s-au urmat până acum în școale, care au fost pricina a nemulțumirei obștești. Ca să poată ieși ceva bun, trebuie să aducă cineva de pildă necuviința celor rele spre a nu mai cădea într-însele. Această însărcinare ce mi-am luat asupră-mi sunt sigur că îmi va mai înmulți vrăjmașii; însă cugetul meu este binele de obște, dorința mea este asemenea cu a tot românului bine cugetător, și vina mea nu este alta decât că, gândindu-mă și eu ca toți, aceea ce vorbesc alții în parte, eu o vorbesc de obște, fără a mă ascunde de nimeni. Prin urmare, vrăjmașii mei în această pricină nu vor putea fi alții decât aceia ce au fost sau vor putea fi vrăjmași ai fericirei și înaintării românilor. Aceia într-a cărora mâini a fost viitorul unei generații întregi, a unei junimi, a căruia vreme pierdută de zece ani cheamă blestemul lui Dumnezeu și al oamenilor peste oricine va cârti asupra cugetului ce a îndemnat a se face niște mântuitoare prefaceri în școale.

Eu nu voi atinge persoana nimului în această espoziție; dimprotivă, cât voi putea voi apăra pe oricine al căruia nume voi fi silit a-l arăta. Voi combate însă sistema cea până acum a școalelor, asemenea cum vor avea drept a combate și urmașii noștri sistema ce se va întroduce de aci înainte, daca după o vreme de zece ani nu va aduce nici un spor. Cine va fi prieten al adevărului și voitor de bine al junimei va fi și al meu voitor de bine, și însuși daca va fi avut vreun amestic în sistema cea până acum a învățăturei publice.

Zece ani sunt de când după această sistemă se învață științele în limba patriei și roadele școalelor au revoltat toată obștea asupră-i și au făcut a se mișca atâtea întrebări vrednice de laudă în Obșteasca Adunare. Eu însă nu voi să iau lucrurile spre rău; eu zic că mă simț dator celui ce a făcut acest regulament al școalelor și îmi place a crede că scopul său a fost să facă bine și să slujească românilor. Esperiința însă a dovedit că a fost foarte defectuos, foarte păgubitor, fără voia, poate, și însuși a celui ce l-a lucrat. Nu-mi place a crede, ca alții, că la lucrarea acestui regulament a fost un fel de precugetare în paguba românului și a limbei lui. Zic însă că sistema școalelor atât a fost de defectuoasă, încât de-am fi avut o stăpânire străină, daca aceasta ar fi vrut să stingă duhul național și să facă a se învăța științele în limbă străină și împrotiva luminilor și filosofiei veacului nostru, n-ar fi aflat alt argument mai tare ca să dovedească greșit și în paguba românilor că limba românească nu poate face nici un spor, decât această sistemă urmată până acum în școale cu care zece ani s-au pierdut în zadar. Armă mai puternică și unealtă mai îndemânatică n-ar fi putut afla un asemenea voitor de rău ca să izbească viitorul românilor și să stingă într-înșii orice duh de naționalitate decât această sistemă. Ar fi zis un asemenea voitor de rău: „iată dovada, românilor, că limba voastră nu poate face nimic“, și mulți s-ar fi înduplecat a crede că așa este, fără a se găsi poate cineva să răspunză că trebuie deosebite acele lucruri unul de altul: limba și științele, din duhul sistemei acești de prozelitism, de clientelism, de chiverniseală, a aceștii sisteme întemeiate pe forme și pe titluri în nelucrare și cu simbrii din averea publică. Activitatea cea mai mare a aceștii sisteme n-a fost întru învățătură (fie în ce limbă va fi), cât în paza formelor, în scrieri și corespondințe sterpe a cărora săvârșire au trebuință cu adevărat de vreme, și vremea de zece ani nu s-a pierdut întru învățătura științelor în limba patriei, ci în paza formelor, în intrigi, în ură, în rivalități.

Așadar, sistema e de vină, iar nu limba românească.

Școalele pretutindeni se întocmesc pentru dezvoltarea facultăților înțelegătoare și morale ale tinerimii, adică pentru formarea duhului și a inimii; iar daca se întocmesc în limba patriei, cugetul este îndoit, ca să se dobândească cunoștințele în mai scurtă vreme, și ca să se cultive și pășască înainte limba națională. Nici unul din aceste principale cugete școalele până acum se pare că n-au avut înainte; pentru că învățătura a făcut puțin spor și limba, și din ce a fost mai nainte, în loc să mai înainteze, a înapoiat în școalele noastre; și daca a făcut ceva pasuri, acele pasuri nu s-au făcut în școale.

Învățăturile toate s-au urmat în limba românească și nu poate cineva afla un școlar în vreme de zece ani să știe scrie cu o ortografie oarecare hotărâtă și chibzuită. Pricina este că n-a fost o unime, un cuget; pricina este că fiecare profesor și-a avut sau învățătura, sau neînvățătura sa în limba românească. Se poate ca fiecare profesor la știința sa să fie foarte bun, însă acea știință a învățat-o în limbă străină și ca s-o facă în limba românească, se înțelege că trebuie să cunoască întâi gramatica acestii limbi; însă aceasta nu s-a cerut până acum de la profesori; fiecare s-a suit pe catedra sa și a vorbit și a scris cum s-a priceput, în jargonul său; caietele profesorilor au trebuit să slujască de model școlarilor; dar acele caiete nu numai că nu se potrivea al unuia cu al altuia, ci și între sine nu se învoia, căci limba și ortografia dintr-o pagină urma să fie în contradicție cu limba și ortografia din pagina dinainte sau următoare. Ce trebuia să facă școlarul ? Sau să cinstească limba și neortografia profesorului său și să se învețe și el a scrie fără regulă, sau de va fi ieșit mai tare din clasele de gramatică, să râză neîncetat de neștiința profesorilor următori asupra limbii? Care demoralizație este mai slută și decât neînvățătura! Să lăsăm la asemenea întâmplare de necunoștință a limbii și termenii tehnici ca în ce fel de chip s-ar putea boteza în limba românească: unii fără a avea în sine însemnarea ideii, alții franțoziți cu totul, alții semănând a definiții iar nu a termeni.

Una iar din pricinile neînaintării limbii și a învățăturii gramaticii este iar că fiecare profesor de limbă nu numai că a avut o deosibită gramatică, dar și profesorii de aceeași limbă, cum spre esemplu ai claselor franțozești, fiecare întrebuința în clasul său o altă gramatică; eu zic că fiecare gramatică putea să fie bună; însă ce se face bietul copil când mintea lui nedestoinică încă a înțelege și a judica, șase luni aude pentru un lucru ce nu-l înțelege o definiție și alte șase luni alta ? Vremea ce o petrece în școală nu este pentru dânsul decât un lanț ce îl încurcă și clasele niște trepte prin care dintr-o învălmășală trece într-alta. Așa trece prin toate clasele de gramatică, fără a cunoaște o gramatică, prin toate clasele de limbi fără a învăța o limbă.

Pășind acum la științe, se știe că fără gramatică și puțină logică foarte puțin spor facem întru citirea și învățătura a oricării științe. Ca să scoatem un înțeles dintr-un period, trebuie să fim deprinși a cunoaște relația deosebitelor lui părți. Așa, iată și cursul științelor fără spor și în loc de a desfăta și trage pe bietul școlar, dimprotivă îl obosește și îi tâmpește duhul, pentru că foarte puțin înțelege.

Alta și a treia pricină a nesporirei este pe de o parte că se pun școlarii la învățătura unei științe fără a fi pregătiți cu cunoștințele trebuincioase. Avem clase de legi, fără a preceda altele de filosofie, avem clase de limbă elenică fără a avea nici una de mitologie, și alte asemenea; iar pe de altă parte că la multe învățături, după sistema până acum a școalelor, se vede o precurmare. Se începe o limbă sau o știință, urmează școlarul câtva într-însa și apoi face o încetare de un an și doi ca să urmeze în alte clase, și apoi iar trece la limba și la știința ce o a fost lăsat. Ce mai ține minte atunci copilul? Și orice învață de aci înainte este ca și când ar începe lucrul de la mijloc și sporul este foarte puțin.

Cine este de vină la aceasta ? Domnii profesori ? Nu, căci fiecare vine la clasul său la ceasul hotărât și urmează după planul și sistema ce sunt întocmite. Vina este, după cum mă plângeam în anul trecut în scrisoarea către d. directorul școalelor, că nu este unime, nu este măsură în școală. Puie cineva zece ingineri să facă o hartă a unui coprins, toți să fie buni și foarte desăvârșiți în profesia lor; dea fiecăruia câte o parte a acelii harte ca să o lucreze deosebi și să nu le spuie ce măsură sau scară să ia. Fiecare va săvârși partea sa, o va săvârși foarte bine și cu vrednicie, dar adunând-o la un loc cu celelalte părți, nu va putea încheia harta acelui coprins, pentru că fiecare a avut o deosebită măsură, o deosebită unime. Iată dar muncă zadarnică, care se aseamănă cu munca de zece ani a școalelor noastre, din care n-am putut avea nici științe, nici limbi, nici însuși limba țării !

Învățătura iar a limbilor străine pretutindeni are un scop. La noi, până acum, ce scop a avut ? Scopul politic și comercial? Dar nu vedem în școalele noastre: turcească, nemțească și muscălească. Scopul literar ? Dar n-am văzut să se învețe limbile docte într-un chip cum să se arate afinitatea și relația dintre ele, ca de aci să putem afla afinitatea și relația între limbile vorbitoare și între a noastră, și iar relația limbilor vorbitoare către cele docte. – Scopul ca să cultivăm pe a noastră? Dar nu s-a văzut spre acest sfârșit să se bage în școale limbile de la care putea să se încheie a noastră și să se cultive sporind, după firea ei; limba noastră se aseamănă în școale până acum întocmai ca o plantă ce crește în pământ nepriincios în mijlocul altor plante păgubitoare ei și cu toată îngrijirea grădinarului, ea nu face decât a crește pipernicită și rahitică. De limba latină abia am avut o catedră neîngrijită și mai părăsită, și de limba italiană nici una! Și de limba franțează opt clase! Care este scopul limbii franțeze? Ca să o învățăm? Ca să putem cu dânsa a ne sluji la trebuințe, pentru că a ajuns o limbă generală? Însă n-avem până acum nici un român, poci să zic, nici din cei ce și-au urmat învățăturile în Franța, las la o parte pe școlarii colegiului nostru,

care să poată ieși afară și fără temere să poată zice că „eu scriu ca un franțez“, în vreme ce ca să zică: eu scriu ca un grec, eu scriu ca un neamț, am avut și avem destui. Trebuie să fie vreo pricină, căci nu se poate ca limba franțozească să fie așa de anevoie, mai anevoie decât limba elenică și limba germană. Pricina este foarte lesne de aflat; pricina este că n-o învățăm atunci când trebuie; pricina este, ca la toate lucrurile, când vrem să le învățăm fără metod, fără orânduială.

La formarea limbii franțozești, bărbații care au creat-o au fost din aceia care își făcuseră educația latinește, grecește și italienește. Fermecul acestor limbi i-a făcut să dea limbii lor o ortografie al căria cuvânt îl află cineva numai în aceste limbi; să-i dea niște fraze adunate din scriitorii greci, latini și italieni și să le unească la un loc cu frazele adunate din gura poporului franțez. Așa, în ziua de astăzi însuși un franțez care se naște și crește cu limba franțeză, asfel cum se vorbește de obște în orașe, în teatre, pe amvoane, pe tribune, pe catedre, iar nu cum o vorbesc pe la sate, însuși un asemenea franțez nu poate să fie în stare a scrie limba sa *en savant,* de nu va cunoaște cel puțin limba latină; căci afară de formarea stilului, care se face având de normă pe autorii clasici, dar însuși la ortografie e silit în toată viața să caute la dicsionar, de nu va ști cel puțin latinește sau italienește. Cum dar vrem ca noi să putem învăța limba franțozească pentru că ne-am pus în colegiul nostru opt clase de limba aceasta, clase formate mai mult pentru ca să împiegăm pe clienții noștri, decât pentru că a cerut-o trebuința?

Un franțez, spre exemplu, nu poate ști ca să deosebească substantivii femeiești cei cari se scriu cu *ance* și cei care se scriu cu *ence,* decât să stea totdauna cu mâna pe dicsionar, daca nu va ști latinește sau italieneșete; nu poate asemenea să deosebească pe *o* din *au* și *eau* fără dicsionar, de nu va ști aceste limbi. Cum va ști dar românul, de nu va fi pregătit mai dinainte? Până să arăt importanța și trebuința cea mare a limbii italiane, că trebuie băgată în clasele cele dântâi pentru alte cuvinte mai mari, voi arăta că însuși pentru acest cuvânt, dacă vrem să învățăm franțozește mai temeinic și mai lesne, trebuie să se bage mai întâi limba italiană în școale și apoi cea franțozească. Când copilul va învăța italienește: abbondA*nza*, alliA*nza*, constA*nza*... îi va fi foarte lesne, când va învăța franțozește, să scrie abond*Ance*, alli*Ance*, const*Ance*... Asemenea când va învăța italienește: audi*Enza*, corrispond*Enza*, dilig*Enza*, provvid*Enza*... îi va fi foarte lesne să scrie franțozește audi*Ence*, correspond*Ence*, dilig*Ence*, provid*Ence*... Asemenea pentru pronunțarea *o* când se scrie cu *au* franțozește, dacă știe pe de o parte în italienește cele ce se pronunță *au*, cum *audienza, aurora, aureola*... nu va veni niciodată în ispită să scrie franțozește *odiance, orore, oréole,* ci *audience, aurore, aureole;* de i se va spune iară că toate vorbele ce sunt de origine grecească și latină sau italiană sau și română, care au în sine *a* urmat de două consoane, în franțozește consoana următoare se face *u*, îi este lesne să facă pe *palma, psalmul* românește, *paume, psaume,* franțozește cum și pe *fantasma* italienesc sau grecesc să-l facă franțozește *fantaume* sau *fantôme* ș.c.l.; lăsăm iar toate vorbele grecești care încep cu prepoziția ἐν și s-au priimit de italieni că, învățându-le italienește, îi este lesne a nu le greși când învață franțozește, precum *emblema, emfasi, entusiasmo* ș.c.l., pe care nu va veni apoi niciodată în ispită a le scrie franțozește nici românește pocit: *ambbleme, amphase, anthusiasme*. Însă aceste pilde înlesnitoare le adusei înainte numai ca să arăt trebuința de a se băga limba italiană mai nainte decât cea franțeză, din care izvorăsc mulțime de înlesniri care, pentru prescurtare, le tac, căci cugetul meu aci nu este să fac o gramatică, și despre dânsele se va vorbi la locul lor.

Într-o școală de limbi străine (fie în orice țară va fi acea școală), de se va băga și limba franțeză, trebuie băgată mai înainte limba italiană sau latină ca să poată învăța cu temei pe

cea dântâi. Noi însă avem și alte cuvinte mai mari decât toți ceilalți ca să îmbrățișăm limba italiană și să o băgăm în clasele cele dântâi de umanioare.

Când o provinție a Daciei ar fi avut norocirea a-și cultiva dialectul său românesc și a-l aduce în stare a esprima toate ideile veacului nostru pe un plan regulat și consecuent, care român cu judicată nu ar fi priimit acel dialect, întocmai după cum se ia fiecare după cel bisericesc, avându-l de normă? Când ne-ar spune cineva că este asfel de dialect românesc cultivat cu autorii săi, cu bibliotecele sale, cu dicsionarele sale, și acela poate să ne slujască de normă cum să cultivăm pe al nostru, care din câți au drept scop întemeierea școalelor și cultivarea limbii, după firea ei, nu ar dori să știe care este acel dialect, ca să-l băgăm în școalele noastre? Acel dialect este limba italiană, care numai în relație către celelalte limbi este o limbă, către a noastră însă este dialectul românesc cel cultivat, precum într-o vreme era acela al Lațiului pentru Italia întreagă. Va fi o destulă dovadă paralelismul ce fac între materia și forma acestor două dialecte, care a și început a se publica.

Va putea vedea cineva vocabularul de vorbele radicale și gramatica lor și mă mângâi a crede că va fi convins ca și mine despre aceste adevăr și despre trebuința a se băga în clasele noastre, mai mult decât oriunde, limba italiană și mai mult și mai întâi decât orice limbă. Însă noi până acum am avut limba franțozească și fără a putea să o învățăm pentru urâtul metod ce s-a arătat mai sus, pentru că se învăța nu la vremea ei, a contribuit și va contribui a ne strica și limba, luându-se junimea maimuțește după forma acestii limbi. Bage cineva de seamă că mai nainte, când se cheltuiau mai puțini bani pentru școale, și încă pentru limba franțeză mai nimic, ieșa scriitori români, precum răposatul Grigorie Mitropolitul și alții, a cărora limbă și compunere vor putea în toată vremea să placă și să dovedească că își scriau românește ideile ce aveau. De când cheltuiește țara bani mai mulți și cu limba franțozească și mai mult, de atunci nici limba franțozească nu învățăm și pe cea românească am schimonosit-o de tot.

Pe lângă acestea, limba franțozească, de nu ar avea autorii săi în care poate cineva culege atâtea idei, ar fi, după cum și este, limba cea mai săracă și mai nedestonică a învăța cineva o știință într-însa, mai vârtos literatura. Scoață cineva din ea vorbele grecești și latine, și nu știu cu ce va rămânea; însă vorbele nu fac nimic, forma unei limbi îi arată destoinicia, și forma franțezei este foarte mică, foarte pipernicită, foarte neregulată; ca să semene și ea a limbă, și ca să o ferească creatorii ei de echivoce și neînțelesuri, au fost siliți să-i dea această ortografie prin care dobândim înțelesul mai mult cu ochii, decât prin urechi. Într-însa vede cineva caracterul unui om ce puțin se gândește și vorbește mult; în nici într-o limbă nu s-au scris atâtea de multe cărți ca în cea franțozească și de va stoarce cineva toate cărțile ei cu autori cu tot împreună, nu poate scoate un Omer, un Virgil, un Dante, un Milton, un Goethe. Pre lângă acestea nici o limbă omenească nu este în stare să esprime cu desăvârșire cugetarea omului, pentru că îi lipsește vorbe, și limba franțozească este și mai nedestoinică spre aceasta decât toate, pentru aceea că este săracă în vorbe și bogată în fraze, întocmai ca un om ce voiește să spuie ceva, îi lipsește vorba și începe a face felurimi de fraze ca să fie înțeles. Apoi să mai vază cineva și vorbele ce au în sine o afinitate de înțeles că n-au și o afinitate de sunet ca în alte limbi. În această limbă vorbele pare că sunt aruncate de întâmplare, fără gândire. Vede cineva: *lieu,* și apoi *localité* și *local; oeil* și apoi *occulaire; paien* ș-apoi *paganisme; frère* și apoi *fraternel, fraternité...,* fără *frate,* fără *ucidere,* ș-apoi *fratricide,* fără *hoste* (oaste) și apoi *hostil, hostilité,* fără *lucru,* ș-apoi *lucratif* și altele mulțime. Cum poate cineva învăța în asemenea limbă o literatură unde nu poate aduna, ca în alte limbi, familii de vorbe cu rădăcina lor?

Toate acestea s-au zis numai pentru folosul literar, că nu trebuie limba franțeză băgată în școale mai înainte decât alte limbi. Ce se atinge însă de folosul moral, care este și mai important, vază cineva ceea ce arăt în nota I a *Paralelismului* ce se publică. Pentru prescurtare tac aci despre aceasta, și apoi trebuie să fiu consecuent cu planul meu; căci temându-mă de prejudițele oamenilor pentru această limbă, ce a ajuns o manie în toate casele și în toate cercurile, sunt silit să o priimesc în acest projet, pentru că părinții și-ar ținea copiii fără educație și neprocopsiți, cum am zice neduși la biserică, dacă nu-i va auzi din cea mai fragedă vârstă a îngâna franțozește.

Să pășim acum și la metodul școalelor sau învățăturii. De va cerceta cineva vorba învățătură în adevărata însemnare în fiece limbă, sau în însemnarea cu care s-a priimit în limba românească, va să zică pășirea prin care dobândim cunoștințele ce nu le-am avut. În orice lucru greșaște cineva de nu va urma pasurile ce face natura în lucrurile sale; tot ce este după natură este și mai lesne. Natura în toate lucrurile sale se slujește cu elemente din care își alcătuiește apoi producțiile și în toate lucrurile sale o vedem că de la analis trece la sintes. Geniul, când inventă, când croiește, totdauna prin analis trece la sintes; pruncul când începe a vorbi și a dobândi cunoștințe, întâi cunoaște ș-apoi numește, întâi adună elemente de idei și de vorbe ș-apoi începe a combina judicăți și fraze; vedem că mintea lui de la analis pășește treptat la sintes din cea mai fragedă vârstă până la bătrânețe, și în toate vedem că învățătura cere metodul analitic ca să se poată numi învățătură, adică ca să poată păși. Când nu se va lua acest metod totdauna, fiind împrotiva naturei, învățătura se face zăbavnică și mai fără spor, iar sporul ce ar putea ieși nu-l poate cineva avea decât întorcându-se pe nesimțite cu mintea iar la analis, adică la aflarea pricinii. Pretutindeni este de neapărată trebuință la învățătură metodul analitic, și cu mult mai vârtos la noroadele ce încep.

Însă ce este metodul analitic decât a păși cineva cu școlarii săi de la cele cunoscute către cele necunoscute, de la cele mai lesne către cele mai anevoie ? Să punem acum un copil la învățătură: trebuie prin limba sa, prin vorbele și ideile cunoscute lui să-i facem cunoscute alte vorbe și alte cunoștințe, însă fără a sări pe scara progresivă a naturei. Românul dar trebuie să înceapă românește și ca să nu greșim pasurile noastre pe această scară, de aci vom trece cu dânsul la o limbă sau dialect ce are mai multă asemănare cu limba lui; aceasta este limba italiană, este limba românească în starea bărbăției, este limba românească ce se cuvine unei minți matore și îi trebuie o deosebită limbă decât a copilului, sau a unui norod în pruncia lui.

Cu materialul de vorbe ce dobândește un român în aceste două dialecte, românesc și italian, poate păși cu mare înlesnire la limba franțeză, în care dobândim și alte vorbe văzând și alte forme; cu câte trei limbi, acum poate păși la limba latină, care nu e alta decât vorbele și formele Italiei vechi întregi aduse la sintes; voi să zic adică că, cu vorbele din limba română, italiană și franțeză cunoaște cineva mai toate vorbele dicsionarului latin și n-are mai mult de aci înainte decât a vedea forma sau shimatismul aceștii limbi sintetice, la care, ca să ajungă Italia veche, a trebuit să treacă prin treptele analisului, asfel cum au trecut toate noroadele și asfel cum trece și însuși pruncul către bărbăție cu limba sa. Câtă deosebire este de la limba pruncului german până la limba lui Goethe !

După ce am arătat necuviințele sistemei trecute, îndrăznesc a propune și eu o părere care este ca o concluzie din cele zise până aci. Întâi, toți profesorii să se scuture cu totul de sistema trecută, pentru că socotesc că-i va fi venit ceasul să cază; a doilea, să facă cum să cunoască bine limba românească, pentru că nu e anevoie; a treilea, să aibă o înțelegere între sine, o unire, o adunare și o măsură sau unime oarecare cu care să-și facă câtul sau felul sistemei învățăturilor de aci înainte.

După cum au fost întocmite școalele până acum, să se refunde de tot și să rămâie numai metodul lancasterian, a căruia introducere în țară, și cu prilejul acesta o zic, că suntem datori dlui Dumitrie Vilie. Învățăturile însă ce se dau prin acest metod trebuiesc relucrate pentru că n-au unime; sunt lucrate de mai mulți inși care nu s-au înțeles între sine și seamănă niște mădulare eterogene adunate la un loc.

Lipsa unimii ce s-a văzut în sistema cea până acum este de cea mai grabnică trebuință a se băga în sistema cea nouă, căci aceasta este sufletul învățăturii copiilor.

În toate clasele să domnească metodul analitic ca singurul metod cuviincios la învățătură.

Fiindcă limba noastră are trebuință de cultură, singură va fi limba cea mai de neapărată trebuință și printr-însa vor fi copiii introduși în toate științele și limbile.

Pentru cultivarea limbii noastre vom priimi și alte limbi spre învățătură.

Din aceste limbi străine unele se vor băga în școală îndatorate și alte neîndatorate.

Cele îndatorate, unele vor fi egale și surori limbii românești și alte docte.

Limbi surori și egale vom priimi întâi pe italiana și apoi pe franțeza; iar limbi docte, pe latina și elenica.

Metodul analitic se va introduce nu numai în fiecare lecție în parte, ci și în fiece ramură de învățătură și în toată sistema școalelor, după cum se va vedea; încât colegiul întreg va fi icoana în mare a fiecăria ramuri.

În școalele începătoare se va învăța numai românește; iar în clasul cel de pe urmă, din care se trece la umanioare, se vor pregăti școlarii cu învățăturile ce au să urmeze în clasele următoare. Li se vor da începuturi de gramatică românească, numai esemple fără regule, numai declinații și conjugații; se vor tipări într-adins table spre deprindere a cunoaște și a citi literile latine și grecești. În aceste table va fi curat un vocabular comparativ de vorbele de întâia trebuință. Ca să fim consecuenți la metodul adoptat (analitic), pășind de la cunoscute către cele mai puțin cunoscute și așa mai încolo, vocabularul va fi românesc și italienesc, fiind prea puțină deosebire și la pronunție și la ortografie între aceste două dialecte. Același vocabular se va da copiilor în semestrul după urmă al acestui clas, alcătuit într-adins românește, italienește și franțozește. Prin mijlocul acesta se deprind școlarii a citi câte-trei limbile, își întipăresc vorbele mai bine în ținerea de minte avându-le mai întâi în două limbi, și de a doua oară ca o repetiție în trei, fără a se face precurmare; și apoi să se deprindă, firește fără regule, a face o comparație între semnele ideilor, care fără greutate înfățișază copiilor un fel de început de literatură practică.

Clasele de umanioare

Profesorii de limba sau gramatica română, italiană și franțeză se vor învoi între sine a face fiecare o grămatică de limba respectivă după o sistemă și metod potrivite cu cunoștințele veacului. Fiecare va adopta aceleași definiții ale terminilor săi tehnici; aceleași împărțiri și subt-împărțiri, încât fiind aceste trei limbi cu o mai mult sau mai puțină afinitate între sine, grămaticile câte trei vor ajunge mai una și nu vor avea deosebire decât acolo unde este o firească particularitate sau escepție. Acest mijloc, poate, se va părea neputincios pentru cel care nu cunoaște sau nu a cercetat aceste trei limbi; iar după ce le va cerceta, se va convinge, cu mirarea sa, de adevărul și înlesnirea lucrului, a aduce pe școlari să aibă trei lecții și să li se pară că au una, încât și deosebirile să li se pară ca niște objete de comparație plăcută.

Într-acest chip clasele de umanioare se vor întocmi după chipul următor încât pentru aceea ce se atinge de limbi: câte trei profesori în aceeași zi să aibă aceeași lecție în limba respectivă. Spre esemplu, când românul învață pe școlarii săi articolul, articolul să învețe și italianul și franțezul. Școlarul auzind la un profesor definiția articolului, ceilalți doi profesori nu-i slujesc decât de repetitori. Apoi la românește vede articolul *lu, le,* la italian *lo, il,* la franțez *le*... La unul vede: *lupu, lupi;* la altul *lupo, lupi* și la cel de al treilea *loup, loups.* Viind la verbi, la câte trei profesori vede patru conjugări în: *are, ire, ere* și *ére* și rumânește și italienește, în *er, ir, oir, re* franțozește ce se văd cu oarecare afinitate către cele de sus: cântare, cantare, chanter; auzire, audire, ouir; vedere, vedere, *voir, batere, battere, battre* șcl.

Dezvoltarea acestui metod se poate face numai în sfatul profesorilor, după ce se vor pătrunde de dânsul. Am lucrat ceva, făcând o gramatică comparativă a acestor trei limbi; voi împărtăși scrierea mea cu bucurie dd. profesori; își vor da și dumnealor părerea și sunt gata a jărtfi și vreme și osteneală în punerea în lucrare aceștii sisteme de se va găsi de bună.

Asfel va urma învățătura treptat a acestor trei limbi, în vreme de trei sau patru ani, după cum esperiința o va dovedi și în vremea aceasta se va alătura și învățătura unor științe elementare, precum aritmetică, geografie, istorie, mitologie, retorică, care se vor face în limba românească... Se va îngriji însă ca în toată vremea cursului de umanioare să nu se facă precurmare la nici o ramură, ci toate să meargă în paralel și într-o continuație neîntreruptă (după cum se va vedea în alăturata tablă).

Precum clasul cel după urmă de începătoare a fost ca o treaptă pregătitoare spre a păși la umanioare, asemenea și clasul din urmă de umanioare va fi ca o pregătire într-adins ca să treacă la clasele complementare. În acest clas vor începe școlarii învățătura limbii latine și elenice. Cunoscând trei limbi, români, italiana și franțeza, au școlarii, după cum am zis, un capital mai de toate vorbele latine cum și o a patra parte din vorbele sau materia limbii grecești; și intrând în aceste două limbi, calea le este gătită de mai nainte, și aci nu fac mai mult decât a vedea shimatismul sau forma limbilor vechi și sintetice, nu vor avea adică ce vedea decât declinațiile, conjugațiile și sintacsul sau construcția acestor limbi.

Clase complementare

Încât pentru limba latină și elenică, se înțelege că se va urma tot metodul ce s-a adoptat pentru celelalte limbi și pentru sistema școalelor întreagă: unimea gramaticilor. Spre acest sfârșit am văzut la d. profesorul Jobin caietele unei gramatici ce compune pentru limba latină și elenică. Nimic nu mi s-a întâmplat să văz mai bine combinat și mai metodic din scrierile ce au ieșit până acum în felul acesta. Aceeași regulă pentru amândouă limbile, același esemplu; spre pildă: *hora, horae; horae, horam;* ὥρα, ὥρας, ὥρᾳ, ὥραν; *iris, iridis*... ἴρις, ἴριδος scl.

Intrând în autori se va urma aceeași orânduială paralelă: Tacit, Tucidid; Cicero, Demosten; Virgilie, Omer scl. Citirea autorilor în chipul acesta este singură un curs de literatură practică, sau mai bine literatura învățată după un metod analitic, încât cea teoretică nu va fi pe urmă decât ca un simplu corolariu din cursul autorilor citiți și studiați. În aceste clase se vor învăța asemenea filosofia, matematica, continuația istoriei, dreptul natural, fizica, himia și literatura înaltă sau critica autorilor și regulele scrisului.

Este știut că acum, la început, avem trebuință de mulți străini ca să ne ajute la întemeierea școalelor și formarea profesorilor pământeni. Așa, ca să putem dobândi pe de o parte profesori buni, slujindu-ne și cu străini, și pe de alta că să poată și școlarii să aplice limbele ce au învățat și să eserseze într-însele, se va împărți învățătura științelor după chipul următor:

Matematică: Aritmetica și Geometria, românește, Algebra, Trigonometria scl.: franțozește. Prin acest mijloc limba noastră se cultivă, că se legiuesc în ea termenii tehnici ai științei (care sunt mai tot aceia în aritmetică și algebră, în geometrie și trigonometrie) și apoi școlarul se deprinde a se esprima curat franțozește științificești ceea ce a învățat a se esprima în limba sa.

Filosofia: ori ce sistemă se va îmbrățoșa, părțile cele dântâi se vor face în limba românească și sfârșitul sau încheierea în altă limbă, în care vom avea profesorii cei mai buni în ramura aceasta. Folosul va fi tot cel de sus.

Drepturi: roman, lateneşte; civil, românește; comercial, italienește; criminal, natural, franțozește. Sau cum se va găsi cu cale după profesorii ce vom avea; eu aci arăt o idee care poate dobândi modificații, însă fără a ne depărta de temeiul ei de căpetenie.

Istoria: se va învăța asemenea după profesorii ce vom avea și după limba pe care o vor cunoaște mai bine.

Literatura: Elementele de retorică, românește; literatura veche, grecește; literatura nouă, franțozește.

Deprinderi: Studenții din clasele complementare, fiecare va fi dator a traduce în limba românească cursul științelor ce învață. La examen vor lua premii cei ce au tradus mai bine. Aceștia își vor păstra traducțiile și cei cari vor ambiționa a-și vedea osteneala tipărită, cum și o răsplătire pentru dânsa, după o cercetare particulară de trei ani și o lucrare și relucrare studioasă, prin concurs, vor înfățișa aceleași traducții relucrate, din care cele dovedite de mai bune și mai clasice se vor tipări cu cheltuiala școalelor, luând autorul o gratificație sau în cărți, sau în ce se va găsi cu cale.

Asemenea se va urma și cu traducția autorilor clasici.

Câtă deosebire va fi atunci de la traducțiile ce se fac în ziua de astăzi până la cele ce se vor face în acest chip !

Întâi că în ziua de astăzi dobândim numai o traducție a profesorului, în vreme ce atunci putem să avem zecimi.

Al doilea, că profesorii din ziua de astăzi și-au făcut educația în limbi străine și mulți încă nu cunosc cum ar trebui pe cea românească.

Al treilea, că cei mai mulți profesori, ce avem astăzi, cunosc numai câte o ramură și două sau limbi în care și slujesc, în vreme ce acei studenți se socotesc trecuți prin toate ramurile și limbile ce se învață în colegiu.

Al patrulea, că fiece scriitor mai îndeobște își face opera sa după proporția înțelegerii cititorilor sau contimporanilor săi, și oricât vor fi de versați în cunoștințe și în limbi profesorii de acum, totdauna vor avea înainte treapta de înțelegere a contimporanilor și a școlarilor săi începători. Prin urmare, traducțiile lor vor avea o limbă desmădulată și termenii lor vor semăna mai mult a definiții, de frică că vor ajunge neînțeleși, în vreme ce studenții conduși asfel prin învățături vor avea înainte alți camarazi, altă lume, altă limbă, altă înțelegere. Și firește că limba lor va fi mai strânsă și mai clasică.

Apoi să socotim la sporul ce vor face studenții cu asemenea deprinderi. Altfel se folosește cineva numai citind în treacăt un lucru, altfel studiindu-l, altfel scriindu-l și trecându-i prin pană fiece fraz, și altfel traducându-l, adică chibzuindu-se a-l esprima și în altă limbă. Științile atunci și autorii se întipăresc în minte, de care se soarbe, ca să zic asfel, în toată întregimea lor, și studenții ieșind în chipul acesta dintr-un curs, ies întocmai ca niște profesori ce se pregătesc pentru catedra lor.

Limbi slobode sau neîndatorate: acestea vor fi nemțeasca și turceasca din cele vii, și ebraica și slava din cele docte.

Va zice însă cineva că acest plan este nou, sistema aceasta nu se vede mai nici într-o școală. Așa este. Dar fiece țară, unde a prestat o minte sănătoasă, și-a întocmit învățăturile după trebuințele sale și după starea nației și a limbii. Alta este starea nației și limbii românești și alta starea și limba altor nații. Și până nu ne vom gândi mator asupra trebuințelor noastre celor adevărate, nu vom întocmi școale cu spor. Peste zece ani, domnul meu, vom vedea a se naște asemenea întrebări ca și acum, și vor trece mai multe zecimi de ani, cum au trecut de când au aceste două prințipate școale, și tot nu vom vedea mare spor. Țara tot va cheltui, după cum a cheltuit neîncetat, și sporul niciodată nu va corespunde cu jărtfile ei.

Va zice iar altul că nu sunt bani de ajuns pentru plata profesorilor învățăturilor însemnate. Sunt prea de ajuns banii, când va avea sistema drept scop folosul de obște, iar nu să-și puie în chiverniseală clienții. Apoi ce trebuiesc atâția ofițeri și zabeți pentru un corp de bărbați cari se înțelege că propovăduesc morala și buna orânduială, cari se pot înțelege între sine și pot să-și cunoască datoriile (pentru că se cere de la dumnealor și însuflarea datoriilor la junime), ce trebuesc pentru acest fel de oameni niște zabeți netrebnici, simbriași titulari cari iau leafă de câte două catedre, fără să facă nimic decât să aibă un titlu în *-or* ? De va aduna cineva sumele ce se plătesc la astfel de simbriași ce se hrănesc cu viitorul junimii noastre, se adună un total cu care se mai poate adăoga în colegiu încă douăsprezece catedre. Slavă Domnului, că profesorii noștri cei mai mulți sunt cunoscuți și încercați de mai multă vreme despre morala și râvna dumnealor, ca să n-aibă trebuință și de asemenea armășăi. Să ne întoarcem ochii la Grecia și să vedem că în scurtă vreme, fără mijloacele noastre, au făcut universități, academii, ligi, școale de arte și meșteșuguri. Însă acolo lipsesc simbriile zadarnice, se afla bărbați cari dau lecții și fără plată. Dar noi nu suntem greci, nu putem jărtfi nimic, căci nici patria nu jărtfește pentru noi, adică pentru că nici patria nu dă aceleași drepturi la toți cetățenii, și de aceea nu putem sluji fără plată: foarte bine. Dar încai să nu luăm plata în zadar. Trebue a se curăți stupul de trântori, ca să putem avea miere.

……

După ce mi-am așăzat o părere după cum s-ar putea întocmi sistema școalelor potrivit cu trebuințele noastre și a limbii, voi să vorbesc ceva și despre înțelegerea și unirea dd. profesori. Planul acesta, de se va socoti de bun, dumnealor îl vor înțelege mai bine, și puindu-l în lucrare, dumnealor îl vor desăvârși mai bine, după cum esperiința îi va povățui. Însă aceasta nu se va putea face fără o învoire, fără o adunare sau sfat regulat între dumnealor. Spre aceasta singuri își vor alege dintre dumnealor, ca să lipsească rivalitatea, un rector pe o vreme hotărâtă, care să privigheze asupra celor ce vor găsi între dumnealor cu cale sau asupra orânduielelor ce va introduce cinstita Eforie, și va fi totdauna prezident în adunările sau sfaturile profesorale.

Cei mai mulți din dd. profesori sunt români și hrănesc în sânul dumnealor aceeași căldură de patriot luminat. Cei cari sunt străini, din norocire sunt de aceia după cum i-a dovedit vremea, cari doresc să facă binele oriunde se vor afla, și cât pentru mine, eu asemenea calități le cinstesc mai mult decât patriotismul ce nu este alta decât un egoism, un fel de fanatism, pentru că, câtă deosebire este de la egoist până la patriot, aceeași deosebire este și de la patriot până la cosmopolit sau creștin în adevărata însemnare a vorbei. Așadar socotesc că cunoștințele și râvna dumnealor îi va povățui să vază cele de folos în slujba ce au, ca să aibă o unire și dragoste întru fapta cea mare a regenerației aceștii țări și a pregătirii unei generații vrednice de așteptările țării și capetelor ei celor luminate. Eu aduc aminte câte ceva din cele ce m-am socotit în pricina învoirii și înțelegerii profesorilor spre a avea același scop și aceleași cunoștințe; dumnealor însă toți împreună vor îmbogăți aceste păreri, le vor desăvârși, de le vor vedea drepte, și vor lepăda pe altele ce le vor socoti de netrebnice. Aci scopul fiecăruia este a ieși folosul de obște, iar nu a-și recomanda și a-și face să biruiască părerea sa.

Voi să zic, adică, că fiindcă mai toți ne-am făcut educația în limbi străine în vremi când nu se cultiva limba românească, firește că n-am început a scrie în această limbă, decât asfel cum am învățat-o din gura maicelor, doicilor, slugilor, norodului; prin urmare, la orice idee mai presus de cunoștințele norodului am aflat fiecare mari piedici a o esprima. Unul din noi a scris mai mult, altul mai puțin; unul a avut vreme a trece pre subt pana sa mai multe vorbe și fraze ale limbii, și altul mai puține. Dintr-o adunare regulată a profesorilor se împart ideile, de dezbat, se lămuresc. Și ca să fie aceste adunări pe o sistemă, cum să se ia toate elementele limbii pe rând și după felul lor, socotesc că treaba cea dântâi a profesorilor în adunările sale să fie cercetarea gramaticii. Într-asfel de lucrare multe părți se desăvârșesc și aceia din profesori cari, sau pentru că sunt mai noi sau pentru alte îndeletniciri, nu cunosc încă gramatica românească după cum cunosc alte gramatici a limbilor în care s-au crescut, vor avea prilej, fără altă osteneală în parte, a se familiariza cu limba și însuși mai târziu a o și lumina cu cunoștințele sale. După aceasta ar fi bine să se citească în adunările profesorale toate cărțile românești, bisericești și profane, să se compare mai multe ediții din deosebite veacuri și provinții ale Daciei, prin care se va vedea pășirea progresivă a limbii sau înapoierea ei, cum și clasicitățile ce a putut păstra fiecare provinție în parte. Foile publice din deosebitele provinții vor fi asemenea una din cele de căpetenie citiri în aceste adunări, ca să fie toți profesorii în șirul și în drumul pasurilor ce face literatura noastră în deosebitele provinții. Asemenea adunări și studieri sunt așa de trebuință și nimeni nu le poate simți importanța mai bine ca dd. profesori, pentru că dumnealor știu, mai bine decât oricine, că nici într-o țară nimeni nu se poate numi învățător de o limbă sau într-o limbă, fără a cunoaște grămatica și autorii acelii limbi, mai mult și mai puțin. La noi, cu cât cărțile și autorii acum la început ne sunt mai puțini, rușinea ar fi mai mare când nu îi vom fi citit și studiat.

Citirea foilor publice românești, mai vârtos a celor literare, este trebuincioasă nu numai în colegiul din București, ci și în toate școalele normale din județe. Cinstita Eforie va putea face această înlesnire dlor profesori, a li se trimite foile gratis chiar și de la redacții cu mulțumirea dd. redactori, pentru că românii îndeobște nu sunt interesați, și mai vârtos mai toate foile românești nu sunt întemeiate pe un scop de câștig, ci pentru a împărtăși obștii după putință ideile cele sănătoase.

Dd. profesori simt mai mult trebuința citirei unor asemenea foi pe care, pentru lipsa mijloacelor pecuniare, nu le pot dobândi. Dumnealor singuri cunosc cât este de nepotrivit lucru, ca toată lumea cealaltă să știe ce pasuri face literatura noastră și corpul profesoral să auză de la alții ceea ce ar trebui să spuie el altora. Aceasta nu o zic de la mine ca să vie cu părere de rău, ci însuși din gura dumnealor am auzit-o plângându-se.

Cărțile, cursurile și rânduiala învățăturilor ce se vor introduce în școale, vor fi asemenea obiectul sfaturilor profesorale.

Toate părerile acestea, domnul meu, și asupra sistemii trecute a școalelor, și asupra întroducerii unei altei, și asupra orice s-a vorbit până acum, pot să fie și bune și rele, de lepădat și de priimit. Și daca vor fi unele bune, atunci se vor putea pune în lucrare și să aducă folos când, după cum am zis, vom începe cu dinadinsul cu toți și stăpânirea, și Obșteasca Adunare, și Eforia, și profesorii a se socoti cu stăruire la adevăratele noastre trebuințe morale, ca să întocmim școale pe potriva acestor trebuințe, iar nu copiind regulamente străine. Daca scopul cel de obște va fi ca școalele să facă cu adevărat spor, iar nu ca să avem *pro-forma* școale, și facă-se ce se va face, sau ca să avem școale, însă să se zăbovească întinderea învățăturei; atunci în zadar orice chibzuire, în zadar orice muncă și în zadar și această mică osteneală a mea. De aceea în pricina aceasta m-am îndreptat către Domnia ta, pentru că văz cu adevărat râvna folosinței, cu adevărat niște măsuri ce ațintează la un scop vrednic de laudă; după ce ai stăruit, cum am zis, a se forma peste 3000 de școale comunale, acum prefacerile ce vei a se introduce în sistema învățăturoi, le aduni de la tot omul fără osebire.

Priimește, domnul meu, recunoștința mea pentru grija ce ai despre viitorul tutulor copiilor, între care se coprind și ai mei, și adânca mea cinstire cu care sunt

al Domniei tale
prea plecată slugă,
I.Eliad.

1840 aprilie 20

PENTRU OPINIE

I

Cele mai multe rătăciri și cele mai multe gâlcevi s-au pricinuit că încep a se pripi oamenii pentru lucruri ce nu le cunosc încă bine, sau își fac o idee strâmbă de dânsele, și într-însa se învârtesc fără a se putea descurca. Ca să vorbesc mai pe scurt, rătăcirea vine că nu ne silim a da sau a afla o definiție dreaptă și potrivită a lucrurilor despre care vorbim. De la o definiție adevărată și dreaptă poate cineva merge înainte și a trage cele mai frumoase și folositoare urmări.

De-și va pune cineva, spre pildă, înainte a se întreba ce va să zică sau ce este Dumnezeu, și și-ar da o definiție curată și potrivită cu a unui om cuvântător, acela negreșit că și-ar face o idee mai lămurită despre dumnezeire, după care și-ar regula și viața, și faptele a corăspunde cu principile sale și cu cinstirea ce și-a făcut către creatorul și răsplătitorul său. De se va întreba iară, pornind de la acest princip, ce este patrie, ce este tată, mumă, frate, rudă, prieten, patriot sau cetățean, guvern, stăpânitor, supus, pravilă, jurământ, dregător, judecător, deputat, ostaș, căpetenie, subtascultare ș.c.l., ce este virtutea, ce este răutatea, ce este ipocrizia ș.c.l., daca fiecăria dintr-acestea i-ar da sau ar afla o definiție dreaptă, fără pârtinire, fără nedomirire, potrivită cu filosofia și luminile veacului nostru; daca din acea definiție ar păși cu înțelepciune și treptat a dezvolta urmările ce purced din asemenea definiții, le-ar cerceta la urmă, cercetându-le își va dobândi niște principe sau temeiuri nestrămutate ale viețuirii și faptelor sale; și în lucrarea lor și-ar lua un metod, o sistemă dreaptă și vrednică de bărbatul cu temerea de Dumnezeu, de conștiință sau cuvânt, de dreptate, lumea nu s-ar mai rătăci atunci în acestea și nimeni n-ar mai izbuti să mai amăgească nici pre alții, nici pre sine.

De la o vreme încoaci a început și la noi a răsuna în gura a mai multora zicerea „opinie publică". Întrebatu-s-a însă cineva din câți o pronunță pe dinafară ce va să zică opinie publică în cea adevărată a ei însemnare din zilele noastre și în lumea cea luminată? Zicerea *hristianism* e mai cunoscută între români decât *opinie*; puțini însă sînt cari s-au întrebat ce va să zică hristianism în cea adevărată a lui însemnare. Acela ce își va face această din urmă întrebare crez că își va face după aceea și întrebarea: „ce va să zică o opinie dreaptă?", care urmează numaidecât din cealaltă întrebare. Fără a încerca a deslusi ce va să zică hristianism, pentru că fiercare poate să ia scrisele pe care este el întemeiat și care în toate zilele strigă „cine are urechi

de auzit să auză", voi zice ceva despre ce însămnează *opinia* în sine, că omul cuvântător nu trebuie să se ia după o opinie strâmbă, și cât poate să fie vătămătoare o opinie greșită.

Cine știe ce va să zică *părere*, știe și ce va să zică opinie, pentru că opinia este o părere. Însă aceea ce ni se pare nouă nu este totdauna nici adevărul, nici dreptul. Un om zice: „mi se pare cutare"; dar acel *mi se pare* totdauna este mai slab decât când ar zice *știu* sau *cunosc* cutare lucru. Părerea unuia, bună sau rea, de multe ori se întinde între mai mulți până poate ajunge o părere de obște, și aceea se zice *opinie publică*; omul înțelept cercetează însă daca acea opinie este bună sau rea. De multe ori iară un taraf mai cu putere își face o părere și părerea sa și-o botează singur *opinie publică*. De multe ori, un om, pentru influința ce are asupra altora, dându-și părerile sale care fac o părere de căpetenie, lumea le priimește și de aci se formează o opinie publică, bună sau rea, și domnește ani și veacuri întregi uneori, până când luminile și descoperirile ce aduc veacurile, un geniu mai îndrăzneț și analitic al lucrurilor, se scoală a se război cu prejudițele veacului său care formau opinia acelui veac, le răstoarnă din temelie și formează o altă opinie despre cutare și cutare lucru.

Când o opinie bună domnește într-un norod în oarecare veac, acea opinie pregătește un veac de fericire și fiece om înțelept și cinstit se silește a câștiga în acea opinie pentru că, câștigând într-însa, câștigă în cinstea viitorimii ce se va bucura de roadele acelei opinii. Când într-un norod sau într-un veac, prin viclenia sau neghiobia oamenilor cu influință, începe a domni o opinie rea și nedreaptă, acea opinie este ciuma politică acelui norod, și veacul acela pregătește alt veac de nenorocire și de robie urmașilor. Cine se silește a câștiga în asemenea opinie publică, se silește a câștiga, peste sine și peste urmașii săi, blestemul veacurilor viitoare și toți câți se războiesc a dărăpăna asemenea opinii, aceia se jărtfesc a fi batjocura oamenilor veacului său, să pun în stare a fi goniți și prigoniți de lume și aceia sânt bărbații cărora omenirea le este datoare înaintările sale.

Temându-mă că nu voi fi înțeles, mă voi depărta de a aduce de pildă împrejurări politice și fapte ce s-au întâmplat la alte neamuri, a cărora istorie nu o cunoaște obștea românilor. Voi aduce înainte ceva despre începutul și creșterea hristianismului și ceva din istoria patriei noastre, lucruri de toți cunoscute și mai interesătoare. Închipuirea ce și-au făcut cei dintâi întemeietori ai idolatriei despre dumnezeire a fost întru a îndumnezei soarele, luna, stelele, norii, ploaia ș.c.l., a îndumnezei virtuțile, patimile, a le da atribute, a le ardica altare, a le hotărî sărbători și jărtfe. Aceasta au făcut-o sau din rătăcire, sau din viclenie, sau din rătăcita părere de a vorbi oamenilor celor dintâi după înțelesul lor, dându-le o religie cu totul materială. Părerea aceasta s-a făcut o părere de obște și până la Socrat, grecii, romanii, toate națiile Africei și Asiei afară de evrei, toți credeau în mai mulți dumnezei, alții mai mari și alții mai mici, și chiar după temeiurile unei asemenea religii și a ideilor înrădăcinate cu dânsa, de la cel mai simplu sau cumplit om și până la Omer și Aristot, împărțea oamenii în două clase, adică în slobozi și robi și părerea despre rob îndeobște era că el este un lucru, iar nu un om.

A cinsti cineva niște dumnezei închipuiți, cu patimi, cu amor, cu nelegiuiri, ucigași de tată și de fii, a le aduce jărtfe și prinoase în părerea de obște vrea să zică a fi om înțelept, virtuos, cinstit, adică, după cum zicem în ziua de astăzi, om cu frica lui Dumnezeu. Socrat cel dintâi vine să derapene asemenea păreri și să dezamăgească oamenii de la niște asemenea spaime de virtuți, întemeiate pe rătăcire și nelegiuire și arată concetățenilor săi adevăratul moral, unimea dumnezeirii și oarecum nemurirea sufletului. Urmașii sau discipolii lui încep a întinde filosofia și morala lui și, prin urmare, mai despre toate o deosăbită opinie care, cu cât se întinde, cu atâta mai mult lumea începe a se îndoi despre părerile bătrânilor.

Se ivește hristianismul care arată dumnezeirea în trei fețe, care botează sau spală pe om de cele trecute în numele aceștii treimi, adică îi dă o chezășie că creșterea lui va fi întreită: trupească, prin lucrarea meșteșugurilor; sufletească sau înțălegătoare, prin lucrarea științelor, și morală, prin combinarea la un loc a creșterii celei trupești și celei sufletești, adică arată că botezând trupul în numele Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, este o chezășuire întărită prin pecetea darului și jurământ că i se va spăla sau curăți și trupul, și duhul, și inima prin întreita creștere a meșteșugurilor, științelor și simpatiei sau dragostei, care este Dumnezeu. Apostolii lui Dumnezeu sau ai Cuvântului propovăduiesc Evanghelia, adică vestirea binelui, adică învățăturile cele sfinte și drepte ale Cuvântului care, urmându-le tot omul, negreșit trebuie să aștepte binele, pentru că și sosește.

Oamenii ce treceau de cinstiți, pietoși sau cu frica lui Dumnezeu în veacurile dinaintea lui Hristos, în ziua de astăzi ar trece de pierduți, fără credință sau, într-un cuvânt, păgâni. Cel care pentru făgăduiala ce a fost dată unui zeu sau pentru cinstea ce avea către dânsul aducea la altar să înjunghie pe fiul, pe robul său, pe vrăjmașul său învins și pentru aceasta trecea de credincios și se bucura de cinstea de la obște, în ziua de astăzi oamenii l-ar ucide cu pietre. Învățatul sau filosoful, cu ideile numai cele de pe atunci, ar trece de innorantul sau pedantul cel mai ruginit ș.c.l.

Să venim la țara noastră. Citească cineva istoria, să vază ce păreri au domnit din veac în veac. Ca unui istoric poate că și-ar fi iertat a le lua de-a rândul și a arăta de ce uneori țara noastră a fost mai fericită și pentru ce alteori și mai totdauna a fost pradă intrigilor și a părerilor greșite. Însă trebuie să tac; tractatul meu nu este de istorie și cine mă pune pe mine să scotocesc în vremile trecute, când voi să vorbesc de opinie, și când poci să am pilde foarte de curând, pipăite și văzute și pomenite de cei cari mă citesc?

Împrejurările vremilor și intrigele necurmate celor ce totdauna au fost pieirea și blăstemul acestor două țări aduseră pe român să crează că alta este neamul boieresc, și alta neamul rumânesc; numele rumân, în părerea de obște, însemna o batjocură; a fi cineva folositor de obște în părerea publică semăna un sec sau un nebun; un copil, daca învăța mai multă carte, în părerea publică era luat în râs, că n-o să se facă popă sau dascăl, a fi cineva dascăl sau învățător public, în părerea de obște până mai deunăzi nu însemna sujet public: „Dascăle, vino de trage clopotul!“ sau „Dascăle, cum au mers azi copiii?“ era un titlu mai de aceeași treaptă. A fi cineva dascăl într-o curte boierească tot mai însemna ceva, dar și atunci era tot „jupân dascăle“.

Ca să poată cineva izbuti în lume, părerea de obște era – deși dintr-un princip bun, dar ajunsese la abuz – părerea de obște zic era că trebuie de mic dat la stăpân, să ție cureaua câțiva ani ca să poată a se învrednici de frumosul titlu că *este omul cutăruia*. Boierii însuși își da fiii să slujească altor boieri, ca să se roază cu slugăria, iar nu cu slujba. A fi cineva în slujbă în vremile acelea însemna a fi în chiverniseală și a fi în chiverniseală, dacă știa vorbi la o parte cu *bre rumâne* și la alta cu *neiculiță*, daca știa bine pune în lucrare proverbul acela: „pupă pe român în bot și ia-i din pungă tot“, în părerea publică trecea de om al trebii, om care știe să scoață lapte din piatră. Când un părinte avea un astfel de fiu, se socotea fericit în părerea publică; când cineva își mărita fata, întreba de ginere daca are astfel de calități și daca este omul cuiva. Neguțitorii se sărăceau cumpărând caftane sau boierii și această părere din toate era cea mai sănătoasă, pentru că cumpăra un drept a se face stăpân peste alții (care nu era puțin lucru, auzi colea!) și a-i robi atâția scutelnici și poslușnici. Banii dați pe caftane erau bani prea cu siguranță puși la dobândă, care dau două sute la sută. Multe d-alde astea făcea pe atunci opinia publică; multe aș mai zice dintr-însele, dar poate nu vor fi trecut toate și cine n-are de gând să guste fericirea mucenicilor nu trebuie să războiască obiceiurile ce se mai află încă în ființă.

Pentru cele trecute, vorbească cât va vrea, că trece; și acestea despre care vorbii slavă Domnului că au trecut și stau de mă uit la dânsele ca cel care scapă cu părul vâlvoi din ghiarele celor care îl gonesc după urmă și de departe îi amerință. În pricina aceasta îmi place vorba aceea că „trebuie să-și facă cineva o pușcă lungă d-aci până la bătălie“, și vezi d-aceea sânt om tihnit, nu voi să supăr pe nimeni că nu mă războiesc cu nici un obicei din câte se mai află încă în ființă, ba încă le și laud: oh, ce mai obiceiuri! ce mai obiceiuri!

Am auzit odată că ziceau unii de mine că eu nu știu să lingușesc și o asemenea defăimare n-am suferit odată cu capul. A pârî cineva pe altul că nu știe să lingușească este întocmai ca și când l-ar defăima că omul acesta, putând să facă pe oameni a se bucura, îi face totdauna a să mâhni, și o astfel de pâră este foarte rea, e mai rea decât i-ar ieși cuiva numele că este hoț; mai vârtos în zilele noastre, o astfel de pâră face pe cel defăimat nenorocit pe toată viața. Să ferească Dumnezeu pe tot omul să-i iasă un astfel de nume! Și de aceea am hotărât și eu să dau o dovadă pipăită că știu să lingușesc și să laud: „Oh, ce mai obiceiuri, ce mai obiceiuri!“

II

Dar am ieșit din cugetul ce îmi propusesem; așa e când se abate cineva când în dreapta, când în stânga, și nu-și caută de cale. Eu vorbeam de opinie.

Înființarea Regulamentului organic, punerea lui în lucrare, școalele românești începute de la anul 1818, au început a schimba opinia publică. Însă ca să se formeze o opinie dreaptă, care să aducă fericirea neamului, trebuie a se deslusi mai întâi și înțelege obiectele despre care vrem să ne facem opinia; trebuie adică mai întâi se ne dăm o definiție curată a oricărui lucru despre care vorbim sau lucrăm. Zicerile *guvern, stăpânitor, dregător, judecător, lege, jurământ, patriot* și *patrie, constituție, libertate, deputat, opoziție* și alte d-alde acestea sânt în gurile noastre pe tot ceasul. Decât le-am tot rosti în toate zilele și ne-am sfădi într-însele și pentru dânsele, n-ar fi mai bine să ne întrebăm unul pe altul și să aflăm ce va să zică în adevărata lor însemnare, și pe urmă să lucrăm după cât ne iartă mijloacele și împrejurările? După ce ne-am întrebat ce este *guvern*, întrebatu-ne-am ce fel de guvern are țara noastră, care este poziția ei geografică și politică și care sânt mijloacele ei fizice și morale în vârsta celorlalte state, întrebatu-ne-am de ce vârstă este țara noastră și gânditu-ne-am că după vârsta în care se află să i se dea și învățătura potrivită ca să i se facă educația? Salt în natură nu se face; nu poate cineva să dea în mâinile copilului ceea ce trebuie a se da în mâinile bărbatului.

La începutul aceștii tractații s-a înșirat un vocabular de câteva vorbe precum *stăpânitor, supus, tată, fiu, căpetenie, subtascultare* ș.c.l. Hei bine, nu pot fi toți oamenii numai stăpânitori sau, iar, numai supuși; toți numai căpetenii sau toți numai subtascultare; toate noroadele neatârnate sau toate numai în robie, pentru că mai adesea fiecare își este singur pricina stării în care să află sau, cu alte cuvinte, fiecare este vrednic de starea în care se află și o merită: copilul este vrednic de starea copilăriei, bărbatul de starea bărbăției și bărbatul copilăros de starea epitropiei. Nu pot fi toți oamenii numai de o stare; pot însă să fie mai mult și mai puțin fericiți în starea în care se află de se vor purta cu înțelepciune în datoriile sale și se vor sili cu înțelepciune a ieși din acea stare, de le va fi neplăcută, cu înțelepciune zic, ca să nu dea din lac în puț!

Așa, ca să se poată forma o opinie dreptă în țara noastră, *astfel precum este*, și această opinie ca să poată aduce fericire neamului, cinstea de la celelalte neamuri și simpatia legiuiților noștri epitropi, trebuie ca fiecare român să-și cerceteze mai întâi în parte profesia și dregătoria sa și datoriile ce are a împlini într-însele: de la împlinirea datoriilor izvorăște și dobândirea drepturilor. Pe urmă, să cerceteze îndeobște poziția țării și vârsta ei, după cum zisei, pe lângă vârsta celorlalte țări, mijloacele ei cele fizice și morale, și apoi, pe o dreptă judecată, cu o minte întreagă și sănătoasă, să urmeze după cât îl iartă mijloacele cele din afară. Purtarea într-acest chip a fiecăruia din câți se zic căpetenii și învățați va putea să formeze o opinie publică dreptă și folositoare, și vrednică de om cuvântător și cu mințile întregi.

III

Noi sântem într-o stare sau epohă cu adevărat anevoie, în care și cei cu bune cugetări trebuie să-și facă educația profesiei în care se află și de multe ori greșind se învață. Sântem într-o vreme când o prefacere sau o reformă abia s-a ivit, dar ia să cercetăm cum s-au făcut în lume prefacerile cele bune, sau asemenea prefaceri.

Sau că un despot de sine stăpânitor cu bune cugetări a zis „așa voi!“ și a început a tăia și spânzura pe oricine i se împotrivea, sau că învățătorii noroadelor au început a scri și propovădui cutare sistemă sau cutare doctrină, fiecare scriere ce iese răsufla niște idei nouă și pregătea o epohă nouă. Părerile cele bune au început a se întinde între mai mulți oameni. Dacă propovăduitorii unei reforme au câștigat totalitatea neamului, atunci prefacerea s-a făcut în tăcere și liniște; iar de au câștigat o parte numai, sau majoritatea, atunci s-a așteptat prilejul priincios și s-a spart o revoluție în care a început o luptă între cei cu ideile ruginite și între cei cu ideile lămurite și folositoare. De a fost biruința a părții celei drepte și înțelepte, care a întreprins lucrul *la vreme*, propovăduitorii acelei reforme au luat frâul stăpânirii și toate dregătoriile s-a încredințat la bărbați într-ale cărora capete acea reformă se lucrase și se copsese de atâția ani înainte. Împotrivitorii sau cei cu ideile ruginite au trebuit sau să treacă pe subt ghilotină, sau să se tragă la o parte și să lase a guverna pe cei care au lucrat reforma și sânt pătrunși de adevărul și de ființa ei.

La noi cum s-a întâmplat? Alții au lucrat Regulamentul și noi, tot acei oameni, cu aceleași idei de *chiverniseală* și de *așa voi*, ne-am schimbat hainele; ne-am lăsat părul ca să-l tundem, ne-am lepădat papucii și ceacșirii, ne-am pus pantaloni și pinteni la cizme și am început a ne coafa părul și a ne încrăvăta gâtul , și credem că am schimbat și ideile cele vechi? Nu! Dar aceasta nu este vină pentru că este lucru firesc. La astfel de întâmplări, cei care se vor naște și se vor crește cu așezămintele cele nouă, aceia le vor cunoaște mai bine și le vor prețui și păzi. Vina noastră este că, fiindcă am schimbat hainele, credem că trebuie să fim și dregători și deputați, întocmai după glăsuirea Regulamentului!

Nu putem să fim pentru că, și de vom voi, de multe ori greșim, căci sântem învățați cu alte obiceiuri. Vina noastră este că, și dacă greșim, nu căutăm a îndrepta greșeala noastră, a fratelui nostru, a ne îngădui, a ne înțelege unul cu altul, ci, fără a vedea greșeala sau nepravilnicia care noi de bună voie sau fără de voie facem, luăm pe a fratelui nostru a ne sluji cu dânsa la cugetul ce avem, cu dânsa semănăm împărecherea și vrajba, cu dânsa ne mânăm mai departe intriga; sau, dacă nu găsim vreo greșeală, atunci ne silim să izvodim vreuna și să lipim pe de-a-ntregul protivnicului nostru o pată ce nu o are, sau dacă nu putem izbuti nici cu acest neronism sau machiavelism, atunci alergăm la șicane, la nimicuri și, certându-ne pentru bagatele, lăsăm lucrurile obștești întru părăsire. Aceasta este vina și aceasta poate duce pieirea acestii țări, când toți cei ce se ceartă

or să piarză pentru că plugarul ce știe el de d-alde astea, el tot capitație ar avea să dea, și atunci ca și acum.

Cu numirea de Regulament, unii care se află la hotarele unde se sfârșesc ideile cele ruginite și încep cele nouă și regulamentare, cu numirea zic de regulament înțeleg o constituție și un depozit sfințit al fericirii și al siguranței fiecăruia; înțeleg adică o cumpănă între puterea stăpânirii și între aleșii și înfățișătorii aristocrației (pentru că înfățișători ai obștii nu avem, de nu va fi stăpânirea ca să o înfățoșeze). Numele de putere absolută sau de voință nerăzboită este uricios la mai mulți, pentru că Regulamentul sau pravila noastră acum iartă fiecăruia a-i fi urâtă puterea absolută și a o spune în vileag, numai să o spuie pravilnic. Încă atunci ura este desăvârșită și pravilnică când vom urî răul oriunde îl vom vedea. Așadar, gânditu-ne-am vreodată că felul guvernării noastre este un fel de cumpănă între stăpânire și între Obșteasca Adunare și când va trage stăpânirea mai mult, atunci e nedreptate, precum și când va trage Obșteasca Adunare mai mult este asemenea o nedreptate? Gânditu-ne-am că, daca vor veni lucrurile astfel încât fiecare parte să silească a trage mai mult, văzându-se că de va trage drept este pierdută, atunci nu va să zică putere absolută de o parte și de alta?

Care sânt acei dregători sau acei deputați care, puind mâna pe Evanghelie și pe inimă, să poată veni să strige înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor: „Eu în toată curgerea vieții mele n-am fost stăpânit de duhul împerecherii, în tarafuri nu m-am amestecat; nu m-am uitat niciodată la vreo vrăjmășie în parte, nu am fost stăpânit de dorința sau ideea de răzbunare pentru că nu mi s-au făcut interesurile; în vremea deputăției mele am căutat întotdeauna interesurile obștești; când s-a tractat pricina clăcii și a clăcașului n-am căutat să-mi îndoiesc sau să-mi întriesc venitul moșiei; am jărtfit de la mine și am apărat și pricina bietului țăran, ce am tractat-o fără a avea și el vechilul său; fiind datoria deputaților a se chibzui despre lucruri obștești și folositoare, despre creșterea și luminarea nației, înlesnirea negoțului și a comunicației, întinderea și înflorirea industriei, desființarea abuzurilor și a multor judecăți, ieftinătatea și îmbunătățirea celor spre hrana din toate zilele; având toate acestea înaintea ochilor, în vreme de cinci ani nu le-am lăsat d-o parte ca să mă îndeletnicesc a-mi mulțămi o cugetare ambițioasă, sau ca să întrebințez dreptul Obșteștii Adunări ca un mijloc îndemânatec al șicanei spre a-mi săvârși o răzbunare criminală și înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor?“

Ei! Urâtă mi-e cumpăna să o văz trăgând din partea stăpânirii! Urâtă mi-e de atâtea ori mai mult să o văz trăgând din partea Obșteștii Adunări, cu cât sânt mai mulți cei care se acață de dânsa!

IV

Mi-aduc aminte: în anii trecuți, unul a întrebat pe unul din acei iubitori de cunoștință și de oameni călători ce a trecut prin țara noastră dacă trebuie să se formeze și să se sprijine o opoziție în acest pământ, și el a răspuns: „Fiți înțelepți, domnilor!“

Cu aceasta însă ce a vrut oare să înțeleagă, că nu trebuie o opoziție? Nu! Decât pare că le-ar fi zis: „Fiți filosofi, cercetați mai întâi ce va să zică opoziție în cea adevărată și înțăleaptă a ei însemnare; faceți-vă niște principe vrednice de oameni din veacul acesta și de creștini, la ce să vă împrotiviți și la ce nu și la ceea ce trebuie și puteți a vă împrotivi o dată, să vă împrotiviți până în sfârșit; împrotivirea să nu vă fie interesul și șicana, nici o plăcere copilărească, că ați auzit că pe aiurea se împrotivesc oamenii. Faceți nația dumneavoastră a ști să se gândească și să prețuiască pe cei ce îi apără drepturile și faceți-vă și pe dumneavoastră a ști să vă împrotiviți cum se împrotivesc bărbații. *Fiți înțelepți*, fiți adică statornici în principiile cele bune și mântuitoare; *fiți înțelepți*, cercetați lucrul la care vreți a vă împrotivi și pe urmă împrotiviți-vă până la sfârșit. *Fiți înțelepți!*

De unde oare ar fi zis străinul acela acest cuvânt decât din Evanghelie? „Fiți blânzi ca porumbeii și înțelepți ca șarpii!“ Șarpele în veci își apără capul și nu mușcă decât daca vede primejdia, și apoi și atunci mai bine alege să-și păzească capul decât să muște cu primejdia sa. Atunci mușcă, când cu mușcarea scapă sau piere cu vrăjmașul împreună. *Fiți înțelepți!* Luați-vă adică seama în starea care vă aflați și nu vă compromiteți țara și pe voi înșivă. *Fiți înțelepți* va să zică: fiindcă ziceți că aveți cugetări bune, faceți cum să puteți totdauna a fi în Obșteasca Adunare și în dregătoriile țării ca să puteți face binele. *Fiți înțelepți* va să zică: iertați câteodată sau treceți cu vederea greșalele ca să vă folosiți de virtuțile fraților dumneavoastră.

V

Nu trebuie să mai vrem a trăi amăgindu-ne și în rătăcire. Bine ar fi ca orice zicere glăsuim să ne gândim mai întâi bine ce va să zică și, când vom înțelege că opoziția va să zică o dezbatere fără vrejmășie și deslușire între mai mulți, spre aflarea adevărului, atunci vom priimi binele și ne vom împrotivi la rău, vom dori binele și ne vom apăra cu înțelepciune de rău, vom căuta adică ca împrotivirea să nu ne strivească capul. Nu trebuie să credem sofismelor și lingușirilor ce ne fac alții și noi înșine, încongiurați în mijlocul unui taraf de oameni împinși de aceleași patimi, încongiurați acasă de oameni cari așteaptă de la noi o bucățică de pâine și o haină ca să ne încarce de lingușiri, asemănându-ne cu Catonii și Bruții, credem că închipuirile noastre sânt în stare să formeze opinia publică, pentru că tot acele închipuiri să învârtesc în capetele oamenilor cu care ne adunăm, sau din rătăcire, sau din viclenie, ca să poată căpăta un prânz.

„Opinia publică!" Ia să întrebăm ca va să zică *publică*. Cu zicerea *public*, oamenii totdauna au înțeles obștea tutulor claselor soțietății, unde intră și plugarul, și meșterul, și lucrătorul, și neguțitorul, și învățătorul, și boierul cel mic, și boierul cel mare. Să cercetăm pe țăran, să vedem: el ce opinie are de noi? Amăgit totdauna, nefiind mai niciodată sigur de munca și de averea sa, totdauna dând, fără a putea sau a ști să ceară cuvânt pentru ce dă, întrebuințat la toate trebuințele și voile noastre; el, când ne vede certându-ne, zice: „se mănâncă lupii pe dobitul sfârșit", sau, cu alte vorbe fără alegorie: „S-au adunat boierii să se chibzuiască, cine știe ce potop o mai da pe bieții creștini!" Cine s-a adunat vreodată a se chibzui pentru folosul lui, să-i îndoiască brazda plugului, să-i arate cele spre binele și mântuirea lui, să-i dea școale și meșteșuguri, cine i-a spus lui vreodată că au fost Catoni și Bruți în lume, ca să ne poată asemăna cu aceia, când vom semăna cu dânșii? Ce opinie are el de noi sau, pe limba lui, la ce catastih ne are el scriși?

Să întrebăm pe meșter ce opinie are de noi; îl vezi batjocorit, îl vezi pus să lucreze și ocărându-l la plată, mai totdauna amăgit, totdauna rămâne bănuitor și gata a înșela și el, ca să-și scoață din capete, desprețuit de concetățenii săi, firește îi urăște și el, e napropiat, gros, necioplit, fără nici o deprindere de bună cuviință. Când aude că ne certăm, el știe că noi nu ne-am certat niciodată pentru dânsul, ca să crează că facem ceva și pentru el. Cine s-a gândit vreodată a-i îmmulți pila, a-i însuti ciocanul, a-i îmmii fusul, a-i povățui linia și ghiunia, a-i îndrepta cumpăna? Care este părerea lui pentru noi?

Să întrebăm pe neguțitor ce opinie are de noi. El se uită în catastihul său și când vede cât are să ia și ce are să dea, când polița ce îi vine trebuie să o plătească și când, daca cere dreptul său, ce are să ia, este scos cu rușine; daca face bancrut, blestemă și el, și copiii, și tot neamul lui, iar daca scapă cu polița plătită, atunci se silește a se despăgubi de dobânda banilor cu încărcătura la catastih. Cine s-a gândit pentru siguranța lui, pentru o bancă națională, pentru înflorirea meseriei lui sau, de s-a gândit, cine l-a chemat și pe dânsul, daca nu îndeobște (pentru că el n-are nas să-și aibă acolo vechilul său), încai în parte, acasă, ca să-și dea și el părerea, ca unul ce-și cunoaște mai bine foloasele și pagubele meseriei sale? Care este părerea lui pentru noi?

Să întrebăm pe învățat ce opinie are de noi? Totdauna poroclit cu numele *loghiotate* sau *dascăle*, totdauna simțindu-i destoinicia și superioritatea, în veci împins înapoi și pizmuit de va intra în slujbele publice, păstrate fără nici o pravilă scrisă pe seama noastră, în veci în luptă cu prejudițiile, în veci în prada lor, blestemându-și soarta că au cheltuit părinții să-și învețe carte iar n-au cumpărat pe acele vremi cu banii aceia vrun caftan mai mare; el înțelege mai bine decât oricine pentru ce este sfada și gâlceava când ne certăm. Când s-a luat în cercetare, cu stăruire și cu dinadinsul, pricina școalelor? Când s-a băgat aceasta în Obșteasca Adunare, cărui profesor nu i-a sângerat inima? Care boier nu s-a uitat la profesori totdauna ca la niște paria politici, ce nici rangurile ce le-a dat stăpânirea n-a putut să-i spele de înșelarea rumâniei, ca să poată a-i socoti de un neam și de o viță cu neamul boieresc? Ce părere au învățații de noi?

Să întrebăm și pe boierii de al doilea și al treilea treaptă ce părere au pentru noi? Totdauna porocliți cu numele de ciocoi, în veci făcând ei slujbele cele mai grele ale statului, cunoscând mai bine toate slujbele și dregătoriile, în veci sânt socotiți că ei trebuie să împlinească datoriile slujbei boierilor celor mari, care nu știu ce li se face în canțelarii, decât cum să fie ei cu banii și alții cu munca. Ei văd foarte bine că, fără nici o pravilă scrisă, drumul lor este închis și ce poartă anevoie de străbătut și împletită de pizmă și de interese se află la trecerea lor în treptele cele dintâi ale țării; ei cunosc vrăjmășia ce au cei mari asupra lor și a neamului lor ca să nu poată niciodată a se înălța d-alăturea cu dânșii, cunosc cu câtă îngrijire cei mari au făcut între sine pe tăcute un contract infernal de a păstra rangurile cele dintâi pentru sine și fiii lor, încât și dacă vreodată stăpânirea, deșteaptă la slujbele fiecăruia, este silită de dreptate a înălța pe vreunul din cei mai de jos în rangurile cele dintâi, acest biet nenorocit destoinic slujbaș nu poate scăpa, nici el, nici copiii săi, de poroclirea de ciocoi. Cum se uită oare coconașii ofițeri și părinții lor la polcovnicul Solomon care, în vârtutea ostășească și cu sângele său, și-a dobândit rangul ce l-a meritat de o sută de ori, și ce n-ar face când stăpânirea, totdauna dreaptă, s-ar uita la toți, de la soldat până la maior, cu același ochi cu care se uită și la acest adevărat militar român? Știu foarte bine boierii de al doilea treaptă care este patriotismul acestor Catoni și Bruți, și nu-și pot face o altă opinie de dânșii decât aceea de care sânt vrednici.

Cine a statornicit carantinele și ne-a făcut a ne bucura în pace de munca și de averea noastră, în vreme ce în vecinătate văzurăm satele și orașele pustiite de ciumă și în vreme ce, cu zece ani înainte, eram și noi prada unei asemenea soarte? Stăpânirea. Cine, prin măsurile sale cele înțelepte, a statornicit linștea obștească și a curățit țara de tâlhari, încât putem astăzi a călători dintr-un cap la altul al țării și în mijlocul nopții însigurantă? Stăpânirea. Înainte cu zece ani, de ar fi făgăduit cineva numai aceste două faceri de bine, nu ar fi fost crezut, în atâta groază eram! Sau de ar fi pus cineva temei la făgăduiala lui, ar fi fost acela socotit ca un înger din cer, pogorât pentru mântuirea noastră. Ce n-ar fi dat cineva să se știe sigur numai despre aceste două mari rele: ciuma și tâlharii!

Cine a adus pe țăran să plătească numai de 33 lei capitație? Stăpânirea. Cine nu-l lasă să răsufle și în locul dijmăritului, oieritului, vinăritului, tutunăritului, podvezilor, nu-i mai dă pas cu claca, pe alocurea și întreită? Stăpânul moșiei și arendașul. Unde a mai rămas acum cuibul abuzurilor celor vechi

decât în feluritele și ingenioasele schimonosiri ale Regulamentului, numiri de *iobăgie* și altele, care nici nu le pomenește pravila cu acest nume, și nici că au fost vreodată în învoire cu firea și obiceiurile românului? Cine a poroclit pe românul *iobag*, adică serv, adică rob? Noi, patrioții! Unde aleargă românul la păsurile sale, de jafurile ce se fac? La stăpânire! Cine trimite cercetători la îndoita clacă, de i se ia? Stăpânirea! Cine cocolosază treaba cu cercetătorii, le întunecă ochii cu bani și aduce să se facă agurida miere? Noi! Cine a adus școala în starea în care se află și a cinstit pe profesori ca să încurajeze învățătura? Stăpânirea. Cine a stat împrotiva școalelor, osândind râvna eforilor și a profesorilor? Noi! Cine întocmește școli lancasteriane în toate satele ca să pregătească o tinerime mai înțelegătoare și o viitorime mai dreaptă și mai fericită? Stăpânirea! Cine, sau dintre cine au ieșit acea vestită hulă ce în veci va fi spre ocara veacului nostru, zicând că „ce trebuie românul să știe carte?“ Noi, dintre noi, patrioții! Cine a dat proiectul ca să poată fi deputat și un boier, și un fecior de boier, adică cine a dat nădejdea că ar putea vreodată să fie deputat și profesorul, și neguțitorul, proprietar cu purtări bune și boierit pentru slujbele sale? Stăpânirea! Cine a făcut a se hotărî ca „deputat să se facă numai feciorul de boier sau boierul fecior de boier“? Adecă cine a făcut ca această nobilă însărcinare să fie numai pe seama a vreo câteva familii? Adică cine a tăiat nădejdea oricărui om cinstit și luminat că, daca nu s-a născut din părinți boieri, să nu se gândească niciodată la deputăție, și să-și cunoască mojâcul lungul nasului? Noi, patrioții!

Cine a dat projetul ca să se introducă la greutăți și măsuri sistema zecimală? Stăpânirea! Cine l-a împins înapoi? Noi, care nici nu l-am înțeles, nici n-am vrut a-l înțelege. Cine a dat projetul ca să se măsoare toate moșiile spre a se pune odată hotar și a se curma pricina celor mai multe judicăți, care dau prilej celor mai multe abuzuri și prin care se sting atâtea familii? Stăpânirea! Și cine a văzut că o asemenea măsură ar fi păgubitoare nouă, ăstora care sântem judicători și că, cu cât judicățile vor fi mai multe, cu atâta și chilipirurile sânt mai dese și mai bănoase? Și prin urmare cine s-a împotrivit la aceasta? Noi!

Iată care este opinia publică în fundul fiecăruia român. Publicul zice pe tăcute: „Vă adunați acolo ca să faceți pravili totdauna în folosul vostru și totdauna în paguba noastră; noi n-avem acolo vechili ca să ne apere pricina. Ce vreți dară ca epitropii noștri să vă lase de capul vostru? Nu: să dați cuvânt de orice veți lucra pentru că niciodată n-ați lucrat după dreptate. Nu ne pare rău că noi niciodată n-am văzut rău de-a dreptul nici de la turci, nici de la muscali: pieirea și micșorarea noastră totdauna a venit de la boieri, de la boieri și chiar în vremea răzmirițelor. N-ați păzit dreptatea? Nu v-ați gândit niciodată la noi? Foarte bine! Dar nu vă aduceți aminte că o vor păzi alții, se vor gândi alții la noi? Noi am câștigat și voi ați pierdut și, de nu vă veți deștepta, de ni vă veți înțelepți, o să pierdeți și mai mult!“

Aceasta este opinia publică, astfel cum este în ziua de astăzi și când vine dintr-un simtiment de răzbunare. Publicul nostru este slab, dar înțelept și drept; el voiește și cere dreptate și răzbunare și, în starea în care a ajuns, vie-i dreptatea de unde îi va veni, că el atât va: să vie.

În alt capitol îmi voi da și eu părerea mea, de îmi vas fi iertat să o dau. Acum am arătat care este părerea publică și cine voiește să o schimbe (daca nu-i place), cu vorbe nu poate să o schimbe, trebuiesc fapte: pentru că românul s-a săturat d-atâtea veacuri de vorbe care, cu cât sânt mai mari, cu atâta sânt mai de osândă în gura aceluia ce în veci l-a amăgit.

JUPÂN ION

În vara trecută, un preot cuvios din mahalaua Popii Rusu își făcea o reparație totală a unor case ce își cumpărase de curând. Între țiganii salahori se afla și jupân Ion, care lucra cu bărbăție. Toți meșterii își priimeau după obicei plata sâmbătă seara; jupân Ion, de la cea dântâi seară a zilei ce a intrat în lucru, veni la părintele să-și ceară pe a sa. Preotul, ocupat, gândi că nu mai vine pe a doua zi la lucru și îi dete al său. A doua zi, jupân Ion iar era în lucru; seara iar veni să-și ceară plata, preotul îi dete iar dreptul ce i se cuvenea. A treia seară, cam supărat, părintele îl întrebă:

– Măi țigane, toată lumea își ia paralele sâmbătă seara; tu ce mă superi în toate serile?

– Să trăiești, cinstite părinte, nu te supăra. De vreun bine nu m-aș face eu mai urâcios decât un țigan de laie. Eu sunt țigan de vatră și m-am învățat cu omenia.

– Na, îți dau astă-seară, zise preotul, dar de aci înainte să nu mă mai tot superi.

– Să dea Dumnezeu, cinstite părinte! și se duse muncitorul ohtând.

A patra seară, jupân Ion iar era cu căciula în mână înaintea părintelui și înălța din umeri, plecându-și capul la o parte.

– Măi, nu ți-am zis să nu mă mai tot superi? zise preotul; n-am schimbat astă-seară. Așteaptă până sâmbătă.

Bietul muncitor începu a se scărpina în cap:

– Vezi că…, cinstite părinte, sfinția ta știi una și eu știu două.

– Care sunt două ale tale? întrebă preotul cu ironie.

– Că șapte guri nu pot s-aștepte până sâmbătă. Eu sunt rob la o casă boierească din copilărie, încă de la tatăl cocoanei pe care am crescut-o pe brațele mele și, când s-a măritat, m-a luat de zestre în casă. Boierul, stăpânul meu cel nou, a murit de câțiva ani; în vara asta muri și cocoana, Dumnezeu s-o ierte! și i-au rămas doi copilași. Mai am și eu doi, și cu nevastă-mea, și cu o femeie bătrână din casă facem șapte inși. Copiii, stăpânașii mei, n-au pe nimini; de m-oi duce eu seara cu mâinile goale, ce fac pe a doua zi șapte guri?

Asta e pricina, cinstite părinte, de sunt așa de țigănos.

Preotul rămase pe gânduri; se uită la jupân Ion clătind din cap și zise:

– Cu adevărat, fătul meu, că dumneata ai știut două și eu numai una. Să mă ierți, și ține rubla aceasta...

Cine are inimă încai de om, daca nu și de creștin, nu crez să nu fie mișcat până și la lacreme văzând inima cea frumoasă și nobilă a acestui rob, ce știu a-și crea o libertate cu mult mai frumoasă însuși în sânul robiei sale. Jupân Ion a despăgubit pe Dumnezeu de toate răutățile oamenilor ce l-au mâhnit de la creația lumii până acum. A fi cineva slobod cu atâta virtute nu e de mirare. Rob însă! Hei, nu știți, slobozilor, ce va să zică robia...

El n-are mumă, n-are tată, n-are frați, n-are copii, căci totdauna e în primejdie de a fi vândut la un capriciu, la o poftă a stăpânului, și a fi despărțit de dânșii. Cine îl învață pe el fapta cea bună? Cine îi dă esemplu de generozitate? Cine îi insuflă milă, când pildele pe pielea lui sunt foarte aspre? În el sufletul e sălbatec, simtimentele înghețate și sterpe, inima împietrită și tare ca picioarele-i goale, împiedicate în fiare; mintea îi e mărginită și strânsă ca și fruntea ce i-o încinge infame și grele coarne, el n-aude numele de om, își uită și numele din botez pe lângă „cioară“ cel din tot minutul cu care e mai mult familiarizat.

Apoi, de l-ar și învăța cineva tot moralul Evangheliei, care ar fi o carte profană fără dumnezeiasca înfrățire a oamenilor, de l-ar ținea tot cu îndestulările, de l-ar pune stăpânu-său alăturea cu dânsul, e destul că a avut cineva baseța și necreștinătatea de a-l ține rob, și el e în tot dreptul de a nu fi recunoscător, e în tot dreptul de a crede că vede niște pui de șerpi în copiii stăpânului său, a căror cea dântâi treabă, când se vor face mari, cum sunt săraci, nu va fi alta decât să-i vânză la mezat, cu suflete cu tot, copilașii. Puneți-vă în starea robului, toți virtuoșii din lume, și atunci să vă văz virtutea!

De se gândea la unele ca acestea jupân Ion și mai avea putere de a munci și a hrăni pe micii săi stăpâni, socotiți-vă câtă generozitate! Iar daca, ca om al lui Dumnezeu, nu se gândea la nimic și făcea binele fără să-l știe că-l face, nici cui îl face, făcea binele din instinct, fără să facă răul din instinct; socotiți-vă câtă nevinovăție și însăși beatitudine! Locurile cele mai frumoase în rai trebuie să fie păstrate pentru îmbunătățiți ca jupân Ion. Domnilor poeți, cu ideile veacului, fapta lui jupân Ion vă poate inspira cât o muză, e vrednică de timpii cei dântâi ai creștinătății ce spărgea, prin spălarea botezului, fiarele robului; o puteți socoti ca o lovitură sacră ce rumpe legămintele blestemului, ca o pavăză adamantină o robului, înaintea căria se sfărâmă toiagul de fier al crudului stăpân, ca o virtute radioasă și regină a robului, înaintea căria rușinată își închină fruntea trufia precupețului de oameni, ca un apel către cer, ca o auroră în sfârșit a zilei celei mari și creștine ce va răsări și peste pământul românesc.

COCONU DRĂGAN

Frățica, scumpul jumătățoi al coconiței Drăgane, s-a fost chemat și dumnealui coconul Drăgan, și noi nici nu știam. E mult de când se împărtășise publicului portretul acestei coconițe și lumea nu știa nimica despre boierul dumneaei, pentru că nu era așa ieșit la obraze. Trebuie însă să vorbim ceva și de dumnealui, căci acum e între oameni.

Coconul Drăgan e un fel de bădăran boierit, care se ține mereu de moda veacului. În vremea de mai nainte, după cum am zis, era un neiculiță de minune, om al trebei, scotea lapte din piatră, pupa pe rumân în bot și-i lua din pungă tot; sau, dacă nu vrea hoțul de rumân să-i dea, atunci... atunci târnuit, scuturat, cu părul vâlvoi ți-l băga (după limba dumnealui) la obedeală, îi da fum de ardei, și lasă-l în pace apoi... De când am scăpat de acele vremi afurisite, după care suspină toți Drăganii din țară, coconul Drăgan se făcu un patriot grozav, năbădăios, numai foc și inimă albastră pentru patrie (însă numai când nu e în slujbă, ca să se știe).

Acum, slavă Domnului că e în slujbă; și a fost mare bucurie în casa dumnealui, căci slujbulița i-a fost cam bunicică, de mult era aprins de patriotism ca să o dobândească. Lumea zice că, când s-a pus în această pâinișoară și s-a dus acasă, ar fi intrat cu un aer foarte greu și îngâmfat și semăna, povestea ăluia, că ar fi zis: „Bucură-te, poartă, bucură-te, scară, bucură-te, ușă!“ ș.c.l. Noi însă nu credem. Coconița dumisale acum a luat un aer cumsecade, dar de vestitul „bată-te Dumnezeu!“ încă nu s-a dezbărat.

Coconul Drăgan e în slujbă acum și e numai foc, plin de activitate ca un diplomat iscusit: aleargă în sus, în jos; când îl cauți, îl vezi cu gazete în mână; când îl cauți, se face că e zăpăcit, capul îi e cât o baniță, tot cu dușii după lume are d-a face. Va fi făcând vreo treabă? Dumnezeu știe, că noi nu vedem nimic, și nici dumnealui nu vede mai nimic, mai vârtos din ale trebei. Are câțiva subalterni ce și-au pierdut cumpătul de când a venit pe capul lor, pentru că coconul Drăgan e mândru, bădăranul; ca Satan, țanțoș, mojâcos, nu-i ajunge nimeni nici cu strămurarea la nas; mai vârtos când se gândește la evghenia dumisale, îl apucă capul. Înfruntă, strigă, ba încă (după limba dumnealui) și *ocăraște*, când nu e vremea nici de înfruntat, nici de strigat și când bieții oameni nu s-ar lăsa una cu capul (cu certăciune) să-i *ocărască*.

Coconul Drăgan zice că știe și carte: nemțește, franțozește, păsărește, afară de rumânește, pentru că, când era copil, cartea rumânească era cartea mojicilor și dumnealui bine vedeți dumneavoastră că este evghenis ca aceia. Când te duci la dumnealui, sau acasă, sau la slujbă, de se va întâmpla să fii ceva mai ipochimen, sau cel puțin fecior de boier, îl vezi mai dezlegat la limbă; când îl cauți e vorbă multă, adică sărăcia omului; iar de vei fi d-alde terchea-berchea, e posac ulubeasnea. Subalternilor săi le măsoară vrednicia cu un cot al său, deosebit de genealogie și de evghenie. Când a intrat în slujbă, și-a făcut o listă de toți impiegații săi, ca să vază câte nume se sfârșesc în *–an* și în *–esc* și câte nu; și iar cele în *–an* și *–esc*, câte au reputație istorică și câte nu; și apoi cele cu reputație istorică, câte sânt ciocoiești și câte boierești, și iar din cele boierești, câte se pot apropia oarecum de dumnealui și câte nu, și felurimi de asemenea băgări de seamă genealogice și științifice, pentru că este și vărsat mult în științe; într-o zi spunea unui prieten că știe și teologia, căci la carte curat este zis că „nu este robul mai mare decât stăpânul său“.

Să-l vedeți acum cum caută treaba: Vine câte un scriitor, îi înfățișază vro hârtie mai bine sau mai rău scrisă, cum a dat Dumnezeu în zilele noastre; coconul Drăgan stă posomorât, îngâmfat ca un curcan; se uită la dânsul să vază: fecior de boier este sau nu? Să zicem că nu este; atunci:

– Ce sânt hârtiile alea?

– ... o hârtie la...

– N-am vreme acum; nu vedeți voi că nu-mi mai văz capul de treburi[1]? Ce sânt mojicii ăștia! Ei gândesc că noi, boierii, sântem hamali ca dânșii.

---

[1] Lumea zice *trebi*; noi punem însă aci limba dumnealui.

Scriitorul iese pufnind de râs.

Vine altul.

– Dar tu, ce ai acolo?

– ... hârtia... știți dumneavoastră, către...

– Ad-o-ncoa! Și i-o smulge din mână cam necăjit, cam cu o demnitate dregătorială.

– Ce scrisoare e asta? V-ați luat și voi după băiețoii ăia ce ies din școală? Na, citește! (coconul Drăgan se știe că de când era copil nu prea știa bine să citească de mână, cu toată pricopseala dumnealui).

Scriitorul citește.

– Nu ți-e sintesis bun, logofete! Mergi de mai învață buchile! Ce vorbe sânt alea: „va veni“? Ce „va veni“? O să vie, mă! Mergi de-ți îndreptează hârtia, ticălosule, și prescri-o bine; vezi de pune stigmes d-alea mai multe, ca să se înțeleagă mai bine.

Într-o zi, coconul Drăgan sta de vorbă, adică la taifas, cu un favorit al său foarte pricopsit: pentru că se înnebunește după pricopsiți, mai vârtos când dumnealor îi spun că coconul Drăgan este cel mai mare patriot. Pricopsitul acesta e un fel de găgăuță de bonton, care îmblă bănănăind și vorbește mușcându-și buzele , un domnișor care știe de toate; e și politic, și diplomatic, și patriot, și liberal, după vremi, și om al trebii (de l-ei căta), și literat, un dezmetic ce se înțeapă de a trece totdauna cu duh. La acest taifas dregătorial mai veni și un străin de aceia ce n-au nici o patrie, ce se interesează de toate patriile și mai vârtos de Țara Rumânească, unde găsește toate d-a gata, un domnișor s-amestică în toate, vorbește de toate: de politică, de comerciu, de arte, de științe, de literatură, și mai vârtos e foarte amator de limba rumânească: când o vede împestrițată și curcită, îi place de minune și urăște pe toți câți se ocupă să o curețe și să o reguleze. Câtetrei se făcură o treime ca aceea.

Iată și un scriitor din cei juni, smerit și plin de geniu – pentru că geniul cel adevărat e totdauna smerit:

– Nu vezi c-avem treabă? Ce mi-ai venit cu hârtia aia? se răsti coconul Drăgan.

– E grabnică; e răspuns la...

– Hei, ad-o încoa; citește!

Junele citește. Între alte vorbe, nu știu ce se vorbea de Regulamentul *organic*, sau drept *politic*. Coconul Drăgan, ce asculta ca un cotoi în cenușă, ardică capul și zice junelui să îndrepteze vorbele *organic* și *politic* și să puie *organicesc, politicesc*.

– Ce ziceți, domnilor, n-am dreptate?

– Ai dreptate, ziseră deodată amândoi dalcaucii.

Atâta aștepta s-auză și coconul Drăgan, căci dumnealui are și bunătatea asta de nu prea se încrede pe părerea dumisale; atât, zic, aștepta, și unde se scoală odată, năbădăios:

– Hai! Auzit-ai? *Organicesc*, mă! *Politicesc*, pe rumânește! Ce vorbe sânt astea? V-ați luat toți după Eliad ăla. Du-te și schimbă vorbele, că vă ia dracu' pe toți! Hai, *organic? Organicesc*, mă! *Organicesc*, învață rumânește!

– *Organic* și *politic* e mai rumânește, domnilor, zice junele cu smerenie.

– De unde până unde rumânește? ziseră câtetrei deodată; care e cuvântul?

– Cuvântul este că dumitale, domnule literat, oamenii îți spun *dezmetic*, iar nu *dezmeticesc*, iar dumitale, care ești străin, venit de ieri, d-alaltăieri p-aici, îți zic *venetic*, iar nu *veneticesc*; și dumitale, cocoane Drăgane, de când ești în slujbă, zău, toată lumea îți zice *lunatic*; crede-mă, să te creaze Dumnezeu, că pe nici un rumân n-am auzit să-ți zică *lunaticesc*.

Domnii cei doi, iscusiți și literați, rămaseră cu gurile căscate; coconul Drăgan la asfel de jucării de vorbe e totdauna om al lui Dumnezeu: nu înțelege mai nimic. Pe urmă, după ce va lua seama bine vorbei, atunci să-l vedeți. Acum atât i se păru, ca scriitorul e cam limbut și-l dete afară, zicându-i să-și prescrie hârtia.

Îi rămaseră însă în ureche vorbele *lunatic* și *lunaticesc* și întrebă cam pe departe pe favoriții săi; ei, după câteva deslușiri, îl făcură să înțeleagă obrăznicia bietului băiat de a cuteza să spuie coconului, de față, ce zice lumea de dumnealui. O asfel de impertinență, de a spune dregătorilor ce se vorbește și se face p-afară nu se poate suferi; și nu știm acum ce soarte așteaptă pe bietul copil neîncercat cu slujba.

Multe istorii de astea mai are coconul Drăgan. Colecția anecdotelor și năbădăilor sale ar forma câteva volume foarte nostime, întocmai ca dumnealui, pentru că și dumnealui e nostim. În numerile viitoare vom da câteva anecdote; și sântem gata a priimi orice anecdot de felul acesta, care va îmbogăți colecția noastră, atât în proză, cât și în versuri.

Asemenea anecdote sânt foarte folositoare pentru formarea junilor după niște modele și tipi așa de progresivi ca coconul Drăgan, care cu adevărat e Drăgan și în nume, și în fapte. Nu râdeți însă, căci *Drăgan* pe limba dumnealui va să zică *Agapie*, și mă rog să-l iubiți.

ÎNCEPUT DE BIBLIOTECĂ UNIVERSALĂ

La 1828, martie 25, ieși prima foaie publică de când există România. Foaia aceasta fu *Curierul român*. Numărul întâi al *Curierului*, ieșit în ziua Bunei-Vestiri, anunța apropierea unei aurori în orizontele colonielor României. El apoi fu înainte-mergătorul tutulor începerilor de înaintare. Anunță termenii adoptați de reformă și înlesni înțelegerea limbei regulamentare, prepară și dete ființă *Curierului de ambe sexe*, ce aduse la lumină și populariză literele străbune, și vorbele ce le reclamă și limba, și naționalitatea noastră. Ziua Bunei-Vestiri este ziua când angelul păcii anunță Virginii mântuirea lumii. Tot în această zi, *Curierul* face în toată România precedenta chemare cu tabla alăturată: buna primire a cititorilor va putea face ca într-o zi această foaie națională, prin sume de guri, să poată răsuna: „Bucură-te, Românie, că au răsărit preste tine luceaferii ce au luminat Europa!“ Fie, domnilor mei români, ca prin patriotismul vostru acea zi să poată răsări mai curând! Eu nu poci face mai mult decât să arăt, să încep și să țiu cu religiozitate condițiile; a voastră este susținerea lucrării și toată lauda finelui.

CHEMARE

De vreo douăzeci de ani începu a se auzi în toată România vorba „literatură“; mai nainte nici înțelesul nu-i era cunoscut. Începură a se scrie, a se traduce și a se tipări câteva cărți, se distinseră câțiva scriitori și astăzi peste tot locul se aude, din gură în gură, expresiile: „literatură română“, „născânda noastră literatură“, „înaintarea literaturei noastre“ etc.; însă ce avem în comparație cu precedenta însemnare de scrieri ce se văd la alte nații? Și precedenta însemnare a câta parte coprinde din cărțile unei întregi și complecte biblioteci? Unde ne sunt cărțile? Cari ne sunt maeștrii ca să poată ieși discepolii? Maeștrii romanilor fură grecii; maeștrii Europei fură grecii și romanii; ai noștri pot fi grecii, romanii, italienii, francezii, spaniolii, germanii, englezii. Înțelegem noi limba lor? Sau făcutu-i-am ca ei să ne vorbească în limba noastră?

A înțelege o nație mai multe limbi este mai anevoie, a se traduce mai mulți și varii autori într-o limbă este mai cu putință; și aceasta din urmă și-a propus jos-însemnatul, cugetând a da nației un început de *Bibliotecă universală*.

Într-însa se vor coprinde cei mai remarcabili autori antici și moderni, ale căror scrieri au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizației, spre formarea minții și inimei umane, spre perfecția omului. Fără niște asemenea scrieri nu e literatură, nu e progres.

Cu traducția scrierilor arătate în precedenta însemnare, limba noastră, trecând prin toate dominiurile cunoștințelor umane, exprimând ideile tutulor autorilor celebri, va legiui vorbe, fraze și expresii, se va lăți și întinde în toate laturele orizontului științei și, făcându-se capabilă a esprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României și se va înfățișa, splendidă și radioasă, literaturei naționale. Fără limbă nu e nici o literatură națională. La nici o nație n-a existat literatura până când și-a exprimat ideile într-un gerg (geargon).

Spre a putea ajunge la împlinirea cugetului său, jos-însemnatul, după micele noastre mijloace, promite tutulor zeloșilor români a da pe tot anul câte 21 volume, de la 25 până la 30 coale fiecare. Periodul fiecăruia an va fi împărțit în zece despărțiri și din fiecare se vor publica câte:

3 volume istorie;
3 volume filosofie;
3 volume drepturi;
2 volume politică;
1 volum economie politică;
2 volume științe naturale;
1 volum Belle-Arte.
1 volum retorică și poezie;
2 volume poezie;
3 volume romanțuri
21 volume

În anul dântâi se va începe cu Plutarh (istorie), Platon (filosofie), Burlamaqui, Beccaria, Montesquieu (jurisprudență), Filangieri (politică), Riccardo (economia politică), Bernardin de St.-Pierre (științe naturale), J.P. Richter (Belle-Arte), Aristotele, Longin (retorică și poetică), Omer (*Iliada*), d-na de Stael (*Corina sau Italia*). Asfel, din an în an, se va urma înainte până la împlinirea programei (daca Dumnezeu va binecuvânta întreprinderea și va însufla românilor dorința mântuirii). Când în volumele date în anul curgător nu se va împlini opera începută, se va urma aceeași operă în anul următor. Pe fiecare patru luni vor ieși câte șeapte volume. Ediția va fi uniformă, toate cărțile vor avea același format *in octavo* ca acesta, hârtia velină, litere Sf. Augustin.

Va întreba însă cineva: bine, întreprinderea este bună și mare, poate; spre împlinirea ei însă e trebuință de mari cheltuiele, unde sunt fondurile? Fondurile întreprinzătorului sunt și au fost întotdauna în inimele bine cugetătorilor români. Odată erau mai puțini să cugete bine, acum sunt mai mulți. Aceștia știu să judice; vor aprețui întreprinderea și vor alerga spre aducerea ei la îndeplinire. Generozitatea lor o va judica viitorimea.

Voi deschide o subscripție de câte zece împărătești pe an; voi da pentru acești zece împărătești acele 21 de volume; voi ruga pe dd. abonați a se subscrie pe cinci ani, ca să poată ieși cel puțin autorii antici clasici; voi mendica, ca să zic asfel, luminarea și mântuirea națiunii, și iată fondurile mele; sunt sigur într-însele pentru că stau acolo de unde nu se mai pierd, stau în tezaurul meu cel mai prețios, stau în inima voastră cea nobilă și generoasă, fraților mei români. Puneți mâna pe inimă și întrebați-o cât bate întru dorința luminării și mântuirii și vă veți putea încredința daca fondurile mele sunt sigure sau nu. A se încrede cineva în judicata sănătoasă a oamenilor, în acea dorință de luminare mântuitoare, este mai deopotrivă a se încrede însuși în Dumnezeu, căci Dumnezeu este Cuvântul, mintea universală, adevărul și lumina, și căci Dumnezeu în multe prin oameni lucrează.

Cât folos poate aduce nației această faptă se poate judica de oricine: cultura limbei, răspândirea cunoștințelor, mântuirea de rătăcirile întunerecului, stima străinilor și a viitorimii și, ce este mai mult, stima noastră către noi înșine. Dar, domnii mei, e mare vorbă aceasta, *stima către sine*, și nouă ne-a lipsit și ne lipsește încă; pentru că n-am avut mai nimic de a stima în noi de la o epocă încoa. Ne-a lipsit de toate în adevărata lor semnificație și n-am stimat nici legi, nici guvern, nici dregători, nici ostași, nici preoți, nici cetățeni, nici părinți, nici fii; de nici unele n-am avut cum trebuie să aibă o nație spre a se respecta pe sine și a fi respectată de alții. În atâta necredință ajunsese românul despre sine încât proverbi rușinători el aplica sieși; producții ale acestui pământ binecuvântat, ca să fie mai de frunte, mai însemnate, căta să aibă un nume străin, tot ce era sălbatic și mai prost, acela era românesc însuși în ochii noștri. Vai de oștirea ce a pierdut credința că va învinge și vai de nația ce a pierdut stima către sine!

Prin înmulțirea cărților alese se răspândesc luminele și cunoștințele, se înmulțesc bărbați a dirige toate ramurele, și când dregătorul își împlinește cu conștiință și lumină înalta sa însărcinare, când preotul luminează în biserică mai presus de mii de făclii materiale, când cetățeanul își cunoaște drepturile sale și mai vârtos sacrele sale datorii – căci de la împlinirea datoriilor poate avea cineva și oarecare drepturi în soțietate – când părintele știe cât e de mare sarcina pusă asupră-și, de a împlini creșterea și mântuirea fiilor săi, atunci vine acea *stimă de sine*, atât de fructiferă în virtuți și fapte mari, *încrederea de sine* atât de întreprinzătoare și plină de rezultate fericite.

Toți părinții începură a simți în ziua de astăzi necesitatea de a da fiilor o creștere după mijloacele și cunoștințele ce au. Niște asemenea cărți ca cele arătate mai sus sunt singure care pot întregi o creștere și forma bărbați în mai multe ramure. Acestea esistă cu adevărat în alte limbe, însă cei mai mulți nici nu le cunosc, și pentru mulți din câți le cunosc sunt foarte scumpe. A le avea cineva pe toate e trebuință de sume foarte mari, a le avea în limba română e trebuință numai zece împărătești pe an și peste tot ar costa 300 împărătești în treizeci de ani.

Împlinirea sau și începerea numai a acestei întreprinderi este un monument din cele mai colosale ce se înalță în memoria înțelegerii și cunoștinței române din ziua de astăzi. Numele celor ce vor contribui spre susținerea și reușirea ei vor fi înscrise în frontispițiul acestui edifițiu literal spre eterna lor aducere aminte ca făcători de bine ai nației și mântuitori ai ei de rătăcirile întunerecului orbirii morale.

Abonamentul se face pe cinci ani și banii se vor plăti din an în an, la darea afară a celor șapte volume anuale. După împlinirea de cinci ani, daca întreprinzătorul va corespunde așteptării publice, zelul românilor va face să se împlinească fapta începută și va prennoi prenumerația pe alți cinci sau zece ani.

Chemarea întreprinzătorului este către România întreagă: munteni, moldoveni, transilvani, bănățeni. El este sigur că în vreo șapte milioane de români se vor afla 400 carii să ajungă spre a întâmpina cheltuielele de 4000 împărătești, ce sunt de neapărată nevoie pe fiecare an pentru traducători, corectori, tipăritori și hârtie.

Pe lângă aceasta se mai alătură și această foaie de subscripție. Doritorii de a ajuta această întreprindere vor binevoi a se subscrie și a o trimite înapoi la redacția acestei foi. Suma de zece împărătești se va plăti, după cum s-a zis, la ieșirea celor dintâi șapte volume.

ISTORIE:

Erodot
Tucidide
Xenofonte
Plutarh

Erodian
Dionisiu din Alicarnas, *Antichități romane*;
Cezar
Sallustiu
Tit Liviu
Tacit
Iustin, *Istorie universală*;
Suetoniu, *Istorie a 12 cezari*;
Quintus Curtius, *Istoria lui Alexandru*;
Rollin
Montesquieu
Gibbon, *Istoria scăderii popolului roman*;
Herbelot, *Biblioteca orientală*;
Bossuet
Voltaire
J. Müller, *Asupra istoriei genului uman, privire generală*;
Rottek
Vico (Filosofie istorică), *știința nouă*
Herder, *Idee asupra filosofiei istoriei umanității – Scrisoare asupra progresului umanității*;
Lessing, *Cercare asupra destinatelor genului uman*;
Guizot, *Istoria civilizației în Europa*.

FILOSOFIE:

Platon
Aristotele
Ciceron, *Opere filosofice și morale*
Seneca
Marcu-Aureliu
Bacon, *Opere complecte*
Cartesiu, *Opere filosofice și morale.*
Spinoza, *Etica.*
Malebranche, *Recercările verității.*

Locke, *Despre ințelegerea umană*;
Leibniz, *Cercare de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, libertății omului și originea răului. Nouă cercare asupra inteligenței umane.*
Opuscule și scrisori.
Wolf, *Despre Dumnezeu, mund, sufletul uman. Filosofia sa.*
Berkeley, *Principiile cunoștițțelor umane. Dialogurile lui Hylas și Filonous. Alcifron sau filosoful.*
Hume, *Recercări asupra înțelegerei umane.*
Kant, *Critică a rației pure. Critică a rației practice.*
Fichte, *Principele științei. Despre destinația omului. Despre relația idealismului cu religia.*
Hegel, *Fenomenologia spiritului. Enciclopedia științelor filosofice.*
Joseph Schelling, *Idee pentru o filosofie a naturei. Despre un suflet universal sau ipotes al fizicei superioare spre esplicația organismului general. Sistema idealismului transcendental. Bruno, sau despre principiul divin și natural al lucrurilor. Despre relația artelor cu natura.*
Clarke, *Despre esistința și atributele lui Dumnezeu. Probe despre religia naturală și religia revelată.*
Hutcheson, *Recercări asupra originii ideilor ce avem despre frumusețe și virtute.*
Burke, *Recercări asupra originii ideilor ce avem despre frumos și sublim*
Sulzer, *Teorie despre frumos.*
J.-J. Rousseau
Charron, *Despre înțelepciune. Discursuri.*
Pascal, *Cugetări.*
La Rochefoucauld, *Reflesii, sentințe și masime morale. Esamen critic de masime.*
Addison, *Spectatorul.*

ȘTIINȚE

Drepturi:

Grotiu, *Tractat despre război și pace.*
Burlamaqui și Felice, *Principiile dritului natural și politic.*
Pufendorf, *Despre datoriile omului și cetățeanului, prescrise de legea naturală.*
Hegel, *Bazile filosofiei dreptului.*
Kant, *Proiect de pace perpetuă. Principe metafizice de jurisprudență.*
Blackstone, *Comentarii asupra legilor engleze.*
Gravina, *Originea dritului civil sau istoria legislației la romani.*
Beccaria, *Despre delite și pedepse.*
Pilati de Talusso, *Tractat despre legile civile. Tractat despre legile politice ale romanilor din timpii republicii.*
Montesquieu, *Opere*
Middleton, *Tractat despre senatul roman.*
Chapman, *Cercare asupra senatului roman.*
Gabriel Naudé, *Considerații asupra corpului de stat.*
La Noue, *Discursuri politice și militare.*
St. Evremond, *Reflexii asupra geniului popolului roman.*

POLITICĂ:

Platon, *Republica* și *Legile.*
Aristotele, *Politica.*
Cicero, *Republica.*
Machiavel, *Opere.*
Hobbes, *Corpul politic sau elementele legii morale și civile.*
Fergusson, *Cercare asupra societății civile sau istoria civilizației.*
Locke, *Despre guvernul civil.*
Fénelon, *Telemah.*
Thomas Morus, *Utopia.*

Bernardin de St. Pierre, *Armoniile naturei.*
Harrington, *Oceana. Aforisme. Dialoguri asupra adevăratei forme de guvern popular. Cele șapte modele de republici antice și moderne.*
Filangieri, *Știința legislației.*
Godwin, *Tractat despre justiția politică.*

ECONOMIE POLITICĂ:

Xenofonte, *Economica.*
Aristotel, *Economicele.*
Vauban, *Dicima (dijma) regală.*
Turgot, *Despre formația și distribuția avuțiilor. Teoria valorilor. Disertație asupra grânelor.*
Quesnay, *Tablou economic și maximă generală a guvernului. Sistemă de economie politică.*
Dupont de Nemours, *Fiziocrație sau constituție naturală a guvernului celui mai avantajos genului uman*
Smith, *Avuția națiilor*
Malthus, *Principii despre populație*
Godwin, *Refutația principiilor lui Malthus.*
Ricardo, *Principii despre economia politică.*

ȘTIINȚE NATURALE:

Ptolemeu, *Opere astronomice.*
Copernic, *Revoluțiile orbelor cerești.*
Kepler, *Comentariu asupra mișcărilor lui Marte. Steaua nouă. Despre comeți.*
Galile, *Nuvelele regiilor stelate. Dialoguri. Scrisoare la Don Virginio Cesarini* etc.
Newton, *Principiile filosofiei naturale. Scrisori.*
Laplace, *Sistema mundului.*
Herschel (ambii), *Memoriuri asupra nebuloaselor.*
Lambert, *Sistema mundului.*
Huygens, *Cosmotheoros.*

De Luc, *Scrisori fizice și morale asupra istoriei pământului și omului. Scrisori asupra istoriei fizice a pământului.*
Cuvier, *Discurs asupra revoluțiilor globului terestru.*
Euler, *Scrisori la o prințesă din Germania asupra unor sujete de fizică și filosofie.*

ISTORIA NATURALĂ:

Aristotele, *Istoria animalelor.*
Vaillant, *Discurs asupra structurei florilor și întrebuințarea părților lor.* Linné, *Sistema naturei. Principii de botanică.*
Buffon, *Opere complete.*
Bernardin de St. Pierre, *Opere complete.*
Humboldt, *Tabele ale naturei. Geografia plantelor.*
Swammerdam, *Biblia naturei.*
Réaumur, *Memoriuri asupra istoriei insectelor.*
De Geer, *Idem.*
Tremblay, *Istoria polipilor.*
Bonnet, *Contemplația naturei.*

BELLE-ARTE

J. Paul Richter, *Estetică.*
Bouterwek, *Estetică.*
Sulzer, *Teorie generală de belle-arte.*
Lessing, *Laocoon.*
Winkelmann, *Istoria artei la antici.*
Lanzi, *Istoria picturei în Italia.*
Hagedorn, *Reflexii asupra picturei. Viața pictorilor.*

ARHITECTURĂ

Stichlitz, *Istoria arhitecturei.*
Hirt, *Istoria arhitecturei.*

MUZICĂ

Baini, *Despre viața și influința lui Pietro Luigi Palestrina.*
Fink, *Originea și progresele muzicei.*
Staafford, *Istoria muzicei.*
Hauser, *Istoria cântării bisericei și a muzicei sacre.*
J.-J. Rousseau, *Dicționar de muzică.*
Gretry, *Cercare asupra muzicei.*

LITERATURĂ

Retorică. Poetică:
Aristotele
Longin, *Despre sublim.*
Quintilian, *Instituții oratorii*
Cicero
La Harpe
Marmontel
Blair

Elocință:
Demostene
Eschine
Lisias
Isocrate
Ciceron
Sf. Augustin
Sf. Ieronim
Sf. Ioan Chrisostom
Sf. Vasile
Sf. Grigore
Ilie Miniat
Bossuet
Fénelon
Massillon

Bourdaloue
Mirabeau
Benjamin Constant

Poezie
Profeți, rapsozi, barzi, epopee:
David
Solomon
Ieremia
Homer, *Iliada. Odiseea.*
Ossian
Virgiliu
Milton, *Paradisul pierdut.*
Dante, *Comedia divină.*
Klopstock, *Mesia.*
Tasso, *Gerusaleme liberata.*
Camoens, *Luciadele*
Don Alonzo D'Ercilla, *Araucana.*
Pulci, *Morgante.*
Boiardo și Berni, *Roland amoratul.*
Ariosto, *Roland furiosul.*

Pindar
Sappho
Teocrit
Anacreon
Fedru
Orațiu
Ovidiu
Juvenal
Pers
Boileau
Byron
Thomas Moore

Dante
Petrarca
Metastasio
Hugo Foscolo
Lamartine

Drame:
Eschil
Sofocle
Euripide
Aristofane
Seneca
Plaut
Terențiu
P. Corneille
T. Corneille
J. Racine
Crébillon
Molière
Regnard
Beaumarchais
Victor Hugo
Shakespeare
Schiller
Goethe
Alfieri
Monti, *Aristodem.*
Manzoni, *Carmagnola.*
Silvio Pellico, *Francesca da Rimini.*
Hugo Foscolo, *Ricciarda.*

Romanțuri:
Eliodor
Dna Lafayette

Hamilton, *Opere.*
Le Sage.
Voltaire, *Contes philosophiques.*
J.-J. Rousseau, *Noua Eloisă.*
Bernardin de St. Pierre, *Paul și Virginia. Coliba indiană.*
Dna Cottin, *Amelia Mansfield. Elisabeth.*
Dna Sévigné
Dna Genlis, *Adela și Teodor.*
Dna de Staël, *Delfina. Corina.*
Chateaubriand
Victor Hugo, *Notre Dame.*
Dna George Sand
Eugène Sue
Balzac
Walter Scott
Bulwer
Goethe
Cervantes
Boccace, *Fiammeta.*
Manzoni.

N.B. Autorii arătați aci, formând numai un *început* de biblioteca universală, cititorul nu se va formaliza văzând că lipsesc mulți alți autori, cum și tractate de științe despre care nu se vorbește. Când vom avea cele coprinse aci vom cugeta și mai departe, sau vom vedea de la anul al doilea, al treilea, cum primesc românii acest început.

CRITICA

Mulți, în multe rânduri, m-au îndemnat a destina în coloanele *Curierului* un loc cât de mic și pentru critica cărților ce ies.

E lesne a critica și anevoie a face. A critica e mai totdauna cu a nu-ți plăcea fapta ce ai înainte; a face mai bine este o crimă ce nici mort nu ți-o iartă cel ce a făcut mai rău. Sunt însă și escepții la regule: se află bărbați generoși sau înțelepți ce își cunosc erorile și mulțumesc celor ce li le arată; însă aceasta e o treaptă foarte înaltă de cunoștințe, e o treaptă de a-și cunoaște omul ce îi lipsește. Nouă ni se pare că le avem pe toate, că știm toate, mai vârtos daca pune odată românul călimările la brâu. Noi ăștia, o mână sau o sumă de oameni, suntem de aceia ce întrecem și pe cei ce pun călimările la brâu; noi scriem, traducem, furăm sau parodiem autorii, vorbim despre lucruri ce nu le-am învățat, tipărim la cărți, trecem de literați, de literatori, de lumini, de fenomene ale epohei noastre, și apoi să nu știm toate? și mai vârtos să nu știm o biată limbă românească ce se învață de la sine, numai daca știai odată grecește și daca mi-ai învățat acum franțozește? Să nu știm de toate daca știm odată că *emphase* se pronunță *anfas*?

D-alde astea am cugetat totdauna și cu toate că *Curierul român* intră într-al douăzecilea an, cu toate că poate număra în urmă vreo 18 bune volume, tot m-am ferit de critică cât am putut, și oricând am început foarte puțin, sau din dorința mai binelui, sau din ajungerea cuțitului la os, totdauna mi-a părut rău: am zis că nu e încă timpul, n-a venit încă acea epohă când să începem a ști ce ne lipsește și când, văzând că se ocupă lumea de noi, să vedem că am ieșit din tina vulgului, din numărul celor neînsemnători; n-a venit încă timpul când din observații să-și facă românul cunoscuți, voitori de bine, amici.

După atâtea stăruiri însă de bărbați pe care îi știm și cunoscuți între români de adevărați voitori de bine ai limbii noastre, m-am supus în fine a lua și această sarcină. Însă ce să critic? Câteva traducții. Atâta mai bine, că scap de analisul operei și de pericolul de a încurca mai mult fapta în loc de a o analiza. Ca să nu caz însă în nemulțumirile ce am avut în atâtea rânduri, mi-am pus înainte temeiurile următoare:

1. A începe mai întâi de la păcatele mele ca scriitor și ca om;

2. Mai mult a face decât a vorbi;

3. A lua cărțile străine după ordinul hronologic, începând de la 1847 încoa. Pentru cele de mai nainte, uitare;

4. A nu intra în coloanele acestei foi spre critică decât cărțile ce merită considerație și stimă. Pentru celelalte nu se va vorbi nimic și nu se va vedea alt sentiment decât o tăcere profundă și o fierbinte rugă către Dumnezeu ca să le ierte, în eterna uitare, de toate păcatele literare ce vor fi comis și ele, ca niște cărți ce sunt.

5. La traducții a se face numai observații la limbă, pentru că originalul sau opera își are în sine de la autor meritele sau defectele sale;

6. La versuri a se observa limba și versificația;

7. Observațiile a fi în faptă iar nu în vorbă, cum am zice mai mult în pantomimă; adică, daca ar fi tipografia așa de avută ca altele încât să aibă și acele degete arătătoare, aș fi foarte bucuros, fără a vorbi nimic, a pune la fiece vorbă sau fras, sau vers, sau rimă ce mi se va părea de observat, câte un deget sau câte două, unul înainte și altul în urmă, ca să arate de toate părțile ceea ce va merita de a fi arătat (că pricep în ziua de astăzi copiii). Însă, fiindcă din marea dizgrație îmi lipsesc niște asemenea arătători mai elocvenți decât orice vorbe, mă voi mărgini numai cu niște notițe mai inocente și decât degetele;

8. Ca să nu semene că se caută greșalele cu lumânarea, întorcând la pagini, din fiecare carte se va reproduce în această foaie testul întreg și esact al paginii dântâi, sau cel mult până la a doua, când cartea va fi ceva mai frumușică. Și oriunde se va părea eroare se va pune o notiță din jos, fără altă observație decât cu vorba sau frazul analoge. Se crede că nu va fi condamnat *Curierul român* daca va semăna că îndreptează ca învățătorii temele sau erorile de ortografie, sau de sintaxă ale școlarilor. Cată să mărturisim cu toții că până acum n-am scris nici atât cât scriu spre esercițiu școlarii din colegiurile din alte părți și mai e mult încă până când patria noastră va produce cel puțin un Florian, ce a scris și a murit așa de june;

9. Bazele pe care se vor face observațiile nu vor fi altele decât baze generale de logică, de estetică, de retorică, de gramatică generală, de gramatică română, în ceea ce intră în natura limbii și e recunoscut de toți câți au scris-o mai bine în orice timp și în orice provinție română;

10. De e cineva ruginit sau conservativ, de este moderat, de este radical în scrierea limbii, se va judica după credința sa, după legile sale. În religiile literare se va vedea o tolerență întreagă. Va scrie fiecine în limba sa, în părerea sa, numai să aibă limbă, să aibă părere. Când zicem *limbă* și *părere*, apăsăm asupra vorbelor și credem că oricare dorește să treacă între literați, cel puțin îmi va fi dat definiția despre aceste două objete, ca să aibă un principiu de unde să plece;

11. Se va cere de la fiecare carte o ortografie; și zicând iară ortografie, înțelegem o dreaptă scriere pe regule adevărat gramaticale. De va voi cineva să îndoiască consoanele unde se cuvine sau să le desdoiască, sau să le întreiască, va avea să-și dea cuvântul către alții; iar de va fi neluători aminte să amestece verbul *voi* cu pronumele *voi*, prima persoană a perfectului *cântai* cu a doua persoană a imperfectului *cântai* și altele asemenea, *Curierul român* îi va face numai îndată notiță, pentru că numai acei domni le vor amesteca, cari sau nu respectă publicul, sau nu știu nici ce e perfect, nici ce e imperfect, nici ce e prima, nici ce e a doua persoană. Și cei dântâi sunt mai neiertați. Cât pentru vorbe ca cele următoare: *coppil* și *copillu*, *coppii* și *copii*, *cântă* și *cântă*, *spusse el* (perfect) și *lucruri spuse* (participiu), *zisse* și *zise*, *dusse* și *duse*…, pentru asemenea

amănunte, deși s-ar cuveni să fim cu luare aminte, însă se va lăsa la timp și la o erudiție mai popularizată;

12. Nu se vor scăpa din observații, asemenea, nici fraze străine ca cele următoare; „e multă vreme“ sau „e mult timp de când“ (*il y a longtemps*) în loc de „e mult de când“; „junele om“ sau „tânărul om“ (*le jeune homme*); „mai mult trăiește omul, mai mult vede“ în loc de „cu cât..., cu atât...“. Puie cineva orice fel de vorbe va voi, latine, grece, slavone, chineze, că din partea acestei critice va fi în pace; de va face însă fraze franțeze sau germane, atunci vom cere voia a face și noi o notă cât de mititică;

13. La versurile ce nu vor respecta urechea cititorilor sau la traducții de versuri de felul acesta, ce vom face? Aci e toată nevoia. Nu e anevoie să vorbească cineva: și cât asudă până să facă! Pe domnii poeți îi vom respecta dară prin sudoarea ce vom pune și noi. Vom face dar;

14. Într-un cuvânt, toată critica aceasta nu va fi alt decât o curată comparație: o vorbă bună alăturea cu alta, un fras în paralel cu altul, o rimă dând bună dimineața unei alte rime ș.c.l.; cum am zice, un pozitiv cu un comparativ adică, sau din bine în mai bine, sau din rău în mai rău.

N.B. Vom ști a dejudeca și a trece cu vederea erorile tipografice care, fără greutate, se cunosc de oricine.

[DESPRE DECĂDEREA LITERATURII ROMÂNE]

Ca să se susțină românii de la fondarea domniatelor lor, au cătat să meargă în paralel cu statele vecine în forță atât materială, cât și spirituală. Când Mircea institui corpul de dorobanți, fu primul corp de armată permanentă ce apărut în Europa. România da, până la Mavrocordat, da răzbel de apărare, se alia cu vecinii săi, încheia tractate; spătarul Mihai ajunse până la murii Vienei cu 6000 de curteni ce Matei-vodă Basarab trimise de contingent amicului și aliatului său G. Rakotzi, domnul Transilvaniei[1].

Un stat iară nu se poate ține numai cu puterea armată brutală, de nu va avea și bărbați de stat instruiți, ale căror lumine să se poată egaliza cu ale bărbaților puterilor vecine, aliate sau inemice. În istoria țării se văd Bărcănești figurând ca ambasadori la Viena, trimiși de Mihai Bravul; domnul Transilvaniei I. Kemeny se miră în memorialele sale de erudiția profundă a clerului României și a bărbaților ei de stat. Școalele Moldovei, academiile ei de limbi orientale fură sorgintile de unde ieșiră instructorii Rusiei, ca spătarul Nicolae Milescu Cârnul, ambasadorul țarului Alexie Mihailovici la China și instructorul lui Petru I, ca Herascovii (Hereștii) și Cantemirii. Aceștia era elevi ai institutelor române, și de aceștia nu vorbesc românii (căci ei i-au și uitat), ca să fie vreo presupunere de amor-propriu național sau de îngâmfare; autorii străini contimporani îi admiră și laudă școalele lor, unde venea de se lumina polonii, rușii și ungurii pe atunci, iar nu după cum ne trimitem noi copiii de a se îndoctrina în Franța și a veni înapoi cu capul mai ușurel decât al franțezilor de pe bulevarde.

Pe lângă acestea, probe mai învederate despre tăria moșilor noștri, și materială și morală, sunt faptele lor. Tot efectul are o cauză. Pe când Grecia, Bulgaria, Serbia cădea și devenea pașalâcuri turcești, ambele domniate sta sus, înpumna lancea și sabia și încheia tractate. Tractatele lui Mircea, lui Vlad, lui Bogdan și Petru Rareș, pentru cine cunoaște legile și soarta răzbelelor, abilitatea politicii și înseși a diplomației, pentru cine cunoaște istoria etichetelor fiecărui stat și epoce, nu sunt acele tractate niște obligațiuni din partea celui mai debil către cel mai tare, ci niște convențiuni de la egal către egal și mai vârtos pe alocurea se văd dictate mai mult de români ce știa mânui peana apărată de un gladiu teribil și înfiorător turcului, ce se mlădia a suscrie. Și acele tractate apoi ar fi rămas ca o hârtie albă dacă mâna românului n-ar fi fost deajuns înarmată ca să le susție. Le-a susținut până la începutul secolului trecut. Brâncovenii deveniră victime și martiri pentru dânsele, și Cantemirii își pierdură patria ca emigrați.

---

[1] Vezi *Memorialele* principelui Kemeny.

De atunci încoa, nemaiavând românii puterea armată, le susținură cu puterea inteligenței și a prudenței, cu puterea devotamentului; și de avem astăzi patrie și Dunărea hotar, și administrație independentă, și autonomie, și adunare generală unde ne rățoim, suntem datori acelor români dezarmați ce știa a se opune beilor din Fanar, a se mlădia înaintea invaziunilor, a protesta la timp, ca la 1821, 1832, 1836 și 1845. Câte avem astăzi, de nu suntem pașalâc, sunt niște efecte și cată să-și aibă cauzele lor; istoria e aci și ni le arată.

Cât despre tăria moșilor în cele intelectuale, cât adică despre erudiția capilor și elitei țării, probele stau iară de față: cărțile bisericii pe limba patriei sar în ochii acuzătorilor ce s-au făcut instrumente străine și n-au decât injure pentru trecutul românilor, toate o proclamă, o învederează în fiecare vorbă. Toată vorba strigă; traducătorul meu a cunoscut profundamente elenica, latina, slavona, nu e o vorbă care să nu învedereze, prin modul prin care e scrisă și tipărită, erudiția clasică a traducătorului[1]. Acea erudiție tradițională a contimporanilor Basarabilor și Cantemirilor rămase dintr-o generație în alta, între bărbații de elită ai României până la 1830. Citească cineva pe Văcărești, pe Filareți, pe Grigorii, pe Eufrosini la noi, pe Veniamin, Beldiman, pe Asachi, Nigruți în Moldova, pe

---

[1] Vezi *Critica gramaticală*, pagina 70–76.

Iorgovici, pe Maiori, pe Șincai de peste Carpați și va vedea că bărbații aceștia își cunoștea foarte bine elena și latina lor, tot ce se cerea pe atunci și însuși astăzi spre a se putea zice sapient.

Este foarte adevărat că scolastica de pe atunci făcea mulți pedanți din mediocritate; din geniuri însă și din talente scotea bărbați de stat și creatori unei literaturi. Acei creatori începură a cere și a-și pune toate puterile spre a forma o literatură română națională și a pune, în locul limbilor, științele în limba patriei prin școale.

Pe când Lazăr și banul Constantin Bălăceanul stăruia a se face școale române în locul celor elenice, nu înțelegea de a exila din țară limba elenă și clasicitatea, ca să puie în locul ei innoranța în uniforme, ce de la 1830 până astăzi nu produse nici o spețialitate, ci sute de mii de pretindenți la foncțiuni publice și la ministere, numai pentru că știu rima sau scârțâi ca d. Sarsailă. Lazăr se puse mai întâi a-și instrui elevii în științe exacte: el cunoștința naturii unui triunghi nu o da pe toate poeziile din lume; el iarna făcea lecțiuni de matematice și vara ieșea cu elevii la practică, el vrea să dea națiunii ingineri, arhitecți etc. El când se exprima în cuvântarea sa solemnelă către chiriarhul patriei, ca primul efor al instrucțiunii publice, zicând că „va veni un timp când și zidurile, și coarnele plugului vor mărturisi înțeleapta voastră păstorie" înțelegea că țara, lăsând limba elenică, va face să aibă dintre fiii săi buni ingineri, arhitecți, mecanici, buni agronomi, pentru că zidul, cum e făcut, anunță pe zidar sau mai bine pe arhitect, și brazda cum e trasă și fecundată și semănată anunță pe agricultor.

Am lăsat clasicitatea și ce avem, de la 1830 încoa? Aceea ce la 1836 ziceam în proiectul meu, publicat atunci despre instrucțiunea publică: avem *rimatori* sau, mai bine, *popeti mati*, Sarsaili, martii vii viuleți; innoranți publiciști, perturbatori de meserie, bravi de Veneția ce, pentru o pereche de nădragi, îți ucide onoarea unei familie întregi; semne de innoranță și de imoralitate, de ciarlatanie și de trădare în ale țării în toată vorba și însuși în titlurile și în numele ce își dau.. Vezi foile publice, vezi actele lor oficiale și oficioase, vezi redacțiuni mizerabile prin care strivesc cele mai frumoase intențiuni, vezi, în fine, maimuțăria lor prin care au prostituat și limbă, au trădat și drepturi.

La 1836 ziceam în memoriul meu de atunci către Eforia școalelor: „Școalele de astăzi, cum sunt organizate din sistema de dinafară, nu vor produce decât capete descreierate și pretențioase, sute de mii de pretendenți la chivernisele; mii de declamatori imorali; și după zece, cel mult doisprezece ani, să vă așteptați la o răscoală declamatorie, pentru că nu creați decât perturbatori de meserie“[1]. Doisprezece ani trecură; în aceștia se formă numărul necesar de oameni cu pretențiuni și fără nici o spetialitate, fără nici o cunoștință pozitivă, fără nici o cunoștință de verul și sublimul și moralul de care abundă clasicitatea elenă și romană; se formă numărul necesar de ambițioși vani și de perturbatori de meserie, ce se înrolară sub stindardul cabalelor străine și de la 1848 iată amândouă domniatele într-o neprecurmată turburare.

Nu ne temem de a fi acuzați că vrem a părtini amicilor noștri, căci Basarabii și Cantemirii, și Văcăreștii, și Bălăcenii, și Lazării n-au fost contimporanii noștri; pe unii nu i-am apucat și pe alții i-am ascultat ca elev, de multe ori și cu antipatia ce există de la elevul nebunatic către maestrul său; nu ne temem iară d-a fi acuzați de parțialitate de camarad la câte vrem să zicem și despre d. P. Poenarul de care, deși l-am stimat, furăm de atâția ani despărțiți, fără nici o relație între noi. D. Poenarul, ca elev al școalei clasice a trecutului, ca unul ce a văzut și ascultat de multe ori pe Lazăr, ca unul ce la 1821 a trecut în câmpul

---

[1] Vezi, asemenea, *Curierul de ambe sexe, Paralelismul*, pagina 45 și 46, ediția I.

lui Tudor și nu al lui Ipsilante, se duse în Europa a se ocupa de științele exacte, iar nu de a se îndoctrina în școalele de partite ale Franței, nici însuși de a se îndoctrina în faimosul drept păgân și de a veni în țară cu sofismele și cicanele avocaților. Tot așa făcu și Eufrosin Poteca, și Pandele, și S. Marcovici.

Cât fură școalele de la 1830 încoa sub direcția dlui Poenaru, cu toată sistema ce îi fu impusă de a o urma, cu toată influența de dinafară ce n-avea altă tendință decât de a produce școalele perturbatorii de meserie și *gata spre slujbă* la mahinațiuni fatale, cu toate această sistemă zic, însă tot mai avea de Dumnezeu școalele române. Într-însele se formară atâția ingineri, într-însele se învăța gramatica limbii române (adică gramatica naționalității) de un profesor, fiu adevărat al patriei și elev al clasicității ca d. Ioan Pop; sub d. Poenarul fu invitat d. Aristia, de la care începurăm a avea pe Homer și pe Plutarh. Profesorii își cunoștea misiunea și elevii se afla în disciplină. Însă de la 1848 încoa, din rău în mai rău ajunse toată instrucția publică, până ce astăzi este dată pe mâna uniților, și sub direcția înaltă a iezuiților.

Tot arburele se cunoaște și se stimă după fructul său. Școalele trecutului ne-au produs Basarabi, traducători ai Bibliei și ai tuturor cărților bisericii într-o limbă ce are regulă și gramatică clasică, instructori și luminători ai Rusiei ca Ivan Cârnul, creatori de universități în Mosca ca Herîscul, Dositei, Cantemiri, Văcărești, Filareți, Grigorii Brâncoveni, Nestori; zeloși patrioți ca Bălăcenii, Ilarionii și Neofiții (pentru că răposatul Neofit despre carte știa atâta cum să facă onoare clerului), Eufrosini, Beldimani, Asachi, Nigruți etc. Părinții poeziei române, Văcăreștii, sunt elevi ai școalelor trecutului, al căror venit nu se suia nici la cincizeci mii lei.

Ce au produs școalele de la 1830 încoa? Schiopi poeți, paralitici rimatori, stridenți plagiari. Nici o idee sănătoasă, nici un vers pe picioarele lui, nici o rimă decentă, nici o vorbă omenită; toate stropiate, toate străvestite, toate scrise ca de netoți: *spart* rimă cu *armat* și cu toate cele în *–at*, și viceversa; *cuvânt* rimă fără rușine cu *avut* și cu *urât*, *faptă* rimă cu *gloată*. De are versul și emistih, se repaosă în câte o vorbă trunchiată sau oxitonă, sau ascuțit apăsată, ca un criminal într-o țeapă spre eternul repaos; *amfasele, amblemele, Pliutonii, Serberii*; *aptele* și *aptorii*; *message princiare, läturile* (în loc de: *latturile*), *programmii*, *stăbilările, studii adânci, cheltuelele* judănești, *procedările, promitările, importentele onorii, loaietățile*[1] și *coafiurele* și *angajările* și *garanțele*, și toate păcătoșiile și macaroanele franceze și italiene în gura lor se aude, în versurile lor se vede, în dezmățatele lor descompozițiuni figură; ș-apoi ei între sine se numesc barzi, boemi, Tassi și Virgilii și Bérangeri (ei însă scriu Beranjeri), și de unde nici prin minte să nu-ți treacă, și Rafaeli, Filii ai lui Apollon, nutriții de muze.

Se ziseră adesea în republica literelor Homer, Virgiliu, Dante și alții, principii poeților națiunii respective. La Sarsailii noștri unde! Mai deunăzi, *Naționalul* ne dete în foiletonul său un articol suscris de necunoscutul X, pe care *Naționalul* îl cunoaște foarte bine, ci îi e rușine cu camarazii săi de astăzi. Acest articol pe bieții scriitori români îi face boemi, după momițării străine, și pe bietul d. Bolintineanu se ferește de a-l numi principul poeților români, căci cam sună a *princepul Zamfir*, și dodată ți-l unge și ți-l sacră din cap până în picioare *rege* al poeților, ca să devie apoi, după vechiul limbaj al necunoscutului X, *crai* al poeților. De atunci și până ceva mai dinainte, *Dâmbovița* subliniată începe a da la decrete ale majestății sale craiului și a speria lumea de dizolvarea Camerei, cu împărțirea moșiilor; de atunci poate că promise *Naționalul* și ceea ce n-a gândit. Iată fructele școalelor de la 1848 încoa, iată starea deplorabilă a regilor, a Rafaelilor, a fiilor păgânului

---

[1] Vezi deplorabila traducție a mesagiului princiar.

de Apollon, a nutriților de lelițelor Nasului Parniei, sau ale Par-nasului: iată zvolul ce și-a luat gloaba de Pegas când dete într-însul strechea *amfaticului* X și consorții.

Se fac, ce e drept, revoluțiuni și în republica literelor, când geniurile devin sclave rutinei; ies capi de școale nouă ce se zic romantice, ies Victori Hugo ce nu vor să se mai supuie legilor la care se supunea Corneille și Racine; însă Victor Hugo scrie tot franțozește, nu face nici un solicism de limbă, scrie *emphase* și *emblème*, iar nu *amfas* și *amblem*; însă Victor Hugo cunoaste istoria lumii și a Franței, cunoaște toate doctrinele și îndoi-le cerne; cunoaște inima omului, disecând-o în toate cu-turile, cum cei clasici nu o cunoșteau; însă Victor Hugo noaște științele, și pe Homer și Virgiliu, pe Dante și Shakespeare, Biblia și orientalismul și le știe pe dinafară. Un asfel de geniu poate opera o revoluție.

Auziră și Sarsailii noștri de revoluție în litere și operară o anarhie; e mare diferență între una și alta: una creează și alta distruge, una e sapientă, alta innorantă; una e morală și pro-gresivă și alta e imorală și retrogradă. Tot asemenea auziră și Sarsailii politici de revoluție, de democrație, de soțialism, de „roșii“ etc. etc., și aide și la dânșii, azi revoluționari, mâine monarhiști, azi formă la comitete „democratice“ și „soțiali“, mâine cu un stăpân străin; apoi albi ori negri nu vor să fie nicidecum, de roșii ca focul vor să treacă maiestățile și altețele și excelențiele lor democratice și soțiali, și poetice; însă nu vedeți că „roșii“ Franței, de vor fi având ceva idei excentrice sau nepractice, au cu toate acestea idei, au instrucție, au morală, sunt oameni onești și consecuenți, știu să moară prin străinătate și nu recunosc puterea uzurpatorilor? Fost-au aceia vrodată închiși pentru fururi și debite? Figurat-au ei prin casele de nebuni, făcutu-s-au ei vrodată alchimiști, să prefacă diamantele în șampanie? Roșii au moravuri, erudiție, principe, convicțiuni, constanță și lumini atâta încât se pot zice că sunt elita Franței de astăzi. Numele „roșu“ e o programă întreagă de virtuți, de devotament până la moarte; numele „roșu“ cere a întinde mâinile de bunăvoie pe cruce ca un redemptor, iar nu a se scălâmba și a se întortochea de acolo ca un tâlhar. Roșul știe, când vine timpul, să plece capul cu resignație la ghilotină.

V-ați înțolat cu toate numele, ați profanat toate principele, ați monopolizat naționalitatea. V-ați făcut craii poeziei; pe *bairactarii* voștri îi faceți singuri mai mari decât pe Crist, pe mamele lor mai nemaculate decât Verginea; voi naționali, voi martiri, voi politici mari, voi Cavouri. Fiți de toate daca lumea e așa de proastă spre a vă crede; însă pe roșii de ce nu-i lăsați în pace? Nu vedeți că sunteți de toate culorile, negri-vineți ca vipera, albiți mai nainte de timp în crime și orgii; aveți voi sânge prin vinele voastre, ca să-l vărsați undeva? Aveți cel puțin sânge care să vi se urce în frunte când vă aduceți aminte de faptele voastre rodiniane, ce dată de la piața Sorbonei și vin în diverse ramure sau facțiuni crescând până astăzi?

Daca literatura este expresia ideilor și faptelor fiecăria epoce și fiecăruia loc, cel ce ia misia de literator în zilele noastre își minte misiunii sale de nu va fi ca un pictor fidel ce copiază după natură, de nu va descrie oamenii și objetele și evenimentele asfel cum sunt. În van scriitorul va mări sau micșora evenimentele, va asupri persoanele ori, cu laude nemeritate, ori prin calomnii infame, că faptele stau de față, scrisele și actele mărturisesc adevărul; în van ne-am face unii pe alții *crai* și „principi“ ai poeziei, Cezari și Napoleoni ai strategiei, Metternichi și Talleyranzi și Cavouri ai politicii sau diplomației, Aristotelii, Longinii literaturii, înălțători de proză etc. etc., că faptele stau de față, scrisele fiecăruia mărturisesc de incapacitatea și innoranța lui, de intențiunile lui. Fiecare pasăre se cunoaște după limba sa, fiecare autor după limba și stilul său. Precum scrisele părinților noștri mărturisesc de erudiția lor și a epocei lor, asemenea, scrisele din zilele noastre, cărți și jurnale, vor mărturisi despre innoranța scriitorilor lor, despre ideile lor confuze, despre intențiunile lor și despre rolul ce s-au încercat a juca.

Scopul nostru a fost de a vorbi despre școalele cele vechi ale patriei și despre fructele ce au dat, cum și despre rezultatele lor. Dintre elevii școalelor trecute sunt și autorii poeziilor inedite ce ne propunem a comunica publicului cititor. Acești scriitori au făcut și fac versuri fără să fi avut vreo pretenție la poezie, fără a invoca nici o muză: ei cunoștea clasicul și din modestia lor vedea neajunsurile și ale limbii, și ale soțietății, și nu putea avea nici o pretenție de a trece de geniuri creatoare, de modele în arta poeziei. Cei de astăzi nu au nici primele noțiuni despre cele ce vorbesc și scriu; nu cunosc nimic și de aceea li se pare că știu tot. Poeziile ce ne propunem a da sunt satirice și modul după cum sunt elaborate învederează că autorii lor cunoștea misia satirei morale, hotarele ei, datoria ei de a combate ridicolul și vițiul și de a respecta persoanele.

Epoha trecută avu poeți și mai erudiți, ca Văcăreștii, Beldimanii, Asachii, Nigruți etc., și mai populari, sau talente naturale și necultivate ca Fonseca, Mămulenii, Anton Pann. Versificația celor din urmă e naturală, fără pretenție, însă foarte măsurată; vede cineva că aceștia avură de maestru natura și de conductor propriul lor auz exact. Craii și principii poeților din zilele noastre n-au nici erudiție clasică, nici talent natural, și stăruința lor de a tot scrie la versuri nu este aceea ce se numește schinteie sacră, ci curat o idee fixă. Adevăratul talent se cunoaște din primele sale încercări și crește cu fiecare pas ce face. Când însă cineva face câte zece și douăzeci și treizeci de ani tot la versuri nesărate, seci de simtimente, despuiate de erudiție și totdauna șchioape, totdauna stridente, totdauna scrise nu în limbă, ci în gâscănărie, aceea va să zică *poeta matto*, idee fixă.

Mai avu România o speție de poeți, ale căror opere se văd în baladele și cântecele naționale și ale cărora nume nu sunt cunoscute. Aceste balade, aceste cântece sunt pline de aceea ce se zice poezie naturală, originală, națională. A le culege cineva, respectându-le în toată întregimea lor, e un servițiu către literatura română; iar a și le apropria, a le traduce din dialectele României într-un jargon al său particular, a le schimonosi, după cum făcu un adevărat Sarsailă și profanator al literaturii Moldaviei și al limbii române, aceasta nu s-a văzut la nici o nație, nici însuși la noi, decât în această dizgrațiată epohă de anarhie politică și literară.

Publicul competent și mai vârtos posteritatea va judica despre câte zicem; va vedea și recunoaște innoranța în toate a pretinșilor poeți ai neșcoalelor din zilele noastre și va zice dimpreună cu noi: în adevăr talentul este modest și în adevăr innoranța și necapacitatea au fost și sunt arogante! Și cunoscând cumetriile și complicitățile și nebuniile epohei, vor recunoaște adevărul satiristului francez: „Nebunii necurmat află alți mai nebuni de-i admiră“.

IANCU VĂCĂRESCUL

Întotdauna se cuvine a ne aduce aminte și a repeta cuvintele acestea ale Mântuitorului lumii, iar mai vârtos când se despart cu corpul de la noi fiii luminei și ai cuvântului ce deșteaptă popoli și le arată calea vieței adevărate. Atunci, pe lângă credință, ni se adaogă și convicția că învierea și viața nu poate fi decât cuvântul lui Dumnezeu ce viază întru noi și că acel ce crede și trăiește într-însul, de va și muri, viu ca fi în etern. De n-am fi avut înainte istoria lumii în genere și a bisericei în parte, în care vedem viața eternă a apostolilor și martirilor, a sapienților și eroilor, a legiuitorilor și virtuoșilor; de s-ar fi mărginit cunoștințele noastre numai în tradițiunile de câtiva secoli de la părinții noștri, tot ne-am fi convins că acel

ce crede și trăiește în cuvântul creator al lui Dumnezeu, acela nu moare, ci viu este în etern.

Bărbatul care peste o jumătate de secol trăi în mijlocul nostru, Ioan Văcărescul, ce astăzi se desparte de la noi cu corpul, îl mai avem puțin înaintea noastră ca să ne dea cea mai fericită ocazie a ne încredința că acel ce trăiește în adevăr și cuvânt nu moare, nu se desparte de la noi cu spiritul, ci în etern geniul său va fi între români.

N-am venit a face biografia întreagă a răposatului; timpul și spațiul nu mă iartă, și nici nu voi a îngreuia durerea celor ce îl plâng. Biografia sa întreagă o voi da cu altă ocazie. Venii a învedera puterea cuvântului și eternitatea lui, venii a consola pe cei ce plâng pe răposatul și a vorbi de Văcărești în genere.

Originea acestei familii ilustre în istoria noastră este din Făgăraș; străbunii răposatului trecură de peste Carpați, deodată cu duca de Făgăraș Radu Negru, descindentul Nigerilor Basarabi și fură dintre primii fondatori ai domniatului României. În toate generațiunile de atunci, Făgărășeștii, ce între timp deveniră Văcărești, se distinseră prin bravură, prin erudiție, prin pietate, prin servițiuri eminenți ce aduseră patriei cu mintea și cu brațul. În grandioasa și plina de lupte epocă a lui Mihai Bravul, Pătrașcul Văcărescul se ilustră între cei înțelepți și bravi și ajunse la gradul de ban al Craiovei, de guvernator al Olteniei, numai prin servițiurile sale îndelunge, prin talentul și erudiția sa.

A fi mare în timp de glorie, când epoca face pe oameni mari, când mărimea este în aerul ce răsuflăm, când eroismul, ca o contagie divină, trece din suflet în suflet, din inimă în inimă și fiecare arde de setea de a deveni martir, bărbat sau femeie, matur și june și însăși verginea cea mai timidă și însuși pruncul cel mai fără prevedere; a fi mare atunci este a fi o parte admirabilă dintr-un tot glorios, plin de fapte și de oameni mari. Este atât de natural cât nu este nicidecum dificil. Astfel se văd primii creștini în trei sute ani; astfel se văd românii, de la Aurelian până la Radu Negru și de la acesta până la Constantin Brâncoveanul.

Când însă totul se degeneră desecat de viață națională, când totul geme ca într-un vis dureros, când străinul uzurpă domnia și episcopia patriei, când drepturile toate sunt ale străinului împilător și datoriele toate ale pământeanului împilat, când numele de *român* ajunge a nu mai însemna decât *sclav innobil*, lucrul altuia; când uzurpatorul, dimpreună cu moșia, ne smulge și sufletul de român, ne corumpe până acolo întru a ne fi rușine cu numele național și cu limba părinților noștri și ne degradă până întru a deveni instrumentul infamiei, împilătorul fraților noștri, atunci se cunoaște ce va să zică a fi mare într-o epocă atât de mică... Atunci, cuvântul lui Dumnezeu, cu cât se retrage și se depărtează din gloata adulătorilor corupți și coruptori, cu cât se depărtează din lupanarele curtezanilor și camarilei, cu cât se depărtează de cărturari și de farisei, cu atâta se restrânge și se condeasă, ca să zic așa, se concentră în vasele alese ale provedinței: schinteie cu schinteie sacră ce erau răspândite în tot omul, se adună ca într-un singur focar dătător de viață, în inima vreunui ales al lui Dumnezeu.

Astfel vine o epocă în Gomora unde tot adevărul și dreptatea se concentră într-un singur Loth; astfel vin epoce în Iudeea când tot adevărul și cuvântul se pun ca spiritul Domnului numai peste câte un profet persecutat; astfel de epocă face pe Isaia a striga despre corpul social, că tot este plin de vulne, tot este în cangrenă de la cap până la picioare; nu mai este loc sănătos nici cât să pui degitul, nici unde să pui balsam, nici oliu, nici legătură; și tot astfel fu epoca de dureroasă memorie a fanarioților, când cu seculul trecut apăru, deodată cu Filaret al Severinului sau al Râmnicului, un descindent al Văcăreștilor, banul Ienache Văcărescul.

În el se personifică spiritul României, el singur simți durerea despre decăderea românului, rușinea pentru disprețul în care ajunsese limba națională; el o înălță prin poezie, el îi arătă nobila origine prin prima *Gramatică* română. Acest mare monument literar, această operă fu publicată în anul 1787 în două edițiuni, una în tipografia Râmnicului și alta în Viena[1]. Pe când bărbații cei mari ai Franței prepara o revoluție mare, ce avea să treacă prin foc și prin apă, prin plumb și ghilotină, prin răzbelul civil și de dinafară, mii și mii de păcătoși și de drepți împreună, mii și mii de eroi și de codaci, Ienache Văcărescul, mai mare decât toți cei mari ai revoluțiunii franceze, prepara singur, fără concursul și ajutorul nimului, o revoluție și mai mare, numai prin limba părinților săi, prin cuvânt, o revoluție de regenerarea României, o revoluție ce nu ucide, ci înviază și face a trăi. Cuvântul ce via într-însul, zelul său prepara calea naționalității; nu întârzie însă a deștepta ura uzurpatorilor fanarioți cari îl persecutară până a-l ucide prin venin. Singurul testament ce lăsă la fiii săi: Alexandru, Nicolae și George, cum și la toți decindenții din aceștia, fu în versurile următoare:

Urmașilor mei Văcărești,
Las vouă moștenire,
Creșterea limbei românești
Și-a Patriei cinstire!

Alexandru, deși demn filiu al tatălui său, și în erudiție și în talent și în dorul de a împlini testamentul părintelui său, nu putu însă continua mult misia întru a crește limba română, căci ura și intrigele străinilor uzurpatori îl făcu a pieri de timpuriu dintre români și a lăsa o văduvă jună cu trei copii, unul decât altul mai mici: primogenitul fecior, Ioan Văcărescul, răposatul ce stă înaintea noastră, și două copile: Maria și Elisabeta.

---

[1] Pentru ce, în același timp, tot deodată două edițiuni? Bărbatul nu era numai literator, era și politic mare; voind a străbate și între românii de dincolo de Carpați schinteia sacră a regenerațiunii, a conștiinței de sine, făcu a se tipări gramatica sa și în Viena.

Acest copil deveni june și bărbat, și cu cât se dezvolta într-însul științele și cultura limbilor clasice antice și a celor mai eminente moderne, cu atâta se dezvolta și amorul patriei, ardoarea și nobila ambiție întru a crește sau a da educația limbei române, întru a deștepta simțirea românului spre tot ce e mare și național. Instrumentele ce își alesese spre scopul său, în acel timp de decadență generală, fură poezia, școalele și teatrul, toate îndreptate de religie.

Aliat, prin demna sa suror Maria, cu familia Bălăcenilor, al cărora cap era banul Constantin, efor al școalelor sub beiul Caragea, poetul Ioan Văcărescul făcu cunoștință cu răposatul întru fericire George Lazăr ce atunci venise persecutat din Transilvania și știură amândoi a deștepta nobila ambiție a banului Bălăceanul spre a întemeia în Sf.Sava prima școală de matematice, de filosofie și de teologie în limba română. Câte produse acea școală se știu de toți. Fără Ioan Văcărescul nu s-ar fi putut inspira Constantin Bălăceanul, și fără acesta George Lazăr n-ar fi avut unde să-și plece capul între frații săi în România dominată de fanarioți și administrată de români degenerați, cărora le era rușine a vorbi și cugeta românește și cari strigau în divanul domnesc că este peste putință a se preda științele în limba română. Fără Lazăr și acea școală, noi până astăzi n-am fi avut conștiința de ceea ce am fost, de ceea ce sântem și de ceea ce am putea deveni.

În timpul lui Caragea, când se promulgă condica ce poartă numele acestui bei, Ioan Văcărescul fu invitat, ca poet, a face versuri după datine sub stema țărei ce purta însemnele României cari, din acvila creștină (cu crucea în gură) se degeneraseră într-un corb cu *topuzul* și cu paloșul în gheare. Curtezanii sperau poate de la poet niște laude banale, vreo odă

spre glorificarea beiului străin. Poetul însă, mai nainte de toate, simți că înaintea dreptății divine și umane avea să spuie că românul singur este moștean al României și că acvila romană n-a fost niciodată corb, pasăre de pradă peste cadavrul României. El regreta cele pierdute și înaintea împilării striga:

Ah! de-am putea-ne dobândi
Și câte-avem pierdute!
Atunci ce duhuri n-ar gândi
Ce guri ar mai fi mute?

Mute erau toate gurele atunci, unele din innoranță și altele din corumpție, sub acel jug umilitor; singur, ca un profet în deserturi striga atunci acela care venise a ne deschide ochii și gurele și a ne face pe noi, aceștia, a vorbi și a cugeta românește; și mai adăugea, uitându-se cu durere la corb:

Atunci și-acest corb sărman
Iar acvilă s-ar face,
Și-orice român ar fi roman,
Mare-n război și pace.

Dispăru corbul fanariot la vocea vatului inspirat și unii voiră a-l preface în vultur, iar pasăre de răpire. Nu, strigă poetul: *acvilă*, acvilă romană, pasăre imperială, simbol care demonstră că românul este *roman baptezat*. Mai târziu, când acvila cruciată își alină zvolul peste stindardele oștirii române, profetul regenerațiunii veni a-și saluta aspirațiunile realizate cu marșul de invitare la filii României, spre a se pune sub stindardele ei:

La rând, românilor, ieșiți,
Mergeți pe calea dreaptă;
Slava strămoșilor vestiți
În cale vă așteaptă.

N-a fost o chestie, n-a fost un objet din câte constituie o nație la care să nu fi cugetat demnul moștenitor al geniului Văcăreștilor și la care să nu fi luat inițiativa spre a-l face cunoscut românilor. Scrisele sale învederează vegheri îndelunge, elaborări conștiințioase; faptele sale învederează stăruința, sacrificiuri mari. Pentru teatrul național, încă de mai nainte de „Societatea Filarmonică“, întemeiată la 1830, încă din anul 1818, pe când o societate de amatori greci formară câțiva diletanți pentru un teatru elenic, Ioan Văcărescul traduse pe *Regulus*, *Hermiona* și *Grădinarul orb* din limba germană și pe *Britannicus* de la Racine pentru teatrul român, și încuragie pe răposatul Erdeli, colegul lui G. Lazăr, a traduce pe *Avarul* de la Molière, care se și reprezentă în anul 1818. Cu acest an se auzi pentru prima oară pe scenă limba română prin junii elevi de la Sf. Sava.

În revoluția din anul 1821, Ioan Văcărescul fu în partea celor ce făceau cauză comună cu Tudor Vladimirescul, ce venea de peste Olt spre domnie română, iar nu cu Ipsilante, ce venea de peste Prut spre a ne face a schimba jugul după politica străină. Poeziele sale intitulate *Sfătuiri patriotice*, scrise în anul 1821, atestă, învederează principele, politica pură, națională, opiniunile, cugetările, scopurile acestui mare bărbat al acelei epoce. Toți legiuitorii au fost profeți, adică toți au cătat să fie creatori sau *poeți*[1].

La introducerea Regulamentului organic, la preștiința despre articolul destinat spre a ne răpi autonomia, Ioan Văcărescul fu singur ce avu curagiul a protesta între două sute de mii de baionete de ocupație, în mijlocul colegiului electoral al boierilor, că nu recunoaște de legitimă o adunare legislativă prezidată *de un consol străin*, că prezidentul legitim al corpului legislativ al României nu poate fi decât metropolitul, ce era atunci exilat; Ioan Văcărescul fu unul din acei șase boieri cari nu susemnaseră Regulamentul numai pentru că avea știre despre acel articol atât de fatal drepturilor celor mai sacre ale Românici, și suferi exiliul în intervalul pe când bătrânii săi și ai țării, ca banul Gr. Brâncoveanul, banul Barbu Văcărescul, vornicul C. Câmpineanul murea unul după altul, ca să nu poată spune românilor că li se smulse autonomia.

Eram prea june atunci și, ca admirator unui asemenea eroism, a cătat să am și eu parte în suferințele persecuțiunii ce urmărea pe oricine ar fi profesat sau ammirat niște asemenea fapte patriotice. Unii muriră: tu, Ioane, fuși exilat, eu fui calomniat. Acum, în momentul acesta, ești înaintea lui Dumnezeu și a tot adevărului pe față. Dumnezeu, tu și calomniatorii mei înșiși știți tot adevărul inocenței mele. Calomniatorii mei n-au fost decât însuși carneficii tăi și sateliții și instrumentele lor. Pentru câte au făcut în contra mea i-am iertat, dar pentru câte au făcut în contra ta și a celor răposați în timpul exiliului tău, ca spectator, ca judecător acelor fapte, nu-i pot ierta decât când îi va ierta Dumnezeu, ce vede și judică toate. Și Dumnezeu nu-i poate ierta, ca judicător drept, căci atunci ar semăna complicele lor. Iată cauza pentru care neîncetat am fost și sunt cu atâta vehemență în contra carneficilor tăi și ai acestei națiuni martire!

*

Am vorbit de poetul martir; să ne înturnăm iar la poetul român. De va străbate cineva toate poeziele Văcărescului Ioan, mai toate poartă sigiliul cel sacru al pietății, al religiunii. Nici geniul, nici amorul, nici aspirațiunile sale, nici patriotismul, nici adevărul, nici însuși jucăriile sale pare că ar fi zis poetul că nu sunt întregi de nu vor fi creștine, de nu vor avea sigiliul oncțiunii pietății[1]. Aci se cunoaște adevăratul român: limba, religia și legile sau datinele, ce singure constituie o naționalitate, fură objetele de cari totdeauna se ocupa și se inspira literatorul și poetul, *părintele poeziei române*[2]. Operele lui stau de față, sufletul lui este într-însele și va via în etern între români. Se succedară generațiuni, muriră și muriră miliarde de români, de la Traian și până astăzi, se stinseră atâtea familii și li se uitară și numele; numele însă, sufletul, geniul Văcăreștilor nu pieri, în etern va fi între români, și numai pentru că au fost filii cuvântului, au crezut și au trăit în cuvânt, care este lumina și viața lumii.

---

[1] *Poet* în limba sa de origine însemnează *creator* și dacă nu toți poeții sunt legiuitori, puțin are de-a se aștepta de la legiuitorii ce nu sunt mai înainte de toate poeți sau creatori. Vai de nația cu legiuitori neinspirați, reci, speculatori și fără rărunchi!

Într-o epocă atât de tempestoasă și plină de suferințe ca aceea în care se născu Ioan Văcărescul, căci se născu în scutece de doliu, ca să zic așa, într-o epocă în care debută ca june și trăi ca bărbat cu un suflet atât de simțitor la starea patriei, cu o inimă atât de generoasă și de devotată, cu un geniu atât de fecund și activ, câtă agitație, câte dureri, câte tentațiuni nu suferi bărbatul! Câte lupte nu dezvoltă cu bărbăție! Câte persecuțiuni nu bravă cu eroism! Cine cunoaște poezia sa intitulată *Soarta în viață* vede pe poet descriind-se pe sine încă de june, pentru că nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani când a compus-o. Poetul își arată aci suferințele sale proprii, senzațiunile și impresiunile sale, dorința de a scăpa de acea lume:

Suflet altul n-are,
Chin astfel de mare,
Foc astfel de greu.

Trăiesc moarte vie,
Fără să mă știe
Altul decât eu…

Și după ce voiește a arăta ce e mai sus de sfera umană, că toate sunt acoperite acolo, după ce arată că:

Unde ceri dreptate
Surdă răutate
Nu-ți dă nici răspuns,

---

[1] Fără a vorbi de poeziele pure religioase ca *Adevărul, Rugăciunea, Imnele, Închinăciunea nelegiuiților, Sfânta biserică, Elegia la moartea mamei sale* etc.etc., să vază cineva însuși în *Primăvara amorului* că și însuși în delirul junețelor, Văcărescul nu uită pe Dumnezeu. După ce își descrie moșia Văcăreștii, de lângă Târgoviște, ce începe cu:

Se întinde o câmpie
De sub poale de Carpați,
Câmp deschis de vitejie
La românii lăudați,

după ce își descrie petrecerile naive și campestre la câmp, la vânătoare, în simpla sa căscioară, în meditațiunile sale, termină:

Atunci cu încredințare
Deslușeam un veac mai bun,
Cu a cărui așteptare
Răul oamenii supun.

De-amănunt privind natura,
Planeți, răsărit, apus,
Stam privind așa natura,
Cine-ar fi-nvârtind de sus,

Câtă slavă se cuvine
La unul ca el o dam
Și-nsumi mulțumit cu mine
Mă duceam de mă culcam.

[2] A pune versuri adornate de geniu și de artă pe piatra tumulară este ca și când ar voi să dea relief numelui celui răposat. La bărbații mari e de ajuns a se scrie numele lor:

Aci zace I. Văcărescul,
Părintele poeziei române.

descinde apoi în societate și adaogă:

Vii la omenire,
Mai grea nesimțire,
De piatră sunt toți;

Mai de-aproape rude,
Mai rău nu te-aude,
De-ai striga cât poți.

Nu găsești ființă
Să aibă credință
Nici într-acel ceas,

Când paharul morții
Stă în pragul porții…
Alt ce-a mai rămas?

Căci nu am putere
Să trec pântre sfere,
Doar va fi vreun loc,

Unde nimeni face
Altui ce nu place
. . . .
Un loc prea departe
De vecinica moarte!

Acum ești acolo, filiule al Văcăreștilor, acum străbați sferele, acele stele strălucitoare, acei sori dătători de lumină; acum ești la locul acela, depărtat de orice suferință, depărtat de *vecinica* moarte. În junețele tale vibra sub degitele-ți înfiorate de durere coardele de metal ale lirei ce răsuna suferințe; acum te așteaptă harpă auree de serafimi ce alină orice durere spre a

intona imnul păcii, imnul laudei, imnul profeției pentru un viitor mai ferice al tutulor filiilor tăi spirituali, al românilor în genere voi să zic!

Când te-am văzut, când te-am auzit întâia dată în debutul meu în lume eram copil ca de cincisprezece ani; fui trimis de părinții mei la răposata patroană și demna ta mater. Nu o aflai; deschisei ca indiscret o ușă, auzii o voce psalmodiind în recitativă și văzui prin crăpătura ușei un june răsturnat pe un pat de bizon cântând *Primăvara*… Eram deja inițiat în frumusețele poeziei elenice și uram pe puii de fanarioți ce mă umileau în școală calificându-mă de *vlah*; vream să am, să auz ceva românesc, care să semene încai a Anacreonte și nu auzisem nici un vers român de asemenea valoare. Rămăsei uimit și mărmurit ascultând victoriele amorului, metamorfozele lui Joe, descrierea câmpiei de sub Carpați și când veniși la expresia:

Vrăjmași calzi, prieteni reci,

căzui în genuchi în pragul ușii, rămăsei în extaz și adorație până te sculași din pat și veniși la ușă. Cum văzuși un copil în acea poziție și cu lacrimele pe față, mă ardicași, mă îmbrățișași; buzele tale pe a mea frunte îmi suflară spiritul și puterea de a te înțelege și mă iubiși de atunci. Eu te adorai ca june, te respectai ca bărbat, te admirai și te plânsei ca martir… Fost-a oare predestinat a pronunța și cuvântul, nu funebru pentru tine, ci pentru noi, cei rămași a trăi, după cum zici, moartea vie? Iată-mă, te înțeleg și acum, căci nu vin în doliu, revestii vestmintele de nuntă: urmez exemplul tău când îți exprimai durerea la trecerea din viață a născătoarei tale și, căutând la triumful său peste lume, strigai:

Ce haină neagră port!?
Ce piele de balaur!?
Nu cumva eu sunt mort?
Dați-mi porfiră, aur!…

Ai trecut acum de la moartea vie la viața eternă. Permite-mi acum și la căruntețe a îngenuchea ca în a mea copilărie, nu în pragul ușei, ci în pragul porții, de unde treci de aci de la noi în acea viață fără suspinuri. Atunci te văzui pe un pat de bizon cântând *Primăvara*; acum te văd adormit pe laurii tăi, pe carul de triumf de pe care îți iei avântul spre nemurire. Atunci te sculași și mă ardicași ca să pot îmbla pe calea ce o deschiseseși; întinde-mi și acum mâna, o, suflete fericite, precum ți-ai întins aripele și mă ardică de la picioarele corpului tău spre a depune cunună de lauri peste rămășițele tale mortale și a striga împreună cu toți românii:

Salutare, o, sufletelor fericite ce ați dat viață Românici!
Vii să fie Văcăreștii între români!
Să trăiască România!

III. SCRIERI ISTORICE
ȘI
MEMORIALISTICE

LE PROTECTORAT DU CZAR
OU
LA ROUMANIE ET LA RUSSIE

PREMIÈRE PÉRIODE

ORIGINES ET INSTITUTIONS. COUP D'ŒIL HISTORIQUE GÉNÉRAL

I

L'ancienne Dacie, après la dispersion de la race indigène qui suivit la conquête romaine, et la repeuplement du sol à l'aide de colonies que Trajan y appela du sein même de l'Italie et des autres parties de l'empire, reçut le nom de *Terra Romana.* Les descendants de ces premiers colons l'appellent encore aujourd'hui *Terra Romanesca.* Les lettrés la nomment *Roumanie.*

La Roumanie ou Terre Romaine, autour de laquelle le Dniester, les monts Carpathes, la Theiss, le Danube et la Mer Noire forment une frontière naturelle, comprenait les deux banats de Temeswar et de Crajova, la Transylvanie, la Valachie actuelle et la Moldavie avec la Bassarabie et la Bucovine.

Quant au nom de *Valaques* employé par les géographes pour distinguer les habitants de la Roumanie, il n'existe pas dans la langue de ces peuples; c'est une dénomination empruntée aux idiômes slaves; par un procédé d'assimilation qui leur est familier, ils traduisirent le mot *Romain,* ῥωμαῖος (fort, robuste), par Wlass, ou Vloky signifiant la même chose dans leur langue, de la même manière qu'ils firent *Bogoslovia* (discours sur Dieu) de théologie, *Zemleopissania* (description de la terre) de géographie, *Rada* (allégresse) de Laetitia ou Euphrosyne, *Bogdan* de Théodore etc. De Vlaks, ou Vlasy ou

Vloky, noms par lesquels les peuples Slavons, Russes, Polonais, Croates, Bohèmes désignent indifféremment les anciens Romains et les Italiens modernes, on a fait en français le mot *Valaques,* nom donné par restriction aux habitants des plus considérables contrées danubiennes.

En l'absence même de preuves historiques, la langue seule des Roumains suffirait à établir leur origine (I).

Nous allons, par une digression sur les institutions roumaines, démontrer que les chefs du parti national en 1848, en réclamant les droits dont a joui la Moldo-Valachie jusqu'en 1828, n'étaient pas des novateurs ni des révolutionnaires avec des tendances communistes, ainsi qu'on s'est plu à les représenter.

*

La Valachie fut constituée en *Domnie* (seigneurie) par Radu-Negru. Vers le commencement du XIIIe siècle, celui-ci partagea le sol en douze districts à l'exemple des douze tribus d'Israël, pieux témoignage d'un peuple habitué à mêler la Bible et l'Évangile aux traditions et aux institutions nationales.

Quelques années plus tard, Radu joignit à la Valachie le banat de Crajova, lequel forma cinq autres districts sous le nom de Petite-Valachie.

A peu près à même époque, en 1310, la Moldavie fut également érigée en domnie par Dragos.

Les chefs de ces deux États avaient le titre de *Domnu* (sieur), qu'ils conservent fidèlement dans l'idiôme du pays. Ils sont appelés aussi Voïvodes. Mais cette appellation slave s'introduisit dans ces contrées lorsque les *Roumains,* après la consommation du schisme, pour mieux marquer leur séparation d'avec Rome, eurent adopte le slavon comme langue de l'Eglise. Voïvode signifie généralissime.

Hospodar ou *Gospodar* est un nom exotique. Les étrangers seuls s'en servent, et il n'a pas la signification de *prince;* c'est toujours du slavon équivalent au terme de *Domnu* (sieur).

Le mot *prince* est une traduction du mot turc *bey,* qualification que les Phanariotes se décernaient d'eux-mêmes, et dont les Turcs sont assez prodigues, car ils la donnent à toute personne un peu sortable. Les étrangers seuls se servent du mot *prince;* les indigènes ne l'emploient que pour désigner un fou, un bouffon.

Roi, dans l'idiôme de pays, signifie coquin, sans culotte, mauvais sujet scélérat (II).

Ces traits sommaires, cités entre mille, suffisent pour indiquer le caractère particulier d'une nation chez laquelle, malgré toutes les tentatives et toutes les traverses, le despotisme féodal ou monarchique n'a jamais pu prendre racine.

*

Leur position géographique et une même foi ont uni, comme deux sœurs, la Valachie et la Moldavie; nous ne parlerons ici que de la première, car leurs destinées et l'histoire de leurs droits ont toujour été si étroitement liées que parler de l'une, c'est raconter les annales de l'autre.

Jouissant, à l'origine, d'une indépendance absolue, la Valachie était dotée des institutions les plus libérales. Ainsi, le Domnu était électif, pris indifféremment parmi toutes les classes et professions, boyars, prêtres, paysans et le reste des citoyens. Dans notre histoire, nous avons un prêtre qui fut élu domnu, un autre qui par sa vaillance parvint au grade de général.

Le peuple, en temps de paix, cultivait la terre, s'occupait de ses intérêts généraux et surveillait l'ordre public. En cas de guerre, tout le monde était appelé aux armes. Le Roumain combattant sous les drapeaux se nommait *boyar.* Le mot *boïu* signifie *guerre* (bellum), et par conséquent, *boyar* ne veut dire que belligérant, guerrier, militaire. Ce titre, tant que la guerre durait, entrainait l'exemption de toutes contributions et charges.

Les grades auxquels on parvenait dans la hiérarchie militaire n'étaient que personnels. Le fils ne pouvait hériter du titre paternel. Et comme tout Roumain était militaire, si l'on servait dans l'administration ou dans la justice, en récompense on recevait un titre toujours militaire.

Par exemple, le maréchal du camp s'appelait *chatrar,* le chef de la cavalerie *grand pacarnik,* le chef de l'infanterie, *capitan de dorobans* etc. Les mêmes titres pouvaient être décernés à un employé civil. Celui qui passait de l'armée dans l'administration ou dans la justice conservait le grade qu'il s'était acquis dans son service militaire. On voyait des chatrars, des pacarniks, des caminars civils, comme on aurait vu des capitaines, des majors, des colonels, remplir toute autre fonction qu'une fonction militaire.

Partant, tout Roumain ayant un grade est un boyar, un officier. Son fils, s'il ne sert pas, s'il ne peut acquérir aucun grade, n'est pas boyar, de même que le fils de l'officier n'est pas officier. Il est tout simplement ou tout naturellement fils de boyar, et il rentre dans la masse du peuple. Puis, comme les carrières ont toujours été ouvertes et libres à tout Roumain, on a vu des paysans s'élever de grade en grade jusqu'au titre de grand bano, et la postérité de Mircea et d'autres chefs de l'État, la postérité de tant d'illustres boyars descendre dans les rangs des paysans. Le grand-père des deux domni Stirbei et Bibesco a été gardien de chevaux.

C'est ainsi que le pays fut gouverné, depuis Radu-Négru (vers la dernière décade du XIIIe siècle) jusqu'à Mircea (1390), libre, indépendant et tenant tour à tour tête aux Hongrois, aux Polonais, aux Tatars, et aux Turcs. L'on conçoit sans peine comment les Valaques, unis aux Moldaves, ont pu résister à tant d'ennemis, former deux redoutables remparts contre les débordements primitifs des hordes musulmanes et empêcher leur invasion en Europe. Les Turcs avaient conquis la Thrace, Byzance, la Bulgarie et la Serbie, et ne s'arrêtèrent que devant la résistance des Roumains. D'où venait leur force principale? C'est que tout le peuple était boyar ou guerrier, tout le peuple était propriétaire.

Les paysans avaient leurs chefs qui les commandaient en temps de guerre, et les inspectaient pendant la paix. Si le chef avait le titre de caminar, tous les villages ou les paysans commandés par lui s'appelaient *Caminareï;* s'il était clucear, ils s'appelaient Cluceareï, et ainsi toute la contrée se divisait en Vorniceï, Cluceareï, Caminareï, Chatrareï, Pitareï etc. selon le titre du chef qui les commandait. C'étaient des militaires non soldés correspondant aux gardes nationales modernes.

Mircea organisa encore une armée permanente, la première qui ait paru en Europe à l'époque de la féodalité. Elle était composée d'une infanterie de dorobans sous un général nommé *Capitan,* d'un corps de *ferentari* (ferentarii), infanterie légère, d'une cavalerie commandée par le grand Pacarnik. On distinguait ensuite les *Rossiori, Verzissori*... qui étaient remarquables par leurs uniformes rouges, verts... Le corps formant la garde du chef de l'État était celui des Licteurs (fasciatori, fustatori, fustasci) porteurs de faisceaux.

Puis de mot turc *lufé* ou *léfa,* qui signifie *solde,* en idiôme valaque on donna le nom de *lefecii* aux gendarmes mercenaires.

Par conséquent, dans le XIVe siècle, la Valachie était, comme nous l'avons dit, un pays indépendant, avec un gouvernement électif représentatif, possédant le suffrage universel, sa garde nationale, son armée permanante, sa police civile, sans privilèges féodaux, sans noblesse héréditaire, et formant un peuple d'hommes libres, tous propriétaires et tous boyars (belligérants).

II

Les Roumains soutinrent plusieurs guerres contre les Turcs, sans être conquis, sans perdre leur indépendance. A l'époque de Bajazet, pour s'abriter contre ce torrent formidable qui menaçait l'Europe entière, et pour avoir le temps de s'opposer à d'autres ennemis moins redoutables, Mircea conclut avec ce sultan un traité signé à Nicopolis l'an 1393, traité par lequel il mit la Valachie sous la suzeraineté de la Porte, aux conditions suivantes:

„Le pays gardera son droit d'autonomie, avec son Domnu élu par ses habitants, son ministère et sa législation.

Il aura le droit de déclarer la guerre à ses ennemis et de conclure la paix.

Il conservera son droit de frapper la monnaie.

Pour demeurer en paix avec la Turquie, il offrira chaque année à la Sublime Porte une somme de 3.000 piastres rouges, à titre de *présent.*"

Dans l'espace de soixante années, des discussions touchant ces articles s'étant élevées, Vlad V renouvela le traité avec Mahomet II, et ses stipulations ne sont qu'un éclaircissement ou une extension du droit d'autonomie dont la Valachie devait jouir. Dans ce nouveau traité, on ne tolérait pas des mosquées sur le territoire roumain; on ne permettait pas aux Turcs d'y acquérir des propriétés, ni de réclamer un Musulman qui aurait embrassé la religion chrétienne en s'y réfugiant etc.

Depuis lors, toutes les fois qu'il se formait des demandes ou se manifestait des intentions contraires aux droits et aux institutions moldo-valaques, les Domni avec le peuple entier les soutenaient le sabre à la main. L'histoire nous montre ainsi les guerres de Radu-Tsepes, de Radu d'Affumati, de

Michel-le-Brave etc. Jamais le pays n'a cessé d'être autonome, soit par le respect de la Porte envers les traités, soit par la défense héroïque des Roumains.

La Valachie se maintint de la sorte pendant une longue suite de siècles et dans des temps où les Turcs étaient l'épouvantail de l'Europe. Pour se défendre avec une telle énergie, le peuple devait avoir son intérêt; il devait avoir une *Patrie.* Il avait cet intérêt, car, d'après son ordre naturel, tout le territoire était partagé aux paysans par terres communales, et à leurs chefs par terres particulières. Les villageois propriétaires s'appellaient *mosi* ou sieurs, vieillards, d'où le verbe roumain *mos'-tenire,* hériter, tenir de pères. Plus d'un quart des villageois sont restés jusqu'à ce jour des *mosteni,* propriétaires du sol communal, partagé entre les familles.

Les Roumains qui, pour leurs services ou leur courage, recevaient en récompense de la Patrie une terre, en recevaient aussi le surnom. Par exemple, le propriétaire de la terre Gradiștea fut surnommé Gradișteanu; celui de Balaciu, Balaceanu; et quelquefois plusieurs donnaient leurs noms de famille à la terre dont ils devenaient propriétaires. Un Philipesco a donné à sa terre le nom de Philippesci, un Rosetti donna dernièrement à une terre qu'il reçut en dot le nom de Rosettesci.

Un nom propre ou une épithète, passé en héritage, recevait la finale en *escu,* ou en *ei,* comme: de Nicolas, Nicolescu; de buză (lèvre), Buzescu, de albu (blanc), Albescu; de știrb (édenté), Știrbei; de bestia, Bestelei (III).

Des lieux, des choses, des circonstances qui faisaient époque dans l'histoire, et qui rappelaient un acte éminent, un service rendu, donnaient également un surnom au héros, ou à l'employé. Dans une bataille, Etienne le Grand de Moldavie perdit son cheval; un soldat, qui était près de lui, en descendant du sien, lui dit: „Tiens, signorie, je me fais taupinière sur la terre, monte sur moi, et enjambe mon cheval". Etienne, en montant, fut sauvé et gagna la bataille. Appelant ensuite le cavalier: „De Taupinière, lui dit-il, tu es devenu *Movila* (Tumulus)". De cette famille la Moldavie eut des Domni qui la gouvernèrent et ses descendants reçurent le surnom de Movili ou Movilesci (IV).

Il n'y eut jamais, répétons-le, rien d'héréditaire, ni le domniat, ni le banat, ni le vorniciat, ni aucun titre, rien, excepté la propriété et le nom de famille. Les villageois propriétaires du sol communal, *câne* de père en fils, se nomment *câneni,* comme les propriétaires de la terre particulière Gradiștea, *Gradișteni;* nulle trace des droits de naissance ou des prérogatives de noblesse. Le mot *noble* est même inconnu. Il y existe bien une dénomination distinctive de *neam* qui signifie *gens,* et par laquelle on récompense les paysans, le commerçants ou les hommes de métier. Mais il n'y a pas un notable qui la brigue. Si celui qui l'a mérité se trouve dans leur classe, il fait tout son possible pour en sortir et pour se débarrasser de cette dénomination; l'on n'ambitionne qu'une chose, le titre de boyar, équivalent à celui d'officier: nom guerrier dans son origine, maintenant il appartient à tout Roumain qui par son service, ou par l'abus ou la faveur, s'acquiert un titre quelconque. Toutefois, nous l'avons expliqué, comme les grades de la hiérarchie, il est personnel, et ne peut se transmettre en héritage.

On rencontre aussi d'autres noms de famille, qui n'ont point les désinences roumaines; ce ne sont pas des familles indigènes, mais des plantes parasites, restes du règne des Phanariotes ou des étrangers établis dans ces contrées.

*

Malheureusement, institutions ni peuples n'échappent à la double action délétère du temps et des influences environnantes; les meilleurs principes, abandonnés à

eux-mêmes sans sauvegarde et conduits à leurs conséquences extrêmes, enfantent des catastrophes. Placée entre deux vastes courants opposés dont la force colossale devait tour à tour peser sur elle, l'islamisme et le panslavisme russe, la Moldo-Valachie en fit la triste expérience. Son histoire le témoigne au fur et à mesure qu'elle s'éloigne de l'époque primitive, comme elle conserve toujours néanmoins des types distinctifs à travers ses phases diverses et les altérnations succesives imposées par les événements ou les hommes appelés à en diriger les ressorts; pour bine l'apprécier, il faut maintenant avoir sans cesse présente cette observation fondamentale.

Donc l'esclavage de la glèbe et le droit de majorat ne furent également jamais connus dans les États roumains. Tout homme, boyar comme paysan, resta libre de vendre sa propriété, de la partager et de la laisser en héritage, ou de la léguer en donation. Les terres de tant de propriétaires anciens sont aujourd'hui propriétés des monastères, et tant d'autres terres ont changé de possesseurs. De même que le boyar pouvait vendre son domaine, de même le villageois vendait sa parcelle. Des grands domaines ainsi morcelés successivement sont devenus terres communales, et de plusieurs morceaux des mosteni, en les achetant et en les réunissant, on a pu former des domaines particuliers. Puis de plusieurs donations des particuliers, boyars et non boyars, s'érigèrent de grands domaines de monastères qui possèdent presqu'un tiers du pays, inféodation cléricale dont nous verrons par la suite les résultats désastreux.

Voilà l'origine des villageois sans propriété, c'est-à-dire non mosteni ou prolétaires, car au commencement tous avaient leurs terres.

Plus tard, durant les longues famines amenées par les guerres fréquentes et par l'état arriéré de l'agriculture, les prolétaires, réduits à la dernière détresse, finissaient par se vendre d'eux-mêmes comme esclaves pour quelques kilos de froment ou de maïs, afin de nourrir leurs familles. Cet usage de pouvoir se vendre provenait de quelques traditions romaines, ou d'une liberté absolue dont jouissait chacun jusqu'à l'abus: liberté d'attenter à sa liberté même. L'on possède des actes ou contrats d'une pareille condition.

En voici la teneur:

„N'ayant plus de quoi nourrir moi et ma famille, dans ce temps de calamité et d'expiation de péchés, et trouvant le sieur tel, qui a bien voulu avoir la charité de me fournir tant en kilos…, en échange, je me suis donné à lui et à ses descendants, moi, ma femme et mes enfants et les enfants de mes enfants à perpétuité, esclaves etc."

III

Dans la dernière décade du XVIe siècle, sous Michel-le-Brave, les villageois ou les paysans de la Valachie se divisaient en propriétaires, en prolétaires libres, et en esclaves qui s'étaient vendus de la manière que nous avons relatée, d'ailleurs encore en petit nombre. Ce Domn, qui avait livré plus de vingt batailles contre les Turcs, les Tatars, les Battori de Transylvanie et les Arons de Moldavie, et toujours vainqueur, ce Domn, dis je, après avoir réuni sous sa domination la Valachie, la Transylvanie et la Moldavie par les bras et la vaillance d'un peuple libre, eût enfin l'idée de former une Roumanie grande, forte et indépendante, d'en créer un royaume. Mais il oublia les anciennes et belles institutions de son pays, et voulut imiter celles de la Hongrie et de la Pologne, en créant des magnats et en leur accordant des droits féodaux. Par un acte fatal, il soumit tous les paysans non mosteni aux devoirs des serfs, en les attachant à la terre sur laquelle ils se trouvaient, et en les confondant dans la catégorie de ceux qui s'étaient vendus par eux-mêmes. Un acte semblable porta un coup mortel à l'esprit belliqueux des villageois. Deux tiers du peuple n'avaient plus à défendre ni liberté ni foyer. Les boyars, les chefs de l'armée n'avaient plus sous leur commandement des frères d'armes, combattants dévoués aux mêmes intérêts. Ils avaient des serfs ou des étrangers mercenaires.

Cette malheureuse idée vint à Michel après ses victoires, et l'acte maudit fut promulgué un an avant sa mort.

Les Domni, ses successeurs, trouvant le pays dans cet état, ne purent plus soutenir ses droits. Si la Turquie n'opprima tout-à-fait la Valachie, si elle n'en fit pas un pachalik, ce fut un effet ou de la générosité des Sultans et de leur respect pour les traités, ou de la faiblesse dans laquelle son empire commençait à tomber.

En attendant, des pachas rebelles et autres chefs de brigands turcs, qui ne savaient pas reconnaître la foi des traités, franchissaient les frontières de la Roumanie et y commettaient des ravages dont ils rendaient victimes les Turcs eux-mêmes. Ils passaient le Danube, portaient partout le fer et la flamme, et enlevaient les enfants et les femmes, avec le bétail et les biens qu'ils rencontraient sur leur passage. Le pays n'avait plus de défenseurs; les soldats étaient des serfs qui aimaient mieux déserter chez les Musulmans, et la vieille Terra Romana souffrait de plus en plus.

A cette époque, parut Pierre-le-Grand. Sa guerre avec la Turquie encouragea les Valaques et les Moldaves. La religion et l'espérance d'être sauvés inspiraient des sympathies aux Roumains. Cantimir de Moldavie et Brancovano de Valachie firent cause commune avec le Czar contre le Croissant. L'histoire constate les traités de cette alliance (V).

Les Roumains, en effet, n'étaient plus en position de déclarer et de soutenir la guerre; mais ils pouvaient recevoir en frères les Russes, offrir leurs villes comme magasin de provisions, procurer le nécessaire, supporter les charges et les dépenses de la lutte, former un corps auxiliaire de volontaires destinés à remplir les fossés pour préparer la victoire, faire de leurs maisons les asiles et les hôpitaux d'une armée, de leur sol le théâtre des dévastations; et ce fut d'un grand secours dans toutes les campagnes de la Russie, au milieu de contrées ennemies et inconnues. Si l'on eût donné à Napoléon une Moldo-Valachie, avec toutes ces conditions, comme arrière-garde quand il entreprit sa croisade du Nord, Napoléon n'aurait pas succombé, et Napoléon seul nous dirait quelle providence ont toujours été les deux pays pour l'empire moscovite.

Les Roumains accordèrent au Czar ce qu'ils ne lui devaient pas, et le Czar, à la fin de la campagne, abandonna la famille de Brancovano qui subit le martyre à Constantinople, emporta à Pétersbourg celle de Cantimir et d'autres chefs, dépouilla la Valachie et la Moldavie de leurs documents historique et des hommes les plus capables, et ne conclut avec la Porte que des traités en sa faveur. Les Roumains n'en tirèrent aucun profit, sinon d'avoir dans le Czar un garant de leurs droits, puis un soi-disant protecteur, puis un des plus cruels ennemis et usurpateurs. Mais ce n'était pas le Divan qui empiétait sur leurs droits, ce n'était pas le Divan qui déprédait leur territoire pour avoir besoin d'être garantis contre le Divan. C'étaient les brigands et les rebelles turcs, contre lesquels le Czar ne pouvait rien garantir et rien défendre.

IV

Dans ses vues de conquêtes, la Russie, aspirant sans relâche au trône de Constantinople, arracha d'abord la Crimée à la Turquie. Puis, pour exercer dans la Roumanie une influence qu'elle n'aurait pu avoir avec les Domni indigènes, par une finesse tout-à-fait moscovite, et par un sentiment de reconnaissance plus que cosaque envers les Roumains, loin de l'entraver, elle poussa la Porte à leur enlever le droit d'élire leurs chefs parmi eux, et à leur imposer des beys phanariotes... Voilà où aboutit le protectorat du Czar! Il engage Cantimir et Brancovano à se liguer avec lui, soulève la Moldavie et la Valachie, puis dévoue l'une et l'autre à la vengeance du Sultan, et au lieu de garantir le plus sacré de leurs droits, il débute dans son rôle tutélaire par exciter la Porte à opprimer les Roumains et à faire le premier pas vers la perte de toute son influence sur eux.

La Turquie, dans sa simplicité primitive, crut qu'elle faisait un pas de plus vers l'extension de son pouvoir. Elle céda en effet la Crimée; mais, de suzeraine, elle se croyait déjà presque souveraine dans la Moldo-Valachie; elle avait, nous l'avons dit, le droit de lui imposer des beys.

Cependant les hommes du Phanar, étrangers et précaires dans ces contrées, ne pouvaient s'en considérer que comme les fermiers. Ils arrivaient pauvres et tâchaient de s'enrichir dans quelques années par toute sorte de spoliations et d'intrigues. Ils divisaient les boyars, s'associaient les uns, persécutaient les autres, et propageaient parmi les employés leur doctrine corruptrice et servile en faisant de tous leurs instruments ou leurs complices. Mais, sachant que la Porte s'armait alors de la hache pour punir jusqu'au soupçon d'injustice, ils se préparaient d'avance un refuge. La Russie le leur offrait toujours en cas de persécution de la part du Divan, et les aidait même très-souvent à parvenir au trône des Hospodars. Aussi les Phanariotes n'étaient que les exécuteurs des plans de Pétersbourg.

*

Le premier bey nommé par la Porte, sous l'instigation moscovite, fut Maurocordato. Celui-ci, pour affaiblir les Roumains et les mettre à la merci de toute oppression, effaça jusqu'à la dernière trace de milice nationale, et confia le service à des mercenaires Albanais, Serbes, et Bulgares. Le pays avait son droit d'autonomie; Maurocordato s'appliqua soigneusement à en extirper les racines; sous prétexte de soulager les paysans, il abolit les restes de garde civique subsistant sous le nom de Caminareï, Pitareï etc. Puis, à dessein d'apauvrir et de ruiner les chefs et notables de la nation, il proposa de délivrer tous les serfs attachés aux terres. Les boyars, comme nous l'avons dit, n'étaient pas accoutumés à avoir des serfs, car le servage légal ne datait que de Michel-le-Brave; par conséquent, loin de la combattre, ils applaudirent à cette proposition. Se réunissant avec le Métropolitain, par un acte solennel, signé de tous, ils rendirent la liberté à des hommes primitivement libres, et prononcèrent l'anathème contre quiconque oserait le violer. Ce document mémorable existe encore. Il se base sur la foi évangélique. C'est une des plus belles preuves du double sentiment de la religion et de la liberté qui distingue la nation roumaine.

Le Phanariote avait cru, comme nous l'avons dit, affaiblir et ruiner les boyars par cet acte; mais les descendants des Bassarabes, des pieux Négru et Mircea, les descendants de tous ces boyars fondateurs de nombreux monastères et soutiens du Saint-Sépulcre, de ceux qui ont toujours su mourir pauvres et déshériter leurs enfants pour ériger des asiles aux pauvres, à la veuve et aux orphelins, ces valeureux et libéraux boyars, ne voyant qu'un brillant avenir dans l'arière-pensée du bey, s'empressèrent d'en profiter pour reconstituer une nation d'hommes libres. Ils firent plus, ils dotèrent chaque village d'une portion de terre, capable de nourrir la commune et son bétail. Le villageois ne fut plus redevable envers le propriétaire que de la dîme des produits qu'il tirait du terrain situé hors de celui de la commune.

Ainsi se trouva providentiellement anéantie l'œuvre de servitude scellée par Michel-le-Brave, et le principal fondement de la nationalité rétabli par un de ses machiavéliques ennemis.

V

De temps immémorial, il existe en Moldo-Valachie parmi les paysans une coutume charitable de secourir les pauvres, les nouveaux mariés, le chantre de l'église et le prêtre, tout homme qui n'a pas de bœufs ou de chevaux. Les jours de fête, tout le village, jeunes gens, filles, hommes, femmes et enfants se rassemblent avec leurs bœufs et leurs charrues pour labourer, ensemencer ou récolter la terre cédée aux hommes ou aux familles hors d'état de la cultiver. Ce travail pieux s'appelle *claca,* c'est-à-dire travail gratuit. Par son bienfait, les pauvres sont soulagés et parviennent à obtenir une récolte, à s'en nourrir et même à posséder progressivement une paire de bœufs, une vache, ce qui les met en état de commencer la vie agricole. Le chantre de l'église et le prêtre jouissent de la claca en faisant appel à la foi des paysans, les autres à leur charité.

A divers intervalles, le propriétaire venait visiter son domaine. Les paysans se présentaient en masse pour le féliciter comme leur voisin et protecteur. Leur visite était accompagnée d'œufs, de beurre et même d'une poule, car le propriétaire faisait aussi des cadeaux aux enfants; sa femme était la bien-aimée pour les femmes et les filles du village: elle leur apportait des rubans, des boucles d'oreilles, des colliers; elle leur apprenait à se parer. Le propriétaire secourait les pauvres; sa femme enseignait à soigner les malades par une espèce de médecine domestique. Leur présence réjouissait les paysans, et le village était toujours disposé à célébrer pour le propriétaire la claca de deux ou trois jours. „Allons, mes enfants, disaient les vieillards, encore une claca pour le pauvre boyar: il n'a pas de bœufs, il n'est pas accoutumé à labourer la terre." Et la jeunesse, garçons et filles, tout le monde se trouvait prêt; car la claca, c'est une fête. Les autres jours chacun travaille pour soi et en particulier, mais dans la claca tout le village travaille ensemble: l'amant près de sa belle, la fiancée à côté de son fiancé, les nouveaux mariés devant leurs parents réunis; les adolescents rendent le travail riant par leur concours folâtre; le maître musicien du villagte récite ses ballades, accompagné de son violon; la claca, c'est le travail en groupes tant rêvé par Fourier dans son Phalanstère. Puis, après la claca, on se réjouit, on chante, on danse.

Voici comment les domaines des propriétaires furent cultivés depuis Maurocordato jusqu'à Caragea (1815). Ce bey, en vertu de l'autonomie dont jouissait le pays, dota la Valachie d'un Code civil, qu'on nomma le *Code de Caragea*. Il fut discuté par l'assemblée génerale, adopté par une *anaphora* et mis en exécution sans que la Russie eût le droit de s'en mêler.

Ce Code, entre autres obligations, impose la claca envers le propriétaire, comme un devoir de douze journées par an pour chaque paysan non mostean… Profaner la claca, abaisser un sentiment de charité en un devoir de servage, ce fut un scandale pour le paysan comme pour le propriétaire. De 1815 jusqu'à 1831, plusieurs villages ne voulurent pas s'y soumettre, plusieurs propriétaires ne purent s'arroger un droit contraire eux et usages nationaux et à la foi évangélique. Les vieux boyars, les véritables Roumains se refusèrent constamment à profiter de ce droit *maudit* selon leur expression.

Certains nouveaux propriétaires, des parvenus étrangers, comme des Souzo, des Villara, des Linge et des fermiers grecs s'appliquèrent seuls à en tirer bénéfice. Puis vinrent des jeunes gens, élevés hors de leur patrie, comme Bibesco et Stirbei; puis leurs imitateurs et toute espèce de joueurs et parvenus, comme Otetilichano, qui se plaisaient à se croire des seigneurs en vertu de cette loi, et s'efforçaient de la mettre en vigueur. Le réglement organique, rédigé par Stirbei et Villara sous l'impulsion assez respectable des piques des Cosaques, sanctionna le devoir de la claca. Il la doubla même, et, par les abus qu'il tolère, enleva au paysan plus de soixante journées des plus laborieuses par année.

VI

Revenons à la Russie. D'un côté, elle exerçait déjà son influence dans les principautés danubiennes par les beys phanariotes qu'elle protégeait, et, de l'autre, par les victoires qu'elle remportait toujours, grâce aux secours des Roumains; elle arracha d'abord, nous l'avons vu, la Crimée à la Turquie, puis la Bassarabie à la Moldavie, – autre acte digne d'un protectorat cosaque. Elle devint maîtresse de tous les ports de la Mer Noire et ne laissa aucun point maritime à ces contrées.

Dorénavant le chemin de Constantinople offrait moins d'obstacle. Il n'était pas difficile au Czar, à la première guerre, d'incorporer la Moldo-Valachie à son empire et d'étendre plus fortement sa protection ou son influence en Bulgarie et en Serbie.

Mais la Sainte-Alliance épouvantée par l'ambitieux conquérant et délivrée de lui, après avoir rassuré les parties contractantes par un engagement réciproque, opposa une barrière à toute tentative de conquête. La Russie dut renoncer en apparence à ses projets, et recourut à sa vieille politique. Elle avait acquis la Bassarabie, et sous le masque de la religion, continua à exercer son ascendant perfide parmi les peuples chrétiens de l'empire Ottoman. La Moldo-Valachie se trouvait tout près d'elle, et pour les Grecs, fixait depuis longtemps ses convoitises. Chaque bey phanariote, en gaspillant les ressources des deux Etats et en trahissant la Porte, obtenait un asile en Russie. Moskou, Pétersbourg, Odessa étaient pleins de Grecs fugitifs de toutes les contrées de la Turquie et de toutes les couleurs: des Capodistrias, des Hypsilantis, des Mourouzis, des négociants, des professeurs, des prêtres, des fainéants. La Turquie, d'un autre côté, était pleine de Grecs, de Serbes, de

Bulgares, d'Arméniens même, munis de passeports russes. Par ces hommes, comme sujets moscovites, par ses consuls et les vice-consuls répandus dans chaque ville de la Turquie, par les grands signes de croix dont se distingue chaque Cosaque en entrant dans une église grecque, l'Autocrate de toutes les Russies finit par passer de bouche en bouche pour le messie de Orthodoxes. En Orient était déjà répandue dans toutes les langues, comme une nouvelle Apocalypse, la prophétie d'un certain Agathangel: „Constantin fonda Byzance, Constantin le perdra, et Constantin le renouvellera“. Les uns disaient que *Constantin* était le frère du Czar, le vice-roi de la Pologne; les autres, que ce sera un autre Czar qui aura ce nom et qui planterait la croix sur Sainte-Sophie; d'autres plus mystiques révélaient que *Constantin* a la signification de *César*, représentant souveraineté chrétienne *orthodoxe*, qui réunit en lui constance, persévérance et foi etc., que cette constance et foi appartiennent à tous les czars, et que par conséquent tout czar est un *Constantin*.

On n'attendait donc qu'une guerre, un moment propice. Tout homme de religion grecque conspirait contre le gouvernement turc. Les hétairies grecques étaient déjà formées partout; leur centre était en Russie; Capodistrias, Hypsilanti en étaient les chefs avec le consentement du Czar.

Caragea avait gouverné six années en pacha dans la Valachie: it fut un fléau pour le pays; mais en revanche il fut un véritable bey pour les consuls et les sujets russes: les Juifs étaient plus considérés par ce bey que les représentants de Sa Majesté cosaque. Un pareil bey ne convenait nullement à la cour impériale, et grâce aux actes tyranniques de ce satrape et aux raisons que fournissait son gouvernement, la Russie parvint à se débarrasser de lui. Incriminé auprès du Divan, il lui fallut quitter le territoire roumain avant le terme et se réfugier en Italie.

Alexandre Souzo le remplaça en Valachie, et Michel Souzo remplaça Calimaki en Moldavie. Calimaki, comme fidèle à la Porte, ne pouvait non plus gouverner longtemps. Sous ces deux beys, l'hétairie grecque, ou plutôt une fraction russe et dégénérée de cette vaste association révolutionnaire, activa facilement sa propagande. Celui de la Moldavie en était le chef à Jassi. En Valachie, A. Souzo jouissait d'un certain crédit auprès de la Porte, et à Bucaresci les hétairistes se recrutaient chez le consul russe; le secrétaire et le drogman du consulat en étaient les chefs apparents.

En 1821, le génie moscovite lance Hypsilanti dans les deux pays, et la révolution éclate. Théodore Vladimiresco se met à la tête de mouvement valaque, proteste contre l'invasion et les excès d'une soldatesque recrutée à la manière des pirates, s'entend avec la Porte et devient victime de son dévouement. C'était le sort de tous ceux qui avaient eu le malheur d'être fidèles à la Turquie…

Puisse sa politique mieux s'inspirer à l'avenir!

Après la destruction du corps d'Hypsilanti, dont le but fut plutôt le vol, le massacre et la sacrilège, que de se mesurer avec les Turcs, la Sublime-Porte restitua enfin à la Valachie et à la Moldavie le droit d'avoir leurs Domni parmi les indigènes.

VII

Grégoire Ghica fut nommé Domn en Valachie, et Jean Stourza en Moldavie. Mais la Russie, suivant son rôle de protectrice garante, ne voulut pas reconnaître cette restitution des droits roumains; car dans son vocabulaire les mots *chrétien*, *garantie* et *protection*, signifient tout autre chose que de pratiquer la doctrine évangélique, garantir et protéger les droits de ses coreligionnaires. La Turquie se passa de cette non reconnaissance et revint à sa loyauté naturelle. Grégoire Ghica et Jean Stourza gouvernèrent leurs pays respectifs à l'ombre de toutes les intrigues et de la protection des consuls russes; car, par leur absence d'alors à Bucaresci et à Jassi, ils ne pouvaient entraver les affaires.

Grégoire Ghica élut un comité composé de cinq membres pour rédiger un projet de réformes basées sur les anciens droits et usages, établit des écoles nationales, donna à la langue roumaine les moyens de se cultiver par l'enseignement de la philosophie, des mathématiques et des autres sciences universitaires, réintégra la Valachie dans la possession des monastères fondés et enrichis par la piété de nos ancêtres, et usurpés par la cupidité sacerdotale, forma un corp de pandours pour rétablir la milice civique, et dota le pays de plusieurs autres institutions concernant le progrès matériel et intellectuel.

Cependant, à la suite de l'insurrection d'Hypsilanti fomentée par la Russie et d'une conspiration perpétuelle de cette puissasnce contre l'empire Ottoman, à la suite de tant d'intrigues sans fin, le sultan Mahmoud, indigné, se vit obligé de lever l'étendard du Prophète et d'appeler aux armes tout Musulman. La Russie ne demandait pas mieux, car c'était une guerre qu'elle recherchait depuis une douzaine d'années, guerre que la Sainte-Alliance ne lui permettait pas d'entreprendre. Dans ce moment, c'est le croissant de Stamboul qui provoque l'aigle du Nord: le Sultan arrache le masque au Czar, et le lui jette à la figure avec toute la dignité du droit.

L'honneur de la Russie est engagé, disait le cabinet moscovite; le Czar, en s'adressant à ses alliés, ne songe qu'à venger son honneur; il déclare qu'il n'a aucun projet de conquête; mais, provoqué, il doit accepter le duel. Quant à l'honneur, si l'on en a, on a le droit de se couper la gorge ou de se brûler la cervelle. Suivant son désir, le cabinet impérial eut la permission d'entamer cette guerre, pourvu seulement qu'il la restreignit dans ses justes limites.

Les Janissaires étaient déja exterminés, l'armée régulière de la Turquie, peu nombreuse et nouvellement recrutée;

néanmoins la Porte entreprit la lutte, car le sultan Mahmoud ne reculait pas. Il tira le sabre et attendit ferme l'approche du Ghiaour. Son fils, le sultan Abdul-Medjid, vient de prouver noblement, dans la question des réfugiés hongrois, qu'il savait montrer au besoin une egale énergie.

Tout le monde connaît la malheureuse campagne de la Russie en 1828. Sans la trahison, seule force du Czar, sans les secours que lui fournirent ces Roumains toujours trompés, la Russie aurait vu tomber son colosse aux pieds d'argile.

Cette campagne coûta à la Valachie plus de 200.000 hommes morts sur le champ de bataille, ou employés comme du bétail à transporter sur leur dos les provisions de guerre à travers les marais et pendant la rigueur du froid, décimés par la famine et contraints à se nourrir de l'écorce des arbres, tandis qu'ils cédaient leur froment et leur maïs à leurs oppresseurs. Cette campagne coûta encore à la Valachie plus de 100 millions en numéraire, sans compter les abus qui enrichirent tant de Russes et de vieux *ciocoï* pires que les Cosaques, sans compter les provisions fournies à toute l'armée pendant cinq ans.

Après l'apparition des troupes du Czar, G. Ghica ne pouvait plus régner, et la haute cour protectrice y établit un gouvernement provisoire, sous la présidence du comte Palhen d'abord, puis de Zeltouhine, puis du fameux et adroit prestidigitateur, le général Kisseleff.

DEUXIÈME PÉRIODE

ANNALES CONTEMPORAINES. INVASION DU POUVOIR RUSSE DANS LES ÉTATS ROUMAINS

I

En 1828, à l'entrée de l'armée russe dans la Valachie et la Moldavie, la jeunesse roumaine, au sein de laquelle les écoles nationales établies par G. Ghica et le mouvement de Vladimiresco avaient réveillé l'esprit patriotique, cette jeunesse était encore adolescente et hors de tout emploi public. Parmi les anciens boyars, les uns, vieillis dans les préjugés religieux, se montraient trop crédules et trop confiants en tout homme qui se présentait sous le titre de chrétien du rite grec; d'autres, élevés dans l'école phanariote, avaient pour maxime: tirer parti de toute circonstance. Ceux-ci savaient deviner et prévenir les intentions du Moskovite, et briguaient l'honneur d'en devenir les instruments. Depuis longtemps la Russie avait les yeux fixés vers l'Orient, et y marquait comme son point de départ les pays danubiens.

Après avoir fait le premier pas en arrachant la Bassarabie à la Moldavie et à l'intégrité de l'empire Ottoman, l'heure était arrivée pour elle d'enfoncer les serres sur la Moldavie et sur la Valachie, soit pour les ravir entièrement à la Turquie, soit pour y étendre plus hardiment son influence.

Le deuxième parti convenait mieux à sa politique astucieuse, car elle pouvait le masquer aux yeux de l'Europe; d'ailleurs, comment s'approprier sans prétexte des pays qui ne

lui furent jamais hostiles et dont l'existence reposait sur des traités? La Turquie même n'avait nul pouvoir de céder aux Czars ce qui ne lui appartenait point; elle ne les avait pas conquis par le droit des armes. Les Roumains s'étaient librement soumis à la Porte, sous la garantie d'un contrat; comment le droit de suzeraineté, sans leur consentement, aurait-il passé à une autre puissance? Et si la Porte renonçait aux bénéfices du contrat, la Roumanie rentrait dans sa première condition indépendante. La Russie connaissait très-bien tout cela, car c'est d'elle que les Roumains, dans leur simplicité, l'avaient appris. Lorsque ses agents s'efforcèrent de gagner les bons et crédules boyars pour obtenir leurs signatures, ils ne leur chantèrent que leurs *droits éclatants*, en vertu desquels ils avaient le libre arbitre de secouer le barbare joug turc, et de s'attacher au bienfaisant protectorat des Czars très-chrétiens et très-orthodoxes.

*

Le comité dont nous avons parlé, nommé par G. Ghica pour la rédaction du projet de réformes, fonctionnait déjà, et ses travaux avançaient dans un esprit national et légal: le réglement organique était presqu'achevé. Mais la cour moskovite, dans sa sollicitude toute particulière, demanda qu'un comité adjoint fût aussi élu par la Moldavie pour la représenter; elle-même désigna les boyars appelés à le composer. Les deux comités devaient se reunir à Bucaresci sous les yeux du général Kisseleff, et, pour qu'ils ne s'égarassent pas hors de l'ornière tracée par le cabinet de Pétersbourg, sa sollicitude *toujours* paternelle leur fit donner pour président le consul russe, M. Mizzaki, homme nourri dans l'école phanariote et impériale, école dans laquelle se distinguent tous ces Greco-Italiens, proprement dits *tabouchans*, race bâtarde assouplie à la vieille corruption qui perdit Venise.

Le *bon* M. Mizzaki, d'accord avec Villara et Stirbei parmi les Valaques et avec M. Stourza et compagnie parmi les Moldaves, supprima du projet de réformes arrêté quelques articles et en ajouta d'autres, broda d'or les uniformes des officiers de la nouvelle milice et escamota au pays son droit d'autonomie, en soumettant le pouvoir législatif au contrôle de la Russie et de la *Turquie*, ce qui se résume au contrôle de la première; car on y enlevait à la seconde toutes ses prérogatives, jusqu'au droit d'avoir son chargé d'affaires, son consul à Bucaresci, comme toutes les autres puissances. Le chargé d'affaires de la Sublime Porte dans les principautés, par une concession inouïe, c'est le consul de Sa Majesté Nicolas. Enfin il se trouva que le prétendu restaurateur des États Moldo-Valaques n'avait fait que récrépir et dorer l'édifice dont il sapait les fondements.

*

L'armée impériale, en déployant sa bannière sur leur territoire, avait fait publier, selon sa coutume, un manifeste où elle promettait aux Roumains, non-seulement le respect de leurs droits, mais des améliorations et un brillant avenir. Pour préambule de ses promesses, d'après sa fidèle tactique, elle commença par imposer un président russe aux deux comités qui allaient travailler à la destinée future de leurs patries respectives. Puis le résultat de leurs travaux, ce projet de réglement organique, devait être soumis à l'examen d'une assemblée générale *extraordinaire* de révision, car le pieux orthodoxe, dans sa loyauté cosaque, ne voulait rien entreprendre arbitrairement.

Depuis la fondation des deux domnies, le président légitime de l'Assemblée générale avait toujours été le métropolitain; alors le métropolitain était un de ces hommes primitifs qui ne sont pas rares dans ces terres héroïques. Roumain, et Roumain pur, il était élevé dans la vie la plus strictement monacale, loin de la corruption phanariote; à ses vertus nationales, il réunissait aussi ce courage familier à tous ceux qui ont appris à ne craindre que Dieu. Un tel chrétien ne convenait nullement à l'espèce particulière de christianisme que professe l'empereur de toutes les Russies. Par conséquent, la cour czarienne s'était pourvue à l'avance, et le métropolitain Grégoire se trouvait déjà exilé en Bassarabie, comme coupable d'avoir refusé d'assujettir le clergé valaque à quitter l'autel pour aller transporter les munitions de guerre.

L'Assemblée générale extraordinaire fut convoquée; mais elle était veuve: son légitime président gémissait dans l'exil. Le gouvernement russe ne pouvait laisser une assemblée sans président, et il nomma le même M. Mizzaki, pour protéger les droits et les priviléges du pays, toujours à sa mode. Donc cette haute diète roumaine s'ouvrit sous l'influence des baïonnettes tutélaires de la Russie, et sous l'adroite direction du général Kisseleff.

Quelques boyars, qui conservaient les sentiments traditionnels légués par leurs pères, avaient senti les artifices du protecteur insinués dans le projet du réglement organique. Le plus jeune d'entre eux eut la hardiesse de protester contre cette façon d'Assemblée nationale qui n'avait pas, pour la diriger, son président légal, le métropolitain. Ce boyar fut immédiatement livré à des juges militaires; pourtant, quoique selon la justice russe il dût être fusillé, ou au moins pendu, la clémence du général Kisseleff, pour n'en pas faire un cas trop sérieux, lui épargna un martyre nuisible à la politique czarienne. Le général, qui passait aussi pour un amateur des beaux-arts, traita le courageux boyar en poète, c'est-à-dire en fou, et le fit exiler de la capitale comme un sujet de scandale universel.

Les plus vieux boyars, associés à la protestation, comme le ban Brancovano, le ban Vacaresco, le ban Balaceano et le vornic C. Campineano, par un de ces miracles qui viennent quelquefois très-à-propos, moururent tous dans le même semestre, avant la clôture de l'Assemblée générale: ce n'est pas sans raison que l'empereur Nicolas proclame dans tous ses manifestes que Dieu est avec lui.

Ces boyars furent appelés, au dire des Russes, dans le sein d'Abraham, d'Isaac et de Jacob, et leurs restes mortels ensevelis avec grande pompe et parade ordonnées par le pieux gouvernement de Nicolas, car la religion et les morts sont très-révérés en Russie.

Les morts étaient morts, mais les vivants vivaient encore. Le réglement organique fut discuté et adopté dans l'Assemblée générale, pénétrée de respect pour la mémoire des vénérables défunts. Il restait un seul article qui plaçait le pouvoir législatif sous le contrôle du Czar, comme nous l'avons dit, article dont le sacrilége frappait les yeux. Les vivants pouvaient le comprendre, et par conséquent faire du bruit. On s'arrêta donc par ordre à la dernière page du réglement. – Les livres illustrés se terminent, comme chacun sait, de manière à n'avoir pas la dernière ligne au bas de la dernière page. L'avant dernier article devait laisser, selon toutes les règles, le quart final de la page blanche; et, comme les 190 signatures des membres de l'Assemblée ne pouvaient entrer dans ce dernier quart, M. le président Mizzaki s'adressa aux représentants du pays et leur dit dans son mauvais grec *tahouchan: „Arcontès,* Messieurs, ayez la bonté d'apposer vos signatures sur la page suivante, car, vous voyez bien qu'il n'y a pas de place au bas de celle-ci". C'était une raison très naturelle, et les bons boyars, l'un après l'autre, apposèrent leurs signatures, suivant tous les droits de la hiérarchie, sur la page suivante.

L'Assemblée fut close, – le réglement, relié en argent et en or, *déposé* dans les archives; – mais la même main, qui avait si bien calligraphié le livre d'or, s'introduisit dans l'ombre des archives, et ajouta sur le dernier quart de la dernière page un *seul article,* très-petit, l'article qui ravit au pays le droit d'autonomie.

II

Selon le traité d'Andrinople, on devait élire les chefs indigènes des gouvernements des deux États; la Russie devait retirer ses armées de tout l'empire Ottoman. Mais alléchée par l'acte separé du traité d'Andrinople et par tous les articles qu'elle avait fait insérer dans le réglement organique, elle se sentait une singulière paresse à rappeler ses troupes des principautés danubiennes. Quant à ces soi-disants princes de la Valachie et de la Moldavie, ils devaient être nommés en vertu des anciennes coutumes et lois, et même en vertu de ce réglement organique par l'élection des représentants du pays. Mais la cour impériale, pour le moment, dans sa sagesse trouva mieux de les désigner elle-même, et de ne laisser à la Porte que le soin de les confirmer.

En conséquence, elle fixa son choix sur Alexandre Ghica et Michel Stourza; et d'abord ils furent tentés comme Christ par le Diable, qui lui montra le règne de ce monde: elle leur fit espérer ce règne, s'ils livraient leurs âmes entières aux bonnes grâces et aux inspirations de l'Empereur. Et comme ni A. Ghica ni M. Stourza ne pouvaient être tout-à-fait des seconds Christs pour dire: *„En arrière, Satanas!"* dans leur faiblesse humaine et en pauvres pécheurs, ils se sentirent l'appétit de régner. Ils promirent tout; ils promirent même de demander, après leur installation, quelques divisions de troupes protectrices, sous prétexte de maintenir l'ordre et la paix dans le pays, quand le pays n'avait aucune intention de troubler l'ordre et la paix.

Toutefois, à la suite de l'insistance vive des puissances européennes et particulièrement de l'Angleterre, les principautés furent enfin évacuées par les troupes russes. On nomma les Domni à la manière des beys, sans consulter l'opinion, ni le choix légitime des deux peuples. Pour que la Russie s'assurât de tous leurs mouvements, pour qu'il ne restât aux Roumains aucune voie à s'entendre avec la Porte, pour avoir l'œil et la main partout, elle imposa, comme chargés d'affaires moldo-valaques à Constantinople, deux Phanariotes éprouvés, MM. Aristarchi pour la Valachie et Vogoridès pour la Moldavie; elle laissa un autre Phanariote, non moins éprouvé, parmi les Roumains, M. Mavros: il fut établi comme inspecteur général des quarantaines, par tout le littoral. Dans la milice valaque, elle imposa comme chefs Odobesco, Garbaski, Banow et autres officiers subalternes russes ou créatures russes; elle parsema dans les ministères des espions comme un certain Joanidès et autres; auprès du Domn valaque, elle intronisa aussi un M. Grammont, un juif renégat, Meyer, une espèce de médecin et passe-partout, et tant d'autres Argus et Minotaures du paganisme moscovite, sans compter les Valaques de l'école phanariote, et tant d'autres Phanariotes pur sang, qui ne se soutiennent dans le pays que par l'influence ouralienne.

Serré de la sorte, le Domn, surveillé de près dans tous ses actes et discours, dans toutes ses relations, devint une machine du moscovisme, un exécuteur des ordres verbaux du consul impérial.

Le moment donc était arrivé où la Russie devait recevoir le premier service de la part d'Alexandre Ghica. Elle attendait que, d'accord avec l'assemblée générale, il demandât à la puissance protectrice deux divisions seulement de troupes, sous prétexte que les esprits des Roumains, non accoutumés aux nouvelles institutions réglementaires, menaçaient d'être agités et que ces baïonnettes salutaires les tiendraient en repos. Ghica, malgré ses promesses, fut assez intelligent pour voir que, s'il ne pouvait régner à côté d'un consul russe, à plus forte raison il ne serait rien en présence de 24 mille baïonnettes tutélaires. Il déclara que les esprits étaient assez calmes pour lui permettre de prendre sous sa responsabilité la paix intérieure, et avec le plus profond respect il repoussa la proposition bienveillante du paternel empereur Nicolas. Ce refus ne tarda point à être considéré par le cabinet moscovite comme un acte ingrat et traître à la *sainte* cause de la Russie (les causes du Czar ne sont ni plus ni moins que saintes). Dès ce moment, Ghica se mit de lui-même sur la pente de sa chute.

III

Pour réaliser les plans dont il était l'exécuteur, le consul russe, M. Rükmann, commença par recruter une opposition parmi les ambitieux et les mécontents. Le coryphée en fut M. J. Campineano. Lorsque l'opposition devint assez forte, Rükmann contraignit Ghica à introduire dans l'Assemblée nationale la question de l'article intercalé dans le réglement organique. Cet article avait l'apparence de la légalité, mais personne ne le connaissait; il avait besoin d'une publicité solennelle, chose fort périlleuse dans une époque de non-occupation et de volonté libre. Rükmann excitait les passions, les ambitions, et lorsqu'il vit que la publicité de cet article irritait les esprits, il ne manqua point d'encourager le parti antagoniste soulevé directement contre la puissance protectrice. On connait la politique moscovite; elle pousse celui qu'elle veut frapper à se rendre l'aggresseur pour avoir le prétexte de l'atteindre dans son bon droit. Le consul russe avait le dessein d'incriminer l'opposition formée par lui-même, et en inculpant à la fois A. Ghica pour sa connivence avec elle, de susciter une affaire grave à la suite de laquelle devait tomber le Domnu. Celui-ci ne tarda pas à juger sa difficile situation; il se trouvait entre Scylla et Carybde; il s'agissait ou de trahir son pays en s'unissant aux intentions du Czar, en opprimant l'Assemblée nationale par la violence et la corruption, pour lui faire adopter par toutes les formes le susmentionné article, ou de faire cause commune avec l'Assemblée nationale et conséquemment perdre le trône. Il eut le courage de mépriser une couronne flétrie, et sut échapper à la critique de l'histoire comme aux pièges de M. Rükmann.

Ce diplomate pourtant réussit à compromettre l'Assemblée, à l'incriminer et à obtenir le décret qui la dissolvait. Puis, pour démontrer que l'opposition, dont elle nourrissait le germe, ne fut pas provoquée par lui, il se rendit à Constantinople, et il rapporta un firman qui punissait de l'exil tous les chefs du parti opposant, même Campineano son ami, entraîné dans ses rangs par le consul intrigant et corrupteur. Car il avait eu l'art de pousser, selon ses vues, les hommes les plus patriotes pour les renverser, les dénigrer ensuite, et, à force de persécutions, les rendre les premiers champions de la Russie.

Ghica, connaissant toute l'intrigue, se garda de mettre en exécution le firman et personne ne fut exilé.

Les membres de ce parti, révoqués de leurs fonctions et charges sur la demande du consul, persécutés et ignorant les précédentes relations de Campineano avec le perfide diplomate, résolurent de poursuivre leur chemin et de défendre leurs vieux droits. Campineano, indigné, lui aussi, du tour dont il s'était vu victime, ne tarda pas à tirer parti du patriotisme de ces fidèles boyars et se détermina sérieusement à se liguer avec eux; ainsi d'accord, ceux-ci réalisèrent une somme de plusieurs milliers de ducats et l'envoyèrent, lui, à Constantinople, à Paris et à Londres, pour plaider la cause nationale.

Mais à Constantinople, on ne le reçut point par des motifs assez politiques et assez russes. Puis tout ce qu'il fit en France et en Angleterre fut connu à Pétersbourg; car le cabinet de Saint-Pétersbourg possède partout des yeux et des oreilles. Comme il revenait de sa mission, Campineano fut arrêté à Vienne par le gouvernement autrichien, car le gouvernement autrichien fut toujours complaisant pour ses alliés de la Newa et prêt à exécuter les ukases du Czar.

Campineano donc fut conduit par une escorte autrichienne jusqu'aux frontières et rendu aux autorités de la Valachie. Puis, à la suite d'une note du consul russe il y fut arrêté dans un couvent et retenu en exil.

Cette persécution, contrainte de la parte du Domnu, souleva les esprits patriotiques; et les amis de Campineano commencèrent à conspirer systématiquement pour le délivrer et pour renverser Ghica. Le gouvernement moscovite souriait à cette conspiration, car il voyait sa prophétie calculée sur le point de s'accomplir, et le consul disait toujours que le pays ne serait jamais tranquille sans les baïonnettes protectrices.

En même temps, le vice consul russe de Gallatzi et d'Ibraïla ourdissait (1841) l'hétairie bulgare. Il l'organisait en Moldo-Valachie et renouait ses fils avec la conspiration qui se tramait à Bucaresci contre le Domnu. Le plan était que la révolution bulgare éclatât à Ibraïlla, et par contre-coup une autre à Bucaresci. La chute de Ghica, les désordres causés par la double révolution bulgare et valaque, ne pourraient qu'inspirer un grand chagrin à l'empereur Nicolas. Sa sollicitude devait envoyer sur-le-champ ses troupes tutélaires pour punir les rebelles, rétablir l'ordre et occuper naturellement le pays. Puis, ces troupes qui auraient sauvé la Roumanie, devaient aussi surveiller de près le mouvement futur en Bulgarie, en Serbie et dans la Thrace, et se trouver à portée d'opérer un démembrement de l'empire turc. Dans un pareil cas, la Valachie et la Moldavie occupées ne pourraient tarder à montrer leur reconnaissance envers leur libérateur et à se soumettre volontairement à la suzeraineté ou domination entière de la Russie.

Plan assez ingénieux et digne du cabinet de Pétersbourg! Mais A. Ghica déjoua ce plan et démasqua le complot: le procès-verbal des conspirateurs fut expédié à Constantinople. Ghica reçut un sabre d'honneur de la part du Sultan. Cette récompense de la Porte fut regardée par l'autocrate comme une déclaration de guerre, un défi, et comme la Turquie n'avait pas l'intention d'engager une lutte armée, par un firman elle ne tarda pas à destituer Ghica pour donner une preuve éclatante de ses sentiments pacifiques envers l'illustre cour du Nord.

IV

Le successeur de Ghica était marqué d'avance par la Russie; c'était Stirbei, qui l'avait servie avec zèle. Son frère Bibesco, en escamotant le poste, la surprit elle-même, quoiqu'elle connût ses qualités comme celles du premier.

Bibesco, s'étant fait élire par son adresse, fut confirmé Domnu. Le plan moscovite d'occuper les deux pays, découvert par A. Ghica, ne pouvait plus être mis en jeu. Les Machiavels ouraliens s'imaginèrent d'introduire des colonies russes dans la Valachie. Ils envoyèrent des entrepreneurs pour exploiter ses mines. Le réglement organique ne permet pas leur exploitation sans l'approbation de l'Assemblée générale. Bibesco reçut avec bienveillance M. Trandafiroff avec ses acolytes, et le recommanda spécialement à son ministère. Celui-ci conclut avec l'exploiteur russe des contrats, ordonna aux administrateurs des districts de lui prêter aide et protection, c'est-à-dire de forcer les propriétaires des montagnes à subir ses conditions, tout-à-fait dans le sens du communisme cosaque: „Le tien est le mien sans que le mien soit le tien." M. Trandafiroff, qui venait prendre possession de nos montagnes pour un terme illimité, avait en outre le plein pouvoir d'appeler de la Russie 4 à 5000 travailleurs; et si ces hommes étaient des soldats ou des sapeurs déguisés, tant mieux, disait-on, car ils seraient des hommes soumis et disciplinés.

Cet acte arbitraire de Bibesco, cet acte qui violait le réglement organique même, et les procédés impérieux de M. Trandafiroff envers les propriétaires, émurent au dernier point les esprits, et engagèrent l'Assemblée générale à interpeller le ministère sur une aussi scandaleuse atteinte au droit public et au droit privé. Elle eut encore la sincérité de se plaindre des mauvaises intentions de la puissance protectrice.

Défendre les droits nationaux et les propriétés particulières, quelle audace! Bibesco dissout l'anssemblée factieuse, et mérite ainsi d'être considéré par ses hauts patrons comme le rare bijou qu'ils n'avaient pas trouvé dans A. Ghica. On lui accorde en conséquence une autorité absolue, sans contrôle, sans Assemblée générale, pendant trois années de souffrances pour le pays. Ses parents et ses créatures, sous son ombre, purent impunément vendre les fonctions publiques aux plus offrants, dépouiller les monastères et trafiquer de leurs revenus, pour fournir à la pieuse orthodoxie le prétexte de se constituer leur tutrice. Afin de mieux remplir son rôle destructeur, Bibesco frappa la langue nationale dans les écoles, martyrisa par le ridicule et la persécution les auteurs nationaux, de manière que, plus il s'aliénait l'affection de ses compatriotes, plus il acquérait la faveur du Czar et le droit de gouverner par une main de fer.

Le cabinet de Pétersbourg se réjouissait à la vue de ce gouvernement odieux et anti-national; car il ne veut que pousser les Domni à commettre toute espèce d'abus et à mériter l'exécration des indigènes, afin que les hommes honnêtes se voient réduits à se jeter entre les bras de l'Empereur: soldats nouveaux destinés à servir ses volontés iniques, ses ambitions sans bornes, au besoin contre la Turquie, quand il jouera contre elle son coup décisif.

TROISIÈME PÉRIODE

SITUATION POLITIQUE ET MOUVEMENT DES PARTIS. PRÉAMBULE À L'HISTOIRE DE LA RÉGÉNÉRATION ROUMAINE

I

Cependant la jeunesse Moldo-Valaque mûrissait. La presse, par intervalle, laissait jaillir quelques vérités. La nation commençait à s'éveiller et les opinions à se former. Les mains faibles d'A. Ghica n'avaient pu empêcher le peuple de maudire, en la souffrant, la tyrannie des Roumano-Phanariotes soutenus par les consuls russes, et dernièrement la main de fer de Bibesco courbait tous les fronts sous un joug insupportable, depuis le plus humble jusqu'au plus superbe. La domination de la Russie n'était plus un problème. Tout ce qui avait le sentiment patriotique se voyait persécuté, proscrit. Le Consul moscovite agissait en proconsul et le Domnu n'était que son *aide-de-camp,* suivant l'expression du consul même.

Alors éclate la Révolution de Février en France; elle produit celle de Berlin, de Vienne et de presque toute l'Europe. L'absolutisme chancelle. Les épidémies sont au moral comme au physique. Les événements se succédaient; les journaux, à chaque poste, soulevaient une vive commotion dans la capitale et les autres villes de la Valachie. La jeunesse, les négociants, les boyars mêmes, le peuple, apprenaient chaque jour des exemples généreux et la souveraineté des peuples. Le système successif des précédents gouvernements, le joug accablant de Bibesco, avaient exaspéré les âmes; les boyars et les notables n'ayant aucun moyen de faire parvenir leurs plaintes à la connaissance de la Porte, ne sachant plus où recourir, commencèrent à prendre foi dans leur force, devant les manifestations triomphantes des nations sœurs. Mais rien n'était encore organisé; pas le moindre symptôme de conspiration. Seulement quelques échanges d'idées, quelques aspirations sympathiques, de beaux rêves sans énergie et sans direction.

La chute du *Metternichisme* à Vienne fut un grand deuil pour le Czar; il ne voyait que le perte de ses alliés dans toute l'Allemagne déjà constitutionnalisée. Il promit aide et assistance à l'Autriche pour la rétablir dans son ancien régime. L'élément le plus redoutable parmi les nationalités dominées par l'Autriche était celui des Magyars. C'est par là qu'on résolut de porter le premier coup aux libertés promises par l'empereur Ferdinand. On arrêta le plan, et le pacte fut ténébreusement scellé entre les deux augustes puissances.

Par une de ces fatalités remarquables dans l'histoire des peuples, les braves et généreux Magyars, s'exaltant dans leur premier élan de générosité, crurent qu'il était facile de magyariser toutes les nationalités dont se composait le royaume de la Hongrie. Les Croates, les Slavons, les Serbes et les Roumains s'irritèrent à ce symptôme de fanatisme. En vain les héros du Teiss appelaient tout citoyen au partage égal des droits et des libertés; les autres nationalités se récriaient que pour être libre, il faut exister d'abord, et le magyarisme s'efforce d'anéantir toutes les autres existences nationales pour les absorber dans la sienne. L'astucieuse Autriche se hâta de profiter de cette division. Son système, mis en relief par le diplomate de la Sainte-Alliance, l'avait depuis longtemps accoutumée à dompter l'orgueil des puissants par les bras des faibles. On connaît les scènes sanglantes de la Gallicie; le cabinet de Vienne se proposa de les renouveler en Hongrie, au cas où les Magyars se refuseraient à exécuter les nouvelles dispositions réactionnaires. Tout est permis aux tyrans, le désordre, le pillage, le massacre, la dévastation. Et si les actes de barbarie ne leur suffisent pas, il descendent jusqu'à la scélératesse, jusqu'à la calomnie. Ils traitent de rebelles, de communistes, tous ceux qui ont le courage de défendre la propriété générale et particulière, les droits nationaux et individuels.

Les Roumains de la Transylvanie et du Banat, les Serbiens, les Slavons et les Croates furent destinés dans le plan teutonico-russe à commencer la revolte, pour se forger leurs propres chaines. Mais on ne pouvait clairement prévoir l'issue d'un mouvement semblable. Il était donc d'une grande nécessité que la Moldavie et la Valachie fussent ocupées par les troupes moscovites, pour s'y poster comme un épouvantail contre les Magyars, et contre tout autre peuple qui aurait secondé leur cause. L'Autriche fut considérée comme un tonneau dépourvu de tout cercle, et qui va se disoudre, au cas de soulèvements de ses nationalités diverses. Le Czar résolut de lui appliquer un cercle assez fort, en s'approchant de ses frontières par la Gallicie, la Bukovine, la Moldavie et la Valachie, jusqu'à Orsova où apparait l'élément slavon, et d'où Jellacici était prêt à donner le signal de l'anarchie *monarchesque*.

II

Mais sous quel prétexte occuper les principautés danubiennes? Le cabinet impérial le proposa à Michel Stourza, car il comptait sur la prompte obéissance de Bibesco. Stourza hésita dès le premier mot. Assez riche, il s'était accoutumé pendant plusieurs années à gouverner en satrape. Il refusa.

Des germes de mécontentement couvaient depuis longtemps en Moldavie. Le cabinet impérial fit ourdir par son consul à Jassi une conspiration des grands boyars, jaloux du trône et des portefeuilles. La jeunesse patriote, à son insu, en devint l'organe, entraînée par son zèle et par ses bonnes intentions. Les coryphées conspiraient dans la maison du consul russe, et ce diplomate, pour intimider Stourza et le contraindre à demander les troupes russes, lui déclamait ses grandes inquiétudes et ses soupçons: il l'assurait qu'il se tramait une vaste conspiration, et tout en justifiant et protégeant les conspirateurs, il les lui dénonçait. Le vieux renard démêlait tout et s'efforçait d'échapper au péril par ses propres moyens sans recourir aux baïonnettes protectrices. Enfin les conspirateurs furent poussés des deux côtés aux voies extrêmes. Stourza souhaitait les surprendre en flagrant délit, et le consul tâchait de provoquer un éclat. Alors on appellerait un commissaire russe pour examiner l'affaire et la compliquer de façon à réduire Stourza à réclamer l'entrée des troupes russes, ou à s'en créer un prétexte.

A Pétersbourg, on savait prophétiquement le jour de l'explosion et on envoya d'avance le général Duhamel, afin qu'il pût se trouver à Jassi dans la première fermentation des esprits.

Le mouvement médité contre Stourza eut lieu le 28 mars. Les *insurgés* (comme Stourza les nommait) furent surpris, vaincus, dispersés, tués, arrêtés, exilés etc. Duhamel arriva à Jassi sans être attendu. Tout le monde s'étonna de la vitesse de la poste russe… Duhamel se montrait fort sévère contre l'esprit révolutionnaire, et, en même temps, il menaçait Stourza de dresser une enquête pour découvrir les actes illégaux qui avaient forcé les Moldaves à se soulever contre lui et de le destituer au besoin.

Le langage de Duhamel vis-à-vis de Stourza enhardit beaucoup le parti roumano-phanariote de Bucaresci, lequel avait rédigé une brochure publiée à Bruxelles en 1847. C'était le parti des mécontents hostiles à Bibesco. Il se prépara donc à l'accuser. Le chemin était tracé par cette brochure; elle recommandait le reste des Phanariotes et des vieux boyars que nous appelons Roumano-Phanariotes, comme les seuls fidèles à la Russie. Faisant un crime à Bibesco de vertus qu'il n'avait pas, elle le peignait encourageant la jeunesse et flattant ses rêves d'une nationalité problématique, de l'existence des hommes fabuleux, et insinuait tant d'autres calomnies qui fournirent de la matière au manifeste de Nesselrode du 19 juillet 1848.

Bibesco, pour démontrer que ses accusateurs étaient une minorité intrigante et jalouse, commence à caresser le parti national qui, dès lors en grande majorité, avait du crédit et de l'influence. En même temps il expédie à Jassi Villara, son ministre de l'intérieur, pour sonder les desseins de Duhamel. Celui-ci fit comprendre à Villara qu'il viendra aussi à Bucaresci pour prêter main-forte au *prince* et le soutenir contre tout mouvement attentatoire à la dignité du gouvernement, et qu'il étouffera tout murmure dans des circonstances aussi graves.

Dès que Bibesco reçut cette nouvelle, il se ranima et changea de langage avec le parti national. Il le taxa de turcophilisme et d'ingratitude envers la bienveillance de la Russie; il déclara que la Russie seule pouvait mettre les deux pays sur le chemin du bien-être et, plus tard, de l'indépendance. Qui connaît *le langage de Stirbeiu, son frère, dans son dernier voyage à Londres en 1848, comprend de quelle source émanent ces illusions si trompeuses et si fatales.*

Comme nous l'avons énoncé, dans la Valachie jusqu'à ce moment il n'existait aucune conspiration contre Bibesco ou contre les puissances suzeraines et garantes. Il n'y avait que des aspirations vagues vers un avenir meilleur, des désirs assez ardents vers le progrès, et ces sentiments honnêtes qui poussèrent quelques individus à aller demander au Domnu même la permission de rédiger et de lui présenter une pétition collective, respectueuse supplique où l'on solliciterait quelques réformes exigées par l'esprit de l'époque, par les besoins du pays, et conformes à ses devoirs de vassal. Rien ne s'ourdissait dans l'ombre que les intrigues tortueuses du parti roumano-phanariote.

III

Telle était la situation à l'arrivée de Duhamel dans Bucaresci. Fidèle à son plan, il tint sa parole pour gagner tout entier Bibesco. Le métropolitain et le corps des boyars vinrent le visiter, et il les reçut en robe de chambre et le cigare à la bouche. Il apostropha les uns, en leur disant qu'il s'élevait des murmures contre le gouvernement, qu'il les réprimera et prêtera son appui au *prince*. Il ajouta que si la Russie est prête à secourir les gouvernements partout, à plus grande raison elle ne pourra souffrir aucun symptôme agitateur dans les deux pays placés sous sa tutèle. Il annonça enfin qu'il voulait anéantir l'esprit révolutionnaire dans la Valachie.

Lorsque les habitants de la capitale entendirent ces paroles, personne ne pouvait comprendre de quel esprit de révolution parlait cet envoyé de Pétersbourg. On ne soupçonnait que le parti roumano-phanariote, adversaire de Bibesco, et, en effet, ce parti se crut incriminé et pâlit. Bibesco triomphait.

Une protection si généreuse exigeait naturellement de Bibesco un témoignage de gratitude. Le pauvre diable était disposé à tout, à prévenir même, s'il était possible, les intentions et les désirs de Duhamel.

Dès le premier jour, l'envoyé russe demanda qu'on lui donnât une idée exacte de la quantité des céréales qui se trouvaient sur le territoire, et il manifesta sa résolution d'attendre jusqu'à la nouvelle récolte pour en apprécier le résultat. Puis il demanda à Bibesco qu'on lui donnât aussi la connaissance de la quantité de produits nécessaires pour la consommation du pays; et, pour le surplus, il exigea que l'exportation en fût interdite.

Une semblable demande étonna Bibesco. Elle lui parut une mesure tout-à-fait contraire à la sollicitude et aux vues que professait le commissaire impérial pour imposer la tranquillité, quand elle était parfaite; cette mesure frappait en même temps les intérêts du propriétaire, du fermier, du négociant et du paysan. Conséquemment il osa exposer à son Excellence qu'il n'avait pas le courage, dans de pareilles conjonctures, d'attaquer directement et de si près les intérêts généraux. Duhamel le rassura, l'exhortant à ne rien craindre, lorsqu'il compterait sur les bonnes grâces et le soutien de Sa Majesté l'Empereur.

Bibesco eut la curiosité de savoir à quoi aboutirait cette mesure.

Duhamel lui certifia que la Russie, toujours bienveillante envers les principautés, veillait sur elles *comme la Providence*, et se préparait à y introduire ses armées pour les sauver d'un mouvement qui pouvait éclater dans le voisinage, par exemple en Transylvanie…, dans le Banat…, ou parmi les Hongrois. Il l'engagea donc à convoquer de suite l'assemblée générale, récemment dissoute par une inspiration peut-être salutaire, pour y reprendre opportunément son siège et réclamer l'entrée des armées impériales sur le territoire roumain.

Ces insinuations prophétiques n'avaient pas de sens possible alors, sinon dans le langage de la diplomatie. Comment la Russie connaissait-elle d'avance un mouvement insurrectionnel en Transylvanie et en Hongrie? Le cabinet autrichien ne le connaissait pas, et ceux-même qui devaient conspirer ne le connaissaient pas davantage. Non, c'est contre l'Autriche constitutionnelle que la Russie se prépare… Telles étaient les conjectures de Bibesco à sa première impression; il augura néanmoins qu'il y avait là quelque chose.

Cependant le Domnu, avec tout son zèle d'être utile à la puissance protectrice, ne trouva pas si commode de gouverner à côté de tant de généraux russes; il n'y voyait que l'interruption

du règne absolu auquel il s'était accoutumé, se considérant comme un roi. Il promit tout; mais il resta plusieurs jours à réfléchir avant d'exécuter sa promesse.

Duhamel est un homme digne de son maître, sachant peser le poids du ton de chaque *oui* et de chaque *non*. Il commença à soupçonner Bibesco. Celui-ci cherchait les moyens d'éviter l'invasion moscovite, en se procurant des forces nationales pour défendre le pays au cas d'un mouvement de l'autre côté des Carpathes. Augmenter l'armée par la création d'un corps de pandours fut sa première idée. Il fit appeler Maghiero, qui était alors administrateur dans le district de Romanati en Petite-Valachie, homme réputé par sa bravoure. Il lui dit confidentiellement qu'on soupçonnait un mouvement dans la Transylvanie de la part de quelques agitateurs qui auraient l'intention de passer en Valachie, et, pour que le gouvernement fût en état de leur résister sans recourir au secours étranger, il le chargea de l'inspection de tous les dorobans; il lui enjoignit d'aller s'informer auprès de chaque administration si leur nombre était complet, si leurs armes étaient en bon état, s'ils étaient bien organisés par *caporalies*. Puis il lui manifesta l'intention qu'il avait de lui confier ensuite la formation d'un corps de pandours.

IV

Duhamel, voyant l'hésitation de Bibesco à se prononcer décisivement, sentit redoubler ses soupçons, et résolut d'employer à son égard le même artifice dont on avait usé avec Stourza. D'un côté, il chargea M. Mavros de monter une conspiration systématique contre le Domnu. Mavros avait ses alliés, ses amis, ses parents, et initia dans le secret quelques personnes dévouées. Elles reçurent la mission de faire la propagande sans nommer le moteur; d'un autre côté, il envoya des espions russes, comme Joannidès et un Ghica, aux hommes du parti roumano-phanariote pour les encourager. Ces messagers insinuèrent à ceux-ci qu'il fallait aller visiter encore le commissaire impérial. „Ne désespérons pas, disaient-ils, tâchons de lui apprendre ce qui se passe dans le pays sous le gouvernement du *Fou*“ (Les Roumano-phanariotes appelaient ainsi Bibesco.) Ces boyars ne tardèrent pas à se rendre chez Duhamel. Le commissaire russe les accueillit très poliment cette fois, et leur expliqua que, dans les premiers jours, il n'avait pas voulu à la vérité recevoir des plaintes et des accusations contre Bibesco, mais qu'à la suite de son séjour, s'étant assuré que le *fou* avait dévié du chemin réglementaire, ces messieurs pouvaient très-bien exposer leurs griefs et réclamations par la voie légale, en désignant tous les abus de son gouvernement. L'Empereur, ajoutait-il, leur rendrait sévèrement justice. Puis, en passant, il leur recommmanda de s'entendre avec certaines personnes, parentes de M. Mavros, en les signalant comme très-douées des moyens propres à manier la plume et les *affaires.*

La conspiration, formée dans la maison de Mavros, se propageait et acquérait des adeptes à divers degrés. Parmi les cercles des boyars, on avait déjà commencé à sentir les mouvements et le but de cette association organisée dans le consulat russe. Les chefs du parti roumano-phanariote, comme A. Ghica (l'ex-ministre), C. Cantacuzène, C. Souzo entrevirent une lumière dans la recommandation que leur fit le commissaire impérial: ils soupçonnaient de conspiration les personnes recommandées, et, par conséquent, ils furent presque convaincus que le complot était ourdi sous l'inspiration moscovite. Ils connaissaient déjà celui d'Ibraïlla dont nous avons parlé, et ne tardèrent pas à montrer une magnanime audace. Comment, avec leurs principes, seraient-ils restés en dehors d'un complot *privilégié* contre les persécutions de la police?

Le parti russe et celui des Roumano-phanariotes se fondirent donc par leur nature dans un seul.

*

Les événements s'aggravaient au centre de l'Europe. Chaque poste apportait des nouvelles importantes. Les programmes des constitutions, que les peuples proclamaient à l'envi, étaient une école pour le peuple roumain. Chaque camaraderie, chaque professsion, chaque métier, chaque corporation devenait une centralisation partielle d'individus qui rêvaient des améliorations dont ils sentaient de plus près le besoin. Les professeurs, les étudiants, les imprimeurs, les libraires, les relieurs même souhaitaient voir abolir la censure arbitrairement établie, entrave si préjudiciable à une industrie où tant d'individus, dont l'État avait la charge, pourraient puiser honnêtement le pain nourricier. Les commerçants éprouvaient depuis longtemps le besoin d'une banque nationale, tant de fois demandée et proscrite par les diplomates czariens, et les barbaries commises par la police leur faisaient desirer la garantie de leurs personnes et de leur honneur devenus le jeu et la proie de chaque sbire. Les boyars, témoins et victimes de toutes les corruptions électorales, appelaient plus sérieusement l'heure d'anéantir une influence aussi oppressive dans la nomination des députés et des fonctionnaires publics. Chaque centralisation, suivant ses besoins et sa méthode, se créait une projet de constitution, sans avoir la hardiesse de la propager en dehors de son cercle. Les partis ne pouvaient se connaître et ils ne connaissaient point ce qui se passait dans le consulat russe et dans la maison de Mavros.

Sur ces entrefaits arrivèrent quelques jeunes gens roumains de Paris, qui avaient été les témoins de la proclamation de la République française en février. Ils se pressèrent d'accourir à Bucaresci pour juger quels étaient les éléments de la Valachie et quelles chances favorables s'y offraient pour entreprendre un mouvement national vers une voie de progrès. Ces jeunes gens, d'un côté enthousiasmés par ce qu'ils venaient d'admirer en France d'où les encourageaient des hommes assez influents, d'un autre côté étrangers à toute ambition, sans famille, ne craignaient pas de manifester plus hautement leurs principes et leurs projets. Les conspirateurs privilégiés par la Russie avaient aussi le même courage. Mavros et compagnie clamaient à haute voix leur grand patriotisme, leurs sentiments *honnêtes* et libéraux, leur haine contre les abus, et particulièrement leur désapprobation *loyale* de tous les actes de Bibesco. Nous dirons plus tard ce qu'est M. Mavros: mais à le voir, lui et ses adeptes, à les entendre, il n'y avait nulle différence entre le parti russe et celui des jeunes gens arrivés de Paris, sinon que ces derniers, comme plusieurs du parti national, étaient assez souvent attaqués par la police, tandis que la police n'osait hasarder aucune observation aux amis de M. Mavros, de Kotzebue et de Duhamel, ni même aux hommes initiés par les bons amis et parents de Mavros.

Pourtant quelquefois, lorsque la propagande et les déclamations se faisaient trop ouvertement, M. Mavros ne manquait pas de recommander la prudence.

Ces jeunes néophytes révolutionnaires, en proie à mille persécutions, ne se lassaient pas de tenter tous les moyens pour atteindre leur but. Dans leurs recherches, ils ne découvrirent personne de plus intrépide que ceux qui étaient mus par les leviers de la Russie. Le courage, ou mieux l'impertinence de ceux-ci parut du patriotisme à la crédule jeunesse; trompée par l'apparence, elle leur donna la main.

Le commissaire russe recevait des rapports quotidiens; il était instruit de tout ce qui se passait, et plus la conspiration grossissait par la réunion des partis, plus il pressait Bibesco de réclamer l'entrée des troupes russes, attendu qu'il *sentait dans l'air une conspiration, une révolution*. Il n'en dénonçait pas les organes et ses complices; mais il insistait pour arrêter, exiler et pendre même des hommes dont le crime n'était que d'être étrangers au mouvement fomenté par ses propres ruses. Il exigea la suspension du *Courrier Roumain* (VI), qui tenait un langage ferme, calme et national, s'efforçant d'éclairer les masses pour qu'elles ne devinssent pas la proie des intrigues étrangères, puis de l'anarchie, selon le vœu du cabinet russe; car, au cas où Bibesco ne consentirait pas à l'occupation, le cabinet protecteur rêvait le désordre, l'anarchie, pour avoir le prétexte de venir *légalement* rétablir l'ordre.

En ce moment la conspiration touchait à son dernier terme; il ne restait qu'à régler la marche du mouvement. Le parti russe n'était pas nombreux. Il formait, pour ainsi dire, un état-major sans soldats. Puis son intention était, si Bibesco persistait dans son refus, de ne lever l'étendard que vers la fin du mois d'août, lorsqu'aurait éclos le mouvement commencé en Hongrie par Jellacici et par les populations slavonnes et roumaines. La Russie en tirerait un motif doublement plausible pour faire entrer ses troupes dans la Valachie, les y camper avant une intervention des autres puissances, les hiverner et posséder ainsi dans le printemps, au moment d'agir, le point stratégique du départ.

Les jeunes révolutionnaires s'accordaient pour l'emploi des moyens extrêmes; mais, impatients, ils voulaient engager sans délai la lutte, soulever les villages, puis les arrondissements, puis les districts, puis le pays entier, soulever les prolétaires contre les propriétaires, détrôner Bibesco, et prendre les rênes du gouvernement. Les Russes souriaient; les Roumano-phanariotes qu'on nomme aussi vieux *Ciocoi* n'avaient pas le courage de se présenter armés dans les rues, et ils redoutaient encore, avec raison, de déchainer les paysans; car ils ne savaient par quels moyens les calmer et les retenir, quand une fois ces masses aveugles mesureraient leur force. On se proposa donc de tenter la milice. Le parti russe avait déjà initié le chef de l'armée roumaine, Odobesco; celui-ci avait de même initié Salomon, qui commandait le régiment en garnison dans la capitale. Leur mission était de décider les soldats à ne pas tirer sur le peuple pour réduire Bibesco à invoquer le secours russe. C'était une mission secrète inconnue aux deux autres partis. En conséquence, la faction impériale fut d'avis de laisser à l'écart Odobesco et Salomon; car, disait-elle, la révolte des chefs militaires serait d'un mauvais exemple; elle proposa d'essayer d'initier d'autres officiers.

Quelques-uns, parmi les jeunes gens venus de Paris, se chargèrent de cette mission, parce qu'ils avaient déjà entamé dès leur arrivée, quoique sans succès, des ouvertures à cet égard. Ils renouvelèrent la tentative, et cette fois s'entendirent avec plusieurs chefs depuis longtemps disposés à servir le parti national contre les intrigues étrangères, et à soutenir le Domnu s'il se mettait à la tête du mouvement pour sauver le pays d'imminents malheurs.

V

Ces trames multiples se nouaient en Valachie, lorsque Tala'at-Efendi, le commissaire turc, se trouvait encore à Bucaresci. Il voulait connaître les hommes et les choses; mais, surveillé, espionné dans tous ses actes par les sbires de Saint-Pétersbourg, il n'était approché que par le parti russe, par celui des Roumano-phanariotes et par quelques-uns des hommes de Bibesco. Tout autre, qui aurait essayé de lui parler et de s'entendre avec lui, se serait vu infailliblement persécuté et arrêté. Personne n'osait se compromettre vis-à-vis de Duhamel.

Enfin Héliade et les frères Golesci, membres influents du parti national (VII), se décidèrent à tout risquer et à le voir.

Mais alors il n'était pas en état de pénétrer ce qui se passait en Valachie; même aujourd'hui, nous sommes certains que beaucoup de choses lui sont restées inconnues, tant la Russie avait pris toutes les précautions pour ériger un mur de fer entre la Moldo-Valachie et la Porte!

– Comment, demanda le commissaire turc, vous n'êtes pas contents de votre *prince,* élu par vous?

– Qui vous a dit cela, Excellence?

– Tous les boyars qui sont venus me visiter. J'aperçois ici deux partis; les uns se déclarent contre le Prince; les autres, ses parents et ses *ciraks* (créatures), s'en montrent très-satisfaits; cela signifie que presque tout le monde en est mécontent. Vous, de quel parti êtes-vous?

– Nous ne sommes ni les parents du Prince, ni ses ciraks, ni ses adversaires; nous ne sommes ni ses amis, ni ses ennemis. Nous sommes les amis de l'ordre; peu nous importe à nous qui règne, Bibesco ou Ghica. Nous voulons l'ordre, le respect au pouvoir et aux lois.

– Mais... qui veut troubler l'ordre? qui ne veut pas respecter le pouvoir et les lois?

– Les partisans de l'état actuel, où tous les principes sont bouleversé.

– Je ne vous comprends pas; expliquez-vous mieux.

– Pour avoir l'ordre, il faut reconnaître un principe ou un chef. L'on ne peut servir deux maîtres rivaux. Nous avons un prince, et nous voyons un consul qui le paralyse sans aucun titre, sans être reconnu par aucun traité ni par aucune puissance. Nos pères ont souscrit à la suzeraineté de la Porte et à sa protection pour nos droits, et nous voyons la Russie qui prétend nous imposer sa souveraineté. Avons-nous cessé une seule fois de payer notre tribut à la Porte? pourquoi ferme-t-elle les yeux? Est-elle, oui ou non, notre véritable protectrice sous la garantie de nos droits imprescriptibles? Tout est confondu;

jusqu'au dernier des employés du consulat, jusqu'au dernier des sujets russes, jusqu'au dernier des sbires et des espions moscovites veut passer pour plus que le Czar.

Or, nous avons nos traités, nos lois, et ceux qui sont nés et nourris dans la religion des lois et des traités sont les plus persécutés, les plus malheureux. Sommes-nous les vassaux du Sultan, ou les sujets du Czar? Quand ces deux questions seront éclaircies, nous aurons l'ordre. Aujourd'hui, c'est l'anarchie; nous en craignons les suites.

– Qu'est-ce que vous craignez? Est-ce qu'on est ici à la veille d'un mouvement?

– On prépare ce mouvement, et les hommes qui s'efforcent de l'empêcher sont persécutés.

– Mais vous, quelles intentions avez-vous? Je vous juge des hommes sans passions, soumis à la raison et doués de bon sens. Soyez tranquilles et calmes; ne vous mêlez de rien.

– Nous ne nous mêlons de rien; c'est justement pour cela que nous sommes persécutés. On nous oblige de prendre parti. Si nous sommes forcés d'agir, nous agirons, Excellence, pour renouveler nos anciennes et légitimes relations avec la Sublime Porte, relations paralysées par le réglement organique. Nous agirons pour défendre l'ordre et préserver le pays de nouveaux désastres. Le peuple connaît les hommes qui l'ont toujours servi. L'anarchie moscovite sera repoussée ou vaincue.

– Mais qu'est-ce que vous entendez toujours par l'anarchie?

– Nous l'avons dit; l'ordre consiste à reconnaître un principe ou un chef légitime, et à respecter les lois. Or, pour bien vivre en Valachie, dans l'état actuel, il faut être l'ennemi du Sultan, notre chef par la foi d'un libre contrat, mépriser le prince élu ou le contraindre à se servir du knout, fouler aux pieds les lois, se rendre l'esclave ou l'espion du consul russe; si cela s'appelle ordre, nous ne sommes pas d'accord. Nous l'appelons anarchie, et nous craignons une anarchie plus terrible qu'on nous apprête dans l'ombre...

Le commissaire turc resta longtemps pensif, comme pour donner un autre cours à la conversation, puis il reprit:

– Mais... vos opinions politiques, quelles sont-elles? Etes vous libéraux ou aristocrates? êtes-vous monarchistes ou républicains? car, voyez-vous, les idées qui fermentent maintenant dans l'Europe, ne sauraient être tolérées dans les Etats du Sultan... non pas tant les idées, mais les formes sous lesquelles on les présente.

– Nous savons très-bien que le gouvernement de l'empire ottoman est progressiste, car l'Islamisme est basé sur le loi éternelle de l'égalité. Quant à nous, nous ne sommes pas aristocrates, car les Roumains n'ont jamais connu une aristocratie, et si le pays avait eu des lois ou des traditions aristocratiques, le prince d'aujourd'hui ne serait pas le chef de l'Etat... Nous ne sommes non plus des monarchistes, car vouloir un trône héréditaire en Valachie, serait conspirer contre nos lois, contre la suzeraineté de la Porte. Nous ne nous proclamons pas davantage démocrates, car aucun Valaque ne connaît ce nom, et nous ne voulons pas chercher des mots, nous voulons des faits. Nous sommes Roumains, et Roumains purs, tels que nos pères ont été, lorsqu'ils ont conclu les traités avec la Sublime Porte; nous voulons conserver nos droits reconnus et respectés par la Turquie, lorsqu'elle était au zénith de sa grandeur, reconnus par la Russie elle-même, leur sourde destructrice. Nous voulons conserver notre autonomie, notre droit électif, nos lois et coutumes anciennes. Nous sommes, Excellence, *conservateurs*, car il faut conserver ce qui est bon. Nous voulons conserver, respecter et soutenir les droits de tous, de la Valachie en général et de chaque Roumain en particulier. Notre point de départ, c'est l'autonomie du pays, et la suzeraineté de la Porte.

– C'est bien; mais je vous conseille d'être tranquilles et *prudents*.

– Nous ne demandons pas mieux; mais on ne nous laisse pas tranquilles. Le prince nous persécute, et peut-être qu'il a néanmoins la conviction de notre loyauté; peut-être qu'il est contraint de nous persécuter…

– Je parlerai au prince.

– Nous vous en prions beaucoup, Excellence… car il dépend du prince de maintenir la tranquillité…

VI

Trois jours après cette conversation. Tala'at-Efendi partit pour la Moldavie, et le lendemain de son départ, l'un des trois interlocuteurs eut la certitude que le prince était contraint par Duhamel à le faire exiler; il fut menacé même d'être envoyé aux travaux forcés des Salines. Ce fut alors que les chefs du parti national se décidèrent à organiser un accord général entre tous les patriotes, jusque là simples spectateurs et prêts à s'opposer à toute tentative de mouvement anarchique. Ce fut alors qu'ils se déterminèrent à opérer une surprise, à confondre et paralyser ce Méphistophélès (VIII) matériel et massif que l'enfer du Nord avait vomi sur la Valachie, comme un type rare du génie moscovite. – Admirable diplomate! les Roumains, en le voyant, s'étaient écriés: „Voilà l'ours!“ et les Tzigans le saluèrent par un charviari, en faisant exécuter sous ses fenêtres la danse de l'ours et en lui chantant la ballade du grotesque animal.

Mais le parti national, il faut le dire, n'était plus un parti, c'était la nation entière. Les grands boyars, sauf les Roumano-phanariotes, les boyars de la seconde et troisième classe, les négociants, le clergé, les professeurs, les hommes de lettres, les artistes, la jeunesse, les paysans, tous ces hommes désiraient des réformes salutaires par la voie légale, des améliorations, et l'extirpation des abus; mais, avant tout, ils désiraient l'ordre; ils redoutaient l'anarchie. Dès qu'ils sentirent que la Russie complotait contre leur repos, ils ne firent qu'un seul corps, et leurs chefs, ou mieux leurs représentants, se retirèrent dans la Petite Valachie pour donner le signal de la guerre contre le perturbateur, l'anarchiste moscovite, et pour défendre la paix publique en conviant tout le monde au festin de la patrie.

Leur proclamation, publiée à Islaz le 9(21) juin 1848, expose leurs principes et leurs sentiments. Ce n'était pas de détrôner Bibesco, car ils l'invitaient à se mettre à la tête du mouvement sauveur; ce n'était pas de lever l'étendard de la révolte contre la Turquie, car ils lui restèrent fidèles jusqu'à la fin, malgré toutes les injustices qu'elle fut forcée de leur faire; ce n'étaient pas non plus des tendances au communisme, comme l'a prétendu la calomnie, ni l'imitation de certaines idées extrêmes de l'Occident, car les bases de cette proclamation sont les suivantes:

Respect à la propriété;
Respect aux personnes;
Avantages généraux sans dommages pour aucun citoyen;
Il est injuste que la majorité soit la proie d'une minorité;
Il est odieux que la minorité soit la proie de la majorité.

Le mot d'ordre de tout le mouvement fut:

Justice – Fraternité.

*

Toute la constitution (IX) ne se base que sur les anciens droits et les anciennes coutumes qui ont gouverné le pays jusqu'à l'an 1828. On vient de parcourir l'histoire des droits de la Valachie, de son gouvernement normal, sans cesse dénaturé par les infâmes intrigues russes, et on verra qu'il n'y a rien de nouveau dans cette constitution. Si elle a paru trop libérale aux yeux des monarchistes, la faute n'en est pas aux Roumains d'aujourd'hui, mais à leurs ancêtres, à leurs pères qui se sont donné ces lois et se gouvernèrent par elles pendant tant de siècles; la faute en est à la Porte qui les a reconnues et respectées pendant tant de siècles; à la Russie, qui, depuis Pierre-le-Grand jusqu'à nos jours, les a elle-même reconnues officiellement, au lieu d'exterminer comme criminelle toute cette race de Roumains devenus chrétiens d'après la lettre de l'Evangile. Les Roumains ne se sont appelés ni démocrates, ni socialistes, ni monarchistes, ni aristocrates, car ils ignoraient ce que sont ces choses-là; ils se sont levés pour défendre et conserver leurs biens généraux et particuliers, soutenir l'ordre menacé, l'ordre établi sur leurs relations légitimes avec la Turquie. Voilà leur mouvement! voilà leur crime!

Bibesco, après avoir signé *librement* la constitution – car le peuple qui la lui demandait était sans armes – après avoir gouverné deux jours en véritable Domnu roumain, intimidé par Duhamel, abdiqua la couronne et la gloire d'être le sauveur, le régénérateur de sa nation.

Le commissaire russe, déjoué dans ses vues anarchiques et voyant Bibesco revêtu d'une vigueur nouvelle acclamé et adoré par le peuple, affranchi de ses vieilles entraves, comprit le danger; car le Domnu pourrait soutenir désormais l'ordre par la seule force morale, et renouant les liens primitifs avec la Porte, couper aux Russes tout espoir d'envahir la Valachie. Il employa donc son art à démoraliser ce pauvre potentat énervé, et lui fit abandonner la terre roumaine pour se rendre en Transylvanie sous l'illusion trompeuse que dans quelques jours il sera réinstallé.

VII

Duhamel se flattait qu'à la suite de cette abdication, il serait facile de composer un gouvernement provisoire d'hommes vendus à la Russie, de les amener à ses vues, c'est-à-dire à réclamer son intervention, sous prétexte qu'ils ne sont pas en état de maintenir l'ordre. Mais le peuple, qui voyait trés-clair et connaissait déjà ses intentions, se choisit pour gouvernants des hommes dévoués à sa cause et à la Turquie.

Duhamel passa incontinent en Moldavie, et les hommes qu'il avait laissés à Bucaresci essayèrent de renverser le gouvernement populaire; le troisième jour après leur installation, ses membres furent arrêtés par Odobesco et Salomon; en un quart d'heure ils furent délivrés par le peuple, et à leur tour les deux malheureux traîtres, saisis, arrêtés et destinés à être jugés tant pour leur attentat contre le gouvernement que pour avoir fait assassiner onze individus.

Dans les dix jours suivants, les hommes du parti russe ne se lassèrent pas de tenter un nouveau coup. Ils répandirent dans la capitale le faux bruit que les Russes avaient franchi la frontière de la Valachie; ils s'entendirent avec tous les Roumano-phanariotes, et avec un petit nombre de réactionnaires, ou de jeunes gens trompés, les premiers répandus dans la milice, et les seconds, insinués au centre même du gouvernement. Ce bruit découragea le peuple et enhardit la réaction. Le gouvernement, pour éviter des scènes sanglantes, pour n'être pas obligé de sévir contre ses ennemis, se décida à transférer son siège dans Tourgoviste, l'ancienne capitale et résidence des Domni.

Les Roumano-phanariotes profitèrent de son absence, et formèrent en hâte une soi-disante *caimacamie*, composée parmi eux. Elle ne put durer vingt-quatre heures. Le peuple la chassa sans tirer d'autres représailles, et rappela son gouvernement qui sut rassurer les esprits et maintenir l'ordre, jusqu'à l'arrivée de Suleyman-Pacha.

Ce digne et véritable Turc, après s'être informé de l'état des choses, pour rendre patente la fidélité des Roumains, n'eut d'autre marche à proposer que de dissoudre le gouvernement provisoire et de procéder à l'élection d'un autre gouvernement, composé de trois membres pris parmi les ministres sous le nom de *lieutenants-princiaires*, et le peuple, pour donner une nouvelle preuve de sa loyauté, obéit; la lieutenance fut élue, sans aucun mélange des hommes du parti russe. Le nouveau gouvernement fut reconnu au nom du Sultan, et, sur l'invitation de Suleyman-Pacha, tous les réprésentants des puissances étrangères entrèrent en relation avec lui.

Parmi le corps diplomatique, il ne manquait à Bucaresci que le consul russe. La lieutenance adressa aussitôt une note à Suleyman-Pacha, en le priant d'intervenir pour faire rentrer le représentant de la Russie à Bucaresci, et l'inviter à reprendre ses relations avec le gouvernement roumain. Mais ce consul, d'accord avec Duhamel, avait d'autres affaires à Galatzi, en Moldavie, et la sécurité publique de la Valachie lui importait peu. Il y complotait dans l'ombre avec MM. Mavros, Georges Philipesco, et certains Souzi, pour agiter les esprits, préparer des massacres et compliquer les affaires, comme un véritable représentant de la puissance protectrice et des sentiments paternels et cosaques de l'empereur Nicolas.

Par l'installation du nouveau gouvernement valaque, la Russie perdait toute espérance d'y voir des hommes avec qui elle pourrait se concerter suivant ses desseins, comme elle avait déjà vainement essayé de la faire avec le gouvernement provisoire, avant l'arrivée de Suleyman-Pacha (X). Epuisant enfin toutes ses ruses diplomatiques, elle s'appliqua d'un côté à se servir de la démagogie à Bucaresci pour provoquer la guerre civile et incriminer la lieutenance, et de l'autre à insister par toutes sortes de menaces auprès du divan pour rappeler Suleyman-Pacha et envoyer Fuad-Efendi comme son remplaçant. Ce dernier, d'accord avec Duhamel et avec une armée turque de 16.000 hommes, devait rétablir l'ordre en Valachie.

Mais l'ordre légal, conservé par les Roumains, a lui seul tenu en respect pendant trois mois les troupes russes, sans qu'elles tentassent d'y pénétrer. La Russie en cherchait par tous les moyens un prétexte, et la Valachie ne le lui a pas fourni. Par une faute grave, selon nous, il fut réservé à Fuad-Efendi de lui procurer ce prétexte par le déplorable conflit de la caserne de Spyro. Car, si la Porte avait gardé ses troupes sur le Danube, la cour impériale n'aurait pas osé impunément violer en *protectrice* les droits des Roumains.

Ce conflit néfaste, qui mit aux prises les soldats turcs avec la milice valaque et nécessita leur entrée à Bucaresci, autorisa en même temps le général moscovite à exécuter la sienne, comme garant et coassocié dans le protectorat. Premier acte décisif du plan czarien. Vainement ensuite Fuad-Efendi voulut protester. Une lettre, expédiée aussitôt par Duhamel à Lüders, le conjurait d'arriver en toute hâte: „Le moment est venu, disait-il, de posséder l'Orient et de menacer l'Occident". L'administrateur du district de Buzeo, qui avait surpris cette lettre, fut condamné aux travaux forcés. Et le vautour de l'Oural s'abattit, les serres étendues, sur la proie qu'il convoitait depuis si longtemps.

CONCLUSION

Voilà le protectorat russe depuis 1828. Les représentants des puissances européennes en Valachie ont été les témoins oculaires de tous les faits que nous venons de mettre en évidence. L'Autriche devait s'inquiéter davantage de contenir cette influence usurpatrice pour les Roumains, nuisible pour l'Europe, et fatale pour elle; car la vieille Terra roumana se trouve au centre de toutes les populations roumaines et slavones de la Turquie et de l'Autriche. Déjà, de longue date, elles sont travaillées par les popes en faveur du Czar, le calife du fanatisme moscovite. L'Autriche, avec raison, a toujours été soucieuse de ce soi-disant protectorat, et toujours elle a surveillé la marche de sa politique dans les Principautés danubiennes. Mais son dernier consul, M. Timoni, payé depuis vingt ans et décoré par l'autocrate, ne fut, dans cet espace de temps, que le valet sous toutes les formes du consul russe. Jamais le cabinet autrichien n'a eu des rapports exacts de ce qui se passait sur notre territoire.

En envoyant, comme consul général et agent à Bucaresci, M. A. Billecocq, homme qui avait rempli sa longue carrière diplomatique auprès des premières cours européennes, la France donna dernièrement une preuve qu'elle songeait à fixer son attention particulière sur ces contrées, ou plutôt sur la politique czarienne en Orient. Mais la France était dégénérée

dans son gouvernement et affaiblie dans sa politique extérieure; en se mêlant plus sérieusement aux affaires de la Moldo-Valachie, elle ne fit qu'empirer son sort. Plus le consul français prétendait soutenir l'honneur et la dignité de sa nation, au nom de ses belles prérogatives en Orient, plus la Russie redoublait d'efforts et d'énergie pour démontrer qu'elle y est maîtresse absolue. En vain M. Billecocq appliquait son zèle et son intelligence à pénétrer toutes les cabales, tous les projets occultes du machiavélisme moscovite, et à en instruire son gouvernement; M. Guizot faisait le sourd. Au lieu d'être encouragé à défendre l'honneur du pavillon tricolore, M. Billecocq passait pour un homme à idées fixes, et sa voix se perdait comme celle de Cassandre. Mais l'ancienne divinatrice prévoyait l'avenir et on pouvait douter de ses prédictions, tandis que l'expérimenté consul français ne faisait qu'ouvrir les yeux, juger le présent pour en tirer des conséquences rationnelles. Si une des premières qualités d'un diplomate consiste à avoir le coup d'œil sagace, à se mettre dans le véritable point de vue, à voir clair et juste et à informer d'avance son cabinet, cette qualité de M. Billecocq fut considérée comme une extravagante prétention de donner des choses hors de propos.

Le cabinet de Pétersbourg connut mieux les services que ce consul rendit à la France par les préjudices qu'il portait à sa politique hypocrite et ladre; il voulut se débarrasser de lui, et le ministère de Louis-Philippe obéit à son ukase rendu par la bouche du consul russe à Bibesco, et par ce dernier à M. Guizot. M. Billecocq, qui accomplit sa mission mieux que tout autre consul en Moldo-Valachie, fut rappelé, car il avait vu ce qu'il ne devait pas voir, et il avait informé de ce dont il ne devait pas informer, selon la politique du ministre doctrinaire. Tout ce que le consul général avait dit dans ses rapports se réalise de jour en jour.

*

Nous avons relaté dans cet exposé succinct l'histoire des droits des Roumains, et de la politique russe en Orient depuis Pierre-le-Grand jusqu'en 1828, et depuis cette année jusqu'à la présente. Nous finirons par un coup d'œil sur les événements qui viennent de s'accomplir en Hongrie par le chemin que le génie moscovite s'était préparé en Moldo-Valachie.

La Russie est si astucieuse, si prévoyante, et tellement assouplie à tout, que, par ses agents de tout genre, et par son or, on peut dire qu'elle prépare les événements. Si l'on affirmait que c'est elle qui travaille depuis longtemps les Hongrois, qui encourage leurs efforts pour reconquérir leurs droits nationaux, qui les pousse à demander une nouvelle constitution; que c'est elle qui a nourri le fanatisme des uns pour opprimer et irriter les autres nationalités de la Hongrie, qui a discrédité par le parti fanatique la clairvoyance et la justice du parti véritablement progressiste des Magyars; que c'est elle qui a incité l'Autriche à se repentir, dans son embarras, de ses beaux moments de libéralisme et à tromper les Magyars, qui a entraîné ensuite ces derniers à se soulever en masse, qui a flatté et encouragé par moments les Kossuth, qui s'est crée d'avance et s'est préparé des Georgey pour contre-balancer et puis renverser les Kossuth, lorsque le moment arriverait; si l'on affirmait que la Russie a travaillé même les Rouges et les Blancs en France, ourdi les journées de Juin pour paralyser la démocratie, souri à l'intervention française en Italie et l'a poussée même pour avoir, elle aussi, le droit d'intervenir en Hongrie afin de dompter les Magyars et de faire sa propagande parmi les peuplades slavonnes et roumaines; si l'on affirmait qu'elle a ainsi agi pour forcer les Magyars à se jeter à ses pieds et solliciter sa protection, pour réduire l'Autriche à l'état de la Turquie et la Hongrie à celui de la Moldo-Valachie, pour couper toute ressource au cabinet de Vienne qui l'entravait dans ses démarches contre la Porte, et enfin pour se débarrasser d'un rival qui seul la surveillait de près dans toutes ses évolutions d'intrigues en Orient; si l'on affirmait tout cela, le cabinet de Saint-Pétersbourg dirait: „Cet homme nous connaît bien, il est dangereux“. Personne ne pourrait comprendre que cet homme dévoile la vérité, hors Dieu, le diable et les diplomates de Saint-Pétersbourg. Tous les autres cabinets, oppresseurs et victimes, trompeurs et trompés, le regarderaient comme un visionnaire. Le temps lève bien des voiles… souvent, hélas! trop tard.

En supposant pourtant que tout cela soit vrai, on serait tenté de croire que la Russie est formidable, et que ses programmes ressemblent au livre du destin. Au contraire, c'est parce qu'elle a toujours été le plus faible qu'elle a toujours recours à la fourberie, aux intrigues et aux trahisons. Qui a enfanté le *Metternichisme?* La faiblesse morale, la position même de l'Autriche. Pourquoi la femme est-elle plus rusée que l'homme? pourquoi le joue-t-elle et le domine-t-elle à son gré? Parce qu'elle est esclave, plus faible et plus ignorante. La Russie et l'Autriche n'ont rempli en Europe que le rôle de deux prostituées rivales. Qui devait remporter la victoire? La plus jeune. Tôt ou tard l'autre devait céder la place, et conformément à sa vie passée, vivre du métier des vieilles courtisanes, en secondant le vice, et devenir témoin des actes détestables de sa jeune rivale.

Les autres puissances européennes, éclairées, moralement et matériellement fortes, furent trop grandes pour descendre jusqu'aux moyens employés par ces deux puissances corrompues et corruptrices. Le fourbe et le faible inventent des artifices et des pièges dédaignés par l'homme libre, honnête et vigoureux. Ces forces factices, appuyées sur l'hypocrisie et le mensonge, bien qu'elles semblent colossales, s'écroulent un matin à l'étonnement du monde.

NOTES

I
ORIGINES

Le roumain est la plus immédiate et la plus directe [héritière] de toutes les langues de la famille latine. On pourrait dire qu'il est, sous certains rapports, plus romain que le latin même, du moins celui que nous connaissons: car il conserve un grand nombre de mots de l'ancien dorique, de cet idiome populaire qu'on ne parlait déjà plus à Rome, au temps de Virgile et de Cicéron, et qui est au latin classique ce que le celte est au français, le teutonique à l'allemand; comme *aflare* trouver; *drum* (δρόμος), chemin; *frica* (φρίκη), terreur; *pandure* (δοῦρα, δούριος, παν δούρὶον), forêt, buis...

Puis en observant que *agnus,* c'est l'ἀμνός, en changeant *mn* en *gn,* on voit que le roumain conserve toujours l'ancien type dans des mots comme: *semn, lemn, demnitate,* signum, lignum, dignitas.

Comparé à l'italien, avec lequel il offre le plus d'analogie, le roumain se rapproche davantage de la langue-mère. Ainsi, dans les dérivés qui forment à peu près les cinq sixièmes de la langue, il conserve entier le mot primitif. Là où l'italien met:

Lago,	*le roumain écrit*	lacu	Campidoglio,	*le roumain ecrit*	capitoliu
Luogo,	» »	locu	Nazione,	» »	natio
Lupo,	» »	lupu	Ragione,	» »	ratio

Le roumain dit *cuget* pour la *pensée, dominu* ou *domnu* pour *seigneur* ou *monsieur; intindere,* en roumain a le sens latin de *tendre,* et non de *comprendre „intendere brachia"*. De plus, le roumain décline

les substantifs féminins, à l'exemple du latin: *Roma, Romae, musa, musae.*

Quelques citations mettront à même de comparer et d'apprécier les ressources de cette langue.

Italien	*Français*
Chiama gli abitator' dell' ombre éterne,	Lorsque du Créateur la parole féconde,
Il rauco suon della tartarea tromba.	Dans une heure fatale, eut enfanté le monde
(*Tasso*)	Des germes du chaos. (*Lamartine*)

Roumain	*Roumain*
Chiamă locuitori eternelor umbre,	Quând vorba mundiferă c'o urra creatòre,
Raucul sunet *tartarei trombae.*	A dis' să fiă lumea intr'o fatale òre.
(*Trad.*)	Din germeni lui chaos. (*Trad.*)

En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M. Lamartine juger laquelle de ces deux langues était la plus capable d'exprimer sa pensée lorsqu'il entonna le chant du désespoir. Voici le mot à mot:

Lorsque le verbe mundifère, par une haine créatrice,
Dans une heure fatale dit: Que le monde soit
Des germes du chaos!

Le roumain écrit en général comme il prononce, et il conserve l'ancienne prononciation latine. C'est l'oreille, et non la grammaire qui lui apprend à doubler les consonnes, à reconnaître les voyelles latines, longues et brèves. Il écrit sans crainte de se tromper *littera, mittere,* parce qu'il prononce *lîtera, mîtere,* et là où on accentue l'antépénultième, il doit avoir deux consonnes. Il écrit de même les mots comme: *battere, famillia, batallie.*

La voyelle *a* brève latine est à peine sensible dans le roumain, comme l'*e* muet français: *luna, Roma.*

L'*e* bref latin, en roumain devient *i,* car l'*i* se prononce avec la bouche plus fermée.

Tempus	*devient*	timpu.
Bene	»	bine etc.

L'*i* long latin, en roumain devient *e*, car l'*e* se prononce avec la bouche plus ouverte:

Lignum,	lemnu
Signum,	semnu.

L'*o* latin ne se prononce *o* en roumain, que lorsqu'il a un son intermédiaire entre la longue et la brève. Dès que l'*o* devient long en latin, le roumain ouvre la bouche et le prononce *oa;* lorsqu'il est bref, le roumain ferme la bouche et le prononce à moitié *u*, ce que le français représente par une diphtongue *ou* plus que longue.

Mōrs, mōrte *devient en roumain* moarte.
Mori, morire » » murire (mourir.)

Le roumain, qui a les infinitifs, comme en latin, en *are, ere, ire*, a tout de suite la clef des substantifs français en *ance* et *ence*, sans qu'il soit obligé de recourir au latin. Jamais il ne commettra la faute, comme un français est souvent tenté de le faire, d'écrire *stence* pour *stance*, *allience* pour *alliance*, *providance* pour *providence*, et s'il écrit *naissance* au lieu de *naiscence*, il n'ignore pas qu'il viole l'étymologie; s'il écrit aussi *connaissance* au lieu de *connoiscence*, il a la même *connoiscence* et non la *con-naissance*, car il y a une grande différence entre *con-noître* et *con-naître*.

Les Roumains sachant que les syllabes *al, el* dans leur langue, suivies d'une consonne, répondent à *au* et *eau*, écrivent en français sans hésiter:

De alba,	aube	Et de Pelle,	peau
Palma	paume	Agnellu	agneau
Cald	chaud	Castellu	château
Assalt	assaut[1]	Vitellu	veau
Psalmu	psaume	Bâtellu	bateau.
Balsamu	baume		
Baldovin	Baudouin		

De même pour des mots, comme *taureau, aurore*, dont la prononciation roumaine *taour, aourora*, lui enseigne la véritable orthographe.

GÉNIE DÉMOCRATIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE

Ce que nous venons de dire est pour la matière de la langue. Mais si on observe sa forme et ses expressions, qui ne sont que le résultat de son éducation, on ne peut qu'admirer les populations roumaines; car, seules parmi les nationalités de la race latine, elles ont conservé les mœurs et les habitudes démocratiques jusque dans leur langage.

Dans la langue roumaine il n'est pas encore usité de s'adresser à la seconde personne par le pluriel, comme chez les Français, ni par la troisième personne, au lieu de la seconde, comme chez les Italiens. Le roumain s'adresse à Dieu, au chef de l'Etat, à tout fonctionnaire public, comme au dernier des paysans ou de ses domestiques, par la seconde personne du verbe au singulier: „*Tata quare esci in ceruri, – Que faci Maria ta? – Vino, frate, – Du-te, Ioanne,*" etc. (Père qui *es* dans les cieux. – Comment te portes-tu, altesse? – Viens, frère. – Va, Jean.)

Les titres d'*altesse, excellence,* ne se donnent qu'aux étrangers, ou en parlant une autre langue. Parmi les indigènes et dans la langue roumaine il n'existe que le titre de ta *grandeur* (măria-ta) pour le chef de l'Etat, et celui de ta *seigneurie* (domnia ta) appliqué depuis le grand bano jusqu'au serviteur.

Le vocatif, *frate* (frère), s'adresse sans exception à tout individu, même dans les moments de colère: „*Mbei, frate, de ce n'asculti? – Apoi, frate, credeam că e bine asa*". (Hé! frère, pourquoi n'obéis-tu? Mais, frère, je croyais que c'était bien comme ça.)

Pour les autres titres de noblesse et de souveraineté, voyez la deuxième note.

II

Les mots *coquin, spadassin* ou *mauvais sujet, scélérat,* n'existent pas dans la langue roumaine, et on remplace le premier par: *roi de la vieille*

---

[1] Remarquons en outre que la consonne finale dans *cald, assalt, pas* etc., indique l'emploi différent du *d, t, s,* dans les mots français correspondants.

cour (craïu de curtea veche); le second par: *un roi et demi, un roi sans bornes* (un crai şi jumătate, un crai fără margini); et le dernier par: *un roi à pendre* (un crai de spânzurat). De sorte que, si l'on s'exprimait en roumain par cette grande fanfaronnade démocratique d'une république qui détrône un roi pour le remplacer par 36 millions, si l'on s'exprimait, dis-je, par la dénomination bâtarde *de peuple de rois* (popol de crai), ce serait la plus cruelle et sarcastique injure. Car, *peuple de rois* en roumain ne signifie que peuple de déguenillés, des anarchistes, des hommes sans lois et conscience; il faut aller en Roumanie pour apprendre la véritable signification du mot *roi* dans la démocratie antique, pour entendre ce dédaigneux *rex* des parents de la république romaine.

Princip n'a jamais signifié, comme nous l'avons dit, que bouffon, fou. Tout le monde connait en Valachie les expressions: *principul Zamphir,* lasă-l *que è un princip* etc. Depuis le réglement organique, on essaya de donner au chef de l'Etat ce titre, et pour éviter le mot national *princip,* on fut obligé de recourir au mot français *prince,* afin de masquer en quelque sorte l'insulte. La répulsion pour ce mot y est poussée si loin, que dans la traduction de la Bible, on l'a remplacé par des équivalents. Le *Livre des rois* s'y appelle le *Livre des empereurs.*

Marquis et *comtesse* signifie fournisseur ou fournisseuse de filles; le mot propre à désigner ce métier n'existe pas non plus en roumain, et on emploie un mot turc, qui ne peut figurer dans un salon, comme leurs seigneuries les marquis et les comtesses.

III

Les finales en *escu* sont des patronymiques qui marquent la descendance, comme les *ides* grecs, les Pélopides, les Héraclides; ou la mémoire d'un haut fait, d'une récompense, comme les *icus* latins, hispanicus.

Les *ei* sont des finales *peggioratives* qui expriment la dérision ou le mépris, comme les *accio* italiens, et les *aille* français. A l'instar de canaille, prêtraille, on peut faire en roumain, d'*edenté, édentaille,* c'est-à-dire du *ştirb,* ştribei; de bestia, bestelei, ciufulei, vulpulei etc. En vérité la finale n'est point du tout classique, et encore moins honorifique; c'est pour cela que je trouve M. Stirbei plein d'esprit, lorsqu'il essaie de diviser son nom en Stir-bey, et de se débarrasser d'une queue aussi ignoble; c'est une heureuse idée qui lui est venue.

IV

La finale au pluriel se voit aussi chez les Italiens, encore plus que chez les Roumains. Le premier chef d'une famille a dû avoir son nom au singulier, comme Tancredo, Rinaldo, Orsino, Medico… et leurs descendants, puisqu'ils sont plusieurs, emploient le nom au pluriel: Tancredi, Rinaldi, Orsini, Medici…

V

Voici la teneur du traité de paix conclu entre Pierre-le-Grand et Cantimir de Moldavie, le 13 avril 1711, pour ce qui concerne l'indépendance et la souveraineté de ce peuple. „La Moldavie aura pour frontière le Nistre. – Elle ne paiera aucun tribut. – Le titre de son chef sera: le prince sérénissime de la Moldavie, *samoderjetz* (autocrate et collègue de la Russie)."

VI

Le *Courrier roumain,* dirigé par J. Héliade, en face des trames machiavéliques ourdies par l'envoyé russe, prit pour devise: *J'abhorre la tyrannie et je crains l'anarchie.* Duhamel, en lisant ces deux phrases, comprit leur sens et dit au consul: Cet homme nous connaît. Il demanda aussitôt la suppression du journal et la proscription du rédacteur.

VII

Dans notre *Histoire de la régénération roumaine,* nous ferons connaître plus en détail ces citoyens qui y jouèrent un rôle important.

VIII

Les Valaques désignaient l'envoyé moscovite par cette qualification caractéristique. Nous la conservons fidèlement.

IX

La constitution nouvelle sera également donnée dans notre *Histoire*, en regard de l'ancienne, avec tous les principaux documents nécessaires pour justifier nos assertions et pour éclairer nettement une nationalité presqu'inconnue à l'Europe.

X

Voir dans *l'Histoire de la régénération* la lettre du consul russe envoyée au métropolitain par Th. Popesco, et le *refus* d'Héliade et de C. Philippesco.

APPENDICE

DU RÉGLEMENT ORGANIQUE ET DU SYSTÈME RUSSE

Le réglement organique commencé par G. Ghica dans le sens national, achevé par les Russes dans les vues du cabinet de Pétersbourg, ne pouvait que reconnaître la liberté du paysan; car il n'a jamais été attaché à la terre sur laquelle il se trouve. Il a toujours été libre de s'acheter une terre, s'il pouvait, de s'établir sur sa propriété, ou d'aller habiter une autre terre à son choix.

Le principe de liberté a été respecté par Ghica et par les Russes même. Seulement le soi-disant protectorat russe, en mettant la main, comme nous l'avons relaté sur ce projet de *réformes*, ne fit que tâcher de tirer profit de chaque article, et d'abuser de tout bon principe. Il déclare le paysan libre; il engage le propriétaire à lui céder rigoureusement 9 pogones (à peu près 4 hectares) de terrain à cultiver pour son propre compte; il autorise le paysan à ne solder, pour cela, au propriétaire qu'un équivalent en travail montant au plus à 36 francs par année... Mais dans quel but?

La Russie considérait déjà la Moldo-Valachie comme deux pays appelés à devenir deux gouvernements russes; elle se croyait presqu'à la veille de réaliser ce projet par l'acte séparé et secret du traité d'Andrinople. Dans un pareil cas, pour absorber et anéantir la nationalité roumaine, les paysans devaient être libres de se transporter où bon leur semblerait; c'est-à-dire qu'ils devaient se trouver, par leur condition naturelle, prêts à être transplantés et disséminés dans les contrées vastes et presque désertes de la Russie; puis par une sollicitude toute paternelle de l'empereur, ils n'eussent été divisés parmi les peuplades russes qu'au bout de quelques années. Grâce à la coincidence de la même religion, il ne serait resté aucune trace de cette nationalité engloutie par le nombre.

Alors, la Moldo-Valachie serait dépeuplée? Non, la sollicitude toujours paternelle du Czar, dans l'intérêt des propriétaires moldo-valaques, aurait repeuplé au fur et à mesure le pays par des colons russes qui, au dire du gouvernement moscovite, *sauraient mieux cultiver la terre*. On ne peut pas nier cette extrême bonté du Czar, car on en a des preuves évidentes et palpables en Bassarabie. Cette portion de la Moldavie, arrachée par la puissance protectrice, fut dépeuplée des indigènes et repeuplée par un nombre suffisant de Cosaques. Ceux-ci vinrent s'établir comme paysans sur les terres des boyars moldaves; mais au bout de quelques années, ils s'imaginèrent de ne plus acquitter le loyer ou le droit du propriétaire, et lorsqu'on leur demanda de venir travailler pour payer la dette annuelle, ils firent semblant de ne pas comprendre le moldave, et d'ignorer ce qu'on leur demandait. «*Ya ni znaiu*» fut aussi imité par le reste des paysans indigènes, et voilà des discordes, des luttes, des procès entre les propriétaires et les paysans. C'est un scandale en Russie que de pareils *désordres*. Mais il existe en Russie une loi portant que les Cosaques inscrits dans les cadres de l'armée doivent avoir leur terre. Par conséquent, chaque village (mais toujours au fur et à mesure pour que cela ne saute pas aux yeux), fatigué de discordes et de procès, trouva bon de recourir à cette loi. Les villages commencèrent à déclarer, dans des pétitions au gouvernement, qu'ils désiraient s'inscrie comme Cosaques. Un village ainsi inscrit ne doit qu'au cas de guerre fournir à l'empereur, par cent familles, quatre hommes équipés, soldés et nourris. Le reste en est exempt, et la terre doit lui appartenir. Le propriétaire, selon la loi générale, doit être exproprié; il doit céder sa terre à la couronne et, pour ce la vendre. Mais le prix est tellement fixé d'avance par une autre loi, qu'il ne peut retirer le cinquième de ce que sa propriété vaut.

De cette manière, la Bassarabie est aujourd'hui peuplée de Cosaques ou de Moldaves cosaquisés; c'est toujours de la même façon que la plupart des propriétaires moldaves ont perdu leurs biens. Le même sort donc menaçait la Valachie et le reste de la Moldavie par le réglement organique. Voilà ce qu'on appelle communisme czarien ou czaresque.

On a maintes preuves de cette bonne intention de la Russie; entre autres, nous citerons ce qui dernièrement eut lieu en Valachie.

Sous le gouvernement d'Alexandre Ghica, un boyar, poussé par philanthropie ou par pur intérêt, se proposa de morceler sa terre et de la vendre à des paysans. Plus de 1500 familles vinrent en acheter et s'établir sur leur légitime propriété. Mais le consul russe excita et encouragea quelques boyars parvenus à réclamer sous divers prétextes et sophismes contre cette nouvelle espèce de spéculation qui allait ouvrir à plusieurs paysans le moyen de devenir propriétaires. Leur réclamation devint sérieuse, et le consul la soutenait secrètement. Ghica, dont le gouvernement se signala par plus de quarante actes officiels qui garantissent les droits et la liberté des paysans, ne put que protéger la liberté du vendeur boyar et des acheteurs paysans. La vente continua jusqu'à l'avénement de Bibesco; celui-ci, intimidé par le consul, s'empressa d'arrêter cette gangrène qui allait, comme une voie libératrice, s'étendre parmi tous ceux qui voulaient vendre leur terre, et rendre avec le temps tout le reste des paysans propriétaires.

On s'efforça donc d'expliquer la lettre du réglement organique par l'interprétation suivante, qui nous laisse entrevoir clairement les vues de la Russie:

„Le paysan est libre; il peut aller où bon lui semble; mais il n'a pas le droit de s'acheter un morceau de terre ou une maison," c'est-à-dire, il a le droit d'être toujours prolétaire et étranger sur la terre de ses ancêtres. Quel intérêt a le Czar de voir le paysan moldo-valaque libre à sa manière, c'est-à-dire sans propriété, sans un coin où reposer sa tête? Pourquoi en Valachie, les Grecs, les Serbiens, les Bulgares peuvent-ils acheter des terres, tandis que le paysan valaque est condamné à errer sur le sol de ses pères, sur ce sol jadis défendu par leur glaive, arrosé par leur sang, fécondé par leurs sueurs, et par son propre travail. Pourquoi? – Pour se trouver prêts, selon la prédestination moscovite, à aller peupler les déserts sibériens, et laisser la terre roumaine en pâture aux Cosaques usurpateurs.

C'est de ce communisme que la constitution a voulu sauver la vieille *Terra-Romana* et les propriétés particulières. Mais les voleurs ont la coutume fréquente de donner le nom de *brigands* à leurs victimes; Sa Majesté cosaque ne manqua pas d'appeler *communistes* les véritables conservateurs des propriétés publiques et privées en Valachie.

SOUVENIRS ET IMPRESSIONS D'UN PROSCRIT

AUX ROUMAINS

Frères!

Comme homme, je ne puis professer d'autre doctrine que celle du Christ; car c'est en elle que je trouve la vérité et le salut des hommes. Ce livre, que je vous présente, en est le témoignage; il est ma profession de foi.

Comme Roumain, j'ai prêté serment en 1848, avec la patrie, de n'avoir pour ennemi que le Czar; j'ai juré amitié aux Turcs. Le pays tout entier a proclamé deux grands et salutaires principes: son autonomie et la suzeraineté de la Sublime-Porte. Tout enfant de la Roumanie doit respecter et défendre ces deux principes; car, par le temps qui court, ils renferment le salut de notre nationalité.

Nous avons proclamé l'autonomie du pays, parce qu'il a été toujours autonome, et parce que depuis 1830 la tutelle condamnable du Czar nous avait ravi les droits de nos pères. Celui qui n'est pas pour ce principe est l'ennemi de la patrie, est l'agent du Czar. Le Domnu qui ne le défend pas est un proconsul, un gospodar, un traître.

Nous avons proclamé la suzeraineté de la Turquie, parce qu'elle est étroitement liée avec notre existence politique et nationale, parce que sans elle les traités seraient rompus, et sans les traités nous serions à la merci du droit du plus fort. Nous avons proclamé et nous avons reconnu la suzeraineté de la

Turquie, parce que les Turcs nous sont nécessaires et que nous sommes nécessaires aux Turcs; parce que les Turcs et les Roumains ont les mêmes intérêts et le même ennemi; parce que les Turcs aujourd'hui marchent dans la voie du progrès; parce que notre voix réunie à la leur pourra être entendue par toute l'Europe officielle; parce que, sans les Turcs, nous serions engloutis par le panslavisme du Czar. Celui qui n'est pas pour la suzeraineté de la Turquie est l'ennemi de la Roumanie, est l'agent du Czar.

Il vient des hommes qui vous disent: „Nous ne voulons ni des Russes, ni des Turcs; haine et guerre aux Russes, haine et guerre aux Turcs! Nous voulons une Roumanie unie, forte, indépendante."

Dans ces insinuations réside toute la politique, tout le machiavélisme, ou mieux, tout le czarisme du cabinet de Pétersbourg.

Le Czar se dit: „Que m'importe la haine ou l'amour des Roumains! Je suis assez fort pour les écraser: mais je ne suis pas assez puissant pour braver directement la Turquie et l'Autriche, et pour me justifier devant l'Angleterre et la France. Mais si les Roumains déclarent haine et guerre aux Turcs; si je parviens, en ce moment, à leur faire parler d'une Roumaine unie, j'allumerais contre eux la colère de la Porte et celle de l'Autriche, je justifierais ainsi le manifeste par lequel je les ai incriminés. Que me fait l'affection des Roumains du moment que leurs gospodars sont forcés de me servir d'instruments; dès que leurs boyars, pour la plupart, ne sont que des phanariotes? Que mes émissaires propagent la haine contre moi, et en même temps la haine et la guerre contre les Turcs; que les Roumains, dans leur faiblesse, dans leur désorganisation, s'écrient: «Une Roumanie forte et unie, guerre à tout le monde!» qu'ils perdent les sympathies des Turcs, rien n'est plus favorable à mes projets. Les pères de ces Roumains m'ont servi, par leur hospitalité, par leur froment et leur fourrage; par leurs bestiaux, par leurs enfants, par leurs filles et leurs femmes, par leurs sueurs, par leur sang. Qu'ils me servent aujourd'hui par leur folie. Qu'ils me détestent, mais en même temps qu'ils détestent aussi les Turcs, qu'ils foulent aux pieds les traités, qu'ils se déclarent rebelles, et alors l'Allemagne, la France et l'Angleterre me rendront justice, et trouveront nécessaire la présence de mes armées dans ces provinces; je réduirai la Turquie à leur donner un coup de pied et à les abandonner à ma merci."

C'est ainsi que pense le Czar, car il n'est pas Kalmouk et rougeâtre en vain. C'est ainsi qu'il parle à ses agents les plus intimes; c'est sur ces bases que Duhamel et le consul russe donnent des instructions à Mavros et aux Roumano-phanariotes. Ces derniers endoctrinent leurs parents et leurs créatures. Ceux-ci trompent la jeunesse crédule et généreuse; ils la trompent en présentant à leurs yeux une Roumanie unie, forte, indépendante! Paroles sacrées, grandes, que le Czar profane, comme il outrage la croix et l'Évangile.

Si la France et l'Allemagne déclaraient la guerre à l'absolutisme, le Czar et les rois ses vassaux trembleraient sur leurs trônes. Mais la France et l'Allemagne n'ont pas déclaré la guerre, car le temps n'est pas encore venu. Mavros et ses complices conspirent dans l'ombre; ils vous trompent en vous poussant à déclarer la guerre aux Russes et aux Turcs en même temps, à déclarer la guerre sans armes et sans chefs. – Réveillez-vous, mes frères!

Attachez-vous aux Turcs, comme en 1848, réunissez-vous à eux pour démentir les calomnies du Czar et déjouer ses plans perfides.

Je vous ai prêché, pendant vingt années, l'union avec les Turcs; non parce qu'ils s'appellent Turcs, mais parce que cette union est légale, qu'elle est basée sur les traités, parce que les Turcs ont le même ennemi, parce que les Turcs peuvent, ont le droit et le *devoir* de vous défendre, parce que vous pouvez les soutenir sans préjudice, parce que votre appui leur donne une force morale, une force politique.

Mais si les Turcs étaient vos ennemis, s'ils pensaient à anéantir votre existence nationale, s'ils devenaient les complices du Czar et vous abandonnaient à la Russie, alors je ne serais plus Roumain en vous invitant à aimer vos ennemis.

Prenez garde, c'est ici que doit résider toute votre sagesse et toute votre prudence, car c'est ici que résident toute l'astuce et toutes les cabales du Czar.

Les agents de ce despote vous disent: que les Turcs ont massacré vos enfants et vos femmes à la caserne de Spyro; qu'ils ont pillé vos maisons; que ce sont eux qui vous ont amené les Russes; que ce sont eux qui ont méprisé vos droits, qui ont dédaigné d'entendre vos réclamations, et qui ont incriminé votre justice et votre fraternité. Les plus faibles parmi vous ajoutent foi à ces insinuations, car elles ont une apparence de vérité.

Mais la présence et la conduite des Turcs parmi vous est semblable à la présence et à la conduite de l'armée française à Rome. Mais où trouverait-on aujourd'hui un véritable Italien, un Italien pénétré de l'esprit de vérité qui prêchât la haine contre les Français? Ce sont les ennemis de l'Italie qui propagent de pareilles doctrines. L'Italien ferme ses oreilles à ces insinuations. L'illustre Mazzini, chassé par l'armée française, persécuté par le gouvernement de la France, cet homme qui personnifie en lui la pensée entière de l'Italie, ce véritable Italien fut le premier qui prêcha l'amour pour les Français; il n'a de la haine que contre les despotes. L'entrée de l'armée française à Rome fut une fatalité; elle eut lieu contre la volonté générale de la nation démocratique. L'entrée des Turcs en Roumanie fut aussi une fatalité; elle eut lieu pareillement contre la volonté des Turcs progressifs et ennemis des doctrines du Czar. En France, le progrès est dans la nation; en Turquie, il est dans

le gouvernement. Sans les Français, Rome serait envahie par les Autrichiens. Si les Turcs n'étaient pas venus chez vous, vous auriez les Russes seuls sur votre dos. Dans ce moment, la présence des Turcs à côté des Russes contient ceux-ci et fait votre salut.

Lorsque j'ai franchi le seuil de ma patrie, lorsque j'ai embrassé une dernière fois sa terre sacrée en me séparant de vous, mon premier devoir a été de vous éclairer sur les intrigues qui amenèrent le massacre de Spyro, et de vous recommander l'amour entre vous et l'amitié envers les Turcs: mes lettres, mes pensées, ont été publiées alors dans la *Gazette de la Transylvanie*. Depuis, tout ce que j'ai écrit en France respire le même amour, la même union avec les Turcs.

Lors même que l'on n'aurait pas cherché à vous éclairer, vous avez toujours été assez sages, assez prudents, pour connaître vos propres intérêts. C'est votre sagesse qui vous a conseillé d'être prudents et loyaux pendant les trois mois de votre Régénération, c'est votre sagesse qui toujours vous a inspiré l'amitié pour les Turcs et l'aversion contre les Russes, pendant le temps de l'occupation; c'est elle qui vous a fait manifester en toute occasion votre raisonnable affection pour les premiers et votre juste haine pour les seconds: votre conduite, vos opinions encouragent le commissaire turc a sortit à pied, à se promener seul parmi vous; tandis que le commissaire russe n'y trouve que sujet de trouble et de crainte: il tremble, il n'ose paraître au milieu de vous qu'accompagné d'une escorte nombreuse; il est pressé de vous fuir. Ses chevaux l'emportent au grand galop.

Je vous le répète:

Celui qui n'est pas pour l'autonomie du pays est l'agent du Czar, fût-il Roumain, fût-il Turc, fût-il Christ, fût-il Mahomet lui-même.

Celui qui n'est pas pour la suzeraineté de la Turquie est agent du Czar, mais un agent imprudent, inhabile, facile à deviner.

Celui qui vous prêche la haine et la guerre contre les Russes et les Turcs en même temps, n'est que le *czarisme incarné* l'instrument le plus infernal de la politique moscovite, fût-il Roumain, fût-il démocrate européen.

Dans ma vie, dans mes écrits, depuis 1830, je ne suis jamais sorti des principes dont je vous entretiens ici et de la doctrine que vous verrez développée dans ce livre.

Acceptez cet ouvrage, ces *Impressions*, ces *Souvenirs*, car elles sont les impressions d'un homme qui a été proscrit pour vous avoir voulu du bien; ce sont des souvenirs chers pour moi, car ils me rappellent votre image, vos âmes nobles et généreuses, vos souffrances.

Salut et fraternité.

J. HÉLIADE

Paris, 1er octobre 1850

PREMIÈRE PARTIE
L'EXIL

CHAPITRE Ier

. . . .

Et je dis adieu à mon pays. Je me suis séparé de mes enfants, et aux pieds des Carpathes, je me suis arrêté pour reposer ma tête sur le seuil de ma patrie.

Je vis mes frères livrés à la fureur du Cosaque, flagellés et mis en prison; j'entendis les lamentations des justes, les cris et les sanglots du Peuple.

Je vis le prêtre arraché à l'autel, chargé de chaînes ou forcé par le fouet de conduire le charriot de provisions de l'oppresseur;

Hommes et femmes, enfants et vieillards, bétail, vivres et champs, la proie de l'ennemi;

La prière et la malédiction, les gémissements et les pleurs se mêlant au mugissement des taureaux;

L'intelligence étouffée ou bannie, la matière mutilée, les droits violés, la patrie agonisante et trahie.

Mais rien n'effraya mon âme autant que le spectacle de la débauche: les filles de la corruption fêtant l'arrivée de l'ennemi de Dieu et des hommes!

Une femme, qui devait être le modèle de son sexe, contrainte par son mari, son tyran d'ouvrir la première ses salons à l'orgie et de danser comme une bacchante sur le tombeau de la nationalité.

Mon âme recula et mes yeux n'eurent plus de larmes.

Je pris la fuite et la terre fuyait sous mes pas. Jour et nuit je marchais, et au bout de quinze jours j'étais encore sur la frontière de mon pays natal.

À la saint Nicolas, j'étais à Orsova. Hélas! non loin de moi j'entendis célébrer dans *ma patrie* le jour onomastique du czar.

On chantait le *Te Deum*... Blasphème! m'écriai-je. Mon âme fit un bond, et m'abandonna en cherchant vengeance.

Insensé! Je cherchais la foudre: j'invoquais tous les désastres; j'avais besoin d'un cataclisme, car j'avais besoin d'anéantir l'ennemi.

Ah! si la terre pouvait s'ouvrir sous mes pas, et engloutir à la fois hommes et Cosaques, le tyran et moi!

Et je ne me suis senti fatigué, épuisé, que lorsque je vis mon impuissance... Je ris de douleur, et mon désespoir fut longtemps muet.

„On chante encore peut-être, me suis-je dit... Chante, toi aussi, mon âme." Et j'invoquai les chérubins vengeurs, les génies des anathèmes bibliques.

Il me fallait cette harpe sur laquelle David entonna le psaume qui prédit l'extermination de la race de l'impie et de l'injuste.

Pauvre proscrit et fugitif! tu n'avais que ta voix.

Et, dans son ardeur, mon âme se maria aux âmes de tous mes frères qui gémissaient en Roumanie, de toutes les victimes qui sont tombées sous les coups du Bourreau.

Ma voix emprunta leurs voix, et dans la langue de mes pères préluda au chant des imprécations.

Si le tyran eût été capable de remords, j'aurais invoqué ce vengeur du ciel et de la terre.

I

Pleure, ma patrie! je pleure avec toi... Chante, et je t'accompagne: nos accents sont ceux de la douleur.

J'entends tes coursiers... ils ne précèdent pas les noces de tes enfants; leurs hennissements accompagnent le chant funèbre.

Tes cloches annoncent une mort. Les assassins et leurs complices célèbrent leur attentat. Ils dansent dans le sang de mes frères.

Célèbre ton deuil, ô ma patrie! chante ton *Te Deum*; le ris du Malheur est plus lugubre que les cris de la Mort.

Ton chant ressemble au mien. Adresse-toi à Dieu; je m'adresse au czar. C'est le jour de son nom.

Il est aujourd'hui plein de joie; il remplit la coupe qui écume à ses lèvres; la musique lui annonce les toasts de ses flatteurs.

Mais les années sont comptées; avant peu ses enfants hurleront ou danseront sur sa tombe.

Chante, ma patrie, je chante avec toi.

II

Hourra, Cosaque! je me présente aussi au festin. Je viens porter aussi un toast... *À la République moscovite!* Calmouks, réjouissez-vous.

Hé bien, czar, pourquoi t'arrêtes-tu? C'est la saint Nicolas aujourd'hui; c'est le saint, dont tu profanes le nom qui m'a envoyé.

Car, vois-tu, il y a quinze jours que je ne puis m'éloigner de ma patrie, pour être témoin de cette solennité dérisoire et impie.

Puissant imposteur, profanateur de la croix, bourreau couronné, c'est à toi que je m'adresse.

Tu étais joyeux et rayonnant d'ivresse; pourquoi es-tu devenu si pâle? Quelle est cette rage qui t'étouffe?

Je ne formai qu'un vœu pour la prospérité de ta nation, pour la délivrance de ton peuple, pour sa liberté.

III

Au nom du Dieu qui m'inspire, je t'arrache à ton pouvoir, je te dépouille de ta grandeur mensongère.

Et dans toute ta misérable nudité, je te jette, à la face du monde, aux pieds de ce Dieu que tu persécutes.

Je te livre à la malédiction des générations futures, de ton Peuple, ta victime, et de ta postérité même.

Tu seras l'objet des anathèmes de ce clergé qui s'est rendu l'organe de ta volonté impie.

Car Satan a fait de toi son fils bien-aimé, son esprit est devenu ton âme.

Antichrist des derniers temps, ce n'est pas ma colère sacrée qui te désigne par ton véritable nom; c'est la Justice, c'est la Vérité, ce sont tes œuvres.

IV

Ma patrie et ma famille sont devenues la proie de ta rage.

Vampire incarné dans le bâtard des Romanows, ton pays natal ne peut souffrir ta race, et les vents impétueux du Nord te poussent à l'instar des sauterelles messagères de la famine.

Tu es tombé sur la terre sacrée de mes ancêtres: tu as déchiré la chair de mes frères, tu as sucé leur sang, tu as desséché la moelle de leurs os.

En te préparant un autre empire que celui de la race glorieuse[1], tu te donnes la main avec la Prostituée apocalyptique afin de préparer des fers à l'humanité entière.

Tu viens, comme un déluge, engloutir dans les vagues de tes hordes, dans la mort morale, toutes les âmes, en les préparant, par l'esclavage, au service de ton père infernal.

---

[1] Les Slaves.

V

À chacun selon ses œuvres, à chaque saint son encens; et voilà de ma part ton salaire.

C'est le gage de la haine que je lègue à ma postérité contre la tienne.

Oui, tu trembles, tyran, car ton règne est passé; ton heure a sonné. Les Peuples ont reçu le véritable baptême. Le milieu de ce siècle contemplera ta chute.

Je viendrai, je regarderai, et je ne te verrai plus; je prierai sur ta tombe, je prierai même pour ton âme et je saluerai la liberté de la Pologne.

. . . .

La musique a cessé! Continuez, malheureux! Hourra! Vive la République moscovite!

Et les échos du haut de la tour Servine[1] répétèrent… *vite!*

Et les deux extrémités du pont Trajan[2] se répondirent… *vite! vite!*

Et la roche géante, couronnée du turban, fit retentir dans les vallées… *VITE!*

---

[1] La Tour Sévérine, ou la tour de Sévère, se trouve dans la Petite Valachie ou dans l'Olténie, sur la rive gauche du Danube, érigée par Septime Sévère, dans le district de Méchédinti, en face du pont de Trajan. Elle est située près d'Orsova. Sur chacune des briques de l'édifice se trouve encore l'empreinte ou le numéro des légions romaines qui travaillèrent à sa construction. Un des premiers évêchés de la Roumanie fut celui de l'Olténie, qui, dès sa fondation, prit le nom d'évêché de Sévérine; plus tard il fut appelé évêché de Romanicu. Ces deux dénominations rappellent l'origine romaine de ces populations.

[2] Le pont de Trajan fut construit, par l'empereur de ce nom, sur le Danube, tout près des Portes-de-Fer, lorsqu'il passa ce fleuve pour entrer en Dacie. Il ne reste plus de cette œuvre colossale d'architecture que ses deux extrémités, situées sur chaque rive.

CHAPITRE II

Je traversai la Serbie, le Sirmium, la Slavonie, la Croatie et la Styrie.

Toutes ces peuplades étaient en armes à la voix d'un faux patriarche non reconnu par les lois canoniques[1], d'un pontife esclave et d'un ban aventurier.

Qui étaient leurs ennemis? – Les champions de la liberté, les enfants de la Hongrie, leurs frères qui versaient leur propre sang pour les élever à la dignité de l'Homme, pour leur donner une patrie.

Pour qui combattait cette race qui a toujours été la proie des tyrans, qui n'a jamais connu la liberté? – Pour leur despote.

Elle était prête à mourir pour léguer à sa postérité de nouvelles chaînes, forgées par ses propres mains.

Pauvres Peuples! comme ils étaient braves et comme leur âme est généreuse et pure! Ils sont victimes de leur crédulité.

---

[1] *Les lois canoniques* de l'Église ne reconnaissent que cinq patriarches, formant l'ensemble de la chrétienté, c'est-à-dire celui de Rome, de Constantinople, de Jérusalem, d'Alexandrie et d'Antioche. Dans le rite orthodoxe de l'Orient, tout autre patriarche est hors de l'Église. Il ne fait qu'un schisme, une hérésie. Le czar ne peut s'intituler patriarche sans être à la fois rebelle et hérétique vis-à-vis de l'Église de l'Orient. Les Serbiens de l'Autriche l'ont imité. Dans leur mouvement de 1848, leur premier soin fut de se donner un patriarche. Dans quel but? Pour prêcher le panslavisme du Czar. C'était bien la peine de s'égorger avec les Magyars.

Patriarche impie, fils de l'esclave! tu rendras compte un jour devant ce Dieu que tu trahis, et cet aventurier recevra son payement.

Et toi, peuple de braves, enfants d'Attila, tu as la bravoure de tes ancêtres; mais sur ta bannière je ne vois pas le nom de la Justice.

Tu as oublié la Justice; tu n'auras pas la Liberté. Dieu s'est manifesté à ton esprit; mais ton cœur se refusa de l'aimer dans ton prochain.

Tu as méconnu l'existence nationale de tes fréres en douleurs, Dieu détourna de toi sa face.

Tu auras une gloire mondaine, mais tant que l'esprit de la vérité n'échauffera point ton cœur, cette gloire sera celle de l'esclave qui s'efforce de se débarrasser de ses chaînes pour les appliquer aux pieds de ses frères. Tu as la gloire sans la liberté; un nom sans patrie; des prophètes sans but, des martyrs sans foi.

O mes frères en douleurs, je pleure sur votre sort comme sur celui de ma patrie. Que la vérité soit avec vous!

*

Je traversai la Bavière; elle était calme; je m'y arrêtai pour admirer ses chefs-d'œuvre et honorer le Génie dont le souffle anima la toile et le marbre.

Je saluai l'homme, car le roi avait disparu devant le régénérateur de la Bavière.

Je vis le bronze des canons de Navarin se fondre comme la cire à l'étincelle qui vivifie les arts.

Et je vis la *Bavaria*, belle et colossale, s'élevant du milieu des flammes et bravant les siècles et les tyrans.

Je félicitai l'ex-roi; je lui souhaitai le bonheur de voir sa postérité s'élever au rang des citoyens de la démocratie germanique.

*

Je passai à Francfort, et les symptômes de la Réaction affligèrent mon âme sans pouvoir bannir de mon cœur l'espérance.

Car mon espérance était devenue une conviction. Espérer en Dieu, c'est espérer dans la Justice, dans l'Egalité.

Je traversai le Rhin: je vis les traces des Burgraves, leurs châteaux en ruines.

Je pensai à mes enfants et je me dis: „Ils passeront aussi en revue les ruines de la royauté.

Car rien n'est durable ici-bas, hors la Vérité… Et la Royauté est le Mensonge.“

*

Arrivé sur la terre des Belges, tout me parut exotique; tout respirait l'aisance et la joie.

Il me sembla voir la silhouette de la Paix protéger les yeux de ses habitants contre les rayons du soleil *nouveau.*

Bruxelles me parut comme une nouvelle mariée dans ses vêtements de noce, heureuse d'amour et d'espoir.

Fille de la France, je ne pouvais m'imaginer qu'elle fût mieux élevée que sa mère.

J'y cherchai le Peuple, et je ne vis que des bourgeois, des citoyens, un peuple de propriétaires. Quelle joie!

. . . .

Mais mon rêve était toujours la France; car c'était le rêve de ma jeunesse, le but de mon pélérinage, l'espérance de ma patrie.

C'est la voix de la France, c'est son manifeste de mars qui a provoqué l'invasion des Cosaques dans le pays de mes pères, comme point de départ pour étouffer cette voix qui ébranlait les trônes.

Car c'est de la Roumanie que les Cosaques ont commencé leur mouvement oppresseur; c'est de là qu'ils se sont frayé le chemin vers Paris contre les idées de la Démocratie française.

Mon cœur était gros d'espérances; car je venais chez des hommes *libres, généreux* et *justes.*

Chez des hommes éclairés qui sauraient être au moins en état de connaître leurs propres intérêts.

La France, en tendant une main amicale et sincère à la Turquie, en lui prêtant au moins un secours moral, aurait secouru la Roumanie, sa victime, et servi sa propre cause.

CHAPITRE III

Arrive enfin à la frontière de la France, *pays des libertés*, on descend à la douane. Je dus me soumettre à toutes les inquisitions.

On cherche dans mon coffre, dans mon sac de nuit, dans ma giberne, dans mes poches!

„Ici on soupçonne trop, plus qu'ailleurs, me suis-je dit.

Dieu est bon, parce qu'il ne soupçonne rien; il sait tout. Là où les hommes sont trop soupçonneux, les hommes ne peuvent pas être tout à fait bons.“

Pourtant, je crus qu'on cherchait des lettres; les temps étaient difficiles. La sécurité publique avant tout.

Mais non, l'on cherchait de la marchandise prohibée... dans un petit coffre! dans ma giberne! dans mes poches!

Les voleurs de grands chemins ne m'auraient pas tant fouillé.

Où est la liberté corporelle, la liberté au moins d'avoir ses petites provisions de voyage?

– Avez-vous du tabac?

– Vos chemises sont-elles neuves?

– Vos rasoirs ne sont pas français.

– Ce cuir n'est pas français.

– Vous avez des objets de l'étranger.

– Oui, messieurs. – Je n'ai pas voulu profaner le nom de *citoyen*. Moi, en premier lieu, je suis un objet étranger. Cela est roumain, cela est turc, cela est slavon, cela est allemand.

Je ne fais qu'entrer en France. Il n'y a rien encore de français en moi, excepté mon cœur.

Je me suis repenti plus tard de ce bel enthousiasme.

On chercha encore dans mon chapeau; car il était dans une boîte. Mes bottes furent respectées.

Dans mon enfance, pesait encore sur mon pays le régime phanariote, et, sous un tel gouvernement, il y avait aussi des brigands.

J'étais tombé une fois entre les mains de ces fonctionnaires de grandes routes. Il y a longtemps depuis lors, et j'avais oublié cette scène.

A la frontière de la France, je m'en suis souvenu; je m'y sentis rajeuni. Je crus que je me retrouvais dans mes premières années.

Tant il y avait de ressemblance entre messieurs les brigands et messieurs les douaniers.

La manière de fouiller, par exemple, fut miraculeusement semblable; mais le résultat ou la fin différait un peu.

Messieurs les brigands m'avaient demandé si j'avais de l'argént. – Non, leur avais-je répondu.

Ils me regardérent, et comme je n'avais pas l'air d'être ni banquier, ni *ciocoïu*[1], ils me laissèrent.

Messieurs les douaniers me demandèrent si j'avais de la marchandise. – Non, répondis-je.

Et ma mine, mon petit coffre ne purent les convaincre que je n'étais pas marchand.

Ils me firent l'honneur de me prendre pour tel, c'est-à-dire de faire des recherches comme chez un *voleur*.

Je suis sûr que si j'avais eu du tabac, messieurs les brigands me l'auraient laissé passer, comme ma propriété.

---

[1] C'est un nom par lequel on désigne en Roumanie tous les fonctionnaires rapaces, serviles et fourbes, les parvenus. Il est probable qu'il vient du mot *jokei*.

Messieurs les douaniers me firent des observations sur mes cigares: ils me demandèrent d'acheter ma propriété une seconde fois.

Je n'ai pas voulu déshonorer la France en lui payant la liberté de mes goûts.

Ce serait la traiter en prostituée à qui l'on achète ses plaisirs.

Je fis donc cadeau de mes cigares aux fonctionnaires de la douane.

*

Arrivé à Paris, les mêmes recherches à la douane, les mêmes soupçons, les mêmes conjectures de ma part.

Mais pourquoi tant de gênes pour l'étranger, tant de précautions et de dépenses pour le pays?

Pour interdire tout produit de l'extérieur. Le Peuple paye pour entretenir des douaniers et des soldats qui lui défendent l'abondance.

Payer des fonctionnaires pour augmenter la misère! Le peuple doit être bien misérable ici.

Car, être privé de l'industrie extérieure, c'est renchérir l'industrie intérieure.

Arrêter tout produit étranger ou le soumettre à un droit exorbitant, c'est renchérir tout produit national, c'est renchérir le droit de vivre.

Quelle logique! quel progrès! quelle civilisation! quel peuple docile et doux! Il doit travailler pour rendre heureux ceux qui ne le laissent pas vivre.

Et je me suis rappelé le proverbe de mon pays *„Il ne te laisse pas vivre, celui que tu ne laisses pas mourir“*.

Dans ces réflexions, je traversais pour la première fois les rues de Paris.

Le jour naissant faisait pâlir la lumière du gaz. Je descendis à l'hôtel et je m'endormis, fatigué du chemin et de pensées pénibles.

CHAPITRE IV

Les deux douanes préoccupaient encore mon esprit. Je voulus voir Paris, le centre de la *démocratie* française.

On me proposa de visiter les monuments. C'est le passé, me suis-je dit; on connaît assez l'ancienne France: plus tard nous l'étudierons.

Pour le moment, c'est l'avenir qui m'intéresse davantage; et, pour entrevoir l'avenir, il faut connaître le présent. Je veux voir les hommes, les vivants.

On me proposa d'aller aux Champs-Elysées. Ce nom me parut classique, et je me figurais un lieu visité par une foule d'hommes qui se délectent de tristesse et de poésie.

Je crus que c'était le champ sacré de Paris, un paradis où reposaient les restes mortels des bienheureux; je m'attendais à y voir inscrits les noms des gloires de la France.

Voilà le présent, et voilà en même temps l'image du passé, me dis-je encore, et la promenade s'accorde avec ma situation.

Je parcourus le boulevard; je m'arrêtai devant le temple qui semble être encore le panthéon de la Glorie, et j'admirai cette belle et grandiose copie du temple de Thésée.

Au milieu de la place de la Concorde mon œil avide et ravi embrassa l'Arc-de-Triomphe, les Tuileries et la Madeleine.

Mais le palais de l'Assemblée nationale repoussa ma vue par son contraste marquant et chétif. La symétrie etait brisée.

Mais la symétrie morale?… voilà ce qui est beau; le temple de la *Gloire* en face de celui de la *Liberté*.

Là ce sont les représentants du peuple, c'est la nation en essence. Je fermai les yeux pour voir avec ceux de l'esprit.

„Idolâtre, continuai-je, tu es venu voir des hommes et tu cherches la symétrie des pierres. Le véritable temple où réside la divinité, c'est l'Homme.

Que penses-tu de ces représentants de la nation, de ces *pères* de la liberté française et humaine?…“

Je marchai toujours en remplaçant dans mon imagination la symétrie physique par la symétrie intellectuelle et morale.

Et mes yeux se retournaient sans cesse vers le palais de l'Assemblée…

L'idée mesquine d'un atelier, d'une forge, d'une prison tourmentait toujours mon esprit.

Quelle triste ressemblance! quelle impression fatale!

*

A la vue de tant de rubans rouges sur les boutonnières, je dis: voilà les *Rouges*, ils ne portent plus le tricolore.

– Mais ce sont des décorés, des chevaliers de la Légion d'Honneur.

– En vérité! Mais tant de vanité en République? Pauvres Juifs!… (sans un Moïse) ils ne peuvent oublier l'idolâtrie de Pharaon.

Voir tant d'hommes promener leur vanité sur les Champs-Elysées! Autre contraste.

Mais le puéril et la caricature de voir le même ruban triple, à l'habit, au paletot, au manteau même, et tout cela chez des hommes âgés!!!

Puis quel nom, quelle étiquette fausse! *Champs-Elysées!* et l'on n'y voit qu'une espèce de bois de Cythère, moins la poésie et la beauté fabuleuse.

C'est une promenade pour rire, pour se réjouir, pour songer à tout autre chose qu'à la mémoire des trépassés.

Mon Dieu! ces hommes ont tout à fait un autre vocabulaire. Par *Champs-Elysées* ils ont voulu parodier même un paradis oriental. Quelles houris matérielles! Elles n'accourent qu'au son de l'argent.

Un paradis muet de chasteté, aveugle de bonheur, stérile d'abondance, sec de tout ruisseau de miel et de lait.

Où le pauvre mendie écrasé sous le char du riche, où la veuve étale ses enfants évanouis, épuisés par la faim, où l'orpheline se corrompt, et où le jongleur représente la société.

Si par Champs-Elysées ils n'entendent que cela, quel sens donnent-ils, dans leur vocabulaire, aux mots *christianisme, démocratie, liberté, égalité, fraternité, représentant du peuple?* …

J'avais besoin de gémir; mon âme était plus fatigué que mon corps. Je m'éloignai de ce spectacle… je rentrai.

*

Dans la soirée, je vis Rachel; elle me parut la pythonisse d'Endor.

Puis je vis *Jérusalem*, puis le *Violon du Diable*. Le docteur Matheus me rappela Mavros au physique et au moral.

Mais nous étions venus à Paris pour plaider la cause de notre patrie. Nous voulûmes voir le ministre des affaires étrangères.

La difficulté d'obtenir une audience *démocratique* me fit détester par principe tout parvenu.

Trois semaines et pas une audience!

Je présumai que c'était une de ces grandeurs naines dont s'efforce de se parer tout homme à l'âme petite.

Je ne pouvais m'imaginer que c'etait la peur de ne pas irriter le czar par cette réception.

Pauvre petit ministre! il avait raison, car le czar est méchant et capricieux; il se fâche facilement.

Il peut lancer un oukase et destituer à la fois et le président et les ministres de la République française.

Par quelles difficultés et par quels sacrifices parvient-on à de semblables dignités? et puis les perdre par une inconséquence!

Le cabinet français n'osait pas nous recevoir.

*

En trois semaines, je ne vis à Paris que les derniers jours du Bas-Empire, des hommes qui ne peuvent exister sans avoir un maître.

Si l'on n'a pas de titre, on vous en donne, pour faire supposer qu'on est en relation avec un grand seigneur.

Tout bourgeois veut être ou passer pour aristocrate. La liberté à Paris n'est qu'une allure aristocratique.

C'est un pur égoïsme qui consiste à avoir la liberté pour soi-même seulement, et on achète cette liberté par sa propre servitude!

Une manie d'être égal à tous les rois et les princes, d'être égal au moins aux marquis, à tout le monde privilégié.

Mais être l'égal du prolétaire, ou mieux, faire du prolétaire son égal, quelle idée! ce serait de mauvais goût, ce ne serait pas français.

CHAPITRE V

Nous partîmes pour Londres. Le troisième jour après notre arrivée, nous vîmes lord Palmerston.

L'aristocratie anglaise n'est pas si difficile et si hautaine qu'un ministre *démocrate.*

– Que peut faire l'Angleterre pour votre pays? nous demanda le noble ministre.

– Le secourir au nom du droit, en tendant une main loyale à la Turquie.

– Sur quoi se basent vos demandes?

– Sur l'intégrité de l'empire ottoman.

– Bon…

– Cette intégrité est violée par l'invasion moscovite. Voilà l'objet de notre réclamation:

„En partant du principe de l'intégrité de la Turquie, nous demandons le respect pour les traités sur lesquels se basent les devoirs du Suzerain et du Vassal.

Nous réclamons contre la violation de notre autonomie.

La Turquie a reconnu nos droits. La Russie les viole au mépris même du nom de protectrice qu'elle s'arroge.

Si la Turquie se voit abandonnée par l'Angleterre et la France, elle sera forcée de s'arranger avec la Russie.

Et ce sera préjudiciable aux intérêts même de l'Europe entière.

La Russie a incriminé le mouvement valaque de communisme, mais c'est plus que blesser la vérité.

Nos droits sont assez beaux, nos anciennes lois assez salutaires pour n'en pas chercher d'autres.

Nous n'avons pas voulu imiter; nous avons voulu conserver, sauver nos biens matériels et politiques du communisme czarien."

Le noble fils d'Albion, dans toutes ses demandes, nous parut franc et loyal, et son éducation analogue à son rang.

*

Je visitai Londres. C'est l'image de la grandeur et de la solidarité britanniques; son architecture a le type national comme sa littérature.

Paris, c'est un beau mélange de toutes les architectures et de tous les ordres. La littérature française a le même mélange.

Dans l'intervalle de quelques jours, je ne vis que le bon côté de la grande cité; je ne vis que la richesse matérielle et intellectuelle.

On me dit qu'il y a aussi une profonde misère cachée derrière les coulisses de ce pompeux spectacle d'activité, de positif et de majesté nationale.

Mais je n'eus pas le temps de voir ce fléau attaché à la Grande-Bretagne, et mon illusion resta égale à ma reconnaissance.

Je m'attendais à rencontrer une morgue aristocratique; j'y trouvais une dignité, une estime pour soi-même et pour les autres.

On dit que c'est l'Intérêt qui meut cette nation. Mais non, c'est le Calcul; on ne veut pas se tromper soi-même.

Celui qui n'hésite pas à se tromper est plus facile ou plus capable souvent de tromper les autres.

Calculer, c'est rechercher.

Rechercher, c'est désirer trouver.

Trouver, c'est connaître, savoir.

Savoir, c'est mesurer juste l'aversion ou l'estime.

Être juste, c'est être véritablement bon.

Dieu est juste et bon parce qu'il sait. Sans le calcul et le savoir, Dieu serait un capricieux, un tyran.

Calculer, c'est raisonner, et le raisonnement convient à l'homme raisonnable.

L'Anglais, c'est l'avant-coureur de l'humanité en progrès.

C'est l'homme qui ne peut faire chaque chose qu'en son lieu et en son temps; c'est l'homme par excellence raisonnable.

C'est l'Anglais qui a créé et consolidé la démocratie américaine.

*

Je quittai Londres avec ces impressions, avec ces illusions.

A mon entrée en Angleterre et à ma sortie, j'y suis entré et sorti en homme qui vient chez des hommes. Personne ne soupçonna mon coffre et ma giberne.

Je suis rentré en France. Les mêmes soupçons, les mêmes recherches que l'autre fois à la douane!

Oh! ces douaniers! je les abhorre. Christ lui-même, avec tout son amour, les abhorrait aussi[1]! Ils sont un des emblêmes vivants de la division des peuples.

Quelle mauvaise habitude! me suis-je dit en arrivant de nouveau à Paris. Cette double curiosité, c'est une marque de mauvaise éducation.

Comme les gouvernements du Passé étaient mal élevés pour avoir des habitudes si indiscrètes!

---

[1] Allusion aux publicains; on les appelle en grec douaniers.

CHAPITRE VI

La nouvelle de notre réception à Londres avait précédé, à ce qu'il paraît, notre arrivée à Paris.

On vint nous dire que le ministre des affaires étrangères, moins occupé en ce moment, était prêt à nous accorder son audience.

Nous en comprîmes la raison. Lorsqu'on est faible, on n'ose rien faire sans avoir une impulsion rassurante. Le cabinet anglais avait donné cette impulsion.

Malheureux ministre! me suis-je dit, il ne faut pas l'accuser; il est peut-être un bon et véritable démocrate; mais il est faible.

Allons le voir, puisque c'est le pays ici où on voit des raretés.

Après une antichambre de quelques bonnes minutes, il nous reçut en bonnet de nuit; c'était trop démocratique; mais l'antichambre?...

Il savait déjà que notre point de départ était l'intégrité de l'empire ottoman ou le traité de 1841 dans lequel les grandes Puissances s'engagent à garantir cette intégrité.

Ce traité était déjà sur la table du ministre et très soigneusement marqué.

Nous exposâmes de nouveau les principes sur lesquels se basait notre sollicitation, les mêmes que nous avions exposés au cabinet de Saint-James.

Le ministre ouvre le livre des traités, et avec une savante éloquence et un air gracieux s'efforce, le pauvre homme, de nous démontrer que les grandes Puissances ne s'y engagent pas à garantir l'intégrité de la Turquie.

Il nous démontre *évidemment* que cette intégrité n'est comprise que dans le *préambule* du traité, et que ses articles n'engagent personne à respecter ni à soutenir ce droit.

„Puisqu'on doit vivre, on doit travailler et faire tout ce qui alimente la vie; et puisque *travailler* et faire ce qui alimente la vie ne signifie pas *vivre*, on doit par conséquent *mourir*!"

Voilà le syllogisme ou la manière dont le ministre démocrate explique un traité.

Comme sa démonstration était évidente, nous pûmes voir en même temps et le livre des traités, et la marque très significative de la page, et le préambule qui était le but de la convention, et les articles même.

– Ici, pensai-je, en République, on sait mieux comprendre et expliquer les traités, lorsqu'il s'agit surtout de *l'indépendance des nationalités*.

Les Anglais sont encore très arriérés en diplomatie.

– Mais nous sommes désolés, monsieur le Ministre, d'entendre un tel langage de la part de la France.

Car c'est le manifeste de mars qui nous a poussés à croire qu'il y aurait une justice et à prétendre au respect de nos droits.

Nous nous sommes levés, au nom de la Justice, pour renouveller nos anciennes relations avec la Turquie.

Si la France ne peut reconnaître qu'elle a un devoir d'humanité à remplir, elle doit au moins sentir qu'elle nous doit une réparation.

Car elle est engagée par son manifeste. Son honneur, voyez-vous, est en danger.

– Mais c'est la faute d'un autre ministère. Le gouvernement actuel ne peut pas promettre ce qu'il ne peut s'engager à faire.

Il vaut beaucoup mieux couper toute espérance qu'encourager par des promesses d'où résultent des malheurs.

– Mais les encouragements criminels sont déjà donnés, monsieur le Ministre; les malheurs se sont accomplis.

Il ne s'agit à présent que de réparer une injustice, une imprudence plus que *poétique* du manifeste.

De sauver l'honneur de la France, en sauvant un peuple qui est devenu victime de son respect et de son amour pour cette proclamatrice des libertés, victime de sa foi crédule.

– Nous ne le pouvons pas; c'est la faute d'un autre ministère. Votre affaire, c'est une affaire à discuter entre la Russie et la Turquie; nous ne pouvons nous en mêler.

– Et, pour faire le mal, on a eu le courage de s'en mêler. Lorsqu'il s'agit de faire le bien, on est si prudent, si propre, qu'on n'ose pas souiller son cœur d'un sentiment d'humanité!

– L'humanité est de ne pas vous engager à vous exposer davantage. Le gouvernement actuel est plus prudent.

– La prudence mérite ce nom lorsqu'elle est conséquente.

– Bonjour, monsieur le Ministre. Excusez notre hardiesse de vous avoir importuné.

– J'ai appris que vous aviez l'intention de vous rendre à Constantinople, et j'avais songé à vous offrir le passage gratuit jusque-là.

Mais le ministère, d'après le nouvel ordre de choses, ne peut plus disposer de pareilles facultés.

– Merci, monsieur le Ministre. Nous sommes très sensibles à votre bonne intention.La France est très généreuse de sentir et de *penser* de la sorte par son ministre.

Bonjour!

– Bonjour!

. . . .

– Mais la France a fait faillite! me suis-je dit en sortant.

Un négociant reconnaît tous les actes de son gérant plénipotentiaire.

Il paye toutes les lettres de change acceptées ou signées par son remplaçant; il remplit tous les engagements contractés par celui-ci.

Le gérant peut être changé, éloigné; mais la maison reste, et la maison remplit tous les engagements en son nom.

Un ministre républicain, s'il n'est pas plus qu'un gérant de commerce, est au moins presque la même chose.

Une nation démocratique, si elle n'est plus qu'une maison de trafiqueurs, est au moins presque la même chose.

Le ministre peut être changé; mais la nation reste, et la nation est responsable de tous les engagements contractés en son nom.

Que signifie ce langage? Un autre ministre a promis, un autre ministre a fait le mal; nous ne pouvons pas faire le bien, nous ne voulons pas réparer le mal.

„Mais c'est une faillite totale, une faillite frauduleuse, sophistique! Pauvre France! faire faillite et avec tant de ressources!

Tu es trahie! Tu as vécu!“

Notre illusion tomba; tout notre espoir dans la France s'évanouit. Nous résolûmes de la quitter.

Nous partîmes; je saluai ce pays des libertés passées.

Nous quittâmes la France avec l'intention de ne pas la revoir. Nons nous embarquâmes à Marseille pour Constantinople.

La mer était orageuse; elle menaçait de nous engloutir. Elle me parut bienfaisante.

Car elle allait laver mes pieds de tout reste de poussière.

CHAPITRE VII

Le charbon fume, la chaudière mugit sous les langues de feu, les vapeurs formées dans les entrailles du navire s'échappent par ses narines de bronze.

Le signal du départ sonne, *le Rhamsès* se prépare à défier les vagues irritées; il est déjà hors du port et commence à bondir. Le voilà en pleine mer.

A l'instar d'un oiseau colossal, il étend ses ailes; ses palmes multipliées tournent rapidement, battent avec force l'onde en courroux, et s'enfoncent, cherchant à lutter contre l'élément qui échappe toujours à ses étreintes.

La mer écume et rugit à ce défi audacieux. Le poitrail vigoureux du vaisseau frappe et fend la vague qui se soulève contre lui.

Voici le golfe de Lyon! le Léviathan est agité. Nous ne paraissions que des atomes sur son dos; le navire lui-même, comme un insecte glissant, traversait la crinière hérissée de l'Océan-Lyon.

Son sein se gonfle et bouillonne de colère, il écume de rage, et l'écume va au loin; elle se brise sur les côtes du rocher inébranlable qui la repousse.

C'est en vain que le monstre s'agite violemment pour terrasser le vaisseau qui agace et sillonne la courbe étincelante de ses reins. Où le rejeter?...

Notre véloce *Rhamsès* bondit et retombe toujours sur le dos démesuré du monstre. Il passe en avant et fuit dans sa course rapide.

La fumée de son sommet flotte comme une bannière et me rappelle la chevelure onduleuse du postillon d'Argis[1]. Mais toutes autres sont les vallées, toutes autres sont les montagnes sur lesquelles plane mon être vagabond! Les unes et les autres s'abaissent et se relèvent alternativement, la montagne devient vallée, et la vallée devient montagne.

Je n'avais vu la mer qu'à Boulogne, et le passage de Calais m'avait paru presque semblable au passage de notre Danube.

C'était pour la première fois que je m'étais vu nageant au-dessus des abîmes. Mon âme était saisie d'épouvante et d'admiration.

La petitesse et le néant de l'Homme d'un côté, et la grandeur du Dieu de David de l'autre.

Sa puissance manifestée dans l'immensité des éléments, et plus encore dans l'enceinte bornée du cerveau de ce Pygmée, qui, comme un géant téméraire, défie les éléments et les traverse en vainqueur.

La postérité le verra peut-être lutter contre l'air, le dominer et s'y frayer son chemin pour s'envoler dans des régions inconnues.

Les passagers et mes collègues avaient disparu dans les cabines. Le balancement, les secousses, la montée et la descente du vaisseau donnaient le vertige et ébranlaient les entrailles.

Chacun cherchait un asile pour y reposer sa tête. On ne voyait sur le pont que des matelots empressés à la manœuvre.

Je restai debout et ferme en m'accrochant avec force à la tige du mât.

---

[1] Par le district d'Argis passe la grande route postale de Bucaresci, en Autriche. Le mauvais état des chemins, au milieu des montagnes de ce district, est la première cause de la renommée des postillons de ce pays.

Il me semblait à chaque nouveau mouvement du navire que je m'écroulais et que l'abîme prêt à m'engloutir allait s'ouvrir sous mes pas.

Le vent sifflait à travers les cordages qui vibraient et tremblaient comme les cordes d'une harpe colossale; et le bruit des voiles tombant sur les vergues, confondu au mugissement des roues du navire, aux cris rauques des matelots, formaient un concert sinistre.

Mon front et ma poitrine se rafraîchissaient à cette aspiration puissante et mon cœur bondissait en même temps d'épouvante et de joie. Ma pensée dominante était l'immensité!

Je m'élançais avec le mouvement et mon être suivait la mesure de cette harmonie sauvage et de la danse gigantesque du vaisseau.

Je me livrai à son balancement, et mon abandon au gré du mouvement contracta un accord bienfaisant entre mon individu et l'agitation extérieure. Le combat de l'instinct avait disparu.

Le navire fuyait en bondissant poussé par le vent et par la vapeur qui lui prêtait de doubles ailes, et fuyaient aussi derrière nous les rivages et les côtes qui disparaissaient une à une.

La terre était éloignée de nous. La mer, toujours la mer, rien que la mer en avant.

Plus nous nous éloignions de la terre, plus j'éprouvais ce courage du désespoir exprimé dans la langue de nos péres par ces mots: „*J'avais pris mon cœur entre les dents*“.

En avant, proscrit errant! et mes yeux s'élevèrent vers le ciel. Il n'était pas en courroux. Des nuages moutonnés ondulaient comme les vagues au souffle équinoxial, et se coloraient aux derniers rayons du soleil.

Le roi du jour me paraissait semblable à l'œil de la Providence, et je pouvais fixer mon regard sur lui dans ma profonde contemplation, lorsqu'il inondait mon front de tout l'ensemble de ses rayons.

Voilé souvent sous les nuages de sa gloire, il me semblait qu'il se cachait devant mes réclamations muettes.

„Dieu de l'amour, où est la justice et ton omnipotence? A qui as-tu abandonné un peuple qui s'est soulevé en ton nom?“

Je me sentais fort dans la foi que j'avais mise en lui, et dans la justice de la cause de mes frères.

Tel un amant qui a sacrifié tout à son amour reproche à sa bien-aimée de l'avoir trahi, tel j'interrogeai la Providence, le front altier et l'âme généreuse.

Jamais souverain ou vainqueur enivré de sa gloire ne s'est plus gonflé, soit sur le trône, soit sur le char de triomphe.

J'étais fier sur mon esquif fragile; je ne voulais plus entendre le craquement de ses flancs qui semblaient se déchirer à chaque mugissement de la vague.

Je me croyais grand devant mon âme et devant l'œil céleste que je fixais et que je croyais magnétiser par mon regard et par le reproche de mon âme qui ne pouvait pas le haïr.

Jamais amant n'a pardonné plus à celle qu'il aime et sans laquelle il ne saurait vivre. Je récriminais amèrement et j'aimais profondément.

Les nuages favorisaient beaucoup ma vanité. Je croyais voir le soleil se cacher de honte devant mes justes reproches.

L'omnipotence de Dieu n'était plus devant moi un attribut de glorification, mais un argument fort pour incriminer son amour et sa justice.

„Tu l'as pu, mais tu ne l'as pas voulu. Te serais-tu donné la main avec l'ennemi de l'humanité?“

Et le soleil disparut, et le ciel empourpré se reflétait dans l'immensité des eaux qui semblaient un Océan de flammes.

Et le *Rhamsès*, comme un coursier agile, bondissait sur le vagues. Je me croyais son maître, le maître de la mer qui, toute enflammée, bouillonnait sous mes pas.

Qui pouvait se dire mon égal, lorsqu'une vague mugit avec violence, ébranle le vaisseau, se brise et inonde le pont? Où était ton trident, puissant imaginaire?

Le pyroscaphe tremble, chancelle sur sa quille, et le dieu de la mer tombe à plat ventre aux éclats de rire des matelots joyeux.

……………………………………………

Une étoile dans le ciel, au couchant! Elle se cache sous un voile diaphane de pourpre; puis une autre et une autre… Et le vent souffle et le navire passe, et le bruit monotone des roues infatigables annonce le travail incessant du navire.

Le crépuscule se décolore et s'efface graduellement, et l'obscurité s'élève de l'Orient.

La lune, dans son second quart, luit au milieu du firmament, et sa lumière est réfléchie dans les vagues écumantes.

Des vapeurs légères comme le gaz voilent et dévoilent sa face. Les nuages fuient l'un après l'autre. La lune semble fuir elle-même.

La reine de la nuit semble une barque rapide de lumière qui nage sur un autre Océan suspendu sur nos têtes.

Je restais immobile sur le lieu où je m'étais assis après ma chute. Des heures entières s'étaient écoulées pendant ma longue contemplation, et le sommeil ne s'approchait pas de mes paupières.

Les cieux racontent la gloire du Seigneur! Dites-moi, lune et vous étoiles, vous, témoins des douleurs humaines si nombreuses et si variées, comment se glorifie-t-il sur la terre de mes pères?

Un soupir involontaire s'échappa de mon sein, et ma pensée s'envola auprès de mes cinq enfants et de leur mère.

Dans ce moment, ils étaient captifs; ils étaient entre les mains des ennemis de notre liberté. Le Cosaque avait envahi la terre hospitalière de la Transylvanie.

Mes enfants étaient en prison, dans la prison du Cosaque étaient mes enfants. C'est là qu'ils veillaient et pleuraient la patrie en deuil. C'est là, autour de leur mère, qu'ils chantaient les louanges du Seigneur.

Mon âme était semblable à la leur et priait avec eux…

Mais les matelots chantaient, les vagues mugissaient et j'entendais, par intervalles, la nature en mouvement.

Je n'avais la conscience ni du bruit, ni de mon être.

Je dormais éveillé et je rêvais péniblement.

Une vague se brise de nouveau avec fracas et se répand sur le pont. Le navire chancelle comme un coursier qui trébuche. L'ébranlement et la poussière de l'eau me rappellent de ma rêverie.

L'eau ruisselle sous mes pieds et retourne dans la mer. Je regardais et je voyais comme l'homme qui se réveille d'un sommeil pénible.

Je savais que j'étais éveillé, mais une apathie profonde s'était emparée de moi. Je sentais seulement que mon corps avait besoin de repos.

La nuit était haute et la lune rougissait au couchant. J'enveloppai ma tête dans mon manteau et je me couchai sur le tillac. Je ne voulus plus rien voir.

Où vais-je? Je pensais en moi – à Stamboul.

Quel sort m'attend là? Amitié ou trahison; paix ou douleur? Mes enfants ne sont pas là!… Je me suis endormi.

……………………………………………

Il faisait jour, le soleil était peut-être levé lorsque je me réveillai. La matinée était nébuleuse; la mer se mariait à l'horizon avec des nuages lourds annonçant la pluie.

Le vent baissait, mais il était humide; les vagues enflaient de volume, mais elles étaient moins impétueuses.

Nous voguâmes jusque dans l'après-midi sur une mer houleuse et sous un ciel ténébreux.

Plus tard, vers le soir, les côtes de la Corse et de la Sardaigne ne nous apparurent que lorsque nous fûmes dans leur voisinage. Le commandant donna l'ordre de prendre la direction d'Ajaccio.

Il craignait les bouches de Bonifacio et était déterminé à passer la nuit dans le port.

Le navire suspend sa route à là tombée de la nuit.

L'ancre est jetée et ses chaînes se déroulent avec fracas.

CHAPITRE VIII

Des officiers, des matelots, des passagers débarquèrent pour visiter Ajaccio, le berceau du grand capitaine du siècle.

Invité par mes compagnons de voyage, je voulus aussi descendre à terre. Il pleuvait... Je préférai rester, et je me rendis dans ma cabine. C'était beaucoup trop de courir la chance de m'enrhumer pour une visite au berceau du grand capitaine du siècle.

„Grand capitaine! me suis-je dit, lorsque je demeurai presque seul. Grand assassin, imposteur, escamoteur de libertés."

Byzantin italianisé, Italien francisé, il changea de principes comme de nationalité. Il subjugua l'Italie qui lui donna un nom; il enchaîna la France qui l'avait honoré au-dessus de ses propres enfants.

Et dans mon esprit se déroulèrent tous les événements depuis 1790 jusqu'en 1814.

Je vis la France, grande et colossale, proclamant des principes, réveillant les peuples, les appelant à la lumière de la Philosophie, à la Liberté.

Et je vis un caporal la rendre esclave, pour lui accorder la faculté de subjuguer les peuples. Ou le caporal fut un très grand imposteur, ou le Français fut un libéral de la plus petite espèce, un argile pétri sous la main du tyran dans le moule de l'Esclave.

L'homme véritablement libre ne souffre pas de despote, et encore moins l'idée de le devenir. Il ne peut consentir à être ni esclave, ni maître.

Le fils de l'esclave, celui qui est né dans la servitude, qui est élevé au milieu de sa dépravation, l'homme de cour et son serf, ne peuvent exister sans un maître; ils le cherchent, ils le créent.

Et puis ils exigent que leur maître soit puissant, ils le forcent à le devenir, ils le déifient, afin de recevoir de ses mains la force de dominer sur les autres.

C'est ainsi que les Français ont agi avec Napoléon, c'est ainsi que lui-même a agi avec eux. Ils lui vendirent la liberté pour une idée, celle de se croire, sans le devenir, les maîtres du monde.

Ce n'est que l'esclave qui veut devenir maître.

Et on a la naïveté de nommer gloire l'ignominie de vendre sa liberté pour acheter celle des autres!

La liberté qui coûta des siècles de souffrances et des torrents de sang!

C'est de la gloire, peuples, que de nager dans le sang, de parvenir de massacres en massacres jusqu'à l'honneur d'ouvrir les portes de Paris à l'alliance des tyrans!

C'est de la gloire, que de mourir pour le bourreau de la République et d'introduire le Cosaque dans sa patrie, le Cosaque qui puisera à la coupe de l'orgie avec l'orpheline et la veuve du républicain mort pour un tyran!

Danse, Cosaque, avec la femme et la fille de l'esclave! c'est l'orpheline et la veuve de celui qui, comme toi, n'a pu exister sans un maître, c'est l'orpheline et la veuve d'un bourreau!

Si c'était la fille de l'homme libre, tu aurais puisé la mort dans ta coupe... La femme de Collatin, la fille de Virginius eussent vengé par ta mort l'affront fait à leur honneur.

Danse, Cosaque immonde, danse au milieu de Paris, avec la fille du marquis et du comte, et frappe la joue de son mari et de son père, car ils t'appellent encore aujourd'hui!

La Roumanie, crédule et chrétienne, envoya à Napoléon les élus de ses enfants dans le but de le soliciter de créer une République danubienne.

Napoléon était de la grande école des tyrans; il avait déjà juré de ne laisser subsister par dérision que la République de Saint-Marin.

En 1848, la Roumanie, toujours crédule et chrétienne, victime de sa foi dans la France, eut encore la bonhomie d'espérer que celle-ci lui viendrait en aide; mais les fils de la Roumanie, proscrits et errants, trouvèrent la grande nation occupée à se donner un maître au moyen de six millions de voix!!

Les malheureux Français! après cinquante ans de vérités éclatantes, ils ne peuvent encore vivre sans un maître!

La France de '90 met à sa tête un caporal. La France de '48 a fait des progrès: sa République dédaigne un caporal; elle veut un neveu d'empereur.

Nos pères ont trouvé en France l'oncle, nous avons trouvé le neveu. Malheureuse Roumanie!

Et je me suis rappelé la langue de mes pères et mon fils, mon petit Jean, âgé de sept années.

Lorsque j'étais prêt à quitter la Transylvanie, on parlait des candidats à la présidence de la République française; on s'occupait beaucoup de Louis-Napoléon Bonaparte.

Malheureuse France! disais-je à ma femme, un Bonaparte te fit esclave, que dois-tu attendre de cet autre Bonaparte?

Mon petit Jean entendit mon soupir et les paroles: „*Malheureuse* et *Bonaparte*". Il comprit qu'on déplorait le sort d'un peuple; il soupira aussi.

Mais il ne savait pas qu'il s'agissait d'un nom propre. Il ne pouvait pas concilier dans son esprit le *malheur* avec la *bonne partie*.

„Quelle espèce de *Bonaparte* (bonne partie) exclama l'enfant? C'est une mauvaise partie, une partie maudite, une partie juive!"

Je regardai sa mère, sa mère me regarda aussi; je ne sais pas si Dieu a jeté un regard sur le monde; car, après un mois, la France choisit sa bonne partie, la partie qu'elle avait méritée.

Je ne sais pas encore si l'être qu'on appelle Dieu s'est donné la main avec les tyrans, s'il est le principe de l'absolutisme? S'il en est ainsi, mon enfant fut amèrement puni de sa naïve impiété.

Peu de jours après, il perdit son père et gémit dans les fers du Cosaque, le malheureux enfant! Où était Dieu alors?

Que parlons-nous de Dieu? N'abandonna-t-il pas Christ, son unique Fils, à la vengeance de César et des Pharisiens, à la dérision des satellites de la force?

Et quelle tendresse peut-il alors ressentir pour les enfants d'autrui, lorsqu'il ne fut pas ému du supplice et de la mort de son propre fils?

Sans Christ, je serais un Proudhon dans l'erreur, je serais pire encore, car je n'aurais pas son génie et ses connaissances.

Satan me semblerait le Prolétaire, le Peuple qui s'efforce de secouer le joug d'un despote.

Satan me semblerait un Prométhée, l'Homme collectif qui de siècle en siècle secoue ses chaînes pour échapper aux tyrans et aux prêtres, pour se sauver du vautour matériel et intellectuel qui lui ronge les entrailles.

Sans Christ, je serais un athée, un apostat; mais lui m'a sauvé de l'enfer de la haine. Par son dévouement et son amour, il m'a enseigné à aimer.

Je l'adore plus comme homme, comme le frère du Prolétaire pour lequel il donna sa vie; c'est la partie humaine du Christ qui fait de moi son adorateur.

Devant le supplice de sa croix, je tombe à genoux, je me prosterne. Peuples, voilà votre roi. Il ne possède qu'une couronne d'épines, un sceptre de roseau; il n'a pour trône que le supplice de la croix. C'est de là, non du ciel, qu'il convainc et domine le monde.

*

Le christianisme? ... Où fut-il préparé depuis tant de siècles? Dans la Judée, au milieu des Juifs.

Les élus de la Judée ajoutèrent une idée à une autre idée, une vérité à une autre vérité, jusqu'à ce que toutes les idées et toutes les vérités fussent concentrées et incarnées dans le Christ.

Les idolâtres, les barbares, devinrent des chrétiens, sauf les Juifs.

Parmi les Hébreux, humbles d'esprit, se trouvèrent des hommes qui suivirent le Christ, sauf les Pharisiens, les Publicains et les Scribes.

D'où sortirent ces idées généreuses et salutaires du siècle passé et de celui où nous sommes? Du milieu de la France, de ses élus.

D'où sortirent *la Liberté, l'Égalité, la Fraternité?*

Du sein des élus de la France.

Le monde accueillera ces idées, le monde les pratiquera, le monde deviendra démocrate, sauf les Scribes et les Pharisiens de la France et ses démocrates officiels.

Un Pharisien connaissait et comprenait les prophètes mieux que ces pêcheurs qui suivirent Christ.

Est-ce que les Thiers, les Falloux, les Montalembert, les Lamartine mêmes ne connaissent pas mieux, ne comprennent pas mieux la marche de l'humanité, les idées salutaires des prophètes du siècle passé, les bienfaits de la science sociale, que *la vile multitude?*

Ils les connaissent, mais la Judée a eu ses caïphes, et la France a les siens, comme elle a eu aussi ses prophètes. La Judée refusa de devenir chrétienne. La France deviendra-t-elle démocratique?

Malheureuse France, noble et généreuse partie de cette grande nation, lorsque je sens les idées sortir de ton sein, et lorsque je vois ta position, c'est à toi plus qu'à toute autre que j'attribue le symbole de la lampe: tu te consumes en éclairant les autres.

*

Des bruits se font entendre sur le pont. Les hommes secouent leurs vêtements, frappent le sol, crient et poussent des imprécations.

La salle est pleine, chacun rentre dans sa cabine et cherche à changer ses vêtements humides.

Chacun tient dans ses mains des fleurs, des feuilles, des petites pierres, comme des objets précieux.

– Que signifient ces objets?

– Ce sont des souvenirs de la maison de la famille de Napoléon. Nous avons vu la maison où il est né.

Je regardai mes confrères. Ils n'avaient rien entre les mains. Je respirai.

„Napoléon faisait pressentir, dès son enfance, qu'il serait un bon canonnier," dis-je en m'adressant à mon collègue soldat. Et nous rîmes tous les deux en nous rappelant un comique naïf qui faisait la biographie de Napoléon.

Son tombeau fut aussi splendide et propre que ses langes.

Deux dames roumano-slaves, que nous appelons *Coconnes*, sentaient en ce moment les feuilles cueillies sur le berceau de Napoléon.

Elles se rappelaient les langes du grand capitaine, le plus grand canonnier qui fût au monde parmi les bambins d'Ajaccio.

*

Parmi nos compagnons de voyage, il s'en trouvait un qui se disait Corse.

Lorsque chacun se fut retiré dans son hamac, je restai appuyé sur la table en face de lui, car, ainsi que moi, il ne pouvait s'endormir.

– Combien d'habitants peut avoir cette île? lui demandai-je.

– Deux cent mille tout au plus.

– Quelles sont ses villes principales?

– Ajaccio et Bastia.

– Les habitants de cette île sont presque tous Italiens. Dites-moi, je vous prie, est-il vrai qu'il se trouve aussi des Grecs parmi eux?

– Il y a une colonie grecque, réfugiée de Constantinople, après sa prise par les Turcs.

– Comment connaît-on qu'ils sont Grecs? Ne se sont-ils pas mêlés avec la race du pays?

– Les Grecs sont comme les Juifs, ils conservent leur religion; mais ceux de cette île, quoique du rite de l'Orient, se sont unis à l'église d'Occident. Ils conservent encore, en quelque sorte, leur langue et leurs coutumes. Ils ont des écoles grecques; les plus riches cultivent la langue hellénique. Avez-vous connu à Paris un certain M. Stéphanopoli Comnène?

– Non, monsieur.

– Il est Français, né en Corse, de la colonie grecque et de la religion grecque. Il est le rejeton de la dynastie byzantine des Comnènes. On dit que l'Angleterre l'avait désigné pour roi de la Grèce avant l'avénement d'Othon au trône. Ce monsieur a écrit sur la Corse. Il défend dans ses ouvrages ses coreligionnaires opprimés par les autres habitants de cette île.

– Est-il vrai que Napoléon Bonaparte soit issu de cette colonie grecque?

– C'est la vérité. Stéphanopoli Comnène est cousin de Bonaparte. C'est une famille qu'on nommait *Caloméri*[1].

– Combien d'événements ont passé sur la Corse, continuai-je, combien de peuples et de dominations!

Hérodote et les autres historiens de la Grèce l'appellent Cyrna. Les Phéniciens l'ont colonisée et dominée, puis les Phocéens, les Égyptiens, les Grecs, les Troyens, les Carthaginois, les Romains, les Gaulois, les Espagnols, les Barbares, les Sarrasins, les Italiens, les Anglais, et dernièrement les Français. Tant de peuples et de races doivent avoir laissé ici des physionomies, des tempéraments, des mœurs, des coutumes différents et primitives. C'est le climat et les origines diverses et prototypes qui ont fait prédire, je crois, à Jean-Jacques Rousseau qu'il sortirait de cette île quelque chose de grand et d'étonnant.

---

[1] J'ai connu plus tard, à Paris, M. Stéphanopoli Comnène, et j'ai lu quelques-uns de ses écrits. Il parle le grec comme les Italiens, il connaît l'italien comme Alfieri et Foscolo, il parle le français comme les Méridionaux. Il est citoyen français.

Je vois que la domination romaine y a laissé sa langue, ses tours et ses monuments. Les mœurs doivent aussi, pour la plus grande partie, être romaines. Je vous prie, dites-moi comment se cultive la terre dans cet endroit? Les villageois sont-ils propriétaires, sont-ils serfs? Le travail est-il forcé, est-il rémunéré?

– Comme partout, il y a des propriétaires et des prolétaires, mais il n'y a pas de serfs. Tout homme est libre. La terre se cultive à la journée, et chaque journée est payée. Elle se cultive aussi par une espèce de secours volontaire de la part des hommes forts envers les faibles.

– Comment s'appelle ce secours gratuit?

– *Claque* ou réjouissance bruyante, car elle se fait au bruit des chants et elle finit par la danse. Le claqueur protège dans le théâtre l'acteur débile et obscur, le claqueur en Corse protège l'homme faible et sans ressources. L'acteur devient par la claque petit monsieur, et le protégé par la claque rurale devient souvent monsieur; car les hommes astucieux exploitent pour la plupart la bonne volonté du généreux et simple villageois.

Je me suis rappelé *la claca*[1] de notre paysan, du secours volontaire qu'il a toujours accordé à la veuve, à la vieillesse et à la jeunesse encore débile, au malade, et même au boyar.

L'acteur, par la claque, devient homme connu, et le boyar est devenu presque seigneur toujours par la claque.

Quel rapprochement, quelle concordance singulière à des distances si éloignées, de la Dacie en Corse!

---

[1] Il n'y a aucune différence entre *claque* et *claca* que celle qui existe entre *politique* et *politica*, *grecque* et *greca*.

J'appris plus tard, qu'en Espagne, l'habitude de la claca y est encore conservée.

Serait-ce une tradition des Romains qui colonisèrent la Dacie, l'Espagne et la Corse?

Serait-ce un souvenir des Sarrasins, qui dominèrent en Espagne et en Corse et vinrent s'établir dans le voisinage de la Roumanie?

Ou serait-ce une imitation de la Bible adoptée par tous ces peuples devenus chrétiens, une imitation du Jubilé célébré au son de la musique, accompagné du battement des mains?

Dans tous les cas, on ne voit là que des mœurs primitives sorties du sein de la nature, inspirées par la bouche même de Dieu.

Le *ciocoïu* abusa de la claca ainsi que le moine abusa de l'Église, ainsi que le pape abusa de l'Évangile.

Le Coran fut préservé de cet abus.

Je discutais ensuite avec mon interlocuteur sur plusieurs objets d'ethnologie et même d'archéologie.

Un ciocoïu vendu aux Russes, qui nous suivait comme l'ombre, ainsi que le renard dans sa tanière, de son hamac riait de ma claca et de celle de mon interlocuteur.

Mais non, il ne riait pas, il grinçait des dents, car on s'éclairait sur l'existence et l'origine de la claca, dont on abusa en Valachie depuis Caragea, et plus encore depuis 1830.

C'est cette espèce d'hommes qui traduisent aux étrangers qui viennent nous visiter le mot *claque* en celui de *corvée*.

Il s'est plaint, le fils de vipère, en écrivant de Constantinople, que son sommeil avait été troublé par nos études de mœurs.

Je crois bien qu'il n'a pu dormir. Quant à moi, je me suis endormi après notre discussion. Je me suis réveillé le lendemain au bruit des chaînes de l'ancre qui se levait.

CHAPITRE IX

Lorsque je montai sur le pont, le bateau n'était plus dans le port.

La matinée était nébuleuse ainsi que la nuit l'avait été. Un rayon prolongé du soleil qui perçait les nuages noirs et sinistres ressemblait à une comète effrayante sur un ciel en deuil et courroucé.

La mer était irritée et bouillonnait. Le vent équinoxial soufflait avec plus de force à mesure que nous entrions dans le passage qui est entre la Sardaigne et la Corse, et nous approchions des bouches de Bonifacio.

Une catastrophe semblait imminente. Les vagues s'élevaient comme des montagnes.

Les visages des matelots n'étaient plus riants ainsi qu'ils l'étaient dans le golfe de Lyon.

Le sifflet perçant du contre-maître se faisait entendre sans cesse. Le commandant avec le pilote se trouvaient à leur poste de danger.

Chaque matelot était absorbé dans la gravité de ses devoirs, soit en luttant contre le vent, soit en parcourant le navire d'un bout à l'autre, soit en escaladant les cordages, ou en grondant son camarade.

Le vaisseau mugissait comme s'il était pris des douleurs de l'enfantement. Ses flancs craquaient et menaçaient de se disjoindre.

Les vagues l'une sur l'autre inondaient le pont, lorsque le navire ne se hâtait pas de sillonner leur dos. Nous montions et nous nous précipitions; et au milieu de l'abîme, l'onde amère se jetait sur nous menaçant de nous engloutir.

Les commandements, les cris des matelots, le bruit précipité de leurs pas se multipliaient à chaque moment.

Les mâts tremblaient, les roues du bateau étaient paralysées; l'une se débattait péniblement dans l'onde, tandis que l'autre tournait dans le vide.

Les passagers étaient tous descendus au fond du bâtiment.

J'y descendis aussi. Il me parut que je me trouvais au fond du Tartare.

Le mugissement et le fracas des vagues, le craquement du vaisseau, les hurlements lugubres du vent, le bruit assourdissant des roues, le tremblement du vaisseau, le retentissement des pas des matelots, étaient répétés dans mon cœur avec plus de force que dans la nature elle-même.

Celui qui, les yeux bandés, est condamné à présenter sa poitrine devant vingt fusils prêts à le transpercer, entend avec moins d'épouvante la décharge qui ne l'a pas atteint.

Il me semblait que j'avais les yeux bandés. Je me précipitai sur le pont afin de voir l'aspect de la mort, le voir sur les ailes de la tempête.

Mais ici le bruit n'était plus le même; il se dispersait dans l'espace, et le vent soulageait ma tête en feu.

Le spectacle, j'ose le dire, m'enchantait dans son horreur même.

Nous étions déjà dans les bouches de Bonifacio; on me montra le promontoire. Je tournai les yeux vers la gauche. Les rayons du soleil frappaient sur le front du roc: c'était une lueur sinistre sur un horizon plein de nuages. Quant à la chaleur, on aurait dit un *soleil avec des dents*, selon l'expression de mon pays.

Il me semblait que Bonifacio me montrait aussi les siennes, comme un chien qui gronde dans sa chaîne.

„Quel Bonifacio! il est si méchant. Les hommes ont eu peur de l'appeler par son véritable nom, qui est *Malifacio*.

C'est ainsi que les anciens appelaient les furies Euménides (les Bienveillantes). C'est ainsi que les Roumains appellent la peste, la Bonne-Mère."

Nous parcourûmes toute la journée le passage qui est entre la Sardaigne et la Corse; la nuit approchait, et le même vent, les mêmes vagues, et toujours dans les bouches de Bonifacio.

Où s'aventurer pendant la nuit, lorsque le pilote ne distingue plus les objets et que le chef du navire est aussi aveugle que le ciel?

On commande de prendre à droite la direction vers les côtes de la Sardaigne. Le navire fait le tour d'un promontoire qui mit un obstacle à la tempête et nous servit d'abri.

Dans une espèce de golfe ou de port désert et sauvage, on jeta l'ancre, et le vaisseau cessa d'être balloté par les vagues. Il ne fit que se balancer, comme un éléphant, jusqu'à la pointe du jour.

On leva l'ancre. En quelques heures, nous fûmes en pleine mer. Nous eûmes une journée calme et douce, journée méridionale.

La mer était légèrement ridée. Tous les visages étaient joyeux.

Jusqu'au soir, tous les passagers se tinrent sur le pont.

La nuit fut aussi calme que la journée.

A l'aube du jour, j'étais réveillé et je montai sur le pont. Quelques montagnes pyramidales et solitaires s'élevant sur les eaux se dessinaient en noir dans l'air grisâtre du matin.

C'était les îles Aedgades. Les côtes de la Sicile se prononçaient fortement éclairées par les premières lueurs de l'aurore.

La mer commençait à être pleine d'écueils cachés.

Le commandant était réveillé; il donnait des ordres pour éviter le péril . Le vaisseau, semblable à l'aveugle qui tâtonne, glissait lentement sur la surface des eaux.

Des barques de pêcheurs apparurent. Un *barcajolo* sicilien fut invité à monter sur le bateau pour servir de pilote.

Le patron d'une nacelle accepte avec joie l'invitation qui lui est faite; il abandonne la pêche, et d'un seul bond il s'élance sur *le Rhamsès*.

Quel contraste, d'entendre ce langage mielleux et servile, de voir ce maintien, ces gestes obséquieux, et puis un bonnet phrygien! Il me sembla voir la liberté de la démocratie française.

Le propriétaire d'une barque, l'invité à accomplir une bonne œuvre, à servir de guide, à commander un vaisseau, n'avait aucune dignité d'homme, pas même le sentiment du bien qu'il accomplissait!

Il paraissait un condamné auquel on faisait la grâce d'adresser quelques paroles de bienveillance, et auquel on ordonnait de servir.

Agile dans ses mouvements comme les Cigans des boyars lorsqu'ils font des culbutes, comme eux il élevait les épaules, il abaissait sa tête et clignait des yeux.

Comme eux, il gesticulait, s'inclinait, ôtait son bonnet phrygien et découvrait ses cheveux en désordre.

*

Le soleil dorait le sommet des montagnes, lorsque nous fûmes dans le port de Trapani. Sur les tours fortifiées des côtes de la Sicile et sur les forteresses flottait la bannière de la liberté sicilienne.

Les soldats étaient des indigènes et des étrangers enrolés volontairement sous le drapeau de l'indépendance. Leur costume et leur attitude me rappelèrent une scène d'*Hernani*.

Ils me rappelèrent les clephtes de la Gréce, les guérillas de l'Espagne, les pandours de Vladimiresco sur les murs de Brancovanca.

La Sicile et Naples craignent beaucoup le choléra et la peste, et le roi Bomba craint encore plus la liberté que le choléra et la peste.

De quelque partie du monde que vous veniez, vous devez vous purifier de toute pensée et de toute idée d'homme.

Vous devez, par conséquent, subir la quarantaine. Nous venions de la France: le canon des forts nous intimait l'ordre de ne pas approcher.

Des officiers de santé vinrent pour s'assurer d'où nous venions, et voir qui nous étions et ce que nous voulions.

A peine le commandant parvint-il à se faire comprendre. Ils donnèrent la permission aux officiers du bateau d'aller se procurer des vivres.

Nous partîmes. Toute la journée se passa à voguer le long des côtes occidentales de la Sicile. Pendant toute la nuit, nous parcourûmes notre chemin en pleine mer.

Le matin, nous aperçûmes les côtes de Malte. Vers les neuf heures, nous étions dans le port.

Salut, Melete, avec le lever du soleil! Salut! Le miel de tes fleurs t'a donné ce nom dans l'antiquité. Comme tes tours sont belles, ainsi que tes palais! Ton port est comme un sein chaleureux.

L'ancre est jetée, et tes barques nous environnent. Jusque dans l'après-midi nous pourrons visiter tes édifices et respirer ton air printanier.

Depuis Marseille, nous ne descendions pas à terre une seule fois. Le bruit de la mer et le balancement qu'elle imprime au vaisseau m'avaient donné le vertige.

L'agitation du golfe de Lyon, la tempête des bouches de Bonifacio, la mer et toujours la mer depuis plus de cinq jours et cinq nuits, avaient exalté mon imagination.

L'aspect de la cité fortifiée, l'isolement de l'île au milieu des eaux qui de tous les côtés se mariaient avec le ciel, les murailles et les maisons qui semblaient taillées dans le roc, réjouissaient ma vue et réveillaient mon âme.

Les portes singulières de la cité, les sentiers mystérieux, les rues montueuses, taillées en escaliers, les jardins qui à droite et à gauche exhalent le parfum des citronniers, des orangers en fleurs et remplis de pommes d'or.

L'air doux et embaumé dans une saison encore âpre dans nos climats, la journée radieuse et solennelle.

L'architecture mauresque, orientale, aidée par la pierre docile et ductile, et embellie par les mains gracieuses de l'Art et du Goût.

La couleur d'or des maisons, des palais, des monuments, des murailles, du pavé même, couleur dorée encore davantage par les rayons du soleil.

Les costumes variés de tous les peuples, les physionomies étranges, une langue abrahamienne intelligible et non intelligible à la fois, semblable aux sons qu'on entend dans un rêve et qui ne peuvent être retenus.

Les mantelets de soie noirs et luisants qui couvrent la tête et la taille des matrones et des vierges, leurs pas onduleux, légers et mystiques qui vous représentent des madones se glissant comme des ombres.

Puis l'éloignement du monde continental, de ma famille dont j'ignorais le sort; tout me faisait croire que j'étais au-delà des confins de cette vie.

Si l'Homme possède un sixième sens, je ne sentais que par celui-ci.

C'était dans la semaine sainte, à la veille du jour de la Passion de notre Seigneur. Je m'approchai de la cathédrale; on chantait des cantiques.

Un torrent d'une harmonie sacrée inondait mes sens et ravissait mon âme. Je croyais être au milieu d'un chœur angélique.

C'est par instinct que j'entrai dans le lieu sacré; je n'avais plus de volonté. Je ne puis me rappeler le moment où je me suis prosterné devant le supplice de mon Christ.

Devant sa croix je me suis prosterné. (Avec combien de dévouement je l'avais soulevée à Islaz pour supporter son poids douloureux jusqu'à mon dernier soupir!)

C'est là aux pieds de la croix que j'ai reposé ma tête, et je vis pour la seconde fois la cité par le prisme de ma situation.

Il me semblait voir celle que l'Évangéliste vit jadis, mesurée par un ange tenant une toise d'or.

Je croyais que j'étais à répondre devant l'Éternel de mes actions bonnes ou mauvaises, à répondre à la veille du jour de la Passion de notre Seigneur.

Je n'avais ni crainte, ni joie.

Mes yeux n'avaient point de larmes, mais mon visage était l'image de la douleur; si les âmes pleurent, la mienne pleurait comme elles.

Je vis, je sentis ce que peut être l'homme au-delà des portes de la vie.

Il est amer au damné et même au bienheureux de se voir isolé, privé des siens, privé de tout ce qu'il a aimé dans ce monde.

O mes enfants! ce chapitre est le vôtre; je ne suis pas en état de vous exprimer mon amour, la douleur de mon cœur.

La douleur que j'ai ressentie dans le temple de Baptiste, aux pieds de la croix du Christ; c'est la même douleur qui ne dévore pas, mais qui vivifie au contraire mon cœur pour vous.

Euphrosine, Virgilie, Sophie, Marie, mes filles; Petit-Jean, mon fils aîné, et toi, Marie, leur mère, où étiez-vous dans ce moment?

Dans la captivité, vous chantiez les louanges du Seigneur et vous faisiez pâlir le visage du barbare.

Tendre mère, tu te montras lionne, Maria, devant l'impie sans lois et sans aucune connaissance du bien; tes lèvres se sont sanctifiées par les vérités dont tu foudroyas le nom et la mémoire du Czar, et dont tu éclairas ses satellites.

Votre captivité stigmatisa ce front maudit; l'infamie d'un lâche au pouvoir a imprimé sont cachet sur son diadème souillé de sang.

Jamais votre amour envers moi n'a été plus fort; c'est alors que vous m'avez aimé, car vous vous êtes montrés dignes de votre patrie.

Ah! si je vous avais aimés avec la moitié de l'ardeur avec laquelle je me suis dévoué à ma patrie, qui n'est plus pour vous;

Si je m'étais exposé pour vous, comme je me suis exposé pour la vie et les biens de ces Roumains, qui marchaient sur les bords d'un précipice;

Si j'avais veillé pour vous pendant vingt-huit années, comme j'ai épuisé ma jeunesse et sacrifié mon repos pour donner une langue, un nom, une existence à cette nationalité oubliée par tout le monde et par elle-même;

Vous auriez eu un père, un avenir, une patrie.

Les enfants d'autrui ont eu mes leçons et mes conseils. Pendant vingt-huit années, j'en ai donné aux enfants, aux jeunes gens et aux vieillards; mes écrits attestent mes veilles.

L'étranger sans loi, le Cosaque, a compris combien ils lui étaient nuisibles, et ce qu'ils pouvaient leur faire du Roumain? Les enfants de la Roumanie n'ont pas compris le bien que ces écrits pouvaient leur fair; le Cosaque a su l'apercevoir.

Le Cosaque m'a abhorré et m'a persécuté jusqu'à la mort, et le Roumain ne m'a pas aimé, que dis-je? il n'a pas même daigné chercher à me sauver.

Les enfants d'autrui ont eu mes secours et mes conseils, et vous, vous grandissez errants avec votre mère, sans conseils, et loin des regards paternels.

Chers enfants! je vous ai oubliés dans mon amour pour votre patrie. C'est elle qui vous a déshérités.

O abnégation totale de l'homme! n'es-tu pas la plus cachée et la plus réelle des ambitions?

Dans ce cas, malheur à mon âme!

Prosterné aux pieds de la croix, aucune larme ne coula de mes yeux pour soulager mon cœur oppressé. Mais mon âme retrempée dans la lumière éternelle où elles s'était envolée, retourna calme et sereine dans mon sein et m'encouragea à supporter de nouvelles souffrances.

La musique sacrée continuait; j'avais cessé de l'entendre, tellement j'ignorais ce qui se passait autour de moi.

Je me réveillai, je commençai à entendre et à voir ce qui m'environnait.

Rien de plus pieux que la foule des vierges et des mères agenouillées, les mains sur la poitrine, les yeux fixés vers le ciel, avec les mantelets qui leur couvraient la tête et leur donnaient un air mystique.

Qui n'a point vu les costumes de l'Italie ne saurait dépeindre les femmes saintes du Paradis, les martyrs dans les chœurs célestes. Raphaël les a vues; et nous les voyons dans ses œuvres immortelles.

Lorsque je sortis de l'église de Saint-Jean, j'entrai de nouveau dans le monde matériel.

*

Je visitai l'ex-résidence des chevaliers de Saint-Jean de Jérusalem.

Et mon esprit remonta jusqu'à l'origine de cet ordre et redescendit jusqu'à sa dégénération et sa décadence.

Le divin christianisme a dégénéré lui-même entre les mains des papes, me suis-je dit; un ordre si mondain pouvait-il demeurer intact et dans sa vérité entière?

Dans ses diverses dénominations d'époque en époque, on aperçoit déjà sa décadence.

Au commencement de sa fondation, il s'appelait l'*Ordre des Chevaliers de l'Hôpital de Saint-Jean de Jérusalem.*

Il avait pour chef un supérieur. C'était un ordre dont le but surtout était religieux et bienfaisant.

Les années se passent, et avec elles diparaît aussi l'esprit qui inspira le fondateur. L'ordre changea de nom; il s'appela l'*Ordre des Chevaliers de Rhodes.*

Il n'avait plus un supérieur, mais un grand maître, *Altesse éminentissime*, mélange impie des choses sacrées et profanes.

Des années se passent encore, et les chevaliers de Rhodes deviennent *Chevaliers de Malte*, dénomination presque synonyme de *chevaliers d'industrie*, raffinés et purifiés par huit générations de noblesse.

C'est-à-dire huit générations d'immoralité et de crimes.

Enfin l'ordre de Saint-Jean parvient à avoir pour grand maître un czar! Paul, le bâtard de Catherine, le père de Nicolas, chef digne de chevaliers de Malte.

C'est ainsi que le christianisme devint catholicisme et enfin dégénéra en jésuitisme; la foi la plus divinement évangélique fut parodiée dans le système de l'absolutisme le plus infernal.

C'est ainsi que Christ qui lavait les pieds de ses disciples et leur léguait en héritage le devoir d'être les plus humbles parmi les humbles, fut réduit, dans le rite de l'Orient, à être représenté par des esclaves qui n'ont pas honte de se nommer *despotes.*

Je vis l'image de saint Jean-Baptiste revêtu du costume de chevalier de Malte! Je me suis rappelé le Grec qui commandait à son peintre de lui faire l'image du Christ avec des bottes rouges.

Je parcourus les salles, et je vis les armures de plusieurs époques et de différents peuples, ruines de la force du passé.

*

En sortant, je parcourus la cité d'un bout à l'autre, de l'Orient à l'Occident. Je vis plusieurs jardins et je respirai leur air embaumé.

Dans le dernier où je fus conduit, tout me parut exotique: son style, sa forme; ses arbres et ses fleurs étaient en harmonie avec le local et mes impressions.

La religion avait cédé la place à la poésie. Il me semblait être dans la cité et les jardins d'Armide. Les maisons et les palais me rappelaient les demeures des chevaliers chantés par la muse de Tasse.

L'ancienne Melete, appelée dans la suite Malte, fut habitée et subjuguée tour à tour par des Phéniciens, des Ioniens, des Carthaginois, des Romains et des Arabes.

Puis par le comte Rugier, par Charles V, par les chevaliers de Rhodes, appelés depuis chevaliers de Malte, sous Jean Valetta, le premier grand-maître.

Puis par des Français, sous Napoléon, et dernièrement depuis 1814, par les Anglais.

Le premier grand-maître Valetta donna son nom à la cité, d'où nous sortîmes pour nous embarquer de nouveau.

Il était deux heures de l'après-midi, lorsque *le Rhamsès* partit du port de Malte. Le temps était calme et propice.

Nous voguâmes toute la journée et toute la nuit dans toute la monotonie d'un voyage sans incident.

Le lendemain, dans le milieu de la journée, apparurent les îles Ioniennes et les côtes de la Grèce.

CHAPITRE X

Chaïre Hellas! Terre classique de la liberté et des sciences, nom sonore et doux; lorsqu'on le prononce on respire l'air embaumé de tes mers.

M'écrierais-je avec Byron: „*Îles de l'Archipel, ô îles!*" Ou répéterais-je le chant par lequel j'ai salué ta première bannière consulaire élevée dans la capitale de mon pays?

Plus je m'approche de tes rivages, plus je reconnais les lieux dont les noms berçaient ma jeunesse, noms qui s'échappaient de mon sein dans mon sommeil interrompu par l'étude de ta langue antique.

Ta langue fit l'éducation de celle du Latium, ele nourrit la nôtre du lait de l'Évangile et lui imprima une vigueur destinée à porter dans la postérité le caractère de son origine.

Nous sommes dans les eaux du Ténare. Tes enfants primitifs et poétiques croyaient que le monde se terminait en cet endroit; car, au-delà, on ne rencontrait plus que la barbarie.

C'est ici que commençaient les eaux de l'Enfer. L'homme qui les traversait abandonnait la vie des sciences et des arts.

Le soleil se couche et dore le front de tes montagnes, jadis le séjour de tes divinités.

Le cap Saint-Ange se lève colossal et fort pour braver le Titan qui, de l'autre côté, se pose sur le sommet du Ténare.

Les deux promontoires se mesurent et représentent le christianisme et le paganisme, l'un à l'Orient, l'autre à l'Occident.

Que ton ciel est beau, Hellas! Que ton levant et ton couchant sont splendides!

C'était un couchant de printemps, et le pyroscaphe bondissait comme un coursier joyeux pressé par l'éperon de son cavalier; il devait passer, avant que la nuit le surprit, le détroit de l'Ange terrible.

La nuit arrive et avec elle nous sommes dans les eaux proprement dites de la Grèce, entre ses îles.

Les ombres ne me laissent pas jouir de la vue des eaux qui engloutirent la flotte des Perses, elles couvraient aussi les plages et les montagnes qui retentirent jadis des Péans de la victoire de Thémistocle.

C'est dans ces ondes que *le Rhamsès* voguait semblable à un cygne laborieux et infatigable. Le bruit monotone de son mouvement, loin d'appeler le sommeil, me tenait éveillé et me faisait rêver aux siècles passés.

L'âge d'or, les temps fabuleux des demi-dieux, les temps organisateurs de la Grèce, sa liberté, sa décadence, sa servitude et sa régénération passèrent les uns après les autres devant mon esprit.

Depuis Saturne jusqu'à Mahomet, depuis le déluge de Deucalion jusqu'à celui des Barbares qui engloutit liberté, pensée et vérité; depuis Prométhée jusqu'à Jésus-Christ;

Depuis Orphée jusqu'à Chalcocondilas, depuis Hercule et Thésée jusqu'à Léonidas et Thémistocle, depuis Cadmus jusqu'à Périclès, depuis Icare, le premier mécanicien, jusqu'à Archimède;

Tout, comme dans une fantasmagorie, passa devant moi; tout, jusqu'à Marco Bociari, et jusqu'aux héros qui, avec lui, périrent pour te ressusciter, toi, ô Grèce! te ressusciter libre, glorieuse et belle!

Marco Bociari, Grivas, Giavellas! enfants du Pinde, rejetons d'Adrien, sang d'Italie, Roumains de la Macédoine, frères de mes frères, salut!

Vos noms retentissent à mes oreilles et mon cœur palpite de joie. Gloire à vous, gloire à la Roumanie!

Vous avez délivré le Grec dégénéré; votre dévouement et votre générosité se vengèrent noblement de la dépravation qui depuis des siècles insultait vos pères par le nom de *Roumains boiteux*.

Roumains boiteux! et vous avez relevé la Grèce! Vous, aux cris desquels le Turc boiteux apprenait à fuir comme une dorcade; vous, au commandement desquels le Grec paralytique apprenait à poursuivre l'ennemi.

Vous, boiteux! vous, au front de lion, aux bras herculéens, aux pieds semblables à ceux des dieux d'Homère qui s'élançaient de montagne en montagne!

*

Tout le monde dort sur les eaux tranquilles; seul le pilote veille ainsi que la sentinelle vigilante. Ils sont remplacés par d'autres; moi seul je reste solitaire, immobile, taciturne sur le coin d'un banc;

Les pléïades avaient déjà décliné et je n'avais point encore fermé les paupières. On dort aussi sans avoir les yeux fermés, et on rêve souvent, quoique éveillé, au passé et à l'avenir.

Et l'on voit l'avenir, non dans des songes pénibles, mais dans des rêves pleins de béatitude.

C'est un rêve semblable qui me faisait alors oublier le présent. Mon esprit était loin de ma situation, de celle de ma patrie, du sort inconnu de mes enfants, et de tout ce qui pouvait m'attendre au bout de mon chemin.

Les autres dormaient et rêvaient peut-être à la vengeance ou aux douleurs, à la trahison ou aux pièges, aux prisons ou aux palais, à la faim ou aux orgies. Je ne voyais que la gloire du passé et la victoire de l'avenir.

Et je les voyais par dessus les eaux qu'arrosent les plages protégées par les ombres des demi-dieux du passé.

Je vis poindre les premières lueurs du matin et je vis l'aube blanchir l'Orient derrière l'Olympe. Bientôt le jour se répandit dans l'espace et éclaira un horizon enchanteur.

*

Je prendrai la liberté d'appeler le soleil dans cette matinée par son nom antique qui donnait la lumière, les sciences et la vie.

Phœbus apparut dans sa gloire hellénique, triomphal et radieux; il inondait de ses rayons le sommet de l'Olympe, du Parnasse et de l'Hélicon, et se reflétait dans les eaux de Salamine.

Nous nous approchons du Pirée; les passagers et mes confrères réveillés étaient déjà sur le pont pour admirer la nature et respirer l'air matinal de l'Attique.

Combien les montagnes et les plages étaient pittoresques! Combien le ciel était serein et radieux! Combien les eaux étaient splendides dans leur limpidité!

O impressions d'un proscrit! ô imagination encore vierge, imagination des années de ma jeunesse! Vous me montriez la nature et la création sous un tout autre aspect;

Personne ne voyait comme moi, personne ne sentait comme moi.

Je n'étais plus jeune, et j'étais forcé de paraître semblable à tous les autres, de retenir l'élan de mon âme.

Pas une larme de mes paupières, pas une exclamation de mon sein, pas un soupir de mes lèvres.

Je parlais aux paroles des autres, je riais à leurs ris, mon admiration était muette, ma contemplation aveugle.

Mon âme sentait le besoin de respirer, de respirer a l'instar des âmes. Je sentis que j'étais esclave; car je n'étais pas seul au milieu de la nature.

*

„Ici, à droite, me dit le commandant, se trouve le tombeau de Thémistocle, si l'on en croit quelques découvertes modernes."

Je me retournai et les yeux fixés sur l'endroit indiqué, je ne les détournai que lorsque la marche du navire eut fait disparaître l'objet de ma prédilection.

Thémistocle! combien ton patriotisme fût grand lorsque, en homme libre, tu souffris l'injure d'un soufflet, sans demander d'autre satisfaction que celle d'être écouté: „*frappe mais écoute*".

Combien de fois dans ma vie aurais-je formé le désir d'être battu comme l'esclave du Russe, pourvu qu'on eût consenti à m'écouter!

Qui ma écouté parmi ceux qui pouvaient faire le bien, lorsque je m'écriais de toutes mes forces, que le Cosaque conspirait contre notre nationalité et qu'il était temps de placer une ligne de démarcation entre le roumanisme classique et le panslavisme perfide et barbare?[1]

Qui m'a écouté lorsque je veillais, lorsque j'épuisais ma vie pour former une langue unitaire, une *langue-symbole*, composée de tous les éléments nobles de chacune des provinces roumaines, une langue régénératrice de notre nationalité?

On riait de mes craintes, on méprisait mes œuvres, on fermait les oreilles à mes raisons, on essaya enfin de faire de moi un jouet dérisoire.

Après une vie laborieuse et tranquille de plus de trente années, je me vis forcé de m'armer du fouet de la satyre pour frapper les *andrapodes*[1] et confondre les ennemis du roumanisme.

---

[1] Nous n'entendons ici par panslavisme que celui du Czar.

Ils n'avaient pas entendu la raison; ils se réveillèrent à mes coups, car ils ne frappaient les vipères qu' à la tête.

Le roumanisme eut des adeptes, des athlètes éclairés et pleins de courage.

Les années ont passé, et les années découvrirent la vérité de ce que j'entrevoyais; le Cosaque nous assimile aux peuples slaves, et, comme Slaves, s'arroge le droit de nous absorber.

Qui m'a écouté, lorsque, à la première arrivée de Duhamel dans notre capitale, je disais que le chef de notre État ne tombait que pour son seul crime de vouloir rester Roumain et de s'opposer aux plans condamnables du Cosaque?

Le chef de l'État tomba renversé par le czar.

Nos patriotes et nos libéraux d'alors, agissant aveuglément, devenaient les instruments du Kalmouck.

Ma voix se perdait dans le désert au milieu des bêtes féroces. Les libéraux, adorateurs du czar, m'enveloppaient comme autant de loups.

Qui me croyait, lorsque, à la seconde arrivée de Duhamel, en 1848, je criais qu'il n'était venu que pour ourdir de nouveaux complots, pour préparer l'incendie, le pillage et le massacre, comme dans le temps d'Hypsilanti?

Les déclamateurs de libertés, les instruments inertes du despotisme du Nord, me traitaient de réactionnaire pour avoir crié que je craignais l'anarchie; et Duhamel demanda mon exil et ma mort pour ce crime.

Qui m'écoutait, lorsque je criais de ne pas ajouter foi aux déclamations qui sortaient de la maison de Mavros, de la

---

[1] *Andrapodes*: par ce mot on entend, en grec, un être ayant des pieds d'homme. On l'emploie pour désigner quelqu'un qui, quoique libre, a perdu sa dignité d'homme.

C'est un mot propre à désigner les courtisans rampants et serviles.

bouche de ses parents, de ses alliés, et de tous ceux qui avaient été impliqués dans la cabale czarienne d'Ibraïlla?

Combien aurais-je désiré être battu par tous les bons et véritables Roumains, pourvu qu'ils eussent consenti à m'écouter!

Tout ce qu'ils firent, fut de se soulever lorsque le péril était déjà à leurs portes, de conjurer le malheur et de soutenir l'ordre; mais ils n'eurent pas l'intelligence d'éloigner, jusqu'au dernier, les impurs et même les fous.

Après trois mois, la joie générale se changea en soupirs et en gémissements, car les Roumains avaient eu la bonhomie de prendre l'astuce pour de la sincérité et la folie pour du courage.

Car ils avaient pris les satellites les plus cachés du czar et leurs flatteurs pour de véritables Roumains.

À peine deux années se passèrent que la vérité fut découverte: les mêmes complotistes moscovites, sous le nom de Roumains, furent dévoilés comme tramant de nouveaux complots en faveur du protectorat usurpateur.

Les mêmes individus furent découverts comme complices des phanariotes, travaillant dans l'ombre afin de perpétuer en Roumanie le séjour des Cosaques.

Il est tard, Roumains! mais apprenez au moins à écouter, comme vous avez appris à flageller le pauvre laboureur qui vous nourrit.

Car le temps viendra où l'étranger vous frappera et vous brisera, non avec des verges, mais avec le knout.

Il vous frappera sans vous écouter. Votre langue lui sera inconnue et vos gémissements le feront rire.

La bête fauve, mes frères, n'entend pas la raison, et vous vous êtes assimilés à ces bêtes par votre refus obstiné d'écouter la vérité, et vous deviendrez la proie de bêtes plus sauvages que vous.

*

Nous sommes au Pirée; le vaisseau glisse mollement, se retourne et s'arrête. Chacun se prépare à descendre.

La permission de rester à terre ne fut donnée que pour deux heures; personne n'avait le temps de s'éloigner des alentours du port.

Lorsque je descendis sur le sol de la Grèce, je l'embrassai par mon âme. Je n'étais pas seul pour m'abandonner à mon enthousiasme.

Il m'était impossible de visiter Athènes. Je montai la colline, afin au moins de voir la ville dans le lointain.

Lorsque je fus sur le sommet de la hauteur, et lorsque la cité de Minerve apparût à mes yeux, je la saluai par le désir, et j'embrassai la terre.

J'étais seul enfin, je m'assis sur la verdure; je respirais l'air de l'Attique, je me reposais sur son territoire.

Et me vinrent de nouveau à l'esprit les temps de lumière, de liberté, de gloire de la Grèce, les temps de sa décadence et de sa servitude, l'époque de sa régénération.

Le cri de la régénération de la Roumanie me vint aussi à l'esprit; mais sa voix fut étouffée, elle gémissait sous le joug du Cosaque féroce.

*

„O Grèce! tu as été libre jadis et puis captive; tu as été belle et vivace, et le linceul de la mort a couvert ta face pour longtemps. Mais tu es ressuscitée; la servitude ne pèse plus sur toi.

Lorsque tes enfants erraient dans le monde sans patrie et sans famille, la Roumanie leur ouvrait son sein, leur offrait un refuge et les plaçait au rang de ses premiers nés.

Ta langue, dégénérée dans ton propre sein, ta langue que tes propres enfants nommaient *romaïque,* et que nous appelions toujours *grecque,* trouvait un asile et des honneurs dans mon pays natal; elle s'y cultivait et redevenait hellénique.

Ce palladium qui sauva la nationalité de tes enfants fut religieusement conservé dans les lycées de la Roumanie.

L'étincelle sacrée, qui pouvait encore réchauffer les poitrines glacées de tes enfants, était vivante sur l'autel de ma patrie.

Ton histoire, les hauts faits de tes héros étaient si populaires parmi les Roumains, qu'ils avaient oublié l'histoire de leur propre pays.

Tes sages modernes, les prophètes de ta régénération, persécutés, trouvaient en Roumanie l'hospitalité, l'amour et l'encouragement nécessaire à leur mission sacrée.

Les Lambros, les Rigas, les Néophyte, les Vardalachos, les Génadius, les Benjamin, les Cristari, trouvèrent le repos, une sauvegarde assurée, les honneurs même des immortels, dans ma patrie.

Ta jeunesse, tes orphelins errants y trouvèrent protection, des parents, une éducation, tous les moyens propres à devenir des hommes.

L'obole du laboureur roumain, l'obole de la veuve, qui seule formait dans ce temps-là le revenu de notre État, se distribuait avec amour à tes enfants répandus dans les universités de l'Allemagne, de la France et de l'Italie.

Les monastères roumains, les domaines de nos ancêtres, soutinrent ta religion, tes saints, tes veuves et tes orphelins.

Et lorsque la trompette de ta liberté sonna, la Roumanie ouvrit ses bras et accueillit l'imposteur qui venait en ton nom pour exécuter la volonté du czar.

Les fils de la Roumanie coururent aux armes à la voix d'un aventurier qui venait du sein de la Russie, à la voix d'Hypsilanti.

J'étais fort jeune alors, élevé par ton Église, puisant les sources de la vie dans l'étude de ta littérature et de ton histoire, mon sang bouillonnait dans mes veines.

Je saluai l'étendard de ta liberté, et mes bras débiles encore se fortifièrent et furent prêts à soutenir le sabre.

J'avais oublié, ou mieux je ne connaissais pas alors, ainsi que tous les Roumains, que je possédais une patrie; c'est pour toi que je me soulevais.

J'étais seul chez mes parents, et mon père dont le bras avait longtemps conduit les *potéras*[1], dont le sabre était connu par les brigands des montagnes et des vallées de Buzéo, dont les balles avaient souvent pénétré la poitrine du Turc vagabond et rebelle;

Mon père arma sa ceinture, se mit à la tête d'une troupe de jeunes garçons, soldés et armés par lui, monta son cheval et me dit: «Enfant, reste à la maison.»

Pour qui se dévoua-t-il alors? Pour toi, ô Grèce! pour toi il courut se placer sous la bannière de Vladimiresco.

Mais le résultat du racolement des hommes perdus qui étaient venus avec l'imposteur phanariote fut d'amener le pillage de nos temples, le massacre de nos pères, la violation de nos vierges.

La Roumanie poussa un cri de douleur. Vladimiresco rugit comme un lion à la vue de ses pleurs, et tout Roumain se réunit à lui pour prévenir et combattre l'insolence de l'étranger qui violait l'hospitalité et profanait ton nom.

Forte par tes longues souffrances, tu fus délivrée, ô Grèce! mais non par des Phanariotes, non par le rebut immonde de ta captivité.

Tu fus délivrée par les enfants qui n'avaient jamais quitté tes bras, que tu avais nourris sur ton sein desséché, que tu avais élevés avec le pain pétri de tes larmes.

Par tes enfants, que tu as bercés dans tes soupirs, que tu as couverts de tes vêtements déchirés, que tu as réchauffés de ton souffle fatigué.

---

[1] On nommait *potéras* les anciens restes des milices nationale (les guérillas roumains).

Ce sont eux qui rugirent comme les lions des antres de tes montagnes homériques, ce sont eux qui combattirent et moururent pour te donner la vie.

Ce sont eux qui abandonnèrent leurs mères avec le cœur brisé, leurs femmes livrées au veuvage, leurs enfants devenus orphelins, pour que tu pusses vivre, ô Grèce! et vivre en liberté.

Tu fus délivrée du yatagan, et ceux de tes enfants dénaturés qui t'avaient abandonnée, pour se constituer les instruments infâmes de tes bourreaux, les espions du Russe et de la police autrichienne, les sangsues des Roumains, les trafiqueurs et les fléaux du monde entier, vinrent comme les sauterelles se poser sur toi.

Ils déshéritèrent les orphelins et les veuves de tes libérateurs; après avoir perdu leur ancienne nourriture, le sang du Roumain, ils devinrent tes vampires.

Ce sont eux qui, devenus les instruments du czar, te préparèrent un autre esclavage, l'esclavage du Cosaque.

Tu fus sauvée de l'iscariote Capodistrias, qui, comme Bibesco et Stirbéïu, voulait te rendre la proie de l'antichrist septentrional.

Puis, toi, souveraine, mère de demi-dieux, tu fus donnée en patrimoine au Bavarois; tu gémis encore sous les dards des fils des vipères de l'Allemagne.

Que de serpents en Allemagne! que de têtes couronnées! que d'hommes privilégiés! que de flatteurs courtisans!

L'arbre de ta liberté, arrosé et nourri par le sang de tes enfants, avait été assailli par de semblables plantes parasites, plantes vénéneuses.

O Grèce! combien je t'ai aimée, et combien mes parents t'ont adorée. J'ai pleuré à tes larmes, j'ai gémi à tes gémissements.

Je suivais avec anxiété mois par mois, et jour par jour, les événements qui s'accomplissaient chez toi lors de la lutte de l'indépendance;

J'ai chanté tes triomphes, j'ai célébré ta délivrance comme la fête des Pâques du Seigneur.

Mais quelle fatalité! quelle malédiction! tout le mal nous est venu sans cesse de tes enfants dégénérés.

Tu as souvent rejeté de tes flancs des serpents qui rongeaient tes entrailles, et tu les as répandus comme des fléaux sur ma patrie, ta sœur.

Ce sont eux qui ont humilié notre nationalité pendant plus d'un siècle, eux qui ont récompensé par la dérision, par l'oppression même, le bien que nous le faisions.

Eux qui ont envié jusqu'à notre progrès et notre bonheur, eux qui nous ont amené l'incendie et le massacre en 1821, et eux encore qui vendirent pièce par pièce au czar notre patrimoine.

Eux, les fermiers et les sangsues du laboureur roumain; eux qui parodièrent la *claca* pleine d'humanité et ne s'en servirent que pour en abuser; eux, les flatteurs et les corrupteurs de *nos domni*, eux les parasites des boyars, eux les espions du consulat russe.

Eux, les usurpateurs hypocrites de nos monastères.

Eux, les propagateurs du panslavisme russe et servile, eux les organisateurs des complots czariens, eux les chefs des hétairies jésuitiques.

Eux, les ennemis de notre régénération, la réaction incarnée, les démagogues incendiaires, les provocateurs du désordre;

Les Soutzos de la Moldavie et de la Valachie, les Mavros, avec toute leur race et toute leur clientèle, depuis le plus infernal phanariote jusqu'au plus détestable fermier, depuis le plus habile scribe jusqu'au plus sordide joueur, depuis le plus hypocrite *caloghere* jusqu'au plus rampant parasite, tous instruments, tous anges du démon septentrional.

Ce sont des hommes de cette même race qui, devenus tes tyrans, complotent aujourd'hui dans ton sein pour te réduire à être l'officine des plans moscovites.

C'est dans le temple de ton Thésée, sur les plages de Salamine, dans l'enceinte de l'Académie de Platon, que se forgent aujourd'hui les chaînes de ta seconde servitude et celles de l'Orient tout entier.

O Grèce! qu'as-tu donc fait pour devenir un repaire de bêtes fauves, un pandémonium de cabales, la chaudière où la *Strigonne* du Nord prépare ses philtres désastreux.

Chez toi le Cosaque recrute ses espions, les apôtres du mensonge, les propagateurs du despotisme, chez toi la mère des Chrysostôme et des Miniate!

Toi la Rhéa-Cybèle des républiques, tu es réduite à bénir l'absolutisme le plus barbare et le plus infernal.

C'est la faiblesse, l'humiliation de la servitude, ô Grèce! qui t'ont réduite à enfanter de pareils monstres.

Lorsque la fille de la nature devient mère, son enfant, suspendu à son sein, est beau et vermeil. Il grandit fort et robuste, comme au sein d'une lionne, et devient Hercule.

L'énervée Messaline et plus encore l'esclave chétive et malheureuse, en concevant dans la corruption ou dans le malheur, n'enfante que des monstres qui épouvantent leur propre mère.

C'est ainsi que plusieurs parmi les enfants de la servitude ont été conçus. De mère d'Hercules, tu devins mère de vampires!

Que Dieu demeure avec toi! qu'il ne retire pas sa main, ainsi que je me lève de ton sol afin de l'abandonner!

Qu'il ne détourne pas sa face, ainsi que moi, en m'éloignant pour fuir tes côtes comme un autre Loth qui craint de regarder Sodome!

Qu'il n'en soit point ainsi, ô Grèce! mais que la voix de tes prophètes, de tes martyrs, de tes enfants conçus dans tes chastes amours, trouvent grâce devant ton peuple!

Que leur nombre soit multiplié, et que leur parole tombe comme une pluie bienfaisante sur une terre féconde!

Adieu, Athènes!“

Lorsque j'arrivai dans le port, une bannière russe flottait sur un des bâtiments et profanait la croix qu'elle portait au haut de sa mâture.

Dieu de miséricorde! je vis de nouveau la race des Cosaques.

Les esclaves manœuvraient sur les cordages de la frégate.

Avez-vous vu, Roumains, les sauterelles tombant sur les rameaux de vos arbres, les noircissant, les faisant craquer sous leur poids hideux?

Avez-vous frémi, alors? Avex-vous maudit l'insecte précurseur de la famine? Tout ce que vous avez senti dans ce moment, je l'ai senti dans mon sein déchiré, et je le sentis encore davantage.

Si mon âme, condamnée au feu de la Géhenne, était jetée en pâture aux accusateurs intellectuels, la terreur et le dégoût que m'inspirait leur aspect horrible ne saurait approcher de la terreur et du dégoût que je ressentis à la vue de cette tourbe d'esclaves.

Je montai de nouveau sur *le Rhamsès*, et je descendis rapidement dans ma cabine pour ne plus voir la race abhorrée du Russe sale et rougeâtre;

Pour ne plus entendre les sons rauques et barbares d'une langue dissonnante qui vous glace comme le souffle de Borée ouralien.

Partout où ces sons se font entendre, la vérité, la liberté, la vie, pâlissent aussitôt. C'est un souffle qui sort de poitrines d'esclaves et n'apporte avec lui que l'esclavage; c'est ainsi que l'haleine pestilentielle n'apporte que la peste.

Qu'il est féroce l'esclave abruti! qu'il est hideux le bourreau recruté parmi un troupeau d'ilotes! La gueule d'une bête fauve retirée des entrailles d'un cadavre est moins sanglante, moins effrayante que ne l'est la figure farouche de l'esclave armé d'une hache.

Ce fut une demi-heure pénible celle que nous passâmes dans le voisinage du vaisseau antichrétien du Nord.

Lorsque j'entendis le bruit de l'ancre qui se levait, je crus sentir qu'avec elle se levait le poids démesuré qui pesait sur mon âme.

On siffla le signal du départ et je respirai. „O Grèce! m'exclamai-je, que Dieu soit avec toi, et tu seras sauvée des piéges du Scythe!"

*

Nous sortîmes du port, et je montai sur le pont afin de prendre l'air.

Je contemplai, comme pour la dernière fois, les montagnes olympiennes, les montagnes titaniennes, les unes blanches comme la lumière, les autres chauves comme Saturne, foudroyantes comme Jupiter, belles comme Apollon.

Nous repassâmes devant le tombeau de Thémistocle; nous nous dirigeâmes vers le Nord et j'aperçus de loin le temple de Thésée.

Nous passions, et il me semblait voir défiler devant nous des collines, des rochers, des côtes, des plages sablonneuses, des plages verdoyantes, chantés par des poètes, illustrés par des héros et par des sages de l'antiquité.

Sur le sommet d'un rocher, un temple se mirait dans la mer limpide.

C'est d'ici que Platon éclairait la Grèce, c'est d'ici qu'il propageait la doctrine de Socrate, révélait l'immortalité de l'âme, et comme un autre prophète, annonçait l'aurore du Christianisme qui apparaissait avec la lumière qui fut appelée Logos.

Par le Logos, par la raison qui sortit de ces colonnes, Paul, plus tard, fut éclairé, Paul, le persécuteur du Christ, et son adorateur le plus fervent, lorsqu'il fut convaincu qu'il était la Raison.

Salut.... Sunium...

Le soleil se couchait et les colonnes du temple prenaient la couleur du porphyre.

Le crépuscule éclaira ensuite notre passage à travers les îles. Le ciel était serein et les étoiles étincelaient d'un double brillant. Le vent était léger et la mer ridée et riante.

Après minuit, la lune se leva et le sommeil régnait dans les entrailles du navire: seul sur le pont veillait le pilote, le pilote grec pris à Malte.

Le *timon* du navire se mouvait à sa voix, et par les notes dociles qu'il faisait entendre, il démontrait son obéissance.

Je descendis aussi dans ma cabine, et je m'endormis avec le monde qui dormait.

Le matin nous étions dans les eaux qui séparent l'Asie-Mineure de l'Europe, en cet endroit où la fille des rois, portée jadis sur les épaules du taureau olympien, vint donner un nom à notre continent inculte et désert.

Depuis longtemps *le Rhamsès* voguait dans l'Archipel et avait traversé les Sporades et les Cyclades.

Chaque côte, chaque plage rappelle un nom, raconte une histoire.

Ici naquit une divinité apparaissant du fond de la mer ou descendant de l'Ether; là apparût un Dieu dans sa splendeur ou sous différentes formes pour le bien des humains.

Ici fut ravie une beauté qui enchantait les mortels et les dieux. Par ici, l'Asie passa en Europe; par là, l'Europe en Asie.

Les fils de la Grèce ravirent une princesse asiatique, ceux de l'Asie une reine grecque.

Jason ravit avec la Toison d'or une Médée, Pâris enleva une Hélène.

Cette montagne à la droite raconte aux siècles que trois divinités se disputèrent sur sa hauteur le prix de la beauté. Sa splendeur coquette se déchiffre d'elle-même et vous fait lire sur son front le nom d'Ida.

Ici s'arrêta la flotte des Achéens, des Danaens et des Mirmidons; ici, Calchas consultait les augures; ici prophétisait Cassandre; là, ces lieux furent témoins de la colère et des larmes d'Achille.

Les plages, les îles et les montagnes, les eaux qu'on traverse en venant de la Grèce jusqu'en ces parages inspirent à tout homme la langue d'Illiade.

Lorsque vous voyez les ombres des montagnes et que vous entendez le *flisvus* de la mer et son retentissement, vous devez créer une autre langue pour exprimer vos impressions, une langue comme:

οὐρεὰ τε σκιόεντα, ϑάλασσά τε ἠχῆεσσα.

Ici, c'est le tombeau de Patrocle; là, est celui d'Achille. Ce torrent desséché est le lit par lequel le Scamandre portait ses ondes dans la mer.

Voici la campagne de Troie; c'est ici que combattirent les demi-dieux du prince des poètes.

Plus loin, sur cette île ou sur l'autre plage, fut le berceau d'Homère, disputé par tant de cités.

Que les côtes sont belles et verdoyantes! que l'air est doux et parfumé! Les orangers, les citronniers, les oliviers, les figuiers, les amandiers, les grenadiers, la vigne, couronnent la terre comme une nouvelle mariée et lui donnent l'aspect d'un orgueil virginal.

Il vous semble qu'elle vous dit: „Je fus témoin de l'âge d'or, j'ai porté les hommes primitifs et bienheureux; mes fruits les nourrirent et les délectèrent. C'est ici que commence la région de l'Éden antique. C'est dans ces parages et dans les champs spacieux de l'Asie que les hommes apprirent les arts et les sciences. C'est dans mon sein que les divinités furent en commerce avec les hommes."

Nous étions dans les eaux de Smyrne, lorsque ces impressions me vinrent à l'esprit.

Son port est doux et tranquille; ses collines sont riantes et ses eaux ont la couleur de l'or.

CHAPITRE XI

L'ancre n'était pas encore jetée, et des centaines de barques fourmillaient autour de notre bateau.

Des Juifs, des Grecs, des Taouchans estropiant toutes les langues s'offraient pour nous servir.

Mais leur aspect, leurs gestes, leur rivalité entre eux, leurs apostrophes réciproques, nous faisaient craindre de nous exposer à accepter leurs services. Il y avait encore plus de dégoût que de crainte.

Plus tard, mes confrères et moi, nous nous déterminâmes à descendre et à visiter Smyrne.

Nous avions l'air de nous cacher comme des malfaiteurs, tant nous étions empressés de disparaître aux yeux des hôtes qui nous poursuivaient de leurs civilités.

Lorsque nous mîmes pied à terre, nous tombâmes entre les mains d'un juif qui parlait à la fois le grec, l'italien, le français, l'anglais et le turc.

Il faisait un pas en avant et sa tête semblable à une girouette se retournait sans cesse tantôt à droite tantôt à gauche.

*

Qu'une cité orientale est triste avec ses maisons écrasées par leurs toits informes, ses costumes divers et étranges!

Avec ses rues étroites, tortueuses, pleine de mystère; avec ses bazars sombres; avec ses minarets exotiques! Les *cadines*[1] passent silencieuses, et vous croyez voir des fantômes.

L'âme est saisie par ces impressions enchanteresses et bizarres des *Mille et une Nuits*.

Et la mienne était déjà préparée à des impressions lugubres. Je ne connaissais pas ce qui m'était réservé à Stamboul, et la vue des Turcs avait réveillé en moi le souvenir du massacre de la caserne des Spyro[2]. Le feuillage pyramidal et mélancolique des cyprès, les édifices religieux, les fontaines murmurantes et limpides, les ablutions mystiques des croyants, le somnambulisme dans leurs prières de purification, le costume et la démarche des derviches;

Le bruit des clochettes des chameaux défilant enchaînés, un à un, dans les rues obscures, leurs pas lents et mesurés, leur regard stupide, leurs formes colossales et rachitiques en même temps, se variaient et se confondaient comme dans un kaléidoscope dans mon esprit rêveur.

Je voulus sortir de la ville, mes compagnons désiraient la visiter encore. Quant à moi, ma curiosité était déjà satisfaite. Un pressentiment me poursuivait. Il me semblait que dans une ville aussi triste je devais laisser mes os.

*

Après une visite de deux heures, je me vis de nouveau dans le port, sur *le Rhamsès*.

Ici nous attendait un envoyé de Constantinople, qui était venu nous annoncer qu'il fallait rester à Smyrne.

---

[1] *Cadine*: dame turque.

[2] *La caserne des Spyro* fut le théâtre du massacre qui eut lieu, grâce aux intrigues de Duhamel, entre les Turcs et les soldats roumains, lorsque Fuad-Effendi entra avec l'armée turque à Bucaresci, le 13 septembre 1848.

Grabbe était à Stamboul. Le Divan était à la veille de se lier les mains par le traité de Balta-Liman. Nous étions mal venus devant la Sublime-Porte.

Porte sublime et large! que tu es devenue étroite pour nous! mais tu fus ouverte à deux battants devant la grimace hideuse du Cosaque.

Nous demandâmes nos bagages. Ils étaient au fond du bâtiment. On voulut les chercher, mais il fut impossible de les trouver au milieu des ballots qui encombraient la cale. Le signal du départ fu donné.

Le bateau partit pour Stamboul. Les collines, les plages de Smyrne ne nous parurent plus aussi riantes qu'auparavant.

Le soleil venait de se coucher et les ombres obscurcissaient les vallées.

Nous glissâmes sur les eaux toute la nuit dans un sommeil profond. A la pointe du jour, nous étions près des Dardanelles. Vers midi, nous entrâmes dans le détroit que nous traversâmes pendant toute la journée.

La nuit suivante nous parcourûmes la Propontide. Le matin nous étions près de Stamboul.

„Cité féerique! Byzance! plus tard Constantinople, Stamboul de nos jours! tombeau de la grandeur romaine, triomphe de l'Islamisme, convoitise des czars, deviendrais-tu, *Czarigrade?*[1]

Les premiers rayons du soleil dorent tes collines, tes minarets, tes maisons aux mille couleurs, tes palais presque aériens. Panorama splendide et enchanteur, aspect exotique;

Sainte-Sophie! tu gémis profanée sous la corruption des empereurs byzantins, tu t'humilias et tu inclinas ta tête pour être couronnée du croissant sous les sultans féroces.

---

[1] *Czarigrade:* c'est le nom que les Slavons donnent à Constantinople. Ce mot signifie: *la cité des czars.*

Mais les deux derniers souverains te firent apparaître comme une vierge revêtue d'un cafetan d'émeraude, et briller davantage comme musulmane que comme chrétienne.

Les tapis égalitaires de l'Islamisme humain et fraternel s'étalent avec plus de modestie sous tes pieds candides que les nattes orgueilleuses des patriarches courtisans des empereurs corrompus.

Les pères ont raconté aux fils et les fils à leurs enfants que ces empereurs ne prenaient qu'avec le bout de leur lance le pain sacré que tu distribuais sur tes disques dorés.

Ils ne t'abordaient que de loin, ils dédaignaient de toucher la poussière du prolétaire qui s'approchait de ton autel.

Aujourd'hui les prières du Reschid du progrès oriental te glorifient bien davantage que les litanies nobiliaires d'une race énervée, inventeur des titres qui infestèrent l'Europe et défraternisèrent les hommes.

Non, Sainte-Sophie, tu ne souffriras pas, en dérision du ciel, que tu sois profanée par ce Pharaon qui vient du Nord.

Tu ne souffriras pas que la croix soit insultée sur ton front, ainsi qu'elle a déja été profanée sur les poitrines des espions de ce despote.

Tu ne souffriras pas que Christ soit humilié et crucifié de nouveau devant le seuil de tes portes, comme il est déjà flagellé par le knout dans les États des czars, États habités par des troupeaux d'esclaves qui ont reçu le baptême et l'onction divine!

L'onction qui fait de tout chrétien un souverain et un prêtre.

Sainte-Sophie! tu fus à Dieu et tu es retournée à lui, à ce Père universel des hommes.

Un jour, avec des vêtements de noce et le front radieux, tu recevras dans ton temple l'Israélite, le Chrétien et le Mahométan, pour former le chœur de la fraternité et chanter avec les anges: Paix et bonne harmonie entre les humains.

Après l'ouragan impétueux de l'Occident, le Soleil de la Justice se lèvera dans ces contrées, le Soleil intellectuel; ses rayons inonderont tes tours d'une lumière inconnue aux hommes.

L'Occident se donnera la main avec l'Orient; ils s'embrasseront et fraterniseront. Les glaciers du Nord disparaîtront devant les rayons créateurs des génies du Sud.

Les peuples de la terre seront rassemblés dans ton sein, et le Décalogue, la Croix et le Croissant formeront un trophée sur ton autel, trophée aimé de Dieu et sa seule pensée."

Ces réflexions ne furent qu'une prière mentale du matin, pendant que des collines, des forteresses, des minarets, des palais défilaient devant moi.

Le vaisseau avait cessé depuis longtemps de bondir; il glissait mollement. Il semblait qu'il s'était tu pour entendre la prière de l'homme.

*

Nous étions déjà dans le port, l'ancre fut jetée. Les passagers se préparaient à descendre.

Nous demeurions solitaires, silencieux, indécis.

Le pont était presque désert. Le port ressemblait à une forêt d'arbres effeuillés et nageant sur les eaux.

Le commandant connaissait notre sort: „Restez à bord, sous la bannière de la République française, nous dit-il, je parlerai de vous à mon ambassadeur."

L'un de nous se détermina à descendre et à visiter Suleyman-Pacha, le bien-aimé de la Roumanie, le seul et le premier Turc qui ait jusqu'à nos jours fait glorifier un nom de sultan sur la terre située entre le Danube et les Carpathes.

Le génie du mal planait sur Stamboul: Grabbe était l'oiseau de nuit, l'oiseau de mauvais augure posé sur la porte de Stamboul.

Le hibou qui pousse son cri lugubre au dessus de la maison du moribond vous glace moins le cœur que cet ange maudit des cabales et des complots anti-humanitaires ourdis dans les ténèbres du Nord.

Notre collègue retourna à bord découragé, désillusionné…

Le général Aupic, l'ambassadeur de France, envoya un de ses aides de camp, qui avait visité la Roumanie pendant le temps de sa régénération; il l'envoya sur *le Rhamsès* pour nous voir et nous reconnaître.

C'était nous-mêmes, nous qui avions proclamé les lois et les droits de nos pères, nous au cri desquels le Cosaque cessa d'être chrétien, et le Turc devint notre frère;

Nous qui avions déchirè le masque du protectorat usurpateur, qui avions ouvert à la Turquie le chemin vers une gloire nouvelle, et qui lui avions donné le signal de se mettre à l'œuvre et de montrer au monde que le soleil se lève du côté de l'Orient.

On nous fit dire de la part de l'ambassade française de ne pas quitter *le Rhamsès.*

*

Etaient venus presque en même temps que nous à Constantinople tous les réfugiés roumains forcés d'abandonner la Transylvanie par suite de l'invasion des Cosaques.

Grabbe demanda leur arrestation, et le gouvernement turc les invita très poliment, en mettant à leur disposition un bateau, à se rendre à Brousse, où ils furent internés.

Avant de partir, ils vinrent tous à bord du *Rhamsès*, sauf les fils de la perdition, et la veille de Pâques, sous la bannière de la République française, tous ensemble nous fîmes des vœux pour la délivrance de l'humanité et de notre patrie.

Nous nous fîmes nos adieux, nous nous séparâmes. Tous les Roumains furent envoyés à Brousse, sauf ceux qui étaient alliés par le mariage aux Russes et aux Phanariotes, prédestinés à semer la discorde parmi les Roumains, à espionner les Turcs et à servir d'instruments à l'ambassade russe. Il fut permis à ceux-ci de demeurer à Constantinople.

Nous restâmes seuls toute la journée.

La nuit fut calme, le vaisseau était presque désert. Les matelots eux-mêmes étaient descendus à terre.

Mes confrères, fatigués par l'ennui, s'endormirent; moi, je restai sur le pont. Je contemplai presque toute la nuit le ciel et la cité qui m'entourait.

*

J'entendis un violon sur une terrase du côté du quartier des Francs. Je sentis que l'archet se trouvait dans la main d'un maître.

Un thème plaintif… des variations nombreuses… Il me semblait qu'elles s'empressaient de deviner mes douleurs et de répondre aux sons qui vibraient sur les cordes de mon cœur.

Après une pause, j'entendis les notes de *Lucia* en délire, puis les notes gémissantes, les derniers soupirs de son bien-aimé qui va la rejoindre au ciel.

La *o bell'alma inamorata*, exprimée par la langue de Donizetti et portée syllabe par syllabe sur les ailes de l'Harmonie, glissait et pénétrait dans tous les replis de mon cœur, et y réveillait des douleurs endormies.

Mon esprit chantait et soupirait avec le violon; j'avais mes sujets de larmes, et je pleurai douloureusement la liberté de mon pays.

*

Le violon se tait.

Sur le haut des minarets commencent à résonner les voix mystiques des muedjins inspirés.

Il me semblait entendre des notes étranges et révélatrices qui descendaient du ciel.

Quels frissons religieux! Si l'homme, en entendant ces cris prophétiques, ne tombe pas à genoux, c'est que l'âme se trouve plongée dans un oubli total d'elle-même.

C'est plus encore, c'est qu'elle se trouve noyée dans un torrent de frissons. Quiconque conserve encore ses sens dans des moments semblables, n'a l'esprit que dans le ciel.

Un silence profond succéda à ces mélodies; un silence prolongé dans lequel je n'eus plus consience de moi-même. La nuit avancée descendait déjà de sa sombre hauteur.

J'entendis une *toca*[1]! Des lumières, suivies par d'autres lumières, commencèrent à briller sur les navires du port. J'avais oublié que nous étions au samedi de Pâques.

J'entendis chanter en grec sur le pont de plusieurs navires:

„Christ est ressuscité des morts, foulant la mort par la mort, et donnant la vie à ceux qui se trouvaient dans les sépulcres."

„*Christ est ressuscité!* m'écriai-je avec enthousiasme. Je me levai par un mouvement convulsif et je tombai à genoux. *Christ est ressuscité!* Et mes yeux se fixèrent vers le ciel et mes bras s'étendirent vers celui qui est dans les hauteurs infinies.

Le Fils de l'Homme est ressuscité! L'Homme collectif, l'humanité crucifiée est ressuscitée, foulant la mort par la mort! Entendez-vous, peuples, le Fils de l'Homme n'est plus dans le sépulcre! Ce cantique serait-il trompeur, ou bien est-ce vous qui êtes sourds depuis dix-huit siècles?

La Roumanie ressuscitera aussi avec tous les peuples!..."

Et une consolation, la consolation produite par l'Esprit de la Vérité, calma mon âme dans la matinée de Pâques.

Je me relevai; je fis le signe de la croix; mon âme respira la vie et la résurrection, ainsi que mon sein respirait l'air matinal de la reine des fêtes.

Je chantais les Pâques du Seigneur sur les eaux de Stamboul et en face de Sainte-Sophie.

Je descendis auprès de mes confrères qui dormaient; et je m'endormis dans la paix du Christ.

Lorsque je me réveillai, mon front était inondé d'une sueur vivifiante; sueur de béatitude!

Toute la journée nous restâmes seuls; la conscience de la fête donnait une solennité à notre solitude.

Dans la soirée, nous commençâmes à réfléchir à la décision que nous devions prendre.

Descendre à terre, c'était prendre le chemin de Brousse ou d'autres contrées plus éloignées encore. Retourner en France, c'était mendier notre passage et notre pain.

Le général Aupic s'informa de notre situation et nous offrit le passage gratuit jusqu'à Marseille. – Était-ce en son propre nom, ou au nom de la République?

Les enfants de la France ont toujours rencontré hospitalité, amour et fraternité au sein de la Roumanie.

Pour la première fois, peut-être, la France nourrissait trois enfants de la Roumanie, qui s'étaient levés à sa voix.

La nuit s'écoula comme les nuits s'écoulent, et avec elle une partie de notre vie et de nos souffrances.

Lorsque nous nous réveillâmes, de nouveaux passagers et compagnons de voyage remplissaient le pont: des costumes divers, des langues différentes!

Vers midi on leva l'ancre, et le signal du départ fut donné.

Adieu, Stamboul! si jamais je reviens à tes portes, que la gloire et la force soient avec toi!

Redschid, Aali, Suleyman, que la victoire soit avec vous, que l'ennemi des dieux et des hommes tombe devant votre courage!

---

[1] *Toca*: dans le rite de l'Orient, avant l'inventation des cloches, on avertissait les fidèles que le service divin allait commencer au moyen d'un instrument qui consistait en une planche suspendue horizontalement et frappée par un marteau. Cet instrument s'appelait *toca*, de l'imitation même du son qu'il produisait. La toca s'est conservée jusqu'à nos jours; elle est accompagnée du son des cloches dans les pays libres. En Turquie, comme les cloches sont interdites, la toca les remplace, et c'est par elle qu'on appelle les chrétiens à l'Église.

CHAPITRE XII

Encore les Dardanelles, et la pleine mer, et Smyrne, et l'Archipel et ses îles, les Cyclades et les Sporades;

Encore les montagnes, les côtes et les plages de l'Attique bien-aimée, et les souvenirs de ma jeunesse; encore le Pirée, Salamine, l'Olympe, et Saint-Ange, et le Ténare.

Nous voguâmes des jours et des nuits, et nous voguions vers la France!

Nous nous éloignions de la Grèce, et les côtes de la Sicile commençaient à être en vue.

De loin, l'Etna apparut comme une ombre colossale dominant sur les montagnes.

Dans le sein de la nature, chaque objet inspire à l'Homme le nom et la destination qu'il doit lui donner.

Le Sinaï et le Liban semblent dire à l'homme: „Je suis la montagne du Seigneur."

L'Olympe vous contraint à dire qu'il doit être la résidence des dieux.

Le Parnasse et l'Hélicon semblent aussi vous dire qu'ils doivent être le séjour de l'imagination et des sciences.

Lorsque vous apercevez l'Etna, vous croyez voir le cratère d'une forge démesurée qui bouillonne dans les entrailles de la terre.

Les Titans, les Cyclopes, s'ils n'avaient été créés par l'Imagination des hommes primitifs, seraient inventés par la rêverie de chaque habitant de la Sicile, de chaque passager.

A cette époque, nous ne vîmes aucune trace de fumée. Il paraissait que les Cyclopes s'étaient arrêtés pour entendre le bruit assourdissant du bronze qui retentissait dans les ports de la Sicile.

Le roi Bomba vomissait la mort, et la Sicile abandonnée par l'Angleterre et la France frappait sa poitrine et ouvrait son sein à l'envahissement de ses bourreaux.

Palerme avait déjà capitulé.

Tout ce qui nous paraissait des ombres pendant le jour, le soir, lorsque nous nous approchions, se dessinait et se prononçait sur un fond de pourpre.

Avec la tombée de la nuit un vent violent commença à s'annoncer. *Le Rhamsès* quitte la ligne qui conduit directement à Malte et trace une verticale sur les côtes de la Sicile.

Protégé par elles, il les parcourt dans leur longueur, quoiqu'en pleine mer.

Il vogua ainsi à travers une nuit orageuse, et le matin nous arrivâmes à Malte, où on nous mit en quarantaine.

*

Nous nous arrêtâmes ici un jour et une nuit, et après un autre jour et une autre nuit, nous fûmes à Trapani.

Toute la Sicile avait suivi l'exemple de sa capitale: elle s'était livrée au roi Bomba comme un agneau qui va être égorgé.

Une frégate anglaise, *l'Udine*, avait offert un refuge aux membres de son gouvernement provisoire; elle les conduisait à Malte, afin de les faire embarquer pour la France.

Dès que la bannière française eût été reconnue par les Anglais, *l'Udine* se dirigea vers nous, et on proposa à notre commandant de recevoir les réfugiés siciliens pour les conduire en France.

Les formalités nécessaires à l'embarquement et le transport des nouveaux passagers, retardèrent notre départ.

Il était près de midi; la journée était sereine, la mer calme.

Le déjeuner se trouvait déjà servi depuis longtemps et on n'attendait, pour se metrre à table, que l'accomplissement de ces formalités. Tous les passagers murmuraient.

Lorsque tout fut terminé, le commandant donna à l'officier qui devait le remplacer le degré de la ligne que le bateau devait suivre, et il descendit avec tout le monde pour prendre part au repas. *Le Rhamsès* se mit en marche.

Le lieutenant chargea le timonier de la surveillance du navire avec les mêmes instructions que lui avait données le commandant. Il descendit aussi.

Le timonier se trouvait seul sur le pont. Tout le monde mangeait, et le bateau fendait rapidement l'onde.

Une demi-heure ne s'était pas écoulée qu'une détonation étrange et terrible ébranla avec tant de force le navire que tout le monde fut renversé.

Le plus grand tremblement de terre ne saurait ébranler un édifice avec plus de force, ni produire plus de terreur.

La charpente du bateau craquait, les pièces qui la composaient menaçaient de se disjoindre: ses flancs se disloquaient. Le plafond de la salle changeait de forme et semblait vouloir nous écraser.

La table, les chaises dansaient et tombaient pêle-mêle avec les hommes. Les cris n'étaient plus des cris humains; des hurlements sauvages se mêlaient au fracas et au bruit qui se faisaient entendre au-dessus et au-dessous de nous.

Personne ne connaissait la cause de cette catastrophe, qui survint comme la foudre. Le commandant la pressentit et fut le premier sur le pont.

Que l'escalier était devenu étroit et haut en même temps!

Tout le monde était paralysé. Et dehors!... la mer sans aucune espérance! Des femmes évanouies! des visages effarés! des mains et des pieds tremblants!

Lorsque nous parvînmes à monter sur le pont, *le Rhamsès* était incliné sur le côté droit, enfoncé sur un rocher sous-marin; ses flancs étaient percés, et l'onde amère se précipitait avec fracas dans ses profondeurs.

Le bruit de la vapeur qui allait s'arrêter ressemblait au râle d'un animal colossal.

Le rocher était vert et brillait comme les écailles d'une couleuvre sous l'eau transparente qui allait engloutir le navire et les hommes à la fois.

Les embarcations! fut le premier cri du commandant; et les embarcations furent mises à la mer.

On visita les ouvertures du navire. Il n'était plus possible de les calfeutrer; elles semblaient des cataractes.

Le canon commença à gronder sur les eaux et annonçait la catastrophe. Les bannières, les flammes formant différents signaux et nouées disaient au loin qu'elles avaient cessé de flotter. Elles ressemblaient aux ailes desséchées d'un papillon; rien de plus sinistre, rien de plus lugubre.

La terre était loin, et *l'Udine* plus loin encore!

Elle avait fui vers Malte, à mesure que nous avions fui vers Marseille.

Il n'y avait plus d'espérance qu'en elle, et elle n'entendait pas le bruit répété de notre artillerie; elle avançait sans cesse.

Enfin elle s'arrêta. Les longues vues nous dirent que sa bannière donnait le signal qu'elle connaissait notre désastre et qu'elle allait venir à notre secours.

Elle avait à suivre une route de près de deux heures pour venir jusqu'à nous, et les eaux s'engouffraient sans cesse dans le pyroscaphe, qui chaque minute s'abaissait davantage.

Le commandant visita de nouveau les ouvertures et mesura des yeux la quantité d'eau qui entrait à chaque moment dans le navire.

„Encore deux heures, dit-il, en montant sur le pont, deux heures encore *le Rhamsès* peut se soutenir sur les eaux. Que les passagers se préparent à descendre dans les embarcations.

Les femmes et les enfants seront embarqués les premiers, puis les vieillards, puis les autres passagers.

S'il nous reste le temps nécessaire, nous penserons à la marchandise. Les matelots demeureront les derniers. Moi…“ Il frappa avec résolution le pont du navire.

Lorsque ses yeux se fixèrent en bas vers son poing étendu, il aperçut le ruban de la Légion d'Honneur à sa boutonnière.

Il l'arracha rapidement, les yeux enflammés d'un noble dédain, et le jeta dans la mer.

„Je t'ai déshonoré, s'écria-t-il, je ne suis plus digne de te porter.“

*

La mer avait déjà commencé à bouillonner. Le vent s'était levé et le ciel s'était obscurci. *Le Rhamsès* s'abaissait toujours. *L'Udine* était encore loin!

Les quatre embarcations de notre bateau déjà mises à la mer semblaient être englouties par les vagues.

Nous aperçûmes encore de loin plusieurs barques de pêcheurs accourant aux signaux de nos canons.

Dans une heure, une vingtaine de barques se trouvérent autour de nous ballottées par les vagues. Les pêcheurs semblaient lutter avec leurs frêles esquifs comme le cavalier avec un coursier fougueux qui cherche à le terrasser.

Enfin *l'Udine* s'approcha et s'arrêta à une grande distance pour ne pas heurter contre l'écueil.

Une chaloupe fut lancée à la mer avec deux officiers anglais. Ceux-ci vinrent s'informer du péril. Ils montèrent à notre bord, ils visitèrent le bateau et furent convaincus de sa ruine prochaine.

Le choc violent qui nous avait annoncé la catastrophe, la vue du danger, lorsque les passagers étaient sur le pont, l'abîme et le désespoir de tous côtés ne furent pas si pénibles que l'attente des formalités sans nombre qu'on nous fit subir avant de nous permettre de monter à bord.

Les officiers anglais retournèrent pour faire leur rapport au commandant de la frégate. Le procès-verbal devait être rédigé.

De temps en temps une barque survenait; nous croyions qu'elle nous apportait l'ordre de la suivre. L'officier demandait des informations nouvelles et s'en retournait. Notre désappointement était grand.

Nous demeurions immobiles, et *le Rhamsès* s'abaissait toujours. Les femmes criaient, les enfants poussaient des cris encore plus perçants, les hommes se tordaient les bras de désespoir.

Plus d'une centaine d'Algériens revenus de leur pélerinage à la Mecque, et embarqués avec nous à Malte, étaient à genoux et invoquaient Allah et le Prophète.

Après une heure d'attente, une chaloupe vint annoncer que les passagers et leurs bagages pouvaient s'embarquer et passer sur *l'Udine.*

Le débarquement fut précipité; néanmoins il s'opéra en bon ordre. Tout se passa suivant les prescriptions du commandant.

Les embarcations de *l'Udine* et celles du *Rhamsès*, les barques des pêcheurs ne firent qu'un transport des hommes et des bagages.

Que nous étions petits sur la surface de la mer immense! nous ressemblions à un jouet sur la mer irritée. Les barques ressemblaient à des coquilles de noix.

Les vagues montant les unes sur les autres nous enlevaient et nous abaissaient, nous relevaient encore et nous lançaient au loin sur le dos d'une autre vague.

Lorsque nous approchons de *l'Udine*, aucun escalier n'était encore abaissé pour nous recevoir! Les formalités voulues étaient encore à remplir. Nous dansions sur les vagues autour de la frégate hospitalière.

Les naufragés, étroitement embrassés, se retenaient au bord et aux cordages des barques, et chaque vague les faisait tomber les uns sur les autres et menaçait de les jeter dans la mer.

En haut, sur la frégate, la musique se faisait entendre. C'était le commandement du violon au son duquel s'exécutait le service. Les matelots, rangés en ligne droite ou en rond, remplissaient leurs fonctions en mesure.

Nous croyions qu'on y dansait, lorsque des centaines d'hommes semblaient lutter en bas avec la mort.

Rien n'est plus triste que de voir, d'un lieu de souffrance, le bonheur indifférent et livré à ses plaisirs.

Pour donner une idée des douleurs morales ressenties par les damnés dans les tourments de l'enfer, on n'a trouvé rien de mieux que de les représenter spectateurs des délices de ceux qui se trouvent plongés dans l'éternelle béatitude.

*

Enfin, les escaliers furent abaissés sur la mer; les femmes, les enfants, les vieillards, tous les naufragés montèrent successivement à bord.

Sur le haut de l'escalier, des officiers les recevaient avec humanité et avec les honneurs dus à l'infortune. Ceux-ci les confiaient à d'autres officiers qui se trouvaient sur le pont pour les conduire aux lieux désignés par l'hospitalité.

L'embarquement s'opéra avec le plus grand ordre et l'on n'eut à déplorer aucune perte. Tout naufragé eut bientôt auprès de lui ses bagages.

On essaya de sauver *le Rhamsès*, de le retirer du roc qui l'avait percé.

Deux cables énormes furent lancés dans la mer. Leurs bouts étaient soutenus et portés par des chaloupes qui s'avançaient;

D'autres chaloupes les suivaient de distance en distance, afin de soutenir le poids du cable dans toute sa longueur.

Ces deux câbles parallèles furent attachés aux flancs du *Rhamsès*. Les chaloupes s'éloignèrent.

Les roues de *l'Udine* commencèrent à fonctionner et les câbles, dans toute leur grosseur, dans tout leur poids, se tendaient comme de simples cordes.

L'Udine, avec toute la force de la vapeur, demeurait immobile. Les cordes se tendaient toujours et craquaient.

L'une et l'autre se brisent successivement par le milieu et, lancées violemment, frappent la mer, et l'eau rejaillit de tous côtés.

L'Udine prend son élan comme un homme qui, tirant une corde avec force, tombe au loin lorsqu'elle se brise.

Le Rhamsès resta immobile et toujours sur le roc. *L'Udine* était déjà loin dans sa course rapide. Adieu, *Rhamsès!* vaisseau qui portas nos douleurs, vaisseau de l'hospitalité française!

Je me sépare de toi comme de ma propre maison. Elle fut la proie des Cosaques, tu devins la proie des vagues.

Le commandant restait cloué sur le pont de son navire, comme l'oiseau de nuit sur les ruines d'un édifice, les bras croisés sur sa poitrine, triste et pensif.

Les passagers faisaient flotter leurs mouchoirs en signe d'adieux.

Nous rédigeâmes aussitôt un écrit, de la part de tous les naufragés, où nous témoignions notre reconnaissance au commandant du *Rhamsès* pour la sollicitude qu'il n'avait cessé de nous montrer, et en même temps nous fournissions les preuves qui pouvaient démontrer son innocence.

Des services de plus de vingt années, remplis toujours honorablement, devaient être de nulle valeur dans le jugement qui se préparait contre lui.

Un événement, venant du dehors, indépendant de la volonté de l'homme, peut souvent jeter sur lui le déshonneur et la honte. Telles sont les lois humaines.

Brave et estimable commandant, Dieu et ton innocence t'ont accompagné[1].

L'Udine reprit sa route vers Malte, nous voguâmes toute la journée et toute la nuit; le matin nous étions dans le port.

Là venait d'arriver d'Alexandrie un bateau français; il nous prit à son bord pour nous conduire à Marseille. Nous restâmes toute la journée dans la rade et nous y vîmes la flotte anglaise de la Méditerranée réunie. Elle partait pour Corfou.

La musique jouait sur le vaisseau amiral. Les matelots étaient tous rangés sur les bastingages; on aurait dit des milliers d'hirondelles sur les rameaux effeuillés de plusieurs arbres.

Au son de la musique et des *hurrahs* répétés, la flotte sortit du port à la chute du jour. Notre bateau la suivit.

Encore une fois en mer, encore les côtes de la Sicile, encore Trapani.

Le Rhamsès comme une ruine, comme le squelette d'un animal immense demeurait sur le roc, isolé dans les déserts liquides, livré à la fureur des vents, battu par les vagues.

L'homme pleure souvent sur des choses inanimées. Depuis longtemps mon cœur était pétrifié, et les larmes qui me vinrent en ce moment me firent éprouver du bonheur, car je sentais que j'avais un cœur d'homme.

Si ceux qui m'avaient juré fraternité avaient eu pour moi la compassion que je ressentis pour un bois mort, ils ne m'auraient pas livré le 19 juin aux mains des satellites du czar pour être assassiné.

---

[1] J'ai appris plus tard avec une vive satisfaction que le commandant du *Rhamsès*, déclaré non coupable, avait été acquitté. Honneur à la justice de la France!

Hommes perdus et aveuglés par une ambition folle, je vous plains autant que je plains ma patrie; je vous plains, car votre cœur n'a jamais connu l'amour. La haine c'est l'Enfer dans le cœur de l'homme, l'Enfer que Judas ne put supporter vivant.

De fils de l'homme vous êtes devenus fils de vipère, et partout où vous vous trouvez, ne pouvant jeter votre venin sur les autres, vous rongez et vous envenimez votre propre cœur.

Que le pardon et la paix du ciel soient avec vous. Qui peut savoir?... Peut-être avez-vous été abusé, peut-être avez-vous cru que vous faisiez le bien en trahissant votre propre cause et la patrie.

Et le bateau avançait vers la Corse, vers Marseille; la nuit et le jour nous fendions les eaux, le jour fut serein et radieux; vers le soir la Méditerranée paraissait une mer d'huile, calme et luisante comme un miroir, comme un cristal plan et sans bornes.

Je ne l'avais jamais vue telle que dans cette soirée.

Nous étions près de la Sardaigne et de la Corse. A la nuit nous devions parcourir le détroit de Bonifacio.

Quelques jours auparavant un bateau français avait fait naufrage et s'était brisé sur ces côtes.

Après minuit, une tempête s'éleva. Un roulis fatigant dura toute la nuit, tout le jour et la nuit suivante. Nous étions dans le golfe de Lyon.

Enfin, dans la matinée qui suivit, nous approchions des côtes de la France; qu'elle était belle et pittoresque au lever du soleil!

Tous les passagers étaient sur le pont; leur visage était pâle et fatigué par les longues veilles. La mer commençait à devenir calme et les hommes revenaient de leur vertige.

Nous entrâmes dans le port. Nous avions purgé notre quarantaine à Malte; on nous dispensa donc de cette formalité.

Vers les dix heures nous débarquâmes.

CHAPITRE XIII

Chapitre treizième! nombre-élément, nombre-principe, nombre fatal!

Un treize février je perdis ma mère, un treize novembre je perdis mon premier fils, un treize septembre je perdis mon second.

Treize composèrent le comitè révolutionnaire en Roumanie. Le 13 juin, Bibesco trahit la constitution en abdiquant et en abandonnant le pays sans force légale.

Le 13 septembre, Duhamel et Faud entrèrent à Bucharest, et les intrigues infâmes de ce premier firent couler du sang roumain et turc.

Et puis le 13 juin 1849 en France… le 13 août en Hongrie!

C'est un nombre fatal que le 13! mais non pas pour tout le monde: les uns y perdent, les autres y gagnent.

Le 13 fut fatal au Christ, non aux Pharisiens; il est fatal à celui qui meurt, non à celui qui hérite, s'il l'est à la liberté, il ne l'est pas au despotisme.

Je suis de nouveau en France, et voici mon treizième chapitre… Nombre fatal! Mais pour qui? Pour la France, pour moi ou pour le Cosaque?

Trouverais-je le soutien de mon pays, un asile pour moi, ou la persécution? la sincérité ou le jésuitisme?

Qui m'attend? la vie ou la mort? Et dans le second cas, aura-t-on de quoi payer la terre qui ensevelira mes os?

Hélas! que la terre ici est étroite et chère! elle rejette même les morts de son sein. Il faut payer ici pour être enseveli comme homme. O mon âme! quelle civilisation!

O France! si je meurs, donnez-moi une sépulture. Je veux que mes enfants sachent où reposent mes os. Faites-moi cette charité, car je vous ai tant aimée, je vous aime encore.

C'est en vous écoutant que j'ai sacrifié mes biens, l'avenir de mes enfants; j'ai perdu patrie et foi, j'ai tout perdu, je n'ai plus même de quoi payer une misérable fosse.

Pas même un prêtre; car le prêtre demande aussi!… Il ne vous quitte même pas au-delà de la tombe, après vous avoir trompé toute votre vie.

Pauvre Homme! fils de Dieu, roi de la terre, le magistrat te force à lui payer le droit de vivre, et le prêtre arrache à tes enfants le dernier morceau de ton pain pour t'accorder le droit de mourir comme homme… Fils de Dieu, roi de la terre!

*

Nous voilà de nouveau à Marseille, et Marseille était remplie de troupes de la République française, qui s'embarquaient pour aller *sauver* sans doute la République de Rome! Où vas-tu, proscrit? Quel sort t'est-il réservé? Que dois-tu voir encore?

Malheureuse Italie! malheureuse Roumanie! toutes les deux partagées, déchirées, dominées par tant de despotes.

La race des Bourbons à Naples, un papisme pharisien dans les entrailles de Rome, la maison de Habsbourg au Nord, des Judas qui te vendent en Piémont.

Le Banat et la Transylvanie, ilotes du Magyar réactionnaire et instrument de la camarilla d'Autriche. La Bukowine arrachée des flancs de la Moldavie et donnée en patrimoine au même tyran, la Bessarabie sous le knout du Cosaque.

La Valachie et la Moldavie, seules autonomes, gémissent sous le protectorat usurpateur du czar!

O Italie, ô Roumanie! vos vêtements sont partagés, et sur votre chemise on a jeté le sort. Vos tyrans vous ont déchirées et leurs satellites vous ont abreuvées de fiel.

Votre sœur, la France, issue du même flanc de Latium, vous a oubliées en donnant la main au Tudesque et au Cosaque.

Les enfants de la France devinrent les exécuteurs des plans moscovites à Rome. Les enfants de la France assassinent la liberté de l'Italie et ferment les yeux devant la servitude de la Roumanie.

Les enfants de la France sont prêts à appeler pour la seconde fois le Cosaque au milieu de Paris.

Que les temps ne viennent pas, ô France! où déchirée et partagée comme l'Italie et la Roumanie, tu sentes, dans le malheur, combien il est douloureux de gémir dans les fers! Que ces temps ne viennent pas, ô France! car alors, malheur à toi, et trois fois malheur à l'humanité!

Si tu as des enfants dénaturés, des enfants dégénérés, que les bons s'unissent et accourent pour ton salut et le salut du monde.

*

Nous restâmes trois jours à Marseille pour nous reposer d'une traversée longue et pénible de plus de trente jours, où les tempêtes et les impressions douloureuses nous avaient suivis pas à pas.

Pendant tout ce temps nous n'avions pas reposé une seule fois. Que l'aspect de la terre nous paraissait enchanteur et varié, avec ses jardins, ses fleurs du printemps!

Le premier jour de mai, nous le passâmes au milieu des montagnes, sous l'aqueduc et dans l'ermitage de Roquefavour. Pont gigantesque, digne de l'architecture romaine. La nature et l'art me paraissaient plus belles que jamais. Il ne me manquait que ma famille pour me sentir heureux.

*

Le troisième jour, nous partîmes de Marseille pour Paris, et nous nous arrêtâmes à Avignon.

Nous visitâmes l'ancienne résidence des papes. Elle a bien changé; car elle n'est plus aujourd'hui qu'une caserne.

Quel vandalisme! En France, en plein dix-neuvième siècle, toute cette architecture, qui appartient à l'histoire, était sur le point de disparaître.

Les salles se divisent et se subdivisent. L'enceinte des chapelles du palais se transforme en chambrées; on ne reconnaît plus les traces du faste et de la corruption papale.

Il restait encore quelques vestiges, que la main du temps avait respectés, et que la main du gouvernement de la France faisait démolir au moment de notre visite.

Nous montâmes dans une tour; nous vîmes les cellules étroites où gémissaient et mouraient les martyrs de l'inquisition, l'endroit où ils subissaient les tortures, l'endroit d'où ils étaient précipités, et la grille où on les brûlait tout vivants.

Le foyer était semblable à celui d'une cuisine monacale démesurée, la fumée qui en sortait était celle des holocaustes des chairs et des os humains, pâture sanglante bien digne de la mansuétude d'un vicaire de Jésus-Christ!

Souvenirs lugubres! mais les seuls qui peuvent éclairer les peuples afin de ne plus abandonner l'exécution de leurs lois à des hommes irresponsables, les seuls qui nous enseignent à ne plus déifier aucun être humain.

L'idolâtrie n'amène que des victimes palpitantes sur l'autel. Voilà ce que firent les hommes revêtus de la grâce divine, voilà ce qu'ils firent de la loi du Christ!

Dans la même tour, nous vîmes aussi le lieu où gémit comme prisonnier Colla Rienzi, ce dernier tribun de Rome.

Je ne saurais comprendre quelle sympathie mystérieuse m'a toujours entraîné vers lui. Au souvenir des souffrances de ce martyr de la liberté romaine, mon âme brisée, l'était davantage que devant toutes les souffrances qui m'ont jamais ému.

Lorsque je me suis vu dans le séjour de douleur où avait gémi Rienzi, je me suis rappelé son dévouement au pape, au nom duquel il s'était soulevé, et la lâcheté de celui-ci, qui put consentir à le retenir captif.

C'est ainsi que les bons Roumains se sont soulevés au nom de la Turquie. C'est ainsi que la Turquie consent à les retenir captifs, loin de leurs familles.

Lorsque je me suis vu dans la tour de Rienzi, dans la cellule obscure du héros et du martyr de Bulwer, je ressentis une vénération qui surpassait celle du plus fervent pélerin au pied du Golgotha et en face du sépulcre du Seigneur.

Ah! si l'héritier de Walter Scott avait connu la Roumanie, et ses trois mois de régénération; s'il avait connu les hommes et les intrigues qui entravèrent son mouvement en 1848!

Combien de types eût-il trouvé qui auraient enrichi ses images, qui auraient perfectionné les portraits des Colonna, des Orsini, des Savelli, de tous ces ulcères de la société de Rome moderne.

Mais il n'aurait rien trouvé de plus convenable aux types nécessaires pour composer et parfaire le caractère d'Angelo, l'assassin de Rienzi.

A l'idée d'Angelo, je commençai à trembler, et je demandai à sortir de ce lieu, qui réveillait en moi des souvenirs si pénibles.

*

Je sortis; sur la terrasse, où est située la statue de l'homme de bien qui a doté ces contrées de la garance, cette nouvelle

source de richesse, le grand air et la vue du panorama qui se déroulait autour de nous soulagèrent mon cœur.

Nous visitâmes l'établissement pieux des aliénés.

Dans l'église, se trouve un crucifix en ivoire, chef-d'œuvre de sculpture et de sentiment artistique.

De face, la Divinité s'offre à vos regards pleine d'un dévouement sublime, les yeux fixés vers le ciel, les bras étendus sur la croix pour l'amour de l'humanité; de profil, vous voyez d'un côté la résignation et le pardon d'un Dieu; de l'autre, la douleur de l'Homme.

Que l'histoire de cette œuvre merveilleuse est digne du Christianisme!

Le neveu de l'artiste était condamné à mort, le supplice était préparé. Le jeune homme était entre les mains du bourreau.

L'oncle, pauvre artiste, après mille démarches et sollicitations, n'ayant pas de quoi payer la rançon de son neveu, recourut à son œuvre et proposa son crucifix.

Soit juste appréciation des magistrats, soit miracle surhumain, le don fut accepté, et le jeune condamné obtint sa grâce.

Le crucifix entre ses bras, l'oncle accourut, haletant d'espérance et de désespoir, ne sachant s'il apportait à temps la grâce du condamné.

La hache du bourreau s'élevait avec une leur sinistre, prête à frapper, lorsque l'image du Christ apparut sur l'échafaud pour retenir la main homicide.

Dans le musée d'Avignon, dans la galerie de peinture, je vis un tableau, rempli de vérité, qui représente cette scène pathétique et pieuse.

*

Le lendemain, nous quittâmes l'ancienne résidence des papes, et nous nous arrêtâmes à Lyon. Je n'eus le temps d'y visiter que la cité des morts.

Le chemin de Lyon à Paris est connu par tout le monde. Qui ne sait que la France est inférieure à l'Allemagne pour ses routes? Elle n'a pas encore une ligne de chemin de fer de Paris à Marseille!

Pour quelle raison? La France n'aurait-elle pas eu aussi ses Bibesci et ses Stirbeï, qui auraient englouti l'argent destiné à ces travaux publics?

Nous voilà de nouveau à Paris. Combien de temps y resterai-je?

DEUXIÈME PARTIE
ROUMANIE ET FRANCE

CHAPITRE Ier
ÉGALITÉ MATÉRIELLE

J'avais connu la France de loin; je l'avais connue par les livres; J'avais connu la France littéraire, poétique, libre, idéale; La France qui me parlait dans Fénelon, Rousseau, Châteaubriand et Lamartine; qui sentait en Bernardin de Saint-Pierre, qui déclamait en Talma, qui prophétisait en Lamennais.

La France était mon rêve, et mon désir de la voir ardent comme celui du Psalmiste.

Je l'ai vue enfin, je l'ai saluée la France démocratique, et quand je touchai sa capitale, je me dis: „Voilà le résultat de plus de soixante millions de bras et d'une vie de tant de siècles!"

J'ai séjourné quelques semaines à Paris; j'ai vu, j'ai vu... Et enfin j'ai demandé: Où est l'Égalité, la Fraternité? et sans l'Égalité, où est la Liberté?...

Plus on est à distance, plus les objets paraissent rapprochés entre eux. Les grands hommes du passé et du présent se montraient à mon esprit comme contemporains et comme formant un peuple d'élus.

Du moins je croyais que l'âme des premiers et leurs idées s'étaient transmises dans la génération actuelle.

Et je croyais à l'Égalité... à l'égalité *possible*.

En arrivant à Paris, j'ai vu les génies et les talents à leurs places respectives; je les ai vus loin l'un de l'autre, disséminés dans le temps et dans l'espace.

J'ai vu un peuple de victimes ballotté entre la tyrannie et l'anarchie, et la voix des justes se perdait dans le désert.

J'ai cherché l'égalité matérielle, pour trouver ensuite l'égalité intellectuelle et morale. – C'est une utopie, me répondit-on.

J'ai cherché l'égalité intellectuelle pour trouver ensuite l'égalité matérielle et morale. – C'est encore une utopie, me répondit-on.

Si l'une et l'autre sont des utopies, je n'ai plus voulu chercher l'égalité morale, car elle ne peut exister sans la première et la seconde.

– Où donc est l'Égalité? demandai-je. – Devant la loi, me répondit-on. – C'est une utopie, répondis-je à mon tour.

La loi est forte et impartiale là où l'égalité matérielle, intellectuelle et morale, se réalise davantage.

Et je me suis rappelé mon pays, ma nation et ma langue; et je me suis rappelé les institutions et la foi de mes pères.

Notre sol n'est pas si grand que celui de la France; mais il est fertile, riche et large en proportion des habitants.

Les terres, les propriétés, les biens s'y trouvent mieux répartis.

Le lieu et le temps peuvent nourrir tout le monde; le temps et le lieu sont larges pour tout le monde.

Nous avons aussi des pauvres et des riches; mais on ne rencontre pas en Roumanie des *indigents* et des *opulents*.

L'œil ne voit pas le fait, l'oreille n'entend pas le nom. Ces deux mots n'existent pas dans notre langue.

Le maximum des revenus pour une famille ne dépasse pas le chiffre de 40.000 fr. Il n'y en a que deux ou trois dont le revenu monte jusqu'à 100.000 fr.

L'ouvrier possède sa maison, le paysan sa chaumière; chacun a un chez soi.

L'ouvrier, en travaillant trois jours par semaine, gagne de quoi nourrir sa famille toute la semaine, et de quoi offrir un repas à l'étranger.

Le paysan est plus généreux: son travail est béni: c'est la source intarissable de l'Abondance et de la Paix; c'est l'habitant de la terre promise.

Il donne, et il donne toujours, et son bien ne finit pas.

Il donne à la religion plus de cinquante journées de dimanches et douze autres de fêtes.

Il donne pour la mémoire de ses pères plusieurs samedis.

Il donne à la superstition même une quinzaine de journées.

Il se repose pour prier, il se repose pour pleurer; il se repose pour conserver les traces de son origine, pour consacrer les traditions de ses aïeux.

Il donne pour soutenir sa patrie: il paye la liste civile, l'administration, les juges, les soldats, les dorobants qui le flagellent, les quarantaines, les prêtres, les écoles, les routes, et il donne pour cela le produit de son travail de cinquante journées.

Il donne plus de trente journées pour le propriétaire du sol.

Les abus lui prennent plus de vingt journées.

Et puis les maladies, et puis le mauvais temps le forcent à se reposer pour gémir.

Et puis l'hiver fait rentrer la fourmi dans son asile et le paysan dans sa cabane pour gémir encore du repos, gémir plus de cent jours.

Il donne enfin de son temps, de son trésor, plus de trois cents journées; il les donne pour les autres, pour sa religion, pour sa patrie, pour ses exploiteurs, pour ses oppresseurs même.

Il lui reste une quarantaine de journées, et son travail lui procure de quoi nourrir sa famille pendant toute l'année, et offrir sa table au passager et au pauvre.

Chacun dans la Roumanie a son foyer, sa table, son lit et son superflu.

Le riche et le pauvre peuvent offrir au prochain chaque jour un lit, un repas ou un morceau de pain.

Et ce n'est pas un devoir, ce n'est pas une charge; c'est un plaisir, c'est une jouissance qu'on ne connaît pas ailleurs.

O Roumanie! chez toi l'égalité matérielle n'est pas une utopie.

Car on ne demande pas l'égalité de la fortune, mais l'égalité devant *le droit de vivre.*

Et je me suis rappelé mon pays, et je l'ai mieux connu quand j'ai connu la France.

CHAPITRE II
ÉGALITÉ INTELLECTUELLE

Nous sommes un peuple encore primitif; nos bras sont nombreux, mais ils sont divisés.

Nous n'avons donc pas tant de millions de bras qu'en France, ni une vie de tant de siècles.

La véritable vie, c'est la lumière, ce sont les connaissances.

La lumière et les connaissances, ces propriétés de l'esprit, ne sont pas en grande quantité chez nous; mais elles sont, comme les terres et les autres biens matériels, mieux réparties.

C'est un demi-jour, une aurore qui éclaire à peine, mais qui éclaire tout le monde à la fois, qui émane d'un soleil évangélique.

La France a des soleils, des lunes, des astres dans ses villes; et puis dans les villages… l'âme est dans les ténèbres!

Nous n'avons pas de soleils, de lunes ni d'astres; mais nous n'avons pas non plus de ténèbres.

Nous avons des hommes et des hommes presque égaux; ils ne peuvent donc pas se tromper cruellement les uns les autres.

Nous avons un peuple sans instruction, mais ses prêtres ne sont pas des jésuites.

Le prêtre, chez nous, est un paysan aussi, un pauvre pêcheur de chair et d'os; un homme qui ne fait pas de miracles, mais un homme incapable d'empoisonner les âmes.

Le peuple en Roumanie est sans instruction, mais ses chefs ne sont pas non plus des savants ni des philosophes de tous les systèmes pour changer de principe et de couleur.

Le prêtre, le magistrat, le chef de l'Eglise, le chef de l'Etat, le riche et le pauvre, sont plus rapprochés; ils sont plus égaux ou si l'on a de l'instruction, elle est classique.

Si l'on connaît le français, on connaît aussi l'élite de la France, et on tâche d'imiter le Français idéal… Hélas! j'ai vu le Français réel.

Si on a de l'instruction, on se forme des principes, et ces principes sont plus avancés que ceux de l'époque… Car l'époque n'est pas encore arrivée aux principes du Christ.

En Roumanie, on tâche de devenir plus l'égal de son prochain, en l'élevant jusqu'à soi.

Si l'on a de l'instruction, on écrit pour éclairer, et non par métier, en changeant de principes suivant les circonstances.

L'auteur écrit pour l'art, par conviction, pour convaincre; on imprime pour sacrifier de ses biens à la Vérité, non pour faire fortune.

Si l'on soulève le peuple pour secouer le joug infâme d'un protectorat qui le pousse vers l'anarchie, on le conduit, on l'éclaire, on devient son serviteur et non pas son maître.

Grâce au ciel, nous ne sommes pas assez polis pour avoir de grands diplomates qui soulévent les nations, puis les abandonnent, puis les assassinent au nom de l'*honneur*.

Chez nous le prêtre n'est ni philosophe, ni théologien; mais il ne chante pas en latin.

L'Église parle la langue du peuple.

Notre mère n'est pas marâtre.

Le Grec entend les Evangiles dans son ancien idiome hellénique. – Que comprend-il?

Le catholique entend Christ et ses disciples en latin. – Que comprend-il?

En Russie on fait parler Christ dans l'ancien slavon. – Le peuple ne comprend rien.

Voilà une censure pour les Evangiles!

Imprimez, lisez; mais on vous supprime le droit de comprendre. A cette condition la presse est libre.

Pour nous Dieu est Roumain; Christ comprend à fond notre langue; sa morale passe directement de l'autel dans notre cœur.

Nos Evangiles sont clairs et purs; le prêtre n'est pas capable de les commenter; ils ne sont pas mêlés du levain du Czar et des Jésuites.

Les Roumains, par conséquent, sont plus éclairés de l'aurore évangélique.

Il y a chez eux plus d'égalité intellectuelle. Paysans, prêtres, chefs, pauvres, riches, tous se trouvent presque dans le même demi-jour.

On peut marcher d'un même pas dans la voie du progrès: on avance ensemble, on arrivera ensemble.

Et la lumière peut luire en même temps dans la chaumière comme dans le palais.

Mais si par malheur ce vampire du Nord enfonce ses serres dans nos contrées, l'égalité sera en effet fatale, mais elle sera plus complète.

Tout deviendra esclave.

Les têtes les plus hautes seront les plus courbées sous le joug.

En Pologne et en Bessarabie, ce joug a nivelé toutes les classes: l'oppression a été plus pesante dans les villes que dans les villages.

Le knout a plus de plomb pour l'intelligence. Tout sera égal, car tout sera dans les ténèbres.

CHAPITRE III
ÉGALITÉ MORALE

L'inégalité matérielle et intellectuelle amène fatalement l'inégalité morale.

J'ai vu hors de ma patrie des opulents, et j'ai vu des millions d'indigents.

A côté des hauts savants, à côté des opulents en esprit, j'ai vu aussi des millions d'individus qui ne connaissaient pas même les premiers principes de leur religion.

A côté de l'opulence matérielle et intellectuelle, la misère, et toujours la misère du corps et de l'esprit. Ces deux misères amènent celle du cœur, plus hideuse et plus horrible.

L'Homme doit se nourrir; l'estomac ne connaît pas la vertu de la patience.

L'Homme doit vêtir sa nudité, réchauffer son corps.

Et si l'on n'a pas de quoi nourrir le corps, de quoi nourrir l'âme, la chair crie, l'esprit ne dirige plus, le cœur manque.

Si l'Homme ne peut se nourrir en homme, il doit au moins se nourrir en loup; ses dents et ses ongles ne sont pas celles d'un agneau.

Il trompe donc, il ment, il trahit, il se prostitue, il prostitue, il vole, il assassine, et alors… où est l'Homme?

On se voit victime, on fait des victimes.

Et les victimes s'irritent, perdent patience et la charité, deviennent méchantes. Le pauvre devient voleur, le riche devient despote.

La méchanceté et la vengeance dictent des lois; la société se change en repaire de vengeurs.

Le cœur est aigri des deux côtés, l'esprit aveugle, et le corps instrument de passions sauvages.

L'Homme descend à l'état de la Brute; l'un devient lion, l'autre tigre, celui-ci panthère, celui-là hyéne.

L'un devient caméléon, l'autre renard, celui-ci chacal, celui-là ours.

L'un devient loup, l'autre reptile, celui-ci pourceau, celui-là souris.

Voilà l'inégalité morale.

Et l'Homme ne peut pas rester dans l'état de la brute; on sent le besoin de redevenir homme; on sent le besoin des réformes.

Et les réformes se proposent par des révolutions, dans l'ivresse du sang.

On se dupe, on se trompe par des mots; on se menace, on s'égorge pour devenir frères! Les victimes deviennent *rouges* et les *blancs* deviennent… sales.

On pousse la liberté jusqu'à l'anarchie, et la modération jusqu'au plus absolu et détestable despotisme.

Puis on pardonne à Barabas, mais on ne pardonne pas à Christ.

La société souffre ses voleurs, mais elle ne souffre pas ses bienfaiteurs.

La loi tolère qu'on la viole, mais elle s'arme de la hache du bourreau quand elle risque d'être améliorée.

On est accoutumé à voir le fer de l'infamie sur le front du scélérat; mais on devient démon à la vue du génie qui caractérise le juste.

La Prostituée pardonne tout à la Femme, excepté la candeur et la beauté.

L'inégalité morale est le fruit illégitime de l'inégalité matérielle et intellectuelle.

Et je me suis rappellé mon pays, et je l'ai mieux connu quand j'ai connu la France.

*

Parmi deux millions cinq cent mille habitants, en Roumanie on ne compte pas plus de cent détenus pour crimes et délits.

Comme cause principale de crimes, on trouve la jalousie, un excès de fureur ou de désespoir.

On n'y rencontre pas des criminels de profession, ou si l'on en rencontre très rarement, ils ne sont pas Roumains.

J'ai vieilli avant le temps, et il m'a fallu sortir de ma patrie pour voir un bourreau.

La Russie, par l'infâme règlement qu'elle imposa à mon pays, voulut y créer cette espèce de magistrat digne de son czar.

Ce règlement offre au bourreau 500 piastres par mois.

Il y a dix-neuf années depuis, et il ne s'est pas trouvé un seul homme pour se charger d'un tel emploi.

Le peu de criminels, quoique condamnés à mort par la loi, obtiennent grâce dans l'opinion publique.

Car le chef de l'Etat qui souscrirait à la mort serait considéré comme un monstre.

Un attentat grave rendait un homme passible de mort; Bibesco résolut de le faire exécuter. Mais où trouver l'exécuteur?

Il y avait des détenus pour la vie aux travaux forcés; on proposa la liberté à celui qui se chargerait de l'exécution. Personne ne s'en chargea, et le coupable vit encore.

*

En 1847, un incendie dévora presque la moitié la plus riche et la plus commerçante de la ville d'Allégresse (Bucaresci).

Et les maisons brûlaient, et les biens devenaient la proie des flammes, et les hommes sortaient en chemise... Et la nuit vint, et tous les incendiés eurent où reposer la tête.

Et puis le jour, et puis la nuit, et puis des semaines, et puis des mois... et pas un homme pour tendre la main.

Qui les nourrissait? La Charité, qui couchait par terre pour offrir son lit, qui partageait son pain, qui cédait sa seconde chemise.

Et j'ai connu de grands négociants, un jour avant, riches et joyeux, et un jour après contemplant leur fortune réduite en cendres.

Je les ai vus calmes et rendant grâce au ciel; s'ils eurent des larmes, ce fut pour l'obole de la veuve dont ils étaient dépositaires.

De patrons, ils devinrent commis; de maîtres, ils devinrent serviteurs pour payer leurs dettes.

Ils payèrent tout, et le monde ne compta pas une faillite.

En 1848, la nation entière se souleva à la voix de la *Justice* et de la *Fraternité*, et le peuple entier demanda justice; mais il la demanda en frères.

Le mouvement fut général parce qu'il s'accomplit au nom du Christ, et ce nom fit de la révolution une fête de trois mois.

Le mouvement fut exemplaire et unique: pas une goutte de sang, pas le moindre désordre.

Et j'ai mieux connu mon pays quand j'ai connu la France.

CHAPITRE IV
ÉGALITÉ POLITIQUE – LA ROYAUTÉ

La race de Caïn a pris possession de la Terre, et le chef de l'Église est devenu son complice. Le droit maudit fut nommé droit divin.

Blasphème! me suis-je dit: le pasteur fait cause commune avec les loups; il n'entre plus dans le bercail par la porte connue. Les siècles sont témoins de son sacrilége.

À son cri imposteur de droit divin, mon esprit remonta jusqu'à la source de ces soi-disant oints du seigneur, et il s'arrêta à Saül.

Mais quelle fut la volonté de Dieu manifestée à Moïse? Quel est le roi proclamé sur le Sinaï?

Le roi, c'est Dieu, le seigneur, c'est Dieu, le père, c'est Dieu. Tout autre roi ou père est un imposteur.

Les hommes sont égaux, car ils sont frères. Le droit divin appartient au peuple, car la force est à Dieu, et la force sur la terre est au peuple.

Le premier état de droit divin fut la démocratie sacrée fondée par Moïse sous la volonté de Dieu.

La terre promise ne devait être gouvernée qu'en démocratie: Israël fut son souverain. – Israël, c'est le peuple hébreu.

L'homme parfait et intègre, c'est l'homme véritablement libre; la véritable liberté est fille de l'amour et de la justice.

L'homme libre, c'est-à-dire l'homme qui ne craint que Dieu, ne peut pas reconnaître d'autre roi que le Seigneur. C'est la voix de Dieu qui parle dans son âme.

Mais l'homme déchu ne comprend pas ses devoirs, et il devient esclave de ses passions d'abord, puis des hommes; il descend à l'état de la Brute, il devient la chose d'autrui.

L'esclave suppose un maître, et ce maître ne doit être qu'un despote: s'il se dit père ou frère, il ment, car autrement l'esclave serait libre.

Israël déchu devient apostat. Le peuple qui abdique son droit souverain, est apostat envers Dieu.

Israël abdique et, malheureux, il demande un roi. Pourquoi? Parce qu'il est déjà esclave de ses passions; il ne peut pas subsister sans un maître. Il n'y a que les esclaves qui demandent la royauté.

Samuel s'y oppose; il ne le veut pas, parce que Dieu ne l'a pas voulu; sa volonté s'était déjà manifestée sur le Sinaï. Mais Israël demande toujours, car il n'est plus libre; ses passions l'ont dominé.

Le Dieu de Moïse, dans sa justice, est plein de colère quand on viole ses lois, et, lorsqu'il enfle ses narines, les montagnes fument et la terre tremble.

Israël perverti demande toujours un maître. Samuel consulte enfin Dieu, et il le trouve dans sa juste colère.

„Seigneur!… dit-il. – Assez, lui répond Dieu. Je leur donne enfin un roi, mais pour les *châtier*.“

Voilà le premier roi, le premier oint; voilà l'origine de ce qu'on appelle droit divin:

Saül, le despote, Saül, l'assassin, le bourreau de Samuel; race de bourreau, réjouissez-vous, voilà votre origine.

– Mais David?

– David est grand comme guerrier, comme poète, comme prophète, comme appartenant aux classes du peuple; mais comme roi, c'est l'assassin d'Urie, c'est l'homme de l'adultère et du meurtre.

Il n'a aucun autel dans l'Église du Christ. Son calendrier ne lui accorde aucune place.

Salomon, c'est l'usurpateur qui, le premier, règne par droit de naissance, par le droit d'être fils d'une femme adultère.

Comme homme, il fut grand par ses connaissances; comme roi, il fut l'émule de Sardanapale. L'Église du Christ s'est refusé à célébrer sa mémoire.

Le roi fut pour Israël ce que furent les plaies pour Pharaon. Le roi fut un fléau.

Le roi, c'est la verge de fer qui brise les vases d'argile de l'ancien monde.

*

Et mon esprit passa dans ce monde chrétien; il descendit de Saül jusqu'au véritable oint du Seigneur, jusqu'au Christ.

On le proclame roi, et il n'entre à Jérusalem que sur le fils de l'ânesse. Il y entre pour servir, et non pour dominer.

On l'adore comme maître, et il se dit le frère de son peuple. Il le sert, il lave ses pieds.

Lui, le premier, il n'a pas, il ne veut d'autre droit que celui d'être le dernier. Il ne lègue que ce droit à ses héritiers.

Et mon esprit descendit toujours de siècle en siècle, et je vis un César anathématisé devenir chrétien pour détourner le christianisme de son but.

Les pontifes trahirent le Christ et devinrent les organes du nouveau César. Constantin fut pour le Christianisme ce que Napoléon fut pour la liberté.

Je vis ensuite des papes, des rois; et pas un pape chrétien, pas un roi chrétien. Le paganisme légué de génération en génération!

Puis, je vis des républiques, et des républiques toujours idolâtres. Les peuples choisissant leurs tyrans, les peuples forgeant leurs propres chaînes.

J'ai entendu le cri de *Liberté* traversant les siècles, répété de ville en ville, proclamant des doges, des podestats, des consuls, des présidents.

Et quelle fut la liberté? Celle d'avoir plusieurs tyrans au lieu d'un! Liberté de multiplier ses peines, liberté de faire monter au pouvoir les imposteurs.

Puis, les cris devinrent plus prolongés. J'entends en 1830: *Liberté, Egalité*, et toujours le despotisme, car avec l'égalité et la liberté on se donne un roi, un fléau.

Hélas! Israël ne peut pas oublier les traditions idolâtres d'Égypte; l'esclave veut à tout prix l'ail et l'oignon de Pharaon.

Mais ils font couler des larmes! Qu'importe! l'esclave reconnaît le monopole qui l'exploite, l'esclave aime à voir l'uniforme de son bourreau resplendissant d'or; sa hache doit luire, son bras doit être fort, il doit être bien nourri.

L'esclave est prêt à travailler et à mourir pour nourrir son bourreau.

Au milieu des cris: Liberté, Egalité, on n'ose pas abolir les distinctions et les prérogatives. On en crée encore d'autres.

Puis on se voit toujours trompé; on croit que par des mots on peut endormir la faim, la soif, le froid; on ajoute donc des mots.

„Liberté, Égalité, Fraternité! à bas le roi!" Le roi tombe; mais la royauté se déguise et reste debout, car où est le chef chrétien?

Quel est son nom? – Président. – Ce n'est pas une dénomination chrétienne, elle ne signifie pas que le premier doit être le dernier.

Président, c'est le premier qui s'asseoit, c'est le premier devant lequel on se découvre la tête en signe de servitude, c'est le premier qui jouit de la vie. – C'est du paganisme.

Et puis, écoutez; le peuple est souverain! La souveraineté se personnifie dans ses représentants. Le corps a une tête qui pense… et on lui donne une autre tête qui exécute. – Quel monstre à deux têtes.

Non! le Pouvoir exécutif, ce n'est pas la tête; il est le bras…

Mais, voyez-vous, le bras a le droit de frapper la tête qui pense, d'arracher les yeux qui voient, de couper les oreilles qui entendent, d'étouffer la bouche qui parle! – Quelle frénésie! quelle épilepsie!… Je me signe, car le corps est possédé du démon.

Seigneur, sauve ton peuple et bénis ton patrimoine.

*

Mon esprit a cherché dans toutes les langues si le cri de *Vive le Président!* signifie: *Vive le Peuple*!

Non. Mais si on ne souhaite pas que le peuple vive, le peuple doit mourir, car c'est une chose à laquelle on ne s'intéresse pas, car personne ne fait de vœux pour lui.

Vive le Président! ce n'est pas chrétien, car c'est Hosannah à celui qui vient au nom de la préséance, au nom de la domination, au nom du malheur.

„Hosannah à celui qui vient au nom du Seigneur!" c'est Hosannah au Christ, au Fils de l'Homme; c'est Hosannah à l'Homme collectif, Hosannah au Peuple.

Où est donc le chef chrétien? Qui préside à son élection? Toujours les anciens préjugés, toujours l'idolâtrie.

Pauvre peuple! pauvre ver qui as rampé jusqu'à hier!

Dans ta métamorphose, tu prends des ailes, et dans ton essor, en cherchant la lumière, tu te jettes dans la flamme.

Pauvre peuple! abeille dégradé, les papes et les jésuites ont perverti tes instincts et ton goût primitif: l'abeille est devenue mouche.

Engourdi dans l'hiver de l'égoïsme et de la tyrannie, à l'apparition du printemps, à l'approche du soleil de la justice, tu te réveilles en bourdonnant.

Dans ton vol tu traverses les champs embaumés, et ton goût dégénéré dédaigne les fleurs remplies de nectar, et tu te poses… sur les cadavres de l'ancien monde!

Tant que tu auras ce goût, tu seras toujours une mouche, et c'est dans le tissu de l'araignée que tu trouveras la Liberté et l'Égalité.

Ton égalité devant la loi, c'est de travailler avec ton semblable pour enrichir tes bourreaux.

Ton égalité est devant le devoir de soutenir la tyrannie, égalité devant le malheur, devant la potence.

CHAPITRE V
ÉGALITÉ POLITIQUE EN ROUMANIE

Et je me suis rappelé mon pays, mes institutions et la foi de mes pères.

Dans les anciennes langues, dans les langues sorties de la bouche de Dieu, les noms et les mots sont des définitions, des prophéties.

Caïn, ce n'est pas Abel[1]; Judas, ce n'est pas Christ; roi, ce n'est pas père; président, ce n'est pas frère.

Et j'ai cherché la dénomination des élus de ma patrie; mon esprit traversa plus de cinq siècles, et pas un roi, pas un président sur cette terre sacrée.

Quels furent nos chefs? Les élus du peuple. – Quelle fut leur dénomination? *Dominu*.

Cela rappelle Christ, cela rappelle l'égalité; car tout Roumain a toujours été un dominu, un sieur.

Pourquoi l'élu de mon pays n'a-t-il pas été *mon-sieur?* Parce qu'il n'a jamais été mon maître, le maître de personne.

Pourquoi n'est-il jamais nommé *président?* Parce qu'il fut toujours l'élu du peuple, et parce que le trône où il monte appartient à la patrie, au peuple. Il s'y asseoit, et n'y préside pas.

---

[1] Caïn signifie propriétaire; Abel signifie prolétaire.

Et je me suis dit: Changer la dénomination de *dominu* en *président*, ce serait se dégrader; ce serait demander quelqu'un qui présidât.

Ce serait suivre les traces de l'étranger esclave des anciens préjugés; ce serait Israël qui imite Tyr et les Philistins idolâtres, et qui demande un maître.

Roumains, peuple chrétien, conserve ton *domniat* et éloigne de tes frontières toute présidence, tout homme qui te dira: „Je veux présider."

Une seule fois la force l'imposa un président, et ce fut le satellite de l'Antichrist du Nord: c'est sous lui qu'on t'arracha ton droit législatif, ton droit souverain.

Peuple roumain, tu n'as jamais connu de rois, et tu fus libre de tout préjugé monarchique. Tu n'as jamais connu ni amour, ni aversion pour telle ou telle dynastie; ce souffle de la Discorde n'a jamais empoisonné ta vie.

Tu n'as jamais connu l'hérédité du trône, et à plus forte raison aucun droit de naissance, l'hérédité d'aucun titre, d'aucune distinction politique.

La hiérarchie est ouverte à tout Roumain; elle offre ses grades à tous.

L'histoire nous présente des paysans laissant la charrue, à la voix publique, pour passer au trône.

Chaque paysan, en conduisant sa charrue, a devant lui la couronne *domniaire*, la tiare pontificale et les épaulettes de chef de l'armée.

Nous avons eu des prêtres invités à déposer la croix sur l'autel pour prendre le sceptre, pour servir Dieu en servant les hommes.

Au danger de la patrie, Farcas dépose les habits sacerdotaux pour revêtir ceux de général; il fait ses adieux à l'autel et monte le coursier pour chasser l'ennemi.

Puis nous voyons les rejetons de Negru et de Mircea descendre à la charrue, et des bouviers monter au trône.

Le droit de naissance n'est pas connu en Roumanie; le boyar n'est qu'un officier, et son titre ne passe pas à son fils.

La base de nos lois a toujours été l'égalité politique, l'égalité devant la loi.

Le trône, les titres appartiennent à la patrie comme les emplois; nous n'avons rien d'héréditaire que la propriété.

*

Nous avons des riches et des pauvres, des patrons et des domestiques, mais le domestique n'a jamais porté le cachet du serf.

Armoiries, blasons, livrées, couleurs, n'ont jamais existé dans cette terre d'égalité.

Le domestique est toujours habillé selon son goût, selon sa fantaisie; son costume a toujours été semblable à celui de son patron.

Le domestique a toujours été libre et citoyen, car il a toujours pu devenir boyar.

Combien de grands boyars d'aujourd'hui et des anciens temps ont commencé leur carrière par la domesticité!

L'égalité patriarcale n'a point encore disparu de notre pays. Le grand-père de Bibesco et de Stirbeïu fut un brave gardien de chevaux.

Sans la liberté et l'égalité qui régnent dans nos lois, ces deux frères n'auraient pu parvenir au trône, car ils n'auraient pu parcourir la hiérarchie.

Hélas! pour la première fois, les Roumains, dans le comble du malheur, furent tentés par l'esprit du mal de blasphémer Dieu, en maudissant l'égalité qui ouvrit la carrière à ces deux noms fatals.

Pour la première fois, ces deux frères, élevés en France sous la Restauration, ainsi que leurs semblables, nous ont fait voir des livrées et des couleurs.

Ils ne furent pour cela que ridicules, car les mœurs de l'égalité se perpétuent parmi les enfants de la Roumanie.

Mais le ridicule peut passer, car il n'inspire que le rire ou la pitié. C'est l'infamie qui est détestable; c'est elle qui révolte les âmes.

La Roumanie n'a jamais nourri dans son sein des serpents: jamais parmi ses enfants elle n'a eu de traîtres; car elle a existé toujours autonome jusqu'en 1830.

Cette terre a souvent eu des ambitieux qui, pour monter, ont descendu jusqu'à l'intrigue, mais jamais jusqu'à la trahison.

„Parvenir à tout prix, parvenir ou mourir," c'est la devise chérie de ces deux frères, et ce n'est pas dans leur pays qu'ils ont puisé de tels principes.

Leur esprit a été façonné dans cette école qui apprend à déguiser la pensée par la parole, et qui a produit tous les imposteurs contemporains.

Criminels de lèse-nation, ces deux frères trahirent l'autel et la patrie, et se trahirent l'un l'autre.

Une pâle couronne, offerte par la Russie, serrait douloureusement le front d'Alexandre Ghica; il souffrit les douleurs.

Mais, lorsqu'il vit qu'elle allait souiller ce front ardent, il l'arracha comme mordu par une vipère, et la jeta loin de lui à la face du czar.

Pour la ramasser, pour avoir la honte de tomber aux pieds de ce profanateur de la croix, Bibesco vendit sa patrie et promit même sa mort.

Il trahit encore son frère Stirbeïu, qui briguait ce déshonneur. La guerre commença entre les frères ennemis du paganisme roumain[1].

Puis, pour abolir le droit d'élection, comme il avait déjà vendu le droit législatif des Roumains, Stirbeïu à son tour trahit son frère Bibesco.

---

[1] Allusion à *Étéocle et Polynice.*

Il monta aussi au trône sur les ruines de sa nationalité et sur le sang de ses frères, pour apporter la proscription à toute intelligence et à tout sentiment patriotique, et pour léguer l'opprobre à ses malheureux enfants.

Je pleure sur la patrie et je pleure aussi sur ces bonnes créatures; car elles sont encore innocentes: elles subissent le martyre de la honte comme leurs mères ont subi celui de la douleur.

Car Bibesco et Stirbeïu ont commencé leur carrière d'hommes d'Etat par trahir leur pays, et celle de despotes par martyriser chacun la mère de ses enfants.

Leur adultère cynique et effronté écrasa sous le mépris ces deux âmes faibles et pures.

L'une est devenue la proie de la démence, et l'autre se sent dépérir chaque jour à force d'étouffer ses sanglots.

La France réactionnaire et aristocratique doit s'enorgueillir de ses plagiaires.

Hommes de la France qui invoquez le secours des Cosaques, réjouissez-vous ou pleurez d'envie; vos élèves sont déjà aux pieds du czar.

Ils vous fournissent un argument pour tromper le monde en combattant l'égalité politique et en faisant un vice de la vertu des lois.

Mais les justes prieront et verront toujours que l'esprit de ces lois émane de Dieu, et que celui qui en abuse est l'homme maudit.

Hommes de la France, qui invoquez le secours des Cosaques, je vous ai connus, et j'ai connu les traîtres de ma patrie; ils sont vos élèves.

Hommes de la France qui ne savez que detruire, qui voulez imposer par la force quelques simulacres de vérités, *sarsaïles* politiques[1]. Je vous ai connus, et j'ai aussi connu les écervelés de mon pays; ce sont vos élèves.

---

[1] *Le Sarsaïlisme*, en roumain, c'est un mot plus générique que le *don Quichotisme*.

CHAPITRE VI
L'ÉGLISE ROUMAINE

Et mon esprit, soulevé à la vue de l'infamie, recula devant les traîtres; il remonta et descendit plus de cinq siècles qui avaient passé sur mon pays.

J'ai vu toujours l'égalité devant le droit au trône, légalité de frères qui ont le même héritage.

J'ai vu des paysans, des soldats, des prêtres, des boyars, monter sur le trône de Negru, sur le trône de la patrie.

Et j'ai parcouru toutes les classes de la hiérarchie de mon pays, et toujours le même droit. Le chemin n'a jamais cessé d'être ouvert à tous.

Ce qui fut à Dieu et à la patrie fut pour tout Roumain, selon son travail et sa capacité.

Voilà le droit roumain, voilà l'égalité qui a toujours régné dans la Roumanie!...

Mon esprit parcourut encore le temps et l'espace, et j'ai vu nos riches de tout temps, les pères de nos pères partageant leurs biens pour en faire des propriétés publiques.

Ils fondèrent et dotèrent des monastères, des hospices, des établissements nationaux, asiles du pauvre, de la veuve et de l'orphelin.

Dans leur piété crédule, ils les placèrent sous les auspices de la foi, pour en assurer l'existence et la pratique bienfaisante.

Tant de domaines déjà publics formaient un quart de la terre roumaine; ils furent placés sous l'abri et sous la tutelle du Saint-Sépulcre et du Mont-Athos.

Mais, hélas! les tuteurs en devinrent possesseurs: les testaments donataires disparurent, les mains rapaces de la cupidité monastique cachèrent tout, jusqu'à la mémoire du donateur.

Le pauvre perdit son asile, la veuve son soutien, l'orphelin son nourricier, la fille de la veuve sa dot, la jeunesse ses établissements d'instruction.

Il ne resta que les monastères dont les fondateurs avaient eu le bon esprit de ne pas confier la tutelle à des hommes qui trafiquent des saints lieux.

La convoitise paresseuse, l'avarice sacerdotale des moines grecs, usurpèrent enfin les biens des pupilles confiés à l'Eglise, et pour se les assurer, ils les placèrent sous la protection du czar.

Son consul est dans ce moment l'instrument du sacrilège, le complice et l'instigateur du vice monacal, transformé en un second ministre du culte; et voilà un autre État dans l'État.

La Roumanie, voyant ses enfants déshérités, dans son désespoir, déchira ses vêtements et s'écria: „Au vol! au sacrilège!" Mais la main impie du czar étouffa sa voix.

„Cette main sera séchée!" s'écria la voix du juste, et mon âme fatiguée de douleur se réjouit.

Mon esprit, à cette voix, reprit ses forces, remonta encore le passé; et pour se consoler, se prit à gémir sur les institutions de nos pères.

*

Cinq siècles avant, l'Europe était féodale et barbare, Byzance était plongée dans la décrépitude et dans cette seconde barbarie qui succède à une civilisation: plus elle perdait de force et de sentiment, plus elle créait de titres et de droits de naissance.

Mais la Roumanie posait ses lois, lois de chrétien et d'homme libre; elle ne léguait à ses enfants d'autres droits que celui de défendre la patrie et ses institutions.

Et je me suis demandé qui dicta aux pères de nos pères ces institutions basées sur l'égalité politique?

Le bon sens, un cœur pur, la justice divine, un reste d'égalité traditionnelle de Rome, perfectionnée, éclairée par une lueur évangélique.

Et les années se sont succédé pour accomplir des siècles, et les siècles se succédèrent pour léguer leurs connaissances et leurs vérités aux humains.

Et je vis la France, l'Europe entière, secouer le joug de la féodalité et se débattre plus d'un demi-siècle, verser des torrents de sang pour établir cette égalité politique.

Mais où était l'égalité matérielle, intellectuelle et morale pour réaliser et rendre durable l'égalité politique?

La liberté et l'égalité sont pour les vivants; pour être libre, il faut exister d'abord.

Et l'égalité devant la loi, c'est un mensonge sans l'égalité devant le droit de vivre.

Mais vivre, ce n'est pas languir, ce n'est pas mourir à chaque instant; c'est vivre de corps, d'esprit et de cœur.

C'est vivre de la lumière qui éclaire tout homme qui entre en ce monde, vivre de raison et de justice.

CHAPITRE VII
LES TAXES

Le Pain fortifie l'Homme, et l'Homme est faible et chétif. Pourquoi? Parce qu'il n'a pas de Pain, parce que le Pain est empoisonné par la taxe.

Le Vin réjouit le cœur de l'Homme, et le démon de la taxe se pose entre lui et la réjouissance.

Mais le Pain et le Vin sont le corps et le sang du Christ; ils s'élaborent à la sueur du travailleur, et la justice divine les a déifiés pour déifier le Travail.

Judas ne vendit qu'une seule fois le Sauveur du monde, et le malheureux traître… il eut une âme, et cette âme n'eut plus la force de résister au remords.

Mon esprit réveillé se dégagea un moment de la justice des hommes pour se rapprocher de la justice de Dieu.

…Taxer le Pain et le Vin, c'est vendre à chaque moment son Dieu; c'est plus, c'est livrer à la faim et à la mort celui qui les produit.

*

Braver le remords à tel point, c'est de la force satanique. Si ces hommes avaient de l'*honneur*, ils pourraient me dire quel est le plus *honnête* entre eux et Judas.

Ils se disent chrétiens, hommes honnêtes; mais s'ils avaient de l'honneur, ils auraient imité le consciencieux Iscariote, au moins dans son repentir.

Mais non, par le droit qu'ils se sont arrogé de vendre chaque jour leur Dieu, ils se sont encore emparé de celui de vendre à l'Homme le droit de vivre.

Dans leurs conseils ils se sont dit:

„Nous vendons le corps et le sang de celui que nous appelons Dieu; à plus forte raison, nous pouvons vendre le Sel et la Viande.

Multiplions les taxes et les douanes, prohibons tout produit du dehors, tout ce qui peut nourrir et vêtir, tout ce qui est nécessaire à la vie.

Contraignons le peuple à acheter par sa vie le droit de vivre; faisons-le mourir."

Et pourquoi cette persistance dans le mal? demandai-je. Pour subvenir aux frais de l'État.

Et pourquoi tant de frais? – Ici la vérité est plus cruelle que le mensonge. Sais-tu, ô mon âme! pourquoi?

Pour avoir des armées qui protègent dans l'intérieur l'injustice, qui massacrent à l'extérieur ceux qui aspirent à la vie;

Pour payer les législateurs qui dictent des lois au préjudice de ceux qui payent, les juges qui les condamnent, les bourreaux qui les exécutent;

Pour fortifier les exploiteurs du peuple, pour multiplier les espions, pour récompenser les traîtres, pour encourager et propager la corruption;

Pour enrichir les oppresseurs et doter leurs enfants, pour embellir leur vie, pour fêter leur naissance, leur avénement, leurs excursions sardanapalesques, pour faire un dieu du démon du despotisme.

Payez, peuples, car l'État, voyez-vous, a tant de dépenses! Produisez le Pain et le Vin, et achetez par la mort le Pain et le Vin.

Et je me suis rappelé mon pays, et je l'ai mieux connu quand je connus d'autres pays.

*

Dans la Roumanie, le Pain et le Vin, offerts en sacrifice, c'est le symbole vivifiant du Travail qui brille sur l'autel.

Le Travail y déifie l'Homme; le Pain y nourrit en abondance, le Vin y rejouit tout cœur; le bien-être en Roumanie se répartit largement.

Cette fille de Rome, élevée par l'Évangile, n'a jamais cessé de répéter les paroles du Sauveur:

„Entrez, prenez et mangez, c'est mon corps; buvez et réjouissez-vous, c'est mon sang... La paix soit avec vous!"

Le Sel, en Roumanie, c'est le signe sacré, c'est le gage béni de l'hospitalité. La taxe n'a jamais osé porter sur lui une main attentatoire.

La Viande y est la vivification; c'est l'ancien sacrifice à Dieu, légué par le Nouveau Testament à l'Homme pour fortifier la chair et élever l'esprit vers le Créateur. La taxe l'y a toujours respectée.

Le Lait et le Miel y sont intarissables et coulent en abondance pour délecter l'Homme. Les fruits et les légumes y rappellent l'Éden de nos premiers pères.

Les bois et les prairies, le gazon et l'ombrage, les sources et les ruisseaux invitent hommes et animaux au banquet universel de Dieu.

La Laine et le Lin vêtissent, couvrent et réchauffent indigènes et étrangers, pauvres et riches.

Les produits de l'extérieur y sont libres et aucune main jalouse n'ose les prohiber; aucune loi n'a osé en élever le prix.

L'industrie de tout pays y trouve de tous côtés les portes ouvertes. Sans distinction, elle ne doit payer que trois pour cent de droit d'entrée.

Car nos pères savaient que ce que l'étranger paye doit être remboursé par l'indigène, et nous ne le voulons point, parce que nos pères ne l'ont point voulu.

CHAPITRE VIII
LE DROIT DE VIVRE

J'ai entendu plusieurs fois répéter le cri: *Égalité de fortune*, et mon esprit se réveilla pour voir d'où partait ce cri. Je l'ai vu sortir de la bouche de l'Injustice, de l'Imposture, de l'Erreur, et plus souvent de la bouche de la *Calomnie.*

La justice divine rend à chacun selon ses œuvres et reconnaît à chacun le résultat de son travail et de sa capacité.

L'égalité devant le *droit de vivre!* voilà le cri du juste, car c'est la voix de Dieu.

C'est Dieu qui a doté l'Homme de ce droit; l'État ou la Société doivent le reconnaître. Violer ce droit, c'est violer les lois de la Providence.

Lorsqu'on viole les membres ou les lois d'une machine, elle ne fonctionne plus, et souvent elle se révolte, éclate, se brise, frappe et écrase à la fois conducteur, travailleurs, passants et l'insensé qui l'approche.

Lorsqu'on viole les lois éternelles de la Providence, de ce grand mécanicien, la catastrophe devient formidable.

On ne voit que famines, guerres fratricides, calamités de toutes sortes, cataclisme partiel ou général: la société se renverse.

Car la machine providentielle est contrariée; ses agents, ses parties se brisent aveuglément les uns les autres, ils mutilent, ils écrasent tout ce qui les approche.

Établissez l'égalité devant le droit de vivre, car vous obéissez à la voix de Dieu, et vous aurez toutes les égalités, la liberté et la paix.

Et le monde vous appellera frères, sauveurs, serviteurs du peuple, premiers, grands.

Autrement, on vous appellera ambitieux, imposteurs, usurpateurs, rois, présidents.

Mais si l'égalité devant le droit de vivre vous déplaît et vous gêne, si elle vous blesse comme un cri attentatoire et incendiaire;

Si la voix du juste et de l'indigent retentit à vos oreilles comme la voix de Samuel dans l'esprit possédé de Saül;

Agissez comme lui: armez-vous de la terreur, frappez, faites sonner le bronze et le salpêtre, excitez le cri du sang, célébrez le sabbat infernal.

Mais la voix de Dieu se fera entendre; elle dominera l'horreur et l'épouvante, les cris et les pleurs, les rugissements de votre rage, les hurlements du bronze, les cliquetis des armes, l'écroulement et le fracas des murailles.

Les flammes mêmes et la mort que vomiront vos instruments destructeurs purifieront la terre.

Car les âmes des morts en sortant du milieu des tourbillons de flammes ne formeront qu'une seule âme collective, une âme universelle.

Le dévouement et l'esprit de toutes vos victimes seront le dévouement et l'esprit collectifs de chaque vivant.

La volonté de Dieu sera accomplie; la voix du Seigneur sera la voix dominante: „l'Homme est né, l'Homme doit vivre, c'est à moi de le rappeler."

Il y a dix-huit siècles, un prolétaire naquit à Bethléem dans une étable, et trois rois se prosternèrent devant lui, qui devaient se charger de personnifier en lui le prolétariat.

Cet homme reçut le baptême et l'onction, et la voix de Dieu se fit entendre: „Voilà mon fils bien-aimé".

En 1848, le prolétaire collectif reçut le baptême de l'expérience et des souffrances, et la voix de Dieu se fit entendre dans tous les coins de la terre: „Voila mon fils bien-aimé".

Rois, tombez à genoux. L'Homme est né, il est appelé au droit de vivre.

CHAPITRE IX
LA JUSTICE

La Roumanie se leva comme un seul homme et son cri fut *justice, fraternité.*

Demander Justice en Roumanie, c'est demander Justice Divine, car ses lois et ses coutumes émanent de l'Évangile.

Justice divine, c'est égalité matérielle, intellectuelle, morale et politique, c'est l'abolition des taxes et des douanes, c'est la véritable et intégrale liberté.

Justice, c'est le résumé, la synthèse de toutes les questions qui agitent dans se moment le monde; c'est la résolution de tous les problèmes humanitaires.

Justice, c'est la source de la fraternité, de l'ordre, de la paix et du bonheur.

Les abus de la Papauté avaient depuis longtemps fait confondre par les hommes le christianisme avec le papisme.

L'indignation, l'exaspération égarent toujours. En voulant frapper la main sacrilége, on frappe souvent en même temps l'objet sacré.

Pour chasser le prêtre indigne, on ne doit pas détruire l'autel; pour châtier le juge inique, on n'abolit pas la loi; pour percer le ravisseur, on ne perce pas la vierge qu'il emporte.

Mais pour discréditer et punir le pape antichrist, on s'est égaré à discréditer l'Évangile; puis on l'oublia, on l'abandonna à la spéculation des hypocrites et des exploiteurs de l'Homme.

La France, depuis plus d'un demi-siècle, au lieu de crier et de demander justice, ne demande que liberté, comme si l'enfant pouvait être né avant sa mère.

Ce qu'on demande ne peut pas se réaliser, et on se débat pour perfectionner une chimère, un fantôme, en lui ajoutant un autre fantôme: *Égalité,* deux enfants nés avant leur mère!

Puis le temps passe, la liberté et l'égalité ne se réalisent pas, parce que la justice n'existe pas; et on ajoute un autre fantôme: *Fraternité,* et toujours le même chaos, le même monde de chimères.

Si l'on n'avait pas oublié l'Évangile, si l'on n'avait pas eu l'orgueil d'être nouveau et original, on aurait demandé *Justice.*

Et l'on aurait eu Liberté, Égalité, Fraternité; on aurait eu la paix et tout ce que la science contemporaine s'efforce de réaliser.

Pourquoi le Roumain a-t-il crié *Justice*? Parce qu'il n'a jamais été travaillé par tant de doctrines contraires et sceptiques.

Parce que sa doctrine a toujours été celle du Christ; parce que ses pontifes n'ayant jamais été papes, ne se sont jamais mêlés du pouvoir temporel, et parce que ses prêtres n'ont jamais été des jésuites.

Demandez *Justice,* et le peuple aura son pain, car c'est le produit de son travail; le peuple aura sa maison, car c'est le produit de son travail;

Le peuple aura de quoi vêtir sa nudité, car il ne serait pas juste de travailler nu pour nourrir et vêtir les autres.

Demandez justice, et les pauvres mangeront, et seront rassasiés, et glorifieront Dieu.

Glorifier Dieu ce n'est pas maudire, ce n'est pas gémir, ce n'est point passer sa vie dans les fers, ou, en sortant du cachot, descendre dans la vallée des pleurs.

Glorifier, c'est jouir de la liberté et de l'égalité *intégrale,* c'est se réchauffer et vivre de fraternité.

Demandez *Justice*, et le Fils de l'Homme, l'Homme collectif aura où reposer sa tête.

Demandez et rendez Justice, et vous comprendrez ces paroles sorties de la bouche de Dieu:

„Croissez et multipliez-vous; remplissez la terre et jouissez d'elle".

Jouir de la terre, ce n'est pas la travailler sans pouvoir en obtenir le pain, ce n'est pas mourir de travail.

Jouir de la terre contient le germe, l'essence de toutes les vérités de la science philosophique, économique et sociale, c'est le dernier terme du progrès;

Car *jouir*, c'est plus que posséder; jouir, c'est être en Dieu, c'est être égal à Dieu, c'est le bonheur suprême!

Voilà pourquoi le Christ a fait du pauvre son frère, voilà pourquoi il l'a proclamé fils de Dieu;

Car Dieu, c'est la résurrection et la vie; et le travail du pauvre alimente et réchauffe l'humanité; le travail, c'est le symbole de la vie, car c'est l'humanité en mouvement.

Le Travail, c'est le symbole de Dieu, car Dieu est le créateur. Monopoliser le travail, c'est monopoliser Dieu.

Mais on profane des mots, on crie sans cesse, avec la haine et l'injustice dans le cœur: Liberté, Égalité, Fraternité, et on est toujours esclave, inégal, ennemi, car on ne demande pas *Justice*.

C'est la justice qui enfante toutes les libertés, c'est elle qui fait leur éducation, elle qui enfante et perfectionne toutes les égalités.

C'est elle qui les dirige et les unit dans cet hyménée angélique d'où émane l'harmonie.

CHAPITRE X
CONCLUSION

Puis, récapitulant, mon esprit se demanda: Pourquoi le monde s'agite-t-il depuis plus d'un demi-siècle? Pourquoi tant de carnage et de sang?

– Pour abolir le droit de la ruse et du plus fort, ce qu'on appelle droit divin en se moquant de Dieu.

– Mais la Roumanie n'a jamais connu ces droits.

– Pour abolir tout droit de naissance, tout reste de féodalité.

– Nous n'avons jamais eu besoin de les abolir, car ils n'ont jamais existé chez nous.

– Pour proclamer et réaliser l'égalité devant la loi.

– Elle a toujours existé chez nous plus qu'en paroles; car l'égalité matérielle, intellectuelle, morale et politique, y a toujours été mieux pratiquée qu'ailleurs.

Et je me suis demandé encore: Pourquoi les peuples s'agitent-ils depuis 1848?

– Pour renverser les trônes et convertir les rois et les princes en bons citoyens, en véritables chrétiens.

– Mais la Roumanie, sur ce point, sans verser aucune goutte de sang, a devancé l'Europe de six siècles; car elle n'a jamais eu, depuis cinq siècles, ni rois, ni princes.

– Pour proclamer et établir la République démocratique.

– Nous eûmes toujours quelque chose de mieux, de plus progressif que la démocratie, car nous n'avons jamais eu de Président.

Président signifie quelque chose de pire que *roi*. *Roi* vient de régir; il n'y a aucune prérogative dans le mot.

Si le roi a eu des prérogatives, il les a usurpées; ce n'est pas le suffrage universel qui les lui accorda.

Mais *président* ne vient pas de *régir*, il dérive de *présider*, et les prérogatives sont dans le principe, dans le mot même.

Puis, ces droits, ces prérogatives sont reconnues, réclamées, sanctionnées par le suffrage universel.

On n'a qu'à lui accorder la présidence à vie ou en héritage, et voilà la tyrannie légitimée! Voilà du progrès!

*

Et je me suis dit: Si la République, selon les sophistes, est un symptôme de décadence, de décrépitude pour un peuple, notre nation n'a pas encore vécu pour vieillir; elle est encore verte et vigoureuse.

Si la démocratie, selon les hommes de la vérité, est un résultat d'une expérience éclairée; si elle est le terme, l'expression du progrès, et représente la justice; nous sommes alors plus avancés: suivre les traces des autres ce serait rétrograder.

Les chartes, les constitutions, toujours perfectionnées, ont en effet avancé, mais elles n'approchent point encore de l'Évangile.

Notre charte, notre constitution, depuis cinq siècles, a toujours été l'Évangile.

Notre législateur fut Christ, notre État son État: le royaume de Dieu habité par des hommes humbles en esprit.

La loi écrite, les lois demandées aujourd'hui par l'Europe ne sont pas encore égales à nos lois. L'Europe a besoin de faire son éducation démocratique.

*

Quelle est encore cette agitation, me suis-je demandé, ces efforts, cette réaction, cette guerre fratricide?

Pourquoi les peuples ne goûtent-ils pas la paix? Pourquoi les tyrans se sont-ils ligués entre eux? Pourquoi les peuples crient-ils et sont-ils écrasés par les tyrans?

– Parce qu'ils cherchent à acquérir l'égalité devant le droit de vivre, à abolir le monopole, les taxes et les douanes, afin de pouvoir travailler chacun pour soi, rester libre, travailler et vivre en frères.

Mais en Roumanie, tout le monde a le droit de vivre, pauvres et riches, indigènes et étrangers. Le monopole ne vient que d'y paraître; c'est un enfant monstrueux et chétif. De pareils enfants portent la mort dans leur sein. Ils ne peuvent pas vivre.

En Roumanie on n'a jamais connu les taxes; la vie a toujours été facile et joyeuse, la terre large et fertile.

– Alors, me répliqua-t-on, vous êtes plus avancés que les autres: vos institutions et vos mœurs sont plus démocratiques, plus humaines. Pourquoi vous êtes-vous donc soulevés?

– Pour soutenir ces institutions déchirées depuis dix-huit années par un protectorat infâme et usurpateur;

Pour les rétablir dans leur voie légale et salutaire, pour les rendre utiles en les dégageant de tout abus et de toute intrigue intérieure et extérieure;

Pour rétablir à sa place chacun de ces beaux éléments civils, politiques et sociaux renversés et déplacés par la force et la ruse de l'étranger perfide;

Pour reconquérir les biens publics des monastères qui n'étaient devenus la proie de l'étranger que depuis deux années;

Pour assurer la propriété privée et publique, menacée par ce règlement appelé *organique*, imposé par les baïonnettes russes;

Pour mettre un terme aux abus et vexations encouragés par le czar même, afin d'avoir le prétexte de se mêler dans nos affaires et d'ouvrir la voie à de nouveaux abus plus criminels, sans effacer les anciens;

Pour offrir l'asile à tout étranger honnête et laborieux qui voudrait devenir notre frère, sans distinction de religion;

Pour assurer le pays contre la ruse de ces étrangers qui sont devenus les instruments du czar, afin de devenir les usurpateurs de notre patrimoine;

Pour rétablir le pays dans ses anciennes relations avec la Turquie, basées sur les traités et paralysées par ce règlement effrontément organique;

Pour étouffer une rébellion ourdie par les satellites du czar qui nous préparaient le vol, le carnage, l'anarchie, afin de fournir le prétexte aux armées russes d'entrer dans notre pays et de s'y poster, pour menacer en même temps l'Orient et l'Occident;

Pour soutenir l'ordre menacé, sauver les propriétés et les vies en danger, et tenir en respect l'intervention du protectorat assassin;

Pour sauver les biens contre le communisme du Nord qui usurpe toute propriété pour le compte d'un seul despote;

Enfin, pour défendre et assurer nos droits, nos institutions, nos propriétés matérielles, intellectuelles, morales, politiques et religieuses;

En un mot, pour *conserver* et pouvoir produire.

Voilà notre mouvement, qui n'a eu rien de nouveau, rien de plagiaire.

Mouvement de principes, de conservation, d'ordre; mouvement contre la tyrannie, les passions et l'anarchie.

Le commissaire russe, complotant dans l'ombre contre la tranquillité, organisait le pillage et l'incendie à la manière cosaque, à la manière d'Hypsilanti.

Un des hommes qui aimaient leur pays et qui se tenaient prêts à déjouer toute tentative de désordre couronna la tête de son journal par l'épigraphe:

„J'abhorre la tyrannie – je crains l'anarchie".

Cette devise redoubla la rage du commissaire infernal; il fit de suite suspendre ce journal et demanda la tête même du rédacteur; car c'est par l'anarchie que la petitesse sibérienne se préparait le chemin en Roumanie pour y établir le despotisme.

Avait-elle besoin d'enflammer les passions et de les exciter à l'anarchie? Il possédait ses satellites dans notre pays: les hommes du Phanar, les parvenus, les étrangers boyarisés.

Avait-elle besoin ensuite d'une réaction pour paralyser un mouvement contre ses vues et ses intérêts? Il possédait à son service des soldats roumains commandés par ses créatures et par des officiers vils et efféminés.

Et lorsqu'elle se vit déjouée dans tous ses plans eut-elle besoin d'effrayer les esprits crédules, les hommes mûrs et justes? Ses agents travaillèrent les exaltés, et à leur insu ils les firent les instruments les plus fatals.

Mais le parti national, la nation entière sut étouffer l'anarchie par la force morale, et enchaîner la force brutale du Cosaque. Trois mois, le czar enragé a dû respecter notre ordre et s'arrêter devant la frontière sacrée du pays.

O, Turcs!

TROISIÈME PARTIE
DOCTRINES – UNION
DE LA DOCTRINE ÉVANGÉLIQUE

CHAPITRE Ier
NAISSANCE DU PROLETAIRE-DIEU

Livre de génération de Jésus-Christ,
fils de David, fils d'Abraham.
(SAINT MATHIEU, chap. Ier, v.1 jusqu'à 18)

„Au commencement était le Logos
(la Raison), et le Logos était en Dieu,
et Dieu était le Logos.
(SAINT JEAN, chap. Ier, v.1)

Les institutions de Moïse abolissaient l'idolâtrie et les sacrifices humains.

Elles rendaient tous les hommes égaux sous un seul maître, Dieu; elles proscrivaient les guerres offensives et imposaient la clémence envers les prisonniers de guerre.

Elles n'accordaient que pendant sept années la faculté de se servir des captifs et de tout homme qui se donnait comme esclave[1].

---

[1] Dans les anciennes mœurs arabes et hébraïques, il faut bien se garder de confondre le mot esclave avec la signification qui lui est attachée dans le droit romain. Qu'on lise la Bible, et l'on se persuadera aisément qu'un esclave n'était autre chose qu'un domestique qui pouvait épouser la fille du maître, qui pouvait devenir l'épouse du maître. Cette coutume, quoique dégénérée, s'est encore conservée jusqu'à nos jours parmi les musulmans.

Au bout de sept ans, tout homme qui consentait à rester esclave devait avoir les oreilles percées, ces oreilles qui n'avaient point entendu que l'homme est libre.

La terre promise fut partagée entre tous les enfants de la même patrie.

Dans ces institutions, la nation entière fut toujours considérée comme un seul individu collectif personnifié sous le nom d'Israël.

Israël, depuis Moïse jusqu'à Samuel, fut gouverné selon la volonté de Dieu, exprimée sur le Sinaï, en démocratie sacrée.

Lorsque Israël commença à oublier les commandements de Dieu, ses lois démocratiques, lorsque ce peuple apostat voulut abdiquer son-droit souverain;

Dieu, comme nous l'avons dit, page 177, répondit à Samuel qu'il lui donnait enfin un roi, mais pour le *châtier*;

Dieu fit connaître que le roi était un fléau.

Donc, de telles institutions ne pouvaient tarder à former un peuple appelé à créer une société nouvelle.

Une pareille société ne pouvait encore tarder à produire ces prophètes, ces poètes, ces orateurs publics dont le sublime se lève au-dessus de tous les génies des poètes et orateurs du paganisme, comme Jéovah s'élève au-dessus de tous les dieux des gentils.

De telles institutions, de telles doctrines et de tels écrivains ne pouvaient manquer tôt ou tard de produire un homme par excellence;

L'Homme idéal de Dieu avant la création du monde, cet homme, cet Adam idéal, fils de Dieu et Dieu même.

De bons principes on doit attendre de bons résultats.

Cette attente, qui est une conviction pour les hommes de la science, pour les élus de Dieu, devient une croyance populaire pour les masses.

Les Hébreux attendaient donc cet Homme régénérateur, organisateur d'une société parfaite;

Cet homme qui devait poser les bases de cette Jérusalem idéale, chérie de tout Hébreu, droit de cœur et éclairé d'esprit.

Ils attendaient, dis-je, celui qui devait saisir et concentrer en lui toutes les idées, toutes les méditations de ceux qui prophétisaient, qui souhaitaient, pour ainsi dire, le Bon, le Beau et le Parfait;

Celui qui, à l'expérience et aux lumières du passé hébraïque devait ajouter ses théories à lui, ses découvertes, ses combinaisons, sa morale exemplaire, une puissance étonnante de parole et d'énergie, un *vouloir* ferme et sacré, une abnégation totale de lui-même, une résolution à toute épreuve, afin de convaincre, de se donner en exemple et de pousser l'humanité vers cet empire de justice, de fraternité, de paix et de bonheur.

Cet Homme, chez les Hébreux était le *Messie*, ou le médiateur, destiné à réconcilier l'humanité déchue avec le ciel, la matière avec l'esprit.

Le Messie était l'Être destiné à résoudre le problème des antinomies.

La même aspiration vers le bien exista aussi chez tous les autres peuples sous diverses formes.

Car les hommes ont les instincts du beau et du vrai.

Les Grecs ont eu les mystères éleusiniens dont les initiés étaient considérés comme bienheureux (*beati*).

La philosophie de Platon nous fait voir les mêmes aspirations, les mêmes efforts, et tend au même but.

Cette philosophie engendra pour ainsi dire cet état idéal du même auteur. La *République* de Platon était la même société tant désirée, la même société modèle.

Cette philosophie avait pour principes la raison (le Logos).

Le Messie chez les Hébreux, dont les rois David et Salomon furent la gloire politique, littéraire et religieuse, devait être le rejeton de David.

La croyance des Juifs était identifiée avec leur existence individuelle et politique, et cette attente chez eux était plus puissante que la science même.

Saint Mathieu, qui avait reçu la mission de prêcher les Evangiles en Israël, pour le convaincre, pour attirer à sa parole un peuple qui, plus que tout autre, préférait ses traditions à la vérité, commence son apostolat par la génération de Jésus-Christ.

Il démontre qu'il est fils de David, fils d'Abraham.

C'est l'argument de l'orateur, la méthode du maître, c'est le talent d'attirer l'attention.

Saint Jean, qui vient prêcher chez les Grecs, se sert d'une autre méthode, dictée par la nature et les dispositions de son auditoire;

Méthode inspirée par son génie créateur, poétique et profondément philosophique.

Il va parler au milieu d'un peuple travaillé par une foule de doctrines contraires, partagé entre Platon, Aristote et les sceptiques, et inclinant plutôt vers le premier, qui ralliait à lui le plus d'adeptes.

Par conséquent, saint Jean, sans parler ni de David, ni d'Abraham, débute par *la raison*, que l'ignorance ou une arrière-pensée des interprètes catholiques ont traduite par le mot *Verbe* (ῥῆμα).

Voici son début:

„Au commencement était la Raison, et la Raison était à Dieu, et Dieu était la Raison."

Voilà le principe de l'apôtre philosophe qui prêche au milieu d'un peuple penseur ou sceptique, d'un peuple qui ne veut entendre que raison.

Saint Jean s'annonce comme allant prêcher la religion de la raison ou du *Logos*, la seule digne de l'homme *logique*;

La seule qui doit être éternelle, qui doit guider et sauver l'humanité. Celui qui ne la connaît pas dans son véritable sens, est dans les ténèbres.

„Car, c'est elle qui éclaire tout homme qui entre en ce monde".

Celui qui le renie, renie la Vérité; il est l'homme du Mensonge, l'homme fatal à la société et à lui-même.

*

Et la naissance du Christ arriva ainsi:
Marie, sa mère, étant fiancée à Joseph,
il se trouva que, avant qu'ils vinssent ensemble,
un fruit fut formé dans son sein par le Saint-Esprit.

(SAINT MATHIEU, chap. Ier, v.18)

Le Messie, ou le Logos, de sa nature devait être le fruit du Saint-Esprit, qui partout dans les Évangiles, dans les Épîtres des Apôtres, dans les Livres des Pères de l'Église, est adoré et qualifié comme l'Esprit de la *Vérité*;

Principe unique de toute science, car sans vérité, il n'y a pas de science.

La raison donc est le fruit de l'Esprit de Vérité.

Mais où est conçu le Logos par l'esprit de la vérité? – Dans le sein d'une Vierge.

Ne cherchez donc pas la raison dans les cités semblables à celles de Sodome et de Gomorrhe;

Ni chez les hommes qui par leur vie et par leurs actes ne vous donnent pas l'exemple de la pureté et de la sainteté du cœur.

C'est au milieu des peuples libres et purs que la raison peut se développer et se propager;

C'est dans le sein des hommes vierges de cœur et vrais d'esprit que la raison divine peut se former.

Si la parabole ne paraît pas tout à fait juste, c'est qu'en parlant de la raison, on lui donne pour résidence le cerveau.

Mais la raison divine qui doit sauver le monde ne se conçoit que dans le cœur vierge, là elle réside, et de là elle se répand charitable et pure.

Cette raison divine, ou Dieu même, se manifeste à l'humanité de génération en génération, comme elle se développe dans l'individu d'âge en âge.

Cette raison croissant chez tous les peuples, de siècle en siècle, pour accomplir le salut de l'homme, devait, selon les lois éternelles de la Prescience, se réunir dans une raison collective;

Se personnifier, s'incarner, se revêtir de la matière pour ennoblir et harmoniser la matière humaine;

Afin de se servir d'elle comme d'un instrument.

C'est par la matière qu'on travaille la matière.

La raison, afin de devenir le médiateur ou le Messie entre la société ancienne et désordonnée, et la société idéale et harmonique, a dû se faire homme.

Car elle devait s'adresser aux hommes.

Elle a dû passer par tous les âges de l'homme, par toutes les vicissitudes de la vie, sentir en *chair* les passions de l'Homme, ses affections, ses penchants, ses besoins physiques, intellectuels et moraux;

Souffrir et mourir même pour la vérité, pour *le salut* de l'Homme, qui est la liberté *intégrale*.

Cependant la raison méconnue pouvait souffrir et mourir pour ainsi dire;

Mais la raison, par sa nature, ne pouvait pas demeurer ensevelie dans un tombeau *custodié* par les gardes d'un proconsul acheté par l'or des hypocrites.

Elle éclate comme un volcan dont le bruit vivifiant retentit jusqu'au sein des sépulcres et réveille les morts;

Elle brise tout cachot et toute tombe, remonte resplendissante de gloire dans les cieux d'où elle émane;

Et après avoir laissé sur la terre sa doctrine, ses semences évangéliques, se pose, avec *le corps*, avec la matière harmonisée, à la droite du Père céleste;

Elle fait descendre sur les apôtres l'Esprit de la Vérité, afin qu'il travaille et prépare les siècles;

Et quand tout sera préparé, quand les peuples seront éclairés et réveillés par cet esprit d'où émane toute vérité, par l'esprit de la Bonne Nouvelle (Évangile);

Alors, cette raison, ce Dieu même descendra sur la terre, porté par *les sciences*, par ces génies aux yeux multiples et clairvoyants, par ses chérubins vengeurs des peuples qui ont pleuré, par ses anges qui font la garde autour de la liberté[1].

C'est lui qui va juger les vivants et les morts et rendre à chacun selon ses œuvres.

Voilà la résurrection des morts, voilà la fin de ce monde du César, voilà de toutes les révolutions la dernière et la véritable.

Voilà la vie de paix, d'amour et de bonheur, où l'Homme, face à face avec la vérité, sortira de la religion *du croire*, car il aura celle *du savoir*.

Nous avons cru et nous croyons encore à l'avénement du règne de Dieu.

Ce temps approche, et les peuples diront: „Nous savons à présent que Dieu règne, car la justice divine est descendue sur la terre".

*

Elle enfantera un fils et tu lui donneras
le nom de Jésus, car il sauvera
son peuple de ses péchés.

(SAINT MATHIEU, chap. Ier, v. 21)

Le Messie qui nous légua cette croyance progressive et salutaire a dû recevoir le nom de Jésus, qui signifie *égalisateur, sauveur.*

Par conséquent, c'était au Sauveur qu'appartenait le surnom de *Christ*, qui est l'oint du Seigneur,

C'est-à-dire, le souverain modèle la force et la raison collective, l'humanité personnifiée avec toutes ses perfections,

---

[1] On peut désarmer les gardes nationales qui n'ont pas la connaissance de la vérité, mais on ne saurait jamais arracher aux sciences la foudre de la justice divine.

l'homme apocalyptique, le fils de Dieu, le frère des prolétaires, le peuple souverain[1].

Voilà le point de départ sur la voie évangélique; voilà les clés du christianisme: *Logos* et *Esprit de vérité*, clés cachées par les mains jalouses de ces soi-disant vicaires du Christ qui depuis seize siècles donnent la main aux Césars du monde ancien pour fermer aux peuples les portes du Paradis terrestre;

Elles ont été cachées sous le voile de deux mots: *verbe* et *esprit saint.*

L'un qui varie et obscurcit le sens, et l'autre qui flatte Dieu pour tromper les hommes.

Le logos ou la raison seule peut ouvrir et comprendre les Évangiles;

Ce livre que saint Jean, dans son Apocalypse, a vu scellé de sept sceaux et qui ne put être ouvert que par l'agneau qui s'était dévoué en sacrifice.

C'est lui, le *logos*, la *raison*, qui a ouvert ses livres, c'est par lui que nous pouvons l'ouvrir et le comprendre.

*

Je viens de contrées lointaines, du milieu de cette Roumanie considérée comme barbare;

De cette terre sacrée où l'étranger trouve l'hospitalité, où le Français trouve l'amour, le foyer et le repas fraternel;

De cette terre où pour la première fois au monde le peuple se souleva pour réclamer et conquérir la Justice et la Fraternité au nom du Christ;

Où la liberté, apparaissant comme une de ces vierges évangéliques revêtues de blanc et la lampe d'or à la main, a dû se retirer à l'approche des barbares, pour ne pas souiller la candeur de ses pieds dans le sang de ses élus.

---

[1] Il y a une grande différence entre un peuple despote et un peuple souverain, entre un peuple mal instruit, capricieux, et un peuple évangélisé.

C'est de là que je viens, proscrit et réfugié, au milieu de la France.

Plein de ma conviction et de l'amour de la vérité, j'ose soulever le voile de ces deux mots cabalistiques de la latinité barbare et féodale, et montrer ces clés dorées.

C'est par elles qu'on pourrait ouvrir les Évangiles et y trouver les trésors cachés avec tant de précaution aux véritables héritiers.

A ces deux mots: *raison* et *esprit de vérité*, tout devient clair.

Les auteurs du Nouveau-Testament, ces notaires divins, paraissent dans toute leur splendeur en véritables évangélistes qui nous annoncent la bonne nouvelle du contenu du Testament et de notre héritage.

En présence de ces deux noms, l'Orient et l'Occident se donnent la main; les peuples, sans être divisés, découvrent en frères tout ce qu'ils cherchent en ce moment.

Par ces deux clés, le bercail universel s'ouvre à toutes les ouailles et se ferme à tous les loups.

On y trouvera Liberté, Égalité, Fraternité, Solidarité, en un mot Paix et Bonheur;

Car le Pasteur y sera Christ, le prolétaire collectif.

Le papisme a divisé le monde chrétien en catholiques, schismatiques et hérétiques.

Le christianisme l'unit.

Tout ce qui divise provient de l'Enfer; c'est le souffle de la discorde.

Tout ce qui unit provient du Ciel, c'est le souffle de la charité.

Le papisme n'est pas du christianisme; il est un système qui n'a rien de commun avec Christ;

Un système pour diviser les peuples, les affaiblir, les rendre esclaves.

Le papisme est synonyme de despotisme, d'antichristianisme.

CHAPITRE II
ADORATION DES MAGES

(*SAINT MATHIEU, chap. Ier*)

Les Mages étaient les savants ou les prêtres de la religion de Zoroastre. Ils adoraient la lumière et la personnifiaient dans le soleil et dans les astres.

Dans saint Luc, on voit que les pasteurs célèbrent aussi avec les Mages la naissance du *Logos* ou du Messie.

Les adorateurs de la lumière viennent de l'Orient, de contrées lointaines, pour reconnaître la raison comme roi et se prosterner devant elle.

Les hommes non corrompus, les hommes primitifs, les pasteurs, sont aussi les premiers qui s'unissent avec les anges pour entonner l'hymne de la raison naissante.

Pour reconnaître la raison divine, il nous faut, ou une sagesse éclairée, ou une nature simple et primitive.

Les hommes, intéressés au règne du mal, les hommes imbus d'anciens préjugés, s'inquiètent toujours à l'apparition de la vérité, de la raison.

Voilà ce qui s'accomplit à la naissance du Logos de notre Sauveur: les hommes qui adorent la lumière proclament la raison comme le seul véritable pouvoir qui doive gouverner le monde, comme le seul roi véritable.

Les hommes simples de cœur, ceux qui forment le peuple, célèbrent aussi l'apparition de la raison.

Le roi du passé et ses complices, Hérode, les scribes et les hypocrites s'inquiètent et conspirent contre le pouvoir de la divine justice qui va renverser le leur.

Ils recourent d'abord à la ruse, puis à la force, afin d'étouffer la raison dès son berceau.

De notre temps, le mal a fait plus de progrès. Les Hérodes de nos jours ont pris des mesures pour étouffer la raison même avant qu'elle paraisse.

Ils établissent la censure, ils font des lois contre la liberté de la pensée, ils veulent massacrer l'enfant dans le sein même de sa mère.

Ils recourent d'abord toujours à la ruse, en présentant la censure, ce bourreau de la raison, comme un moyen d'empêcher la licence, comme un hommage qu'ils veulent rendre à la morale publique.

Mais la raison se fait-elle place malgré tous les obstacles, les vérités commencent-elles à éclairer les masses: les Hérodes recourent à la force.

Celui du temps de notre Sauveur fait massacrer les enfants; le cri du sang s'élève de tout Bethléem.

La voix de Rachel se fait entendre, pleurant ses fils;

Car il n'y a plus en Israël d'hommes de sa maison, il n'y a plus cette génération prédestinée à former un peuple modèle.

De notre temps, lorsque les lumières se font jour, lorsque les vérités paraissent, les rois n'attaquent pas leurs satellites, leurs créatures, les anciens et les scribes, ceux qui ont vieilli dans l'ancien régime de l'injustice et du mensonge.

Ce sont les hommes nouveaux qu'ils attaquent, c'est la jeunesse qu'ils frappent.

Hérode veut exterminer tous les enfants de Bethléem.

Les Hérodes de nos jours font plus: ils s'efforcent de tuer leurs âmes.

Ils privent la jeunesse de la lumière ou ils empoisonnent son éducation en lui donnant des instituteurs jésuites.

Dans le Nord, l'âme est morte.

Au centre de l'Europe, au milieu même de la France, l'âme est avilie et languit empoisonnée par les scribes et les Pharisiens du temps.

Voilà le plus horrible des massacres.

*

Se levant donc, Joseph prit l'enfant et sa mère
pendant la nuit, et se retira en Egypte.
Et il y resta jusqu'à la mort d'Hérode.

(SAINT MATHIEU, chap. II, v.14 et 15)

L'homme qui devance son siècle, l'homme sage et raisonnable, que fait-il, lorsqu'il se trouve seul, en présence des hommes sans foi, sans justice et sans conscience?

Que fait-il, lorsqu'il se trouve en présence de brigands nombreux et puissants?

Doit-il exposer sa faiblesse à la force, exposer sa vie et celle de ses semblables, et priver son époque de leurs connaissances et de leurs conseils?

Non, pas avant le temps voulu. Il se retire et recherche un asile pour méditer, attendre le moment favorable, pour répandre sa doctrine, les lumières et la vérité.

C'est ainsi que les choses s'accomplirent à la naissance du Sauveur.

Car il était l'Être Dieu et Homme, et il devait à chaque moment représenter l'humanité entière dans ses devoirs et dans ses droits.

En présence d'un Hérode rusé, impie, fort et sanguinaire, l'ange de Dieu conseille à Joseph de chercher un refuge; il avertit les Mages de se retirer chez eux.

Il prescrit à Joseph de se réfugier en Égypte avec l'enfant.

L'Égypte était le pays où les Ptolémées protégeaient les sciences, où les savants de tous les pays se donnaient rendez-vous.

C'était donc là où la raison trouvait un refuge, c'était là où elle pouvait se développer, se fortifier et grandir.

C'était de là qu'elle pouvait revenir, se répandre dans toute la Judée, et de là rayonner sur toute la terre.

Et pour sauver le monde, elle commence par la plus humble, par la plus abjecte des cités;

Elle commence par Nazareth.

Recommencera-t-elle par la France, par cette Égypte de la civilisation moderne, ou par une nation encore obscure?

Roumanie! je te vois comme une Nazareth. Tu es vierge encore, humble, tu as tes Hérodes, tes proconsuls. La main du César du Nord pèse sur toi. Christ est persécuté dans tes enfants.

CHAPITRE III
LA VOLONTÉ DE DIEU

Le monde est divisé en diverses opinions et divers partis hostiles entre eux, et pourtant tout le monde s'accorde à dire qu'il veut, qu'il désire le bien. Chacun croit ou tâche de faire croire aux autres que ses opinions, que son système, sont les meilleurs.

Mais les hommes se trompent souvent: ou ils sont trompés, ou ils veulent tromper les autres. Au-dessus d'eux, Dieu ne se trompe pas et Dieu ne trompe personne. Sa volonté, sa voix, quand il veut les manifester solennellement, deviennent la volonté, la voix du peuple.

Ce que veut le peuple, la société actuelle, c'est ce qu'a voulu le Christ comme individu; c'est ce qu'ont voulu, d'âge en âge, ses élus en minorité. Leur volonté et leur voix sont devenues aujourd'hui la volonté, la voix de la majorité.

L'avénement du Sauveur du monde approche; le dernier jugement, qui est l'ultimatum de toutes les révolutions, se prépare; les morts ressuscitent, les peuples, qui étaient la proie du Mal, de l'Enfer, de la Mort, ces peuples qui ne vivaient pas, élèvent leur tête, ouvrent leurs yeux à la lumière et à la vie.

Nous avons dit que tout le monde fait semblant de désirer le bien; mais le bien n'est pas le bien, lorsqu'il n'est pas tel que le veut Dieu, tel que le veut la Raison suprême. Ce que Dieu veut, Christ, sa parole, ou mieux la Raison suprême, l'a déjà manifesté sur la terre.

Comment? – Par la Prière.

Qu'est-ce que la Prière, sinon un vouloir, une détermination, un ardent désir, des vœux fervents de l'Homme face à face avec Dieu? Eh bien! comment le Sauveur du monde nous a-t-il enseigné de vouloir, de désirer, quand nous sommes face à face avec Dieu, avec notre conscience? Il nous a prescrit une Prière.

Examinons-là.

LA PRIÈRE DOMINICALE

I

„Notre Père qui es dans les cieux, que ton nom soit sanctifié!"

Si la prière dit *Notre* Père, et non pas *Mon* Père, il est évident qu'elle veut faire comprendre que nous sommes, en même temps, et libres et égaux, puisque nous avons le même père, puisque nous sommes frères.

Voilà la Liberté, l'Égalité, la Fraternité, voulues, prescrites par Dieu même.

Si nous disons: Notre Père qui es dans les *cieux*, ne sommes-nous pas ensemble plus que des rois, puisque notre père est dans les cieux, puisqu'il est plus que tous les rois et les grands de la terre?

Nous sommes fils de Dieu! Voilà la souveraineté du peuple, autant que l'humanité peut être souveraine sur la terre, sur cet héritage que nous a légué notre père qui est dans *les cieux!*

Sommes-nous donc libres, égaux, frères, enfants de Dieu, héritiers de la terre? Ou bien Christ a-t-il menti?

Il y a donc deux camps dans l'Europe chrétienne: ceux qui croient en Christ, et ceux qui n'y croient pas et veulent tromper le monde sous le masque de croyants.

C'est pour cela que Christ veut dans la prière qu'il nous a prescrite que le nom de Dieu soit *sanctifié;*

C'est pour cela que nous faisons des vœux, quand nous sommes face à face avec Dieu, ou publiquement dans nos églises, en disant: que son nom soit *sanctifié;*

C'est-à-dire que les pontifes, les papes, vicaires du Christ, que les prêtres qui remplacent les apôtres, que tout homme qui se dit chrétien, ne profanent pas le nom de Dieu;

Qu'ils ne prêchent pas une autre doctrine que celle du Christ, qu'ils n'agissent pas contre les principes de l'Évangile.

Qu'ils n'osent pas tromper le monde au nom du Christ pour devenir l'organe de l'antichrist et de ses satellites;

Qu'ils n'enseignent pas aux peuples à se soumettre de *bonne volonté* à l'esclavage, et à bénir des lois dictées par le droit de la ruse qui est pire que le droit du plus fort.

Il y a deux camps, avons-nous dit: l'un de ceux qui sanctifient le nom de Dieu, l'autre de ceux qui le profanent en se servant de lui pour tromper le monde.

C'est pourquoi les peuples crient de tout leur cœur: „Que le nom de Dieu soit sanctifié!" Et par cela ils demandent la réalisation des promesses qu'on leur a faites, au nom de la Vérité.

Pourquoi les peuples crient-ils et n'obtiennent-ils pas? Parce que ceux qui profanent le nom de Dieu sont forts par la ruse et les richesses, parce qu'ils ont le pouvoir entre leurs mains.

C'est pour cela donc que la parole divine continue:

II

„Que ton régne advienne! que ta volonté soit faite sur la terre comme dans le Ciel!"

Là où le Mensonge et l'Imposture régnent, les trompeurs et les imposteurs sont en honneur et en pouvoir; et les peuples, les enfants de Dieu, les frères de Christ, souffrent.

Il en résulte que la Raison, la Parole divine, nous a enseigné à souhaiter l'avénement du règne de Dieu, de la Vérité, de la Justice divine, de ce règne dans lequel il sera rendu à chacun selon ses œuvres.

Donc, il est évident que Christ, en souhaitant l'avénement du règne de Dieu sur la terre, a, en même temps, prédestiné et décrété la chute de ce règne de désordre, de désharmonie que les rois et leurs complices ont l'audace de nommer *Ordre* et *Légalité* en face de Christ crucifié, et des peuples ressuscités.

Êtes-vous chrétiens, rois et puissants de la terre?

Avez-vous compris que, lorsque vous prononcez la prière Dominicale, vous ne souhaitez vous-mêmes que la chute de votre règne?

Nous savons très bien qu'il y a parmi vous des champions du règne de Satan qui auraient, au besoin, l'odieuse sincérité de nous dire ces paroles:

„Laissez-nous, avec votre Christ et vos Évangiles; avec votre désir ou prière dominicale; avec toutes ces utopies.

Christ a conspiré contre notre règne, il a subi son châtiment;

Les Apôtres ont conspiré, ils ont subi les mêmes châtiments;

Les martyrs ont conspiré, ils ont subi le même sort.

Les papes, les patriarches, le clergé plus tard ont consenti à abjurer les principes de ces fous et à devenir nos organes, nos complices, ils ont eu des honneurs; nous avons partagé le pouvoir avec eux.

Il vous vient à présent à l'esprit de revenir aux idées des premiers chrétiens, de ces utopistes que vous appelez martyrs, vous aspirez a un autre règne que le nôtre, vous serez punis comme eux.

Nous avons nos tours, nos chaînes, nos potences, nos guillotines qui fonctionneront mieux et plus vite que le supplice de la croix.

Nous avons nos Cosaques, notre école, notre savoir-faire, pour vous paralyser; nous avons nos anges, partout, même au sein de la France, même parmi les individus de votre choix, pour déjouer les espérances de tous ceux qui ont eu l'imbécillité de croire en votre Christ.

Nous sommes forts, nous vous écraserons par la force. Nous sommes riches, nous vous corromprons par notre or. Nous vous trompons enfin, parce que nous avons eu *l'adresse* et le courage de nous moquer même de votre Dieu.

Nous nous disons ses adorateurs, et nous le méprisons jusque dans l'intérieur de son sanctuaire; nous le flagellons sur vos dos, et nous tombons à genoux devant lui, en lui disant: „Christ, prophétise-nous; quel est celui qui t'a frappé?"

*

Il y a encore parmi vous, nous le savons très bien, d'autres individus assez simples, ou mieux, assez hypocrites, qui nous diront:

„Nous sommes chrétiens, nous adorons Christ et les Évangiles; et nous souhaitons son règne, mais non pas ici-bas, car il est irréalisable. Son règne n'est que là-haut, après la mort!"

Non! son règne est l'univers entier; mais, apostats, vous méprisez et foulez aux pieds ses lois.

Vous tuez ses serviteurs qui viennent labourer et cultiver la vigne évangélique; vous assassinez son fils pour hértier de ses domaines.

Et puis, Christ n'a pas dit, et vous, quand vous priez, vous ne dites pas: „Fais-nous monter à ton règne". Vous dites: „*Que ton règne advienne*". Il y a une grande différence entre sa parole et la vôtre.

Mais votre hypocrisie a matérialisé l'Esprit-Saint et spiritualisé le Fils de l'Homme, pour parodier sa doctrine et la détourner de son but, à votre profit.

Nous n'avez pourtant réussi qu'à retarder ces résultats. Mais ce retard a contribué, par une de ces lois divines et éternelles, au profit de l'humanité.

Car les peuples ont acquis par là l'expérience sur laquelle se base l'esprit de la Vérité, l'Esprit-Saint.

Rappelez-vous que cet Esprit s'est posé sur le fils de l'Homme, non pas dans son enfance, mais dans un âge mûr; après qu'il eut traversé tous les orages de la jeunesse, après qu'il eut traversé l'eau sainte et purifié l'Homme ancien, enfin après qu'il eut reçu le baptême de l'expérience.

Les peuples, les frères de Christ, ont reçu pendant la suite des siècles le véritable baptême des souffrances, des douleurs et du sang; les peuples ont eu leurs martyrs.

L'Esprit de la vérité s'est posé sur leur tête en langues de feu; et aujourd'hui, les frères de Christ sont en état de tenir tête aux Pharisiens, aux imposteurs et aux tyrans, et de chasser du Temple, de la Société de Christ, tous les trafiqueurs et tous les exploiteurs de l'Homme.

La seconde proposition du même verset: „*Que ta volonté soit faite sur la terre comme dans le ciel*" est un complément, un équivalent en même temps qu'une explication de la première.

C'est un mot béni qui dément ouvertement tous les hypocrites, lesquels s'efforcent de nous faire croire que le règne de Dieu est borné là-haut, aprés la mort.

Un roi fait accomplir sa volonté là où il régne: Si Christ a désiré que la volonté de Dieu soit faite sur la terre, comme dans le ciel, il est évident qu'il a désiré que son règne advienne sur la terre pour faire tomber le règne de l'impie César.

Il est évident aussi que tout chrétien désire voir arriver sur la terre le règne de Dieu, comme une préparation à une vie meilleure.

Nous savons tous, et Christ l'a su mieux que tous, que la volonté de Dieu se fait dans le Ciel.

Que là, il n'y a pas d'égoïsme, pas de droit du plus fort, pas de droit de la ruse, pas de mensonges et pas d'esclavage.

Que là, il n'y a pas de divisions de sectes ou de races, pas de discordes ni de haines, et, enfin, pas de larmes ni de sang.

C'est pour cela qu'il nous a enseigné à souhaiter que sa volonté soit faite sur la Terre comme dans le Ciel.

C'est-à-dire, à souhaiter que chacun de nous fasse abnégation totale de soi-même, que chacun de nous n'agisse que selon les règles d'une charité réciproque, de la droiture de cœur et de la vérité, en un mot de la solidarité, en respectant les droits du capable, du laborieux et du faible.

Voilà la liberté, l'égalité, la fraternité, d'où dérivent la jouissance, la paix et le bonheur.

III

„*Notre pain quotidien donne-nous aujourd'hui.*"

Après avoir souhaité l'avenir évangélique, le Fils de l'Homme reporte ses yeux sur le présent, sur la société actuelle, et voit les peuples, ses frères, mendiant leur pain.

Il demande donc le pain au Père céleste.

Christ et ses frères, les peuples, en demandant du pain, demandent les moyens de pouvoir mener la vie, conformément à la prédestination de l'homme, c'est-à-dire de mener la vie de l'homme physique, intellectuel et moral.

Le *Pain*, en apocalypse, en réalité, dans chaque état ou métier de la société, c'est la vie!

C'est la moyen honnête et évangélique de vivre!

C'est la transformation de ce chaos despotique dans lequel nous nous agitons, en une société véritable, où les chefs doivent, par l'imitation du Christ, être prêts à laver les pieds du peuple, à lui inspirer leur amour, leur modestie, et préparer à chacun les moyens de vivre en homme physique, intellectuel et moral.

Le *Pain*, ce sont les Arts, les Sciences, la Morale; c'est, pour les générations futures, l'éducation intégrale, pour les peuples d'aujourd'hui, le droit de vivre en travaillant.

Mais on s'oppose à cette organisation évangélique, on se refuse à reconnaître à tout individu le droit de gagner son pain et de le gagner *en homme.*

On se refuse de reconnaître à chacun le droit de recevoir de la société sa triple education physique, intellectuelle et morale, qui seule peut lui procurer son pain.

À l'instar de l'esprit du mal, on accuse, on calomnie les apôtres de cette doctrine comme destructeurs de la religion, de la famille et de la propriété.

Mais la religion a-t-elle jamais été pratiquée ou reconnue par ces voltairiens qui s'érigent en ce moment comme ses défenseurs?

A-t-elle besoin d'être défendue par leurs sophismes ou par leurs baïonnettes?

Elle est dans son triomphe, car les peuples ont ouvert leurs yeux à la vérité.

Cette race de vipère, ces hommes du passé, ils ne défendent que leurs idoles, les priviléges, la superstition, les droits d'exploiter sans être contrôlé; les démons de l'Injustice, de l'Adultère, de la Luxure, de l'Homicide.

Mais la famille, soit évangélique, soit biblique, soit alcoranique, où est-elle dans ce pandémonium immonde qu'on appelle société?

Dans l'adultère?

Dans les richesses mal assurées qui rendent les enfants parricides d'esprit et de cœur en souhaitant la mort de leurs parents?

Dans les mariages calculés, unis par le démon des préjugés, où Dieu ne saurait devenir complice pour les bénir?

Au milieu des esclaves de la Russie où le père est poussé jusqu'à maudir la naissance de ses enfants, où le Czar et les boyars sont maîtres absolus de tout être vivant et disposent de l'homme comme de la brute?

Dans les conscriptions où le sort sépare le fils de ses parents, pour aller combattre ses frères et verser son sang pour perpétuer les souffrances de ses semblables?

Dans la misère qu'on veut perpétuer pour écraser le peuple, où la veuve et le prolétaire prostituent leurs filles afin d'avoir leur pain?

Et puis la propriété, a-t-elle été jamais assurée dans l'état passé, où l'on ne voit qu'injustice, brigandage, débauches, faillites frauduleuses?

A-t-elle été jamais assurée contre les hommes de l'usure?

Où est, dans l'état actuel, l'assurance de l'individu contre l'individu, d'un peuple contre un autre peuple, et par conséquent où est l'assurance de la propriété privée et publique?

L'assurance de la propriété ne réside que dans la solidarité, la fraternité, l'égalité, la liberté, en un mot dans la justice évangélique, qui rend et assure à chacun selon ses œuvres, c'est-à-dire selon son travail et selon ses capacités.

IV

„Remets-nous nos dettes, comme nous remettons à ceux qui nous doivent.“

Que faites-vous, hommes de l'argent et de l'usure?

Remettez-vous les dettes au pauvre, qui vous a mis en gage les produits de son travail, sa propriété, sa maison, l'asile de sa famille?

Ou bien ne tâchez-vous pas, par l'usure, d'augmenter sa dette et de priver le pauvre homme de sa maison, de sa propriété?

Eh bien! prenez garde; ne prononcez jamais l'Oraison Dominicale, car vous appelez sur votre tête la colère et la vengeance divines.

Car vous demandez que Dieu vous remette avec la même mesure que vous remettez à ceux qui vous doivent.

Et parce que vous ne remettez pas, parce que vous avez les moyens et le droit d'exproprier les pauvres et même les riches qui tombent entre vos mains, vous vous récriez contre ceux qui tâchent d'extirper, par une réforme sociale, vos abus, et d'assurer la propriété de tous, – même la vôtre!

Vous les calomniez comme des perturbateurs et des destructeurs de la propriété.

Nous comprenons bien: c'est une belle et commode propriété que la vôtre, de gagner et de vous enrichir sans travailler, en exploitant et expropriant les autres.

Tâchez de la défendre! Mais le bon Dieu vous rendra dans la même mesure que vous rendez aux autres.

La raison suprême appliquera aussi la même justice à tous ceux qui sont vos complices ou vos soutiens, à tous ceux qui sont prêts aussi à remettre, comme vous, les dettes religieuses, morales et politiques.

V

„Et ne nous induis pas en tentation, mais délivre-nous du mal. – Ainsi soit-il!“

„Et ne nous induis pas en tentation.“

Après avoir souhaité à l'Homme au avenir conforme à sa prédestination, après avoir invoqué le règne de Dieu sur la terre;

Après avoir demandé des moyens d'existence dignes de l'Homme, et après avoir posé les conditions d'une justice parfaite;

Il faut agir, il faut se mettre à l'œuvre pour obtenir, pour atteindre le but, et marcher dans la voie du progrès.

Voilà les difficultés: Nous rencontrerons des obstacles, nous tomberons dans de pièges, et nous pourrons nous tromper nous-mêmes.

La tentation vient du dedans, du dehors, de nous-mêmes. Pour éviter la tentation, nous demandons la perfection de nous-mêmes et des autres.

Le but de notre vie, c'est la paix et le bonheur, et pour être heureux ici-bas el là-haut, il ne suffit pas que vous soyez seul parfait et intègre, il faut que votre prochain le soit comme vous.

Pour échapper à la tentation, qui nous affige, nous arrête dans le droit chemin, nous fait tomber et souvent nous dégrade, qui souvent nous fait perdre notre corps et notre âme, qui détruit nos biens matériels et nos biens moraux, nous demandons pour chaque individu, une éducation intégrale, c'est-à-dire physique, intellectuelle et morale.

Nous demandons l'aplanissement du chemin dans notre marche vers cette société idéale et parfaite promise par notre Sauveur, à laquelle aspirent tous ses élus, et à laquelle est appelé tout le monde.

Donc, nous demandons, en premier lieu, la chute du despotisme, pour avoir la liberté d'agir.

Nous demandons à Dieu la destruction de tous les pièges matériels et moraux; nous demandons qu'il éloigne de nous toutes les tentations intérieures et extérieures;

Nous demandons la conversion ou l'anéantissement des méchants, des ambitieux, des imposteurs, de tous ceux qui cherchent à nous tromper, à nous détourner de notre but, et à faire de nous les instruments de leurs intentions ambitieuses et criminelles;

De ceux qui nous tentent par l'appât de l'or, ou par des illusions trompeuses.

Pour ne pas tomber dans la tentation, nous demandons la lumière, la vérité, les connaissances exactes de toutes choses, la connaissance de nous-mêmes et des autres.

Nous demandons enfin à Dieu l'intégralité et la perfection générales.

*

„Et délivre-nous du mal.“

Cette proposition explique assez clairement la première, dans son véritable sens: *Délivre-nous du mal*, c'est-à-dire de l'Égoïsme, de l'Imposture, de l'Erreur, de l'Esclavage, de l'Injustice, de l'Hypocrisie, de l'Envie, de la Discorde, de la Haine, du principe de tout mal.

Enfin du levain d'Hérode (qui peut se traduire par la corruption des grands, le droit du plus fort, le machiavélisme), et du levain des Pharisiens (le droit de la ruse, le jésuitisme).

Le mal, c'est la misère matérielle, la misère intellectuelle et la misère morale.

*

Si le bien réside dans la doctrine du Christ, de la raison ou de la parole de Dieu, le mal réside dans la doctrine de l'Antichrist ou de la parole de Satan.

Or, nous voulons être délivrés du mal.

Chaque siècle et chaque société ont eu leurs prophètes, leurs apôtres de la Vérité.

Et depuis l'Ère chrétienne, chaque siècle a eu ses apôtres de Christ et ses satellites de Satan, son Antichrist, ses martyrs et ses Nérons ou Domitiens.

Notre époque et la société actuelle a aussi ses apôtres, ses martyrs, ses Nérons et son Antichrist.

Est-il besoin de le nommer? Est-il besoin de le montrer?

Peuples, levez les yeux, regardez au Nord, là où est le séjour des ténèbres, des frimas, là où régnent l'Ignorance, la Superstition, l'Imposture, l'Esclavage, toutes les divinités de l'enfer.

Là, où l'Homme est réduit à l'état de la Brute.

Là, le Despotisme absolu, par un sarcasme infernal, s'est donné le nom de christianisme.

Le Roi des ténèbres, l'ennemi de la lumière et du salut humain, s'est incarné, par préférence, dans un Cosaque.

Puis, se servant d'hommes sauvages, préparés par la tyrannie et la corruption, à l'exécution de ses volontés impies et sacriléges, il écrase la Pologne en dépit du Dieu des Évangiles, en dépit de toute l'Humanité indignée.

Il trompe, sous le masque de coreligionnaire et de protecteur, ces généreuses populations, filles de Rome, répandues sur les rives de l'Ister.

Il foule sous ses pieds la Croix et l'Évangile, pour pénétrer sur leur terre sacrée.

Il occupe et domine, par l'abus de la force, ces remparts qui ont été, pendant tant de siècles, le bouclier de l'Europe contre les Barbares.

Il met aux fers les ministres de Dieu, il emprisonne tout homme droit de cœur, il étouffe tout esprit de justice et de fraternité.

Il oppresse des millions d'habitants pour nourrir et servir ses armées, qui menacent à la fois l'Orient et l'Occident.

Il combat, à cette heure, les droits et les libertés de ce peuple héroïque qui, des Karpathes au Danube, rougit de son sang les flots de la Theiss, qui seul se sacrifie, en martyr, pour sauver la liberté humaine.

Il soutient, enfin, tous les Hérodes de l'époque, il menace l'Europe entière de lui apporter des chaînes et de lui faire courber la tête sous le joug détestable de l'ancien *désordre* monarchique.

Et puis, il a l'audace satanique de nommer son empire, *saint*, et de crier en face de la vérité divine, que Dieu est avec lui!

Qui a, depuis dix-huit siècles, insulté plus cruellement le Sauveur du monde, que cet imposteur sanguinaire?

Qui a vomi plus de blasphèmes que ce despote, qui se dit chrétien, et qui s'est fait l'émule de Domitien et de Néron?

Est-il adorateur du Christ, ou est-il l'antichrist même?

Voilà le mal, voilà l'antichrist de nos jours! – Notre Père, délivre-nous du Mal!

Amen!

Chaque nation, chaque langue, chaque époque a eu ses expressions d'une conviction forte, d'une résolution inébranlable.

L'Amen ou *l'Ainsi soit-il* hébraïque, c-est l'exclamation, le cri d'une volonté ferme!

C'est la voix de Jéhovah qui retentit dans le cœur d'un peuple entier et se répète dans toutes les bouches!

C'est la *Marseillaise* universelle de l'humanité sous la bannière de Dieu!

Ainsi soit-il! c'est l'accomplissement du vouloir sacré, c'est le *vaincre* ou *mourir* au nom de la vérité!

*

Afin que la volonté, la doctrine du Christ soit mise à exécution, afin qu'elle devienne le vouloir de la majorité et par conséquent une réalité.

La raison divine, par l'esprit de la vérité descendue comme une émanation de Dieu sur ses apôtres, travaille et éclaire l'humanité depuis dix-huit siècles.

L'œuvre a été longue et périlleuse, les obstacles et les tentations grandes, diverses et nombreuses; la lutte perpétuelle.

Mais les victimes ont eu des autels; les oppresseurs mêmes ont fléchi le genou devant tant d'abnégation et de dévouement.

La force de la matière ne pouvait plus résister à la force toujours croissante de l'esprit.

La Vérité, en traversant les siècles, se fit jour de génération en génération, et le mensonge perdit à chaque instant du terrain devant la lumière qui chaque jour se rapproche.

Le soleil de la justice, la Raison divine, va s'élever à l'horizon; les morts ressuscitent; ceux qui dormaient dans une léthargie profonde se réveillent.

Les aveugles voient, les muets parlent, les paralytiques sont pleins de vigueur et marchent dans la voie du Sauveur.

Un combat, à vie et à mort, se prépare, pareil à celui des Anges contre les Démons.

C'est la Liberté contre le Despotisme, l'ordre social de Christ contre le désordre infernal du passé.

L'harmonie séraphique de la Fraternité contre l'horrible dissonance de la Discorde; le Ciel contre l'Enfer!

Les éléments se débattent pour s'échapper du chaos pandémonial, se coordonner et former la société véritable, le monde que Christ a désigné pour son règne.

*

Peuples, qui avez reçu le baptême de l'expérience, qui avez passé par l'eau et par le feu, qui avez subi le martyre pour passer des Ténèbres à la Lumière;

Peuples, frères de Christ, souverains héritiers de la terre, levez-vous au nom de votre père pour vous réintégrer dans vos droits, dans votre héritage.

Tous les Hérodes de la Terre se sont donné la main avec les Pharisiens et se rangent sous la bannière de l'antichrist.

Le combat est rude, mais la victoire est a vous!

Calmes et forts, levez votre croix; elle est l'emblème de la résolution à la mort.

La croix du Christ, c'est le supplice, c'est la potence de son époque, c'est le symbole de la mort des martyrs.

Et c'est pour cela que les démons mêmes s'épouvantent devant le signe sacré de tant résolution.

La victoire est à vous! les tyrans et l'enfer seront vaincus.

Levez votre croix. O peuples! souvenez-vous que vous êtes forts et soyez généreux!

Levez votre croix et stigmatisez tout pape qui veut s'affermir sur le siège de saint Pierre à travers les ruisseaux de sang des enfants de Dieu.

Stigmatisez ce vicaire de Christ qui oublie la doctrine évangélique et refuse de devenir, dans la cité sainte, la pierre angulaire du grand édifice social dont Christ a tracé le plan.

Montrez au doigt ce Pharaon du Nord, cet antichrist, et tous ses complices énervés qui tremblent devant la justice divine et recherchent l'appui et le secours de l'Esprit du Mal.

Éclairez tout soldat, enfant du peuple, qui vient, sans penser qu'il est fratricide, se ranger sous le drapeau de Satan pour soutenir les bourreaux de la terre, pour verser le sang de ses frères.

Marquez au front tous les démons incarnés de l'Enfer qui se montrent dans les conseils des princes comme dans la mansarde du pauvre, dans les rues de la cité comme dans le temple du Seigneur, profanant les mots d'*Ordre* et de *Légalité*.

Peuples, levez les yeux, et voyez que les signes de l'avénement du Sauveur sont en évidence:

„L'abomination, l'horreur du désert s'est placé sur le sanctuaire"[1].

---

[1] Saint Mathieu, chapitre XXLV, 15.

Voyez! la société, le sanctuaire même sont devenus plus abominables, plus horribles que le désert.

Les enfants de la société la plus libre et la plus éclairée, les enfants de la France, se précipitent sur leurs frères de la cité sainte, comme des bêtes fauves; voilà l'*abomination!*

Le cri du sang s'élève du siège de saint Pierre! Voilà l'*horreur du désert placé sur le sanctuaire!*

Voilà la crise de la société décrépie! L'heure approche; le Fils de l'Homme, la Raison divine, va descendre, va régner et juger les vivants et les morts.

Peuples, brebis qui avez donné et le lait et la laine, et le sang et la chair à l'impie César, réjouissez-vous! préparez-vous!

La voix de la Raison vous place à sa droite; il vous est promis la vie éternelle, la vie d'amour, de paix et de bonheur.

Vous avez pleuré, vous serez consolés!

Grands de la terre, boucs qui n'avez ni lait, ni laine, dont la corne est l'emblème de l'orgueil, de la force, de la persécution, tremblez ou convertissez-vous! votre heure à sonné!

La Raison divine vous place à sa gauche; votre sentence est déjà prononcée depuis dix-huit siècles, et l'éternel supplice vous est promis, le supplice du remords et du blasphème, le supplice de l'orgueil déchu réservé aux démons.

Vous vous êtes réjouis, vous serez désolés!

Voilà l'*œuvre* du Christ!

Voilà la prière Dominicale.

Publié le 9 juin 1849, à l'anniversaire
de la Régénération roumaine

CHAPITRE IV
L'AVENIR

Remontons les siècles, assistons à la création de l'Homme, nous entendrons ces paroles sortir de la bouche de Dieu: „Croissez et multipliez-vous, remplissez la terre et jouissez d'elle".

Dans ces paroles, nous voyons le développement de l'individu en particulier et de l'humanité en général; nous voyons l'Avenir du monde terrestre, l'Avenir prédestiné à l'Homme, se dérouler devant l'éternité jusqu'à l'accomplissement des siècles.

L'avenir de tout être végétal et animal, c'est le développement de ses facultés; et par conséquent l'avenir de l'Homme, c'est le développement de ses facultés physiques, intellectuelles et morales.

*

En métiers et arts, en sciences, religion et politique, l'avenir c'est l'Homme, comme le passé, le présent, c'est toujours l'homme.

Pour tous les autres êtres, le passé, le présent et l'avenir sont les mêmes; pour l'Homme, l'avenir est progrès, car l'Homme est progrès, car Dieu est le père de progrès, et l'Homme est à l'image de Dieu.

Le passé c'est l'homme *ancien*, l'Avenir c'est l'homme *nouveau*.

Les événements qui se succèdent forment l'avenir comme ils ont formé le passé, et les événements ne sont que des conséquences de principes quelconques.

Lorsque ces principes sont connus, nous disons que les événements sont des conséquences qui y sont fatalement attachées et d'où ils découlent.

Mais s'il s'accomplit un événement dont nous ignorons la cause ou le principe, nous sommes accoutumés à le nommer hasard ou accident.

*

Soyons plus clair.

L'avenir d'un enfant est de grandir, d'acquérir des connaissances, de devenir homme, de se propager, de vieillir et de léguer ses biens matériels, intellectuels et moraux à la postérité. C'est l'avenir qu'on nous permettra de nommer *providentiel.*

Donnez à l'enfant une bonne éducation et une instruction capable de former son esprit et son cœur, afin de subvenir aux besoins de son corps: son avenir sera meilleur, et *vice versa.* C'est un *avenir-conséquence.*

Mais l'enfant, est-il né dans un pays ou un autre, dans une religion ou une autre, a-t-il tel ou tel instructeur, fait-il telle ou telle connaissance, embrasse-t-il telle ou telle carrière ou spécialité, ces carrières ou spécialités sont-elles conformes à ses facultés et à ses penchants, son avenir c'est toujours une conséquence; mais on l'appelle *hasard*: nous l'appellerons *conditionnel.*

Voilà donc trois sortes d'avenir: providentiel, conséquence et hasard ou conditionnel.

Si l'Homme était infini, si ces connaissances n'étaient point bornées, il n'aurait pas besoin de ces trois dénominations; l'avenir serait un pour lui.

L'Homme cherche des mots pour donner des noms à ses infirmités, à son ignorance.

*

Passons à la Société.

L'avenir providentiel de la société est de s'agrandir comme l'individu, de se perfectionner, de marcher toujours vers le bon et le beau.

Si elle reste stationnaire, si elle rétrograde, c'est un avenir-conséquence ou conditionnel.

La perfectibilité, c'est l'avenir providentiel de l'individu et de la société.

Si la société a une religion salutaire et progressive, des lois sages et libérales, les résultats ou les conséquences n'en sauraient être que bons. Elle aura de bonnes mœurs, de bons citoyens, et le progrès et sera plus rapide. Son avenir sera *rigoureusement* bon, car il sera la conséquence de bons principes.

Mais si la société se forme dans tel ou tel climat, si elle possède de bons ou de mauvais législateurs, si elle a dans son voisinage tel ou tel peuple limitrophe, son avenir sera tel ou tel, il sera conditionnel.

Puis des conséquences quelconques, ou ce que les uns appellent hasard et les autres Providence, donnent à Israël un Moïse, à Sparte ou à Athènes un Lycurgue ou un Solon, à Rome un Numa; leurs lois doivent rigoureusement produire les peuples hébreu, grec et romain.

Ensuite, Saül, David, Salomon, Cyrus, Nabuchodonosor, Auguste et Titus pour les uns; pour les autres, Darius, Xercès, Philippe, Alexandre et Rome; pour les derniers, Carthage, la Grèce, les Gaules, l'Espagne, la Dacie et les Barbares; ce sont des accidents, des épisodes dans la vie des peuples et des nations.

*

Changeons la condition: donnez aux Hébreux pour législateur Numa, le peuple hébreu serait un tout autre peuple avec les mêmes hommes et les mêmes épisodes peut-être. Donnez à Rome un Moïse, vous verrez les mêmes hommes et un autre avenir.

Ou transplantez le berceau des Grecs en Judée, celui des Romains en Grèce, celui des Juifs en Italie, et laissez-leur les mêmes législateurs, vous aurez encore les mêmes hommes, à peu près, avec une autre histoire.

Transplantez la République française en Russie. – C'est une hypothèse; ne vous effrayez pas, Czar. – Ou couronnez le czar comme empereur, comme un autre Napoléon de la France, on aura un autre avenir pour la Russie et pour la France, et en même temps la République sera tout autre en Russie, et l'absolutisme tout autre en France. On pourrait même en quelque sorte prévoir l'avenir d'un pays et de l'autre.

L'avenir providentiel qui, selon nos connaissances, réside dans les lois éternelles de la nature, est presque connu à tout homme. Tout homme, par exemple, connaît l'avenir providentiel d'une herbe, d'un arbre, d'un animal, d'un homme, d'une société.

L'avenir-conséquence ne peut être connu que du calculateur; s'il n'est pas trouvé, il est trouvable, il est le terme *x* de l'algébriste.

Quant à l'avenir-hasard, on s'arrête; il est conditionnel, il dépend de circonstances, d'événements dont nous ne pouvons pas nous rendre compte.

*

L'Homme qui a connu dans sa vie quelques printemps et quelques automnes connaît aussi l'avenir d'une semence plantée; elle doit se développer, c'est-à-dire pousser, croître, mûrir et produire.

Les sécheresses extraordinaires, les ouragans destructeurs, les sauterelles, les vers et les oiseaux ne sont pour la semence que des accidents que l'Homme ne peut prévoir, ce sont du hasard pour son intelligence.

Mais si tous ces accidents sont aussi des conséquences, s'ils ont leur cause dans d'autres principes, s'ils sont prescrits dans les lois éternelles, s'ils ont leur *pourquoi*, leur *hou heneka*, ils ne sont pas du hasard pour Celui qui a posé et connaît ces lois.

Par conséquent, si l'on connaît un peuple quelconque, si l'on étudie ses lois et ses mœurs, ses croyances religieuses et politiques, sa force matérielle, intellectuelle et morale; si l'on observe ses relations intérieures et extérieures, la qualité et la quantité de ses voisins et leurs relations, on peut calculer, déduire et prévoir l'avenir de ce peuple.

Jean-Jacques Rousseau a pu prévoir l'homme qui sortirait de la Corse. Napoléon a pu prédire que dans un demi-siècle, l'Europe serait républicaine ou cosaque.

*

Mais supposons que l'Europe soit cosaque.

L'Europe cosaque ne pourrait être la même chose que la Moscovie cosaque; car l'absolutisme en France ou ailleurs ne peut avoir le même avenir que l'absolutisme en Russie.

Et puis, le Cosaque même est homme comme tous les autres. L'homme de sa nature est raisonnable, progressif et perfectible. L'esprit croît dans sa nature comme le corps dans la sienne. Il n'y a pas de puissance qui soit capable d'empêcher la marche de la nature.

L'Homme tôt ou tard doit être libre, l'instinct de la Liberté est démontré par la Tyrannie même.

Les ennemis de la Liberté, en la niant, ne font que l'affirmer; en entravant sa marche, ils ne font que lui ouvrir le chemin; en la persécutant, ils ne font que l'établir.

Que doit-on entendre par despote ou maître absolu? L'homme qui veut être au-dessus de toutes les lois et de tous les préjugés; l'homme qui ne souffrirait jamais un maître, l'homme si éminemment libre qu'il tâche d'avoir la faculté et le pouvoir de se conserver *seul* libre, l'homme enfin jaloux de la liberté des autres.

L'absolutisme en liberté c'est comme la jalousie en amour. C'est un excès, un vice condamné à être détesté par le vice même.

Le gourmand trouve des hommes qui le souffrent, mais un autre gourmand ne le souffrira jamais.

Le bavard pourrait être souffert par les hommes silencieux, mais il devient exécrable en présence d'un autre bavard.

La prostituée recevrait un regard de pitié ou de compassion de la femme vertueuse, mais elle est sévèrement critiquée par une plus vicieuse qu'elle.

La tyrannie pourrait être supportée par les peuples doux et dociles; les tyrans ne la supporteront jamais.

Transportez tous les rois et les princes de la terre dans un pays, faites un peuple de têtes couronnées; vous verrez qu'ils ne souffriront pas le joug d'un despote; ils se révolteront, ils se constitueront en un gouvernement libre et égalitaire, ils pousseront la chose jusqu'au communisme.

Car ils ont eu un très grand penchant en tout temps à posséder les biens, les femmes, les enfants et la volonté des autres pour leur propre compte.

La même chose arriverait si vous formiez une colonie de tous les aristocrates de la terre.

*

Revenons au Cosaque. Comme homme, il ne peut être que raisonnable, perfectible; il se perfectionne chez lui, il se perfectionnera à plus forte raison transplanté en Europe.

Et plus on se perfectionne, plus on fait d'efforts pour s'affranchir.

L'Avenir donc en politique, c'est la République; elle peut tarder par des événements (peut-être nécessaires), mais elle est prescrite dans les lois éternelles.

Pourtant, la République proclamée par des hommes nés, élevés, dans des mœurs et lois monarchiques, ne pourrait être en effet pour la première génération que République *aristocratique*.

Pour la seconde et les suivantes, elle sera de fait République *démocratique*.

*

De même que l'Homme est raisonnable, perfectible, il est aussi sociable. Comprimez ses facultés, vous le verrez incomplet, malheureux. Laissez ses facultés libres, aidez-les à se développer, vous le verrez complet, heureux.

L'Homme isolé dans le désert est soumis à tous les malheurs, à toutes les vicissitudes. S'il se réunit en famille, s'il approche davantage de sa nature sociable, il commence à connaître une vie meilleure.

En parcourant l'histoire, si nous voyons plusieurs familles former une tribu, une commune, une ville, si nous voyons plusieurs États former une confédération, ce phénomène nous prouve que l'Homme, comme sociable, tend de plus en plus à accomplir sa mission, sa prédestination.

La société une fois formée, plus on s'isole dans son sein, plus on souffre. Lorsque l'égoïsme y domine, et que la confiance y manque, la souffrance est générale, même pour les hommes les plus favorisés par la fortune et par les privilèges.

Au contraire, plus la sociabilité se développe dans un état, plus les hommes se rapprochent, plus les besoins se facilitent, plus les fardeaux deviennent légers.

Celui qui oserait nier la sociabilité de l'Homme nierait sa *raisonnabilité*, et ce serait nier l'existence de l'Homme.

La sociabilité développée commence à devenir une science.

Par conséquent la République sera pour l'avenir *démocratique* (car l'homme est raisonnable) et *sociale*, car l'homme est sociable.

La liberté demande une République, l'égalité une démocratie, la fraternité une sociabilité–*Science*.

Donc: Liberté, Égalité, Fraternité représentent (si l'on ne veut pas mentir et tromper) République démocratique et sociale. Effacez le mot *fraternité*, si vous voulez, effacez le mot *sociale*, mais vous ne sauriez arrêter la marche du progrès.

L'enfant est né, il a un nom triple, et, ou il aura l'éducation, la science de son nom, ou il sera mort, assassiné peut-être.

Cependant l'enfant ou l'homme individuel peut mourir; l'humanité ne meurt pas.

La République française peut aussi périr, si elle ne se compose pas de républicains; mais la République humaine ne périra pas.

Car son germe est dans la raisonnabilité et la sociabilité de l'Homme; et tant que l'homme existe, la République sera fatalement démocratique et sociale.

*

La sociabilité engendra la fraternité, et la fraternité engendra la paix et le bonheur, c'est-à-dire l'harmonie.

Par conséquent, la République accomplie sera démocratique, sociale et harmonique, si Dieu existe, si l'Homme existe.

Si l'on me demandait: Tu es donc républicain, démocrate, social et harmonial?

– Je suis homme, répondrai-je, et homme *chrétien*. Je crois à la République démocratique, sociale et harmonique, comme je crois à Dieu en *Trinité*.

Pour adorer Dieu, il me faut un Fils de l'Homme, un Esprit de Véritè et un Père.

Pour avoir l'Homme à l'image de ce Dieu, il me faut l'homme matériel, intellectuel et moral.

Pour avoir une société composée d'hommes à l'image de Dieu, un état image du royaume des cieux, il me faut une société démocratique, sociale et harmonique.

La République, c'est l'existence, la dénomination de l'état comme *Dieu, homme*.

La démocratie, c'est l'homme collectif, le Fils de l'Homme.

La sociabilité-science, ou le *véritable* socialisme, c'est le résultat de toutes les sciences qui émanent de l'Esprit de la Vérité.

L'harmonie, c'est le Père, c'est la divinité intégrale et parfaite dans son omni-présence.

Je croix en Dieu, Père, Fils et Saint-Esprit, en l'Homme moral, matériel et intellectuel, en la République harmonique, démocratique et sociale, comme je crois à la résurrection des morts; car l'humanité aura une fois une vie.

Voilà l'avenir, mes attentes, mon *Credo*.

Je suis démocrate, social et harmonial, comme je suis chrétien. J'en ai peut-être la foi sans en avoir la science et la pratique.

Quand le monde, à côté de la foi, aura aussi la science et la pratique du christianisme, le monde sera en effet chrétien.

Et quand le monde, à côté de la foi, aura aussi la science et la pratique de la démocratie, le monde ne saurait être que social et harmonial.

– Mais les obstacles, les tyrans, les privilégiés, les hommes anciens?

– Ils ne sont pour les semences évangéliques et démocratiques que comme la sécheresse, les ouragans, les sauterelles, pour les plantes. La disette et la famine ne sont pas la condition de l'humanité; elles ne sont que temporaires. L'abondance doit venir.

– Mais jusqu'alors on peut devenir martyr?

– Tant mieux, s'il faut mourir, je préfère la mort qui vivifie, qui fait naître des vérités et les consolide; je ne plains que ceux qui meurent en donnant la mort aux autres et en servant les bourreaux de leurs frères.

La République démocratique, sociale et harmonique, est prescrite dans les lois éternelles, c'est la manifestation de Dieu. Voilà l'Avenir.

Peuples, veillez et soyez dignes de lui. L'heure approche!

CHAPITRE V
DIVISION – UNION

Hommes de la science, les abus des papes vous ont éloignés de la source de la vérité et du bonheur.

Vous sentez le besoin du bonheur et de l'ordre, et vous les cherchez hors de leur cercle, hors du code éternel du Christ, hors de son véritable temple.

Ne livrez pas le Testament que le Père céleste nous envoya par lui aux mains des usurpateurs, ni la vérité aux pharisiens et aux scribes;

Car ils les cachent et ils vous montrent le mensonge qui vous révolte; ils vous montrent le droit romain comme un code de justice.

C'est le droit du plus fort, c'est le droit du paganisme perpétué, c'est la justice qui fait de l'homme la chose d'autrui.

Le monde est divisé entre les conservateurs du paganisme et les formateurs de l'Homme Nouveau, de l'homme du Christ.

Chaque camp a ses chefs et ses champions. Mon esprit dédaigne de s'adresser aux agents de l'esprit du mal. J'envisage Proudhon.

Lui et ses semblables, en cherchant à résoudre le problème de l'antinomie, ne cherchent que la justice divine.

Puis ils confondent le sacrilége avec le sanctuaire, le jésuite avec l'apôtre, le Pape avec le Christ, le papisme avec le christianisme.

Proudhon, dans son indignation, s'écrie: „Dieu, c'est le mal; Dieu, c'est Satan!“ Insensé! mais tu cherches le bien, la justice divine, car tu ne peux pas souffrir la justice des hommes.

Si tu cherches quelque chose que ton esprit entrevoit, si cette chose c'est le Bien, l'Amour et la Paix, voilà Dieu.

Tu es son apôtre. Ce Dieu a fait de toi son élu; tu fus créé dès le sein de ta mère et prédestiné à être grand.

Je ne t'en veux que parce que tu es ton ennemi, tu te dégrades, tu t'efforces par des sophismes à devenir petit.

Ne vois-tu pas que ton génie est celui de Saül, persécuteur? N'as-tu pas encore compris que tu es le Paul de notre époque, le plus éclairé apôtre du Christ?

Arrête-toi, génie tenté par l'esprit du mal; quitte ce langage, apostat, et parle au peuple le langage de Dieu, le langage qui te convient, car tu prêches le bien.

Si tu es aveugle, moi, je vois l'auréole qui couronne ton front, la clarté qui éclaire ton cachot.

Elle ne vient pas de l'enfer; elle émane de cet esprit de vérité, de cet esprit consolateur, elle descend du ciel.

Sais-tu qui t'a envoyé en ce monde, qui t'a doté de ce génie, qui t'a donné la mission d'analyser la science et de mettre chaque élément à sa place? C'est Dieu.

C'est le véritable Dieu, et s'il était un mal, tu serais une calamité. Mais ton esprit fera du bien.

Détruis les faux dieux et proclame ouvertement ton maître et ton Dieu; parle-moi sa langue, car tes sophismes ont fatigué mon âme.

Dis-moi les mêmes choses dans la langue évangélique, et les peuples prêteront l'oreille, ils te comprendront, et tes ennemis seront confondus.

Tu as fait de la religion du Christ une arme entre les mains de ses adversaires et de tes persécuteurs. Mais tu t'es trompé, car c'était ton arme, ta croyance, ton aspiration, car, vois-tu, tu souffres déjà la croix et le martyre pour le même but, pour le salut universel.

Si tu persistes dans ton orgueil ou dans ton erreur, tu es un esprit opiniâtre. Mais mon esprit le sera de même.

On te dira apostat, moi je t'appellerai apôtre.

*

Hommes du progrès, qui vous donnez le nom de *socialistes*, et que j'appelle véritables chrétiens, malgré vos divergences d'opinion.

Vous avez fait luire sur le monde les vérités évangéliques, cachées par les mains jalouses des catholiques. Vous êtes les commentateurs du christianisme.

Des éléments évangéliques, vous voulez ériger un édifice; de ses principes, vous voulez faire une science.

Votre travail, c'est la dépense de cet hôte auquel Christ confia les deux deniers pour guérir l'homme tombé entre les mains des brigands.

A côté de l'Ancien et du Nouveau-Testament, à côté de ces deux deniers, vous ajoutez les vôtres. Soyez sûrs, l'Homme sera guéri, mais il est convalescent.

Votre travail, de jour en jour, éclairé, purifié, devient une science-reine; et j'aime et j'admire cette science, car elle vient du cœur.

Mais je vous en veux parce que vous l'avez compromise; vous lui avez fait jouer un rôle qui n'était pas le sien, je veux dire violent. Son sanctuaire c'est l'Église, c'est la Chaire, c'est la Presse, c'est de là qu'elle peut briller, éclairer, convaincre et triompher.

Si vous avez voulu imposer la doctrine à la Mahomet, non à la Christ, vous avez tort, car vous avez profané la vérité.

Ne vous pressez pas d'avoir le fruit avant le temps; votre mission n'est pas de gouverner, mais d'éclairer.

Rappelez-vous que le christianisme tomba lorsqu'un César s'est emparé de lui et lorsqu'un remplaçant de saint Pierre est devenu pape, complice du César.

*

Français, peuple destiné à éclairer le monde, vous lui avez fait voir ses misères, ne le laissez pas massacrer, ne le massacrez pas vous-mêmes.

Si c'est un crime de voir par la raison, de connaître la vérité, de vouloir être homme c'est vous qui en êtes la cause, c'est vous qui avez éclairé les ténèbres entretenues par les pouvoirs de tous les temps.

Mais vous êtes divisés, par malheur, et la guerre civile, les passions ont épuisé vos forces. C'est mal, mais ce n'est pas tout à fait vrai.

Vous n'êtes pas divisés, car vous êtes *tous Français*, et voilà le nom sacré et glorieux qui doit vous unir.

Vous êtes tous chrétiens, vous avez la même langue, la même histoire, la même gloire, les mêmes souvenirs.

Ce qui vous divise, c'est l'esprit du mal, c'est lui qui vous aveugle, qui met le venin dans votre langue et qui pousse les uns jusqu'à la calomnie, jusqu'à la trahison.

Les rouges!... mais les rouges ne sont pas des voleurs, des assassins, des perturbateurs, des destructeurs, des ennemis de la religion, de la famille et de la propriété.

C'est la Calomnie et la Trahison qui crient cela.

Ils sont des hommes comme vous, des *Français*, les nouveaux nés de la France, l'espoir de son avenir.

Ce sont des hommes qui ont sacrifié leur jeunesse, leurs jours et leurs nuits à la recherche de vérités salutaires.

Ils ont souffert la croix des veilles, de la privation, en s'occupant des intérêts généraux, de la seule justice qui peut amener l'ordre.

En s'occupant de l'avenir de la nation, de ses destinées et de sa gloire.

Il était mille fois plus facile à chacun de s'occuper de lui-même, il était mille fois plus facile de s'enrichir en abandonnant la vérité et en propageant le mensonge; car mentir ce n'est pas difficile.

Mais s'oublier soi-même, oublier de se reposer dans la recherche de la vérité, l'entrevoir, et pour la montrer, s'exposer au ridicule, et pour la proclamer, se dévouer à la persécution; Avoir pour récompense de son travail et de ses veilles, la pauvreté, la proscription, l'exil, le cachot et la mort, voilà qui est difficile et peu commun, et ce n'est pas à la France de persécuter de pareils hommes.

Souvenez-vous que les premiers chrétiens furent accusés d'être les ennemis de la société, des scélérats, des impies, des mangeurs d'enfants!

Croyez-vous que les *rouges* pourraient aussi manger des enfants, comme les premiers chrétiens, les véritables frères du Christ?

Vous calomniez les hommes; mais leurs idées, leurs vérités, leur génie, appartiennent à la France.

Vous ne ferez pas comme les Juifs, qui ont renié jusqu'à la gloire de dire que le christianisme leur appartenait.

Non, France, tu ne feras pas comme la Judée. Le socialisme t'appartient; ses vérités sont ta propriété. Tout ce qu'il a de bon et de vrai, c'est à toi; tout ce qu'il à encore d'imparfait ou d'erroné appartient à l'homme.

*

Et puis, hommes de l'avenir, hommes du nouveau monde, je dois m'adresser aussi à vous; les blancs ne sont-ils pas aussi des Français?

S'ils sont de l'ancien monde, ils sont vos pères, et ils ont l'expérience que vous ne possédez pas encore; ils ont les mérites que vous devez avoir aussi devant vos enfants.

Où est la paternité, si vous ne souffrez pas vos pères? et sans la paternité, où est la fraternité que vous proclamez?...

N'embarrassez pas la vérité par des inconséquences pareilles.

Si vous avez trouvé quelques vérités dans votre chemin laborieux, vos pères en ont fait autant; ils ont doté la France de leurs lumières, des produits de leurs veilles.

S'ils n'ont pas écrasé leurs contemporains de leurs dons, s'ils n'ont pas ébloui leurs frères des lumières qu'ils apportaient dans le monde, imitez-les; n'écrasez pas vos frères de cet orgueil enfantin qui dégrade la jeunesse.

Comme elles sont belles la candeur et la modestie sur le front de la jeunesse! comme il est beau la jeune homme qui fixe l'avenir d'un regard ferme et pensif!

*

Peuple français, tes gouvernants t'ont fait déchoir du rang que tu occupais.

En France, en Pologne, en Hongrie, en Roumanie, et en Italie surtout, je te vois semblable à ce soldat philosophe et persécuteur du Christ sous les murs de Damas.

Une voix retentit alors:

„Saul! Saul! pourquoi me persécutes-tu?"

Et la Liberté évangélique, du haut des murs de la cité de saint Pierre, s'éleva comme un fantôme de remords;

Et sa voix se fit entendre jusqu'aux extrémités de la terre, et sa voix retentira de siècle en siècle:

„France! ô, France! pourquoi me persécutes-tu?"

Peuple français! tu es déchu. C'est à toi de te relever Apôtre.

Réveillez-vous, Français, ouvrez les yeux et voyez l'esprit du mal qui vous divise.

Votre nom générique est assez grand, assez glorieux, pour ne pas le changer par des noms qui divisent...

Unissez-vous pour sauver le monde, pour vous sauver vous-mêmes. Votre union sera une fête universelle; les hommes et les anges la célèbreront.

CHAPITRE VI
LES MARTYRS

L'Année 1848 fut l'année du Seigneur, l'année de sa manifestation aux peuples.

L'ange apocalyptique, au visage comme le soleil, et aux pieds comme deux colombes de feu, vint se poser sur la terre pour toucher les peuples. Il éleva sa voix terrible, et sept tonnerres se firent entendre.

Paris – Berlin – Vienne – Milan – Rome – la Roumanie – la Hongrie, firent gronder les tonnerres de la justice divine.

L'antique dragon à sept têtes et à dix cornes, entraînant avec sa queue la troisième partie des étoiles du ciel, vint s'arrêter devant la femme qui devait enfanter le salut universel, pour dévorer son fruit.

Michel et les anges combattirent contre le dragon à sept têtes et à dix cornes, et le dragon avec ses anges combattirent contre Michel.

....

Les rois et leurs satellites, les hommes de l'Ancien monde ne firent qu'un seul corps pour combattre l'Homme Nouveau, l'homme qui avait renié Satan, son empire et ses anges.

La lutte fut sanglante. L'Homme Nouveau combattit partout héroïquement. Mais la générosité et la droiture du

héros le firent tomber dans les pièges que l'homme du Mensonge et de la Ruse lui avait tendus.

Fatigué par le combat, pliant sous le poids des fers, écrasé de douleur par la perte des siens, de ses martyrs tombés sur le champ de bataille et sous la hache du bourreau, brisé par le désespoir, il se mit à gémir dans un repos semblable à la mort. Son esprit est prompt et sa chair est faible.

Mais l'esprit, par sa nature, ne fit que se développer, s'agrandir et s'éclairer, en réunissant toutes les idées, toute l'expérience amenées par ces deux dernières années et léguées sur le champ de bataille et sur l'échafaud par les héros qui succombèrent.

Tout homme nouveau est aujourd'hui un homme multiple; il concentre en lui les idées et les vérités de milliers de martyrs. Tout soldat du progrès vaut des milliers d'autres soldats. Dieu, la Vérité, sont manifestés aujourd'hui dans le camp du progrès.

Ce camp demeure en ce moment immobile; il est au repos et restaure ses forces. Mais l'orage se prépare, les nuages s'ammoncèlent, sombres, lourds, chargés de tonnerres, immobiles, semblables à cette nuée qui jadis portait dans ses flancs le feu destructeur qui devait dévorer les deux cités bibliques, personnification éclatante de la corruption de toutes les époques.

Les nuages, dans leur immobilité sinistre, tantôt sombres, tantôt blafards, tantôt prenant la couleur de l'airain, lancent par intervalles des éclairs.

Une lumière passagère paraît et se cache soudain; elle dessine, sur le front du ciel, un front ridé par une pensée sombre et mystérieuse, semblable à celui d'un juge implacable, prêt à prononcer la sentence.

Où se dirigera cette nuée, à la couleur de bronze et aux flancs de feu? Où s'arrêtera-t-elle? Quelle est la colère ou la vengeance qu'elle porte en son sein?

Combien durera ce cataclisme qui menace les tyrans et les esclaves *serviles?*

Dieu donnera le signal. Son doigt lui montrera le chemin, son bras arrêtera sa course.

Mais elle ne pleuvra que du soufre enflammé et du plomb fondu; elle purifiera la terre de ses longues et diverses iniquités.

La terre, comme une vierge, apparaîtra devant Celui qui a existé et qui existera de toute éternité.

Et les justes s'écrieront: „Nous avons vu la véritable lumière, et nous avons reçu l'esprit du ciel!"

Et l'ange, établi sur les eaux et sur la terre, s'écriera:

„Tu es juste, Seigneur, toi, qui es et qui as toujours été; tu es saint dans ces jugements que tu as exercés.

Parce qui'ils ont répandu le sang des saints, des prophètes et des *martyrs*. Tu leur as aussi donné du sang à boire. C'est ce qu'ils méritent." (*Apocalypse*, chap. XVI, vers 5 et 6.)

Oui, la fin de la tyrannie approche, la fin de cette hydre que l'*Apocalypse* représente par la bête à sept têtes, et dont les principes et les intérêts différents et confus sont personnifiés dans le nom de la grande Babylone.

„Elle est tombée, elle est tombée la *monarchie* (la grande Babylone), s'écrie le disciple du Christ, elle est devenue la demeure des démons, la prison de tout esprit immonde, et le repaire de tout oiseau impur et haïssable.

Parce que toutes les nations ont bu du vin de la colère de sa prostitution, parce que les rois de la terre se sont corrompus avec elle, et que les marchands de la terre se sont enrichis par l'excès de son luxe.

Sortez de ces doctrines (de cette ville), mon peuple, afin que vous n'ayez point de part à ces péchés, et que vous ne soyez point enveloppés dans ses plaies.

Car ses péchés sont montés jusqu'au ciel; et Dieu s'est ressouvenu de ses iniquités.

Traitez-là comme elle vous traîte; rendez-lui le double, selon ses œuvres. Dans la même calice où elle vous a donné à boire, donnez-lui à boire deux fois autant.

Multipliez ses tourments et ses douleurs, à proportion qu'elle s'est élevée d'orgueil et livrée au luxe.

Parce qu'elle a dit dans son cœur: «*Je régne sur le trône et je ne suis pas veuve, je ne serai jamais sujette au deuil.*»

C'est pourquoi ses plaies, la mort, le deuil et la famine, viendront sur elle en un même jour; elle périra par le feu, parce que Dieu, qui la condamne, est puissant.

Or, tous les rois de la terre, qui se sont corrompus et ont vécu dans la luxure avec elle, pleureront sur elle et frapperont leurs poitrines en voyant la fumée de son embrasement.

Ils se tiendront loin d'elle, dans la crainte de ses tourments, et ils diront:«Hélas! hélas! Babylone, la grande ville, la ville puissante, ta condamnation est venue en un instant!»

Les marchands de la terre pleureront et gémiront sur elle, parce que personne n'achètera plus leur marchandise.

Ces marchandises d'or et d'argent, de pierreries, de perles, de lin fin, de pourpre, de soie, d'écarlate, de toutes sortes de bois odoriférants, de toutes sortes de meubles d'ivoire, de bois précieux, d'airain, de fer et de marbre;

De cinnamome, de senteurs, de parfums, d'encens, de vin, d'huile, de fleur de farine, de blé, de bêtes de charge, de brebis, de chevaux, de carrosses, de corps et d'âmes d'hommes.

……

Ciel! réjouissez-vous de cela, et vous aussi, saints apôtres et prophètes, parce que Dieu vous a fait justice d'elle." (*Apocalypse*, ch. XVIII, v. 2 jusqu'à 20.)

Peuples, Dieu vous fera justice d'elle, de cette Babylone, de cette Royauté qui se dit de droit divin et héréditaire, qui se dit: „Je régne sur le trône, je ne suis point veuve et je ne serai jamais sujette au deuil.“

Peuples, espérez, l'heure de la justice de Dieu approche. La vérité vous est montrée; elle vous est léguée par le testament des martyrs du christianisme, par celui de vos derniers martyrs; la force est à vous: que la prudence et la sagesse droite soient avec vous!

MÉMOIRES
SUR
L'HISTOIRE DE LA RÉGÉNÉRATION
ROUMAINE
OU
SUR LES ÉVÉNEMENTS DE 1848
ACCOMPLIS EN VALACHIE

PRÉFACE

Frères roumains,

Si la Valachie avait eu à sa disposition, en 1848, deux cent mille baïonnettes et quelques centaines de bouches à feu, eût-il été prudent, eût-il été salutaire de déclarer la guerre à ses voisins, ainsi que le prétendent aujourd'hui certaines personnes? Quant à moi, je ne le pense pas; car le sang humain est précieux, la victoire indécise; et puis une déclaration de guerre est une chose grave. Quand bien même on aurait vu la nation entière sous les armes, mon opinion aurait été de recevoir l'envoyé de la Sublime-Porte, Suleyman-Pacha, avec les mêmes honneurs qui lui ont été prodigués à son arrivée; je lui aurais toujours témoigné les sentiments dont le peuple roumain était pénétré, lorsqu'il jurait de respecter et de défendre les deux grands principes qu'il avait proclamés: celui de son autonomie, et celui de la suzeraineté de la Sublime-Porte. Mais à l'arrivée de Fuad-Effendi, j'aurais su imposer silence à des calomnies inspirées par une ignorance systématique; je l'aurais forcé à respecter la vérité, à se conformer à la loyale décision des Roumains sur l'observation des traités; je l'aurais contraint à entrer dans la voie de son prédécesseur, Suleyman-Pacha, à poursuivre et à accomplir son œuvre, qui était propre à assurer les intérêts et la gloire des Turcs et de Roumains réunis contre leur ennemi commun.

Je le répète, même avec une force armée respectable, je n'aurais pas été l'homme de la guerre. Dans l'intérêt de mon pays, lorsqu'il se trouvait sans armes, sans chefs, il était donc de mon devoir de donner le conseil de recourir à des moyens légaux. Notre force est et a toujours été morale, la force légale, la force des traités.

À la veille du péril qui menaçait notre pays, par suite des menées des agents du Czar, je ne me suis décidé à prendre part au mouvement que pour le rendre national et légal, autant que cela était en mon pouvoir; pour lui donner le caractère d'un mouvement de principes et d'ordre, et sauver ainsi le pays de l'anarchie et d'une invasion préparée d'avance. Élevé dans la religion des traités et des lois, quelles furent mes paroles? „Conservation des traités, respect à la propriété et aux personnes, autonomie du pays et suzeraineté de la Sublime-Porte.“ Le peuple n'a fait que soutenir et répéter pendant trois mois les mêmes principes.

Enfermé dans la foi des traités, j'éprouve une douleur égale à voir violer notre autonomie et à voir attaquer la suzeraineté de la Turquie. Je me sépare de mes compatriotes, que je crois égarés par des doctrines étrangères, lorsque, obéissant à une noble mais fatale ardeur, ils s'indignent contre la suzeraineté de la Porte, par suite des derniers événements. Par la même raison, je ne puis être satisfait lorsque je vois violer notre autonomie respectée par cinq siècles et défendue au prix du sang de nos pères.

Je demeure toujours sur le même terrain de la légalité, d'où je puis, sans crainte et sans remords, proclamer devant la justice du monde que nos traités sont violés. Je ne pourrais approuver ni les Roumains, ni les Turcs, s'ils essayaient les uns ou les autres de porter une main audacieuse sur le pacte sacré qui établit nos droits, ainsi que l'intégrité de l'empire ottoman. Conformément aux traités, l'autonomie de notre pays ne peut exister sans le respect de la suzeraineté de la Porte. De même cette suzeraineté tombe et s'évanouit sans le respect de notre autonomie.

Je suis persuadé que cet exposé de principes pourra déplaire aussi bien aux Roumains exaltés qu'aux Turcs de l'ancien régime; car les deux partis, s'ils existent, ne font, à leur insu peut-être, que les affaires du Czar. Mais tous les Roumains et les Turcs loyaux, prudents et vraiment patriotes, me rendront justice, du moins je l'espère.

Afin de faire connaître au monde les droits et les coutumes des Roumains, ainsi que les abus des usurpateurs de leurs droits et la conduite de leurs tyrans, j'ai entrepris la publication de ces trois ouvrages: le *Protectorat du Czar, Mémoires sur l'Histoire de la Régénération roumaine* et les *Souvenirs et Impressions d'un Proscrit.* Ces trois ouvrages ne forment qu'un tout divisé en trois parties: *avant, pendant* et *après.* La première et la troisième partie sont déjà livrées au public. Dans le premier ouvrage, on voit un enfant de la Roumanie véritablement dévoué à son pays, ainsi qu'un vassal fidèle de la Sublime-Porte. Dans les *Souvenirs et Impressions d'un Proscrit*, je fais ressortir la religion de nos pères, qui fut la source de nos lois et coutumes. La Sublime-Porte possède des sujets et des vassaux de différentes religions. Elle ne leur demande que fidélité et respect aux lois. Ma fidélité envers la Turquie se voit dans l'*Histoire du Protectorat du Czar.* Comme vassal, je suis Turc; mais comme Roumain je suis chrétien, et mon christianisme paraît dans mes *Souvenirs et Impressions.* Je rends à César ce qui lui appartient, et rien de plus; je ne puis pas lui rendre ce qui appartient à mon Dieu, à la Vérité, à ma Nation.

On pourra peut-être demander pourquoi la troisième partie de mon ouvrage a paru avant la seconde. Je répondrai que ces deux parties ne parlant que de faits généraux, je pouvais me dispenser de mettre en scène les personnes qui ont figuré dans le mouvement; car je pouvais craindre qu'on me fît le reproche de me complaire dans des personnalités; c'est pourquoi je me réservais de publier plus tard mes mémoires sur l'histoire du mouvement, qui n'étaient que le complément ou, pour mieux dire, le centre essentiel auquel se rattachaient la première et la troisième partie. Mon intention était d'éclairer les esprits; mais ces deux publications n'étaient pas suffisantes. Mes lecteurs demandent non seulement les causes et les suites de notre mouvement, mais encore l'exposition des faits qui se sont accomplis en 1848. J'obéis donc à leurs vœux en publiant mes mémoires particuliers sur l'histoire de la régénération roumaine, travail qui était destiné à être publié plus tard.

La préface de cet ouvrage sera ma biographie. Elle ne contient rien de nouveau, vous la connaissez tous; mais elle facilite l'explication des événements qui se sont succédé de 1816 à 1848, et qui ont donné une physionomie caractéristique à votre élan national.

Si je vous étais étranger, si je n'étais né au milieu de vous, si vous ne connaissiez ma vie et mes œuvres, je n'aurais pas osé vous présenter une pareille préface. Les uns parmi vous m'ont vu enfant, les autres ont été mes condisciples sur les bancs du collége, d'autres m'ont entendu comme professeur pendant six années, et la nation entière m'a entendu aussi pendant vingt-huit années lui communiquer les idées du siècle, m'a vu cultiver sa langue et conduire sa jeunesse sur la voie véritablement nationale; vieillards et jeunes gens, amis ou ennemis, vous connaissez mes actes et ma conduite, vous seuls êtes compétents pour approuver ou désapprouver mes confessions intimes.

Je prends courage; mes juges me connaissent. Leur jugement sera juste, car il sera celui d'un peuple entier et non d'une faction.

*

Avant 1816, les Valaques, sous le régime phanariote, ne recevaient leur éducation qu'en grec ancien, comme les Hongrois la recevaient en latin. Préoccupés de la beauté de cette

langue, devenue à la mode, et de l'histoire de la Grèce, corrompus par le phanariotisme qui les dégradait de jour en jour, ils avaient oublié l'histoire de la patrie, négligé la langue nationale, et ne pensaient qu'à coudre des mots les uns à la suite des autres, à combiner de belles phrases banales et à briguer ou à mendier la complicité des étrangers dans les spoliations qui ravageaient impunément le pays.

Georges Lazar vint le premier, en 1816, s'établir dans les ruines du couvent de Saint-Sava pour y donner des leçons de mathématiques et de philosophie dans la langue nationale. Il fit connaître à ses disciples l'origine des Roumains; raconta l'histoire de la patrie et les hauts faits de ses anciens chefs; réveilla l'esprit d'une nationalité de onze millions d'âmes. Dans l'espace de cinq ans il parvint à former une vingtaine de disciples qui se répandirent en Valachie et en Moldavie afin d'y exercer leur influence patriotique dans différentes professions. Jean Héliade Radulesco fut un de ces disciples.

Jean Héliade Radulesco

Les parents de ce Roumain sont originaires de Turgoviste, l'ancienne capitale de la Valachie. Dans son enfance, comme tous ses contemporains, il reçut son éducation dans la langue hellénique. À l'apparition de Georges Lazar, il quitta les classes de rhétorique et de poésie grecque, et vint étudier les sciences auprès de cet homme régénérateur de la nationalité roumaine. Lazar mourut en 1822. Héliade, contre la volonté de ses parents qui désiraient lui voir poursuivre toute autre carrière que celle de *didascal*, remplaça Lazar dans les mêmes ruines de Saint-Sava; il exerça gratuitement le professorat pendant six années.

Il dégagea les éléments de la langue nationale et en composa la première grammaire méthodique et presque philosophique suivant Condillac; enseigna à ses élèves la grammaire, la géographie et l'histoire; donna des leçons de rhétorique et de logique; traduisit Francœur et fit des classes de mathématiques pures; il forma enfin quelques élèves, Valaques et Moldaves, les derniers envoyés par le métropolitain Benjamin afin d'entendre ses leçons, et leur inspira les sentiments qu'il avait reçus en héritage de son maître.

Après avoir doté la langue de termes techniques par la traduction et l'enseignement de quelques sciences, suivant son penchant pour la poésie, il traduisit plusieurs méditations de Lamartine ainsi que les œuvres de lord Byron, Cervantes et publia plusieurs poésies originales.

En 1826, Constantin Golesco, l'un des premiers boyars réfugiés pendant la révolution de Vladimiresco, de retour dans son pays, cherchait des associés pour entreprendre plusieurs choses utiles et nationales. Héliade fut son premier associé. Ils composèrent de concert les statuts d'une société de progrès en Valachie. Golesco ouvrit les vastes salons de son palais à un casino national, à une bibliothèque; il publia ses voyages en Allemagne et en Suisse, en comparant, à chaque pas, l'état des peuples civilisés avec celui de sa patrie; il publia, en outre, une collection de traités entre la Russie et la Turquie afin d'éclairer les Valaques sur leurs droits. Enfin il dota la littérature valaque d'une traduction de la philosophie morale de Vamva.

Les statuts de la société fondée par C. Golesco et Héliade contenaient en projet:

„1° L'établissement de colléges nationaux à Bucaresci et à Craïova;

2° L'établissement d'écoles normales dans chaque chef-lieu de district par les premiers élèves sortis des colléges;

3° L'Établissement d'écoles primaires dans chaque village;

4° La fondation de journaux dans la langue nationale;

5° L'abolition du monopole typographique;

6° Les moyens d'encourager la jeunesse à traduire et à écrire des ouvrages dans la langue nationale;

7° La formation d'un théâtre national et de plusieurs autres choses utiles.“

Mais les temps étaient difficiles. Le gouvernement de Grégoire Ghica ne put, en ce moment, que fonder le collège de Saint-Sava; il ne pouvait pas être encore question des autres articles. Golesco invita, comme membre d'une association portant le nom vulgaire de *Société littéraire*, presque tous les boyars où figuraient aussi les frères du bey régnant.

C'est dans son sein que commença à se former une opinion nationale sur les besoins du pays, et c'est son influence qui finit par engager Grégoire Ghica à nommer un comité de réformes.

Plus tard, s'établit à Craïova le second collège national. Capatineano, l'un des élèves d'Héliade, en fut nommé l'inspecteur et le premier professeur. Entre Golesco, Héliade et Capatineano, se conclut un pacte secret pour organiser la propagande et travailler à mettre à exécution les articles du programme dont nous avons parlé plus haut. La prestation de serment eut lieu, en 1827, dans la chapelle du château du domaine Golesci, situé dans le district de Monticello.

Capatineano alla à Craïova prendre possession de son poste. Héliade passa l'hiver avec Golesco à sa terre où ils établirent une école avec un pensionnat pour les jeunes gens des trois districts environnants. Les frais du pensionnat étaient à la charge de Golesco. Florian Aron, qui joua un des beaux rôles dans le dernier mouvement, était le premier professeur et le directeur de cette école. Plusieurs de ses élèves devinrent professeurs publics; l'un d'eux, le nommé Turnavito, fut l'un des plus grands martyrs de la régénération roumaine.

A l'entrée des Russes, au mois de mai 1828, Héliade se trouvait à Hermanstadt pour l'impression de quelques-uns de ses ouvrages. Golesco voyant l'occasion opportune, par suite du besoin qu'avait l'armée de publier ses bulletins, demanda, au nom d'Héliade, la permission de fonder un journal.

Ce dernier, de retour en Valachie, et d'accord avec Golesco, s'occupa d'exécuter le programme de leur société. Il commença le premier journal qui ait jamais paru dans toute la Roumanie, *le Courrier Roumain*; il acheta l'imprimerie qui avait encore le monopole pendant sept années; il renonça comme propriétaire du monopole à ce droit, et offrit ses presses à toute la jeunesse laborieuse.

Il faut savoir qu'en 1828, avec toute la bonne volonté du sultan Mahmoud, et toute son énergique persistance à entrer dans la voie du progrès, les Turcs n'étaient que des janissaires et des spahis; les Roumains étaient ignorants et aveugles, et les Russes, comme toujours, astucieux. D'un côté la barbarie des Turcs, et de l'autre la finesse des Russes, avaient réduit les Roumains à l'état actuel des Bulgares et des Gréco-Slaves. Les boyars et les notables de la Valachie avaient les mêmes idées que les vieux boyars d'aujourd'hui: ils avaient foi dans le Czar et le considéraient comme le messie des orthodoxes. En conséquence, tout ce qu'il y avait de soi-disant progressifs en Moldo-Valachie étaient roussolatres. La Russie feignait de représenter la lumière; la Turquie était considérée comme représentant les ténèbres. Golesco, Héliade et leurs amis étaient convaincus de la bonne foi des sentiments du Czar.

Héliade chanta la victorie de la campagne russe; mais il publia ses vers en caractères demi-latins. Cela parut une hérésie, un crime. Le poète ne pouvait pénétrer les mystères de cette malveillance. Ce fut son premier point de départ pour étudier la politique des Russes[1].

---

[1] M. Jean Vacaresco, poète et littérateur roumain, dont le système était d'écrire en lettres latines, fut un jour interpellé par le général Kisseleff de la manière suivante: „Pourquoi, lui demanda ce dernier, ne devenez-vous pas catholiques, puisque vous employez les lettres latines?"

Les voltairiens sont bien partout les mêmes.

Golesco, qui était influent et qui faisait trop de roumanisme, ne tarda pas à mourir; car le bon Dieu, au dire des Russes, est Slavo-Cosaque: il punit de mort soudaine quiconque veut être Roumain.

Chez Georges Golesco, le frère du défunt, demeurait un capitaine de génie russe, M...y; il se présente un jour à Héliade pour la première fois:

– Monsieur, lui dit-il, je viens d'être nommé chef d'une commission composée pour rédiger un ouvrage statistique sur la Moldo-Valachie. Pour ce qui concerne les produits, les revenus, les animaux, le pâturage, le commerce, les mines etc., il y a des ordres exprès envoyés aux ministères respectifs pour qu'ils me fournissent les renseignements nécessaires; mais pour ce qui touche la nationalité, la langue et les mœurs des Moldo-Valaques, on m'a adressé à vous. Je vous prie d'avoir la complaisance de m'aider par vos connaissances spéciales sur ce chapitre.

– Volontiers, monsieur.

– Quelle est votre langue? quelle origine a-t-elle?

– C'est un latin rustique, c'est le romain que parlaient les légions romaines qui sont venues coloniser et repeupler la Dacie.

– Ah! c'est donc pour cela que les habitants de ces contrées ne s'appellent que Roumains? C'est presque la même chose que Romains.

– Oui, monsieur; l'*o* bref latin se prononce dans notre langue comme en français *ou: mori, mourir; dolor, douleur*, et *romain, roumain.*

– Mais sur le nom de *Valaques*, nom que leur donnent les autres peuples, quelle opinion avez-vous?

– Je ne puis avoir là-dessus que celle de nos ancêtres et de nos historiens. Je crois que vous êtes Polonais, monsieur?

– Oui.

– Comment appelez-vous dans votre langue les Italiens?

– Mais, mon Dieu! *Vlosky*.

– Vous devez aussi connaître un peu l'ancien slavon?

– Un peu.

– Quel est le nom que, dans l'ancien slavon, on donne aux Romains du temps des Brutus et des César?

– Mais… *Wlass*. Tiens! comme c'était facile! Vous me faites des demandes qui valent toutes les réponses du monde. En vous nommant Valaques, ou Vlaches, nous autres Slavons ne faisons que confirmer que vous êtes des Romains. Je vous remercie beaucoup, monsieur, de cette vérité historique que vous me dévoilez. Je vous prie de me permettre de venir quelquefois vous importuner par mes demandes.

– J'y serai toujours prêt, monsieur, et je m'estimerai heureux de pouvoir vous satisfaire.

– Lorsque je terminerai mon chapitre, je me ferai un plaisir de le soumettre à votre jugement. Adieu, monsieur.

Le capitaine M…y, répéta ses visites; Héliade les lui rendit. Une soirée celui-ci fut invité chez le capitaine, pour y prendre le thé. En conversant, l'auteur pria son hôte d'écouter son chapitre sur l'origine et la langue des Valaques. Et prenant de suite un sérieux doctoral, il commença la lecture de ce qui suit:

„Les Valaques, disait-il, ne sont que des Slaves; le nom *Valaque* vient d'un certain chef ou capitaine slavon nommé Velik; l'alphabet valaque est slavon, la langue est slavonne. Il citait une centaine de mots introduits dans l'Église, et dernièrement dans les chancelleries et dans la milice par la présence des Russes, ajoutant que la religion orthodoxe lie les Valaques aux Russes…“

– Mais, monsieur, s'écria Héliade, l'alphabet slavon n'est pas le nôtre. Nous avons des preuves que nous écrivions avant le schisme avec l'alphabet latin. – Mais parmi plus de vingt-cinq mille mots latins, vous ne choisissez que quelques mots slavons, et vous aussi avez des milliers de mots français sans que votre langue soit française. – Mais, *Velik*, pour l'amour de Dieu, n'est pas *Wlass*, ni *Vlosky*, comme *cald* allemand (quoique plus ressemblant) n'est pas *caldo* italien, comme *muscali*[1], qui ressemble à *musca* (mouche) en roumain, ne sont pas *des mouches* ou *des mouchards*. – Mais si les Russes ont la religion grecque, ce n'est pas une raison pour que les Russes soient des Grecs, pas plus que les Polonais soient des Autrichiens, parce qu'ils ont la religion catholique…

Le capitaine M…y éclata d'un rire homérique.

– Tranquillisez-vous, monsieur, reprit-il, en ne tenant la pointrine avec la main et en riant toujours. Puis il prit un papier du tiroir de sa table et dit á son convive:

– Ce que vous m'avez communiqué sur l'origine et la langue des Valaques est la vérité; c'est écrit là pour mon compte, pour ma conviction. Mais ce que je viens de vous lire et qui vous a tant contrarié, m'est ordonné, dicté même ponctuellement. Je suis Polonais, mon cher ami, et je connais l'histoire de ma nation et le protectorat de la Russie. Je dois vous dire la vérité. Et je compte sur votre discrétion. La Russie désire démontrer à l'Europe qu'elle a sur ces deux pays, non seulement des droits selon les traités, mais encore par une communauté d'origine… vous me comprenez.

Héliade resta pensif, perdit toutes les illusions de sa jeunesse pour les Russes, et retournant chez lui dans la même nuit, composa une petite dissertation en roumain et en français sous le titre de *Coup d'œil sur l'origine et la langue des Valaques*[2]. Le troisième jour, une brochure d'une feuille circulait de main en main. Elle avait été publiée sans avoir été soumise à la censure. Le général Kisseleff en devint furieux. M. Stirbei, le gospodar actuel, et secrétaire d'État à cette époque, connaît l'ordre d'exil qui fut arrêté contre Héliade à cause de cette brochure. A. Ghica, l'ex-gospodar, qui se trouva un an après à Vienne, connaît aussi l'effet qu'elle avait produit contre l'ouvrage statistique, rédigé et publié sous les auspices du Czar[1].

---

[1] *Muscali*, c'est le nom que les Polonais et les Valaques donnent aux Russes.

[2] Nous communiquerons à fin de cet ouvrage les paragraphes les plus importants de ce petit opuscule.

Héliade, blessé dans son patriotisme littéraire, se réveilla et se vit d'autant plus blessé dans sa nationalité. Il fut presque convaincu de la mauvaise foi des Russes et se tint sur la reserve.

En attendant, la paix d'Andrinople fut conclue; on s'entretenait beaucoup d'un article séparé et secret de ce traité. Tout le monde était content de la victoire des Russes, et de l'article V du traité. Démolition des forteresses turques sur le Danube, établissement des quarantaines, liberté du commerce, formation d'une milice nationale régulière, et bien d'autres clauses aussi trompeuses que celles-ci, présentaient aux Valaques un protecteur dans le Czar, l'ange gardien de la Moldo-Valachie. On chantait des *Te Deum*, on donnait des bals, on faisait des illuminations, on célébrait des fêtes, on pressait Héliade, comme poète, de chanter le jour de la conclusion de la paix d'Andrinople. Son silence était presque considéré comme un crime. Poussé par tant d'observations, Héliade se vit forcé d'atteler des rimes au char de triomphe des Russes. Il publia une ode sur le 2 septembre 1829. Malgré tout ses efforts de métaphysique, on ne retrouve plus le même enthousiasme naïf et spontané qu'on avait déja vu dans son ode à la campagne russe. Un pressentiment morne glace ses vers, et malgré la présence des baïonnettes russes, malgré la censure et les rigueurs du gouvernement moscovite, seul le poète, à cette époque d'exaltation et d'aveuglement général, finit son ode par un scepticisme prophétique qui, avant tout, accuse de trahison et condamne la muse inspiratrice de cette ode, dont voici la fin traduite littéralement:

Ciel! si la verité était si cruelle,
Mon chant ne serait que blasphème, la proie de l'oubli.
Et ma muse… criminelle.

(Le poète se condamne lui-même.)

Il faut savoir que, de tout temps, l'emblème national de la Valachie fut l'aigle romaine tenant une croix dans son bec. Par suite de la décadence de la sculpture et de la peinture, et par suite d'une arrière-pensée des Phanariotes pendant leur régime, cette aigle était tellement défigurée qu'elle ne ressemblait plus qu'à un corbeau chétif. Lorsqu'on organisa la milice, ses drapeaux furent surmontés d'une aigle véritable; elle fut saluée par des acclamations générales. Mais Héliade ne voyait dans ces flatteries trompeuses, de la part de la Russie, qu'une ironie sanglante. L'aigle de la Valachie était prédestinée à devenir la pâture du vautour ouralien à deux têtes. Afin de réveiller l'atention publique, le poète publia, malgré la censure, une élégie intitulée: *Une nuit sur les ruines de Turgoviste*, où il exprima ses pressentiments en termes patriotiques et remplis de douleur.

---

[1] On connaît le manifeste du cabinet de Pétersbourg de juillet 1848. „L'origine des Valaques, dit-il, est bien incertaine; elle se perd dans les ténèbres des siècles passés." Le diplomate moscovite se tenait encore en réserve; il n'osait pas créer un mensonge, il émettait seulement un doute, car les temps étaient plus difficiles en 1848. À l'époque où nous sommes, il croit que le moment est arrivé pour pousser ses agents un peu plus loin. Il fait fabriquer des lettres de Valachie, et pour préparer l'esclavage, il se sert de la presse française, comme de la religion du Christ. La tartuffe moscovite demande dans l'*Assemblée nationale*:

„De quoi se compose la population moldo-valaque? – Des Slaves (se répond-il), des Slaves qui sont les autochtones et des boyars grecs amenés et fixés parmi *nous* par le régime des Phanariotes.

En Allemagne, en Italie, on trouve naturel que toutes les populations réclament le droit de se confondre dans la même nationalité. Pourquoi cela n'est-il pas de même pour les Slaves? Vénitiens, Siciliens, Toscans, veulent se constituer en une seule nation italienne. Rien de mieux. Mais si les Slaves, les Serbes, les *Valaques*, les *Moldaves*, veulent se rallier à la grande famille russe ou slave, cela n'est plus approuvé par vos démocrates." (Le pauvre homme!)

(*Assemblée nationale*, 12 mars 1850)

A la même époque, le règlement organique, discuté et adopté dans l'assemblée générale, sous l'influence des baïonnettes russes, fut livré à l'impression par l'ordre du général Kisseleff. Il n'y avait en Valachie qu'une seule imprimerie, celle d'Héliade: ce fut donc à lui que fut confié le manuscrit. Inquiet du sort futur de son pays, tenu en éveil par la malveillance des Russes à désapprouver tout ce qu'il faisait de national, il se mit à examiner et à étudier, article par article, ce soi-disant code régénérateur des Roumains. Employé au secrétariat d'État, il parvint à découvrir dans l'original l'article qui ravissait aux Valaques le droit d'autonomie. Il fut frappé de ne pas le rencontrer sur la copie donnée à l'impression. Il interrogea à ce sujet presque tous les membres de l'assemblée générale extraordinaire de révision qui avait discuté ce règlement organique. Parmi ceux-ci, personne n'avait la connaissance de cet article. Héliade fut convaincu de la mauvaise foi et de l'acte de fausssaire du protectorat russe. Il se décida donc à garder un silence profond, afin de déjouer la politique moscovite, qui se gardait bien de livrer à la publicité, pendant son occupation militaire, l'article usurpateur. Héliade se munit de documents authentiques pour se défendre au besoin, et démasquer plus tard la fraude moscovite.

Les Russes ne voulaient tirer que trois cents exemplaires de cette copie, destinés seulement au service des fonctions publiques. L'éditeur réussit à tromper leur vigilance, et donna une publicité officielle au règlement, qui parut sans l'article en question.

Ensuite, il se mit à l'œuvre pour exécuter le programme arrêté entre lui et feu Golesco. Il forma, de concert avec d'autres patriotes, une société philharmonique pour la création d'un théâtre national. Dans l'espace de deux années, presque tout Molière fut traduit par plusieurs jeunes gens, ainsi qu'un certain nombre de tragédies de Voltaire, d'Alfieri, de drames de Victor Hugo et d'Alexandre Dumas. Tout fut publié aux frais d'Héliade.

Ne pouvant faire de la politique sous la censure introduite par les Russes, ils se décida à s'occuper de littérature, et à faire aimer aux Roumains leur nationalité en aimant et conservant leur propre langue.

Il créa un autre journal littéraire, *le Courrier pour les deux sexes*, destiné à cultiver la langue, à la purifier des éléments hétérogènes qui la retenaient à l'état de *patois*, et à la présenter à l'Europe sous ses propres caractères latins.

Sous le gouvernement d'Alexandre Ghica, Héliade, nommé membre de la curatelle de l'instruction publique et inspecteur général des écolles, grâce à la bonne volonté de ce gospodar, et de concert avec Poienaro, réussit à former plus de quatre mille écoles lancastériennes dans tous les villages de la Valachie; il fit imprimer les tableaux de l'enseignement mutuel en lettres latines; il publia aussi un parallélisme entre la langue roumaine et italienne; il démontra, par cet ouvrage, qu'il existe plus de différence entre les quatre dialectes helléniques enseignés par une seule grammaire, qu'entre l'italien, le roumain, le français et l'idiome ibérien (l'espagnol et le portugais). Il fit observer que ces quatre langues ne sont que quatre dialectes d'une même langue romaine, et qu'elles peuvent être apprises avec plus de facilité et de perfection par une seule grammaire.

En 1837, lorsque la Russie crut que le moment était venu de faire passer dans le règlement organique l'article qui ravissait l'autonomie de la Valachie, Héliade, muni de preuves suffisantes, comme nous l'avons déja dit, démontra que cet article était un acte de faussaire et poussa l'assemblée générale à protester énergiquement contre cette violation des droits du pays. L'article en question fut considéré par l'assemblée générale comme non avenu et déclaré nul. Il fallut un firman arraché par la Russie à la Porte pour donner une sanction aux prétentions russes.

A la suite de cette résistance patriotique, Alexandre Ghica prépara sa chute. Les Roumano-phanariotes devinrent les instruments de la Russie et formèrent une opposition orageuse. Héliade prit le parti de Ghica, et combattit énergiquement l'opposition et la politique russe[1]; il défendit Ghica jusqu'au dernier moment de son règne.

A l'avénement de Bibesco, il fut persécuté par l'oppression et par le ridicule; il lutta avec courage: à l'oppression il opposa la patience, contre le ridicule il s'arma du fouet de la satire.

Lorsque Trandafiloff vint du sein de la Russie pour exploiter les mines valaques et introduire dans le pays des colonies russes, Héliade lança une fable intitulée *le Jardinier et la Ronce* qui se répandit en un jour, dans la capitale, à plus de trente mille copies sans que la police en pût trouver l'origine. L'assemblée générale fut encouragée par l'opinion publique qui fut formée par cette fable. Les représentants de la nation, quoique terrassés par Bibesco, parvinrent à repousser l'entrepreneur et le monopoliseur des mines.

Afin d'écraser Héliade, on lui enleva toutes les ressources pécuniaires qui pouvaient l'aider dans ses entreprises. Tous ses contrats avec le gouvernement furent cassés et refaits en faveur des instruments de la Russie; cela ne l'empêcha pas de poursuivre sa route avec plus d'ardeur que jamais.

Les agents de la Russie, voyant enfin qu'ils ne pouvaient arrêter Héliade dans ses publications, et que sa doctrine littéraire gagnait de jour en jour du terrain, inventèrent un moyen plus habile de le combattre: ce fut de le persécuter par l'entremise de ses propres compatriotes. Le levain de la haine existait déja dans la pépinière des quelques Roumains élevés en Russie, autour desquels se groupaient aussi les parents et les amis de Mavros et tous ceux qui avaient pris part au complot russe d'Ibraïlla en 1841. On forma, chez le consul russe, le plan d'une société littéraire *roumaine*; le soin de la composer fut donné, secrètement, à un certain Bano A. Philippesco..., homme dévoué à la Russie et allié à Bibesco par le mariage de son fils. Ce boyar initia à ce secret les hommes de ses principes; il ne trouva d'abord que des Valaques élevés à Odessa qui fussent capables de s'adjoindre à lui; puis, par ceux-ci, il se mit en rapport avec les hommes qui avaient pris une part directe ou indirecte dans l'hétairie bulgare d'Ibraïla. Le nombre s'accrut ensuite de jeunes gens dévoués à toute entreprise utile, conséquemment victimes de leur crédulité. Les sociétaires réunirent quelques fonds, achetèrent une imprimerie, et commencèrent à faire traduire, composer, et imprimer des livres et des brochures.

Les premiers ouvrages de cette société, les premiers articles que l'on vit dans la feuille patronée par le pouvoir, ne contenaient que des doctrines contraires à celles d'Héliade. Conserver les caractères slavons, maintenir la langue dans un état voisin du jargon, consacrer comme nationaux et multiplier les mots d'origine slave, montrer la nation roumaine comme appartenant à la famille slavonne, recommander, surtout, la reconnaissance envers la Russie pour tant de bienfaits, tels étaient les principes des coryphées de cette société organisée par le consul russe ou par ses agents.

---

[1] Voir *La Gazette de la Transylvanie*, article intitulé l'*Opinion*, et le *Courrier roumain* de la même année.

On ne s'entretenait, dans ses séances, que de la ruine matérielle et morale d'Héliade. Des discussions, des querelles même orageuses y absorbaient tout le temps. Grâce à la majorité des hommes qui s'étaient empressés d'entrer dans cette société, poussés par l'instinct du bien, la propagande des principes antinationaux commença à s'affaiblir, et la société prit une nouvelle direction. Elle réussit à expulser de son sein ou à priver de toute influence les hommes qui se montraient les défenseurs des doctrines moscovites; mais, à dater de ce jour, elle devint une société véritablement nationale, par conséquent elle ne tarda pas à être regardée d'un mauvais œil par l'autorité, cette autorité elle-même qui, à son début, l'avait tant applaudie et encouragée.

Les frères Golesci furent les premiers qui osèrent combattre les doctrines antinationales; puis Constantin Philippesco et les professeurs Laureano et Negulici, parvinrent à neutraliser entièrement l'influence des créateurs de cette société. Les persécutions du consul russe commencèrent alors à éclaircir les rangs de ses membres. Un grand nombre de Roumains timides quittèrent la société avec les instruments de la Russie; il n'y resta que les patriotes ainsi que les ennemis les plus acharnés d'Héliade. Ces derniers espéraient encore parvenir à exploiter l'association au détriment de leur antagoniste.

Tandis que cette société perdait son temps en disputes sur la ruine d'Héliade et n'avait réussi à publier que quelques brochures en caractères slavons, celui-ci forma une autre société littéraire dans le but de traduire les auteurs classiques des langues étrangères. En deux années, il réussit à achever la traduction de plusieurs ouvrages.

Il traduisit lui-même et mit sous presse en caractères latins, Hérodote, Dante, l'*Histoire de la civilisation européenne*, par Guizot, et plusieurs romans de George Sand, ainsi que d'autres traductions, telle que:

Homère, par C. Aristias;
Xénophon, par Nénovici;
Châteaubriand, par Négulici;
Consuelo de George Sand, par le poète martyr Aricesco.

Il commença l'impression d'une encyclopédie, par ordre alphabétique, dans le genre du dictionnaire de la conversation.

*

Telle est ma vie, telles sont mes œuvres jusqu'à la veille du mouvement de votre régénération. L'ouvrage que je publie est la narration des faits que j'ai vus, et que vous avez vus comme moi pendant trois mois, jusqu'au 13 septembre, jour fatal de la catastrophe.

Je raconte les choses telles qu'elles se sont passées. Pour la narration des événements qui se sont accomplis au vu et au su de tout le monde, j'ai pour juge le pays entier; quant aux entretiens particuliers, aux épisodes intimes, je les raconte de manière à n'avoir pas à rougir devant mes interlocuteurs, c'est-à dire que je rapporte leurs paroles, ainsi que les miennes, presque mot à mot.

Enfin, pour les événements dans lesquels je n'ai été ni acteur, ni spectateur, je m'en rapporte aux documents existants, au témoignage des témoins oculaires et à l'opinion publique.

En terminant, j'étais décidé à venir me présenter au milieu de vous, et à demander d'être jugé et châtié pour tout ce que j'aurais pu vous faire de mal, si les ennemis de la patrie, vos tyrans, n'étaient pas prêts à incriminer ma conduite juste et loyale comme une tentative de troubles, que j'ai toujours abhorrés; s'ils n'étaient pas prêts à y trouver un nouveau prétexte pour prolonger leur occupation. En conséquence, après une vie errante de deux années et demie, j'entre en Turquie, mes ouvrages à la main.

Je ne prêche parmi mes compatriotes que le respect aux traités; je ne demande aux Turcs que le respect aux traités; je ne demande à la Russie que le respect aux traités et de solder à mon pays les millions qu'elle lui a dérobés pour nourrir ses armées, au détriment de nos droits; et en plein dix-neuvième siècle, m'appuyant toujours sur la base de nos traités, je demande à l'Europe entière qu'on restitue à la Moldavie la Bessarabie et la Bukovine, provinces que la Russie et l'Autriche n'avaient pas le droit d'arracher.

Je commence mon livre tel que le mouvement roumain a commencé: par les deux principes de l'autonomie et de la suzeraineté; je le finis par la violation de l'autonomie.

J. HÉLIADE.

LIVRE PREMIER
LES PARTIS

I

En Valachie, comme partout, il existait, en 1848, deux partis bien distincts: les rétrogades et les libéraux.

Le premier parti se composait de la famille régnante, de ses créatures et des espions russes attachés à la cour, des vieux boyars appelés aussi Roumano-phanariotes, et du parti *proprement* russe.

Le deuxième parti se composait des Roumains éclairés, de ceux qui n'avaient d'autre intérêt que de conserver intacts les droits du pays, basés sur les traités et les ancienes lois et coutumes nationales assez libérales et progressives, et des jeunes gens qui, élevés hors de leur patrie, s'indignaient contre les abus actuels et désiraient des améliorations imitées de l'étranger. Ces deux élements libéraux avaient toutes les sympathies des masses qui ne connaissaient rien autre chose que leurs souffrances.

Entre ces deux partis, formés chacun de divers éléments plus ou moins hétérogènes, il en existait un troisième que nous appellerons mixte et qui ne se décorait pas moins du nom de libéral et de progressif. Il se composait d'hommes, les uns désirant le bien et l'attendant du chef de l'État qui seul pouvait leur donner des fonctions lucratives, les autres s'attendant à voir la patrie sauvée par les Russes, sur l'appui desquels ils comptaient pour être soutenus dans les postes éminents qu'ils occupaient, et d'autres encore qui, d'accord avec le parti national, ne trouvaient aucun inconvénient à se mettre en relation intime avec tous les partis; c'étaient des hommes commodes, bons vivants, et les plus expérimentés, suivant leur expression.

Voici les noms des chefs du parti rétrograde, classés selon leurs actes et selon le role qu'ils ont joué pendant et après le mouvement:

PARTI RÉTROGRADE OU ANTINATIONAL

Les hommes du pouvoir: Bibesco, ses frères, ses ministres, ses parents et ses créatures.

Les Roumano-phanariotes, adversaires du gouvernement, à savoir:

Neophyte, le métropolitan;

C. Cantacuzène;

Alexandre Ghica, l'ex-vestiar;

Les Soutzos et tous les parvenus greco-slaves;

Les agents russes;

Mavros et son beau-frère Soutzo;

Odobesco, qui remplissait, par intérim, les fonctions de chef de l'armée;

Jean Salomon, chef du régiment en garnison à Bucaresci;

Plusieurs officiers russes qui servaient dans la milice nationale;

Quelques boyars qui avaient servi dans l'armée russe, et soutenus, dans les postes éminents qu'ils occupaient, par le consulat russe.

PARTI PROGRESSISTE OU NATIONAL

Ce ne fut pas un parti, comme nous l'avons dit dans une autre brochure, „c'était la nation entière. Les grands boyars (sauf les Roumano-phanariotes et les hommes du parti mixte), les boyars de la seconde et troisième classe, les négociants, le clergé, les hommes de lettres, les artistes, la jeunesse, les paysans. Tous ces hommes désiraient des réformes salutaires par la voie légale, des améliorations et l'éxtirpation des abus; mais, avant tout, ils désiraient l'ordre; ils redoutaient l'anarchie. Ce parti, si nous l'appelons ainsi, n'eut pas de chefs, mais des serviteurs dévoués, des représentants."

RÉSUMÉ DES OPINIONS DES PARTIS

Pour conclure, deux partis seulement se partagent la Valachie.

1° Celui des Russes et des Roumano-phanariotes, opposés au gouvernement de Bibesco.

2° Celui de la nation, composé de la presque totalité des Roumains qui s'est soulevée pour soutenir Bibesco contre les intrigues de la Russie.

Les principes ou les intérêts de Bibesco l'engagèrent, ainsi que ses partisans, à se mettre du côté des Russes et de ses adversaires pour livrer le pays à l'anarchie.

Après l'abdication de Bibesco deux camps distincts se formèrent: le gros de la nation qui réussit à maintenir l'ordre, et de l'autre, les Russes, les Roumano-phanariotes, Bibesco et les siens qui ne travaillèrent qu'à troubler la tranquillité et à fournir un prétexte d'invasion aux armées du czar.

Le parti mixte se partagea entre les deux camps suivant les tendances et les intérêts de chacun de ses membres.

II

Pour initier le lecteur aux mœurs de la Roumanie, nous donnons une esquisse biographique de Maghiero, de l'abbé Josaphat de Snagov et du prêtre Chapca.

Georges Maghiero

Cet homme, renommé par son courage et par son caractère intègre, est un Roumain de la petite Valachie. Dès son enfance il n'était adonné qu'aux armes et à la chasse. Pendant l'ancien régime des phanariotes, partout où apparaissait une bande de brigands, on le voyait à la tête des volontaires enrôlés pour les chasser de la contrée. Il se trouva souvent aux prises avec les plus renommés d'entre eux. Avant 1828, Maghiero était, pour la Petite Valachie, ce que, pour l'ancienne Grèce, étaient ses héros; ce que, pour le moyen âge, étaient les chevaliers errants. En 1828, il recruta, par sa seule influence, plusieurs centaines de volontaires pandours et alla, avec eux, se placer sous le commandement du général Geismar. Ses actes héroïques sont connus; sa bravoure devint proverbiale et sa réputation se répandit dans toute l'armée turque. Son nom était un épouvantail dans le camp musulamn. Plus d'une fois il se fraya un passage parmi les rangs ennemis, les traversant et retournant sur ses pas au milieu d'une grêle de balles. La superstition turque exaltait les esprits et faisait de lui un homme extraordinaire. Pour l'atteindre dans le combat, les musulmans qui voulaient se mesurer avec lui faisaient graver sur leurs sabres des versets du Coran et se procuraient des balles d'or et d'argent qu'ils croyaient propres à détruire le charme qui l'entourait. Il paraissait à leurs yeux protégé par un sorcier ou par un mauvais génie ennemi de l'islamisme.

Il eut plusieurs combats singuliers avec des champions turcs, et sortit toujours vainqueur de la lutte. Il enleva, avec les siens, le trésor de l'armée turque à la bataille de Baïlesci, et appela en duel un officier russe qui voulait lui disputer cette capture.

A l'instar des chevaliers du moyen âge, qui commandaient leurs vassaux, ou des gonfalonieri italiens, pendant toute la campagne, il combattit avec ses volontaires sans connaître d'autre discipline que celle de l'honneur, sans se soumettre à aucun autre chef qu'au général Geismar. Pour prendre d'assaut une forteresse ou une redoute, souvent il faisait des surprises au général en chef, souvent il refusait de suivre le plan des Russes et s'aventurait à mettre fin à ses entreprises selon sa stratégie particulière.

Il se trouvait aussi, comme capitaine, dans le corps des volontaires roumains, un certain Salomon que Maghiero ne pouvait souffrir à cause de sa vie passée de ciocoïu et de la fourberie et de la lâcheté habituelles à ce genre de voleurs et inspirées par le vice. Maghiero, d'un caractère loyal et indépendant, était brave pour la glorie seule; Salomon l'était par calcul et par amour du gain; il flattait tous les officiers russes et parvint à obtenir le commandement de tous le corps des volontaires roumains. Maghiero ne le reconnut jamais pour son chef, et pour cette cause, à la fin de la campagne, il ne voulut pas entrer dans l'armée régulière nationale. Salomon y était entré et, selon Maghiero, les soldats roumains confiés à cet homme étaient destinés à se plier à ses habitudes ciocoïesques, c'est-à-dire à apprendre l'art de ramper.

Maghiero, en quittant la carrière des armes, reçut un sabre d'honneur et une décoration. Depuis 1830, il fut souvent employé comme juge, comme président de tribunal, et avant 1848, il fut nommé, par Bibesco, administrateur ou préfet du district de Romanati.

Aimé de ses compagnons d'armes, populaire en petite Valachie, il fut souvent sondé par les factions des mécontents désirant le gagner à leur cause, souvent flatté par le consul russe et par Duhamel, qui deux fois vint en Valachie dans le but d'agiter le pays. Il ne voulut jamais se mêler à de semblables intrigues.

En 1848, il ne pouvait que suivre la conduite de tout bon Roumain, c'est-à-dire soutenir l'ordre et conjurer Bibesco de ne pas abandonner le pays à l'anarchie.

Pendant les trois mois du mouvement, si le pays est resté calme, sans devenir le théâtre d'un affreux carnage, on le doit aussi en grande partie à Maghiero; c'est pour cela que le czar ne veut plus souffrir en Valachie tous les hommes qui ont été pour l'ordre, car ce sont eux qui, pendant trois mois, ont su, en maintenant la tranquillité, empêcher les troupes russes d'envahir le territoire.

Quant au courage de Maghiero, on l'a vu se déployer dans les troubles excités par les réactionnaires à Craïova, dans l'attentat du 19 juin dont nous parlerons plus tard, dans les périls où vie fut en jeu. Il s'est souvent rendu seul dans la petite Valachie là où l'on complotait de l'assassiner; il fit souvent pâlir ses assassins par sa seule présence; on l'a vu aussi, dans le camp de Trajan, lorsque invité à dissoudre son corps d'armée et menacé par la présence des deux armées turque et russe, il répondit: „Mon sabre a deux tranchants".

III

L'archimandrite Josaphat

Prêtre d'un village du district de Buzeo, cet homme attirait l'attention générale par sa bonne conduite et son bon sens naturel. Dans une de ses excursions diocésaines, l'évêque de Buzeo entendit parler de ce prêtre, le vit officier avec décence et ferveur et l'invita à lui rendre visite. Il l'interrogea sur plusieurs questions de théologie et de morale; le prêtre Jean répondit avec justesse et candeur; l'évêque, satisfait, lui fit cadeau de son bâton épiscopal, d'une étoffe en soie, et de quelques mètres (pics) de drap noir. „Vous ferez, lui dit-il, votre *entérie* et votre *binische* pour sortir de la classe des prêtres communaux, et, quoique jeune encore, je vous préfère aux autres et je vous nomme protoprêtre de l'arrondissement. Voilà mon bâton."

Le jeune protoprêtre Jean acquit une grande réputation dans tout le district; il était vénéré de tous; il était heureux. Mais une année ne se passa pas qu'il fut cruellement frappé dans ses affections: le choléra de 1832 lui enleva sa femme et ses enfants. Alors on croyait la maladie contagieuse; les hommes se fuyaient les uns les autres; il fut donc forcé de creuser lui-même la fosse qui devait recevoir les restes de sa famille. Cette époque de sa vie rappelle la situation terrible où se trouva Young, réduit à rendre lui-même les derniers devoirs à sa fille.

Livré à la douleur, Jean ne pouvait plus supporter la vue de son village natal et du district où il avait passé de si beaux jours. Il abandonna tout et vint s'établir, comme curé, auprès de l'église du collège de Saint-Sava, à Bucaresci. Il se mêla aux enfants et suivit régulièrement les classes du collège; il étudia le grec, le latin et le français.

Il commença à prêcher dans l'église du collège. Chaque dimanche et chaque jour de fête, l'Évangile était commenté par lui selon son véritable sens, selon les besoins actuels de l'humanité. Christ possédait un bon apôtre dans la capitale de la Valachie.

Il traduisit et publia plusieurs ouvrages de morale: les beautés de l'Ancien et du Nouveau Testament, et plusieurs oraisons de Massillon et de Bossuet. Il était le confesseur de la paroisse; ses fils spirituels en recevaient aussi des leçons de catéchisme.

Alexandre Ghica apprenant l'histoire de ce prêtre de village, enfant de la nature, manifesta le désir de faire sa connaissance. Il l'invita souvent à son couvert et le nomma ecclésiarche domniaire. Tout le monde désirait voir cet homme respectable évêque, et chef de l'Église, ce qui ne tarda pas à soulever contre lui la haine et la jalousie des moines et du métropolitain lui-même.

A la chute d'Alexandre Ghica, Néophyte, le métropolitain, le nomma égumène (abbé) pour le faire disparaître de la capitale. C'est alors qu'il prit le nom de Josaphat. Ce fut pour lui une espèce d'exil; loin de ses amis, de ses ouailles et de toute vie intellectuelle, il se vit condamné à vivre au milieu d'une île marécageuse et parmi des forçats (car Snagov est un couvent où l'on détient les criminels les plus dépravés); il se mit à faire de la morale, à enseigner les devoirs sociaux et la doctrine du Christ à ces malheureux.

Lorsqu'il vint en 1848 à Bucaresci on lui montra la proclamation constitutionnelle; il n'y vit que ses principes.

IV

Le prêtre Radul Chapca

Lorsqu'on parle des prêtres de village en Moldo-Valachie, il faut s'imaginer un simple paysan égal en tout à ses paroissiens: même instruction, même costume, mêmes charges; il laboure la terre, il nourrit sa femme et ses enfants, il paie les impôts, il fait la corvée quand les armées orthodoxes et protectrices envahissent le pays; il n'est censé savoir que lire les livres imprimés de l'Église; s'il sait, par hasard, écrire ou lire des manuscrits, c'est un luxe; il ne doit faire que l'office divin et réciter les Évangiles dans la langue nationale tels qu'ils sont,

sans commentaires. Le paysan les écoute et les comprend en homme de la nature qui n'est pas gâté par les doctrines jésuitiques. Les Évangiles ne représentent Christ que comme le fils de l'homme ou l'humanité souffrante, n'ayant où reposer sa tête; César, ainsi que tout pouvoir, n'y sont représentés que comme ennemis de la doctrine du Sauveur, les tyrans de l'humanité; les pauvres y sont les enfants de Dieu, les frères du Christ. Voilà l'avantage de posséder les Évangiles dans la langue nationale et de les entendre comme la voix de Dieu sortie de l'autel; voilà encore l'avantage d'avoir des prêtres simples, pères de famille et privés de toute prérogative de l'aristocratie sacerdotale.

Jean Chapca fut un des curés du village Celei, du district de Romanati. Il jouissait d'une grande réputation, non seulement dans ce district, mais dans toute la petite Valachie. Doué d'un bon sens naturel et d'une droiture de cœur peu commune, il se distinguait par une vie patriarcale et hospitalière, unie à des vertus primitives. Il labourait la terre et faisait le commerce des grains. Tout ce qu'il gagnait était pour les pauvres et les passagers qui trouvaient asile dans sa maison abrahamienne. Personne ne pouvait passer par Celei sans voir le prêtre Chapca et sans goûter du pain et du sel de sa table, modeste et copieuse en même temps. Il avait réussi à abolir, dans son arrondissement, une grande quantité d'abus ecclésiastiques et un reste des superstitions anciennes qui ravissaient le temps au laboureur; il était l'épouvantail de tous les fonctionnaires rapaces, il dévoilait leurs spoliations et protégeait de toutes ses forces ses frères opprimés; il enseignait aux paysans leurs devoirs et leurs droits en les éclairant sur les lois, afin qu'ils ne devinssent pas la dupe des fermiers et des sous-administrateurs qui les exploitaient.

Cet homme intéressant, formé par la lecture des ouvrages d'Héliade, fut initié au mouvement par Nicolas Plessoïano et par Constantin Alexandresco. Proscrit en ce moment, il est exilé sur le mont Athos.

LIVRE II
PRÉPARATION

I

Telle était la situation des partis en Valachie lorsque Duhamel arriva, en 1848, dans la Moldavie à la suite des troubles provoqués par le consul russe lui-même. La mission de ce commissaire était de hâter l'entrée des troupes russes en Moldavie, et ensuite, du consentement de Bibesco, ou par des troubles à l'instar de ceux de Jassy, de travailler la Valachie pour qu'elle pût fournir un prétexte légal à l'occupation moscovite. C'est de la Moldo-Valachie que la Russie allait combattre la liberté en Hongrie et forcer la Turquie à accepter des conditions funestes. La Russie avait besoin à tout prix d'occuper ces deux pays, son formidable Gibraltar, d'où elle allait menacer en même temps l'Orient et l'Occident.

Dès qu'Héliade apprit la malheureuse révolution de Jassy et l'arrivée prématurée ou préparée de Duhamel dans cette ville, connaissant de longue main le style de la politique russe, il ne tarda pas à se rendre chez le domnu Bibesco pour lui communiquer ses craintes; il reçut des réponses vagues, quoique flatteuses et quasi nationales.

A cette époque Marghiero vint à Bucaresci; Héliade l'éclaira sur la situation. Tous les deux croyaient encore aux déclamations de Bibesco; ils croyaient que, dans le cas d'un refus de la part des Valaques de recevoir Duhamel chez eux, le domnu laisserait au moins à l'opinion publique la liberté de se prononcer; ils espéraient encore que, si la Russie essayait de violer le territoire valaque, et que si les habitants, soutenant l'ordre, s'y opposaient au nom des traités, Bibesco, comme l'élu de la nation, ne refuserait pas de se mettre à sa tête, de protester avec l'assemblée générale et de partager le même sort que ses compatriotes.

Héliade et Maghiero se communiquèrent leurs idées et se donnèrent la main pour être prêts à paralyser toute intrigue semblable à celle de Jassy, à étouffer toute révolution ourdie par l'étranger et à soutenir l'ordre afin de ne fournir aucun prétexte à la Russie pour envahir légalement le pays.

Maghiero, en partant pour son district, promit à Héliade de prendre part à toute association nationale formée contre les intrigues des Russes; il promit son concurs au mouvement ainsi que celui du district de Romanati dont il était administrateur. Quoique ami de Bibesco, Maghiero s'engagea néanmoins à ne lui rien communiquer de ce qui avait été décidé.

Héliade essaya encore de voir Bibesco, et se doutant que celui-ci était porté à soutenir les plans de la Russie, il se borna à surveiller les menées du consul russe et à organiser une propagande propre à éclairer les masses.

Pendant ce temps, Bibesco avait envoyé Villara, son ministre de l'intérieur, en Moldavie, auprès de Duhamel. Villara informa le domnu de la situation et des intentions de l'envoyé de Pétersbourg. Lorsque la nouvelle arriva que le commissaire russe devait venir de Jassy à Bucaresci, tous les bons Valaques s'inquiétèrent et furent prêts à improviser une pétition collective afin d'empêcher l'entrée de Duhamel et dans laquelle ils répondaient de la tranquillité publique. Cette pétition fut rédigée par Héliade de concert avec Constantin Philippesco[1].

Avant de rendre cet acte public, Héliade se rendit de nouveau chez Bibesco et lui demanda si la nouvelle de

---

[1] Ce boyar fut le premier qui osa combattre, comme député dans l'assemblée générale, le protectorat russe, lors de la question des mines.

l'arrivée du commissaire russe était certaine. Bibesco était rempli d'espérances. Duhamel lui avait fait de si grandes promesses par Villara!

– Je vous conseille, monsieur, dit Bibesco à Héliade, de vous tranquilliser et de ne pas vous donner la peine de chercher à pénétrer les plans et les desseins des cabinets. Si le commissaire russe vient à Bucaresci, il a le droit de s'y rendre. La Russie a plus d'un titre sur la Moldo-Valachie.

– Pour prix de tant de sacrifices faits par les Roumains en sa faveur, c'est un devoir pour la Russie, continua Héliade, de garantir leurs droits et non de faire de leur élu l'aide de camp du consul, suivant son expression, et de troubler leur tranquillité pour arriver à légitimer l'occupation du pays par leurs troupes.

– Ce sont des suppositions, monsieur, plus que poétiques, et que vous autres poètes vous vous plaisez à décorer du nom pompeux de prophétiques. Duhamel viendra ici pour imposer silence à tous ces vieux boyars qui n'aspirent qu'au trône et aux portefeuilles, et à vous aussi, progressifs et nationaux, dont la première vertu devrait être la reconnaissance.

– Quand il s'agit de reconnaissance, nous la ressentons envers ceux qui la méritent. Avez-vous compté, Grandeur[1], combien notre pays a fait de sacrifices depuis Pierre-le-Grand jusqu'à nos jours? Qu'a fait la Russie pour notre pays, elle qui devait se montrer reconnaissante envers lui, elle qui se disait garante de nos droits? Elle poussa la Porte à nous envoyer ses beys du Phanar, elle arracha à Moldavie la Bukovine en faveur de l'Autriche et la Bessarabie pour son propre compte; puis, s'arrogeant sans pudeur le titre de protectrice, elle nous enleva notre droit législatif et finit par exercer un droit plus que souverain dans ce pays.

– Vous devez lui être reconnaissants, messieurs; car, il y a une vingtaine d'années, vous n'auriez pas pu parler de la sorte devant votre *prince*; vous n'auriez pas pu écrire et publier vos pensées ainsi que vous le faites; les beys du Phanar vous faisaient enlever de votre lit et vous étiez condamnés à l'exil, sans jugement, sans avoir pu connaître même le motif de ces rigueurs; et les Turcs venaient vous enlever vos biens, vos femmes et vos enfants.

---

[1] *Grandeur* est le titre donné dans le pays au chef de l'État.

– Vous remontez, Grandeur, à des temps fabuleux. Parler de la sorte c'est donner un coup d'éperon à l'histoire; maltraiter l'histoire de la patrie, c'est outrager Dieu. Comme élu de la nation et comme bon Roumain vous devez connaître ce proverbe: „Il ne faut pas jeter des pierres contre le ciel…"

– Monsieur!…

– Ne vous fâchez pas, Grandeur, puisque vous nous avez recommandé la reconnaissance, j'ai l'honneur de vous dire que la patience est une des premières vertus des princes. Je ne vous parle pas poésie, je veux faire de l'histoire. Si la Russie voulait exiger de nous de la reconnaissance, elle devait, comme garante de nos droits, ne pas imposer à la Sublime Porte le rebut du Phanar, les créatures de sa majesté czarienne pour les envoyer, en satrapes, violer nos droits; et, lorsque la Porte, revenue de son passé (commun à tous les états de l'Europe dans leur origine), nous réintégra dans un de nos droits en nous envoyant un domnu indigène, Grégoire Ghica, la Russie, en protectrice dévouée, refusa de le reconnaître, et une déclaration de guerre suivit son refus en 1828. Votre Grandeur sait combien cette guerre coûta à la Valachie. Si nous parlons de la sorte, si nous écrivons encore mieux, sans toutefois pouvoir publier librement nos écrits, nous ne le devons pas à la Russie, mais au progrès dans lequel est entré la Turquie, aux dispositions des réformes posées par Grégoire Ghica, aux écoles nationales établies par le même. Nous ne devons à la Russie, quant à ce point, que la dégénération des écoles et la censure. Enfin, si les beys du Phanar enlevaient nos pères de leur lit, pour complaire souvent à la Russie, ils payaient de leur tête ces actes arbitraires, et alors c'était la Turquie qui nous vengeait.

Voilà les bienfaits de la Russie: elle fait disparaître nos anciens électeurs pour accorder aux jeunes officiers la liberté de porter des épaulettes de cosaque; elle donne à notre élu un état-major, une cour royale pour rendre son consul quelque chose de plus que notre chef légitime; elle fait abolir trois forteresses turques, construites jadis avec son consentement, pour nous enlever le droit d'autonomie et pour avoir plus de facilité à nous enlever plus tard notre nationalité elle-même. Nous rappeler la reconnaissance pour tous ces *bienfaits*, c'est en profaner le mot, c'est se moquer de la divinité. Je suis forcé, Grandeur, de me servir d'une expression poétique, car la prose, dans une telle circonstance, serait très cruelle… Puisqu'il s'agit de la reconnaissance permettez-moi de vous adresser une question.

– Puisqu'il s'agit de la patience, je suis résolu de vous écouter, car vous êtes plaisant, même quand vous divaguez. Voyons la question.

– Grandeur, à qui devez-vous le trône? A la nation qui vous a élu, ou à la Russie qui, d'après votre opinion, vous soutient? Alexandre Ghica fut contraire aux plans moscovites en les déjouant partout, même à Ibraïlla en 1841, et pourtant il règna plus de sept années. Vous croyez que la Russie vous soutient, et son consul ne dit-il pas que cette année vous ne mangerez pas d'œufs rouges de Pâques sur le trône[1].

– Ce n'est pas vrai, le consul n'a point dit cela; ce sont mes ennemis, les vieux boyars, qui répandent ce bruit.

– Mais à qui devez-vous le trône? Si vous le devez à la nation, ce n'est pas se montrer reconnaissant que de fermer l'oreille à sa voix dans des circonstances aussi graves. Si vous le devez à la Russie, plus il y a de vraisemblance dans ce fait, plus nos droits sont foulés aux pieds par cette puissance envers laquelle vous nous recommandez d'avoir de la reconnaissance.

---

[1] C'est l'expression de M. Kotzebue, le consul russe, quand il prédisait la chute de Bibesco.

– Vous parlez en Roumain, mais moi je vois en prince, et de la position élevée où je me trouve, je connais, je vois bien des choses que vous ne pouvez pas apercevoir. La Russie nous a fait du bien, elle nous en fera encore. Un jour nous obtiendrons notre indépendance, et c'est à la Russie, monsieur, que nous la devrons.

– Et qui nous garantira cette indépendance? l'Autriche, que la Russie s'efforce de rendre sa vassale, ou la France et l'Angleterre qui sont assez fatiguées d'obéir à leur engagement de garantir l'indépendance de la Grèce, et qui, en cas d'empiétement de la part de la Russie, ne pourraient d'aucune manière nous porter secours?

L'indépendance dans l'état actuel des choses est un piège, c'est nous séparer de la Turquie pour que la Russie nous absorbe sans être protégés par aucune puissance, car si la Turquie était menacée, l'Europe s'empresserait de venir à son aide; mais quant à la Moldo-Valachie, les puissances européennes verraient avec indifférence son incorporation à la Russie.

– Notre pays, monsieur, finira par être séparé de la Turquie. Par les symptômes que nous voyons en Hongrie, celle-ci est à la veille de se soulever; elle a des prétentions sur nous, et... en vérité, je préfère mille fois les Russes que les Hongrois.

– Je le sais: la Hongrie peut se soulever; il y a deux ans, passant par là, j'ai pu juger de la disposition des esprits. La Hongrie peut se soulever, car la Russie la travaille pour humilier l'Autriche, et pour se débarrasser d'une rivale qui la surveille en Orient. Si la Hongrie a des prétentions sur nous, on ne le sait pas encore; mais le joug de la Russie, votre Grandeur le subit déjà plus que tout autre, et vous le bénissez, vous l'invoquez même, vous, en qui la nation a mis son espérance en vous choisissant pour son chef! Eh bien! moi, qui ne me suis jamais écarté de la foi des traités, je vous déclare, Grandeur, que vous entendrez sortir de la poitrine du peuple roumain, un tout autre cri que le vôtre: „Plutôt aux Russes, avez-vous dit. – Plutôt aux Turcs, telle sera sa réponse."

– Vous pouvez crier tout ce qu'il vous plaira, mais les desseins de la Russie sont irrévocables.

– Le consul russe a toujours le même refrain: quant à moi, je dis que les décrets de Dieu sont irrévocables, et Dieu est pour le progrès; il est amour et lumière. Il n'y a rien de commun entre lui et les ténèbres.

– Encore de la poésie! Abandonnez toutes ces idées. Vous êtes père de famille, occupez-vous de vos affaires, de vos intérêts; pensez à l'avenir de vos enfants.

– C'est à leur avenir que je pense en agissant et en vous parlant de la sorte. Je ne travaille depuis vingt-huit annés que pour leur léguer en héritage la liberté. Je préfère les voir errer et mendier leur pain que de les laisser esclaves de la Russie.

– Vos sentiments et encore plus vos paroles sont assez théâtrals; mais il faut penser aussi un peu à vos intérêts. Je me rappelle que vous réclamiez du Trésor un dédommagement en argent, auquel, prétendiez-vous, vous aviez droit: pourquoi ne donnez-vous pas suite à cette affaire? Je veux bien vous être utile.

– Ma réclamation est faite depuis plus de deux ans. Le Trésor me doit plus de 5.000 ducats (60.000 francs), le gouvernement de votre Grandeur s'est refusé de me rendre justice. Plus tard, j'ai réitéré ma demande. À présent ce n'est pas le moment.

– Pour quelle raison?

– Parce que je ne puis recevoir ce qui m'est dû, à titre de gratification.

– Que vous importe le titre, pourvu que vous rentriez dans vos droits.

– Il m'importe beaucoup. Rétablissez-vous dans l'opinion publique. Devenez l'idole de la nation en obéissant à sa voix; et alors je n'aurai pas à rougir de votre bienveillance.

– Vous êtes trop fier, et pour un père de famille, refuser les 5.000 ducats qui vous sont dus, c'est de la folie.

– C'est de la prudence, c'est du calcul; car on dirait que vous m'avez acheté et que je me suis vendu, et c'est dans ce but que vous me tentez. Il est trop tard à présent; j'ai grandement besoin de conserver mon crédit populaire afin de sauver ma patrie, de vous sauver vous-même.

– Quel danger existe pour moi?

– Vous êtes entre deux dangers: entre celui d'avoir un nom flétri en devenant l'instrument de la Russie, et celui d'être victime de la révolte préparée contre vous par la Russie, votre protectrice, dans le cas où vous refuseriez de devenir son instrument.

– Occupez-vous de vos affaires; ne vous inquiétez pas de moi.

– C'est parce que je m'occupe de mes affaires que je prends la liberté de venir vous importuner en vous demandant si la nouvelle de l'arrivée à Bucaresci du commissaire russe est certaine?

– Elle est très certaine, et j'en suis content, car il me prêtera main-forte pour mettre à la raison les ambitieux et les *fous*.

– Il paralysera même le peu de forces qui vous restent.

– Ne vous en inquiétez pas… Sans doute, ma position est difficile, mais je saurai la vaincre. J'aime pourtant vos raisonnements, quoique un peu excentriques. Venez me voir quelquefois.

– Salut, Grandeur.

– Au revoir.

II

Héliade ne pouvait pas encore présumer que Bibesco était si aveugle que de ne pas voir l'état dans lequel la Russie l'avait plongé ainsi que son pays. Il aima encore croire que le langage de cet homme, quoique princier, et quasi diplomatique, cachait

un certain sentiment de nationalité. Sa patience à l'écouter et son ironie en même temps rendaient sa conduite problématique. Douter d'un homme perdu c'est l'estimer encore. Héliade se dédida donc à se préparer en silence pour faire face à toutes les éventualités qui pourraient surgir, et pour causer une surprise au commissaire russe et à Bibesco lui-même.

Il tâcha d'empêcher l'exécution du projet de pétition collective dont nous avons parlé plus haut, qui ne pouvait échapper à la surveillance de la police et aurait donné l'éveil à Duhamel dès son arrivée. En conséquence, il s'entendit avec ses deux cousins Racosti, chefs de la troisième division de cavalerie, et avec un autre officier d'infanterie; il leur fit part à tous les trois de son projet de faire, en cas d'une révolution ourdie par les Russes, une contre-révolution, au nom de la loi et des traités. Ils reçurent mission de préparer l'esprit de leurs soldats à soutenir l'ordre et à s'opposer à toute tentative étrangère aux lois et à la tranquillité publique.

Par un autre de ses cousins, Margarit Mosoiu, il initia au secret plusieurs chefs de corporations qui se chargèrent de faire la même propagande au nom de l'ordre, parmi les commerçants et les artisans. Héliade s'entendit ensuite avec l'abbé de Znagov, Josaphat, avec le professeur Negulici et plusieurs autres, autour desquels pouvaient se réunir le clergé, la jeunesse et les honnêtes gens propriétaires et pères de famille.

Dans les hautes classes de la société, dans le corps des fonctionnaires publics, un bruit vague s'était déjà répandu sur les intrigues de la Russie. Les frères Golesci, Constantin Philippesco, Grégoire Gradisteano, Gr. Zossima, N. Ipatesco et bien d'autres, s'entendirent avec Héliade. Il y avait une estime réciproque entre ces hommes, les opinions de chacun d'eux se fondirent dans une seule. Tous se chargèrent de la répandre. Les principes adoptés furent: reconnaissance des traités, autonomie du pays, suzeraineté de la Sublime Porte, opposition à tout autre mouvement qu'à celui fait au nom de ces principes. Le mot d'ordre fut: respect aux personnes, respect à la propriété.

L'alarme était donnée. On savait que les agents de la Russie s'efforçaient de troubler la tranquillité publique, et grâce à l'énergie des hommes que nous venons de nommer, presque toute la capitale s'était mise sur la défensive et examinait les démarches et les propos des sbires du consulat russe.

Le parti de l'ordre ou national était déjà considérable, et de jour en jour fortifiait Bibesco contre la faction des mécontents qui se préparait à porter ses plaintes au commissaire russe que l'on attendait de Jassy. Il existait encore une autre faction qui depuis longtemps faisait une guerre sans succès aux doctrines littéraires et nationales de ceux qui s'occupaient de la culture de la langue. C'était la faction des défenseurs du slavonisme, et des hommes qui avaient pris part à l'affaire d'Ibraïla en 1841. Il y avait encore à Bucaresci des hommes qui à cause de cette polémique ne pouvaient être que dans le doute et entre les deux partis.

Lorsque la propagande entreprise par les amis d'Héliade en faveur de l'ordre et des principes nationaux commença à s'étendre, elle ne passait aux yeux de quelques-uns que comme réactionnaire et comme émanant de Bibesco. Mais l'entreprise, quoique entravée d'un côte par les agents russes, les dupes et les exaltés, gagnait de l'autre; en effet, elle pouvait se masquer aux yeux de la police et attirer les sympathies de tous les honnêtes gens et des pères de famille.

Pour mieux éclairer nos lecteurs sur la situation, nous sommes forcés de citer ce que nous avons déjà dit dans le *Protectorat du Czar!*

„Telle était la situation à l'arrivée de Duhamel dans Bucaresci. Fidèle à son plan, il tint sa parole, et chercha à gagner

Bibesco. Le métropolitain et le corps des boyars vinrent le visiter, et il les reçut en robe de chambre et le cigare à la bouche. Il apostropha les uns, en leur disant qu'il s'élevait des murmures contre le gouvernement, qu'il les réprimerait et offrirait son appui au *prince*. Il ajouta que si la Russie était prête à secourir les gouvernements en quelque lieu que ce soit, elle ne pouvait à plus forte raison souffrir aucun symptôme agitateur dans les deux pays placés sous sa tutelle. Il annonça enfin qu'il voulait anéantir l'esprit révolutionnaire dans la Valachie.

Une protection si généreuse exigeait naturellement de Bibesco un témoignage de gratitude. Le pauvre diable était disposé à tout, à prévenir même, s'il était possible, les intentions et les désirs de Duhamel.

Dès le premier jour, l'envoyé russe demanda qu'on lui donnât une idée exacte de la quantité des céréales qui se trouvaient sur le territoire, et il manifesta sa résolution d'attendre jusqu'à la nouvelle récolte pour en apprécier le résultat. Puis il demanda à Bibesco qu'on lui donnât aussi la connaissance de la quantité de produits nécessaires pour la consommation du pays; et pour le surplus, il exigea que l'exportation en fût interdite.

Une semblable demande étonna Bibesco. Elle lui parut une mesure tout à fait contraire à la sollicitude et aux vues que professait le commissaire impérial pour imposer la tranquillité, quand elle était parfaite; cette mesure frappait en même temps les intérêts du propriétaire, du fermier, du négociant et du paysan. Conséquemment il osa exposer à son *Excellence* qu'il n'avait pas le courage, dans de pareilles conjonctures, d'attaquer directement et de si près les intérêts généraux. Duhamel le rassura, l'exhortant à ne rien craindre, lorsqu'il pouvait compter sur les bonnes grâces et le soutien de Sa Majesté l'Empereur.

Bibesco eut la curiosité de savoir à quoi aboutirait cette mesure.

Duhamel lui certifia que la Russie, toujours bienveillante envers les principautés, veillait sur elles *comme la Providence*, et se préparait à y introduire ses armées pour les sauver d'un mouvement qui pouvait éclater dans le voisinage, par exemple en Transylvanie…, dans le Banat…, ou parmi les Hongrois. Il l'engagea donc à convoquer de suite l'assemblée générale, récemment dissoute par une inspiration peut-être salutaire, et à réclamer l'entrée des armées impériales sur le territoire roumain.

Ces insinuations prophétiques n'avaient pas de sens possible alors, sinon dans le langage de la diplomatie[1]. Comment la Russie connaissait-elle d'avance un mouvement insurrectionnel en Transylvanie et en Hongrie? Le cabinet autrichien ne le connaissait pas, et ceux même qui devaient conspirer ne le connaissaient pas davantage. Bibesco ne comprenait rien à ce langage. C'était donc contre l'Autriche constitutionnelle, pensait-il, que la Russie se préparait. Il se perdait dans ses conjectures et augura qu'il y avait là quelque chose.

Cependant le Domnu, avec tout son zèle d'être utile à la puissance protectrice, ne trouva pas qu'il fût si commode de gouverner à côté de tant de généraux russes; il ne voyait, dans l'intervention russe, que l'interruption du règne absolu auquel il s'était accoutumé, se considérant comme un roi. Il promit tout; mais il resta plusieurs jours à réfléchir avant d'exécuter sa promesse.

---

[1] Les Roumains de la Transylvanie et les Hongrois même ne savaient pas à cette époque, au commencement d'avril 1848, qu'il y aurait plus tard une révolution en Hongrie.

Duhamel est un homme digne de son maître, sachant peser le poids du ton de chaque *oui* et de chaque *non*. Il commença à soupçonner Bibesco. Celui-ci cherchait les moyens d'éviter l'invasion moscovite, en se procurant des forces nationales pour défendre le pays au cas d'un mouvement de l'autre côté des Carpathes. Augmenter l'armée par la création d'un corps de pandours fut sa première idée. Il fit appeler Maghiero, il lui dit confidentiellement qu'on soupçonnait un mouvement dans la Transylvanie de la part de quelques agitateurs qui auraient l'intention de passer en Valachie, et, pour que le gouvernement fût en état de leur résister sans recourir au secours étranger, il le chargea de l'inspection de tous les dorobans; il lui enjoignit d'aller s'informer auprès de chaque administration si leur nombre était complet, si leurs armes étaient en bon état, s'ils étaient bien organisés par *caporalies*. Puis il lui manifesta l'intention qu'il avait de lui confier ensuite la formation d'un corps de pandours.

Duhamel, voyant l'hésitation de Bibesco à se prononcer d'une manière décisive, sentit redoubler ses soupçons, et résolut d'employer à son égard le même artifice dont on avait usé avec Stourza. D'un côté, il chargea M. Mavros de monter une conspiration systématique contre le Domnu. Mavros avait ses alliés, ses amis, ses parents, et initia dans le secret quelques personnes dévouées; elles reçurent la mission de faire la propagande sans nommer le moteur. D'un autre côté, il envoya des espions russes, comme Joannidès et un Ghica, aux hommes du parti roumano-phanariote pour les encourager. Ces messagers insinuèrent à ceux-ci qu'il fallait aller visiter encore le commissaire impérial. «Ne désespérons pas, disaient-ils, tâchons de lui apprendre ce qui se passe dans le pays sous le gouvernement du *Fou*.» – Les Roumano-phanariotes appelaient ainsi Bibesco. – Ces boyars ne tardèrent pas à se rendre chez Duhamel. Le commissaire russe les accueillit très poliment cette fois, et leur expliqua que, dans les premiers jours, il n'avait pas voulu à la vérité recevoir des plaintes et des accusations contre Bibesco, mais qu'à la suite de son séjour, s'étant assuré que le *fou* avait dévié du chemin réglementaire, ces messieurs pouvaient très bien exposer leurs griefs et réclamations par la voie légale, en désignant tous les abus de son gouvernement. L'Empereur, ajoutait-il, leur rendrait justice. Puis, en passant, il leur recommanda de s'entendre avec certaines personnes, parents de M. Mavros, les signalant comme étant douées des moyens propres à manier la plume et les *affaires*.

La conspiration, formée dans la maison de Mavros, se propageait et acquérait des adeptes à divers degrés. Parmi les cercles des boyars, on avait déjà commencé à sentir les mouvements et le but de cette association organisée dans le consulat russe. Les chefs du parti roumano-phanariote, comme A. Ghica (l'ex-ministre), C. Cantacuzène, C. Soutzo, entrevirent une lumière dans la recommandation que leur fit le commisaire impérial: ils soupçonnaient de conspiration les personnes recommandées, et, par conséquent, ils furent presque convaincus que le complot était ourdi sous l'inspiration moscovite. Ils connaissaient déjà celui d'Ibraïlla dont nous avons parlé, et ne tardèrent pas à afficher un grand courage pour une entreprinse où ils ne couraient aucun danger. Comment, avec leurs principes, seraient-ils restés en dehors d'un complot *privilégié* assuré contre les persécutions de la police?

Le parti russe et celui des roumano-phanariotes se fondirent donc par leur nature dans un seul.

Les événements s'aggravaient au centre de l'Europe. Chaque poste apportait des nouvelles importantes. Les programmes des constitutions, que les peuples proclamaient à l'envi, étaient une école pour le peuple roumain. Chaque amaraderie, chaque profession, chaque métier, chaque orporation, devenait une centralisation partielle d'individus ui rêvaient des améliorations dont ils sentaient de plus près e besoin. Les professeurs, les étudiants, les imprimeurs, les braires, les relieurs même souhaitaient voir abolir la censure rbitrairement établie, entrave si préjudiciable à une industrie où tant d'individus, dont l'État avait la charge, pourraient puiser honnêtement leur pain de chaque jour. Les commerçants éprouvaient depuis longtemps le besoin d'un banque nationale, tant de fois demandée et proscrite par les diplomates czariens; d'ailleurs les barbaries commises par la police leur faisaient désirer la garantie de leurs personnes et de leur honneur devenus le jeu et la proie de chaque sbire. Les boyars, témoins et victimes de toutes les corruptions électorales, appelaient plus sérieusement l'heure d'anéantir une influence aussi oppressive dans la nomination des députés et des fonctionnaires publics. Chaque cercle, selon ses besoins et ses opinions, se créait un projet de constitution, sans avoir la hardiesse de le propager en dehors de son enceinte. Les partis ne pouvaient se connaître, et ils ne connaissaient point ce qui se passait dans le consulat russe et dans la maison de Mavros.

Sur ces entrefaites arrivèrent quelques jeunes gens roumains de Paris, qui avaient assisté à la proclamation de la République française en février. Ils se pressèrent d'accourir à Bucaresci pour juger quels étaient les éléments de la Valachie et quelles chances favorables s'y offraient pour entreprendre un mouvement national vers une voie de progrès. Ces jeunes gens, d'un côté enthousiasmés par ce qu'ils venaient d'admirer en France d'où les encourageaient des hommes assez influents, d'un autre côté étrangers à toute ambition, sans famille, ne craignaient pas de manifester hautement leurs principes et leurs projets. Les conspirateurs privilégiés par la Russie avaient aussi le même courage. Mavros et compagnie clamaient à haute voix leur grand patriotisme, leurs sentiments *honnêtes* et libéraux, leur haine contre les abus, et particulièrement leur désapprobation *loyale* de tous les actes de Bibesco. À voir M. Mavros et ses adeptes, à les entendre, il n'y avait nulle différence entre le parti russe et celui des jeunes gens arrivés de Paris, sinon que ces derniers, comme plusieurs du parti national, étaient assez souvent attaqués par la police, tandis que la police n'osait faire aucune observation aux amis de M. Mavros, de Kotzebue et de Duhamel, ni même aux hommes initiés par les bons amis et parents de Mavros.

Pourtant quelquefois, lorsque la propagande et les déclamations se faisaient trop ouvertement, M. Mavros ne manquait pas de recommander la prudence.

Ces jeunes néophytes révolutionnaires, en proie à mille persécutions, ne se lassaient pas de tenter tous les moyens pour atteindre leur but. Dans leurs recherches, ils ne découvrirent personne de plus intrépide que ceux qui étaient mus par les leviers de la Russie. Le courage, ou mieux l'impertinence de ceux-ci parut du patriotisme à la crédule jeunesse; trompée par l'apparence, elle leur donna la main.

Le commissaire russe recevait des rapports quotidiens; il était instruit de tout ce qui se passait, et plus la conspiration grossissait par la réunion des partis, plus il pressait Bibesco de réclamer l'entrée des troupes russes, attendu qu'il *sentait dans l'air une conspiration, une révolution.* Il ne dénonçait pas ses instruments et ses complices; mais il insistait pour arrêter, exiler et pendre même des hommes dont le crime n'était que d'être étrangers au mouvement fomenté par ses propres ruses."

A mesure que les conspirateurs russes et roumano-phanariotes poursuivaient leur propagande avec un courage *ciocoiesque*, et ralliaient autour d'eux des adeptes, le parti national ne faisait que redoubler d'efforts pour augmenter le nombre de ses adhérents et pour leur inspirer l'amour de

l'ordre. Héliade s'informant des doctrines incendiaires prêchées par les agents russes, afin de fournir un prétexte à l'invasion moscovite, ne tarda pas de mettre en tête de son journal, le *Courrier roumain*, l'épigraphe suivante: «J'abhorre la tyrannie. – Je crains l'anarchie». Duhamel exigea de suite, avec énergie, la suspension du journal et l'exil de son rédacteur. Bibesco obéit à la première demande, mais il n'osa pas exécuter la seconde.

Les premiers qui se joignirent aux agents russes furent les Roumano-phanariotes, puis les anciens hétairistes d'Ibraïla. Ces derniers trompèrent les jeunes hommes arrivés de Paris et d'autres jeunes gens de bonne foi qui désiraient des réformes. Mais chefs, adepts, intrigants, dupes de ce parti, tous ensemble ne comprenaient même pas une centaine d'individus. Lorsque le chef de l'armée, Odobesco, et le colonel de la garnison, Salomon, reçurent pour instruction, de la part du commissaire russe, de fermer les yeux et de laisser endoctriner les autres officiers pour mieux cacher la source du complot, les chefs du parti russe réussirent à duper les quelques jeunes gens arrivés de Paris et à s'en servir pour cette propagande.

Quelques officiers de la milice nationale furent invités à prendre part au mouvement qui se préparait. Mais leur sort dépendait des hommes qui s'étaient chargés de les sonder; si ceux-ci étaient connus par Duhamel ou par ses agents, l'officier auquel ils s'adressaient était en sûreté; mais malheur à celui qui pouvait être tenté par quelqu'un du parti national. Les frères Golesci eurent l'intention de s'adresser au capitaine Theologo; mais ce dernier fut arrêté le lendemain avant même d'avoir pu s'aboucher avec les Golesci. Les hommes travaillés par le parti russe initièrent à leurs desseins un officier de cavalerie, et celui-ci fut exempt de toute persécution.

Quelques-uns des jeunes gens arrivés de Paris et endoctrinés par Jean Ghica, le beau-fils de Mavros, essayèrent une seconde fois de s'adresser, comme ils l'avaient déjà fait à leur arrivée, au capitaine Plessoiano qui se trouvait à Islaz avec sa compagnie. Celui-ci leur demanda le programme du mouvement, désirant connaître son esprit et son but; enfin, il leur déclara qu'il serait des leurs si le major Tell était aussi avec eux. Il avait toute confiance en cet officier supérieur.

Les proposants se virent forcés de gagner Tell à leur cause. Celui-ci, à son tour, voulut connaître les moyens dont disposait cette faction ainsi que les hommes qu'elle avait dans son sein. Il leur demanda encore si Héliade était engagé pareillement dans cette entreprise: ils lui répondirent que non, mais, qu'en revanche, ils avaient parmi eux une capacité éminente, Jean Ghica, gendre de M. Mavros, et que Ghica n'était pas en bonne intelligence avec Héliade. Tell leur répliqua qu'il fallait tâcher de réconcilier ces deux hommes, et, dans le cas de l'impossibilité d'un arrangement, d'éloigner Ghica et de s'entendre avec l'autre s'il voulait compter sur lui et sur Plessoïano.

C'est la dernière réponse qu'ils reçurent de Tell. Mais le parti russe et roumano-phanariote et celui des anciens hétairistes d'Ibraïla ne pouvaient même pas entendre parler du nom d'Héliade. Parmi les jeunes gens venant de Paris il y en avait quelques-uns à qui l'on avait fait partager depuis longtemps la même haine contre ce dernier. Pourtant la déclaration de Tell, qu'ils considéraient comme le bras droit du mouvement, les contraignit à tenter un rapprochement avec Héliade afin de gagner avec lui les deux autres officiers, Tell et Plessoïano.

On s'adressa à Héliade vers le commencement du mois de mai. Celui-ci se crut d'abord tenté et espionné; il hésita, demanda quelques jours de réflexion. Il se concerta avec les frères Golesci et avec quelques-uns de ses autres amis du parti national sur la décision à prendre dans cette circonstance. Stephan Golesco, dans sa première inspiration, conçut les mêmes doutes qu'Heliade, et lui dit d'attendre encore sans prêter la main à personne.

Alors venait d'arriver Tala'at-Efendi, envoyé par la Sublime-Porte pour contre-balancer l'influence du commissaire russe. Nous allons citer encore à ce sujet quelques pages de la brochure *le Protectorat du Czar*:

„Le commissaire turc voulait connaître les hommes et les choses; mais surveillé, espionné dans tous ses actes, par les sbires de Saint-Pétersbourg, il n'était approché que par le parti russe, par celui des Roumano-phanariotes et par quelques-uns des hommes de Bibesco. Tout autre, qui aurait essayé de lui parler et de s'entendre avec lui, se serait vu infailliblement persécuté et arrêté. Personne n'osait se compromettre vis-à-vis de Duhamel.

Enfin Héliade et les frères Golesci, membres influents du parti national, se décidèrent à tout risquer et à le voir. Mais alors il n'était pas en état de pénétrer ce qui se passait en Valachie; même aujourd'hui, nous sommes certains que beaucoup de choses lui sont restées inconnues, tant la Russie avait pris toutes les précautions pour ériger un mur de fer entre la Moldo-Valachie et la Porte!

– Comment, demanda le commissaire turc, vous n'êtes pas contents de votre *prince* élu par vous?

– Qui vous a dit cela, Excellence?

– Tous les boyars qui sont venus me visiter. J'aperçois ici deux partis: les uns se déclarent contre le prince; les autres, ses parents et ses *ciraks* (créatures) s'en montrent très satisfaits; cela signifie que presque tout le monde en est mécontent. De quel parti êtes-vous?

– Nous ne sommes ni les parents du prince, ni ses ciraks, ni ses adversaires; nous ne sommes ni ses amis, ni ses ennemis. Nous sommes les amis de l'ordre; peu nous importe qui règne, Bibesco ou Ghica. Nous voulons l'ordre, le respect au pouvoir et aux lois.

– Mais… qui veut troubler l'ordre? qui ne veut pas respecter le pouvoir et les lois?

– Les partisans de l'état actuel, où tous les principes sont bouleversés.

– Je ne vous comprends pas; expliquez-vous mieux.

– Pour avoir l'ordre, il faut reconaître un principe ou un chef. L'on ne peut servire deux maîtres rivaux. Nous avons un prince, et nous voyons un consul qui le paralyse sans aucun titre, sans être réconnu par aucun traité ni par aucune puissance. Nos pères ont souscrit à la suzeraineté de la Porte à la condition qu'elle protégerait nos droits, et nous voyons la Russie qui prétend nous imposer sa souveraineté. Avons-nous cessé une seule fois de payer notre tribut à la Porte? Pourquoi ferme-t-elle les yeux? Est-elle, oui ou non, notre véritable protectrice sous la garantie de nos droits imprescriptibles? Tout est confondu; jusqu'au dernier des employés du consulat, jusqu'au dernier des sujets russes, jusqu'au dernier des sbires et des espions moscovites, chacun veut passer ici pour plus que le Czar.

Or, nous avons nos traités, nos lois, et ceux qui sont nés et nourris dans la religion des lois et des traités sont les plus persécutés, les plus malheureux. Sommes-nous les vassaux du Sultan, ou les sujets du Czar? Quand ces deux questions seront éclaircies, nous aurons l'ordre. Aujourd'hui, c'est l'anarchie; nous en craignons les suites.

– Qu'est-ce que vous craignez? Est-ce qu'on est ici à la veille d'un mouvement?

– On prépare ce mouvement, et les hommes qui s'efforcent de l'empêcher sont persécutés.

– Mais vous, quelles intentions avez-vous? Je vous juge des hommes sans passions, soumis à la raison et doués de bon sens. Soyez tranquilles et calmes; ne vous mêlez de rien.

– Nous ne nous mêlons de rien; c'est justement pour cela que nous sommes mal vus et poursuivis. On nous oblige de prendre parti. Si nous sommes forcés d'agir, nous agirons,

Excellence, pour renouveler nos anciennes et légitimes relations avec la Sublime-Porte, relations paralysées par le règlement organique. Nous agirons pour défendre l'ordre et préserver le pays de nouveaux désastres. Le peuple connaît les hommes qui l'ont toujours servi. L'anarchie moscovite sera repoussée ou vaincue.

– Mais qu'est-ce que vous entendez toujours par l'anarchie?

– Nous l'avons dit: l'ordre consiste à reconnaître un principe ou un chef légitime, et à respecter les lois. Or, pour bien vivre en Valachie, dans l'état actuel, il faut être l'ennemi du Sultan, notre suzerain légitime d'après les traités, mépriser le prince élu ou le contraindre à se servir du knout, fouler aux pieds les lois, se rendre l'esclave ou l'espion du consul russe. Si cella s'appelle ordre, nous ne sommes pas d'accord; nous l'appelons anarchie, et nous craignons une anarchie plus terrible qu'on nous apprête dans l'ombre…

Le commissaire turc resta longtemps pensif, comme pour donner un autre cours à la conversation, puis il reprit:

– Mais… vos opinions politiques quelles sont-elles? Êtes-vous libéraux ou aristocrates? êtes-vous monarchistes ou républicains? car, voyez-vous, les idées qui fermentent dans l'Europe ne sauraient être tolérées dans les États du Sultan… non pas tant les idées, mais les formes sous lesquelles on les présente.

– Nous savons très bien que le gouvernement de l'empire ottoman est progressiste, car l'Islamisme est basé sur la loi éternelle de l'égalité. Quant à nous, nous ne sommes pas aristocrates, car les Roumains n'ont jamais connu d'aristocratie, et si le pays avait eu des lois ou des traditions aristocratiques, le prince d'aujourd'hui ne serait pas le chef de l'État… Nous ne sommes pas non plus des monarchistes, car vouloir un trône héréditaire en Valachie, ce serait conspirer contre nos lois, contre la suzeraineté de la Porte. Nous ne nous proclamons pas davantage démocrates, car aucun Valaque ne connaît ce nom, et nous ne voulons pas chercher des mots, nous voulons des faits. Nous sommes Roumains, et Roumains purs, tels que nos pères ont été, lorsqu'ils ont conclu les traités avec la Sublime-Porte; nous voulons conserver nos droits reconnus et respectés par la Turquie, lorsqu'elle était au zénith de sa grandeur, reconnus par la Russie elle-même, leur sourde destructrice. Nous voulons conserver notre autonomie, notre droit électif, nos lois et coutumes anciennes. Nous sommes, Excellence, *conservateurs,* car il faut conserver ce qui est bon. Nous voulons conserver, respecter et soutenir les droits de tous, de la Valachie en général et de chaque Roumain en particulier. Notre point de départ, c'est l'autonomie du pays, et la suzeraineté de la Porte.

– C'est bien; mais je vous conseille d'être tranquilles et *prudents.*

– Nous ne demandons pas mieux; mais on ne nous laisse pas tranquilles. Le prince[1] nous persécute, et peut-être a-t-il néanmoins la conviction de notre loyauté; peut-être est-il contraint d'agir ainsi…

– Je parlerai au prince.

– Nous vous en prions beaucoup, Excellence… car il dépend du prince de maintenir la tranquillité…

Trois jours après cette conversation, Tala'at-Efendi partit pour la Moldavie, et le lendemain de son départ, l'un des trois interlocuteurs eut la certitude que le domnu était contraint par Duhamel de le faire exiler; on le menaça même de l'envoyer aux travaux forcés des Salines. Ce fut alors que les hommes du parti national se décidèrent à organiser un accord général entre tous les patriotes, jusque-là simples spectateurs et prêts à s'opposer à toute tentative de mouvement anarchique. Ce fut alors qu'ils se déterminèrent à opérer une surprise, à confondre et à paralyser le commissaire russe."

Dès qu'ils sentirent que la Russie complotait contre leur repos, les nationaux devinrent plus compacts et se concertaient avec Héliade. Les jeunes gens, endoctrinés par J. Ghica, se rendirent de nouveau près de ce dernier.

Mais sa réserve, ainsi que nous l'avons dit, fut considérée par quelques-uns comme une ancienne rancune contre Ghica. Cette jeunesse était remplie d'ardeur et, en même temps, d'une ignorance totale de ce qui se passait dans la maison du consul russe et dans celle du beau-père de Jean Ghica. Leurs âmes pures croyaient tous les hommes sincères et blâmaient Héliade, le croyant d'un caractère rude et vindicatif et n'écoutant que ses passions. Les plus francs parmi eux vinrent lui dire en face leur opinion et leurs sentiments sur sa conduite.

Héliade, pour leur prouver qu'il n'avait en vue que le salut de la patrie, leur fit part de ses craintes et de sa conviction intime sur les intrigues des Russes; il leur dit enfin qu'il était prêt à tendre la main à tout Roumain qui pourrait l'assurer que le mouvement ne devait être qu'une manifestation d'ordre et de principes, dégagée de toute passion. Ces hommes, qui avaient foi dans le bien, lui promirent tout. Comme seule garantie de cette promesse, Héliade demanda que la proclamation et les bases de la constitution fussent rédigées par lui. Cet acte était déjà préparé; cette proposition ne fut de sa part qu'un moyen de sonder les esprits sur leurs tendances vers le progrès. Un intervalle de quelques jours se passa, et on vint lui dire que ses conditions étaient acceptées. Stephan Golesco s'était déjà entendu avec l'autre parti.

Jean Ghica eut une entrevue avec Héliade. Le premier protesta de son patriotisme et de sa bonne foi. Ils s'entendirent et se donnèrent rendez-vous pour se réunir avec plusieurs personnages qui figuraient comme chefs. Héliade rencontra là

---

[1] Cet entretien ayant eu lieu en français, le commissaire turc ainsi que ses interlocuteurs se servaient du mot *prince* pour qualifier le chef de l'État, quoique cette dénomination ne soit pas la traduction fidèle du mot national *domnu.* Pour la fidélité de l'entretien, nous avons cru devoir employer toujours le même mot étranger dans cette circonstance ainsi que dans toute autre semblable.

Jean Voïnesco II, qui depuis longtemps lui était opposé en soutenant le slavonisme dans la langue, et qui était du parti de Jean Ghica. S'étant déjà entendu avec le dernier, Héliade crut qu'il était de son devoir de se mettre en bonne intelligence avec tous les hommes qui allaient faire cause commune; il engagea Voïnesco à oublier leurs dissensions littéraires (quoique au fond elles ne fussent que politiques), et à s'unir dans des circonstances aussi graves. Ils se donnèrent la main; quelques-uns des conjurés résolurent de se réunir dans la soirée, dans le but de former le comité révolutionnaire.

III

On se réunit chez les frères Golesci, treize membres étaient présents: c'étaient ceux qui devaient composer le comité révolutionnaire. Héliade remarqua l'absence de Jean Voïnesco. Quelques-uns des conjurés lui répondirent que Voïnesco était suspect, car il fréquentait Duhamel. Héliade demeura pensif. Il ne savait ce qu'il devait blâmer davantage, des relations de Voïnesco ou de la légèreté des conjurés qui traitaient en ami un tel homme dans de semblables circonstances, ou qui, si leurs soupçons étaient injustes, jetaient sur lui un blâme qu'il ne méritait pas. Héliade ne voyait de ses amis parmi les assistants que les frères Golesci, tout le reste était composé d'anciens hétairistes de l'affaire d'Ibraïla. Tell était à Giurgevo, Maghiero à Caracal, Grégoire Gradisteano à Craïova, ceux de Bucaresci, comme l'abbé Josaphat, Constantin Philippesco, le professeur Negulici et autres, n'avaient pas été trouvés dignes par la majorité de la coterie de figurer dans le comité.

Nous jugeons convenable de citer les membres dont ce comité était composé:

Jean Ghica;
Les deux frères Bratiani, Jean et Demetrius (absent);
Les deux frères Balcesci, Constantin et Nicolas;

Constantin A. Rosetti;
César Bolliac;
Les quatre frères Golesci, Stephan, Nicolas, Radu et Alexandre;
Jean Héliade Radulesco;
Alexandre Golesco, le cousin.

Il y avait aussi parmi les invités un des Cretzulesci (Constantin); mais dès que celui-ci entendit qu'il s'agissait d'un mouvement prochain, il demanda la permission de se retirer, en déclarant nettement qu'il n'y prendrait aucune part.

Dans l'affaire de Théologo, dans l'éloignement de Voïnesco, dans la manière d'agir de Cretzulesco, dans les propos, la formation des partis et dans les chuchotements des divers membres entre eux, Héliade vit ou une légèreté inexplicable ou une arrière-pensée d'exploiter ses moyens d'action. Il se garda donc bien de prononcer les noms de Maghiero et des autres chefs et officiers qui s'étaient entendus avec lui.

On réalisa parmi les membres du comité, au moyen d'une souscription, une somme d'argent nécessaire aux préparatifs du mouvement. On s'entretint du plan et de l'époque de l'explosion. Les opinions étaient différentes. Les uns proposaient de fixer le commencement de la *révolution* vers la fin d'août, les autres exigeaient que le *mouvement* se fît dans les premiers jour de juin. Une commission de trois membres fut nommée afin d'organiser le plan et de faire rentrer les fonds. Ces trois membres furent Jean Ghica, Nicolas Balcesco et Alexandre Golesco, le cousin. Enfin, Démetrius Bratiano fut envoyé comme délégué, de la part du comité, auprès du gouvernement hongrois[1].

---

[1] Il resta quelque temps en Hongrie. Nous ne savons rien de ses démarches auprès du gouvernement hongrois. Nous ne connaissons pas encore d'une manière précise la cause du malentendu qui eut lieu entre les Hongrois et les Valaques. Le devons-nous aux Hongrois? Le

Les trois membres de la commission invitèrent Héliade à venir prendre part à leurs travaux. Cette déférence de leur part fut considérée par Héliade comme un piège qui lui était tendu pour lui arracher le secret de ses moyens d'action.

A l'arrivée de Tell à Bucaresci[1], Héliade s'entendit avec lui, lui communiqua la proclamation et les articles de la constitution. Tell en fut satisfait, mais en s'abouchant avec les autres, il découvrit dans quelques-uns des sentiments tout autres que fraternels. Le plan tracé par la commission lui déplut ainsi que l'époque désignée pour l'explosion aux premiers jours d'août. Il ne fut pas moins surpris de quelques mesures extrêmes proposées par C. Rosetti: elles ne faisaient que dégrader et souiller le mouvement. Il vit que tout allait se trahir par le retard apporté dans l'action et par la divergence des opinions, ou que tout allait être dirigé en faveur des ennemis du pays. Il se décida donc à passer outre. Il exigea que le programme lui fût confié, il fit un contre-projet qui n'obtint que la minorité. Mais son caractère fit prévaloir son opinion. On craignait d'ailleurs sa position militaire.

La majorité disait qu'il fallait commencer le mouvement dans la capitale; l'opinion de Tell était au contraire de le commencer dans la province et dans plusieurs districts à la fois, tandis que la capitale se soulèverait par suite du contre-coup. Par conséquent, Tell, Stephan Golesco et Héliade furent désignés pour aller dans le district de Romanati, et pour se réunir à Plessoïano et à sa compagnie. Nicolas Balcesco reçut pour mission d'aller dans le district de Prahova, où il disait avoir des connaissances et des ressources. Constantin Balcesco choisit pour le même but et pour les mêmes raisons le district de Vâlcea. Jean Ghica fit son choix et exigea la mission d'aller à Constantinople, afin de représenter le mouvement auprès de la Sublime-Porte et, en cas de succès, afin d'y remplacer Aristarchi, l'agent de la Valachie[1]. Les autres membres devaient rester à Bucaresci, pour s'entendre avec les différents chefs, attendre le mouvement du dehors et précipiter en temps opportun celui du dedans.

A cette époque, Maghiero vint pour la seconde fois à Bucaresci. Héliade l'informa de ce qui se passait, et lui communiqua la proclamation. Il l'éclaira enfin sur toutes les provocations et les pièges des Russes. Maghiero à son tour instruisit Héliade des ordres qu'il avait reçus de Bibesco; on l'avait chargé secrètement de former, comme nous l'avons déjà dit, un corps de pandours, et on l'avait nommé inspecteur général de tous les dorobans de la Valachie.

Le choléra étendait ses ravages dans la capitale et dans presque tout le pays. Héliade trouva un prétexte pour envoyer sa famille en Transylvanie. Voyant la persistance de Duhamel à demander son exil, tandis qu'il ménageait ceux que le gouvernement connaissait comme les vrais perturbateurs, il

---

devons-nous à l'envoyé du comité roumain? C'est à M. Bratiano à se prononcer sur ce point; c'est aux membres du gouvernement hongrois à confirmer ou à nier ce que M. Bratiano publiera à ce sujet. Il est nécessaire que la vérité se fasse jour dans l'intérêt des deux nationalités. Nous prions les deux parties de vouloir bien se prononcer; car les conséquences de ce malentendu ont été désastreuses et pour les Roumains et pour les Hongrois.

[1] L'indiscretion des jeunes gens fit soupçonner au gouvernement de Bibesco le major Tell. Celui-ci fut mandé de suite à Bucaresci, où l'attendait le sort de Théologo. Mais il fut protégé par le chef de l'état major, Banof. M. Banof est russe; d'un autre côté, les hommes qui s'étaient adressés à Tell étaient de la coterie qui se trouvait en relation indirecte avec Mavros. Cette circonstance explique sa mise en liberté immédiate.

---

[1] Les événements qui vont se succéder et, si cela ne suffit pas, l'avenir, démontreront si ce choix fut heureux ou funeste à la cause roumaine. J. Ghica, qui professait avant la révolution les idées les plus extrêmes, qui excitait les esprits jusqu'au partage le plus injuste des terres, est aujourd'hui plus catholique que le pape, c'est-à-dire plus boyar que les vrais boyars.

s'occupa sérieusement des préparatifs du mouvement. Rien ne présentait autant de difficultés que l'impression de la proclamation. A quelles mains confier le manuscrit qui pouvait de suite être livré à la police?

Il annonça qu'il allait partir pour la Transylvanie où se trouvait sa famille. Il régla les comptes de tous les ouvriers de son imprimerie, et les congédia pour une vacance d'une quarantaine de jours. Il parvint ensuite, à l'aide de deux ouvriers imprimeurs qu'il avait initiés à l'entreprise, à composer typographiquement la proclamation et à en tirer plus de deux mille exemplaires. Puis, sans décomposer les caractères, les colonnes furent cachées pour en faire usage après l'explosion du mouvement. Elles furent confiées à Mossoïu pour les transporter en cas de besoin dans l'imprimerie de Rosetti.

Le même soir du 3 juin, la police envahit le domicile du professeur Negulici, et y fit des perquisitions en déclarant au locataire qu'il était arrêté, et qu'il lui était défendu de sortir de chez lui. Ce fut la seconde arrestation depuis celle du capitaine Théologo.

Le lendemain, on vint dire à Héliade que la police possédait deux pièces qui circulaient dans la ville par milliers d'exemplaires et qu'il était désigné tout bas comme l'auteur. L'une démontrait qu'en Valachie, la souveraineté appartient au peuple depuis cinq siècles; l'autre était un dialogue entre les paysans et les propriétaires terriens; il consacrait la sainteté de la propriété dans les deux partis[1]. On lui dit encore que la police se préparait à envahir sa maison. Le rapporteur de ces nouvelles était un courtisan. Héliade lui fit voir ses malles préparées pour son départ; il ajouta qu'il était sur le point de se rendre à Cronstadt, et que la police en était informée, puisqu'il lui avait demandé son passeport.

Une heure après cette visite, Héliade quitta son domicile; il laissa ses instructions à Mossoïu, et lui confia plus de mille proclamations à distribuer aux chefs des négociants, des corporations, du clergé et de la jeunesse. Il en donna à son beau-frère, N. Alexandresco, qui devait partir après lui, un autre millier pour qu'il les apportât à Islaz. Nicolas Balcesco en reçut aussi quelques centaines pour sa mission dans le district de Prahova.

Héliade sortit de chez lui et alla chez les Golesci. C'est de là qu'il mit en relation Alexandre Golesco avec les chefs des corporations et des négociants, en leur disant d'avoir pleine confiance en lui et de se conformer aux instructions qui leur seraient communiquées. Il donna encore à Mossoïu l'avis de ne mettre en circulation aucun exemplaire de la constitution avant le 9 juin, époque fixée pour le mouvement.

Les jeunes Maghiero, le fils et le neveu, ainsi que Racovitsa, Andreiesco, Costiesco et Zatreano, élèves de l'école des cadets, furent chargés de proclamer la constitution dans la caserne et dans les rues au jour désigné et après avoir reçu des nouvelles d'Islaz sur la réussite du mouvement. D'autres jeunes gens et chefs des corporations furent chargés pareillement, dès qu'ils verraient la proclamation affichée, de répandre le bruit que le domnu avait adopté la constitution, et d'inviter les masses à se rendre au palais pour le remercier. C'était un moyen propre à faire descendre le peuple dans la rue et à en imposer aux soldats, qui se trouveraient dans l'impossibilité de résister.

Après ces dispositions, Stephan Golesco et Héliade sortirent de la ville à neuf heurs du soir dans la voiture de Rosetti, qui les accompagna une demi-heure hors des barrières. Là les attendait la voiture qui devait les conduire à Islaz. Entre dix et onze heures ils étaient déjà en route.

---

[1] Ces deux pièces nous manquent; si nous pouvons nous les procurer avant la fin de l'impression de cet ouvrage, nous les communiquerons au lecteur parmi les notes.

Vers le matin, à la première station, ils furent atteints par un de leurs amis à demi initié dans le secret. Celui-ci allait, avec des chevaux de poste, à sa terre située dans le district de Romanati. Grâce à cette coïncidence, ils quittèrent leur voiture pour les suivre, et, par la vitesse de la poste, le même jour, le lundi, ils arrivèrent à Islaz à cinq heures du soir, sans accident.

Ils y trouvèrent Tell, Plessoïano, le prêtre Chapca et Constantin Alexandresco. Toute la journée du lendemain, le 8 juin, ils s'occupèrent des préparatifs du mouvement. Ils expédièrent au lieutenant Zalyc, qui se trouvait à Celeï, l'ordre de réunir la sixième compagnie, et de venir le plus tôt possible au devant de l'expédition. Un autre ordre fut expédié aux frères Racotsi pour qu'ils vinssent assister à la cérémonie et à la prestation du serment, et pour qu'ils préparassent leur division de cavalerie, stationnée à Zimnicea, à rejoindre le gros de l'expédition. Maghiero fut informé, à Caracal, de l'arrivée de ses compagnons et de la ligne de conduite qu'il devait prendre afin de sonder le domnu Bibesco. Vers le soir, par la sous-administration, les habitants de plusieurs villages furent avertis de venir assiter le lendemain à une cérémonie religieuse. Les soldats de Plessoïano étaient prêts et passèrent toute la nuit comme dans un camp. Le même soir, un soldat intelligent fut expédié à Bucaresci avec des lettres adresées aux conjurés et qui leur annonçaient que le mouvement allait éclater le lendemain, 9 juin[1].

---

[1] Nous conservons le souvenir de certains faits importants qui se rattachent à ce chapitre. Pour le moment nous les passons sous silence, nous réservant, selon les circonstances, ou de les publier parmi les notes que nous donnerons à la fin de cet ouvrage, ou dans des mémoires intimes publiés plus tard.

LIVRE III
L'OLTENIE

I

Le mercredi matin, 9 juin 1848, la place du village d'Islaz était remplie de paysans. La cinquième compagnie du premier régiment était sous les armes et en grande tenue. On y remarquait encore la sous-administration avec ses dorobans et une foule de négociants, de fermiers et de matelots du port qui étaient accourus poussés par la curiosité.

Au milieu de la place, sur une table en guise d'autel, brillait l'Évangile et la croix; vingt flambeaux allumés et la fumée de l'encens annonçaient une solennité. Un grand baptistaire, rempli d'eau, se voyait, protégé par deux étendards aux couleurs nationales.

L'hierée Radu Chapca, accompagné de deux autres prêtres, revêtus des ornements sacrés et la tête nue, attendaient debout devant l'autel. Le général Tell, le colonel Plessoïano, les capitaines Racotsi, Serrurius et Paraskivesco, Stephan Golesco et Jean Héliade, entourés d'autres officiers civils et militaires, attiraient tous les regards. Chacun s'interrogeait pour comprendre le but de cette réunion.

Les deux prêtres, sous la présidence de l'hierée Chapca, entonnèrent le service divin. L'eau fut bénie; les ministres de Dieu s'agenouillèrent, et, à leur exemple, tous les assistants et les soldats tombèrent à genoux la tête découverte. L'hierée

Chapca, après avoir lu le chapitre XXXVIIe d'Ezéchiel de la Résurrection, tout inspiré, leva les yeux au ciel et prononça la prière suivante:

„Dieu de la force et de la justice! ton œuil est sur nous. Regarde ton peuple prosterné devant ton Evangile et ta croix; il ne demande que ta justice divine. Ex auce et bénis sa prière. Donne la force à ses bras, et tes ennemis seront vaincus. Verse dans son sein le courage, dans son cœur la mansuétude et dans son esprit l'ordre.

Dieu de la lumière, tu dressas jadis la colonne de feu pour conduire Moïse dans le désert. Dis, Seigneur, que l'ange de bons conseils descende au milieu de nous et nous guide dans tes voies. Bénis, du haut du ciel, nos étendards couronnés de la croix de ton Fils bien-aimé; fais-les flotter sur le chemin de l'ordre et de la véritable gloire.

Seigneur! ton fils unique fut envoyé par toi en sacrifice pour le salut des hommes. Dans son amour, il *devint anathème* pour déifier le travail du pauvre; il devint la proie de la mort pour donner la vie et la liberté aux humains. Tu es le même Dieu: la victoire et la liberté sont à toi; sauve et délivre tout homme qui souffre; relève et vivifie ce peuple qui se meurt pour faire vivre ses oppresseurs. Sauve-le des abus qu'on tire de ses institutions et même de ses vertus; délivre-le de l'abus de la *claca*, de l'infâme *iobagie* inconnue à nos pères, de la corvée des chemins et des chaussées, de ces trauvaux des Pharaons, de toute persécution, de toute violation et iniquité. Rends-lui le temps et le lieu dont tu dotas l'homme; fais-le jouir du produit de son travail.

Soulage, Seigneur, un peuple écrasé par la souffrance, lève-toi, et fais connaître au monde que tu es le Dieu des laborieux et de tout homme qui s'approche de toi par le travail, la seule prière que tu bénis et exauces. Montre que tu es le père des pauvres, des orphelins et des veuves, le consolateur des opprimés. Nous n'invoquons que ton nom, nous ne demandons pour loi que ton Evangile. Ton fils a promis aux opprimés la justice, aux affamés le pain, aux désolés la consolation. Rends à tes enfants leurs biens et leur pain, selon ta justice. Que ton esprit de consolation et de vérité éclaire leurs esprits.

Jouissant de ta lumière, de ton amour, de ta justice et de ta force, nous te glorifierons, le trois fois saint; car à toi est le règne et la force et la glorie, à toi le Père, et le Fils et le Saint-Esprit, dans le présent et dans l'éternité, et dans les siècles des siècles. Amen."

L'inspiration dont était animé le ministre de Dieu, les rayons matinals du soleil inondant son front apostolique, en pénétrant la multitude, le rendait divin, et sa voix vibrait dans le cœur des assistants comme la voix de Dieu.

Tous se levèrent à l'intonation du cantique: „Seigneur, sauve ton peuple et bénis ton patrimoine…"

Mille accents repétèrent le nom du Seigneur. Les canons des bateaux du port répondirent au nom du Très-Haut qui se manifestait aux Roumains.

„Qui est grand comme notre Dieu? Tu es le Dieu qui produit des miracles." Telle fut la dernière hymne accompagnée de salves répétées.

Des deux étendards baptisés d'eau bénite, l'un fut pris par Héliade, et l'autre par le général Tell. Le premier harangua le peuple et lui confia son étendard, le second harangua les soldats et leur confia le sien.

Héliade lut la proclamation suivante, et en expliqua plusieurs paragraphes:

AU NOM DU PEUPLE ROUMAIN,

> *„Dieu seul est Seigneur, et il s'est manifesté à nous, bénis soit celui qui vient au nom du Seigneur."*

Respect à la propriété; respect aux personnes.

Frères Roumains!

Le temps de notre salut est arrivé. Le peuple roumain s'éveille au son de la trompette de l'ange du salut, et il reconnaît son droit de souverain. Paix à vous, car la liberté vous est annoncée.

Le peuple roumain se lève; il s'arme, non pour une lutte de parti, non pour rompre le lien de ses relations extérieures, mais pour mettre un frein aux méchants et tenir en respect les ennemis de l'ordre public. Le cri des Roumains est le cri de la paix, le cri de fraternité. Tout Roumain a le droit d'être appelé à ce grand acte de délivrance. Tout Roumain est un atome du corps souverain: paysan, ouvrier, commerçant, prêtre, soldat, étudiant, boyar, domnu, chacun est fils de la patrie, et d'après notre sainte croyance il est plus, il est fils de Dieu. Nous portons tous le nom de Roumains, et ce nom nous rend tous frères, il impose silence à tous les intérêts, il éteint toutes les haines. Ainsi, paix à vous! liberté à vous!

Ce réveil est pour le bien, pour le bonheur de toutes les classes de la société, sans dommage pour aucune d'elles, et même sans dommage réel pour aucune personne. Il ne convient pas de sacrifier le plus grand nombre pour le plus petit, car cela est injuste. Il ne convient pas non plus de sacrifier le plus petit nombre pour le plus grand, car cela est violent[1].

Le peuple roumain, en ce qui concerne l'extérieur, reste inoffensif, respecte toutes les Puissances, et demande que celles-ci respectent aussi ses droits, stipulés par les traités de Mircea et Vlad V, reconnus par tous les traités ultérieurement conclus entre la Sublime-Porte et la Russie, et proteste contre tous les actes qu'ont enfreint ces traités. Le peuple roumain est décidé avec une volonté ferme à conserver l'indépendance de son administration, l'indépendance de sa législation, son droit souverain à l'intérieur, et reste avec la Sublime-Porte dans les mêmes liens, rendu plus intimes encore par les lumières d'un siècle. Cette volonté est légale, basée sur les traités et ne porte préjudice à personne.

Le peuple roumain rejette un règlement qui est contraire à ses droits législatifs, ainsi qu'aux traités qui reconnaissent son autonomie. Cette répudiation est même à l'avantage de la Sublime-Porte, qui en sera l'arbitre de concert avec la France, l'Allemagne et l'Angleterre, desquelles les Roumains réclament justice et secours en cas d'agression.

Le peuple roumain décrète et arrête la responsabilité des ministres et des fonctionnaires publics, attendu que la non responsabilité n'est pour personne un droit d'hérédité ou de convention. En conséquence, cet acte ne porte préjudice à personne, et la décision du peuple est sainte.

Le peuple roumain veut une Patrie forte, unie par l'amour, composée de frères, non d'ennemis: en conséquence, il décide, d'après ses anciennes coutumes, l'égalité des droits civils et politiques de tous les Roumains. Quiconque est contre cette loi, est un ennemi du bonheur public, un Caïn fratricide au sein de notre mère, la Patrie.

Le peuple roumain veut établir le règne de la justice, et la justice émane de Dieu, et la justice ne permet pas que le pauvre seul supporte les charges du pays et que les riches en soient exempts. En conséquence, il décrète une contribution générale en rapport avec la fortune de chacun. Cette mesure enrichit le Trésor de la

---

[1] Dans l'ancien régime, tout un peuple était sacrifié à un petit nombre de familles oisives. C'était *injuste*. A la veille de la révolution, un bruit de colère, provenant des mêmes sources qui ont produit les massacres de Gallicie, circulait parmi les masses. La proclamation s'est écriée que ce serait *violent*.

patrie, et une mère riche peut rendre heureux tous ses enfants. Cette mesure n'est préjudiciable à personne, elle appelle tous les citoyens aux mêmes droits, aux mêmes devoirs, dans une patrie juste, florissante et qui ne veut plus subir le contrôle étranger[1].

Le peuple roumain rend à toutes les classes leurs anciens droits, consistants à avoir des représentants à l'Assemblée générale; il décrète dorénavant l'élection large, libre, juste, à laquelle tout Roumain a le droit d'être appelé, et dans laquelle la capacité, la conduite, la vertu et la confiance publique seront les seuls titres pour être élu. Cette loi ne lèse en rien les bons et les justes. Les Roumains ont toujours été bons, les étrangers le savent bien, et c'est prouvé encore par le proverbe qui dit: „Bon pays, mauvais contrat.“ Ce décret ne nuit donc à personne, il ne change que le contrat.

Le peuple roumain décrète la presse libre, la parole libre, les réunions libres, pour dire et pour écrire tout ce qui peut servir à démontrer la vérité. La vérité, les idées, les connaissances viennent de Dieu, pour le bien général des hommes, comme la lumière, comme l'air, comme l'eau, et sont par conséquent propriété universelle. Si la propriété privée elle-même doit être respectée, bien plus sacrée et inviolable doit être la propriété universelle. Étouffer

la liberté, éteindre les lumières, en arrêter les bienfaits en comprimant la presse, c'est une trahison envers la patrie, une apostasie envers Dieu. La liberté de la presse ne peut nuire qu'aux enfants des ténèbres.

Le peuple roumain veut la paix, veut la force, veut la garantie des biens matériels, moraux et politiques; il décrète donc une garde nationale, dont tout Roumain naît soldat. Tout Roumain est un gardien du bonheur public, un garant des libertés publiques. Cela ne peut nuire à personne, sinon à ceux qui conspirent contres les droits de la patrie.

Le peuple roumain appelle toutes les classes au bonheur, il reconnaît les bienfaits du commerce; il sait que l'âme du commerce est le crédit, le crédit dont jamais le système passé n'a aidé le développement. Il décrète donc l'établissement d'une banque nationale, mais avec des fonds nationaux.

Le peuple roumain, dans sa générosité et sa piété, rend hommage aux lieux saints. Il enverra dorénavant au Saint-Sépulcre et à d'autres établissements religieux, de l'huile, de l'encens, des cierges, et même de l'argent, afin d'entretenir des écoles, des prêtres pour la louange de Dieu; et toujours pour la plus grande gloire de celui qui a été crucifié pour l'émancipation des pauvres, il décrète que le surplus des revenus des monastères appartiendra à l'État, et sera employé à l'émancipation des pauvres et à leur salut. Il reprend toutes les terres monastiques pour les soustraire à toutes les dilapidations. Le peuple roumain rend à Dieu ce qui est à Dieu, et enlève aux pharisiens ce qui ne leur appartient pas pour le donner au pauvre qui est le frère du Seigneur. Ceci n'est pas préjudiciable aux Roumains, c'est au contraire pour leur salut et pour la glorie des saints lieux.

Le peuple roumain distribue la justice à tous également, et avec prédilection aux pauvres. Les pauvres, les paysans, les laboureurs, nourrisseurs des villes, vrais enfants de la patrie, qu'on a si

---

[1] En 1837, le corps des boyars avait protesté, dans l'Assemblée générale, contre l'article du règlement organique qui ravissait au pays le droit législatif. Pour toute réponse, le consul russe ainsi que ses partisans tenaient ce langage hypocrite. Ils disaient: „La Russie est la protectrice de la Valachie entière et non des boyars en particulier. L'Assemblée générale ne se compose que d'hommes qui ne contribuent en rien aux dépenses de l'État, toutes à la charge du paysan.“ Ils disaient encore que les boyars n'avaient pas le droit de dresser et de contrôler le budget, ni de se rassembler pour faire des lois à leur profit et au préjudice du paysan. Par conséquent, ils concluaient que la Russie, comme protectrice, avait le droit de contrôler les lois du pays. Mais lorsqu'en 1848, le pays entier, boyars et paysans, demandèrent par cette proclamation de contribuer tous aux charges publiques, la Russie, toujours en protectrice, vient avec ses armées étouffer la voix du peuple.

longtemps flétris du nom glorieux de Roumains[1], *qui ont supporté seuls les charges de l'État par leurs pénibles travaux de tant de siècles, qui ont cultivé et amélioré les terres, nourri les ancêtres des propriétaires actuels, leurs aïeux, leurs pères, et ces propriétaires eux-mêmes et qui ont droit à la générosité de ceux-ci et à la justice de la patrie, réclament une parcelle de terre suffisante pour la nourriture de leurs familles et de leur bétail, parcelle plus que rachetée par leurs sueurs de tant de siècles. Ils la réclament et la Patrie la leur donne; et la Patrie aussi, comme une bonne et juste mère dédommagera chaque propriétaire de la parcelle de terre qu'il cédera au pauvre, qu'il cédera selon le cri de la justice, selon la voix de l'Évangile, selon le noble cœur des Roumains où les étrangers eux-mêmes ont toujours trouvé accès, et où leurs frères, leurs nourrisseurs, leur force véritable, en trouveront davantage. La* claca *donc et cette infâme* iobagie *sont abolies; les travaux obligatoires des chemins sont abolis; le paysan sans terre devient propriétaire, acquérant par là une force invincible au profit du riche, au profit de tous, sans dommage pour personne; car tous les propriétaires seront dédommagés par le Trésor.*

Le peuple roumain, selon ses anciens droits, veut que le domnu, dans lequel se personnifie la souveraineté du peuple, soit fort de l'amour public, juste, éclairé, dévoué à la patrie, homme intègre; et pour le trouver tel à l'élection, décrète, d'après ses anciens droits, qu'il le cherchera dans toutes les classes de la société, dans toute la nation et non dans un petit nombre limité d'hommes. Le pouvoir n'a jamais été dans notre pays de droit héréditaire pour aucune famille; le pouvoir est à la patrie. La patrie le confie à celui de ses enfants qu'elle trouve le plus digne. Une telle élection resserre davantage nos liens avec la Sublime-Porte, car elle fait disparaître

---

[1] Pendant le régime des phanariotes, il était d'usage parmi les boyars d'exprimer leur mépris pour les classes laborieuses en les traitant de *Roumains*, épithète synonyme à leur genre de celle de manant.

le petit nombre d'hommes faciles à influencer au détriment de la Turquie et du peuple roumain. Le pouvoir souverain émane de Dieu, et dans chaque pays, il se trouve reflété quelque part; en Roumanie, il réside dans le peuple qui a le droit de nommer le chef de la patrie. Par conséquent, le peuple ayant le droit souverain peut en revêtir qui bon lui semble et pour le temps qu'il juge convenable. Il décrète donc que ce pouvoir (le domniat), sera donné à l'élu pour cinq ans, afin de mettre un terme aux rivalités et aux haines prolongées, et d'exciter entre les citoyens l'émulation d'être bons, intègres, utiles à la patrie, pour attirer la confiance publique.

Le peuple roumain rejette les titres que la corruption étrangère a introduits dans son sein contrairement à ses anciennes coutumes. Le domnu est élu parmi les citoyens, et, son pouvoir expiré, il redevient citoyen, fils de la patrie. Le domnu *n'est et n'a jamais été* prince*: domnu* (sieur*) est tout citoyen; domnu est aussi le titre du chef de l'État; c'est le seul titre connu de tous les Roumains. Celui de* prince *n'est connu que de ceux qui savent des langues étrangères. Les mots d'*altesse, *de* sérénissime, *sont des traductions du langage des phanariotes, amateurs des titres.*

Les nombreux besoins qu'éprouve actuellement la patrie à cause de l'indemnité à payer et de tant d'autres dépenses pour le progrès de la nation, ne permettent plus au peuple roumain de donner, au chef de l'État, une liste civile aussi considérable; et, indépendamment de cette raison, il croit qu'il est de la plus grande nécessité que ce chef donne, le premier, l'exemple d'une vie simple et modeste.

Les mots noble, noblesse, *sont inconnus au peuple roumain; les attributs qu'ils supposent lui sont encore moins connus; car rien n'est héréditare chez nous, ni rangs, ni titres, rien, si ce n'est la propriété et le nom de famille. Le peuple roumain décrète donc l'abolition de tous les titres sans fonctions et dont les noms ne nous rappellent que des temps de barbarie et de servilité*[1].

---

[1] Voir la Constitution expliquée d'après ses vrais principes.

La peuple roumain, protestant contre les mesures arbitraires et illégitimes qui viennent de taxer *l'instruction publique*[1] *dont le pauvre, l'orphelin, le fils de la veuve sont éloignés, protestant contre la mauvaise foi qui tendait à dégrader et à tuer la nationalité par la suppression de la langue nationale dans les écoles, décrète une instruction égale pour tous, progressive, aussi complète que le comportent les facultés de chacun, et gratuite; décrète l'institution d'une école polytechnique, de deux universités: l'une à Bucaresci et l'autre à Craïova, ainsi que d'un lycée et de pensionnats pour les deux sexes dans chacune de ces deux villes; d'un lycée, d'un pensionnat et d'une école normale dans chaque chef-lieu de district, et d'une école primaire, bien organisée, dans chaque village; décrète l'enseignement dans la langue nationale comme par le passé, et, pour faire fleurir cette langue conformément à sa nature et à son origine, prescrit l'emploi de l'alphabet latin dans tous les livres sacrés ou profanes, ainsi que dans les écritures des administrations publiques.*

Quant à ce chapitre de l'instruction publique dont nous venons de parler, le gouvernement sera tenu, sous sa responsabilité, de poursuivre avec la plus grande activité la création des établissements d'éducation; et, de même qu'on ne laisse point un chrétien naître et mourir sans avoir reçu le baptême, de même aucun fils de citoyen ne doit rester privé d'instruction; pour ceux qui déjà ont dépassé l'âge de douze ans, des mesures seront prises afin qu'ils puissent jouir, autant que possible, des bienfaits de cette loi. Le peuple roumain a reconnu que sur l'instruction repose l'avenir du pays ainsi que la véritable garantie des institutions de la patrie.

Le peuple roumain rejette l'usage barbare et inhumain de posséder des esclaves et déclare la liberté des Zigans appartenant aux particuliers. Le peuple roumain pardonne à ceux qui ont supporté jusqu'à présent la honte d'avoir des esclaves, et la patrie, en bonne mère, dédommagera de son trésor *quiconque se déclarera lésé par cet acte chrétien.*

Le peuple ayant décrété les droits civils et politiques dont le citoyen a toujours joui, déclare que tout Roumain est libre, que tout Roumain est noble, que tout Roumain est un domnu. En conséquence, il abolit à l'avenir toute peine corporelle et brise, à la face des bourreaux, le fouet et la verge qui degradaient la dignité du citoyen. Ces peines corporelles sont enlevées à tous les tribunaux et, à plus forte raison, supprimées dans l'armée.

Le peuple roumain, bien qu'il ne reconnaisse point l'existence de la peine de mort, mais, attendu que dans les tribunaux criminels, les juges de l'ancien système avaient osé porter quelques arrêts de mort sans avoir pu les faire mettre à exécution, décrète l'abolition absolue de la peine capitale, aussi bien en sentence *qu'*en fait.

Le peuple roumain voyant ses relations interrompues avec la Sublime-Porte, surtout depuis 1828, voyant que son représentant à Constantinople est un étranger, réclame le droit qu'il possède d'avoir des relations directes avec la Sublime-Porte et prescrit qu'à l'avenir son représentant à Constantinople soit Roumain.

En résumé, le peuple roumain décrète les articles suivants:

1° Indépendance administrative et législative fondée sur les traités de Mircea et de Vlad V; non-intervention des puissances étrangères dans les affaires du pays;

2° Égalité des droits civils et politiques;

3° Contribution générale;

4° Assemblée nationale composée de représentants pris dans toutes les classes de la société;

5° Le chef de l'État responsable, élu pour cinq ans et éligible dans toutes les classes de la société;

6° Diminution de la liste civile; tout moyen de corruption enlevé;

---

[1] L'instruction publique était gratuite en Valachie. Le dernier domnu, Bibesco, la frappa d'une taxe qui la rendait inaccessible aux classes inférieures. Il avait encore banni la langue nationale dans les collèges.

7° Responsabilité des ministres et de tous les fonctionnaires publics;

8° Liberté absolue de la presse;

9° Toute récompense décernée, au nom de la patrie, par ses représentants et non par le chef de l'État;

10° Droit pour chaque district de choisir lui-même ses fonctionnaires; droit qui découle de celui que le peuple entier a de choisir le chef suprême;

11° Garde nationale;

12° Émancipation des monastères dédiés aux saints lieux;

13° Abolition de la claca du paysan qui devient propriétaire au moyen d'une indemnité;

14° Aboliton de l'esclavage des Zigans moyennant une indemnité;

15° Représentant de la nation à Constantinople pris parmi les Roumains;

16° Instruction égale, complète et gratuite, pour tous les Roumains des deux sexes;

17° Abolition des titres sans fonctions;

18° Abolition des peines corporelles dégradantes;

19° Abolition de la peine de mort, en sentence *et* en fait;

20° Établissement pénitentiaire où les criminels expieront leurs péchés et d'où ils pourront sortir améliorés;

21° Emancipation des Israélites et égalité des droits politiques pour les citoyens de toutes les religions;

22° Convocation immédiate d'une Assemblée générale constituante, et élue pour représenter tous les intérêts et toutes les classes de la société, et qui sera chargée de rédiger et de confirmer ainsi la Constitution sur les bases de ces vingt-deux articles décrétés par le peuple roumain[1].

---

[1] Voir parmi les notes la *Constitution roumaine* expliquée d'après ses vrais principes.

Cette assemblée laissera à la postérité, pour héritage, cette Constitution, et elle sera obligée de la compléter par une disposition portant qu'immanquablement, et de plein droit, le peuple choisira, tous les quinze ans, des députés qui, réunis en assemblée extraordinaire, introduiront les réformes exigées par l'esprit de l'époque. De cette manière seront prévenues les tristes circonstances qui forcent un peuple à demander des réformes à main armée, et nos descendants seront préservés de la cruelle nécessité où se trouve aujourd'hui le peuple roumain.

Ces arrêtés expriment les vœux unanimes de la nation; ils ne sont que ses anciens droits révélés, ils sont conformes aux lois, conformes aux traités. La Sublime-Porte les acceptera, autant dans sa générosité que dans ses propres intérêts. Le rôle de la Russie est d'assurer nos droits dans le cas où ils seraient foulés aux pieds par l'étranger; c'est d'autant plus son rôle, qu'en ce moment nous voulons être réintégrés dans ces droits; si elle nous est contraire, elle prouvera au monde qu'elle a eu des arrière-pensées contre nous et contre la Turquie. Le chef de l'Église bénira ces décisions s'il est pasteur selon la loi de Christ; il signera le premier ce décret s'il veut être notre pontife, s'il est pénétré de l'esprit de l'Évangile. Le chef de l'État ne peut être contraire aux volontés du peuple puisqu'il est son élu; il ne peut s'opposer à un pareil acte sans devenir traître à la patrie et rebelle envers la Sublime-Porte.

Les boyars ne peuvent être contraires à ces décisions, attendu qu'ils ne perdent rien, et, par leur concours, ils donneront un témoignage des nobles sentiments qui doivent caractériser les principaux d'une nation. Nos ancêtres nous ont assuré une patrie au prix de leur sang. La mission des boyars actuels est d'affermir dans son sein la justice du ciel, la justice évangélique. Leur mission d'aujourd'hui a bien plus de prix devant Dieu.

Les commerçants, les industriels, les paysans bénissent ces loi; ils les réclament, ils les exigent; et, bien qu'ils n'aient pu élever la voix jusqu'à présent, ils les ont demandées des yeux, des mains, de *tout leur être sans proférer une parole: comme le muet, consumé par la soif, demande de l'eau; comme celui que l'asphyxie menace demande de l'air.*

Frères roumains, soldats, qui êtes nos fils et nos frères, veillez à l'ordre public, puisque c'est là votre devoir. N'écoutez pas nos ennemis communs qui vous ordonnent de souiller vos mains du sang de ceux qui se lèvent pour votre bien et celui de vos pères. Les réformes, les nouvelles lois portées par le peuple vous élèvent à la dignité d'hommes, abolissant les peines corporelles qui vous mettaient au rang des bêtes, vous ouvrent la carrière de l'avancement et en assurent les droits à vos pères et à vos frères. Quand vous quitterez le fusil désormais, ce ne sont plus les corvées et les fouets des dorobans qui vous attendent, c'est une patrie qui vous invite à venir au banquet fraternel de tous ses enfants. Ceux qui vous commanderont de faire feu sur vos frères, remarquez-les, ils ne sont point Roumains, ou, s'ils le sont, ils sont vendus et ils vous vendent aussi pour aller remplir de vos corps les fossés des forteresses en combattant contre ceux qui veulent le bien de l'humanité.

Officiers roumains, vos frères d'armes de l'Europe vous ont donné l'exemple; l'Europe civilisée a les yeux sur vous. Vous avez ceint l'épée pour maintenir l'ordre et pour lutter contre les ennemis de la patrie. Veillez à l'ordre public. Vous connaissez mieux que vos soldats les vrais ennemis de la patrie; tirez vos épées, faites-les luire au soleil de la justice et de l'indépendance. La carrière la plus glorieuse, dans les annales de la patrie, s'ouvre devant vous. Félicitez-vous de vous trouver à la tête de vos frères d'armes dans ce grand jour venu de Dieu, et qui, entrant dans l'éternité, se présentera devant Dieu avec sa mission accomplie, son front couronné de vos noms comme d'autant d'étoiles, emblème du salut du peuple roumain; mais si vos chefs vous commandaient des actes sacrilèges contre vos frères, vous n'avez à écouter que le peuple souverain; brisez vos épées devant tout ordre fratricide: de tels commandements seront inspirés par le souffle de Satan. Celui-ci fut aussi chef dans les légions célestes, mais les anges de la paix et de l'amour lui arrachèrent les ailes. Arrachez, de même, les épaulettes à tout chef, traître à la patrie, qui commanderait de verser la moindre goutte du sang de vos frères.

Pieux religieux, évêques, prêtres, c'est vous qui remplacez les apôtres, et c'est aujourd'hui que se proclament les lois basées sur l'Evangile. Il est de votre devoir de sortir la croix à la main et de sceller les canons et les armes meurtrières. Jésus-Christ est ressuscité! L'esclavage et la mort on été terrassés. C'est à vous de dire au monde qu'anti-christ est tout homme qui cause la mort de son frère, tout homme qui veut encore l'esclavage, tout homme qui n'a point pitié du pauvre, de la veuve et de l'orphelin. Revêtez vos habits sacerdotaux, armez-vous de la croix et entonnez le psaume CVIIIe contre tout traître à la patrie.

Boyars, vous avez été généreux envers les étrangers, vous les avez reçus, vous les avez nourris, vous les avez enrichis, vous les avez appelés à partager vos droits; et vous ne serez pas les ennemis de vos frères, vous ne ferez pas la honte de notre patrie à l'étranger, vous n'imprimerez pas une tache à votre nom, vous ne léguerez pas la malédiction à vos enfants, vous ne les ferez point rougir du nom que vous leur léguerez. Donnez, de votre belle âme, le bonheur à vos frères, qui ne saurait vous coûter, car Dieu vous paiera au centuple, et les institutions nouvelles décupleront vos biens. Venez tous, tendez la main pour fondre toutes les classes en un seul corps que nous puissions nommer, sans honte, NATION.

Citoyens, vous tous, prêtres, boyars, soldats, négociants, industriels, de quelque classe, de quelque nation, de quelque religion que vous soyez, étrangers qui vous trouvez dans la capitale et dans les villes, Français, Allemands, Serbes, Arméniens, Bulgares, Israëlites, armez-vous pour maintenir le bon ordre et concourir à ce grand acte. Notre patrie est la vôtre, s'il vous convient de rester chez nous; et la patrie vous reçoit. Le système déchu ne vous a pas appelé au banquet commun; nous aurons *désormais la même table; le même banquet de fraternité nous est préparé: nous aurons les mêmes droits.*

Et vous, bénis laboureurs, frères du Christ, le produit de vos sueurs, le pain et le vin se transforment en corps et en sang du Seigneur; vous êtes les fils du Ciel, les fils de la paix et de la force; vous êtes nos nourrisseurs; vous avez pleuré et vous vous réjouirez; vous avez été altéré de justice et votre soif sera apaisée. C'est à vous que le Sauveur du monde a annoncé le bonheur. Vous serez heureux et dans ce monde et dans l'autre. Restez à vos postes, car le jour du bonheur est arrivé; cultivez vos champs dont la patrie aujourd'hui vous fait don et qui vous sourient et vous convient à l'abondance. Attendu que l'esprit du mal, Satan, peut encore exciter des ennemis que envient votre délivrance et votre félicité, envoyez de chaque village un prêtre et trois autres hommes chargés de demander en votre nom la justice qui vous est due. Tout le monde vous accorde la justice, les mains pleines et les larmes aux yeux.

Et toi, chef de l'État, élu du peuple! le peuple regrette amèrement de ne te nommer que le dernier, et il dépendait de toi d'être le premier. La patrie t'a élu; elle t'a regardé comme son fils le plus cher, ta conduite a été problématique: tu t'es montré aux yeux de la patrie et du monde comme l'enfant prodigue de l'Évangile. Reviens au milieu du peuple, et la Patrie mettra l'anneau de l'alliance à ton doigt et fera immoler le veau gras; nous ne te demandons pas compte de tes actes, car tu es notre frère, tu es Roumain; tu en rendras compte devant ta conscience et devant Dieu. Nous ne savons si ce que tu as fait était volontaire ou forcé. Il est temps de démontrer au monde que tu es ce que tu as toujours été, Roumain; il est temps de laver le passé et de ne pas léguer à tes enfants un nom flétri. La Patrie te réclame pour son fils, elle déchire ses vêtements, elle se frappe la poitrine, elle cherche avec inquiétude, demandant qu'aucun de ses enfants ne périsse et qu'aucune goutte de sang roumain ne soit verse. La patrie oublie tout, sois à elle, car elle désire te voir présider à ce grand acte d'aujourd'hui; fais une belle page à l'histoire roumaine; ne fais pas rougir de leurs pères tes enfants qui se trouvent au sein de la France. Ne laisses pas dans les circonstances actuelles le peuple sans chef, livré aux intrigues qui pourraient amener l'anarchie; car alors malheur à nous, et trois fois malheur à toi!

Frères roumains, ne craignez aucune puissance barbare du dehors, car les temps de l'oppression et du droit du plus fort sont passés. Veillez à l'ordre public; armez-vous en gardes nationales pour maintenir vos droits, pour former la croisade de la fraternisation des classes au dedans, et pour prendre part, au dehors, à la croisade de la fraternisation des peuples. Réunissez-vous sous les drapeaux de la patrie. Les trois couleurs nationales sont l'arc-en-ciel de nos espérances. La croix qui les surmontent rappellera à la Russie qu'elle se dit chrétienne. Nous planterons la croix sur nos frontières et la Russie ne passera pas sur notre sol avant d'avoir foulé aux pieds la croix q'elle adore. Si elle n'est pas saisie de crainte devant ce signe rédempteur, nous enverrons à sa rencontre, non des armes qui nous manquent, mais nos prêtres, nos vieillards, nos mères et nos enfants, qui, accompagnés de l'ange de Dieu, gardien de ceux qui se lèvent en son nom, pousseront un cri; et on entendra jusqu'aux extrémités de l'Europe que les Roumains n'ont jamais rien pris aux Russes et qu'ils ne veulent point les recevoir dans leur patrie. Les prêtres poseront l'Évangile, base de nos institutions, sur leur chemin, pour qu'ils la foulent aux pieds, et qu'ils viennent asservir un peuple qui a toujours voulu leur bien et qui les a toujours soutenus dans leurs guerres.

La Russie, jusqu'à ce jour, s'était dit garante de nos droits; nous, dans notre cri, nous ne demandons que nos droits, et nous protestons d'avance, auprès de la Sublime-Porte, de la France, de l'Allemagne et de l'Angleterre, contre toute invasion de notre sol qui viendrait toubler notre bonheur et détruire notre indépendance légale.

Cependant, le peuple roumain déclare aujourd'hui à la face de Dieu et des hommes, que si, dans sa proclamation, il se montre *animé de l'esprit de la paix, s'il ne prend point un ton menaçant, s'il se tient dans les limites des lois et des traités, cela vient de son esprit de légalité et de son âme qui adore également sa liberté et celle des autres peuples; c'est la preuve que, voulant être réintégrés dans leurs droits, les Roumains savent respecter les droits des autres nations. C'est ce sentiment et non la peur qui leur fait tenir ce langage, car ils forment une nation de plus de huit millions d'âmes*[1]*, et en cas d'invasion étrangère qui menacerait leur liberté, chacun d'eux saurait défendre ses foyers. L'étranger, en dernier lieu, si le malheur arrive, si Dieu nous abandonne, ne pourra conquérir que la terre et non les hommes. Pas un Roumain ne survivra à l'indépendance de sa patrie.*

Frères roumains, respectez la propriété et les personnes. Réunissez-vous, réunissez-vous en masse; armez-vous; mais imitez vos frères de la Transylvanie. Voyez comme ils se sont rassemblés par dizaines de mille sans faire le moindre tumulte, sans causer le moindre désordre. N'ayez d'autre crainte que la crainte de Dieu, et alors vous pourrez chanter sans rougir:

„Le Seigneur est avec nous.“

Le Seigneur est avec nous, frères; levez-vous en son nom, et l'ange de justice céleste écrasera tout ennemi, il renversera le cavalier et son cheval; ses chars et ses armes seront réduits en poussière, ses projets seront dissipés comme la fumée.

Aux armes, Roumains! aux armes du salut!

9 (21) juin 1848.
Islaz, du camp de la Régénération.

Signés:
Le prêtre Radul Chapca, Jean Héliade, Stephan Golesco, Christian Tell et Nicolas Plessoïano

---

[1] La nation roumaine se compose de onze millions d'habitants. Cette proclamation exclut ici ceux de la Transylvanie et du Banat, pour ne pas donner prise aux réclamations de l'Autriche.

II

Tous les assistants prêtèrent serment à la Constitution sur l'Évangile et sur les étendards. On confia la défense de la Constitution au peuple. On invita tout citoyen qui se déciderait à coopérer à l'œuvre de la Régénération roumaine à passer sous l'étendard civil. Plusieurs personnes parmi les paysans, négociants, fermiers et matelots, accoururent sous le drapeau national aux trois couleurs, en criant: Vive la Roumanie! Vive la Constitution!

En présence de tous, deux anciens sous-officiers qui, malgré leurs capacités, n'avaient pu avancer dans leur carrière à cause de leur condition villageoise, furent promus au grade de sous-lieutenants. Enfin, le gouvernement provisoire fut proclamé. Les membres dont il se composa étaient l'hiérée Chapca, Stephan Golesco, Christian Tell, Georges Maghiero, Nicolae Plessoïano et Jean Héliade Radulesco.

Maghiero était à Caracal comme administrateur du district de Romanati. Les membres présents du gouvernement expédièrent de suite une estafette à Caracal pour avertir Maghiero du mouvement, et pour le charger d'expédier sans retard à Bucaresci la lettre suivante adressée au domnu Bibesco:

Justice! – Franternité!

Au nom du peuple roumain, le gouvernement provisoire.

Grandeur,

Le mouvement qui agita la France et l'Allemagne se fit sentir dans toute l'Europe, et ne tarda pas à inquiéter la Roumanie.

Le peuple roumain, exaspéré par ses longues souffrances; les habitants de la capitale inquiétés par l'arrivée du commissaire russe, toujours précurseur de troubles, et par un complot étranger et ténébreusement ourdi afin de troubler le repos public dans *l'ivresse des passions, se sont vus forcés de prendre part à un mouvement national, de défense et de principes. L'entreprise fut improvisée et spontanée; car votre Grandeur n'était plus en état d'inspirer la confiance ni d'opposer la force et l'énergie nécessaire aux intrigues étrangères.*

Les soussignés, redoutant que le mouvement ne dégénérât en anarchie, voyant que l'opinion publique se concentrait autour d'eux, se sont déterminés à se mettre à la tête d'un mouvement régénérateur, dont le but est de maintenir l'ordre et de proclamer la volonté du peuple par la proclamation ci-jointe. Elle appelle tout Roumain à prendre part à la grande œuvre de la régénération; elle n'exclut pas même votre Grandeur.

Considérant que vos mains affaiblies ne sont plus en état de tenir les rênes du gouvernement, et que votre voix n'a plus d'influence sur l'armée, les soussignés, dans le but de remplir leur mission, se sont vus dans l'inévitable nécessité de prendre, par intérim, une charge difficile, et se sont constitués en gouvernement provisoire.

Au nom du peuple roumain, ils ont l'honneur de vous communiquer la manifestation nationale et la Constitution qui est basée sur nos anciennes lois et coutumes; ils vous invitent à obéir à la voix de la patrie et à vous mettre à la tête de cette grande entreprise.

Par le consentement de votre Grandeur, par votre signature apposée sur la Constitution, le peuple sera rasuré, le crédit de votre Grandeur rétabli, et par consequent vos forces seront restaurées.

Les soussignés n'attendent que votre réponse, et dès qu'ils recevront une nouvelle aussi heureuse et aussi désirée, dès qu'ils seront convaincus par des preuves suffisantes de la sincérité de votre cœur, ils cesseront de gouverner, et s'estimeront heureux de recevoir vos ordres.

Les membres du gouvernement provisoire:
L'hiérée Chapca, Jean Héliade, Christian Tell,
Stephan Golesco, Nicolas Plessoïano[1].
Islaz, du camp de la Régénération.
9 juin 1848, N° 1.

Parmi les signatures, il ne manquait que celle de Maghiero, car il se trouvait à Caracal, comme nous venons de la dire. Il fut chargé d'expédier cette lettre à Bibesco, de l'avertir de ce qui venait de se passer, et de lui demander des instructions sur ce qu'il devait faire. On avait pris cette mesure pour s'édifier sur les véritables sentiments du domnu, et sur toutes les déclamations de patriotisme qu'on entendait si souvent sortir de sa bouche. Quelques-uns, et notamment Maghiero, croyaient encore que Bibesco aurait le courage de se mettre à la tête du mouvement. Il s'agissait de savoir si le domnu serait contraire à cette entreprise où toutes passions étaient étouffées; et pour s'éclairer à se sujet, tous furent d'avis d'approuver une mesure aussi sage que prudente.

Tournu, le chef-lieu du district de Teliorman, est situé à une demi-poste d'Islaz. Par un décret sous le n° 2, le gouvernement provisoire nomma Constantinesco administrateur de ce district, afin d'y proclamer la Constitution en remplaçant l'ancien administrateur.

Le capitaine de cavalerie Racotsi, présent à la cérémonie, et qui avait prêté serment à la Constitution, reçut l'ordre d'aller rejoindre sa division qui stationnait à Zimnicea, et de la conduire à Caracal ou à Craïova.

---

[1] Ces trois pièces: la prière de l'hiérée Chapca, la proclamation constitutionnelle et la lettre que nous venons de lire, ainsi que les autres pièces suivantes, sont traduites presque à la lettre.

Le contenu de la proclamation et de cette lettre adressée au domnu est suffisant pour démontrer au lecteur l'inquiétude dans laquelle se trouvait le pays par suite du complot russe, après l'arrivée de Duhamel. On peut voir que le mouvement de la Valachie ne fut qu'un mouvement de défense.

On expédia aussi au lieutenant Zalyc l'ordre de venir, avec la sixième compagnie, rejoindre le camp par le chemin de Caracal.

III

Le même jour, vers les dix heures du matin, le camp d'Islaz fut levé, et se mit en marche pour Caracal.

Le lendemain matin, à deux postes plus loin, il se réunit à la sixième compagnie, commandée par Zalyc, ainsi qu'à plusieurs centaines de paysans armés qui l'attendaient au village de Ghircova, leurs prêtres en tête.

Le 10 juin au soir, le camp s'arrêta à Crussov, une poste avant Caracal, pour y passer la nuit et prévenir les habitants de cette dernière ville de leur entrée. Le gouvernement provisoire expédia la lettre suivante adressée à la municipalité:

Justice – Fraternité

Citoyens de Caracal,

Les premiers colons qui vinrent de Rome pour repeupler la Dacie furent établis dans ce district, qui conserve encore le nom de Romanati (nés à Rome). La première croix transplantée dans le pays idolâtre des Daces fut portée par l'aigle victorieuse de vos ancêtres. Ce sont eux qui armèrent la nouvelle Roumanie de l'aigle croisée.

La ville que vous habitez et que nous venons saluer pour y proclamer la Constitution roumaine porte le nom d'un des Césars. Le sol de ce district renferme dans son sein une foule de souvenirs et de monuments qui attestent notre glorieuse origine.

Citoyens de Caracal, il fut réservé à votre district de voir s'élever le premier étendard du salut roumain et de proclamer des vérités qui tôt ou tard sauveront la Roumanie. Vos frères qui se trouvent devant les portes de votre ville ont abandonné biens, carrières, prérogatives, droits, avenir de leurs enfants, et se sont consacrés à la croix qu'ils viennent de lever et de subir au nom du Sauveur du monde. Le mouvement qui vient de s'accomplir dans votre district régénèrera notre patrie; et l'histoire illustrera ses pages par le dévouement de ces dignes descendants de Romanati. Honneur à votre ville, si vous vous empressez d'imiter l'exemple de vos frères, et de comprendre les vérités manifestées au nom du peuple roumain par la proclamation ci-jointe.

Demain, nous serons dans vos bras pour vous donner le salut fraternel et pour célébrer avec vous la manifestation des principes qui trouvèrent hospitalité sur votre sol classique. C'est de chez vous qu'ils répandront leurs semences fécondes dans toute la Roumanie, et fructifieront dans l'avenir.

Salut et fraternité.

Les membres du gouvernement provisoire.
(Suivent les signatures.)
«Du camp de la régénération. N° 5

Le 10 juin 1848.

Dans la nuit, vers les dix heures, Maghiero vint dans le camp pour se concerter avec ses collègues. Il leur montra une lettre qu'il venait de recevoir du ministre de l'intérieur. Cette lettre l'avertissait que Stephan Golesco et Héliade avaient disparu de la capitale, et qu'on les soupçonnait d'être passés dans le district de Romanati. Maghiero était invité à faire tout son possible pour s'assurer de leurs personnes et pour les renvoyer à Bucaresci sous bonne escorte, et avec tous les égards convenables. Maghiero leur communiqua ensuite des circulaires timbrées du cachet rouge du domnu, qui venaient de paraître, qui avaient été distribuées par milliers dans tous les villages, et qui invitaient les paysans à se tenir sur leurs gardes et à ne pas se laisser séduire par des hommes qui allaient prochainement les exciter à entreprendre des choses illégales; à les arrêter même partout où ils les trouveraient, et à les amener aux autorités locales. Toutes ces mesures avaient un peu désenchanté Maghiero sur le compte de Bibesco. Il délibéra et s'entendit sur plusieurs points avec les chefs du mouvement; il passa toute la nuit dans le camp, et à l'aube du jour, il était déjà de retour à Caracal.

Le camp fut levé dans la même matinée, et l'on partit pour le chef-lieu de Romanati. Partout, dans les villages que l'expédition traversa, on voyait flotter sur la tour de l'église la bannière tricolore. A la limite de l'arrondissement de Caracal, des milliers de paysans, avec les bannières de leur église, le protoprêtre et le sous-administrateur à leur tête, attendaient le gouvernement provisoire ainsi que l'armée de la régénération. Les prêtres, ornés de leurs vêtements sacrés, portaient l'Évangile et la croix; les enfants portaient des palmes et chantaient: „Combien tu es grand, Seigneur, et combien les œuvres de tes mains sont miraculeuses! Tu es le Dieu qui opère des miracles!" Pour toute exclamation, le peuple ne poussait qu'un cri, celui de *Hossannah à ceux qui viennent au nom du Seigneur*! Les hommes et les jeunes gens se rangeaient sous l'étendard tricolore et grossissaient l'expédition.

Hors de la ville de Caracal, le président de la municipalité, ses collègues et les notables parmi les habitants, tous décorés de cocardes et l'étendard tricolore à léur tête, étaient venus à la rencontre de leurs hôtes. Ils se présentèrent devant le gouvernement provisoire avec du pain et du sel, et les félicitèrent sur leur grande entreprise et sur leur bonne arrivée.

A la barrière de la ville, Maghiero, à la tête de tous les fonctionnaires publics et des dorobans à cheval, suivi de milliers d'habitants, reçut le gouvernement avec tous les honneurs qui lui étaient dus et lui présenta ses rapports comme

administrateur. Trois dames vinrent le féliciter aussi: madame Maghiero accompagnée de mademoiselle Maghiero, et madame Arcesco, l'épouse du secrétaire de l'administration. Mademoiselle Maghiero prononça un petit discours et présenta aux membres du gouvernement les écharpes tricolores brodées par ses propres mains, et les décora des cocardes nationales.

C'est ainsi que les soldats de la Régénération entrèrent à Caracal au son de la musique et des cloches de toutes les églises. Les acclamations les suivirent jusqu'à l'endroit destiné à leur réception. C'était un vaste emplacement; une grande tente était dressée au milieu pour les membres du gouvernement; une table circulaire entourait la tente et invitait les soldats et les volontaires à dîner. Le repas fut copieux et pittoresque. Des toasts furent portés à la nation, à la Constitution, au gouvernement national, aux soldats de la Régénération, aux membres de la municipalité, aux habitants de Caracal, et à tous ceux du district de Romanati. Chaque toast était salué par des acclamations, par la musique et par les cloches.

Après midi, vers le soir, C. Arcesco fut nommé administrateur de Romanati pour remplacer Maghiero. Le gouvernement fit des promotions parmi les officiers auxquels il désirait confier des commandements. Tell fut promu au grade de colonel, Plessoïano à celui de major, Serrurius et Zalyc à celui de capitaine.

On demanda le compte du dîner et du souper qu'on avait servis aux soldats de la Régénération. La municipalité de la ville refusa de la faire présenter, et envoya au gouvernement une lettre pleine de dignité et de sentiment où elle disait que tout ce qui était public appartenait à la nation, que jamais la patrie n'avait eu un gouvernement plus propre à représenter et à exprimer sa volonté et ses besoins. Payer, disait-elle encore, les dépenses que la ville avait faites pour la nourriture des soldats de la Régénération, c'eût été traiter la ville comme une auberge et les enfants de la patrie comme des étrangers voyageurs. La municipalité ne considérait ces soldats que comme étant chez eux, dans leurs propres foyers; ils ne passaient point par cette ville, mais ils en partaient pour proclamer des principes et des vérités salutaires: ce qui faisait l'honneur du district et de la ville.

IV

Le lendemain, 12 juin, le camp fut levé et l'on se mit en marche pour Craïova. Maghiero, seul, demeura encore à Caracal pour remettre l'administration du district entre les mains de son successeur, et pour y attendre la réponse de Bibesco à sa lettre qui accompagnait l'adresse du gouvernement provisoire.

A midi, l'expédition s'arrêta pour prendre un léger repas. Plusieurs centaines de paysans des villages environnants armés de lances et de faux et conduits par un jeune homme, N. Rousso, vinrent rejoindre le camp. Ce jeune homme, plein de vigueur et d'éloquence, entraînait les masses avec une puissance égale à celle du prêtre Chapca. Sa physionomie, son costume, son langage grave et énergique, rappelaient les anciens tribuns. On voyait en lui la personnification, l'incarnation du peuple paysan. Le mouvement de la Valachie eut en lui, jusqu'au dernier moment, un auxiliaire infatigable, le peuple un serviteur dévoué.

L'expédition, après un repos de deux heures, se mit en marche vers Craïova. Le soir, dans le même journée, elle fut rejointe par Maghiero avec plus de deux cents dorobans à cheval, bien armés et bien équipés.

Il avait reçu la réponse de Bibesco attendue par lui; écrite sur un très petit morceau de papier, elle était ainsi conçue:

„Vous m'écrivez que cinq hommes avec quatre-vingts individus se sont soulevés dans votre district et se sont constitués en gouvenement provisoire... Vous me demandez ce que vous devez faire? – Leur donner la mort. Vous vous entendrez avec le colonel Garbasky qui est sur le point de partir de la capitale pour rejoindre son régiment à Craïova.“

Maghiero n'avait pas écrit qu'il y avait dans le mouvement quatre-vingts hommes, car les soldats seuls étaient plus de quatre cents dans les deux compagnies, et les paysans, avec les volontaires de diverses conditions, dès le second jour, surpassaient le nombre de deux mille, sans compter la division de cavalerie commandée par Racotsi, laquelle s'était aussi soulevée et qui était attendue de jour en jour. Puis, comme Maghiero n'avait à sa disposition que ses dorobans, lors même qu'il aurait voulu se montrer hostile à l'entreprise, il ne lui aurait pas été si facile de donner la mort à tant d'hommes tous décidés à vendre chèrement leur vie, et dont la force principale reposait sur la raison et la justice, et plus encore sur les souffrances de la nation depuis dix-huit années.

Des lettres de Bucaresci, du 10 juin, annonçaient, en outre, que trois individus avaient chacun tiré, contre Bibesco et Villara, deux coups de pistolet. Cette nouvelle affligea profondément les chefs du mouvement, car un pareil acte était contre leurs principes, contre leur programme. Une œuvre si pure venait d'être souillée par cet attentat impolitique; mais, comme parmi les initiés restés à Bucaresci on n'en connaissait aucun qui eût pu être inspiré par des intentions aussi noires, comme tout le comité révolutionnaire avait adopté le dessein de soutenir Bibesco et de faire parvenir, par son entremise, les réclamations du pays à la Sublime Porte, tous les chefs du mouvement furent tentés de croire que cette nouvelle était fausse, ou, au moins, que l'attentat était factice et ordonné par Bibesco lui-même ou par le parti russe afin de pouvoir incriminer le mouvement. On disait que six coups avaient été tirés, cependant aucune balle n'avait atteint même la voiture;

Bibesco, d'ailleurs, ne faisait aucune allusion à ce sujet dans sa lettre adressée à Maghiero; on disait encore qu'un des prévenus était le frère d'un ex-capitaine des gardes de l'empereur Nicolas et gendre de Villara, et que les coups avaient été tirés contre Bibesco et Villara! À la suite de la réponse que Maghiero venait de recevoir ainsi que de cette nouvelle impudemment inventée, les membres du gouvernement provisoire se décidèrent à considérer dorénavant Bibesco comme ennemi et à le traiter comme tel. Ils se déterminèrent donc à révolutionner toute la petite Valachie.

La frère de Bibesco, Jean, administrateur à Craïova, excitait les habitants de cette ville contre le gouvernement provisoire et contre tous ceux qui le suivaient. Il les invitait à prendre les armes et à défendre leurs biens contre les rebelles qui venaient, selon lui, apporter les flammes et la mort. Le bataillon en garnison, commandé par le major Vladoiano, avait reçu l'ordre du gouvernement provisoire de venir se joindre au camp pour se ranger sous la bannière nationale. Mais Vladoiano, travaillé par Jean Bibesco, refusa de se soumettre à cet ordre, et se préparait à se mesurer avec les soldats de la Régénération à leur entrée dans la ville.

J. Maïoresco, inspecteur et professeur du collége de Craïova, jouissait d'une grande considération parmi toutes les classes de la société de cette ville. Cet homme, bien connu par ses sentiments patriotiques et par ses antécédents, put déjouer avec avantage les mauvais desseins de J. Bibesco, et parvint même à gagner à la cause de la constitution la partie de la ville qui, jusque-là, avait obéi à l'influence de ce dernier.

Comme le colonel du premier régiment, Garbasky, qui se trouvait à Bucaresci, avait reçu l'ordre de se rendre de suite à son poste, on l'attendait le soir à Craïova. Les habitants se rendirent alors à l'administration et déclarèrent qu'ils ne pouvaient pas croire aux calomnies répandues sur le compte des chefs du mouvement, qu'ils connaissaient très bien et la vie et le caractère de chacun d'eux, que leur proclamation contenait des principes tous autres que ceux d'apporter chez eux l'incendie et la mort et que, par conséquent, la ville n'avait pas l'intention de s'opposer à leur entrée et d'engager une lutte contraire au repos public; mais que si l'administration, avec les soldats en garnison, étaient décidés à tenir tête à ces hommes qu'elle qualifiait de rebelles et de brigands, l'honorable administration et les braves soldats étaient priés de vouloir bien sortir de la ville et de montrer ainsi leur courage sur le camp de bataille; car, s'ils étaient décidés à se battre dans la ville, tous les habitants seraient forcés de se ranger du côté du plus fort pour terminer plus vite une lutte fratricide.

A cette manifestation générale, J. Bibesco prit courageusement la fuite vers Orsova avec quatre ou cinq braves boyars, et Vladoiano se retira vors le nord avec ses soldats pour se réunir à ceux du major Pasnasky.

Telle était la situation de Craïova. Retournons au camp. Vers minuit on entendit les cris de quelques postillons, des coups de fouet suivirent, puis on n'entendit plus rien; après une pause de quelques minutes on entendit le mot d'ordre répété par les sentinelles avancées. Dans le camp tout le monde croyait qu'on amenait Garbasky; mais non, c'était deux courriers: l'un arrivait de Bucaresci et l'autre de Craïova pour apporter les nouvelles de ce qui venait de se passer dans ces deux villes.

L'estafette de Bucaresci annonçait, dans des lettres adressées aux chefs du mouvement, que la révolution y venait d'être accomplie, le 11 juin, par suite du contre-coup des nouvelles reçues d'Islaz; que le domnu avait accepté et signé la Constitution; que Villara, l'ex-ministre de l'intérieur, et J. Mano, l'ex-maître de police, avaient pris la fuite et s'étaient embarqués à Giurgevo où ils avaient été maltraités par les habitants; que le ministère venait d'être changé, et que les nouveaux ministres étaient;

N. Golesco à l'intérieur;
Stephan Golesco à la justice;
Christian Tell à la guerre;
Georges Maghiero aux finances;
Jean Héliade aux cultes et à l'instruction publique;
N. Balcesco au secrétariat d'État;
G. Nitzesco au contrôle;
C. Rosetti à la police.

La liste des ministres avait été imprimée ainsi que nous venons de la donner, mais le nom de *Christian Tell* était effacé par un trait de plume et remplacé par celui d'Odobesco!... Puis on écrivait aux nouveaux ministres de venir à Bucaresci pour prendre possession de leurs portefeuilles; pour Tell, on lui écrivait de se rendre à son ancien poste, à Giurgevo, et d'y attendre des ordres ultérieurs.

Ce changement dans le ministère de la guerre, qui suivait la réponse que Maghiero venait de recevoir de la part de Bibesco, jeta le doute parmi les chefs du mouvement: ils n'y virent qu'une arrière-pensée.

Maghiero, transplanté au ministère des finances, perdait le commandement des pandours et des dorobans de toute la Valachie; l'armèe régulière, par l'éloignement de Tell, était livrée aux ordres d'une créature russe comme Odobesco. L'esprit du mouvement demeurait sans force.

Les chefs du camp s'empressèrent d'envoyer à Bucaresci, la même nuit, une réponse par laquelle ils déclaraient qu'ils ne s'étaient pas soulevés pour avoir des ministères, mais pour réaliser les désirs de la nation. Ils ajoutaient qu'ils ne pouvaient pas confier la force armée à des hommes qui ne jouissaient pas de la confiance publique; ils réclamaient du domnu que Tell restât au ministère de la guerre, ainsi qu'il avait été nommé d'abord, et qu'il eût le commandement de l'armée régulière; que Maghiero fût nommé capitaine général de tous les dorobans et de l'armée irrégulière; que tous les actes promulgués par le gouvernement provisoire, depuis de 9 juin jusqu'au moment de la réponse qu'ils attendaient, fussent reconnus; ils finissaient leur lettre en déclarant que si l'on acceptait ces conditions, le pays serait tranquille, sinon les représentants de la nation viendraient, avec le camp, traiter aux portes de Bucaresci.

V

Le lendemain, le camp, grossi encore des paysans qui affluaient de tous côtés, se mit en marche pour Craïova. À une demi-poste de cette ville, plusieurs de ses habitants vinrent se placer sous les bannière de la Régénération; hors de la ville, tous les citoyens, avec les prêtres revêtus de leurs vêtements sacrés, l'Évangile et la croix à la main, attendaient impatiemment les constitutionnels qu'ils appelaient *les sauveurs*. Chaque corporation était rangée sous sa bannière tricolore. Le haut clergé vint féliciter les membres du gouvernement; aux portes de la ville, la municipalité les reçut en leur adressant un discours et en leur présentant le pain et le sel; l'administration et la police leur remirent leurs rapports. Au milieu d'acclamations enthousiastes et au son des cloches, les constitutionnels défilèrent dans les rues principales, ornées de tapis, de bouquets, de festons et de couronnes de fleurs. Les fils des boyars et les boyars eux-mêmes composaient une légion qui formait le cortége et la garde du gouvernement provisoire; ses membres furent conduits en triomphe dans la salle des examens du collège national qui était la plus vaste de toute la ville; là, les premières dames attendaient avec les habitants les plus notables. Le haut clergé entonna l'hymne de la Vierge par lequel on reçoit le chef de l'État: „*Il est digne de te féliciter,* etc.“

Les membres du gouvernement, agenouillés, saluèrent et embrassèrent l'Évangile doré de la cathédrale. Héliade, montant sur la tribune, parla aux assistants, lut les articles de la Constitution et l'acte qui démontrait la souveraineté du peuple depuis cinq siècles; puis, il prêta le serment, avec ses collègues et avec tous les assistants, de soutenir les droits de la nation. Le même serment fut répété par tous les citoyens qui, au dehors, encombraient la place. „Vive la Constitution! vivent nos sauveurs!“ Ces cris retentisaient de toutes parts jusqu'aux extrémités de la ville.

Un dîner fraternel, préparé par la municipalité, attendait les membres du gouvernement, les hauts fonctionnaires, les officiers et tout le camp, qui dépassait déjà le nombre de plusieurs milliers d'hommes.

Le même jour, on nomma provisoirement le nouvel administrateur qui devait remplacer Jean Bibesco, et on changea l'ancien chef de police. Le gouvernement promulga un décret qui fut publié dans toute la petite Valachie. Il exhortait les paysans à maintenir l'ordre et à travailler leurs champs comme par le passé. Le nouvel ordre de choses, quoique salutaire pour l'avenir, ne pouvait être que nuisible dans le présent; car il cassait les anciens contrats entre les propriétaires terriens et les fermiers. Le gouvernement engageait les paysans à reconaître encores leurs anciens devoirs jusqu'à la nouvelle année. L'abandon des champs aurait amené une grande disette qui eût été fatale à toutes les populations, et qu'on pouvait prévenir par un travail de trois jours accordé par chaque paysan.

Tell était contraire à ce décret qui sauva la Valachie de la famine, et qui pourtant avait une apparence de réaction. Certaines personnes maudissent ce décret, d'autres l'approuvent, comme une mesure salutaire. L'histoire impartiale décidera la question.

La 14 juin, quelques-unes des créatures de Bibesco, quelques agents russes, essayèrent d'exciter le peuple contre le gouvernement national, en disant que les Cosaques avaient franchi la frontière roumaine pour châtier les rebelles et tous ceux qui se laissaient séduire par eux. Ils invitaient les habitants à prendre les armes pour chasser les insurgés et délivrer la ville des malheurs qui la menaçaient. Mais les excitateurs furent très maltraités par le peuple, et sans le secours des soldats qu'ils appelaient rebelles, ils seraient devenus victimes de l'indignation populaire. Ils furent arrachés à la vengeance publique et transportés presque mourants dans la résidence du gouvernement, où ils trouvèrent les secours de médecins.

Nous ne pouvons pas oublier un personnage à stature herculéenne qui se faisait remarquer au-dessus de la foule, à Craïova, le brave et loyal David, un esclave, un zigan. On croyait voir Spartacus brisant les fers de ses frères et conduisant les masses à la conquête de la liberté. Cet homme joua un beau rôle durant les trois mois du mouvement. Maghiero eut en lui un puissant auxiliaire pour dompter la réaction et maintenir l'ordre.

Le 15 juin, le gouvernement se préparait à partir pour Bucaresci avec ses soldats. Le capitaine Racotsi vint avec sa division de cavalerie rejoindre le camp, selon les ordres qu'il avait reçus. Le départ fut solennel: même enthousiame, même acclamations. Le soir, le camp s'arêta pour passer la nuit entre Craïova et Caracal.

L'itinéraire était tracé. L'expédition devait traverser les districts d'Olto, de Vâlcea, d'Argis, de Vlasca, de Dembovitza et d'Ilfov, pour parvenir dans la capitale. Vers minuit, une estafette de Bucaresci arriva dans le camp; elle annonçait l'abdication et le départ de Bibesco, ainsi que la proclamation dans la capitale d'un gouvernement provisoire définitif, composé comme suit:

Le métropolitain Néophyte, *président*.
MEMBRES:
Jean Héliade; Stephan Golesco; Christian Tell; G. Maghiero; Scurto.
SECRÉTAIRES:
A. G. Golesco; N. Balcesco; C. Rosetti; J. Bratiano.
MINISTRES:
N. Golesco, à l'Intérieur;
J. Campineano, à la Justice;
C. Philippesco, aux Finances;
Odobesco, à la Guerre;
J. Héliade, aux Cultes et à l'Instruction publique;
J. Voïnesco II, au secrétariat d'État;
G. Nitzesco, au contrôle;
M. Mossoïu, à la Police.

On exhortait Stephan Golesco, Tell, Maghiero et Héliade, à laisser la troupe en arrière, à prendre des chevaux de poste et à se rendre le plus tôt possible dans la capitale, car les affaires pressaient, le gouvernement était sans chef et le peuple inquiet.

Héliade fit observer que tant qu'Odobesco et quelques autres personnages se trouveraient, le premier à la guerre, et les autres dans le ministère et dans le gouvernement; tant que Salomon se trouverait à la tête de la garnison de la capitale, les choses ne pourraient pas être assez rassurantes pour que les membres du gouvernement invité se présentassent avec confiance et sans escorte.

Il ajouta même que, dans son opinion, la révolution échouerait si on adoptait cette résolution. Par conséquent, il insista pour qu'on n'abandonnât pas le programme de la marche adoptée à leur départ de Craïova. Révolutionner et

rassurer en même temps les districts par lesquels ils devaient passer, grossir le camp au moyen de volontaires, et au moyen des trois jurés représentants de chaque village et appelés par la proclamation constitutionnelle[1], convoquer l'Assemblée constituante dans le camp, et arriver ainsi aux portes de la capitale, ce serait accomplir le mouvement, électriser le pays, rassurer les constitutionnels, imposer respect et silence aux réactionnaires, et empêcher la trahison d'employer aucune de ses resources. Quant à la capitale, disait-il encore, elle avait déjà formé sa garde nationale, elle avait sa garnison, sa police, sa municipalité, les nouveaux ministres et le métropolitain à leur tête. L'expérience ne tarda point à prouver malheureusement que c'était la seule marche qu'on eût dû suivre.

Mais l'opinion des autres membres fut de se conformer à l'invitation qu'ils venaient de recevoir, de renvoyer les dorobans et les paysans à leurs foyers; de laisser l'expédition composée de deux compagnies, d'une division de cavalerie et de quelques centaines de volontaires, s'avancer lentement vers la capitale, où les membres du gouvernement devaient la devancer en prenant des chevaux de poste.

C'est ainsi qu'ils partirent le 16 juin, de très bon matin, pour Bucaresci, seuls, en blouses, dans trois voitures.

Ils furent reçus à Slatina, le chef-lieu du district d'Olto, par les autorités locales et les habitants de cette ville avec le même enthousiasme qu'à Caracal et à Craïova. Après avoir visité l'école publique, où ils reçurent les félicitations du peuple, l'administrateur les invita à déjeuner chez lui. Puis, après un très court repos, ils prirent le chemin de la capitale.

---

[1] Voir la proclamation (page 76.)

LIVRE IV
LE PIÈGE

I

Transportons-nous à Bucaresci. Le 7 juin, après le départ d'Héliade et de Stephan Golesco pour Islaz, lieu du rendez-vous, les arrestations commencèrent dans la capitale avec une grande sévérité. On avait arrêté d'abord, comme nous l'avons dit, le capitaine Théologo et le professeur Negulici; plus tard, on arrêta l'archimandrite Josaphat Snagoveano, C. Rosetti, Jean Voïnesco II, ainsi que plusieurs jeunes gens et citoyens de toute les conditions. On cherchait partout les frères Golesci, J. Bratiano et tous les autres membres du comité révolutionnaire; car le comité était déjà trahi. Jean Ghica était parti pour l'Occident d'où il devait se rendre à Constantinople. Les autres membres du comité s'étaient cachés. La maison d'Héliade fut envahie par la police et par des centaines de soldats. On fit des recherches dans tous ses effets et ses papiers; mais plus les rigueurs de la police augmentaient, plus les esprits s'irritaient, et plus les inquiétudes du gouvernement devenaient sérieuses.

Bibesco voulut sonder l'esprit des soldats en garnison à Bucaresci. Il alla visiter les casernes, harangua les officiers, et les avertit que l'État se trouvait en danger, et qu'on était à la veille d'une insurrection. Il leur demanda s'ils étaient prêts à soutenir le gouvernement. Les officiers supérieurs avaient déjà été préparés par Odobesco et Salomon, instruments de

Duhamel. En effet, celui-ci se croyait au bout de ses intrigues. Il se voyait à la veille d'une insurrection fomentée par lui; il ne s'attendait pas à la surprise que le parti national allait lui causer.

Par conséquent, les officiers et les soldats répondirent qu'ils était prêts à mourir pour la patrie si l'ennemi venait de l'étranger; mais si l'ennemi était le peuple, ils ne pouvaient pas avoir la lâcheté de tirer contre leurs frères. Quellques centaines de mercenaires à la solde du consulat russe et des Roumano-phanariotes étaient considérés comme peuple par ces messieurs endoctrinés par Odobesco et Salomon. Mais lorsque plus tard le véritable Peuple voulut soutenir l'ordre, défendre ses biens et son gouvernement, alors il ne fut plus composé de frères, il fut massacré par l'ordre d'Odobesco et de Salomon.

Le domnu désolé, et peut-être connaissant l'origine de cette demi-révolte militaire, retourna au palais et ordonna de suite de faire cesser les arrestations. Dans la même journée, vers le soir, il reçut l'estafette de Maghiero avec la proclamation et la lettre des chefs du mouvement. (Voir page 80).

Le pauvre potentat ne savait que penser: dans la caserne il avait reconnu les intrigues de Duhamel; dans la proclamation et dans la lettre qu'il venait de recevoir, il voyait tout à fait un autre esprit. En lisant ces deux pièces, on dit qu'il versa des larmes, et qu'il prodigua des louanges au sentiment national de ses compatriotes[1].

Les initiés du parti national avaient aussi reçu la nouvelle que le mouvement avait éclaté dans la petite Valachie. Ils prirent tous courage, et le 11 juin, selon le programme tracé, tandis que les membres du comité révolutionnaire, qui devaient diriger le mouvement, se trouvaient cachés, – car cette espèce de gens ont le talent de se trouver toujours cachés dans de pareils moments, – plusieurs cadets de l'école militaire proclamèrent la Constitution dans les casernes. On vit des voitures parcourir rapidement les rues avec des jeunes gens portant des étendards tricolores, et criant: „Le domnu a signé la Constitution. Au palais, citoyens! allons le remercier." La Constitution était affichée et on la lisait sur toutes les places et dans les carrefours. Le Peuple envahit par milliers la cour du palais. Les rues ressemblaient à des torrents qui s'y précipitaient, et les soldats risquaient d'être engloutis ou écrasés par le nombre toujours croissant de la foule. Le domnu accepta la Constitution, et la signa publiquement; il céda à la force morale, car il sentit qu'il obéissait à la voix de Dieu. Le Peuple était sans armes. On n'eut à lui reprocher aucun désordre, aucune parole audacieuse. Bibesco changea enfin le ministère ainsi que nous l'avons dit, convaincu qu'il allait être entouré d'amis véritables.

---

[1] Nous connaissons cette circonstance de M. C. Cheresco, le ministre de la guerre actuel, qui se trouvait présent lorsque Bibesco lut chez lui la proclamation.

Les prisonniers politiques étaient déjà délivrés, et tous ceux qui s'étaient chachés pour échapper aux poursuites de la police, apparurent pour respirer l'air vivifiant de la liberté. Puis, on ne sait comment[1], Odobesco fut proposé pour le ministère de la guerre. Mais la liste des ministres était déjà imprimée. On effaça d'un trait de plume Tell, et la créature russe, celui qui devait plus tard massacrer le Peuple, le remplaça.

La trahison naquit le même jour; elle était déjà conçue d'avance. Une fois la force armée hors des mains de Tell et de Maghiero, on n'attendait plus que l'arrivée des chefs du mouvement de la Petite-Valachie pour leur offrir les divers ministères, et les faire tomber ainsi dans le piége qui leur avait été tendu.

Cependant la réponse de ceux-ci, que nous avons citée précédemment, détruisit le complot. Bibesco, dans un moment lucide de patriotisme, avait été entraîné à céder aux réclamations générales, à se dégager des griffes de Duhamel, et à se jeter dans

---

[1] MM. Rosetti et Bratiano doivent le savoir.

les bras de la nation. Mais le commissaire protectorial changea de tactique; voyant que son plan avait échoué, et que Bibesco par son assentiment à la voix publique, avait passé une éponge sur ses antécédents, et venait d'acquérir de nouvelles forces dans l'enthousiasme général, ce qui lui permettait de montrer les dents d'une manière plus légale que les chefs d'un gouvernement provisoire, en se mettant à leur tête; il s'empara de l'esprit de ce potentat pusillanime et réussit à l'effrayer au point de lui faire abdiquer le pouvoir et de le déterminer à se retirer en Transylvanie, lui promettant que sous peu de jours il serait rappelé et reprendrait les rênes du gouvernement.

En effet, le troisième jour, le 14 juin, à deux heurs du matin, Bibesco abdiqua, et par son dernier *office* (décret), il confia le gouvernement aux mains des nouveaux ministres qu'il venait de nommer. Il passa à Cronstadt, escorté du nouveau ministre de police, C. Rosetti. Quelques gardes nationaux avaient en leur possession le portefeuille du domnu. S'il contenait des papiers dont la publicité pouvait être utile au pays et préjudicible à la Russie, on en doit la non divulgation à C. Rosetti, qui s'empressa d'arracher des mains de ces gardes nationaux le portefeuille dont ils s'étaient emparé et de le remettre à Bibesco, ainsi que les dossiers des trois individus qu'on soupçonnait d'avoir attenté à la personne du domnu[1]. Rosetti, avant l'explosion du mouvement, tenait dans le comité révolutionnaire un langage si violent contre Bibesco, que personne, parmi les membres, ne voulut adhérer à ses propositions; par sa conduite ultérieure, Rosetti, en passant d'une extrémité à l'autre, devint inexplicable à tous les hommes du mouvement.

---

[1] Nous ne connaissons sur cette question rien autre que ce que nous avons déjà dit, page 88. Plus tard, me trouvant avec M. Marcovici, homme dévoué à Bibesco, je lui parlais de cet attentat. Il me dit, en présence d'une autre personne: „Je ne crois pas que ce bruit soit fondé; je me trouvais au palais lorsque le domnu revenait de la promenade, et quand j'ai appris cette nouvelle, je descendis dans la cour avec M. Hil, ancien professeur de la domna; nous visitâmes la voiture; elle ne portait aucune trace de balle. Je ne sais que dire sur cette question. Les uns affirment le fait; quant à moi, je n'ai aucune preuve pour me prononcer.

Duhamel et Kotzebue quittèrent aussi la capitale, et se rendirent en Moldavie, en s'arrêtant à Foxani, menaçant de revenir en Valachie dans cinq jours, accompagnés par les troupes de leur maître.

Le pays resta presque sans gouvernement. Le même jour, après le départ du domnu, vers onze heures du matin, les vieux boyars se réunirent chez le métropolitain. Le bruit se répandit dans la ville qu'ils complotaient contre la Constitution. Le peuple accourut en masse chez Nicolae Golesco, le ministre de l'Intérieur; et quoique convalescent, après une attaque de choléra, il l'emmena avec lui et se rendit dans la cour archiépiscopale pour demander la raison de cette réunion de boyars. Le peuple avait senti qu'ils se préparaient, selon les instructions de Duhamel, à écrire afin de demander le secours des troupes russes, sous prétexte qu'ils craignaient les suites du mouvement. A la vue d'une affluence de peuple aussi considérable et aussi imposante, et à la suite des interpellations menaçantes qui leur étaient adressées sur le but de leur réunion, les vieux boyars changèrent de tactique et protestèrent de leurs intentions loyales vis-à-vis de la patrie. C'est alors que le peuple, pour s'assurer de leur sincérité, les invita à embrasser les étendards tricolores, et demanda la nomination par acclamation d'un gouvernement provisoire et des ministres. Il demanda encore la consécration des étendards nationaux, ainsi que la prestation solennelle du serment de la part du métropolitain et de tous les boyars.

On nomma le gouvernement et les ministres, ainsi que nous l'avons dit dans la lettre adressée aux chefs du mouvement dans la Petite-Valachie; ensuite on fixa au lendemain, 15 juin, dans le champ de Philarète, la célébration de la cérémonie du serment à la Constitution et au nouveau gouvernement. On promit tout. Le peuple se retira alors en bon ordre et promena dans la ville les étendards en grande pompe. Tous les citoyens furent invités à être présents à la cérémonie qui se préparait.

II

Le 15 juin, presque toute la ville se trouvait au champ de Philarète qui, depuis, prit le nom de *Champ de la Liberté*.

Tous les ministres, les boyars, les fonctionnaires publics, le officiers et les soldats de la garnison avec l'artillerie, la garde nationale improvisée, les représentants de toutes les corporations, avec leurs bannières et leurs insignes, y assistaient. Le métropolitain, revêtu de ses ornements pontificaux, accompagné du haut clergé et de centaines de prêtres, entouraient les reliques de saint Démétrius, le patron de la ville. En présence de tous, Jean Voïnesco II, qui venait d'être nommé ministre secrétaire d'État, prononça un petit discours au nom du gouvernement provisoire, dont les membres étaient encore absents. Ce discours, d'une éloquence évangélique, avait été composé par l'abbé Josaphat Snagoveano. Mais on y remarqua le passage suivant, ajouté à la fin.

Parlant au nom du gouvernement, ce passage était d'une éloquence plus que démocratique. Voici la fin du discours:

„Il sera prochainement convoqué une assemblée générale constituante. Dans quelques jours on procédera aux élections des représentants. Jusqu'alors le gouvernement réclame une pleine liberté d'action, et, dès que l'assemblée aura ouvert ses séances, il lui rendra compte de l'usage du pouvoir qui lui a été confié. Alors, dans le cas où il aurait rempli sa mission selon l'attente et la volonté du peuple, il ne vous demandera aucune reconnaissnce, car il n'aura fait que son devoir; mais, dans le cas où il n'aurait pas répondu à sa mission, la seule grâce qu'il réclame du peuple c'est que celui-ci ordonne que ses membres soient traduits devant les tribunaux comme traîtres à la patrie pour n'avoir pas employé, dans des circonstances si graves et si périlleuses, toutes leurs forces à l'accomplissement de leurs devoirs[1]."

Si ce discours eût été composé ou prononcé par un des membres du gouvernement, il n'aurait été que la promesse triviale et basse, commune à tous les hommes qui n'ont pas l'estime d'eux-mêmes, et qui, pour convaincre et se convaincre, recourent aux serments et aux obligations banales et indignes. Mais, fait et prononcé par une autre personne, sans l'autorisation du gouvernement, il ne peut être considéré que comme une insulte anticipée, tant pour le peuple proclamateur que pour le gouvernement proclamé.

Ce passage du discours sera mieux compris par l'événement que nous allons voir tout de suite.

Le métropolitain, avec le haut clergé, célébra le service divin de la bénédiction de l'eau, et consacra les étendards nationaux sur lesquels on voyait inscrits les mots: JUSTICE, FRATERNITÉ. Puis, tous les assistants prêtèrent le serment suivant, la main sur l'Évangile et sur la croix:

„Je jure, au nom de Dieu et sur cette sainte Croix, que je serai fidèle à la volonté de la Nation et que je la défendrai de toutes mes forces contre toute atteinte et toute violation; je jure que je n'agirai jamais contre les intérêts de la nation, et que j'observerai et défendrai les vingt-un articles de la Constitution décrétée par le Peuple, y collaborant selon mes forces et sacrifiant même ma vie pour eux et pour la Nation".

On procéda de suite à l'élection du chef de la garde nationale. Le peuple n'était pas préparé à une telle élection; il connaisait très bien ses hommes. On essaya de proclamer C. Aristias, l'un des chefs du parti national, ou le capitaine Théologo qui avait subi le martyre de la prison; mais des agents russes, revêtant le rôle de démagogues et de patriotes, proposèrent Scarlate Cretzulesco, l'ex-capitaine des gardes de l'empereur Nicolas, gendre de Villara. Plusieurs, parmi le peuple, s'opposèrent à cette nomination; mais on lui imposa silence en le trompant et en lui faisant croire que c'était le gouvernement qui proposait Cretzulesco comme chef de la garde nationale. Il fut nommé. Les bons citoyens se retirèrent remplis de fâcheux pressentiments, et commencèrent à avoir des inquiétudes touchant les membres du gouvernement attendus pour le lendemain. Des centaines d'hommes prirent des chevaux de poste et louèrent des voitures pour aller à la rencontre de leurs élus, les avertir du piège qu'on leur tendait et les défendre au besoin.

Le *Prunco*, rédigé par C. Rosetti, insulta ceux qui, parmi le peuple, avaient osé faire observer que M. Cretzulesco, étant connu par ses antécédents, il n'était pas prudent de lui confier le commandement de la garde nationale.

Expliquons mieux encore la conduite des réactionnaires. Le parti russe voyant l'agitation du peuple, à la suite de sa réunion du 14 juin chez le métropolitain, s'était décidé à céder à la première impétuosité du mouvement populaire et à agir lentement et dans l'ombre, en se servant des exigences mêmes du peuple. Il fit proposer lui-même la nomination d'un gouvernement provisoire, afin d'interrompre la voie légale du gouvernement laissé, par Bibesco, entre les mains des nouveaux ministres, et afin de faire parvenir ses hommes au pouvoir; ainsi, après avoir réussi à proclamer quelques-uns des siens, il parvint, le lendemain, sur le champ de la liberté, à faire proclamer Scarlate Cretzulesco chef de la garde nationale. Odobesco était déjà chef de l'armée; J. Voïnesco Ier avait remplacé Banof comme chef de l'état-major; Salomon était le chef du régiment en garnison dans la capitale; Mavros, son beau-frère, et d'autres phanariotes avaient passé en Moldavie auprès de Duhamel et de Kotzebue; le ban George Philippesco se préparait aussi à passer chez les Russes d'où ils devaient s'entendre avec leurs hommes disséminés dans toutes les classes, dans les fonctions publiques et même jusqu'au cœur du gouvernement.

---

[1] Traduction littérale. – Voir *Prunco*, n° 3.

Tous ces hommes avaient leurs créatures et leurs séïdes.

III

Telle était la situation des choses dans la capitale et dans la direction du mouvement, lorsque le 16 juin les membres du gouvernement provisoire, appelés de la Petite Valachie, arrivèrent dans l'après-midi, sans aucune autre escorte qu'un petit nombre de citoyens qui étaient venus à leur rencontre pour leur communiquer leur inquiétude. Les soldats de la régénération étaient, comme nous l'avons dit, restés en arrière à une distance de douze stations et suivaient à petites journées. Les membres du gouvernement se décidèrent à entrer à Bucaresci et à se placer sous la sauvegarde du peuple.

A la barrière, le gouvernement fut reçu par la municipalité et par quelques ministres seulement, par la garde nationale et le peuple. Dans l'enthousiasme général, on pouvait déjà distinguer une froideur mal contenue dans les discours de quelques-uns. Une dame se distinguait aussi par son enthousiasme. Elle portait avec elle des couronnes de fleurs qu'elle jetait dans les voitures des membres du gouvernement.

Parmi les membres du gouvernement, il n'y avait que les Golesci qui eussent leur famille dans la capitale, et l'urgence de se trouver tous ensemble, de travailler sans interruption, pendant les premières journées, les avait décidés à aller habiter tous l'ancien palais de la Ville, afin de pouvoir se concerter à tout moment.

Là, ils ne furent visités que par le peuple. Héliade, tout fatigué qu'il était, improvisa un discours de remerciement où il rendit compte du mouvement dans la Petite-Valachie et de la marche de l'expédition depuis le 9 juin jusqu'au 14. Dans la foule, on distinguait un personnage taciturne, réservé, le menton appuyé sur son poing serré, les lévres contractées et cachées sous son doigt crispé, les yeux fixes, tel que Gœthe représente l'esprit du mal. Quel était cet homme? Un des membres du comité révolutionnaire. Nos lecteurs le verront plus tard. Tous les assistants le virent dans cette sinistre position, et chacun en se retirant faisait des conjectures plus ou moins douteuses.

Lorsque le peuple quitta la cour du palais, les membres du gouvernement, refusant le repas que la municipalité leur avait préparé, allèrent en corps dîner au Casino afin d'y partager le repas commun avec les citoyens.

Dans la soirée, ils se réunirent avec les ministres au palais administratif pour s'occuper des mesures qu'ils devaient prendre afin d'assurer la tranquillité publique. Le premier papier qu'on leur présenta fut la démission de C. Rosetti et de Jean Bratiano comme secrétaires du gouvernement. Cette surprise produisit une impresion fâcheuse sur tous les membres; ils se décidèrent à ne pas accepter ces démissions, on chargea Tell de s'entendre avec eux.

Parmi les ministres, il ne manquait que Campineano. On demanda la cause de son absence, et on répondit qu'il était décidé à ne pas accepter de portefeuille avant de s'être entendu avec Héliade.

Odobesco remplissait les fonctions de chef de l'armée. Parmi les mesures qu'on s'occupait de prendre, on proposa celle de réunir l'armée dans la capitale et de la disposer à surveiller l'ordre public. Odobesco s'y opposa, sous prétexte que les frontières et les quarantaines ne pouvaient pas être dégarnies. Lorsqu'on lui indiqua les moyens d'obvier à cet inconvénient, il eut la sincérité de se démasquer, en disant que des mesures semblables déplairaient à la Russie, et qu'il ne pouvait pas lui, ancien officier de la Russie, susciter des difficultés à cette puissance. Sur l'observation qui lui fut faite que son langage n'était pas celui d'un homme de la Constitution, et que puisqu'il en était ainsi, il serait plus honnête de sa part de se retirer, il répondit comme tous les soldats qui ont la force armée entre leurs mains.

Les membres du conseil se retirèrent sans rien délibérer.

Le lendemain, 17 juin, Tell vit Rosetti et Bratiano, et leur fit observer que, selon l'engagement pris, les membres du comité révolutionnaire n'étaient pas libres de donner leur démission avant d'avoir conduit le mouvement à son terme; puis, leur demandant les motifs qui les engageait à s'éloigner du gouvernement, pour toute réponse, ils déclarèrent qu'ils ne pouvaient pas demeurer avec les membres qui composaient le gouvernement. Tell leur fit encore observer qu'ils n'avaient pas raison; car tous les membres étaient leurs coassociés dans le même comité fondé avant la révolution, et qu'ils ne s'étaient emparé du pouvoir ni par la force, ni par des intrigues, car ils avaient été absents de la capitale lorsqu'on avait acclamé le gouvernement; à peine arrivés, ils n'avaient pas eu le temps de commettre aucun acte bon ou mauvais pour gagner ou perdre dans l'opinion publique. Et par conséquent, Rosetti et Bratiano avaient tort de se retirer, après s'être une fois engagés avant le mouvement avec les mêmes personnes qui se trouvaient actuellement au pouvoir. Enfin, il conclut en leur disant que ce n'était pas une raison suffisante pour dire qu'ils ne pouvaient pas demeurer avec ces hommes proclamés spontanément par l'opinion publique, sortis du sein du même comité révolutionnaire, professant les mêmes principes, et connus par leurs antécédents.

Rosetti et Bratiano restèrent inflexibles, et en se retirant, conseillèrent à Tell d'un air prophétique et amical de ne plus dormir dans le palais. Celui-ci ne pouvait se rendre compte d'aucune manière de ces conseils de la part de deux amis aussi froids.

Un jour ne s'était encore passé que les réactionnaires préparèrent un club des soi-disant propriétaires qui devaient se réunir dans la sale des Momulo, le 19 juin.

La veille, le 18, cinq individus se présentèrent au palais administratif au nom des propriétaires, avec des réclamations sophistiques, en accusant le gouvernement d'être ennemi de la propriété. Odobesco était présent, et échangeait des signes d'intelligence avec ces cinq individus. C'est en vain que quelques membres du gouvernement s'efforçaient de leur démontrer qu'ils étaient dans l'erreur, et que les nouvelles réformes ne se basaient que sur le respect de la propriété; ils connaissaient très bien la vérité, mais ils ne voulaient pas la comprendre. Ils se retirèrent enfin avec la menace que le lendemain ils reviendraient avec une députation *plus nombreuse.*

A la fin de la soirée, Odobesco, toujours comme chef de l'armée, proposa de présenter au gouvernement l'état-major et les officiers en garnison dans la capitale, qui désiraient accomplir leur devoir en se présentant devant le gouvernement. Il fixa l'heure à midi, et ajouta que les gouvernements anciens avaient la coutume de faire attendre les officiers dans l'antichambre, ce qui humiliait beaucoup l'armée. Il pria donc les membres du nouveau gouvernement de vouloir bien se trouver tous à l'heure désignée dans la grande salle du palais, pour y recevoir les hommages et les félicitations des officiers, et pour donner des preuves de régénération en toutes choses.

IV

Campineano, comme nous l'avons vu, avait été proclamé ministre de la justice; mais il se tenait à l'écart, il voulait, comme nous l'avons dit, s'entendre avec Héliade. Le 19 juin, ce dernier se rendit chez lui; il fut *cordilement* accueilli. La conversation s'engagea sur les vingt-un articles de la Constitution.

– Il y a deux ou trois articles, dit Campineano, que je ne puis pas m'engager de défendre. Si vous pouviez…

– Je ne puis rien faire à cet égard, je ne suis qu'un individu. Telle a été proclamée la Constitution, telle elle a été adoptée par le peuple. Nous avons prêté serment de la défendre; si elle doit subir des modifications, ce n'est pas notre affaire, c'est l'objet de la discussion de l'Assemblée générale constituante: les représentants du peuple sont les seuls arbitres de cette question.

Campineano jeta un regard sur la pendule.

– Vous avez une cérémonie aujourd'hui à midi? Je n'ose plus vous retenir. L'heure approche.

Il était onze heures et demie. Héliade s'empressa de sortir pour aller au palais où le gouvernement devait recevoir la visite des officiers. Ils se séparèrent sans aucun résultat. Héliade se rendit au palais.

Tous les officiers y étaient déjà réunis, Odobesco à leur tête. Celui-ci, en voyant arriver Héliade, sortit de la salle d'attente et vint au bas de l'escalier pour le recevoir. Ses manières étaient si obséquieuses qu'Héliade rougit et fit semblant de ne pas comprendre que cette cérémonie avait lieu pour lui.

Tous les membres du gouvernement se trouvaient déjà dans la sale de réception. Odobesco s'y rendit et annonça ses subalternes. Les officiers entrèrent. Leur chef félicita le gouvernement, au nom de l'armée, par un petit discours.

Héliade remercia au nom de ses collègues et recommanda l'ordre et la tranquillité publique à l'armée; il leur rappela la voix de la Patrie qui s'était fait entendre par la proclamation constitutionnelle.

Odobesco engagea une espèce de conversation d'une manière très accentuée; il présenta quelques observations. Les autres membres du gouvernement prirent la parole afin de démontrer la sincérité du mouvement et afin d'expliquer que son but était de sauvegarder l'intérêt général, sans porter préjudice à qui que ce soit.

La visite de félicitations se changea en discussion et puis en une impertinente dispute de la part de quelques officiers. Odobesco tenait encore un langage décent quoique provocateur; enfin, une voix se fit entendre du dehors: „*Les propriétaires arrivent!*“ Alors Odobesco, changeant le ton humble et mielleux d'un Russe qui s'efforce de paraître poli, se donna un air imposant, et s'approchant d'Héliade: „Au nom des propriétaires, lui dit-il en le prenant par le bras, je vous arrête, monsieur… et vous tous, messieurs les membres du gouvernement, vous êtes arrêtés pareillement.“

Héliade regarda Odobesco avec dédain, et l'accabla de son mépris en lui rappelant, d'un geste éloquent, sa servilité hypocrite du bas de l'escalier. Il fut de suite entraîné par quelques officiers qui se chargèrent de le garder; Tell fut désarmé et on le saisit pour le conduire à la caserne; Maghiero, tirant son sabre, se fraya un passage parmi les officiers et alla s'enfermer dans une chambre avec deux de ses dorobans, décidé à résister jusqu'à la mort; Stephan et Nicolas Golesci et N. Balcesco furent aussi arrêtés et conduits dans la même chambre qu'Héliade.

Deux compagnies, sous les ordres de Salomon, qui se tenaient en embuscade dans une rue de derrière, assaillirent le palais et l'envahirent la baïonnette à la main. Dix soldats furent postés pour garder les cinq prisonniers, les fusils chargés et dirigés contre eux à bout portant. Héliade n'avait pas encore perdu tout son sang-froid; il se mit à haranguer les soldats. Salomon parcourait toutes les salles en cherchant Maghiero et en donnant des ordres; dès qu'il entendit Héliade parler aux soldats, il devint furieux et menaça le prisonnier de le faire fusiller sur-le-champ s'il ne se taisait pas.

Quelques-uns, parmi les amis de la Constitution, qui étaient venus pour assister à la cérémonie, se sauvérent par les fenêtres du rez-de-chaussée; ils parvinrent à donner l'alarme et à avertir le peuple de l'arrestation de son gouvernement. En moins de cinq minutes, la cour du palais fut remplie. Le peuple affluait, accourant de toutes parts; Tell, délivré en chemin par la foule, montait, avec les plus intrépides, l'escalier du palais. Dans un clin d'œil les soldats furent chassés des appartements, les prisonniers délivrés, et Maghiero sortit de sa chambre.

Salomon était descendu et s'était mis à la tête des compagnies parjures. Odobesco était resté dans la grande salle, entouré de la foule; apercevant Tell: „Écoutez, lui dit-il d'un air naïf, je n'ai voulu que seulement changer le gouvernement; passons sur le balcon et proclamez-moi, ainsi que Campineano, comme ses chefs; il faut apaiser les esprits." Tell lui répondit qu'il ne pouvait pas parler tant qu'il se voyait sans armes et comme arrêté. On ne tarda pas à lui remettre un sabre. Tell alors lui dit: „Vous croyez apaiser les esprits en vous proclamant chefs du gouvernement? Vous vous trompez. Allons sur le balcon."

Ils se présentèrent au peuple avec deux ou trois membres du gouvernement. Tell proclama Odobesco et Campineano. Le peuple, en colère, commença à crier: „À bas Odobesco! à bas Campineano! à bas les traîtres!" La cour ne pouvait plus contenir la foule; les rues étaient encombrées par le peuple qui accourait toujours; les salles étaient pleines et des cris se faisaient entendre pour désarmer et pour arrêter Odobesco.

Celui-ci eut la présence d'esprit de se désarmer lui-même, car, autrement, il eût été massacré par le peuple en fureur. Campineano, qui venait d'arriver pour s'entendre proclamer et prendre les rênes du gouvernement, essaya encore de sauver Odobesco; mais on menaça de mort tout homme qui se présenterait comme défenseur du traître.

V

Les soldats étaient encore dans la cour. Ils se tenaient à l'écart. Une dame s'avança au milieu du peuple, armée de deux pistolets; elle se précipita contre les soldats en allant droit à Salomon, et en invitant les citoyens à expulser de la cour les parjures. C'était la même dame qui avait reçu le gouvernement à la barrière avec des couronnes de fleurs. C'était madame Ipatesco. Le peuple fut électrisé à sa vue, et la suivit pour éloigner les soldats. Un bruit horrible se fit entendre dans la cour et dans les rues. Les membres du gouvernement reparurent de nouveau sur le balcon. Voyant le conflit qui allait s'engager entre les deux partis, ils ordonnèrent aux soldats de se retirer. Salomon répondit qu'il ne reconnaissait pas d'autres ordres que ceux de son chef Odobesco. Celui-ci sortit et lui ordonna d'obéir.

Les soldats évacuèrent la cour, et feignant de se retirer, ils se mirent toujours en embuscade dans le même endroit qu'ils avaient occupé avant l'attentat. Tout était calme. Le peuple se réunissait par groupes pour garder et défendre le palais et pour se diriger vers plusieurs points de la ville. Une voix se fit entendre de nouveau: „Les traîtres, voyez-les, ils ne sont point partis. Ils se sont cachés derrière le palais."

La foule se précipita avec fureur hors du palais pour chasser les soldats. Salomon commanda le feu. Il y eut parmi le peuple neuf morts et une dizaine de blessés.

Le remords du crime et la peur d'être assailli par le peuple firent perdre tout courage à Salomon, et le décidèrent à se retirer avec les soldats à pas precipités pour regagner la caserne et s'y mettre sur la défensive. En chemin, près la préfecture de police, il fut assailli par une partie du peuple qui venait au palais. Il ordonna de nouveau de faire feu. Il n'y eut cette fois que des blessés. Enfin, il atteignit sa caserne. Là les soldats revinrent de leur ivresse car, avant de les emmener au palais, on les avait fait boire en quantité. – Le repentir les avait saisis. Ils commençèrent à présenter des observations à leur colonel, mais celui-ci se fiant encore à quelques-uns qui lui étaient plus dévoués que les autres, et à l'artillerie qu'il avait en son pouvoir, résolut de tenir tête au péril.

De l'autre côté, le peuple, afin de défendre le gouvernement et de retenir Odobesco prisonnier, avait élevé deux barricades en face et derrière le palais. La foule devenait compacte. Personne dans la ville ne resta indifférent. En deux heures, tout le monde fut armé et remplit les places et les rues voisines du palais ainsi que celle qui conduit à la caserne.

La vue des morts et des blessés excitait les spectateurs: l'indignation devint générale, et toute la capitale demandait vengeance, demandait la mort d'Odobesco et de Salomon. Les uns se postèrent autour du palais pour ne pas laisser échapper Odobesco. Les membres mêmes du gouvernement furent menacés de mort s'ils osaient montrer la moindre sympathie pour cet homme.

Plus des deux tiers du peuple se précipitèrent avec fureur autour de la caserne. Elle fut entourée et menacée d'être incendiée. La foule était imposante et terrible même par sa juste indignation. Elle demandait seulement aux soldats de lui livrer Salomon, pour pouvoir fraterniser avec eux. Ceux-ci étaient indécis, ils se trouvaient entre le remords d'un côté et la discipline de l'autre. Salomon les excitait à ne pas se laisser séduire, car ils allaient, disait-il, être victimes de la vengeance populaire qui ne connaît pas de transaction. Les soldats, quoique pâles et énervés par le fratricide qu'ils venaient de commettre, se préparaient à défendre leur colonel. Le carnage allait recommencer plus horrible, lorsque le métropolitain fut envoyé par le gouvernement avec N. Balcesco et quelques notables de la ville. Il vint proposer à Salomon de se rendre et de mettre l'artillerie à la disposition du peuple. Il lui promit à cette condition le pardon et l'oubli de son crime. Les canons furent rendus au peuple et transportés au palais; les soldats fraternisèrent avec les habitants de la ville.

Le soir était déjà venu. Salomon se préparait à partir pour s'expatrier. Le peuple se forma par groupes qui se postèrent en embuscade à toutes les issues et barrières de la capitale, occupèrent tous les chemins pour ne pas laisser Salomon échapper à leur vengeance. C'est en vain que les hommes du gouvernement conjuraient les masses de ne pas violer la foi de la capitulation, de ne pas souiller leurs mains par un meurtre, et de laisser la justice punir les coupables. Le peuple était implacable. Pour ne pas laisser le chemin libre à une telle anomalie dans la loi, et pour sauver Salomon, selon la promesse solennelle qui lui avait été faite, le gouvernement envoya Constantin Aristias, colonel de la garde nationale, qui jouissait d'une grande confiance parmi le peuple, afin qu'il occupât un jardin hors de la ville d'où Salomon devait se mettre en route. On lui donna l'ordre de l'empêcher d'aller en avant, car partout l'attendait la mort. On lui enjoignit encore de prévenir tout attentat; mais pour satisfaire le peuple, d'arrêter le criminel et de le conduire sain et sauf dans le couvent de Cernica, situé à une station de la capitale. Cet ordre fut exécuté.

On annonça dans toute la ville que les deux criminels étaient prisonniers, et que leur punition aurait lieu selon les lois. Le peuple se calma, et toute la nuit fut tranquille.

Il est à remarquer que dans le premier moment d'alarme, lorsqu'on annonça l'arrestation des membres du gouvernement, tous les négociants fermèrent leurs magasins, s'armèrent à la hâte et accoururent au palais. Un de ceux-ci, dans la précipitation qu'il mit à prendre part à la prise d'armes générale, oublia de fermer son magasin, et mettant les clefs dans sa poche, se rendit au palais. Il y demeura avec la foule jusqu'à l'arrestation de Salomon. Vers minuit, il se retira dans sa famille. Le lendemain se rendant à son magasin comme d'habitude, il le trouva ouvert, et crut qu'il avait été volé. Il fit des recherches, mais tout se trouvait à sa place, argent et marchandises.

Le 20 juin, par l'ordre du gouvernement, on célébra la cérémonie des funérailles des victimes. Jamais la Valachie ne vit un plus beau spectacle; une grande magnificence avait été déployée; la piété et le patriotisme avaient concouru à cette solennité. Tous les habitants de Bucaresci encombraient la grand'rue qui mène du palais à la cathédrale. Toutes les fenêtres étaient tendues de deuil. Les corporations avec leurs bannières précédaient le cortége. Un bataillon de garde nationale et un peloton de cavalerie suivaient; venaient ensuite les évêques, les archimandrites, les prêtres et les diacres par centaines, tous vêtus de leurs vêtements sacerdotaux. Les autorités civiles et militaires devançaient et suivaient les cercueils. Les membres du gouvernement venaient immédiatement aprés les parents des martyrs.

Deux chars épiques et colossaux construits en forme de mausolées, traînés chacun par huit chevaux revêtus de housses blanches, portaient les cercueils. Des hommes en guise de statues emblématiques, et tenant des guirlandes de fleurs, étaient au pied des pyramides tronquées qui supportaient les

morts. La musique jouait des marches guerrières pleines d'allégresse, car ce n'était pas un chant de mort, c'était un hymne de gloire. Sur la colline et dans la cour de la cathédrale, des milliers d'hommes de toutes les classes attendaient.

Le métropolitain avec le haut clergé se tenait en face du portail pour recevoir le cortége.

Le soleil couchant inondait de ses rayons de pourpre ce spectacle, et le vent du soir portait au loin les mille voix des cloches plaintives.

Après la célébration du service divin, après le *de profundis*, Héliade prononça une oraison funèbre[1], et lorsqu'il vit le peuple ému, les cœurs gros de larmes et de piété, il s'adressa aux parents des morts et à tous les assitants:

„Au nom du Christ, dit-il, qui pardonna sur la croix à ses ennemis; en mémoire de ces martyrs dont les restes mortels se trouvent devant nous, et dont les âmes sont face à face avec Dieu; au nom du dix-neuvième article de la Constitution qui abolit la peine de mort, je vous conjure d'accorder la grâce des criminels". – Le peuple s'écria comme un seul homme: „Que la grâce de Dieu soit avec eux! Loin du peuple la tache du sang! mais pour la tranquillité publique, les criminels, après avoir subi leur jugement, devront être exilés".

VI

On sait déjà que C. Rosetti et J. Bratiano, inflexibles, avaient donné leur démission dès le premier jour de l'arrivée des membres du gouvernement provisoire; mais, dès qu'Odobesco et Salomon furent arrêtés, ces deux ex-secrétaires vinrent reprendre leurs fonctions sans y être invités. Le gouvernement les reçut avec satisfaction, croyant qu'ils étaient revenus de leur erreur et que c'était une preuve de leur zèle pour la cause publique. Rosetti, dans la même journée, se mit à rédiger un acte, de la part du gouvernement, pour justifier Odobesco envers le peuple. Son *Prunco* fit les mêmes efforts. Bratiano redoubla de zèle et de courage même pour voir, nuit et jour, Odobesco, pour faire introduire sa femme dans la prison et pour lui offrir des services contraires aux règles de l'arrestation. Cette conduite finit par devenir un scandale pour le public. Le peuple commença à murmurer. Lorsque le gouvernement fit des observations à Bratiano et à Rosetti sur leur manière d'agir, ceux-ci s'excusèrent en disant que c'était seulement de leur part un sentiment de générosité envers des ennemis vaincus.

---

[1] Nous n'avons pas en ce moment l'original de cette oraison; si nous pouvons par la suite nous la procurer, nous la joindrons aux notes.

On nomma une commission d'officiers pour juger les deux criminels; on chercha un homme de loi pour accuser Odobesco et Salomon de la part du peuple et des parents des victimes. Trois jours se passèrent sans qu'on ait pu trouver un avocat qui voulût se charger d'accuser les hommes de la Russie; enfin, l'ex-capitaine Ciocârdia, juge du district d'Ialomitza, eut le courage de se charger de ce soin pour donner cours au jugement.

On avait congédie tous les volontaires du camp de la régénération; les paysans avaient été déjà renvoyés dans leurs foyers ainsi que les dorobans du district de Romanati; ils n'y restait que deux compagnies d'infanterie et une division de cavalerie, sous les ordres du colonel Plessoïano. Le lendemain de l'attentat d'Odobesco, ces deux compagnies arrivèrent à Bucaresci et avaient été casernées dans le palais national, afin de prévenir toute tentative de la part des réactionnaires pour délivrer les criminels et pour troubler de nouveau la tranquillité publique. Par conséquent, chaque soir une compagnie se trouvait sous les armes et avait pour mission de surveiller les prisoniers. Rosetti et Bratiano se formalisaient toujours de ces appareils de surveillance; ils en venaient jusqu'à se quereller avec les membres du gouvernement, leur faisant observer qu'un gouvernement libéral n'avait rien à craindre, qu'ils étaient sans courage et que de semblables apparences finissaient par inquiéter le peuple.

Comme le public supçonnait Campineano d'intelligence avec Odobesco, un jour le bruit se répandit que plusieurs centaines d'hommes étaient partis de Campina pour Bucaresci, afin de délivrer Odobesco et Salomon. Les habitants de la capitale étaient en mouvement, et les plus notables parmi les négociants se rendirent chez Tell pour l'exhorter à envoyer quelques détachements de soldats fidèles sur le chemin de Campina. Tell, afin de tranquilliser les esprits, ordonna de faire venir de la caserne un peloton de cavalerie. Les soldats étaient déjà postés devant le palais et attendaient des ordres pour leur départ. Rosetti et Bratiano ne connaissant pas la destination de cette troupe, ils vinrent en toute hâte demander à Tell ce que signifiant ces préparatifs. Celui-ci leur en expliqua la cause; mais inquiets, ils ne furent pas satisfaits; ils s'adressèrent à tous les membres du gouvernement d'un ton presque accusateur contre Tell. Leur manière de se comporter et d'agir était une énigme. On ne pouvait pas expliquer leurs inquiétudes incessantes sur chaque mesure de surveillance et d'ordre. Rosetti était connu comme excentrique, mais Bratiano n'avait pas encore donné aucune preuve d'extravagance.

Cependant le jugement des criminels avançait. Salomon venait de paraître deux fois devant les juges. Sa lâcheté le faisait trembler et pleurer sans cesse; il s'adressait à tous, il les suppliait pour obtenir sa grâce. Il invita un jour Maghiero à venir le voir; celui-ci s'empressa d'aller le consoler et de l'exhorter, pour l'honneur de ses compagnons d'armes, de ne pas descendre à un tel point de découragement. Le même jour, il invita Héliade à venir le voir; puis Tell. Ceux-ci s'empressèrent aussi d'obtempérer à son désir. Chacun d'eux sortit étonné de la chambre du prisonnier. Lorsqu'ils se rencontrèrent, ils se demandèrent mutuellement ce que Salomon leur avait dit en secret. Il avait tenu le même langage à tous les trois. Il leur avait déclaré que, fidèle à la Constitution, il n'aurait jamais fait cause commune avec Odobesco, si celui-ci ne l'avait pas assuré qu'il ne s'agissait pas d'une réaction, mais d'un changement de gouvernement, de l'arrestation d'Héliade, de Tell et de Maghiero, remplacés par Campineano, Odobesco et un autre. Pour preuve de son dèvouement à la Constitution, il avança que, dans la conspiration où il avait pris part, il se trouvait aussi des hommes du mouvement. Il nomma Rosetti et Bratiano.

Une autre accusation venait donc de paraître; d'autres arrestations allaient se faire. Le peuple savait que ces deux personnages vivaient en bonne harmonie avec les membres du gouvernement. Pour éviter le scandale, pour ne pas donner des motifs au public de soupçonner qu'il y avait des divisions dans le gouvernement, les trois collègues se décidèrent à se taire, à surveiller de près les deux accusés et à sauver les apparences. Ils s'étaient proposé de ne pas se hâter, lorsque l'idée leur vint que Salomon, en lâche, pouvait avoir eu recours à la calomnie, croyant, par ce moyen, échapper à la punition qu'il croyait devoir encourir. Cependant, depuis cette accusation, la méfiance s'était glissée dans leurs âmes et ils commençaient à s'expliquer toutes les démarches de Rosetti et de Bratiano, démarches qui, jusque'là, les avaient rendus inexplicables.

Chaque jour, la réaction s'organisait de plus en plus. Odobesco, par l'entremise de sa femme que Bratiano introduisait chez lui, même la nuit, se trouvait en relation avec les officiers du régiment de Salomon. Dans la caserne s'ourdissait un nouveau complot pour délivrer les deux prisonniers et assassiner les membres du gouvernement. Mais les deux compagnies, casernées dans le palais, étaient celles qui avaient levé l'étendard de la Régénération à Islaz; elles étaient fidèles et décidées à défendre la Constitution et ses hommes jusqu'à la dernière extrémité. Du moins les réactionnaires le pensaient ainsi. Les pièces d'artillerie, transportées par le peuple pour la défense du palais, leur imposaient un respect assez considérable pour ne pas tenter un coup de main imprudent.

Les réactionnaires essayèrent donc d'inventer la fausse nouvelle de l'arrivée des Russes à Foxani, ajoutant qu'ils étaient prêts à envahir le pays. Le gouvernement, quoique informé par les rapports des administrateurs de Buzeo, d'Ibraïla et de Ramnic, et quoiqu'il ne pût ajouter foi à ces faux bruits, envoya pourtant des courriers dans le but de s'informer de la vérité. Bratiano sollicita d'aller lui-même, avec une mission, à Foxani, et fit semblant de partir. Rosetti vint avec une autre nouvelle qu'il qualifiait de *positive*: savoir que le consul anglais[1] de Bucaresci venait de recevoir une estafette et l'annonce officielle, de la part de son vice-consul, que les Russes étaient déjà entrés en Valachie. Presque tous les membres du gouvernement crurent Rosetti, excepté ceux qui connaissaient l'accusation de Salomon.

La nouvelle ne tarda pas à circuler dans la ville, car on s'efforçait de la répandre comme venant de l'un des hommes du gouvernement. Elle causa une grande inquiétude. Les constitutionnels perdaient courage et les réactionnaires devenaient plus audacieux. Ces derniers propagèrent encore un autre faux bruit: ils disaient que les membres du gouvernement se préparaient à prendre la fuite et à abandonner la capitale. Le public connaissait déjà cette nouvelle, quoique dans le gouvernement on n'eût fait aucune allusion à ce sujet. Héliade, en sortant du Conseil, fut arrêté plusieurs fois dans la rue, pour être interrogé, par des citoyens et des connaissances, sur la décision prise des membres du gouvernement. Il ne pouvait s'expliquer comment ce bruit avait été répandu. Il tâcha de rassurer ses interlocuteurs; mais leurs inquiétudes étaient très vives. Il ne tarda pas à rejoindre ses collègues, qui étaient aussi sortis comme lui; il les informa de ce qui se passait. Personne ne pouvait s'expliquer cette mystification.

---

[1] Le consulat anglais protesta plus tard officiellement contre cette allégation qu'on lui avait prêtée.

Vers le soir, la cour du palais fut remplie par le peuple, qui venait empêcher le gouvernement de partir. C'est en vain qu'on s'efforçait de persuader aux masses qu'il n'avait jamais été question de départ; que le gouvernement était décidé à attendre avec fermeté l'arrivée de l'ennemi, et à maintenir la tranquillité jusqu'au dernier moment. Elles ne voulaient rien entendre, rien comprendre. Les réactionnaires les excitaient, en leur faisant croire que la capitale devait rester sans direction et en proie à l'anarchie.

Il était dix heures du soir que la foule n'était pas encore partie. Elle se retira cependant en murmurant et en menaçant de revenir en armes. D'un autre côté, les réactionnaires se préparaient, avec les soldats de la caserne, à venir assaillir le palais afin de délivrer les deux prisonniers pour les mettre à la tête du mouvement réactionnaire. C'est alors que le gouvernement comprit la nécessité qu'il y avait, soit de résister pour se défendre, et commencer ainsi la guerre civile, soit de se retirer afin de distraire les esprits des préoccupations du moment. Le palais était assez fortifié pour résister aux soldats de la caserne et à quelques réactionnaires. Mais, dans un pareil cas, le gouvernement n'aurait obtenu d'autre résultat que de répandre plus de sang que Salomon n'en avait répandu au 19 juin. Il se détermina donc à se retier à Turgoviste, l'ancienne capitale, à s'y installer et à attendre même l'arrivée des Russes avec lesquels il pouvait traiter plus avantageusement de cette dernière ville, voisine des montagnes. Par conséquent le faux bruit devint une réalité.

Le 29 juin, à l'aube du jour, les membres du gouvernement, avec une cinquantaine de personnes composées de fonctionnaires publics et d'amis et avec les deux compagnies casernées au palais, partirent pour Turgoviste, en laissant les deux prisonniers à la discrétion du peuple qui déciderait de leur sort. Qui doit encourir la responsabilité d'un tel acte?

LIVRE V

CAÏMACAMIE – TURGOVISTE – PUCIÓSA – RUCAR

I

À la première station de la capitale, la plus grande partie des soldats fidèles, travaillés par un des officiers[1], se refusèrent à suivre le gouvernement. Pour ne pas donner lieu à des propos et à des scènes plus scandaleuses, on se décida à licencier les soldats en leur procurant leur frais de route pour retourner chez eux.

Héliade, en partant de chez lui, suivit la route principale de la poste, croyant pouvoir rejoindre ses collègues; mais ceux-ci avaient pris un autre chemin, et ils ne purent pas se réunir.

Cependant, dès le matin, dans la capitale, les réactionnaires se rassemblèrent chez le métropolitain et formèrent une caïmacamie monstrueuse et illégale. Celle-ci se chargea du gouvernement, rétablit les anciens fonctionnaires, expédia dans touts les districts l'ordre de ne plus se soumettre au gouvernement provisoire, de s'opposer à toute espèce de tentative de sa part et de persécuter ses fonctionnaires qui devaient être remplacés par ceux de l'ancien régime. La police prit les mesures les plus barbares. Afin de démontrer que les peines corporells et dégradantes n'étaient point abolies, des citoyens de toutes classes furent fouettés dans toutes les préfectures, ainsi que dans les rues de la capitale. Le capitaine des gendarmes criait à haute voix qu'il allait ajouter encore dix livres de plomb à son fouet, et qu'il allait recouvrir le manche de peau roumaine.

---

[1] Nous ne pouvons pas encore affirmer la cause de cette révolte.

Dans l'après-midi, on afficha sur les murs la circulaire suivante qui venait d'être envoyée dans tous les districts de la part du métropolitain:

Les rebelles se sont enfuis de la capitale dans la nuit du 28 au 29 juin, dès qu'ils ont appris que les armées des hautes cours suzeraine et protectrice s'approchaient de nos frontières. Nous nous empressons d'annoncer cette bonne nouvelle à tous les habitants du pays. En même temps, nous les avertissons que, de concert avec M.M. les boyars qui se trouvent dans la capitale, des mesures ont été prises pour le rétablissement de la tranquillité publique, et, à cette occasion, les habitants de toute classe et de tous rangs sont invités à accueillir, avec des sentiments de reconnaissance et d'amour, les sauveurs du pays.

† Neophyte, métropolitain de la Hongro-Valachie, 29 juin 1848.

La Caïmacamie de la Valachie,

A la suite de l'événement du 11 juin, connu du public, le domnu régnant, Georges-Demétrius Bibesco, par sa retraite dans les états autrichiens, cessant de gouverner le pays; nous, en vertu du dix-huitième article du règlement organique[1]*, en nous chargeant des rênes du gouvernement, portons par cela cet événement à la connaissance de tous les habitants du pays. Nous avertissons en même temps tous les anciens fonctionnaires qui n'ont pas pris une part directe au renversement du gouvernement légal de reprendre les fonctions qui leur avaient été confiées par le domnu régnant.*

Le bano, Théodore Vacaresco,
Emannuel Baleano

Bucaresci, 1848, 29 juin

La statue de la Justice, dressée dans la cour du palais administratif, par l'ordre d'Emmanuel Baleano, fut détruite, le 29 juin: „A bas! dit-il, renversez cette prostituée, la femme des révolutionnaires!“ Comme s'il pouvait insulter les révolutionnaires en leur attribuant la Justice pour femme.

C. Cheresco, en qualité de secrétaire d'État, adressa une note aux consuls des puissances étrangères, dans les termes suivants: „L'ancien ordre de choses étant rétabli définitivement, comme il existait avant l'événement fâcheux du 11 juin, nous nous empressons de vous annoncer qu'une caïmacamie vient d'être nommée, et que tout va rentrer dans l'état normal.“

Dès le matin, Odobesco et Salomon furent délivrés par les officiers et les soldats du premier régiment. Odobesco reprit le commandement de l'armée, et Salomon celui de son régiment.

Tandis que les membres du gouvernement et les hommes dévoués à la Constitution s'éloignaient de la capitale et des intrigues qui s'ourdissaient dans l'ombre pour amener un nouveau carnage, Jean Bratiano, qui était déjà parti pour Foxani, apprenant en route la nouvelle de la nomination d'une caïmacamie, abandonna sa mission, et se hâta de revenir à Bucaresci, au milieu des réactionnaires.

Il s'établit chez un parent d'Odobesco, d'où il entra en relations directes avec cet agent russe.

---

[1] L'art. 18 du règlement, lorsque le trône est vacant, désigne comme membres d'un gouvernement intérimaire (caïmacamie), le ministre de l'intérieur, celui de la justice et le grand bano. Les membres de cette caïmacamie n'avaient aucune de ces fonctions exigées. Bibesco, dans son acte d'abdication, avait laissé, pour gouverner le pays, les ministres qu'il venait de nommer. C'est pour cela que nous avons qualifié plus haut cette caïmacamie de monstrueuse et d'illégale.

II

Pendant que la réaction, à l'apogée de sa puissance, exerçait ses fureurs à Bucaresci, les membres du gouvernement provisoire, accompagnés d'une cinquantaine d'amis dévoués, approchaient de Turgoviste, l'ancienne capitale. Héliade se croyant toujours en arrière, s'efforçait d'atteindre ses collègues. Il arriva à Turgoviste vers le soir, et pour s'assurer si ses amis étaient dans la ville, il s'arrêta à la barrière, afin de s'en informer. Tout y était calme; personne ne savait encore rien de ce qui venait de se passer à Bucaresci; personne ne pouvait lui dire ce qu'étaient devenus ses collègues; on ne connaissait pas le chemin qu'ils avaient pris. Il jugea donc qu'il était prudent de ne pas se hasarder à pénétrer seul dans la ville. Il ne voulait pas se faire connaître.

Il envoya un de ses parents qui l'accompagnait vers l'administrateur, avec une lettre de recommandation, comme écrite de Bucaresci, le priant de mettre à la disposition du porteur deux dorobans, afin de le conduire dans les routes montagneuses de ce district. L'administrateur reçut l'envoyé avec tous les égards convenables, et il ordonna à deux dorobans de le suivre. L'administrateur, quoique du parti constitutionnel, n'était pas informé qu'Héliade se trouvait dans sa voiture hors de la ville.

Le parent d'Héliade, étant revenu avec les dorobans, à l'endroit convenu, ce dernier se décida à traverser la ville dans l'obscurité, à passer dans les montagnes et s'y arrêter jusqu'au lendemain afin de s'informer du sort de ses camarades.

A la distance d'une demi-heure de marche de la ville, un troisième doroban vint avec l'ordre de faire retourner les deux autres, et avec une lettre de la part de l'administration adressée au parent d'Héliade, qui l'invitait à poursuivre seul sa route, et à laisser les dorobans retourner à Turgoviste, leur présence étant très nécessaire à l'administrateur, *dans les circonstances actuelles*. Héliade comprit que la nouvelle des événements de Bucaresci était arrivée à Turgoviste. Il se décida à avancer sans escorte avec ses deux parents sans connaître la route qu'il suivait.

Après une marche de quelques heures, il s'arrêta au premier village où il descendit incognito chez le propriétaire et demanda un gîte. Il fut reçu avec toute la courtoisie connue en Valachie.

La maison boyaresque était une espèce de petite tour ressemblant à un pigeonnier au milieu d'une soi-disante cour. Pour arriver chez le maître du logis, il fallait monter une dizaine de dégrés d'un escalier raboteux, construit au dehors de l'habitation. Au haut de l'escalier se trouvait un grand balcon en bois appelé *pridvore*. De là, on entrait dans l'intérieur du manoir en s'abaissant par une petite porte donnant *dans une paire de deux pièces* (nous empruntons toujours les expressions locales). La chambre était occupée dans toute sa longueur par un lit ou divan qui avançait jusqu'à moitié de sa largeur. Ce divan était couvert d'un tapis du pays appelé *scortsa* (écorce), et garni de coussins. Sur le lit et au milieu, se trouvait une petite table sur laquelle on voyait des papiers en désordre, et un encrier en cuivre présentant la forme d'un pistolet. Le boyar écrit, lit, mange et joue avec ses hôtes sur cette table. Du côté où il s'asseyait, on voyait une peau d'ours étendue. Un tapis turc décorait la muraille du côté du lit. Un sabre, quelques pistolets et quelques fusils de chasse y étaient suspendus en manière de panoplie. A l'une des extrémités du lit était la porte, à l'autre se trouvait une seconde table en bois blanc, couverte d'une nappe. Sur cette table on voyait le plateau indispensable avec la coupe de *dulceatsa* (confitures) avec les deux verres en cristal et une demi-douzaine de petites tasses turques pour prendre le café. On y voyait aussi la boîte de pains à cacheter, le livre de prières, et des cartes à jouer, ainsi que le livre des comptes (catastiche). Pour tout meuble se trouvait trois chaises en bois blanc en assez mauvais état, une caisse qui servait de garderobe et en même temps de canapé. N'oublions pas aussi le poêle en briques, sur lequel étaient étalés avec orgueil une dizaine des livres remplis de poussière et surmontés de quelques œufs rouges, pieux débris des fêtes de Pâques, et transformés en colombes par les soins industrieux du maître du logis. Sur la muraille, du côté de l'Orient, étaient suspendues deux ou trois saintes images en bois, devant lesquelles brillait une lampe d'argent. Sur le haut des images reposaient les flambeaux de Pâques. Au-dessus de la caisse-canapé, il y avait deux petites fenêtres dont les vitres étaient en papier écrit.

Le propriétaire demanda à ses hôtes s'ils désiraient manger sur le lit, à la *boyaresque*, ou à la table carrée, à la *nemtsesque* (à l'allemande ou à l'européenne). On lui répondit qu'on préférait la seconde manière. La table qui supportait le plateau, le livre de prières, les cartes à jouer etc., fut transportée au milieu de la chambre. On prépara le souper, et les hôtes furent invités à prendre part au repas.

III

– Vous venez certainement de Bucaresci? demanda le propriétaire, et vous allez sans doute prendre les bains des montagnes?

– Oui, monsieur, répondirent les hôtes, trouvant la demande très bien appropriée à leur situation.

– Quelles nouvelles avez-vous de la capitale? Est-il vrai que ce gouvernement provisoire ait l'intention de nous dépouiller de nos propriétés?

– Nous n'en savons rien, cependant nous ne croyons pas à ce bruit. N'avez-vous pas lu la proclamation et le grand mot d'ordre: „Respect aux personnes, respect à la propriété"?

– Oui, mais ce sont des paroles pour nous tromper. Tout ce qui m'étonne et m'indigne, c'est de voir Héliade, après une vie si laborieuse, donner la main à ces brigands pour nous dépouiller de nos biens.

– Est-ce que vous connaissez Héliade?

– Je ne le connais pas personnellement; mais j'entends journellement parler de lui; j'ai quelques-uns de ses ouvrages; jusqu'ici je l'ai considéré comme notre littérateur, comme un homme honnête et profond. Mais d'après ce que je vois à présent, il a été un imposteur; car il a fait cause commune avec des bandits. S'il tombait entre mes mains…

– Mais quels sont les autres bandits?

– Les Golesci, Tell, Maghiero et leurs semblables.

– Mais tous ces hommes sont aussi des propriétaires, des privilégiés plus grands que vous. Nous ne pouvons pas nous expliquer comment ils se sont laissé descendre jusqu'à l'état de bandits, en exposant leurs propriétés, en abdiquant des prérogatives si belles, et en mettant aussi leur tête en jeu.

– C'est cela qui m'étonne aussi, *boyerule!* Il doit y avoir ici quelque mystère; il y a quelque chose de diabolique. Moi, je ne suis pas de la capitale; je vis, comme vous voyez, retiré; mais j'aimerais à pénétrer, s'il était possible, dans les secrets des cabinets, et à savoir tout ce qui se passe. Je crois que ces hommes, comme les Golesci et autres, ont voué leur âme au diable, qu'ils sont devenus catholiques, qu'ils ont donné la main au pape et aux Français. Ils sont des antichrists, ces Français. J'ai lu l'histoire de leur entrée à Moscou; ils dépouillaient les églises des vases d'or et d'argent; et à la place des lustres, ils suspendaient au milieu de la maison de Dieu les cadavres de chevaux[1]. On dit que le père des Golesci a été un hérétique, un *farmaçon*[2]; si cela est vrai, Héliade aussi doit être un farmaçon.

– Nous croyons que vous avez raison, car ces hommes ont détrôné le prince Bibesco; c'était un bon prince.

– Ah! non, pardon, *boyerule!* Je suis content que nous soyons débarrassés de ce tyran. Quant à cela, les révolutionnaires ont très bien fait; ils méritent un *celeng*[3]; mais quant à leur intention de détruire la propriété, ils méritent la potence.

– Pourquoi n'êtes-vous pas content de Bibesco? Il avait l'intention d'établir une noblesse dans le pays; il a expulsé des écoles la langue nationale; il a voulu faire apprendre à nos enfants le français et leur enseigner à tous les moyens de devenir hommes de salon. Il a cajolé tous les boyars. Plusieurs parmi eux ont fait fortune pendant son règne.

– Oui, ce qui est juste n'est pas péché, selon le proverbe. Mais moi, propriétaire et fils de boyar, j'ai été condamné, pendant son règne de cinq années, à languir dans ma retraite, sans aucun autre revenu que celui de ma propriété, sans aucune fonction et sans aucun titre.

J'ai presque vieilli, et on ne me dit encore que simplement M. Take. C'est une injustice criante d'oublier de la sorte les fils des boyars. Le tyran! c'est dommage qu'on n'ait pas pu l'attendre lorsqu'on a tiré sur lui. Les pistolets ont dû être chargés avec des cerises ou placés entre les mains de femmes.

---

[1] Les Russes avaient publié une brochure sur l'entrée des Français en Russie, où ces expressions choisies fourmillent à chaque page. Cette brochure a été traduite dans toutes les langues des chrétiens de l'Orient, et répandue par les soins de la politique russe.

[2] Franc-Maçon, prononcé par cette espèce d'hommes far-maçon, est synonyme de sorcier.

[3] Ancienne décoration turque.

– Si vous êtes content de la catastrophe qui renversa Bibesco, nous vous disons que, dans ce moment, les ennemis de la Constitution font tout leur possible pour rappeler cet homme que vous désignez sous le nom de tyran.

– Que dites-vous, messieurs? est-il possible? Alors les révolutionnaires sont des hommes comme il faut; ce sont les grands ciocoï qui sont les traîtres. Je vous disais tout à l'heure qu'il y avait ici quelque chose de diabolique. Moi, je ne suis pas un homme instruit, mais j'ai le sens de mes chiens de chasse. S'il est vrai que les ciocoï veulent rappeler Bibesco, je deviens révolutionnaire.

– Il ne faut pas vous presser, ni pour devenir révolutionnaire, ni pour croire aux calomnies et aux inventions qui placent les Golesci et leurs collègues au rang des bandits. Ne vous laissez pas influencer par les partis; jugez les hommes d'après leur passé et d'après leurs actes présents.

– Mais, que font-ils dans les circonstances actuelles?

– Nous ne sommes pas au courant de leurs actes. Ce qui est incontestable,c'est que, depuis le 9 juin, le pays est en révolution, comme vous le dites, et vous êtes tranquille sur votre propriété. Ces hommes gouvernent depuis deux semaines, et nul n'a été lésé, ni dans sa personne, ni dans ses biens. Ils ne se sont emparé du gouvernement ni par la force, ni par la ruse; à la voix du peuple qui les appelait ils sont entrés en blouse dans la capitale et sans aucune escorte.

– Dites-moi donc, si cela est ainsi, d'où vient qu'ils passent pour être les ennemis de la propriété? car, voyez-vous, je suis tranquille ici. Les ordres que je vois venir à l'administration et au sous-administrateur sont remplis d'équité. Dites-moi, je vous prie, si vous savez quelque chose sur la question de la propriété?

– Tout ce que nous savons, c'est que les Russes ont l'intention de devenir maîtres de notre pays ainsi qu'ils le sont devenus de la Bessarabie.

– Tiens! J'ai entendu dire que les boyars et les fils de boyars de la Bessarabie étaient aujourd'hui réduits à la misère. Pour toute ceinture, ils n'ont qu'une corde d'écorce de tilleul. On a vu, dans la dernière campagne, en 1828, des boyars de la Bessarabie conduisant les bœufs et les chariots des provisions.

– Nous avons aussi entendu plusieurs anecdotes semblables. Mais il s'agit à présent de la propriété. Dites-moi, s'il vous plaît, les paysans de ce village sont-ils propriétaires du terrain de leurs maisons et de leurs jardins? Sont-ils *mosténi* (propriétaires, héréditaires)?

– Non, toute la terre ici m'appartient.

– Mais les paysans, sont-ils aussi votre propriété?

– Vous êtes donc étrangers, messieurs? Est-ce que vous ne savez pas que le paysan, en Valachie, n'est pas serf? Il est *clacass*; il est libre; il peut aller où bon lui semble.

– Mais, vous convient-il de voir un jour votre terre veuve de ses paysans?

– Cela ne se peut pas, car ils ne peuvent déménager qu'à raison de deux familles par année. Lorsque quelques-uns s'en vont, d'autres viennent. Quant à cela, je m'en soucie peu: „Que le lac existe et les grenouilles n'y manquent pas“.

– Mais au bout de quelques années au lieu des paysans roumains qui peuvent s'en aller de votre terre, si vous voyez des paysans cosaques venir la repeupler, comme cela s'est vu en Bessarabie, seriez-vous content?

– Ma foi, ceci demande réflexion. Ces hommes ne sont pas encore multipliés chez nous et ils sont assez impertinents. Vous prenez un fiacre, vous le payez, et, parce que le cocher est Russe, vous avez l'air *boyerule*, d'être son domestique. Les pauvres Roumains sont doux et dociles.

– Savez-vous ce qu'ont fait les paysans cosaques sur les terres des propriétaires moldaves de la Bessarabie?

– Non.

– Lorsque le propriétaire ou son fermier venait leur demander de remplir leurs devoirs pour la portion de terre qu'ils occupaient, ils faisaient semblant de ne pas comprendre le roumain. *Ya ni snayu*, répondaient-ils.

– Et ensuite?...

– Ensuite des procès sans fin; et le Czar, pour en finir avec les procès, a trouvé convenable d'acheter les terres pour un cinquième de leur valeur, d'exproprier les propriétaires indigènes et de rendre les Cosaques propriétaires communaux. Voilà porquoi ceux que vous appelez boyars de la Bessarabie sont réduits à la misère. Aimeriez-vous un jour vous voir exproprier par le Czar, et, à titre d'indemnité, recevoir un cinquième de ce que vaut votre terre?

– Je ne voudrais pas vendre ma terre, pas même pour le prix-courant d'aujourd'hui; et, ma foi, tout ce que vous dites est bien évident, car je connais les Russes. Quel remède employerions-nous contre un tel état de choses? Je vois que nos propriétés sont en danger. Les Russes ne connaissent rien autre chose que le mot *vasmi* (arracher), bourse, armes, cheval, femme, fille. Il est sûr qu'ils diront aussi *vasmi* ma pauvre popriété, le seul héritage de mes parents.

– Donc, pour être sûr de votre propriété, il faut multiplier vos alliés et vos forces; il faut rendre vos paysans propriétaires d'une parcelle de terre; ils vous la payeront à sa véritable valeur; ils auront alors le même intérêt que vous; et, au lieu d'être prêts à aller coloniser et peupler les déserts de la Russie, ils seront prêts à défendre leur propriété. Aujourd'hui, votre terre n'a pour défenseur que vous seul, mais alors, elle aura deux cents défenseurs, et, au total, les terres de la Moldo-Valachie en compteront des millions.

– Vous avez raison; mais, en rendant les paysans propriétaires, je dois leur céder une partie de ma terre.

– Sans doute; mais, selon le règlement organique, est-ce que vous ne devez pas leur céder deux tiers de votre terre?

– Oui, mais pour cela ils me font la *claca.*

– Alors, ils vous payeront la terre, et l'intérêt de l'argent reçu est plus considérable que la *claca.*

– Je ne comprends pas bien ce calcul. Expliquez-vous mieux.

– Vous devez céder à chaque paysan, selon le règlement, neuf *pogones* (environ quatre hectares); combien vous paie-t-il par année pour cette partie de terre, en travail ou en argent?

– Deux ducats et demie, terme moyen (trente francs).

– Si vous lui vendiez cette parcelle de terrain, ou la moitié, selon les localités, supposons à six ducats le *pogone*, vous aurez une somme de cinquante-quatre ducats dont les intérêts vous donneront plus de cinq ducats[1]. L'intérêt de l'argent, employé à travailler votre terre, vous rendra davantage que le travail forcé de la *claca.* Vous savez très bien ce que vous rapporte une journée de *claca* et une autre payée. Le paysan, une fois délivré, non tant de la légère condition de la *claca*, mais de ses abus qui lui volent plus de quarante journées de labours par an, aura son temps à lui pour faire fructifier sa petite propriété et pour louer encore un grand morceau de votre terre, avec des conditions plus avantageuses des deux côtés.

– Je vous comprends. Mais pourquoi ces choses-là ne sont-elles pas expliquées de la sorte dans la proclamation?

– La proclamation, je crois, a posé des principes; elle a voulu rendre le paysan propriétaire au moyen d'une indemnité, et, par conséquent, défenseur de la propriété. Quant à la quantité de la parcelle vendue au paysan, quant au prix de chaque *pogone*, à l'exécution de cette mesure, je crois aussi que ce n'était pas aux hommes du mouvement d'imposer, par la force, les conditions d'une semblable transaction, car ils devaient respecter la propriété; c'était l'affaire des propriétaires de comprendre leurs intérêts et de fixer la quantité de leur terre à vendre, ainsi que son prix; c'était l'affaire d'une assemblée générale composée de représentants de tous les intérêts.

– On m'a donc trompé, je vois que ces révolutionnaires sont mes hommes et moi le leur. Je suis content, messieurs, d'avoir fait votre connaissance, je vous vois hommes instruits; vous avez fait sûrement votre éducation ou à Betch (Vienne), ou à Paris.

– Non, monsieur, nous sommes des Roumains comme vous; nous ne sommes pas sortis de notre pays. Si nous avons pu satisfaire à quelques-unes de vos demandes, c'est que jusqu'à présent, par notre habitude de réfléchir plus mûrement sur les hommes et les choses, nous étions à même de vous éclairer.

Il était déjà tard. Le propriétaire céda à ses hôtes la chambre que nous venons de décrire, et quant à lui, il passa dans l'autre pièce qui n'était que le magasin du manoir. Ils se séparènt pour se livrer au repos.

IV

Nous laissons Héliade chez son hôte et nous retournons vers ses collègues ainsi qu'à Turgoviste. Dans la soirée, après le passage d'Héliade par cette dernière ville, les nouvelles de Bucaresci arrivèrent ainsi que les ordres du nouveau gouvernement ou de la soi-disante caïmacamie. Le lendemain, 30 juin, les réactionnaires de Turgoviste, accompagnés de leurs créatures et de leurs domestiques, se soulevèrent pour aller au devant des *révolutionnaires* et pour les empêcher d'entrer dans leur ville. Ils recrutèrent aussi à la hâte quelques autres hommes de toutes les conditions et se joignirent aux ouvriers ou aux zigani d'une fabrique appartenant à Balcano; ils formaient en tout une bande de plus de six cents hommes, armés de fusils, de haches et de bâtons. Les constitutionnels, comme nous l'avons dit, étaient tout au plus soixante, du reste bien armés; mais leur intention n'était pas de se battre; ils voulaient entrer dans la ville, et comme les choses avaient pris une tout autre tournure que celle qu'ils avaient présumée, ils n'avaient plus qu'à pénétrer dans le district de Monticello, soit pour s'y établir, soit pour passer en Transylvanie, dans le cas où l'on ne voudrait pas les recevoir dans ce district.

---

[1] Pour être exact, nous reproduisons cet entretien tel qu'il a eu lieu. Nous ne le donnons pas comme règle; on peut changer la quantité de *pogons* et le prix de chacun, selon les circonstances, les localités, ou selon un calcul plus avantageux pour les deux parties.

Les réactionnaires de Turgoviste, encouragés par leur nombre, vinrent leur chercher querelle. Non seulement ils voulaient leur interdire l'entrée de la ville, mais ils excitaient la foule à se précipiter sur eux, à les massacrer ou à les faire prisonniers.

Une dispute s'éleva, elle dura plus de six heures sous le soleil ardent des premiers jours de juillet. Toutes les fontaines et les puits étaient au pouvoir des assaillants. Quelques-uns, parmi les assaillis, avaient leurs femmes et leurs enfants avec eux; une soif ardente les dévorait, les cris des enfants déchiraient les entrailles des parents, qui ne pouvaient se décider à tenter un coup de désespoir et à dissiper toute cette foule plus impertinente que courageuse.

On éprouve une profonde douleur à décrire la dépravation des hommes aveuglés par les passions et l'ignorance. L'état sauvage est préférable à la démoralisation et à la dégénération des peuples. Le mouvement en Valachie s'était opéré tout à l'avantage des paysans et des zigani. Les assaillis étaient des hommes auxquels il ne manquait rien dans l'ancien ordre de choses, que la paix de leur conscience. Ils ne pouvaient pas voir sans indignation les abus sans nombre qui pesaient sur tant de millions de Roumains. Dans ce moment, on voyait des paysans et des zigani, pour lesquels ces hommes avaient tout sacrifié, plus fanatiques et plus terribles que les réactionnaires eux-mêmes. „Qui êtes-vous, s'écriaient-ils, pour venir changer les choses et ne pas les laisser telles que Dieu les a établies? Le boyar est destiné par le ciel à être boyar, et nous autres pauvres pécheurs nous sommes destinés à souffrir et à supporter les charges. Le zigan aussi est maudit et destiné à être esclave. Vous êtes des apostats, des catholiques qui osez renverser les décrets de la divinité."

Les enfants dévorés par la soif criaient toujours; les constitutionnels devaient en finir. La lutte allait s'engager; les fussils étaient déjà levés, les détentes prêtes à partir, les assaillants non armés se préparaient à quitter le camp. Les ciocoï, quoique armés, commençaient à pâlir. L'un d'entre eux, ancien sous-administrateur, qui était presque leur chef, homme lâche et rusé, type de l'ancien boyarisme provincial, qui sait tirer parti de toute occasion, s'adressa à Golesci, Tell et Maghiero et leur demanda trois cents ducats (trois mille six cents francs).

„Donnez-moi cette somme, leur dit-il, et j'imposerai silence à ce ramassis de canaille; je ferai en sorte que tout le monde se retire pour vous laisser le passage libre. Vous pourrez aller où bon vous semblera, excepté dans la ville de Turgoviste."

Les constitutionnels, comme on doit le penser, furent plus satisfaits de former cette somme, dans la situation actuelle, que de se frayer un passage à travers des cadavres. Ils la lui donnèrent, et le vieux ciocoïu, enchanté de sa bonne aubaine s'en alla avec un air fanfaron dissiper la foule qui était déjà disposée à se retirer d'elle-même. On fraternisa, les fontaines et les puits furent libres, on se désaltéra. Les constitutionnels se mirent ensuite en route pour pénétrer dans le district de Monticello.

En avançant dans les montagne vers Rucar, C. Rosetti, qui était du nombre des fuyards, se mit à causer avec un de ses compagnons, N. Balcesco.

„Eh! Balcesco, lui dit-il, notre entreprise vient d'échouer; une caïmacamie s'est installée à Bucaresci. Il n'y a plus rien à espérer, mais faisons un rêve: supposons que le peuple dans la capitale se soulève de nouveau pour renverser la caïmacamie et pour nommer un nouveau gouvernement provisoire. Quels seront les membres appelés à le composer? Voilà mon choix, si j'étais à Bucaresci, je ferais tout mon possible pour y installer Campineano, Odobesco et Cretzulesco; Tell et Maghiero doivent leur céder la place, ainsi qu'Héliade. Quant à ce dernier, il faut le laisser encore une dizaine de jours dans le gouvernement, car nous craignons le peuple. Héliade a par malheur une grande popularité, comme tu le sais. Après une dizaine de jours, nous pourrons facilement nous débarrasser de lui.“

Balcesco traita Rosetti comme un homme qui rêve et laisse trahir ses ressentiments ou ses desseins.

V

Les événements que nous venons de rapporter n'étaient pas encore connus dans le village de M. Take. Dans la matinée du 30 juin, Héliade, avec ses deux parents, ne pouvant encore rien savoir sur le sort de leurs compagnons, se décidèrent à s'aventurer dans les montagnes. Ils prirent le chemin des bains de Pucioasa pour laisser leur hôte dans l'idée que lui-même avait conçue dans la soirée. Comme ils se trouvaient encore près de Turgoviste, ils ne voulaient pas trop s'éloigner, espérant qu'ils rencontreraient quelque part leurs collègues. Ils interrogeaient avec ménagement tous les passagers qu'ils voyaient venir d'en haut et d'en bas. On n'avait pu encore leur apprendre rien de nouveau.

Enfin ils furent atteints par un voyageur qui venait de Turgoviste; c'était un villageois montagnard, il était dans sa voiture.

– Bon voyage, dit le villageois, suivant la manière habituelle aux paysans.

– D'où venez-vous, bonhomme, lui demanda Héliade?

– De Bucaresci.

– Quelles nouvelles?

– Très mauvaises.

– Quand êtes-vous parti de cette ville?

– Hier matin.

– Quels sont ces mauvaises nouvelles?

– Notre gouvernement est dissous, ses membres sont partis. Je les ai accompagnés jusqu'à Turgoviste où les ciocoï ne les ont pas laissé entrer. Quel dommage! c'est fini de notre cause, de la cause du peuple.

– De quel côté êtes-vous? Où allez-vous?

– Je suis de Petrossitsa; je suis absent de chez moi depuis trois semaines. Nous avons un petit commerce du côté du Danube. Je viens souvent à Bucaresci, en y passant pour mes affaires. Je connais presque tous les boyars.

– Vous devez donc connaître aussi les membres de votre gouvernement, comme vous l'appelez?

– Parbleu! oui. J'ai vu hier les Golesci, Stephan et Nicolas. J'ai vu Gradisteano; j'ai vu aussi un beau et brave cavalier que je n'avais pas encore connu personnellement jusqu'alors, et qu'on disait être Maghiero. Mais quel beau guerrier! Comme il monte bien à cheval, c'est un véritable gaillard. J'ai connu hier aussi le général Tell, il m'a intéressé beaucoup; mais sa femme et ses enfants m'ont déchiré le cœur. J'ai pleuré, j'ai pleuré, sacristi! Comme je ne me rappelle pas avoir pleuré à la mort de mon père; car vous savez, messieurs, que l'homme n'est pas de pierre, et moi j'ai un cœur très faible. Les petites créatures! comme ells pleuraient! et les ciocoï avaient occupé toutes les fontaines. Je ne sais pas comment sont faits quelques hommes. Voyez-vous, tous les nôtres étaient armés, et quelles armes! Les autres, en effet, étaient nombreux; il y avait quelques centaines d'hommes, mais ils étaient presque désarmés. On n'avait qu'à tirer un coup de fusil pour les disperser comme ces corneilles qui ne savent que crier. Pourtant les nôtres souffrirent presque une demi-journée sans faire usage de leurs armes. Tonnerre de D…! si j'avais eu un fusil, ce ciocoïu de sous-administrateur ne m'aurait pas échappé.

– Quel était ce sous-administrateur?

– Tiens! mais qui ne le connaît pas? C'est le brigand de l'arrondissement, le caïphe des vieux ciocoï de cet endroit, Ispas Farcas, enfin. Il avait été destitué par notre gouvernement, et c'est pour cela qu'il voulait se venger hier. Ah! comme j'étais content lorsque je vis que les nôtres sentirent enfin qu'ils étaient des hommes. Ils levèrent leurs armes; et moi, je tremblais de joie, comme un chien qui regarde dans les yeux de son maître, et n'attend que le coup de fusil pour se précipiter sur le gibier. Tous les diables étaient dans mon corps; je frottais mes ongles; mais je commence à croire que je suis une bête de sinistre augure. Je dois avoir le mauvais œil; car jamais je n'ai eu le bonheur de voir exaucer mes désirs. Voyez-vous, tandis que je n'attendais qu'un *paf*! je vois de diable de sous-administrateur qui vient auprès de nos chefs, et *pipiri, pipiri*, le chapeau à la main, ils parlèrent quelques minutes. Certainement que le sous-administrateur demandait pardon. Les nôtres, comme des imbéciles, firent les généreux, le laissèrent aller ainsi que la foule sans tirer au moins le plus petit coup de fusil.

– Que sont devenus les vôtres après cette aventure?

– Ils ont pris la route des montgnes, vers Rucar, je crois. Ils s'en vont peut-être dans le pays de Neamtzou (en Autriche),

pour s'entendre avec plusieurs *langues*[1], et revenir avec des forces pour exterminer toute la race des ciocoï.

– Je ne crois pas cela; ils ne sont pas méchants à ce point; les ciocoï sont aussi des Roumains.

– Pardon, ils ne sont pas Roumains; ils sont la salive du diable; ils sont des *vénétiques* (étrangers parasites), des parvenus, des esclaves qui cèdent leurs femmes et leurs enfants aux Russes et aux Turcs. On les connaît à leur nom, qui sent la queue du diable. Quel est le Roumain ou le chrétien qui aurait un nom aussi diabolique pour terminer en *pulo*, comme *Argyropulo, Aghiutzopulo* etc.? Je me signe toujours quand j'entends le nom de *Pharmac* (synonyme de sorcellerie), c'est l'enfant de Lucifer, car c'est lui qui enfante les sorcelleries. – Et puis, où a-t-on entendu un nom plus sale qui celui de Soutzo? Ces hommes sont-ils Roumains, sont-ils chrétiens, avec des noms comme Maouro, comme Linge, qui ne veulent dire que lécher les plats? Et les Villara, que je ne comprends pas, et les Rosetti, et les Banof, Koutchuturof, Pasnaski, etc., etc., sont-ils des Roumains? – Pour cultiver le terrain, nous avons l'habitude, nous autres paysans, d'extirper jusqu'à la racine toute mauvaise plante. Pour sauver le pays, on doit exterminer aussi ces semences de l'enfer, tous les ciocoï dont le nom est synonyme de bec de Belzébuth[2].

– Mais les autres, comme les Philippesci, les Baleni, les Golesci, les Gradisteni, les Vacaresci, les Balaceni, et tant d'autres, bons ou mauvais, grands ou petits, ne sont-ils pas aussi des ciocoï?

– Ah! quant à ceux-ci, c'est un autre bonnet, c'est une autre comédie. Il y a parmi eux des bons et des mauvais, mais ça sent le Roumain, ce sont des plantes qu'il ne faut pas extirper du terrain, mais il faut les greffer un petit peu… vous me comprenez! et leurs fruits seront plus savoureux, plus exquis.

---

[1] On entend par le mot *langues*, nationalités ou peuples.

[2] *Cioc* veut dire en roumain bec.

– Vous avez prononcé plusieurs noms comme étrangers. Que pensez-vous d'Héliade? C'est un nom grec.

– Il n'est pas Grec: je connais son père et ses oncles; ils son Radulesci, d'ici, de Turgoviste; il est des nôtres; il est mon compatriote.

– Alors pourquoi s'appelle-t-il Héliade?

– Dieu ou le diable le sait. Les uns disent qu'il s'apelle Élias parce qu'il est inspiré par le prophète Élie; ou parce que tout ce qu'il dit et tout ce qu'il fait vient de Dieu. Moi, j'ai une autre opinion, je crois qu'il s'appelle Éliade, en mémoire de son père qui s'appelait Élie Radulesco.

Héliade demeura un peu en arrière pour se concerter avec les siens sur le chemin qu'ils devaient prendre. Il était presque impossible de passer dans le district de Monticello sans retourner vers Turgoviste. Les montagnes commençaient à devenir impraticables pour les voitures, à moins de suivre les grandes routes. Ils se décidèrent à avancer vers la frontière de la Transylvanie, et selon le dire du paysan, à y attendre leurs compagnons, ou à passer par cet endroit dans le district de Monticello. Le langage du paysan leur avait inspiré de la confiance. Héliade s'adressa à lui de nouveau.

– Comment vous applez-vous, je vous prie?

– Jean Cherb. Mais vous?

– Toujours Jean. – Est-ce que Petrossitza est loin d'ici?

– Non. Dans deux heures de marche nous y serons rendus. Mais à propos, où allez-vous?

– Nous voulions aller pour quelque temps aux bains de Pucioasa, mais les nouvelles que vous apportez de Bucaresci et de Turgoviste nous ont fait changer d'avis. Nous voulons passer par Petrossitza, afin de nous rendre aux bains de la Transylvanie.

– Dites-moi, franchement, n'êtes-vous pas par hasard aussi des nôtres? car il y à quelque chose ici dans mon sein qui ne me trompe jamais. Dites-moi la vérité, sacristi! et moi, je vous ferai passer la frontière sain et sauf. Car voyez, il vous faut quitter votre voiture. Vous ne pouvez aller avec elle que jusqu'à Petrossitza. De là, il vous faudra louer des chevaux accoutumés à gravir les montagnes. Je m'engage à vous en trouver. Avez-vous des passeports en forme? Dites-le moi, car si vous n'en avez pas, il faut dès ce moment prendre au autre chemin. Il ne faut pas passer devant le nez des autorités. Le logofète de la frontière est mon cousin. Il est Roumain comme moi, en habit blanc; mais sa femme se comporte en *madame*; elle a des bonnets, des châles; elle possède toutes ces diableries de la ville; et je crois aussi que mon cousin s'est habitué aux tournures et aux façons des ciocoï. Il vaut mieux changer notre route, si vous n'avez point de passeports… „Ni voir le diable, ni faire le signe de la croix", selon le proverbe.

– Nous avons nos passeports[1].

– Je vous le répète, si vous êtes des nôtres, ne vous hasardez point à passer par Petrossitza; car outre mon cousin, il y a aussi deux diables de Grecs métis, les douaniers, qui ne sont ni Grecs ni Roumains, et qui sans être des ciocoï, sont cependant des réactionnaires enragés.

– Nous préférons passer par Petrossitza que de nous exposer traverser à des routes escarpées et périlleuses.

– En tout cas, je veux vous procurer des chevaux dans les villages par où nous devons passer avant d'arriver à Petrossitza. Il vaut mieux avoir vos chevaux tout prêts et ne pas attendre là où pourrait se trouver un œil ciocoïesque.

---

[1] Depuis l'événement du 19 juin, pour parer à toutes les éventualités, les membres du gouvernement et leurs amis s'étaient munis de passeports en blanc.

– Comme vous connaissez les localités, nous nous confions à vous.

– Alors avant tout, je veux vous dire une chose. Tenez, nous allons passer par ce village, c'est la résidence de la sous-administration de cet arrondissement. Un certain Ciorano en est le sous-administrateur. C'est un vieux ciocoïu, bon à greffer. Si quelqu'un parmi vous est connu de lui, il faut faire le tour du village, ou monter dans la voiture, en faisant semblant de dormir. Le chemin passe directement devant sa maison; et le *diable ne fait pas des églises.*

– Nous ne le connaissons pas; mais en tout cas, un de nous montera dans la voiture, et les deux autres marcheront avec vous en avant. Si l'on nous demande nos passeports, nous aurons le temps de remplir les formalités avant l'arrivée de la voiture. Si l'on cherche dans la voiture, on ne vera que le troisième personnage dormant. N'est-ce pas bien?

– Très bien, et une fois les formalités remplies, vous monterez dans votre voiture et moi dans la mienne. Plitch! un coup de fouet et vite en avant! Vous me comprenez?

– Très bien.

Héliade monta dans la voiture qui s'arrêta un peu.

Les autres prirent les devants, à pied. Ils s'arrêtèrent devant la sous-administration. Les formalités furent remplies. Le sous-administrateur dormait. Il faisait sa méridienne boyaresque. Les passagers allèrent en avant, les voitures les suivirent sans être arrêtées. En sortant du village, ils montèrent tous en voiture et ne s'arrêtèrent plus qu'au second village.

Scherb chercha des chevaux de louage, mais il n'en trouva pas; car c'était la saison et l'heure où rarement l'on trouve des chevaux dans les villages.

Scherb en chercha en vain dans le troisième et le quatrième villages, et ses jurons se multipliaient à mesure qu'il approchait de Petrossitza. Enfin, désespéré, il résolut d'entrer dans son village et de laisser ses compagnons chez quelqu'un de sa connaissance, à la barrière. Un bruit vague de Bucaresci était déjà arrivé à Pétrossitza avant nos voyageurs. Personne ne voulait recevoir les passagers comme hôtes.

– Tonnerre de diable! s'écria Scherb, nous ne sommes pas des pestiférés. C'est un animal imbécile que le Roumain. Venez chez moi, messieurs, oui, chez moi, dans ma maison, pour démontrer à ces lâches que je n'ai pas peur de vous. Suivez-moi, frère cocher.

VI

Les voitures traversèrent les rues étroites et rocailleuses du village. Scherb marchait en avant d'un pas ferme et la tête haute, d'un air qui distingue tous les montagnards roumains. La brise des Carpathes faisait ondoyer sa longue chevelure et lui donnait une allure triomphale. Il allait revoir sa femme et ses enfants après une absence de trois semaines; il venait avec des hôtes dans sa maison; ce n'était pas peu de chose pour les habitudes simples de ces bonnes gens. Il devança tout le monde afin de donner des ordres pour qu'on préparât des chambres et le repas.

– Scherb! Scherb! s'écria sa femme en courant au devant de lui. – Mon père! mon père! s'écriaient ses enfants; ils l'embrassaient et sautaient autour de lui.

– Laisse-moi pour le moment, dit Scherb à sa femme en arrivant chez lui; occupe-toi de nos hôtes; prépare le dîner. Pour moi, je m'en vais chercher des chevaux. Mes hôtes sont des voyageurs qui doivent être au-delà des frontières le plus tôt qu'il leur sera possible.

En un quart d'heure la table fut dressée. Scherb avait pris les passeports de ses hôtes. Son cousin, qui portait le même nom que lui, était le logofète de la frontière. Le pauvre Scherb croyait que tout allait se terminer au plus tôt. Les passeports furent examinés: tout était en règle. Les chevaux que devaient monter les voyageurs attendaient dans la cour. Les trois hôtes étaient à table. La maîtresse de la maison et ses enfants s'occupaient du service. Un doroban vint sur ces entrefaites, et, d'un air assez poli, dit, en s'adressant aux personnes présentes: „Qui de vous, messieurs, s'appelle Stephan?"

– Moi, répondit un des compagnons d'Héliade.

– Alors vous devez attendre encore; vous ne pouvez pas partir. Nous venons de recevoir l'ordre de ne laisser passer aucun voyageur jusqu'à de nouvelles instructions. Le sous-administrateur va arriver ici dans quelques instants; par conséquent vous n'aurez pas beaucoup à attendre. Vous vous expliquerez avez lui.

Stephan Andronic se rendit chez le logofète pour lui demander de quoi il s'agissait. Le logofète lui répondit qu'on le soupçonnait d'être Stephan Golesco. Scherb qui était présent poussa un cri d'étonnement; il commença à protester, par tous les saints, que ce n'était pas Golesco, qu'il connaissait Golesco, que Golesco était brun et que son hôte était blond: il prenait sur sa responsabilité d'affirmer qu'il n'y avait aucun Golesco parmi ses hôtes. A l'appui de son assertion, il engageait ses biens, sa tête même; il priait son cousin, il se fâchait, il jurait, il appelait à son secours tous les anges du paradis, il maudissait tous les diables; car il était sûr, comme il le disait, que c'était la queue du diable qui se mêlait dans cette affaire si simple et si innocente; il frappait de ses mains le passeport; il faisait voir l'aigle roumaine; il qualifiait son cousin de rebelle aux lois, d'apostat même en montrant la croix que portait l'aigle dans son bec.

En ce moment, on vit accourir quatre cavaliers. C'était l'aide du sous-administrateur avec trois dorobans. Ils descendent de cheval. „Où sont les trois voyageurs? demande leur chef. Sont-ils partis?" – On lui répond que non. Il devient pâle et jette son chapeau sur la table, essuie la sueur de son front; un juron lui échappe entre ses dents.

– Je veux les voir, ajouta-t-il.

– Un des trois est ici, lui dit Stephan.

– Ah! monsieur, excusez-moi, je suis distrait. Je regrette d'entraver votre chemin; mais… conduisez-moi, je vous prie, auprès de vos compagnons.

Il laissa ses dorobans, le logofète, les hommes de la frontière et plus d'une centaine de paysans accourus à la nouvelle de ce qui se passait, et suivit Stephan jusqu'à la maison de Scherb.

– *Salut, et*… messieurs… Je n'ose plus prononcer le second terme de la formule (lisez *fraternité*). Monsieur Stephan a eu la complaisance de décliner son nom; je veux connaître aussi les vôtres, si cela ne vous contrarie pas.

– Moi, je suis J. Radulesco, et ce monsieur, Nicolas Alexandresco.

L'aide du sous-administrateur respira.

– Messieurs, ajouta-t-il, je suis peiné de vous déranger, mais vous devez retourner avec moi à la sous-administration. Nous venons de recevoir l'ordre d'arrêter tout voyageur, de le soumettre à un examen minutieux, de faire nos rapports et d'attendre de nouvelles instructions. Voilà l'ordonnance: „Et particulièrement une voiture avec trois voyageurs et un cocher qui a passé cette nuit par Turgoviste et que l'on a vue ce matin à Pucioasa." – Vous devez me suivre, messieurs, car cette voiture est la vôtre.

Nos voyageurs se préparèrent à partir et montèrent dans leur voiture. L'aide de la sous-administration et les trois dorobans montèrent à cheval et rebroussèrent chemin vers Pucioasa, à la grande stupéfaction de tout le village rassemblé. Par l'ordre du logofète, qui avait aussi reçu des instructions particulières, la voiture fut entourée et escortée par une trentaine de villageois armés de fusils, de lances et de bâtons.

VII

Le soleil était ardent et la chaleur étouffante. On marcha lentement pendant plus de deux heures. Les montagnes commençaient déjà à projeter leur ombre, et la fraîcheur se faisait sentir. Héliade pria l'aide de descendre de son cheval et de l'accompagner à pied, car il voulait aussi quitter sa voiture pour respirer plus librement et jouir du coup d'œil du paysage, admirable en cet endroit. La brise faisait frisonner les pins qui couronnaient les montagnes; la fraîcheur de Ialomitza, sur les bords de laquelle les zigani oursari pêchaient l'or, ranimait les voyageurs exténués par une longue marche au cœur du soleil. Tout le monde mit pied à terre. L'aide ordonna aux dorobans et à l'escorte entière d'avancer avec la voiture. Héliade et lui restèrent une quarantaine de pas en arrière; ils suivaient l'escorte à cette distance.

– Quel est votre nom? demanda Héliade à l'aide.

– Ionnitza.

– Et celui du sous-administrateur?

– Costake C… an.

– Je connais sa famille; mais pour Costake je ne le connais pas personnellement. De quelle opinion est-il?

– C'est un jeune homme. Il vient d'entrer dans le métier d'*extorqueur*; il est, du bout de son nez jusqu'au bout de sa botte, constitutionnel si la Constitution est encore en viguer; mais, ne vous y fiez pas, il sera l'instrument le plus actif de la réaction si la réaction prend le dessus. Que voulez-vous? c'est un ciocoïu ainsi que les autres.

– Mais vous, n'êtes-vous pas un ciocoïu?

– Si, s'il vous plaît, par métier, par besoin, mais non pas d'origine. Je suis né paysan. Ah! monsieur, quel malheur pour

les pauvres *chrétiens*[1] que l'établissement de cette maudite caïmacamie. Lorsque j'ai reçu l'ordre de vous poursuivre, j'ai ralenti ma marche autant que possible pour vous donner le temps de vous éloigner et de passer notre frontière; mais un autre ordre envoyé au logofète m'avait devancé, et lorsque je suis arrivé à Pétrossitza, j'ai maudit tous les diables de vous avoir trouvé encore là.

– Et pourquoi cet intérêt?

– Oh! mon Dieu, pour vous sauver, car je crois que vous êtes des nôtres.

– Et vous êtes pour la constitution?

– Il faut être diable ou ciocoïu pour ne pas considérer ces vingt-deux articles comme plus sacrés que le Décalogue de Moïse.

– Vous connaissez ces vingt-deux articles?

– Comment donc… c'est moi qui les ai proclamés dans tous les villages de notre arrondissement; c'est moi qui les ai expliqués selon mon intelligence, à nos villageois, et plus je les repétais, plus je me sentais pénétré de leur véritable sens. Aujourd'hui même, je me trouvais dans les villages d'alentour, et je proclamais comme d'habitude la Constitution, lorsque j'ai reçu ordre de quitter cette mission et de courir à votre poursuite. Je vous ai vu ce matin passer en haut vers la frontière; je ne m'attendais pas à cette catastrophe.

– D'après ce que je vois, vous ne connaissez personnellement aucun de nos trois.

– Non, mais si je vous connaissais, j'aurais fait semblant de ne pas vous connaître. Je veux vous être utile, monsieur, et comme je ne vous connais pas, je suis forcé de passer pour indiscret. Dites-moi, je vous prie, quel est le plus compromis parmi vous? je ferai tout mon possible pour le sauver.

---

[1] Les paysans roumains, par le nom de chrétien, désignent le peuple ou les pauvres.

– Et quels moyens avez-vous?

– Vous êtes trois; votre cocher cette nuit prendra les habits du plus compromis; je trouverai un paysan qui fera le cocher, et la personne qui devrea être sauvée prendra les habits du paysan. Le ciaouch (le caporal) des dorobans sera chargé de la garde cette nuit, et deux chevaux seront prêts, l'un pour le fils du ciaouch et l'autre pour notre homme. Par des sentiers inconnus, à travers les montagnes et les vallées, demain matin ils seront hors de la frontière.

– Mais vous, que ferez-vous si l'on s'aperçoit de cette évasion?

– Dieu est bon! je suis convaincu que j'accomplis une bonne œuvre; et puis on ne me pendra pas.

– Mais si l'on nous connaît à la sous-administration.

– Ah! alors, il sera plus difficile de changer les personnes; mon Dieu! si je pouvais initier dans l'affaire le sous-administrateur! Mais qui peut se fier à un ciocoïu.

– Puisque vous vous intéressez à nous, je dois vous dire que le plus compromis parmi les trois, c'est moi. Je ne connais pas personnellement votre Costake, je ne sais pas s'il me connaît, mais sa mère...

– Comment? elle vous connaît?

– Oui.

– Alors tout est perdu... Oh! mon Dieu! quelle femme, et quelle fatalité! Elle est là, à Pucioasa, et ce n'est pas son fils qui administre l'arrondissement, c'est elle; son fils est jeune encore. Il sent encore l'école, il a parfois de bons moments où l'on retrouve l'homme de Dieu; mais elle! Elle est vieille, elle a vieilli dans les habitudes ciocoïesques. Elle domine son fils; mais en revanche, elle est aussi dominée à son tour par ses

quatre filles... J'y penserai; nous avons le ciaouch, il ne faut pas perdre l'espérance.

La voiture et l'escorte entraient en ce moment dans un village. Ionnitza cria de ralentir un peu la marche et de s'arrêter au milieu du village. Les hommes, les femmes, accouraient pour voir les *sauveurs*, les *voleurs*, les *chrétiens*, les *latins*; chacun avait sa dénomination. Arrivés au milieu du village, Ionnitza ordonna aux paysans réunis d'armer une vingtaine de jeunes gens vigoureux pour venir augmenter l'escorte. Tout fut prêt dans quelques minutes, et en sortant du village, Ionnitza dit à Héliade de ne pas encore monter en voiture.

– Savez-vous pourquoi j'ai pris cette précaution, continua-t-il? A cause de la rivière, le chemin passe par un village d'un autre arrondissement que le nôtre. Là, se trouve la résidence de la sous-administration; vous êtes passé par ce village aujourd'hui. Le sous-administrateur dormait, et lorsqu'en s'éveillant il apprit la nouvelle de la catastrophe de Bucaresci, et qu'il eut pris connaissance des ordres dont j'étais porteur et qui vous concernaient, il devint furieux contre les dorobans et ses subalternes. Il criait comme en enragé: „Ah! s'ils tombaient entre mes mains, je les aurais rassasiés de justice et de fraternité.“ J'ai voulu renvoyer les paysans dès que nous fûmes sortis de Petrossitza; mais je me suis rappelé ce vieux Ciorano; c'est pour cela que j'ai renforcé notre escorte. A de pareils hommes, on ne peut imposer que par le nombre; nous sommes en tout plus de soixante.

– Croyez-vous qu'il essaierait quellque chose?

– Je suis muni d'ordres qu'il n'a pas, car Petrossitza est dans notre arrondissement, il doit respecter les règles; mais il est capable de tout en nous voyant peu nombreux. Au moins je ne veux pas lui fournir la satisfaction de profaner notre cause par ses vociférations; il vaut beaucoup mieux montrer les dents à des hommes semblables.

– S'il est méchant, comme vous le dites, je m'étonne comment l'administrateur du district qui a été nommé par le gouvernement constitutionnel l'a maintenu dans ses fonctions.

– Ah! monsieur, vous ne pouvez pas vous imaginer l'hypocrisie et la souplesse de ces hommes; ils prient, ils rampent, ils promettent tout pour ne pas être destitués; et d'ailleurs croyez-vous que votre administrateur soit un véritable constitutionnel? Il n'y a que quatre jours qu'il nous a envoyé l'ordre de proclamer la Constitution dans l'arrondissement. Il y a tant de villages qui sont restés sans en avoir encore la moindre idée! Ce n'est pas ainsi que doit se faire la propagande, c'est une ligue infernale que celle des ciocoï. L'un persécute l'autre afin de nous démontrer qu'ils ont l'enfer dans le cœur; et puis tous se réunissent et s'entendent quand il s'agit de faire le mal. Il est temps, monsieur, de monter en voiture; nous approchons de ce village, je ne veux pas que Ciorano vous voit. Oh! quel maudit vieillard! C'est la réaction incarnée sous la peau ciocoïesque.

Héliade monta en voiture, l'escorte traversa le village d'un air imposant; les fonctionnaires et les dorobans de la sous-administration la regardait passer en silence. Ciorano était déjà parti pour Turgoviste, impatient de s'informer des nouvelles de la capitale. Ionnitza respira; en sortant du village, il frisait sa moustache et faisait caracoler sous lui son cheval; à une centaine de pas environ du village il s'adressa aux paysans de l'escorte et leur dit:

„Enfants, vous pouvez retourner maintenant chez vous."

Les paysans en furent enchantés. *S'auzim de bine* (que de bonnes nouvelles nous arrivent, ou bon espoir), s'écrièrent-ils en se retirant. – Bon voyage!

La voiture, escortée seulement par Ionnitza et ses trois dorobans, se rendit à Puciósa dans moins de trois quarts

d'heure; c'était là que résidait la sous-administration. Les trois captifs devaient s'y arrêter pour y attendre leur sort.

VIII

Les paysans de Pucioasa et les hôtes des bains étaient accourus à la sous-administration pour voir les trois prisonniers. La voiture passa à travers la foule. Héliade vit de loin la mère du sous-administrateur qui était sortie avec ses filles, afin de donner les ordres nécessaires à la réception des captifs. Héliade quitta la voiture et alla à sa rencontre pour la prier de ne pas prononcer son nom. Il entra de suite dans la soi-disante salle du bureau, pour se dérober aux regards indiscrets des curieux. La mère et les sœurs du sous-administrateur le suivirent. Les yeux de la vieille étincelaient de joie; le bonheur qu'elle ressentait la rendait éloquente, énergique, et presque folle. Elle courait dans la salle, elle allait à la porte en donnant des ordres sévéres et contradictoires; elle revenait auprès de son captif et lui prodiguait des consolations d'un air si froid qu'elles déchiraient le cœur plus que n'auraient fait des injures; elle échangeait des regards et des paroles avec ses filles en riant à mi-voix; elle se retournait et ses efforts pour s'arracher quelques larmes rendait sa physionomie terrible. On voyait qu'elle se perdait dans les pensées et les espérances qui assaillissaient son esprit dans ce moment; on voyait dans ses regards, dans ses gestes qu'elle repassait dans son esprit les récompenses et les honneurs qui attendaient son fils pour la capture de l'homme qui se trouvait devant elle. Ne pouvant supporter l'émotion qui l'agitait, souvent elle était contrainte de s'asseoir; mais à l'idée que ce captif pouvait lui échapper, elle se levait tout à coup par un mouvement convulsif et allait donner de nouveaux ordres encore plus sévères que les précédents. Le nombre des dorobans qu'elle avait sous la main ne lui paraissait pas suffisant pour la garde de la nuit; elle engagea tous les villageois à venir entourer la maisonnette et surveiller les prisonniers sous leur responsabilité. Elle les menaçait tous des travaux forcés des salines, des supplices les plus affreux; puis en rentrant elle s'adressait de nouveau à Héliade, et lui disait:

– Pardonnez-moi, mon enfant, les temps sont difficiles et la responsabilité qui pèse sur mon Costake me fait prendre toutes les précautions que vous voyez. Nous avons reçu des ordres rigoureux, nous sommes forcés de les remplir. Vous êtes un homme sage et prudent, vous êtes en état de comprendre la position où se trouve actuellement mon fils.

– Mais où est-il? Ne puis-je pas le voir?

– Il s'est rendu à Turgoviste; il reviendra ce soir où demain matin. Demeurez tranquille, mon enfant; je le remplace en ce moment et je rempli son devoir. Je me connais à tout, Costake est novice, c'est moi qui administre l'arrondissement.

Ionnitza entrait en ce moment dans la salle avec les bagages de ses hôtes; entendant les dernières paroles de la vieille il balança sa tête en signe d'étonnement, et lorsqu'elle sortit de nouveau pour réitérer ses ordres: „Ne la croyez pas, messieurs, dit-il aux prisonniers, tout est mensonge chez elle, son fils était ici jusqu'au moment où nous sommes entrés dans le village, il nous a vus, et il s'est retiré pour ne pas vous reconnaître. Oh! les ciocoï! ils son humains; ils ne peuvent pas résister à une prière, ils prennent la fuite lorsqu'il s'agit de faire du bien. Voyez-vous, il nous a laissé sa mère qui est en état de faire tout le mal possible, et qui, à une proposition quelconque de votre part, ne rougirait pas de vous répondre qu'elle n'a aucun pouvoir, qu'elle n'est qu'une femme…“

– Désirez-vous quelque chose? demanda la vieille en rentrant, une dulceatza, du café?

– Rien, madame, nous ne voulons que de l'eau et du repos pour le moment.

– Bre! ciaouch! de l'eau fraîche, vite! m'entends-tu? Ah! mes enfants, comme ils sont paresseux ces roumains[1], et surtout depuis qu'ils ont entendu qu'il n'y aurait plus de verges et de fouets pour leur dos, on ne peut rien faire avec eux; tout était bon dans cette *bénie* Constitution (lisez maudite), excepté l'abolition de la bastonnade. Croyez-moi, je suis sans mains, depuis qu'il me manque le fouet.

Le ciaouch entra avec une cruche d'eau fraîche et jeta un coup d'œil sur Héliade comme pour lui dire: C'est moi le ciaouch.

– Manan! l'apostropha la vieille, fais ton devoir, et ne regarde pas les hommes qui ne sont pas tes égaux. Va-t-en, fais voir ailleurs tes yeux de hibou, tu as vieilli dans le service, et tu n'as pas encore appris à te présenter devant des personnes comme il faut.

Le ciaouch sortit et ordonna à un doroban de venir arroser et rafraîchir la salle où la chaleur était extrême avec ses fenêtres ouvertes. Le soleil venait de se coucher, et les soirées sont très chaudes l'été en Valachie, jusqu'à ce que la rosée de la nuit commence à tomber.

Héliade demanda à rester seul avec ses compagnons pour se reposer un peu; la mère du sous-administrateur sortit et donna des ordres pour que tous les curieux se retirassent. Il ne resta autour de la maisonnette que les dorobans et les paysans de garde, c'est-à-dire une troupe assez nombreuse.

Dans les villages de la Valachie, et particulièrement dans ceux des montagnes, les maisonnettes, ou pour mieux dire les chaumières, sont à d'assez grandes distances les unes des autres. La maison où se trouvait le bureau de la sous-administration était donc isolée; c'était une construction rustique, destinée à être la maison du conseil du village; elle ne contenait qu'une salle avec une petite chambre latérale. Pour tout meuble, elle ne possédait que deux divans en bois mal taillé, couverts de nattes. Pour parquet, elle n'avait que le sol, et pour table que quatre piliers plantés en terre et soutenant quelques planches clouées sur deux autres pièces de bois parallèles. Trois de ces murailles étaient trouées par une dizaine de petites fenêtres, sans rideaux, sans vitres, et dont quelques-unes étaient recouvertes de papier collé et déchiré en même temps. Sur le plafond enfumé bourdonnait les mouches qui, dans cette saison, voltigent par milliers, et dont des centaines se débattent dans les tissus de l'araignée.

---

[1] Synonyme de *manan* dans la bouche de ces gens.

La nuit tombait, une lumière avait été allumée; elle exposait les prisonniers à être vus du dehors par la foule. Héliade demanda qu'on éteignit la lumière, et protégé par l'obscurité il fit semblant de dormir.

Devant la maison était dressé, comme devant les habitations les plus distinguées, une tente, soutenue par quatre piliers, couverte de feuillage et qui s'appelle dans la langue du pays *umbrariu*.

Là s'étaient assis les principaux dorobans et les notables du village; les autres étaient postés autour de la maison; de temps en temps ils s'approchaient des fenêtres pour voir ce qui se passait à l'intérieur. Lorsque le ciaouch dans sa ronde les surprenait quelquefois, il les tirait par l'oreille et les repoussait au loin en leur adressant quelques mots à demi-amicaux, à demi-grondeurs. Celui qui se sentait tiré par l'oreille poussait un cri, et tous les autres éclataient de rire.

Plus la nuit s'avançait, plus le bruit cessait dans le village et autour de la prison. La lune brillait dans le ciel, se reflétait dans les ondulations de Ialomitza et blanchissait les vapeurs des collines environnantes. On n'entendait que les aboiements des chiens et que les chants monotones de quelques jeunes gens et filles du village qui s'occupaient encore de leur besogne; on entendait encore quelques cris lointains des bouviers et par intervalles la flûte des bergers. Les deux compagnons d'Héliade s'étaient endormis écrasés par la fatigue; quant à lui, il ne pouvait pas fermer les yeux. Quoique livré à ses pensées pénibles, il sentait la beauté de cette nature vierge encore. Par une des fenêtres il contemplait le spectacle ravissant qui le transportait, et il respirait la fraîcheur vivifiante de la nuit. Par intervalle l'entretien de ses gardes le réveillait de sa rêverie et attirait son attention; il se transportait alors dans un autre cercle d'études, en écoutant leur opinions et leur langage figuré.

– Croyez-vous que ces trois homme soient de ceux qui sont venus avec la justice et la franternité? demanda un paysan à ses compères.

– Ah bah! répondit un autre, la justice est une chose sacrée, elle vient de Dieu, et ces hommes n'ont rien d'extraordinaire en eux.

– Tu as très bien dit, frère Mâïneo (demain). Est-ce que les hommes de Dieu ont les moustaches rasées comme le pape? Deux parmi eux ont l'air chrétien, mais le troisième est évidemment un latin.

– Alors, s'ils ne sont pas des hommes de la justice et de la fraternité, reprit un quatrième, pourquoi les ciocoï de Turgoviste se sont-ils levés contre eux? Pourquoi nous force-t-on de veiller ici toute la nuit? Que signifient ces allées et venues de la cocona (madame)? Pourquoi ne peut-elle se reposer comme si tous les diables étaient entrés dans son corps?... Non, je crois que ces hommes sont de nos amis, car autrement ils seraient les amis des ciocoï, et par conséquent protégés par eux.

– Mais les moustaches du plus petit où sont-elles? Christ dans l'église a-t-il les moustache rasées? Avez-vouz vu un apôtre ou un saint sans moustaches?

– Tais-toi, Stan, les moustaches et la barbe ne font rien; tous les chats et tous les ciocoï ont des moustaches, et pourtant ils ne sont ni des apôtres, ni des saints. J'ai vu plusieurs négociants à Bucaresci sans moustaches, hommes d'honneur et d'*humanité* qui vous payent tout et vous honorent en vous donnant encore de quoi vous rafraîchir.

– Oui, oui! Jon a raison, reprit un autre. Il m'est venu une idée. Si par exemple, notre homme, pour n'être pas reconnu, avait été forcé de se déguiser en rasant ses moustaches? Ah!

– C'est ça, c'est ça…, s'écrièrent plusieurs voix. Comme il est habile, le vieux Soare (soleil). Toujours son idée a quelque chose qui s'approche plus de la vérité que celle des autres.

– Je vous dis, mes enfants, reprit le vieillard, que les trois hommes, s'ils ne sont pas les hommes de Dieu, au moins doivent-ils être les hommes des *chrétiens* (du peuple); car, voyez-vous, ils sont persécutés. Je suis vieux, et pendant ma vie, du temps même de mon père et de mon grand-père, je n'ai point entendu dire qu'un homme, en habit bleu, ou un paysan comme nous, en habit blanc, un prêtre, un moine ou un prélat même, soit venu nous annoncer tant de belles choses qui vont au cœur du pauvre et du laboureur. Ces hommes ont dû lire d'un bout à l'autre l'Évangile; care voyez-vous, tout part de là. On nous a souvent annoncé la justice; mais j'ai toujours vu que c'était quelque chose qui n'était pas la justice. Voyez-vous, nous sommes assis sur la terre, et le ciel est au-dessus de nous, nous restons courbés; mais il faut parler droit. Nous nous disons frères, mais depuis que la terre roumaine existe, se rappelle-t-on des temps où la fraternité fut proclamée au nom du gouvernement? Ces hommes ont été à la tête du gouvernement, ont remplacé le domnu du pays. Voyez, ils on proclamé la fraternité, et le fouet et les verges cessèrent d'être employés comme par un miracle divin; les loups de ciocoï sont devenus des agneaux. Je crois que nous approchons du dernier jugement. Il est temps que les brebis passent à droite et les boucs à gauche. Mais nous avons encore à subir des épreuves. Vous avez entendu dans la Sainte-Écriture que dans les derniers temps, avant l'avénement du Seigneur (qui est notre frère, notez bien), l'antichrist se montrera; il mettra le monde en feu, il égorgera les justes. En bien! voulez-vous que je vous dise qui est cet antichrist? C'est le mouscal (le russe).

– Le mouscal! Taisez-vous, vieux Soare, s'écrièrent quelques voix, le mouscal est chrétien comme nous.

– Et le ciocoïu, n'est-il pas aussi chrétien comme nous? et cependant y a-t-il quellque chose de commun entre Christ et lui? N'avez-vous pas entendu dans l'Écriture qu'antichrist sera un roi puissant, et que pour tromper le monde il se dira chrétien? Qui nous a fait autant de mal que les mouscali? Lorsqu'ils tombent comme les sauterelles sur notre pays, ils nous apportent la famine, la peste, le choléra; ils prennent nos biens, notre bétail, nos enfants; et lorsqu'ils s'en vont, il ne reste pas même de cendre dans le foyer du pauvre chrétien. Qui changea la *claca* en esclavage? Les mouscali. – Qui nous a apporté le *ïobagie*[1] que nous ne connaissions pas? Les mouscali. Qui nous a apporté pour la première fois le choléra? Qui nous a fait manger dernièrement de l'écorce d'arbre et de la poussière au lieu de farine? Les mouscali. Voyez-vous, nous avons eu cette année le choléra, et les mouscali sont à nos frontières; peut-être sont-ils entrés dans notre pays, dans

---

[1] *Ïobagie* est un mot inconnu en Valachie. C'est un mot hongrois qui signifie servage. Le règlement organique imposa, pour la première fois én Valachie, à chaque vingt-cinq familles de village, le devoir de donner un homme, en service permanent, pour le propriétaire de la terre. Et ce service, de trois cent soixante cinq journées par an, faites par vingt-cinq familles, fut appelé *ïobagie*, car on ne trouva pas de mot dans la langue nationale qui aurait signifié servitude, sans produire un scandale. Le vocabulaire roumain doit cette richesse à M. Stirbeïu et à son digne compère, Villara, qui rédigèrent le règlement organique.

Bucaresci même. Et pourquoi? Pour combattre ceux qui se sont soulevés pour les chrétiens, pour martyriser nos frères, pour faire crier les enfants dans le sein même de leurs mères. Et toutes ces choses ne vous désignent-elles pas assez l'antichrist?

– Malheur aux chrétiens! nous sommes dans les derniers temps, père Soare.

– Écoutez! interrompit un autre paysan, j'entends le bruit de pas d'un cheval… c'est un doroban qui doit arriver de Turgoviste.

IX

Un cavalier passa rapidement auprès de l'*umbrariu* et descendit devant la maison de la mère du sous-administrateur. Au bout d'un quart d'heure, la vieille vint accompagnée de Ionnitza; elle ouvrit la porte et entra dans la salle des trois captifs avec une lumière. Le bruit et la clarté réveillèrent les compagnons d'Héliade. Les curieux regardaient par les fenêtres. La vieille avait l'air inquiet et préocupé; elle jeta un coup d'œil autour d'elle; elle voulait faire ou dire quelque chose, et une idée quelconque la retenait.

– Comment vous portez-vous? demanda-t-elle aux captifs qui étaient réveillés. Ceux-ci se frottaient les yeux.

– Dorobans, sortez, continua-t-elle; éloignez ces manans des fenêtres; dites-leur que je ferai arracher tout œil qui se tournera de ce côté.

Les dorobans sortirent. Il ne resta dans la salle que la vieille, Ionnitza et le prisonniers.

– De quoi s'agit-il, madame? demanda Héliade.

– Nous autres femmes, mon enfant, nous sommes toujours des femmes: *des robes longues, de l'esprit court*. Je vous ai laissés ici sans me rappeler la règle que vous ne devez point avoir d'armes avec vous. En possédez-vous?

– Oui. Vous pouvez les faire emporter, les voilà.

– Excusez-nous, mon enfant, mais nous devons aussi faire des recherches dans vos malles. Je sais très bien que vous n'avez pas d'autres armes cachées; mais nous devons accomplir notre devoir.

– Cherchez, madame.

Héliade donna sa clef, et ses compagnons les leurs. Les malles furent ouvertes. On cherchait toute autre chose que des armes. Les yeux de la vieille se fixèrent sur une bourse bien garnie. Ses mains crispées cherchaient d'autres bourses, mais elle n'en trouva plus. Il ne restait qu'à s'assurer si la bourse contenait de l'or ou de l'argent. C'était de l'argent! La vieille s'attrista, elle s'arrêta; puis une curiosité féminine la poussa à vouloir connaître la somme. Elle ne dépassait pas six cents francs (sept cents zwanzigs d'Autriche).

– Comment, mon enfant, vous n'avez que cette somme? Et Costake m'écrit de Turgoviste que vous avez avec vous plus de 80.000 ducats (960.000 francs)!

– Ils ont disparu avant vos recherches.

– Non; nous voyons la vérité; mais les langues des hommes sont mauvaises. On dit que vous avez emporté avec vous toute la caisse centrale des monastères.

– Vous voyez qu'elle n'est pas avec moi.

– Je vois très bien; mais comment se fait-il qu'ayant été à la tête du gouvernement, vous n'ayez avec vous que sept cents zwanzigs?

– Les autres ne m'appartenaient pas.

– Oh! mon Dieu! Mais vous pouviez faire une petite économie. Qui enfonce ses mains dans le miel sans les lécher?

– C'est un vieux proverbe. Les hommes comme il faut doivent laver leurs mains pour ne pas être assaillis par les mouches.

– Vous êtes toujours le même, monsieur Héliade, l'homme que j'ai connu. Vous piquez d'une manière assez fine. C'est pour cela que vous avez d'ennemis.

– Et c'est pour cela, madame, que j'ai des amis comme vous.

– Croyez-vous que je suis votre ennemie, parce que vous voyez tant de gardes autour de vous? Nous sommes responsables, mon enfant, et nous devons veiller.

– Au contraire, madame, je vous suis très reconnaissant de m'avoir fait entourer par tant de paysans que j'aime à voir et entendre.

– Mais je sens dans vos paroles quelque chose d'amer et de piquant.

– Que vous importent les paroles d'un captif? Vous avez la conscience pure, n'est-ce pas, madame? Vous pouvez être consolée par la seule intention qui vous a conduit à venir nous visiter à cette heure.

– Oui, oui...

– Désirez-vous quelque autre chose, madame?

– Non. Dormez en paix. Bonne nuit!

– Bonne nuit, madame!

Elle sortit, et Ionnitza qui demeura en arrière, fit un signe de satisfaction en montrant avec la main le ciel. On ferma les portes. Les gardes reprirent leur poste. Le ciaouch s'efforçait de placer tout le monde sous l'umbrariu; mais quelques-uns lui rappelaient les salines dont ils étaient menacés et persistaient à entourer toujours la maison.

Héliade, agité, se promenait dans la salle; ses compagnons l'invitèrent à se reposer.

– Je ne le puis pas, répondit-il; le contraste entre cette femme et les hommes du peuple a bouleversé mon âme.

– Mais elle est assez polie; pourquoi l'avez-vous prise en antipathie? Si elle passe pour un peu gênante, c'est parce qu'elle est femme; et quoique le savoir-faire lui manque, elle a la faiblesse de croire le posséder. Si son fils était ici nous aurions pu nous entendre avec lui.

– Tout est calculé, mes amis, et c'est le calcul qui me révolte; c'est l'hypocrisie qui me dégoûte. J'aimerai mieux voir une haine prononcée. Je suis sûr que ce n'est pas pour les armes qu'elle est venue ici; ce sont les 80.000 ducats qui ont enflammé sa cupidité; les armes sont un prétexte.

– Vous avez une imagination vive, vous voyez souvent des choses qui n'existent pas.

– Je serias plus heureux si, souvent, je ne voyais les choses que ce qu'elles sont. Les hommes du dehors qui nous gardent sont peut-être plus sévères avec nous que cette femme; et pourquoi ne me paraissent-ils pas méchants? Le vice et la méchanceté m'effraient lorsqu'ils se présentent sous cet aspect de politesse et d'humanité. Plus on monte les degrés de notre hiérarchie, plus la gangrène morale est épouvantable. Il n'y a plus d'espoir pour notre nation tant qu'elle sera gouvernée et administrée par cette race. Voilà ce que j'appelle une malédiction qui se perpétue de génération en génération; et voilà pourquoi, nous, les hommes du mouvement, nous serons critiqués d'avoir été trop humains ou assez chrétiens. Il y a des hommes qui prétendent exterminer cette race.

– Pour sauver le corps on doit en couper les parties gangrénées.

– Oui, mais dans cette question, ce n'est pas la raison, je crois, c'est la haine et la vengeance qui dictent un régime semblable. Les vieux boyars ou les Roumano-phanariotes s'étaient réunis contre le domnu et désiraient même sa mort. Les balles ou les coups de pistolet ne sont pas partis des mains plébéiennes. Les boyars de la seconde et de la troisième classes nous critiquent de n'avoir pas exterminé cette race bâtarde de parvenus étrangers; les négociants et les bourgeois se récriaient contre tout ciocoïu du premier jusqu'au dernier rang; les paysans, rempli d'une juste vengeance, au premier signe qui leur eût été donné, se seraient soulevés contre tout habit bleu. Nulle part le carnage ne serait aussi affreux qu'en Valachie. Le peuple entier serait divisé en victimes et en bourreaux; et puis les bourreaux seraient appelés à penser à l'avenir, et, dans l'ivresse du sang, à décréter des lois. Cet état de choses est fatal, même pour un peuple indépendant et fort; mais les Roumains, en s'exterminant entre eux, n'auraient fait que fournir un prétexte légal aux Russes pour anéantir leur nationalité. Tout homme qui pense, qui sait lire et écrire, qui possède quelque chose, qui aspire à la liberté, qui la comprend, serait exterminé. Ceux qui critiquent notre modération ne sont que des hommes, les uns aveuglés par les souffrances, les autres instruments ou dupes des plans moscovites. Nous ne nous sommes levés, selon mes efforts, que pour empêcher par l'ordre l'invasion des Russes, pour protester contre elle, avec raison, si elle avait lieu, et pour propager quelques principes qui, sans ce mouvement, ne pouvaient se répandre en Valachie, pas même avant un siècle. Les hommes qui pensent, quoique plus ou moins corrompus, ce sont eux qui sont en état de mieux comprendre ces principes, de les apprécier et de les rendre féconds. Les hommes qui pensent devaient être sauvés pour sauver la nationalité; et, pourtant, voyez cette femme, voyez l'état des parents de ceux qui pensent! Ces hommes lèguent leurs habitudes et leurs vices à la génération future. Voilà ce que j'appelle malédiction, fatalité. Dans cette question, c'est la tête qui est menancée de gangrène; ce ne sont pas les autres membres du corps. Coupez la tête, c'est fini de la vie. Mon but ne fut que de proclamer la Constitution basée sur nos droits et coutumes, elle est passée dans l'histoire de notre pays; ma mission est remplie, sans avoir fait couler aucune goutte de sang, sans aucun exemple d'excès ou de désordre. Je suis presque convaincu que les mêmes sentiments ont inspiré Tell

et Maghiero; si les autres ont eu les mêmes idées, tant mieux pour la patrie, selon ma manière de voir.

En attendant, les paysans s'entretenaient de la visite de la vieille, et, enfin, la voix de Soare commença à dominer. Il soutenait que les Russes n'étaient pas des chrétiens et qu'ils étaient les instruments de Satan pour empêcher l'avénement du règne de Dieu sur la terre.

– Oui, c'est vrai, le père Soare a raison, reprit un autre paysan qui écoutait attentivement. Les Mouscali ne sont pas des chrétiens de même que les ciocoï; ils nous trompent en mangeant des haricots pour nous faire voir qu'ils font maigre comme nous, et puis, dans leur sabbat, ils mangent de la viande de cheval et même de petits enfants; ils ont parmi eux des Kalmoucks, des Katkaouns et des Tatars qui ne sont que des habitants du Tartare.

– Ah! Ah! Ah! Qui diable t'a soufflé cette idée? Quelle ressemblance entre Tatars et Tartare? Mais les Katkaouns, à quelles bêtes ressemblent-ils?

– Ce sont des hommes à deux bouches, l'une par devant et l'autre par derrière; ils mangent des hommes. Par une bouche ils enfoncent leur nourriture, par l'autre ils rejettent les os. Ce sont ceux qu'on appelle des dragons. Les queues des chevaux qu'ils dévorent leur couvrent la bouche de derrière. Vous avez vu les queues de chevaux qui tombent du haut de leurs casques sur leurs épaules? Eh bien! en voilà la preuve.

– Tout ce que vous dites là est mensonge, hérésie, reprit le logofète du village; depuis Alexandre-le-Grand, qui a exterminé tous les monstres, il n'y a plus de Katkaouns; et, depuis Jésus-Christ, il n'y a plus de dragons. Les mouscali sont nos frères, et ces hommes qui se disent constitutionnels seront cause de nos malheurs. Nous étions assez bien; tout le monde était tranquille. Ils sont venus troubler la paix avec des promesses que l'homme n'est pas destiné à voir réaliser ici-bas. C'est dans l'autre monde qu'il faut aller chercher les espérances dont ils nous bercent. Il me vient, ma foi, la tentation d'envoyer ces trois farceurs, que nous gardons, chercher eux-mêmes leur justice et leur fraternité là où ils pourront les trouver. Vous êtes tous des imbéciles de croire à leurs promesses.

– Tiens! reprit le nommé Stan, je ne savait pas que notre logofète était devenu un boyar. Il sent, le pauvre diable, qu'il porte un encrier à sa ceinture. C'est de là, logofète, que tu puises cette grande sagesse ciocoïesque? Un paysan parler de la sorte, parce qu'il sait lire et écrire, c'est le diable incarné sur la terre. C'est plus encore, c'est Judas en personne.

– Logofète, *măre* logofète, repit le vieux Soare, je ne sais pas lire, mais je sais tous les Évangiles par cœur; car voyez-vous, j'ai plus de soixante-dix ans, et tous les dimanches et jours de fêtes je vais à l'église. Christ nous dit nettement dans la langue que je vous parle: Les pauvres sont mes frères; les riches impitoyables n'entreront pas dans mon royaume. Qui a crucifié Christ? Les hommes de César. Qui a demandé sa mort? Les pharisiens, c'est-à-dire les ciocoï. Qui l'a trahi? Un de ses disciples, un logofète, un homme comme toi, mon enfant. Il avait une bourse, tu as un encrier. Malheur à celui par lequel vient la tentation! Et tu viens ici nous tenter. Mes enfants, je vous le jure par mes cheveux blancs, tout chef qui dit: „«Je suis plus grand que vous, je vous ordonne telle chose, et vous devez obéir»; celui-là est ennemi du Christ, car il n'a pas commandé à ses apôtres, il les a servis. Il est vrai que tout pouvoir vient d'en haut; mais le *véritable* pouvoir (le vieux appuya sur le mot véritable avec une gravité et une conviction si forte, que les hommes qui l'écoutaient semblaient être pénétrés de son sens), le pouvoir de la ruse, continua-t-il, est un pouvoir factice, il ne vient pas d'en haut; il n'émane que de l'esprit du mal. Ces troit hommes qui sont ici dedans, et que Dieu les sauve! sont inspirés par l'Esprit-Saint. C'est Dieu qui les a envoyés. Mais nous sommes aveugles; si nous n'avons pas la lumière, nous

devrions au moins avoir la foi, car elle opère des miracles, et les chrétiens (lisez toujours le peuple) seraient sauvés.“

La nuit était déjà avancée. Pluiseurs parmi les paysans se découvrant la tête, prononcèrent le dernier verset de la prière dominicale: „Ne nous induis pas en tentation et délivre-nous du mal“. Ils s'étendirent afin de prendre un peu de repos et quelques-uns s'endormirent. Il ne restait d'éveillés que ceux chargés de la garde des prisonniers.

Le ciaouch faisait toujours sa ronde habituelle et invitait quelques paysans à s'endormir. Les compagnons d'Héliade s'étaient assoupis de nouveau. Vers les deux heures après minuit, une voix à peine intelligible se fit entendre dans la direction de la chambre contiguë: *Domnulé! domnulé! dormi?* (monsieur! monsieur! dors-tu?). Héliade, qui ne dormait pas, courut de ce côté, entra dans la chambre et attendit de nouveau que la voix se fit entendre. *Domnulé!* entendit-il encore; et il aperçut aussitôt une tête qui passait à travers la fenêtre: c'était celle du ciaouch.

– Que voulez-vous, ciaouch?

– Je me suis entendu avec le domnu Ionnitza. Tout est prêt; mais je n'ose rien faire cette nuit. D'après ce que je vois, nous serons encore ensemble jusqu'à la nuit prochaine. Sans cela, j'aurais tout risqué cette nuit. Dieu est bon; espérez… bon sommeil!

Il s'éloigna promptement. Héliade se retira sur son lit, et y demeura jusqu'au matin, sans pouvoir fermer l'œil.

X

Le lendemain matin, à six heures, Ionnitza entra dans la salle des prisonniers, sous prétexte d'y chercher quelques papiers.

– Monsieur, dit-il à Héliade, si la cocona vient vous voir, dites-lui qu'elle vous fasse passer dans sa maison. Vous y serez mieux. Et j'ai fait tous mes préparatifs pour la nuit prochaine. Les ciocoï de Turgoviste n'osent pas vous amener dans cette ville; ils craignent le peuple. Ils attendent des ordres de la caïmacamie de Bucaresci. Trois dorobans avec celui de la nuit passée sont arrivés de la part du sous-administrateur avec des lettres pour sa mère.

– Vous ne savez pas ce dont il s'agit dans ces lettres?

– La vieille ne m'en a pas parlé; elle ne m'a parlé que du contenu de la première lettre qui lui annonçait les sommes importantes dont on vous croyait porteur. Mon Dieu! Quel danger vous avez couru! Et quelle allégresse dans l'âme de la vieille! C'est moi qui ai intrigué pour la décider à venir visiter vos malles sous prétexte de chercher des armes. Oh! Comme j'étais content lorsque j'ai vu la vieille déçue dans ses espérances, et lorsque j'ai vu votre honneur et votre… vie même hors de danger… Ils sont capables de tout ces hommes, ou bien moi, Dieu me pardonne, je suis alors un homme bien méchant de les soupçonner ainsi; car j'ai supçonné beaucoup de choses…

Ionnitza sortit en se recommandant à la discrétion d'Héliade.

Vers les huit heures, la mère du sous-administrateur vint visiter ses captifs; elle ordonna d'apporter de la dulceatza et du café. Ses filles faissaient les honneurs. Héliade demanda à la vieille de le faire passer dans sa maison. Il avait la fièvre; il voulait se reposer loin du bruit des paysans. Elle hésita un peu, mais ses filles la décidèrent à y consentir. Les prisonniers furent introduits dans la maisonnette privée du sous-administrateur.

C'était toujours une habitation rustique; mais elle avait deux divans bien garnis, des meubles, une table, des fenêtres vitrées et décorées de rideaux. Héliade prit possesion d'un divan et se coucha en s'enveloppant de sa cape et en couvrant même sa tête. Il s'endormit. Ses compagnons s'endormirent aussi. Tout le monde s'était éloigné. La mère et les filles étaient passées dans une maison voisine. Il n'y avait que le ciaouch et quelques dorobans qui gardaient la porte de dehors.

Quelques heures après Héliade se réveilla. En ouvrant les yeux, sur une chaise placée près de sa tête, il vit une jeune fille. C'était la sœur cadette. Elle paraissait timide, elle tremblait et mit son doigt sur ses lévres; elle regarda autour d'elle pour voir si les compagnons d'Héliade dormaient encore:

– Silence! lui dit-elle. Levez-vous lentement et suivez moi.

D'un pas léger elle disparut dans une autre chambre. Héliade la suivit.

– Ma mère, poursuivit-elle, partira dans l'après-midi pour Turgoviste, mon frère la fait demander. Je crois qu'elle y passera la nuit. Voyez: de cette chambre, par ce grand trou que vous voyez dans le plafond, vous pouvez monter dans le grenier, et par l'ouverture de la cheminée vous pouvez passer sur le toit et descendre derrière la maison[1] où le chiaouch vous recevra. Allez dormir pour pouvoir veiller cette nuit. Si le chiaouch peut éloigner les dorobans à l'heure convenable pour votre évasion, vous sortirez par la porte, sinon, lorsqu'il s'entretiendra sur la *closca*[2], vous passerez dans cette chambre-ci, vous monterez, vous sortirez comme nous l'avons dit, et vous trouverez tout à votre disposition. Que Dieu soit avec vous, et souvenez-vous d'une fille… qui n'a pas un père.

Elle embrassa la main d'Héliade, et deux larmes exprimèrent ce que la parole humaine n'a jamais été en état d'exprimer.

– Allez vous reposer de nouveau dans votre lit, reprit la jeune fille.

---

[1] La hauteur de ces maisonnettes de village n'est pas de plus de trois mètres.

[2] Closca signifie la poule par laquelle les Roumains désignent les Pléïades.

Héliade l'embrassa au front en se rappelant ses enfants et la quitta avec une grande précaution pour ne pas réveiller ses compagnons. Il se coucha de nouveau. La jeune fille sortit de la petite chambre et disparut par la porte que le ciaouch lui ouvrit et referma après elle.

Quelques minutes après, les compagnons d'Héliade se réveillèrent et allumèrent leurs chibouks; celui-ci resentit l'envie de les imiter. Le ciaouch annonça que les *domni* s'étaient réveillés. La mère et ses filles vinrent de nouveau leur proposer la dulceatza et le café. On voyait sur leur figure une prévenance inexplicable. Héliade demanda à la mère si elle avait quelque nouvelle de Bucaresci; si les Russes *y* étaient arrivés. Elle répondit qu'elle n'en savait rien et qu'elle attendait encore une estafette de son fils pour partir et se rendre à Turgoviste. Elle lui dit encore que C. Philippesco, le ministre des finances, avait été arrêté dans cette dernière ville.

Vers midi le doroban attendu arriva et on ne voyait aucun préparatif de départ; un autre doroban partit, un autre survint encore. On voyait une grande agitation parmi les dorobans. On se parlait bas; les villageois se rassemblaient; les visiteurs des bains venaient à la sous-administration. Ce mouvement, que ne pouvaient s'expliquer les trois prisonniers, dura jusqu'à quatre heures de l'après-midi, lorsqu'un bruit se fit entendre du dehors: „Le voilà! le voilà! Il vient, c'est le *coconu!* (le jeune monsieur), c'est le *domnu!*" Les prisonniers regardèrent par la fenêtre. De loin, on voyait s'élever une grande poussière sur la route. Quatre cavaliers accouraient ventre à terre. Les captifs étaient très émus, car ils s'attendaient à se voir livrer aux Cosaques qu'ils croyaient déjà à Bucaresci. Pourtant, dans leur malheur, ils s'estimaient encore heureux, car ils allaient quitter un lieu où tous les personnages qui les entouraient, en exceptant Ionnitza, le ciaouch et la petite fille, ne leur inspiraient que du dégoût.

LIVRE VI
LE GOUVERNEMENT INTÉRIMAIRE

I

Les cavaliers approchaient et le bruit des pas des chevaux, qui frappaient la terre rocailleuse, retentissait jusque dans le cœur des prisonniers. On commença bientôt à distinguer les arrivants: c'étaient trois dorobans et un jeune homme, le sous-administrateur, qui les précédait. Les paysans rassemblés firent place. Costake arrive. D'un air théâtral et martial à la fois il s'élance de son cheval, et, d'un geste impérieux, abandonne les rênes; il se précipite dans la chambre des prisonniers en criant: „Où est domnu Héliade?" A ces mots, Costake, d'un air gauchement artistique, passe sa main dans sa chevelure trempée de sueur et remplie de poussière; un mélange d'enthousiasme et de repentir se faisait voir sur sa figure égarée. Il entre, et, à la grande stupéfaction des deux prisonniers, il se jette à genoux comme un chevalier de mélodrame qui dépose son sabre aux pieds de sa belle en demandant sa grâce: „Pardon! s'écria-t-il, pardon! Seigneur, vive la Constitution! Vive le gouvernement provisoire! Vive la liberté! Vive Héliade!" Et ses exclamations n'en finissaient plus. Toujours à genoux, toujours gesticulant, exagérant le sentiment, la tête baissée, le regard éploré, les cheveux hérissés, il persistait à vouloir mourir prosterné sur la terre ou obtenir sa grâce. Les paysans s'étaient effrayés se figurant que leur jeune monsieur était devenu fou.

Les captifs restaient stupéfaits, ne sachant comment expliquer tous ces gestes et un changement si subit.

– Relevez-vouz, monsieur, lui dit Héliade. Expliquez-vous; qu'est-il arrivé?

– Seigneur, notre cause a triomphé; la caïmacamie est renversée; le gouvernement national est proclamé de nouveau et rappelé dans la capitale. Toute Turgoviste célèbre dans ce moment la grande nouvelle. On vous y attend. Je suis l'heureux messager chargé de vous annoncer l'allégresse générale, le salut de la patrie. Seigneur..., pardon, grâce! ô notre généreux libérateur! Mes gens vous ont maltraité, peut-être? Oh! mon Dieu! Que dois-je faire, si votre juste vengeance tombe sur ma famille? Grâce! grâce!...

Et tout d'un coup se tournant vers les paysans:

– Pourquoi vous taisez-vous, imbéciles, manans? Le voici votre sauveur, criez tous: Vive Héliade! Tombez à genoux, malheureux, et demandez grâce! Village maudit, tu as retenu prisonnier dans ton sein le régénérateur de ma chère patrie.

– Calmez-vous, monsieur, lui dit Héliade, laissez les hommes en paix... Mes frères, allons tous à l'église pour rendre au ciel des actions de gâce et prier Dieu pour notre salut général.

– Décidez de mon sort, reprit Costake. Avant de prier Dieu, remettez la grâce d'un coupable.

– Que craignez-vous, monsieur le sous-administrateur? lui demanda Héliade. Votre destitution? Eh bien! cédez votre fonction à votre aide Ionnitza, vous serez nommé administrateur du district (préfet), vous vous rendrez avec moi à Turgoviste pour y entrer dans vos nouvelles fonctions.

Héliade n'était plus maître de lui-même. Il était égaré, presque ivre de surprise; son égarement l'avait emporté jusqu'à la fanfaronnade. Il y a des hommes qui savent supporter le malheur et que le bonheur écrase.

Héliade ne revint à lui-même qu'après avoir quitté l'église. En rentrant à la sous-administration, il reçut une lettre qui lui causa un grand dégoût. Elle commençait par des exclamations et des titres sans fin; elle félicitait la patrie et ses *sauveurs*, et finissait en ces termes:

„Jaloux de mon bonheur, le choléra m'a placé à deux pas de la tombe; je suis agonisant, et dans mes derniers moments, je fais des vœux pour ma chère et mon adorable patrie, et pour les salutaires institutions qui vont la régénérer. Je me meurs, et ce qui pour moi est pire que la mort, c'est de ne pouvoir venir me jeter à vos pieds et joindre ma voix mourante aux acclamations de ceux qui vous entourent etc., etc., etc....

Signé: Ispas Farcas."

Héliade ne pouvait se rappeler ce nom qui, pourtant, ne lui était pas étranger.

– Quel est ce monsieur Farcas? demanda-t-il à Costake.

– C'est un malheureux, monseigneur, un ex-sous-administrateur, habitant de Turgoviste. Il se trouve actuellement dans un village, retenu par le choléra; il est à l'article de la mort.

Héliade se rappela le caïphe de Scherb, le persécuteur de ses collègues, maltraités et dépouillés par lui de trois cents ducats (3.600 fr.). C'est alors qu'Héliade se réveilla de l'état où l'avait fait descendre son changement inattendu de sa position. Une juste indignation s'empara de son âme et lui fit apprécier de nouveau les hommes qui l'entouraient; il étouffa sa colère, et demanda qu'on lui préparât sa voiture pour se rendre à Turgoviste.

En attendant, des égumènes (abbés) qui, jusqu'à ce moment, n'avaient même pas donné signe d'existence, sortaient de toutes parts, et demandaient la permission de venir présenter leurs hommages et leur bénédiction à celui qui venait au nom du Seigneur. Rien au monde n'était plus hideux que cette hypocrisie monstrueuse, cette flatterie grossière, dans un langage qui ne leur appartenait pas, et qu'ils empruntaient tout entier des versets du psalmiste si malheureusement appliqués. Héliade connaissait déjà quelques-uns de ces égumènes par leur vie scandaleuse, et souffrait de les voir profaner les livres saints avec tant d'audace.

Vers les six heures du soir, il partit de Pucioasa avec ses deux parents, escorté par les deux dorobans de l'administration et par Costake.

A la moitié du chemin, des centaines d'hommes à cheval arrivant de Turgoviste se présentèrent devant les ex-captifs et les saluèrent de leurs acclamations frénétiques. Presque tous ces individus portaient un étendard tricolore, des bouquets et des couronnes de fleurs. Chacun s'empressait de se mettre en évidence, de se distinguer et de se recommander. Plus la cocarde était large, plus elle indiquait que celui qui la portait était un ciocoïu.

II

Il était dix heures du soir, quand l'escorte qui s'augmentait sans cesse arriva à la barrière du chef-lieu du district. La ville était illuminée, autant que pouvait être illuminée une ville telle que Turgoviste. Les chefs de la réaction qui, deux jours auparavant s'étaient armés pour chasser et martyriser les fugitifs de Rucar, venaient en ce moment pour composer l'escorte d'Héliade. Ils forçaient, pour ainsi dire, le peuple à crier vivat! et malheur à celui qui se serait tu, car ces lâches flatteurs étaient en état de commettre des crimes même afin de punir les *insensibles*, dans cete *grande, sublime* et *nationale* allégresse. Ce sont des êtres qui ne savent que ramper ou mordre, flatter ou insulter.

C'est en vain qu'Héliade s'écriait de laisser la population tranquille; sa voix se perdait au milieu des acclamations discordantes des soi-disant constitutionnels. La fourberie de ces hommes lui faisait presque regretter le moment où, prisonnier de Ionnitza, il allait avec lui de Petrossitza à Pucioasa.

Il arriva enfin à la maison où logeait Constantin Philippesco, le ministre des finances. Lui aussi avait passé par plusieurs phases: fugitif en premier lieu, puis prisonnier et traité de voleur, et enfin entouré de respect, il recevait les honneurs dus à un *grand patriote* et à un ministre.

Les autorités de la ville voulurent se présenter auprès d'Héliade. Celui-ci déclara qu'il était fatigué et qu'il avait besoin de repos. D'ailleurs l'heure était avancée. Tout le monde se retira en répétant toujurs les mêmes acclamations ciocoïesques.

– Ces acclamations m'attaquent les nerfs. Oh! comme elles me font du mal, mon ami, dit Héliade à Philippesco; combien les hommes qui les poussent sont méprisables, vils et petits!

– Ah! quelle race exécrable! reprit Philippesco; vous ne pouvez pas vous imaginer la dépravation et l'arrogance de ces hommes, et ce que j'ai souffert dans ces deux jours que j'ai demeuré ici. Éloigné de mes camarades, je suis arrivé à Turgoviste, lieu de notre rendez-vous, juste au moment où les nôtres étaient tourmentés, dans ces alentours, par ces brigands privilégiés. Après leur grand triomphe et leur entrée dans la ville, ils ne tardèrent pas à se partager les fonctions publiques; ils firent arrêter les employés constitutionnels; ils commencèrent à persécuter le peuple et les hommes de cœur. Enfin, lorsqu'ils apprirent que je me trouvais ici, ils envoyèrent leur chef de police pour m'arrêter.

– Monsieur, me dit-il, en entrant, au nom de la caïmacamie, je vous arrête.

– Qui êtes-vous, monsieur? lui demandai-je.

– Je suis l'ancien et légitime chef de police, j'ai repris mes fonctions, et je viens vous arrêter.

– Mais vous oubliez une condition, lui dis-je. Si vous m'arrêtez au nom de l'ancien ordre de choses, rappelez-vous que je suis le grand vornic Philippesco, qu'on ne peut m'arrêter sans un ordre particulier du chef de l'État. Vous connaissez les prérogatives des grands boyars. Je me suis soulevé pour me dépouiller de privilèges barbares et préjudiciables à la Nation entière, je me suis soulevé pour relever des individus comme vous à l'état d'homme libre, pour devenir votre égal, et pour vous traiter en frères; mais puisque vous vous obstinez à me retenir à mon ancien rang, puisque vous défendez votre état de manan, va-t'en, canaille, et rentre dans ta misère!

Le pauvre ciocoïu revint de son arrogance à cette apostrophe de ma part, et, déconcerté, me fit un salut respectueux, demanda pardon et sortit. Depuis lors, je fus libre, mais isolé, évité partout comme un paria. Aujourd'hui, depuis midi, toute cette maison et la cour furent remplies de ces insectes. Ils m'ont abasourdi de leur bourdonnement flatteur et détestable; mais je les ai traités comme ils le méritent.

– Depuis quand la caïmacamie est-elle tombée? lui demanda Héliade.

– Elle n'a duré que vingt heurs. Hier à dix heurs du matin, elle était déjà renversée par le peuple. La nouvelle en est arrivée ici à Turgoviste, hier au soir; mais les réactionnaires l'ont tenue secrète dans leurs cercles. Elle n'a été divulguée qu'aujourd'hui vers midi, lorsque l'exprès, que les réactionnaires avaient envoyé à Bucaresci pour s'assurer de l'exactitude du fait, est revenu confirmer ce qui d'abord n'était qu'un bruit. L'administrateur d'Ilfov, Florian Arons, et le ministre du contrôle, Nitsesco, sont passés dans l'après-midi, en venant comme députés de la part des habitants de la capitale, rappeler les membres du gouvernement provisoire. Ils sont déjà sur le chemin de Rucar. Voilà la cause de votre rappel de Pucioasa.

III

Nous laissons les deux collègues de reposer à Turgoviste, et nous allons rendre compte à nos lecteurs de ce qui s'était passé dans la capitale et avait amené ce changement subit et inattendu.

On connaît déjà les cruautés exercées par la nouvelle police caïmacamale. Les flagellations les plus atroces avaient fini par exaspérer les habitants de toutes les classes de la ville. La nouvelle donnée par C. Rosetti, comme officielle, de l'entrée des Russes en Valachie, venait d'être démentie. Le lendemain, lorsque les scènes barbares de la police se renouvelèrent, ce fut assez des cris d'un jeune homme de seize ans, nommé Marinesco, pour soulever tout le peuple, renverser la caïmacamie, chasser ses membres, arrêter les fonctionnaires et les sbires de la police, et demander le retour du gouvernement provisoire.

Odobesco et Salomon avaient été mis en liberté dès le 29 juin. Le dernier se trouvait dans la caserne à la tête de son régiment; le premier restait chez lui et avait envoyé sa femme au palais où se trouvait le peuple et Campineano, avec Jean Bratiano, et ceux qui voulaient le proclamer chef du gouvernement. Bratiano essaya de faire acclamer, comme membres du nouveau gouvernement, Odobesco, Campineano et C. Cretzulesco. (On doit se rappeler C. Rosetti sur le chemin de Rucar, page 141.) Le peule s'y opposa: „Non! s'écria-t-il, nous voulons les anciens membres; nous demandons de suite leur retour!"

– Mais voyez donc, répondait-on du haut du balcon; ils se sont enfuis, ils vous ont abandonnés.

– Non, non, disait le peuple, nous connaissons déjà les trames ourdies par les traîtres. Ils ont très bien fait de quitter la ville, car ils l'ont sauvée du carnage que ses ennemis lui préparaient dans l'ombre. Tout est dévoilé maintenant. Nous connaissons nos amis. Qu'ils viennent.

Madame Odobesco, dans un costume théâtral, les cheveux épars et habillée de deuil, parut sur le balcon.

– Frères, dit-elle, mon époux est votre ami, il est véritable Roumain, il est *patriotis*, il est près de vous, il ne vous a pas quittés. Vive Odobesco!

– À bas Odobesco! À bas le traître! À bas l'assassin! s'écriait le peuple.

Et la dame criait encore:

– Non, mes frères, à bas Maghiero! À bas Tell! À bas Hé…

– Pour l'amour de Dieu, interrompit Campineano, en lui saisissant la main, ne prononcez pas ce nom en ce moment, ne *touchez pas à cette corde* (cette dernière phrase fut prononcée en français)[1].

Le Peuple, indigné, redoubla ses cris. Vive Maghiero! Vive Tell! Vive Héliade!

Ces cris étaient si menaçants, que madame Odobesco fut obligée de disparaître. L'orage populaire se calma un peu.

– Mais ils ne sont pas ici; ils vous ont quittés… ajoutèrent encore quelques personnages du haut du blacon.

L'orage commença à gronder de nouveau.

– Qui gouvernera le pays jusqu'à leur retour? poursuivirent les mêmes personnages.

– Le métropolitain, répondit une voix d'en bas. Le métropolitain, répéta le peuple.

– Mais le métropolitain sera seul, répliqua-t-on d'en haut; donnons-lui pour collègues Campineano et Cretzulesco.

– Très bien, répondit le peuple; mais ces deux messieurs ne resteront dans le gouvernement que par intérim; ils n'y resteront que jusqu'à l'arrivée des membres de notre véritable gouvernement.

– Bravo! s'écria la masse du peuple. Très bien! très bien! Campineano et Cretzulesco ne demeureront au pouvoir que *par intérim*.

– Par intérim! par intérim! répétèrent mille voix.

– Les réactionnaires les plus compromis avaient disparu; les autres, déconcertés, n'osaient rien entreprendre. Salomon, quoique à la tête de son régiment, abattu par le remords et le découragement de ses partisans, restait immobile dans sa retraite de la caserne. Dans la première impétuosité du peuple, lorsqu'on lui avait proposé de nouveau Odobesco, plusieurs groupes s'étaient divisés pour venger l'honneur public. La maison de Baléano, qui avait fait détruire la statue de la Justice, fut assaillie et maltraitée; celle de Chéresco, qui avait envoyé la circulaire aux consuls étrangers (voir page 127), fut aussi maltraitée; celle du secrétaire du métropolitain, qui avait rédigé l'encyclique archiépiscopale, fut dévastée; enfin, la maison du capitaine des dorobans de la police fut presque détruite[1].

Pendant les trois mois du mouvement, les membres du gouvernement ne furent absents de la capitale que pendant ces deux jours; ce fut assez pour que des scènes déplorables eussent lieu. C'est alors que les vieux boyars et le métropolitain virent qu'il n'y avait plus d'autres hommes capables de retenir la

---

[1] Nous connaissons cette circonstance de la bouche même de M. Campineano.

---

[1] Tout y fut démoli, tout fut dispersé, mais rien ne fut volé. On vit dans la foule un jeune homme qui mangeait de la dulceatza (confiture), on lui arracha le bocal, on le jeta par terre, et on donna au jeune homme un franc et un soufflet. – Tiens, lui dit-on, si tu veux de la dulceatza, va en acheter, mais ne touche rien de cet homme maudit. Qui sait de quelle veuve vient cette dulceatza? Citoyens, répéta-t-on, jetons tout au vent et dans la rivière, mais que rien ne soit emporté. Malheur à celui qui mettra quelque chose de côté, ne fût-ce qu'un fil.

fougue du peuple et de soutenir l'ordre que les hommes du mouvement. Par conséquent, le métropolitain se vit dans la nécessité de faire publier l'encyclique suivante, en reniant celle qu'il avait publiée le 29 juin:

> *Ce qui a été publié hier, le 29 du courant, sous notre signature, et où nous qualifions le gouvernement provisoire de rebelle et d'autres choses égales, aujourd'hui, selon le désir du peuple roumain, nous le regardons comme non avenu et nous le renions complétement. Nous répétons et confirmons de toute notre force le serment que nous avons prêté sur le champ de la liberté, le 15 juin, pour respecter les vingt-un articles de la Constitution, excepté celui sur la propriété qui sera l'objet des délibérations de l'assemblée générale; nous réitérons, de nouveau, notre serment de ne plus violer la Constitution, et nous ferons tous les sacrifices possibles pour la soutenir. Les étendards de la liberté seront élevés de nouveau sur les édifices publics; les cocardes seront portées; l'ancienne police sera abolie par nos ordres; le gouvernement provisoire sera rappelé par des courriers extraordinaires, et tous les fonctionnaires nommés par le gouvernement provisoire seront rétablis dans leur postes. Cette circulaire, sous ma signature, sera publiée par la voie des feuilles publiques. Nous l'avons signée en présence des députés du peuple.*
>
> *† Néophyte, métropolitain de la Hongro-Valachie,*
> *J. Campineano*

L'an 1848, 30 juin, Bucaresci.
(Traduction littérale.)“

On ne tarda pas à nommer, comme députés de la part de la capitale, le ministre du contrôle, G. Nitsesco, et le préfet de la ville, F. Arons. Ils furent expédiés à Rucar pour rappeler les membres du gouvernement provisoire.

Ces deux hommes étaient aussi porteurs de lettres intimes du métropolitain, adressées à Tell et à Maghiero, et qui leur conseillaient et les sollicitaient, *paternellement*, de donner leur démission et de se retirer du pays, en faveur de la tranquillité

publique et afin de céder la place à Campineano et à Cretzulesco. Quant à Héliade, on avait l'intention de se débarasser de lui plus tard, lorsqu'il resterait une fois seul et privé de ses collègues.

Une députation fut ensuite envoyée à la caserne afin d'inviter Salomon à quitter le commandement du régiment; elle revint sans aucune réponse satisfaisante. Les soldats étaient sous les armes. Vers le soir le peuple indigné perdit patience; il se rendit près de la caserne, l'entoura et l'assaillit. Tout y était prêt pour commencer un nouveau carnage plus terrible que celui du 19 juin. Les soldats, l'arme au bras, n'attendaient que l'ordre de faire feu; les canons étaient dirigés vers le peuple, les mèches étaient allumées. La foule se précipite désarmée devant les bouches à feu. Un prêtre prend une croix et la place dans la gueule d'un canon, il expose sa poitrine nue à la mitraille qui va éclater.

– Prêtre, retire-toi devant la mort, lui disent les cannonniers.

– Je ne veux plus vivre, répond-il, lorsque vous, les enfants du peuple, les soldats du Christ, vous violez le serment que vous avez prêté à la Constitution; je ne veux plus vivre, lorsque je vous vois servir d'instruments aveugles à des traîtres qui vous ordonnent de massacrer vos pères et vos frères. Tirez, malheureux: voilà la croix; c'est elle qui volera au devant de votre mitraille.

Les soldats se réveillent et se rappellent leurs serments. Ils arrêtent leur marche insensée, et se retirent dans la caserne.

Le prêtre monte sur le canon, le peuple se précipite sur les soldats. Un coup de fusil se fait entendre, du côté de la caserne.

Les masses furieuses se préparaient à en venir aux mains avec les satellites de Salomon, quand le métropolitain entra dans la caserne accompagné de Campineano. A la vue du prélat, le calme se rétablit; on attendait le résultat de cette visite. Le métropolitain conjure le peuple et les soldats de demeurer tranquilles, et se rend près de Salomon et d'Odobesco. Il leur fait comprendre la nécessité qu'il y avait à ce qu'ils donnassent leur démission et à ce qu'ils quittassent le pays. Les soldats, revenus de leur erreur, se jettent à genoux lorsque le métropolitain apparaît de nouveau. Ils renouvellent leur serment de défendre les intérêts de la Nation. Le peuple fraternise avec eux, en pardonnant à leurs coupables chefs; mais il persiste à exiger leur éloignement du pays.

Nous reproduisons un décret que le gouvernement intérimaire s'empressa de publier en faveur des deux traîtres.

AU NOM DU PEUPLE ROUMAIN

Justice – Fraternité

Le gouvernement provisoire

Vu la démission donnée par MM. les colonels J. Odobesco et J. Salomon, le gouvernement décrète que la retraite de leurs seigneuries est acceptée, et que, pour leurs anciens services, ils jouiront de tous les droits que leur donne un service de dix-huit années.

† Néophyte de la Hongro-Valachie;
J. Campineano;
C.-A. Cretzulesco;
B. Minco;
J.-C. Bratiano, secrétaire.
Le 2 Juillet, 1848, N° 154.

IV

Le 2 juillet au matin, la cour de la maison où se trouvaient Héliade et Philippesco était remplie par les habitants de Turgoviste. Les autorités vinrent pour féliciter les deux membres du gouvernement. Héliade, qui connaissait la haine qui existait entre les différentes classes, s'adressa à tous les assistants en leur recommandant la concorde et le sentiment de l'ordre. Il leur rappela l'union qui faisait la force des anciens habitants de Turgoviste, et finit en les conjurant d'agir de façon à se rendre dignes de leurs pères.

Vers midi, tout était prêt pour le départ. Les deux membres du gouvernement désiraient aller rejoindre ceux qui s'étaient retirés à Rucar; mais des courriers arrivés de Bucaresci les avertirent que la capitale était inquiète, et qu'on les y attendait les plus tôt possible. Un des premiers réactionnaires de Turgoviste désirant faire une surprise aux membres du gouvernement, leur avait préparé un déjeuner boyaresque. Lorsqu'ils traversaient la grand'rue, ils furent invités par le maître de la maison à descendre chez lui. Les deux collègues, apercevant en cet endroit une grande affluence de peuple, consentirent à se rendre chez le boyar, touvant l'occasion de participer à un repas commun avec le peuple. Ce repas eut lieu en effet; mais ce ne fut pas sans une grande répugnance de la part des boyars et des boyaresses lorsqu'ils se virent en contact avec la *vile multitude* de Turgoviste. Les deux membres du gouvernement eurent le tact de rendre le repas agréable et fraternel en même temps. Le peuple se vit flatté par les boyars, et ces derniers, se voyant acclamés, se montrèrent très satisfaits d'une espèce d'ovation à laquelle ils n'étaient pas habitués.

Après le repas, Héliade et Philippesco partirent pour la capitale, au milieu des acclamations de toutes les classes, escortés jusqu'à la première station par des centaines d'habitants à cheval et par des dorobans.

A la troisième et dernière station, ils rencontrèrent plusieurs centaines de gardes nationaux en voitures qui venaient à leur rencontre de Bucaresci. Plus ils approchaient de la capitale, plus la foule devenait compacte. Des milliers de cavaliers et de voitures se pressaient au devant d'eux.

Hors de la barrière de Mogossoïe, par laquelle ils devaient entrer, presque toute la ville était sortie. Des bannières tricolores flottaient à chaque pas. Les femmes et les enfants tenaient des bouquets et des couronnes de fleurs. Les hommes portaient des flambeaux, car on était déjà dans la soirée. A l'entrée de la ville, au milieu d'un enthousiasme général et des acclamations qui ne cessaient de se faire entendre, on arrêta la voiture, que les étendards dont on l'avait surmontée venaient de transformer en un char de triomphe. On détacha les chevaux et la foule se mit à la traîner. C'est en vain que les deux membres du gouvernement priaient le peuple de les laisser conduire par les chevaux, en vain ils l'exhortaient à se calmer, leur voix se perdait au milieu des acclamations générales, et la voiture marchait entraînée par les plus fanatiques. Héliade se leva enfin dans la voiture, et d'une voix forte et énergique, imposa un silence momentane au peuple, et fit arrêter la voiture.

„Citoyens, s'écria-t-il, est-ce ainsi que vous récompensez ceux qui vous ont servis? Ai-je survécu à mes malheurs pour voir més frères descendre à l'état de la brute? Relevez-vous, citoyens, à votre dignité d'homme, et laissez les chevaux reprendre leur place. C'est ainsi que les peuples tombent d'une tyrannie dans une autre, et se créent eux-mêmes leurs propres despotes et exploiteurs. Soyez hommes, car autrement je me précipité de cette voiture qui me paraît plus lugubre qu'un char funèbre. Les chevaux à leur place, citoyens, et le peuple à sa place de souverain. Vive la dignité de l'homme! vive le Peuple roumain".

Mille voix répétèrent: „Vive la liberté! les chevaux, les chevaux à leur place!" On les attela de nouveau, et au son de la musique et des acclamations, la voiture reprit sa marche. La ville illuminée, les balcons et les fenêtres décorés, la population joyeuse, faisaient de ce spectacle quelque chose de grandiose et d'imposant. Les deux membres du gouvernement arrivèrent enfin au palais. Le peuple attendait dans la cour; les appartements avaient été éclairés pour cette réception solennelle.

Héliade, voyant cet appareil, descendit de voiture, traversa la foule inaperçu, et, en rencontrant Grégoire Ipatesco, alla avec lui dans la maison d'un de ses parents.

C. Philippesco reçut les félicitations de la municipalité et des habitants les plus notables; il excusa son collègue en disant qu'il venait d'être pris d'une indisposition subite occasionnée par ses dernières fatigues.

V

La lendemain matin, de très bonne heure, Héliade reçut un billet du métropolitain. Celui-ci l'invitait à se rendre à dix heures du matin chez lui, où il devait y avoir conseil pour des *affaires urgentes*, à la suite d'une lettre *importante* qu'il venait de recevoir.

Héliade se hâta de se rendre au rendez-vous qu'on lui fixait. En entrant dans la cour archiépiscopale il vit, à la porte cochère, deux soldats en sentinelle, deux autres au bas de l'escalier, et deux autres encore en haut, à la porte d'entrée. Le corps-de-garde était établi dans la cour. Ces mesures lui donnèrent des inquiétudes sur la situation de la capitale. Dans le salon il trouva le métropolitain, Campineano et C. Cretzulesco.

– Vous avez l'air abattu, dit le prélat à Héliade.

– Cela est possible, Eminence, repit celui-ci, après les scènes douloureuses dont j'ai été témoin et la fatigue que j'ai supportée dans ces derniers jours.

– Mais l'entrée triomphale d'hier au soir a dû vous récompenser de toutes vos souffrances.

– Que vous dirais-je? À peine ai-je souvenir de ce qui s'est passé; mon âme avait abandonné mon corps, elle ne vit cette pompe que comme les funérailles de ses dépouilles. Si l'âme peut éprouver une sensation quelconque en voyant le convoi d'un cadavre où elle a habité jadis, cette sensation doit être celle que j'ai éprouvée hier au soir.

– C'est trop de modestie de votre part.

– Elle est loin d'égaler celle d'un prélat qui a hérité des principes que le Christ lui légua sur la croix... Quelle est donc, je vous prie, cette lettre *importante* qui est la cause de notre réunion pour des affaires si *urgentes*?

– La voilà, mon fils. Je viens de la recevoir de Gallatz, de M. Kotzebue (le consul russe); lisez et jugez ce que nous devons faire.

Le lettre était postérieure à la nouvelle qui s'était répandue que les Russes avaient passé la frontière valaque. Elle contenait le sens suivant:

Monseigneur,

Chargé de représenter, en Moldo-Valachie, Sa Majesté l'Empereur, mon auguste maître et votre protecteur, à la suite d'un long séjour à Jassy et à Bucaresci, et conformément à la mission que je devais remplir de la part d'une protection si généreuse et si paternelle, ces deux principautés sont devenues ma seconde patrie.

Les derniers événements qui viennent de s'accomplir en Valachie ont affligé mon cœur. La crainte d'en voir sortir des résultats fâcheux me fait désirer, ardemment, que votre pays soit occupé par les armées protectrices de Sa Majesté Impériale. Elles empêcheront tout désordre et rassureront les esprits justement effrayés.

C'est pour cela, monseigneur, que je m'adresse à vous comme à un homme dont la prudence et l'amour patriotique sont connus. Tâchez de hâter ce moment salutaire. Les troupes impériales sont prêtes à marcher pour sauver les bons habitants du pays. Insistez auprès du gouvernement actuel pour nommer le porteur de cette lettre, M. Théodore Popesco, député (commissaire des vivres) de la Valachie auprès des troupes impériales; il sera chargé de les recevoir et de leur procurer les provisions nécessaires dans les districts de Foxani, d'Ibraïla, de Buzeo et de Ialomitsa. Dans le même but, je vous prie encore de vouloir bien insister pour que M. Sichleano soit nommé administrateur de Foxani.

Je juge convenable de vous envoyer une liste contenant la quantité de provisions quotidiennes et nécessaires aux troupes prêtes à entrer dans votre pays.

Suivait la liste des farines, viandes, orge, foin etc.[1]

– Que pensez-vous de cette affaire? demanda-t-on à Héliade.

– Mais vous, qu'en pensez-vous, vous-même? demanda Héliade à Campineano.

– Mon opinion est de céder à leur volonté, poursuivit ce dernier. Ils sont décidés à entrer bon gré, mal gré, dans notre pays. Il est donc mieux pour nous et pour le pays, de nous montrer soumis et complaisants, plutôt que de les irriter par notre opposition; et puis... vous connaissez ces messieurs. Ils sont méchants. Vous connaissez aussi le proverbe: „Allumez la chandelle, quelquefois même au diable, car il est méchant".

– Vous connaissez par cœur le proverbe, mais connaissez-vous aussi la légende de celui qui eut le malheur d'offrir un jour une bougie allumée au diable, en voulant suivre le proverbe?

– Je ne la connais pas.

– Vous devez l'apprendre, et vous connaîtrez la fin de tous ceux qui se sont mis en commerce avec sa majesté satanique.

---

[1] Quoique le contenu de cette lettre ne soit pas littéral, le sens en est exact; il ne lui manque que la tournure russe. Je puis appeler en témoignage M. C. Philippesco, et m'adresser à la loyauté de MM. Campineano et Cretzulesco, qui étaient présents et qui peut-être en ont la copie.

– Laissons les plaisanteries de côté, reprit le métropolitain. Dites-moi quel est votre avis? Que devons-nous faire? Voilà les nominations prêtes.

– Les Russes, Éminence, reprit Héliade, viennent-ils en amis ou en ennemis? S'ils viennement en amis, pourquoi ne s'adressent-ils pas officiellement au gouvernement élu par le peuple? Pourquoi ces détours par une lettre particulière et confidentielle? Pourquoi, lorsqu'ils ne reconnaissent pas le gouvernement actuel, sont-ils prêts à reconnaître deux nominations propres à servir leurs desseins, et à compromettre ce gouvernement aux yeux du peuple, de l'Europe et de la Turquie elle-même? Vous voyez donc qu'ils viennent en ennemis, et en ennemis lâches, astucieux, ils viennent en véritables Russes. S'ils venaient en ennemi en quel temps, en quel lieu a-t-on préparé le chemin d'un ennemi en lui fournissant des prétextes légaux pour venir exercer à bon droit son despotisme? Qu'ils viennent d'eux-mêmes, qu'ils viennent en brigands; et, comme nous n'avons déclaré la guerre à personne, comme nous ne sommes pas en état de leur résister, nous devons protester et ne pas leur fournir de raisons qu'ils auraient à donner à l'Europe. Le mandat que nous a donné le peuple n'est pas d'inviter les Russes à envahir notre pays.

– Nous ne disons pas de les inviter.

– Que dites-vous donc? Nommer selon toutes les formes deux fonctionnaires avec la mission de recevoir les Russes, donner des ordres pour préparer leurs étapes et leur fournir des provisions; signer de pareils actes, sans être contraint, pas même menacé, sans avoir au moins pour excuse une force majeure, toutes ces choses-là ne prouvent-elles pas une invitation formelle?

– Ah bah! vous allez trop loin, cela ne s'appele pas une invitation, mais un ménagement.

– Comment? Lorsqu'on vous voit préparer dans votre maison des appartements et tout ce qui est nécessaire pour recevoir quelques hôtes, lorsqu'on vous voit nommer, à cet effet, des hommes chargés de les accueillir, dites-moi, ces apparences n'indiquent-elles pas que ces hôtes sont invités ou au moins bienvenus? Nous jouons avec des mots, quand il s'agit de réalités si graves.

– Mais...

– Mais, si vous avez la conviction que votre opinion est patriotique, qu'un pareil acte est prudent et honnête, vous êtes trois, vous avez la majorité; quel besoin avez-vous de ma signature concernant vos deux nominations? Et puis, je ne suis pas membre de votre gouvernement intérimaire.

Dans ce moment arriva aussi C. Philippesco. Il prend part à la discussion avec une énergie chaleureuse. Il soutient qu'il ne faut céder à aucune demande des Russes.

– Les Russes, ajouta-t-il, ne peuvent entrer dans notre pays que par la force. Tout Roumain qui se prête à faciliter leur entrée est traître à la patrie. Non seulement je ne consens pas à ces deux nominations, mais je vous conseille de ne pas vous exposer à prendre sous votre responsabilité un acte d'une nature aussi grave que machiavélique. Vous n'avez d'autre mandat du peuple que celui de gouverner par intérim deux ou trois jours, jusqu'à l'arrivée des véritables membres du gouvernement. Vous devez veiller à l'ordre; et je vous dis que si cet homme que vous voulez nommer comme député pour aller au devant des Russes, si ce Popesco, porteur de la lettre de Kotzebue, reste dans la ville jusqu'au soir, je ne réponds pas de l'ordre, ni de sa vie. Faites-le partir dans ce moment même, je vous en conjure.

Philippesco dans sa colère était beau d'indignation: on reconnaissait en lui le représentant du peuple de 1845, qui, à l'occasion de la question des mines, tonnait contre le protectorat hypocrite de la Russie.

Héliade se leva, et, sous prétexte qu'il avait oublié quelques papiers qu'il voulait communiquer au conseil, il sortit. En rentrant chez lui il écrivit une lettre à Campineano, dans laquelle il lui disait qu'il était indisposé et qu'il ne pouvait plus prendre part à aucune des délibérations du conseil jusqu'au retour de ses véritables collègues.

On voit donc que les Russes, quoique à la frontière de la Valachie, ne pouvaient cependant l'envahir sans le consentement du gouvernement ou sans un désordre quelconque lui donnant le prétexte de venir le réprimer; on voit qu'ils étaient prêts à entrer en Valachie, qu'ils n'attendaient que la nommination des hommes chargés de les accueillir, et comme ces nominations n'eurent pas lieu, ils demeurèrent sur les frontières de la Valachie encore plus de deux mois, jusqu'à ce qu'un prétexte d'envahissement leur fût offert par la conduite de Fuad-Effendi.

Le gouvernement intérimaire n'osa plus braver le peuple qui venait d'apprendre le contenu de la lettre de Kotzebue, et Popesco fut forcé de disparaître de la capitale.

Odobesco et Salomon, quoique démis de leurs fonctions militaires, causaient pourtant de l'inquiétude à la population. Le peuple, alarmé, insista vivement sur leur éloignement du pays. Afin d'éviter de nouvelles scènes, on obligea ces deux criminels à quitter la Valachie. Ils furent escortés par des gardes nationaux jusqu'à Giurgevo où ils s'embarquèrent pour Orsova, afin d'entrer dans les états autrichiens. Les négociants qui composaient l'escorte des gardes se formalisèrent lorsqu'ils virent sur le chemin Jean Bratiano, inséparable d'Odobesco, lui parler toujours en secret, et, au moment de son départ de Giurgevo, ne le quitter qu'après des marques de la plus vive affection. A leur retour dans la capitale, ils communiquèrent aux autres négociants leurs doutes sur la sincérité de Bratiano. Il s'ensuivit un murmure vague parmi les habitants de la ville sur la conduite peu rassurante de ce jeune homme; on vint jusqu'à rédiger une pétition, signée par plusieurs personnes, dans laquelle on demandait son expulsion du pays. Cette pétition n'eut pas de suite par l'empressement mis par quelques personnes à étouffer l'affaire. A quoi eût servi de donner prétexte aux réactionnaires et aux exaltés de présenter Bratiano comme une victime des soupçons injustes du peuple? Sa conduite ne venait-elle pas de dévoiler son caractère?

Quand les hommes suivent une voie peu convenable, il n'est pas besoin de précipiter leur chute; ils ont soin eux-mêmes de la rendre inévitable par leur imprudence.

VI

Quittons un moment la capitale pour suivre Maghiero, Tell, les Golesci et leurs compagnons, au milieu des montagnes d'où ils se préparaient à passer en Transylvanie.

Arrivés à Rucar, ils avaient appris que les gardes des frontières valaques, sous l'instigation des fonctionnaires du Cordon et de quelques réactionnaires, réunis à un petit nombre de paysans, se préparaient à leur barrer le passage. Une lettre de Bibesco qui se trouvait près de là, à Cronstadt, encourageait, par l'appât de récompenses, ceux qui se soulèveraient pour arrêter, mots ou vifs, les membres du gouvernement provisoire, et spécialement Héliade, Tell et Maghiero.

Les fugitifs se préparaient donc à toutes les éventualités afin de se frayer un passage en combattant. Mais la nouvelle du renversement de la caïmacamie ne tarda point à arriver. On rappelait les fugitifs dans la capitale. La même nouvelle venait d'arriver aussi à Campo-Lungo, le chef-lieu du district. Les constitutionnels de cette ville s'empressèrent d'accourir à

Rucar pour entourer les membres du gouvernement et leur offrir les moyens de retourner à Bucaresci. Le nombre de ceux qui accouraient au devant d'eux s'augmenta aussi d'une grande partie des réactionnaires qui, comme toujours, lâches et rampants, venaient prodiguer leurs flatteries, afin de faire oublier, s'il était possible, leur conduite coupable.

Les hommes et les choses s'étaient tranformés comme par enchantement. Sur les églises des villages des montagnes flottaient les bannières tricolores; ceux qui se préparaient peu de temps auparavant à combattre les fugitifs et à les arrêter, se montraient les plus empressés à décharger leurs armes en signe de joie, et à s'unir à ceux qui venaient d'arriver de Campo-Lungo pour crier ensemble: „Vive la Constitution! Vive le gouvernement provisoire!" L'allégresse fut générale. On se félicitait, on s'embrassait, on reprenait son uniforme, on se décorait de cocardes et d'écharpes tricolores. Il n'y avait que Tell qui restait à l'écart, morne et pensif, dans ses mêmes habits de voyage.

– Mais que faites-vous là, mon ami? lui demandait-on. Pourquoi ne prenez-vous pas votre uniforme militaire et votre écharpe? Dépêchez-vous; voyez, tout est prêt pour notre retour.

Chacun lui faisait les mêmes demandes, la même invitation. Lui se tanait toujours taciturne, et, lorsqu'il vit que tous ses camarades réunis autour de lui le pressaient de se hâter, il se vit forcé de leur dire:

– Vous pouvez, mes amis, retourner dans la capitale. Allez où la voix du peuple vous appelle. Quant à moi, je passe en Transylvanie.

– Mais vous avez oublié, camarade, notre engagement; personne, parmi nous, ne peut se retirer et abandonner la cause avant qu'elle ne nous abandonne elle-même.

– Nous sommes encore engagés à être sincères l'un envers l'autre et fidèles à la cause commune. Je ne puis plus me trouver en contact avec des inconséquents, avec des… perfides.

– Que voulez-vous dire? Expliquez-vous!

– Rosetti et Bratiano, membres du comité révolutionnaire, ont conspiré contre la vie de leurs camarades; ils ont fait cause commune avec Odobesco, Salomon et les réactionnaires.

Tous les assistants restèrent stupéfaits et exhortèrent l'accusateur à prouver ce qu'il venait d'avancer.

Tell rappela la démission de ces deux hommes dès le jour de l'arrivée du gouvernement provisoire de la Petite-Valachie; leur refus de reprendre leurs fonctions; leur empressement à s'installer d'eux-mêms comme secrétaires après l'arrestation d'Odobesco et de Salomon; leur premier acte par lequel ils s'efforçaient de disculper les criminels devant le peuple; leurs relations fréquentes avec Odobesco; leurs inquiétudes et leurs observations sur toute mesure qui leur paraissait dirigée dans le but de surveiller ces deux hommes; l'accusation ou l'aveu de Salomon qui lui avait communiqué, ainsi qu'à Maghiero et à Héliade, que ces deux messieurs avaient été en intelligence avec les conspirateurs du 19 juin. Il leur rappela encore la fausse nouvelle de l'invasion des Russes, rapportée comme officielle par Rosetti; le retour de Bratiano de sa mission à Foxani, et la bravade de venir, avec tant de courage, au milieu des réactionnaires et de s'entendre avec Odobesco; enfin, il énuméra tous les détails, toutes les nuances inexplicables de la conduite de ces deux hommes depuis le 16 juin jusqu'à ce jour. Il ne savait pas encore ce qui venait de se passer à Bucaresci. Maghiero ajouta aussi ses griefs et déposa ce que Salomon lui avait avoué.

Parmi les défenseurs de Rosetti et de Bratiano, N. Balcesco se montrait le plus zélé et s'efforçait de convaincre Tell et Maghiero de leur trop grande susceptibilité.

La discussion fut interrompue par l'arrivée des députés qui venaient de Bucaresci, F. Arons et G. Nitsesco; ils apportaient des lettres officielles et intimes. Tell reçut aussi une lettre de la part du métropolitain, qui l'exhortait, ainsi que Maghiero, à donner leur démission en faveur de la tranquillité publique.

N. Balcesco avait reçu une autre lettre qui l'informait des derniers événements et du rôle de Bratiano dans la nouvelle proclamation du gouvernement, c'est-à-dire de ses efforts pour faire parvenir au pouvoir Campineano et Cretzulesco. Cette nouvelle correspondait aux paroles communiquées intimement par Rosetti à Balcesco (voir page 141). Étonné de cette coupable coïncidence, et avant de finir la lecture de la lettre qu'il venait de recevoir, Balcesco rentra dans la chambre hors de lui, écumant d'indignation et de rage, il se précipita sur Rosetti, sans pouvoir prononcer une seule parole, comme pour l'étrangler; respirant enfin, on entendit sortir de ses lèvres le nom de *traître*. Les assistants ne pouvaient rien comprendre à ce changement subit. Lui, défenseur de Rosetti, il prononçait le mot que Tell lui-même n'avait pas encore articulé; on le croyait fou, on s'efforçait de le faire revenir à la raison, on l'interrogeait, on le sommait de s'expliquer.

Il lut la lettre qu'il venait de recevoir, il raconta ce que Rosetti lui avait dit sur le chemin; il accusa Rosetti d'intelligence avec Bratiano. Tell communiqua encore la lettre qu'il venait de recevoir du métropolitain. Il n'y avait plus de doute sur l'intelligence entre ces deux camarades et entre le parti des Russes et des Roumano-phanariotes, dont les agents actuels étaient le métropolitain et ses collègues.

Rosetti, se voyant sans défenseur, abandonné de tous, essaya encore une fois de se disculper et prit la parole: „Je vois, dit-il, que les apparences sont toutes contre moi et Bratiano; je ne puis plus me défendre, mais, avec le temps, je vous démontrerai que je ne suis pas coupable. Tôt ou tard, je m'efforcerai, par mes actes, par ma conduite, de vous prouver que je ne suis pas un traître".

Ce langage finit par désarmer le courroux des assistants; ils conjurèrent Tell de le suivre. Celui-ci leur rappela la lettre du métropolitain, et enfin leur déclara qu'il se sentait trop démoralisé pour continuer l'œuvre et pouvoir lui être utile. Le voyant inflexible, ses camarades lui déclarèrent que s'il ne se décidait pas à retourner dans la capitale, pour anéantir les intrigues et les intelligences coupables, ourdies par les réactionnaires, ils étaient déterminés aussi à le suivre en Transylvanie. Mais dans ce cas, ils lui firent observer que la cause commune serait abandonnée entre les mains du parti russe. Par conséquent, ils le conjurèrent de nouveau de quitter ce projet et de se décider à rentrer dans la capitale avec eux.

Tell enfin se détermina à suivre ses collègues. „Pour sauver les apparences, dit-il, pour ne pas faire croire au peuple qu'il existe des dissensions parmi les hommes du mouvement, je retourne avec vous, et je suis résolu à me taire et à souffrir jusqu'à la fin. Une fois au bout de notre carrière, heureux ou malheureux, je vous promets de régler mes comptes avec Rosetti et Bratiano".

Il tendit la main à Rosetti.

– Tenez, monsieur, lui dit-il, je vous donne ma parole que je vous paierai ma dette. La postérité vous conaîtra.

C'est ainsi que réunis de nouveau, les fugitifs de Rucar partirent et se rendirent à Campo-Lungo, où ils furent reçus par des acclamations générales. Les plus réactionnaires étaient les plus empressés de faire parade de leur enthousiasme.

Personne ne savait mieux faire parade de son zèle et de son dévouement que ces maîtres de toutes les écoles, ces flatteurs du pouvoir. Le pauvre peuple, les véritables constitutionnels, n'étaient rien auprès de ces grands patriotes, de ces instruments du Czar et les plus humbles et les plus fidèles sujets du Sultan. Malheur à celui qui n'aurait pas crié: „Vive le gouvernement provisoire!“ Car dans ce moment les ciocoï étaient dans le feu de l'enthousiasme, ils étaient en verve pour sortir de la mêlée avec une fonction encore plus lucrative qu'auparavant. Leur cocarde était large comme un bouclier.

Pour ne plus avoir sous les yeux ces comédiens cyniques, les membres du gouvernement s'empressèrent de quitter Campo-Lungo pour venir dans la capitale, où ils étaient attendus.

LIVRE VII
LE GOUVERNEMENT NATIONAL

I

A l'arivée de Maghiero, Tell, Golesci et autres, les habitants de Bucaresci, après une attente continuelle de trois jours hors de la barrière, le reçurent avec des acclamations unanimes.

La ville fêta leur retour et les esprits se rassurèrent.

Campineano et Cretzulesco déposèrent le pouvoir. Héliade et C. Philippesco se réunirent à leurs collègues, et le gouvernement national, devenu plus fort par la confiance populaire et par l'absence des ennemis du bien public, commença à travailler avec énergie. L'ordre s'affermissait de jour en jour sur les bases larges de la liberté générale. On commença à sentir la différence existant entre le gouvernement ancien et celui-ci. Les décrets réconciliateurs et plein de respect envers la dignité de l'homme satisfaisaient tous les partis[1]. La conduite et les manières de chaque membre du gouvernement étaient suivies par tous les fonctionnaires; de sorte que les habitants de toutes couleurs, excepté quelques Roumano-phanariotes qui se trouvaient en Moldavie auprès de Duhamel, et de quelques agents Russes, tous étaient contents des nouvelles institutions, et prêts à les défendre. Les Russes même d'origine, établis à Bucaresci comme négociants et artisans, faisaient cause commune avec les indigènes, et se félicitaient d'avoir vu des choses que, dans leur pays, on ne leur permettait d'espérer qu'après la mort[1].

---

[1] Nous espérons communiquer à nos lecteurs, à la fin de cet ouvrage, une collection de presque tous les décrets importants promulgués par le gouvernement provisoire.

Plusieurs commissions furent nommées et composées d'hommes compétents pour rédiger des projets de loi pour l'Assemblée générale constituante. L'une fu chargée de la réforme de l'instruction publique, générale, obligatoire et gratuite selon la lettre et l'esprit de l'article 16 de la Constitution.

Une autre fu chargée de la branche administrative.

Une troisième s'occupa de la réforme des impôts et du ministère des finances, ainsi que de la formation d'une banque nationale.

Une quatrième fu nommée pour s'occuper des travaux publics, de l'industrie nationale et de l'agriculture.

Une cinquième fu nommé et eut dans ses attributions la régénération de l'armée, le mode de recrutement, l'amélioration physique et morale du soldat, et le règlement de la garde nationale.

Il fut promulgué un mode d'élection pour les représentants de l'Assemblée générale constituante, sur la base du suffrage universel, d'où n'étaient exclus que les mineurs qui n'avaient pas atteint l'âge de vingt-un ans, les hommes reconnus

---

[1] Une grande partie des anciens chrétiens de la Russie avait protesté contre la réforme ou l'hérésie du Czar, qui s'était nommé, contre les lois canoniques, un sixième patriarche ou pape, et qui avait donné au christianisme la direction du catholicisme ou du système absolu. Mais ils furent flétris eux-mêmes du nom d'hérétiques ou *rascolniks*; ils furent persécutés d'une manière si cruelle, qu'une grande partie fut forcée de se réfugier en Turquie et en Moldo-Valachie. S'il existe dans ce moment un élément démocratique en Russie, ce sont les restes de ces anciens chrétiens qui sapent dans l'ombre les fondements du czarisme comme les premiers chrétiens sapaient ceux de l'empire romain.

comme aliénés, et ceux dont la vie avait été flétrie par une condamnation criminelle.

Par des décrets publics, tous les habitants de toutes les classes, de toutes les conditions et de toutes les couleurs politiques, furent invités à accourir de la campagne ou de l'étranger, où ils se trouvaient retirés, pour prendre part à l'élection et pour jouir de leurs droits de citoyens.

De tous les districts, des députations vinrent manifester leurs sympathies pour les nouvelles institutions, féliciter le gouvernement national, et l'assurer de leur concours pour le maintien des libertés et de l'ordre.

Les feuilles publiques sont pleines de discours prononcés par les députations, et des réponses qu'Héliade faisait au nom de ses collègues. Ces feuilles, ainsi que les membres des députations, et presque tous les habitants de la capitale, peuvent témoigner des bonnes et loyales intentions du gouvernement pour les intérêts de toutes les conditions.

Par suite de la politique russe et des gouvernements du passé, qui n'étaient que les instruments volontaires ou forcés de cette politique, une haine profonde s'était enracinée parmi les diverses classes de la société. Les boyars détestaient par principe et par systéme: paysans, artisans et négociants. Les différentes classes nourrissaient aussi à leur tour une juste haine contre les boyars. Le premier élan du mouvement ne fut qu'un mouvement de vengeance. Les épithètes des ciocoï, d'aristocrates etc. étaient les injures que les classes souffrantes jetaient à la face des classes élevées en se vengeant des tyrannies atroces et séculaires, et des injures exprimées par les qualifications de *Roumains*, de *Mougik*, de *Martsafoïu*, etc., etc. Le parti russe avait profité de cette haine, et ne faisait que l'exciter davantage pour amener une guerre civile et fournir un prétexte d'invasion. Le rédacteur de la proclamation constitutionnelle avait pressenti les arguments dont les agents provocateurs et incendiaires du Czar voulaient se servir. Pour prévenir le malheur, il appela tout le monde à la fraternité et à l'amour. (Voir page 65.) C'est le même principe qui se voit dans les discours d'Héliade à chaque occasion.

Partout en expliquant l'histoire, les lois et les coutumes, il s'efforce de démontrer aux masses que le mot aristocrate est nouveau, étranger et inconnu au pays, ainsi que toute prérogative de naissance; que, si par l'aristocratie on entendait le boyarisme, alors tout Roumain était noble, car tout Roumain avait toujours eu le droit de devenir boyar, car boyar ne signifie rien autre chose que soldat, guerrirer, ou fonctionnaire public. Héliade a été vu souvent devant les députations et sur le champ de la liberté, les larmes aux yeux, conjurer ses compatriotes de faire cesser toute dénomination, toute épithète inventée par les étrangers dans le but de diviser les classes. Il les conjurait de se réunir tous autour des intérêts généraux, et sous le seul et grand et fraternel nom de Roumain, le seul nom qui pût réunir onze millions d'individus, le seul nom d'amour et de force, et qui porte en lui l'embryon d'un avenir digne de l'ancienne gloire roumaine.

II

Parmi les députations venues pour féliciter le gouvernement, on distingua celles de tous les arrondissements du district d'Ilfov. Ce fut une solennité digne des anciens temps de gloire et d'union nationales. Chaque village avait envoyé ses trois députés et son prêtre; chaque arrondissement était représenté par un char symbolique. Le district à son tout était représenté par un autre char plus grand que tous les autres. Tous les députés, ainsi que les prêtres, étaient à cheval en précédant et suivant le char symbolique de leur arrondissement. Au milieu du cortège venait le char principal qui représentait le district; il portait des instruments aratoires, des épis et de

presque toutes les espèces de fruits de la saison. Plusieurs jeunes filles et jeunes gens, les uns sur la char, les autres à l'entour, remplissaient un rôle et figuraient l'avenir. Le char était surmonté d'un grand arbre et de bannières tricolores. Il était trainé par une dizaine de bœufs majestueux, aux cornes dorées. A la tête de la députation se trouvaient le préfet, F. Arons, et les sous-préfets des arrondissements.

Un des villages du district d'Ilfov, nommé Cioplea, habité par des paysans du rite catholique, avait aussi envoyé ses députés et son prêtre.

Les membres du gouvernement provisoire, comme de coutume, étaient descendus au bas de l'escalier pour recevoir la députation. Là un des sous-préfets, au nom du district tout entier, prononça le discours de félicitations. Il faisait allusion à la régénération roumaine et aux germes de la constitution qui devaient fructifier dans l'avenir. L'arbre que supportait le grand char fut planté au milieu de la cour du palais et fut salué par des acclamations unanimes. Héliade prit la parole au nom de ses collègues, et répondit au discours de la députation. Les prêtres qui tenaient des couronnes de fleurs et d'épis vinrent les poser sur sa tête. Héliade, pénétré d'une sainte ardeur et humilié en même temps, refusa d'incliner sa tête, et prenant dans ses mains les couronnes: „Frères, s'écria-t-il, nous ne nous sommes levés qu'au nom de notre Seigneur et Dieu. Il n'a régné que du haut du Golgotha; il n'a ceint sa tête que d'une couronne d'épines. Nous, ses adorateurs et ses frères, nous nous estimerons heureux, lorsqu'en remplissant notre mission, nous pourrons être dignes de recevoir, sans orgueil et sans hypocrisie, la couronne d'épines. Nous n'avons pas pris le chemin des honneurs et de la gloire des profanateurs laïcs et ecclésiastiques en même temps. Notre chemin est celui qui conduit au martyre. Prêtres, ministres de Dieu, apôtres de notre Sauveur, recevez ces couronnes; allez les déposer au Temple, au pied de Celui qui s'est crucifié pour nous." Et voyant auprès de lui le prêtre catholique au milieu des autres du rite grec: „Voilà, poursuivit-il, un grand jour pour la Roumanie, le jour de l'union et de l'harmonie universelle. Donnez-moi vos mains, ministres de Dieu… (il prit la main du prêtre orthodoxe et celle du prêtre catholique) l'Orient et l'Occident se donnent la main, ajouta-t-il. La Roumanie qui, par son origine, tient de Rome, et par sa foi se rattache à l'Orient, est destinée à servir d'anneau d'alliance pour le grand jour des noces du grand Époux, de l'époux-Christ, de l'époux-Peuple."

L'accolade que se donnèrent les deux prêtres fut applaudie par des acclamations générales et prolongées. Jamais depuis le schisme la Roumanie n'avait prononcé le nom de *catholique* sans lui donner le sens d'hérétique et *d'antichrist.* A l'occasion de cette solennité, le mot catholique fut expliqué dans son véritable sens *d'universel.* Les masses, pénétrées de l'esprit de ce mot et de sa grande importance, s'écrient comme un seul homme: „À bas le papisme! Vive l'ordotoxie et le catholicisme réunis! Vive le christianisme universel! Vive la fraternité universelle!"[1].

III

Dans chaque arrondissement, le gouvernement envoya des commissaires extraordinaires, hommes dévoués à la cause publique, et amis de l'ordre. Ils furent chargés d'expliquer aux

---

[1] Une grande partie des idées du christianisme, ainsi que la vie en commun, se pratiquaient déjà depuis longtemps en Judée parmi la secte des Esséniens. Ce fut dans cette secte que naquit et fut élevé le prolétaire de Nazareth; mais la Σωτηρία (le salut intégral, la délivrance), qui contient en germe liberté, égalité, fraternité, ne fut annoncée au monde que par l'Home-Dieu. Il fut appelé dans le commencement Emmanuel (Sauveur) et Jésus (Lumière). Pour sauver son peuple et le monde entier de la tyrannie de l'argent, il exclut de son empire tout riche impitoyable; il jeta à la face des hommes du pouvoir la monnaie qui portait l'image de César, comme s'il avait dit: Laissez au diable ce qui appartient au diable!… Pour sauver le monde de la tyrannie des rois et des prêtres, il se dit le Fils de l'Homme, il se constitua en homme collectif, il représenta l'humanité entiére, et se donna le nom de Christ (oint), c'est-à-dire il nous fit tous prêtres et rois, il proclama la souveraineté du peuple. L'onction jusqu'alors n'était réservée qu'aux prêtres et aux rois. La doctrine de la bonne nouvelle fut nommée ensuite Cristianisme, c'est-à-dire la doctrine de la souveraineté populaire. On avait permis au Fils de l'Homme de se nommer Emmanuel ou Jésus; mais dès qu'il se donna le nom de Christ (l'oint), l'alarme fut donnée; les haines et les persécutions se soulevèrent contre lui; les privilégiés, les riches, les prêtres, les scribes, Hérode, tous les instruments de César, demandèrent sa mort.

Les disciples, les adeptes du Christ, quoique persécutés en partie par les Juifs, furent tolérés par les Romains, tant qu'ils vécurent et enseignèrent leur doctrine sous le nom modeste de Nazaréens. Mais dès qu'ils eurent l'audace de se nommer chrétiens, c'est-à-dire prêtres et rois, alors malheur à eux! Ils durent expier cette audace par la persécution. Ils soulevèrent contre eux tous les instruments de la mort: le glaive, la roue, la lapidation, la croix, les flammes etc. Ils durent mourir comme leur Maître. C'est au nom du christianisme qu'eurent lieu les grands martyres de tous les siècles, depuis l'archidiacre Étienne jusqu'à Jean Hus. C'est le christianisme qui a toujours protesté contre le papisme; c'est le christianisme qui, de nos jours, sous une autre forme, fit les héros et les martyrs de la France, de l'Allemagne, de l'Italie et de la Roumanie.

Le christianisme dans le commencement marcha dans sa véritable voie et s'agrandit jusqu'à la formation de l'Église officielle. Cette église fit un pacte avec le paganisme et devint l'auxiliaire, l'instrument de César. Elle abjura la doctrine et les principes du Maître et se constitua en système qu'elle nomma catholicisme. Ce nom fut adopté dans le commencement par les Grecs et les Romains. On voit dans le symbole de la foi, dans le *credo* des Grecs et des latins:

Εὶς μίαν ἀγίαν, ϰαϑολιϰην ϰαὶ ἀποστολιϰήν 'Εϰϰλησίαν.
In unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam.

Après le Schisme, la qualification de catholique, qui signifie *universel,* fut considérée par les Grecs comme une expression d'orgueil, de suprématie, et par conséquent comme une hérésie dans la doctrine chrétienne. Ceux-ci prirent la dénomination d'orthodoxes (vrais croyants). Dès que l'Église officielle fut constituée, tant en Orient qu'en Occident, on voit qu'elle s'efforça, par toutes sortes de moyens, de faire oublier le nom de christianisme. L'église de Rome inventa des noms, des ordres qui s'éloignent du christianisme de la même manière que le diable, dit-on, s'éloigne de l'encens et de la croix. Aujourd'hui, dans toute paysans l'esprit de la Constitution, de leur inspirer l'amour du travail et de la soumission aux lois encore existantes. Une dizaine de ces commissaires ne tardèrent pas à être destitués à la suite d'une propagande étrangère à l'esprit du mouvement et à l'ordre qui était le seul salut du pays. Les paysans écoutaient les commisaires, les consultaient et les considéraient

---

l'Europe, on ne fait plus mention du nom de chrétien. Le Français, l'Italien, l'Espagnol etc. ne se disent que catholiques, les autres protestants; les croyants, en Europe, sont avant tout des jésuites, et en second lieu des catholiques. La dénomination de chrétien ne se voit que dans les livres de quelques écrivains; elle est presque bannie ou oubliée dans la conversation.

Il n'y a que chez le peuple roumain que le nom de chrétien est généralement adopté et qui prédomine sur toute autre dénomination.

En Orient, l'Église opprimée se vit forcée de se réfugier au milieu des idolâtres du Nord qu'elle venait de convertir. Là, elle devint l'instrument du Czar, elle s'empressa d'oublier la doctrine du Christ, elle imita le système de l'Occident. Le Czar se constitua pape; il se déifia. Les anciens chrétiens de la Russie, ceux de l'ancienne foi (*staré vera*) protestant contre ce nouveau paganisme, furent persécutés comme *rascolniks* (apostats, hérétiques).

On finit, de tous les côtés, par faire de la doctrine sociale la plus démocratique le système de despotisme le plus absolu. Nous en donnons la preuve: *Christianisme catholique* est synonyme de souveraineté universelle du peuple, de délivrance de la triple tyrannie de l'argent, des prêtres et des rois. *Catholicisme romain* est synonyme de l'universalité du droit romain, de l'universalité de Rome ou de César: c'est l'absolutisme universel.

Voilà ce que les anciens chrétiens nommaient antichrist: s'est l'opposé, l'ennemi du Christ. Saint Jean, dans l'Apocalypse, représente l'église officielle par une bête à deux cornes, semblables à celles de l'agneau, mais qui parle comme le dragon, et s'efforce de tromper les peuples afin qu'ils adorent la bête à sept têtes, l'hydre du despotisme impérial. Les anciens chrétiens avaient prévu les malheurs par lesquels devaient passer les peuples, avant de voir réaliser sur la terre le règne de Dieu. Ils avaient prévu qu'il y aurait deux antichrists: l'un en Orient et l'autre en Occident; mais ils ont prédit aussi que leur chute aurait lieu en même temps. Le Pape et le Czar tomberont en même temps.

Le christianisme vient de reparaître aujourd'hui au milieu de la France sous le nom de socialisme ou fraternisation; il vient de reparaître sous la souveraineté du peuple, proclamée par ce peuple martyr. Les Césars, les Hérodes de l'époque, les pharisiens et les scribes, se sont donné la main pour persécuter de nouveau Christ, le véritable souverain, dans tous ses membres, dans tout individu des classes souffrantes. À bas le christianisme! À bas la souveraineté du peuple! s'écrient les papes de l'Orient et de l'Occident, les Césars et les Hérodes, ou les présidents et les gospodars, les pharisiens et les scribes. Et on pardonne aux criminels qui ont attenté à la famille, à la propriété et à la religion; on pardonne aux prêtres, aux voleurs, aux jésuites, qui de tout temps ont violé la famille et la propriété et ont profané la religion; mais on ne pardonne pas à ceux qui se sont voués au martyre pour sauver et assurer la famille, la propriété et la religion. On pardonne à Barrabas, mais on ne pardonne pas au Christ. Et les socialistes, indignés, aveuglés eux-mêmes par une sainte et juste colère, abrutis par les persécutions, s'écrient à leur tour: À bas les rois! À bas les prêtres! et… à bas le christianisme! Hélas! mais y a-t-il quelque chose de commun entre les rois, les jésuites et le christianisme? Les rois, les prêtres, le pape et le Czar sont l'incarnation du paganisme perpétué; le christianisme, c'est la souveraineté du peuple, c'est la fraternisation universelle.

Criez, comme les Roumains: „Vive le christianisme universel! Vive l'onction ou la démocratie universelle!“

Arrachez le crucifix des mains des jésuites, car c'est l'emblème de vos souffrances, c'est votre arme contre le despotisme; ne le laissez pas profaner par les jésuites et les rois; ne le laissez pas devenir un instrument de nouvelles tortures entre les mains de la force et de la ruse. Vous, qui annoncez au monde la bonne nouvelle, vous, qui proclamez la souveraineté du peuple, la liberté, l'égalité et la fraternité universelle, pourquoi persécutez-vous le Christ, le prolétaire, le roi à la couronne d'épines, au sceptre de roseau? Voulez-vous un roi avec la verge de fer, ou un peuple souverain du paganisme qui frappait les Aristide d'ostracisme, qui abreuvait les Socrate de la ciguë; qui exile ou qui laisse exiler les Ledru-Rollin et les Louis Blanc, qui emprisonne les Proudhon; qui fait mourir de désespoir les Saint-Simon? Criez, comme les Roumains: „Vive le christianisme! C'est-à-dire vive le peuple souverain évangélisé! À bas la royauté païenne!“

Loin de nous le peuple capricieux, le peuple qui n'a pas reçu le véritable baptême de la démocratie évangélique; car sans l'amour et les vérités évangéliques, loin de vous délivrer de vos tyrans, vous devenez vos propres tyrans; vous détestez, dites-vous, les rois et leur satellites, et la haine entre vos écoles est plus grande que celle que vous devriez avoir contre les tyrans.

comme des prophètes. L'écharpe tricolore qu'ils portaient était un objet sacré aux yeux des habitants des villages.

Tout allait bien; tout le monde était content; une fête générale et continuelle se célébrait dans toute la Valachie. On pouvait traverser le pays d'un bout à l'autre, professer toute espèce d'opinion sans être inquiété le moins du monde, tant la liberté était grande.

Les réactionnaires, quoique en petit nombre, s'étaient réunis dans la Petite-Valachie pour être près de quelques-uns des anciens ministres de Bibesco, comme Villara et autres, qui s'étaient d'abord réfugiés à Orsova, où plus tard s'étaient rendus aussi Odobesco et Salomon. C'est de là qu'ils correspondaient et complotaient de nouveau contre la tranquillité du pays. Les cinq districts d'Olto étaient devenus un repaire de réactionnaires anarchistes qui provoquaient de nouveau l'invasion des Russes.

Maghiero reçut avec satisfaction l'avis de se rendre dans la Petite-Valachie pour la sauver du désordre qui la menaçait. Il fut nommé, comme membre du gouvernement, commissaire général et plénipotentiaire de toute la Petite-Valachie. Il reçut la mission d'organiser un corps de pandours, et de réunir tous les dorobans en un seul corps pour former un camp central. Le premier régiment de l'armée régulière, commandé par le colonel Plessoïano, fut mis à sa disposition. Les instructions qu'il reçut étaient dignes de ses collègues et de lui: l'amour réciproque, la réconciliation des esprits et des intérêts, liberté d'opinion, surveillance pour faire disparaître toute dénomination qui divisait les classes, tels étaient les principes professés par le gouvernement, et que Maghiero était chargé d'appliquer. Tout le monde avait entière liberté, excepté celle d'attenter à la liberté individuelle et générale.

Dans plusieurs décrets, ces mots ont dû souvent fixer l'attention:

„La liberté possède tous les droits, excepté celui de se suicider.“

Florian Arons, afin de seconder Maghiero dans la Petite-Valachie, fut nommé administrateur ou préfet de la ville de Craïova. On nomma à Bucaresci, pour le remplacer, Duca, homme d'une grande activité, qui, au commencement du mouvement, trompé par les calomnies des réactionnaires, avait été un moment contraire à la Constitution, et qui, par la suite, devint l'un des plus chauds partisans et auxiliaires de la révolution.

Jean Majoresco, qui fut l'âme du mouvement à Craïova, remplacé par Florian Arons dans son rôle d'apôtre de la liberté, fut nommé chargé d'affaires de la Valachie auprès de la diète de Francfort. Par son caractère honête et énergique, par ses lumières et la connaissance qu'il possédait de la langue allemande, il représenta dignement la Roumanie, et plaida chaleureusement sa cause. Chose singulière! Pendant tout le temps qu'il demeura à Francfort, le ministère de la Valachie le laissa privé de toute espèce de nouvelles, et ne lui envoyait aucune instruction, malgré ses plaintes réitérées. Il ressemblait plutôt à un exilé qu'à un ambassadeur.

Quoique entravé dans ce qu'il pouvait faire pour la cause valaque, le pays lui doit beaucoup. Par ses démarches, par ses mémoires, il fit connaître à l'Allemagne la situation exacte de la Valachie. Tout ce qui fut fait en Allemagne concernant la question des principautés est l'œuvre personnelle de M. Majoresco. Le gouvernement n'y prit aucune part.

M. Voïnesco, qui remplissait les fonctions de secrétaire d'État, est invité à éclairer la nation valaque sur les plaintes graves formulées par M. Majoresco.

M. Alexandre Golesco avait aussi été envoyé à Paris comme chargé d'affaires auprès du gouvernement de la République française; mais nous ne connaissons d'aucune manière les résultats de sa mission. Le seul document qui ait signalé son passage aux affaires, et qui nous soit parvenu, est une lettre adressée à quelques Valaques de la Transylvanie par laquelle… Il viendra un jour où M. Golesco rendra compte de cette lettre.

IV

Le cabinet de Saint-Pétersbourg, après avoir essayé d'introduire sés armées en Valachie, d'abord par Bibesco, puis par une révolte à l'instar de celle d'Hypsilanti, et enfin, par ses complots contre le mouvement, qui eut lieu malgré lui, en faveur de l'ordre; après avoir échoué le 19 et le 29 juin, après avoir été déjoué dans la lettre de Kotzebue et dans ses menées dans la Petite-Valachie, tout l'espoir qu'il fondait sur ses agents provocateurs étant perdu, et ceux-ci se trouvant flétris déja dans l'opinion publique et montrés au doigt; le cabinet moscovite, dis-je, impuissant en Valachie, dirigea tout son art et tous ses efforts sur Constantinople. Il songea alors à utiliser l'ignorance et la crédulité des Turcs, à surprendre la bonne foi des représentants de la France et de l'Angleterre. C'est sa tactique habituelle depuis Pierre Ier. Lorsqu'il ne peut tromper les Roumains, il menace les Turcs de la guerre, et leur arrache ainsi des firmans qui violent les traités, de sorte que, depuis plus d'un siècle, la cour suzeraine est toujours complice de la cour garante lorsque la Russie a su gagner les ministres; mais lorsque le gouvernement turc, indigné des menées du ghiaour, revient à sa dignité et à sa loyauté ancienne, alors la Russie déclare la guerre comme en 1828, et menace de la guerre comme en 1848.

C'est ainsi que, cette fois encore, l'amassadeur russe parvint, à force d'intrigues et de calomnies, à faire croire aux Turcs que le mouvement défensif et légitime de la Valachie avait été un mouvement de révolte et d'anarchie. Il fabriqua, dans ses bureaux, une lettre fulminante destinée à donner un nouveau coup à l'autonomie valaque, et séduisit ou acheta le secrétaire du grand visir afin de surprendre la signature de ce haut fonctionnaire (au moment où celui-ci se trouvait dans l'apathie bienheureuse de l'opium), signature qui lui coûta le visirat.

C'est muni de cette lettre que Suleyman-Pacha fut envoyé en Valachie à l'effet d'intimider les Roumains, incriminés de rébellion et qualifiés d'étrangers dans leur propre patrie. Mais ce digne et véritable Turc, connu par ses lumières et son intégrité, avait aussi des instructions pour s'informer exactement de la nature du mouvement et des sentiments qui inspiraient le peuple roumain.

Vers le milieu de juillet, Suleyman-Pacha, ayant à sa disposition un corps d'armée de vingt mille hommes, sous le commandement d'Omer-Pacha, arriva donc à Rustchuk, vis-à-vis de Giurgevo. Le gouvernement provisoire ne tarda pas d'envoyer son ministre secrétaire d'État, J. Voïnesco II, auprès de ce haut commissaire du Divan; il était chargé de l'assurer des sentiments légaux qui inspiraient les Roumains et de leur désir de se lier à jamais aux Turcs selon la lettre et l'esprit de leurs traités. M. Ubicini, citoyen français et secrétaire intime du gouvernement provisoire, fut chargé de prendre une part indirecte à cette mission, comme homme qui, par son séjour à Constantinople, connaissait les Turcs, et qui, étranger au mouvement roumain, pouvait le représenter à un point de vue impartial. La manière brusque et provocatrice de J. Voïnesco déplut à Suleyman-Pacha. M. Ubicini en informa le guvernement roumain, qui se vit forcé de rappeller J. Voïnesco et d'envoyer à sa place Stephan Golesco, membre du gouvernement provisoire, qui fut agrée et bien accueilli.

Le 18 juillet, l'administrateur du district de Vlasca, J. Philippesco, reçut à Giurgevo la lettre suivante de la part de Suleyman-Pacha:

Monsieur,

Conformément à mes instructions, je m'empresse aujourd'hui de vous avertir que je suis décidé à passer demain avec l'armée impériale à Giurgevo, non d'une manière hostile, comme l'on pourrait se l'imaginer, mais dans le seul but de protéger les anciens droits et les anciennes institutions du pays et d'y rétablir l'ordre légal.

La présence d'une force de réserve à Galatzi vous servira d'exemple pour vous assurer des bonnes intentions du gouvernement de Sa Majesté le Sultan, notre auguste souverain, envers ces pays.

Pour vous en fournir encore une preuve sincère, j'ai cru de mon devoir d'observer scrupuleusement les formalités du règlement sanitaire, qui est aussi l'un des anciens droits et l'une des institutions de la principauté reconnues par le gouvernement impérial.

Je vous prie donc, monsieur, de nous envoyer dès aujourd'hui un nombre suffisant de gardiens de quarantaine, et d'agréer l'assurance de ma considération.

Suleyman-Pacha

Le 18 juillet 1848

A la suite de cet avertissement formel, le gouvernement provisoire s'empressa de protester, par une note adressée à Suleyman-Pacha et communiquée aux représentants des puissances étrangères, contre la violation du territoire roumain, et de réitérer, en même temps, l'expression des intentions intimes qui lui faisaient rattacher la Valachie à la Turquie. Voici un passage de cette protestation:

Les Roumains ne se sont jamais dégradés à porter le masque de la duplicité. Aussi Dieu fut-il toujours avec eux. Nous n'hésiterons pas à nous montrer, comme toujours, devant notre auguste souverain avec un front pur et avec la foi dans le cœur; car il n'est pas un article dans notre Constitution qui lèse, en quoi que ce soit, les droits de suzeraineté de la Sublime-Porte; il n'en est pas un que nous n'ayions le droit de faire et de mettre à exécution, s'il est un Dieu dans le ciel et une justice sur la terre.

Cette communciation resta sans réponse. Les troupes turques, mises à la disposition de Suleyman-Pacha, passèrent en Valachie et campèrent auprès de Giurgevo.

Le gouvernement provisoire, pour tranquilliser les esprits des Roumains, fit publier la proclamation suivante:

Justice – Fraternité

AU NOM DU PEUPLE ROUMAIN
Le Gouvernement Provisoire

Frères Roumains,

Malgré notre fidélité envers la Sublime-Porte, malgré nos efforts pour soutenir l'ordre et démontrer l'urgence de se mettre sur la défensive contre les intrigues étrangères, les armées du Sultan se préparent à passer sur notre territoire.

Nous savons que tout Roumain est prêt à mourir pour cette terre sur laquelle et pour laquelle nos pères ont souffert tant de siécles, et c'est pour cela que nous vous avertissons que S. E. Suleyman-Pacha nous dit, que les armées impériales entrent, non avec une intention hostile, mais presque dans l'unique but de protéger les anciens droits et les anciennes institutions du pays.

Cependant, d'un côté, le gouvernement provisoire, selon son devoir, a exprimé à S. E. Suleyman-Pacha son regret de voir lesé le droit d'inviolabilité de notre territoire, et de l'autre, il vous invite à ne pas oublier que la Sublime-Porte a pour les Roumains des sentiments paternels.

Roumains, soyez calmes et fermes dans votre tranquillité. *Soyez sûrs que tant que vous serez unis, tant que vous réclamerez* *vos droits avec cette force calme et imposante avec laquelle vous venez de les reconquérir, personne ne pourra les attaquer.*

Les membres du Gouvernement Provisoire
Le 19 juillet 1849. – N. 329.

V

Le 19 juillet, les notables de la capitale se ressemblérent dans la salle de Momulo, pour se consulter sur la nouvelle qu'on venait de recevoir, touchant l'invasion du territoire roumain par les Turcs. A la suite de leur délibération, le lendemain, 20 juillet, le peuple se réunit sur le Champ de la Liberté et d'un commun accord proposa et adopta les dispositions suivantes:

I. Si la Sublime-Porte respecte les droits des Roumains et reconnaît la Constitution qu'ils se sont donnée, reconnaissants envers leur suzerain, ils lui jurent fidélité, amour et soumission, et sont prêts à faire le leur pays et de leurs poitrines le premier rempart de Stamboul.

II. Si la Sublime-Porte ne retire pas ses troupes du territoire roumain, et si par la force armée elle cherche à s'initier dans les affaires intérieures du pays, alors tous les traités existants seront considérés comme déchirés et annulés par la Sublime-Porte elle-même.

III. Dans un pareil cas, la nation roumaine est dégagée de tout devoir envers la Sublime-Porte.

IV. Toute loi ou institution imposée aux Roumains par les étrangers sera considérée comme illégale et comme non avenue. Il sera du devoir de chaque Roumain de n'y pas obéir.

V. Tout Roumain qui machinera l'introduction d'armées étrangères dans le pays ou le maintien de celles qui viennent d'y entrer, perdra le droit de Roumain, sera déclaré ennemi de la Patrie, et sera mis hors la loi.

Dans la nuit du même jour, arriva dans la capitale un des secrétaires de Suleyman-Pacha, M. Tinghir, porteur d'une lettre adressée au métropolitain et aux boyars de la capitale. Le commissaire de la Sublime-Porte, en s'établissant à Giurgevo, avait envoyé le même jour son secrétaire à Bucaresci, sans subir la loi sanitaire. Le gouvernement roumain, surpris de cette infraction, ordonna aussitôt d'interner l'envoyé de Suleyman-Pacha dans l'hôtel où il était descendu, jusqu'au terme prescrit par les lois sanitaires. Il fit plus, il fit destituer le directeur de la quarantaine de Giurgevo, qui s'était laissé influencer par l'envoyé de la Turquie. Sa complaisance fut sévèrement punie, car elle était préjudiciable aux droits de la Valachie et à Sublime-Porte elle-même.

M. Tinghir ayant informé le métropolitan qu'il désirait le voir, et lui ayant demandé l'heure à laquelle il pouvait se présenter chez lui, il lui fut répondu, qu'il ne pouvait sortir de l'hôtel avant d'avoir purgé sa quarantaine. C'est alors que l'envoyé turc comprit qu'il avait à faire à un peuple qui respecte et qui sait faire respecter ses lois. Il lui fut dit encore, que si sa mission était urgente, le gouvernement était prêt à lui envoyer un homme fidéle auquel il pourrait communiquer son mandat. M. Tinghir déclara que, selon ses instructions, il ne pouvait communiquer qu'avec le métropolitain. Mais le peuple, instruit de cette réponse s'assembla au Palais dès le matin. Il déclara nettement n'avoir pas confiance dans le métropolitain; il ne pouvait avoir oublié, ni sa conduite au temps de la caïmacamie, ni la violation du serment qu'il avait prêté sur le Champ de la Liberté. M. Tinghir remarquant la fermentation des esprits et les protestations du peuple consentit enfin à recevoir un des membres du gouvernement, comme témoin auprès du métropolitain. Cette mission fut confiée à Héliade. Celui-ci se rendit à onze heures, accompagné du

Prélat, chez l'envoyé de Suleyman-Pacha, conformément aux règles sanitaires.

M. Tinghir déclara qu'il avait une lettre de S. Ex. le commissaire impérial, adressée à Son Eminence et aux boyars, lesquels étaient invités à se réunir pour en prendre connaissance.

Héliade, prenant alors la parole, s'exprima en ces termes: „Monsieur, nous sommes sûr que S. E. Suleyman-Pacha est venue dans notre pays pour rétablir la confiance publique et assurer la tranquillité. Mais S. E. sera convaincue que la paix et l'ordre n'ont été troublés aucunement dans ces jours difficiles où le domnu régnant a abandonné le pays. Si un mouvement existe en ce moment en Valachie, c'est pour se défendre contre les intrigues étrangères qui menaçaient l'ordre, c'est pour les Roumains une nouvelle occasion de manifester à la face du monde leurs sympathies pour les Turcs, et leur juste aversion pour les ennemis communs des Turcs et des Roumains. Si S.E. désire l'ordre et la paix, elle est invitée à modifier l'adresse de la lettre dont vous venez de nous parler; car dans l'avenir le Peuple Roumain ne veut et ne peut plus reconnaître d'autres boyars que les militaires[1]. D'ailleurs ceux qui abusivement ont porté ce titre, sans en avoir le métier, ont prêté serment de s'en dépouiller, comme mensongers à leur état, et de n'en prendre d'autre, que le véritable, celui de citoyens Roumains. Lorsqu'on entre dans un pays, il est juste et logique, en même temps, de s'adresser à ses habitants. On ne peut s'adresser aux boyars que dans un pays de boyars, s'il en existe un. Dans le pays des Roumains, S.E. est invitée de vouloir bien s'adresser aux Roumains; ce sera un acte non seulement de justice, mais aussi de prudence et de haute politique, sans lesquelles il n'y aura ni ordre, ni paix, et la

---

[1] Boyar signifie guerrier.

responsabilité pèsera sur celui qui les aurait troublées le premier"[1]

M. Tinghir répliqua: „L'envoyé de la Sublime-Porte, Son Excellence Suleyman-Pacha, ne peut entrer en Valachie que par la porte du Règlement organique, et ce Règlement ne reconnaît comme chefs de la nation que les boyars."

Héliade repit: „L'envoyé de la Sublime-Porte ne peut entrer dans notre pays que par la porte des traités existants entre elle et la Valachie. Mais s'il lui plaît d'entrer par la voie réglementaire que les baïonnettes russes ont tracée, ce n'est pas davantage aux boyars qu'il faut s'adresser logiquement, mais au gouvernement, dont le chef légitime est le domnu, ou ceux qui le remplacent selon la loi. Or, le domnu légitime, en abdiquant par un acte légal et solennel, a déposé son gouvernement entre les mains des ministres qu'il venait de nommer, et ces ministres composent aujourd'hui le gouvernement provisoire. Par conséquent, Son Excellence ne peut s'adresser qu'au gouvernement qui a toutes les conditions de légitimité, ou aux Roumains en général, si elle veut connaître les sentiments dont ils sont inspirés. S'adresser aux boyars, c'est une innovation arbitraire, une violation des traités et de ce Règlement même que les Roumains ont subi sans jamais accepter; c'est arbitraire vis-à-vis de nous, c'est inconséquent vis-à-vis de vous."

M. Tinghir se frottait les mains; le peuple en masse, dans la cour et dans la rue, criait sans cesse: „Vive la Constutution! vive le Sultan!"

Héliade reprit: „Monsieur, nous voyons que la situation est grave, que les difficultés de l'envoyé du Sultan sont grandes. Nous connaissons, aussi bien que vous, les raisons qui vous obligent à poser une pareille adresse sur cette lettre. Mais établissons d'abord la bonne foi et la confiance entre les deux parties, entre les Roumains et l'envoyé de la Turquie. Nous vous assurons de notre affection et du désir d'être les amis des Turcs. Assurez-nous aussi de votre part que vous venez en amis, que vous connaissez nos sentiments, que vous êtes venus pour servir la *Turquie*, monsieur, me comprenez-vous? Car entre nous, je me rappelle l'envoyé de la Sublime-Porte, en 1841. Assurez-nous donc que vous désirez notre bien, que vous connaissez vos *véritables* intérêts, que vous respectez nos droits comme nous avons respecté les vôtres; assurez-nous que vous ne cherchez qu'à aplanir les difficultés et à sortir de l'embarras, et alors, sans discuter, nous pourrons nous consulter ensemble, et nous vous aiderons à vaincre tout obstacle. Voulez-vous entrer chez nous par la porte des traités, ou par celle du Règlement, comme vous dites, ou par toute autre porte que la politique vous indique? Entrez; et nous protesterons, si cela ne nous convient pas. Pourtant n'oubliez pas que vous entrez dans le pays des Roumains qui désirent être vos amis, n'oubliez pas que de ceux qui tiennent encore au titre de boyar, la plus grande partie n'a fait et ne fait encore que conspirer contre la Porte, en devenant les instruments aveugles des intrigues de Pétersbourg. Enfin, adressez la lettre, s'il vous plaît, *aux boyars*, mais ajoutez encore un seul mot, et aux *notables de la nation*. Par ce moyen, sans sortir de la voie que vous nommez *légale*, vous vous adressez avec *prudence* et en bons politiques à la nation entière, car vous vous adressez à ses mandataires. Nous vous donnons ainsi la preuve de notre sincérité. Si vous vous obstinez à ne pas suivre notre avis qui est réconciliateur et prudent, vous nous ferez douter de votre bonne foi; et alors nous ne pourrons répondre des conséquences."

---

[1] Ce que nous avons dit en 1848, nous le répétons encore aujourd'hui les traités à la main.

M. Tinghir resta pensif; après quelques instants de réflexion, il promit d'en référer à Son Excellence, et de répondre d'après l'avis qu'il en recevrait.

C'est ainsi que les deux mandataires se séparèrent de M. Tinghir. Ils retournèrent au palais au milieu des acclamations du peuple. Les appartements, la cour et les rues voisines étaient encombrés par la foule. Elle attendait le résultat de l'entretien de ses mandataires avec l'envoyé de Suleyman-Pacha. Héliade passa dans toutes les salles, sortit sur le balcon, et partout communiqua le résultat de sa visite. Il termina ses rapports en exhortant de nouveau les masses à l'ordre et à une attente calme et digne.

Le lendemain, la réponse de Suleyman-Pacha arriva. Il consentait à la modification de l'adresse. M. Tinghir invita les boyars et les notables à se réunir chez lui pour leur communiquer la lettre écrite au nom du Sultan.

On lui fit observer qu'il avait encore un jour pour finir le terme de la quarantaine, et que d'ailleurs, par égard pour le Sultan et pour les mandataires de la Nation, on ne pouvait se réunir dans une salle destinée aux bals masqués. On lui fit observer que dans la cour de la cathédrale se trouvait la grande salle des séances de l'Assemblée Générale; que les mandataires de la Nation s'y réuniraient; qu'il serait invité à s'y rendre; qu'il y serait reçu avec les honneurs dus à l'envoyé de Suleyman-Pacha. M. Tinghir y consentit.

Le gouvernement prit donc ses mesures; il invita sans exception, et selon l'archontologie, tous les ex-boyars qui se trouvaient dans la capitale, ainsi que les notables de toutes classes et de toutes les professions, à se rendre le lendemain dans la grande salle de l'Assemblée Générale.

VI

Le lendemain, 22 juillet, les invités se rendirent dans la salle de l'Assemblée générale; elle était pleine. Le peuple occupait la colline et la cour de la métropole.

M. Tinghir, escorté d'un peloton de cavalerie et par des dorobans de la police, y arriva au milieu des acclamations dans une voiture de parade que le gouvernement lui avait envoyée; il y prit la place qui lui était désignée.

Avant de commencer la lecture de la lettre, il s'adressa aux assistants en ces termes: „Je vous conjure, Messieurs, leur dit il, par la gravité de cette réunion, de respecter la lecture de la lettre qui vous est envoyée au nom de S. M. le Sultan, et je vous préviens que je ne pourrais souffrir ni interruption, ni remarques, ni murmures, pas même de l'enthousiasme; tout individu, de quelque condition qu'il soit, sera responsable de son manque de respect dû au lieu, à la solennité et à la situation. Après ma sortie de cette enceinte, vous pourrez vous consulter et délibérer sur la réponse que j'attends de vous dans les vingt quatre heures."

Il commença la lecture de la lettre, dont voici le contenu:

MESSIEURS LES BOYARS ET LES NOTABLES DU PAYS,

Il est de notoriété publique que la Valachie, partie intégrante de l'Empire ottoman, n'a jamais cessé de jouir de nombreux privilèges et d'institutions avantageuses; les Valaques, au lieu de donner un témoignage de reconnaissance de ces bienfaits, au lieu de concourir avec empressement au maintien de l'ordre et de la tranquillité du pays, surtout dans les circonstances actuelles, se sont dernièrement permis de commettre des actes illégaux qui ont été très mal vus par la Sublime-Porte.

Un certain nombre d'individus, se donnant le nom de Valaques, ont paru inopinément dans cette principauté, et après avoir séduit la milice du pays et renversé le gouvernement, ils ont profité de cette occasion pour imposer au prince, sous le nom d'institutions nouvelles, des conditions inadmissibles, que (sic) *le hospodar ne pouvant résister à la violence et se voyant dans une situation dangereuse, a été obligé, et même forcé* (sic) *de quitter sa résidence. Alors ces mêmes individus, saisissant cette nouvelle circonstance si favorable à leurs vues, ont eu l'audace de former une nouvelle administration illégale sous le nom de gouvernement provisoire, en remplacement de celui qui était légitimement constitué et confié aux soins du susdit prince Bibesco par Sa Majesté le Sultan. Ces actes sont non seulement incompatibles avec les droits de la suzeraineté et avec les principes du gouvernement de la Sublime-Porte, mais ils sont encore de nature à amener toutes sortes d'innovations contraires au maintien de l'ordre et de la tranquillité dans le pays; il est donc évident que cet état de choses ne peut donner lieu qu'à des désordres intestins dont l'issue serait inévitablement funeste au pays. Sa Majesté le Sultan, notre auguste souverain, toujours animé de sentiments paternels pour le bien-être de toutes les classes de ses sujets, et voulant en donner une preuve éclatante aux Valaques, avait précédemment envoyé dans cette principauté un commissaire chargé spécialement d'aviser aux moyens d'y rétablir l'ordre et la tranquillité. Malheureusement les Valaques, sans attendre un heureux résultat des mesures que la Sublime-Porte se proposait de prendre sur les rapports que le susdit commissaire lui devait faire, se sont laissé égarer d'une manière irréfléchie, et ayant commis des actes de funeste conséquence, ont ainsi assumé une grave responsabilité. Pourtant Sa Majesté le Sultan, notre gracieux souverain, dans l'unique but de donner encore une nouvelle preuve de sa clémence et de sa magnanimité bien connue, et pour ne pas jeter la masse de la population dans des inquiétudes à cause des troubles occasionnés par quelques esprits révolutionnaires, a jugé convenable de me charger spécialement de vous conseiller et de vous inviter d'abord à rentrer dans la voie de la soumission, et dans les cas contraires* (sic), *c'est-à-dire si ces moyens pacifiques rencontraient de l'opposition de votre part, d'employer avec un vif regret des mesures coërcitives.*

L'objet principal de ma mission est de vous signifier clairement que la continuation de l'état actuel des choses, établi contrairement aux droits de la suzeraineté et aux principes du gouvernement de Sa Majesté le Sultan, n'étant point tolérable, le gouvernement provisoire illégalement formé dans la Principauté, doit être immédiatement dissous; qu'une personne digne de confiance doit être nommée sans le moindre retard en qualité de Lieutenant, conformément aux dispositions du Règlement organique, au poste resté vacant par suite *du départ du prince Bibesco; que tout ce qui a été arbitrairement établi et promulgué dans le pays sous le nom de nouvelles institutions est considéré dès à présent comme nul et non avenu; qu'après avoir ainsi ramené le pays dans son état antérieur, on prendra en considération les griefs fondés que vous serez dans le cas d'exposer, comme par exemple des plaintes contre l'exécution incomplète du Règlement organique, contre l'administration de l'hospodar ou tout autre abus qui paraîtrait être contraire aux vues bienveillantes et aux sentiments de justice dont Sa Majesté le Sultan n'a jamais cessé de donner des preuves à tous ceux qui ont su les mériter. Si une députation composée de quelques personnes de votre choix vient m'exprimer au nom du pays des griefs de cette nature, et s'ils sont bien fondés, des mesures efficaces seront immédiatement prises à cet égard; si, au contraire, malgré tous ces moyens de démonstration que je viens de citer, vous persistez encore à tenir le pays dans cette position fausse et à suivre le système arbitarire, je ne saurai m'empêcher de marcher dans l'intérieur du pays avec la force armée que j'ai à ma disposition comme dernier moyen d'exécuter les ordres de Sa Majesté Impériale, et d'agir suivant la nécessité des circonstances. En vous expliquant donc, Messieurs, les différents degrés de ma mission, je suis convaincu d'avance que la dernière résolution de Sa Majesté Impériale demeure tout à fait conforme aux principes de l'équité et de la modération, et que la prudence et la sagacité dont vous êtes doués vous guideront indubitablement dans la voie de sagesse et de salut, et que vous suivrez ainsi, avec une vive reconnaissance, les conseils paternels que je suis chargé de vous donner de la part de notre auguste souverain.*

Il est donc de mon devoir de vous prévenir franchement de m'adresser avant tout une supplique signée par vous, contenant l'acte de votre soumission, pour qu'elle soit expédiée immédiatement à la Sublime-Porte. Vous pouvez en même temps envoyer auprès de moi quelques personnes de considération pour m'expliquer les griefs que vous croiriez justes et bien fondés, afin que je puisse les communiquer à la Sublime-Porte.

Signé: *SULEYMAN-PACHA*

19 (31) juillet, au camp impérial.

On reconnut, dès les premières lignes, que cette lettre avait été dictée sous l'influence de l'ambassadeur russe à Constantinople. L'envoyé de Suleyman-Pacha salua l'Assemblée et sortit au milieu d'un silence morne et profond. Le peuple connaissait déjà le sens de la lettre, et M. Tinghir n'entendit plus dans les rues que: „Vive la Constitution!" Le nom du Sultan n'était plus prononcé.

Dans l'Assemblée était un grand nombre de vieux boyars et de réactionnaires; pourtant il ne s'en trouva pas un qui ne fût indigné du ton de cette lettre et ne la qualifiât d'injuste, tant elle faussait le caractère du mouvement valaque. L'Assemblée, après une discussion assez calme et régulière, décida d'un commun accord de choisir dans son sein une commission de dix ou douze membres pour rédiger et discuter une réponse, la signer au nom de l'Assemblée, et l'envoyer à Suleyman-Pacha. Parmi les membres de cette commission se trouvaient Philippe Linge, C. Cretzulesco, Aristide Ghica, Dem. Bratiano, C. Bolliac et autres boyars et négociants.

Après sa première séance, cette commission fit avertir M. Tinghir qu'il lui était impossible de terminer le réponse dans les vingt-quatre heures; elle demanda un délai de trois jours, et ce délai lui fut accordé.

Le gouvernement provisoire, conséquemment à ses principes, devait se dissoudre; mais on ne pouvait approuver les accusations dont la lettre de Suleyman-Pacha était remplie. Les membres du gouvernement provisoire, avant de donner leur démission, représentèrent à M. Tinghir qu'obéir au sens de la lettre de Suleyman-Pacha, c'était cesser de gouverner; et que se retirer du gouvernement dans des moments si critiques, c'était abandonner la capitale aux conséquences de l'agitation des esprits. M. Tinghir conjura les membres du gouvernement de garder leur autorité jusqu'au moment de la nomination du nouveau gouvernement.

Il fut publié ensuite le décret suivant:

CITOYENS ROUMAINS,

Les ennemis de notre prospérité ont dans leur agonie poussé un cri de rage qui a retenti jusqu'aux portes de Stamboul, et le Divan, en l'entendant, s'égara lui-même et pensa un moment que votre gouvernement ne représente pas le peuple.

Leur méchanceté est allée jusqu'à donner un sens criminel à la qualification de provisoire *que vous avez donnée au gouvernement de votre choix.*

Sachant que la nation roumaine est prête à faire de grands sacrifices pour assurer la Sublime-Porte de son dévouement et de son amour pour l'auguste Padichah, libérateur de l'Orient, nous déposons le pouvoir entre les mains du peuple, et nous appuyant sur l'esprit d'ordre qui vous anime et sur la confiance que vous avez mise en nous, nous vous invitons à vous réunir et à procéder sans retard à l'élection d'un autre gouvernement, qui, selon la demande de l'envoyé, prendra le nom de Lieutenance domniaire de la terre roumaine, *et sera reconnu officiellement par la Sublime-Porte.*

Les membres du Gouvernement Provisoire

N. 339, 23 juillet 1848

VII

Le peuple se réunit le même jour à quatre heures de l'après-midi, sur le Champ de la Liberté; il élut à l'unanimité, sous le nom de *Lieutenance domniaire*, les mêmes membres qui composaient le gouvernement provisoire. Après l'élection, toute la ville se transporta au palais, en défilant sous les fenêtres de M. Tinghir, et en criant: „Vive la Constitution!" Les élus étaient absents du palais; le peuple était venu à la lueur des flambeaux et au son de la musique leur donner une sérénade et les féliciter. Les acclamations se multiplièrent et ne cessèrent qu'après l'arrivée des Lieutenants, et leur apparition sur le balcon. Ils remercièrent le peuple qui se retira bientôt avec ordre. En repassant sous les fenêtres de M. Tinghir, il s'y arrêta pour lui donner aussi une sérénade, et demanda qu'il parût à la fenêtre. L'envoyé de Suleyman-Pacha céda donc à la demande du peuple. A son apparition, les acclamations se multiplièrent, on éleva l'étendard tricolore jusqu'à sa fenêtre, et le peuple exigea que M. Tinghir le baisât. M. Tinghir, pour complaire au peuple, se vit forcé d'embrasser le tricolore national. Ce fut un acte de politique, car le peuple se retira satisfait; et les cris de: „Vive le Sultan!" se firent entendre de nouveau dans toute la ville.

La commission de l'Assemblée de boyars et des notables nommée pour rédiger la réponse à la lettre de Suleyman-Pacha remit à M. Tinghir cet acte important.

Nous regrettons de n'avoir pas l'original de cette réponse qui était l'expression unanime des boyars et des notables de Bucaresci. Nous aimons à croire que l'empressement à donner cette réponse au terme fixé n'a pas permis aux membres de la commission d'en tirer copie. Ce papier ne se trouve qu'entre les mains de Suleyman-Pacha ou chez C. Cretzulesco. Aucune feuille publique ne l'a reproduit, aucun Roumain n'en a copie.

Cet acte important était un aperçu historique des droits de la Valachie, il contenait l'esprit des traités entre la Valachie et la Sublime-Porte, les droits civils et politiques qui ont régi le pays depuis l'an 1393 jusqu'en 1828; les intrigues de la Russie depuis Pierre 1er, l'empiétement sur les droits nationaux, commis par le Règlement organique imposé par les baïonnettes de la puissance soi-disant protectrice; la situation malheureuse du pays depuis 1830 jusqu'en 1848; les dernières intrigues de la Russie; son intention de renouveler les troubles et de faire éclater une rébellion à l'instar de celle d'Hypsilanti, et la nécessité où s'étaient trouvés les vrais Roumains de s'opposer au mouvement anarchique des agents russes, de soutenir le domnu régnant, de l'appeler à se mettre à la tête du mouvement de défense, de signer une constitution qui seule était en état de calmer les esprits et de maintenir l'ordre. Enfin cet acte justifiait les vingt-un articles de la Constitution en démontrant que tout avait existé dans les lois et coutumes du pays, que rien n'y était nouveau ou imité de l'étranger, sinon la traduction de quelques mots, comme par exemple ceux de *pitarelli, caminarelli* etc., traduits par gardes nationales. (Voir le *Protectorat du Czar*, pag. 4.) La réponse se terminait par la description des derniers événements depuis le 9 juin jusqu'au 23 juillet. En parlant des membres du gouvernement, on faisait remarquer qu'ils avaient la confiance du peuple puisqu'ils avaient été élus le 14, le 19, le 29 juin et le 23 juillet. Elle montrait aussi l'esprit d'ordre qui animait le peuple roumain et son désir de renouveler avec la Turquie ses anciennes et légitimes relations paralysées par la Règlement organique.

VIII

Une députation nombreuse fut nommée le lendemain, conformément à la lettre de Suleyman-Pacha. Elle fut envoyée à Giurgevo pour complimenter le commissaire de la Sublime-Porte et lui communiquer les griefs de la Nation. Cette députation, composée d'une centaine d'habitants, les plus notables de la ville, et de plusieurs paysans des villages, fut suivie de milliers d'habitants de toutes classes.

La députation fut accueillie par Suleyman-Pacha dans sa tente au milieu du camp. Le commissaire impérial avait reçu déjà la réponse des boyars et des notables que lui avait envoyée M. Tinghir; il exprima à la députation sa satisfaction des sentiments des Roumains pour les Turcs, des témoignages de fidélité contenus dans leur réponse et prouvés par leur empressement à dissoudre le gouvernement provisoire. Mais il ne pouvait adhérer l'élection de six membres de la Lieutenance, vu qu'il avait annoncé ne pouvoir rentrer en Valachie que par la porte du Règlement organique, et qu'il avait très clairement dit dans sa lettre ne pouvoir reconnaître qu'un seul chef pour remplacer comme lieutenant l'ex-domnu Bibesco.

La députation se trouva blessée de cette observation qui lésait la souveraineté du peuple. Elle invita Son Excellence, au nom de la tranquillité publique, à approuver la nouvelle élection telle qu'elle avait été faite. Les observations et les prières furent un peu animées. Les réclamations du peuple qui entourait le camp devenaient si fortes et si fréquentes, que le commissaire impérial, forcé de sortir de son calme habituel, s'exprima ainsi: „Je vous conseille, mésieurs, d'être prudents et de ne pas dévier de la voie de fidélité dont vous me donnez l'assurance. Soyez conséquents; autrement je serais forcé de venir à Bucaresci pour y rétablir, par la force armée, l'ancien ordre de choses."

Dans la députation, il se trouva quelqu'un qui dit à Suleyman-Pacha: „Excellence, si les Roumains avaient montré aux Russes la dixième partie de l'affection qu'ils montrent aujourd'hui aux Turcs, les Russes les auraient défendus, et Votre Excellence n'aurait pas osé aujourd'hui les menacer de venir par la force armée leur imposer votre volonté." Ces expressions n'étaient nullement patriotiques, car être défendu par les Russes, c'est synonyme de ne pas exister[1]. Mais il était nécessaire que l'envoyé de la Sublime-Porte entendît aussi de semblables paroles, qui étaient propres à réveiller l'apathie du Divan.

Mais l'ensemble de la députation s'exprima en ces termes:

„Excellence, si vous nous menacez de l'ancien ordre des choses, nous vous dirons franchement qu'il ne sera rétabli que sur les cadavres des Roumains. Le peuple de la Roumanie ne veut plus entendre parler du Règlement organique, qui fut le fléau de leur pays, et l'humiliation de la Turquie. Si, selon votre expression, vous devez entrer dans notre pays par la porte de ce Règlement, nous ne vous obéirons que pour vous aider à nous faire rentrer dans nos anciennes et légitimes relations avec la Sublime-Porte. D'ailleurs, si vous persistez à suivre la lettre du Règlement, nous vous avertissons que dans le cas de vacance au domniat, il nous faut trois membres pour composer la Lieutenance domniaire. Les six membres ont été nommés par la volonté du peuple, mais exiger un seul lieutenant, c'est illégal, c'est l'expression de la force; la lettre du Règlement organique que vous nous faits subir en exige trois. Nous admettons donc une condition qui sera plus légale. Le domnu Bibesco a été élu par la nation le dépositaire légitime du pouvoir. Avant d'abdiquer, il a nommé un ministère, entre les mains duquel il a laissé les rênes du gouvernement. Le peuple élira, parmi les ministres, trois membres qui composeront la Lieutenance domniaire issue du pouvoir légitime. Cette élection, qui rend au peuple ses droits, vous mettra aussi sur la voie que vous nommez réglementaire, et que nous ne pouvons reconnaître que tant qu'elle est en harmonie avec les prérogatives imprescriptible de la Nation. C'est le seul moyen, dans votre position, de pouvoir entrer en relation avec notre gouvernement."

---

[1] Les Turcs n'osent plus rien dire aux habitants de la Bassarabie; mais la Bassarabie ne compte plus comme une partie de la Roumanie.

Suleyman-Pacha, dans sa loyauté, reconnut le bon sens et la justice de la députation; il l'engagea à retourner dans la capitale, et à procéder à une seconde élection des trois membres de la Lieutenance pris parmi les ministres nommés par l'ex-domnu Bibesco.

Au retour de la députation, le peuple se réunit de nouveau sur le Champ de la Liberté. Il était tenace; il persistait à garder aux affaires tous les hommes dans lesquels il avait confiance. Les orateurs s'efforçaient de lui faire comprendre la raison et la nécessité des circonstances actuelles. Parmi ces hommes, il s'en trouva qui voulaient profiter de l'occasion pour porter au pouvoir des hommes en intelligence directe ou indirecte avec

le parti russe. Ceux-ci en imposaient au peuple en disant: „Stephan Golesco et Maghiero n'occupent plus de ministères, et Tell a manifesté son désir de se retirer". Et ils l'exhortaient à les laisser de côté, et ils lui proposaient une liste de ministres en tête de laquelle figurait Campineano; mais le peuple se récria et leur dit: „Si vous voulez nous faire entrer dans la voie que vous nommez légale, présentez-nous la liste de ministres nommés par l'ex-domnu, et non des hommes qui se sont introduits dans le ministère par des moyens à eux. Lorsqu'il s'agit de maintenir au gouvernement les hommes qui peuvent nous garantir l'assurance de nos droits, vous nous dites que nous sommes hors de la légalité; c'est pour les éloigner. Mais lorsqu'il s'agit d'entrer dans ce que vous appelez légalité, pourquoi nous présentez-vous des noms sans aucune autorité légale, et qui nous inspirent peu de confiance? Présentez-nous donc la liste des ministres nommés par l'ex-domnu."

On présenta alors la liste du ministère que Bibesco avait nommé avant son abdication. Héliade fut acclamé à l'unanimité, puis N. Golesco, et puis Christian Tell. On fit observer au peuple que Tell avait renoncé à cette charge; mais il déclara qu'en de pareilles circonstances, le général Tell n'était plus libre de se retirer du gouvernement. La Lieutenance domniaire fut acclamée.

IX

Avant de terminer cette partie, nous remarquerons que dès la première élection des six membres, ceux-ci avant de prendre les rênes du gouvernement, s'étaient réunis avec leurs anciens camarades qui avaient composé le comité révolutionnaire. Ils leur exposèrent qu'ils étaient décidés, comme par le passé, à ne gouverner qu'en cédant en secret le pouvoir entre les mains de ce comité. Ils s'engagèrent d'eux-mêmes à ne rien conclure, à ne rien proclamer et à ne rien faire sans l'avoir soumis d'avance à la discussion et à l'approbation de ce comité. Par conséquent, chaque membre de ce comité renouvela aussi son engagement d'être solidaire de chaque acte de la Lieutenance.

La première demande que l'envoyé de Suleyman-Pacha fit à la Lieutenance des six membres, fut de faire publier un acte dans les termes suivants:

„Le gouvernement provisoire vient d'être dissous; une Lieutenance domniaire, composée de six membres, l'a remplacé. Les nouvelles institutions ne pourront être en vigueur qu'après l'approbation et la confirmation de Sa Majesté le Sultan, notre gracieux suzerain.“

Cet acte, avant d'être publié, fut discuté dans le conseil des douze membres. Les uns ne pouvaient point l'admettre, disant que par lui on enlevait aux Roumains le droit d'autonomie; parmi ceux-ci, Tell était l'un des plus opposants. Mais la majorité déclara que le droit d'autonomie avait aussi sa voie légale, et que les lois et les institutions, avant d'être mises en vigueur, devaient être proposées, discutées et approuvées par les mandataires de la Nation, et puis reconnues par la Sublime-Porte, autant qu'elle avait le droit de les reconnaître comme puissance suzeraine; que les Roumains, dès le commencement, avaient reconnu et proclamé la suzeraineté de la Turquie et l'autonomie de la Valachie selon les traités existants; que le peuple, pénétré de la vérité de ces deux principes, avait lui-même demandé d'envoyer à Constantinople une députation avec une pétition couverte de centaines de mille de signatures, pour solliciter la confirmation des vingt-deux articles de la Constitution.

La majorité finissait en disant qu'il ne fallait pas se faire d'illusions; qu'on ne devait pas se tromper soi-même; qu'on devait être conséquent avec la proclamation constitutionnelle et avec la demande du peuple; qu'il ne fallait pas se créer des difficultés nouvelles, en donnant à croire aux Turcs les accusations et les calomnies du cabinet moscovite.

Après une longue discussion, et après l'approbation d'une forte majorité du conseil, cet acte fut signé et publié sans être numéroté et passé dans les registres.

C. Rosetti, membre du comité des douze, engagé comme tous les autres à se soumettre aux décision de la majorité, ne tarda pas à publier, dans son *Prounco*, des articles incendiaires dont nous donnons un échantillon:

„«La Lieutenance *des six* vient de publier un acte par lequel elle déchire les traités existants et cède à la Turquie l'un des plus grands de nos droits, le seul droit pour lequel nous nous sommes soulevés, le seul droit en vertu duquel ces mêmes hommes on protesté contre l'invasion de l'armée ottomane, le seul droit qui ait empêché la Russie d'entrer dans notre pays, le seul droit pour lequel nous pouvons appeler le secours du ciel et des autre nations; par conséquent, nous coupons nous-mêmes le fil de notre existence, par conséquent le père étrangle ses propres enfants.

Malheur à nous, si le gouvernement de la révolution fait cadeau aux étrangers de la vie de deux millions et demi de Roumains! Si le gouvernement de la révolution cède aux étrangers ce que l'Assemblée générale, élue selon le Règlement organique, ne put consentir à céder en 1837, pas même devant la force des baïonnettes.“

Deux feuilles entières de *Prounco* furent pleines de provocations dans le but de soulever le peuple contre la Lieutenance, ou de le mettre aux prises avec les Turcs. C'eût été de belles paroles, de justes incriminations, si la Lieutenance eût été coupable ou si Rosetti n'avait pas fait cause commune avec les instruments de la Russie, avec les assassins du peuple, Odobesco et Salomon. Rosetti avait l'air, dans ces articles, de n'avoir pas lu, de n'avoir pas compris la proclamation constitutionnelle, et d'ailleurs, les membres du gouvernement étaient élus par le peuple et ne se considéraient que comme ses serviteurs. S'il y avait une nécessité à déjouer les intrigues moscovites, cette nécessité provenait des circonstances; si l'acte en question était une faute, la faute appartenait à la majorité du conseil des douze et non à la Lieutenance, dont plusieurs membres étaient d'un avis contraire. Tout autre que Rosetti aurait pu faire une observation; mais il n'appartenait pas à un membre du comité qui avait pris part à la discussion et avait adopté l'acte avant d'être publié, d'irriter le public sur une délibération du conseil.

Mais le but de Rosetti n'était pas d'incriminer l'acte et les hommes qui avaient voté pour lui; il voulait trouver un prétexte de soulever le peuple contre les Lieutenants.

Mais le peuple, par son bon sens, pour toute éventualité sur l'avenir, d'un côté protesta d'avance contre tout abus qui pourrait être fait de cet acte, et de l'autre, afin de donner une preuve de sa confiance envers les membres de la Lieutenance des six, il composa le ledemain la nouvelle Lieutenance des hommes qui avaient signé l'acte en question dicté par une force majeure et sans aucune conséquence. D'ailleurs, comme la Lieutenance des six membres ne fut pas reconnue par Suleyman-Pacha, l'acte signé par elle et contre lequel le peuple avait protesté, était considéré comme non avenu. La Lieutenance des trois membres ne le renouvela pas.

Pour démontrer l'élasticité des opinions que soutenait Rosetti, nous finissons ce chapitre en disant que plus tard un homme de la même coterie, de ceux qui prétendent qu'ils ont rompu avec la Turquie, présenta un mémoire au cabinet de l'Autriche, et sans être forcé, ni par les circonstances, ni par une force majeure, s'empressa de reconnaître non seulement à la Turquie, mais encore à la Russie, le droit de contrôler les lois de la Valachie. Cet acte a été publié par un des rédacteurs de

la *Revue des Deux-Mondes*. On connaît les opinion politiques de cette revue. Nous citerons ici l'un des derniers passages de ce mémoire:

„Que la Turquie, en sa qualité de puissance suzeraine, tienne à exercer un droit de sanction afin de surveiller ses prérogatives, cela ce conçoit; que la Russie, à son tour, en qualité de puissance garante, exige que la Sublime-Porte ne promulgue sa sanction que de concert avec elle-même, cela est un droit dont l'exercice peut donner lieu à des abus graves, mais qui ne menacent pas directement les libertés intérieurs des Principautés."

Qu'on compare le sens de ce mémoire avec l'article de Rosetti que nous venons de citer; qu'on juge de la bonne foi de ces hommes. Les idées extrêmes, l'invitation à la guerre avec les Turcs ou l'excitation à la guerre civile, servaient-elles en 1848 la politique russe? On était prêt à faire tout ce qui plaisait à la Russie. Plus tard, la proclamation d'une Roumanie-Unie justifiait-elle les calomnies du manifeste de Nesselrode de juillet? Contribuait-elle à démontrer la légitimité de l'occupation des Russes en Moldo-Valachie? On s'empressait de vouloir rompre avec les Turcs et de proclamer, malgré toutes les difficultés existantes, une Roumanie-Unie[1]. Plus tard encore, était-il utile à la politique russe que quelques-uns des hommes qui prétendent avoir été du mouvement reconnussent le droit *d'exiger* que la *Sublime-Porte ne promulguât sa sanction à nos lois que de concert avec la Russie elle-même?* Les mêmes hommes d'*une soi-disante* Roumanie indépendante s'empressèrent de présenter un mémoire comme celui que nous venons de citer. Un jour viendra-t-il où les peuples de l'Europe reconnaîtront l'indépendance de chaque nationalité, où la Turquie, dans sa loyauté et dans ses propres intérêts, verra qu'il sera utile pour l'Europe et pour son empire même de constituer et de reconnaître la nationalité des Roumains et de la constituer comme un boulevard avancé contre les barbares du Nord? Alors les complices d'Odobesco, les démagogues de 1848, les guerroyants de 1849, '50 et '51, jetteront leur masque et se mettront du côté de ceux qui attendent leur salut du Czar. Nous approchons déjà de 1852, et le chef de cette coterie de ces soi-disant patriotes qui ont rompu avec les Turcs est devenu plus Turc que les Turcs eux-mêmes. Après avoir travaillé trois ans à compromettre une partie crédule de l'émigration roumaine aux yeux de la Turquie, il condamne en ce moment sa propre œuvre.

---

[1] L'idée d'une Roumanie unie date déjà de plus de soixante ans. Elle a été professée en projet en Transylvanie, dans le Banat et en Hongrie par tous les littérateurs roumains, par Paul Iorgovici, Pierre Major, Démétrius Cichindel, Schincaï, Samuel Klein et autres. Elle a été propagée en Valachie par Georges Lazar; elle a été continuée et professée par l'auteur de cet ouvrage pendant vingt-huit années. Mais en 1848, en Valachie, en Transylvanie, dans le Banat, nulle part cette question ne fut agitée, car son temps n'était pas encore arrivé. C'est la Russie qui s'empressa de s'emparer de cette idée et de lancer le manifeste de juillet, afin d'exciter contre les Roumains la haine des Autrichiens et des Turcs et même la jalousie des Hongrois.

Les Roumains de la Valachie ont protesté contre cette calomnie moscovite. (Voir le *Mémoire justificatif*, publié à Paris en 1849, et signé par une grande partie de l'émigration, et bien d'autres documents.)

Par conséquent, le devoir de chaque émigré roumain est de démontrer que la Russie a menti et non de justifier ses accusations. L'auteur de cet ouvrage n'a jamais été contre l'idée de l'unité de la Roumanie; il l'a professée et la professe comme auteur, comme poète, comme chrétien, – car rien n'est plus chrétien que l'amour et l'union, mais non pas comme homme du mouvement valaque de 1848, car il ne peut pas rendre un peuple entier solidaire de ses idées; il ne peut pas compromettre un mouvement qui, pendant trois mois, ne fut basé que sur les principes de la suzeraineté de la Turquie et l'autonomie de son pays. Aucun acte du gouvernement révolutionnaire, aucun acte du peuple roumain ne peut venir en aide pour justifier les calomnies de la Russie.

Ce n'est donc pas aux émigrés roumains de 1848 de fournir des actes qui fausseraient l'histoire et le mouvement de leur pays, qui serviraient aux plans de la politique russe, et qui justifieraient le séjour des troupes russes dans la Moldo-Valachie.

Pour être clairs, nous répétons que nous professons l'idée de l'union roumaine en état de projet comme l'ont professée nos prédécesseurs; c'est notre seule pensée, c'est notre idéal; mais il n'y a rien de commun entre cette pensée et le mouvement de 1848. Nous sommes fautifs de cette idée, s'il y a une faute, comme nous l'avons toujours été depuis 1820 jusqu'en 1848, comme l'ont été tous les auteurs de la Roumanie qui pourtant ont été soufferts et tolérés par l'Autriche et la Turquie depuis plus de soixante ans. Nous aimons la Roumanie unie comme un fils dévoué et pieux aime sa mère chaste et vertueuse, qui se trouve sous la tutelle d'un tyran jaloux qui, à chaque moment, la traite d'infidèle.

Nous l'aimons et l'adorons, et notre devoir est de démontrer au monde que ce tuteur et ce tyran ment lorsqu'il accuse sa vertu. Cette mère sera un jour maîtresse de ses propres biens. Nous attendons ce jour, et ce n'est ni le monde officiel qui l'amènera, ni nos efforts inutiles, c'est le torrent des idées nouvelles qui se précipite guidé par le doigt de la Providence. Notre amour est une pensée, un désir, ce n'est pas un acte, et aucune loi ne punit la pensée.

Nous aimons la Roumanie unie; mais plus notre amour est grand, plus nous nous éloignons de cette idée lorsque la Russie en prend l'initiative, lorsque les impliqués dans l'affaire d'Ibraïla en 1841 en sont les apôtres les plus fervents.

Timeo Danaos et dona ferentes.

LIVRE VIII
LE TRIUMVIRAT

I

Le triumvirat roumain, ou la Lieutenance domniaire des trois membres, ne tarda pas à être reconnu par Suleyman-Pacha. Le lendemain, 29 juillet, M. Tinghir fit sa première visite au palais. Il y vint escorté par un peloton de cavalerie et se présenta au triumvirat afin de le féliciter au nom de la Sublime-Porte. Il leur lut la lettre suivante de la part de Suleyman-Pacha:

Messieurs les Lieutenants,

«Vous savez, sans doute, que quelques boyars et autres familles ont quitté la ville de Bucaresci à la suite des derniers événements, et qu'ils se trouvent en ce moment répandus dans les districts de la Principauté et à l'étranger, ce qui est contraire aux sentiments paternels de Sa Majesté le Sultan.

Il est vrai que les assurances les plus formelles leur ont été données par le gouvernement dissous pour les inviter à retourner dans leurs foyers; mais ceux-ci, voyant la situation de Bucaresci encore anormale, nous donnent à croire qu'ils n'ont pas osé retourner chez eux.

Heureux de voir aujourd'hui le rétablissement d'un gouvernement légitime, conforme aux ordres de Sa Majesté Impériale qui ne tardera pas à répondre par ses sentiments bienveillants au désir juste et légitime de la nation roumaine, de cette nation qui avec tant d'ardeur s'empressa de donner des preuves, dans les circonstances actuelles, de sa soumission et de son respect dus à son suzerain, je crois qu'il est de mon devoir de m'adresser avec ferveur à vos sentiments de patriotisme et de fraternité, en vous invitant à faire rappeler vos compatriotes, sans distinction, par une publication officielle de la part de la Lieutenance actuelle, que je viens féliciter et reconnaître aujourd'hui, au nom de Sa Majesté le Sultan, comme un gouvernement légitime. Invitez vos compatriotes à revenir chez eux avec pleine confiance, afin de jouir de l'ordre et de la paix qui règnent dans la Principauté.

Cette mesure, conforme au bienveillant et pacifique désir de Sa Majesté le Sultan, ne manquera pas, Messieurs, d'inspirer une pleine confiance à toute la nation roumaine.

Je vous prie, Messieurs, d'agréer l'assurance de ma parfaite considération.

SULEYMAN-PACHA

M. Tinghir, après sa visite au palais, expédia de suite des dépêches au camp turc. Le commissaire de la Sublime-Porte s'empressa, par une note officielle, d'annoncer au corps diplomatique de la capitale qu'il venait de reconnaître au nom du Sultan la Lieutenance domniaire comme gouvernement régulier, et l'invita à entrer en relations avec elle.

L'agent diplomatique de la Grande-Bretagne fut le premier qui vint féliciter le nouveau gouvernement au nom de Sa Majesté Britannique. Vinrent ensuite ceux de la Prusse, de l'Autriche et de la Grèce.

Nous ne possédons que les discours de félicitations prononcés par l'agent diplomatique de la Grande-Bretagne et celui du consul général de Grèce, que nous communiquons à nos lecteurs.

Messieurs les Lieutenants,

La communication officielle que M. le secrétaire d'État m'a faite hier, m'a causé une vive satisfaction, en m'annonçant que Sa Majesté le Sultan, par son intermédiaire Suleyman-Pacha, l'envoyé extraordinaire, vient de reconnaître formellement la Lieutenance princière. Je me suis empressé de venir vous féliciter d'un événement aussi heureux destiné à faire renaître la tranquillité et la confiance dans les esprits.

Il est inutile, Messieurs, de vous dire combien est grand et sincère l'intérêt que Sa Majesté, mon auguste souveraine, porte à ce pays. Cet intérêt ne peut qu'augmenter dans l'avenir, car les nouvelles institutions plus en harmonie avec les besoins du pays, approuvées par Sa Majesté le Sultan, ce monarque éclairé, appelé par la Providence à protéger la terre roumaine, feront que mon gouvernement puisse seconder la marche du peuple roumain dans la voie du progrès.

Quant à moi, Messieurs, un long séjour parmi vous m'attache à votre pays, et je ne puis que me réjouir d'être, dans l'expression de ces sentiments, l'organe de mon gouvernement. J'espère que la nouvelle ère qui naîtra pour la Roumanie verra tous les enfants de cette patrie se réunir et n'avoir qu'un seul désir, un seul but, le bonheur et la prospérité de la patrie.

Héliade répondit:

Monsieur le Consul,

La Lieutenance domniaire, au nom du peuple roumain, est pleine de reconnaissance pour une démonstration aussi solennelle de la part du représentant dans notre pays de Sa Majesté Britannique, amie de notre gracieux Suzerain.

Votre visite fait aujourd'hui un jour de fête pour les Roumains. Les nouvelles institutions consolidées une fois par leur nature progressive attireront davantage, nous en sommes persuadés, les sympathies d'une puissance aussi éclairée et aussi progressive que la Grande-Bretagne.

Nous sommes heureux, Monsieur le consul, que vous ayez été témoin oculaire de l'ordre qui a régné dans le mouvement des Roumains; nous sommes encore plus heureux que la première visite de félicitations vienne aux Roumains de votre part, de vous, Monsieur, dont une longue vie parmi nous a attiré les sympathies et l'estime de nos compatriotes.

L'assurance que vous avez bien voulu nous donner de l'intérêt que le gouvernement de Sa Majeste Britannique porte à notre pays, intérêt si grand et si sincère, remplit nos cœurs d'espérance et de joie, car la bienveillance de Sa Majesté Britannique est bien chère à nos cœurs et assure notre pays d'un avenir heureux.

Voici le discours du consul de la Grèce:

Messieurs les Lieutenants,

Je viens vous féliciter au nom de mon gouvernement et vous exprimer que c'est avec un vif plaisir que je commence mes relations officielles avec la Lieutenance princière.

Vous connaissez, Messieurs, la profonde sympathie de la nation hellénique pour les Roumains. Nous les considérons comme nos frères; nous désirons avec ardeur la prospérité, le progrès et la stabilité des institutions libérales du peuple qui a eu une conduite admirable dans les derniers événements et qui mérite un meilleur sort.

Quant à mes sentiments particuliers, Messieurs, tous les Roumains connaissent combien je m'intéresse au bonheur de la Roumanie, où j'ai rempli l'acte le plus solennel de ma vie. Depuis lors, je suis lié au bonheur ainsi qu'au malheur de la Roumanie, qui pour moi est le pays qui m'est le plus cher après ma patrie.

Héliade répondit:

Monsieur le Consul,

La Lieutenance domniaire, au nom du peuple roumain, est pénétrée du plus vif sentiment de reconnaissance pour des *félicitations aussi solennelles qui nous viennent de la part du gouvernement d'une nation qui, par ses traditions classiques, par sa religion, par ses sentiments de liberté, a acquis tant de droits aux affections des Roumains.*

Les Hellènes, monsieur le Consul, furent les instructeurs du monde dans les sciences, dans les arts et dans tout ce qu'il y a de sublime en homme. De tout temps les Hellènes ont su aimer la liberté et mourir pour elle.

L'histoire de la Grèce a fait longtemps l'éducation des Roumains. La religion des Grecs est notre religion, et lorsque l'amour évangélique unit l'homme à l'homme, et une nation à une autre nation, le lien est fort. Ce que Dieu unit, aucune force ne peut le désunir. Les deux nations, des Grecs et des Roumains, ont un droit mutuel l'une sur l'autre; elles ont le droit d'être sœurs dans la voie du progrès. Vous avez commencé avant nous, et nous nous estimons heureux de vous suivre.

Nous sommes heureux encore, monsieur le Consul, que les félicitations qui nous viennent aujourd'hui de la part de la Grèce nous viennent par votre bouche; car votre mariage avec une de nos concitoyennes, selon nos anciennes lois et coutumes, nous donne le droit de vous réclamer et de vous considérer comme un véritable fils de la Roumanie. Un véritable citoyen grec entré dans les droits de citoyen roumain est une des plus belles acquisitions pour notre patrie.

Le régent du consulat de la République française vint le dernier de tous. Rien n'était plus froid et plus équivoque que son discours. Les habitants de la capitale ne pouvaient pas s'expliquer ce langage du représentant d'une puissance qui passait comme le phare de l'espérance de tous les peuples. Hélas! Ils ne savaient pas que le gouvernement de la République française préparait une toute autre chose que des discours équivoques à la liberté européenne: il préparait des baïonnettes, de la mitraille et des bombes pour la République romaine.

II

La Lieutenance, sur la demande du peuple, communiqua à Suleyman-Pacha son intention de nommer une députation chargée de porter à Constantinople le projet de la Constitution roumaine, composé de vingt-deux articles.

Suleyman-Pacha approuva un tel projet qui entrait dans ses vues. La commission en question fut donc nommée par la Lieutenance. Les membres qui la composaient étaient: Stephan Golesco, Grégoire Gradisteano, directeur du ministère de l'intérieur, B. Basiliade, N. Balcesco et D. Bratiano.

Les membres du triumvirat se disposaient en même temps à se rendre à Giurgevo, afin de rendre visite au commissaire impérial.

Pour ne pas laisser la capitale sans chef, il fut décidé qu'ils ne quitteraient Bucaresci que l'un après l'autre.

*

Comme nous écrivons des mémoires, nous ne pouvons pas nous taire sur un fait dont tout le monde a parlé en Valachie, et qui, quoique insignifiant, caractérise pourtant plusieurs personnes à la fois et donne une idée des mœurs démocratiques du peuple en général. Nous devons nous arrêter avec nos lecteurs un moment sur un *manteau blanc.*

Le 19 juin, lorsque les membres du gouvernement provisoire furent arrêtés par Odobesco et Salomon, les appartements du palais avaient été envahis par les soldats. On avait enlevé tout objet qui avait apartenu aux hommes du mouvement: papiers, bagages, armes, habits etc., on avait tout volé à Héliade, même son manteau.

Après la délivrance des membres du gouvernement, on se rappelle que le peuple ne se tranquillisa que vers minuit, après l'arrestation de Salomon. Les membres du gouvernement durent rester en permanence dans le palais jusqu'à trois heures du matin. En se retirant, tout pleins de sueur, au milieu de la fraîcheur matinale, chacun était forcé de prendre son manteau; Héliade ne trouva plus le sien. Un de ses cousins, qui ne le quittait jamais, le couvrit du manteau qu'il portait: c'était un manteau que quelques-uns des officiers de cavalerie avaient coutume de porter en imitant ceux de la cavalerie autrichienne; c'était un manteau blanc. Héliade, qui sentait le froid, ne put pas le refuser. Ce fait se reproduisit deux ou trois soirées de suite. Les réactionnaires, les partisans d'Odobesco, et peut-être quelques-uns aussi des membres du gouvernement, y trouvèrent le prétexte de faire à Héliade un crime de lèse-démocratie. Le manteau blanc devint l'objet de différents bruits; il fut critiqué comme un apanage princier, – comme si les princes portaient des manteaux blancs! Lorsque Héliade connut ce bruit, il comprit en même temps la méchanceté des intrigants qui le propageaient, et la simplicité des mœurs démocratiques du peuple, qui, pour sûr, n'aurait pas voulu que ses hommes se promenassent dans des voitures royales, comme l'ont fait quelques-uns des membres du gouvernement provisoire français. Par conséquent, il s'empressa de refuser l'offre de son cousin, et ordonna qu'on lui achetât une cape. Depuis lors on ne parlait plus que de la cape. C'est avec cette cape qu'il fit le voyage de Petrossitza, qu'il fut arrêté à Pucioasa; c'est avec elle qu'il put braver les froids des nuits et toutes les intempéries de l'automne.

Lorsque la Lieutenance des trois membres fut reconnue au nom du Sultan, et que les trois Lieutenants se décidèrent à aller faire leur visite à Giurgevo, N. Golesco s'y rendit comme ministre de l'intérieur et comme membre de la Lieutenance; Tell s'y rendit en costume de général. Héliade crut de son devoir de quitter sa cape; il se fit faire en effet un manteau blanc, jugeant qu'on avait déjà parlé sur ce sujet et qu'il ne serait plus l'objet de nouvelles critiques; ce qui eut lieu, en effet.

Et puis rien de plus simple et de plus innocent, car l'habit blanc est généralement l'habit des villageois. Habit bleu, en Valachie, signifie homme de ville; habit blanc, homme de village. Comme homme élu par le peuple, Héliade jugea convenable de revêtir l'habit du peuple lorsqu'il se présenta chez l'envoyé de la Sublime-Porte.

Nous ne nous serions pas arrêtés si longtemps sur cet épisode puéril, si des hommes qu'on retrouve partout n'avaient fait un crime à Héliade du manteau blanc comme d'une prétention au domniat. D'ailleurs, quel est le prince des anciens temps ou de notre époque qui ait jamais porté un manteau blanc?

*

N. Golesco fut le premier qui fit sa visite à Suleyman-Pacha, puis Héliade et Tell. Le commissaire de la Sublime-Porte les accueillit avec beaucoup d'honneur. Un dîner splendide fut donné pour chacun d'eux. Nous ne pouvons décrire que celui dont nous avons été témoin. Au dîner où fut invité Héliade se trouvaient aussi les membres de la députation chargés de porter à Constantinople le projet de la Constitution roumaine. Des toasts furent portés, des deux côtés, au Sultan et à la prospérité des nations turque et roumaine. Suleyman-Pacha se distingua dans ces belles et significatives allégories:

„Je vois un beau jardin, dit-il; entre lui et le soleil qui devait vivifier ses fleurs et ses arbres, des nuages jaloux s'étaient interposés; le jardin avait tardé de répandre dans l'univers le parfum de ses fleurs et le bénéfice de ses fruits. Je porte un toast à la dispersion des nuages! Le soleil, c'est le Sultan; le jardin, c'est la Roumanie; moi je m'estimerai heureux d'être le jardinier.“

On porta des toasts à la lumière du soleil, à ses rayons qui peuvent percer les nuages et les transformer en un symbole de gloire; on en porta pareillement à la santé et à la réussite du jardinier.

Suleyman-Pacha porta de nouveau un toast à la prospérité du jardin.

Un des membres de la députation, M. Basiliade, s'étant levé: „Je porte de nouveau, dit-il, un toast à la santé du jardinier. Des frimats du nord s'étaient posés sur le jardin, un hiver rigoureux et sibérien couvrait toute herbe et tout arbre comme un linceul de mort; pas le moindre signe de vie ou de végétation. Un nouveau soleil de l'Orient, multipliant ses rayons, fondit la neige et les glaciers; le sol en reçut la chaleur bienfaisante, toute plante sourit et s'épanouit à la vue du jardinier. Mais, hélas! des plantes parasites abondent aussi dans le jardin; le terrain a besoin de culture; il demande à être dégagé de toutes les broussailles nuisibles à sa fécondité. Le jardinier est appelé pour distinguer la bonne plante des plantes parasites et vénéneuses; il doit détacher les branches flétries par un long hiver et par le souffle des autans. – Vive le jardinier!"

Vingt autres paraboles se répétèrent dans chacun de ses trois repas donnés en faveur du triumvirat.

Lorsque Tell vint le dernier rendre sa visite, il fut reçu avec tous les honneurs dus à un général. Omer-Pacha l'invita à se rendre à son camp. Les soldats l'attendaient en grande tenue pour lui rendre les honneurs militaires. On y exécuta plusieurs évolutions stratégiques.

III

Le premier acte du commissaire impérial, lorsqu'il entra en relation avec le gouvernement roumain, fut de discuter avec lui les articles de la Constitution. Il n'en trouva que quatre sur lesquels il crut devoir présenter des observations et inviter le gouvernement à y faire des modifications. La Lieutenance consentit à modifier ces quatre articles, non comme une restriction apportée au droit d'autonomie du pays, mais comme une dernière marque de déférence envers la Sublime-Porte; et d'ailleurs, les observations de Suleyman-Pacha n'étaient pas hostiles à l'esprit de la Constitution, ce n'étaient que des conseils amicaux, ainsi que nous allons le voir.

1° Il souleva des difficultés sur les articles 2 et 3 de la Constitution qui établissaient le suffrage universel; on lui rappela les anciennes assemblées générales, les anciennes élections des domni. Mais lui, quoique convaincu des droits des Roumains, insista pour modifier cet article en n'accordant le droit de voter qu'à ceux qui savaient lire et écrire. Les membres de la Lieutenance modifièrent cet article à la condition qu'on ne toucherait pas à celui de l'instruction publique, gratuite et générale.

2° Sur l'article 8 de la liberté *absolue* de la presse, Suleyman-Pacha s'efforça de démontrer les abus qu'on commettrait dans la situation actuelle et dans l'état encore arriéré de l'instruction publique, où l'auteur n'aurait pour guide ni les lumières nécessaires, ni l'opinion publique pour frein. Il proposa que l'article fût modifié dans les termes suivants: „Liberté de la presse sous la réserve des lois qui garantiraient les citoyens contre ses abus."

3° Il observa, sur l'article 5, que l'élection du domnu pour cinq années paraîtrait une imitation de l'élection du président de la République française. Les membres de la Lieutenance lui firent comprendre que l'élection d'un domnu à vie selon la lettre du Règlement organique n'avait fait que grossir, chaque année, l'opposition des mécontents et servir les plans de la Russie qui n'avait fait que paralyser, jusqu'ici, le gouvernement roumain sans que le pays eût pu profiter d'aucune manière de l'inamovibilité du gouvernement. A. Ghica et Bibesco, renversés avant leur mort, en fournissaient des exemples assez éloquents. Ils ajoutèrent que, selon les anciennes lois et coutumes, les chefs de l'État n'étaient pas élus pour la vie, et que si l'on réduisait la durée de chaque gouvernement à moins de cinq années, il en résulterait une période trop courte pour qu'un chef de l'État pût exécuter les projets qu'il aurait conçus dans l'intérêt public. Augmenter le nombre des années serait augmenter et prolonger l'état de rivalité et des passions, car l'expérience avait démontré que toute opposition qui se formait systématiquement ne commençait à se fortifier que dans les premiers temps de la quatrième anneée; et prolonger cet état d'animosité nuirait au bien-être public. Suleyman-Pacha finit par laiseser cet article afin qu'il fût discuté à Constantinople.

4° Il présenta encore ses observations sur l'article 11 concernant la garde nationale; mais on lui rappela les *Pitarelli*, les *Caminarelli*, les *Cluciarelli* qui formaient toute la population valaque, armée pour l'ordre public. (Voir *Le Protectorat du Czar*, p. 4.) Il fut donc décidé qu'on laisserait la chose sous son ancien nom valaque.

5° Sur l'article 12, concernant les monastères usurpés par les moines grecs, Suleyman-Pacha déclara avec raison que c'était une question purement judiciaire, et qu'il devait être traité dans un mémoire particulier et résolu par un jugement.

La Constitution ainsi modifiée fut envoyée par la députation à Constantinople. Suleyman-Pacha fit mettre à la disposition des cinq députés un bateau à vapeur, et chargea l'un de ses officiers supérieurs d'accompagner les représentants du peuple roumain dans leur mission importante.

Après le départ de la députation, Suleyman-Pacha communiqua l'intention où il était de venir à Bucaresci, seul, avec sa suite et une garde d'honneur de deux cents cavaliers. Il fit publier une lettre adressée à tous les habitans du pays, leur annonçant qu'il avait reconnu le gouvernement de leur choix. Il exhortait tout le monde à concourir au maintien de l'ordre.

Le commissaire impérial avait été faussement informé qu'une grande partie des boyars ne voulait pas reconnaître la Lieutenance; ce fut le premier motif qui le détermina à se rendre dans la capitale, afin de se convaincre de la vérité par ses propres yeux.

La Lieutenance avait déjà publié une circulaire qui invitait tous les boyars, sans distinction d'opinion, qui s'étaient retirés dans leurs terres ou en Transylvanie, de revenir dans la capitale. Les uns, rassurés par les mesures tolérantes du gouvernement, les autres, pressés par leur instinct d'intrigue et encouragés par la première lettre de Suleyman-Pacha, adressée le 19 juillet, aux boyars et aux notables de la capitale, étaient déjà presque tous à Bucaresci pour se trouver à l'arrivée du commissaire impérial et ourdir leurs machinations.

Il ne manquait que Villara, Jean Mano, deux ou trois individus qui s'étaient rendus auprès de Duhamel, les criminels Odobesco et Salomon, et quelques parasites insignifiants de Bibesco qui l'avaient accompagné en Transylvanie.

IV

Dès que la nouvelle se répandit que Suleyman-Pacha devait venir à Bucaresci, le peuple se prépara à le recevoir comme personne n'avait été aussi bien accueilli depuis que la Roumanie existait. Le chemin de Giurgevo à Bucaresci, qui est de quatre postes, formait une allée de festons et d'arcs de triomphe champêtres. Les habitants des trois districts voisins l'attendaient le long du chemin avec des palmes. Les filles, les enfants parsemaient le chemin de couronnes d'épis et de bouquets de fleurs. A la barrière par laquelle il devait entrer dans la capitale, on avait érigé un arc de triomphe colossal. Le portrait du Sultan y brillait au milieu d'un entourage symbolique. Les étendards turcs et roumains y flottaient entrelacés. Dans le jardin de

C. Cantacuzène, situé hors de la ville, on avait prépare le lieu de sa descente et de sa première réception.

Toute la rue de Mogossoë, depuis ce jardin jusqu'au palais loué par l'État pour l'habitation de l'ex-domnu Bibesco, et destiné pour quartier à Suleyman-Pacha, était transformée en une allée d'arbres. Toutes les fenêtres étaient décorées de tapis, de châles et de festons. Les habitants de la ville, en habits des dimanches, attendaient hors de la barrière et dans la rue par laquelle il devait passer. Le ministre de l'intérieur et le vornic de la ville, accompagnés des plus éminents personnages du clergé et des notables du corps commercial, attendaient l'envoyé du Sultan dans le jardin de Cantacuzène. Vers midi, il arriva, descendit et reçut les premières félicitations de la part de ces hauts fonctionnaires. Il revêtit son grand uniforme et monta dans la voiture de parade que le gouvernement lui avait envoyée.

Escorté par ses cavaliers et par une division de cavalerie roumaine, au son de la musique et des cloches qui rivalisaient avec les salves de l'artillerie, au milieu d'une allée composée par la garde nationale et par les corporations de la ville, surmontées de leurs bannières, il arriva à la barrière où il s'arrêta devant l'arc de triomphe pour recevoir les félicitations du président de la municipalité qui lui présenta du pain et du sel. Douze jeunes garçons et douze filles, en habits blancs nationaux et champêtres, portant des couronnes et des pompons tricolores, lui présentèrent un riche coussin en satin blanc sur lequel étaient imprimés, en lettres d'or, les vingt-deux articles de la Constitution. Il suivit sa marche dans la capitale au milieu d'acclamations enthousiastes; de toutes les fenêtres on le saluait par des cris d'allégresse, par des couronnes de fleurs et par des pluies d'or. Il arriva et descendit au palais destiné pour son quartier vers trois heures de l'après-midi.

Là, les membres de la Lieutenance, les ministres, l'Etat-Major et les boyars, le métropolitain en tête, le reçurent dans la grand'salle; le dernier le félicita par un petit discours, au nom des boyars et du clergé. On y remarqua qu'il n'y avait aucune allusion à la Constitution. Héliade, au nom du gouvernement et de la Nation, improvisa les paroles suivantes:

Excellence,

Vous avez passé le Danube, et les âmes des Roumains qui demandaient justice se sont remplies de joie. Vous êtes venu, tenant dans une main la paix et dans l'autre la justice; c'est ainsi que le Sultan envoie ses ministres à ses peuples fidèles qui rompent les fers de l'esclavage pour se ranger dans la voie ouverte par Sa Majesté, voie de progrès et de lumière.

La capitale de la Roumanie vous attendait, les bras ouverts, les cœurs ardents; les Roumains ont terminé leur proclamation en criant: „Aux armes du salut!" *Sa Majesté le Sultan comprit les sens de ce cri, et Votre Excelence est venue au milieu d'eux avec les armes du salut, qui sont l'amour, la douceur, la prudence et la générosité; c'est avec ces armes que vous avez vaincu les ennemis du bonheur de la Roumanie et captivé les cœurs d'une Nation entière. Elle célèbre aujourd'hui sa liberté, et depuis deux mois elle ne fait retentir que le cri de: vive le Sultan Abdul-Medjid.*

Suleyman-Pacha répondit que ce jour était un des plus beaux de sa vie; qu'il appréciait assez l'affection des Roumains pour les Turcs et leur loyal dévouement envers la Sublime-Porte; qu'il était venu pour annoncer l'accomplissement des vœux de la nation roumaine, ce qui ne tarderait pas à être manifesté formellement par la Sublime-Porte elle-même. Il ajouta que dans cette journée même, il allait expédier un courrier à Constantinople par lequel il présentera les sentiments des Roumains envers leur gracieux Suzerain, en le sollicitant aussi de sa part à exaucer les vœux de la Roumanie entière et à reconaître les institutions qu'elle venait de se donner.

Il invita pour le 10 août, la Lieutenance, tous les boyars sans exception, et les notables de la ville, afin de leur communiquer le but de sa visite dans la capitale.

Le 9 août, on donna au théâtre un spectacle magnifique en l'honneur du Sultan. Suleyman-Pacha, avec sa suite, y fut invité par la municipalité. Tous les spectateurs et les dames étaient en grand gala. La salle était décorée et illuminée avec une élégance extraordinaire. Sur la scène brillait le portrait du Sultan, et les vingt-deux articles de la Constitution formaient un feston de blassons et couronnaient l'avant-scène. Au lever du rideau, et à la vue de ce tableau, aussi splendide que national, toute la salle rententit des acclamations: „Vive la Constitution! Vive le Sultan! Vive Suleyman-Pacha!"

Le 10 août, à midi, tous les invités étaient réunis dans la grand'salle. Le commissaire impérial apparut en grand uniforme, accompagné de sa suite; il prit la place qui lui était destinée, et prononça en langue turque le discours suivant. Son secrétaire, M. Tinghir, en lut la traduction.

Messieurs,

Il est de notoriété publique que l'évenement fâcheux du 11 juin a beaucoup affligé Sa Majesté le Sultan, et qu'il n'a pu être bien vu par son gouvernement.

Sa Majesté, dès qu'elle en prit connaissance, ne tarda pas à me charger spécialement de rétablir l'ordre légal dans ce pays, et dans ce but une armée fut confiée à ma disposition.

Arrivant à Giurgevo, je me suis empressé d'adresser à tous les boyars et notables du pays, une lettre par laquelle j'annonçais que tout ce qui venait de se passer était désapprouvé par la Sublime-Porte, et que l'administration d'alors, sous le nom de gouvernement provisoire, devait se dissoudre, pour être remplacée par une Lieutennace domniaire, en considérant les mesures et les actes promulgués jusqu'alors comme non avenus. Une fois les dispositions accomplies, selon le désir de Sa Majesté, je faisais savoir que je serais tout prêt à entendre les plaintes et les demandes que la Nation aurait voulu me faire, et je promettais formellement de les soumettre aux pieds du trône de Sa Majesté, dans le cas où je les aurais trouvées justes et conformes aux droits du pays.

Après la lecture de ma lettre, la Nation roumaine, par un sentiment unanime de fidélité et de soumission envers son Suzerain, s'est empressée d'exécuter les ordres de la Sublime-Porte, en déclarant le gouvernement provisoire comme dissous et tout ce qui venait de se passer illégalement *comme non avenu. Mais la Lieutenance composée de six membres ne pouvant être approuvée, j'ai cru de mon devoir de protester contre ce mode de combinaison. La Nation roumaine, pour donner une nouvelle preuve de soumission et de dévouement, n'a point tardé à consentir à nommer une nouvelle Lieutenance composée de trois membres.*

Voyant que cette nouvelle Lieutenance, loin dêtre préjudiciable aux traités, était conforme aux coutumes du pays, je n'ai pas tardé à la reconnaître au nom de Sa Majesté, et à la déclarer gouvernement légitime; et conformément à mes instructions ainsi qu'à mes promesses, je n'ai pas tardé aussi à envoyer aux pieds du trône de Sa Majesté les demandes que la Nation adressa par une députation. Les représentants du peuple recommandés et accompagnés par un de mes officiers sont déjà partis, il y a presqu'une semaine. J'attends avec impatience la décision dernière de Sa Majesté, et je vous déclare, Messieurs, qu'il est de mon devoir comme du vôtre de maintenir l'ordre et la tranquillité dans le pays jusqu'aux nouvelles instructions que j'attends de la Sublime-Porte; par conséquent, je vous recommande chaleureusement que jusqu'alors tout Roumain demeure en paix, qu'il s'occupe de ses affaires, sans devenir la cause de l'interruption du calme qui règne dans le pays.

Après mon arrivée, j'ai été informé qu'un certain nombre de boyars et autres familles s'etaient dispersés dans le pays, d'autres étaient passés à l'étranger. Voyant que cet état de choses ne pouvait être conforme aux désirs de Sa Majesté, qui, promulguant le haticherif de Gulhané dans tout son empire, assura la vie, l'honneur et la propriété de chaque individu, il fut de mon devoir de faire rappeler chacun à son foyer, et de garantir sa personne et sa propriété. Je viens d'apprendre avec plaisir que la plupart des habitants sont retournés chez eux et qu'un petit nombre d'entre eux sont demeurés à l'étranger.

Mon seul but, Messieurs, en vous réunissant aujourd'hui autour de moi, après vous avoir exposé une seconde fois tout ce qui s'est passé, est d'assurer formellement tous les assistants et vos compatriotes que personne ne sera violenté, ni dans sa vie, ni dans son honneur, ni dans sa propriété, et de vous déclarer que si, par malheur quelqu'un osait attaquer la personne d'un autre dans son honneur, dans sa vie et dans sa propriété, il serait considéré par moi, par le gouvernement actuel et par le pays comme perturbateur, et il serait puni d'une manière publique et satisfaisante.

Je vous recommande, Messieurs, d'oublier tout le passé, de vous tendre tous la main en frères, riches et pauvres, vieillards et jeunes gens; et comme des parents envers leurs enfants, que les vieillards pardonnent aux jeunes gens, et les jeunes gens respectent les vieillards. Attendez en paix la réponse et les ordres de la Sublime-Porte, et tout sera accompli, selon le désir et la satisfaction générale. J'ai la conviction que vous ne vous refuserez pas à reconnaître la Lieutenance et à y obéir comme à un gouvernement légitime.

SULEYMAN-PACHA

Ce discours fut applaudi avec enthousiasme. Suleyman-Pacha, pour s'assurer de la véracité des bruits parvenus jusqu'à lui du mécontentement de quelques-uns sur la Lieutenance: „Messieurs, ajouta-t-il, vous êtes tous réunis ici, je me suis informé que vous n'étiez pas contents de l'élection de la nouvelle Lieutenance. Si vous avez des protestations à faire, vous êtes libres; je veux me convaincre de la vérité.“

La salle retentit d'applaudissements; les assistants déclarèrent qu'ils en étaient contents. J. Philippesco, l'ex-ministre des finances, demanda la parole; il demanda de changer le nom de Lieutenance en Caïmacamie sans faire aucune allusion aux membres qui la composaient. Suleyman-Pacha lui répondit que Lieutenance n'était que la traduction dans la langue du pays du mot turc *caïmacamie*, et qu'il n'avait préféré le mot national que par respect envers la nationalité roumaine et pour l'amour de l'ordre, tandis que le mot caïmacamie, à cause des abus commis le 29 juin, par les soi-disant caïmacans, était tombé en horreur auprès des habitants.

Philippe Linge eut l'audace de présenter ses craintes hypocrites. „Je demande, dit-il, l'assurance de ma vie, car je crains le peuple.“

Suleyman-Pacha ne donna pas le temps à l'indignation générale de se prononcer sur cette insulte grave. Sa figure se changea, ses yeux, si doux, étincelaient comme ceux d'une lionne qui défend ses petits. „Messieurs, s'écria-t-il indigné, sans prendre en considération vos criminelles insultes, pour ne pas me voir forcé à rendre à chacun selon ses actes, je me borne à vous dire que vous ne cherchez que des prétextes et des chicanes. Mais je vous déclare que vous n'avez aucun besoin de recourir à des sophismes et à des calomnies pour jouir de la liberté de vos opinions. Voilà un écrit, on vous en fera lecture; il sera déposé sur une table, et chacun de vous en sortant de cette enceinte est libre de le signer ou non.“ La salle retentit de nouveau des applaudissements. Suleyman-Pacha se retira en saluant les assistants, et sur sa figure respirait une indignation honorable.

L'acte déposé sur la table était conçu en ces termes:

„Nous, soussignés, ayant parfaite confiance dans le discours d'aujourd'hui de S. E. Suleyman-Pacha, reconnaissons la Lieutenance ou la caïmacamie actuelle comme gouvernement légal, jusqu'à de nouveaux ordres de la part de la Sublime-Porte; et si quelqu'un parmi nous osait causer le moindre désordre, il sera puni selon la loi. 1848, le 10 août."

Tous les assitants, Philippesco et Linge même, signèrent cet acte en sortant; on doit excepter le ban Philippesco, surnommé le Renard, et reconnu comme un des instruments moscovites, ainsi que quatre autres individus de la même couleur, partisans de l'ancien régime où les prévarications restaient impunies. Leur refus se basa sur le prétexte qu'ils étaient fatigués de la durée de la cérémonie et de la grande chaleur. Le lendemain, deux d'entre eux demandèrent à signer l'acte d'obéissance au nouveau gouvernement.

V

Le nombre des députés qui venaient de chaque village augmentait chaque jour dans la capitale. Ils venaient pour féliciter le nouveau gouvernement, et se présenter au commissaire de la Sublime-Porte. Plus de douze mille députés, représentant presque tout le pays, étaient déjà à Bucaresci. Le 11 août, une députation de plus de mille personnes, qui représentaient les quatre cents villages du district de Prahova, vint féliciter Suleyman-Pacha, et le remercier de ses bonnes intentions. Chacun portait, au nom de son village, la bannière tricolore. L'archimandrite Genadius, l'égoumène (l'abbé) de Poïana, prononça un discours qui était l'expression des sentiments qui inspiraient la population roumaine. Suleyman-Pacha répondit avec reconnaissance et douceur, en inspirant toujours les mêmes espérances; et pour mieux s'assurer de la situation du pays, il invita l'archimandrite Genadius à se rendre

dans son cabinet, lui offrit le café, et s'entretint avec lui plus d'une heure.

Le même soir, le commissaire impérial fut invité à un bal champêtre qui lui donna la ville, dans le vaste jardin public situé hors de la barrière du Mogossoë. Ce fut une fête féerique. Ce jardin est un jeune parc sur un terain de plus de deux cents hectares; des milliers de lumières de diverses couleurs éclairaient toutes les avenues; les arbres semblaient chargés de pommes d'or illumiées; des pyramides, des obélisques, des châteaux de lumière s'élevaient dans chaque clairière; des groupes de musiciens, disséminés dans toutes les directions, égayaient les promeneurs; une salle de danse spacieuse était élevée au milieu du parc; un kiosque élégant, du goût oriental le plus exquis, destiné pour la réception des hôtes, était érigé de manière à dominer sur tout le spectacle nocturne et sur la salle de danse. La nuit était calme et sereine; la lune brillaint dans toute sa beauté. La ville était presque déserte: ses habitants s'étaient transportés dans le jardin pour embellir et animer la fête. Suleyman-Pacha y arriva à dix heurs du soir, en traversant une rue tout illuminée. Lui et Emin-Effendi ouvrirent la danse. La fête fut close après minut par un magnifique feu d'artifice; les noms du Sultan et de la Constitution y brillaient, et furent salués par les acclamations générales.

Il est à remarquer que, pour éviter le triste spectacole des hommes de la police, cette fête fut célébrée sans avoir besoin d'aucun gendarme, d'aucun doroban; quelques cavaliers seulement de l'armée, postés un par un à distance dans la rue, réglaient la marche des voitures. Aucun désordre, aucun accident fâcheux, pas la moindre dispute n'eurent lieu, ni dans le parc ni dans la ville, tant la fraternité et l'esprit d'ordre régnèrent pendant les trois mois de ce mémorable mouvement de régénération.

VI

Dans l'espace de trois jour que Suleyman-Pacha resta à Bucaresci, en s'informant mieux de l'état des choses, des relations et des opinions de chacun, il vit qu'une des fatalités de la situation était aussi la démagogie et la presse entre les mains de quelques hommes écervelés. Par une lettre officielle, il demanda au gouvernement de rétablir provisoirement une censure sage et loyale, jusqu'à ce que la Constitution fût approuvée par le Sultan. Le gouvernement comprit la difficulté de la position où il se trouvait. Imposer une censure, c'eût été perdre toute la confiance des hommes du progrès qui avaient l'influence sur le peuple; laisser la presse libre entre les mains des hommes qui ne savaient rien dire de salutaire ou d'utile, et qui chaque jour ne faisaient que blesser et irriter l'amour propre des hommes influents, c'eût été une licence propre à refroidir les esprits par des sarcasmes sans goût et sans autre but que celui d'une ignoble vengeance et du plaisir puéril d'insulter. Le gouvernement se décida à prendre, vis-à-vis du commissaire impérial, la presse sous sa responsabilité et à s'entendre avec tous les rédacteurs. La Lieutenance refusa de rétablir la censure, mais elle invita tous les rédacteurs à se rendre au conseil; elle leur présenta la gravité de la situation, les engagea à concourir tous à la réconciliation des esprits, et à se rendre solidaires l'un de l'autre. „Soyons circonspects, leur dirent les trois Lieutenants, imitons le peuple, qui n'use de sa liberté que pour faire régner le véritable ordre. Profitez de la liberté de la presse pour dire les vérités qu'on ne pouvait pas dire sous l'ancien gouvernement; prêchez l'union, l'amour de la patrie; expliquez et éclaircissez les principes de la régénération. Il ne faut pas abandonner la cause commune lorsqu'elle a tant besoin de nous en descendant jusqu'à la satire effrontée, et ce qui est pire, en fournissant nous-mêmes des armes à nos ennemis afin de nous combattre, et en devenant, à notre insu, les instruments les plus fatals de la réaction.“ Les rédacteurs prirent l'engagement d'être solidaires entre eux, de soutenir la liberté de la presse par la prudence, et de s'imposer eux-mêmes une seule censure qui serait la raison et l'équité. Ils se décidèrent à être loyaux.

La Lieutenance, comme on le sait, depuis le 6 août, était en relations avec tous les agents diplomatiques des puissances étrangères. Il ne manquait que le consul russe, le consul de cette puissance qui se dit protectrice des droits moldo-valaques, qui devait plus que toute autre se trouver dans des circonstances si graves avec son représentant en Valachie, qui devait concourir à soutenir l'ordre[1], qui devait être la médiatrice même vis-à-vis des Turcs, pour accorder aux Roumains la Constitution basée sur leurs anciens droits. Mais non, le consul russe avait toute autre affaire; il se trouvait à Gallatzi, à travailler, à préparer la ruine de ce pays, et à Bucaresci, il n'avait que des hommes payés pour y troubler l'ordre, tandis que d'un autre côté, l'ambassadeur russe, toujours en représentant d'une puissance protectrice à Constantinople, employait tous les moyens possibles pour pousser la Turquie à violer les droits de ses protégés, les Roumains. La Lieutenance, en gouvernement régulier, pour arracher le masque du protectorat hypocrite, ne tarda pas à adresser une lettre officielle à Suleyman-Pacha, en le priant d'intervenir pour faire rentrer le consul russe à Bucaresci. Le consul moscovite ne fit aucune réponse. La Russie était trop conséquente dans sa marche d'envahissement pour rétrograder par un acte semblable de loyauté.

*

Suleyman-Pacha, pour réconcilier les partis, se décida à donner un grand dîner; il y invita plus de cent vingt personnes de toutes les classes et de toutes les nuances. La table était dressée en forme de demi-cercle dans le jardin du palais où habitait le commissaire impérial. Sa place était au milieu, et vis à-vis de lui était celle d'Emin-Effendi. Pour préparer les billets qu'on devait poser sur chaque assiette en désignant le nom et la place de chaque invité, on demanda une liste des rangs de chacun. Les places d'honneur étaient destinées aux membres de la Lieutenance; mais un d'entre eux qui se trouvait présent à ces préparatifs, pria Suleyman-Pacha de vouloir bien céder les places d'honneur au métropolitain et aux plus âgés des boyars sans considérer les rangs. Car c'était le seul moyen, disait-il, de prévenir toute susceptibilité, et de passer dans un régime égalitaire où la vieillesse aurait le premier rang dans la hiérarchie sociale. Par conséquent, la place du métropolitain fut marquée à la droite de Suleyman-Pacha, le vornic Grégoire Gradisteano, le plus âgé parmi les invités, fut placé à la gauche. La liste fut arrangée de telle sorte que les plus jeunes devaient occuper les deux extrémités de la table. Le dîner de réconciliation et de paix fut donné la 12 août. Le temps était magnifique, les convives enthousiasmés, les figures riantes et pleines de satisfaction; le premier toast fut porté à la santé et à la glorie du Sultan Abdul-Medjid, le second à la prospérité de la nation turque. Suleyman-Pacha en porta un à la prospérité de la nation roumaine et à l'harmonie de tous les habitants de la Valachie. Tous les convives se levèrent et pleins d'un sentiment de reconnaissance portèrent un autre toast à la santé de Suleyman-Pacha; celui-ci en porta un nouveau en réponse à la santé des convives. Un des convives porta un toast à la santé de Rechid-Pacha et de son digne collègue Ali-Pacha. A ces deux noms, la figure du commissaire impérial fut remplie de joie; il se montra éminemment sensible à cet heureux toast. Après vingt autres vœux et libations, Suleyman-Pacha se levant: „Enfin, Messieurs, dit-il, je suis heureux de vous voir réunis à

---

[1] Nous empruntons son langage.

ce festin de réconciliation et de paix que je me proposais de vous offrir. Le premier toast que vous avez porté a été celui de Sa Majesté le Sultan; que ce grand nom soit le mot d'ordre et de fraternisation parmi vous. Ce nom vous guidera et vous conduira à des résultats salutaires sur la mer orageuse où votre barque nationale s'est lancée avec tant de courage et de loyauté; ce nom sera votre phare d'espérance et de salut." – Vive le Sultan! vive la Constitution! répondirent tous les assistants, et la musique répéta le vivat par excellence, et les pièces d'artillerie postées sur la colline de la métropole répondirent par des salves répétées au son joyeux des cymbales, et donnèrent le signal à la population entière de la ville de crier comme un seul homme: „Vive la Constitution! Vive la Sultan!"

Après le dîner, tout était préparé pour le départ du commissaire impérial qui allait retourner à Giurgevo. Il fit ses adieux à tous les assistants; il était huit heures du soir, une musique joyeuse se faisait entendre et une auréole se reflétait dans l'air; des milliers de citoyens portant des flambeaux et la musique à leur tête venaient donner une sérénade à l'aimable hôte qui allait les quitter. Par la même porte où le peuple de Bucaresci se précipita le 11 juin pour demander la Constitution à Bibesco, maintenant radieux, rempli de joie et d'espérance, il se précipitait dans la cour du palais, en criant: „Vive Suleyman-Pacha!" Il était fou de joie. Ce fut la dernière fête qu'eut la ville d'Allégresse (Bucaresci). Le commissaire impérial, faisant ses adieux à ses convives, sortit sur le balcon. Ce spectacle imposant, ces acclamations enthousiastes, cette multitude portant des flambeaux, ce torrent de feu qui se précipitait dans la cour du palais, la transformant en un lac joyeux de lumière, ces têtes et ces yeux de la foule fixés sur lui, ces mains qui lui envoyaient des baisers réitérés et fervents, le rendirent presque muet. Ses yeux se remplirent de larmes, il ne pouvait répondre que par des baisers pareils, en posant sa main sur son cœur; ce furent ses adieux. Il alla monter dans sa voiture, et conduit jusqu'à la barrière de la ville par le même peuple; il quita la ville où il avait laissé des souvenirs si chers, et où il avait avoué qu'il avait passé les plus beaux et les plus glorieux jours de sa vie.

VII

Les agents russes, désespérés par le calme des esprits que Suleyman-Pacha parvint à rétablir, n'avaient plus d'autre moyen pour troubler l'ordre que de recourir à la démagogie et aux intrigues basses, au mensonge même. D'un côté, ils se firent partisans des idées extrêmes afin d'attirer les exaltés et se servir d'eux pour réaliser leurs prophéties calculées. On connait les démagogues de Bucaresci et leurs relations; ils devenaient, comme nous allons voir, de jour en jour et à leur insu, les instruments des réactionnaires et des plans moscovites. D'un autre côté, par le langage et les déclamations des excentriques, ils travaillaient les propriétaires, en exagérant tout et en effrayant les esprits. Les propriétaires inquiétés se préparènt à une défense dont ils n'avaient aucun besoin, s'irritaient de jour en jour, et leur langage agresseur faisait douter aux paysans des promesses qu'on leur avait faites par la proclamation. Les esprits s'alarmaient des deux côtés. Les journaux démagogiques ne faisaient qu'encourager les classes inférieurs à des prétentions hors de propos.

La Lieutenance, pour prévenir tout résultat fâcheux, promulga un décret en invitant chaque district d'élire chacun deux représentants, l'un de la part des propriétaires, et l'autre de celle des paysans, afin de les envoyer dans la capitale et d'en former une commission pour régler un acord légal entre les propriétaireas et les paysans, en éclaircissant le treizième article de la Constitution, qui était devenu le plus difficile et le plus alarmant, et afin d'en préparer les bases pour la prochaine Assemblée générale. Cette mesure fut accueillie à la satisfaction des deux parties.

Les représentants furent envoyés à Bucaresci. Les membres du gouvernement ouvrirent la première séance, le 19 août, par un discours acclamé par tous les assistants. Il posait les deux grands et éternels principes qui ont toujours régné en Valachie:

„La liberté du paysan est reconnue inviolable et sacrée.

La propriété de chacun est aussi inviolable et sacrée."

Ensuite:

Le paysan veut s'acheter un morceau de terrain pour devenir propriétaire.

Les grands ou les petits propriétaires sont libres d'en vendre ou non.

Les monastères publics sont prêts à offirir de leurs domaines un morceau de terrain à tous ceux qui ne pourraient trouver à en acheter sur la terre où ils étaient pour le moment domiciliés.

Tout propriétaire est libre de vendre autant qu'il voudra de sa terre; personne ne pourra l'y contraindre que son propre intérêt.

Le but de la commission est de fixer la quantité de pogones (arpents) nécessaire pour chaque famille, et d'en fixer le prix selon la qualité et la situation de chaque terre.

Les paysans cherchaient à s'assurer le droit de s'acheter le terrain nécessaire.

Les propriétaires cherchaient à s'assurer l'inviolabilité de leurs biens et les moyens d'être dédommagés ou payés pour les terrains cédés de leur propre et libre volonté.

Ces principes posés par le gouvernement, les propriétaires mêmes déclarèrent que ce n'étaient pas des tendances au communisme comme on tâchait de le faire croire. Les plus éclairés parmi eux attestaient que de pareilles mesures existaient depuis longtemps dans les pays les plus monarchistes, comme en Prusse et dans toute l'Allemagne.

Les plus âgés parmi les propriétaires et les plus éclairés sur les droits et coutumes du pays avant 1830 et avant 1814, soutenaient encore que les paysans étaient non seulement libres, mais aussi propriétaires de droit sur l'emplacement et le rayon nécessaire à la commune, que sur les neuf pogones que chaque famille occupait de droit, selon le Règlement organique, elle est propriétaire incontestable des quatre et demi. Ils démontraient ce droit par le Règlement organique lui-même, qui donne le droit au paysan de ne payer en argent ou en travail, pour les neuf pogones, que la moitié et le quart même de ce que payent les non domiciliés sur la même terre. Ils ajoutaient, en outre, que le nom seul de *claca* démontre que ce n'est pas un devoir, car claca ne signifie que secours, et tant que le paysan a le nom de *clacas* (secoureur) ou de *vecin* (voisin), il est libre et propriétaire des quatre pogones et demi. Les paysans de leur côté étaient contents de payer et de dédommager les propriétaires pour tous les neuf pogones, pourvu que la bonne intelligence s'établît entre eux. Ils demandaient que la bonne foi régnât des deux côtés.

Le gouvernement nomma un président de la commission, A. Racovitza, boyar intelligent et rempli d'équité, pour surveiller l'ordre et la non déviation des principes posés; il lui attacha quelques aides ou secrétaires pour le faciliter dans ses travaux.

Dans ce moment vint, de Moldavie, un Roumain, M. Ionesco, qui avait fait ses études en France. Il passait pour connaître à fond la science économique. Il se présenta afin de faciliter et d'aider les travaux de la commission; il fut recommandé par le parti des hommes de la coterie de Jean Ghica. Les membres du gouvernement, ayant besoin d'hommes spéciaux, n'hésitèrent pas de l'attacher comme aide au président de la commission.

Ce Moldave, entrant dans ses fonctions, débuta par un vocabulaire presque inconnu à tous les membres de la commission, propre à jeter la confusion et l'inquiétude même. Dans ses discours et articles qui devaient éclairer les masses en parlant leur langage, on n'entendait que les mots de philosophie, économie politique, socialisme, communisme, fouriérisme, Proudhon, Louis Blanc, Babœuf, phalanstère, organisation du travail, la propriété c'est le vol, Adam Smith, J.-B. Say, routine, utopie, travail, libre arbitre, capital, salaire, privilège, concurrence, monopole. Tous ces noms, tous ces mots, repoussés ou adoptés, ne produisaient que confusion, irritaient les uns, obscurcissaient les idées des autres, et tous ensemble finirent par oublier les points d'où ils étaient partis. Lorsque, dans un de ses discours, il exprima que la „*claca* est un esclavage, un servage", propriétaires et paysans s'alarmèrent ensemble et protestèrent contre cette mauvaise explication, car tout le monde savait que *claca* signifiait *secours*. Il parlait toujours presqu'en faveur des paysans, mais d'une manière si excentrique, si exagérée, que les paysans mêmes ne pouvaient l'approuver. Il rappelait chaque fois, aux propriétaires, les scènes sanglantes de la Gallicie et excitait les paysans à des prétentions exorbitantes et injustes.

Le gouvernement, dès le premier jour, lui fit des observations sévères, mais il ne cessa pas de continuer ses travaux avec le même langage, de sorte que le scandale fut grand; les propriétaires s'alarmèrent, les paysans, quoique calmes et loyaux, voyant la haine que venait de s'élever contre eux et ne pouvant en pénétrer la cause, étaient forcés de se défendre et de se plaindre même de la mauvaise foi des propriétaires. Le gouvernement se vit forcé de faire interrompre les réunions de la commission et de la dissoudre par le décret que nous reproduirons tout à l'heure. Le *Moniteur* étant la feuille du gouvernement, nous empruntons le passage suivant au *Peuple souverain*, la feuille la plus impartiale et qui défendait dans cette question la cause des paysans:

Les salles du palais où travaillait cette commission, étaient pleines d'auditeurs intéressés aux deux partis lorsque la Lieutenance domniaire se présenta au milieu d'eux. M. Héliade donna une nouvelle preuve d'éloquence évangélique, par laquelle il laissa entrevoir son âme grande, généreuse et humaine; l'émotion des assistants fut grande: ils n'ont pu retenir leurs larmes. Nous fûmes heureux de voir, un moment, les deux partis fraterniser ensemble devant le Christ que l'orateur indiquait. On lut ensuite le décret suivant de la Lieutenance qui suspendait les travaux de la commission:

Vu que la commission nommé pour régler le différent existant entre les propriétaires et les clacas, *au lieu d'être pénétrée de l'esprit de la justice, de la fraternité et de la paix, paraît au contraire vouloir dévier de sa mission et que ses séances deviennent de jour en jour plus orageuses;*

Vu que chaque parti ne propose que des choses impossibles pour s'éloigner davantage l'un de l'autre au lieu d'établir parmi eux la sincérité et la confiance qui devaient les rapprocher les uns des autres et rendre possibles les arrangements;

Vu surtout que les hommes nommés par le gouvernement au lieu d'inspirer la confiance et de donner la preuve d'une entière impartialité, au lieu d'inspirer l'esprit de la paix qui a été le seul but du gouvernement, n'ont travaillé qu'à faire croire, à la plus grande partie des habitants, que ceux-ci penchaient plus d'un côté que de l'autre;

Vu que ces apparences ne peuvent aboutir qu'à compromettre le gouvernement en le taxant de partialité, et que la méfiance des membres de la commission pourrait amener ces derniers à méconnaître le véritable esprit des nouvelles institutions;

La Lieutenance domniaire décrète:

1° La suspension de la commission jusqu'à un second décret;

2° Que chaque député des deux partis donne par écrit ses demandes au gouvernement;

3° Des différents projets des députés et du procès-verbal de la commission, le gouvernement s'appuyant sur les principes:

Respect à la propriété;

Respect aux personnes;

Justice et fraternité;

Avantages généraux sans préjudice pour aucun individu;

Sacrifier la majorité de la Nation pour une petite minorité, est injuste;

Sacrifier la minorité pour la majorité, est violent;

Le paysan sera propriétaire pour devenir citoyen et défenseur de la patrie;

Le gouvernement s'appuyant sur ces principes fera rédiger un projet où il emploiera tous ces efforts pour concilier tous les intérêts, rassurer les esprits et ramener l'harmonie et la paix parmi les enfants de la même patrie, parmi des frères si faciles à réconcilier au milieu d'une nation si docile et si douce.

Paix à vous, frères, car la liberté vous est annoncée. Là où est la liberté, Dieu est présent. Et où est Dieu, est l'amour et la concorde. Là où est la tyrannie est l'enfer, et la paix est bannie de ce lieu. Il n'y a que le despotisme qui divise les hommes et aigrit les cœurs; il n'y a que le despotisme qui afflige l'âme et qui allume les haines. L'homme désespéré perd le raisonnement; l'homme véritablement libre est toujours bienveillant; appréciez, frères, les vingt-un articles de la Constitution, tendez vos mains en hommes libres et justes pour vous unir encore dans un seul article qui fera la force du pays et qui seul assure la propriété. Les institutions réglementaires ne donnaient que des bénéfices illusoires pour le présent et nous ravissaient tout pour l'avenir.

J. HÉLIADE, CHR. TELL, N. GOLESCO.

Chose étrange, les agents russes avaient pris deux rôles différents; les uns faisaient les démagogues, et embrassant la terre excitaient les paysans à tuer comme des voleurs tout homme disant que la terre lui appartenait; les autres, comme Linge et consorts, faisaient valoir les paroles incendiaires de leurs compères, et s'écriaient que les paysans se préparaient à les massacrer. Les paysans riaient et traitaient les premiers de fous; quant aux seconds, ils s'efforçaient de les convaincre qu'ils n'avaient aucune intention hostile contr'eux. Aux injures et aux incriminations boyaresques, ils opposaient des prières, ils offraient de l'argent, ils montraient leurs mains calleuses, dociles au travail et non pas accoutumées à prendre des armes pour arracher ce qui ne leur appartenait pas. Ils disaient: nous respectons votre propriété qui est la terre; respectez, vous aussi, la nôtre qui est le travail. Nous vous proposons de l'argent, vous nous menacez du sang; vous criez à la guerre civile, nous crions à la paix. Notre mot de justice et de fraternité nous rend criminels devant vous. Rien n'était plus beau que les expressions de ces hommes pleins de justice et de sagesse. Pour s'en faire une idée, il faut parcourir les procès-verbaux de la commission reproduits par le *Moniteur roumain*.

Les agents russes poussaient les paysans à en venir aux extrémités auxquelles s'étaient déjà portés quelques-uns des propriétaires d'intelligence avec ces agents, lorsque la Lieutenance suspendit les séances de la commission. Ce fut une joie pour les députés des paysans et des propriétaires de bonne foi. Les instruments de la Russie virent leurs plans déjoués; la feuille qui plaidait les intérêts des paysans termine l'article que nous venons de citer par les termes suivants:

Nous félicitons la Lieutenance domniaire pour les membres qui la composent et pour avoir su encore à cette occasion prévenir et déjouer les plans des ennemis de la paix. Nous savons bien que cette lutte a été provoquée ténébreusement par les ennemis de la patrie (N° 21, 30 août)“.

Jonnesco dans son compte rendu, loin d'être content de cette mesure du gouvernement, se plaint au contraire, de la manière suivante:

„J'étais sur la voie de l'arrangement et sur le point de l'équilibre; la paix n'était pas loin. Mon cœur palpitait de joie… lorsque la Lieutenance domniaire est venue se poser entre le passé et fermer la marche des travaux. Mon affaire n'est pas de démontrer si la Lieutenance a fait bien ou mal. Tout ce que je puis faire, c'est de la remercier d'avoir fait cesser mes peines et mes fatigues qui occupaient même les heures de mon repos de nuit.“ (Traduction littérale).

Nous sommes sûrs que Jonnesco a beaucoup travaillé et qu'il s'est fait beaucoup d'ennemis des deux côtés. Les paysans l'ont taxé souvent de partialité, comme plaidant la cause des propriétaires réactionnaires. Le parti opposé de la réaction le traitait de démagogue incendiaire comme partisan exagéré des prolétaires. Jonnesco lui-même se plaint dans son compte rendu en ces termes:

„A chaque principe que je posais, je me voyais oscillant, entre deux condamnations; aujourd'hui j'étais condamné par les députés villageois, et la répulsion me poussait dans leur idée avec l'oscillation du côte des propriétaires; le lendemain, j'étais condamné par les députés propriétaires, et la répulsion qu'ils donnaient à l'oscillation me plaçait dans leur idée comme partisan des villageois. Mais le troisième jour, l'attraction et la répulsion m'amenaient au centre de gravité. Les oscillations cessaient, les travaux arrivaient à leur juste équilibre et le principe était adopté à l'unanimité. Je continuais donc les oscillations dans un autre principe…“

Nous avons traduit mot à mot ce passage du compte rendu pour donner une idée du langage de Jonnesco et de ses manières. Nous ne sommes pas de ceux qui l'accusent d'être vendu comme agent du Czar ou du gospodar Stourdza, afin de jeter le trouble dans les esprits inquiets, d'amener la guerre civile. Nous sommes presque sûrs que M. Jonnesco est très innocent sur ce point. Mais il nous a fait beaucoup de mal croyant nous faire du bien. C'est l'effet de l'inexpérience de tous les hommes qui sentent encore l'école et qui ont une grande présomption de leur science. Le paysan, qui retire sa confiance à tout homme portant un habit bleu, s'effrayait à chaque mot ou nom propre qu'il ne pouvait comprendre. Les propriétaires travaillés par les agents russes et réduits à croire que leurs propriétés étaient en danger, s'effrayaient encore davantage, lorsque tous ne comprenant pas le sens des mots de Jonnesco, sentaient pourtant que ce dernier avait un cœur juste qui le portait à plaider la cause du paysan, et par conséquent, ils donnaient l'alarme; car ces hommes peuvent souffrir toute insulte et tout mot excepté ceux de justice et de fraternité. M. Jonesco, à côté des mots *oscillation, attraction, répulsion* et *centre de gravité*, ne manquait pas d'ajouter ceux de *justice* et de *fraternité*; par conséquent, les réactionnaires ignorants, ou par système ou par principe, croyaient qu'oscillation était synonyme de rébellion, attraction, de pillage, répulsion, de massacre.

VIII

Tandis que les agents russes travaillaient les exaltés et tâchaient de paralyser la commission, qui finit par être dissoute par le gouvernement même qui l'avait convoquée, ils augmentaient leurs forces tant à Constantinople qu'au sein même du gouvernement national valaque. Les chefs du parti russe, comme Mavros, Odobesco, Salomon, G. Philippesco, C. Soutzo, avaient en effet disparu de Bucaresci; mais il y restait encore Campineano, moitié patriote, moitié fatigué de ses

peines passées, réduit à se laisser guider par les agents de la Russie, et quellques hommes fanatiques de ses beaux jours de popularité passée. Ses vains efforts de parvenir au pouvoir avaient fini par le fatiguer et par exaspérer ses partisans, amis en même temps d'Odobesco. Ces hommes, quoique au fond constitutionnels, mais fanatisés pour Campineano, et perdant l'espoir de voir leur idole au pouvoir, devinrent les plus exaltés et les plus imprudents excitateurs du peuple. Les véritables réactionnaires étaient peu nombreux, timides, lâches et discrédités. La Russie ne pouvait rien susciter par eux au grand jour, elle s'adressa aux passions des constitutionnels.

Nous avons dit que Rosetti avait promis à Rucar que tôt ou tard il parviendrait à prouver qu'il n'avait jamais été traître, ni de mauvaise foi envers ses camarades. Cette promesse n'eut aucun effet, car la passion l'aveuglait et l'emportait toujours. Il avait presque oublié les principes de la proclamation. Il tenait avec Bratiano à Tinghir et à Suleyman-Pacha un langage tel qu'à les croires, le commissaire turc n'avait plus qu'à livrer la ville aux flammes et le peuple au massacre; car ces deux hommes menaçaient les Turcs de soixante mille hommes armés qu'ils prétendaient avoir à leur disposition, et qui étaient tous prêts à noyer l'armée ottomane dans le Danube; et dans les cas ou d'autres Turcs viendraient pour venger leurs compatriotes, ils ajoutaient que les Roumains de la Transylvanie et du Banat étaient prêts à passer les montagnes, et à former une armée de plus de deux cent mille hommes. Suleyman-Pacha, dans son bon sens, les traîta de fous, car il connaissait déjà et la loyauté des Valaques et la situation de la Transylvanie et du Banat.

Voyant enfin qu'ils ne pouvaient ni exciter le peuple contre les membres de la Lieutenance, ni pousser les Turcs à en venir aux mains avec les Roumains, ils appliquèrent tous leurs efforts à diviser les triumvirs.

Rosetti et Bratiano se mirent à travailler N. Golesco dont la crédulité et la faiblesse surpassaient les autres bonnes qualités. Ils s'adressèrent à son amour-propre disant qu'il était nul dans le gouvernement, qu'Héliade était pour lui un rival puissant au trône du domniat!

„Voyez, lui disaient-ils, il n'y a qu'une voix dans le peuple: toutes les acclamations, tout l'enthousiasme ne sont que pour lui. Il est membre de la Lieutenance, il est ministre de l'instruction publique et des cultes. Tous les prêtres, tous les professeurs, tous les maîtres des villages sont sous son influence, sous ses ordres. Tell, comme chef de l'armée régulière, Maghiero comme chef des dorobans et des pandours, sont ses deux bras. Le chef de la police Mossoï est son cousin. Le vornic de la ville, Bolliaco, qui a entre ses mains toutes les corporations des négociants et des artisans est sa *créature* (?). A l'élection prochaine, il aura toutes les voix; il escamotera le mouvement, et nous ne nous serons exposés que pour lui."

Il n'y avait rien de vrai dans toutes ces insinuations; car Tell et Maghiero, ainsi que tous les hommes du parti national, n'étaient unis que pour la cause commune: leur union ne se basait que sur leurs principes qui étaient les mêmes. Mossoï était déjà chef de police acclamé par le peuple lorsqu'Héliade se trouvait dans la Petite-Valachie; on lui avait confié ce ministère à cause de ses services envers la cause nationale. Le peuple ignorait qu'il était parent d'Héliade. Le ministère de l'instruction publique n'avait jamais été brigué par Héliade; c'est Bibesco, lorsqu'il signa la Constitution et changea le ministère qui l'avait nommé ministre, pour l'entraîner à quitter la Petite-Valachie et à venir dans la capitale afin d'y tomber dans le piège qu'on lui avait préparé ainsi qu'à ses collègues. Bolliaco n'avait jamais été ni créature ni ami personnel d'Héliade. Mais Rosetti et Bratiano s'étaient tellement insinués dans l'esprit de N. Golesco, qu'ils finirent par donner une apparence de vérité à toutes leurs inventions, et Golesco finit par chanceler et se refroidir envers ses véritables amis et à s'attacher à ceux qui voulaient le perdre pour achever la division dans le parti national.

Ils se concertèrent donc pour nommer Rosetti directeur du ministère de l'intérieur, comme aide auprès de N. Golesco, et pour confier le ministère de la police à Bratiano. Afin d'éloigner Grégoire Gradisteano, le directeur d'alors, ils lui avaient proposé d'aller, comme membre de la députation, à Constantinople. Dès que Gradisteano partit, N. Golesco demanda Rosetti comme directeur auprès de son ministère. Voulant se débarrasser de Mossoï, il cherchait un prétexte pour le destituer. Ce prétexte se présenta bientôt. Mossoï avait fait arrêter un excentrique excitateur. Golesco déclara qu'il donnait sa démission si Mossoï continuait de remplir les fonctions de chef de police. Il n'imposait pour condition de continuer les fonctions de Lieutenant et de ministre de l'intérieur, que la nomination de Bratiano au ministère de police.

Tell et Héliade s'opposaient à cette nomination; Mossoï avait contenté tout le monde par son caractère calme et affable, il était parvenu à réconcilier bien des partis, à soutenir l'ordre menacé tant de fois, et le mouvement ne devait qu'à lui seul les sympathies de presque tous les négociants et artisans. Par son éloignement de cette fonction, on blessait la susceptibilité et l'amour-propre de toute la bourgeoisie. Bratiano était fougueux, furieux même dans ses emportements, et par malheur trop souvent soumis à la colère. Il gesticulait, il se fâchait, il frappait sur la table dans les réunions même du gouvernement. Tell et Héliade disaient que s'il continuait comme chef de police à se comporter de la sorte envers les citoyens, il finirait par devenir odieux, se perdrait même en compromettant le gouvernement devant le public.

– Non, messieurs, leur répondit Bratiano, ce ne sont pas ces motifs qui vous font me refuser ce ministère. Je vous dirai, moi, le véritable motif: M. Héliade vise au domniat, et lui et ses amis savent très bien que Bratiano une fois à la tête de la police, lui fera perdre des milliers de voix à l'élection prochaine. Voilà pourquoi vous vous opposez à ma nomination.

– Vous êtes dans l'erreur, monsieur, lui répliqua Héliade. Vous savez qu'il s'élève un grand murmure contre vous à cause de votre amitié et de votre intelligence avec Odobesco; vous savez que j'ai prévenu bien des fois des pétitions collectives des négociants qui demandaient votre éloignement du pays. Ce serait braver l'opinion du public que de destituer son élu et de le rémplacer pas vous, qui venez à peine de vous établir dans l'oponion de jeunes commis et apprentis amateurs de discours alarmants. Voilà la véritable cause; c'est la prudence des hommes mûrs qui pensent à la tranquillité générale et à votre véritable honneur; car sans ces hommes, qui ont eu la bonté ou la faiblesse de croire que vous avez été la dupe et non le complice d'Odobesco, vous seriez aujourd'hui hors de la frontière roumaine, ou peut-être victime de la vengeance populaire. Pourtant, lorsqu'on parle selon la raison et la vérité, on est souvent soupçonné de mener adroitement ses propres affaires. Je suis trop fier pour laisser le moindre soupçon sur moi. Il est ridicule, messieurs, et criminel même de penser au domniat dans des circonstances comme les nôtres. Vous y avez pensé. Mais je vous déclare encore que je considère comme ami particulier de toute ma famille celui qui s'opposera de tous ses moyens à toute pensée ou intention qui me viendrait, ainsi qu'à mes amis, pour me faire parvenir un jour au trône, là où toute popularité disparaît, toute renommée du passé s'use, toute vertu se flétrit. Si j'ai eu quelques vertu privées, je sens qu'il me manque les vertus publiques. Tout homme qui travaillera à me faire tomber du haut de mon humilité honnête sera considéré

par moi comme ennemi de mon repos et de mon honneur, et celui qui s'y opposera ne sera que mon véritable ami, mon frère. Vous avez manifesté l'intention de vous opposer à des vues ambitieuses qui pourraient me venir ainsi qu'à mes amis; je vous considère donc comme le soutien de mon honneur, et d'une popularité que je me suis acquise par mon travail et par des veilles de vingt-sept années. Vous me trouverez beaucoup de défauts, mais jamais vous ne trouverez un homme qui pourra dire que j'ai eu avec lui ou tout autre un entretien sur cette chimère du domniat. M. Golesco vous demande comme chef de police; moi, je vous invite à accepter ce ministère, puisque vous promettez de me rendre un service si éminent. Sachez pourtant que nous sommes encore bien loin des jours heureux où nous pourrons voir une Assemblée constituante et élective, et il ne faut pas oublier les devoirs urgents que nous devons remplir chaque jour et chaque heure. C'est un crime, monsieur, de perdre même cette heure dans de pareils propos, dignes des hommes qui ne connaissent pas la situation actuelle. Vous avez la signature de M. Golesco qui veut vous nommer chef de police, voilà aussi la mienne. Vous avez donc la majorité de la Lieutenance, et je vous félicite comme chef de police. Je fais des vœux que ce soit pour la tranquillité de la ville et pour le bonheur du pays. Je vous promets encore une chose, je déciderai Mossoï à se retirer de lui-même avec toute abnégation d'amour-propre et à contribuer même, par son patriotisme, à étouffer tout murmure de la part des négociants et du peuple qui auront le droit de croire que nous bravons leurs opinions.

IX

Rosetti et Bratiano étraient déjà de hauts fonctionnairs. L'un avait entre ses mains le pays entier et l'autre la capitale; le premier était aussi rédacteur et propriétaire du journal

Prounco (le Bambin); les actes du gouvernement dont il faisait partie y étaient critiqués par lui. Une partie des boyars réactionnairs trouvait place dans les colonnes de son journal pour leurs articles alarmants; une autre partie des boyars s'y voyait satirisée, maltraitée, livrée au mépris et à la vengeance du public, et se révoltait, avec raison, contre le gouvernement qui devait être responsable de pareils articles, lorsqu'un des hauts fonctionnaires en était l'auter. La Russie, que le peuple même dans son premier élan avait jugé convenable de ménager, y était imprudemment maltraitée officiellement, lors même que le rédacteur de ce journal était devenu membre d'un gouvernement régulier. Chaque jour la Russie était provoquée dans ce chétif *Prounco*; chacun de ses numéros devenait une arme pour l'ambassadeur russe à Constantinople. Les deux membres de la Lieutenance, Tell et Héliade, observaient à Rosetti qu'il rendait le gouvernement solidaire de tous ses articles; mais N. Golesco, dans son apathie et dans sa bonté naturelle, le soutenait toujours en accusant ses collègues de faire une affaire d'État de chaque petite chose.

Cependant l'ambassadeur russe à Constantinople redoublait d'énergie, et les feuilles du *Prounco* lui fournissaient, chaque jour, de fortes raisons pour presser le Divan. „La Russie, disait-il, comme protectrice, ne peut pas s'opposer à l'amélioration de la Valachie; peu lui importent les nouvelles institutions que son peuple se propose de se donner, si la Sublime-Porte veut les reconnaître. Mais la Valachie, par son gouvernement, insulte l'Empereur et provoque la Russie; cet Empereur a déclaré jadis la guerre au Sultan Mahmoud lui-même lorsqu'il se crut insulté par lui. La Russie est gravement blessée dans son point d'honneur et déclare la guerre à la Valachie et à toute puissance qui approuverait la conduite de cette principauté.“

C'est par un tel langage que l'ambassadeur russe, le *Prounco* entre ses mains, parvint à intimider la Sublime-Porte et la força à ne pas recevoir la députation valaque qui s'était rendue à Constantinople pour solliciter la confirmation de la Constitution, il la contraignit pareillement à désavouer Suleyman-Pacha, à nommer à sa place Fuad-Effendi, à lui donner d'autres instructions et à le placer sous l'influence de Duhamel qui devait le suivre comme son ombre; care la Turquie, abandonnée par la France et l'Angleterre, ne pouvait pas accepter le défi de la Russie, elle ne se sentait pas encore l'énergie qu'elle déploya plus tard à l'occasion des émigrés polonais et hongrois.

D'un autre côté, Bratiano, dès le troisième jour de sa nomination comme chef de police, se rendit chez Campineano. „Eh bien! lui dit-il, me voilà à la tête de la police, la capitale est entre mes mains, voulez-vous dans quelques jours renverser la Lieutenance et vous mettre à la tête du gouvernement?“ Bratiano parlait en Bratiano, mais Campineano l'écoutait en homme mûr et expérimenté, il savait mieux que tous ces hommes, pour qui la ville pouvait s'agiter. Et d'ailleurs, renverser la Lieutenance, si même cela était possible, c'était renverser un gouvernement reconnu par le commissaire de la Porte. Campineano ne voulait pas pousser les choses à cette époque jusqu'à blesser le Divan impérial. Puis, il savait déjà par ses relations que Suleyman-Pacha allait être rappelé, et que Fuad-Effendi allait venir avec d'autres instructions pour dissoudre le gouvernement qu'il allait trouver à Bucaresci; en pareil cas, il n'aurait pas désiré se trouver à la tête d'un gouvernement doublement irrégulier. Il préférait se trouver en dehors, car peut-être que, selon ses espérances, il serait désigné pour être la future caïmacamie, et peut-être pour le domniat. On peut juger Campineano d'après ses rèponses dans un de ses entretiens avec Suleyman-Pacha.

– Êtes-vous pour la Constitution, monsieur? lui demanda le commissaire impérial.

– Ce n'est pas moi qui l'ai faite, lui répondit Campineano.

– Vous êtes donc avec les réactionnaires? ajouta Suleyman-Pacha.

– Je sers sous le gouvernement constitutionnel, répondit de nouveau Campineano.

On voit donc que Campineano n'était pas homme à accepter une pareille proposition de la part de Bratiano. Il aurait désiré être à la tête du gouvernement au début de la révolution; dans ce moment, les plans russes étaient trop avancés; c'était la Turquie même qui préparait le chemin au cabinet moscovite. Campineano aurait atteint son but le 19, le 29 juin, s'il eût réussi à se mettre à la tête du gouvernement; mais vers le commencement de septembre, il n'y pouvait monter que pour tomber plus dangereusement que les trois membres de la Lieutenance. Campineano n'accepta pas de semblables propositions qui n'aboutissaient à aucun résultat sérieux.

Campineano, par suite de son expérience, avait fini par se débarrasser de toute liaison fatale des hommes écervelés. Les Golesci avaient commencé à devenir l'instrument d'hommes semblables. Par Campineano, la réaction possédait un homme prudent et conséquent, et la cause libérale en Valachie, comme partout ailleurs, eut pour ennemis les plus dangereux ses propres amis.

Dès ce moment, Campineano ne passa aux yeux de Bratiano et de Rosetti que comme un renégat. Avant cette époque, Rosetti disait que s'il avait le pouvoir de détrôner Dieu, il l'aurait remplacé par Campineano pour gouverner le monde (ce sont ses propres paroles). Mais dans les derniers jours du gouvernement constitutionnel, les colonnes du *Prounco* ne contenaient que des injures, des blasphèmes contre l'ex-idole de Rosetti. Campineano était déchiré partout par le directeur de l'intérieur et par le ministre de police.

Après avoir fini par fournir, dans son *Prounco*, des armes à la Russie pour combattre la Turquie, Rosetti, à la nouvelle de l'arrivée de Fuad-Effendi, commença à envoyer à l'insu du gouvernement, dans tous les districts, des circulaires incendiaires contre les Turcs. Bratiano oubliait qu'il était chef de police. Il organisait des clubs, réunissait le peuple sur le Champ de la Liberté, et faisant le démagogue, il appelait tout le monde aux armes pour se mesurer avec les Turcs.

Les députés envoyés à Constantinople avec la Constitution, voyant toutes leurs espérances évanouies, rédigèrent un mémoire avant de quitter Constantinople pour retourner dans leur pays, et le remirent au grand visir Rechid-Pacha, et au ministre de l'extérieur Aali-Pacha, en le communiquant en même temps aux ambassadeurs de France et d'Angleterre[1]. N'ayant point été reçus ni entendus, ils partirent enfin de Constantinople presqu'en même temps que le nouveau commissaire Fuad-Effendi.

Suleyman-Pacha avait déjà reçu les lettres de son rappel, et n'attendait pour partir que l'arrivée de son successeur. Emin-Effendi, son premier secrétaire, en partant d'avance, de Giurgevo pour Constantinople, dut passer par Bucaresci et Jassi, afin de s'embarquer à Gallatzi. A son passage par la capitale, il s'arrêta quelques heures dans la maison de l'agent serbien. Là, il fit avertir les membres de la Lieutenance de venir le voir. Il passait presque incognito. Héliade fut le premier à se rendre chez lui. Jusqu'à l'arrivée de ce fonctionnaire turc, le gouvernement roumain n'avait eu aucune nouvelle officielle ni positive sur le rappel de Suleyman-Pacha; c'est lui qui l'informa de la vérité. Emin-Effendi déclara à Heliade que la politique venait de changer, et qu'une des armes les plus fortes entre les mains de l'ambassadeur russe, était l'attitude de la démagogie et des journaux *inconséquents* de Bucaresci. Emin-Effendi vit aussi N. Golesco, et lui dit presque les mêmes choses. Un quart d'heure après, il partit.

---

[1] Voir cet acte dans l'ouvrage intitulé: *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, publié en 1848.

Lorsque les députés valaques de Constantinople, étant arrivés à Ibraïlla, s'y trouvaient en quarantine, Fuad-Effendi était déjà à Giurgevo; le peuple, à la nouvelle du départ de Suleyman-Pacha et de l'arivée du nouveau commissaire, accourut en masse de la capitale et des districts voisins pour recevoir les adieux du premier et féliciter le second. Plus de trente mille hommes escortèrent Suleyman-Pacha avec des acclamations jusqu'au port, et la voix du peuple le suivit au loin jusqu'à ce que le bateau à vapeur qui le portait s'éloigna et disparut. Il est impossible, d'après le dire des assistants, de décrire l'émotion que produisit des deux côtés cette séparation. Le peuple sentait qu'avec l'éloignement de cet homme, s'éloignaient aussi la liberté et toute espérance du sol roumain. Lorsque le bateau commença à paraître comme un point à l'horizon, lorsqu'enfin tout disparut, „notre espérance a disparu aussi", s'écria le *Peuple*, et les bannières tricolores, agitées comme pour la dernière fois entre les mains des Roumains, s'approchèrent de la terre pour saluer celui qui disparaissait avec l'ordre du peuple, et pour se couvrir de deuil à l'apparition de l'ordre *légal*.

LIVRE IX
LA VEILLE DOULOUREUSE

I

Le même peuple vint pour féliciter Fuad-Effendi. La place était encombrée et les acclamations enthousiastes devinrent des cris perçants et douloureux; on n'entendait toujours, en effet, que les mots de *Constitution! Sultan!* mais ces deux mots, s'exprimant par d'autres notes, étaient prononcés sur un autre ton. Fuad-Effendi ne trouvait en lui ni cœur ni paroles pour remercier ou pour répondre. S'il était un véritable Turc, sa charge, grave et difficile, lui devait paraître en ce moment pesante et brûlante comme la chape de plomb des damnés du Dante. Chaque acclamation du peuple lui devait percer le cœur comme la voix du remord. Après une insistance tenace et opiniâtre de la population, qui le conjura pendant plus d'une heure, au nom du Sultan, de sortir de chez lui, il fut forcé enfin de paraître devant le public et de balbutier quelques paroles incohérentes, privées de sens; on n'entendit que le mot *houzour!* c'est-à-dire soyez tranquilles. Le Peulpe fit rédiger une adressse qui lui fut remise et qui n'eut aucune réponse[1].

Le Peuple l'abandonna comme l'esprit de Dieu abandonne le damné prêt à devenir la proie de l'esprit du mal. Lorsque les masses se retiraient en se dispersant, Duhamel arriva à

---

[1] Cette piéce nous manque maintenant; plus tard, nous la joindrons au recueil des actes que nous avons promis de publier.

Giurgevo venant de Galatzi, et s'empara du nouveau commissaire turc. Une voix se fit entendre et prononça le mot de *Méphistophélès!* et ce nom se répéta de bouche en bouche jusque dans la capitale, et ce nom fut répété dans tous les journaux de la Valachie et de la Transylvanie. Dès ce moment l'esprit moscovite prit possession du jeune diplomate turc; il ne l'abandonna plus un seul instant; il l'environna d'un cercle étroit d'espions de tous genres; puis il se mit à l'œuvre, c'est-à-dire à corrompre plusieurs des officiers supérieurs du camp d'Omer-Pacha, et à changer ses soldats en loups dévorants.

Giurgevo fut ouvert à tous les réactionnairs, à tous les instruments des plans moscovites, et le camp musulman commença à protéger ses propres ennemis, les intrigants les plus vils, et à persécuter ses véritables amis. Tous ceux qui trahissaient leur patrie et la Porte en même temps, avaient l'entrée libre chez Faud-Effendi, et personne, parmi les fidèles du Sultan, ne put y être reçu. Si l'on tâchait de l'approcher, Fuad-Effendi avouait, en secret, qu'il n'osait déplaire à Duhamel et que les circonstances étaient difficiles. La Lieutenance s'empressa d'envoyer auprès de lui des hommes intimes pour l'éclairer sur la situation, et lui faire connaître les intrigues qui étaient ourdies dans l'ombre. On voulait l'orienter afin de ne pas le laisser tomber dans l'erreur et afin de lui éviter de commettre quelque faute qui aurait pu compromettre les Roumains et l'armée turque en même temps; mais Fuad-Effendi était sourd à tout ce qui lui venait de la part de ces hommes dévoués aux intérêts turcs.

Ces nouvelles, répandues dans la capitale, inquiétaient les habitants; d'ailleurs, plus le moment où l'armée turque devait marcher sur Bucaresci s'approchait, plus les satellites russes y multipliaient leurs cabales pour troubler l'ordre.

Les soldats roumains en garnison, travaillés par le chef de l'état-major, J. Voïnesco Ier, se soulevèrent avec les prétentions exorbitantes et en menaçant la ville. Les réactionnaires ourdissaient des intrigues dans la maison d'A. Philippesco, le Renard. L'âme de toutes les cabales était un agent russe, Arsaki, une des plaies de la Valachie. Bratiano, la dupe de la famille de cet intrigant, travaillait les exaltés; ceux-ci excitaient le peuple à prendre les armes contre les Turcs. Enfin, Bratiano se rendit un jour auprès de Tell et lui proposa un plan affreux; celui-ci désapprouva son intention, mais il dut le ménager, car il le soupçonnait d'intelligence avec le parti russe et connaissait ses relations avec la famille d'Arsaki, dont les intrigues étaient plus formidables que jamais. Le gouvernement n'avait aucun moyen de s'entendre avec Fuad-Effendi pour les déjouer. Tell ne put que se mettre en garde contre les idées de Bratiano, pour sauver la ville d'un dernier désordre qui aurait été le plus favorable aux plans des russes.

En attendant, le commissaire turc, soit par quelques vérités qui auraient pu pénétrer jusqu'à lui, soit par une inspiration naturelle qui devait lui venir comme envoyé du Sultan au milieu de ses vassaux fidèles, avant de partir de Giurgevo pour Bucaresci, eut l'idée de s'entendre en secret avec quelques-uns des membres de la Lieutenance. Il avertit furtivement N. Golesco et lui donna un rendez-vous à la seconde station, entre Bucaresci et Giurgevo, où ils devaient se rencontrer et se concerter, dans la nuit du 8 septembre.

II

Mais le 6 septembre, avant de recevoir cette nouvelle, les trois membres de la Lieutenance se trouvant réunis dans le palais administratif, virent passer sous les fenêtres une vingtaine d'individus avec un étendard tricolore; ceux-ci, entrant dans la cour du palais, annoncèrent qu'ils voulaient se présenter devant le gouvernement. On les laissa libres de monter et d'entrer dans la salle du conseil. A leur tête était un homme connu pour être l'agent du consulat russe.

– Nous sommes envoyés, dirent-ils, de la part du peuple pour solliciter la Lieutenance de vouloir bien ordonner qu'on nous cède l'original du Règlement organique et l'Archontologie (le livre d'or où sont inscrits les noms de boyars).

– Pourquoi demande-t-on ces livres?

– Le peuple est réuni au palais des cérémonies et ne demande ces livres que pour les brûler en face des ennemis qui s'approchent. Si l'on se refuse à exaucer sa prière, il est décidé à venir les prendre par force. Plus de dix mille hommes sont rassemblés.

– Mais, citoyens, où est votre mandat? Quelles preuves nous donnez-vous que vous venez de la part du peuple? Vous connaissez les dispositions interdisant à toute personne de se présenter devant le gouvernement, au nom du peuple ou d'une corporation quelconque, sans un mandat signé par les chefs des corporations.

– La réunion du peuple fut spontanée, sa demande est urgente; nous n'avons aucun papier, et si nous retournons sans les livres demandés, le peuple viendra seul en masse pour les prendre.

– Le peuple fera très mal; car il sera inconséquent, il perdra tout le fruit de la modération et des sentiments qu'il a manifestés jusqu'à présent pour la Sublime-Porte.

– Mais nous sommes étonnés que vous vous opposiez à cet acte héroïque, quand M. Bratiano, le chef de police, a fait réunir le peuple qui se croit convoqué par l'ordre du gouvernement.

Héliade et Tell se regardèrent l'un l'autre comme pour s'interroger: Que signifiait cela? Tant leur surprise fut grande, ils connaissaient si bien les intentions de Bratiano!

– Nous ne pouvons consentir à la demande du peuple, nous n'avons donné aucun ordre, reprirent les membres de la Lieutenance.

– C'est la seule réponse que nous pouvons reporter au peuple?

– Non, ajoutez aussi qu'il doit se dissiper, car cette réunion a eu lieu à notre insu, et de pareils actes ne feront que compromettre la cause commune.

Ils sortirent. Les membres du gouvernement se demandèrent si quelqu'un connaissait d'avance cette manifestation surprenante. Elle était ignorée de chacun d'eux, et pourtant on se soupçonnait l'un l'autre. On se consulta sur les mesures à prendre. Il n'y avait aucun autre moyen de défendre les livres demandés qu'en parlant au peuple, en lui faisant entendre raison.

En attendant, au bout de vingt minutes le peuple arriva, la cour et les rues voisines étaient déjà pleines; on n'entendait que les cris suivants: *À bas le Règlement!* – le *Règlement!* l'*Archontologie!* et la voix de Bratiano se faisait entendre plus forte que celle des autres. Les membres du gouvernement sortirent sur le balcon; les appartements étaient déjà encombrés par la foule. Héliade s'adressa au peuple:

– Citoyens, dit-il, nous connaissons votre demande; votre courage est héroïque; mais vous avez oublié que ce Règlement, imposé par les baïonnettes russes, signé par les représentants aveugles des boyars, et augmenté ensuite de quelques articles perfides à l'insu de ces boyars mêmes; ce Règlement, dis-je, est malheureusement confirmé aussi par notre suzerain auquel vous avez promis fidélité et respect. Brûler ce livre, serait braver et défier la Sublime-Porte.

– Si la Sublime-Porte veut jouir de la suzeraineté, elle doit respecter et défendre notre autonomie, criait-on d'en bas[1].

– Mais la Sublime-Port n'a pas encore violé notre autonomie. Vous connaissez la conduite de Suleyman-Pacha.

---

[1] Le Peuple a son instinct de justice.

Vous ne savez pas encore quelles sont les instructions de Fuad Effendi. Nous, les plus faibles, gardons-nous d'être les agresseurs. Si nous voulons jouir de notre autonomie, il faut aussi respecter la suzeraineté de la Sublime-Porte; nous n'avons que la force morale, la force des traités et de notre justice. Pourquoi abandonner notre force véritable pour recourir à la faiblesse, à la force matérielle qui nous manque? Je vous assure, mes frères, qu'en commettant un pareil acte, vous fournissez un prétexte à nos ennemis, vous démontrerez aux Turcs que la calomnie lancée contre nous par les Russes était une verité.

– À bas le Règlement! nous voulons la Constitution! criait on toujours d'en bas.

– Vous voulez la Constitution. Ce n'est point par des moyens semblables qu'elle pourra arriver à devenir la loi du pays, mais par l'esprit d'ordre que vous avez su maintenir jusqu'ici, et par lequel vous avez forcé nos ennemis à s'arrêter sur nos frontières. En brûlant le Règlement, vous brûlez un livre, et pas son autorité. Votre Constitution n'aura d'autorité que par le respect envers les formes voulues et non par un acte de vandalisme. Car, il faut le dire, vous allez priver notre histoire de deux livres qui, quoique maudits, appartiennent aux archives.

– Ces paroles sont vaines, criait Bratiano d'en bas. Les membres de la Lieutenance sont les élus du peuple; ils doivent accomplir la volonté du peuple; aujourd'hui c'est lui qui ordonne.

– Vous êtes le chef de la police, lui répliqua-t-on d'en haut; vous avez à répondre.

– Mes frères, continua Héliade, nous avons joui jusqu'à ce moment de votre confiance et de votre amour. Nous avons été sauvés tant de fois et défendus par vous contre des ennemis qui étaient aussi les vôtres. Je suis sûr que vous n'êtes réunis, et que vous ne venez ici faire de pareilles demandes que sur la foi que vous remplissez notre volonté; mais je vous atteste, par le nom sacré de la patrie, qu'on vous a trompés sur ce point. Ce n'est pas notre volonté. Nous ne pouvons pas vous conduire à des excès semblables. Si de pareils actes s'étaient faits dans le premier élan du mouvement, lors de l'abdication du domnu qui abandonna le peuple sans guide, ils pouvaient être excusés; mais dans ce moment, après trois mois de modération et de prudence, après le rétablissement d'un gouvernement régulier et reconnu au nom du Sultan, je vous dis, mes frères, que cet excès sera sévèrement jugé et justement critiqué par toute l'Europe. C'est peu de compromettre trois individus qui gouvernent au nom du peuple et qui doivent respecter la suzeraineté de la Porte, proclamée par vous avec tant de solennité; mais vous compromettez, citoyens, la cause commune, car vous donnez par malheur un prétexte au nouveau commissaire turc (qui, comme vous le savez bien, est accompagné de M. Duhamel) pour traiter la ville et la Nation tout autrement que les a traitées Suleyman-Pacha. On vous a trompés, je vous le répète, en vous disant que vous venez ici pour répondre à une résolution du gouvernement. Vous ne devez pas demander de l'héroïsme à votre gouvernement, mais de la prudence. Cette idée de brûler le Règlement circule déjà depuis le commencement de la Révolution, et pourtant, dans votre modération, vous vous êtes refusés à la mettre à exécution. Pourquoi l'exécuter dans ce moment, lorsqu'elle compromet la cause commune?

Je vois déjà les plus âgés parmi vous pensifs. Leur attention et leur silence me font supposer qu'ils ont compris qu'on vous abusait pour vous rendre involontairement les instruments des intentions perfides de l'ennemi. S'il se trouve encore parmi vous des hommes qui persistent dans cette demande compromettante, ce ne sont, sans doute, que des jeunes gens qui, à la vue de ce drap mortuaire, de cette musique qui se prépare à entonner la marche funèbre, ne pensent en ce moment qu'à la privation d'un spectacle digne tout au plus de réjouir des enfants…

Dans ce moment, les excitateurs enfonçaient les portes du secrétariat d'État où se trouvaient enfermés le Règlement et l'Archontologie. A la tête d'une cinquantaine d'hommes, on distinguait une créature russe et deux autres anciens employés sous le régime moscovite en 1828.

On arracha l'Archontologie qui se composait d'une douzaine de grands volumes in-folio. On demanda le Règlement; et sur la réponse qu'il ne se trouvait pas là, les cris se multiplièrent et les menances succédèrent aux cris. Bratiano vint en haut en criant qu'il savait où se trouvait le Règlement. En effet, il était dans ce moment chez un Français que le gouvernement avait chargé d'en tirer deux copies[1]. On suivit Bratiano avec les douze volumes de l'Archontologie. Les cris d'allégresse se multiplièrent en bas.

Un lit mortuare fut apporté; on y posa l'Archontologie; la procession se mit en marche, et la musique entonna le chant des morts. Des cris de joie, des pleurs, des lamentations ironique se firent entendre, et le convoi arriva de cette manière au domicile de M. Lagranche. Celui-ci était absent. Bratiano, comme chef de police, fit enfoncer les portes, et le Règlement fut enlevé.

Un autre lit mortuaire attendait en bas, couvert de drap noir. Le livre maudit y fut déposé. Les cris et les larmes ironiques se renouvelèrent. La procession reprit sa marche, et on arrêta les deux lits devant la porte cochère du consulat russe. Il est d'usage dans les pompes funèbres, en Moldo-Valachie, de faire trois haltes où l'on arrête le cercueil, et les prêtres prononcent des prières pour l'expiation des péchés du trépassé.

---

[1] Le citoyen Lagranche.

Une de ces trois haltes se fit devant la porte consulaire, et ceux qui faisaient le rôle des prêtres firent des prières analogues à celles des morts de ce genre, en rappelant tous les péchés ét les crimes de feu Règlement et de la feue Archontologie, et en invoquant la clémence divine pour le repos de l'esprit de ces grands pécheurs et criminels de lése-nationalité.

Le convoi suivit sa marche jusque dans la cour archiépiscopale. Là, le peuple invita le métropolitain à descendre dans son grand costume pontifical de service funèbre. Celui-ci demanda la cause de cette réunion populaire. On lui répondit que la volonté du peuple était de brûler le Règlement et l'Archontologie; et que Son Éminence était invitée à prononcer l'anathème contre ces livres infâmes. Le métropolitan sortit pour bénir cet acte. Bratiano, chef de police, prononça un discours qui, selon le *Prounco*, démontra au peuple l'importance de l'acte qu'on allait faire.

Le bûcher était déjà dressé. On alluma le feu. On appela un paysan; on l'invita à prendre le Règlement et l'Archontologie et à les livrer aux flammes. Ces deux livres, souillés des sueurs et du sang des paysans laboureurs, devinrent feuille par feuille la proie des flammes, et le vent emporta le léger tissu de cendres enflammées feuille par feuille. Partout et toujours, le nom de bourreaux a fait horreur, et surtout en Roumanie. Ce jour-là, et pour une pareille circonstance, le paysan remplit le rôle d'exécuteur à la satisfaction de tous les assistants. On ne peut décrire cette scène animée, ni reproduire le langage figuré dont le peuple était si prodigue. Chaque feuille consumée par les flammes et emportée par le vent, était accompagnée par mille bons mots, l'épigramme était aiguisée jusqu'au dernier terme. C. Aristias et C. Bolliaco se distinguèrent dans leur élan causé par le beau spectacle représenté par le peuple.

Le métropolitain enfin, revêtu de ses habits pontificaux et la croix à la main, prononça ces paroles:

„Je réitère mon serment fait le 15 juillet sur le Champ de la Liberté, au nom de la Constitution. J'anathématise le Règlement que je viens de brûler, l'édition de 1832 ainsi que la seconde. Je maudis tous ceux qui voudraient le rétablir et régner suivant ses lois. Je bénis le peuple chrétien de la terre roumaine."

Le peuple resta à genoux et la tête découverte, tant que dura cet anathème solennel, et cette bénédiction pour les bons citoyens.

Puis, suivant la demande des assistants, le prélat rédigea et signa l'encylique suivante:

Au peuple de la Terre roumaine,

Aujourd'hui, la 6 septembre de l'année courante, moi, le métropolitain de la Hongro-Valachie, avec le très croyant peuple de la capitale, réuni ici, chez moi, j'ai répété le serment que j'ai prêté le 15 juillet sur le Champ de la Liberté, et en même temps, ont été brûles, en notre présence, les deux Règlements, l'original et la seconde édition, ainsi que l'Archontologie qui avaient fait le malheur du pays. J'ai maudi et anathématisé le Réglement, ainsi que ceux qui voudraient le rétablir et gouvernér le pays suivant les lois de ce Code.

Cet acte est livré à la connaissance du peuple chrétien de la Terre roumaine que je bénis, pour que Dieu le fortifie dans sa foi pour la Constitution qui nous vient de Dieu, car elle est dans l'esprit de l'Évangile.

† NÉOPHYTE de la Hongro-Valachie
Le 6 septembre, l'an 1848

Des oraisons funèbres pleines d'esprit et de bon sens suivirent cet acte.

„Quel beau spectacle! et quel peuple!" se disaient les hommes expérimentés et prudents. Mais à quoi sert le courage quand les circonstances sont défavorables?

Le peuple sortant de la cour arhiépiscopale, musique en tête, chantant la marche nationale, se rendit sur la colline de la métropolie; là, en présence de tous, on fit la lecture de l'encyclique archiépiscopale adressée au peuple roumain. On y voyait un monument de sinistre mémoire, érigé du temps du général Kisseleff en commémoration du Règlement organique. Le peuple, indigné à la vue de ce monument honteux, s'empressa de le détruire avec des cris de joie et de triomphe. On se dispersa et tout rentra dans le calme.

III

Le soir de la même journée, il y avait réunion des ministres avec les membres de la Lieutenance dans la salle du palais administratif. La question la plus grave à l'ordre du jour était l'événement qui venait de se passer. Les ministres soupçonnaient la Lieutenance de complicité dans cette affaire, et les membres de la Lieutenance supçonnaient les ministres. On s'expliqua, on voulut s'éclaircir sur la vérité, et lorsque tout le monde fut convaincu que tout n'avait été qu'une surprise pour le gouvernement, on commença à se concerter sur les moyens d'expliquer le fait tel qu'il avait eu lieu, c'est-à-dire comme un acte isolé, accompli par une force majeure. On demanda les gazettes de la journée pour y voir l'article concernant cet événement. Chose étrange! toutes les feuilles, la plus réactionnaire même, le *Vestitorul*, par un instinct de vérité, ou par une arrière-pensée propre à dépopulariser le gouvernement, s'empressaient de dégager la responsabilité des membres de la Lieutenance dans cette affaire. Elles reproduisaient plus ou moins les paroles d'Héliade et ses efforts pour empêcher cette démonstration populaire; elles ne parlaient nullement du rôle joué par le chef de la police, Bratiano.

„C'est bien! se disaient les assistants au conseil, on pourra désavouer et destituer Bratiano, et démontrer l'événement dans sa pure vérité, sans compromettre la cause commune, sans rendre le gouvernement responsable.“ On se consulta même sur la possibilité de jeter un voile sur l'affaire de la maison violée du citoyen français, et sur la présence du chef de police à cet acte scandaleux, en invitant le locataire à n'en faire l'objet d'aucune réclamation.

En ce moment on apporta dans la salle la feuille du jour du *Prounco* dont le rédacteur était Rosetti, le directeur du ministère de l'intérieur. Cette feuille imprimait un cachet officiel à tout cet événement déplorable; elle décrivait avec des éloges le rôle du chef de la police, sa présence en tous lieux, ses discours dans la cour archiépiscopale, ainsi que celui de Bolliaco, le vornic de la ville et une foule d'autres choses qui rendaient le gouvernement complice de l'événement.

C. Philippesco, le ministre des finances, prit alors la parole: „Il n'y a plus moyen, dit-il, de ménager l'affaire; ce journal nous a compromis. Nous devons de suite destituer Bratiano, supprimer le journal et rendre le rédacteur responsable des conséquences de son article. Voilà ce que le gouvernement doit faire, s'il veut prouver qu'il a été étranger à tout ce qui vient de s'accomplir.“

Bratiano, qui était absent, venait d'entrer. Une discussion très vive venait de s'engager entre lui et le ministre des finances. Il taxait de lâche tout Roumain qui n'applaudissait point à cet acte de courage populaire et au beau rôle qu'il avait joué. Philippesco, en revanche, le taxait d'inconséquence et d'imprudence; il l'exhortait même, au nom de la cause commune, à approuver la mesure qu'il venait de proposer et qui avait pour but de destituer le chef de police; il l'exhortait

aussi à s'efforcer de calmer le peuple, à le faire réfléchir sur ce qu'il avait fait au lieu de l'exciter contre les décrets que le gouvernement se voyait forcé de signer sur cette affaire.

Les passions s'exaltaient; les paroles devenaient plus violentes; les membres de la Lieutenance tâchaient de ramener les esprits au calme et à faire entendre raison à Bratiano; mais celui-ci, en colère, apostrophait de plus en plus Philippesco; ce dernier perdit son sang-froid et traita Bratiano d'écervelé et d'homme fatal à tout le mouvement. Bratiano alors s'adressa aux membres de la Lieutenance: „Messieurs, leur dit-il, si vous souffrez de pareils propos, je vous déclare que vous êtes tous des hommes malhonnêtes.“

Héliade alors éleva la voix, il imposa silence à toute dispute, menaçant Bratiano de le faire arrêter, le qualifiant enfin d'instrument de la réaction. „Vous pouvez vous flatter, ajouta-t-il, que grâce à des hommes comme vous la cause commune est presque perdue et le mouvement touche à sa fin. Nous n'avons plus que quelques jours à gouverner; nous préférons devenir nous-mêmes victimes de vos cabales que de signer des actes qui ne feront en ce moment que blesser l'amour-propre du peuple, le diviser, et par des désordres plus déplorables que celui d'aujourd'hui, le rendre l'instrument et la victime des vues moscovites. Si nous avions encore trois mois devant nous pour gouverner, si nous étions aujourd'hui au commencement du mouvement, nous aurions su délivrer le pays de votre présence, monsieur, ainsi que de celle de vos semblables. A présent il est trop tard pour vous destituer. La Révolution a terminé sa carière, l'acte d'aujourd'hui est accompli. L'héroïsme appartient au peuple dont l'attitude remplie de dignité vient de prouver qu'il saurait braver l'ennemi; mais les intrigues pour compromettre sa cause ou pour faire naître un conflit entre le gouvernement et le peuple sont vos œuvres. Comme membres d'un gouvernement populaire, nous devons subir le même sort que le peuple; nous avons été surpris comme lui par vos menées. Si vous n'avez pas le bon sens de donner vous-mêmes votre démission, pour pouvoir un jour trouver grâce dans l'opinion de la postérité, continuez votre rôle. Quant à moi, je ne suis pas d'avis de vous destituer, de vous faire une gloire de vos cabales en vous rendant martyr par une punition que vous méritez; restez encore quelques jour dans vos fonctions, et plus tard ce même peuple vous mettra à votre place. S'adressant ensuite à ses collègues: Par une destitution, leur dit il, mes collègues, nous mécontenterions le peuple dans ce moment, nous blesserions la partie la plus noble de son cœur; et, aux yeux des Turcs nous aurions l'air de jouer la comédie, car les apparences sont trop contre nous. Dorénavant c'est le régime russe qui commence.“

Le silence et le calme se rétablirent, Bratiano avait perdu son équilibre, et Tell, qui s'attendait à des scénes plus orageuses, en voyant la pâleur de l'agresseur et le cachet de lâcheté qui caractérisent tout intrigant déconcerté, se dit: „J'avais raison, il est traître. Salomon n'a pas menti.“ Tell se rappela aussi la proposition sinistre que Bratiano lui avait faite, et, dès ce soir, il prit des mesures sérieuses pour déjouer et paralyser les intrigues de cet homme jusqu'au moment où la Lieutenance déposerait le pouvoir et laisserait toute responsabilité au nouveau commissaire de la Sublime-Porte.

Après la publication de l'encyclique archiépiscopale, les mêmes scènes se reproduisirent dans presque tous les chefs-lieux des districts de la Valachie. Partout s'éveillait l'enthousiasme pour braver en face l'ennemi qui s'approchait; partout l'esprit roumain brillait dans sa nature à la fois caustique et valeureuse. La ville des Ploiesci excella entre autres à cette cérémonie d'auto-da-fé réglementaire. J. Negoulici, un des premiers défenseurs de la Constitution et de l'ordre public, était l'administrateur de Ploiesci; son nom est resté cher dans le

district de Prahova, comme ami de l'ordre et de la discipline. Dès qu'il vit l'agitation produite parmi les habitants de la ville à l'apparition de l'encyclique, s'y opposer c'était braver le noble courage du peuple, c'était désobéir à ce qu'il avait toute raison de croire émané du gouvernement. Pour calmer les esprits, il laissa un libre cours à l'élan du peuple, et l'administration ne prit part à cette manifestation que pour y maintenir l'ordre, embellir la solennité, la symboliser et la rendre mémorable.

Tous les hommes sages et prudents, ceux qui aiment véritablement leur patrie, sont à même de nous comprendre dans la description que nous venons de faire de l'auto-da-fé du Règlement organique et de l'Archontologie; ils sont à même de juger nos opinions sur cet événement. Mais nous aimons à être clair pour tout le monde. Cet événement est de la même nature que la Révolution roumaine. Il se présente sous deux faces, l'une moscovite et l'autre nationale. La Russie voulait occuper la Moldo-Valachie à tout prix. Afin d'avoir un prétexte pour arriver à ce but, elle essaya à sa manière de troubler la tranquillité des Moldaves et des Valaques. Elle prépara comme l'on a vu un désordre anarchique à l'instar de celui d'Hypsilanti (une *zavera*).

Le peuple roumain, voyant qu'il ne pouvait échapper au péril qu'on lui préparait, se souleva comme un seul homme pour soutenir l'ordre, et donna un soufflet au protectorat intrigant et conspirateur. La Russie désirait l'anarchie, le peuple roumain fit un mouvement de principes et de régénération.

Les agents russes, comme Mavros, Soutzo, Alexandre Ghica, Cantacuzène et consorts, complotèrent contre le chef de l'État, contre l'ordre. Le peuple se souleva pour soutenir l'élu de la Nation, bon ou mauvais, et l'appeler à se mettre à la tête du mouvement pour maintenir la tranquillité et assurer la société menacée. La Russie avait pris l'initiative pour fomenter des désordres; les hommes du parti national prirent l'initiative afin d'engager le peuple à s'opposer à l'anarchie et à proclamer des principes. Doit-on incriminer le peuple? Doit-on approuver les tentatives condamnables de la Russie?

Après trois mois d'ordre, après trois mois d'impossibilité pour la Russie d'introduire ses armées en Valachie; à la veille de l'entrée de armée turque, la Russie dut mettre tout en jeu pour se fournir le prétexte d'une manière ou d'une autre d'introduire aussi ses troupes dans le pays. Elle chercha par ses agents à faire toute espèce de désordres, à soulever les soldats roumains contre la ville, à exciter le peuple contre son gouvernement, produire même une Saint-Barthélemy civile, à faire enfin venir aux mains les Roumains avec les Turcs. Elle profita de l'idée de faire brûler le Règlement, idée qui circulait déjà depuis le commencement du mouvement; elle s'adressa par ses agents aux exaltés. Ces derniers excitèrent le peuple. Le peuple dans cette affaire n'eut que le bon côté du courage vis-à-vis de l'ennemi qui venait armé pour lui imposer ce livre maudit. Le but de la Russie était, comme dans le commencement, d'exciter un désordre, de faire naître un conflit entre le gouvernement et le peuple; car elle savait que les membres de la Lieutenance ne pouvaient tolérer un pareil acte sous un gouvernement régulier, et que cette opposition, indignant le peuple, pouvait amener une lutte fratricide. La Russie désirait un massacre. Le peuple ne montra que son noble courage. Il donna un second soufflet au protectorat infâme en brûlant seulement son Règlement. La Russie avait pris l'initiative du désordre; les hommes du parti national prirent l'initiative de rétablir le calme et de braver l'ennemi en face. Doit-on incriminer le peuple? Doit-on approuver les tentatives criminelles de la Russie? Assurément non. Voilà nos opinions.

Pour éclaircir mieux la question, il faut démontrer ce que c'est que la Russie, ce que c'est que le Czar. Le Czar est Cosaque, et voici ce que c'est que le Cosaque. Il vous voit, il

vous regarde, il aperçoit votre mouchoir, votre bourse, ou tout autre objet précieux que vous avez sur vous; il ne se fait aucun scrupule de s'en rendre propriétaire. Il vous poursuit à pas de loup. S'il peut vous enlever votre objet sans que vous le sentiez, il s'en va, et votre objet lui appartient par droit d'adresse. Mais si vous le sentez, si vous vous retournez au moment où il se prépare à s'enfuir, s'il voit qu'il n'y a plus moyen de s'esquiver, rien au monde n'est plus poli que le Cosaque. Avec une grâce inexprimable, il se met en troisième position, et vous demande: „Est-ce à vous, Monsieur, cette bourse? Mon Dieu! elle allait tomber. La voilà, Monseigneur." – Ce que fait le Cosaque en petit vis-à-vis d'un individu, le Czar le fait en grand vis-à-vis des peuples. S'il veut s'emparer de leur territoire, de leurs droits, de leur liberté, il les poursuit de longue main, toujours *à pas de loup*; il n'a aucun scrupule de le faire à tout prix; peu lui importe de passer comme voleur; il vole tout, si le peuple ne le sent pas. Mais si on lui fait la moindre observation, rien au monde n'est plus poli, plus loyal, plus désintéressé que Sa Majesté kalmouque. Lisez le manifeste de Nesselrode de juillet 1848; lisez tous les actes du cabinet moscovite; observez toutes ses menées en Pologne, en Moldo-Valachie, en Bulgarie, en Arménie, en Circassie, et partout vous verrez le même Czar, le même Cosaque.

Voyons le Cosaque d'un autre côté, et nous serons à même de comprendre comment la Russie a pu réveiller l'idée de faire brûler le Règlement. Lorsque le Cosaque entre dans la maison d'un bourgeois où il est logé, son premier vœu est d'être insulté ou battu même par le maître de la maison; car après, il est sûr qu'il sera dédommagé, qu'il gagnera au moins, par ce moyen, une centaine de francs. Si le maître de la maison est patient, s'il tâche de satisfaire toutes les prétentions du Cosaque, celui-ci lui cherche querelle. Une fois la querelle engagée, le Cosaque commence à crier; il s'égratigne lui-même la figure, il fait couler son sang, et va se plaindre et demander satisfaction. Le maître de la maison est condamné alors à recevoir quelques coups de verges et à dédommager le soldat impérial pour son honneur outragé et pour le sang qu'il a perdu.

Ce que fait le Cosaque en petit, le Czar le fait en grand, car il est le plus grand Cosaque de tous les Cosaques. A-t-il besoin d'introduire ses armées en Moldo-Valachie, si la Turquie ou la Moldo-Valachie lui en fournit le prétexte, tant mieux. Mais si la Valachie, comme en 1848, n'a pas la moindre intention de l'appeler, si elle s'efforce de maintenir l'ordre, si elle tâche pendant trois mois d'observer les convenances, alors le Czar, par ses agents, cherche querelle; il fait semblant de paraître insulté, par de chétifs journaux, tel que le *Prounco*; et dit à ses agents: „Faites tout votre possible pour qu'on m'insulte plus gravement.“ Il s'égratigne lui-même la figure, il désire qu'on lui donne un soufflet officiel, qu'on fasse brûler son nom, qu'on le pende même en effigie; car la Valachie payera cher, dommages et intérêts; elle sera condamnée à nourrir ses troupes destinées à menacer les Turcs et à combattre les Hongrois. Mais pour masquer l'intrigue, le Czar fait semblant d'être furieux, d'être plein d'une juste colère, et demande à punir les coupables. On punit ensuite des hommes qui n'avaient point été présents, dans la capitale, lorsque le Règlement fut brûlé; on proscrit les membres de la Lieutenance qui s'étaient opposés à cet acte. Puis, le Czar doit récompenser ses agents. Cantacuzène, Soutzo, A. Ghica, qui avaient comploté contre l'ordre légal, sont invités à devenir caïmacam et ministres, sont décorés et comblés de faveurs. Les intrigants qui excitaient le peuple au massacre, qui soulevaient les soldats contre la ville, sont récompensés par le gouvernement de Stirbeïu. Les deux individus dont nous avons parlé, qui avaient enfoncé les portes du secrétariat d'État, et qui avaient été acteurs importants dans l'auto-da-fé du Règlement, aujourd'hui sont gradés et jouissent de la faveur du gospodar.

On nous a blâmés d'avoir donné à la Russie le rôle de l'initiative dans tous les actes de courage que les Roumains ont exécutés en 1848; mais ou l'on se trompe, ou l'on feint une ignorance systématique. L'initiative d'une *zavera* anarchique appartient à la Russie; celle d'un mouvement de défense, de principes, de régénération, destiné à démontrer au monde que les Roumains ne sont pas des roussolâtres, appartient aux hommes du parti national. Au coup parti de la Russie, les Roumains répondirent par un autre coup. L'initiative des troubles des 19 et 29 juin appartient aux agents de la Russie; celle du mouvement populaire qui sauva les membres du gouvernement national et qui fit arrêter et expulser du pays Odobesco et Salomon, appartient au peuple de la capitale. Le désir de faire naître un conflit entre la Lieutenance et le peuple par l'idée déjà nationale de brûler le Règlement appartient à la Russie; l'auto-da-fé du Règlement qui eut lieu avec tant de courage et d'ordre en même temps appartient au peuple. L'excitation des soldats contre la ville appartient à l'agent russe J. Voïnesco; l'ordre rétabli appartient au peuple. Le désir de commettre une Saint-Barthélemy à la veille de l'entrée des troupes turques appartient aux agents russes et aux exaltés travaillés par ceux-ci; le salut de la ville appartient aux hommes du mouvement. Enfin, les intrigues pour amener des conflits entre les six mille Turcs et les six cents soldats roumains de la caserne de Spyro appartient à Duhamel; le courage qui anima les derniers dans la lutte inégale qu'ils on dû soutenir et où ils s'emparèrent des canons turcs appartient aux soldats roumains. Nous sommes donc très clairs dans nos démonstrations; nous savons très bien distinguer ce qui appartient aux intrigues russes et ce qui appartient aux Roumains.

IV

Fuad-Effendi, qui, par une inspiration quelconque, nous l'avons dit, aurait désiré s'entendre avec un des membres de la Lieutenance, avait averti N. Golesco de se rendre à la seconde poste de Bucaresci et de l'y attendre pendant la nuit. N. Golesco ne tarda point de partir en secret pour le lieu du rendez-vous. Il y attendit deux nuits et un jour; mais le commissaire turc ne parut pas. On n'en connaît point la raison, mais s'il s'était entendu avec la Lieutenance, il se serait éclairé sur bien des choses, et il eût été en état d'éviter bien des pièges qui l'attendaient et devaient compromettre et détruire en un jour presque tous les résultats d'un travail de dix-huit années de la part des Roumains turcophiles. Peut-être qu'en s'informant de plusieurs choses, en s'entendant avec des hommes qui avaient proclamé l'amitié envers les Turcs, et en parvenant à entrer loyalement dans la capitale, il n'aurait pas fourni de prétexte à l'invasion moscovite, contre laquelle il protesta en vain plus tard.

S'il a soupçonné la Lieutenance de complicité dans l'affaire du Règlement, sa conscience de véritable Turc peut le justifier. Mais si le gouvernement roumain a dû céder à une force majeure, et ménager l'impetuosité d'un peuple crédule et courageux, travaillé par des instruments moscovites, cela lui servira de leçon dans sa carrière de jeune diplomate; car on ne doit pas prendre de résolution si subite lorsqu'il s'agit du salut de l'État et de l'avenir de deux nations solidaires dont on fait partie. Si Fuad-Effendi se trouvait sur un terrain étranger comme Duhamel, même alors il devait sonder le terrain; mais il était parmi les vassaux de son maître, et il n'avait rien à craindre en s'entendant avec les hommes de toutes les couleurs, et à plus forte raison avec les membres d'un gouvernement reconnu au nom du Sultan.

Nicolas Golesco attendit à Calugareni jusqu'à ce qu'il reçut la nouvelle que le camp turc s'était déjà levé de Giurgevo et marchait sur la capitale avec Fuad-Effendi et Duhamel.

Après le retour de N. Golesco dans la capitale et l'arrivée de la nouvelle que les Turcs s'approchaient, les esprits s'alarmèrent. Les cris „aux armes!“ retentissaient de tous côtés. Le peuple se rassembla sur le Champ de la Liberté. Le *Prounco* était plein de provocations; car l'auto-da-fé du Règlement n'avait eu aucune conséquence. Les jeunes gens et ouvriers s'enthousiasmaient aux paroles des excitateurs; mais les pères de familles, les paysans s'inquiétaient; les plus prudents et les plus mûrs critiquaient ces excitations comme des provocations moscovites.

On voulait organiser un camp dans la Petite-Valachie, et fortifier Maghiero pour y soutenir encore la cause en cas de violation de la part du nouveau commissaire, et pour protester les armes à main. On proposa au gouvernement d'envoyer les six pièces d'artillerie que la Valachie possédait et la cavalerie roumaine dans le camp de Traïan où se trouvait Maghiero. La majorité du comité révolutionnaire était de cet avis. Tell et Héliade, quoique conséquents avec les principes de la proclamation, consentirent à signer le décret pour le transport de l'artillerie et de la cavalerie. Ils craignaient un conflit inutile qu'on préparait dans l'ombre avec les Turcs; ils s'empressèrent de diminuer les soldats de la capitale qui étaient tous travaillés par les agents russes. Plus on éloignait de la capitale les petits et dangereux moyens de défense, plus on la sauvait du péril, et plus on déjouait les plans moscovites.

Rosetti et Bratiano invitaient à la guerre. Rosetti envoyait des ordres incendiaires dans le pays de la part du ministère de l'intérieur; et lorsque la cavalerie avec les six pièces d'artillerie furent parties de Bucaresci, il se garda bien d'envoyer des ordres pour leur approvisionnement. Il excitait à la guerre, et lorsque le gouvernement lui donna des ordres pour prendre des mesures et envoyer des instructions aux districts de la Petite-Valachie et à ceux qui étaient près du camp de Traïan, pour munir de provisions les monastères et forteresses, il se garda bien de les mettre à exécution. L'armée de Maghiero était privée de tout approvisionnement.

En attendant, les paysans de tous les districts s'étaient levés en masse et venaient à Bucaresci pour aller au devant des Turcs et les recevoir en amis. Plus de quatre districts étaient déjà dans la capitale et il en arrivait chaque jour. Il n'y avait plus de place dans la ville. Plus de soixante mille homme étaient sortis dans la campagne, attendant les Turcs. Le camp impérial s'approchait de Bucaresci furtivement, sans avertir d'aucune manière le gouvernement roumain, pas même pour lui faire préparer les quartiers et les provisions nécessaires à l'armée.

Nous empruntons ici la relation de témoins oculaires, publiée dans le *Journal de la Transylvanie*:

„La Lieutenance, informée que le camp s'approchait de la capitale, envoya le ministre secrétaire d'État pour le complimenter de la part du gouvernement, et se présenter devant l'envoyé de la Sublime-Porte en demandant ses ordres. Mais l'envoyé de la Sublime-Porte ne voulut pas le recevoir, et le ministre s'en retourna au grand étonnement du peuple qui attendait depuis deux jours et deux nuits, dormant sur la terre et sous un ciel d'automne.

Le lendemain le camp arriva à Tzintesci, à une demi-poste de la capitale, et s'y arrêta pour faire ses préparatifs d'entrée. Le troisième jour, le peuple voyant que le camp n'avançait plus, et soupçonnant, d'après les antécédents, une arrière-pensée, retourna dans la capitale et enleva de son lit, où il était malade, le métropolitain, pour le transporter hors de la ville. Celui-ci, à la tête d'une députation nombreuse, entra dans le camp turc pour féliciter Fuad-Effendi, et lui présenter l'amour et la fidélité du peuple et ses espérances envers la Sublime-Porte. Mais Fuad-Effendi ne voulut recevoir ni métropolitain, ni députation, ni amour, ni fidélité. La députation retourna, à la stupéfaction du peuple, sans avoir obtenu aucun résultat, ne sachant que croire. Quant à moi, pourtant (dit l'auteur de cet article), je pensais bien que dans le camp turc se trouvait un Méphistophélès, avec un petite différence, que Fuad-Effendi n'a jamais été et n'est pas un Faust, et qu'il serait injuste qu'il fût enlevé par le Diable. C'est un homme dont ni Dieu ni le diable ne ferait grand cas.

Le lendemain, vers minuit, un certain Saali-Aga vint auprès du métropolitain; il disait qu'on l'appelait en ce moment Saali-Effendi; il était porteur d'une lettre de la part de Fuad-Effendi. Il s'addressait à Son Éminence, en la traitant comme ministre de Dieu et de la paix, et l'avertissait que la capitale, à dater de ce jour, était sous la sauvegarde de l'armée impériale; que, jusqu'à son entrée, la police et la milice étaient responsables de l'ordre et de la sécurité publique, et surtout de la sécurité des sujets étrangers et de leurs propriétés (il ne parlait aucunement de la vie du peuple: car son mauvais génie, qui ne le quittait pas, avait ses intentions). Il exhortait encore le métropolitain à rappeler ses ouailles égarées dans le bercail, répétant en outre beaucoup d'autres phrases apprises par cœur, et tout à fait hors de propos de la part d'un commisaire de la Sublime Porte. Enfin il le priait de vouloir bien faire publier cette lettre.

Le métropolitain ne tarda pas à l'envoyer à la Lieutenance, en l'invitant à la faire publier, comme seule possédant le pouvoir exécutif. La Lieutenance lui répondit de suite que Fuad-Effendi savait très bien que dans le pays il y avait un gouvernement régulier, reconnu au nom du Sultan, reconnu par les représentants des puissances étrangères, et il devait s'adresser à lui et non à Son Éminence; il ajoutait qu'une telle lettre ne pouvait pas être considérée comme entrée dans la capitale par la porte légale, et que le gouvernement ne pouvait l'envisager que comme non-avenue, et indigne d'être publiée. Le métropolitain fit tirer une copie de cette réponse et l'envoya à Fuad-Effendi.

Le lendemain le camp se leva de Tzintesci, et le peuple crut qu'il allait entrer dans la capitale. On se leva de tous côtés pour aller le recevoir; il venait de tous sens des groupes entiers, des paysans des districts de Vlasca, Ilfov, Ialomitza, Dembovitza et Prahova. Chaque village avait son prêtre à sa tête, et chaque arrondissement son protopope. On chantait des hymnes, et on entendait partout ce verset:

«Dieu de la force, sois avec nous!»

Mais le camp turc passa à côté de la capitale et s'établit vers l'occident de la ville sur la colline, et vers le nord du monastère Cotroceni. Au milieu du camp, Duhamel établit aussi sa tente, ou, pour mieux dire, sa tanière, à côté de Fuad-Effendi, l'exécuteur de ses ordres, qui n'y était que pour le luxe; car, pour la destruction des intérêts des Turcs, il suffisait de Duhamel et de ses roubles, ainsi que de quelques ciocoï pour corrompre quelques officiers turcs.

Le peuple se transporta aussi devant le camp turc au bas de la colline, et attendit toute la journée. Perdant patience, il vint de nouveau chercher le métropolitain pour essayer de le ramener dans le camp turc à la tête d'une députation. Fuad-Effendi refusa de nouveau de recevoir la députation, et ce ne fut que le soir qu'il envoya une réponse, portant que, le lendemain, à midi, il inviterait une députation des habitants de la ville à se rendre auprès de lui. Le peuple, indigné, se décida à rester encore et à attendre toute la nuit. Il s'empressa d'envoyer la lettre suivante à Fuad-Effendi:

Excellence,

Depuis dix-huit années le peuple roumain gémit sous l'infâme Règlement organique qui séparait la Terre Roumaine de la Turquie, et paralysait ses relations avec la Sublime-Porte; depuis dix-huit années, la voix de ce peuple fut étouffée. Il n'y a que trois mois et trois jours que sa voix se fit entendre dans tout l'univers, et S. M. le Sultan s'est assuré qu'il avait un peuple vassal et fidèle, et les Turcs se sont convaincus que les Roumains étaient leurs frères sous le même père. Trois mois le nom du Sultan a été glorifié d'une manière telle qu'aucun souverain sur la terre ne fut jamais béni de la sorte. S. E. Suleyman-Pacha, célèbre dans les armées et dans les conseils, connu dans l'Europe à l'honneur des Musulmans, vient de voir ce peuple, et en véritable Musulman, jaloux de la gloire du Sultan et de la nation ottomane, il sut honerer le nom de ce grand monarque.

Dès l'arrivée de Votre Excellence à Giurgevo, la Nation roumaine se voit humiliée, et les cœurs chaleureux d'un peuple entier se refroidissent de jour en jour. Nos députations ne sont pas reçues, nos ministres sont renvoyés. Hier, une députation pacifique et pleine d'amour, une députation de soixante mille hommes, représentant toutes les villes et les villages, ayant à sa tête le métropolitain, qui abandonna tout exprès son lit de douleur, vint vous féliciter et vous présenter ses désirs et ses vœux. Et Votre Excellence ne l'a pas reçue! Êtes-vous venu comme ennemi? Nous ne le croyons pas; car nos cœurs sont amis. Êtes-vous venu comme juge pour punir? Vous n'avez aucun motif pour cela dans le dix-neuvième siècle; car les Roumains ne sont coupables de rien, ni vis-à-vis des nations, ni vis-à-vis des individus. Leur fidélité envers la Sublime-Porte est inébranlable, et leur prudence est devenue exemplaire. La conduite de Votre Excellence est inexplicable pour les Roumains.

Les Roumains remplissent un de leurs devoirs en vous déclarant qu'un Musulman sert très mal le Sultan s'il ne regarde *pas avec des yeux de véritable Musulman dans le fond des cœurs des Roumains.*

Venez-vous établir de nouveau le Règlement? Cela n'est plus possible, car il est le livre maudit, le livre qui séparait les Roumains des Turcs. Venez-vous nommer et installer un caïmacam contre la volonté du peuple? Mais il n'y a pas un homme honnête dans la Terre-Roumaine qui oserait accepter une fonction du régime maudit. Caïmacam du vieux régime, fonctionnaires qui lui obéiront, traîtres indigènes, satellites étrangers, tous périront avec nous; et Votre Excellence rendra compte de ce fait devant Dieu et devant le Sultan, car vous seriez venu pour troubler la paix et refroidir les cœurs d'un peuple envers son auguste et gracieux suzerain. Les Roumains n'ont déclaré la guerre à personne, et les Turcs sont leurs frères; mais malheur aux traîtres envers la patrie et la Turquie! Les Roumains ne se servent pas des armes, mais ils ont une colère sacrée et terrible comme la colère le Dieu. Leurs bras sont nus et leurs armes dorment en silence suspendues à leurs foyers, et lorsqu'elles se réveilleront, ce sera pour s'unir à celles des Turcs, et non pour les combattre. Deux millions cinq cent mille hommes n'ont qu'une voix, et Votre Excellence serait injuste si elle n'entendait que la voix d'une cinquantaine de créatures vendues aux ennemis communs, perfides envers la Porte.

Le peuple réclame ses droits consacrés par les traités; il réclame vingt-deux articles jurés devant le ciel et les hommes; et en donnant son cœur aux Turcs, il a le droit le demander en échange le leur. Ces baïonnettes, ces carabines, ces canons sont terribles pour des ennemis; quant à nous, ils ne nous effraient pas, car nous sommes amis. Les baïonnettes turques deviennet molles comme la cire dans les poitrines roumaines car ce sont des poitrines de frères, et se tremperont comme l'acier dans le feu de notre amour pour les Musulmans, et de notre juste haine contre nos ennemis communs. Tout le camp musulman a du cœur, de l'intelligence, une loi.

Fuad-Effendi, regardez-nous avec des yeux de Musulman, et soyez fidèle au Sultan, soyez fidèle comme les Roumains…, et la gloire de l'empire turc sera grande.

Salut et franternité.

(Suivent les signatures.)

Le 12 septembre 1848.

Quittons un peu le rapporteur du *Journal de la Transylvanie* pour rendre compte à nos lecteurs de quelques petites occupations de M. Duhamel à la veille de l'entrée des Turcs à Bucaresci.

Le soir du 12 vers le 13 septembre, le commissaire de l'Empereur toujours orthodoxe jugea à propos de quitter le camp turc et d'entrer dans la capitale, pour s'occuper dans l'hôtel du consulat russe, comme une providence moscovite, du sort de cette ville si paisible et si heureuse jusqu'alors.

En entrant dans son appartement il prit une plume et du papier, et écrivit à Fuad-Effendi un petit billet en faisant semblant qu'il lui surgissait une idée (mais cette idée il l'avait conçue déjà depuis longtemps). Il lui écrivit qu'entrant dans la ville, une sorte d'inquiétude l'avait saisi, et ne pouvant compter sur l'esprit des habitants à son égard, en tout cas, il le priait de vouloir bien lui envoyer deux cents cavaliers qui lui serviraient de garde et préviendraient même tout résultat fâcheux.

Fuad-Effendi, en recevant ce billet si simple et si naturel, ne trouva aucun inconvénient à lui accorder cette complaisance. Sans consulter personne, il lui répondit que ses ordres seront exécutés. La réponse partit; le naïf commissaire turc fit appeler Omer-Pacha, le commandant en chef des troupes, et lui dit d'ordonner qu'on mît à la disposition de son collègue, M. Duhamel, le nombre demandé de cavaliers. Mais Omer-Pacha, vieux soldat expérimenté, ne crut pas devoir exécuter un pareil ordre, contraire à la discipline d'après sa manière de voir.

– Je ne puis pas manquer à ma parole, lui répliqua Fuad-Effendi; j'ai promis à Duhamel, et il attend en ce moment les cavaliers.

– Je suis désolé que vous ayiez engagé votre parole si promptement sans me consulter; car je ne puis pas envoyer dans une ville amie, pour la première fois, au milieu de la nuit, deux cents soldats sans avoir averti la ville. On sonnera l'alarme; il y aura un malentendu; le peuple se soulèvera, et le nombre des soldats étant peu considérable, inspirera peu de respect. Nous sacrifiérons les soldats; nous serons forcés après de punir un peuple qui sera presque innocent et dupe. Non, je ne puis donner de pareils ordres, à moins que vous n'en preniez toute la responsabilité.

Fuad-Effendi resta pensif et trouva bon le refus de l'expérimenté pacha. Il se mit de nouveau à écrire et à faire des excuses à Duhamel. Mais le commissaire, qui veillait comme la *providence* dans sa tanière consulaire, se basant sur la première réponse, n'avait pas tardé à envoyer ses anges[1] dans différentes parties de la ville pour faire sonner les cloches et donner l'alarme, annonçant que les Turcs étaient entrés dans la ville pour y porter le feu et le pillage. Il était déjà onze heures du soir; tout le peuple se souleva, tout le monde s'arma et courut de toutes parts pour se mesurer avec les Turcs et leur disputer l'entrée. Les uns se rendaient en toute hâte aux barrières, et la plus grande partie du peuple se concentra au palais pour défendre le gouvernement. C'était un spectacle effrayant et beau à la fois. On n'entendait que la voix des mille cloches de Bucaresci mêlées aux cris de vengeance; à la lueur des torches on ne voyait que des figures pleines de courage, respirant le désir de la vengeance. Tous ces signes indiquaient à Duhamel qu'il triomphait; il était sûr que les deux cents Turcs étaient déjà tombés victimes de la colère populare si habilement excitée par ses manœuvres. Il ne s'attendait plus qu'aux représailles du camp turc, au bombardement de la ville, au massacre, au pillage, aux cris des Roumains demandant les Russes pour venir les sauver. C'était le prétexte qu'il cherchait depuis longtemps pour faire entrer aussi les troupes russes.

Mais le peuple courant de toutes parts aux barrières, au palais, finit par voir que c'était une fausse allarme, et en même temps Duhamel ne tarda pas à recevoir de Fuad-Effendi le second billet plein de politesse et d'excuse de sa part. Le peuple se tranquillisa, et le commissaire russe mordait ses lèvres et se tordait les mains en voyant échouer ses vues *providentielles*; car il comprit de nouveau qu'une occasion favorable lui échappait encore de faire protéger le pays roumain par les baïonnettes de son maître. Pour jouer la comédie pourtant, il fit semblant de n'avoir pas dormi de toute la nuit, et le lendemain on le trouva dans le camp, car il avait encore à y faire beaucoup de choses, comme nous allons le voir.

---

[1] Les mêmes hommes qui se trouvaient à la tête de ceux qui demandaient à brûler le Règlement, les mêmes hommes gradés par Stirbeïu.

LIVRE X
LA CATASTROPHE

I

Retournons au rapporteur du *Journal de la Transylvanie*: „Le lendemain de bon matin, au lever du soleil, un pacha, accompagné du secrétaire de Fuad-Effendi, suivi d'une escorte de cinq à six Turcs, vint chez le métropolitain, portant une lettre par laquelle le commissaire de la Sublime-Porte invitait ce prélat à réunir tous les principaux boyars, les notables et les premiers négociants de la ville, à venir dans le camp de même jour, à midi, pour entendre les volontés du Sultan (si c'étaient les volontés du Sultan et non de Duhamel).

Le même pacha suivit la grand'rue Mogossoë, peut-être dans le but d'inspecter la ville, et se rendit chez l'ex-bano A. Philippesco, appelé le Renard. Là se réunirent ensuite tous les ci-devant boyars et les réactionnaires actuels. La police fit prévenir de suite les boyars, les notables, les négociants principaux et les chefs de corporations, afin qu'ils se réunissent tous, à dix heures, au palais, où à l'heure fixée se rendirent aussi tous ceux qui s'étaient rassemblés chez M. le Renard. À onze heures ils se mirent en marche du palais vers le camp turc, le métropolitain en tête, accompagné des archimandrites et des prêtres. À midi, la députation, au nombre de plus de deux cents individus, se trouvait dans la grande tente de Fuad-Effendi.

Nous nous écartons ici un peu de la narration des événements pour décrire la situation du lieu.

Le camp turc, comme nous l'avons dit, était établi vers le nord du monastère Cotroceni. Vers le sud-ouest de la ville est située la caserne roumaine d'infanterie. Le camp du peuple était au bas de la colline entre la ville et le camp turc, vers la barrière de la rue nommée *Podu de Pamênt*.

La députation de la ville, composée de plus de deux cents personnes, entra comme nous venons de le dire dans le camp turc. Fuad-Effendi l'attendait debout dans sa tente tenant dans la main un papier qu'on appelait firman, et qui n'était qu'une simple proclamation de sa part adressée aux boyars et à tous les habitants du pays, une véritable parodie des volontés du Sultan, rédigée sous l'inspiration de Duhamel. Nous dédaignons de la reproduire. Quiconque souhaiterait la voir, pourrait la trouver imprimée, et même déchirée et foulée aux pieds dans les rues de Bucaresci; sa date est du 13 septembre, avec la signature FUAD-EFFENDI en lettres *majuscules*, pour que tout le monde le sût[1].

---

[1] Nous devons communiquer cette pièce à nos lecteurs, pour qu'on puisse juger de sa bonne foi; la voici.

Les parenthèses nous sont rapportées par des témoins oculaires. Elles étaient les réponses de la députation indignée.

MESSIEURS,

Une révolution inspirée par l'esprit du communisme (*Calomnie! Calomnie!*) contre lequel toute l'Europe actuelle lutte et triomphe aujourd'hui, a éclaté chez vous. Elle a troublé la paisible sécurité que vous goûtiez au sein des institutions nationales que la Sublime-Porte vous avait accordées. (*Jamais la Turquie n'a été plus cruellement humiliée.*)

Les principes de cette révolution sont tout à fait contraires à la nature des Constitutions des autres provinces de l'Empire Ottoman (*Conquises par le sabre.*) et portent atteinte aux droits de suzeraineté de notre auguste monarque, ainsi qu'aux liens politiques de la Porte avec la Russie, liens que Sa Hautesse désire conserver dans toute leur intégrité. (*Attention!!!*)

Vos législations ne peuvent jamais acquérir des améliorations tant qu'elles prendront leur source dans le désordre des révolutions et dans l'entraînement des passions. (*Comme le vôtre.*)

La députation présentée, le fameux envoyé de noire et sanglante mémoire commença à lire ce papier, par lequel il répétait une seconde fois qu'il était venu pour ramener la paix

---

Il faut donc que l'ordre légal soit rétabli tout d'abord, et que la moindre trace de votre révolution soit effacée. Telle est la décision suprême et inébranlable de Sa Hautesse le Sultan, mon maître et le vôtre. (*Par le droit de conquête, sans doute.*)

En vous conformant à cette décision, vous mériterez son auguste clémence, tandis qu'en persistant à méconnaître vos devoirs de sujets fidèles, vous attirerez sur vos têtes les effets de sa juste colère! (*Quelle insulte pour le Sultan!*)

Habitants de la Valachie! la voix paternelle de votre *souverain* (*Suzerain! suzerain!*) vous parle en ce moment; placez votre confiance dans son amour pour vous, dans (*Les intrigues de M. Duhamel?*) et ne prêtez plus l'oreille à des promesses si vous voulez trouver le bonheur (*Quel bonheur, quel bonheur!*) dont vous êtes privés dans l'état actuel de votre patrie.

Sa Hautesse le Sultan, afin de donner la force nécessaire à l'administration de votre pays, a décidé de remplacer la caïmacamie de trois membres, stipulée dans le Règlement organique, par une seule personne, qui remplira les fonctions de cette caïmacamie. A cet effet, j'ai choisi, au nom du Sultan, le logofète Constantin Cantacuzène, lequel se recommande par la considération dont il jouit parmi vous (*Comme il est satirique!*) et pour son respect pour les institutions réglementaires. (*A la bonne heure!*)

Celui-ci, aidé de mes conseils et de ceux du général Duhamel, chargé de pouvoir de Sa Majesté l'Empereur de Russie (*Attention!*), nommera un ministère provisoire, composé des hommes les plus considérables du pays, (*Les plus russes possible*) et exécutera fidèlement les ordres de votre Sultan. La présence de l'armée impériale, qui est venue en Valachie pour maintenir l'ordre légal (*On reconaît la belle journée dés le matin!* Proverbe roumain.) est une garantie suffisante pour la tranquillité de l'intérieur. (*Sic*) Son Excellence Omer-Pacha, général en chef de l'armée impériale, sera provisoirement gouverneur militaire de la ville de Bucaresci. La police et la milice du pays seront également aux ordres de Son Excellence.

Boyars! rentrez dans vos foyers, accourez autour de moi afin de m'aider à rétablir l'ordre et la tranquillité au sein du pays. C'est là l'œuvre que j'ai pour mission d'accomplir, l'œuvre que nous désirons tous voir se réaliser.

et l'ordre dans le pays, comme si la paix et l'ordre nous manquaient. Par une flagrante violation des droits et des traités, pour irriter les esprits, il évita partout dans son manifeste le nom de suzerain et désigna le Sultan comme souverain du pays. En calomniant le mouvement roumain, il lui donnait pour origine l'esprit du communisme, chose qui jamais n'a passé par la pensée des Roumains. Puis usurpant les droits du pays, il nommait sans aucune forme comme caïmacam M. l'ex-logofète C. Cantacuzène, en le recommandant, suivant l'inspiration de Duhamel, comme un homme qui jouissait d'une grande considération parmi les Roumains, et qui était reconnu par ses qualités et *son respect pour les institutions réglementaires*.

Je n'ai pas l'honneur de connaître de près M. Cantacuzène; je ne sais que ce que l'histoire dit de lui. A la première venue de Duhamel à Bucaresci, sous A. Ghica, M. Cantacuzène, à la suite d'une demande faite par ce porteur de justice russe, fut destitué de son poste de secrétaire d'État sous la désignation

---

Prêtres! serviteurs de Dieu, votre devoir est de prêcher l'union et la soumission; (*Même au knout.*) efforcez-vous de remplir vos devoirs envers Dieu (*Quel blasphème*) et envers les hommes.

Négociants et vous artisans! Les lois du pays vous ont protégés jusqu'à présent; (*Demandez aux dorobans de la police.*) il est donc de votre devoir et de votre intérêt de donner l'exemple de la soumission (*En vous laissant de nouveau garroter par les sbires de Mano.*) envers l'ordre légal du pays.

Habitants des campagnes! Retournez à vos champs pour vous remettre au travail de la terre, (*Pour recevoir et nourrir les Cosaques destinés à menacer les Turcs.*) de cette terre qui a été pour vos pères et qui est pour vous et vos enfants, une source de bonheur. (*Che bella cosa se fosse vero!*) Laissez aux mains paternelles du gouvernement le soin d'alléger vos souffrances! (*Quel sarcasme!*)

Fait au quartier de Bucaresci, 1848 septembre 13(25).

Signé le référendaire du Divan Impérial
FUAD-EFFENDI,
Commissaire Impérial dans les Principautés."

de *voleur*. Et à présent le même Duhamel, par son instrument Fuad-Effendi, le recommande aux Roumains comme un *bijou réglementaire*.

Après la lecture de cette publication, M. Cantacuzène fut proclamé *Papa tace* Mustafa, *Papa tace* caïmacam; il s'inclina avec un respect tout à fait *caïmacamesque*, et avec une reconnaissance profonde comme s'il avait été nommé seigneur de la Valachie, seigneur tout entier de pied en cap; puis avec un sentiment plein de pathos, il éleva la voix et dit: «Je serai fidèle à la Sublime-Porte et à la Russie.» Comme s'il avait dit: Je servirai à la fois Dieu et Mammon. On dit que Fuad-Effendi l'apostropha, et lui dit: «Soyez fidèle, Monsieur, à votre patrie». On peut voir entre quelles mains est tombée la Valachie! M. Cantacuzène se montra moins Roumain que Fuad-Effendi ne se montrait Turc, et même que ce Turc tout étourdi n'était Roumain.

C'est alors que le jeune Cantacuzène, Jean, fils du feu roumain caïmacamisé, ne put souffrir davantage l'opprobre qui tombait sur lui, et du milieu des députés poussa ce cri douloureux: «Mon père! n'acceptez point une pareille fonction.» Les députés indignés de la lecture d'un soi-disant firman calomniateur, et plus encore de la forme violatrice par laquelle on imposait un chef de gouvernement, s'adressèrent au nouveau caïmacam, et l'exhortèrent par des menaces à ne pas se rendre de cette manière l'instrument de l'humiliation de la Nation et de la violation de ses droits. Il s'engagea une petite dispute qui devint un peu animée. On dit que quelques-uns d'entre les députés menacèrent du doigt Fuad-Effendi, en lui faisant sentir qu'il assumait une grande responsabilité sur sa tête. On dit même que Fuad-Effendi lui-même eut la finesse de se plaindre qu'un des députés avait levé son bâton et frappé un des satellites de Son Excellence; mais nous sommes certains que c'est une pure invention. Au moins nous croyons

que Fuad-Effendi n'aurait pas eu la bassesse de descendre jusqu'à un tel degré de mensonge.

En tous cas, la dispute fut assez animée, ou mieux, on l'avait préparée pour devenir telle. Fuad-Effendi, voyant que les choses arrivaient au but qu'il s'était proposé, se retira de cette grande tente, en criant: «Qui est réglementaire me suive, et que celui qui veut des réformes reste en arrière!» Alors la députation fut divisée: un schisme d'une quarantaine de ciocoï vendus suivirent le Turc, et plus de deux cents citoyens restèrent sur la place. Dans ce moment, tout allait selon le programme tracé d'avance entre Duhamel et Fuad. La ville était vide d'habitants; le peuple attendait, réuni en bas de la colline en face du camp, ses chefs et ses députés qui étaient au milieu des Turcs. Le camp musulman était prêt à marcher et n'attendait que le signal.

Un coup de pistolet se fit entendre; plus de mille soldats qui avaient reçu des ordres à ce sujet vinrent à ce signal et entourèrent les députés en leur faisant savoir qu'ils étaient arrêtés; on avait pris toutes les mesures pour que personne ne s'échappât du camp pour aller annoncer au peuple ce qui s'y passait. Les réactionnaires s'étaient retirés avec Fuad-Effendi, et criaient, dans leur patriotisme exemplaire, qu'il fallait pendre sur-le-champ tous les députés arrêtés, et mitrailler un peuple de plus de cent mille hommes sans armes, qui avait l'impertinence de demander justice. Parmi les crieurs on distinguait M. Philippe Linge, qui depuis trois mois déplorait avec tous ses enfants la perte de sa grande et ancienne noblesse[1].

Les députés arrêtés avaient été placés entre trois rangs de soldats, qui dirigeaient leurs baïonnettes vers eux, et les bouches de canon étaient aussi dirigées vers eux et prêtes à faire feu! Les députés restaient debout sous un soleil ardent, dévorés par la soif. Les réactionnaires avec Duhamel et Fuad-Effendi tenaient conseil, et vers quatre heures après-midi, l'armée turque reçut l'ordre d'entrer dans la ville, où rien n'avait pu pénétrer de ce qui venait de se passer dans le camp. L'armée fut divisée en trois colonnes; l'une fut destinée à accompagner le caïmacam avec les réactionnaires et à les conduire par un chemin très éloigné de l'endroit où se trouvait le peuple réuni; l'autre devait entrer par la barrière de Michaïu-Voda, où se trouvait la caserne d'infanterie roumaine; et le troisième s'avança vers la barriére de la rue *Podu de Pamênt*, où se trouvait le peuple.

---

[1] C'est le fils naturel d'un Français vagabond, né d'une tzigane esclave. Par l'égalité politique dont a toujours joui la Valachie, il parvint au grade de grand vornic pendant la regime phanariote.

Nous laissons pour un moment les deux autres colonnes afin de suivre cette dernière. La cavalerie entoura le peuple pour ne plus laisser personne rentrer dans la ville, et pour qu'il ne pût recourir aux armes. Les masses de paysans ne se doutant de rien, venaient à la recontre des Turcs en chantant des hymnes, en criant; vivat! et en les saluant par leurs étendards. Les braves et disciplinés Turcs commencèrent par leur arracher des mains les étendards et par les rompre sur la tête et sur les épaules de ceux qui venaient les recevoir avec amour et fraternité. Les croix furent de même arrachées, jetées et foulées dans la poussière, et le plat et le tranchant des sabres résonnaient sur les épaules de ces hommes bons et loyaux. La plus grande partie du peuple était déjà entourée, et celle qui s'était échappée et se trouvait hors du cercle armé, se précipita au devant des Turcs qui allaient entrer dans la ville, et se jeta la face contre terre pour que les Turcs passassent sur leurs corps avant d'envahir la capitale. Les Turcs, au temps qu'ils étaient indisciplinés, dédaignaient de frapper des hommes désarmés et de faire feu contre eux; en ce moment, sous le commandement de Duhamel, ils n'étaient plus aussi timides

pour avoir peur d'hommes sans armes. Ils passèrent sans aucun scrupule sur leurs corps mutilés et écrasés sous les pieds des chevaux.

Quelques-uns d'entre les gardes nationaux s'étant échappés, s'empressèrent de venir au palais administratif afin d'avertir les Lieutenants qui depuis deux jours s'y trouvaient en permanence. Alors comme c'était l'heure du dîner, ils se trouvaient à table; on portait un toast à la santé des Turcs et des Roumains, lorsqu'on reçut la nouvelle que les Turcs foulaient aux pieds les croix, les étendards et les Roumains même.

*

Il faut nous arrêter ici un peu pour rendre compte de la décision que les membres de la Lieutenance avaient prise depuis quelques jours. Ils avaient employé tous les moyens pour s'entendre avec Fuad-Effendi et connaître les instructions dont celui-ci était porteur. Mais voyant que le commissaire turc évitait toute occasion et persistait même à être dans les ténèbres et à ne pas se rendre compte de ce qui se passait autour de lui, ils se décidèrent à rester calmes dans leur situation naturelle et légale, comme un gouvernement régulier, reconnu au nom du Sultan; ils n'avaient qu'à attendre la manifestation de Fuad-Effendi, car celui-ci venait au nom du Sultan, et surveiller l'ordre et la tranquillité publique jusqu'à une nouvelle face des affaires. Depuis quelques jours, ils s'étaient donc décidés à rester en permanence à leur poste dans le palais administratif. Ils n'avaient plus revu leurs maisons, ainsi que leurs familles, pour ne pas laisser un seul moment la capitale sans guide et sans conseil jusqu'à la nomination d'un nouveau gouvernement qu'ils pensaient toujours devoir être formé à la suite d'une élection.

Il existait pourtant une certaine différence d'opinions entre les membres de la Lieutenance. Deux d'entre eux, MM. N. Golesco et le général Tell, voulaient rester toujours en permanence, quand même Fuad-Effendi les aurait destitués dans le camp. Ils pensaient qu'ils avaient le droit de gouverner tant que le peuple demeurait content de cette Lieutenance.

Ils se basaient sur cette forte raison: «Le peuple nous a élus, c'est le peuple qui a le droit de nous destituer.» M. Héliade disait: «Nous devons rester en permanence jusqu'à ce que nous ayions la nouvelle de la nomination d'un autre gouvernement par l'élection, ou imposé par la force. Dès ce moment, notre persistance à demeurer à notre poste serait considérée comme une déviation de notre proclamation constitutionnelle; ce serait même le signe que nous aurions l'ambition de gouverner encore; que nous aurions cherché à nous maintenir par le peuple, ce qui serait tout à fait contraire à nos véritables intentions et à nos principes. Nous avons proclamé la Constitution, et nous ne pouvons plus gouverner sous un régime réglementaire. Puis, il faut penser aux conséquences d'une telle conduite; car, si nous n'en subissons pas la responsabilité, au moins nous en supporterons à juste titre le ridicule.»

Telles étaient les opinions et les discussions des membres de la Lieutenance, lorsqu'on vint leur annoncer l'entrée des Turcs dans la ville, leur conduite et la nomination arbitraire du nouveau caïmacam, sans considération aucune pour les droits du pays. M. Héliade se leva alors, porta un toast à l'avenir de la Patrie, ôta son écharpe et dit: «J'ai rempli ma charge. La capitale et le pays sont actuellement dans les mains des Turcs. Ce sont eux qui répondront dorénavant de toutes les conséquences de leurs actes. Quant à moi, je me retire.» Et il fit ses adieux.

La cour était remplie par les habitants inquiets de la ville, et lorsqu'ils virent Héliade descendre, ils lui demandèrent ce qu'ils devaient faire. Héliade leur répondit de se tenir tranquilles et conséquents avec leurs principes; d'aller chacun chez soi pour ne pas fournir de prétexte à des malheurs que la patrie ne méritait pas. «Que le mal arrive de toute autre part, ajouta-t-il, pourvu qu'il ne vienne pas de nous, l'aggreseur sera responsable.»

Les mêmes conseils furent répétés par les deux autres Lieutenants. Mais le peuple persistait à prendre les armes: «Laissez-nous faire, disait-il, et jusqu'à ce soir nous sommes en état d'en finir; les ennemis seront même enterrés.» – «Nous n'avons d'ennemis, dit Héliade dans la cour, que les Russes, et les Russes son loin de nous; ils nous oppriment en ce moment par les Turcs que nous avons proclamés nos frères. Nous n'avons que la force morale et légale; il ne faut pas la perdre par des imprudences. Si les Turcs en ce moment sont aveugles, ou forcés d'agir de cette manière, il viendra un temps où ils verront clair, et où, forts de nos droits, nous les aiderons à combattre l'ennemi comun.»

Héliade se retira. Le peuple fut exhorté par le gouvernement à se retirer en ordre; et pour ne donner aucun prétexte à la force, la compagnie qui était de garde dans le cour du palais avait reçu du général Tell l'injonction de se retirer dans la caserne et d'abandonner le palais à toute éventualité. Les deux membres de la Lieutenance y restèrent seuls, sans armes, sans gardes, attendant avec résignation, et répétant les mêmes conseils à tout citoyen qui se présentait pour venir défendre le palais.

*

La colonne des Turcs, entrée par la barrière de *Podu de Pamênt*, avançait déjà, fantassins et cavaliers, les canons chargés et les mèches allumées. L'autre colonne conduisait à la métropole le caïmacam et les boyars du parti russe.

Venons à la troisième colonne qui entrait par la barière de *Michaïu-Voda*, ou de la caserne de Spyro.

La veille du 13 septembre, le colonel du régiment en garnison, Radu Golesco, s'était présenté devant le général Tell en lui demandant ce qu'il devrait faire si les Turcs, en entrant, réclamaient la caserne.

– Les Turcs son nos hôtes, lui répondit le général, nous devons leur céder les casernes. Celle de la cavalerie est déjà évacuèe dans ce but. Dans celle de l'infanterie, les soldats doivent attendre, se réunir au dernier moment avec la compagnie de pompiers, et à l'arrivée des Turcs, les recevoir avec les honneurs dus, se retirer en ordre et leur céder la caserne.

– Mais si l'on nous demande les armes? répliqua le colonel.

– Ne pas les rendre, répondit le général d'un ton décisif. Les amis ne demandent pas les armes.

Telles étaient les ordres donnés aux soldats roumains en garnison, dont le nombre s'élevait à quatre cents, et celui des pompiers à deux cents.

Lorsque la nouvelle ariva dans la caserne que les Turcs s'approchaient, on fit avertir la compagnie de pompiers d'y venir, pour être réunis, selon les ordres, au moment de la réception.

Les quatre cents soldats de la caserne étaient rangés de front dans la cour, et à l'approche des Turcs, la musique entonna la marche cérémoniale et les soldats présentèrent les armes. Les Turcs ne faisaient aucune attention à ces marques d'honneur, et au lieu de s'arrêter devant la porte pour y entrer, ils précipitèrent leurs pas pour passer de l'autre côté. Leurs canons traversèrent le passage au grand galop des chevaux, et tous les Turcs passèrent en grande hâte pour se porter entre la caserne et la *cour brûlée*, d'une manière qui présageait toute autre chose qu'amitié et paix: ils se mettaient presque en embuscade.

C'est dans ce moment que la compagnie de pompiers, traversant la *cour brûlée*, s'approchait de la caserne. Son capitaine, M. Zaganesco, s'inquiéta à l'apparition d'une disposition și équivoque de la part des Turcs. Nous laisserons ici parler M. Zaganesco lui-même.

«Dès que je vis cette disposition tout hostile, je voulus m'arrêter et commander à ma troupe de se retirer en arrière; mais je connaissais les ordres donnés et je me déterminai à passer en avant pour rejoindre les autres soldats dans la caserne. Je commandai le *pas précipité*, et avec mes soldats, les fusils nonchalamment posés sur l'épaule, je me suis frayé passage parmi les Turcs en fendant leurs rangs à droite et à gauche. Je vis les mèches allumées auprès des canons et les Turcs nous attendant venir devant leurs bouches. Je commandai de précipiter la marche. Les Turcs commandèrent que tous les leurs, que j'avais séparés à droite, passassent de leur côté à gauche; dans leur précipitation désordonnée, un soldat turc trébucha et se heurta avec un de mes soldats qui formaient la queue et tomba. Un officier turc frappa de son sabre mon soldat; un autre soldat turc, imitant son officier, déchargea son fusil sur un des miens qui tomba de suite. Nous étions alors en face des canons, et je commandai de précipiter le pas pour nous approcher de la caserne. Mes soldats n'avaient pas les fusils chargés. Lorsque plus de la moitié de notre colonne eut franchi la direction des canons, et lorsque les Turcs étaient passés tous à la gauche pour n'être plus en butte au feu des pièces qui nous attendaient, le premier coup d'un canon ouvrit un large passage dans ma colonne; les coups se répétèrent et tuèrent plusieurs des miens. Les décharges répétées des fusils et des carabines suivirent les décharges des canons; mais nous étions déjà sur la défensive, car nous étions derrière les murs de la caserne. Mes gens chargèrent leurs fusils et je commandai le feu. Plus de trois décharges eurent lieu du côté des nôtres; mais la mitraille turque nous faisait de grands dommages. Lorsque les canons se déchargaient, les miens se couchaient par terre; mais désespérés, en se levant, ils s'écrièrent tous comme un seul homme: *Sur les canons, enfants, car ils nous ravagent.* D'un seul bond ils se précipitèrent; les canons étaient chargés et on se préparait à mettre de nouveau le feu à l'amorce; mais ils étaient déjà au pouvoir des miens; ils les retournèrent contre les rangs serrés des Turcs, et firent feu. C'est alors que se fit le ravage terrible dont les Turcs se plaignent encore à juste titre, car la mitraille ne s'arrêta que sur des corps humains. Les miens étaient maîtres des canons, mais comment les défendre? Un colonel ou un major turc lança son cheval contre moi; pour ne pas le laisser s'approcher, j'arrachai le fusil des mains d'un de mes soldats et, en visant l'ennemi, je le renversai de son cheval. Nos frères de la caserne ne cessaient pas de faire feu, mais leurs balles venaient de trop loin. Nous avions épuisé nos cartouches, quelques-uns coururent dans la caserne pour en prendre. C'est alors que le général turc, qui venait de perdre son cheval, commande que le feu s'arrête. Nos soldats de la cour de la caserne élevèrent aussi un mouchoir blanc au bout d'une baïonnette. On commença à parlementer et à s'expliquer. Le colonel Golesco avança vers les Turcs pour parler. Mon lieutenant Danesco était blessé et gisait la tête reposée sur un tronc de bois. Un Turc s'approcha de lui, le piqua de sa baïonnette. Danesco leva sa tête presque mourante; le Turc voyant qu'il vivait encore, lui déchargea son fusil dans le crâne et le tua. Un citoyen qui se trouvait là s'indigna de cet acte de cruauté; il arracha un pieu d'une des palissades et en déchargea un coup sur la tête du Turc sans défense, qui ne s'y attendait pas, et qui tomba étourdi; le citoyen lui arracha son fusil, lui perça la poitrine, se précipita sur un autre Turc qui venait contre lui, le tua aussi d'un coup de baïonnette, lui arracha son fusil et se précipita en toute hâte dans le quartier d'Isvor.

En attendant, le reste de mes soldats était déjà dans la cour de la caserne et s'était réuni aux autres. Les pauvres hommes, décimés par la mitraille, hors d'eux-mêmes par la rage et le désespoir, m'entourèrent de cris rauques et menaçants: *Que signifie cela, capitaine?* me demandait chacun à la fois. *Vous nous conduisez ici les fusils déchargés, les Turcs nous assomment comme des bêtes. Nous sommes trahis! – Trahis! trahis!* répétèrent-ils tous en me menaçant. Je ne savais plus que répondre; j'avais perdu toute présence d'esprit. Je m'écriai moi aussi: *Trahis! mes frères, mais par les Turcs. Mourons tous en braves! – Mourons! mourons!* s'écrièrent-ils tous à la fois. Leurs cris n'avaient aucune ressemblance avec la voix humaine, c'étaient des rugissements de lions. Les Turcs, effrayés, s'écriaient aussi: *Dour, dour, cardaches* (arrêtez, arrêtez-vous, frères). Ils criaient que c'était un malentendu, et nos chefs qui parlementaient vinrent accompagnés d'un certain Bulgare grecquisé, roumanisé à Giurgevo, un certain pitar Grégoire.»

C'est un réactionnaire payé, homme de toutes les couleurs, ciocoïu dans le temps de Bibesco, patriote à sa chute, excitateur du peuple pour arrêter et maltraiter Villara et J. Mano à Giurgevo, adorateur de la Constitution lorsqu'elle était dans sa vigueur, son persécuteur lorsqu'elle chancelait, espion des Russes au besoin, interprète des réactionnaires auprès des Turcs, conducteur de l'armée turque sur le chemin de Giurgevo et par les avenues de la capitale, instrument habile de Duhamel pour acheter et corrompre quelques-uns des Turcs, vendeur des chrétiens, en un mot, assimilation incarnée des grands ciocoï.

«Ce pitar Grégoire, continue Zaganesco, vint et dit à nos soldats de la part du pacha qui commandait cette colonne qu'il y avait eu un malentendu et annonça la paix pourvu qu'ils rendissent les armes et se retirassent chacun chez eux.

A ces mots, nos soldats furent distraits de leur désespoir héroïque qui pouvait faire des merveilles dans ce moment où ils étaient tous réunis et munis de cartouches. Ils se calmèrent, se consultèrent avec les officiers sur ce qu'ils devaient répondre au message du pitar Grégoire, et se déterminèrent à céder au nombre et à rendre leurs armes. Ils commencèrent à déposer par terre fusils et gibernes. Deux de mes pompiers au fond de la cour, sur le bord de la colline, dans un coin, étaient encore armés. Les Turcs criaient, dans leur langue, de déposer les armes; comme mes soldats ne comprenaient pas le turc, quelques coups de fusils partirent du côté de l'ennemi, et tous les deux tombèrent morts.

Les nôtres s'éloignant un peu de leurs armes abandonnées, quelques-uns étaient déjà sortis de la cour, lorsque les coups des canons non renversés recommencèrent à tirer contre eux; la mitraille les décimait horriblement. Ils prirent la fuite en tous sens. Je me trouvais encore dans la cour, je pris la route qui conduisait en bas sur le côté de la colline, j'entrai dans un jardin, je le traversai, je parvins dans une cour, et je sortis dans une rue. Je ne savais pas où je me trouvais. Un citoyen m'aborde et me retient: *Monsieur*, me dit-il, *votre col est rouge, la brodure d'or luit, les Turcs vous voient. Prenez cette rue.* Je suivis son conseil et je parvins dans le quartier de *Dudescu*; là je trouvai asile dans la maison de quelques religieux catholiques où je restai caché jusqu'aujourd'hui. Il n'y a pas une heure que j'apprends que les Turcs me cherchent, accompagnés des hommes qui me connaissent et qui se sont travestis en habits turcs. J'abandonnai mon asile et me voilà fugitif.» (Ce fut dans l'hôtel du consulat anglais que cette déposition fut faite.)

Le capitaine Deyvos, témoin oculaire et acteur dans l'affaire de la caserne de Spyro, fit aussi sa déposition dans le même hôtel; et nous n'en citons que la fin, qui fait en quelque sorte la suite de ce que vient de déposer M. Zaganesco:

«...Après avoir décidé que nous rendrions nos armes, je me présentai au général turc lui rendre mon épée. – Conservez-la, me dit-il. Qui fut l'agresseur? ajouta-t-il. – Vous, lui répondis-je en turc. Il me regarda d'un coup d'œil oblique. – Non, c'est vous, vous! me répliqua-t-il, avec un sang-froid tout à fait asiatique et faisant un double mouvement afirmatif de la tête. Nos soldats déposèrent les armes. En attendant, je vis de nouveau les Turcs prendre une position hostile et tirant furtivement la détente de leurs fusils. Enfants, dis-je à nos soldats, dispersez-vous tant que vous pouvez, et sauve qui peut. Je n'avais pas fini de parler que les fusils et les canons turcs furent déchargés contre les nôtres déjà désarmés. Ils s'enfuirent en tous sens, et je m'enfuis aussi en bas vers le quartier d'Isvor. Les Turcs disent qu'ils n'ont pas tiré contre des soldats désarmés; mais qu'on examine les cadavres, et l'on verra que la plupart n'ont pas de gibernes.

Quant à l'absence presque totale de gibérnes, les charretiers qui ont enlevé les cadavres s'accordent tous à le constater dans leur déposition.

C'est ainsi que les Turcs entrèrent à Bucaresci, ces Turcs qui, un mois auparavant, à Giurgevo, étaient comme des agneaux au dire des paysans, ces Turcs qui s'embrassaient et jouaient avec nos soldats roumains, et qui, avec les habitants de Giurgevo et de tout le district de Vlasca, avaient vécu en frères, en leur inspirant tant d'amour et de confiance.

Toute la nuit du 13 au 14 septembre, ils pillèrent des maisons, dépouillèrent et tuèrent des hommes, des femmes et des enfants, enfoncèrent et violèrent des églises et les dépouillèrent de leurs vases d'or et d'argent. Le lendemain, des bourses, des montres, furent arrachées par force au milieu des rues. Dans les boutiques et les magasins, les Turcs entraient et prenaient tout ce qui leur plaisait sans rien payer, ou en payant ce qu'ils voulaient. Des indigènes, des sujets étrangers des deux sexes furent massacrés. Un caporal de l'agence autrichienne fut tué, un autre blessé; la femme d'un Français fut assasinée avec son enfant. Un sous-officier roumain désarmé fut enlevé du milieu de la rue, traîné dans la caserne et mis en pièces. Un soldat aussi désarmé fut tué au milieu de la rue pour le seul crime d'avoir des bottes que les Turcs lui arrachèrent de suite. Des filles furent enlevées par la force et en plein jour; un murmure universel se répandit dans toute la ville. Les sujets étrangers coururent le troisième jour à leurs consulats respectifs et demandèrent protection. Les consuls se réunirent et se rendirent chez Fuad-Effendi et chez Omer-Pacha, pour leur demander raison de toutes ces scènes. Ils protestèrent tous, et les Turcs commencèrent à s'inquiéter, et particulièrement Fuad-Effendi, qu'on dépeint avec un caractère efféminé et lâche. De peur que des rapports vrais n'arrivassent jusqu'à Constantinople, Fuad-Effendi, instruit par nos vieux ciocoï qui savent dépouiller le monde et se munir ensuite de certificats de gratitude et de reconnaissance (on connaît l'école et le métier de J. Mano), ordonna de rédiger un acte de remerciement au nom des négociants où l'on disait que les Turcs étaient entrés dans la capitale et s'étaient comportés avec humanité et un ordre exemplaire; que la vie, la propriété et la personne même de chacun avaient été respectées; que habitants en général étaient reconnaissants; que par l'arrivée de ces Turcs si doux et si humains, le pays avait été sauvé de l'anarchie; et que la tranquillité avait été rétablie, et d'autres belles choses semblables. Un pareil acte circule en ce moment de boutique en boutique et de maison en maison, accompagné d'une vingtaine de Turcs, la main sur le sabre, forçant les citoyens de le signer. Mais les négociants honnêtes ne voulurent pas, même par la force, livrer un témoignage si faux et si infâme.

Par malheur, il peut se trouver, pour signer un pareil acte, quelques hommes perdus, ou de ces industriels habiles qui n'ont d'autre métier que de spéculer sur tous les événements.

Retournons aux membres de la Lieutenance. Après la nomination arbitraire du caïmacam, et après la retraite de M. Héliade du gouvernement, MM. N. Golesco et Tell restèrent, comme nous l'avons dit, dans le palais administratif, où ils passèrent toute la nuit sans garde et presque les portes ouvertes. Les Turcs avaient déjà occupé toute la ville. Le lendemain, une compagnie d'infanterie et un peloton de cavalerie vinrent occuper le palais administratif. Les deux Lieutenants crurent que ces hommes venaient pour les arrêter; mais les Turcs ne firent que se poster là et mettre des sentinelles au Trésor public. Personne ne fut arrêté ni maltraité. M. Nicolas Golesco sortit sans être interrogé par personne, et se rendit chez Omer-Pacha. Le général Tell y attendit jusqu'à l'heure du dîner, et sortit aussi en pleine liberté; il se rendit dans sa famille.

Tous les membres de la Lieutenance et les ministres du régime constitutionnel furent libres à peu près pendant une semaine. Ils sortaient dans les rues et s'occupaient de leurs affaires sans être inquiétés. Deux des Lieutenants s'en allaient quelquefois le soir chez l'un des consuls étrangers qui, en tout temps, et particulièrement dans ces derniéres circonstances, s'était distingué par un cœur noble et généreux; là, quelquefois pour éviter tout désagrément, ils trouvaient hospitalité et passaient toute la nuit.

Voyant que les murmures se multipliaient dans la ville, et que les intrigues des sbires russes excitaient le peuple à essayer un coup de main pour nécessiter aussi l'intervention des Russes, les membres de la Lieutenance se déterminèrent à quitter le pays et demandèrent leurs passeports. Ils craignaient que le peuple, mécontent du rétablissement du Règlement, indigné des cruautés qui avaient eu lieu, excité même par le parti russe, fit quelques tentatives de soulèvement qu'on aurait pu leur attribuer.

Le 17 septembre, Héliade et Tell se trouvaient à déjeuner chez le même consul. On vint leur dire que le peuple était prêt à arborer l'étendard tricolore sur l'emplacement de l'église catholique, à se réunir en masse et à demander la destitution du caïmacam et la réinstalation de la Lieutenance. Ils virent qu'il n'était pas prudent de se trouver en de pareilles conjonctures dans l'hôtel d'un consulat. Ils envoyèrent dire aux chefs des corporations qu'ils connaissaient comme hommes sages et mûrs, qu'on leur tendait des pièges, et qu'ils les priaient de faire répandre la nouvelle qu'ils étaient partis de Bucaresci et qu'ils se trouvaient déjà en Transylvanie, afin d'empêcher le peuple d'entreprendre toute tentative. C'est ainsi qu'ils sortirent de l'hôtel du consul, et se donnèrent rendez-vous chez l'ex-ministre secrétaire d'État constitutionnel, J. Voïnesco II, d'où ils partirent le même jour pour Cronstadt, en Transylvanie. M. N. Golesco se prépara à se rendre à Constantinople.

Entrons dans le monastère de Cotroceni. Nous avons laissé plus de deux cents députés, bons citoyens, archimandrites, prêtres, boyars et fils de boyars, négociants, professeurs, dans le camp turc, entourés de trois rangs de soldats, exposés aux baïonnettes et aux bouches des canons. Ils restèrent dans cette situation sans pouvoir étancher leur soif et sans pouvoir prendre aucun aliment. A neuf heurs du soir on les transporta dans le monastère, au milieu d'une colonne de six soldats de front, c'est-à-dire escortés de deux côtés par deux colonnes de soldats d'infanterie turque, et par deux autres colonnes de cavalerie, suivies de deux pièces d'artillerie, les mèches allumées.

Arrivé en cet endroit, on mit quelques prisonniers en liberté, et parmi eux se trouvait M. Démétrius Ghica.

Le lendemain, Rustin-Bey, le secrétaire de Fuad-Effendi, vint au monatère, et délivra aussi J. Cantacuzène, le fils du caïmacam. Vers les quatre heures de l'après-midi, arriva J. Voïnesco I, le maître de police actuel et l'ex-chef de l'état-major sous le gouvernement constitutionnel. Il appela tous les prisonniers d'après une liste qu'il tenait, et leur demanda leur nom. Ceux qui avaient un nom distingué dans le mouvement réformateur devaient rester prisonniers. Les autres furent délivrés. Il ne demeura dans le monatère que vingt-sept personnes, parmi lesquelles nous connaissons les suivantes: l'abbé Josaphat Snagoveano, les trois frères Golesci: Stephan, Alexandre et Radu; Grégoire Gradisteano, l'ex-maître de police Margarite Mossoï, C. Aristias, César Bolliaco, C. Rosetti, J. Bratiano, les deux Balcesci, Nicolas et Barbu, J. Bolintineano, les deux Joannesci, les deux Ipatesci, Vernesco, Cioranno, Zanea et les deux Peretzi; parmi les négociants, Dancovici, Basiliade, Soulacoglu, Kiriloff. Ceux-ci restèrent dans le monastère trois jours, où ils furent très maltraités. Leurs parents et leurs amis s'empressèrent de se rendre auprès de Fuad-Effendi et d'Omer-Pacha pour solliciter leur grâce. On vint rendre la liberté à quelques-uns des négociants; mais ils refusèrent de sortir, en disant que s'il y avait des coupables, ils l'étaient aussi, et voulaient subir le même sort que leurs compagnons.

Mais on devait délivrer les chefs des commerçants, car tant qu'ils resteraient emprisonnés, les magasins, les boutiques demeureraient fermés dans la capitale. Aucun marchand ou banquier ne voulait rendre satisfaction à leurs soi-disant sauveurs pour donner quelques signes de vie.

Les entretiens qu'eurent quelques-uns des solliciteurs avec Omer-Pacha sont remarquables; nous citerons entre autre le suivant: un négociant se rendant auprès de ce Pacha, afin de lui demander la grâce de son compagnon qui se trouvait arrêté:

«Ne craignez rien, lui dit-il, car ceux qui sont arrêtés sont plus en sûreté que ceux qui sont libres; ils sont sous la sauvegarde des soldats disciplinés, tandis que vos ciocoï et *d'autres intrigants* payent cette espèce de *ciutaks*, Turs qui conduisent les chariots de munitions, et les invitent à commettre des excès et des assassinats même pour inculper l'armée turque d'indiscipline, et pour faire venir les Russes. Nous sommes tous ensemble dans une position très difficile. Omer-Pacha, pour faire des exemples, fit exécuter plusieurs Turcs pris en flagrant délit, ou reconnus comme criminels d'après les lois de la discipline.»

Le consul anglais, M. Colquhoun, s'est distingué dans cette occaison, plaidant auprès de Fuad-Effendi la cause des citoyens en général et des prisonniers en particulier. Il se rendit plusieurs fois auprès du commissaire turc pour demander la liberté des prisonniers, des passeports et une escorte, afin qu'ils puissent franchir la frontière.

Le 17 septembre, on se décida à délivrer tous les captifs, dont une quinzaine devaient passer en Autriche. M. N. Golesco était décidé, comme nous l'avons dit, à aller à Constantinople, et les quinze dont nous venons de parler préférèrent aller provisoirement en Transylvanie que partout ailleurs. MM. Tell, Héliade et Voïnesco, l'ex-secrétaire d'État, devaient se réunir aussi avec eux à Cotroceni. Le départ était fixé à quatre heurs après-midi. Sur la parole d'honneur que Fuad-Effendi avait donnée au consul anglais, ils devaient tous être escortés par des gardes turcs pour leur sûreté jusqu'à la frontière autrichenne. Voïnesco alla rejoindre les prisonniers; mais Tell et Héliade se décidèrent à partir séparément.

Vers huit heures du soir, les personnes de Cotroceni, montant en voiture, avec une escorte qui n'avait pas l'apparence de les traiter en hommes libres, furent d'abord dirigées vers Cronstadt, et après un détour de plus de deux heures pendant la nuit, ils s'aperçurent qu'ils allaient vers le Midi au lieu d'aller vers le Nord." (*La Gazette de la Transylvanie* de 1848, nº 81–85.)

Nous quittons ici le rapporteur de ce journal pour laisser parler les prisonniers eux-mêmes:

„La nuit était sombre, chaque voiture était escortée de huit ou dix cavaliers, et contenant deux ou trois prisonniers accompagnés d'autant de Turcs, dont les mines et les manières n'étaient nullement amicales. Il semblait à les voir que leurs armes étaient dirigées plutôt contre nous que pour notre défense. Nous ne savions pas où nous allions. Un morne silence s'était emparé de nous. La curiosité de reconnaître le chemin et de nous orienter sous un ciel sombre nous avait tous rendus muets. On nous avait dit qu'on nous amenait à Cronstadt, et en partant, on avait en effet pris la diection du Nord. En nous éloignant de la capitale, nous perdîmes tout signe, tout indice qui pouvait nous mettre en relation avec les points cardinaux, plus de lumière, pas une étoile; et lorsque de temps en temps les étincelles s'échappaient des briquets de nos gardiens, pour allumer leurs pipes, nous ne voyions que des figures sombres, rendues fantasmagoriques par la lumière soudaine et fugitive, surtout à travers le prisme lugubre de notre situation incertaine et agitée.

Au bout de quelques heures, on s'arrêta près d'un village pour reposer les chevaux. Quelques-uns parmi nous reconnurent le chemin de Giurgevo, et nous vîmes que nous allions vers le Midi. C'était en Turquie qu'on nous menait. Dix jours auparavant c'eût été un bonheur pour nous; mais après la conduite si déloyale, si illégale, si inhumaine d'arrêter comme criminels les députés d'un peuple ami, sincère, fidèle et sans armes; après un emprisonnement de six jours, après une promesse d'être conduits en Transylvanie, nous voir traînes ailleurs! Cela ne pouvait que nous faire douter de la bonne foi de ces messieurs, ennemis de leurs propres intérêts et devenus instruments de leurs propres ennemis mortels. Nous nous résignâmes, décidés à braver toute éventualité.

On se remit en route, nous marchâmes toute la nuit, et vers le matin nous vîmes que nous étions près de Giurgevo.

En entrant dans cette ville, on nous conduisit directement dans la prison d'État, et on nous enferma dans le même endroit que les forçats. Mais quelle fut notre surprise! La prison nous parut notre lieu de délivrance. Nicolae Golesco était dans le même endroit que nous. Les trois frères rencontrent leur quatrième; ils se revoient, ils s'embrassent; ils s'interrogent, nous nous pressons autour d'eux. Un seul home changea toute notre humeur; sa joie, produite par la rencontre de ses frères et par notre affection, se communiqua à nous tous, et la prison prit un aspect de salle joyeuse. Vive la Roumanie! Vive les Turcs qui nous réunissent même à la mort! Tels étaient les cris poussés par nous. Nos geôliers restèrent stupéfaits; les citoyens du dehors, accourus à la nouvelle de notre arrivée, versaient des larmes, tandis que nous étions presque ivres de joie. Nous racontâmes notre histoire. Nicolas nous raconta les événements de Bucaresci, ses visites à Omer-Pacha, son départ pour Constantinople, comment il fut arrêté en route, comment on le conduisit à Giurgevo; son départ, son isolement et sa surprise de nous voir, car il nous savait partis pour Cronstadt, et nous le savions déjà sur la route de Constantinople. Nous étions tous contents; quelques-uns de la coterie de Rosetti qui avaient réussi à diviser N. Golesco de Tell et d'Héliade, en lui promettant le domniat, dans ce moment s'empressèrent de le tourner en ridicule, en disant qu'il allait à Constantinople pour recevoir l'investiture du domniat.

On nous transporta de la prison, et on nous embarqua sur le Danube."

Poursuivre ce voyage sur le Danube pendant plus de trente jours, c'est un épisode qui, de lui-même, fait un sujet, un tout, digne d'être traité séparément dans un sens plutôt pittoresque que politique.

Nous nous bornons à dire que nos prisonniers traînés à la remorque, sur la rive gauche du Danube, contre le courant, mal vêtus, mal nourris, exposés aux intempéries de la saison, sans repos et sans sommeil, surveillés par des gardiens ignorants et presque sauvages, ignorèrent pendant plus de trente jours le lieu de leur destination. Enfin ils arrivèrent à Orsova, et de là sur la rive autrichienne. Désespérés, perdant toute patience, ils furent forcés de se révolter, de sauter sur le territoire du Banat, et de courir au premier village roumain pour se sauver.

Les uns poursuivirent leur route par la Croatie, la Styrie, le Tyrol, la Suisse, et parvinrent jusqu'à Paris; les autres retournèrent en Transylvanie pour rejoindre leurs compagnons d'exil et d'infortune.

*

Revenons à Bucaresci et pour en dépeindre la situation après l'expulsion des hommes du mouvement, nous reproduirons un article du *Journal de la Transylvanie*:

„Le bon et loyal peuple reste immobile et pensif, balançant entre une soumission passive et exemplaire et entre l'élan explosif du dernier désespoir. Ceux qui ont figuré dans les premières fonctions du régime constitutionnel se tiennent à l'écart, effrayés de ce qui vient de se passer. Tous les employés publics, nommés par la Lieutenance, sont destitués, et les anciens mêmes donnent leurs démissions, se refusant à servir sous le régime réglementaire, maudit par le chef de l'Église. Les fonctionnaires nouvellement nommés n'osent pas prendre leurs charges, et les affaires restent dans l'inertie la plus profonde. Les subalternes du ministère de l'intérieur sont menacés par le nouveau ministre d'être amenés par les baïonnettes turques et forcés contre leur gré à servir. On a contraint le chef de l'Église de publier une épître encyclique pour lever l'anathème sous lequel se trouvait tout homme qui servirait sous le Règlement.

Pour parodier la justice, Campineano, que nous considérons comme le meilleur parmi cette race de loups, quoique Russe par nécessité ou par principe, ne peut être absous de son péché originaire contre la Russie; il est renvoyé du ministère de la justice à celui du contrôle. Son remplaçant, c'est un type de l'ancien boyarisme, homme sans instruction et sans pudeur; il se fait toujours une vertu de déclarer ouvertement qu'il ne connaît pas d'autre métier que celui de savoir signer son nom, et qu'il n'appose jamais sa signature gratis, il se fait un mérite de déclarer franchement que la justice est à vendre au plus offrant. Le ministère de l'instruction publique et des cultes est confié à un ignorant, homme ignoble et rampant, dont les traditions de famille ne sont que la rapacité, la flatterie, l'espionnage, par lesquelles le père et tous les frères ont formé une ville famille de parvenus.

Pour le ministère de l'intérieur, il ne se trouva que l'ex-vestiar, le vieux J. Philippesco. Sous l'ancien régime, un certain J. Budisteano se trouvait au ministère des finances comme chef de section. Destitué pour avoir été reconnu coupable d'un vol de plus 40 mille ducats (480.000 fr.), sur l'article des *maziles*, J. Philippesco ne trouva pas un homme plus digne de son fanatisme boyaresque que ce Budisteano. Il le demanda donc comme aide et directeur du ministère de l'intérieur. J. Voïnesco fut nommé maître de police. Ce traître, qui avait servi sous la Constitution, était plus capable que tout autre de divulguer les secrets des hommes du progrès; créature russe, son éducation s'est faite à Odessa; il a su feindre pendant tout le temps de la Constitution, et se soutenir dans son poste de chef de l'état-major afin de tenir la clef de la milice, pour entraîner les officiers et les soldats à abandonner Bibesco, à se révolter contre le gouvernement provisoire, à massacrer le peuple, et à démoraliser en un mot la milice en la poussant selon les inspirations de Duhamel. Comme second à la police, il prit son digne beau-frère, un certain Burki. Cet homme, dans le cas où les Russes seraient arrivés, aurait imité le jargon des injures moscovites afin de passer comme Russe et effrayer les masses; mais, dans ce moment, comme les Russes sont en costume musulman et parlent la langue turque, il a mis le fez et ne vocifère qu'en turc, abbatant les étendards nationaux, renversant la statue de la Roumanie, effaçant sur tous les édifices les mots *justice* et *fraternité*, et persécutant enfin les bons citoyens. Ces deux hommes sont destinés à jouer le grand rôle de bourreau si les Russes viennent en personne. – Mais avant tout le caïmacam se distingue par sa bassesse et des crimes de lèse-Nation. Il a payé plus de vingt-cinq mille ducats pour parvenir à cette grande fonction de caïmacam, soumis aux volontés de Duhamel et rampant devant lui. Il a acheté la gloire de violer les droits de la Nation, d'être imposé caïmacam par la mitraille turque mise à la disposition d'un Russe, la gloire d'avoir la conscience souillée du sang roumain sur lequel il a dû passer du camp turc à la caïmacamie, et à la demeure de ses pères et de ses descendants; la gloire d'avoir ensuite l'honneur, comme chef de la Nation, d'apposer sa signature au-dessous de celle d'Omer-Pacha, d'être témoin de l'imposition de ses ministres ainsi que de tous ses subalternes. Ce que nous venons de relater est quelque chose d'extraordinaire dans notre histoire qui surpasse le Règlement même.

M'informant des scènes qui eurent lieu dans le camp, à sa nomination, à la caserne et dans les quartiers de la ville, je me demandai si M. Cantacuzène avait pu survivre à tant de malheurs nationaux; si le démon du remords, en possédant son corps et son âme, ne le tourmentait pas de convulsions épileptiques. – Au contraire, me répondit-on; il est trop fort pour succomber à de pareilles faiblesses; il est calme et joyeux, il turne et élève ses moustaches grises comme un jeune homme de vingt ans. Il n'a en ce moment que l'inquiétude de pouvoir aussi parvenir au trône. – Le rédacteur met ici deux points d'interrogation entre parenthèses (??) – C'est un grand opprobre pour son pauvre fils, J. Cantacuzène; à sa place j'aurais repoussé ce nom usurpé et taché de sang dans toute l'histoire roumaine, et j'aurais repris le véritable nom de Magoureano qui est plus roumain et dont on n'a pas à rougir[1].

Le 19 septembre, Bucaresci

P.S. Les excès pour lesquels les Turcs avaient été achetés ne tardèrent pas à donner un prétexte à Duhamel pour appeler les Russes.“ (*La Gazette de la Transylvanie*, n° 85.)

Duhamel, voyant enfin réaliser ses espérances, a, sans retard, expédié une lettre au général Lüders, en Moldavie, dont voici le sens:

Général,

Le prétexte légal pour l'entrée des troupes de Sa Majesté en Valachie est déjà fourni par les Turcs eux-mêmes. Le désordre est commis, le sang a coulé. Les Turcs sont entrés en barbares; nos armées doivent entre en protectrices. Hâtez-vous, mon général, de passer la frontière; la Valachie est à nous. Voici le moment de posséder l'Orient et de menacer l'Occident.

Duhamel avait raison d'être fier de son génie intrigant. C'était l'insouciance des Turcs et leur confiance dans la loyauté moscovite qui les avaient fait tomber dans ce piège préparé, comme on a vu, de longue main. Il avait raison de croire que les armées de son maître, une fois entrées en Valachie, étaient en état de posséder l'Orient et de menacer l'Occident; car elles se postaient dans un point toujours considéré par la Russie, depuis Pierre Ier, comme son Gibraltar danubien; et l'état des choses, en 1848, était plus que jamais favorable à ses plans car, à cette époque, l'Autriche cessait d'être sa rivale en Orient, et les cabinets de l'Europe ne s'occupaient que de l'intérieur de leurs pays respectifs et peut-être étaient-ils complices de la Russie dans ses menées pour étouffer partout la Liberté.

Scarlate Voïnesco, comme administrateur du district de Buzeo par où devait passer le courrier de Duhamel, fit arrêter ce courrier et fit décacheter ses dépêches. L'intrépide administrateur avait eu le courage d'arrêter le courrier moscovite; mais, intimidé par les boyars présents, il n'osa pas conserver l'original de la lettre pour protester à la face de l'Europe contre les sentiments loyaux du Czar; il en tira seulement une copie en présence de notables de la ville de Buzeo, et relâcha le courrier qui put aller à sa destination avec la lettre dont il était porteur.

Deux jours après, les Cosaques franchissaient la frontière de la Valachie. Turnavito, administrateur du district de Romanic-Salé ou de Foxani, situé à la frontière, se mit à la tête des habitants de ce district. Paysans, prêtres, vieillards, femmes et enfants, protestèrent avec lui contre cette violation du droit des gens. Tout le monde était sans armes. Les prêtres déposèrent les Évangiles et la Croix sur le chemin des envahisseurs; mais les soi-disants orthodoxes, sous les ordres du général Lüders, foulèrent aux pieds la Croix et les Évangiles, chassèrent et dispersèrent le peuple à coups de piques et de baïonnettes, et mirent aux fers les prêtres et les paysans. Turnavito, voyant sa croyance profanée par les hordes du soi-disant protecteur de la religion et de son pays, ne pouvant supporter cette barbarie inouïe d'une armée massacrant un peuple désarmé et suppliant, se livra de lui-même aux mains des Cosaques. Il apostropha le général en l'exhortant à délivrer les vieillards et les prêtres comme innocents, et à ne punir du crime de patriotisme que lui seul, le chef du district. Il fut mis aux fers avec quelques centaines de paysans et de prêtres qui durent suivre à pied l'armée qui s'avançait vers la capitale.

---

[1] C. Cantacuzène est de la famille Magoureano; il a usurpé le nom qu'il porte avec tant d'empahse (*le Rédacteur*).

Arrivés à Buzeo, que Scarlate Voïnesco n'avait pas quitté un seul instant, les Russes s'emparèrent aussi de la personne de cet administrateur ainsi que de celle de plusieurs habitants de la ville et du district. Ils les mirent aux fers avec Turnavito et autres, et c'est ainsi qu'ils vinrent à Bucaresci. On connaît déjà le sort de tous ces malheureux.

*

Dans la Petite-Valachie, la Constitution était encore debout. Maghiero ne voulait pas reconnaître le nouveau caïmacam. Il protesta, du camp de Trajan, contre une nomination si arbitraire. A la nouvelle que les Russes avaient passé la frontière roumaine, tous les cinq districts s'étaient levés et se réunirent au camp de Maghiero pour aller au devant de l'ennemi et défendre leurs droits.

Maghiero avait sous son commandement quinze cents soldats réguliers d'infanterie, six cents cavaliers, une campagnie de canonniers avec six pièces d'artillerie, un corps de pandours composé de deux mille hommes, plus de cinq cents dorobans à cheval, et les paysans dans chaque district soulevés, n'attendaient que l'ordre du départ.

Les membres de la Lieutenance, avant leur départ de Bucaresci, expédièrent une lettre à Maghiero en l'exhortant à être conséquent avec le principe de la proclamation et à éviter tout conflit de son armée avec les Turcs. Ils connaissaient les évolutions ténèbreuses de Duhamel et craignaient encore un nouveau malentendu semblable à celui de la caserne de Spyro.

Maghiero, en recevant cette lettre du seul gouvernement qu'il reconnaissait, eut toute raison de croire qu'elle pouvait être dictée par la force, et que les signataires, étant presque tous prisonniers, n'avaient fait qu'obéir à une nécessité impérieuse contre leur opinion et leur volonté, car cette lettre lui avait été adressée par la voie de la caïmacamie.

Sans dissoudre l'armée, Maghiero resta ferme, et, poussé par son droit et par la population des cinq districts qui ne respirait que la vengeance contre les violateurs de la Roumanie, il faisait ses préparatifs pour aller au devant des Russes qui s'approchaient du district d'Argis.

Il envoya même une compagnie comme avant-garde à Pitesci, sous le commandement du capitaine Zalyc, pour se mesurer avec l'avant-garde des Cosaques qui venait avec l'ex-spathar C. Ghica.

Le 27 septembre, un grand mouvement existait dans le camp de Maghiero. Les soldats, les pandours, les dorobans, les paysans qui venaient sans cesse, forçaient même leurs chefs à aller au devant de l'ennemi. Maghiero ordonna que tout le monde fût prêt pour une revue générale qu'il devait passer, désirant s'assurer de l'esprit véritable de l'armée et des paysans. Son apparition fut acclamée par plus de trente mille hommes. Il n'y avait qu'un seul cri: „La guerre aux oppresseurs!“ Le général était exhorté, par les membres de la Lieutenance, à ne pas pousser les affaires à un tel point et à ne pas précipiter le pays dans une guerre si disproportionnée; mais, à la vue de tant de courage et d'une résolution si unanime, il ne put qu'applaudir à cette ardeur héroïque. Lorsqu'il prononça le mot de serment, le camp entier, comme un seul homme, cria: „Nous jurons! mourons!"

On donna l'ordre de se préparer au départ. L'armée roumaine ne voyait qu'un seul ennemi: les Russes, qui avaient pris la partie du Nord ou des montagnes; mais les Turcs s'approchaient aussi du côté du Midi ou de la plaine. On ne voulait pas se battre avec les Turcs, on ne voulait pas les provoquer.

Pour éviter tout conflit avec les Turcs, il fut décidé que l'armée entière et les paysans résolus à se battre et munis d'une arme quelconque, réunis en un séul corps, iraient au devant des Russes; et que les paysans non armés, en se réunissant de tous les districts, iraient au devant des Turcs afin de les recevoir en amis.

Telles étaient les dernières dispositions, lorsque le 27 septembre, à quatre heures après-midi, arriva de la part du consul anglais, son secrétaire, M. Grant, avec une lettre adressée à Maghiero.

M. Grant avait aussi des instructions pour exhorter Maghiero à ne pas faire sortir le pays du terrain de la force morale et légale qu'il possédait; car, en allant s'exposer sur le terrain de la force matérielle, il ne pourrait que perdre, et être réduit à l'état et aux conditions d'un pays conquis, en perdant tous les avantages de ses anciens traités.

Maghiero, en appelant ses officiers à une nouvelle conférence, leur montra la lettre du consul anglais, et leur exposa les conseils et les raisons donnés en particulier par son secrétaire. Après une mûre discussion de plusieurs heurs, on se décida à dissoudre l'armée et à adresser, avant de partir pour la Transylvanie, les pièces suivantes aux agents représentants des puissances étrangères en général, et au consul anglais en particulier, et à Fuad-Effendi.

Réponse à la lettre du Consul anglais

MONSIEUR,

Je viens de recevoir la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'adresser le 26 septembre. Je vous remercie, Monsieur, de votre obligeance à vous occuper seul, vous, le représentant d'une nation libre, des malheurs de notre pays. A la suite de votre lettre et des paroles particulières de votre secrétaire, je me suis décidé enfin, Monsieur, à déposer le commandement des troupes que la Nation m'avait confié. Puisque S.E. Fuad-Effendi nous assure qu'après avoir rétabli l'ancien régime, l'occupation russe demeurant sans prétextes, il fera en sorte que les troupes russes se retirent sans retard, et qu'ensuite, en examinant les choses, il rendra justice à la Nation Roumaine, je m'empresse de donner la preuve que les Roumains ont toujours été, et surtout dans ces derniers trois mois, pleins de respect et de fidélité envers la Sublime-Porte.

Je viens d'inviter les braves soldats roumains à se retirer dans leurs foyers; je viens d'inviter les habitants à rentrer dans le calme et à espérer que la Sublime-Porte ne leur refusera pas des droits qui, sans nuire aux autres nations, constitueront en Roumanie un peuple digne de sa bienveillance.

Je suis sûr, Monsieur, que vous ne cesserez pas de prêter votre appui à notre cause et que vous serez prêt à prouver que la Roumanie a été pendant ces trois mois plus tranquille et plus heureuse qu'elle ne l'a jamais été, et qu'elle mérite que ses droits soient respectés. Un peuple entier vous sera reconnaissant de votre estimable conduite.

Quant à moi, Monsieur, je vous suis pour toujours reconnaissant de m'avoir éclairé sur la politique actuelle des deux puissances, et de m'avoir empêché d'attirer sur mon pays les suites malheureuses d'une guerre inégale, tandis que, comme vous le dites, la Sublime-Porte nourrit encore pour nous des sentiments conformes à sa mission de suzeraine de la Nation Roumaine.

Agréez, Monsieur, l'assurance de ma considération très distinguée.

Le Général G. MAGHIERO

Le 28 septembre (10 octobre) 1848,
du camp de Trajan

PROTESTATION DE MAGHIERO

Adressée aux représentants des puissances de l'Europe

Monsieur le Consul Général,

A la suite de l'occupation de la Terre-Roumaine (Valachie) par l'armée turque, le général Lüders nous annonce, par sa proclamation du 15 (27 septembre), que les troupes russes ont aussi passsé la frontière roumaine. Je viens donc, monsieur le Consul, protester devant le gouvernement que vous représentez contre cette nouvelle violation du territoire roumain, violation de tous les traités qui garantissent l'inviolabilité de notre pays.

En outre, monsieur le Consul général, puisque deux grandes puissances ont concentré de nombreuses armées sur le territoire roumain, le soussignée, chargé par la Nation du commandement de l'armée régulière et irrégulière, pour ne pas attirer sur le pays les suites déplorables d'une guerre disproportionée et pour ne pas fournir le moindre prétexte à l'occupation moscovite, dépose cette fonction, après avoir invité à se retirer dans leurs foyers les braves soldats roumains réunis sous son commandement dans le but de prévenir tout trouble à l'intérieur du pays, et après avoir exhorté les habitants en général à rentrer dans le calme et à espérer que la justice ne leur sera pas refusée, grâce à l'intervention des autres puissances de l'Europe.

Agréez, monsieur le Consul général, l'assurance de mon estime.

Le général commandant les armées de la Roumanie,
G. Maghiero.

1848, 28 sept. (10 oct.),
du camp de Trajan, N° 385

À FUAD-EFFENDI

Excellence,

La Nation Roumaine, en vertu de ses traités, vient de se donner de nouvelles institutions conformes à ses besoins. La Nation, à la suite de l'abdication de son domnu, a choisi dans son propre sein un gouvernement composé des hommes les plus éclairés du pays. Ce gouvernement fut reconnu par Son Excellence Suleyman-Pacha au nom de Sa Majesté le Sultan, et félicité par les agents diplomatiques des puissances de l'Europe. A l'arrivée de Votre Excelence, le peuple vous fit les protestations les plus sincères et les plus évidentes de soumission envers la Sublime-Porte; mais vous avez marché avec l'armée contre Bucaresci, où eut lieu le massacre dont les excitateurs sont connus par toute la Nation.

Ensuite, les armées russes, selon la proclamation du général Lüders, vinrent violer un pays qui s'était mis sous la suzeraineté de la Sublime-Porte. Cet acte prouve évidemment les projets de conquête qui sont la base de la politique tortueuse de la Russie. En plein dix-neuvième siècle, un pareil attentat aux droits de la nationalité roumaine, une pareille violation de notre territoire, contraire à tous les traités, prouvent suffisamment que la Russie poursuit, sans relâche et impunément, sa marche vers la conquête européenne, et cherche en plein jour à réaliser les utopies du czar Pierre.

Excellence, le peuple roumain connaît aujourd'hui mieux que jamais quel est son ennemi implacable. Prêtez l'oreille, Excellence, au cri de désespoir poussé par ce peuple, à la nouvelle de l'envahîssement du territoire par les troupes russes. La Nation Roumaine souffre encore des suites des malheurs qu'elle éprouva de 1828 à 1835. Elle ne peut pas oublier cette époque où l'homme était forcé de faire le labeur d'une bête de somme, où des milliers d'hommes périrent par suite de la famine; elle ne peut pas oublier les millions de ducats, tant en numéraire qu'en productions de toutes sortes, que la protection russe a coûté au pays. Ces sont des plaies difficiles à cicatriser.

Par conséquent le soussigné, voyant deux puissances réunies contre une nation paisible, et espérant que la Sublime-Porte sera convaincue plus tard de la fidélité des Roumains, ainsi que des intentions perfides de la Russie vis-à-vis des Principautés *danubiennes, dépose la charge qui lui avait été confiée par la Nation, dans le but de ne pas attirer sur elle les suites d'une guerre disproportionnée.*

Il a l'intime conviction que la Sublime-Porte jettera un regard sérieux sur notre cause, qui est le pivot de la question orientale, et qu'elle ne se refusera pas à reconnaître des droits d'une nation qui, nonobstant tout ce qui s'est passé, est encore décidée à combattre dans les rangs de l'armée de la Sublime-Porte contre l'ennemi commun.

Le général en chef des armées régulière
et irrégulière de la Roumanie,
G. MAGHIERO

Le 28 septembre (10 octobre) 1848, du camp de Trajan.

Le lendemain, 28 septembre, tout le monde avait hâte de connaître le but de l'arrivée du secrétaire du consulat britannique et le résultat du conseil tenu entre Maghiero et les officiers de l'armée. Au lever du soleil, d'après les ordres donnés, tout le camp était réuni et prêt à entendre la communication qu'on allait lui faire. Maghiero apparut au milieu des soldats et des paysans réunis, et lut deux proclamations aux soldats et aux paysans.

Une stupeur profonde accompagnée de murmures accueillit cette lecture. *Se battre*, tel était le cri général; et la présence de l'envoyé anglais était considérée comme celle d'un oiseau de mauvais augure.

Nous empruntons ici le passage suivant d'une lettre insérée dans la *Gazette de la Transylvanie*, sous le nº 82, du 7 octobre.

„... Les soldats, ainsi que les pandours, avec leurs chefs, refusaient d'obéir à l'exhortation du général. Tous, à l'unanimité, s'adressaient à leur commandant en chef et lui disaient qu'ils ne pouvaient plus revoir leurs foyers; qu'ils s'étaient soulevés et avaient pris les armes pour défendre, au prix de leur sang, la Constitution sur laquelle ils avaient prêté serment; qu'ils persistaient à être conduits contre l'ennemi qui menaçait de violer les droits du pays. En vain le général, les larmes aux yeux, les conjurait de prendre en considération les circonstances difficiles et impérieuses qui exigeaient la dissolution du camp pour ne pas pousser le pays à supporter une guerre contre deux grandes puissances; en vain il leur disait de conserver leur courage et leur résolution pour d'autres temps plus favorables que le présent, qui ne faisait que fournir un prétexte à l'armée russe pour établir son occupation militaire. On ne voulait rien entendre et chacun répétait: la guerre! la guerre! Enfin les conseils et les prières même réussirent à convaincre les braves soldats et pandours que, pour défendre et protéger la Constitution, on n'avait pas besoin de guerre, mais de paix et de prudence, et qu'en conséquence on devait dissoudre le camp. Mais la scène la plus touchante fut lorsque des milliers de paysans, venus de tous les districts, se présentèrent pour demander l'heure du départ contre les ennemis, afin de se lever, eux aussi, avec les vieillards même, leurs femmes et leurs enfants, pour soutenir les combattants et défendre la Constitution. Le général eut la plus grande peine à calmer ces hommes déterminés et désolés de la nouvelle décision. Je vous avoue que ce moment fut le plus difficile de ma vie. Je me suis retiré du camp pour ne pas voir les larmes, les embrassements, les adieux, les grincements de dents de tous ces hommes qui levaient leurs poings serrés vers le ciel."

C'est ainsi que le camp roumain fut dissout. Les officiers et les soldats destinés à retourner dans la capitale avec l'artillerie et les munitions, partirent pour Bucaresci, et Maghiero, suivi d'une vingtaine d'officiers qui avaient donné leur démission pour ne plus servir sous le régime réglementaire, partit pour Hermannstadt, en Transylvanie, d'où Héliade et

Tell lui avaient écrit de nouveau de ne pas engager le pays dans une guerre fatale.

Sur la frontiére, à Caïneni, Maghiero adressa la lettre suivante à Fuad-Effendi, accompagnée de la démission de plusieurs officiers roumains qui ne voulaient plus servir sous le régime réglementaire:

EXCELLENCE,

Toujours fidèle à la Sublime-Porte, je viens présenter à Votre Excellence les démissions des braves officiers de l'armée régulière roumaine qui ne peuvent plus servir sous l'ancien régime de servitude dont l'âme est le Règlement organique, ce code des forfaits qui favorise si bien l'influence de la Russie dans notre pays, qui fut imposé par des baïonnettes et soutenu par des boyars antinationaux, vendus à l'étranger, et mis aujourd'hui à la tête de l'administration.

Depuis dix-huit années, les bons Roumains s'efforcent d'établir dans leur pays la seule légale et véritable politique nationale, l'influence de l'empire Ottoman contre celle de la Russie.

Excellence, je crois de mon devoir de vous rappeler encore, à cette occasion, que les amis et les ennemis de la Roumanie les sont aussi de l'empire Ottoman, et que la Sublime-Porte ne peut pas avoir d'amis plus naturels et plus fidèles que les Roumains, qui, aujourd'hui plus que jamais, sont prêts à combattre dans les rangs des armées du Sultan contre l'ennemi commun.

C'est pour cela que je supplie Votre Excellence de ne pas détruire dans un instant les travaux de dix-huit années des véritables Roumains, qui ayaient réussi à inspirer à la Nation entière le désir de renouveler les anciennes relations avec la Sublime-Porte.

Le général G. MAGHIERO

Le 29 septembre (11 octobre) 1848, Caïneni

LIVRE XI

LES COSAQUES

Le 29 septembre (11 octobre), l'armée russe avait déjà établi son camp hors de Bucaresci, sur la plaine de Colintina, malgré la protestation tardive et absurde de Fuad-Efendi.

Tant que les Turcs étaient encore les seules maîtres du pays, les Roumano-phanariotes, instruments des Russes, n'osaient se montrer avec leurs prétentions iniques. Dès l'arrivée de leurs bien-aimés maîtres, ils se réunirent sous l'influence de Duhamel pour faire des remarques à Fuad-Effendi sur la faute grave qu'il avait commise en laissant libres les hommes du mouvement, et en leur procurant la faculté de passer la frontière; car, disaient-ils, tant que ces hommes seront en vie, le pays ne sera jamais tranquille; ils réduisirent enfin le commissaire turc à promulguer un décret pour la proscription de vingt-deux hommes, à la tête desquels figuraient les membres de la Lieutenance reconnue comme gouvernement régulier au nom du Sultan même. Nous extrayons quelques lignes d'un correspondant de Bucaresci au *Journal de Cronstadt* concernant cette mesure:

„Les feuilles officielles continenent la liste de vingt-deux patriotes libéraux que Fuad-Effendi, sur la proposition du ministère, déclare proscrits. A la tête de la liste sont naturellement les membres de la Lieutenance, auxquels on ne pouvait pas faire un plus grand honneur. Mais le ministère boyaresque, ou mieux Duhamel, ne manque pas, même ici, de se montrer injuste; car si l'on devait honorer par l'exil les amis de la Constitution, pour ne pas donner lieu à des rivalités, on devait exiler plusieurs milliers d'hommes, et les paysans même, comme ayant réclamé et soutenu la Constitution, et on devait laisser dans le pays une centaine d'individus seulement, qui, pendant trois mois, se trouvèrent hors des fonctions qu'ils savaient rendre si lucratives pour eux."

Le même correspondant ajoute que la maison d'Héliade fut destinée d'abord à servir d'hôpital aux Russes; mais comme elle devait dans ce but être un peu mieux traitée, les boyars, dont les maisons, la vie et l'honneur furent sauvés par les chefs nationaux du mouvement, trouvèrent plus convenable de la destiner à servir de caserne aux Cosaques.

Cette maison, avec un jardin et située sur un terrain de plus de cinq hectares, contenait un établissement typographique doté de dix presses et plus de deux cents quintaux de caractères d'imprimerie. Dans ces magasins il y avait plus de deux mille rames de papier pour l'impression d'une bibliothèque universelle qui était sous presse, et dont plusieurs volumes des auteurs suivants, traduits dans la langue roumaine, venaient de paraître:

Homère, Hèrodote, Xénophon, Dante, Molière, *Histoire de la Civilisation en Europe*, par Guizot; Cervantes, Lord Byron, quellques volumes de Chateaubriand, de Victor Hugo, de George Sand, d'Alexandre Dumas, plusieurs pièces dramatiques de Voltaire, d'Alfieri, une revue scientifique et littéraire en cinq volumes, grammaires et autres ouvrages moraux et littéraires. De chaque ouvrage, on avait fait tirer deux mille exemplaires. Les auteurs classiques de l'antiquité n'avaient pas encore été reliés et mis au jour. Le jardin contenait plus de trente mille arbres.

Les grandes salles et tous les appartements devinrent l'habitation de cinq cents Cosaques; la cour fut remplie de pièces d'artillerie; le jardin rasé fut occupé par les chevaux; les arbres mis au feu, les caractères typographiques détruits, les presses mises en pièces; le papier blanc vendu; plus de quatre-vingt mille volumes ont servi à allumer les fourneaux. Un imprimeur-libraire peut seul apprécier les pertes considérables produites par ce vandalisme du protecteur russe en 1848. La nation roumaine lui sera redevable de la perte intellectuelle et morale des auteurs qu'elle venait d'acquérir dans sa littérature au berceau. C'est une perte irréparable, car les traducteurs ne possèdent pas même les manuscrits perdus dans les mêmes ravages moscovites. Il en resta seulement des feuilles imprimées, qui, retrouvées çà et là, permettent d'espérer la recomposition totale ou partielle du travail détruit[1].

*

Pour décrire l'état de la capitale, nous empruntons les relations données par un correspondant du *Journal de la Transylvanie*. C'est la diligence de Cronstadt à Bucaresci qui apportait ces relations, et le rédacteur ou l'auteur de ces articles leur donna le titre de *Carrul iute* (la voiture rapide).

Cronstadt (de la Transylvanie)

. . . .

„Le *Carru iute* nous apporte aussi des nouvelles de Bucaresci. Je vous promets, bénévole lecteur, de vous communiquer par chaque arrivée de cette voiture, ce qui se passe chez nous à Bucaresci, et qu'à l'insu de Dieu, l'on appelle l'ordre légal.

1° Nos frères les Russes commencent à arrêter tout le monde, tous ceux qui sont baptisés en Christ, et pour les saisir en masse, ils les surprennent les dimanches dans les églises. Les Cosaques, lorsqu'ils entrent dans l'église en bons chrétiens, commencent par faire le signe de la croix, puis ils se précipitent sur chaque proie désignée par les sbires de la police ciocoïesque, ils l'amènent d'abord sous les coups de fouets dans la maison de Chagi-Moscu, de là dans le monastère de Plumbuita, et puis de là, Dieu sait où. La liste des proscrits contient des milliers de citoyens de tous les districts. Les villageois qui sont venus comme députés à Bucaresci et à Giurgevo, ont été saisis et liés aux mains et aux pieds, toujours par nos frères les Russes qui les chargent de coups de fouets. Selon la règle moscovite, on a l'intention d'arracher des documents aux habitants des villes et des campagnes; on va nommer, à cet effet, une commission; elle va procéder à un interrogatoire; ces malheureux ont à répondre par écrit. Les pauvres hommes, menacés d'être pendus, ne feront naturellement que se disculper, en se déchargeant les uns sur les autres. On finira plus vite avec les paysans, car on a besoin de leur bras et de leur bétail, de leur transport et de leurs céréales; on les a préparés par la peur d'être fusillés à dire un seul mot pour se sauver, à dire qu'ils ne sont venus à Bucaresci et à Giurgevo pour féliciter les commissaires de la Sublime-Porte et demander la Constitution, que forcés à coups de fouet par le gouvernement *révolutionnaire*. Chose toute simple, ils ont été forcés, les pauvres hommes, à demander un soulagement aux charges sans fin qui pèsent sur eux depuis dix-huit ans; ils furent contraints, car autrement ils étaient plus que contents avec la claca devenue servage, avec le fouet du doroban, avec les gaspillages de tout genre et sans nombre; particulièrement à présent, il faut le dire, ils *sont très contents* des fers, des coups de verges, de l'enlèvement de leurs animaux, de leur foin et de leur maïs et parfois aussi de quelques égorgements par-ci par-là, dont ils sont victimes; ils doivent être *très contents*, car toutes ces choses-là ne leur viennent que de leurs frères en Christ, les Russes, et non pas des Turcs, qui achètent tout en espèces sonnantes. Donc de pareilles déclarations en pleine liberté (c'est-à-dire les fers aux pieds) auront à démontrer, comme deux et deux font quatre, que le Règlement organique était excellent et que la Constitution fut une calamité, et par conséquent, la chimère d'une minorité, lorsque la majorité est bannie arrêtée et la totalité menacée de faire des grimaces forcées de satisfaction pour le rétablissement de l'ordre légal, où l'on ne peut être assuré ni de sa propriété, ni de son honneur, ni de sa vie. On ne eut pas se trouver mieux parmi des brigands.

---

[1] Chose étrange. Les Cosaques eux-mêmes se vantent de ce vandalisme et ne le nient pas. Les habitants de Bucaresci possédent des feuilles détachées de chaque volume. Il ne fut réservé qu'à quelques-uns qui se disent hommes du mouvement de nier ce fait.

2° Les prisonniers d'État, dont les déclarations arrachées sont destinées à démontrer que la régénération spontanée a été accomplie par une minorité insignifiante, furent réunis comme du bétail et enfermés dans le monastère de Plumbuita. Il n'y a pas besoin de dire qu'ils sont sous la surveillance des soldats russes. Puis on sait que les Russes sont des hommes qui ne dévient pas même d'un pouce de la règle et de la discipline. Un jour le feu prit et incendia le monastère ou la maison du Christ qui servait de prison à tous ceux qui étaient tombés dans l'erreur de suivre les conseils du Christ. La maison du Seigneur brûlait (car dans ces temps de péchés les maisons du Seigneur brûlent aussi); les prisonniers criaient. L'officier ne pouvait pas les faire retirer, parce qu'il avait déjà un premier ordre de ne les laisser sortir qu'au second ordre. Mais en homme qui n'est pas tout à fait brute, en véritable Russe, je veux dire, il envoya à Bucaresci pour demander des instructions à S. E. le général. Son Excellence, comme un homme excellent qu'il est, trouva convenable, dans sa sagesse, de ne pas laisser encore brûler ces hommes. Il ordonna donc de les retirer de là jusqu'à ce qu'ils livrassent les documents qu'on leur demandait, et qui étaient d'une grande importance. Après quoi, s'il arrivait un autre incendie, ils pouvaient être brûlés en paix, et surtout si Son Excellence, *par malheur*, se trouvait dans quelque bal, trop occupée pour recevoir de pareilles informations.

3° Les boyars donnent des bals. Madame Stirbéiu en donna la première (après avoir été triste et malheureuse toute sa vie, elle trouva convenable de se réjouir aussi une fois et de danser lorsque la patrie est en deuil); les Russes donnent des bals. Les dames des ciocoï, leurs demoiselles, rivalisent et se surpassent l'une l'autre en toilette: elles sont joyeuses et pétillantes; elles viennent aux bals des Russes comme les fiancées à la noce. Lorsque les Turcs donnent aussi des bals, ces dames y viennent volontiers, mais elles ont un scrupule. On ne sait pas s'il est religieux ou naturel. Fuad-Effendi donna dernièrement un bal sans façon, où l'étiquette était bannie. Il invita des dames, il invita des courtisanes, il invita à droite et à gauche des grisettes, il invita, c'est-à-dire comme un philosophe, *des femmes*. Une courtisane très connue était le reine du bal, et tenait le bras de l'Amphitryon en fes. Les dames comme il faut – et toutes prétendent être comme il faut – s'en formalisèrent, et firent connaître au Turc qu'elles étaient très blessées de se voir invitées dans le même lieu que des grisettes. – Pourquoi, mesdames? demanda Fuad-Effendi; est-ce qu'elles ne sont pas belles? Est-ce qu'elles ne sont pas bien mises? Est-ce qu'elles ne dansent pas bien? Est-ce qu'elles ne se conduisent pas avec bienséance? Au contraire, je les trouve très comme il faut. Personne ne les a entendues se formaliser de votre présence. Pourquoi vous formaliser de la leur? C'est une preuve qu'elles connaissent et observent plus scrupuleusement les bienséances et l'étiquette de pareilles réunions. – C'est une preuve aussi, monsieur, ajouta une dame, que les Russes connaissent et observent plus scrupuleusement que vous les bienséances et l'étiquette des réunions. – Les Russes ont invité, répliqua le Turc, leurs amies, nous invitons les nôtres. Est-ce qu'elles ne sont pas aussi des femmes? Au contraire, il y en a parmi elles de plus fraîches, de plus jeunes, de plus saines, de plus… mais chacun selon son goût: les Russes ont le leur et nous le nôtre. Le Turc tourna sur ses talons et reprit sa promenade asiatique.

4° L'école centrale de Radu-Voda est transformée en caserne pour les Turcs. Tables, chaises, bancs, tablettes etc. furent transportés au collége de Saint-Sava. Des Russes y vinrent aussi. En 1828, Saint-Sava fut transformé en hôpital pour la peste. Dans ce moment, en 1848, ce collége fut transformé en caserne pour les Russes. Voilà du progrès; car les Russes, je crois, ne sont pas aussi méchants que la peste. Plus tard, selon les lois du progrès, Saint-Sava sera changé sans doute en écuries pour les chevaux; car les chevaux, je crois, ne sont pas aussi méchants que les Russes. Pour le moment, Saint-Sava n'est qu'une caserne. A bas l'Académie, à bas les Français, à bas les professeurs! Au diable tout ce qui sent l'école, tout ce qui a la mauvaise odeur de l'enseignement. Mais où déposer la bibliothèque, les objets du musée, les instruments de physique, et tant de choses…, disons-le, précieuses? On alla le demander à M. le grand bano A. Philippesco, surnommé le Renard, membre de la curatelle de l'instruction publique. M. le grand bano, en sa qualité de savant, et respectable par sa chevelure blanche, est un homme expéditif; il avait sa réponse dans sa poche. «Laissez-moi, dit-il, il y a dans ce moment d'autres affaires plus délicates et plus importantes que les écoles. – Mais nous n'avons pas d'endroit pour déposer les objets qui se trouvent dans l'école; les Russes demandent à évacuer tous les appartements. Où les déposer?… Un grand feu au milieu de la cour, et dans le feu, au diable livres, instruments, collection du musée; car ce sont ces choses-là qui amenèrent dans le pays la Justice et la Fraternité.

5° Sa Majesté cosaque vient d'être de nouveau pénétrée d'une sollicitude toute paternelle pour les malheureux Roumains. Elle veut prêter aux Valaques 300.000 roubles en argent. Et savez-vous pourquoi? Pour que le trésor soit en état de payer en argent comptant les provisions que les Russes ont le droit de prendre gratis. Les Russes craignaient que le pays dépouillé par eux n'eût plus de quoi les soutenir. Si le diable venait en chair et en os, il aurait pris la peau même des Roumains; mais les Russes sont plus humains, ils sont nos frères en Christ, ils nous laissent la peau et tâchent de nous enterrer comme nous sommes venus au monde, c'est-à-dire nus. Mais nous aurons le Règlement sur la poitrine au lieu de l'Évangile[1].

6° Fuad-Effendi voyant que l'ardeur parternelle de Sa Majesté Calmouque était sur le point de transformer en rôtis

---

[1] Voici la note du Consul:

À la suite des troubles qui eurent lieu dernièrment, la nécessité s'étant fait sentir d'occuper les Principautés moldave et valaque par les armées impériales russes, appelées pour rétablir l'ordre légal, je suis chargé de communiquer au gouvernement valaque, que les dépenses qui auront lieu pour la nourriture et l'entretien des soldats seront à la charge des deux Principautés, d'après une répartition proportionnelle qui sera faite sans retard.

Sa Majesté l'Empereur, qui a toujours veillé sur le bien-être de ces pays, qui jouissent de sa haute protection, dans le but d'éloigner toute difficulté qui pourrait surgir par suite de l'entretien des troupes, a bien voulu ordonner que la Valachie fasse un emprunt à la Russie de trois cent mille roubles en argent (1.200.000 francs environ). Avec cet emprunt, on pourra supporter les dépenses nécessitées par l'occupation. Quant à ce qui concerne le payement de cette dette et des sommes dépensées encore jusqu'au moment de la liquidation, on prendra plus tard des mesures convenables. Conformément à ces dispositions, je vous invite, Monsieur le caïmacam:

1° À communiquer aux habitants du pays cette nouvelle preuve de sollicitude paternelle (?) par laquelle Sa Majesté l'Empereur a bien voulu les secourir dans la situation actuelle;

2° À prendre les dispositions les plus promptes pour que les autorités locales s'empressent de faciliter l'approvisionnement des troupes au prix le plus convenable;

3° À publier que, dorénavant, tous les produits nécessaires à l'entretien des troupes russes seront payés en numéraire (?) (Suit la signature.)
1848, le 10 (22) octobre.

Par une autre note, les Russes firent connaître au gouvernement valaque que les dépenses nécessaires pour l'entretien des Russes, à la charge de la Valachie, montaient à un million par mois.

les captifs de Plumbuita, par l'incendie qui consuma ce monastère, se rappela que le Sultan était suzerain de notre pays, et ordonna de transporter les prisonniers dans le monastère de Vacaresci, ou dans des chambres plus convenables avec une meilleure nourriture. Ils devaient se trouver sous la surveillance turque. Nous espérons que ces malheureux martyrs, par cette mesure, seront sauvés de la protection du Czar et de son ardeur qui allait les réduire en cendre;

7° Les soldats russes, lorsqu'ils parlent avec les Roumains, disent que leurs chefs et leurs popes leur ont révélés qu'ils sont appelés à rendre sages et à convertir tous les peuples trompés par le Pape et amenés à ne vouloir plus reconnaître l'obéissance, et que, cette œuvre accomplie, tous les rois, par reconnaissance envers le Czar, abjureront le catholicisme et embrasseront la religion des Russes;

8° Ma chère! disait dernièrement une demoiselle à une autre, que ces Turcs sont grossiers et bêtes! Hier soir, au bal, un officier turc vint près de moi après avoir fini ma mazurca, et me dit: «Vous dansez, mademoiselle, assez gaiment et assez gentimment lorsque vos compatriotes sont proscrit et arrêtés, et lorsque votre Patrie est en deuil!» Je l'ai regardé fixement, et je me suis retenue de lui dire: «Quel dommage, monsieur, que vous parliez le français!» – Qu'est-ce qu'il y avait de commun, mon amie, entre ma danse et ces misérables, que je m'étonne de ne pas voir pendre. Ah! comme les Russes sont gentils! je les aime à la folie!... Je ne peux pas oublier ce Turc, il m'a fait monter tout le sang à la tête;

9° Les Turcs de jour en jour s'acquièrent les sympathies des Roumains. Les Russes, pour avoir aussi des preuves incontestables par écrit, font un petit compliment aux ciocoï, en leur montrant en même temps le poing ou le fouet, selon les personnes, et demandent à chaque district un document de reconnaissance. De semblables écrits signés parurent d'abord à Craïova et successivement après dans tous les districts de la

Petite-Valachie, qu'on pourrait nommer la Petite-Moscalie, s'il n'y avait dans ce monde que des ciocoï et des Russes;

10° Les boyars de la capitale se réunirent dernièrement chez le métropolitain pour se consulter sur ce qu'ils devaient faire avec ces armées qui pèsent sur le pays; car les boyars eux-mêmes, ont, en ce moment, assez des troupes protectrices. Quelques-uns proposèrent de rédiger un acte de reconnaissance envers le Czar, et de le prier de vouloir bien diminuer un peu son amour pour la Valachie (je ne suis pas sûr s'ils se sont servis de mon expression, mais le sens était le même). Un vieux cocoïu se leva et dit: Dieu nous préserve de laisser s'éloigner les Russes de notre pays; ce sont eux qui nous défendent nos prérogatives. Jamais je n'ai vu tant de fêtes et de bals comme dans cette époque de bonheur. Une dispute s'éleva entre les boyars; ils se séparèrent sans rien décider, et ceux qui avaient proposé de rédiger l'acte en question, tâchent maintenant d'apaiser la colère de Duhamel.“ (*La Gazette de la Transylvanie, nº* 93–96.)

Lorsque les Russes maltraitent et flagellent les Roumains, la plus grave insulte qu'ils leur jettent à la face est celle de *Frantzuski duh* (esprit français). Voilà la punition des Roumains pour leur sympathie pour la France. Les Russes nous martyrisent, et le gouvernement français nous tourne de dos.

*

À la suite des barbaries et des atrocités qu'on vient de voir, deux des membres de la Lieutenance, Tell et Héliade, qui se trouvaient à Cronstadt, firent publier, dans *La Gazette de la Transylvanie*, une protestation adressée au Sultan.

Cette pièce exposait les causes qui avaient amené la révolution: 1° le régime du Règlement organique; 2° le gouvernement de Bibesco, et 3° les intrigues de Duhamel après son arrivée à Bucaresci.

Elle analysait la proclamation du mouvement roumain basé sur les traités du pays et sur ses anciennes lois et coutumes.

Elle démontrait que le mouvement n'avait été hostile ni à la Sublime-Porte, ni aux relations internationales, ni même à Bibesco, et que la Russie, dans son rôle de protectrice, devait soutenir les droits des Roumains et non les violer.

Elle donnait ensuite une relation du mouvement du 9 juin jusqu'au 13 septembre; elle parlait de l'abdication de Bibesco, des tentatives des 19 et 29 juin de la part des agents moscovites, afin de troubler la tranquillité, de l'arrivée de Suleyman-Pacha, de la conduite du peuple, de la nomination de la Lieutenance et de sa reconnaissance au nom du Sultan, de l'ordre dont le pays avait joui pendant les derniers trois mois, de l'arrivée de Duhamel et de Fuad, des intrigues du premier, de la conduite de tous les deux, de l'arrestation des députés de la ville dans le camp, de la manière hostile avec laquelle l'armée turque était entrée à Bucaresci, du sang qui avait été versé, des désordres commis, des violations exécutées à la suite des cabales incessantes du commissaire moscovite, de l'indignation du peuple et des soldats qui se trouvaient sous le commandement de Maghiero, de leur décision héroïque et fatale pour les Roumains et les Turcs en même temps, des efforts des membres de la Lieutenance et de Maghiero pour calmer les esprits et pour faire comprendre à la nation que ses malheurs ne provenaient que des machinations des Russes.

Enfin, la protestation se termine ainsi:

Sire,

Le sang innocent de vos fidèles vassaux crie vengeance devant le trône de Votre Majesté. Le pays déplore en effet le sang qui a coulé, sa tranquillité troublée, et les souffrances accablantes sous lesquelles il gémit en ce moment. Mais les hommes expérimentés et prudents ont en outre à déplorer les machinations qui aboutirent à refroidir les cœurs des Roumains envers les Turcs, et *à ne faire cesser les désordres et le deuil général qu'à l'arrivée de Russes! Cette machination est la plus infernale et la plus déplorable.*

Sire, comme membres d'un gouvernement légal, élus par le peuple et reconnus au nom de Votre Majesté impériale, nous venons protester devant la clémence de Votre Majesté contre toutes ces usurpations, trahisons et violations sans exemple; contre l'oppression sous laquelle gémissent, dans ce moment, les malheureux habitants qui osent soutenir qu'ils ont vécu en paix pendant les trois mois du mouvement; contre l'entrée illégale des armées sauvages de la Russie; contre leur conduite inhumaine; contre les arrestations nombreuses que les Russes opérent dans tous les districts et dans la capitale; contre la note du consulat russe du 10 (22) octobre, par laquelle la Russie presse le pays de contracter une dette de trois cent mille roubles sans aucune nécessité; contre la proscription dont nous avons été victimes, ainsi que tant d'autres hommes qui sont proscrits avec nous, nous ne savons dans quel but. Nous demandons justice pour le sang versé, réparation des pertes du pays, le rappel de Fuad-Effendi et l'envoi d'un autre commissaire, véritable musulman, inspiré par les hauts sentiments de Votre Majesté qui, sans violation aucune, sans employer aucun système de terrorisme, laissera à chacun la liberté de présenter ses plaintes, et connaître, ainsi que le fidèle envoyé de Votre Majesté, Son Excellence Suleyman-Pacha, les véritables sentiments des Roumains, leur dévouement et leur fidélité envers leur auguste et gracieux suzerain.

Proscrits, éloignés de notre pays, n'ayant aucun moyen de faire parvenir à Votre Majesté notre protestation, nous avons été forcés de la faire publier par les journaux, avec l'assurance qu'elle parviendrait à la connaissance de Votre Majesté.

Comme chefs élus par le peuple, et reconnus au nom de Votre Majesté, quoique éloignés du pays, et proscris à la suite de la demande de quelques individus, instruments des intrigues étrangères, les soussignés ne cesseront pas de considérer comme membres du gouvernement légitime du pays, de parler et d'écrire en son nom.

Faites, Sire, que tout le monde apprenne que les actes commis par Fuad-Effendi, d'intelligence avec Duhamel, n'ont jamais été ordonnés par un monarque grand, juste et progressif; faites que le monde soit convaincu de la vérité, ainsi que le sont les soussignés. Pendant dix-huit années, nous avons travaillé pour réveiller les Roumains et leur faire regarder vers l'Orient où s'élevait leur véritable soleil de salut; pendant dix-huit annèes, nous avons travaillé, afin de réchauffer pour les Turcs les cœurs des Roumains, refroidis par l'ignorance, par le fanatisme, par les invasions des pachas rebelles, et par les promesses trompeuses des étrangers; pendant dix-huit années, nous avons travaillé à ramener nos relations avec la Sublime-Porte dans leur sens véritable et légitime. Ne tolérez pas, Sire, qu'au nom de Votre Majesté, un seul Fuad, par l'inspiration de l'ennemi commun, détruise dans un seul instant une œuvre aussi salutaire. . . . .

. . . .

J. HÉLIADE, CHR. TELL

(Publié dans *La Gazette de Transylvanie*, le 28 octobre/10 novembre 1848)

*

Pendant que Maghiero d'un côté, Tell et Héliade de l'autre, déploraient la destruction, dans un seul instant, de l'œuvre accomplie par les bons Roumains pendant dix-huit années, il se trouve que jour pour jour, à huit cents lieues de distance, et sans s'être jamais concerté avec eux, un homme politique et impartial, un diplomate qui avait signalé pendant huit années à son gouvernement les machinations du cabinet moscovite dans la Moldo-Valachie, M. Adolphe Billecocq, agent et consul général de France, publiait à Paris, sous le tirre *d'Album Moldo-Valaque*, un écrit dans lequel on remarque le passage suivant:

„Oui, telles étaient, à cette époque, les espérances qu'osaient encore concevoir les amis intelligents et sages de la puissance suzerainne, devenue tout à coup arbitre de cette lutte inegale et pourtant formidable, engagée en présence de l'Europe démocratique attentive, entre les Moldo-Valaques et le protectorat russe anathématisé d'avance par ses propres actes, poursuivi par de si justes haines, par des mépris si fondés!... Depuis... une trahison, dont rougiraient les forçats de nos bagnes, a livré à une soldatesque effrénée, une ville découverte, opulente et belle: des femmes, des enfants égorgés par le sabre... des tronçons humains vendus aux bazars des juifs, parce qu'ils revêtaient un peu d'or... Voilà de ces exploits que les soldats du Sultan Abdul-Medjid n'auraient, certes, pas accompli en 1848, si le général Duhamel, jaloux, avant tout, de venger tant d'échecs personnels, tant de ressentiments invétérés, n'avaient pas été sous la tente du commissaire turc, Fuad-Effendi. Qu'il y a loin, hélas! des jours où l'envoyé musulman laissait à Lisbonne et à Madrid tant d'esprits enchantés par les brillants retours des plus douces poésies d'Orient! Qu'il y a loin de ces jours aux scènes sanglantes du 13 (25) septembre à Bucarest!

Qui s'est donc chargé d'opérer l'horrible métamporphose?

Mais ne l'avons-nous pas déjà dit cent fois dans le cours de cet ouvrage?

C'est ce pouvoir qui, par une des mille amères dérisions du siècle, exerce au milieu de ces populations descendues de la même race que nous... de ces populations descendues de ceux qui tant de fois ont préservé nos pères... de ces populations qui voudraient nous défendre encore... qui voudraient faire plus... partager avec nous, au moyen du travail, les fruits de tant de sillons délaissés et pourtant si fertiles... *exerce là ce que la politique du jour appelle...* SES BIENFAITS PROTECTEURS!..."

(*Album Moldo-Valaque* 1848, le 25 octobre)

À la suite de la proscription signée par Fuad-Effendi, et à la veille de son départ de Cronstadt pour l'Occident, Héliade adressa la lettre suivante au rédacteur de la *Gazette de Transylvanie:*

MONSIEUR LE RÉDACTEUR,

J'ai vu dans le Bullletin officiel de Bucaresci un décret de S. E. Fuad-Effendi, sur la demande des ministres actuels, par lequel il proscrit vingt-deux personnes dont quelques-unes sont très équivoques.

J'ai vu encore mon nom figurant sur le sommet de la colonne des proscrits comme un point sur un i, *ou tel que ces Messieurs auraient désiré me voir sur un pal. Je fais des vœux pour leur bonheur, c'est-à-dire pour la paix de leur conscience.*

Les trois membres de la Lieutenance domniaire, après l'entrée de l'armée turque à Bucaresci, ont joui de leur liberté pendant plusieurs jours, et ils ne se sont décidé à quitter leur patrie qu'après avoir appris que le peuple indigné d'un côté par la conduite des Turcs, et travaillé de l'autre par les agents provocateurs de Duhamel, s'était décidé à arborer l'étendard tricolore et à demander la destitution de la caïmacamie imposée par la force ainsi que la réinstallation de la Lieutenance. La véracité de cette décision pourra être attestée par le représentant d'une grande puissance dans l'hôtel duquel les Lieutenants reçurent cette nouvelle et d'où ils se déterminèrent à quitter le pays pour sauver la capitale des intrigues qui avaient pour but d'engager un conflit entre le peuple et les soldats Turcs. Le plan était aussi habile qu'infernal, car il aurait abouti à allumer des haines inextinguibles, à rendre criminels les membres de la Lieutenance au nom desquels se serait soulevé le peuple et à fournir aux Russes un nouveau et puissant prétexte d'occuper légalement le pays.

Nous avons averti le peuple du piège qu'on lui tendait; et notre départ ne fut pas une fuite. On nous avait déjà promis des passeports de la part du gouvernement caïmacamesque, mais nous avons dédaigné d'en faire usage; et nous prîmes des passeports étrangers. Nous sommes partis du pays, et nous n'y retournerons plus tant qu'il sera régi par la loi de la force. C'est un exil volontaire. Pourquoi donc cette proscription absurde que Messieurs les ministres actuels n'auraient pas osé demander quand nous étions au milieu du peuple, et quand les troupes russes étaient encore loin d'eux? L'inconséquence et la lâcheté de ces hommes son bien connues. Mais ce qui m'étonne, c'est le manque de tact et de dignité du nouveau commissaire turc; car, ou il devait sévir contre nous, si nous étions fautifs, pendant que nous demeurions à Bucaresci en pleine liberté, ou il ne devait pas céder à la demande des instruments moscovites, et porter atteinte à l'honneur de l'empire ottoman.

Nous sommes assez forts devant toute justice pour ne pas descendre à nous justifier ou pour montrer le moindre désir de retourner dans un pays dont les ministres ont eu l'effronterie de présenter un pareil rapport et de demander un pareil acte.

Par ma lettre, je n'ai d'autre intention que de démontrer l'inconséquence des hommes qui mènent aujourd'hui les affaires de mon pays.

La révolution roumaine s'est accomplie, car elle était inévitable. Le peuple devait se défendre contre l'anarchie ténébreusement préparée par le commissaire du Czar. La défense est légitime en tout temps et en tout lieu. Le peuple et ses hommes, aux derniers moments où les salariés des agents russes étaient prêts à descendre dans la rue, avaient oublié le passé de Bibesco et l'appelèrent à se mettre à la tête du mouvement défensif et à ne pas abandonner le pays en proie à l'anarchie. Le peuple avait besoin d'ordre, car il montra le besoin d'avoir un chef légitime. Pourquoi dans le premier élan du mouvement tout le monde de la capitale, peuple et boyars acclamèrent-ils la Constitution? Parce que tout le monde l'a vue propre à satisfaire tous les intérêts et à calmer tous les esprits; parce que tout le monde savait déjà qu'il existait un complot étranger dont le but était d'assassiner le domnu, de soulever des villages, des arrondissements, des districts, le pays entier, et de crier que tout village assomme son loup[1]*; parce que tout le monde craignait une anarchie, un cahos d'où Dieu seul aurait pu ensuite reproduire une création.*

Le soulèvement des deux compagnies d'infanterie à Islaz, d'une division de cavalerie, des dorobans d'un district, des négociants et de prêtres respectables, soulèvement guidé par des officiers supérieurs, par un administrateur, par des hommes qui jouissaient de la considération générale; la voix du peuple par une proclamation pacifique et pleine de respect envers le gouvernement légitime, la Constitution qui consolait les paysans et toutes les classes opprimées depuis dix-huit années, réussirent à paralyser les intrigues de l'étranger et à rétablir le calme.

Trois mois se passèrent, et la paix ne fut troublée que momentanément par les agents moscovites. Le pays présenta le beau spectacle de l'ordre, de la sécurité et de l'allégresse généreale. Tout homme de toute couleur et opinion a pu traverser le pays jour et nuit, en pleine liberté. Les propriétaires et les fermiers ont eu leurs récoltes, et leurs droits furent respectés. Les paysans furent contents et heureux. L'administration n'eut plus de griffes, le doroban n'eut plus de fouet, la police n'eut plus de sbires et d'espions.

La révolution roumaine ressembla au règne de Dieu où les bons et les justes jouissent de la paix et où les méchants grincent des dents; car dans l'espace de trois mois, on ne vit plus de tristesse que sur la figure d'un petit nombre d'exploiteurs et de tyrans de l'ancien régime.

Comment eut lieu ce phénomène dans le temps d'une révolution universelle où les excès furent partout ailleurs aussi déplorables? La cause en est que tout le monde, chez nous, a joui

---

[1] Expression habilement empruntée des paysans.

d'une pleine liberté pendant les derniers trois mois et que dans le pays il n'exista plus d'esclave, que dans la personne des chefs que le peuple s'était choisi. Ces hommes n'eurent plus ni repos, ni sommeil; ils étaient devenus esclaves pour la liberté des autres.

Il suffit, Monsieur le Rédacteur, de jeter un coup d'œil autour de vous, ici en Transylvanie (où le gouvernement est le même et jouit encore de son prestige, où la discipline est ancienne, où les chefs des peuples ont tous les moyens de prévenir les excès) pour voir des scènes déplorables.

Dans aucun pays n'a jamais existé une révolution qui pût se comparer à la nôtre; et par quel miracle a-t-elle pu être conduite de la sorte, tandis qu'ailleurs, les révolutions se sont accomplies avec tant de désordres? Par la sincérité et le dévouement que les membres du gouvernement national montrèrent envers le peuple; par leurs efforts à soutenir leur crédit et à faire toujours qu'une seule parole de leur bouche soit en état de rétablir le calme avec plus de promptitude que des milliers de baïonnettes n'auraient pu le faire; par une police douce, fraternelle, populaire, tant qu'elle eut pour chef un homme du peuple; par des administrateurs et des sous-administrateurs pénétrés de l'esprit de la Constitution et administrant avec douceur et franternité; par des commissaires dans chaque arrondissement qui éclairaient les masses et les exhortaient à l'ordre, à l'amour et au travail. La proclamation constitutionnelle, l'arrivée dans la capitale des membres du gouvernement, le 16 juin, sans armes et sans escorte, les décrets de ce gouvernement attesteront toujours l'esprit du mouvement roumain, sa loyauté, son but de fraterniser toutes les classes, son respect pour les personnes et les propriétés.

Passons aux finances de l'État. L'ex-domnu avait laissé le trésor public presque vide. La caisse centrale des monastères, les autres caisses nationales, les revenus du pays pour les trois mois du mouvement furent entre les mains des membres du gouvernement national, et la révolution ne coûta au pays qu'environ douze cent mille piastres (400.000 fr.) employées pour les frais de poste

extraordinaire, pour les appointements des commissaires qui sauvèrent le pays de l'anarchie, pour la formation d'un corps de pandours et de la garde nationale qui contrebalancèrent l'audace des soldats démoralisés par les agents moscovites et de quelques réactionnaires; pour les sommes destinées à soutenir les envoyés du pays auprès du gouvernement de la Sublime-Porte, de ceux de la France et de l'Angleterre et auprès de la Diète de Francfort.

Si le domnu n'avait pas abdiqué, il aurait eu une liste civile et la gratification qui lui avait été faite, je ne sais pourquoi, sur l'exportation des produits, et ses nombreux aides de camp et les agents russes qui l'espionnaient auraient eu leurs appointements; la police aurait eu ses fonds secrets destinés à démoraliser et à compromettre les citoyens, le pays aurait eu bien d'autres dépenses abusives et sans fin. Les membres de la Lieutenance ne voulurent accepter aucune liste civile, et épargnèrent au pays beaucoup de frais inutiles, qui, pendant trois mois, sous un domniat, auraient dépassé le chiffre de deux millions.

Vous voyez, Monsieur le Rédacteur, que pour amener le pays à perdre la paix et le bonheur dont il jouissait, pour réduire les habitants, par l'ordre légal, *à n'avoir en sûreté, ni biens, ni honneur, ni même la vie, pour condamner la patrie à voir ses enfants arrêtés et flagellés, pour immoler la nationalité à la vengeance du Cosaque, pour détruire l'avenir d'un peuple entier, le pays doit payer un million par mois et contracter des dettes énormes.*

Bibesco, parce qu'il avait essayé d'introduire des colonies russes pour l'exploitation des mines nationales, en faveur de la politique moscovite et au détriment des intérêts de la Turquie; parce qu'il avait taxé l'instruction publique, pour éloigner le pauvre de ses bienfaits; parce qu'il a voulu éloigner la langue nationale des écoles; parce qu'il avait surchargé le paysan par la corvée des chaussées et des chemins, afin d'enrichir ses parents, ses ministres et leurs maîtresses; parce qu'il a abdiqué dans ces temps difficiles et pour servir les plans moscovites a abandonné le pays en proie au *malheur, et a passé la frontière avec des millions, en laissant le Trésor vide; Bibesco est soutenu, protége, il sera récompensé peut-*être plus tard. Voilà une inconséquence.

Les chefs du gouvernement national, parce qu'ils ont réussi à étouffer une rébellion de passions et de vengeance, ourdie par Duhamel; parce qu'ils ont faît surgir un mouvement de defense et de principes; parce qu'ils ont réussi à maintenir l'ordre après l'abdication condamnable de Bibesco; parce qu'ils se sont efforcés, en sacrifiant leurs biens, en exposant leur vie, à sauver les biens et la vie de leurs frères de toutes les classes; parce qu'ils ont fait connaître au monde une nationalité roumaine amie des Turcs, et indignée des intrigues criminelles du cabinet russe; parce qu'ils ont respecté les fonds publics; parce qu'ils ont passé la frontière, pauvres, réduits à vivre de la générosité des hommes pour lesquels ils n'avaient rien sacrifié; en un mot parce qu'ils ont réussi à faire un mouvement national et en faveur de la gloire et des intérêts de la Turquie; Fuad-Effendi, le commissaire de la Sublime-Porte, à la suite d'un rapport signé par des hommes connus comme ennemis des Turcs, les condamne à l'exil!... Voilà une autre inconséquence.

Ah! Monsieur le Rédacteur, si les Roumains avaient pu prévoir les machinations de Duhamel et la conduite de Fuad, ou si les membres de la Lieutenance avaient eu moins d'amour pour le peuple et plus d'ambition d'une vaine gloire, aujourd'hui la Valachie n'aurait présenté qu'un énorme monceau de Roumains, de Turcs et de Russes, sur lequel le dernier des Roumains serait monté pour se rapprocher du ciel, réveiller Dieu et lui demander justice.

J. HÉLIADE

1848, 20 noem. (2 décembre)

ANNEXES

Les atrocités se suivirent, deux armées pesèrent de tout leur poids sur le pays. Leurs dépenses journalières décuplées par l'art ciocoïesque furent supportées par le paysan innocent qui perdit tout jusqu'à sa dernière pièce de bétail. Les provisions de guerre, et les transports de la campagne contre la Hongrie furent à la charge des pauvres Valaques, décimés par la famine, par la rigueur de l'hiver et par les fatigues[1]. Fuad-Effendi ne fut pas rappellé. La convention de Balta-Liman vint à la suite de ces malheurs comme un adoucissement aux maux des populations et puis le gospodariat de Stirbéïu; et puis des complots ourdis par des agents russes propres à seconder la politique moscovite et à justifier l'occupation de ses troupes. Outre les dépenses faites en numéraire et en nature, le pays contracta une dette de quatre-vingt millions pour enrichir les généraux et les officiers russes, ainsi que toute la race des Roumano-phanariotes.

Les membres de la Lieutenance protestèrent contre la convention de Balta-Liman, auprès du gouvernement français, par la pièce suivante:

---

[1] Le général russe, Lüders, avoua à un diplomate français à Bucaresci que sans les provisions fournies par la Valachie, et sans les Roumains de la Transylvanie, commandés par Ianco, les Russes n'auraient pas été en état de se mesurer avec Bem.

Monsieur le Ministre,

Le mémoire publié par nous en février 1849 expliquait, par le texte même des traités, la situation des principautés Moldo-Valaques vis-à-vis de l'empire Ottoman et de la Russie. Nous devons en rappeler en deux mots les principales dispositions.

C'est par une libre soumission que les Principautés se sont placées sous la suzeraineté de la Porte, en réservant expressément leurs droits d'autonomie et de souveraineté intérieure. Les principautés ont envers la Porte des devoirs de vassalité; la Porte a sur elles les droits de suzeraineté sans avoir celui d'attenter à leurs priviléges.

Ces priviléges sont:

1° Une administration nationale indépendante;

2° Un pouvoir législatif national.

*Les Principautés Moldo-Valaques, comme partie intégrante de l'empire Ottoman, touchant par leurs frontières à la Russie, subissent les conséquences des projets de conquêtes de cette puissance, laquelle, sans nul droit, s'arroge le privilége d'intervenir dans les affaires du pays, dans le but évident de le préparer pour une incorporation. Ainsi, dans le traité de Kuschiuk-Kaynardji, la Russie s'est attribué d'elle-même, à l'égard des Principautés, un droit d'*intercession *qui, dans celui d'Andrianople, devient un droit de* garantie*; enfin, en 1829, dans le protocole du Règlement organique, un droit de* protection*; ce sont les seuls titres de la Russie à s'immiscer dans les affaires de la Moldo-Valachie.*

Notre mémoire de février 1849 protestait contre l'occupation illégale des Principautés. A cette époque, la Porte souffrait comme nous de cette occupation attentatoire à l'indépendance et à l'intégrité de l'empire Ottoman.

Les puissances signataires des traités de 1841 n'ont pu se refuser à l'évidence et ont adressé des protestations, ou, pour mieux dire, des remontrances à la Russie, qui a passé outre, mais qui, sentant le danger d'une position tendue avec la Porte au moment d'entreprendre l'intervention en Hongrie, a mis tout en jeu pour légaliser en quelque sorte sa présence sur le Danube, et consolider son influence dans les Principautés qu'elle veut à tout prix détacher de la Turquie*; car il ne faut pas oublier qu'au moment de s'emparer de la Crimée, au moment de détacher de la Turquie la Bessarabie, la Russie protestait, comme elle le fait maintenant, de son respect des droits de la Porte, se réservant, comme elle l'espère aujourd'hui, de faire sanctionner ses conquètes aux puissances de l'Europe par la force du fait accompli. En effet, une protestation énergique pourrait sauver dans ce moment-ci les provinces du Danube sans engager à une guerre; une incorporation accomplie par surprise et arrachée à la Porte, qui, de guerre lasse et abandonnée à elle-même, préférera renoncer à cette ombre de suzeraineté qui ne lui donne que des embarras, ne pourrait être empêchée que par une guerre. La Russie sait qu'on ne la fera pas pour la Moldo-Valachie; aussi ose-t-elle beaucoup.*

La Porte, nous croyons le savoir, a fait tout ce qui était en son pouvoir, sauf la guerre, pour se soustraire à tout arrangement. Par malheur, les préoccupations intérieures, le langage rassurant des représentants de la Russie, et, nous osons le dire, une interprétation erronée de la situation des Principautés et de la question de Turquie ont conduit les cabinets de Paris et de Londres à refuser l'appui demandé par la Porte. Cette puissance, faute d'audace, a donc conclu une convention *à Balta-Liman, le 28 avril, avec la Russie, sur le pied d'une transaction à laquelle le Sultan, nous en avons la certitude, répugnait de toutes ses forces.*

Les provinces Moldo-Valaques voient leurs droits les plus sacrés foulés aux pieds:

Par l'abus de la force de la Russie,

Par le défaut d'audace de la Porte,

Par l'abandon dans lequel la laissaient la France et l'Angleterre au moment où ce différend prenait un caractère grave.

Nous n'avons besoin de donner qu'un rapide commentaire à la convention de Balta-Liman.

„§ 1. Les hospodars sont nommés par la Porte et la Russie, sans consulter le pays, pour sept ans.“

D'abord, en droit, aucune des deux puissances contractantes ne pouvait stipuler sur ce point, aucun traité ne donnant à la Russie, ni même à la Porte, la faculté de s'immiscer dans l'administration du pays; de même qu'en fait, l'élection de M. Stirbeïu comme hospodar de Valachie, en opposition avec M. Cantacuzène[1]*, candidat de la Turquie, montre*

---

[1] Pour l'auteur de cet ouvrage, Stirbeïu ou Cantacuzène c'est la même chose.

suffisamment, d'une part, l'impuissance de cette dernière et les intentions de la Russie, qui, par un choix antipathique au pays, cherche à l'indisposer contre la puissance suzeraine, en habituant les esprits à l'idée d'une incorporation à la Russie.

„§ 2. Le Règlement organique reste en vigueur. Les Assemblées nationales sont suspendues.“

Nous avons dit plus haut qu'au nombre des privilèges fondamentaux des Principautés était le pouvoir législatif national; il se trouve évidemment violé par ce paragraphe. La conséquence de cette mesure est déplorable, car l'arbitraire n'aura plus aucun frein, et la Russie agira dans les Principautés selon son bon plaisir. On a poussé l'audace jusqu'à s'abstenir même de fixer un terme à cet état illégal.

„§ 3. Deux comités de révision seront institués en Moldavie et en Valachie pour modifier certains passages du Règlement organique.“

Nous devons rappeler ici que ce règlement a été imposé aux Principautés pendant une occupation armée, violemment et frauduleusement, qu'aucune puissance, pas même l'Autriche, n'a jamais voulu reconnaître; ce règlement, véritable plaie du pays, est la seule[1] *cause du mouvement révolutionnaire de 1848.*

Que veut-on aujourd'hui? Sans Assemblée nationale, sans consulter le pays, où le parti national, disséminé par l'exil, n'est plus représenté, on veut, sous la pression d'une occupation armée, à l'aide de comités choisis et nommés par les agents russes, procéder à des modifications. Quelle réforme peut-on en attendre? Évidemment, le seul résultat de cette mesure sera de révolutionner de nouveau le pays, et de l'amener à jouer un jour le tout pour le tout, au détriment de la Porte elle-même.

„§ 4. Les troupes de l'occupation sont fixés à 30.000 hommes pour chaque puissance jusqu'à la parfaite pacification de la Hongrie, et à 10,000 après la paix rétablie.“

Nous ne pouvons que répéter que ni la Porte, ni la Russie n'avaient le droit d'occuper par la force armée les Principautés. Si une révolution contre la cour suzeraine avait eu lieu, nous comprendrions l'entrée des troupes turques; dans aucun cas on ne saurait justifier celle des troupes russes. La révolution de 1848 était tout en faveur de la cour suzeraine;

---

[1] Une des causes.

les Valaques voulaient seulement être débarrassés du protectorat despotique de la Russie et du Règlement organique imposé par cette puissance.

La Porte, il faut bien le dire, en légalisant, contrairement à nos droits, la présence des troupes russes, a agi contre ses propres intérêts, car nous devons rappeler que la Porte a perdu déjà une partie des populations roumaines par la cession de la Bucovine à l'Autriche et de la Bessarabie à la Russie. Autoriser aujourd'hui l'occupation de la Moldo-Valachie, c'est préparer les voies de l'incorporation des pays roumains restés encore tributaires de la Porte.

„§ 5. Il sera institué deux commissaires, ottoman et russe, avec droit d'ingérance dans la gestion des hospodars. Ces commissaires nommeront les comités dont nous avons parlé plus haut.“

Depuis l'entrée des Russes en Valachie, la Porte a fait, nous le croyons, une expérience suffisante des conflits inséparables d'une autorité partagée entre commissaires russes et ottomans. Ceux-ci en définitive cèdent toujours à ceux-là, et le peuple, tributaire de la Porte, assiste continuellement au spectacle des humiliations subies par la cour suzeraine. Cette situation entre parfaitement dans les vues de la Russie, qui tient par dessus tout à discréditer l'autorité de la Porte. Sans avoir besoin de démontrer la nullité du pouvoir des hospodars contrôles par ces commissaires, nous ne voulons que signaler les suites déplorables de cette mesure pour l'empire Ottoman.

„§ 6. La durée de l'arrangement est fixée à sept ans.“

En examinant les clauses précédentes, nous avons prouvé que cette convention viole nos droits fondamentaux:

1º D'administration nationale indépendante;

2º Du pouvoir législatif national.

Aucun paragraphe ne stipulant que ces droits seraient rendus à la Moldo-Valachie après l'expiration de la convention, le paragraphe 6 n'a aucune signification.

„§ 7. Le présent arrangement ne constitue pas de dérogation aux traités préalables.“

Nous le répétons, aucun traité ne donne le droit d'occuper par la force les Principautés, aucun traité ne permet à la Russie de violer les droits fondamentaux du pays. Le mouvement valaque n'ayant pas eu pour but de soustraire le pays à la suzeraineté de la Porte, la Porte n'a frappé ces provinces que forcée et intimidée par la Russie. Or, affirmer que la convention ne porte pas atteinte aux traités existants est un non sens, *puisque aucun traité n'a pu être cite à l'appui de la convention même, et que cet acte porte la plus grave atteinte au traité relatif aux détroits, signé par les grandes puissances.*

Nous devons maintenant noter que nul article de cette convention n'empêche les troupes russes établies dans la Valachie d'entrer en Transylvanie, et d'agir du territoire ottoman en Autriche. Déjà deux fois, malgré les réserves faites par le commissaire ottoman, des corps d'armée russes sont intervenus de la Valachie. Les Hongrois, en les poursuivant, peuvent de leur côté transporter le théâtre de la guerre sur notre territoire; que devient en de telles circonstances la neutralité de la Turquie, dont nous faisons partie intégrante? La France, signataire des traités de 1841, peut-elle souffrir des violations aussi flagrantes?

Nous croyons qu'une des causes de l'indifférence du gouvernement français dans l'affaire moldo-valaque, c'est l'opinion, propagée perfidement par nos ennemis, que le mouvement de Bucarest était démagogique. Nous nous devons à nous-mêmes, nous devons à la France, de protester encore une fois contre cette accusation.

La révolution valaque n'a eu qu'un seul but: le renversement du protectorat russe, protectorat qui amène justement les mêmes dangers que la démagogie la plus effrénée, c'est-à-dire la haine entre les diverses classes de la société, que la Russie éveille par tous les moyens pour mieux combattre et paralyser l'esprit patriotique et vraiment national.

Le despotisme et la démagogie, à notre point de vue, ont identiquement les mêmes tendances et présentent les mêmes dangers: gouverner par le terrorisme, exciter les pauvres contre les riches, fouler aux pieds les droits sacrés de la propriété et de la famille; ce sont les deux pratiques extrêmes que la France ne peut protéger. Nous sommes éloignés de l'une et de l'autre, et c'est à ce titre que nous croyons pouvoir invoquer le concours du gouvernement français. Quand bien même nous ne saurions pas que ses sympathies sont acquises à toutes les causes vraiment justes, nous aurions encore espoir dans l'intérêt de la France qui est lui-même engagé dans les affaires du Danube.

En effet, la France a un grand intérêt au maintien de l'intégrité de l'empire Ottoman; l'Autriche également; et la politique de toutes deux était de neutraliser autant que possible l'influence de la Russie à Constantinople. Mais aujourd'hui l'Autriche, cherchant à se reconstruire à l'aide de la Russie, cesse de pouvoir être sa rivale en Orient: dès lors,

rien ne fera plus équilibre à l'influence que la Russie exerce parmi les chrétiens sujets ottomans, et la chute de l'empire Ottoman deviendra imminente.

Nous comprenons les difficultés de sortir des voies d'une routine de cinquante ans, d'adopter une nouvelle politique digne d'une grande nation; mais les moments sont précieux et comptés. L'alliance entre l'Autriche et la Russie sortie de la guerre de Hongrie menace la France, quoiqu'on en dise. La Turquie avec ses populations chrétiennes doit former l'aile droite de la France; mais pour se ménager une telle alliée, il n'est point de temps à perdre. Il ne faut pas oublier que l'existence et l'avenir de la Porte sont entre les mains de 10 millions de chrétiens répandus dans la Turquie d'Europe; cette population de 10 millions, travaillée par la Russie, tourne un dernier regard vers la France.

La Turquie comprend que ce n'est que pas des réformes et des concessions qu'elle peut éviter un éclat. La Russie ne lui laisse pas prendre l'initiative des bienfaits envers les chrétiens, car un éclat entre justement dans ses vues. A Constantinople, le ministre russe excite la Porte à sévir, et dans les provinces les agents russes prêchent la révolte contre la cour suzeraine.

……………………………………………

Nous voyons dans cette ligne de conduite notre seule planche de salut, le seul moyen d'annuler la convention de Balta-Liman, et si nous parlons de tous les chrétiens de la Porte, c'est que nous voyons les mêmes dangers, que nous bravons les premiers comme les plus rapprochés de la frontière de Russie menacer la Bulgarie, la Serbie, la Bosnie et les autres provinces.

Si vous pensez, Monsieur le Ministre, que des renseignements plus détaillés sur les provinces roumaines puissent vous être de quelque utilité, nous serons heureux de vous les fournir. En attendant, veuillez prendre à cœur les intérêts de notre malheureux pays autant que cela est compatible avec la politique de la France.

Paris, ce 28 juin 1849

J. HÉLIADE, TELL, N. GOLESCO[1]

---

[1] Cette pièce ne contient pas tout à fait les mêmes principes que les précédentes; si l'on voit quelques observations sur les pages 381 et 82, c'est qu'elle représente aussi les opinions des autres signataires. Quant aux notes que nous venons d'ajouter, nous pouvons assurer que M. Tell a les mêmes opinions que nous.

Contre les complots ourdis par les agents russes dans l'été de 1850, Héliade adressa une lettre à ses compatriotes dans le but de leur dévoiler les machinations moscovites et de les exhorter à se tenir en garde pour ne pas tomber dans les pièges qu'on leur tendait et à demeurer tranquilles. On connait dans chaque pays les menées des tyrans et de tous les réactionnaires, leur excitation aux troubles. Dans ce moment, il n'y a que le véritable peuple et ses hommes qui maintiennent la tranquillité.

Ensuite, Héliade présenta le mémoire suivant au cabinet anglais:

MÉMOIRE SUR L'OCCUPATION DE LA MOLDO-VALACHIE PAR LES RUSSES

Les projets de la Russie sur la Moldo-Valachie sont bien connus. Ce qui l'est moins, et ce qu'il importe de dénoncer au monde, c'est la tactique qu'elle suit pour les réaliser.

Se poser comme le représentant de l'ordre et l'appui des populations chrétiennes en Orient, comme l'ami de la Turquie, et le protecteur désintéressé des Principautés Danubiennes, telle a toujours été la politique apparente du Czar, tel a été le rôle chevaleresque qu'il s'est efforcé de prendre aux yeux de l'Europe.

Fomenter des complots, faire prêcher des doctrines anarchiques, répandre des semences de haine et de révolte contre le Divan, et intervenir pour étouffer – quand elles sont éventées – les conspirations ourdies par ses propres agents, telle a été, depuis trente années, le conduit réelle, la politique invariable du cabinet de Saint-Pétersbourg.

Les faits parlent trop haut pour que les diplomates les plus habiles, pour que les écrivains les plus inprudents puissent réussir plus longtemps à tromper l'opinion. Laissons parler les faits.

C'est du sein de la Russie que part en 1821 le phanariote Hypsilanti, non pour proclamer l'indépendance de la Grèce, mais pour apporter en Moldo-Valachie le pillage, l'incendie et le massacre, et pour fournir le prétexte de la guerre qui commença en 1828 entre les Russes et les Turcs, et qui plongea les provinces Danubiennes dans la dernière détresse.

C'est encore la Russie qui, en 1841, ourdit le complot d'Ibraïlla. Elle espère, par cette conspiration, soulever les Bulgares contre les Turcs, et avoir des motifs plausibles pour intervenir.

En 1848, la Russie revient à la charge. Il lui faut à tout prix un prétexte pour envahir la Moldo-Valachie. Elle agite d'abord la Moldavie, puis son commissaire Duhamel, assisté de nombreux agents, se met à l'œuvre et prépare en Valachie un soulèvement anarchique dans le genre de celui d'Hypsilanti. Heureusement les Valaques comprennent le péril et se lèvent comme un seul homme pour echapper aux trames perfides de l'envoyé de Saint-Pétersbourg, et secouer un protectorat non moins insultant à la Sublime-Porte, qu'odieux à la population roumaine.

Si jamais un mouvement fut juste dans son principe, légal dans ses moyens, et surtout pur de tout excès, ce fut, sans contredit, celui de la Valachie en 1848; car il ne fut en réalité qu'une protestation paisible et énergique de la population contre l'anarchie et contre les excès de tout genre dont la menaçait le triomphe de la conjuration russe. Aussi les Roumains de la Valachie, une fois débarrassés de l'influence moscovite, s'empressèrent de proclamer solennellement l'autonomie de leur pays, bassée sur les traités et la suzeraineté de la Sublime-Porte. Ils se donnèrent une Constitution qui reproduisait leurs anciens droits, et faisait revivre leurs coutumes nationales. Mais la lettre et l'esprit des traités furent, par eux, scrupuleusement respectés; mais tous les actes du gouvernement national qu'ils se donnèrent, d'accord avec les intérêts populaires, témoignèrent de leur respect pour la propriété et pour l'ordre social.

Justice fut rendue à la modération, à la légalité du mouvement de la Valachie par l'envoyé de la Sublime-Porte, Son Excellence Suleyman-Pacha. Il trouva le pays jouissant d'un ordre parfait, et soutenant avec zèle les droits de leur nationalité et ceux de la Turquie en même temps.

Mais cette conduite à la fois ferme et prudente de la Valachie, devait déplaire au cabinet de Saint-Pétersbourg, puisqu'elle lui ôtait tout prétexte d'occupation. Il fallait mettre fin à un pareil état de choses. Par d'habiles menées, M. Duhamel parvint à faire naître le déplorable conflit de la caserne de Spyro. Tout le monde fut convaincu que cette lutte absurde de six mille Turcs, soutenus d'ailleurs par six pièces d'artillerie, contre six cents Roumains, presque désarmés, n'avait été que le résultat des secrètes menées et des cabales incessantes du commissaire russe; mais elle n'en servit pas moins de prétexte à l'invation moscovite.

Les Russes entrèrent en Valachie, non pour rétablir l'ordre, – il n'avait pas cessé de régner –, mais pour occuper le pays et faire vivre le corps d'occupation aux dépens des malheureux Roumains. Ce fut à l'aide des *provinces Danubiennes que la Russie pourvut à l'entretien des armées destinées à combattre les Hongrois et à propager le panslavisme russe parmi les populations de la Turquie et parmi celles des États autrichiens.*

Cependant la catastrophe qui termina la lutte des Hongrois, aurait mis une fin à propagande slavo-russe, si, pour la continuer, le cabinet de Saint-Pétersbourg n'avait pas prolongé les agitations de guerre. Il trouva de nouveaux prétextes pour maintenir l'occupation. Alors la Bulgarie fut agitée, et les agents de la Russie renouèrent en Valachie leurs éternelles conspirations. Tout récemment, on a découvert à Bucaresci un complot qu'on peut regarder comme le chef-d'œuvre du genre. Ses chefs sont connus pour appartenir à la Russie. Leur but était, non de provoquer un soulèvement contre la Turquie – ils ne le pouvaient pas –, mais de le feindre avec le concurs de quelques malheureux Valaques égarés, et au moyen du raccolement d'un certain nombre d'étrangers salariés par la Russie.

Et maintenant encore, on se tromperait si l'on croyait que la Russie laissera aux populations orientales quelques instants de repos. Répandus dans les hétairies greco-slaves, dont ils tiennent tous les fils, les agents moscovites sont constamment occupés à saper les bases de l'empire Ottoman, et à faire tomber dans le piège des conspirations et des sociétés secrètes une foule d'hommes généreux, dont la plupart croient travailler pour l'indépendance de leur nationalité, tandis qu'en réalité ils sont les instruments aveugles du cabinet de Saint-Pétersbourg.

Tel est l'état des choses en Orient, telle est surtout la situation des provinces Danubiennes. C'est sur cette situation si dangereuse pour les droits de ces provinces, si menaçante pour la paix de l'Orient et de l'Europe, qu'il importe d'appeler l'attention des cabinets.

Les Valaques proscrits, les mêmes qui, en 1848, avaient réussi à paralyser les machinations de la Russie, ainsi qu'à maintenir l'ordre, et qui avaient été chassés de leur pays pour ce seul acte, n'ont jamais cessé d'intercéder auprès des cabinets de l'Angleterre, de la France, de l'Autriche et de la Prusse, pour obtenir la pacification de leur patrie, résultat impossible sous l'influence désastreuse du protectorat moscovite.

C'est à ces puissances que le peuple de la Valachie avait adressé sa proclamation de 1848.

C'est encore à ces gouvernements qu'en février 1849, les réfugiés de la Valachie adressèrent leur protestation collective, accompagnée d'un mémoire justificatif du mouvement de leur pays.

Une autre protestation datée du 28 juin 1849, adressée particulièrement à la France et communiquée à son gouvernement, fut faite de la part des trois membres de la Lieutenance princière, contre la convention de Balta-Liman qui violait les droits de la Moldo-Valachie. Dans cette protestation se trouvaient prévus et annoncés d'avance tous les événements qui viennent de s'accomplir dans la Bosnie, en Bulgarie, et plus récemment en Valachie. (Voir page 383.)

Il est triste d'avoir à constater que le gouvernement de la France qui, concurremment avec les autres puissances, a garanti l'intégrité de l'Empire-Ottoman, n'a pas encore eu le loisir d'étudier cette question capitale.

Les autres gouvernements feront-ils comme la République française? Absorbés par leurs affaires propres, en se fiant aux promesses diplomatiques de la Russie, laisseront-ils les successeurs de Piere-le-Grand s'emparer des provinces Danubiennes, et préluder ainsi à l'anéantissement de la Turquie et peut-être à la conquête de l'Europe.

Une voix du moins s'élèvera encore cette fois pour protester. C'est au nom de tous ses compatriotes menacés dans leur liberté et dand leurs propriétés, et sans aucun moyen de faire entendre leurs plaintes; c'est au nom de cinq millions de chrétiens réduits à la dernière détresse que le soussigné ose s'adresser de nouveau aux cabinets européens et dénoncer avec une nouvelle assurance ce prétendu protectorat comme une conspiration permanente contre la nationalité roumaine, contre la suzeraineté de la Sublime-Porte, et surtout, il faut le répéter, contre les intérêts généraux de l'Europe.

Il y a là une situation anormale, monstrueuse, à laquelle il importe de mettre un terme. Il existe pourtant un moyen facile et légal d'en sortir; c'est d'appliquer aux Principautés Danubiennes, comme à toute autre partie de l'Empire Ottoman, le traité d'alliance de 1841 qui garantit l'intégrité de cet empire; c'est de rappeler à la Russie que son rôle et son devoir étaient, non d'usurper les droits des provinces Danubiennes et de conspirer sans cesse contre leur tranquillité, mais de garantir leur autonomie, et de faire respecter leur indépendance administrative.

La Moldo-Valachie, comme partie intégrante de l'Empire Ottoman, en s'adressant aux puissances qui ont garanti cette intégrité, espère trouver justice et protection, car il s'agit de l'honneur et des intérêts de ces puissances de faire respecter le traité dont elles sont signataires.

La Moldo-Valachie, mise une fois à l'abri des coups de main d'un voisin peu scrupuleux, et protégée dans son autonomie, cesserait d'offrir à la Russie un proie facile, et ne serait plus exposée à devenir le champ de bataille de la guerre latente de la Russie contre la Turquie.

Mais cette protection serait encore un état d'oppresion si elle n'avait pour but d'arriver à la solution définitive des embarras présents; si elle ne faisait respecter les traités existants entre la Moldo-Valachie et la Turquie. Selon les anciens droits et coutumes de ces deux pays, selon leur autonomie reconnue par tous les traités, on s'occupera, par la libre discussion, de lois propres à satisfaire tous les intérêts, à assurer le bonheur général du pays, et à donner toutes les garanties désirables à l'Europe.

Telle est la proposition que la Moldo-Valachie (si elle était libre de faire connaître ses besoins et ses plaintes) oserait présenter aux puissances de l'Europe, et qu'à son défaut, le soussigné se permet de leur soumettre, espérant qu'elle sera agréée par les cabinets qui s'inspirent encore de l'esprit de justice, et qui veulent baser la maintien de la paix du monde sur le respect du droit des gens.

J. HÉLIADE

1850, 10 novembre

Les Russes, malgré la convention de Balta-Liman qui légalisait pour sept années leur occupation, ont dû quitter la Valachie, grâce à l'intermédiaire des autres cabinets, mais leurs agents y sont restés, et travaillent toujours par de nouveaux complots à troubler l'ordre, à abuser de la crédulité et du patriotisme de la jeunesse, et à se fournir un prétexte pour démontrer la nécessité des troupes moscovites en Moldo-Valachie. Les agents russes ne manquent ni d'adresse, ni de raisons pour exciter les Roumains contre les Turcs; car la Russie pourvoit à tout. Elle a pourvu d'avance à faire naître le conflit de la caserne de Spyro, et les suites de ce désastre que les Roumains n'oublieront jamais. Elle pousse chaque jour la Sublime-Porte à sévir contre les Roumains, à méconnaître ses traités avec la Valachie. Le protectorat russe a pris une autre direction; il cherche, plus que jamais, à l'exercer indirectement par la Turquie. Les Roumains, travaillés par les agents russes pour qu'il se soulèvent contre les Turcs, tiennent compte de chaque acte de la Turquie, de chaque firman; et à chaque violation des traités roumains, ce sont les agents russes qui donnent l'alarme et qui font voir les choses de leur point de vue.

Les bons Roumains ne peuvent plus rien faire pour déjouer les plans moscovites. C'est à la Turquie de s'éclairer sur ses propres intérêts et, par une loyauté parfaite, par l'observation stricte des traités, de réparer tous les torts faits aux Roumains. Sa suzeraineté sans le respect de l'autonomie des Valaques ne peut pas exister. Par ces dernières lignes, on voit toujours que les intérêts des Turcs nous sont aussi chers que ceux des Roumains. Nous désirons que tout le monde sème de bonnes graines, car chacun récoltera le fruit de ses semences.

CONCLUSION
OU
PROFESSION DE FOI

Les révolutions sont ou nationales ou sociales; elles ont besoin du temps pour se mûrir et préparer leur explosion. La providence préside à ces grands mouvements et tout le monde contribue à la manifestation du progrès, opprimès et oppresseurs, peuple et tyrans. Les révolutions prématurées, celles qui viennent avant le temps sont celles auxquelles les tyrans concourent davantage. Elles se produisent par un excès de tyrannie; car le peuple souffre toujours, et souffre selon le proverbe roumain, jusqu'à ce *que le couteau arrive à l'os*. Le peuple se tait quand le couteau lui perce l'habit... la chemise... la peau... la chair... mais quand il arrive à l'os, il fait un bond et son cri est le cri d'un lion en fureur. Alors, les exploiteurs profitent souvent de la fureur populaire, et le peuple, dépourvu de lumières et de vérités, ne s'agite que pour l'intérêt de nouveaux tyrans. La révolution est avortée, elle est manquée, elle a pour ennemi ses propres amis.

En exceptant les révolutions nationales qui se font pour secouer le joug de l'étranger, nous n'avons jamais été que pour celles qui s'opèrent lentement par la paix, par l'instruction, par la presse, par les vérités répandues du palais jusqu'à la chaumière, car nous avons la conviction intime que la vérité seule sauvera les hommes. Ces sortes de révolutions sont préférables même pour les nations fortes et indépendantes; à plus forte raison doivent-elles convenir à des nations petites et faibles comme la nôtre qui est divisée entre trois empires.

Étant partisan des révolutions lentes, graduelles, qui s'opèrent par les années et par les vérités, l'autor de cet ouvrage n'a travaillé pendant

vingt-huit années que dans cette voie et dans ce but autant qu'il lui a été possible.

Pendant ce temps, il a vu dans son pays plusieurs tentatives de mouvement où il a toujours été complètement étranger.

D'où venaient-elles? D'où elles sont toujours venues depuis Radu-Negru jusqu'à nos jours. Elles venaient de quelques ambitieux mécontents qui ne pensaient qu'à leur vengeance, à leurs propres intérêts. Quel était leur but? De renverser un domnu et sa clientèle, de les remplacer par un autre et ses créatures, et de recommencer le même système avec les mêmes principes et les mêmes abus.

Alexandre Ghica a eu ses adversaires qui s'efforçaient de passer aux yeux du peuple comme patriotes et ne servaient que les intérêts de la Russie. Bibesco a eu les siens. Stirbeïu a dans ce moment les siens. Mais quelles sont les réformes salutaires ou le bien-être public qui ont pu résulter de ces passions, de ces animosités?

Bibesco et autres passaient pour des patriotes du temps d'Alexandre Ghica, aux yeux de la nation. Qu'a fait ensuite Bibesco pour le peuple après son avènement au trône? Il a fait de sa personne, de l'élu de la nation, le valet du consul russe; il a opprimé de la laboureur en le sacrifiant aux intérêts du boyarisme, son adversaire. Il a banni la langue nationale des écoles, il a privé le pauvre de l'instruction par la taxe qu'il lui avait imposée.

Les roumano-phanariotes, adversaires de Bibesco, conspiraient contre lui, divulgaient au peuple ses actes. Ils l'accusaient devant la nation et devant le Czar. Ils déclamaient leur patriotisme hypocrite et on a vu dernièrement ce qu'ont fait ces exploiteurs, ces conspirateurs patentés par le Czar.

Mais il arrive des temps où le peuple, étranger à de semblables cabales, commence à sentir la fièvre du mal qui lui ronge les entrailles depuis des années, par le venin dont il a été abreuvé, et le corps social frémit et s'ébranle. Le mal touche à sa crise à laquelle succéde la mort ou la convalescence. La révolution se fait d'une manière spontanée, car elle est dans le corps social entier.

Les hommes sages, ceux qui aiment véritablement leur pays ne peuvent pas désirer de semblables révolutions; mais lorsqu'elles arrivent, ils ne peuvent pas y rester étrangers. Ils sont comme la mère qui n'aime pas voir son enfant malade; mais lorsque la maladie vient, elle ne peut plus le quitter; elle veille jour et nuit à sa tête. Il y a encore une autre sorte d'hommes qui courent autour du peuple malade, mais c'est l'intérêt du gain et non l'amour qui les poussent à cet acte. Ce sont des espèces de médicins intéressés qui espèrent gagner quelque chose tant que la maladie dure; ce sont des espéces de faux parents qui espèrent hériter de quelque chose si le malade meurt; ce sont des étrangers dont le métier est de vivre de ces espèces de catastrophes. Lorsque le corps social est agité par la fièvre révolutionnaire et se débat contre la mort, il ne manque pas d'être entouré comme tout grand malade par de véritables parents et amis, par de bons et consciencieux médicins; mais il n'est pas aussi exempt de l'entourage des hommes de métier qui espèrent gagner quelque chose de sa maladie, hériter de quelque chose de sa mort.

Nous n'avons jamais désiré ces sortes de révolutions, mais elles sont souvent fatalement inévitables; car c'est la tyrannie qui les prépare et les pousse; elles viennent comme est venue, en 1848, celle de la Valachie, et alors elles viennent de bas en haut; car les tyrans ne concèdent jamais de droits, si le peuple ne les arrachent pas.

Quel fut le caractère de ce mouvement, en le considérant de haut en bas? quelle fut son origine? Une coterie de mécontents, conspirant contre Bibesco pour faire les affaires de la Russie, s'efforçant de le renverser, et cherchant à se servire du peuple comme d'un instrument. Pensaient-ils aux besoins du peuple? Non. Ils ne voyaient devant eux qu'un trône vacant et des portefeuilles qui les attendaient. Ils étaient ennemis de Bibesco sans être amis entre eux: ils étaient des rivaux. Mais le peuple ne consentit pas à devenir leur instrument. La révolution conduite par les hommes de la nation prit un caractère de bas en haut. Soutenir le domnu, bon ou mauvais, maintenir l'ordre, demander le respect des traités, en proclamant la suzeraineté de la Porte et l'autonomie du pays, secouer le joug illégal du protectorat russe et conspirateur, et décréter vingt-deux articles d'une Constitution porpre à réconcilier tous les intérêts, à satisfaire tous les besoins et à rétablir le calme, tels furent ses principes. Si les hommes du mouvement avaient proclamé, comme à Jassy, trente-cinq articles, qui surenchérissaient les uns sur les autres par leur caractère boyaresque et réglementaire, le peuple indifférent les aurait laissé arrêter, garrotter, massacrer et exiler, comme cela s'est passé en Moldavie. Mais les hommes du mouvement valaque ayant crié: *ordre, paix, harmonie, libertés générales, droit public*, le peuple accourut comme à une noce pour défendre l'ordre, la paix, la liberté et les droits de la nation. Ceux qui avaient été du peuple restèrent avec le peuple jusqu'à la fin, défenseurs des mêmes principes, et ils seront inébranlables jusqu'à un second ordre du peuple. Mais de ceux qui avaient accouru pour profiter des circonstances, les uns l'ont abandonné du moment qu'ils ont vu qu'il n'y avait rien à gagner; les autres n'ont fait, depuis trois années, que changer tour à tour de principes, et servir, à leur insu peut-être, les plans des ennemis du pays.

Lorsque les révolutions s'opèrent de haut en bas et que le peuple en devient l'instrument, après le triomphe, le fruit est cueilli par les chefs de partis, qui n'accordent aux masses que ce que les chasseurs accordent aux chiens, et quelquefois le peuple est condamné à souffrir plus qu'auparavant. Lorsque les révolutions s'opèrent de bas en haut, la défaite ou les réactions ne viennent que parce que le peuple a toujours en la faiblesse de tolérer que des hommes qui n'ont jamais eu d'autre métier que de l'exploiter se mêlent de ses affaires. En 1848, les Roumains ont commis la même faute que tous les autres peuples: leur Comité révolutionnaire fut composé d'éléments hétérogènes. Si l'on eût voulu faire un mouvement boyaresque comme celui de Bucaresci en 1841, ou comme celui de Jassi en 1848, le peuple devait laisser les boyars faire eux-mêmes leurs propres affaires. Mais si le mouvement était destiné à devenir populaire, il n'y aurait dû avoir rien de commun entre les hommes du peuple et les boyars. La faute en est à celui qui a proposé cetté fusion.

Le boyar, par sa naissance, par son éducation, par ses habitudes, qui deviennent une seconde nature, doit fatalement avoir l'instinct de dominer, l'instinct au moins de vivre; et puisqu'il n'a jamais été accoutumé à vivre en homme, c'est-à-dire en travaillant, il doit au moins vivre en loup ou en renard. Le meilleur des boyars doit au moins vivre en *faux bourdon*. Pour lui, un mouvement n'est pas national s'il ne lui fait gagner quelque chose, s'il ne lui présente une perspective quelconque.

Les boyars, on ceux aux habitudes boyaresque qui figuraient parmi les membres du comité révolutionnaire en 1848 sont de ceux que le boyarisme a pu produire de mieux. Ils sont pour la plupart inspirés par des sentiments patriotiques; mais dans la situation de la Valachie sous le protectorat de la Russie, sentir en Roumain, c'est pour un boyar porter sur lui le poids d'une malédiction; c'est être condamné à se trouver toujours à la queue de tous les boyars, de tous les flatteurs, de tous les traîtres; et s'il a de l'ambition, s'il sent une noble indignation, si un mouvement quelconque s'opère, il est prêt à y prendre part. De pareils boyars se mêlent au mouvement qui renverse un Ghica; mais leur pêché originel de sentir en Roumain les condamne, grâce à la protection moscovite, à rester toujours en arrière, et à regarder avec convoitise Bibesco et les siens, jouir des biens de la Valachie. Si le mouvement est populaire, comme en 1848, cette espèce de boyars ne manquent pas d'y prendre part pour chercher fortune de nouveau; mais parlant en hommes du peuple, ils vivent et agissent en boyars par leurs habitudes et leurs préjugés; ils ne sont pas assez libéraux pour consentir à toutes les demandes du peuple, pour satisfaire à tous les intérêts; ils sont partisans de toutes les libertés des classes élevées, mais ils sont avares des libertés du peuple, qui combat, qui triomphe, qui les élève au-dessus de lui. Alors le peuple se refroidit, les abandonne et s'attache aux hommes qui parlent son langage, qui connaissent ses plaies, qui défendent les intérêts généraux. Dans cette situation du peuple envers eux, si un petit phanariote, un ambitieux intrigant s'adresse à un Golesco et lui montre la popularité de Maghiero, de Tell et d'Héliade, sous l'aspect que nous avons vu (page 279), la scission est très naturelle. Tous les boyars, jusqu'au dernier sont prêts à faire cause commune avec les complices d'Odobesco et de Salomon. Les Maghiero, les Tell et les Héliade étaient redoutables, non seulement par leur popularité, mais plus encore par leur caractère sincère et désintéressé. Plus leur dévouement était grand envers la cause publique et envers leurs collégues, plus ils devenaient odieux aux yeux de ces derniers; car on pardonne à ceux qui nous ont fait du tort, mais on ne pardonne pas à sa victime; et Maghiero, Tell et Héliade étaient leurs victimes.

Notre but n'est pas de condamner les Golesci; mais de montrer les choses telles qu'elles se sont passées, pour servir de leçon à la postérité, au peuple et aux boyars.

Il y a des hommes du parti boyaresque qui disent que le mouvement aurait mieux réussi s'il s'était opéré de haut en bas, et qu'Héliade, Tell et Maghiero l'ont empêché de réussir dans ce sens. Il y en a d'autres qui soutiennent que le mouvement s'étant opéré de bas en haut, Campineano, Jon Ghica et les Golesci l'ont perdu. D'autres critiquent les uns et les autres. Mais nous disons que si le mouvement a dû se faire national et social[1] en même temps, si son but a été de dévoiler les intrigues de la Russie, ei de montrer au monde que les Roumains n'étaient pas les partisans des Russes; si son but a été de propager des principes qui tôt ou tard germeront et sauveront la nationalité roumaine; le mouvement n'est pas perdu, et la défaite ne provient ni de Campineano, Jon Ghica et les Golesci, ni d'Hélaide, Tell et Maghiero. La cause de notre défaite provient du dehors. Si la réaction n'avait pas triomphé en France et ailleurs, le peuple roumain aurait su très bien mettre chacun à sa place.

Le mouvement, nous les répétons, n'est pas perdu, au contraire, nous considérons la défaite comme un triomphe. Car partout les peuples et leurs chefs ont dû faire leur éducation. C'est assez que les Roumains aient donné signe de vie; c'est assez qu'ils aient démontré qu'ils connaissent leurs ennemis, qu'ils savent réclamer leurs droits, respecter l'ordre et déjouer les intrigues moscovites. Ils ont fait reculer la Russie d'un siècle, et voilà le triomphe.

Nous n'avons pas à nous plaindre de la perte du mouvement, mais des intrigues intestines. Si nous nous sommes décidés à en parler, c'est pour éclairer nos frères, et pour ne pas les laisser livrés aux mêmes intrigues qui, venant de l'extérieur, s'étendent jusque dans les entrailles de la Nation, jusque dans ses parties les plus nobles et les plus vitales, jusque dans la jeunesse. Et voici comment: la Russie par son consul, travaille Mavros, Odobesco et consorts; Mavors entraîne son gendre Jon Ghica, et Campineano; Odobesco, Campineano et Jon Ghica entraînent les Cretzulesco, Rosetti, Bratiano et autres; ceux-ci entraînent les Golesci et autres; ces derniers avec les premiers entraînent une partie de la jeunesse, et la jeunesse inexpérimentée et pleine d'ardeur commet des fautes irréparables. C'est-à-dire entraînés les uns par les autres, nous avons fini, comme tous les peuples, à faire à notre insu les affaires de nos ennemis.

---

[1] Nous donnons au mot *social* son sens primitif.

Voilà pourquoi l'auteur de cet ouvrage a toujours été partisan des révolutions qui s'opèrent par les lumières, par la vérité.

Lorsque le peuple est dans les ténèbres, en tâtonnant, il finit très souvent par devenir dupe ou victime. Hors de la vérité, il n'y a point de salut.

Nous sommes résolus à exciter contre nous de nouvelles haines dans le seul but d'être utile à notre pays par nos observations. Tant que la Valachie sera gouvernée d'après le même système, nous conseillerons au peuple de ne jamais se mêler de rien, lorsque les boyars conspirent contre le domnu. Il faut les laisser faire eux-mêmes leurs propres affaires. Le meilleur des boyars est toujours un boyar, tant que ce système existera. Nous conseillons de même aux boyars s'ils sont véritables Roumains, s'ils veulent démontrer leur désintéressement, de ne jamais se mêler dans les affaires du peuple, lorsqu'il est en mouvement; car ils le perdront toujours. Si un jour le soleil de la vérité s'élève de nouveau pour vivifier les peuples de l'Europe; si le torrent de sa lumière vient réveiller de nouveau le peuple roumain, qu'il se garde bien de mêler dans ses affaires les boyars ou leurs enfants; qu'il opère lui-même sa délivrance avec sagesse, prudence, amour et justice. Et après avoir fini son œuvre, qu'il appelle tout le monde au banquet fraternel. C'est au peuple à prendre partout l'initiative de la fraternité; car c'est lui seul qui la sent et la comprend. Le cri de fraternité est un cri de vie pour le peuple, tandis que pour le boyar, il paraît un cri de mort: jamais le boyar ne consentira à être frère avec les hommes du peuple. Que le peuple se garde bien, nous le répétons, de mêler dans ses affaires des hommes de l'école phanariote et leur enfants, et encore plus les créatures de ceux-ci. Car, entre un grand et un petit ciocoïu, je préfére le premier, comme je préfére le serpent à sonnettes qui s'annonce de lui-même à une vipère rampante qui vous lance la mort en silence.

Il y a des hommes qui, par leur naissance, se disent du peuple; et qui, sans aimer le travail, passent leur vie en parasites, aux dépens des autres, déclament des phrases et changent de principes selon les circonstances. Mais il n'est pas du peuple celui qui ne travaille pas comme lui; il n'est pas du peuple celui qui ne soutient pas les charges de l'État comme lui. Il n'y a rien de commun entre moi et ces hommes.

Il y en a d'autres qui se disent toujours du peuple et dont les mœurs et les habitudes sont plus sales que celles des Roumano-phanariotes. L'envie empoisonne leur existence; l'intrigue est leur élément, la critique, les calomnies, le sarcasme sont leur occupation. Jamais ils n'ont pris part à une chose véritablement utile; jamais ils n'ont rien sacrifié pour la Nation, ni pour sa littérature, ni pour son instruction, ni pour son industrie, ni pour son commerce; au contraire, ils ont trafiqué de tout.

Il y en a d'autres qui, par leur naissance, leurs préjugés et leurs habitudes, devaient faire cause commune avec leurs parents et leurs semblables; qui, en quittant le camp des exploiteurs n'ont embrassé la cause du peuple que pour la paralyser ou pour la tourner à leur profit; qui renégats, envers leur ancien système, vinrent, sans principes, profaner la cause sacrée de la Nation; qui, par une vie effrontée d'épicuriens ont la cynique audace de vouloir passer pour des stoïciens; qui, ayant des terres, travaillent de tous leurs efforts à rendre les paysans locataires, prolétaires, tandis qu'ils ont toujours été demi-propriétaires, *clacasi*[1]. – Après les avoir connus, je me suis séparé de ces hypocrites.

---

[1] Nous avons souvent parlé de la *claca* et des *clacasi*; mais nous n'avons pas encore classé les habitants de la Valachie dans leurs rapports vis-à-vis de la propriété. En Valachie, les habitants se divisent en véritables propriétaires, en *embaticaires, en clacasi*, en locataires ou prolétaires.

Tout le monde connaît le sens attaché aux mots de propriétaires, de locataires ou prolétaires; nous n'avons qu'a nous occuper des embaticaires et des clacasi.

Les *embaticaires* sont les propriétaires d'une maison ou de plantations sur une terre appartenant à autrui, et sur laquelle ils ont des droits à perpétuité, moyennant une minime redevance qui ne va pas à la dixième partie des intérêts de la valeur du terrain.

Les *clacasi* sont des paysans qui ont le droit de jouir sur la terre où ils se trouvent, de neuf arpents de terrain, et pour lesquels ils ne doivent payer que presque le quart de ce que paient ceux qui ne se trouvent pas du même village.

Par conséquent, les *clacasi* sont propriétaires des trois quarts ou de la moitié du terrain qu'ils occupent. Les soi-disant patriotes d'aujourd'hui veulent les délivrer de leurs droits de *clacasi* pour les rendre complétement prolétaires, c-est-à-dire, ils veulent leur ravir les trois quarts de la propriété que la loi leur a reconnus.

Il y en a d'autres qui, hostiles à la cause sociale, se parent du nom pompeux de *nationaux*, et se déclarent ennemis des Russes et des Turcs à la fois; poussent leurs dupes à déclarer la guerre à tout le monde, excitent le peuple à se compromettre, tandis qu'ils se tiennent sur la réserve et n'osent rien écrire, rien signer. J'ai toujours considéré de semblables hommes comme agents provocateurs de la Russie,

Il y en a encore d'autres qui tonnent contre les abus des ciocoï, contre leur arrogance, contre leur rapacité; et lorsqu'ils se trouvent dans des fonctions publiques, leur conduite devient scandaleuse; lorsque de l'argent particulier ou public tombe entre leurs mains, ils ne se font aucun scrupule de se l'approprier. Lorsqu'ils se trouvent dans une société ou même dans la rue, leur arrogance est insupportable; lorsqu'ils viennent au milieu des réunions de leurs dupes, ils poussent la fierté jusqu'à l'oppression, ils écrasent l'homme humble de caractère et la jeunesse sous le poids de leur arrogance et de leurs sarcasme. Ne pouvant parvenir dans l'état normal de la société, pas même au grade de scribe, ils fomentent des troubles et ils s'imposent à la jeunesse laborieuse et aux hommes grands de cœur et modestes d'esprit, ils s'imposent comme des *altesses démocratiques*. Je m'éloigne de pareils homme. – Je fuis les aristocrates par droit de naissance, mais je déteste et je fuis davantage les aristocrates par droit de ruse.

Tout homme a des amis et des ennemis. Je dois avoir aussi mes ennemis. Car avec mes idées, chacun voit que je suis un peu dififcile.

Mes ennemis, après avoir fait un camp nouveau d'exploiteurs, et après s'être mis en relation, plus ou moins, avec ceux qu'ils appellent à juste titre ciocoï, m'accusent de partialité, d'ambition et d'oubli envers la cause nationale en embrassant celle des Turcs qui sont, à les entendre, nos ennemis aussi bien que les Russes.

Je dois répondre à ces trois accusations.

1° Si j'étais un homme à n'écouter que ses aversions et ses affections, j'aurais écrit tout autrement ces mémoires. Quand je me suis proposé d'écrire cet ouvrage, mon but n'a pas été de faire des mémoires de ma vie privée et intime, de montrer au monde mes amis et mes ennemis personnels. Je me suis proposé de raconter les choses que je connais telles qu'elles se sont passées en 1848, dans mon pays, de montrer les hommes tels qu'ils se sont comportés, de mettre chacun dans le camp où il se trouvait, de mettre en évidence les trois partis qui existaient et qui existent encore en Valachie: celui du peuple, celui des Russes et le parti flottant. Si j'ai eu des amis ou des ennemis personnels, je les ai oubliés dans la cause commune. Il y a des hommes dont les habitudes et les mœurs ne m'ont jamais convenu, des hommes qui ne m'ont jamais aimé, qui me persécutent même dans ce moment, et qui pourtant, dans cet ouvrage, passent pour avoir joué les rôles les plus dignes. Pourqoi? – Parce qu'en effet, ils se sont comportés de la sorte; parce qu'ils ont servi la cause qu'ils avaient embrassé avec dévouement et abnégation; parce qu'ils ont été fidèles à leur engagement, honnêtes et loyaux envers leurs camarades. Il y a des hommes qui se sont dit mes amis, que j'ai aimés et que j'aime encore comme on aime ses amis, ses parents; d'autres qui m'ont toujours aimé jusqu'à l'adoration, et d'autres qui ne m'ont jamais fait de mal, et pourtant, ils ne figurent pas dans ces mémoires, ou s'ils y figurent, on ne les voit qu'ainsi qu'ils se sont comportés. Dans ma vie privée, je puis avoir des affections; mais dans la cause publique, je n'ai ni parents, ni amis. Mon ami est celui qui a aimé véritablement le peuple, qui s'est sacrifié pour lui, en le servant avec *prudence* et amour. Il y a des hommes qui, quioique ennemis de la cause que j'ai servie, quoique mes ennemis personnels ont toujours été considérés par moi comme des hommes conséquents et que j'aurais voulu voir embrasser la cause commune, paralysée par nos ambitieux inconséquentes.

Où est donc ma partialité? Si on appelle partialité le désir de s'efforcer de mettre chacun à sa place, dans le parti où il a toujours été, vers lequel il a toujours penché, si on appelle partialité une volonté inébranlable de combattre à côté de ceux qui sont des mêmes principes, de les soutenir, de les montrer tels qu'ils se sont comportés; alors je suis l'homme le plus partial du monde; j'oublie mes affections et mes haines, et je meurs à côté de mon ennemi personnel, qui défend la même cause que moi contre mon ami, contre mon parent. Ceux qui me détestent et me persécutent!, et pour lesquels j'ai lutté et je lutte encore, sont à même de mieux me comprendre en lisant ce livre. J'en appelle à leur loyauté pour l'accusation de partialité qu'on m'impute;

2° Quant à mon ambition, tout homme a la sienne; mais les ambitions différent entre elles comme les hommes, et la mienne a son caractère particulier. J'ai eu l'ambition de me faire un nom par mon travail, de combattre les abus de mon pays, de lutter sans cesse en me mettant toujours du côté du plus faible, de me trouver toujours dans le camp d'une cause juste, soit littéraire, soit nationale, soit sociale, de m'exposer au péril, de me précipiter entre les ennemis les plus forts, d'aller me mesurer avec un colosse qui écrase des rois et des royaumes, de lutter face à face pendant dix-huit années avec le Czar, tandis que mes ennemis le flattent et le ménagent encore. Et pendant ma lutte, si quelquefois l'idée me venait d'aspirer au jour où, entendu, compris par ma Nation, je pourrais arriver jusqu'au trône, alors, mon ambition s'enflammait, je désirais voir ce jour, je désirais approcher du trône, non pour y monter, mais pour le briser. – Voilà mon ambition, voilà mon idée fixe, folie d'où sortirent toutes mes œuvres littéraires et politiques, folie utile à ma Nation, nuisïble et fatale à moi et à mes enfants. Pourtant ayant la conviction intime que par la pérsévérance et la foi on arrive à tout, j'ai su que chaque objet ou chaque but exige des moyens propres à y arriver. Par exemple, pour aller en Amérique, on a besoin, de nos jours, d'un navire, et jamais on n'y parvïendra par un chemin de fer.

Pour arriver au trône de la Valachie, sous le protectorat du Czar, on a besoin de toute autre chose que d'occupations comme les miennes. Mes travaux, mes moyens menaient tout autre part qu'au gospodariat.

Pour mieux éclairer la quéstion, je demande la permission à mes lecteurs le leur raconter une anecdote:

Sous le régime phanariote l'Église de la Valachie gisait sous le joug des evêques étrangers de la même école. Un archevêque, ignorant et cupide, était passé en proverbe, à cause des spoliations de tout genre qu'il commettait. Sous son régime, tout le monde pouvait devenir prêtre: ignorants, vicieux, criminels même, pourvu qu'ils payassent. Un jour, en se présenta chez lui avec un âne en le priant de vouloir bien le sacrér prêtre; mais sa *très sainteté* se refusa à cette demande impie; les solliciteurs se retirérent avec l'âne qui, tournant la croupe, fit voir une grande bourse bien garnie qu'on avait liée à sa queue. A cette vue attrayante: Attendez, s'ècria l'archevêque, cet animal est en effet un âne, mais il marche en prêtre; l'animal, grâce à ses qualités très distinguées, fut sacré diacre et prêtre le même jour.

De la même manière, la politique russe a soin de ne pas laisser s'écouler une année sans passer en revue tous les habitants de Jassy, de Bucaresci et de Craïova, afin de remarquer ceux qui marchent en gospodar. Alexandre Ghica, lorsqu'il était boyar, marchait admirablement en gospodar et alla directement au trône; ensuite, dès qu'il commença à marcher en Roumain, il alla directement en exil. Bibesco, Stirbeïu, C. Soutzo, A. Ghica le vestiar, jusqu'à C. Cantacuzène et jusqu'à Jonides, tous ont marché académiquement en gospodar, et les uns sont arrivés au trône, les autres aspirent à y arriver; car leurs moyens sont conséquents avec leur but. Mais il y a des boyars qui, s'efforçant de marcher en Roumain, ont aussi leur idée fixe pour arriver au gospodariat. Leur marche me plaît, si elle est sincère, mais je blâme leur but, ou, du moins, je les trouve inconséquents. Quant à moi, je n'ai mené ni la vie des premiers, ni la vie des seconds; et lorsque j'ai choisi mon genre de vie et d'occupations, je savais d'avance où elle menaite à la pauvreté, à la misère, à l'éxil, à la gloire, peut-être, d'être pendu ou fusillé pour la Patrie. Mes écrits, avant et après 1848, sont des preuves palpables qui peuvent tranquilliser tous les prétendants au gospodariat, et, de ce côté, les exploiteurs de la Valachie sont bien clairvoyants et bien tranquilles. Cette accusation ne me vient pas de leur part, elle me vient de la part des inconséquents qui ont toujours cru que, par des déclamations de patriotisme, ils arriveraient au trône, oubliant que la main seule de la Russie peut y placer quellqu'un.

3° Quant à la troisième accusation, on doit me considérer sous trois points de vue différents: I. comme homme public de 1848; II. comme simple particulier, comme Roumain, écrivain, de 1820 jusqu'en 1851; et III. comme père de famille.

I. Quels sont ceux qui m'accusent d'être devenu partisan de la Turquie et d'avoir oublié les intérêts de ma Nation? Est-ce le peuple? Mais il m'a élu, ainsi que mes collèques cinq fois en 1848, et il nous a donné le mandat de soutenir et de défendre les deux principes qu'il avait proclamés: l'autonomie du pays et la suzeraineté de la Turquie. Sont-ce les publicistes et les littérateurs roumains émigrés? Mais leurs écrits, leurs articles de 1848, attestent qu'ils ont soutenu les mêmes principes. Comme écrivain de mémoires, je ne puis montrer au monde le mouvement de mon pays que tel qu'il s'est accompli. Pas un cri, de la part du peuple, n'a été poussé contre la suzeraineté de la Turquie; pas un acte de son gouvernement n'a été hostile à la Sublime-Porte. Comme avocat de la cause populaire, dois-je la fausser, dois-je la perdre, en démontrant au monde que la calomnie du manifeste de Nesselrode, de juillet 1848, a été une vérité et que le peuple roumain a été l'agresseur envers la suzeraineté de la Turquie, pour que la Turquie ait le droit d'attenter à notre autonomie? Non, celui qui fera cela fera les affaires de la Russie. Comme solliciteur, devant l'Europe, je n'ai d'autre mandat du peuple que celui de soutenir son autonomie et la suzeraineté de la Turquie. Plus je démontre la loyauté du peuple roumain, son amour pour l'ordre, son attachement aux Turcs jusqu'au dernier moment, sa religion pour les traités, plus mon accusation devient grave, quand je m'éleve contre l'invasion de notre territoire, contre l'entrée de Fuad-Effendi et des Russes, contre les barbaries commises, contre la violation de nos droits, contre la convention de Balta Liman. Mon livre entier démontre que la suzeraineté de la Turquie a été respectée religieusement et que l'autonomie valaque a été foulée aux pieds. Mon livre est une accusation éternelle, une accusation des plus convaincantes contre les violateurs de nos traités. Les traités à la main, je demande justice pour ma Nation; elle n'a déclaré la guerre à personne. Je n'ai ni le mandat, ni les moyens de déclarer la guerre; je proteste. Où est donc l'oubli des droits nationaux? Où est ma partialité pour les Turcs? Quels sont ceux qui m'accusent? Ni le peuple, ni les écrivains. Ce sont des oisifs dont l'ambition les pousse jusqu'à fausser l'histoire, jusqu'à faire du mal pourvu qu'ils se distinguent dans quoi que ce soit, dont l'ambition ressemble à celle d'Érostrate; ce sont des hommes qui, lorsqu'ils se mêlent d'écrire, ne font paraître que des pamphlets dans lesquels ils se critiquent et se déchirent les uns les autres. Ce n'est pas de la sorte qu'on plaide les droits de sa Nation; ce n'est pas de la sorte qu'on éclaire un peuple pour le sauver.

Voilà pour l'homme de 1848.

II. Quant à mon individu particulier, comme Roumain, on me connaît déjà d'après mes écrits, d'après ma vie. Je n'ai travaillé que pour la Roumanie, je n'ai écrit que pour elle. Si cela eût été en mon

pouvoir, je l'aurais rendue unie, forte et heureuse, le plus tôt possible. J'ai prêché la nationalité roumaine, et je la prêche encore; mais ma nation n'a pas trouvé convenable de fournir de prétexte aux calomnies du Czar. Elle a préféré rester encore partout à l'état de province. Si l'idée d'une Roumanie unie est un crime vis-à-vis de l'Europe officielle, ce n'est pas un crime de ma Nation; elle n'a pas mérité d'être livrée à la merci des Cosaques. C'est un crime qui appartient à ceux qui ont professé cette idée, et je me glorifie d'être du nombre. Je me donne pour tel, coupable ou innocents, utopiste ou positif, imposteur ou prophète; mais je ne puis pas rendre solidaire de mes idées un peuple entier qui paie, par ses sueurs et par son sang, toute idée qui nous vient ou que le Czar lui-même excite. Celui qui trouve mon idée bonne, généreuse et salutaire, peut l'adopter; celui qui la condamne peut me condamner. C'est-à-dire je n'expose que moi-même à la persécution afin de sauver le peuple qui ne mérite pas de souffrir. Voici la différence existant entre moi et mes accusateurs; ceux ci excitent le peuple sous main et se tiennent toujours à l'ecart; ils excitent la noble et crédule jeunesse, en lui faisant abandonner ses études pour s'exposer au martyre et faire leurs propres affaires. Je n'excite personne, je ne me sers de personne, je fais moi-même mes affaires; et quand le vérité se sera faite, le monde la verra, l'adoptera. Il y a une grande différence entre vouloir se servir du peuple pour son ambition, et se sacrifier pour le peuple en prenant la responsabilité de ses actes.

Pour réunir plusieurs partis dans un seul corps, on a besoin de liens propres à arriver à ce but. Quel est le lien capable l'unir les Napolitains aux Piémontais et au reste de l'Italie? Est-ce le jargon que parle chaque population, ou la langue unitaire du Dante, d'Arioste, de Tasso etc., adoptée dans toutes les écoles, dans toutes les chancelleries, dans toutes les chaires, dans tous les théâtres? Est-ce la religion, devenue l'instrument du despotisme, qui les unit aux Tudesques catholiques, ou bien les droits publics, les libertés auxquelles aspire chaque Italien du Nord au Midi? Quel est le lien capable de faire de tous les éléments teutoniques une Germanie grande et unie? Est-ce les différents jargons des Saxons de la Transylvanie, des habitants du duché d'Autriche, les dialectes danois? Est-ce l'empereur d'Autriche, le roi de Prusse et tant d'autres roitelets, ou bien les Gœthe, les Schiller et leur langue devenue la langue de la raison et précurseur de la démocratie germanique?

Lorsque j'ai entrepris de prêcher l'union de la Roumanie, je me suis occupé d'abord de former une langue unitaire composée des éléments de toutes les provinces roumaines, purifiée de tous les non sens hétérogènes et parasites, dégagée des caractères slavons, qui la rendaient méconnaissable, et présentée à l'Europe avec ses propres caractères latins. Mes accusateurs me font la guerre depuis 1830. Ils ont défendu les éléments et les caractères slavons; ils se sont attachés à toutes les difformités qui retenaient la langue à l'état de jargon, et qui était propre à inspirer la dérision de chaque province, et à maintenir la division entre elles. Ils écrivent même en ce moment, du milieu de Paris, avec les caractères russes. Lorsqu'il s'agit des liens propres à unir les éléments de la Roumanie, mes accusateurs sont prêts à s'y opposer: ils combattent la langue unitaire; ils font cause commune avec ceux qui forment le projet de rendre le paysan locataire; ils se lient directement ou indirectement aux partis boyaresques qui se concentrent dans celui des Russes. Lorsqu'il s'agit de justifier les calomnies du manifeste de Nesselrode, de seconder les menées de la politique boyaresque, sans adopter les liens d'une Roumanie-Unie, ils sont prêts à pousser la jeunesse à compromettre la cause de 1848, la cause véritablement populaire. Non, messieurs les phanariotes et les boyars, la Nation ne vous reconnaît pas le droit de prendre l'initiative, quand il s'agit de parler en son nom. Vos pères ont méconnu, méprisé, persécuté les prophètes et les apôtres de la Roumanie. Vous avez persécuté et combattu leurs disciples. Vous avez outragé la mémoire et les cendres de nos écrivains, en combattant leur idée d'une langue unitaire. Vos pères ont essayé d'étouffer l'embryon de la Roumanie dès sa conception, de l'étrangler dans le sein même qui le portait. L'heure de sa naissance approche, et vous avez pris l'initiative de l'arracher des entrailles de la patrie, avant qu'il soit né, de le faire avorter, de le présenter au monde sans aucun principe de vie, car vous avez desséché le sein de sa mère, vous lui avez arraché toute nourriture, tout ce qui pouvait faire son education. Non, écrivez en Valachie, pour vendre ou affermer vos terres, selon les dispositions réglementaires, pour vendre vos esclaves, et pour vous envoyer de l'argent, afin de vous parer, au milieu de Paris ou de Londres, du manteau du patriotisme et de la démocratie, et afin de faire fondre à Paris des caractères russes, moyen digne de vous, ayant pour but, sans doute, de servir à constituer une Roumanie-Unie. Ceux qui se déclarent pour vous sont ou vos semblables ou des esclaves qui ne peuvent pas exister sans un maître.

Voilà pour la Roumain.

III. Quant à mes sentiments pour les Turcs, je ne puis pas en avoir d'autres que ceux que la Turquie a pour la Roumanie. Les Turcs veulent-ils être les amis des Roumains, je suis leur ami; veulent-ils violer les droits des Roumains, je dois, avec tout bon Roumain, défendre nos droits.

Mais, comme père de famille, comme réfugié, je me trouve dans la même catégorie que tous les réfugiés Hongrois, Polonais et Roumains, qui ont trouvé asile, protection dans le sein de la Turquie. Si le gouvernement turc a été généreux envers les Hongrois et les Polonais qui s'étaient soulevés pour leurs propres intérêts, les Roumains ont plus de titres à sa générosité, car ils ont tout sacrifié pour les intérêts communs des Roumains et des Turcs. Je suis reconnaissant, au gouvernement turc, pour l'asile que mes cinq enfants et leur mère ont trouvé en Turquie; l'Europe entière a admiré sa conduite et sa générosité; je ne puis être ni muet, ni ingrat; je lui suis reconnaissant comme Kossuth, comme tous les réfugiés; mais si la Turquie pour prix de ses bienfaits, demandait à Kossuth d'oublier sa patrie, de trahir ses droits, je suis sûr qu'il aurait répondu: Laissez-moi retourner sur mon sol natal et exposer ma poitrine au plomb de Haynau. – De même, si les Turcs me disaient: „Puisque tu te dis le vassal fidèle de la Sublime-Porte, puisque nous avons accueilli et nourri tes enfants, tais-toi losque tu vois violer l'autonomie de ton pays, aide-nous à en faire une province turque, un pachalik;“ alors je leur répondrai: „Mes enfants sont entre vos mains, demandez-leur s'ils acceptent en héritage le déshonneur de leur père. Je viens aussi auprès de mes enfants, et nous vous montrerons que nous savons tous mourir.“

On doit donc me considérer et me juger sous trois points de vue.

Comme littérateur, je n'abjure aucun de mes principes de roumanisme; comme homme du mouvement de 1848, je dois le défendre tel qu'il a été; comme père de famille, je suis reconnaissant à la Turquie jusqu'au point où elle ne me demande rien contre mes devoirs, contre mon honneur. Je plains ma Nation; je lui souhaite le bonheur; et je ne lègue à la jeunesse que mes principes de Roumain, de littérateur.

Je commence la narration du mouvement roumain par la proclamation constitutionnelle, je la termine par la démonstration que nos droits ont été violés; je cherche donc sur qui faire peser cette responsabilité, et je me déclare contre tout ennemi de mon pays, et les ennemis les plus fatals, les plus exécrables sont les élèves de l'école boyaresque, les défenseurs du slavonisme grefé sur le roumanisme.

Le 9 juin 1851 J. HÉLIADE

LETTRE

Adresée
à MM. Gr. Zosima, N. Russo, Gr. Serrurius, G. Giuresco,
D. Dutsulesco, Gr. Gra. et autres[1]

*

MES AMIS ET FRÈRES,

Nous venons de perdre l'un des plus zélés et éclairés défenseurs de la cause roumaine, J. Negulici. La littérature roumaine déplore un des véritables cultivateurs de la langue, le traducteur de Châteaubriand et d'Aimé Martin. Plusieurs de nos frères réfugiés, qui se trouvent à Paris, ont pris le deuil à cette triste nouvelle. La cause roumaine a perdu un de ses apôtres, un de ses soutiens. Negulici a été un de vos camarades, de vos frères, qui professait les mêmes principes que vous. Si la France connaît aujourd'hui, mieux qu'en 1848, la nationalité roumaine, son mouvement, ses principes, ses aspirations vers l'avenir, notre patrie ne doit ce bienfait qu'à votre abnégation, à votre générosité, auxquelles se réunissait aussi celle de notre frère Negulici. Vous avez fourni tous les frais de publications propres à éclairer l'opinion et à sauver un jour la patrie.

Humbles soldats inconnus, vous avez combattu sans ambition, vous avez souffert l'exil, la pauvreté et la misère, et vous avez partagé votre pain pour subvenir aux besoins que la cause commune exigeait.

---

[1] Dont nous taisons les noms, car ils se trouvent en Valachie sous le gouvernement de Stirbeïu.

Soutiens dévoués dès le commencement de la Régénération, vous avez servi la patrie comme les premiers, devant le danger, et comme les derniers, devant l'ambition. Sans aucun nom dans le mouvement, vous n'avez eu d'autre but que de passer pour des martyrs inconnus de la Régénération roumaine. Il y a, parmi vous, quelques hommes qui ne figurent pas même dans ces mémoires; mais je n'ai fait qu'obéir à votre volonté, et si je ne puis m'empêcher de vous adresser cette lettre, pour vous exprimer ma reconnaissance et faire connaître à la postérité votre dévouement, vos grands sacrifices et votre modestie; respectez mon enthousiasme c'est le tribut que je vous dois.

Grâce à vos offres patriotiques, les intrigues du Czar sont déjà connues en Europe, notre Nation s'attire de jour en jour des sympahties puissantes et respectables, et les Russes ont été enfin chassés de notre territoire sacré.

Le peuple a fait le mouvement; l'ennemi, ses agents et leurs dupes l'avaient faussé, et, par suite de vos sacrifices pécuniaires, nous avons réussi à le présenter au monde pur, noble, généreux, tel qu'il s'est accompli en l'honneur d'une nation qui mérite un autre sort.

Salut et fraternité

J. HÉLIADE

Le 9 juin 1851, Paris

NOTE ȘI COMENTARII

I. VERSURI

MEDITAȚII POETICE DINTR-ALE LUI A. DE LAMARTINE
(1830)

Volumul de debut al poetului, intitulat *Meditații poetice dintr-ale lui A. de Lamartine. Traduse și alăturate cu alte bucăți originale prin I. Eliad*, a apărut la sfârșitul anului 1830, în tipografia proprie, cu 112 pagini. Anunțul care vestește apariția volumului apare în nr. 77, din 14 decembrie, al *Curierului românesc*, p. 33, sub rubrica *Înștiințări de la redacție*, și are următorul cuprins: „Se face asemenea cunoscut că partea dintâi a *Adaosului literal* au ieșit și cei prenumerați să binevoiască a trimite să o ia dimpreună și cu bani, după prețul ce s-au arătat în înștiințare. Această parte coprinde *Meditații poetice* și *Poezii originale* care sânt: *Singurătatea, Suvenirul, Seara, Lacul, Deznădăjduirea, Provedința la om, Rugăciunea de seară, Războiul, Toamna, 2 elegii, Cântarea dimineții, Odă la campania rusească* și altele. Cei ce vor voi să se prenumere, să se îndrepteze la redacție, sau de va voi să cumpere numai această carte, se află de vânzare la libreriile d.Thierry, a d.Gheorghe, peste drum de la Bărăție, și la Iosif Romanov, pe ulița Sf. Gheorghe. Partea a doua va coprinde *Gramatica sau regulile poeziii*, și a treia din *Nopțile* lui Iung."

Volumul cuprinde principalele poezii ale lui Lamartine traduse de Heliade, dintre care unele fuseseră citite încă în urmă cu trei ani, în ședințele „Societății literare", unde se bucuraseră de succes. Ele ar fi fost însă și mai vechi, de pe la 1822, zice el în *Isachar* (*Echilibru între antiteze*, p. 154), vorbind de „toate traducțiunile mele încă de pe la 1822, ca *Arta poetică* a lui Boileau, ca din poeziele dlui de Lamartine și altele".

După apariția acestei plachete, Heliade va mai traduce sporadic din versurile lui Lamartine: *Imnul nopții* în 1831, *Rugăciunea pruncului* în 1837, *La Elvira* în 1839 etc.

(p. 3) SINGURĂTATEA

Este traducerea poeziei lui Lamartine *L'isolement*, din volumul *Méditations poétiques*. Face parte dintre cele menționate ca fiind citite în cadrul „Societății literare", în 1827; în vol. I din *Cursul de poezie*, din 1868, Heliade o datează chiar 1826. A fost reprodusă în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov, an. I, 1838, nr. 22, p. 174–175.

Se reproduce textul din vol. *Meditații poetice. Dintr-ale lui A. de Lamartine*, [București], 1830.

(p. 6) SUVENIRUL

S-a publicat întâi în „suplimentul" *Curierului românesc*, nr. 29, din 19/31 iulie 1829, și apoi în volumul *Meditații*, p. 9–13. A fost reluată în *Curs de poezie*, vol. I, p. 12–20, într-o formă mult alterată, unde este datată 1826, ceea ce înseamnă că autorul își amintește s-o fi prezentat în ședințele „Societății literare" din 1827. Este traducerea poeziei lui Lamartine *Souvenir*, din vol. *Méditations*.

Se reproduce textul din vol. *Meditații*.

(p. 9) SEARA

Traducere a poeziei lui Lamartine *Le Soir*, din același volum. A fost publicată întâi în vol. *Meditații*, p. 17–20, și reluată apoi cu modificări și corecții în *Curs de poezie*, I, p. 24–30.

Se reproduce textul din vol. *Meditații*.

(p. 12) LACUL

Traducerea poeziei *Le lac* a lui Lamartine, publicată întâi în vol. *Meditații*, p. 23–29, republicată în nr. 1 al ziarului *Legalitatea*, din 24 iulie 1866, p. 7–8, și apoi în *Curs de poezie*, I, p. 66–72. Este amintită în *Echilibru între antitezi*, p. 78, printre traducerile din Lamartine citite în ședințele „Societății literare" din 1827.

Se reproduce textul din vol. *Meditații*.

(p. 16) DEZNĂDĂJDUIREA

Traducerea poeziei *Le désespoir* din volumul *Méditations* de Lamartine. Amintită printre cele citite în 1827 (idem, cu titlul *Disperația*), apare întâi în vol. *Meditații*, p. 32–43, este reluată în *Legalitatea*, nr. 14, 2 iunie 1866, și apoi în *Curs de poezie*, I, p. 34–46.

Se reproduce textul din vol. *Meditații*.

(p. 23) PROVIDENȚA LA OM

A apărut întâi în volumul *Meditații*, p. 47–54; a fost reprodusă în *Culegere*, 1836, ed. a II-a, p. 83–88, apoi în *Legalitatea*, nr. 25 din 19 iulie 1866, p. 7–8, unde apare și o versiune datată 1847, și în fine în *Curs de poezie*, I, p. 50–62. Menționată în *Echilibru între antiteze* printre poeziile citite în ședințele adunărilor ce „se făcea în casele lui Constantin Golescu, unde este astăzi palatul domnesc" (*Echilibru...*, p. 78). Este traducerea poeziei lui Lamartine *La providence à l'homme*, din vol. *Méditations poétiques*.

Se reproduce textul din vol. *Meditații*.

(p. 28) RUGĂCIUNEA DE SEARA

A apărut întâi în volumul *Meditații*, p. 57–63, apoi în *Culegere*, 1836, ediția a II-a; în ziarul *Legalitatea*, nr. 2 din 28 iulie 1866, este republicată această primă versiune, împreună cu o variantă având titlul *Ruga de seara*, datată 1848, septembrie 17. Este traducerea poeziei lui Lamartine *La prière*, din volumul *Méditations poétiques*.

Se reproduce textul din volumul *Meditații*.

(p. 32) RĂZBOIUL

A apărut întâi în *Curierul românesc*, nr. 57 din 25 oct. 1829, p. 243–246, sub titlul *Din Preludul lui A. de Lamartine. Războiul*, și a fost reluată în *Meditații*, p. 67–62, sub titlul *Războiul*; a fost inclusă și în vol. *Culegere...*, în așa-numita ediție a II-a, p. 95–99. O versiune datată 1860 a mai fost publicată, sub titlul *Rezbelul (din Prelude)*, în ziarul *Legalitatea* din 18 nov.1866, p. 8. Este traducerea poeziei *Les Préludes. À M. Victor Hugo* de Lamartine, din volumul *Nouvelles méditations poétiques*.

Se reproduce textul din volumul *Meditații*.

(p. 36) TOAMNA

A apărut întâi în volumul *Meditații*, p. 75–78, de unde a fost reprodusă în vol. *Culegere...*, ediția a II-a, p. 103–104. A fost reprodusă și în vol. *Poezii ale d. Gr. Alexandrescul, Văcărescu și Eliad*, Buda, 1845, p. 29–31. În ms. 3634 de la Biblioteca Academiei, autograf, poezia este datată 1830. Este traducerea poeziei *L'automne* din volumul *Méditations poétiques* de Lamartine.

Se reproduce textul din vol. *Meditații.*

(p. 38) ELEGIE I. TRECUTUL

A apărut întâi în volumul *Meditații*, p. 81–88, în secțiunea de „poezii originale". De la Pompiliu Eliade înainte s-au pus însă în evidență influențe lamartiniene, de atmosferă dar și de text, D. Popovici trimițând la poezia *Le passé* din *Nouvelles méditations.*

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p. 43) ELEGIE II. DRAGELE MELE UMBRE

A apărut întâi în revista *Curierul românesc*, nr. 41 din 5 august 1830, p. 161, sub titlul *Elegie. Dragele mele umbre*, și a fost reprodusă în vol. *Meditații*, p. 89–93. În revistă, versurile sunt dispuse diferit în strofă, versurile 1, 5 și 6 fiind retrase.

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p. 47) CÂNTAREA DIMINEȚII

Poezia a apărut în volumul *Meditații*, p. 95–98. Este probabil una dintre primele versificări ale poetului, legată de activitatea sa didactică; în **ms. 4222** de la Biblioteca Academiei Române, textul este datat 1822. O altă variantă a fost publicată în *Ruge și morala evangelică pentru cl.I primară*, București, 1861, unde este menționată ocazia prezentării ei: „La inaugurarea primei școale lancasteriane, 1822". El explică pe larg momentul în *Echilibru...*, p. 233, nota: „Toți câți trăiesc știu că a dimineței cântare, *Cântarea dimineței* sau deșteptării românilor în revoluția lui Tudor este scrisă pentru prunci din anul 1822, când s-a și intrudus metodul lancasterian. Patru generațiuni de prunci au cântat neîncetat și cântă această cântare și au cerut și cer de la Dumnezeu câte s-au înființat deja. Câte zic astăzi nu sunt dictate de pasiuni, nici imitațiuni de la străini, ci din capul locului, de la debutul meu, au fost o programă".

În *Curs de poezie*, vol. I, p. 203–209, a fost reprodusă într-o variantă modificată.

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p.49) FABULĂ. CORBUL ȘI VULPEA

A fost publicată întâi în *Curierul românesc*, nr. 63 din 15/27 nov. 1829, p. 270, apoi în volumul *Meditații*, p. 98–99 și reluată în *Culegere...*, ediția a II-a, p. 104–105. A fost reprodusă în vol. *Biblioteca portativă. LXV. Poezii inedite*, București, 1860, p. 167–168, sub titlul *Ce a fost „Corbul și vulpea", 1829*, alături de o traducere a unei prelucrări de Pierre Lachambeaudie, *Ce este „Corbul și vulpea"*. Este adaptarea unei celebre fabule a lui La Fontaine, *Le corbeau et le renard*, în care Heliade amplifică textul din „anume rațiuni de inteligibilitate" (Georgeta Loghin, *La Fontaine în literatura română*, Iași, 1981, p. 41).

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p. 51) SONET I. LA ANUL 1830

A apărut întâi în *Curierul românesc*, nr. 76 din 30 decembrie 1829, p. 319, sub titlul *Sonet de gratulație pentru Anul Nou*, și a fost reprodus în vol. *Meditații*, p. 100, sub titlul *Sonet I. La anul 1830.* A fost reluat în ed. a II-a a volumului *Culegere...*, 1836, p. 106, cu titlul *Sonet. La anul 1830.*

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p. 52) SONET II

A fost publicat întâi în volumul *Meditații poetice...*, p. 101, și a fost reprodus în volumul *Culegere...*, ediția I, p. 53, cu titlul *Sonet.*

Se reproduce textul din volumul *Meditații.*

(p.53) EPITAF. LA O TÂNĂRĂ MUMĂ

A fost publicat prima dată în *Curierul românesc*, II (1830), nr. 15 din 4 mai, p. 60; reprodus în volumul *Meditații poetice*, ediția a II-a, p. 107; *Culegere...*, 1836, ediția a II-a, p. 107.

(p. 54) ODĂ LA CAMPANIA RUSEASCĂ DE LA 1829

A fost publicată întâi pe o foaie volantă, litografiată, împreună cu traducerea în limba franceză în proză a textului (un exemplar, semnalat de D. Popovici, legat în **ms. 4077** de la Biblioteca Academiei); a fost inclusă, apoi, în volumul *Meditații*, p. 103–109.

Autorul explică mai târziu condițiile în care a închinat această odă armatei rusești, victorioasă în conflictul cu turcii din 1828–1829: „Les boyars et les notables de la Valachie avaient les mêmes idées que les vieux boyars d'aujourd'hui: ils avaient foi dans le Czar et le considéraient comme le Messie des orthodoxes. En conséquence, tout ce qu'il y avait de soi-disant progressifs en Moldo-Valachie étaient russolatres... Golesco, Héliade et leurs amis étaient convaincus de la bonne foi des sentiments du Czar. Héliade chanta la victoire de la campagne russe; mais il publia ses vers en caractères demi-latins. Cela parut une hérésie, un crime. Le poète ne pouvait pénétrer les mystères de cette malveillance. Ce fut son premier point de départ pour étudier la politique des Russes" (*Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1851, p. VIII).

CULEGERE DIN SCRIERILE LUI I. ELIAD DE PROZĂ ȘI DE POEZIE

(1836)

Volumul apare în vară și este anunțat în nr. 33 din 1 iunie 1836, al *Curierului românesc*, fără vreo altă mențiune specială, într-o listă cu *Cărțile cele tipărite și se află de vânzare la d. I. Romanov*, alături de altele ca „*Regulu* de d. I. Văcărescu", „Din poeziile d. Văcărescul" ș.a.: „*Culegere de proză și de poezie*, d. Eliad", 132 pagini (de remarcat faptul că anunțul menționează un număr de pagini care nu coincide cu al nici uneia din cele două variante sau ediții descrise mai jos).

Cum a observat încă Dimitrie Popovici în notele ediției sale din 1943 (vol. I, p. 492–493), acest volum cunoaște două variante, cu un cuprins în parte diferit și cu un număr de pagini diferit: o versiune are 144 pagini, iar cealaltă numai 120. Prima parte a ambelor volume, până la p. 48, este identică și cuprinde următoarele texte: *Imn pentru holeră, Cuvânt la examenul Școalii Filarmonice, Cuvânt de patruzeci de zile spre pomenirea răposatului domn Grigorie Ghica, Cuvânt spre pomenirea răposaților dvornicul M. Manul și aga C. Manu* și *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumânilor*, respectiv *Partea întâi* și *Partea II* (citez sumarul de la p. 143–144 și nu titlurile din interior). De la p. 51 înainte, varianta numită arbitrar de Popovici „edițiunea I", adică cea în 144 p. , cuprinde un grupaj de *Elegii* (*Sonet, Destăinuirea, Portret, Adio la anul 1832, Imn la durere, Romanță, Serafimul și heruvimul, Visul,* urmat de o „însemnare", *O noapte pe ruinele Târgoviștii*, urmată de „note", *La moartea lui Cârlova*) și un grupaj de *Ode* (*Odă asupra aniversării de 2 sept.1829, Odă la pavilionul grecesc, Prolog la serbarea numelui prea înălțatului nostru domn Alexandru D. Ghica, Povățuiri asupra poeziei, La Maria, La Doamna ***, La Doamna A***, Epitafe* și *Note*, la p. 141). Ceea ce D. Popovici numește „edițiunea a doua" are numai 120 p., iar sumarul – plasat la început, p. 3–4 – cuprinde de la p. 51 înainte: *Serafimul și heruvimul, La moartea lui Cârlova, Odă la 2 septembrie 1829, O noapte pe ruinele Târgoviștii* (urmată și aici de două pagini de *Note*), *Prolog, Provedința la om, Rugăciunea de seara, Războiul, Toamna, Corbul și vulpea, Sonet la anul 1830, Epitafe, La Maria, La Doamna A***, La Doamna ***, Povățuiri asupra poeziei.* Cum se poate observa, volumul preia din cel apărut în 1830 următoarele titluri: *Rugăciunea de seară, Războiul, Toamna, Sonet, Corbul și vulpea.*

Ambele versiuni se găsesc în bibliotecile publice, la Biblioteca Academiei din București, la Bibliotecile Centrale Universitare din Cluj și Iași etc.

Întrucât textele cuprinse în volumul din 1830 au fost reproduse la locul cuvenit, ele nu se mai tipăresc în paginile rezervate *Culegerii* din 1836, făcându-se aici doar cuvenita mențiune. Ediția de față ia ca text de bază pentru reproducerea diferitelor piese din *Culegere...* pe acela din varianta în 120 pagini, adică ceea ce Popovici consideră a fi ediția a doua. De acord cu cronologizarea sa, considerăm și noi că această ediție este ulterioară celeilalte (ea cuprinde corecturi de literă unde textul în ediția I este greșit, ceea ce s-ar putea explica numai printr-o revedere și imprimare ulterioară). Totodată, credem că este normal să adoptăm ca texte de bază pe cele contemporane, iar nu pe cele ulterioare cu patru decenii și alterate, păstrând în acest cadru cronologic textul revăzut și nu pe cel cu scăpări. Textele care se află numai în așa-numita „ediție întâi" a acestui volum și n-au mai fost reproduse în ediția „a doua" se publică la locul lor, potrivit ediției utilizate.

(p. 59) DESTĂINUIREA

A apărut întâi în volumul *Culegere din scrierile...*, așa-numita primă ediție – după împărțirea lui D. Popovici – la p. 54–56.

(p. 62) PORTRET

A apărut, ca și precedenta poezie, în prima ediție a volumului *Culegere...*, p. 57–58 (paginația volumului este greșită, cum atrage atenția V. Drimba în ediția sa; paginile ar fi trebuit numerotate 49–50).

(p. 64) ADIO LA ANUL 1832

A apărut în prima ediție a *Culegerii...*, p. 59 (de fapt, p. 51).

(p. 65) IMN LA DURERE

A apărut în prima ediție a *Culegerii...*, p. 52–53. Este traducerea primelor două părți din poezia *Hymne à la douleur* de Lamartine, din vol. *Harmonies poétiques et religieuses.* Ultima strofă reprezintă o încheiere personală, destinată să înlocuiască partea care n-a mai fost tradusă.

(p. 67) ROMANȚĂ

A apărut în prima ediție a *Culegerii...*, p. 54, și a fost reluată în *Din operile lui Lord Byron,* traduse de I. Eliad, tom I, București, 1837, p. 21. Este traducerea unor fragmente din poemul *The Corsair* al lui Byron.

(p. 69) SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL

S-a publicat întâi în *Curierul românesc,* nr. 58 din 12 noiembrie 1833, p. 230–231, și a fost răspândit și pe o foaie volantă. S-a reprodus în *Culegere...*, ambele versiuni (p. 55–61 în așa-numita ediție I și p. 51–56 în ediția a II-a).

Explicații detaliate asupra textului dă autorul însuși în articolul *„Serafimul și heruvimul" și „Visul"*, apărut în revista *Gazeta Teatrului Național,* nr. 4 din 1836, p. 38–43 (vezi ediția de față, p. 327–332). O formă modificată a apărut în *Curs de poezie,* vol. I, p. 273–280, sub titlul *Serafimul și cherubimul. Consolația conștiinței și mustrarea cugetului.*

(p. 74) VISUL

A apărut prima dată în așa-numita ediție întâi a *Culegerii...* din 1836, p. 73–90. Primul sonet din poem a fost reprodus în *Curier de ambe sexe,* III, p. 87, împreună cu o traducere proprie în limba italiană („inversione litterale").

În volum, poemul este urmat de o *Însemnare* explicativă:

„Acest vis mi s-a întâmplat, în copilăria mea, a-l auzi povestindu-l tatălui meu un prieten al său, care spunea că îl are în manuscript în limba arăpească. Tatăl meu, deși de origină din Târgoviște, însă a fost crescut într-o casă a unui hagiu din Țara Turcească, ce se neguțătorea cu Constantinopolul; prin urmare, cei mai mulți cunoscuți ai lui era oameni din părțile orientale. Povestirea acestui vis încă de mic mi-a făcut o mare întipărire și totdauna mi-a fost zugrăvită în a mea țînere de minte cu cele mai vii colore; în multe rânduri am vrut a tracta această poemă de vis închipuitor al vieții omului ce se deșteaptă la marginea mormântului, și oricând mă apucam de dânsa, numaidecât lăsam și pana din mână, căci doream să poci să-i dau și acea arie orientală ce abia îmi aduc aminte că avea povestirea prietenului tatălui meu. În sfârșit, am luat hotărârea a o săvârși într-un chip potrivit cu religia noastră și literatura Europii.

Cele din urmă stănții, de la XV până la XIX, au multă asemănare cu scrisorile lui Falkland, ce mi s-a întâmplat a citi în Bulwer."

Asupra poemului, autorul dă unele lămuriri importante în articolul *„Serafimul și heruvimul" și „Visul"*, din *Gazeta Teatrului*

Național, nr. 4, 1836, reprodus în această ediție; poemul, nota explicativă și articolul din *Gazeta Teatrului Național* au făcut obiectul unei polemici între D. Popovici, care vede aici unul din începuturile poeziei filosofice românești (notele la ediție, vol.I, p. 569) și G. Călinescu, care o consideră „nudă autobiografie" și lipsită de orice reflex filosofic (*Mici jocuri de istorie literară*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, 1940, nr. 8, p. 397). E adevărat că așezarea temei în descendența poveștii orientale, traduse abia mai târziu chiar de Caragiale sub titlul *Povestea lui Abu Hasan*, este exagerată, dar nu și aceea a temei „viața e vis".

Textul pe care îl menționează Heliade este romanul epistolar *Falkland* de Edward Bulwer-Lytton (1827).

(p. 88) O NOAPTE PE RUINELE TÂRGOVIȘTII

Este, împreună cu *Sburătorul*, cea mai cunoscută operă poetică a scriitorului; a fost publicată întâi în *Culegere...*, ed. I, p. 95–102 și ed.II, p. 69–75. Ca și în celelalte cazuri, Heliade și-a rescris poezia italienizând expresia la republicarea din *Curs de poezie*, vol. I, p. 217–225.

(p. 95) LA MOARTEA LUI CÂRLOVA

S-a publicat întâi în *Curierul românesc*, nr. 69, 11 octombrie 1831, p. 275, cu titlul *Elegie la V. Cârlova*, și apoi în *Culegere*, p. 105–107 (ed. I) și p. 57–59 (ed. II).

Ediția I cuprinde o notă explicativă la sfârșitul volumului, p. 141: „Vasilache Cârlova, poet rumân, ale căruia poezii în multe rânduri s-au văzut în *Curierul rumânesc*, s-a născut în anul 1809 și, ajungând în vârstă de 17 ani, a început a-și dezvolta talentul său poetic prin mici dar pline de foc poeme. În vârstă de 18 ani, a făcut poema *Păstorul întristat*, la 19 ani *Ruinele Târgoviștii*, *Răsunetul unui fluier*, *Rugăciunea* și altele; la 21, *Marșul rumânilor*, *Ero și Leandru* și a început traducția vestitei tragedii *Zaira*, din care a lucrat numai un act. La vârstă de 22 ani a intrat în rândurile oștirilor pământești, unde cu mare pagubă a patriei și a literaturei rumânești a murit, după o boală de 14 zile. Originea și creșterea acestui tânăr a fost mai mult din Târgoviște". În revistă, această notă – într-o versiune puțin diferită – este publicată înaintea poeziei, cu titlul *Biografie*.

(p. 98) ODĂ ASUPRA ANIVERSĂRII DE 2 SEPT. 1829

Textul a fost publicat întâi pe o foaie volantă și reprodus apoi în *Culegere...*, ed. I, p. 111–115 și ed. II, pe care o urmăm, p. 63–67. Heliade a explicat în mai multe rânduri împrejurările în care a considerat necesar să aducă acest omagiu țarului și armatelor sale. De fapt, încă în titlu, autorul indică data de 2 septembrie 1829 când s-a semnat Tratatul de pace de la Adrianopole, după încheierea războiului ruso-turc din 1828–1829. Tratatul avea și prevederi favorabile referitoare la Principatele Române, printre care înlăturarea monopolului otoman asupra comerțului exterior românesc, desființarea raialelor turcești de la Dunăre etc.

(p. 103) ODĂ LA PAVILIONUL GRECESC

Textul a apărut în *Culegere din scrierile lui I. Eliade*, în ambele ediții, p. 117–121, dar a fost scris probabil în anul anterior, când s-a deschis consulatul grec la București. Baronul Sachelarie era în același timp și consul al Prusiei în Principate, unde va rămâne până în 1842.

(p. 108) PROLOG LA SERBAREA NUMELUI PREA ÎNĂLȚATULUI NOSTRU DOMN ALEXANDRU D. GHICA

S-a publicat în *Culegere...*, ed. I, p. 123–129 și în ed. a II-a, p. 75–81.

Relațiile lui Heliade cu Al.D. Ghica au fost marcate de o prețuire sinceră, care depășește convenționalismul manifestărilor marcate în epocă de multe omagii formale. În 1857, Heliade îi scria numindu-l „dilectul inimii mele" și amintindu-i că „te-am iubit, preaînălțate doamne, și te-am stimat întotdeauna cu același devotament, fără nici un interes, cum știi, și câte am făcut și pățit pentru măria-ta n-au fost decât un tribut de datorie către patriotismul ce ai arătat" etc. (cf. *Scrisori și acte*, p. 160, 162 etc.). Într-un limbaj mai puțin ceremonios, într-o scrisoare din același an către Grădișteanu, deși-i impută că „a desprețuit și maltractat pe cei ce i-au vrut binele“, nu găsește vreun domn care să-i fi fost superior: „De aș fi aflat din cei ce au domnit la noi pe altul mai bun decât dânsul, l-aș fi preferit pe acela, și cu *bun* nu înțeleg către mine, ci către țară“ (*Scrisori din exil*, p. 565).

(p. 113) POVĂȚUIRI ASUPRA POEZIEI DUPĂ BOALO ȘI ORAȚIE

S-a publicat întâi în *Culegere...*, 1836, ed. I, p. 131–137 și ed. II, p. 113–119 și este o adaptare a cântului I din *L'Art poétique* a lui Boileau, datând, probabil, din anul primelor sale manifestări publice în cadrul cenaclului din casele lui Dinicu Golescu. „Pe atunci – zice Heliade în *Echilibru între antiteze* vorbind de *Societatea literară* din 1827 – se traduseră din Lamartine... și *Arta poetică* de la Boileau“ (p. 78), ba chiar dinainte, cum afirmă în același volum, la p. 154: „traducțiunile mele încă de pe la 1822, ca *Arta poetică* a lui Boileau...“

DIN PERIODICE, MANUSCRISE ȘI DIN ALTE VOLUME

(p. 119) IMN LA DRAGOSTE

A apărut prima dată în *Curier de ambe sexe*, I, nr. 13 (ediția I), p. 221–224, și apoi în *Curierul românesc*, IX, nr. 6 din 4 februarie 1838, p. 1–4.

La publicarea din *Curierul românesc*, textul românesc a fost imprimat cu caractere latine, care arată căutările autorului în materie (*ș* este scris *sh*, *ă* este redat prin *â* etc.), iar alături se publică și o traducere în franceză aproape juxtalineară, a cărei rațiune se explică în nota inițială:

„Imnul următor s-a compus supt aducerea aminte a dragostii cei părintești cu care s-a arătat M.S. prea înălțatul nostru Domn la cutremurul de la 11 ianuarie. Dând această traducție în limba franțuzească, sântem foarte departe de a arăta cititorilor o limbă

franțozească. Cugetul nostru este să arătăm străinilor doritori de a cunoaște limba noastră, firea, micanismul și construcția ei. Prin urmare, și traducția s-a făcut din vers în vers și din zicere în zicere [...]“

Greoaie și prozaică, într-adevăr, chiar defectuoasă pe alocuri, traducerea dovedește cu toate acestea o cunoaștere a limbii superioară celei care i s-a recunoscut în general:

La Terre frémit et tremble de frayeur,
Le regard du Seigneur l'a fait frisonner;
Elle sécoue son fardeau, le lance, et tombent pierre à pierre
Et maison et édifice, chaumière et palais,
Ecrasent l'humanité qui fuit épouvantée... etc.

(p. 122) LA UN POET EXILAT

A fost publicată în *Curier de ambe sexe*, I, nr. 14 (ediția I), p. 225–227.

(p. 124) LA ELVIRA

A fost publicată întâi în *Curierul românesc*, X, nr. 1 din 1 ianuarie 1839, p. 3, și apoi reprodusă în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 3 din 15 ianuarie 1839, și în *Almanah literar pe anul 1839*, p. 97–99, de unde o reproducem.

(p. 126) CUTREMURUL

A apărut întâi în *Almanah literar pe anul 1839*, p. 93–96 (de unde se reproduce în această ediție) și apoi în *Curs de poezie*, vol. I, p. 229–233, cu completarea lacunelor care rezultau din suprimări ale cenzurii.

Astfel, versul 3 din strofa a șasea este *E intrigă a lui mater; pământul n-are pace*, iar strofa a opta, amputată aproape în întregime, arată astfel:

S-au dus timpii aceia! Și Anticrist domnește,
Despot pe lumea-ntreagă, cu varga sa de fier
Altarele distruge, corumpe și zdrobește,
Și țipete de sânge se naltă pân' la cer.

Strofa a douăsprezecea: „Iar oaia e săracul ce laptele își mulge/ Și-și dă a sa carne cezarului spurcat...", de asemenea, cenzurată.

(p. 129) INGRATUL

A fost publicată întâi în *Curier de ambe sexe*, II, nr. 5 (ediția I); o versiune în manuscrisul **1696** de la Biblioteca Academiei, f. 2–5, este datată *„1836, apr. 7"*. În 1836 cei doi poeți continuau să colaboreze; mai probabil este că satira datează din 1837 sau 1838, puțin înaintea apariției sale în *Curierul de ambe sexe*.

Satira îl are în vedere pe poetul Grigore Alexandrescu.

(p. 136) CĂDEREA DRACILOR

A apărut în *Curier de ambe sexe*, III, nr. 16, p. 233–248, și în broșură separată, de unde reproducem textul; broșura poartă titlul *Căderea dracilor de I. Eliade*, București, în tipografia lui Eliade, 6 noiem. 1840, 19 p., datată la sfârșit: *1838, apr. 7*, și cu următoarea dedicație pe paginile de început, numerotate I–III:

„Domnului Domn Marelui Ban Mihael Ghica etc. etc. etc.

Domnul meu,

Cu ocazia sărbării marilor arhangheli Mihail și Gavriil, dau afară această parte din poeziile mele numite *Biblice*. Într-însa cânt triumful Cuvântului.

Ca unuia ce ai lucrat cu atâta zel spre împlinirea cugetărilor M. Sale prea înălțatului nostru Domn întru întemeierea școalelor prin sate, ca unuia ce ai lucrat spre întinderea Cuvântului în țara noastră, o închin Domniei Tale.

Ca creștin, mă socotesc dator a aduce aminte că Cuvântul ce a venit să mântuiască lumea s-a născut de la Duhul Sfânt, de la Duhul adevărului; acest duh ce a binevoit Tatăl universului și al luminii a-l revărsa asupra lumii, este duhul care naște științele cele adevărate și exacte. Vedem că lumea ce cultivă aceste științe, aceea se mai apropie de adevăr, aceea se apropie și de Cuvânt, și aceea este și mai mântuită și fericită: însă mântuirea cea adevărată după credința noastră nu stă numai în cultivarea științelor sau în adorația Duhului Sfânt; trebuie a adăoga Treimea întreagă, și pe Fiiul, și pe Tatăl. Precum este eres și pierzare a ne închina numai unuia din aceste trei substanțe nedespărțite din această universală și dumnezeiască Treime, asemenea este eres și pierzare a cultiva numai științele într-un stat în care sunt de neapărată trebuință și industria și morala. Acest fel de așezăminte ne trebuie în care să se învețe în toată întregimea treimea industriei, științelor și moralei; fără această treime e rătăcire în religie și rătăcire în guvernarea unui stat. O școală politehnică ne trebuie care să ne fie vatra părintească de unde să se reverse în țară adevărata și întreita lumină a industriei, științelor și moralei, care singură va fi mântuirea și fericirea țării. Fără aceasta, zadarnice sânt toate, tot e rătăcire și blestem, pentru că tot e fără morală. Morala cea adevărată și sănătoasă vine din minunatul și dumnezeiescul măritiș al industriei cu al științelor, prin care omul știe cu dreptate a-și dobândi hrana și a cugeta. Unde nu este acest măritiș, nu e morală, nu e Dumnezeu. Acolo e iad, acolo se răscoală duhurile, acolo ies mii de Satani ce nu cunosc nici drepturile, nici datoriile; acolo oamenii unul altuia se fac demoni muncitori, demoni de asândă, ș-acolo trăznete nevăzute și drepte ale cerului derapănă și tronuri, și noroade. Tot omul se răzvrătește acolo și se face un împielițat Satan, de la rigă până la cel mai de jos supus; pentru că tot omul cere numai drepturi, fără să cunoască datorii.

Niciodată smerita-mi și creștina mea muză n-am prostituat-o, târând-o spre închinăciunii nimului. Închin această parte a *Biblicelor* mele d-tale, pentru că știu câtă râvnă hrănești spre întemeierea unui așezământ politehnic; fără această știință, fără această nădejde, dedicația mea ar fi o curată lingușire și însumi o pată vieții mele.

Al Domniei-Tale
I. Eliade

1840, noiem. 7."

Anunțul că respectiva broșură s-a pus în vânzare apare în *Curierul românesc*, nr. 84 din 11 nov. 1840. Textul a fost reprodus cu modificări în *Curs întreg de poezie generală*, vol. II, p. 71–84.

Cu unele modificări, sub titlul *Tohu-bohu*, poemul devine primul cânt din marea epopee a umanității proiectată sub titlul

Anatolida în douăzeci de cânturi, așa cum i-o descria poetul lui G. Bariț într-o scrisoare din 28 noiembrie 1869 (*Scrisori și acte*, 1972, p. 179).

Cum remarcă D. Popovici în notele ediției sale, Bolliac a crezut că poemul e îndreptat împotriva oponenților domnitorului Alexandru Ghica și a conjuraților de la 1840, care ar fi fost „demonii" prăvăliți din ceruri (articolul *Critica criticei*, în *Românul*, nr. 144 din 19 dec. 1859). Cu toată adversitatea cunoscută dintre Bolliac și Heliade, relația între text și complot este imposibilă: primul raport al poliției despre complotul atunci descoperit este din 24 octombrie, iar procesul și condamnarea participanților (între care și Nicolae Bălcescu) au loc abia în februarie 1841; în 11 noiembrie 1840 textul fiind deja tipărit, este sigur că interpretarea lui Bolliac e abuzivă. Tot acolo, Popovici face ample referiri la sursele poetice ale acestei viziuni, începând cu Milton și terminând cu măruntul versificator francez Eugène Huzar.

(p. 146) BALADA ZBURĂTORUL

A fost publicată întâi în *Curierul românesc*, XVI (1844), nr. 9 din 4 februarie, p. 33–34 (de unde o reproducem în prezenta ediție); reluată în: *Curier de ambe sexe*, IV (ed.I), p. 332–336; *Reforma*, II (1860), supliment la nr. 3 din 14/23 ianuarie, p. 2–3 și în broșura *Seraphita și Oda românilor. Poezii inedite*, București, 1872, p. 12–16.

Balada este dedicată Anicuței Manu, ale cărei inițiale apar în dedicația autorului, fiica lui Alex. Scarlat Ghica și vară cu Ion Ghica, căsătorită cu marele vornic Ioan Manu, caimacam al Țării Românești la 1858, și deci nora marelui vornic Mihai Manu, al cărui discurs funebru îl publică Heliade în volumul din 1836, *Culegere din scrierile lui I. Eliad.* În salonul acestei femei luminate ar fi citit Heliade poezia, născută (mai probabil doar prezentată) în urma unui pariu: „În salonul Anicuței Manu se discuta dacă limba română este în stare să povestească o baladă romantică. [...] Eliade, optimist și – mai ales – om întotdeauna încrezător în sine, susținea cu tărie că aveam și subiecte vrednice de-ale lui Hugo, și că limba românească este destoinică să le fixeze în forme veșnice. [...] La câteva zile, Eliade Rădulescu ceti în salonul Anicuței Manu balada *Zburătorul*" (Gh. Bogdan-Duică, *Anicuța Manu*, în *Sămănătorul*, V, 1906, nr. 13, p. 241).

(p. 151) MĂCEȘUL ȘI FLORILE

Satira s-a difuzat întâi în manuscris, pe foi volante, în anul 1844, în toiul scandalului stârnit de autorizația dată de domnitorul Gheorghe Bibescu antreprenorului rus Trandafilov pentru a exploata eventuale mine din țară cu muncitori aduși din Rusia. Asupra acestui episod, legat de lupta împotriva acaparării bogățiilor subsolului, există prezentarea lui D.A. Sturdza în *Cestiunea Trandafilof. Episod din istoria modernă a României, 1843–1844*, în *Revista nouă*, I (1888), nr. 7, p. 241–259; aici s-a publicat și textul satirei.

Satira este inspirată de fabula lui P. Viennet, *Les rosiers et les églantiers.*

Se reproduce textul satirei după **ms. 3477** de la Biblioteca Academiei, f. 175–176, unde se mai găsesc două foi volante, cu alte scrisuri și cu mici variații lexicale față de textul adoptat. Textul satirei, în unele manuscrise este organizat în catrene.

(p. 157) MIHAIDA

Cântul I al poemei a fost publicat în *Curier de ambe sexe*, V, p. 59–75, de unde îl reproducem; cântul II se reproduce după *Echilibru între antiteze*, p. 125–130, dar el nu apare acolo pentru prima dată, ci într-o fasciculă din *Curier de ambe sexe*, vol. VI, tipărită la sfârșitul anului 1847, care n-a ajuns până la noi sau nu s-a difuzat. Apariția ei este însă anunțată în *Albina românească*, nr. 53 din 6 iulie 1847, p. 213, într-o prezentare semnată T. C.[odrescu] care înregistrează cu bucurie reapariția revistei și oferă cititorilor informații despre conținutul noilor fascicule și citează cuprinsul, inclusiv cântul II al *Mihaidei:* „cântul al doilea din poema națională *Mihaida*".

Cântul II este însoțit, în *Echilibru...*, de următoarea notă:

„Până a nu termina partea întâi a lui *Isahar*, a acestui laborator român care este popolul adevărat, nația întreagă, ca o protestație din partea lui dăm cântul al doilea al *Mihaidei*. Nația își adoară eroii săi ce se numea boieri, nația conservă suvenirea lor, cântă dimpreună cu mine faptele lor; recheamă acei timpi de glorie; nația dorește astăzi nu de a stinge boierismul, ci de a face, de ar fi cu putință, din tot românul un boier, pentru că boieribil a fost totdauna.

Osteni, ofiteri, toți români, fraților soldați, vouă vă dedic cânturile mele. Intre spiritul Domnului ce s-a pus peste mine și mă devoară, intre în inimile voastre. Ca un bard bătrân voi cânta în mijlocul vostru faptele eroilor noștri, faptele voastre însuși.

Spre a întruduce pe cititor în cântul al doilea, arătăm comprinsul celui dintâi. Acolo se arată abuzurile turcilor, starea țărei de împilare și de umilire la suirea lui Mihai pe tron, decretele ascunse ale provedinței în stilul epic și după doctrinele creștine; visul lui Mihai, sau mai bine ideea lui fixă de a libera țara, decizia lui, înțelegerea lui cu metropolitul, căruia îi dă însărcinarea de a face propaganda între boieri, de a-i întruni într-o soțietate secretă, cu scop de a scutura jugul turcesc și cu recomandare înadins de a nu arăta încă boierilor că el, domnitorul, este inițiatorul acestei fapte sau că are vreo știre de dânsa.

După întâlnirea și înțelegerea cu metropolitul, poetul lasă un interval de treizeci de zile spre a iniția chiriarhul pe capii țărei în întreprinderea glorioasă și cu adunarea boierilor în casele lui Banul Manta începe cântul ce comunicăm cititorilor."

O prezentare a primului cânt a apărut în foiletonul ziarului de limbă germană *Bukarester Deutsche Zeitung*, I (1845), nr. 33 din 23 aprilie, p. 129–131, semnată W., inițială care îl ascunde probabil pe Heinrich Winterhalder. Este o prezentare binevoitoare a acestui „epos istoric național... la care autorul a lucrat mai mult de un an", prezentare în care sunt traduse mai multe zeci din versurile originale cu titlul de exemplu, pentru a se putea aprecia, de pildă, frumusețea pasajului care începe cu „Își împlinise noaptea pe jumătate cursul" („Bereits zur Hälfte hatte die Nacht den Lauf vollendet...").

(p. 195) CÂNTECUL URSULUI

Cunoscuta satiră din preziua revoluției de la 1848, care s-a bucurat de o imensă popularitate, s-a difuzat oral și prin copii manuscrise, dintre care mai multe se păstrează în manuscrisele de la Biblioteca Academiei; textul de față este reprodus după **ms. 3477 A**, f. 152–154. Satira este îndreptată împotriva generalului rus Duhamel, trimis al țarului în Principate, care se găsește – după Călinescu – la originea suprimării *Curierului românesc* la 27 mai. Numele său este evocat insistent de refrenul obsesiv „*Duba, duba, măi!*". În manuscris figurează și următoarea însemnare, care precede textul și ne dă o idee despre felul în care a fost lansată satira respectivă în public: „Duminică, la 9 mai, ursul a jucat pe Podul Mogoșoaii, în răspântii, dinaintea unei porți ca acelea... Oamenii poliției, ce se ocupă mult să nu se pomenească despre urs pe ulițe, au gonit pe ursar. Unii din privitori, curioși de a ști ce căuta ursul, au prescris versurile următoare".

În volumul I al ediției sale din 1967, p. 457, Vl. Drimba citează o traducere a ultimei strofe, cuprinzând cuvinte țigănești, după interpretarea lui Al. Graur din *Bulletin linguistique*, II, p.144. Colegul Gh. Sarău, de la Facultatea de limbi străine, are amabilitatea să-mi propună o traducere revizuită a strofei care începe cu „Nais te rajimos" etc.: „Mulțumesc domniei tale,/ Să-ți dea Domnul noroc!/ Se f... flandurea [târfa]/ Pentru generalul ăl mare./ Bulește și bacșișul/ Că vin hoții de păgubași."

(p. 198) SÂNTA CETATE

Poezia apare în broșura *Descrierea Europei după tractatul din Paris*, semnată cu pseudonimul Ioan Prosdociu [cel care speră], fără loc, cu data 24 mai 1856, p. 55–58, unde textul este datat *1850*, și a fost reprodusă, cu modificări mărunte, în *Curs întreg de poezie generală*, vol. I, București, 1868, p. 257–261, unde însă este datată *9 iunie 1851*. D. Popovici stabilește, într-un context mai larg, că stratul ideologic din care rezultă ideile de bază ale poeziei este într-adevăr cel al anilor din primul său exil parizian, când influența ideilor socialiste este manifestă (cf. *„Sânta cetate" între utopie și poezie*, București, 1935, mai ales p. 118 și urm.), dar însuși transferul lor spre zona poeziei arată o anumită detașare de implicarea concretă a momentului când traducea *Catehismul socialiștilor* ș.a.

S-a reprodus textul primei apariții, din *Descrierea Europei*.

(p. 202) TÂNDALĂ ȘI PĂCALĂ
SAU
CAVALERUL ȘI SCUTIERUL

Satira a apărut întâi în broșură separată, format de buzunar, cu titlul *Ciclopele tristei figuri/ Tantalida/ sau/ Tândală și Păcală/ poemă eroică/ 1854*, fără nume de autor sau loc de apariție. Ea a fost retipărită în 1860, în volumul *Poezii inedite* cuprins în colecția „Biblioteca portativă" cu numărul (fantezist) LXV, București, tipografia Heliade și asociații, unde de asemenea nu poartă nume de autor, nici pe pagina de titlu, nici la tabla de materii, deși alte poezii sunt indicate ca aparținând lui Heliade (alte texte aparțin lui C. Bălăcescu și C. Facca). Din introducerea pe care Heliade o scrie la republicarea din 1860 rezultă însă că broșura ar fi apărut în 1856, nu 1854, așa cum lasă să se bănuie chiar faptul că textul satirei este datat, la sfârșit, „1855, iuliu 20".

Reproducem în volum textul din ediția princeps, iar în continuare publicăm textul celor trei note finale:

Nota 1

Când la 1830 Ludovic Filip aveni la tron, oamenii din 1815 ai Sântei Alianțe se aștepta la o declarație de războl din partea unui rege revoluționar și se prepara a-i sta în contra; iar regele revoluționar ce abia pusese mâna pe sceptru și care n-avusese alt cuget decât „scoală tu să șez eu" nu mai avea în minte decât cum să asigure tronul.

Trimise dar soli la Englitera, Rusia, Prusia și Viena. Acestui din urmă ordonă ca mai nainte de a pleca la misiunea sa să se ducă a da o vizită lui Talleyrand. Așa se și făcu. Iar Talleyrand, ce sta ca vulpea în vizunie, se sperie când auzi că un trimis din partea regelui *revoluționar* vine la dânsul. La câte nu se aștepta acum, ca un păcătos ce era? Cel puțin de un esiliu era sigur.

– Regele mi-a ordonat, îi zise trimisul, ca mai nainte de a pleca la Viena să viu a-ți da o vizită.

– Mie!!! strigă diplomatul; de unde mie aceasta? Și ce să-mi zici?

– Nimica decât că plec la Viena...

Diplomatul, ca un Talleyrand ce era el, n-avea nevoie de vorbe multe și pricepu îndată că Ludovic Filip era un om ce voia să-i semene la minte: să facă ce ar fi făcut și el însuși când s-ar fi văzut odată rege. Pricepu că revoluționarul nu numai nu voiește a se espune spre a se lua rău cu oamenii Sântei Alianțe, ci încă dorește să fie bine cu dânșii și a-i asigura că lucrurile toate vor rămânea în pace și în starea de mai nainte, întocmai după principele, sistema și politica Sântei Alianțe.

– Bine, zise Talleyrand; ducându-te la Viena, cea dântâi vorbă când vei da ochii cu Metternich, în loc de „bună-ziua", nu uita să-i zici: *cocot.*

– Cum?

– *Cocot.*

– Și atâta tot?

– Atâta și vei vedea minunea.

Trimisul lui Ludovic Filip se crezu mistificat și returnându-se la rege îi spuse că diplomatul ăsta pesemne își râde de mine, și...

– Nu, prorupse regele surâzând; fă ce ți-a zis. Du-mi-te la Viena și zi lui Metternich *cocot.*

Plecă ambasadorul și, ajungând la Viena, nu văzu semne de bunăvoință. Ministerul austriac parcă era vorbit să umilească pe Franța revoluționară în persoana trimisului noului ei rege și cu lumânarea căta ocazii cum să-i întoarcă nasul. Ambasadorul francez ceru voie a se înfățișa la Kaiser. Nici un răspuns nu-i deteră. Mai repetă cererea; aceeași tăcere. O mai repetă de multe ori și în fine îi acordară o zi și o oră când poate a se arăta la curte, pentru că, unde era să fie, și Austriei nu-i prea da mâna, ca o Austrie ce este ea acolo, să o rupă de tot.

Ambasadorul dar, în mare uniformă, cu o scortă numeroasă și convenabilă, se prezentă la curte la ora indicată. Nimeni însă în sală, decât un secretar doi de a treia mână, ce se făcea că nu știe nimic de ceremonia zilei. Sta ambasadorul Franței așteptând și preîmblându-se cu mâinele când încrucișate pe piept, când în buzunar, și în pasurile-i largi uitându-se când țintă în grindă (acolo era plafon, dar noi zicem cum se zice, grindă), când pe parchet.

Începură după vreo oră a veni și din miniștri, și din oamenii curții, câte unul-unul, și făcându-se că nu știu nici ei nimic de acea ceremonie și căutându-și fiecare de ale sale. În fine, apare și Kaiserul dimpreună cu d. Metternich alăturea. Nimeni însă nu se uita la ambasadorul Franței, ca și cum nici n-ar fi fost acolo și ca și cum Kaiserul și curtezanii veniseră spre a se ocupa de alte chestiuni ale zilei.

Ambasadorul se mai apropie și tot nimeni nu se uita la dânsul. Își luă inima în dinți de supărare și se determină a face și ceea ce nu se cuvenea. Vine până lângă Metternich, la nasul monarhului. Tot în van. În fine, apucă pe Metternich de braț și-l trage cum să se întoarcă a-l vedea. Acesta, vrând-nevrând acuma, căta a se întoarce, însă tot cu indiferință și preocupat.

– *Cocot!* îi zise încet ambasadorul Franței.

– Aaa! deschise Metternich și gura, și ochii mari. Și îndată se plecă cu respect la urechea monarhului și-i zise ceva.

– Aaa! făcu și Kaiserul, și mai căscat, după cum era și mai bleg, și se uită apoi la trimisul Franței cu un aer de bunăvoință, făcând semn a i se da onorile cuvenite.

De aci înainte ce mai păsa Sântei Alianțe de fostul rege al Franței Carol X! Pentru un om nu se turbură lumea, numai sistema să nu se schimbe, numai interesele potentaților să nu fie atinse.

Cocot va să zică „sunt al vostru, sunt ceea ce voiți să fiu, sunt omul Sântei Alianțe", *cocot* va să zică absolutismul în picioare, naționalitățile sacrificate, stinse de tot; tractatele de la 1815 în vigoare și respectate și susținute cu orice preț. *Cocot* din partea lui Ludovic Filip vrea să zică: Franța se întoarce și se duce oriunde o va împinge vântul Sântei Alianțe și alte câte toate de felul acesta. *Cocot* e parola de ordine a Sântei Aliante, cu care poți intra în toate cabinetele, în toate ambasadele ca complice, ca instrument, ca misionar, ca brav; *cocot* e parola sacramentală.

O astfel de parolă luă și cavalerul nostru din Roma de la generalul iezuiților, cu care fu spălat de toate păcatele revoluționarului și prin care începură a i se deschide toate ușele. Scutierul Oancea știa parola încă de mai nainte de 1848, pe când fundase dimpreună cu fiul unui plastograf o societate iezuitică în piața Sorbonei.

Nota 2

Catârgiul deveni disfaimos de la Stambul până în Grecia prin tâlhăria și pirateria sa ce esercită nepedepsit mai mulți ani. Cartierul său general era în Smirna. Locuitorii acestei cetăți nu putea ieși nici la câmp, nici la pescuit, fără a deveni prada acestui bandit. Oricine ar fi fost, cum cădea în mâinile lui, era dus în ascunsurile selbelor și munților și de acolo era forțat a trimite la familia sa de știre ca să dea spre răscumpărarea lui sume foarte însemnătoare în termin foarte scurt. De ajungea sumele la timp, prizonierul era liberat; de unde nu, era ucis îndată. Cele mai multe familii din Smirna, raiele sau sudiți, numai să fi avut ceva stare, purta doliul pentru părinții și consângii ce pierduseră, căci pentru cele mai multe, prețul era așa de mare încât sumele nu se putea realiza la timp.

Pertinanța tâlharului mergea și mai departe. Fiecare familie din Smirna, bancher sau neguțător, se deștepta adesea cu câte o scrisoare în care i se prescria că în cutare loc, zi și oră să se trimită cutare sumă, de voiește să mai poarte capul între umeri.

Teroarea ajunsese mare și generală în Smirna, consolii trimetea necontenit raporturi la ambasadele respective din Constantinopole. Acestea nu lipsea iară de a trimite și d-a repeta note foarte energice către Înalta Poartă, invitându-o spre a lua măsure întru a-și onora guvernul, puind a prinde și pedepsi pe tâlhar și asigurând astfel pacea locuitorilor din pașalâcul Smirnei.

Mai mulți pași fură schimbați cu rușine pentru că nu putuseră, după tractatele esistente, a pune mâna pe bandit. Tâlharul era dres; petrecea adesea în Smirna și de acolo își data mai adesea mandatele fulgerătoare. Poliția nu cuteza nici să arate că îl cunoaște, necum să cuteze a-i călca *iatacul* (așa se zice în părțile locului gazda tâlharilor).

În fine, fu trimis guvernator general al acelui pașalâc însuși cumnatul sultanului, Halil-pașa, cu instrucții și sub răspundere gravă de a brava orice dresuri și de a pune cu orice preț mâna pe lotru. Halil-pașa luă notele ambasadorilor de serioase și prin urmare instrucțiile guvernului său de sacre. Cum ajunse la postul său, puse la cale de a se alunga tâlharul cu toată energia. Capul poliției, capul oștirilor îi spuseră că nu era nevoie nici de batalioane, nici companii, căci tâlharul n-avea în banda sa decât vreo zece mizerabili de bandiți, ci toată nevoia era că tâlharul se afla dres și până nu se vor risipi farmecele, ei nu pot face nici un pas. De are pașa o asemenea putere, apoi vor fi de ajuns numai câțiva cavazi spre a a se duce și a-l scoate ca pe un șoarice plouat din gaura sa.

Pașa vru a se informa de ce natură sunt acele drese și farmece și află că consolul magului din Stambul, pe care îl cânta poetul în această poemă, era complice și iatacul lui Catârgiu care din sumele ce aduna după atâtea nelegiuiri abia se alegea cu ce trăi el și mizerabila lui bandă.

De câte ori Catârgiul venea în Smirna, din casa consolului și de subt bandiera protectoare fulgera cele mai teribili mandate.

– Bine, zise pașa. Când veți fi siguri că tâlharul e aci, să-mi dați de știre și să aveți la-ndemână oamenii cuveniți.

– Aman, pașa efendi, esclamă capul poliției, după tractate nu putem călca casa nici a unui sudit, necum a unui consol. Bandiera străină e pe casa unde se retrage Catârgiul! Și ce bandieră!

– Bandiera, mandiera, nu voi să știu; cată să terminăm o dată și cu tâlharul acesta și complicii lui. Asta e ordinul meu și, pe profet, vai de cel care nu-l va împlini.

Toți se înclinară până la pământ și ziseră „sis biliris, pașa-efendi“, adică „tu știi“. Ieșiră spre a lua măsure.

Însuși în seara aceea apoi veniră și spuseră pașii că Catârgiul e în Smirna la locul știut.

– Hei! Duceți-vă și puneți mâna pe el.

– Pașa-efendi, însă...

– Ce însă? D-acolo să mi-l luați; spargeți poarta de va rezista, opuneți arme de vi se vor opune arme!

– E însă sus, însuși în casa consolului.

– Bre, în casa femeilor lui de va fi, de acolo să mi-l aduceți!

– Ordinu-ți firman, pașa-efendi; ama *sis biliris.*

– Eu știu, ha! Ghit. Acum, până nu schimb ciubucul să mi-l aduceți în fiare.

Capul poliției ieși cu oamenii săi și se arestă drept în poarta consolului. Rezistința ce află fu scurtă. Intrară în întru. Oaspele onorabilului consulat, văzând că nu era glumă, se strecură în sus pe scară și intră drept în salonul protectorului său ce se afla în *vinghiera* sau serată, după langagiul locului, cu ai săi.

Oamenii poliției luaseră măsure la poartă și prin pregiurul casei ca să nu le scape tâlharul. Căutându-l prin toate unghiurile și ascunzătorile, în larma protestațiilor oamenilor onorabilului consulat, suiră scara și intrară după ordine, drept în neviolabilul salon. Farmecele se sparseră și ușele se deschidea pretutindeni de ambele părți. Cei din salon văzură iar că p-afară se făcea ce nu s-a mai fost făcut de când sunt turcii în Orient, și luară măsure spre a da un azil cu adevărat nobil cavalerescului oaspe. Madama consuleasă era în

mijloc, pe canapea, cu poalele rochiii întinse de amândouă părțile în toată dezmăsurata lor lărgime.

Domnul consol protestă că s-a violat dreptul ginților, amenință că va fi vai de Turcia, că Europa întreagă se va scula spre a răzbuna și pedepsi un asemenea afront. Turcii însă nu prea pricep la limbe europene și cei de astă seară n-auziseră de când era ei de dreptul ginților. Tăcea și căuta pe unde da ei cu capul lor că s-ar fi putut ascunde omul lor. Străbătură toate camerele, vizitară toate colțurile până se văzură nevoiți a căuta și sub canapea și a pune o mână sacrilege, însă cu tot respectul, și însuși pe poalele rochii madamei consulesei.

Țipete, leșinuri atunci; domnul consolul n-avea spada la-ndemână că ar fi scos-o. Uniforma pierduse prestigiul! Madama consuleasa, cu toată educația sa și pudoarea de matroană, nu putu a se mai ține și ultimele vorbe din leșinul său fură blestemând pe turci ca pe niște barbari ce sunt, și ca pe unii ce nu știu nici de tractate, nici de lege. Cine ar fi putut crede că farmecele Catârgiul era predestinate de la începutul lor de a fi risipite subt însuși respectabilele poale ale madamei consulesei? Tâlharul fu tras de urechi și scos afară însuși de subt canapeaua pe care interesanta și simțitoarea damă era deja leșinată și nu mai știa de ce se petrecea împregiurul său. Toți ai casei ar fi plâns-o ca pe o moartă daca, din când în când, nu s-ar mai fi văzut un fel de convulsiuni sau de galvanizare în mâinile-i palide, atârnate în jos. Mare dar sunt mâinile la om! Fără dânsele, aconciatura sau peruca madamioarei ar fi fost de mult căzută, și vederea perilor albi de sub dânsa ar fi fost o catastrofă mai înfiorătoare decât arestarea cavalerului protegiat. Mâinile, cum zic, mai da semne de viață, atât leșinul era de mare!

Catârgiul fu dus legat la pașa și pus pe dată în carceră și în bende, sub mare preveghere. Știrea la Înalta Poartă că s-a prins banditul ajunse deodată cu raportul consolului către excelentissimul său cap și mag al istoriei noastre. Cine a văzut pe Dumnezeu, zic unii, noi însă cată să zicem: cine a văzut pe Naiba și nu s-a cutremurat? Căci:

Unul este magul celebru Calidoniu,
L-al lui nume se-nchină întregul pandemoniu.

În Stambul se zbucinară toate ministerele, capătul lumii le părea la toți că se apropie la ideea că magul va pune și va da bandiera jos, și astfel zvânturata Turcie să rămâie văduvă de o asemenea protecție, mai vârtos miniștrii ce nu era datori portifoliul și atotputința decât acestei protecții, își mușca mâinile și pe pașa de la Smirna nu-l mai numea decât *zevzek*: cum de a fost așa de tont de a luat instrucțiile ce i se dideseră întocmai ca Păcală, din cuvânt în cuvânt? Spre a întâmpina pericolul ce amenința capitala și imperiul, se luară măsure de a se da amenda onorabilă nu numai magului, ci și la toată puterea lui și la toată trufia lui, și la toți îngerii lui, și la toată sinodia lui.

Pașa, cumnatul sultanului, fu destituat cu mare rușine și condamnat la un exiliu perpetuu. Magneficul însă și generosul mag (căci are și excelenția sa niște generozități foarte mari câteodată) trimise pe de altă parte de știre pașii că, daca voiește ca esiliul să nu-i fie perpetuu și să-i mai rămâie speranța de renturnare și de un fel de uitare din partea prea înțelepției sale magice, nu era alt mijloc decât să dea drumul Catârgiului și în locul lui să puie în carcere pe oricare alt om inocent, mărturisind pașa și zicând *mea culpa* că rău a călcat casa consolatului și că omul pe care a fost pus mâna n-a fost Catârgiul, ci un stimabil oaspe al consolului.

Cine putea sta în contra unor farmece așa de înfricoșate decât niște eretici ca noi, ce nu vrem să știm de demoni, nici nu le recunoaștem ființa? De când e lumea n-a mai stat în Orient un fermecător mai dibaci și mai teribil decât magul istoriei noastre. Pașa căta să plece capul pentru că un esiliu perpetuu văzu că era prea lung și se decise a adeveri în scris cu numele său și cu sigiliul că a fost cu adevărat un barbar și un nelegiuit de a cutezat să facă câte făcuse, și că o persoană pe care oamenii săi puseseră mâna a fost o victimă inocentă și demnă de toată stima etc.

Scandalul însă era mare. Victimile din Smirna ce purta încă doliul nu tăcea și acuza în gura mare pe consol și mai vârtos că mulți din cei despuiați era niște volterieni de francezi, ce nu vrea să știe de toți magii din lume. Catârgiul nu mai putea, după scăpare, continua nepedepsit cariera cavalerească. Consolul îi dete consiliu de a se decide și resigna la un repaos peste laurii de atâția ani ce culesese în aventuroasa-i carieră. Catârgiul capitulă și se dete prins în discreția guvernului otoman și subt umbrirea protecției – se înțelege – atotpotentului mag. Astfel merg lucrurile în Orient și turcii sunt acuzați de barbari; și cu adevărat sunt astfel, căci ce e barbarul decât omul primitiv ce se lasă a deveni victima celui mai dibaci și mai astuțios, ce își sacrifică pe ai săi și amicii cei mai buni, și nu onoară decât pe cel de care are frică?

De te iei la vorbă cu pașii ce au guvernat prin diverse provinții ale imperiului:

– Aman! îți zic. Muscalul știm că ne este *dușman* de moarte; amà nu e *murdar*. În câte pașalâcuri am fost, n-am văzut odată un dragoman muscălesc să-ți vie a paraliza administrația sau judecătoriile pentru ale sudiților. Sudiții muscălești iară, în tot imperiul, se poartă cu omenie în toate daraverile lor. De se abat în ceva, până să facem noi pretenție, sunt deja foarte aspru mustrați la consulatul lor. Ama șaitanul ăsta, uf! cu oamenii lui, sufletul îți scoate. Pentru cinci parale, fi-i-ar de cap, pentru nimic, be, cu lumânarea caută *cavga*. N-apuci dimineața să te speli pe ochi și să-ți faci ruga, că dragomanul înțepat în uniformă e deja pe sofa și așteaptă ca îngerul, să-ți ia sufletul. Nu e ciapcân, nu e mofluz, nu e calpuzan, pungaș, spărgător de dughene, junghietor de noaptea și de ziua, tâlhar de drumurile mari care să nu fie sudit al acestui... – și se uita în toate laturele ca să nu-l auză păreții.

Nimeni ca un român, sau ca cine a trăit în Ieși și în București, nu-și poate închipui cât e de adevărată descrierea și plângerea unor asemenea pași, căci daca prin tribunalele Moldo-Valahiei ce sunt așa departe de farmecele magului din Stambul se văz dragomanii agenților acestui *fermecător*, ce nu se pot face în provințiile Turciei? Faliții, calpuzanii, plastografii și tot felul de aventurieri din București nu sunt decât sub protecția acestui mag.

Tâlharii stradelor din Pera, organizați în bande, nu sunt nici greci, nici armeni, nici bulgari, nici ebrei, și – cu atât mai puțin – nici turci. O parte foarte mică sunt croați și cea mai mare parte adunătura de străini ce toți se pun sub protecția bandierii acestui disfaimos fermecător. Și această protecție nu e a vreunei puteri a Europei, nici rezultatul vreunei politice din afară, ci singura protecție a magului după o politică a lui particulară și lucrativă ce bravă toate guvernele din lume.

Nota 3

Nu e polon ce veni din Paris și din Londra la 1854 spre a se înrola într-o legiune zisă poloneză care să nu vorbească cu oroare de scandalul întâmplat la Șumla sau în Bulgaria cu acea bărăție ambulantă, sau cu cortul în spinare, cum se zice mai pe rumânește. Soldații și ofițerii acestei legiuni, în loc de a fi organizați și esercitați apoi la arme, era ordonați, sub grea răspundere și pedeapsă, de a se afla neîncetat la bărăție, d-a se bate cu pumnii în piept, d-a-și plânge adică păcatele, de a se confesa în toate zilele și, spre iertarea păcatelor, de a face propagandă pintre bulgarii pe unde ședea ca să intre în calea dreaptă, făcându-se catolici. Mulți din locuitorii Poloniei sunt ortodoxi fără a înceta de a fi polonezi și de a aspira la o patrie liberă. Mulți din aceștia ce se află în armata rusească trăgea după sine și din muscali și dizerta la turci, cerând a se înrola în legiunea polonă. Cum intra însă acolo, nu le mai era iertat a se închina după ritul ortodox, și mulți fură constrânși cu forța de a deveni catolici, speriindu-i că îi vor da înapoi în mâinile muscalilor. Asfel, legiunea de la începutul ei începu a se risipi, căci bieții oameni, spre a nu deveni renegați, fură nevoiți a fugi care încotro putea.

Ofițerii și soldații adevărați poloni se revoltară la vederea acestui scandal ce le dezonora și nația, și situația de emigrați, și cerură cuvânt despre această purtare a numitului general. Cuvântul ce li se dete fu că el, mai nainte de a face din volintirii ce îi vin osteni, și-a propus a-i face catolici buni și cine se decide de a servi Polonia cată mai întâi a se face catolic.

Apoi viața trecută, faptele acestui aventurier ce n-are alt nume între poloni decât de trădător, îl fac a fi cunoscut de toți că n-a avut nici un princip, nici o credință, nici o religie, astfel cum să sperie și pe cel mai îndrăcit ateu, și până astăzi în viața sa privată n-are nici un scrupul de a întrece și pe cel mai desfruntat cinic. Cu toate acestea, în cele după urmă, pe când se ocupa cu legiunea de papeți, n-avu nici o rușine de cei ce îl cunosc și mai vârtos de ai coteriei sale de a da ordine la mulți din ofițerii legiunii să se ducă înadins miercurea și vinerea pe la locande spre a afla acolo preteste, de li se vor oferi mâncări de dulce, de a se preface că se scandaliză în pietatea lor, de a începe la predicații, de a le termina prin certe spre a se auzi la Bebek și de acolo la Roma!

– Și pentru ce toate acestea? se întrebă toți polonii și mulți din străini.

– Pentru ca să ruine din temelii cauza polonă, răspund tot polonii, cei mai cu esperiință. Fără dânsul ar fi dizertat o mulțime de poloni și de ruși din câmpul țarului; auzind însă că îi forța spre a-și schimba religia, rămaseră locului. Fără dânsul s-ar fi organizat cu adevărat o legiune polonă foarte numeroasă; cu dânsul însă ajunse de a se risipi încă de la începutul ei. El și familia lui și toți ai coteriei lui au pus dezbinarea în emigrația polonă și au împins pe mulți din poloni, prin felurimi de tentații și persecuții, la fapte ce ar fi putut dezonora nația, cum să justifice calomniile inemicilor ei. Ieri s-a făcut iezuit; mâine îl vei vedea turcit sau pașă turc, și toate le face numai spre a servi sistemei de la 1815, sub care geme Polonia și toate naționalitățile. Și spre a se afla astfel, cum zic ai lui, în relație cu lumea cea mare. Nu l-ați văzut la 1854 în București de brâu cu toți austrienii și austriacii? Și cum se esplica aceasta din partea unui adevărat polon, ce are a plânge și nu poate uita masacrele din Galiția?

În ediția din 1860, numărul notelor finale se ridică la patru și i se adaugă următoarea *Introducție* (p.3-11), pe care am considerat că e util s-o reproducem aici:

Este o fracție din emigrații poloni de la 1830 ce, în contra tutulor dorințelor națiunii polone, mai bine ar vrea să se stingă cu totul această nație decât să i se ameliore soarta ei fără intervenirea acestor oameni exclusivi ce, din păcate, și ei se numesc tot partit național.

Și intervenția sau scopul lor nu e alta decât de a smulge Polonia din mâinile muscalilor și de a o lua ei în ghearele lor, restabilind din nou vechiul regim feodal al acestei țăre, cu prinițipii ei, cu conții ei, și aceștia cu privelegele lor, cu șerbii și mojicii lor.

Vorbeam odată cu unul dintr-înșii la Paris, în anul 1849, și îmi zicea:

– Singură mântuirea Moldo-Valahiei este de a se anexa la Polonia și să fim într-o zi cu toții una, după cum am fost din vechime, pe când polonii au *stăpânit* principatele voastre până la Olt. Uite, noi am și făcut o cartă nouă a Poloniei fiitoare, ale căruia hotare sunt până în Olt. Și Valahia mică o dăm Austriei.

– Foarte modești sunteți, domnilor, îi zisei eu; numai istoria, cum se vede, n-o prea cunoașteți bine, sau vreți s-o cunoașteți mai mult decât bine. Când ați stăpânit dumneavoastră România până în Olt?

– Nu v-am învins în cutare și cutare rând? adaose el.

– Și noi iară, nu v-am învins în atâtea și atâtea rânduri? adaosei eu. Moldovenii n-au pus de au arat câmpuri și însuși păduri cu poloni? Și pentru aceasta nu numai că nu avem nici o pretenție asupra Poloniei, ci și plângem acei timpi de barbarie și de răzbel între niște popoli vecini cari, de ar fi trăit în bună vecinătate, nu ar fi ajuns astăzi în starea în care sunt.

– Te cunoști că ești emigrat! mă apostrofă pretențiosul polon... Noi am jurat ca, îndată ce vom renființa regatul Poloniei noastre, al verei Polonii, cel dântâi decret ce va avea a suscrie regele, care este deja și numit de noi, cel dântâi decret să fie ca să închiză drumul la toți emigrații poloni: nici unul să nu mai intre în Polonia, toți să crape prin străinătate, afară numai de ai noștri, din partitul nostru național.

– Mulțumesc lui Dumnezeu, îi zisei eu, că nu sunt polon, căci – după cum sunt și emigrat – desigur aș crăpa prin străinătate, având a face cu un partit atât de național ca al dumneavoastră.

De aș fi uitat eu pe acest polon, el nu m-a uitat și m-a dat în buletinul secret al acestei fracțiuni ca să mă facă cunoscut că sunt din acei români ce mă opun la încorporarea României cu Polonia regală.

Această fracțiune de poloni avea pe lângă toate guvernele câte un agent oficios sau secret. Cel care era trimis la Constantinopole se și turci, ajunse și pașă și începu a lucra cu mulți din români, ce și ei, după modelul acestor poloni despotici și exclusivi, începură deja a se numi partit național.

Când se începu răzbelul între Rusia și Turcia, la 1853, și când Franța cu Englitera se deciseră a veni în ajutorul Turciei, se văzu o epistolă anonimă către imperatorul francezilor, tipărită în felurite forme, prin care se da planul și consiliuri foarte fierbinți imperatorului, arătând că nu e altă mântuire despre nord decât de a înființa, ca un bulevard, regatul Poloniei și de a lipi pe lângă acest regat Moldova și Țara Română până în Olt.

Scrisoarea era anonimă, în adevăr, însă toată lumea știa de unde vine: capii acelei fracțiuni poloneze era autorii ei. Unul dintr-înșii nu întârzie de a veni la Constantinopole spre a se înțelege cu renegatul polon ce devenise pașă. Prin acest renegat făcu cunoștință cu Rodin al României, ce era în relație și amicie cu acesta, și făcură pact ca, de vor ajuta și românii de a se anexa România la Polonia fiitoare, capul partitului zis de sine național al românilor, Rodin adică, să aibe drept recompensă de a fi numit de fiitorul rege al Poloniei, domn sau gubernator general al Principatelor.

Firește că un asemenea pact nu prea plăcea turcilor, pentru că și turcii vor să conserve Principatele, tot cu cuget din capul locului de a le face pașalâcuri. Așa, capii partitului polonez, zis de sine național, cum și complicii lor români, nu putea fi bine văzuți de turci. Renegatul polon, care tăia tocmeala între majestatea sa poloneză și între alteța sa rodiniană (și una, și alta *nafelea* încă), acest renegat, pe de o parte provocator, pe de alta el însuși da relație turcilor de cele ce se petrecea și se încheia între partitul polonez și între chilipirgiii români, și astfel își făcea mână bună cu turcii, ca de la pașă cu o coadă să ajungă cu două coade și mai încolo.

Văzând cavalerul polon ce aspira la regatul Poloniei că nu prea era bine văzut de turci și văzând, pe de altă parte, influința și puterea iezuiților în Constantinopole, plecă de aci și se duse drept la Roma. Aci, de unde până atunci fusese unul din voltairienii cei mai sordizi, se prefăcu că se pocăiește și se închină spre servițiul societății lui Loyola, se făcu cu un cuvânt iezuit, după cum de mai nainte se făcuseră vreo doi români ce era în acea epocă în tractație și cârdășie mare cu acești poloni pretențioși.

Luând patenta și parola d-ordine de la Roma, fu recomandat la Beci, cu condiție de a nu se atinge de Galiția fiitorul regat și de a se da acestei puteri Oltenia, după capătul răzbelului, numai să nu fie ostilă minunatului plan al partitului național polon.

Așa, cavalerul nostru erant se înturnă la Constantinopol cu recomandațiuni ca acelea și turcii fură nevoiți de a-l suferi și a-l lăsa de a forma o legiune cu nume de polonezi și care era compusă de lepădăturele tutulor națiunilor, cum și de câteva lepădăture de români ce, nici mai mult, nici mai puțin, nu era decât tot naționali cu luna în frunte, ucigă-i toaca! Îi cunosc românii astăzi, n-avem de ce să-i mai numim. Și, precum în România se forma acele cete de cruciați de tot felul de adunături, asemenea în Turcia se formară două cete de lunatici de toate adunăturele. În câmpul cruciaților în România vedeai un tată și în câmpul lunaticilor în Turcia vedeai pe fiul. Cruciații în România, până a nu da răzbel turcilor, combătea de moarte pe românii ce n-ar fi voit să închine țărele la muscali; lunaticii în Turcia, până a da răzbel muscalilor, combătea de moarte pe oricare român ce n-ar fi voit să închine România la Polonia.

Pe atunci dară se compuse o poemă comico-eroică, un fel de donchicionadă, care se publică pe la 1856 și care cântă pe eroul acestei aventure burlești, pe cavalerul erant al Poloniei ce își află de scutier pe unul din... ghici, cititorule, cum îl cheamă.

Bietul polon, pentru că i se scurgeau ochii după regatul Poloniei, mărit și împopoțonat cu Moldo-Valahia, pentru că ardea de setea cea mai devorantă, fu numit Noul Tantal sau, pe românește, Tândală; iar scutierul său ce se zicea român fu numit Păcală. Așa, poema fu intitulată *Tantalida* sau *Tândală și Păcală*, și pentru că eroul poemei era chior, se mai zise și *Ciclopele Tristei Figure*.

Această poemă căzându-ne în mână, ca și la alți români poate, credem că am îndatora pe toți românii ce nu sunt de partitul național, că vom îndatora adică vreo 11 milioane de români, afară de vreo zece-douăzeci de curciture ce luară naționalitatea română cu asalt.

Cauza ce ne îndeamnă de a da o publicitate acestei poeme este că, din dizgrație, și între unguri se află vreo câțiva nebuni ce visează de a încorpora România cu fiitoarea Ungarie și făcură un pact, nu știu cu care hengher, spre a realiza planul acesta. Și o minune, că tot mizerabilii aceia din români ce la 1853 închina România la ianicerii feodali și destructori ai Poloniei, tot aceia se aflară și astăzi spre a o da plocon la pierzătorii Ungariei.

Svânturată Românie! Câte mai auzii și câte mai văzui cu ochii mei de la 1848 până astăzi! Complote și corespondințe mai întâi de a stinge toată inteligența ta, pe toți cei mai dilecți ai tăi fii și de a da pretext de invaziuni celor dinafară; complote, apoi, și corespondințe de a supune domniatele tale sub patronagiul Austriei; și cei ce se oferea de instrumente la asemenea planuri nu se da nicicum mai jos de *Partit Național*.

Mai departe, în străinătate, pe la 1849 ieși o idee de a închina țărele la englezi și tot cei din partitul național se aflară cei mai dispuși spre a contracta o împrumutare de la englezi și a le închina țărele. Partitul național te vindea la englezi, după cum voise a te vinde la austriaci, și norocirea ta fu că englezii calculă și nu doresc decât posibilul.

Veni timpul răzbelului în Orient și capii de atunci ai partitului tău național nu aflară de a face pact decât cu aventurierii Poloniei spre a te închina acestora și a despărți de la coastele tale Oltenia.

Se află câte un aventurier în Europa ce caută țară fără domn? Partitul tău național aleargă spre a-i întâmpina poftele, oferindu-te de apanagiu, de moșie noului aventurier ce voiește a-și fonda o dinastie.

Divanul ad-hoc fu convocat spre a susține și adăogi drepturile tale *ab antiquo*; puii de viperă ce se ziseră partit național nu alergară din toate părțile decât spre a te discredita în străinătate și a paraliza toate dorințele tale, spre a-ți aduce toate calamitățile, spre a desface și cele mai naturali și mai antice noduri de uniune ce prepara același viitor splendid fiilor tăi, spre a face o arlechinadă hidoasă din nobila ta limbă, spre a-ți smulge din rărunchi credințele, spre a-ți batjocori religia și prin verge de fier a-ți rumpe și sparge drepturile, ca vasele olarului, spre a pune viciul și crimele în capul tău și a păli, prin asuprire și calomnie, orice merit, orice capacitate, orice familie istorică, orice virtute. Svânturată și de trei ori dizgrațiată Românie!

Va să dea răzbel Rusia Turciei? Tu ești teatrul și victima răzbelului. Voiește Franța să joace cărți cu Austria? Pe tine te predestină d-a fi masa pe care au să dea cu pumnul jucătorii. Va să se libereze Italia? Pe tine te predestină spre despăgubire pentru Lombardo-Veneția. Voiește Polonia să schimbe stăpânii? Pe tine pun ochii avnturierii spre a-și întări noul regat. Voiesc unii să sperie pe Austria prin pierzătorii Ungariei? Iar pe tine te aflară spre a te oferi ca stâlp de întărire acestor aventurieri; și tot puii de viperă ce îți uzurpară naționalitatea, tot partitul național devine rufianii tutulor orgielor și saturnalelor diplomatice, unde toți se îmbată din sângele tău.

Noi simpatizăm cu toate națiunile și le respectăm și însuși din acest principiu suntem datori a combate din toate puterile pe toți aventurierii lor ambițioși ce le-au ruinat și vor să ne ruine și pe noi împreună. Răii poloni au făcut să piară Polonia; răii unguri au făcut să piară Ungaria; răii francezi au adus Franța în starea Bizanțului; răii italieni au paralizat dorințele Italiei. Răii români, sau curciturile României, au făcut să-și piarză România atâtea și atâtea drepturi și să cază pe mâna aventurierilor și a fiilor păcatului. Și toți răii la un loc, din toate națiunile, și-au dat mâna spre pierzarea generală, spre subjugarea din nou a popolilor.

Râsul durerii este mai înfiorător decât lamentele doliului. Poetul *Tantalidei* râde prin poema sa comică, ia biciul satirei și, fără să atingă nume, bate felonia în aventurierul Tristei Figure în Tantală polon și în Păcală român.

Reproducem poema aceasta în colecția bibliotecii noastre ca producție națională, ca poemă originală și pentru stilul său, și pentru românismii săi metrici, ce ies din fundul inimei ca un țipăt al durerii, ca un râs al disperațiunii.

(p. 228) LA SCHILLER

Textul a apărut prima dată în ziarul *Naționalul*, II (1859), nr. 94 din 5 noiembrie, p. 357, și simultan în *Reforma*, I (1859), nr. 18 din 5/17 noiembrie, p. 71, unde poartă titlul *La încoronarea bustului lui F. Schiller. Cu ocazia serbării de colonia germană din București, spre celebrarea zilei de naștere a vatului Germaniei, la 10 noiembrie 1859.* A fost republicat în volumul *Echilibru între antiteze*, p. 138, datată „10 noem. 1851" (desigur greșeală de tipar), versiune pe care o reproducem în această ediție, și apoi în *Curs întreg de poezie generală*, vol. I, 1868, p. 315–317, datat „10 noiembriu 1861", probabil data versiunii revăzute care apare aici.

(p. 231) ANATOLIDA

Gândit probabil în 1836, cum spune Heliade, planul cuprinderii întregii istorii a universului într-un mare poem se cristalizează treptat și este expus abia în 1869; în septembrie, într-o scrisoare către filologul italian filoromân Vegezzi-Ruscalla, acest poem avea doar douăsprezece cânturi: „O poemă epică originală care cântă timpii anteistorici: cântul I. *Imnul creațiunii*; II. *Androginul*; III. *Arborele științei*; IV. *Moartea lui Abel*; V. *Descendenții lui Cain, redemptați prin travaliu*; VI. *Mariajul fiiilor cerului cu fiiele oamenilor*; VII. *Deluviul*; VIII. *Babilonia*; IX. *Alianța lui Dumnezeu cu omul*; X. *Sodoma și*

Gomora; XI. *Triumful sau victoria omului în contra zeului Forța*; XII, *Izrael, popolul model, Izrael cristianismul*" (*Scrisori și acte*, 1972, ed. citată, p. 177). Peste două luni, în noiembrie, în scrisoarea deja citată către G. Bariț, planul cuprindea douăzeci de cânturi ale poemei „epice originale" acum numite *Anatolida* (de fapt, doar nouăsprezece, pentru că autorul sare numărul treisprezece). Ele sunt: „I. *Tohu-Bohu*; II. *Imnul creațiunii*; III. *Androginul*; IV. *Arburele științei*; V. *Cădere*; VI. *Cain și Abel*; VII. *Descendenții lui Cain*; VIII. *Descendenții lui Set*; IX. *Maritagiul fiiilor cerului cu fiiele oamenilor*; X. *Saturn și Jupiter*; XI. *Jupiter și Prometeu*; XII. *Prometeu și Pandora*; XIV. *Prometeu încatenat sau desmot*; XV. *Deluviu*; XVI. *Confuzia lui Babel*; XVII. *Alianța lui Dumnezeu cu omul*; XVIII. *Sodoma și Gomora*; XIX. *Iob sau Ariceandru*; XX. *Victoria omului asupra zeului Forța*" (*Ibidem*, p. 179).

În nota care încheie studiul introductiv al volumului II din *Curs întreg de poezie generală*, intitulat *Despre epopee*, p. 64, situația fusese prezentată astfel: „Începem cu poema noastră originală intitulată *Anatolida*, a căria programă era trasă încă din anul 1836 și din care, ca o încercare, am publicat cântul I așa cum era limba în acea epocă. Restul, al căria coprins se suie până la cincisprezece cânturi, s-a elaborat în anul acesta. N-am prea atins limba din cântul I înadins, pentru că, descriind o rebeliune oarecare din starea haotică, parcă și limba ar simboliza epoca aceea din starea ei rudimentară, de pe atunci".

Am păstrat primului cânt forma sa inițială, apărută în 1840 sub titlul *Căderea dracilor*, precum și locul său în desfășurarea cronologică a apariției poeziilor sale; cântul I, în formă refăcută după douăzeci de ani, împreună cu cântul II, apărut în 1869 în broșură sub titlul *Imnul creațiunii*, și celelalte trei care urmează (singurele redactate din ansamblul celor douăzeci plănuite) au fost reproduse după ediția din 1870, *Curs de poezie*, vol. II, p. 90–162. Profesorul Vladimir Drimba, care a îngrijit ediția din 1967 și a văzut și manuscrisul după care s-a tipărit textul (**ms. 3646** de la Biblioteca Academiei), atrage atenția asupra unei lacune apărute în cap. IV, *Arborul științei*, după versul 172, cuprinzând două foi cu, probabil, 95 versuri, care s-au pierdut la tipografie și n-au mai fost reconstituite. Am păstrat deci numerotarea originală a capitolelor din cântul IV, așa cum o reproduce ediția Drimba, și nu aceea din volumul apărut în 1870.

În volum, la sfârșitul cântului V, *Moartea sau frații*, autorul adaugă următoarea notă explicativă la capitolul al II-lea, într-o fascicolă cu o numerotare proprie (p. 1–5):

„Un asemenea caz s-a întâmplat în România, în zilele noastre. Înainte de 1848, vizitând ocnele și pe cei arestați acolo pentru crime și delicte, cercetând cauzele pentru care era deținuți și studiind fizionomiele și caracterele lor, îmi atrase mult atențiunea un june ce mai mult suferea de durerea sufletului decât de încatenarea și privațiunile corpului.

Vrând a mă informa de soarta sau de cauza ce îl precipitase a-și petrece viața în ocnă, aflai că și-ar fi ucis juna sa soție după trei luni de la a lui căsătorie, în prima lună de miere. Vrui a mă informa de la dânsul însuși despre această necalificabilă împregiurare și a-i studia în șirul narațiunii toate expresiunile.

– M-am însurat, îmi zise, luându-mi femeia din dragoste; trăiam nedespărțiți. Mi se părea că o pierd din ochi la orice mișcare, o urmam la tot pasul, și ea mă urma tot asemenea. Amândoi ieșeam la munca câmpului, amândoi lucram împreună, amândoi ne odihneam la umbră; amândoi ne întorceam acasă. Într-o zi, după o asemenea viață de trei luni, ieșirăm ca totdauna la munca câmpului; după o sapă bună ce amândoi deterăm porumbului, ne traserăm la umbra copaciului unde ne făceam totdauna prânzul. După ce ospătarăm și băurăm împreună, după mai multe glume și întrebări obicinuite despre ce am face unul fără altul, mă apucă un somn greu, simții câtva o greutate pe piept până mă fură somnul în gânduri triste despre o întâmplare de mi-aș pierde nevasta.

Nu știu cât am dormit; ci visai că, unde stam împreună cu nevasta, iată un lup că vine asupra ei să o rupă. Mă luptam cu dânsul disperat, țipam, mugeam, ce mai știu eu, mă bălăbăneam poate în vis, și poate că nevasta, vrând să mă deștepte, mă mișca, mă zguduia să mă scoale, și mie mi se părea că m-apucă lupul, că mă luptam cu dânsul. Deșteptat în spaimă, cu ochii întunecați de zăpăceală și de furoare, pusei mâna pe secure și, crezând că dau în lup, plesnii în cap cu toată puterea și tăria pe biata mea femeie ce muri pe loc, scoțând, vai de mine! un țipăt ce și acum îmi răsună în suflet.

Nu mai știu ce-au făcut și ce-au mai zis părinții și socrii mei. Femeia mea a murit de securea ce i-am dat eu. Cum? Ce fel? N-am nici un martur; eu singur nu pot mărturi cum a căzut păcatul pe mine. Săracul Cain! Domnule, îl blestemă lumea, l-am blestemat și eu și m-a ajuns păcatul. Pentru pedeapsa mea m-au osândit aci, la ocnă; or fi vro trei ani de când mă chinuiesc. Însă ce este ocna asta, ce sunt chinurile și fiarele astea pe lângă ocna, sau mai bine iadul ce este în sufletul meu?

Nu pot spune impresiunea ce mi-a făcut acest interesant dizgrațiat. Dreptatea umană l-a condamnat la ocnă pe viață; ce va face dreptatea divină cu sufletul lui?

Pretutindeni și întotdauna am admirat cartea cărților sau cartea lumei ce în adevăr se numește Biblie, sau Carte. Totdauna însă m-a revoltat principul cu care începe și din care, fatalmente, consecințele au cătat să iasă și mai rele. Eroarea de a începe de la un singur centru de procreațiune a generului uman, adică de la un singur om sau Adam, aduce fatalmente că primele nunte se comit prin incest între frate și suror gemeni; și prima moarte ce apare între oameni să se împlinească prin fratricid. După moravurile și deprinderile oamenilor de patru mii de ani, iată două mari imoralități prin care debută Biblia sau Sânta istorie ce dăm în mâinele copiilor noștri încă din pruncia lor.

Mi se spunea, când eram copil, că Dumnezeu e bun, mizericordios și atotpotent; și când auzii întâia dată că fratele mai mare al lui Cain a ucis pe cel mai mic frate, Abel, m-am înfiorat la numele de frate și îmi ziceam în sine-mi: «Bine că n-am avut nici un frate!» Nunta iar între frați și surori mă revolta cu totul și mai târziu îmi era rușine că noi, oamenii, ne tragem din asemenea amestec de sânge. Mai târziu îmi ziceam: «Cum Dumnezeu, când este atotpotent și bun, n-a putut să facă mai bine ca să nu se întâmple aceste două mari păcate?»

Mai încoaci însă și foarte târziu, când am început a traduce, a studia și a comenta Biblia, a-i cerceta originea sau sorgintea de unde a ieșit, sau mai bine educația ce a avut autorul ei sau al Pentateucului, Moise, m-am convins că nu Dumnezeu a făcut așa, ci oamenii interesați i-au aruncat asupra niște asemenea atribute sau fapte.

Partea sacerdotală a Egiptului, ca și airea, vrând a-și da o origine divină, a se constitui într-o castă sacră și a se distinge din celelalte caste profane, și-au inventat un Seth drept străbun, ca noi ceilalți oameni să n-avem de străbun decât un fratricid ca Cain. În neștiința despre procreațiunea omului, nici însuși despre toate părțile pământului, adoptând principul despre un singur prim om, Adam, despre doi filii ai lui, Cain și Abel, și primul fratricid, a fost natural ca sacerdotala castă să-și invente un alt străbun ca Seth și să ne lase nouă pe Cain.

Moise n-a putut scăpa de influința primei educațiuni făcute de ierofanții Egiptului. Cu toate acestea, când omul scapă din aceasta fatală influență, când iese din regiunea erorii ce ajunge ca o atmosferă vitală pentru omul pervertit și cade ca într-o cursă atras de iasca rațiunii în mijlocul adevărului, atunci îl vezi că își uită de unitatea lui Adam și face pe Cain, în fuga lui, să dea peste alți oameni, cu care fondă cetatea Enohia, ce n-au avut nicidecum de tată sau străbun pe unicul Adam. Vezi cartea *Genezii*, cap. IV, vers. 16 și 17: «Ieși dară Cain de la fața lui Dumnezeu și locui în țeara Naid, spre răsăritul Edenului. Și cunoscu Cain pe femeia sa care, concepând, născu pe Enoh și se puse a edifica cetate și supranumi cetatea (Enohia) după numele fiului său Enoh».

De ar fi început Moise de la rațiunea sa, iar nu de la tradițiunile sacerdotali, de ar fi început de la mai mulți genitori ai generului uman, primele nunte s-ar fi urmat, ca mai târziu, prin aliança de familie, prin încuscrire, iar nu prin incest, și primele morți ar fi venit prin morburi, accidente naturali sau și prin ucideri între adversari sau rivali, iar nu prin fratricid. Cain al lui Moise e mai dizgrațiat și mai deplorabil decât junele despre care vorbii. Cain și Abel nu este o invențiune a lui Moise sau vreun adevăr descoperit prin apocalipse, ci un mit cu mult mai antic decât dânsul.

Știința în ziua de astăzi ajunse a lumina și pe cei mai credincioși și virtuoși arhiepiscopi ai cristianismului. Daca mitul lui Adam este o ipoteză și daca ipoteza de mai multe centre de procreațiune sau de graduală venire a omului din alte animale anterioare și mai puțin perfecte s-a luat în cercetare de știința modernă, un prelat al Engliterei, când a fost întrebat daca cu această ipoteză nu se răstoarnă

Scriptura, răspunse: «Mai bine aș dori, ca om, să fiu un orangutan perfecționat până în gradul unde se află umanitatea astăzi, decât un Adam decăzut, degradat, pervertit din rău în mai rău. Legea progresului mă face a crede în mai mulți Adami, din diverse epoce patriarhali, a mai multor nuanțe sau varietăți».“

POEME ÎN PROZĂ

(p. 289) IMN PENTRU HOLERĂ

A apărut pentru prima dată în *Curierul românesc*, nr. 44 din 2 iulie 1831, și a fost reprodus în *Culegere...*, p. 1–4.

II. PROZĂ

ARTICOLE, PAMFLETE, CUVÂNTĂRI, AMINTIRI

(p. 295) PREFAȚĂ *GRAMATICA ROMÂNEASCĂ*

Gramatica românească de d. I. Eliad, dată la tipar cu cheltuiala d. coconului Scarlat Roset, [Sibiu], 1828, este prima publicație a scriitorului, deși acesta ieșise în public încă în anul precedent, prin lecturile făcute în cadrul Societății literare care se întrunea în casele lui Dinicu Golescu. Prefața acestei lucrări este, de asemenea, prima sa încercare de lansare a unui program cultural, depășind sfera gramaticii și ortografiei, în care aducea oricum un substanțial spirit novator și raționalist; el propune alcătuirea de dicționare, vorbește de necesitatea unei gazete, a unei Academii, face o schiță de istorie a preocupărilor filologice etc. Este motivul pentru care am inclus acest text programatic în ediția de față, deși ea nu va cuprinde scrierile sale din domeniul limbii, așa cum s-a precizat în *Nota asupra ediției.* O ediție completă a *Gramaticii* a publicat în 1980 dna Valeria Guțu Romalo, împreună cu un studiu amplu asupra textului și principiilor sale.

Trebuie menționat – o face și autorul mai târziu, în repetate rânduri – că binefăcătorul anunțat pe pagina de titlu, care și-a asumat cheltuiala tiparului, n-a vărsat nici un ban din suma promisă.

(p. 315) ADAOS LITERAL. PROGRAM

Este publicat într-o foaie volantă de patru pagini, într-un format cât o jumătate din dimensiunile *Curierului rumânesc* și se găsește legat cu numerele anului 1830. Foaia de titlu a prospectului are următoarea alcătuire: *Adaos literal/ la/ Curierul rumânesc/ care/ pe toată luna va ieși o dată/ 1830.* Se reproduce textul după prospect.

(p. 316) [TEATRUL NAȚIONAL]

Textul, pe care l-am semnalat și l-am analizat în volumul *Ion Heliade Rădulescu*, din 1986, p. 76–77, a apărut fără titlu în *Curierul rumânesc*, II, 1830, nr. 38, p. 149, la rubrica „înștiințări din lăuntru"; se reproduce după ziarul respectiv, cu un titlu atribuit de editor.

(p. 318) CUVÂNT EPITAF NEPREGĂTIT LA MOARTEA D.MARELUI LOGOFĂT CONSTANTIN GOLESCUL

Apărut în *Curierul rumânesc*, II (1830), nr. 60, de joi 9 octombrie 1830, p. 239–240, de unde se reproduce în această ediție.

Tatăl lui Dinicu Golescu era banul Radu Golescu, întemeietorul școlii de pe moșia sa, de la Golești, pe care o va reînființa și dezvolta Dinicu Golescu.

(p. 321) LITERATURĂ

Textul este introducerea la traducerea poemului lui Lamartine din volumul *Harmonies poétique et religieuses* (1830), apărută în *Curierul românesc*, III (1831), nr. 16, 19 martie, p. 63–64.

(p. 322) REGULILE SAU GRAMATICA POEZIEI

Textul a apărut ca prefață la al doilea volum din seria „Adaosului literal" anunțat de Heliade Rădulescu ca supliment al *Curierului românesc*: *Regulile sau gramatica poeziei*, București, 1831, tradusă după *Cours de littérature, d'histoire et de philosophie*, de abatele Lévizac și Moyssant, Paris, 1814, p. III–VIII.

(p. 327) *SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL* ȘI *VISUL*

A apărut întâi în *Gazeta Teatrului Național*, I (1836), nr. 4, p. 38–43.

Poeziile numite, în special *Visul*, sunt expresia unui moment tensionat în existența lui Heliade și de înrăutățire a raporturilor cu mediile literare, cu Gr. Alexandrescu de pildă. D. Popovici detaliază aceste elemente biografice în notele la ediția sa, vol.II, p. 435–444, în polemică implicită cu G. Călinescu. Am adus lămuriri suplimentare în *Ion Heliade Rădulescu*, București, 1986, p. 90–94.

În finalul articolului autorul face și prima mențiune despre viziunea poeziei sale ca un singur corp, manifestându-și intenția de a continua „să desăvârșesc poemile ce mi-am propus și care își au o legătură între sine ca să facă un tot".

(p. 333) CUVÂNT LA EXAMENUL ȘCOALII FILARMONICE

A apărut întâi în *Curierul românesc*, nr. 39, 1834, reprezentând textul discursului ținut la 29 august 1834, înaintea reprezentației cu piesa *Fanatismul* de Voltaire. S-a reluat în vol. *Lucrările Soțietății Filarmonice de la 1 dechem. 1833 până la 1 april 1835*, București, 1835, p. 1–9, și a fost reprodus în ambele versiuni ale *Culegerii* din 1836, p. 5–13. Broșura *Lucrările Soțietății...* mai cuprinde o dare de seamă asupra cheltuielilor, un *Regulament al Soțietății Filarmonice* (p. 15–22), mai multe „jurnale“ (procese-verbale) ale Comitetului, un *Proiect de sprijineala ce Soțietatea Filarmonică întocmită pentru dezvoltarea gustului de armonie și cultura limbii românești dorește a dobândi de la M.S. Înălțatul domn al Țării Rumânești* (p. 43–46) etc. Textul se reproduce după volumul din 1836.

În diferite locuri, Heliade a afirmat că apariția „Societății Filarmonice“ se pregătea încă înainte de anul 1833, de pildă în notele cu care întovărășește republicarea *Sărbătorii câmpenești* din ed. a doua a *Curierului de ambe sexe*, vol. I, p. 107: „Încă din anul 1831 se pusese la cale Societatea Filarmonică. Din membrii ei se recrutară mai întâi de inițiatorii ei vreo câțiva inși devotați la binele public și cu intențiuni de reformă salutarie, și formară o soțietate secretă...“ Asupra capitolului pe care-l reprezintă „Societatea Filarmonică“ în activitatea lui Heliade s-a oprit pe larg D. Popovici în notele ediției sale, vol. II, p. 469–478; vezi și cartea noastră *Echilibrul între antiteze*, p. 61–74.

(p. 339) CUVÂNT PUS ÎN SFÂNTA MĂNĂSTIRE SĂRINDAR CU PRILEJUL POMENIREI DE PATRUZECI DE ZILE A RĂPOSATULUI ÎNTRU FERICIRE DOMN GRIGORIE GHICA

S-a publicat în ambele ediții ale *Culegerii*, 1836, p. 14–23.

Pentru a înțelege retorica solemnă a cuvântării trebuie văzută în presa epocii desfășurarea fastuoasă a ceremoniei, detaliile ei fiind publicate, de pildă, în textul intitulat *Programa pompei de îngroparea Măriei Sale fostului domn Grigore Ghica*, din *Buletin. Gazetă administrativă*, nr. 38 din 30 nov. 1834, p. 162–163: sicriul urma să fie ridicat și dus de opt boieri, „bani și vornici de țara de sus și de țara de jos până în capul scării“, cortegiul prevedea mai multe categorii de demnitari ierarhic orânduiți până la funcționarii de rang superior, între care profesorii: „D. directorul școalelor cu deputăția profesorilor, mădularele tutulor tribunalurilor din București, însă fieșcare prezident cu mădulările sale, și oricâți alții din boieri să vor afla la paradă, vor merge toți câte doi în rând și îmbrăcați cu uniforme; toți boierii de întâiul rang vor merge asemenea câte doi, în rând fieșcare după rangul său...“ De asemenea, traseul era bine stabilit: „alaiul... va apuca pe ulița de lângă stoln. Petrache, pe lângă consulatul rusesc, și pe la căminar. Ștefan Moshu, până în ulița Sf. Gheorghe nou și de acolo, trecând drept prin lipscănii, va ieși în Podu Mogoșoaiei, pe din dosul hanului lui Șerban-vodă. Iar de acolo drept la mănăstirea Sărindar, unde, ajungând alaiul, va urma înainte fără a să popri, neavând a intra în tinda bisericii decât numai tagma legii și boierimea, iar nimeni alt“.

(p. 346) CUVÂNT SPRE POMENIREA DE PATRUZECI DE ZILE A RĂPOSATULUI ÎNTRU FERICIRE DVORNICULUI MIHAIL MANU ȘI DE NOUĂ LUNI A RĂPOSATULUI SĂU FIU, AGA C. MANU, MĂDULAR AL *SOȚIETĂȚII FILARMONICE*

S-a publicat întâi în *Gazeta Teatrului Național*, nr. 1, 1 noiembrie 1835, p. 2–7, și apoi în ambele ediții ale *Culegerii*, 1836, p. 14–24, respectiv p. 25–32, de unde se reproduce în prezenta ediție.

(p. 353) REPEDE ARUNCĂTURĂ DE OCHI ASUPRA LIMBEI ȘI ÎNCEPUTULUI RUMÂNILOR

S-a publicat întâi în *Curierul românesc*, nr. 29 din 8 mai 1832, p. 115–116, nr. 87 din 11 decembrie 1832, p. 341–342, și nr. 88 din 15 decembrie 1832, p. 344–346; reluat în *Culegere*, p. 25–49, de unde o reproducem.

După informații oferite de Heliade mai târziu, se pare că textul a fost redactat dintr-o dată, ca reacție împotriva încercării lui Pavel Kiseleff de a dovedi originea nelatină, slavă, a românilor pentru a justifica tendințele de încorporare a Principatelor de către Rusia. El ar fi fost redactat în română și în franceză și ar fi fost difuzat întâi în broșură, stârnind mânia lui Kiseleff care ar fi ordonat exilarea vinovatului. Întregul episod este relatat în prefața volumului *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine...*, p. VIII-XI. Nu se cunoaște nici un exemplar al broșurii respective, însă cuprinsul ei e posibil să fie asemănător cu textul francez reprodus în anexele volumului lui Heliade, *Le Protectorat du Czar*, Paris, 1850, p. 58–59.

(p. 364) BARBU PARIS MUMULEANUL

A apărut întâi în *Curier de ambe sexe*, I, p. 88–91, sub titlul de *Paris Mămuleanu*, și a fost reprodus ca prefață la vol. *Poezii* de Mumuleanu, București, 1837, p. I-VII, cu titlul *Viața poetului*. Se reproduce textul din *Curier de ambe sexe*.

În continuarea articolului era publicată ca exemplificare poezia *Lacrămele*, tipărită apoi în volumul postum, din 1837. O amintire anecdotică despre Mumuleanu apare peste douăzeci de ani, în cap. XXXIV din *Biblice*.

(p. 368) ASUPRA TRADUCȚIEI LUI OMER

Textul s-a publicat în 1837, ca introducere la volumul Omer, *Iliada*, tradusă de d. C. Aristia, tom I, București, în tipografia lui Eliad, LXIV + 185 p. , care conținea primele șase cânturi („rapsodii") ale epopeii, și apoi în broșură separată.

Traducerea lui Aristia și formațiile sale lexicale neobișnuite sunt criticate de Cezar Bolliac într-un articol din revista craioveană *Curiosul*, care nu ni s-a păstrat (cf. notele lui D. Popovici la ediția sa de *Opere*, vol.II, p. 484); traducerea lui Aristia, cu o mică prezentare a „redacției", adică a lui G. Barit, unde amintește și prefața lui Heliade („încă n-am văzut limba românească cu atâta norocire tractată sintetic ca în *Iliada*. Viitorimea va judeca și o va prețui aceasta și mai bine"), a fost reluată în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 44 din 29 oct. 1839, p. 347, și apoi din nou în 1851, când a fost reprodus și textul lui Heliade (nr. 16, 17 și 18).

(9. 380) PRECUVÂNTARE [DIMITRIE ȚICHINDEAL]

Textul este prefața cu care Heliade însoțește volumul *Filosofice și politice prin fabule învățături morale* de D. Țichindeal, apărut la București, „În tipografia lui Eliade", 1838, p. 3–7. A fost reprodus în *Curierul românesc*, X (1839), nr. 9, p. 33–36, și în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, II (1839), nr. 8, p. 59–62.

(p. 385) PROGRAMA LA *CURIERUL ROMÂNESC* PE ANUL 1839

Foaie volantă de două pagini, în formatul și cu litera obișnuită a revistei, a apărut – cum reiese din text – în luna decembrie a anului 1838, deși a fost legată la sfârșitul volumului pe anul 1839 al *Curierului românesc*.

(p. 387) GHEORGHE LAZĂR

A apărut în *Curierul românesc*, X (1839), nr. 64 din 21 aprilie, p. 255–256, nr. 66 din 24 aprilie, p. 261–264, și suplimentul la nr. 66. A fost reprodus în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, III (1840), nr. 6 din 4 februarie, p. 41–46, și nr. 7 din 11 februarie, p. 49–50 și în *Binele public*, 1880, nr. 136, 137 și 138 din 22–25 mai, cu modificări și note datorate probabil fiului său, I.I. Heliade Rădulescu.

(p. 397) DISPOZIȚIILE ȘI ÎNCERCĂRILE MELE DE POEZIE

S-a publicat întâi în *Curier de ambe sexe*, II, p. 120–125, de unde îl reproducem, și în ediția a doua a acestui periodic, p. 117–122, cu câteva mici adaosuri și modificări în ortografie. O a treia versiune, postumă și mult extinsă, a apărut în *Binele public*, II (1880), nr. 130, p. 1–2, și nr. 131, p. 1–2. D. Popovici, care a semnalat-o, o credea falsificată în urma intervențiilor fiului poetului, dar Vl. Drimba i-a găsit manuscrisul original în ms. 4662 de la Biblioteca Academiei, de unde reproduce acest text în ediția sa, vol. III, p. 598–610. Am preferat totuși versiunea din 1839, potrivit principiului enunțat în *Nota asupra ediției*.

(p. 404) BATĂ-TE DUMNEZEU! COCONIȚA DRĂGANA

Textul a apărut întâi în *Curierul românesc*, X (1839), nr. 143 din 13 septembrie, p. 506–508, și a fost republicat cu mici adaosuri în aceeași gazetă, XVI (1844), nr. 43 din 2 iunie, p. 169–172, de unde îl reproducem.

Nota autorului de la chiar începutul textului explică de ce a crezut necesar să readucă figura eroinei sale în memoria cititorului și să republice textul.

(p. 409) RĂSPUNS. DESPRE METRU

Textul a apărut în *Curierul românesc*, XI (1839), nr. 158 și 159, și în *Curier de ambe sexe*, II, p. 281–289, de unde îl reproducem; înaintea replicii sale, Heliade redă cronica lui Asachi sub titlul *Reprezentația tragediei „Saul"; se citește în „Albina rumânească"* (p. 279–281).

Ultimul vers din cântul I din *Arta poetică* a lui Boileau, la care trimite autorul în finalul primei părți, este: „Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire".

G. Asachi tipărește cronica sa *Reprezentația tragediei „Saul"* cu ocazia spectacolului prezentat la Iași, în *Albina românească*, nr. 75 din 21 septembrie1839; Asachi era un bun cunoscător al textului italian pentru că tradusese el însuși tragedia lui Alfieri, dar manuscrisul fusese distrus în incendiul din 1827. Textul articolului lui Asachi e reprodus și de D. Popovici în notele ediției sale, vol. II, p. 499–500. Acolo dă și traducerea celor două distihuri grecești citate de Heliade: „Ochii tăi, cu totul negri, negri ca cerneala/ Trebuia să-i aibă regele să scrie firmanul", și „Ochișorii tăi cei negri,/ De ce nu-i pierzi, să-i găsesc eu?"

Merită să fie menționat că opinia lui Heliade nu era singulară; Negruzzi publicase rânduri de prețuire deosebită a traducerii lui Aristia cu ocazia unei lecturi publice, în aprilie 1837: „D. Aristia, scriind în modul cel mai nemerit și mai armonios, ne-au tradus pe *Saul* așa cum însuși Alfieri nu s-ar fi tradus mai bine..." (*Alăuta românească*, 25 aprilie 1837, cf. ediția Corneliei Oprișanu, 1970, p. 112).

(p. 419) CÂTEVA CUGETĂRI ASUPRA EDUCAȚIEI PUBLICE

Lungul articol a apărut în septembrie-octombrie 1839 în *Curierul românesc*, an X, nr. 155, p. 543–546 (în revistă paginația e greșită), nr. 156, p. 547–550, nr. 157, p. 551–554, și nr. 158, p. 555–557. Este un răspuns la articolul intitulat *Către d. Iancu Statornicul*, apărut în revista bucureșteană *Pământeanul*, nr. 9 din 31 iulie 1839, unde autorul, care semna cu pseudonimul Petre Înlesnitorul, combate sistemul de echivalare a vechiului alfabet chirilic cu cel latin, propus de Heliade în *Părere despre metodul a scrie rumânește cu literele cele vechi rumânești*, din *Curierul românesc*, nr. 135, 25 august 1839, p. 473–474, și propune un sistem propriu.

Pseudonimul Petre Înlesnitorul îl ascunde pe cunoscutul filoromân J.A. Vaillant, după opinia lui N.A. Ursu, care invocă mărturia autorului din *La Romanie*, vol. II, p. 47, unde acesta evoca o polemică a sa cu Heliade și după coincidența dintre sistemul propriu de transcriere propus în articol și utilizat de însuși Vaillant în transcrierile sale (cf. N.A. Ursu, *O polemică filologică din anul 1839 între I. Eliade Rădulescu și J.A. Vaillant*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 955–958).

(p. 444) DESPRE *CURIERUL RUMÂNESC*

A apărut în *Curierul românesc*, an X (1839), nr. 165 din 1 noiembrie, p. 657–660 și prefațează celebrul pamflet îndreptat împotriva cenzorului N. Piccolo. Este un răspuns la articolul intitulat *Către d. Iancu Statornicul*, apărut în revista bucureșteană *Pământeanul*, nr. 9 din 31 iulie 1839, sub pseudonimul Petre Înlesnitorul.

Chestiunea identității autorului și cea a colaboratorilor publicației *Pământeanul* nu pare însă definitiv clarificată; ziarul, din care apar doar 21 de numere, a fost tipărit de tipograful A. Ruof, care cumpărase în aprilie 1839 tipografia lui Valbaum; colaboratorii săi români nu sunt însă cunoscuți.

(p. 450) ȘTIRI DIN NĂUNTRU [CĂTRE CENZOR]

A apărut în *Curierul românesc*, supliment la nr. 165 din 4 noiembrie 1839, p. 661–664. Sub pseudonimul Petru Înlesnitorul se crede că se ascundea J.A. Vaillant.

România a fost primul cotidian care a apărut în țară, între 20 decembrie 1837 (număr de probă) și 31 decembrie 1838, sub redacția lui Fl. Aaron și G. Hill, profesori la Sf. Sava, cu colaborarea lui Grigore Alexandrescu, Petrache Poenaru ș.a.

(p. 459) DOMNUL SARSAILĂ, AUTORUL

Textul a fost publicat în *Curier de ambe sexe*, periodul II, nr. 24, p. 375–385, și republicat, cu unele modificări, în ediția a doua, p. 373–384, unde e precedat de o lămurire, intitulată *Despre autori*, p. 367–368, pe care o reproducem în continuare:

Limba noastră și nația are trebuință de scrieri și atunci va înainta și una și alta când fiecare scriitor, după ce își va dobândi cunoștințele trebuincioase la materia sa, își va simți întru adevăr solia ce a primit de sus sau care și-a dat-o singur. O creștere mai întâi premergătoare spre o asemenea însărcinare nobilă, cunoștința limbei în care este să scrie cineva, un chip de vedere al lucrurilor mai presus de al gloatei, simțirea cu întregime a soliei sale, dorința îndeobște a binelui și de stârpirea răului, – acestea sunt câte se cer de la un scriitor care voiește a contribui spre regenerația unui popor al căruia el ambiționează a se face autor.

Dorința de a scrie fără a avea cineva aceste însușiri neapărate se face manie într-un cap slab sau într-un june care arde de neastâmpăr să producă ceva sau, fiindu-i urâtă osteneala și supunerea la o disciplină oarecare, i se pare mai comod a se face cunoscut prin mijlocul scrisului și tiparului, fără nici unul din mijloacele neapărate unui scriitor. Scrisul atunci, la astfel de oameni, cade din mărimea cea folositoare și, ajungând la abuz, se face vătămător celorlalți și mai cu deosebire celui crezut de autor. Această manie împinge pe om să scrie în limba ce n-o cunoaște bine, să scrie despre lucruri ce nu le înțelege, să judice despre întâmplări a căror nu le cunoaște pricina, nici le ține șirul, să supere pe semenii săi socotindu-se că printr-aceasta va întărâta băgarea de seamă a oamenilor spre a-și pierde timpul și a se coborî până a se gândi și la dânșii. Și aceștia sunt aceia pe cari duhurile cele mari ale veacului nostru îi numesc: lepra literară, viermi ce se târăsc prin urdori, insecte ale unui trup mare, purici ce se ascund în coama leului, fără a avea nici o deosebire de cei cari mișuiesc în stratul râmătorilor.

Spre îndreptarea unor asemenea de abuzuri foarte păgubitoare literaturei și nației s-a compus un articol intitulat *Domnul Sarsailă autorul*. Aci, în acest nume de Sarsailă se personifică abuzul și ridicolul tutulor celor ce, sau din neștiință, sau din patimă, întrebuințează așa de nevrednic scrisul, fără a ațintа la nici o folosință oarecare de morală sau de instrucție. Cu acest domn Sarsailă nu se înțelege nimeni curat, dar nici nu se lasă vreunul din ridicolele cunoscute: fiecare își are partea sa în acest autor împelițat în Sarsailă. Unul își vede limba, altul ideile, altul maniera, altul stilul, altul neștiința, altul abuzul. Fie ca, râzând toți de d. Sarsailă imaginat, să nu-și ia nimeni asupră-și ființa acestui ideal de ridicol autoral și să se coboare până la mișelia de a-și schimba numele singur și a zice că el este acel domn Sarsailă. Râză fiecare de această izmă și facă de aci înainte ca, voind să scrie, să nu-i semene întru nimic; simță mai bine demnitatea scrisului și trebuințele limbei și ale nației.

(p. 471) [PROIECT PENTRU INSTRUCȚIA PUBLICĂ]

Textul intitulat *Domnului Marelui Ban M.Ghica, capul Departamentului din năuntru, prezidentul Eforiei școalelor etc.* a apărut în *Curierul românesc*, XI (1840), nr. 34 din 20 aprilie, p. 131–134, nr. 35, p. 135–138, nr. 36, p. 139–142, nr. 37, p. 143–146 (ocupând în întregime numerele respective), iar în nr. 38 din 29 aprilie, p. 143–146, este publicată anexa acestui „proiect“, intitulată *Tabla învățăturilor în cursul săptămânei*, destinată să exemplifice practic cum se pot introduce propunerile anterioare în programul unei școli. O reproducem în continuare:

La întrebarea daca un școlar nu este prea încărcat cu învățăturile după planul arătat, se răspunde că și mai nainte, și acum, nu se ține copilul în clase decât numai câte cinci ceasuri pe zi, adică 30 ceasuri pe săptămână. Deosebirea este că mai nainte, în aceste cinci ceasuri era copilul ocupat de deosebite lucruri ce n-avea nici o relație și în deosebită vreme, în vreme ce acum fiece ceas nu este decât o repetiție a ceasului trecut; deosebirea este că gramatica franțozească și părțile ei mai nainte nu se învăța tot într-o vreme cu gramatica românească și părțile ei; deosebirea este că înainte, după ce se învăța un lucru pe cât poate a se învăța în școală, adică mai pe jumătate, se făcea apoi o desăvârșită încetare ca să înceapă altul, de unde urma o desăvârșită uitare, fără să ție școlarul șirul sau lanțul învățăturilor, în care fiece clas este ca o toartă. Iată tabla învățăturilor:

UMANIOARE

Clasul I

Rumânește:	un ceas	în toate zilele săptămânei fac	18 ceasuri
Italienește:	un ceas		
Franțozește:	un ceas[1]		
Aritmetică:	un ceas	de trei ori pe săptămână	– 3 ceasuri
Caligrafie:	un ceas	de trei ori pe săptămână	– 3 ceasuri
Geografie:	un ceas	de trei ori pe săptămână	– 3 ceasuri
Istorie:	un ceas	de trei ori pe săptămână	– 3 ceasuri
			30 ceasuri

Însemnare I: Socotindu-se trei ceasuri pe zi pentru câte trei limbile, se mai adaogă încă alte două pentru aritmetică și caligrafie într-o zi și alte două pentru geografie și istorie în alta.

Însemnare II: Pentru grămatică, cum și pentru fiecare din celelalte învățături, se va hotărî între dd. profesori după întinderea ce vor da fiecăria științe, până unde să pășască cu școlarii în fiecare an.

Clasul al II-lea

Rumânește:	un ceas	În toate zilele săptămânei	– 18 ceasuri
Italienește:	un ceas		
Franțozește:	un ceas		
Aritmetică:	un ceas	De trei ori în săptămână	– 3 ceasuri
Desen:	un ceas	Idem	3 ceasuri
Geografie:	un ceas	Idem	3 ceasuri
Istorie:	un ceas	Idem	3 ceasuri
			30 ceasuri

---

[1] Aceste trei lecții fac, după cum s-a arătat, una de gramatică, la care este ocupat școlarul câte trei ceasuri pe zi.

Clasul al III-lea

Românește:	un ceas	În toate zilele săptămânei	– 18 ceasuri
Italienește:	un ceas		
Franțozește:	un ceas		
Algebră, franțozește:	un ceas	de trei ori în săptămână	– 3 ceasuri
Desen:	un ceas	idem	– 3 ceasuri
Geografie:	un ceas	idem	– 3 ceasuri
Istorie:	un ceas	idem	– 3 ceasuri
Mitologie, în italienește:	un ceas	idem	– 3 ceasuri
			30 ceasuri

Însemnare I: În clasul întâi se va învăța din grămatică, în câte trele limbi, analisul gramatical; în clasul a doilea, sintacsul, ortografia și deprinderi; în clasul a treia, analisul logic și deprinderi mai întinse sau cum va găsi sfatul profesoral cu cale.

Însemnare II: Algebra învățându-se în limba franțozească și mitologia italienește, dobândesc școlarii o deprindere mai mare la niște limbi ce trebuiește mai multă osteneală a le învăța decât pe a lor, ce o aud în tot locul. În aceste două lecții află un prilej de a se deprinde la vorbă. Pre lângă aceasta, învățându-se mitologia în limba italiană, se deprind școlarii cu numele zeilor asfel cum ar trebui să se zică și în limba românească, de la care lesne îi vor cunoaște și în franțozește, fiind italiana ca o linie de hotar între română și franceza.

Clasul al IV-lea

Elemente de retorică, românește,	în toate zilele: un ceas	– 6 ceasuri
Latinește:	un ceas, de trei ori în săptămână	– 3 ceasuri
Grecește:	un ceas, în toate zilele	– 3 ceasuri
Desen:	un ceas, de trei ori în săptămână	– 3 ceasuri
Geometrie, rumânește:	un ceas, idem	– 3 ceasuri
Istorie:	un ceas, idem	– 3 ceasuri
Autori francezi:	un ceas, idem	– 3 ceasuri
Autori italieni:	un ceas, idem	– 3 ceasuri
		30 ceasuri

COMPLEMENTARE

Latineşte:	un ceas	în toate zilele	18 ceasuri
Greceşte:	un ceas		
Ideologie:	un ceas		
Desen:	un ceas	de trei ori în săptămână	3 ceasuri
Trigonometrie : (franţozeşte)	un ceas	idem	3 ceasuri
Istorie:	un ceas	idem	3 ceasuri
Literatură franţozească şi italienească:	un ceas	idem	3 ceasuri
			30 ceasuri

Însemnare: În vacanţe, la clasul IV de umanioare, cel I de complementare, cum şi cele următore, cât va fi de trebuinţă se va aplica matemateca la măsurătoarea pământului (geometrie practică).

Clasul II

Latineşte:	un ceas	în toate zilele	– 18 ceasuri
Greceşte:	un ceas		
Ideologie:	un ceas		
Matematică aplicată:	un ceas	de trei ori în săptămână	– 3 ceasuri
Desen:	un ceas	idem	– 3 ceasuri
Istorie naturală sau geologie:	un ceas	în toate zilele	– 6 ceasuri
			30 ceasuri

Clasul III

Latineşte:	un ceas	în toate zilele	6 ceasuri
Greceşte:	un ceas	idem	6 ceasuri
Dreptul natural, în franţozeşte	un ceas	de trei ori în săptămână	3 ceasuri
Matematică aplicată	un ceas	idem	3 ceasuri
Fizică:	un ceas	în toate zilele	6 ceasuri
Limbi neîndatorate:	un ceas	de trei ori în săptămână	3 ceasuri
			30 ceasuri

Clasul IV

Literatură înaltă:	un ceas	în toate zilele:	24 ceasuri
Matematică aplicată:	un ceas		
Himie:	un ceas		
Istorie critică:	un ceas		
Dreptul natural:	un ceas	de trei ori în săptămână	3 ceasuri
Limbi neîndatorate:	un ceas	idem	3 ceasuri
			30 ceasuri

SPEŢIALITĂŢI:

Agricultură;

Dreptul roman, civil, comercial, criminal, duhul sau filosofia legilor;

Aplicaţiile matematicei la arta militară, la arhespectură ş.c.l.;

Teologie;

Medicină.

Aceste speţialităţi se vor întinde pe cât mijloacele şi trebuinţele ne vor ierta, cu toate că, din toate, trebuinţa cea mai mare este Agricultura. Toate celelalte sunt lux pe lângă această învăţătură. Dar pentru ce s-a pus între speţialităţi şi nu mai întâi, daca ne este aşa de trebuinţă? Pentru că un bun agronom trebuie să cunoască matematica, fizica şi himia. Pentru ce drepturile mai în urmă de tot, căci avem trebuinţă de avocaţi şi judicători? Pentru că trebuie un jurisprudent să cunoască mai întâi filosofia şi dreptul natural, de unde izvorăsc toate drepturile. Pentru ce Teologia mai în urmă, căci ne trebuiesc preoţi mai şi ca pâinea? Pentru că teologul sau doctorul sufletesc, mai mult decât doctorul trupesc, trebuie să fie mai întâi filosof, adică cunoscător de facultăţile fizice şi morale ale omului, cunoscător de patimile trupului şi sufletului.

Din *Curierul românesc*, textul „proiectului" a fost reprodus în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, III (1840), nr. 22, 23 şi 24 (cu titlul *Şcoalele*), şi apoi în volumul *Diverse*, Bucureşti, 1860, p. 191–239, cu unele comentarii, unde apare şi titlul de *Proiect…*, folosit apoi de G. Baiculescu în ediţia sa din 1939 şi preluat şi de noi aici.

(p. 497) PENTRU OPINIE

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 48 din 30 noiembrie 1841, p. 377–382, nr. 49 din 7 decembrie, p. 385–388, și nr. 52 din 28 decembrie, p. 409–412, însoțit de nota „Trimis din București" și semnat E.

Articolul fusese trimis lui Barit mai de mult, căci la 9 februarie 1842, deci după apariția sa, Heliade îi scria lui Barit: „Articolul cunoscut este trimis d-tale de la 1837 crez, sau '38... eu n-aș prea fi vrut să se publice acel articol, dacă nu s-a publicat când l-am trimis. Nu că mă tem de cineva, ci pentru că m-am săturat de toate..." (*Scrisori și acte*, ed. G. Potra, N. Simache și G.G. Potra, 1972, p. 51–52). Indignarea datează deci cam din perioada rupturii cu cercul din jurul lui Ion Câmpineanu, Ion Ghica, Grigore Alexandrescu și ceilalți.

(p. 515) JUPÂN ION

Schița a fost publicată în *Curierul românesc*, XVI (1844), nr. 13 din 14 februarie, p. 51–52, și a fost reluată în *Curier de ambe sexe*, IV (1843–1844), p. 330–332, de unde o reproducem.

(p. 517) COCONU DRĂGAN

Textul a apărut în *Curierul românesc*, XVI (1844), nr. 44 și 45, din 5 respectiv 9 iunie, p. 175–176 și 179–180.

Textul este însoțit de următoarea notă:

„Tot omul își are slăbiciunea sa, coconul Drăgan cu evghenia și eu cu limba rumânească: o să vorbesc de una, de alta, și iar viu mai pe departe, mai pe aproape la limbă. Poate vedea oricine cât de străine și nepotrivite sânt vorbele slavone în limba noastră. Agapie pe slavonie se zice Drăgan, și Drăgan în românește orice alt poate însemna, numai Agapie nu. Efrosina pe slavonie se zice Rada. Pas acum, cocoana mea, să te cheme Rada și să crează românul că va să zică Frusina!

Erou sau belicos, sau și viteaz, pe slavonie adânc se zice Vlad. Pas acum, cocoane Agapie, să fii viteaz și să-ți zică «Drăgan cel Vlad»! Nu e așa, domnilor care ieșiți la luptă dreaptă și cu bărbăție apărați vorbele slavone, nu e așa că v-ar plăcea de minune să vă zică lumea vlazi, după cum și sânteți, pentru că se potrivește mult la patriotismul dumneavoastră? De veți merge mai nainte, veți găsi în limba dumneavoastră și particole frumoase și poetice ca în versurile următoare:

Cum poți zice
Că cu price
Eu la tine nu gândesc,
Când vezi bine
Că bez tine
Eu nimic nu mai slăvesc?

De veți merge și mai departe cu eroismul dumneavoastră, credeți-mă că o să dați și de *potcă*. Și daca nu știți ce va să zică *potcă*, întrebați pe vreunul ce știe slavonește, ca să vă săturați. Mie îmi desplace să fac astfel de traducțiuni literale; vă spui numai un adevăr cu totul matematic, că de veți lua toate vorbele ce vă plac dumneavoastră, de le veți lua d-a rândul, mai curând sau mai târziu o să dați și de *potcă*, fără îndoială."

(p. 522) ÎNCEPUT DE BIBLIOTECĂ UNIVERSALĂ

Apelul a fost publicat în *Curierul românesc*, 1846, nr. 26, și în *Curier de ambe sexe*, V (1844–1847), p. 239–248, de unde îl reproducem, punând *Chemarea* la început și lista de autori după aceea, așa cum au procedat și alți editori. A fost publicat și pe foaie volantă. Cum a arătat D. Popovici (*Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, în vol. V al „studiilor literare" editate de Ioana Em. Petrescu, Cluj, 1977, p. 179–203), planul este inspirat de o întreprindere similară începută de Aimé-Martin în 1837 sub titlul de *Panthéon littéraire*, iar alegerea titlurilor o urmează în mare măsură pe a literatului francez, nu fără concesii importante făcute gustului romantic al momentului, neglijat de modelul său (Walter Scott, Bulwer-Lytton, Eugène Sue, Balzac, Hugo, George Sand ș.a. nu figurează în „catalogul" lui Aimé-Martin); dar Heliade inițiase de mult un program de culturalizare prin traduceri, publicate începând din 1837 într-o serie de „autori clasici" pentru care tradusese chiar el pe Byron, Aristia pe Alfieri etc.

(p. 536) CRITICA

A apărut în *Curierul românesc*, nr. 37 din 1847; textul a fost reluat în revista *Foaie pentru minte, inimă și literatură* din 1848, nr. 4 din 26 ianuarie, p. 26–29, în ziarul *Naționalul*, II (1859), nr. 31, și apoi în volumul *Literatura. Critica*, București, 1860, p. 1–8.

(p. 540) [DESPRE DECĂDEREA LITERATURII ROMÂNE]

Textul a apărut ca prefață la volumul lui C. Bălăcescu, *Din ale lui C. Bălăcescu*, București, 1860, iar titlul de mai sus i-a fost atribuit de D. Popovici la republicarea lui în vol. II al ediției sale, 1943, p. 407–413; am considerat oportun să-l păstrăm și aici. Tot Popovici lămurește cele mai multe dintre aluziile textului (la Bolliac în primul rând, dar și la Ion Ghica, Bolintineanu și chiar V. Alecsandri) în notele de la p. 565–566; e de menționat că Alecsandri n-a păstrat ranchiună criticului său, cu care întreține relații amicale peste câțiva ani, în calitatea lor de membri ai Societății Academice, ori nu i-a cunoscut șarja.

(p. 550) IANCU VĂCĂRESCUL

A apărut în broșură sub titlul *La înmormântarea răposatului Ioan Văcărescu. Orație funebră, pronunțată de I. Heliade Rădulescu la 5 martie*, București, 1863, 29 p. Textul cuvântării este reprodus și în revista *Amicul Familiei*, supliment la nr. 1 din 15 martie 1863, p. 1–7, unde este însoțit și de o „însemnare" și este semnalat de redactorul revistei, Constanța Dunca, în foiletonul *Curierul Bucureștilor* care deschide numărul: „Ferice sunt posteritățile ce au asemenea modele, și mai fericiți încă strănepoții generațiunii actuale ce vor citi monumentul admirabil ce un om mare a depus pe mormântul omului mare, ce vor citi în nemuritoarea orație funebră a dlui I. Heliade R. istoria glorioaselor fapte ale nepotului și ale bunului erou, banului Ienache Văcărescu... D. Heliade ne împărtăși în supliment orația funebră dimpreună cu notele sale, adăugite la urmă, și cu însemnarea inspirată de pietate către maestrul și conducătorul său" (în *Amicul Familiei*, I, 1863, nr. 1, p. 2 și 3). Reproducem textul după revista menționată, iar mai jos dăm „însemnarea" care o însoțește, la p. 7–8:

Însemnare

Cu atât este mai delicată propunerea ce avem a face, cu cât cunoaștem simțibilitatea familiei răposatului Ioan Văcărescul și mijloacele ce posedă întru a face tot spre onoarea numelui acestui bărbat; pierderea și dorul însă nu este numai al familiei, ci a României întrege. Răposatul, prin ocupațiunile și faptele sale, a voit a fi nu numai al familiei sale, ci și al românilor în genere. Rugăm dară pe toți ai săi să recunoască și simțirea noastră de gratitudine și să binevoiască a cede și nouă o parte din datoriele sale cele mai sacre. Voim ca din partea noastră, a românilor ce au recunoscut meritele răposatului, să oferim Muzeului Național bustul de marmură al părintelui poeziei române. Această idee ne veni de la bustul lui Ienache Văcărescul. Nu cutezarăm însă a ne aroga și dreptul acesta ce, în adevăr, ar fi atins delicatețea tutulor ce poartă numele de Văcărescu, a tutulor consângilor. Românilor în genere să ni se acorde bustul nepotului, familia întreagă va începe de la al banului.

Cu această ocaziune deschidem o suscripție și pentru alte două busturi: al banului Constantin Bălăceanul și al lui George Lazăr. Fie ca aceste busturi să devie un început de panteon național!

Nu cutezarăm a suscrie noi înainte tributul nostru de recunoștință, fiind sicur că onorabilul Minister al Instrucțiunii Publice și al Cultelor va fi cel dântâi a suscrie o sumă proporțională cu mijloacele sale. După aceasta vom suscrie noi și amicii noștri, toți profesorii din Capitală, din județe, toți bărbații de litere și de științe și toți căror le plac astăzi fără rușine a se numi români. Generala Adunare apoi a reprezentanților națiunii, deschizându-se, va face ceea ce va simți că se cuvine din partea sa.

Suntem sicuri că toate jurnalele României de dincoaci și de dincolo de Carpați vor fi de acord cu noi întru a face apel la patriotismul românilor și a deschide fiecare câte o suscripție la scriitorul său.

Fiind însă că din evenimente s-a fost paralizat suscripția ce se făcuse odată pentru George Lazăr în asemenea faptă, noi, din partea noastră, rugăm pe amatori numai a suscrie lista, iar suma susccrisă să o remită la timp și după cerere sau la un comitet înadins numit sau, mai oficial, la onorabilul Minister al Instrucțiunii Publice (de va binevoi a lua asupră-și această nobilă sarcină).

Suntem iar de părere că după sumele adunate, mai bine să se invite aici în Capitală un artist sculptor din cei renumiți, care se poate inspira *și lucra mai fidel la fața locului, dând figurelor fizionomia și caracterul național și particular al fiecăruia bărbat după faptele și cugetările sale, decât să se comande buste în străinătate și să se risipească banii pe acolo, în modul cel mai rece. Artistul apoi va putea accepta bucuros de a deveni și profesor de sculptură în școala de arte; și astfel patru busturi, al lui Ienache Văcărescul, al răposatului, al lui Constantin Bălăceanul și al lui G. Lazăr, să devie un început și de o școală nouă plastică, demnă de epoca noastră.*

P.S. Părerea ce cutezăm a propune atât guvernului, cât și publicului suscriptor, pentru compunerea comitetului este ca să se compuie în modul următor:

I. Unul din membrii onorabilului Consiliu Superior al Instrucțiunii publice să reprezenteze autoritatea;
II. D. Ienache Văcărescul, fiul răposatului, ca reprezentant al familiei;
III. Unul din domnii artiști și pictori români;
IV. Unul din domnii arhitecți români;
V. Artistul sculptor care va fi invitat.[1]

Pe lângă acești cinci membri, susînsemnatul se oferă, cu vot consultativ numai, ca unul ce cunoaște și viața, și faptele, și caracterul bărbaților ale căror busturi voim a poseda.

III. SCRIERI ISTORICE ȘI MEMORIALISTICE

(p. 565) LE PROTECTORAT DU CZAR

Broșura *Le Protectorat du Czar ou La Roumanie et la Russie. Nouveaux documents sur la situation européenne par J.R.*, Paris, Au Comptoir des Imprimeurs-Unis, Paris, 1850, 60 p. , este prima dintre publicațiile lui Heliade care apare după sosirea sa în exil, în Franța. Există exemplare care au și o prefață (*Avant-propos*) a lui Sébastien Rhéal, traducătorul sau mai bine-zis stilizatorul francez al lui Heliade nu numai pentru această broșură, ci și pentru celelalte două cărți care vor urma. Sébastien Rhéal, pe numele său adevărat Sébastien Gayet de Césena, este un versificator destul de activ mai ales în perioada anterioară revoluției, când publică și o traducere franceză a *Divinei Commedii* pe care o cunoaște Heliade și o folosește pentru propria sa traducere. Referințele la el și la veșnicele probleme pecuniare, la pretențiile sale mereu sporite, sunt numeroase în corespondența exilatului român mai ales după ce ele se vor termina cu un conflict. Mai grav este însă că revizia pe care Rhéal o face cărților franceze ale lui Heliade este superficială, neglijentă chiar, lăsând în text o sumedenie de improprietăți și chiar erori care au afectat fără îndoială receptarea lor de către cititorii francezi, cărora le erau adresate. Prefața lui Rhéal, care reia – uneori cu stângăcie – principalele idei ale textului lui Heliade n-a mai fost reprodusă aici.

În această perioadă de început a relațiilor dintre scriitorul român și stilizatorul său francez există însă o evidentă dorință a lui Rhéal de a-i fi pe plac și de a se alătura acestui grup de exilați; el scrie și un poem epic intitulat *A la Roumanie renaissante*, pe care îl publică într-o serie editată de o societate cu numele de *La Ligue des Peuples*, și unde Heliade era o figură suficient de importantă ca să-l invite pe Victor Hugo să li se alăture în nobila acțiune de sprijin a popoarelor oprimate din Răsăritul Europei (vezi și poezia sa *Traducătorul la V. Hugo*: „Ca un gigante se poate pune/ În capul lighei, ca să adune/ Popolii mizeri...“); liga publică în 1850 și o revistă lunară, intitulată *Revue de la Ligue des Peuples*, din care apar patru numere, cu numeroase contribuții ale lui Heliade. Poema lui Rhéal e precedată însă și ea de o prefață în care acesta reia pentru uzul cititorilor francezi o serie de idei ale lui Heliade asupra istoriei românești, devenind astfel unul dintre colportorii străini ai teoriilor sale despre boieribilitate, despre vechile instituții românesti, superioare celor din apusul continentului etc.: „Combien d'entre nous, Français, ignorent qu'il existe là-bas une seconde *terra romana*, la Roumanie du Danube, sœur de la Romagne du Tibre, une nation de frères, perdue au milieu des barbares, et instruite à aimer nos chefs-d'oeuvre, à parler notre langue

---

[1] Dintre artiștii sculptori renumiți în Paris cunoaștem pe d. Coupon care, fiind necăsătorit și liber de legăminte, s-ar putea oferi de a vizita țările noastre și de a le putea fi util prin talentul său eminent. Productele geniului acestui artist sunt cunoscute în toată Franța și în Englitera.

classique dans ses écoles comme le latin dans nos universités, une autre Grèce harmonieuse et féconde, la Grèce latine, une autre Pologne déchirée par les misères, démembrée par les oiseaux de proie septentrionaux appelés puissances? Combien… savent que cette nation allaitée par la louve romaine et nourrie par le pain de l'Evangile, était régie par des institutions les plus démocratiques à l'époque où l'Europe entière subissait l'oligarchie féodale?“ etc.

Broșura era terminată în vara anului 1849, pentru că la 20 iulie/ 1 august el scria emigranților internați la Brusa: „Eu am scris o broșură în care arăt continuitatea țărei de la Radu Negru până la Mihai, drepturile și datinele ei, schimbarea principelor constituției la Mihai, reforma lui Mavrocordat, regimul fanariotic, intrigile Rusiei de la 1828–48, impunerea Regulamentului, pierderea autonomiei […]. Revoluția, partea dramatică a ei, am lăsat-o pe seama altora sau pentru alți timpi. Această broșură, de voi afla un editor, crez că voi putea să v-o trimit cu expediția viitoare; de nu, va mai întârzia până voi găsi mijloace de a o tipări“ (cf. *Scrisori și acte*, 1972, p. 75).

O traducere românească a textului francez se găsește în **ms. 767** de la Biblioteca Academiei, f. 57–98, iar alta în **ms. 5452**, f. 1–23, cuprinzând și prefața lui S. Rhéal (f. 1–4), dar neterminată: pe f. 23r textul se întrerupe după începutul cap. IV din partea a doua, iar partea a treia lipsește cu totul.

Și după apariția broșurii Heliade își continuă atacurile împotriva țarului și a politicii Rusiei în general, denunțând – cu dreptate și fără, dar întotdeauna cu pasiune – rolul lor nefast în înăbușirea revoluției de la 1848, și în alte texte apărute la Paris în diverse publicații puțin cunoscute la noi; o serie de asemenea pamflete apare în 1850 în *Revue de la Ligue des Peuples*, sub titlul *Galerie des agents russes*. Ele nu sunt semnate, dar aparțin în mod cert lui Heliade: o arată nu numai conținutul lor, ci și stilul, ticurile lingvistice. Ele sunt menționate de asemenea în corespondența cu revoluționarii internați la Brusa, care contribuiau bănește pentru plata tiparului (cf. *Scrisori din exil*, p. 15, 37 etc.). Următorul text este reprodus după revista citată, nr.2, iunie, p. 23–24:

GALERIE DES AGENTS RUSSES

Le cabinet de Pétersbourg est connu pour sa souplesse et pour son astuce. Ces qualités élevées à leur plus haut degré et toujours employées pour le malheur des humains, rapproche ce cabinet du conseil infernal, comme les vertus rapprochent l'homme de la divinité. La Russie a ses agents ou ses anges, comme l'esprit du mal possède les siens. Les agents de l'enfer sont de diverse degrés, si nous devons croire aux traditions religieuses.

En premier lieu est une espèce ou une race de démons, princes ou nobles, qui ont la capacité de se métamorphoser au besoin même en anges de lumière. En second, troisième, quatrième, cinquième… lieu, vient une autre race d'êtres qui ne sont pas des habitants indigènes de l'enfer, mais qui aspirent à s'y naturaliser. Ce sont par malheur cette espèce d'hommes qui peuvent bien mériter de leur patrie adoptive et satanique selon les rangs qu'ils occupent dans la société mondaine et selon les services qu'ils rendent au roi des ténèbres.

En dernier lieu viennent les diables plébéiens ou prolétaires, qui n'apparaissent toujours que comme de pauvres diables en chair et en os – c'est-à-dire sans chair et sans os – et qui sont les moins dangereux du monde.

Lorsque les démons de l'envie, de l'ambition, de la rapine, du despotisme, etc., possèdent un pape, un évêque, un prêtre, un homme honnête et modéré, un saint quelconque, une femme qui passe pour la vertu personnifiée, un pauvre pécheur qui a l'habitude d'avouer qu'il est le dernier et le plus misérable des pécheurs, alors l'enfer possède les meilleurs agents; il est merveilleusement servi; alors malheur à l'humanité.

Mais revenons à la Russie. Elle aussi, comme empire, a ses agents divisés en plusieurs et différentes classes. Car il y a plusieurs classes en Russie : la noblesse seulement en comprend quatorze. En première ligne viennent les véritables Russes, initiés dans tous les secrets, et qui ont la ressource de prendre toutes les couleurs, ceux-ci peuvent se métamorphoser, selon les besoins, en démocrates, en socialistes, en communistes même. On en a vu un échantillon dans le premier numéro de cette revue : on a vu le général Lüders *exilé* en Italie en 1846.

En second lieu viennent les étrangers qui ne sont pas d'origine cosaque, mais qui aspirent à le devenir. Ce sont des Grecs du Phanar,

des Italiens, des Français abâtardis qui habitent la Russie et surtout la Turquie, des Arméniens, des Juifs véritables ou renégats; ce sont des gens de toutes les professions, de tous les métiers, de tous les rangs, de tous les sexes – passez-moi l'expression, car il y plusieurs sexes. Par ses agents, le cabinet russe épie; éprouve, tente les indigènes de chaque pays, et alors malheur à la France lorsque M. Guizot ou son successeur consent à devenir l'agent de Sa Majesté calmouque! Malheur à l'Autriche lorsque Mme Sophie est tentée par l'esprit du mal! Malheur à l'Italie lorsque le pape devient le diacre du pontife czar! Malheur, et trois fois malheur à la pauvre Valachie lorsque M. Bibesco se trouve entre les griffes de M. Daskoff, et lorsque M. Stirbei se débat entre celles de M. Mavros et de Mme Escul!

En dernier lieu vient le vulgaire des Russes, hommes pauvres en intrigues et en crimes, qui ne figurent que comme les diables ordinaires des ténèbres exotiques. Ils ne sont que des instruments passifs, des esclaves. J'ai pitié de ces malheureux, comme je suis parfois tenté de croire que les diables plébéiens pourraient redevenir anges, s'ils n'étaient pas fatalement disciplinés et entrainés par les diables privilégiés, par ces princes, comtes, barons ou généraux cornus et barbus du royaume de Sa Majesté *satanienne* de toutes les ruses et de toutes les ténèbres.

Nous avons donné un échantillon d'agents moscovites dans M. Lüders, russe véritable, agent de premier degré. Cette espèce d'homme est habile et rusée, mais elle n'est pas aussi dangereuse que celle des agents de seconde classe. Les agents du premier degré étant Russes, par leur nom avertissent les hommes comme les serpents à sonnettes. Nous promettons à nos lecteurs une petite galerie des modèles de la seconde classe d'agents recrutés parmi les étrangers. Lorsqu'on connaît les espions de l'ennemi et leur nature, la bataille parfois est à moitié gagné.

Pour faire connaître les types parfaits de cette espèce d'agents, transportons-nous en Valachie, nous en trouverons de tous genres; car c'est là que la Russie concentre toutes ses capacités afin de saper la Turquie. Celui qui n'est point allé en Moldo-Valachie ne saurait avoir la moindre idée du jésuitisme moscovite. Demandez à tous les consuls de la France qui ont séjourné à Bucaresci ou à Jassy. Ils vous diront que MM. Falloux, Thiers et consorts sont des écoliers, des anges même à côté des agents russes de la Moldo-Valachie :

AGENTS RUSSES DE LA SECONDE CLASSE

En 1821, pendant la révolution d'Hypsilanti et de T. Vladimiresco, en Valachie, les boyards s'étaient réfugiés en Transylvanie. Un reste de ces aventuriers qui venaient en Moldo-Valachie avec les beys du Phanar pour y faire fortune, accompagnèrent les boyards pour soutenir leur existence comme tous les parasites de ce temps. Parmi eux se trouvait aussi un certain Nicolas Mavros, phanariote pur sang, né et élevé dans l'école esclavo-machiavélique du Phanar. Cet homme, reduit à la dernière détresse, alla rôder autour de M. Pini, consul russe, qui se trouvait aussi à cette époque retiré à Hermanstadt . Mais M. Pini n'était pas un consul de nos jours qui pût, comme ceux-ci, réaliser sa fortune en Valachie dans l'espace d'une seule année. Le pauvre taouchan[1] était trop maigre pour supporter un homme accoutumé à manger à la table somptueuse des boyards. Tout ce qu'il put faire en sa faveur ce fut de lui donner une lettre de recommandation pour le comte Voronzoff à Odessa.

M. Mavros s'y rendit et commença à remplir auprès des Russes le métier de tous les Grecs d'alors qui n'avaient pas de capitaux pour entreprendre le commerce, ni assez de connaissances pour faire le *didascal* (précepteur). Il épousa à Odessa une mademoiselle Soutzo, qui lui apporta en dot un beau-frère digne de lui, un certain M. Soutzaki, lequel, par sa finesse ultra-phanariote, fut surnommé ensuite par les Roumains *Djin binbirik* (le djin nain). Ceux qui connaissent quelques-uns des actes secrets de cet esprit malin, le déclarent l'auteur de la brochure publiée en 1847 à Bruxelles, ouvrage qui rendaient incontestable les droits de la Russie sur la Moldo-Valachie. C'est le même Djin binbirik qui se donne comme Valaque et tient en ce moment la correspondance des journaux réactionnaires de Paris[2].

---

[1] Les Turcs appellent au figuré *taouchan* tous les francs qui parlent mal toutes les langues de l'Orient, et qui le plus souvent s'empressent de se mettre au service des Russes; en un mot, ce sont des Pahanariotes catholiques.

[2] Pour avoir une idée des services que rend cette correspondance à la Russie, lisez entre autres les numéros du journal *l'Assemblée Nationale* des 12 mars et 1-er juin, année courante.

Revenons à M. Mavros. A l'entrée de l'armée russe dans la Moldo-Valachie, en 1828, notre homme, accompagné de son compère (je veux dire de son beau-frère), s'attacha au général Kisseleff, et lui servait de factotum dans toutes les acceptions du mot. A de pareilles époques, des fonctions pareilles, auprès d'un tel personnage, métamorphosèrent Tzelebi-Mavros en un riche courtisan du proconsul russe. Il acheta des terres; il commença à se mêler à toutes les affaires, à toutes les licitations publiques; il devint l'entrepreneur général de tous les travaux de l'Etat.

Comme personnage riche, il devint aussi influent. Il tâchait de faire la papa ou le cousin dans toutes les maisons, et, sous le prétexte de reconcilier les esprits, il divisait les amis, découvrait les secrets des individus et des familles, pénetrait dans les opinions des particuliers, dénonçait les uns, compromettait les autres, et en peu de temps il s'acquit une réputation colossale auprès de Sa Majesté cosaque de toutes les Russies.

Mais lorsque Sa Majesté fut forcée, *comme aujourd'hui*, de retirer ses troupes des provinces danubiennes, elle ne put trouver un personnage plus apte à réaliser ce qu'un consul russe et même ses troupes n'auraient pu réaliser, c'est-à-dire se donner pour indigène, comme possédant des terres en Valachie; adjuger le grospodariat au plus offrant; préparer le futur gospodar à l'instar de ces femmes corruptrices qui séduisent une vierge pour l'offrir en sacrifice à la débauche, former ensuite des partis ou des oppositions contre le gospodar au cas où celui-ci serait parfois tenté de se souvenir qu'il est roumain, et de s'écarter un peu de l'ornière tracée par le pandémonium de Pétersbourg; extorquer de l'argent au gospodar après l'avoir poussé aux abus et aux dilapidations les plus effrénées, sous prétexte de fermer la bouche au consul, et l'affaiblir par la pénurie; se mêler d'arranger les affaires pour les déranger davantage; faciliter, par le consul, la carrière des emplois publics à une partie de petits *ciocoï*, afin d'attirer, par cette amorce, les boyards de toutes les classes pour transformer la maison du consul en une seconde cour; préparer enfin tout le corps de boyards dans l'espace de deux périodes de gospodariat, par des rivalités au trône, par des promesses et des espérances, à devenir l'instrument des projets moscovites et à mettre, en dernier lieu, le pays sous le joug de la Russie, tel fut, et tel est encore, le rôle de M. Mavros.

C'est un pareil homme que la puissance protectrice laissa en Moldo-Valachie en l'opposant comme *excellence*, général, inspecteur des quarantaines, pour inspecter toutes choses hors les quarantaines. Il devint le personnage le plus riche et il ne doit sa fortune, sa position, son influence, qu'à son esprit malin et à la *sainte Russie*. Qu'on juge donc ce que pouvait être, en 1848, le complot *patriotique* ourdi dans la maison de M. Mavros, et quelle fut l'inquiétude de tout le parti national en Valachie en voyant cet homme, ses compères et ses parents par le sang et par alliance, diriger une propagande révolutionnaire!

Les Roumains devaient-ils demeurer les mains liées à attendre une révolution comme celle d'Hypsilanti, en 1821, ou se soulever en masse pour soutenir l'ordre pendant trois mois et pour proclamer des principes?

Nous avertissons les parents et amis de M. Mavros qui, sous le masque de roumains, travaillent depuis 1848 à Constantinople à compromettre la cause valaque, sous toutes les formes et au préjudice de la Turquie, de cesser leurs intrigues; ils sont connus et nous serons obligés, après les avoir démasqués, de décliner leurs noms pour rendre service à la nation roumaine.

La *Ligue des Peuples* a des informations exactes (M. Mavros peut l'avouer) sur tout ce qui se passe au sein de chaque nationalité. Pour sauver les peuples, il faut les éclairer sur leurs ennemis particuliers et occultes, afin qu'ils puissent se liguer contre leur ennemi commun.

Nous prenons comme point de départ la Moldo-Valachie pour battre en brêche le czar. Dans le but de prévenir l'arrivée des Cosaques à Paris, il faut les battre en Orient, il faut les attaquer en Moldo-Valachie, dans ce Gibraltar qui doit devenir un jour le rempart de la liberté contre le despotisme. Nous le répétons, les Roumains, les Magyars et les Polonais, confédérés dans une ligue fraternelle, formeront une zone de feu où le despotisme sera consumé!

(p. 637) SOUVENIRS ET IMPRESSIONS D'UN PROSCRIT

Publicat la Paris, în imprimeria lui Prève et Co., volumul are următoarea pagină de titlu: *Souvenirs et impressions/ d'un proscrit/ par/ J. Héliade Radulesco/ Paris/ Chez les éditeurs et les principaux libraires*

de Paris/ 1850, cu 304 p. și n-a fost reeditat niciodată în limba franceză; o versiune românească a apărut probabil în 1916, tradusă de G.O. Gârbea, București, editura revistei „Comoara satelor", 244 p., iar în 1975 Maria Protase publică o traducere a primei părți, *Exilul,* din cele trei ale cărții, în seria „Restituiri" a Editurii Dacia din Cluj, 203 p. Acest volum include și o ediție a textului din **ms. 4662** de la Biblioteca Academiei, în care se păstrează o versiune românească, probabil autograf al lui Heliade Rădulescu, respectiv cap. VII–XIII din prima parte a „amintirilor". Primele capitole din partea întâi și patru capitole din partea a doua, ale aceleiași redacții în limba română, se păstrează în **ms. 767** de la aceeași bibliotecă, f. 99r–122v. (respectiv cap. I–III, iar cel indicat a fi cap. IV este de fapt traducerea cap. V din textul francez, *Egalité politique en Roumanie,* mai puțin fraza introductivă; cap. V lipsește). O altă traducere a primei părți se păstrează în **ms. 4283** de la Biblioteca Academiei, f. 54–120; la f. 120v–195v se continuă cu copia textului francez, partea a doua și a treia: textul e copiat pe pagina din stânga, iar pagina de dreapta este lăsată albă, probabil în vederea unei traduceri ulterioare. G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor...,* III, p. 405, opinează că e vorba de un autograf al autorului. O traducere a prefeței, datată Paris, 19 august 1850 (în volum este datată 1 octombrie), alta decât aceea din **ms. 4283**, se află în **ms. 5452** de la Biblioteca Academiei, f. 28v–32v, *Precuvântare la Suvenirele și impresiile unui proscris.*

Cartea era scrisă încă în cursul anului 1849, pentru că într-o scrisoare către românii internați la Brusa, citată mai sus, din 20 iulie/ 1 august 1849, după ce pomenește *Le Protectorat du Czar,* continuă: „Am lucrat iară o altă scriere intitulată *Impresiile unui român după ajungerea în Franța*" și-și manifestă o încredere neobișnuită, chiar pentru el, în importanța lucrării respective: „Nu puțin va recomanda scrierea aceasta pe România, pe fiii ei și constituțiile ei. Simpatie vom dobândi..." (cf. Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte,* ed. îngijită de George Potra, N. Simache și George G. Potra, București, 1972, p. 76). Cartea apare însă abia în toamna anului 1850, în limba franceză, într-o versiune revăzută de același Sébastien Rhéal. La 27 septembrie 1850, autorul îi scria din Paris lui I.D. Negulici: „am pus sub tipar *Impresiunile unui proscris...*" (*Scrisori și acte,* ed. cit., p. 98). În octombrie volumul era tipărit, pentru că el scria exilaților de la Brusa că le trimite câte un exemplar; tipărirea lui, după o listă de cheltuieli comunicată în aceeași scrisoare, ar fi costat „peste 500 franci" (I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori din exil,* p. 43). Într-un cont mai larg pe care îl trimite la sfârșitul anului, costul cărții se ridica la 1500 franci (C.D. Aricescu, *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848,* III, București, 1875, p. 72).

O parte din textele care alcătuiesc volumul au fost în prealabil publicate în presa franceză: *La prière Dominicale* din capitolul III, în partea a treia a cărții, a fost publicată în patru foiletoane în ziarul *Le Temps* din 17–20 iunie 1849, la un an de la adunarea de la Islaz (de aceea în volum „rugăciunea" se încheie cu mențiunea „publié le 9 juin, à l'anniversaire de la régénération roumaine"), precedate de o notiță elogioasă a redacției despre autor („Un homme qui s'est fait un nom éminent dans son pays, la Moldo-Valachie, par de nombreux et éclatants travaux sur la littérature nationale et la littérature étrangère, qui a doté son pays d'une traduction très remarquable des œuvres de M. de Lamartine et qui a joué un rôle important dans la révolution roumaine, nous adresse l'article suivant comme préface d'un travail complet sur les Evangiles..."), iar în *Revue de la Ligue des Peuples,* nr. 3 din iulie, p. 31–32, apare cap. X din cartea a doua, *Les Taxes* (sub anunțul *Souvenirs d'un proscrit. Par un Roumain,* cu o mică introducere explicativă), și în nr. 4, p. 60–62, capitolul IV din cartea a treia, *L'Avenir* (în acest număr, textul e semnat cu inițiale: J.R.). Amândouă revistele citate sunt favorabile emigrației în general, inclusiv celei românești, și mai ales ultima, publicație susținută în mare măsură cu banii exilaților români, îndeosebi prin contribuția benevolă a celor internați la Brusa, așa cum se vede din corespondența lui Heliade. O traducere românească a fragmentului apărut în foiletonul ziarului *Le Temps,* din biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu, se află în **ms. 1499** de la Biblioteca Academiei.

Este sigur însă că o parte a colilor acestui volum a fost tipărită și a circulat încă din 1849, într-o broșură separată; la ea se referă probabil Bolliac când îi scrie lui Heliade „Te-am admirat în *Tatăl nostru* și sânt mândru de câte ori îmi arunc ochii pe broșura ce mi-ai trimis" (cf. I. Ghica, *Amintiri din pribegia de la 1848,* III, p. 180), sau T. Veisa care îi scria lui Filipescu-Dubău, la 21 ianuarie 1850: „D. Eliad au publicat aice în Paris o broșură cu titula *Le Proscrit,* în limba franceză" (cf. **ms. 782**, f. 1, Biblioteca Academiei). Pe aceasta o recenzează în ziarul *La Démocratie pacifique* din 18 mai 1850 chiar redactorul publicației, Perreymond, căruia îi place exaltarea naivă a unor pagini: „Nous aimons ces chants qui refletent la candeur primitive, qui exaltent les âmes et embrassent les cœurs, nous aimons ces chants où brille l'éclat de l'Orient déroulant en un magnifique langages des profondes pensées...“ (recenzia e semnalată de G. Oprescu, *L'activité de journaliste d'Eliade...*, p. 74–75). Volumul întreg, cel din 1850, este recenzat de asemenea cu elogii în revista *La liberté de penser*, fasc. 38, din 1851, p. 237–240, unde autorul este privit ca principal conducător al revoluției românești: „N'écoutant que la voix de la patrie opprimée, il voulut rendre aux Roumains une nationalité; il voulut que l'indépendance de la Roumanie ne fut plus un mot, mais une vérité. Il résolut de secouer le joug de cet hypocrite protectorat... Les révolutionnaires valaques ont eu l'honneur, dans un pays peu peuplé, sans secours extérieurs, presque sans forces propres, de porter trois mois entiers le drapeau national, fier et indépendent“ etc. Recenzia este semnată A. Sanejouand, autor sub care istoricii români văd un pseudonim, eventual al fostului domn Gh. Bibescu; am arătat în altă parte, cu detalii, de ce această atribuire e imposibilă și e probabil că numele aparține unei persoane reale (cf. *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, 1986, p. 281–283).

Cartea este apreciată și într-o rapidă trecere în revistă a literaturii române pe care o face un publicist cunoscut pe atunci, H. Castille: „On retrouve dans ce dernier ouvrage ce mélange de lyrisme et d'humour si remarquablement accentué dans Byron, avec qui M. Heliade n'est pas littérairement sans ressemblances. [...] Les *Souvenirs et impressions d'un proscrit* sont un bon spécimen des qualités et des défauts de M. Heliade. L'indignation y est un peu trop permanente, un peu trop monotone; mais toutes les fois qu'elle se fait humoristique, elle est charmante. Après ses adieux à son pays et à sa famille, au pied des Carpathes, M. Heliade se livre contre les Russes à une sortie vigoureuse. Il traverse ensuite la Serbie, le Sirmium, la Slavonie, la Croatie, la Styrie, une partie de l'Allemagne, la Belgique et il arrive en France. La douane l'indigne“ etc. și după mai multe citate savuroase, el exclamă: „Ne dirait-on pas que c'est Sterne qui parle?“ (textul, intitulat *Les Principautés Danubiennes*, apare ca anexă la romanul lui Castille, *Blanche d'Orbe*, vol. II, 1859, p. 157–218; citatul la p. 217).

(p. 829) MÉMOIRES SUR L'HISTOIRE DE LA RÉGÉNÉRATION ROUMAINE OU SUR LES ÉVÉNEMENTS DE 1848 ACCOMPLIS EN VALACHIE

A apărut la Paris, 1851, 400 p., Librairie de la propagande démocratique et sociale européenne. După informațiile dintr-o scrisoare către soție, din 5/17 aprilie 1851, se pare că tirajul cărții a fost de 650 exemplare (*Scrisori și acte*, 1972, p. 306), iar costurile au trecut de 1800 franci (*Ibidem*, p. 310).

Manuscrisul lucrării nu este cunoscut. Un manuscris de 51 p., fără titlu, fără început sau sfârșit, în limba română și cu două pagini în limba franceză (f. 50–51v), care se păstrează în **ms. 4200** de la Biblioteca Academiei, pare să aibă legătură cu „memoriile“ asupra revoluției, fără să fie efectiv un fragment din ele (incipit: „Dacă revoluție înseamnă o schimbare progresivă în lucruri și în idei, o prefacere mântuitoare spre ameliorația stării oamenilor, revoluția română dată încă de la 1816...“). O traducere în limba română a cărții a fost publicată în 1893, fără nume de autor, în condiții tipografice precare: *Amintiri asupra istoriei regenerării române sau evenimentele de la 1848*, Tip. Modernă, București, 1893, 4 + 304 p.

Memoriile asupra revoluției de la 1848, ultima carte apărută din tripticul publicat de Heliade în timpul primului său exil la Paris, ar fi fost de fapt prima pe care a scris-o. În aprilie 1851, Heliade îi trimitea lui Gh. Magheru o coală din cartea în curs de tipărire și preciza: „Această scriere este cea dintâi ce am scris după ieșirea din țară. Pe urmă am scris *Protectoratul* și *Suvenirile și impresiile unui proscris*. Am publicat începutul și capătul din urmă și am lăsat pentru mai încoa publicarea memoriilor sau istoriei revoluției noastre. Am apucat din anul trecut a citi câteva coale dlor Tell și Pleșoianu și i-am făcut inamici din cauză că am vrut să fiu just, scriind câte am putut a-mi aduce aminte...“ (*Scrisori și acte*, 1972, p. 110–111).

Explicațiile cele mai ample asupra memoriilor le-a dat Heliade într-o foarte lungă scrisoare către I. Negulici, din martie 1851: „Câte am scris eu despre mișcarea din 1848 și cauzele ei au o formă narativă, adică sunt de domeniul istoriei. Ca să termin lucrul, am început de la început și m-am arestat la fine, adică am început de la Traian, am trecut prin domniat, prin protectorat, am trecut prin mișcarea de la 1848 și am stat la capătul *Suvenirilor și impresiilor unui proscris.* Părții dântâi, tipărind-o, i-am dat un nume ce caracteriza călcarea drepturilor patriei, *Protectorat.* Am lăsat partea a doua netipărită [...]. Partea a doua, ce vorbește de contemporani, mi-a servit ca unui arhitect ce, construind și terminând catul întâi, cată a construi încai la roși și catul al doilea, daca cugetă a construi și *termina* pe cel d-al treilea. Fiindcă partea a doua are, cum zisei, forma narativă, oricare a auzit câte ceva dintr-însa îi fu mai la îndemână a o numi *Istoria revoluției* sau *a regenerației,* cum și mie asemenea. Mai văzând însă, mai cugetând, determinându-mă a o tipări, căta să-i dau un nume mai potrivit cu natura ei. Așa îi zisei, în parantez, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine.* Ca memoriale, nu pot spune decât ce am văzut cu ochii și am auzit de la martori oculari, lângă care adaog documentele sau actele publice câte am putut avea... Câte ai văzut sau auzit d-ta, câte au văzut sau auzit alții, vor face parte din memorialele fiecăruia, de va voi să și le scrie...“ (cf. *Scrisori din exil,* cu note de N.B. Locusteanu, București, 1891, p. 84–85).

În textul deja citat al lui Hyppolite Castille, *Memoriile...* sunt menționate în fugă: „dialogués, colorés, dramatisés et amusantes comme un roman...“ (p. 215).

Elias Regnault, care îi recunoaște marile merite și omului politic, și scriitorului, consideră însă că „memoriile“ sale sunt pătimașe și subiective, chiar dacă el nu-l învinuiește de alterarea faptelor în sine:

„Avec Héliade, tous ceux qui ne pensent pas comme lui, ou n'agissent pas avec lui, sont accusés de trahison; quand on ne suit pas sa voie, on est complice de la Russie : il semble qu'il n'y ait pas de milieu entre Héliade et le czar : de là des jugements téméraires ou de provoquantes insinuations. Ses écrits ont un caractère dénonciateur, une physionomie de réquisitoire; et comme il est le seul qui ait raconté les événements de 1848, il abuse de sa plume pour accuser les hommes et dénaturer les intentions. Il est vrai que, sous ce rapport, ses adversaires ne le ménagent guère...“ (Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes,* Paris, 1855, p. 398).

CUPRINSUL

Introducere V
Cronologie XLV
Notă asupra ediției LIX

I. VERSURI

MEDITAȚII POETICE DINTR-ALE LUI A. DE LAMARTINE

Singurătatea 3
Suvenirul 6
Seara 9
Lacul 12
Deznădăjduirea 16
Providența la om 23
Rugăciunea de seara 28
Războiul 32
Toamna 36
Elegie I. Trecutul 38
Elegie II. Dragele mele umbre 43
Cântarea dimineții 47
Fabulă. Corbul și vulpea 49
Sonet I. La anul 1830 51
Sonet II 52

Epitaf. La o tânără mumă 53
Odă la campania rusească de la 1829 54

CULEGERE DIN SCRIERILE LUI I. ELIAD DE PROZĂ ȘI DE POEZIE

Destăinuirea 59
Portret 62
Adio la anul 1832 64
Imn la durere 65
Romanță 67
Serafimul și heruvimul 69
Visul 74
O noapte pe ruinele Târgoviștii 88
La moartea lui Cârlova 95
Odă asupra aniversării de 2 sept. 1829 98
Odă la pavilionul grecesc 103
Prolog la serbarea numelui preaînălțatului nostru domn Alexandru D. Ghica 108
Povățuiri asupra poeziei din Boalo și Orație 113

DIN PERIODICE, DIN MANUSCRISE ȘI DIN ALTE VOLUME

Imn la dragoste 119
La un poet exilat 122
La Elvira 124
Cutremurul 126
Ingratul 129
Căderea dracilor 136
Balada Zburătorul 146
Măceșul și florile 151
Mihaida 157
Cântecul ursului 195
Sânta Cetate 198
Tândală și Păcală sau Cavalerul și scutierul 202

La Schiller 228
Anatolida sau Omul și forțele 231

POEME ÎN PROZĂ

Imn pentru holeră 289

II. PROZĂ

ARTICOLE, PAMFLETE, CUVÂNTĂRI, AMINTIRI

Prefață. *Gramatica românească* 295
Adaos literal. Program 315
[Teatrul Național] 316
Cuvânt epitaf nepregătit la moartea d. marelui logofăt Constantin Golescul 318
Literatură 321
Regulile sau gramatica poeziei 332
Serafimul și heruvimul și *Visul* 327
Cuvânt la examenul Școalii filarmonice 333
Cuvânt pus în sfânta mănăstire Sărindar cu prilejul pomenirei de patruzeci de zile a răposatului întru fericire Domn Grigorie Ghica 339
Cuvânt spre pomenirea de patruzeci de zile a răposatului întru fericire d. vornicului Mihail Manu și de nouă luni a răposatului său fiu aga C. Manu, mădular al *Soțietății filarmonice* 346
Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumânilor 353
Barbu Paris Mumuleanul 364
Asupra traducției lui Omer 368
Precuvântare [Dimitrie Țichindeal] 380
Programa la *Curierul românesc* pe anul 1839 385
Gheorghe Lazăr 387
Dispozițiile și încercările mele de poezie 397

Bată-te Dumnezeu! Coconița Drăgana 404
Răspuns. Despre metru 409
Câteva cugetări asupra educației publice 419
Despre *Curierul rumânesc* 444
Știri din năuntru [Către cenzor] 450
Domnul Sarsailă, autorul 459
[Proiect pentru instrucția publică] 471
Pentru opinie 497
Jupân Ion 515
Coconu Drăgan 517
Început de bibliotecă universală 522
Critica 536
[Despre decăderea literaturii române] 540
Iancu Văcărescul 550

III. SCRIERI ISTORICE ȘI MEMORIALISTICE

LE PROTECTORAT DU CZAR OU LA ROUMANIE ET LA RUSSIE

Première période

Origines et institutions. – Coup d'œil historique général 565

Deuxième période

Annales contemporaines. Invasion du pouvoir russe dans les États Roumains. 588

Troisième période

Situation politique et mouvement des partis. – Préambule à l'histoire de la régénération Roumaine. . . 600
Conclusion 622
Notes 626

SOUVENIRS ET IMPRESSIONS D'UN PROSCRIT

Aux Roumains 639

PREMIÈRE PARTIE: L'EXIL

Chapitre Ier 645
Chapitre II 650
Chapitre III 654
Chapitre IV 657
Chapitre V 661
Chapitre VI 664
Chapitre VII 668
Chapitre VIII 675
Chapitre IX 684
Chapitre X 695
Chapitre XI 713
Chapitre XII 722
Chapitre XIII 732

DEUXIÈME PARTIE: ROUMANIE ET FRANCE

Chapitre Ier
Égalité matérielle 739
Chapitre II
Égalité intellectuelle 743
Chapitre III
Égalité morale 746
Chapitre IV
Égalité politique – La royauté 750
Chapitre V
Égalité politique en Roumanie 756
Chapitre VI
L'église roumaine 761
Chapitre VII
Les taxes 764
Chapitre VIII
Le droit de vivre 767
Chapitre IX
La justice 770

Chapitre X
Conclusion 773

TROISIÈME PARTIE: DOCTRINES – UNION DE LA DOCTRINE ÉVANGÉLIQUE

Chapitre Ier
Naissance du prolétaire-Dieu 778
Chapitre II
Adoration des mages 787
Chapitre III
La volonté de Dieu 791
Chapitre IV
L'avenir 808
Chapitre V
Division – Union 818
Chapitre VI
Les martyrs 824

MÉMOIRES SUR L'HISTOIRE DE LA RÉGÉNÉRATION ROUMAINE OU SUR LES ÉVÉNEMENTS DE 1848 ACCOMPLIS EN VALACHIE

Préface 831
Livre premier
Les partis 851
Livre II
Préparation 861
Livre III
L'Oltenie 891
Livre IV
Le piège 926
Livre V
Caïmacamie – Turgoviste – Pucióşa – Rucar 951
Livre VI
Le gouvernement intérimaire 999

Livre VII
Le gouvernement national 1025
Livre VIII
Le triumvirat 1062
Livre IX
La veille douloureuse 1105
Livre X
La catastrophe 1134
Livre XI
Les Cosaques 1171
Annexes 1191
Conclusion ou profession de foi 1204
Lettre adresée à MM. Gr. Zosima, N. Russo,
Gr. Serrurius, G. Giuresco, D. Dutsulesco,
Gr. Gra. et autres 1221

Note şi comentarii 1223